

GABRIELIS
ALBASPINÆI
AURELIANENSIS EPISCOPI
OPERA VARIA.

- I. De Veteribus Ecclesiæ ritibus, Observationum libri II.
II. Notæ in Concilium Eliberitanum, quosdam alios antiquos
Canones, & aliquot Tertulliani libros.
III. *L' Ancienne Police de l'Eglise sur l'administration de l'Euchari-
stie, & sur les circonstances de la Messe. Divisée en deux
Livres.*

NOTÆ ET OBSERVATIONES IN OPTATUM INTER OPTATI
OPUS REPERIUNTUR.

Accedit ejusdem ALBASPINÆI Elogium,

AUCTORE

CAROLO PAULINO.

NEAPOLI MDCCLXX.

EXPENSIS GREGORII P. & MICHAELIS F. STASI

EX TYPOGRAPHIA JOSEPHI DE DOMINICIS
PUBLICA AUCTORITATE, ET PRIVILEGIO.

NARRATIO

FELICIS AD DEUM OBITUS

DOMINI D.

GABRIELIS
ALBASPINÆI

REVER. AURELIORUM

EPISCOPI.

LECTORI BENEVOLO.

Ante mortem ne laudes hominem quemquam. Eccles. c. II.

OC longe alia mente Sapiens e Salomonis porticu (Lector benevole) quam a Stoa aut Academia morum magistri, quos idem totidem propemodum verbis usurpasse vulgo videmus. Nam ut prætermittam ceteros quorum in hoc effatorum ac præceptorum genere non exigua est libris omnibus & scholis facultas, Euripides in Troadibus,

— των εὐ εὐδαιμόνων.

Μηδέν α νομίζετ', αἰτ, ἐκτυχεῖν, πρὶν αὖ θανεῖν.

Id est, quia modo ad hos, modo ad illos inopinato ac temere volat, avolatque pariter fortuna, neminem o mortales! ab his instabilis deæ muneribus prædicare felicem ac beatum, nisi quem suis, ut ita dicam manibus secunda ipsa fortuna beatum item ac felicem composuerit. At filius Sirach vir instinctus a Deo, ac cœlitus edoctus longe aliud animo versat, ac multo saniora commendat futuris

ris hominibus. Hoc enim si quid assequor vult intelligi; tacitis hujus vitæ commodis & incommodis, unum hunc in beatorum numero reponendum esse, eum unum tanquam felicem ad posteritatis memoriam consecrandum, quem omni purgata vitii labe, comitata virtus morientem in cœlum transmiserit. Ex hoc enim ultimo vitæ momento si cum virtute effluerit, beatitudinem aptam nexamque pendere.

Hæc certe filiorum Dei, hoc est divinitus eruditorum hominum est disciplina; ad eam alti & instituti sumus scholæ rationem quotquot initiati sumus; hos credimus unos audiendos esse doctores quos sapiens ante sic erudierit: quo facilius ad ea quæ mihi sunt proposita, hoc est ad obitum Reverendissimi nostri præsulis, orationem convertam. Is enim est ejusmodi ut foelix omnibus ac fortunatus merito jure videri debeat, ipseque jam præsul beatos inter cœlites, quietum ac sempiternum ævum degere. Age igitur rem illam omnem paucis auditam, ac certe singularem nullo, quod ad veritatis lucem interest, fuco sermonis pandamus ordine.

Jam typis erat excusus prima sui parte hic Observationum contra Donatistas liber (Lector benevole) cum ejus auctor Gabriel Albaspinæus Reverendissimus Aureliorum Antistes magno piorum ac litteratorum hominum mœrore sublatus e vita est. Ierat ineunte Julio anni superioris millesimi sexcentissimi trigesimi ad Christianissimum Regem Ludovicum XIII. tum ad Alpes fulminantem magnis itineribus: Eo maximi ingenii virum, & de Gallicanæ Ecclesiæ rebus optime jam pridem meritum, Præsules omnes qui tum erant Parisiis, delegarant. Dicam id quod est verum. Nescio qua futuri prælagitione totum hoc iter, & munus semper exhorruit; nec adeo se continere poterat, quin hunc animum suum identidem in familiari sermone proderet; hanc ejus præfensionem adjuvit, quod mihi postea ejus a domesticis narratum præterire non debeo. Etenim dum hinc proficiscitur Aurelias, ac sese ad Lugdunense iter comparat, illic ubi plana & facilis via campum dabat apertum currentibus equis, tres Episcopalis currus explorati validi axes, medii franguntur; perculit omnes atque aurigam ipsum imprimis non sua sponte pavidum casus; nonnihil id etiam Antistitem movit; sed cedere retro ac referri, timidi & superstitiosi ut videbatur hominis fuisset. Et si quid timendum foret, incredibili omnium luctu, arguit eventus:

rus : Et quædam sunt a Deo maximis in rebus præmonitiones, quas omnino negligere haud consulti hominis videtur . Quid in simili causa sapientissimi hujus nostri præfulis exemplo facere prudentem & cum ratione cautum oporteat ; hic maxime locus efflagitat ut dicam . Hoc ejus singulari humanitati qua me immeritum vivens amplexus est , quamque sempiterna colam memoria : hoc eruditissimis omnibus qui ejus monimenta legent : hoc illustrissimæ Albaspinæorum familiæ, quo se in damno suo confoletur debeo .

Non semel igitur præmoneri se sensit a præpotente Deo Reverendissimus Antistes , ter gravissimis morbis afflictatus , se denique infularum in splendore mortalem esse statuit ; sibi ergo demerendum ac conciliandum quam præstantissima posset ratione numen , quod & naviter ac studiose perfecit . Cum enim multæ sint ad hanc reconciliationem rationes, & viæ, quas nobis de coelo delapsa, atque ore humano prædita divinitas editis oraculis patefecit ; tum illa certissima semper, tutissimaque credita est, quæ adjuvandis egentibus, & ad eorum usus opibus, & copiis profundendis initur . Et quidem hic adscribere libet ex Optati lib. 3. quod incredibili suavitæ ipse secum meditans identidem referebat . Agitur de Donati schismatis Donatistarum auctoris, intolerabili superbia dicam ? an sævitia ? qui cum certis nunciis didicisset missam ab imperatore pecuniam , qua sublevarentur oppressi, præmisit ipse quoque literas ad suos, ne quod allatum fuerat , pauperibus alicubi dispensaretur . Hanc ad rem o *consulere miseris ! clamat Optatus , o providere pauperibus ! o peccatoribus subvenire !* Deinde *Clamat Deus dicens ego sum qui feci pauperem & divitem, non quia non potuit & pauperi dare, sed si ambobus daret, peccator qua sibi succurreret, invenire non posset . Tum denique sic scriptum est : quemadmodum aqua exstinguit ignem , sic eleemosyna exstinguit peccatum .* Hoc inquam Albaspinæus misericordissimus Præful identidem cum mente reputans, nihil habuit animo impressum altius , quam copias suas pauperibus ingentes elargiri . Nihil sigillatim ac nimis anxie referam ; pauperum gemitibus & lachrymis ex amisso tam benigno ac tam liberali Præfule eloquentia nulla potior . Est enim hæc hodie vox Aureliorum frequens , & publica, si viveret Albaspinæus Præful, eum caritati annonæ ingenio suo, consilio, labore, sed maxime liberalitate, provisorum . Recte vero liberalitate , illius enim fructuum quanta vis quotannis

nis tota ejus Dioecesi in pauperes effundebatur? hic, illic, passim in oppidis, qui Aurelianensi Præsuli serviunt, erant qui rebus ad vitam necessariis, qui panem, qui pecuniæ pie fideliterque partientem præessent. Neque vero dubitabat humanissimus Antistes pauperum causa nomina facere: hos uberiores ac pinguiores suos fructus vocitare solebat. Idem sæpe piis hominibus dixit, se si gravior annonæ incumberet, non ea tantum quæ in numerato, vel hortis haberet cum pauperibus communicaturum, sed omnem insuper suppellectilem suam, & abacum, & currum & sacrarii sui argentum atque aurum oppigneraturum.

Defuerint aliæ virtutes, doctrina, ingenium, consilium, acritas mentis, navitas, canonum veterum, decretorumque scientia, dotes ingenii ceteræ, quas in ipso mirabamur omnes, ejus scriptis monimentis nationes suspiciunt, ac venerantur exteræ. At liberalitas, at misericordia, at humanitas quæ Pastorum propriæ sunt virtutes, in eo maximæ & illustrissimæ fuerunt. Ipse sua manu famulis ægrotantibus juscula condiebat; tangebatur eorum doloribus ac convellebatur. Quoties ei nunciatum est aurigam suum, vernulam, stabularium puerum periculoso morbo conficiari, subesse suspicionem pestis, peste denique infestum hunc & illum mori; neque tamen eorum quemquam vel in morbi periculo, vel in suspitione, re adhuc integra, vel denique in tabe ipsa, & lue pestifera moveri ex ædibus suis passus est, neque loco ipse se movit? Tum vero ejus elucebat benignitas ac misericordia, cum exquisitiora mensæ fercula ægrotis seponebat, & medicamenta imperabat & conficiebat ipse; & jacentes solabatur & per suos identidem salutabat. Hoc video profecto usu verum esse quod lib. de Ira 1. splendide Seneca, capite credo 16. *Sola sublimis & excelsa virtus est; nec quicquam magnum nisi quod simul & placidum.* Adde magne vir; & benignum & misericors; vult dicere in benignitate & mansuetudine, ac misericordia nihil exile, nihil paruum ac minutum esse. Hanc unam magnificam virtutem, contra quam vulgo putant homines, & illustrem maxime, popularem, atque ut ita dicam theatralem videri. Plus dicit os illud aureum homil. 4. in 8. caput ad Romanos, ult enim sanctitatis qua Deum prope attingimus notam certissimam esse propensionem illam animi erga suos, prolixamque benevolentiam, φιλόστοργον, inquit, ἅπαν τὸ τῶν ἁγίων γένος, & tanquam

quam modice aliquid dixisset homil. 29. in cap. 15. ubi de charitate spiritualium pastorum erga suum gregem disputat, καὶ γὰρ σφόδρα εἰσὶν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ ἡμεροί, καὶ φιλόανθρωποι, καὶ περὶ τοῦ οἰκείου καὶ περὶ τοῦ προτείου. Quasi dicat a sanctitate tanquam a sacro fonte benignitatem ac misericordiam effluere aut certe a benigna misericordia tanquam a pia matre nasci sanctitatem.

Equidem sic puto, verissimum esse quod ore sapientis Deus protulerit. Eccles. ergo 29. *Conclude*, ait sapiens, *eleemosynam in corde pauperis*. Habet editio Græca aliquanto clarior ad sapientis mentem σύγχεσον ἐλεημοσύνην ἐν τοῖς ταμείοις σου. Quid ex ea sequetur? *Et hæc pro te exorabit ab omni malo*. Misericordiam igitur illam erga egestate perditos, & afflictos sequitur vitiorum fuga & interitus, lux & vita virtutum, innocentiae imprimis, modestiae, gratiae, ac denique sanctitatis illius quæ est cœlestium omnium absolutio, perfectioque donorum. Hæc est Amalthææ cornu, ex quo vis fructuum omnis generis & copia redundat ac diffluit. Ille est panis qui mitti jubetur a Deo super traseuntes aquas. Is effundi, dispergi, dissipari creditur, & in plenitudine dierum cum sponte sua exaruisse atque evanuisse poterat, invenitur.

Hoc adeo spectasse mihi videtur noster Antistes, neque illum sua spes exspectatioque fefellit: cum enim tempus esset quo illum Deus quæ benigne sparsisset ac dedisset pauperibus colligere in cœlo volebat, sic ardere coepit amore sanctitatis, ut nihil in vita fervidius optarit. Referam hic quod ejus domestici non sine multis lachrymis, & jacturæ suæ morfu prædicant, quod & Patrum nostræ societatis ex literis didici, qui rei gerendæ interfuerunt, quod denique imponendæ sibi necessitatis in perfungendo munere, atque optimi exempli gratia Antistes ipse edi de se in vulgus, prædicarique voluit.

Redibat ex Alpibus e curia, rebus, quarum causa venerat, credo, compositis, cum tentare eum febricula coepit; mirum dictu, integris adhuc viribus, necdum affecto male corpore imminere sibi demigrandi ex hac vita diem non quasi conjiciens timide, sed quasi divinitus impulsus, affirmanter dixit. It Gratianopolim citatis itineribus, mox societatis nostræ patres duos ætate ac sententia maturos evocat, neque prius illud, aut maturius agi vult. Adfunt hi; ipse illico universæ vitæ labes ostendit; sed quanta diligentia; quan-

to

to dolore; quibus singultibus & lachrymis? Patres ipsi toto animo colliquescebant, neque uberes lachrymas poterant tenere. Mox veluti cœlitus ictus, valida voce Antistes sua sponte, quæ amoris erga suos familiares, erga suas oves, erga Deum argumenta non edidit? quos sibi nexus, quæ vincula bene de cœlitibus ac de religione merendi non iniecit? ut nullam optabat vitam, nisi quam Deo penitus addictam ac consecratam degeret? ut de vitæ honorumque vanitate, de piorum operum studio, & cura; de misericordiæ erga pauperes visceribus fervide, vere, solida virtute loquebatur: quot verba ac temporis momenta, tot suspiria erant ad Deum; ut si quid in vita offendisset unquam, quod humanum est, id ardentissimis votis, & precibus ac lachrymis, non usitato more & modo, maximo eorum qui aderant, stupore refarciret. Porro ex eo tempore, quo sic familiariter & amice cum Deo agere cœpit sacer Antistes, varia fuit ejus valetudo, meliuscule interdum habuit, deterius interdum, nunquam alio animi sensu, quam quo Deo, se amoris nexu obstrinxerat. Nam quod certissimis auctoribus accepimus, in suscepta pietate Christo Domino suo sanctam quod sperare debemus ac beatam animam edidit.

Et vero fas sit ea posteritati transmittere, quæ sanctitatem Antistitis ac beatitudinem probent. Iis ipsis temporibus quibus Gratianopoli ex morbo laboraret periculose, neque periculi tamen rumor vel leniter afflaverat Aurelios, ecce mendiculus vili in tuguriolo degens cum matre, inopia rerum omnium misera & afflicta, illic qua Aurelia Magdunum itur (est autem Magdunum oppidulum Aurelia distans quatuor milliaria in quo habet Aurelianensis Antistes hortos amœnissimos, edesque magnificas) mendiculus, inquam, media de nocte magno ejulatu matrem excitat, ac fame posthac peribimus, inquit o mater! obiit sacer Antistes. Jamjam vale mihi dixit; atque ut sua causa Deum orarem contendit multis precibus obnixæ. Quid postea? Res ad Magdunensem delata judicem, quo detestaretur tam dirum omen & averteret, contemnitur: sed ostiduo post aut non multo secus, non jam de valetudine adversa ac periculosa misericordissimi præsulis, sed ipsa de morte acceptæ litteræ totum scilicet omen nimis approbant, & quomodocumque res acciderit, at divinitus impulsam & excitatam ad preces mendiculum ostendunt. Hoc liquido constat, fuisse causam cur ita contin-

tingeret: Nam Aurelia Magdanum ad Castellum suum nunquam ibat benignissimus Antistes, neque Magduno redibat unquam Aureliam quin mendicanti ad currum pauperculo argenteum nummum impertiret, unde arctissimam in rerum omnium egestate sustentaretur oppressa familia. Inquiritur ergo diligenter ac strenue a cordatissimis viris: nihil præstigiarum ac doli subesse comperitur. Illud ipsum ita esse didicit explorata re Comitissa a sancto Paulo foemina claritate generis, sed maxime dote ingenii ac solida virtute princeps, & defuncti Præsulis loco benigne agere exinde cum puerulo mendico, liberaliterque voluit. Hoc addam pios omnes qui interius noſſent humanissimum præſulem prædicare palam, & religiose non sine lachrymis affirmare, liberalitati ejus, ac misericordiae erga pauperes esse tribuendum, quod adeo sanctam ac Deo optimo maximo deditam devotamque animam ediderit.

Ac mihi jam scilicet merito jure exclamare cum Optato liceat: *O consulere miseris! o providere pauperibus! o peccatoribus subvenire! quemadmodum aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum.* Neque profecto aliud, quod mihi videtur Gabriel noster misericordissimus Antistes commemorari de se prædicarique vult.

Omitto igitur claritatem generis, nobilitatemque familiae, quam scio sanctissimis a viris, in piorum hominum funeribus non fuisse præteritam. *Habet cum jucunda luce virtutis cognatum aliquid natalium splendor, neque latere turpiter unquam potest generosa venæ sanguis. Ab optimis nasci, primus ad recta studia gradus est.* Sunt quibus hæc tamen magis ambitiosa & avorum propria commendatio videtur. Etsi non dubitabo equidem Guillelmi Albaspinæi Illustrissimi ejus parentis Marchionis a Castello novo, cujus adhuc vivit in animis omnium spiratque memoria, pulcherrimam ex omni parte, ac toti nobilitati cum eximio fructu imitandam ætatem cursum relegere: ex ea pariter tanquam ex sua stirpe, Albaspinæorum virtute clara ac foecunda soboles agnoscetur, cujus gratia hoc quaecumque est orationis munus instituo ac dependo.

Luteriæ ergo Parisiorum nascitur Guillelmus Albaspinæus Marchio a Castello novo anno millesimo quingentesimo quadragesimo septimo, Aug. decimo septimo. Init, ubi per ætatem potest, ibidem Luteriæ studiorum cursum, quem Patavii, Academiæ tum celebritate urbe nobili, feliciter absolvit, mox rediit in Gallias Tri-

dento, quo tempore celebre illud œcumenicum Concilium habebatur. Illic totius orbis politissimos & eruditissimos viros audire, in eorūque vita familiari contemplari virtutem propius cœpit.

Anno ætatis suæ vicesimo, Æræ Christianæ millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, in Consiliariorum summæ curiæ Parisiensis ordinem votis ac studiis omnium adlegitur. Tanta inerat juveni jam tum & morum & consiliorum velut canities ac maturitas. Hoc ipso anno, die ante solemne festum D. Martini, quo die ad D. Dionisii proxime Parisios acie conflictum legimus, pater ejus carissimus, nobilissimus clarissimūque vir D. Claudium Albaspinæus, primus tum ab arcanis ac sanctioribus consiliis, Regiis in ædibus Luparæ vita cessit. Jam tum contestata erat Albaspinæorum in gerendis maximis Regum ac totius Franciæ negotiis & æquitas & fides.

Exinde tollere se altius cœpit patriæ virtutis hæres Guillelmus, & Consilarii summæ curiæ dignitate posita; fit supplicum libellorum Magister, mox Regiæ Elisabethæ Cancellarius. Anno denique Æræ Christianæ millesimo quingentesimo septuagesimo secundo in sanctius Regis consilium singulari cum laude ac summæ solertiæ suæ fructu ingreditur, Avunculorum suorum illustrissimorum virorum Domini Morvillieri Procancellarii ac Domini Lemovini auspiciis. Stare loco non poterat generosa indoles quæ sua vi ac commendatione omnium, ad summa gliscebatur. Hæc erant igitur illi veluti gradus ad excelsiora. Et quidem anno octogesimo mittitur in Angliam legatus; ubi quanta prudentia, auctoritate, fide, Galliæ res summas administrat? Id facta liquidius verbis loquantur, quæ magnis Annalium auctoribus eruditis viris ornanda relinquimus. Eo certe legationis Albaspinæi tempore, Scotiæ sanctissima Regina moritur, neque alium verò in omni re gerenda solertiolem ac fide præstantiolem Albaspinæo videt, cujus in sinu interiores suos sensus ac secretiora consilia sæpe deposuerat. Eum ergo præter cæteros testamenti sui vult ac scribit executorem, quadriennio postquam illuc ierat. Henrico III. mortuo redit in Gallias.

Tum obsidebat Henricus IV. Lutetiam, habebatque ad D. Dionisii castra, res erant turbulentissime ac mire ut ita dicam ancipites; nihil vero ille dubitans ad Regem, qui cum jura pugnarent, convolat. Nec eum aut Villa Regius, aut Marechallus Chastreus,

am-

ambo ejus fororum mariti, omni tua virtute atque honore clarissimi abducere unquam a sua mente potuerunt. Sedit igitur pro cooptationis suae die in consilio, illustri cum fidei laude: o preclara sinceraque laus! atque ut Villa Regium (tanti erat momenti) suas ad partes adduceret ab Henrico Magno in mandatis habuit. Cui hominum felicius commissa res cecidit? Cui non dictus postea in maximis Regni negotiis Villaregius? Hoc fidelissimo Nepoti clarissimus avunculus debet.

In luce porro virtus semel posita pulchritudine sua pellicit ac sibi conciliat omnes; Contendit igitur biennio post ab Henrico Magno Ludovisia Regina tum vidua, Albaspinæum ut Cancellarium haberet ac domus suae præpositum. Hoc in illustri munere vixit ad annum usque millesimum sexcentissimum primum quo piis rebus addictissima Regina terram coelo mutavit. Hic in laudando viro cujus non exhaureretur oratoris industria facultas? Sed summa perstringimus, & sibi est virtus sua merces ac pretium. Liquet ejus consilio eo deductam Ludovisiam Reginam ut sua jura omnia quæ ad conciliandam aut turbendam pacem gravissima erant, Henrici IV. in manibus reponeret, (hæc tranquillitatis initia fuerunt) eique prospera ac secunda sceptrâ cuperet evenire. Idem in eam mentem impulit illustrissimum Principem Merœurium, qui cum annum integrum egit ea virtute, ac palæstra nihil ut mallet quam positis armis Britannia cedere, quam prope dominatu tenebat.

Neque hic cessat de Francia ac Franciæ Regi mereri. It legatus in Italiam, agit de Saluciorum Marchionatus lite componenda, & dissolvendo Reginæ Margaritæ connubio: res utraque tam prospere ac feliciter Franciæ cecidit, quam solers & providus in his instituendis & promovendis auctor fuerat. Tibi inquam cœlites præmia digna referant Illustrissime vir, jam studiorum tuorum fructu Europa lætatur. Per te vero suo Ludovico Justo hæresis domitore, fidei propagatore, S. R. E. filio, ac defensore floret, ac triumphat Gallia.

Redit in Gallias Albaspinæus, verum ut erat ætate ad otium jam devexa, vivere statuit apud suos Biturigas placide in suæ nobilitatis incunabulis, sed qui noverat viri singularem solertiam ac Franciæ suæ rebus penitus addictum animum Henricus Magnus, relanguescere illum otio non sinxit. Evocat illum ad sese, & sacri

ordinis Cancellarium, ac præpositum creat, anno millesimo sexcentesimo quarto, summa procerum omnium, ac Franciæ totius approbatione.

Ex eo tempore resedit in sanctiore consilio, nec ab Henrici Magni latere discessit; tam rebus omnibus felix quam gravis maturo senio; Nam & Ludovici Justi exinde sacro interfuit, & torque summi magistri ordinum illum induit, mox & honoratissimæ Regni quæsturæ præfuit, cum integritatis ea laude, quam rectus ubique animus, æquabilis vita, mediocres opes, publica & constans ordinum commendatio detulit. Neque verò unquam, quæcunque turbæ secutæ sint, a sacro consilio recessit.

Ita (quæ summa rerum omnium est) in aula, Guillelmus sine offensione ulla, incredibili virorum principum, ac totius Franciæ, ipsius addam Christianæ virtutis approbatione vitam impendit quatuor Regibus, quam ad octogesimum & unum annum usque produxit. Biennio porro ante mortem, cum debilitari sibi corporis vires sensisset (nam animo semper vegeto & acri fuit) secedere voluit a curia, totumque se divinis rebus penitusque dedere. In eo secessu explicari non potest, quam pie, quam fervide, quam toto denique animo ferretur in Deum. Constat in eo pietatis sensu vivere denique desiisse. Hoc scilicet tam pie traductæ vitæ meritum fuit.

Hæc in omni sua vita duo constanter tenuit, quæ adjumenta illi credo, ad secundos eventus; nobilitati vero documenta maxima. Alterum quod nihil magnopere ambiret, eo contentus quod vel merito, vel gratiæ deferreret sponte sua princeps. Alterum quod pro suis copiis nunquam non liberaliter, prolixèque pauperibus faceret. Hæc in ejus factis & dictis & consiliis semper elucebant; ad hanc suos disciplinam & domesticos & natos educatos volebat, ut nemini jam mirum videri debeat, tantæ, ac tam illuminatæ familiæ, hodieque decus splendide propagari.

Anno certe millesimo sexcentesimo decimo nono, quo creabantur equites, quam facile obtinuit honoratissimus senex a Ludovico Justo Rege Christianissimo, ut se sublato e vivis sua illa Cancellarii ac præpositi sacri ordinis dignitas in Carolo Albaspinzo filio suo charissimo, velut superstes resideret? Nemo erat e sacro illo confessa qui non votis omnibus ad hanc cooptationem exardesceret.

Ne-

Neque vero non magnum ac singulare aliquid expectandum erat ab eo, cuius tanto magistro virtus adoleverat. Elucebant in Carolo patrii mores omnes, vis incredibilis mentis, singularis constantia, navitas, liberalitas, patriæ amor, æqui rectique studium, tum in rebus maximis domi gerendis, tum in legationibus apud externos Reges obeundis felicitas, & fides, virtutes postremo ceteræ, quæ summam ei denique dignitatem, ac sigilla ipsa Franciæ nuper tanta consensione omnium attulerunt.

Hoc ipso anno Gabriel, ramus alter Guillelmi aureus, in eundem sacrum ordinem merito suo adlectus est, sed nihil inquam eorum, ut eo demum unde sermo deflexit, redeat; nihil eorum inquam quæ ad honores dignitatesque pertinent commemorari vult sacer Antistes. Nam & de bonarum artium ac doctrinæ studiis, de sanctorum Patrum ac Conciliorum exquisita scientia; de veteris Ecclesiæ ac summorum Pontificum decretis explicatis summa diligentia, felicitate pari; de suo ad tuendam fidem ac jura Ecclesiarum incredibili ardore, de vi ac solertia mentis, de insita præterea quotidianis moribus, infusaque mansuetudine, de omnibus inquam naturæ ingeniique dotibus quas fatentur omnes maximas in eo illustrissimasque fuisse vult taceri. Una est in pauperes, misericordia, quam ait sibi saluti fuisse, cui contriti animi dolorem, perfungendi sacri muneris obligationem ac votorum sanctitatem refert acceptam. Unam illam prædicari de se ad omnes, ac pro nænia optat, pro funebri pompa, pro ara, ac monumento habere. Et quidem, cui Martyrologium Romanum legenti non videtur hoc elogium sine vanitate magnificum, illustre, singulare *vi. Idus Decembris Romæ B. Eutychiani Papæ qui per diversa loca trecentos quadraginta duos Martyres manu sua sepelivit*. Quanto est clarius hoc opus misericordiæ, mille trophæis erectis ac purpuratis sanguine hostium & galeis & clypeis, & ensibus? Istud autem apud D. Hier. Eximium Doctorem & sanctorum narratorem ingenuum quanti esse videtur? *Pammachius munerarius pauperum, & egentium candidatus sic festinat ad cælum*. Nisi orationes omnes disertorum hominum arte politas, & exequiarum ac præficarum conductum ordinem & superba fastigia Pyramidum ac Mausoleorum, pretio & dignitate superat. Parum interest ubi vile iaceat corpus, dum immortalis animus tuto loco sit; facit ad premendos cineres & obruenda cadavera elata

ta

XIV

ta illa & aggesta lapidum moles : ad sublevandum animum in cœlum, & beatorum coetibus inferendum valet erga pauperes misericordia. Quid porro sunt eruditorum virorum artificio perfecta & expolita elogia? Quid funebrium orationum pompa? Nisi denique ingenii ludus, & inanis pompa. Recte testamento caveras Præsul misericors! Gabriel misericors! hæc enim ambitionis tuæ ac nobilitatis jam sunt nomina ut ubicumque morerere, ibi nulla extraordinaria pompa communi cum ceteris sepulchro, ac vulgari exequiarum jure corpus conderetur. Multo plus affecutus es; & pro te habendo & honoribus consecrando certant, quibus, quia cara misericordia, carus semper fuisti. Hanc igitur unam libens volensque tibi dependo. Is sepulchralis esto monumenti tui titulus, hæc honoris inscriptio, hoc elogium laudis, hæc ut vitæ tuæ denique, sic mei erga te obsequii officiique clausula,

GABRIEL ALBASPINÆUS.
Reverendissimus Aureliorum Antistes dum
vixit, hominibus juxta & superis
carus, quia misericors.

GABRIELIS
ALBASPINÆI
AURELIANENSIS
EPISCOPICI

DE

VETERIBUS ECCLESIAE RITIBUS,

OBSERVATIONUM LIBRI DUO.

EJUSDEM NOTÆ IN CONCILIUM ELIBERITANUM,
quosdam alios antiquos Canones, & aliquos
Terrulliani libros.

XVII

COLLEGIS ET FRATRIBUS NOSTRIS GALLIARUM COEPISCOPIS,

GABRIEL AURELIAN. EPISCOPUS S.D.

ON eo mihi est instituenda præfatio, uti operis hujus, quod scio quam leve sit ac pusillum, ratio lectori constet: sed ut obiter conquerar nimiam hac tempestate explicandi atque intelligendi antiquos Ecclesiæ Patres incuriam. Nostra siquidem hæc est provincia, nostræ partes sunt docere populum, & hæreticos ab erroribus in viam auctoritate & doctrina Patrum illorum reducere, ut si minus huic muneri satisfactum sit, penes nos omnis culpa resideat. Et potissimum quidem in hoc regno ubi hæresis eo devenit audaciæ, ut libris passim suis falsas allegationes infarciat, & quæ ab initio illi arma erant metuenda, tam nunc ignavia nostra, quam arrogantia sua, sibi accommodet. Quibus incommodis nullum aliud quam in Patribus subsidium invenies. Quod si nullæ essent hæreses, nihil aque tamen esset Ecclesiæ necessarium ac lectio Patrum & intelligentia: si enim apud nos Ecclesiastica disciplina aliquam veteris splendoris retineret imaginem, non eo usque corruptela ventum esset, quando prioribus illis sæculis unicum delictum mortale non nisi perpetua, aut saltem multorum annorum pœnitentia expiaretur. Et quidem censura Ecclesiastica quæ hodie in contemptum venit, quæ potestati Judicum laicorum tradita, tantum ad detegenda minutarum mercium latrocinia usui est, nec timorem aut ictum nisi pro peccato alieno & non proprio incutit; jam non esset Ecclesiæ ruentis indicium, subiretque animis identidem, quanti ponderis & gravitatis sit quod ab illis Patribus dictum est, Ne solvatur Censura divina. Cetera nostra incommoda ne pudor noster sugilletur, silentio prætermitto. Verum procul ab omni dubitatione est, Patrum lectione remedia horum malorum doceri,

ceri, nobisque nullius prope negotii futurum res collapsas restituere, si ex Patribus disceremus, quid sit Episcopus subindeque intelligeremus penes nos esse, spreitis exiguis quæ in manu nostra sunt opibus, Episcoporum Ecclesiæ auctoritatem in integrum revocare. Quod attinet ad hæreses, nullum adversus eas efficacius comperio, quam quod in Patribus existit præsidium: idem nobiscum de Sacramentis & scripserunt & locuti sunt, eandem nobiscum fidei regulam tenuerunt, easdem cæremonias observabant: ad nos ista fides continua successionis serie pervenit: huic standum est, hac nihil verius atque tutius esse credendum. Hæc veritas firmis adstructa rationibus, jus habet in omnes mortales, nec quisquam est adeo pervicax, qui non suo ipsius calculo condemnetur. Nam ut quis obtendat homines esse, ideoque errare potuisse, vana est exceptio: fieri ne potest, ut omnibus sæculis, omnibus prope annis, omnibus in partibus terrarum tot sancti Patres hallucinati sint, quodque ipsi credebant ac factitabant, falso scriptis prodiderint? Uno verbo respondet Tertullianus, Ecquid verisimile est, ut tot ac tantæ in unam fidem erraverint? Addit, quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum: ii sunt apud quos Domini nostri testamenta & Apostolorum mandata, & antiquitatis tabularia, denique acta Ecclesiæ publica & antiqua sunt deposita. Et si objiciatur centum jam annos, tot religiosis ordinibus mancipatos, tot doctrina præcellentes viros in hoc insudasse, jamque ita nostræ fidei, nostrorum sacramentorum, & cæremoniarum cum antiqua Ecclesiæ convenientiam elucidasse atque comprobasse, ut qui conetur meliora, vel magis profutura speret, frustra sit. Nihil hercle, meritis ac doctrinæ tot excellentium virorum addi potest, sed tria expendenda sunt, unum, hæresis suo nascendi primordio a Patribus abhorruisse, iisque rarenter usam esse, quos vero postmodum Patres in sui defensionem assumpserit, eos demum hæreticorum calumnia & contagione esse liberandos, alterum, hæreticos contra se allegata quodammodo resolvuisse, atque in dies novis apologiis & replicationibus edendis pergere: quibus sit respondendum: postremum, quod ut facile est inventis addere & vetera interpolare, ingenia hujusce temporis quæ omissa sunt in Patrum scriptis tum exercitatione tum labore eruere, eorumque sensum multo facilius quam hactenus factum sit, possidere. Cujus rei exemplo est Illustrissimus Cardinalis Perronius, qui divino ingenio, & tot prærogativis ad intelligentiam Patrum sibi datis, im-

mane

mane quantum ad ea quæ adversus hæreticos dicta fuerant, addiderit: quod idem scribit, quod expromit, quanto solidius est, quanto nervosius, quanto majorem omnibus affert admirationem? Argumento est, quod nec ejus scripta audire, nec legere sustinent. Verum ut disciplinam Ecclesiasticam & Controversias omittamus, cui nostrum Theologia horum Patrum magnam partem satis intelligitur? Debitne quidquam ex eorum scriptis nobis incognitum esse aut difficile? Quot loca, quod minus intelliguntur, corrupta esse dicuntur? Quam multi ex nobilissimis hujus ævi scriptoribus atque interpretibus in explicando aberraverunt? Ipsi etiam hæretici audent in Patres scribere Commentarios, quasi aliquid ipsorum intersit, eoque modo multa Patribus, quasi secum facientibus, prorsus ab eorum mente aliena in rem suam affingunt. Quod quidem Ecclesia facile impediret, si quid pensi haberet, illis optimos dare Interpretes. Ergone huic causæ & muneri nostro semper indormiemus? An opes, an homines, an voluntas ipsa nos deficit? Nunquid in hos usus omnes Ecclesiæ opes nostri arbitrii sunt? Quid sinimus perire tempus, captum & labores tot hominum, tot virorum excellentium, quorum ingenia otiosa reliquuntur? Nunquid effici potest, ut horum vota, labores, vigiliæ, eodem ductu, eadem auctoritate & consilio, progressu temporis ad intelligendos peritissime Patres, ad legendas Controversias, ad respondendum omnibus omnium hæreticorum scriptis inter se devorione quadam conspirent? Nunquid nonnullorum doctissimorum exercitatissimorumque hominum collegium institui, tanquam scientiarum templum & oraculum, unde antiqui Patres suæ doctrinæ, suorumque scriptorum responsa & rationes edant. Et quandoquidem in unum sæpe convenimus, ut rerum Ecclesiasticarum rationem & curam aliquam ineamus, Deum Optimum Maximum oro obsecroque, ut hanc mentem nobis det, & in hoc negotium totis animis incumbamus. Valete. Aureliis anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo secundo, Mensis Junii vigesimo primo.

S E R I E S

OBSERVATIONUM

L I B R I P R I M I.

I. Q UID sit <i>Communio, Communicare, Excommunicatio.</i>	pag. 1
II. De <i>Communione Ecclesiastica.</i>	4
III. De <i>Communione Peregrina.</i>	ibid.
IV. De <i>Communione laica.</i>	9
V. De <i>Oblationibus.</i>	17
VI. De <i>Communione sine Oblatione.</i>	19
VII. <i>Nomen Offerre.</i>	20
VIII. De <i>Communione per Eulogias.</i>	22
IX. Cur mortuis <i>Sacramenta Baptismi & Eucharistiæ</i> præberentur.	23
X. Qua ratione mortuis <i>jus Communionis</i> redderetur.	25
XI. Quid sit <i>viaticum.</i>	27
XII. <i>Laetitia ob susceptam Eucharistiam.</i>	30
XIII. De <i>celebritate & jejuniis Sabbathorum.</i>	ibid.
XIV. <i>Primis sæculis tempore jejunii nemini licuisse Eucharistiam</i> <i>sumere.</i>	34
XV. Quæ <i>fastorum dierum solemnitas a Paschate ad Pentecosten</i> <i>interjecta fuerit.</i>	38
XVI. De <i>Stationibus Christianorum.</i>	39
XVII. Ab osculo <i>pacis abstinere</i> diebus jejunii.	46
XVIII. De <i>Agapis.</i>	48
XIX. De <i>Fraternitate Christianorum.</i>	50
XX. De <i>Martyrum auctoritate.</i>	52
XXI. De <i>Martyribus, Confessoribus, Exorribus, Libellaticis,</i> <i>Thurificatis, Sacrificatis, Blasphemis, & Lapsis.</i>	54
XXII. De <i>Sacerdotio Gentilium.</i>	55
XXIII. D. <i>Cypriani Epistolæ ad Antonianum locus insignis de</i> <i>Summi Pontificis auctoritate.</i>	62
XXIV. <i>Petere maritum a vidua.</i>	63
XXV. <i>Christianus, Fidelis, Sanctus, Justus.</i>	64

SE-

S E R I E S
O B S E R V A T I O N U M
L I B R I S E C U N D I I.

I. P <i>PRIMA Catechumenorum Penitentia.</i>	pag. 67
II. <i>Altera Catechumenorum Pœnitentia.</i>	73
III. <i>Pœnitentia quæ post baptismum imponebatur.</i>	79
IV. <i>Discrimen inter Excommunicatos & Pœnitentes perpetuæ pœnitentiæ.</i>	86
V. <i>Unica post baptismum Pœnitentia.</i>	88
VI. <i>Toties indultum, quoties peccatum.</i>	89
VII. <i>Absolutio in morte denegata.</i>	90
VIII. <i>Canonum auctoritas.</i>	92
IX. <i>Apostate nec in morte absoluti.</i>	95
X. <i>Quando primum admissi.</i>	ibid.
XI. <i>Lapsi nec in morte pax concessa.</i>	ibid.
XII. <i>Lapsorum restitutio.</i>	ibid.
XIII. <i>Monstris nulla unquam venia indulta.</i>	103
XIV. <i>Quo tempore monstris gratia facta.</i>	104
XV. <i>Homicidis pax in exitu denegata.</i>	ibid.
XVI. <i>Quo tempore eis indulta.</i>	105
XVII. <i>Mœchi ad communionem non admissi.</i>	106
XVIII. <i>Quando primum ad eam admissi.</i>	107
XIX. <i>Pacem a Martyribus exorabant.</i>	108
XX. <i>Hæresim quamobrem induxerit Novatianus.</i>	109
XXI. <i>Qua in re potissimum versaretur.</i>	110
XXII. <i>Primus gradus Pœnitentiæ.</i>	111
XXIII. <i>Secundus gradus Pœnitentiæ.</i>	115
XXIV. <i>Tertius gradus Pœnitentiæ.</i>	117
XXV. <i>Quartus gradus Pœnitentiæ.</i>	127
XXVI. <i>Exomologesis.</i>	129
XXVII. <i>Apud Diaconum Exomologesim facere. D. Cyprianus Epistola 17. libro 3.</i>	133
XXVIII. <i>Mortis metu absoluti, ad pœnitentiam revocabantur.</i>	135
XXIX. <i>Ex-</i>	

XXIX. <i>Excommunicatos & Pœnitentes orare inter Catechumenos.</i>	pag. 138
XXX. <i>Quid sit plena Pœnitentia.</i>	138
XXXI. <i>Quatuor manus impositiones in decursu pœnitentia.</i>	139
XXXII. <i>Prima & minima reconciliatio.</i>	142
XXXIII. <i>Ultima & maxima reconciliatio.</i>	145
XXXIV. <i>Pœnitentes a Clero removebantur.</i>	148
XXXV. <i>Panis benedictus nunquam dabatur Catechumenis.</i>	153
XXXVI. <i>Minuta Catechumenorum Sacramenta ex Fidelium Oblationibus desumpta.</i>	155

NOTÆ IN VARIA CONCILIA.

N otæ in Canones Concilii Eliberini.	157
Notæ in quosdam Canones Conciliorum Hispania.	188
Notæ in quosdam Canones Conciliorum Asia.	192
Notæ in Caput secundum Epistolæ tertiæ sancti Innocentii ad Exuperium.	207
Notæ in quosdam Canones Conciliorum Gallia.	211
Notæ in quosdam Canones Conciliorum Carthaginensium.	223

NOTÆ IN QUOSDAM TERTULLIANI LIBROS.

N otæ in librum Tertulliani ad Scapulam.	234
Notæ in libellum Tertulliani de Pœnitentia.	236
Notæ in libellum de Oratione.	243
Notæ in Librum II. ad Uxorem.	245
Notæ in libellum de Pæscriptionibus.	251
Notæ in Librum de Pudicitia.	256

QUIDAM TERTULLIANI LOCI EXPLICATI.

<i>De Spectaculis cap. 29.</i>	375
<i>Lib. V. Carminum cap. 8.</i>	ibid.
<i>De Monogamia cap. 11.</i>	277
<i>De Corona militis cap. 3.</i>	ibid.
<i>De Spectaculis cap. 25.</i>	278

TABLE

TABLE DES CHAPITRES

du premier Livre.

I. L Es Catechumenes estoient anciennement privez de la con- noissance, de la veüe & de la communion de l'Eucharis- tie.	pag. 285
II. Responſe aux Objections contre le Chapitre precedent.	298
III. Si un Catechumene eust receu l'Eucharistie ſans y penſer, on le baptiſoit à l'inſtant, & toutes les peines du Catechumenat luy eſtoient remiſes.	303
IV. Le Catechumenat avoit anciennement eſté inſtitué pour ſervir de diſpoſition aux Catechumenes pour recevoir l'Eucharistie.	304
V. De la Meſſe des Catechumenes.	305
VI. Il eſtoit défendu de laiſſer manger aux Catechumenes, les reſtes du pain & du vin qu'on avoit offert ſur l'Autel pour ſervir à la conſecration de l'Eucharistie.	309
VII. Des petits Sacremens de Pain & du Sel des Catechumenes.	310
VIII. La matiere des Sacremens des Catechumenes eſtoit priſe des Oblations du Peuple.	313
IX. Rien ne pouvoit eſtre ſur l'Autel en preſence de l'Eucharistie.	315
X. Jamais on ne donnoit aux Catechumenes du Pain Beny des Fideles.	ibid.
XI. La Confirmation ſe donnoit avant l'Eucharistie.	316
XII. Pourquoy la Confirmation eſt appellée perfection.	321
XIII. Anciennement on reſuſoit quelquefois la confirmation à ceux qui avoient receu le Baptême, & pourquoy.	322
XIV. On ne pouvoit faire les Saintes Huiles ſans l'Eucharistie.	325
XV. Les Energumenes eſtoient privez de la veüe de l'Eucharistie.	330
XVI. Les Energumenes ſ'inclinoient devant le lieu où devoit eſtre l'Eucharistie.	333
XVII. Des Penitens & comme ils ne voyoient point l'Eucharistie.	334
XVIII. La premiere choſe qu'un Chreſtien perdoit anciennement, & dont il eſtoit puny, c'eſtoit de la privation de l'Eucharistie.	336
XIX. Avec quelle conſideration on accorderoit l'Eucharistie aux Peni- tens, qui tomboient en danger de mort durant leur Penitence.	337
XX. De la pretention des Penitens qui avoient receu l'Eucha- ristie	

<i>ristie estant à l'article de la mort.</i>	pag. 339
XXI. <i>Les Penitens du quatrième degré estoient privez de l'Eucharistie, & toutefois ils avoient receu l'absolution.</i>	341
XXII. <i>De la dernière reconciliation qui donnoit droit de participer à l'Eucharistie.</i>	344
XXIII. <i>Objection & solution.</i>	ibid.
XXIV. <i>Les oblations des Penitens, Energumenes & Catechumens n'estoient pas receuës.</i>	347

TABLE DES CHAPITRES

du Second livre.

I. D U mot de <i>Synaxe.</i>	359
II. D U mot de <i>Collecte.</i>	355
III. <i>Du mot de Messe.</i>	357
IV. <i>Du mot de Communion.</i>	360
V. <i>Du mot de Pain.</i>	366
VI. <i>Des Cemetieres & des Aires des Martyrs.</i>	370
VII. <i>Des Eglises qui ont le nom des Martyrs.</i>	377
VIII. <i>Appartient aux Evêques de faire le Sacrifice.</i>	381
IX. <i>De rangs de l'Eglise.</i>	394
X. <i>Du Sanctuaire.</i>	395
XI. <i>Des lettres Communicatoires, des Epistres de S. Paul, & des Evangiles qui se lisoient à la Messe.</i>	398
XII. <i>Pax Vobis, Dominus vobiscum.</i>	402
XIII. <i>Alleluia.</i>	407
XIV. <i>Amen.</i>	410
XV. <i>Des Baisers de Pain de la Messe, à tous les Sacrements, & en plusieurs autres occasions.</i>	420
XVI. <i>En Orient le baiser de Pain se donnoit avant la Consécration ; & après, en Occident.</i>	424
XVII. <i>Si le baiser de Pain de la Messe regarde la Communion de l'Eucharistie ou le Sacrifice.</i>	425
XVIII. <i>Explication du Mystere du baiser de Pain.</i>	426
<i>Lettre de M. Rigault, Bibliotequaire du Roy, à M. l'Evêque d'Orleans.</i>	431

GA.

F E R D I N A N D O . L E O N I O
REGIO . CONSILIARIO
REGALIS . CAMARAE . RATIONUM . SUMMARUM
PRAESIDI . VIGILANTISSIMO
IN . PRIVATIS . REGIS . GONSILIIS . PRAVIS . USIBUS . CONVELLENDIS
FISCI . PATRONO
VERI , RECTI . QUE . CULTORI . SEMPER . INVICTO
BONARUM . ARTIUM . VETERIS . QUE . POLITIAE
RESTITUTORI . ACERRIMO
QUEM . OLIM
CAMPANIAE . CUM . JURE . GLADII . PRAEFECTUM
REI . VINDICEM . SENSERE . DEFENSOREM . INNOXII
QUEM . QUE . IN REBUS . DIFFICILLIMIS
DEXTERRIMUM . ET . PROVIDENTISSIMUM
AETATIS . MIRACULO . PLUS . VICE . SIMPLICI . PROBATUM
FERDINANDUS IV. UTRIUSQUE . SICILIAE . REX
AD . PERICULOSA . ISTHAEC , MUNERA
SUMMA . O . P . Q . N . GRATULATIONE . EVEXIT
G A B R I E L I S A L B A S P I N A E I
AURO . CONTRA . NON . CARAS . LUCUBRATIONES
NEAPOLITANO . NUNC . PRIMUM . TYPOGRAPHIO . EDITAS
GREGORIUS . P . ET . MICHAEL . F . STASI
TANTO . PATRONO . CLIENTES . DEVINCTISSIMI
D. D

THE JOURNAL OF THE

ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

VOLUME LXXV. PART I. 1922.

NEW YORK: 1922.

PUBLISHED BY THE SOCIETY OF MEDICINE, 1, WILKINS STREET, LONDON, W.C.2.

PRINTED BY THE SOCIETY OF MEDICINE.

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS JOURNAL MAY BE REPRODUCED WITHOUT THE PERMISSION OF THE SOCIETY OF MEDICINE.

THE JOURNAL OF THE ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

IS PUBLISHED QUARTERLY.

THE JOURNAL OF THE ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

IS PUBLISHED QUARTERLY.

THE JOURNAL OF THE ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

IS PUBLISHED QUARTERLY.

THE JOURNAL OF THE ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

IS PUBLISHED QUARTERLY.

THE JOURNAL OF THE ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

IS PUBLISHED QUARTERLY.

THE JOURNAL OF THE ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

IS PUBLISHED QUARTERLY.

THE JOURNAL OF THE ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

G A B R I E L I S
 A L B A S P I N Æ I
 EPISCOPI AURELIANENSIS
 OBSERVATIONUM
 ECCLESIASTICARUM
 LIBER PRIMUS.

OBSERVATIO I,

QUID SIT COMMUNIO, COMMUNICARE, EXCOMMUNICATIO.

ULTA in usu & consuetudine A eas non uti fuere, sed quales hodie ante
 hominum posita sunt, quæ oculos nostros verlantur, concipimus, atque
 et si a majoribus manasse tra- de iis differimus. Animus enim se a con-
 dantur, longo tamen tempo- suetudine rerum quas videt, quas cernit,
 ris tractu sunt ita mutata, quibus utitur, non patitur adduci neque
 aut in alium usum translata, potest mente complecti, earum quarum no-
 fere ut nihil aliud quam nomen usque adhuc permansit, vim quoque
 men ex pristino instituto retineant. Satis & naturam non permansisse. Quod cum
 si mihi esset otii, in cunctis artibus & di- sæpe in aliis rebus, tum maxime in his
 scipulis ita se rem habere ostenderem. In vocibus cernere est, *Communio, Communi-*
 de vero magni errores consecuti sunt: nam *catio, Communicare, Excommunicatio*. Nam
 harum rerum si forte nunc incidat mentio, nihil est aliud quidquam, cur apud Patres
 quæ

quæ de his habentur, ad Eucharistiæ Communionem, ipsamque solam Eucharistiam omnes referant, nisi quod hodie inter nos nihil sit in usu quod *Communio* appellatione intelligatur præter Eucharistiam, vetustate desierit, partim ad solam Eucharistiam restrictus sit. Quis enim unquam meminerit, si memoria plus valet, excommunicatum ab omni hominum commercio & societate expulsum & ablegatum se vidisset? Si quis unquam hoc sæculo, quod nescio an acciderit, Communionem fuit privatus, sola fuit Eucharistiæ perceptione: in reliquis suæ vitæ partibus, quam ante excommunicationem habuit, eandem cum ceteris fidelibus consuetudinem & usum retinuit. Eo fit ut quoties de Communionem est sermo, quæ nunc est hujusce vocis significatio, quam quæ olim obtinebat libentius occurrat: animusque usitata ac familiaris notione quam veteri, citius occupetur. Sed ut hunc errorem tollamus, legitima hujusce vocis explicatio e veteribus eruenda est: qui quo propius aberant ab ortu & origine Ecclesiæ, hoc melius fortasse quid sit Communio, docere poterunt.

Communionem latius multo patere quam Eucharistiam, vel ex eo perspicuum esse potest, quod Ecclesiæ Communionem accipere, atque adeo ad eam poenitentes sine Eucharistia possent admitti quæ nullo etiam negotio probare possemus, ni fatius esset continenti oratione hanc explicationem discutere. Communio igitur quæ aut ad res sacras, aut ad vitæ consuetudinem & hominum societatem pertinet, prorsus ea omnia complectitur. Qui enim omnimode communicabat, in rebus non solum sacris & Eucharistia, sed etiam in omnibus omnino rebus quæ in hominum vita & commercio versantur, cum ceteris fidelibus communicabat. Atque ut jus illud Communionis situm erat in rerum omnium humanarum & divinarum participatu & societate, ita Excommunicatorum (ex quorum cognitione quid sit Communicare, & Communio constabit liquidius) diversa omnino erat conditio, non solum a sacris arcebantur; sed etiam omnes eos aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes eos ut putre membrum & ressecandum fugiebant, cum iis rationem inire, aut rem ullam contrahere nefas erat, nemo eos salutatio-

ne, nemo fratris appellatione, nemo aspectu, nemo alloquio, nemo convivio eos dignos judicabat, tanta severitate ut ne Deo quidem preces cum eis adhibere liceret. Canone Apostolorum 10. *Si quis cum Excommunicato, licet in domo, preces conjuxerit, iste Communionem privetur.* Canone 33. Laodicensis Concilii: *non oportet cum hæreticis, vel schismaticis orare.* Canone 2. Antiochenæ Synodi primæ: *non autem licet communicare Excommunicatis, neque cum his per domos ingredi, & cum eis orare, qui Ecclesiæ non participant in oratione, nec in alteram Ecclesiam recipi, qui ab alia excommunicantur.* Canone 73. Carthaginensis quarti: *qui communicaverit, vel oraverit cum Excommunicato, sive Clericus, sive Laicus, excommunicetur.* Quod a conviviis excluderentur, si auctoritatem postulas, habes Canonem 30. Arelatenfis secundi: Canonem 15. 16. 18. Toletani primi: Canonem 3. Concilii Venetici: Canonem 8. Turonici primi: Canonem 3. 5. 15. Concilii Aurelianensis primi: Can. 13. Ilerdensis, Canonem 4. & 14. Avernenfis, Canonem 6. & 11. *Si quis relictam fratris, sororem uxoris, privignam, consobrinamve relictam, id est patrui, vel avunculi carnalis contagii macula crediderit violandam, a Christiano cætu atque convivio & Ecclesiæ Communionem privabitur.* Quid? ne panem quidem cum eis sumere satis tutum videbatur: Canone 15. Epaoensis Concilii: *Si superioris loci Clericus hæretici cujuscunque convivio interfuerit, anni spatium pacem Ecclesiæ non habebit. Quod si minores Clerici præsumserint, vapulabunt. A Judæorum conviviis etiam Laicos constitutio nostra prohibuit, & ne cum illo Clericus panem comedat, quisquis in Judæorum fuerit convivio inquinatus.* Canone 39. Antiochodorensis Concilii: *Si quis presbyter aut quilibet de Clero aut de populo Excommunicato absque voluntate ipsius qui eum excommunicavit, sciens receperit, aut cum illo panem manducaverit, vel colloquium habere decreverit, simili sententiæ subjacebit.*

Colloquia præterea cum eis habere ildem ipsi Canones vetabant, quos modo ex Conciliis Toletano, Aurelianensis, & Antiochodorensi retulimus. In reliquis denique, quæ in quotidianæ vitæ usum cadunt, nihilo magis eos cum ceteris fidelibus communicasse, vel hoc argumento colligere licet, quod eis

in publicum aut in cuiusquam conspectum venire, ne quidem, nisi lugendi causa, liceret; si decreto quod vulgo tertio Carthaginensi adnectitur, fides habenda sit. Expositui fere quidquid de Excommunicatis traditur, sed paulo fusius, ut facilius in cognitionem Communionis, quave in re consisteret, deduceremur.

Ceterum ex ipsius etiam vocis notione, atque ex iis quæ de ea in Conciliis tradita sunt, possumus ostendere, qua in re potissimum jus illud Communionis positum esset, unde quilibet etiam intelligere poterit consuetudinem, & usum ejus vocis qui nunc est, a vera, legitima, & antiqua illius verbi acceptione deflexisse. Patres Concilii Nicæni canone undecimo, duodecimo, & decimo tertio quosdam pœnitentes omnium rerum, præterquam Eucharistiæ participes fecerunt: quam communionem Joannes Zonaras ita explicat: *Si cui vero in eo discrimine Communio quasi morienti concessa sit, seque is postea morti subtraxerit, cum fidelibus quidem orare, non tamen iterum communicare Sacramentis licebit.*

Quin etiam defines quæreret quid sit Communio, si ad Ancyranum Concilium Patres rem deferas; nam eorum in lapsos iudicium ad Eucharistiam referri nequit, quibus post aliquod tempus omnia cum ceteris fratribus volunt esse communia, præter Eucharistiam: cui enim cum fidelibus supplicationes facere, & orare liceret, is ad omnia quæ erant in societate Christiana, una excepta Eucharistia, jus habere censebatur: itaque probe definitur hæc Communio a Zonara, *Communione* namque hoc loco, non sacri corporis & sanguinis perceptionem, sed solam cum fidelibus consociationem intelligit.

Sed cum omnia antiquorum scripta lustraveris, nullibi clarius quam in canone duodecimo Concilii Arelatensis secundi, hæc vox Communionis explicatur: *De his qui in pœnitentia positi vitam exceßerunt, placuit nullum Communionem vacuum debere dimitti; Sed pro eo quod honoravit pœnitentiam, oblatio ejus recipiatur.* Homo mortuus, cui propterea Eucharistia præberi non poterat, ad Communionem, & societatem ceterorum fidelium revocatur: neque obest, quod quis posset suspicari, solitos nonnun-

quam fuisse mortuis Eucharistiam infundere, ut refertur in Canone 6. Concilii Carthaginensis tertii. Nam ille ipse de quo agitur in Concilio Arelatensi muneribus & oblationibus, quas parentes ex ejus testamento præstare debebant, in communionem fidelium revocabatur; ut eodem canone habetur, *oblatio ejus recipiatur.*

Ni longum esset, & molestum, pluribus docerem vim hujusce vocis, & significationem multa alia præter Eucharistiam complecti, ut canone 7. Concilii Carthaginensis primi *Communio passiva*, Item alterius *fugiens Communionem*, item canone Apostolorum 29. Concilio Romano tertio apud Innocentium ad Exuperium, Concilio Antiocheno canone 4. Concilio Agathensi canone 2. 3. & 32. Concilio Carthaginensi canone 79. oblationibus in communitatem Ecclesiæ mortui pœnitentes recipiuntur, quemadmodum judicatum fuisse diximus in Concilio Arelatensi 2. Concilio Taurinensi canone 5. Concilio Toletano primo canone 17. Concilio Milevitano canone 22. 24. 25. Concilio Carthaginensi 6. canone 10. Concilio Carthaginensi 7. canone 5. Concilio Africano canone 101. Concilio Arausicano canone 3. Concilio Vasensi primo, & secundo, canone 2. & 8. Concilio Arelatensi tertio canone 3. Concilio Venerico canone 3. Concilio Tarraconensi canone 6. quibus omnibus locis Communio pro Eucharistia nequaquam sumitur, verum pro jure quod quis *habere posset in communitatem fidelium, & corpore Christianorum*, quod jus & societatem tanta religione defendebant, (a) (teste Tertulliano *societates Ecclesiam defendere*) ut non solum Excommunicatum fugerent quia ab Ecclesia ita juberetur; sed etiam, quia revera existimarent colloquio aut alia cum Excommunicato familiaritate fidelem infectum iri, Scriptura id attestante, (b) *modicum fermentum totam massam corrumpit*, item, *quæ communicatio luci & tenebris*. Unde S. Cyprianus existimat eum cum Hæreticis communicare, qui eorum Baptismum probaret, & pari jure & potestate cum Orthodoxorum baptismo pollere assereret: atque istam Communicationem vel hoc ipso facto constituere, & designare ceteros fideles, confcios ac reos errorum omnium, ac peccatorum qui-

(a) De Spectaculis.

(b) 1. Cor. 5. 2. Cor. 6.

quibus implicantur hæretici, a quacunque hæresi venientem baptizari in Ecclesia vetuit, id est omnium hæreticorum baptismata iusta esse, & legitima iudicavit, & cum singula hæreses singula baptismata habeant, hic cum omnium baptismo communicans, universorum delicta in sinum suum coacervata congeffit, Epistola contra Stephanum. Ita Concilio Carthaginensi habito, tempore Divi Cypriani, Episcopus Victor ait eos qui hæreticorum baptismum probant, & cum eis hac in re communicant, Christianos fideles inficere, nec ab iisdem hæreticos purgari: nec hæreticos purgat, & Christianos inquinat, ita Episcopus Confessor eodem in Concilio assentit: qui enim baptismata Ecclesie commune cum hæreticis facit, sponsam Christi adulterii prodat. Hujus autem odii publici & execrationis, quo ab Excommunicato tantopere abhorrent, causa non fuit alia, quam quod timerent, ne corpus Christi, Ecclesiam, fidelium societates, jus Communionis Christianæ peccatores consortio suo inficerent.

OBSERVATIO II.

De Communione Ecclesiastica.

Communio eo modo sumta pro ea parte & communione quæ cuique fidelium cum ceteris esset fidelibus, in corpore Christi in laicam & Ecclesiasticam ab antiquis dividebatur: quarum hæc clericorum, illa laicorum, jus in Christi corpore mystico & Ecclesia significabat. Et quemadmodum eadem in plebem, & ordinem, ut ait Tertullianus, dividitur, totaque ex his duobus instituitur, ita Communio Christiana, id est Corpus Christi, ex laicis & clericis, atque ex istis duabus Communionibus, laica scilicet & Ecclesiastica, constat. Nam cum Communio generatim sumta, nihil aliud sit quam ipsamet Ecclesia, ex iisdem eas partibus & membris componi necesse est. De laica paullo post erit dicendum: de Ecclesiastica hoc nunc habeo, quod tot genera & species hujusce Communionis censerentur, quot sunt ordinum gradus, & quot modis ab his gradibus excidere poterant clerici: qui enim in

Episcopum adlectus esset, longe alia ratione hujusce communivitatis erat particeps, quam qui sola Diaconatus aut Presbyteratus dignitate pollebat. Rursum cum nonnunquam evenire posset, ut gradus sui honore is non privaretur, cui tamen ob aliquod crimen, ejusdem gradus munia obire non liceret, exempli causa, sedis & confessus honor cuiquam Episcopo relinqui poterat, cui verbi divini administratio, poenitentiae concessio, & ceteræ ejusmodi Episcopatus partes interdictæ, & prohibita essent; huic ergo, quamvis Episcopo, non eadem erat pars, nec æqua omnino in eadem Communionem cum ceteris Episcopis, quod videlicet de ea nonnihil amisisset, & jus illud ei imminutum esset. Itaque ut paucis absolvam, nam longum esset nimis per singulas depositionum classes percurrere, tot erant hujusce Communionis species, totque in Conciliorum canonibus enumerantur, quot dispositionum genera, quæ cum essent pene infinita, hujusce etiam Communionis jus, & participatio variis modis concedi, & imminui poterat. Illud unum monendum est, cum quis omnimoda depositione, ut ajunt Canones, & perpetua puniretur, hoc est, cum quis tam a gradus honore quam functione removeretur, eum jus integrum Communionis Ecclesiasticæ amisisset, & inter laicos fuisse relegatum, cum quibus Communionem laicam non minus quam ceteri laici fruebatur. Præterea notandum est quotiescumque in Canonibus a communione clerici secluduntur, quamvis nihil aliud adjectum sit, quo genus Communionis significetur, id de Ecclesiastica Communionem esse accipiendum: Quæ ab iisdem Ecclesiastica, nonnunquam etiam Sacerdotalis vocatur.

OBSERVATIO III.

De Communionem Peregrinam.

Hæc vox Communio, (a) cum in usu sermonis quotidiani nihil extra Eucharistiam significet, mens nostra locutioni huic innutrita, in acceptione vocabuli usitatio re acquiescit, paulum admodum attendens tempus canonum, Patrum scripta, & significat

(a) Significavit auctor hoc loco in scholiis secunda se editione planius & uberius esse dicturum de

hac communionem peregrinam, cujus rei damnum ejus impatura ipse fecimus.

ficationem, (a) qua in veteri Ecclesia usurpatur: id nimirum causæ est cur passim Communio pro Eucharistia accipiat. Inde quamplurimi doctrina præstantes viri, si vera conjicio, existimaverunt Communionem peregrinam, nil aliud esse quam Communionem Eucharistiæ sub altera specie, licet loci fere omnes in quibus de ea fit mentio, liquido refragentur, & longe aliam significationem insinuent. Sed quoniam communi calculo sententia hæc obtinet, dissolvenda nobis est, antequam nostram adducamus. Vix superant quatuor aut quinque loci qui de ea mentionem faciunt, in plebisque omnibus pro *pœna inuritur clericis, qui maximorum facinorum criminibus obnoxii sunt, & ob delicta, quæ anathemate coerceri debeant, ut probra, contumacia, furtum, sacrilegium*. Inde perspicuum fiet verosimile non esse, rem tam sanctam, & sacram, Communionem nimirum sub altera specie, adhibitam fuisse pro pœna gravissimorum criminum, saltem illis sæculis, quibus levissima peccata Excommunicatione in multos annos luebantur. Accedat veteres Patres Eucharistiam tanti fecisse, & in ea dispensanda tantum curæ & sagacitatis adhibuisse, ut eam non raro quibus gratiæ beneficium impetiebant, etiam morte instanti, aut laboriosissima & cruciabili pœnitentia purgatis denegarent. Ab hac ante omnia peccatorem removebant, hanc ægre & ultimo loco pœnitenti restituebant, ejusque concedendi facultatem solis Episcopis largiebantur. Quapropter qui credere poterit Eucharistiam in pœnam clericorum facinorosorum adhibitam fuisse? Præterea hoc illis probandum incumbit testimoniis minime levibus tempore Conciliorum, in quibus de peregrina Communione fit mentio, omnes qui in canone ecclesiastico recenserentur, Clericos, Diaconos, Subdiaconos, Lectores, Exorcistas, Ostiarios, Acolytos, ceteros denique, sub utraque specie communicavisse: alioqui peregrina Communio in pœnam usurpata non fuisset, cum eorum judicio nihil sit aliud, quam Eucharistiæ participatio sub altera specie. Quem enim hodie tam vacui capitis reperias, qui ab Acolyto sat graves

A pœnas exegisse crederet, si eum sub una tantum specie juberet communicare? Tertiò quare laici etiam Communionem peregrinam non puniuntur, cum primis illis temporibus sub utraque specie communicarent. Quod si mihi respondeatur quinto sæculo tum demum Concilia Communionis peregrinæ mentionem fecisse; tandem edisserant, quomobrem clerici quia Diaconis suberant, & qui nunquam, nisi laicorum more communicabant, peregrina tamen Communionem plecterentur?

Sed quoniam existimant peregrinam Communionem nihil aliud esse quam laicam Communionem: quærendum ex eis, cur temporum illorum Ecclesia, rem eandem verbis tam dissitis, & repugnantibus nuncupaverit?

Sed accedamus ad pensulatam horum quatuor canonum examinationem. Quis non videat dictu esse ridiculum Agathensis Concilii Patres Eucharistiam concessisse, etiam sub altera specie, ei qui capitale crimen admisisset, & bona Ecclesiæ furripuisset? *Si quis Clericus furtum Ecclesiæ fecerit, peregrina ei Communio tribuatur*, Canone quinto: peccatum illud nempe, quod Sacrilegium vocatur, quodque a ceteris Conciliis indefinienti Excommunicatione vindicatur.

An censere debemus Patres Concilii Agathensis, qui tam acerbe in clericos violentos animadverterunt, qui clericos tribunali laicorum se submittentem tam severe proscripserunt, & eos qui bona Ecclesiæ, quorum usus ab Episcopo concessus erat distrahebant, fulmine censurarum afflaverunt, sacrilegis Eucharistiam concessisse, ut patet in Canonibus septimo, octavo, vigesimo secundo, & quadragesimo primo? In Concilii Agathensis canone secundo, quibuscumque tandem clericis contumacibus peregrina Communio indulgetur. Atque existimarem Agathensis Concilii tempore minorum subselliorum clericos, ut & laicos sub altera tantum specie communicavisse, quamvis non tam facile expediri possit, quo tempore utriusque speciei usus immutatus fuerit, & sola panis species populo exhibita: unde colligitur in illo canone

(a) Significavit auctor hoc loco in scholiis hanc sententiam suam sibi displicere. Sed nihil repertum amplius.

none de Communionem sub una specie non agi : *Et si qui prioris gradus superbia elati Communionem fortasse contemserint , aut Ecclesiam frequentare , vel officium suum implere neglexerint , peregrina eis Communio tribuatur , ita ut cum eos poenitentia correxerit , rescripti in matricula gradum suum dignitatemque recipiant*. Denique canon 16. Concilii Ilerdensis Communionis peregrinæ meminit , sed non alio sensu quam Concilium Agathense : nam clerico sacrilego itidem Communionem indulget . Nec ergo Concilium Ilerdense Communionem peregrinam pro Eucharistia sub una specie accepisse dicendum est . *Vix quoque peregrina ei Communio concedatur* . Non deerunt tamen qui adderent 2. canonem Concilii Agathensis innuere videri , in peregrina Communionem poenitentiam adhiberi solitam , propter hæc verba , *ita ut cum poenitentia eos correxerit* : quapropter ab omni ratione alienum esse peregrinam Communionem pro Eucharistia accipere . Nam ante peractam poenitentiam , Eucharistia nunquam poenitentibus indulgebatur . Sed ut arbitror , non ibi poenitentia accipi debet pro poena quæ poenitentibus ab Ecclesia imponebatur ; cum canon nil aliud velit , nisi quod dum a ceteris segregatus fuerit clericus qui peccavit , si animum mœroribus deiciat , & quæ admisit tristi tractatione mutare sit paratus , in priorem gradum restituatur : & ibi poenitentia accipitur pro anxietate , & non pro afflictationibus carnis , quæ ab Ecclesia imponebantur . Nam quando Clerici solo gradu aut Communionem Ecclesiasticam privarentur , non privabantur Communionem Eucharistiæ nisi id expressum esset in eorum elogiis & judiciis . Adde poenitentibus spem omnem redeundi in clerum provisam fuisse , quapropter cum eodem canone dicat eos gradum recuperare posse , de Ecclesiæ poenitentia ea vox *poenitentia* non est intelligenda . Atque etiam inter cetera advertendum est , hæc verba , *Communionem contemserunt* , quæ in eodem canone habentur , non intelligi de Eucharistia , sed Communionem , quam clerici habebant ad invicem .

Superest ut explicem meam de Communionem peregrina sententiam , quæ nihil aliud est , nisi me fallit opinio , quam communitas & confociatio , quæ presbyteris , sive

aliis clericis , qui sine formatis , aut commendatis litteris peregrinabantur , indulgebatur in societate clericorum , & Communionem Ecclesiasticam . Hac interdum puniebantur clerici qui peccaverant , licet peregrini non essent , & in certa diocesi domicilium haberent . Atque ut luculentius perspiciatur , qua in re posita fuerit , meminisse oportet omnem antiquam disciplinam , in nulla re alia constitisse magis , quam in communicatione cum corpore Ecclesiæ , omnesque poenas eo directas fuisse , ut ab hac Communionem peccatoribus interdiceretur , ut puta laicos Communionem laica privare , & fideles a participatione cum ipsis abstinere , clericos a Communionem Ecclesiastica oppido summovere ; nec non & a laica , si peccatum præponderaret . Præterea animadvertendum est , veteres Patres non tantum censuisse peccatum in Deum esse se peccatoribus communicavissent , aut orando , aut comedendo , aut combibendo ; sed etiam se tanquam conscios maxima contagione inquinari , & fraudes inexpressibiles concipere . Ea de causa litteræ formatæ subintroductæ sunt : inde etiam veteres canones omnem curam , & cautionis omne genus adhibent , ut fideles a consortio & societate peccatorum secludantur . Quando igitur Episcopus , presbyter , clericus peregrinabantur , placuit , ut nullus Episcoporum navigaret , sine formata Primatis : item , ut clerici sine formata , & conscientia Episcopi , per alienas plebes non vagarentur . Tum demum , ut nullus peregrinus sine formata Episcopi acciperetur , super quibus litteris Episcopi ad quos facilis aditus patebat , scribebant peregrinis illac iter fuisse , visisque litteris , eorum a quibus profecti erant Communionem indulgisse : alioqui peregrinus ille non accipiebatur , neque ulli rei Ecclesiasticæ aut civili cum clericis diocesis , qua illi iter erat communicabat , & quasi excommunicatus habebatur . Verum enimvero quamvis frons , oculi , vultus persæpe mentiantur , oratio vero sæpiissime , si tamen peregrino litteræ formatæ excidissent , si interceptæ , aut alio quovis casu amissæ fuissent , aut Episcopus quacunque tandem de causa eas denegavisset ; vel si qua tandem suspicio subesset , non omnino rejiciebatur , quia dubitatio oboriebatur , num vera essent quæ allegaret . Itaque non ea injuria afficiebatur , ut

excom-

excommunicatis annumeraretur; sed neque ad Communionem Ecclesiæ admittebatur, ne aut ovis morboſa, & tabida quæ gregem inficeret, in caulam Domini noſtri Jeſu Chriſti intraret: ſed ſeorſim ſumtibus Eccleſiæ in loco ſemoto alebatur ubi orabat, & in eo ſtatu erat ut laicus non eſſet, nec tamen Communioni Eccleſiæ participabat, neque ullis clerici muneribus defungebatur, id videtur eſſe in 32. canone Apoſtolorum. *Nemo peregrinorum Episcoporum, aut Presbyterorum, aut Diaconorum sine commendatitiis ſuſcipitor litteris, & ſi eas obtulerit, attentius in diſquiſitionem vocantur. Et quidem ſi pradicatores pietatis fuerint, ſuſcipiuntur, ſin minus ubi neceſſaria eis ſuppeditaveritis, ad Communionem & ulteriorem ipſos conſuetudinem non admittote, multa enim per ſubreptionem ſunt:* quo canone mea quidem ſententia exponitur quid ſit Communionis peregrina, quæ ab initio non erat genus poenæ & animadverſionis, ſed inſtituta fuerat ut clerici, de quorum ſtatu, & conditione non conſtaret, non omnino rejicerentur. Poſtea vero hoc eodem genere communionis uſa eſt Eccleſia, ut clericos non peregrinos in officio contineret; & ita factum eſt, ut hæc Communionis genus quoddam poenæ censeſſetur. Sunt qui exiſtimant Eccleſiam hanc diſciplinam & Communionem ex Romanorum legibus deſumiſſe: nam utebantur hac Communionis peregrina & qui ad eam erant redacti, puta deportati, ſtatim jus Civitatis amittebant, & jus teſtamenti faciendi, & erant ſine Civitate ἀπολιδας, Ulpian. in l. 1. §. 2. & 4. D. de legat. 3. amittebant etiam ea quæ erant Juris Civilis, & retinebant ea ſolum quæ eſſent Juris Gentium. Marcianus in l. ſunt quidam 17. D. de Prev. ex Trajano apud Plinium epiſt. 59. libri 10. removebantur a ſacris Juris Romani, de quibus cum ab amico & doctiſſimo Merillo admoneretur, quædam animo inſedit ſuſpicio Eccleſiam huic inſtituto, & Communioni nomen & appellationem ab hac Romana conſuetudine mutuam eſſe: Eſt locus quidam inſignis in vita Sancti Joannis Chryſoſtomi, qui huic obſervationi multum lucis affundere poteſt. *Si placet, inquit, Domine ſpiritualis Communionis nondum illis conſortium trade, ne Papam contriſtes; ceterum in aliis omnia in eos officia humanitatis exer-*

ce, id enim tibi Episcopo convenit, ita illos excepit Joannes, ad Communionem minime admittit. Hac peregrinæ Communionis ſpecie Eccleſia punivit non ſolum clericos peregrinos; ſed eos etiam qui in Diceceſi habebant domicilium, quod degradationis, ſive ſuſpenſionis a muneribus Eccleſiæ, & ſeparationis a ceteris clericis genus eſt, tam in rebus civilibus quam Eccleſiaſticis. Hinc patet, ut mea fert opinio, quid fuerit communio peregrina, & unde denominationem acceperit, qua qui puniebantur gradu excidere, & catalogo, quo recenſebantur Clerici, expungi liquet ex can. 2. Concilii Agathenſis: non quod clerici eſſe deſinerent; nam inde canon docet, eos denuo Catalogo adſcribi poſſe. Quod a ceteris clericis ſemigrarent, id eſt convictu mutuo, ſynodis aut aliis congreſſibus prohiberentur, & capita cum fidelibus conſerre non poſſent, docet canon Ilerdenſis ſecundum correctionem in eo quod dicit, *vel forſitan dolo aliquo ſuppreſſiſſe, reus ſacrilegii prolixiori anathemate condemnatur, & vix quoque peregrina ei Communionis anime concedatur.* Quod ſubducerentur, non tantum a converſatione ceterorum clericorum, ſed etiam jure Communionis Eccleſiæ privarentur, id eſt quod nullus Eccleſiaſticorum eis communicaret, perſpicitur ex eodem canone ultimo Ilerdenſi, qui eos plectit anathemate, quod in eam partem valere debet, ut ſaltem a communione Eccleſiaſtica ſeparari cenſeantur. Quod confirmatur ſupracitato loco, in vita beati Chryſoſtomi, ubi dicitur: *ita eos minime ad Communionem admittit.* Et Concilio Agathenſi, nam catalogo expuncti, corporis clericorum partem non amplius conſtituebant, & conſequenter nemo clericus eis tanquam clericis communicare poterat. Neque ideo in numerum laicorum recenſebantur: nam ut ſuperiores canones docuerunt, in priſtinum gradum admitti, & prioribus muneribus deſungi poterant. Atqui, ex antiqua diſciplina, clericus dum gradu excidebat, & fiebat laicus, nullus ei amplius ad clerum patebat reſſus: hæc nempe degradatio univerſalis erat & perpetua, ex clerico laicum fieri. Inde colligitur Communionem peregrinam, quiddam medium inter laicam, & Eccleſiaſticam fuiſſe, aut potius quandam diminutionem ab Eccleſiaſtica, a qua niſi ad tempus ſummovebantur.

Quod

Quod munia consueta illis abrogarentur, ex iis quæ diximus patet satis, atque certum est, eos sumtibus Ecclesiæ sustentatos fuisse. Nam cum in ordinem laicorum redacti non essent, necessum erat eos tanquam clericos exhiberi. Adde quod apud Sanctum Chrysostomum reperimus, *ceterum in aliis omnia in eos humanitatis officia exerce, aut juxta aliam versionem, eos honorifice quidem exceperit*, idque videtur innuere canon Concilii Rhegiensis, *aut peregrina Communione foveatur*.

Sed aliquid difficultatis subest, utrum nunquam hæc poena perpetua fuerit. Nam aliquando ad tempus irrogatam fuisse ex quatuor canonibus duo sunt, quibus hoc probatur, primus Agathensis & ultimus Ilerdensis, *prolixiori anathemate*, & locus Divi Joannis Chrysostomi ad tempus fuisse evincit. Poterat etiam esse perpetua, ut si Episcopus schismaticus nullam vacuum parochiam reperiret, ævum in Communionem peregrina exigebat, non quod ad hoc cogeretur: nam constitui Episcopus alterius loci poterat, aut Episcopatum ejerare, & chorepiscopatus, aut Presbyterii locum juxta Concilium Nicænum obtinere.

Quæri potest, num peregrina Communionem damnati, sacra Eucharistia donarentur. Qui hoc negant dicerent, cum Missarum solemniam celebrare non possent Presbyteri, nec clerici suis muneribus defungi, consequenter Eucharistia abstinere fuisse. Nam quo tandem pacto eis distributa fuisset, cum ex ordine laico non essent, & ea de causa, laicis ad eam accipiendam immisceri non poterant, cum clericis multo minus, quia separati erant a consortio clericorum; adde quod nullus eis in Ecclesiam aditus patebat. Sed nec credendum est, in domos eorum deferri solitam, quia Patres modum longe efficacissimum perspicuendæ unionis quam artificissimæ, Eucharistiæ distributionem judicaverunt, ut videre est in historia Ecclesiastica. Cum ergo non communicarent, iis qui Communionem peregrina plectebantur, nec deferre poterant, nec tradere Eucharistiam. Tertio Divus Chrysostomus, ut scripta ejus memorant, tenuit communicare cum Isidoro & Dioscoro, id est, Eucharistiam indulgere. Erat enim in more positum, ut advenientibus Episcopis, vel Presbyteris, in Communionis signum Eucha-

ristia porrigeretur. Sed nec consentaneum rationi videretur, Eucharistiam sacrilegis tributam fuisse, sacrilegos enim Communionem peregrina damnatos retro duobus canonibus evicimus. Ad extremum nihil clarius canone Ilerdensi statuente, prolixiori anathemate puniatur, vix peregrina Communionem concessa. At qui anathemate feriebatur, Eucharistiæ participare non poterat: nam anathematis percussio, non solum Excommunicationem hoc loco, sed etiam dirarum devotionem sonat. Quamvis in quodam Canone Romano aliter anathema accipiatur. Dubitandi ansa vel ex eo maxime oritur, quod de Episcopo schismatico Concilium Rhegiense insinuat: duo enim statuit quæ æqualia esse debent, aut non ita dissita: *Quod ergo in quibusdam schismaticis, magis quam hæreticis respectandis, Nicænum Concilium a singulis per territoria sua hoc etiam præfens conventus in hoc statuit, ab omnibus servari debere, id est ut cuicumque de fratribus tale aliquod caritatis concilia distaverint, liceat ei unam parochiarum suarum Ecclesiam cedere, in qua aut chorepiscopi nomine, ut idem Canon loquitur, aut peregrina, ut aiunt, Communionem foveatur*. Nam altero muneribus presbyterii fungi potest, nihilo secius Episcopatus quibuldam (nam Chorepiscopi supra Presbyteros munera digniora exequabantur) altero Eucharistiam sumere, aut ullis Episcopatus muneribus defungi non poterat, quodque mirere magis Communionem clericorum expungebatur, & ab iis cogebatur semigrare, unde colligerentur duæ Communionis peregrinæ species, severior altera, altera mitior. Et certe verisimile est Episcopum cui dignitas abrogata erat, quique Chorepiscopi munera obire poterat, quamvis omnis muneris exors esset, tantisper donec in vacuum parochiam succederet, eum Eucharistiam sumere potuisse: nam cum Chorepiscopus esse posset, & non esset excommunicatus, non video quomobrem Eucharistiæ privaretur; quibus persuadeor eam Communionem peregrinam sacris Eucharistiæ eos dumtaxat interdixisse, quibus ob scelera aliqua, puta furtum aut contumaciam in poenam irrogaretur, cum vero tribueretur Episcopis, qui sponte Episcopatui renuntiarent, quosque vellet Ecclesia in aliquo honore esse, nihil aliud ea illatum nisi quod ab Episcopo qui locum cessaret

LIBER PRIMUS.

serat separaretur, & sumtibus Ecclesiæ ale-
retur, Eucharistiæ tamen Communione non
frustraretur. Lucubrationi huic antequam
finem impono, dicam in quo convenient
Communitio laica, & peregrina, & in quo
discrepent, ut opposita comparatione,
utriusque perfectior cognitio eliciatur. In
hoc conveniunt quod Eucharistiæ non si-
gnificent sub altera specie; sed partem seu
consociationem qua gaudebant clerici in cor-
pore Ecclesiæ, antequam obnoxii fierent. In
eo præterea conveniunt, quod irrogaban-
tur pro poena clericis, & nunquam laicis. In
eo differunt quod Communitio laica in ordi-
nem laicorum omnino cogebat clericos, præ-
cluso omni in clerum regressu. At e con-
trario Communitio peregrina suspendebat mu-
nera ordinis; sed clericum non abdicabat.
Nam quamvis a Communione excluderen-
tur, nihilo secius sumtibus ecclesiæ ale-
bantur, & denuo tandem in ordinem resti-
tuebantur.

OBSERVATIO IV.

De Communione Laica.

OMnis de Laica Communionem quæstio,
non plures quam duas, ut ego quidem
arbitror, ab Interpretibus explicationes ha-
bet. Aut enim laica Communitio dicta est
de Eucharistiæ, quæ more laicorum, extra
cancellos, & septa altaris accipiebatur; cu-
jus opinionis sunt Baronius, Pamelius, &
Durantus: aut quod laici sub altera tan-
tum specie communicarent. Neutra mihi
arridet; prima siquidem Concilio Sardi-
censi liquido evertitur. In eo enim Com-
munitio laica, etiam ei qui supremo vitæ die
in lecto procul ab Ecclesia decumbit, pro-
cul a cancellis altaris, denegatur. Quapro-
pter Communitio laica ea esse non potest,
quæ extra cancellos, & septa altaris accipie-
batur, cum procul ab Ecclesia decumbenti
porrigi possit. Insuper Felix Pontifex cap. 3.
statuit eos quos Episcopos, vel Presbyteros,
vel Diaconos fuisse constituit, & ad secun-
dam tinctionem venisse, usque ad exitus sui
diem in poenitentia, si relapsi sunt, jacere,
nec orationi non modo fidelium, sed nec
cathecumenorum quidem omnimodis inte-
resse, illis nihilominus Communionem lai-
cam in morte redhibendam: poterat ergo
accipi Communitio laica extra Ecclesiæ can-

cellos. Ob quam causam verisimile sit, ne-
que septa altaris Communionem laicam
neque locum, neque tempus distribuendæ
laicis Eucharistiæ opportuna discrimina-
sse.

Sed luculentius perspicietur veritas hujus
refutationis, explicatione sententiæ nostræ,
& refutatione opinionis Cardinalis Bellar-
mini, & aliorum qui existimant Commu-
nionem laicam nihil aliud esse, quam com-
munionem Eucharistiæ sub specie panis,
quæ inde dicitur laica, non quod laici sub
altera tantum specie communicarent, sed
quod in domos auferre solam speciem pan-
isliceret. Sed eodem vitio laborat hæc
explicatio, atque superior. Nam verosimi-
le sit, Communionem laicam si ad Eu-
charistiæ eam velis referre, inde dici,
quod qui ea plectebantur, laicorum more
communicare deberent. Atqui si detur,
quod concedi omnino necesse est, quo tem-
pore Concilia, & Patres de Communionem
laica mentionem fecerunt, laicos sub utra-
que specie communicavisse; sequitur non
esse sub una specie Communionem. Dein-
de si ingenue fateri volumus, inutilis & je-
juna explicatio illa est, quæ inde laicam,
quod laicos non aliam quam panis speciem
auferre potuisse, dictam esse contendit.
Cur enim denominationem haberet ex eo,
quod unam tantum speciem attingere, po-
tius quam quod sub utraque specie com-
municare poterant? Qua tandem de re in-
genui homines disputant, nempe de ea quæ
clarissimo Cyrilli Hierosolymitani testimo-
nio convincitur. Docet enim laicos, Eu-
charistiæ sub specie vini assumisse, &
tetigisse, catechesi quinta, *sanctificeris eo
sanguine Christi quem assumis, & cum ad-
huc est humiditas in labris tuis manibus at-
tingens, & oculos, & frontem, & reliqua
sensuum organa consecra.* Cedo si quid Eu-
charistiæ reliquum in labris hæsisset, eo
vultum demulceri qui præcepisset, nisi ma-
nibus licuisset attrectare? Sed quo tandem
pacto probare poterunt laicos Eucharistiæ
sub specie panis domum portare licuisse,
sub vini non licuisse. Nam si asserant ni-
hil hac de re existere, argumentum valde
ieiunum est; nec vero dici potest Com-
munionem laicam esse, quæ sub una spe-
cie sumeretur. Nam si laicis Eucharistiæ
sub utraque specie indulgebatur, qui Pres-
byteri, aut clerici ea plectebantur, sub utra-
que specie communicabant. Atqui tempo-

B

re

re Conciliorum quibus de laica Communione fit mentio, quin etiam Divi Cypriani fidelibus sub utraque specie communicare licebat, vel supracitato Divi Cyrilli testimonio, & pluribus in Divo Cypriano tractatu de lapsis. Quapropter nullis ambagibus, Communio laica non potest dici de Eucharistia, neque quod sub una specie communicaretur, neque quod extra cancellos, vel septa altaris, vel quovis alio loco in Ecclesia, aut quocunque demum Missæ tempore sumeretur.

Quibus perspecta erit Ecclesiæ veteris disciplina, agnoscant mecum laicam Communionem sine Eucharistiæ perceptione potuisse esse, & inde colligetur, neque in loco, neque in tempore, neque sub utraque specie positam fuisse. Quæ cum ita se habeant, maximi momenti esse poterunt qui in veteri Ecclesiæ politia non instrenue versati sunt, & quorum oculos spirans nativis coloribus imago nascentis religionis oberrat. Si quis Presbyter postquam gradu excidisset, & censuris percussus diem functus fuisset, is post mortem citra ullam dubitationem, in Communionem fidelium restitui poterat, ut videre est in 12. can. 2. Concilii Arelatensis, etiamsi in cursu pœnitentiæ & ante absolutionem obiisset, neque temere quidquam in contrarium objiceretur: Præcepit enim Nicæna Synodus, & sigillatim subsequencia Concilia voluerunt, ut nemo vacuus Communionem discedat; quamvis sine absolutione mortuus fuerit. Cum igitur Presbyter in perpetuum gradu pulsus, & in cursu pœnitentiæ mortuus, possit Communioni post mortem restitui, nemo dixerit Communionem illam de Eucharistia intelligi debere, magis quam de Communionem Sacerdotali. Nam ad pristinum gradum aditus ei, qui in perpetuum esset Excommunicatus, omnino interclusus erat, ad salutem etiam animæ post mortem restitutio huiusmodi in honorem gradus erat supervacanea, & ob eam causam, Communio cui reddi poterat Presbyter post mortem, nihil aliud esse potest, quam Communio laica, id est societas cum laicis, ac si diceres hunc Presbyterum Communioni laicorum ita reddi, ut suffragiis fidelium possit adjuvari, non ut Presbyter, sed ut laicus.

Nec deest alia ratio qua probari possit Communionem laicam de Eucharistia non præcise intelligi, nimirum quia nihil inte-

Arerat inter peregrinam, & laicam Communionem, ut Bellarm. voluit, atqui 2. can. Concilii Agathensis pœnitens clericus in pœnitentiæ actu poterat gaudere peregrina, & consequenter laica, cum inter eas nullum sit discrimen; sed nemo inficias ierit in cursu pœnitentiæ, (ut ea tempora ferebant,) Eucharistiam omnino pœnitentibus fuisse denegatam: hinc igitur fit, ut laica, de Eucharistia non possit accipi, cum ad eam pœnitentes admitterentur, quibus Eucharistiam ne quidem intueri concessum esset: insuper capi de peregrina communionem, eam Eucharistiam esse non posse demonstramus.

Si quis refutationem opinionis Bellarmiani urgere vellet, posset addere clerico pœnitenti can. 50. Concilii Eliberini, post quinquennium acta pœnitentia Communionem laicam impositam esse, & inter laicos eum redactum esse: at verisimile ne est, ei qui pœnitentiam constituto tempore expleverat, quidquam pœnarum ac molestiæ superfuisset, atque eum a ceteris fidelibus non sine nota distinctum? Nam is de quo est mentio in illo canone, si laica Communio significaret Eucharistiam sub una specie sumendam ab aliis fidelibus, distinctus fuisset, cum omnes ea ætate sub utraque specie communicarent. At non facile id ex Patrum scriptis deducetur, nam qui veniæ beneficium consequeretur, dimidium Communionis adipisci quis crederet? Sed parum esset, hæc duas explicationes confutavisse, nisi melior proferatur, quæ utramque a vero aberrare commonstret. Sic itaque censeo, Communionem laicam de Eucharistia unico modo intelligi non debere, sed Communionem latissime, jus illud quo unusquisque in corpore fidelium censetur, & necessitudinem, quæ Christianis inter se intercedit, complecti. Atque ut duo erant Christianorum ordines, Ecclesiasticus, & laicus; ita duo erant Communionis genera, alterum Ecclesiasticum, alterum laicum; vel ut appositius dicamus, una erat tantum Communio generalis, unum corpus, una Ecclesia, cui nonnulli ut Ecclesiastici, ceteri ut laici communicabant. Communio igitur laica erat, esse in Ecclesia, & de Ecclesia tanquam laicum; ita ut qui Ecclesiasticus laicæ Communioni deputabatur, gradu suo perpetuo excideret, & ex clerico fieret laicus: quod si Eucharistia

ristie participaret, laicorum more, non *alignantium listere protulerunt, quasi locum* more Ecclesiasticorum participaret. Sed & sacerdotis usurpet.

omni ratione contendo potuisse fieri, ut quis laicorum more communicaret, nec tamen sumeret Eucharistiam. Nam communicare nihil aliud est, quam partem habere in confociatione fidelium, quæ etiam considerata extra Eucharistiam multas alias rationes complectebatur, quamvis nolim negare ejus conjunctionis, per quam in corpus unum fideles coalescunt, præcipue vim & modum in Eucharistia residere. Ut autem lector de harumce trium explicationum veritate clarius dijudicet, producendi sunt nobis canones, in quibus de laica Communionem fit mentio. Nam ubi sub oculi istu plerique omnes comparebunt, omnis erit facillima ratio expediendarum difficultatum.

(a) Si quis Presbyter aut Diaconus relicta parochia in aliam concesserit, huic jubemus ne sit in ministerio publico Ecclesie, ut laicus tamen ibi locorum in Communionem admittitur. (b) In Communionem ut laicus admitti, idem est, ac laice communicare. Pœnitentiam autem agens ut laicus recipiatur.

(c) Nemo clericus intret in curiam; quod si introierit anathema suscipiat, nunquam rediens ad matrem Ecclesiam, Communionem autem non privetur, propter tempus turbidum (d) (de laica Communionem canon hic accipiendus) laicorum numero arceantur, si pœniteant, more clericorum tondeantur. Si quis Diaconus se permisit ordinari cum peccato, si ipse detegat post triennium redeat ad Communionem Ecclesiasticam. (e) Si alius post quinquennium pœnitentiam, ad laicam Communionem redeat, in monasterium detrudatur, ibique quandiu vixerit, laicam tantummodo Communionem accipiat.

(f) Qui vero tertiam acceperit, quod nec dicendum est absentes biennio, postea inter laicos reconciliatus, per pœnitentiam communicet.

(g) Sic tamen admissus est Trophimus, ut laicus communicet, non sicut ad te mandatum.

(h) Et Episcopatum pro conscientie vulnere deponens, & satis gratulans sibi, si vel laico communicare contingeret.

(i) Eos quoque hac conditione suscipi, cum revertantur, ut communicent laici, & satis habeant quod admittantur ad pacem, qui hostes pacis existerint: nec debere eos revertentes ea apud nos ordinationis, & honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverint.

(k) Ex quibus Episcopis, inquit, unus non longe post peccatum flebiliter lamentatus ad Ecclesiam reversus, populo universo pro eo rogante, tandem ut laicus in Communionem receptus est.

(l) Quisquis sane clericus, aut viduam, aut certe secundam conjugem duxerit, omni Ecclesiastica dignitatis privilegio mox nudetur, laica tantum sibi communionem concessa.

(m) Sed nostra lex Ecclesie est, venientibus ab hæreticis, qui tamen illis baptizati sunt per manus impositionem, laicam tantum tribuere Communionem, nec ex his aliquem in clericatu honorem vel exiguum subrogare.

(n) Ac sic evenit, ut indigni quique honores suscipiant Ecclesiasticos, & admittantur ad clerum, qui nec inter laicos quidem, dignum locum habere mererentur.

(o) Usque ad exitum sui diem in pœnitentia, si resipiscunt, jacere convenit: nec orationi, non modo fidelium; sed nec catechumenarum omnimodis interesse, quibus Communitio laica in fine reddenda.

(p) Nec ad Ecclesiasticam militiam permittantur accedere, quibus satis esse debet, quod in Catholicorum numero sunt recepti: quoniam de suo ordine & Communionem videbitur ferre judicium, quisquis hoc violaverit institutum.

(q) Qui peccatum ad mortem peccant, clerici quidem a gradu deponantur, a laica autem Communionem non arceantur.

(r) Ut nullus clericorum a subdiacono, & supra quos uxores in proposito suo accipere inhibetur, propria, si forte jam habeat

(a) Apost. 14. c. (b) 62. c. (c) Roman. 16. (d) 21. Cohan. 76. Eliber. (e) 10. Agar. (f) 4. Toler. 1. (g) Cypria. (h) Idem. (i) Cypria. 30. (k) Eusebius. (l) Siri. 11.

(m) Inn. 4. Can. 22. ep. (n) Idem. epist. 6. (o) Felix. 3. c. 2. (p) Felix 5. (q) Basilus. 6. 32. (r) Amel. 3. c. 2.

misceatur uxori. Quod si fecerit laica Communionem contentus, juxta priorum canonum statuta, ab officio deponatur.

Primo igitur loco statutum est, ut qui parochiam deseruerit, id est a parochia sua in aliam migraverit, deponatur: non tamen Communionem laica privetur, id est consortio fidelium, & jure communicandi cum laicis fidelibus: non autem Eucharistia sub altera specie, aut extra cancellos sumenda. Nam sic Apostolorum canon est explicandus, per subsequencia Concilia, quæ hanc questionem definiverunt, quæ quidem semel statuunt, eos qui locum mutaverint, aut avaritia, aut ambitione ducti, deponendos esse. Neque adjiciunt, verumtamen tanquam laici ibi communicent, sicut adjectum videmus c. 15. Apostolorum, superfluum enim hoc fuisset. Nam qui clericum, ut ita dicam, exauctorat, in Communionem laicorum eum amandat, quia depositio nihil aliud est, quam ex clerico fieri velut laicum, & a gradu sacerdotali, in laicorum ordinem incidere; & canon 3. Concilii Antiocheni, quamvis tantam severitatem præ se ferat contra clericos, nihil tamen citra depositionem decernit. Arelat. 1. c. 22. Arelat. 2. c. 13. Marti. Bracar. c. 34. Damasus ad Paulinum. Carthag. 4. c. 27. Meldense, can. 30. Turon. 1. c. 14. Leo epist. 24. Synodus Romana sub Leone 4. Cabilonen. c. 41. Pelagius secundus epistola ad Benignum Archiepiscopum. Nicænum 1. can. 16. Tribur. c. 28. Aquisgr. c. 43. Carthag. 3. c. 38. Carthag. generale c. 49. Regio. c. 6. & plures Pontificum epistolæ, qui omnes canones, exceptis Nicæni, Sardicenis, & Arelatenis secundi, de sola depositione loquuntur. Quod argumento est, neque decretum Apostolorum aliud continere, & laicam Communionem, de qua illic est mentio, nihil aliud esse, quam inter laicos censeri. Quin etiam, Zonaras & Balsamo commentariis in eum can. 15. interpretantur Communionem laicam, non Eucharistiam sub altera specie, aut extra cancellos sumtam, ipsi tamen, inquit Zonaras, *indultum communicare tanquam laico, & Balsamo, eum tamen, ut laicum in alia civitate versari, canon non prohibet.* Neque contra hanc explicationem 15. canonis Apostolorum, adduci possunt canones 16. Nicæni, & 13. Arelatenis secundi, (quod

Ain omnibus Nicæno avertitur) quæ Concilia Communionem privant Presbyteros, qui a sua discedunt Ecclesia: quasi per Excommunicationem, quæ his duobus canonibus continetur, Communionis sub una specie sit intelligenda, quæ est species Excommunicationis. Nam cum canones utuntur hoc verbo *Excommunicatur*, generaliter accipi debet, & de Excommunicatione generali, non speciali. Adde quod Zonaras, & Balsamo explicant Excommunicationem, cujus sit mentio can. 16. Conc. Nicæni, de separatione a consortio clericorum, & a muneribus sacerdotalibus, non de privatione Eucharistiæ, *Communionisque nomine ait, non sacramentorum mysteriorum perceptionem, sed in sacris muneribus, ac ministeriis una obveniens, societatem hic a Patribus reor esse significatam.* Idem dicendum est de can. 13. Conc. Arelat. 2. Et quamvis hi canones intelligendi essent de sacramentorum mysteriorum perceptione, quod non existimo, dicendum esset, hæc Concilia poenam criminum intendere, ut produci videmus in Concilio Sardicensi: quo etiam a corpore fidelium semoveantur, & a societate Christianorum, in supremo vitæ spiritu: ubi Communionis laica pro societate fidelium, non pro Eucharistia intelligenda est, quoniam crimen illud nusquam severius plectitur, ut habetur in ipsomet Concilio quam antiquis canonibus. Atqui, ex antiquis canonibus, Excommunicati propter illud crimen, non solum Ecclesiastica Communionem privabantur, sed etiam inter poenitentes adigebantur: quare cum hoc canone severius puniri dicantur, verisimile est, eos ad societatem fidelium laicorum, ne in supremo quidem vitæ die, admissos fuisse prohiberi.

Prior locus Sancti Cypriani qui Basilidis mentionem facit refragatur Baronii sententiæ; nam qui morbo suæ vitæ nescius lecto affixus, Eucharistiam extra septa altaris non sumit. Præterea ex his verbis dici non potest, Communionem fuisse sub una specie, *si vel laico communicare contingeret.* Nam si ageretur de Communionem sub una specie, necessum non erat his verbis uti, *laicorum more communicare*, cum sub utraque specie tum temporis laici communicarent. Deinde quod adjicit Basilidem ægrotum ingenue agnovisse se indignum Episcopatu, sibi quæ satis abunde factum, si in societatem

tem Christianorum, ut laicus admitteretur, Aque erat omnibus Deum averfari quascun-
evincit, perspicue Divum Cyprianum op- que hostias, & preces laudis obtulisset pro
ponere communicare laicorum more, & ut populo, & communicationem quæ cum eo
laicum, sacerdotio, & Episcopatu: Commu- intercessisset, fideles omnes contaminavisse;
nionemque laicam nihil aliud esse, quam hoc patet tum hac epistola, tum Basilidis,
jungi fidelibus, ut solet clericus, sed ut & alia quam Auctor scribit Pontifici Ste-
laicus: & quod apud eum sequitur, confir- phano. Divus ergo Cyprianus responderet
mat hoc tantum Basilidem efflagitavisse, Antoniano, & certum eum facit Trophi-
ut tanquam laicus, juxta statutum, in eodem mum, ut Episcopum admissum non fuisse;
crimine admitteretur. *Decrevit hujusmodi sed ea tantum conditione, ut tanquam lai-
homines ad penitentiam quidem agendam* B- cus communicaret. Sic tamen admissus est
posse admitti, ab ordinatione autem cleri Trophimus, ut tanquam laicus communicet,
atque sacerdotali honore prohiberi. non secundum quod ad te malignantium lit-
tera petulerunt, quasi locum & sacerdotis
usurpet. His itaque verbis, ut laicus com-
municet, arguit Trophimum amplius non
esse ut episcopum, sed ut laicum, & in-
vicem opponit, quasi locum sacerdotis usur-
pet, unde patet Communionem laicam ni-
hil aliud esse, quam ut quis ex sacerdote
fiat laicus. Præterea poenitentes & pecca-
tores restituebantur Ecclesiæ non percep-
tione Eucharistiæ, sed restitutione juris con-
sociationis, & communis, quo per pec-
catum exciderant. Nec fortasse quis male
conjecerit, si existimet Trophimum, &
ceteros qui Ecclesiæ Communioni restituti
sunt nunquam Eucharistiam participasse.
Idcirco quando legimus Episcoporum ali-
quem in ordinem laicorum redactum fuisse,
illud ita intelligere debemus, ac si diceretur
per veniam quam consecutus est, post-
liminio redditum fuisse, non sacris myste-
riis, quæ nunquam in hoc priore actu in-
tercurrebant.

Secundus locus ex epistola ad Stephanum Pontificem est ejusdem argumenti, sensus, & explicationis cum priori. Itaque accipiendus est de Communione, sive consociatione cum corpore laicorum, & non de Eucharistia, & apprimè notantur hæc verba; *satis habeant quod admittantur ad pacem, nec debere ordinationis arma retinere.* Deinde, *satis est talibus revertentibus veniam dari, non tamen debent promoveri,* eundem enim sensum habent cum sequentibus, *hac conditione suscipi cum revertuntur, ut communicent laici.* D. item Cyprianus inculcat & interpretatur rem eandem diversis loquendi generibus, & consequenter si veniam dari significat, Eucharistiam sub altera specie communicare, ut laicus idem significat, at vice versa, si significant consociari, & restitui societati laicorum fidelium, & alia phrasis tantumdem significabit.

Tertius locus Divi Cypriani maxime omnium sententiæ nostræ adstipulatur. Nam Antonianus conquerebatur Episcopum Trophimum, qui sacrificaverat, & incensum idolis obtulerat, in Ecclesiam restitutum fuisse, Corneliumque ei communicasse, & ut Episcopum admisisset; hinc Antoniani querelæ contra Cornelium, cui Divus Cyprianus responderet, *vel Cornelius qua ratione Trophimo &thurificatis communicet: deinde, non secundum quod ad te malignantium littera petulerunt, quasi locum & sacerdotis usurpet.* Cur autem Antonianus exanderet; quod ut intellexerat, Cornelius Trophimo communicaverat tanquam Episcopo, non aliunde petenda ratio est quam ex eo, quod piaculi instar fuisset, si Episcopus criminis capitalis reus, ut puta idololatriæ, etiam peracta poenitentia, in Episcopatu mansisset, persuasum.

Ad extremum Divus Cyprianus scribit multitudinem, quam Trophimus secum reduxit in Ecclesiam, pro eo satis fecisse, unde colligitur restitutioni ejus nihil poenarum superfuisse, cum peccato satisfacisset; & non solum si alias interpretationes sequeremur, multa illi luenda fuissent, quin etiam severissime, & pessimis modis acceptus fuisset. Nam fuisset depositus, & ex parte excommunicatus. Deinde existimo tempore Divi Cypriani Communionem sub altera specie, non in gratiam, nedum in poenam usurpatam fuisse.

Quartus canon Sancti Innocentii epistola ad Episcopos Macedoniæ, in eadem significatione accipi debet. Nam super eodem negotio decernit, & easdem poenas sancit, quas Cornelius, Sanctus Cyprianus, & Con-

& Concilium Eliberinum. (a) Valentini sententia de depositione Euphratæ habet nescio quid latentis *ερεψυλας*: si insuper habitis duabus aliis nostra accipiat: argumentum enim erit longe acutius, si dicatur Euphratam ex albo Episcoporum eradendum esse, cum ex Christianorum expungi debeat, quam si dicatur ex albo Episcoporum eradendum, eo quod non sit dignus qui Eucharistiam sub altera specie participet. *Valentinus Episcopus dixit, quia Euphrata Christum Deum negat, consentio eum Episcopum esse non posse, qui nec laicam debet Communionem accipere.* Præterea Episcoporum permulti in eodem Concilio id argumenti repetunt, & statuunt eum deponendum, quod Christianus non esset: unde colligendum Christianum esse, & laico more communicare idem esse. 32. canon Sancti Basilii ad Amphiloichium, in quo Communionis laicæ fit mentio, desumitur ex 24. canone Apostolorum, nam idem argumentum est, eadem verba, eadem rationes, idem statutum, omnia congruunt. Itaque unus locus ex alio interpretationem accipit, ut concludi possit Communionem laicam de qua loquitur Basiliius, nil aliud esse, quam corpori Ecclesiæ adhærescere, more laicorum, idque maxime cum Apostolorum canon insinuet, reddendos esse Ecclesiæ Presbyteros, qui ob scelera depositi fuerint, neque simul puniendos depositione, & Excommunicatione: & sane interpretatio Basilianonis ad 32. canonem Sancti Basilii præclare congruit; Nam, inquit, eos Communionem fidelium non privat, seu non segregat.

Postremo Divus Basiliius omnino Bellarmino refragatur. Nam Bellarminus Communionem laicam pro pœna accipit. At vero Divus Basiliius asserit ideo concedi, ne qui depositus est puniatur, & ideo a Divo Basilio non pro coërcitione, sed pro misericordia usurpatur, quod apprimè interpretationi nostræ convenit. Nam qui reddebatur Communioni laicorum, sola depositione plebæbatur: si vero sub altera specie communicare iuberetur, altero tanto gravius punitus fuisset; nam spectandum eum propinavissent inter laicos sub utraque specie communicantes, & quod cete-

Aris laicis concedebatur, illi demum foret. Eodem sensu accipi debet canon 50. Concil. Agathensis; nam pro eodem argumento sanctus est, & iisdem nititur rationibus, utpote qui ex duobus præcedentibus Sancti Basilii & 24. Apostolorum sit desumptus.

Undecimum caput epistolæ Syricii ad Episcopum Tarraconensem; per alios canones Conciliorum, & per decreta Pontificum ejusdem temporis, aut quod proxime succedit, quæ ob eadem delicta similes pœnas experunt. Quis enim tam iniquus rerum æstimator, qui tantillo tempore censuram divinam, & disciplinam mutasse sibi persuadere posset: ergo Communitio laica quam indulget ei qui depositus fuerit, quod viduam duxisse aut secundam, illud ipsum est, quod scribit Innocentius ad Episcopum Rothomagensem, deponatur; & a numero Ecclesiasticorum excludantur, ut habetur can. 2. Concilii Epaon. 43. Agathensis, 26. Aurelian. tertio 10. Aurelian. 4. 17. & 18. Apostolorum 4. 1. Toletani & 1. Valentini, & aliis Canonibus, tum epistolis Pontificum, qui statuentes pœnas in clericos viduas ducentes, nullum verbum faciunt de perceptione Eucharistiæ sub una specie, sed tantum de depositione, aut prohibitione tales admittendi in clerum, unde colligitur ceteros Canones qui iisdem de causis deponunt clericos, & adjiciunt quod depositi laico more communicabunt, nec aliud sibi velle quam depositos habendos esse pro laicis, & illis tanquam laicis communicandum, quæ clausula gratiam non pœnam redolet.

Canon 76. Elibertini explicari debet per alios Canones, qui sanciant pœnas in eadem crimina, ut 10. Ancyr. qui deponit post promotionem maritum, nulla alia pœna adjecta, unde probari potest Eliber. Ancyrano consonare, & quod in eo additur de Communionem laica, in gratiam depositorum addi, non ut diversus modus a laicis percipiendi Eucharistiam præcipiatur.

Hic modus loquendi Pontificis Felicis, reddenda ei Communitio laica in fine, satis evincit pœnam non esse, sed gratiam quæ Christiano deberetur. Nam non dicitur reddenda

(a) In Conc. Agripp. an. 346.

enda est illi pœna aliqua, sed reddendum est illi jus Communionis laicæ, quod peccatum ei eripuerat. Quod si ex circumstantia argumentum ducere velimus, nostra sententia aliis præponderabit. Primum constat in his locis quos permultos adduximus, laicum nullum Communione laica puniri, quod tamen canones prætermisuri non erant, si Bellarmini opinio probabilitate niteretur, quandoquidem temporibus illis laici sub utraque specie communicabant. Quid ergo causæ est cur laici eadem peccantes, quæ clerici, non tamen eadem pœna plectantur? illis necessario hærendum in hoc salo, nihil autem est quod facilius expedire possim, nimirum laicos nunquam afflictos fuisse ea pœna, quia clerici non erant, & cum jus Communionis inter clericos non haberent, eo privari non poterant. Neque enim injungendum erat, ut laici manerent, qui non erant clerici. At clericus Communione laica plectebatur, quia laicus poterat fieri; hinc fit, ut nunquam in laicos, sed tantum in sacerdotes hoc pœnæ genere animadverteretur.

Secundo rationem non reddunt, cur hæc coëctio communicandi laico more, nunquam inuratur ad tempus, sed in perpetuum, ita ut non reperiatur, *non communicet laice tres vel quatuor annos*, quod tamen in ceteris omnibus pœnis obtinet. In hoc autem singulare hoc est, quod qui damnabatur Communione laica, nunquam a tali Communionem relaxabatur: hæc pœna erat inexorabilis, ob eam nimirum causam, quod omnimode a corpore clericorum distraheretur. At qui deponitur secundum omnimodam depositionem, ut verbis canonum utar, nullo modo restitui in integrum poterat. Hoc enim habebat vetus Ecclesiæ disciplina, ut qui se ingenti scelere contaminasset, fraudem inextinguibilem in se concepisse censeretur, ita ut nunquam ad pristinum gradum posset redire. Si peccatum autem minimum fuisset, post exigui temporis spatium, depositus primum munus adipisci poterat: hinc patet cur Communione laica sit pœna indefinens, & perpetua, quod si alias explicationes amplecteremur, non pateret. Nam si vis pœnæ in Communionem sub una specie fuisset, poterat in unum aut alterum annum prorogari: sed hac de re verbum nullum, aut in Communionem extra septa altaris poterat certum tempus definiri.

Illud autem confirmandæ nostræ sententiæ palmarium est, plures fuisse depositionis gradus. Primo erat depositio sempiterna, deinde secundum quid, & ad tempus. In hac igitur clericus licet Missarum solemniam celebrare prohiberetur, aut ordinis sui munera obire, non tamen sede in Ecclesia assueta pellebatur, ut puta Episcopus munere episcopali prohiberi poterat, qui tamen officium Presbyteri impleveret, & quæcumque Sacerdotes exequuntur præstaret: non dissimili modo Presbyter, Diaconus & ceteri poterant deponi, aut suspendi a divinis. At nec in antiquis canonibus, nec in Patrum scriptis reperis ullos Communionem laicam plexos, quam qui perpetuam depositionem meruissent: quod si Communionem laicam ut volunt, fuisset perceptio Eucharistiæ sub una specie, aut extra septa altaris, poterat infligi depositis ad tempus, aut muneribus suis abrogatis, maxime, cum celebrare non possent, & Eucharistiæ de manibus aliorum presbyterorum accipere cogerentur; nec alia ratione potuisset etiam indulgeri, quibus honores, & sedis prærogativa ademta aut imminuta. Cogebantur enim extra cancellos altaris, ut & Presbyteri depositi Eucharistiæ percipere. Nec tamen exemplum obvium est, nullæ enim damnationes nisi in perpetuo depositos, & alia ratio reddi non potest, nisi quod certa nulla pœna irrogari poterat in depositos ad tempus; nam licet suspensi, corpori tamen cleri & Communioni Ecclesiasticæ participabant. Quamobrem in Ordinem laicorum redigi non poterant, & ex Clericis laici fieri, cum adhuc Ecclesiastici perseverarent. Id vero contra depositos in perpetuum statuebatur, nam deponi in perpetuum, & communicare laicorum more idem est. Nec præmittendum nonnullos post annosam poenitentiam damnari solitos Communionem laicam, ut patet apud D. Cyprianum, & Concilia, quod omnium maxime cum nostra explicatione congruit, cum aliis longe secus. Docent enim Canones, eum qui poenitentia publica, aut quapiam fraude ex qua infamia redundaret, notatus fuerat nunquam in corpus cleri, aut ad ordines admissum, ut & clericus qui poenitentiam egerat, gradu in perpetuum excidebat. Hinc petenda ratio quare canones clerico, qui poenitentiam egit, Communionem laicam

cam irrogent, quia nimirum cum in perpetuum esset depositus, & poenitentiam egisset, necessario in ordinem laicorum redigendus erat, ut Communioni Christianorum tamquam laicus participaret, qui clericus esse desiderat.

Ultima circumstantia est, quod hæc communicatio laica semper opponitur functionibus Ecclesiasticis, & tanquam pugnans cum gradu & ordine clericaturæ accipitur. Nam qui canones damnant Communionem laicam, semper etiam deponunt; unde cum Communionem laicam Ecclesiasticæ opponatur, non potest esse perceptio Eucharistiæ sub una specie. Quibus veterum locutiones perspectæ sunt, facile mecum sentient hæc verba *Communio*, & *Communicare*, frequenter in canonibus & Patribus usurpari pro jure societatis fidelium, quo quis sive laicus, sive clericus, gaudebat, ægre autem pro Eucharistia, nisi aliquid aliud addatur. Igitur persuasum esse debet, hæc verba *Communio laica*, & *communicare laice*, quæ habentur in canonibus, & Patribus, magis significare ius in corpore Jesu Christi cum ceteris fidelibus, qui sunt omnes ejusdem corporis membra, quam perceptionem Eucharistiæ.

Quæ cum ita se habeant, explicatio nostra non tantum ostendit quid si Communio laica, sed etiam benignam copiam sufficit rerum reconditorum in veteri disciplina. Primo, in solos Ecclesiasticos, in laicos nunquam, hac Communionem animadversum, Communionem laicam depositionem generalem, & secundum omnem modum præ se ferre. Depositum secundum quid nunquam hac Communionem punitum. Depositum secundum omnem modum, potuisse quidem non communicare laice, & sic Communionem laicam privari, quia præter depositionem, poterat etiam in perpetuum excommunicari. Quod si depositus esset secundum omnem modum, eo instanti laice communicabat, si depositus, & excommunicatus ad tempus poenitentia peracta communicabat laice, & nunquam post excommunicationem, licet ad tempus in communionem ecclesiasticam recipiebatur, exceptis hæresiarchis.

Possent addi cunctos canones qui dicunt simpliciter *deponatur*, omnimode necessario debere intelligi de Communionem laica, id est, quamvis non adjiciant, *deponatur*, &

communicet laice, necessario tamen admitendum est, depositum secundum omnem modum, & non excommunicatum, laice communicavisse. Nam cum esset solum depositus & non excommunicatus, continebatur etiamnum corpore fidelium, & participabat juri conjunctionis Christianæ, atqui non participabat tanquam clericus, restabat ergo participaret ut laicus. Lucem fortasse aliquam desideraret, quod quando dicitur, *in fine accipiat aut non accipiat Communionem laicam*, id longe commodius accipi posse de perceptione Eucharistiæ sub una specie, quam de jure consociationis Christianorum. Sed quibus perspecta erit Ecclesiæ antiquitas, non diffitebuntur, hoc jus Communionis in extremo vitæ spiritu restitui solitum fuisse, non tantum quod Eucharistia indulgeretur; sed etiam oblationes reciperentur, aut impositione manuum, restituto jure corporis Jesu Christi, non concessa tamen Eucharistia. Canones siquidem qui post Concilium Nîcenum præcipiunt, ne Communionem quis vacuus discedat, de ejusmodi jure intelligendi sunt. Quod si quis canon explicet restitutionem fieri huic societatis Christianæ juri per Eucharistiam, ab hac ratione pendet, quod Eucharistia sit modus longe efficacissimus restituendi poenitentes, & excommunicatos huic juri, non quod omnis alia restitutionis via præclusa sit, ut patet 12. can. Concilii Arelatenfis: hæc igitur verba *accipias Communionem laicam in fine*, debent intelligi de hoc jure, & non de Eucharistia.

Ut ergo tandem me colligam, sic statuo Communionem laicam nihil aliud esse, quam jus communicandi cum ceteris fidelibus more laicorum, & ut laicum participem esse societatis Christianorum, non ut clericum. Ne diffiteor qui communicabatur laice, accepisse Eucharistiam more laicorum, aut extra septa altaris, aut sub una specie, aut sub utraque, prout usus Ecclesiæ obtinebat. Cum enim Communio Eucharistiæ præcipua esset pars societatis Christianorum, oportuit eum qui esset inter laicos, eam sumsisse more laicorum, quando esset laicus. Quoniam vero Communio præter Eucharistiam multa alia complectebatur, assero eum, quia in societate Ecclesiæ communicabat ut laicus, multis etiam aliis rebus præterquam Eucharistiæ participasse.

OB-

OBSERVATIO V.

De Oblationibus.

Neminem pene praterit, Oblationum vocem, frequentius ab Antiquis, quam ullam aliam usurpatam, quique non existimet ejus significationem adeo notam & vulgarem, ut sit operam perdere, aliquo studio eam illustrare; attamen si eorum quempiam percuntes, quo ritu quave ratione ejusmodi oblationes a Sacerdotibus recipere, benedicerentur, & offerrentur, aut qui demum de his, peractis sacris, fieret, quemve in usum cederent, nomen dumtaxat intelligi, rem vero ipsam ignorari deprehendes. Quis enim unquam scripsit ex his oblationibus particulas quasdam inter Christianos dividi solitas ut speciem aliquam, & imaginem corporis Christi repræsentarent? quin potius si quid in Patrum locis, aut canonibus de ea re & consuetudine legatur, id omne ad Eucharistiam transferunt, voluntque Oblationis vocem pro Eucharistia illis in locis sumendam esse, ut in Divo Cypriano, libello de opere & elemosyna. Quæ res nos impulit pauca de ejusce vocis significatione, & potestate, in hisce observationibus inserere; quibus multi Patrum loci & canones lucem aliquam sunt accepturi.

Itaque fideles primis illis temporibus, diebus dominicis & festivis raro ad altare sine donis & muneribus accedebant, si res eis tenuis adeo non esset & exigua, ut sine incommodo id præstare non valerent. Hæc dona Oblationes vocabantur, quæ a sacerdotibus in altari, paullo ante sacra, Deo offerebantur, certisque precibus benedicebantur, quorum postea pars aliqua fidelibus, cetera in sacerdotum, clericorum & pauperum alimentum erogabantur: nonnunquam etiam ex his oblationibus benedictis eulogiæ, cum essent per parochias mittendæ, sumebantur, ut ex D. Pii decreto, si ejus sit, dignoscitur. Interea ex his omnibus nihil magis probatione indigere videtur quam quod diximus, ex his Oblationibus particulas ac buccellas viritim in Ecclesia distributas fuisse, ut hac participatione significaretur, oranes fideles sub uno eodemque capite, & de eodem corpore esse, quemadmodum omnes de eodem

Apone sumerent & ederent, atque ut hoc mysterio aliquam unionis Christianæ sub Christo speciem ostenderent. Ad quod probandum hic Cypriani locus satis idoneus videtur locuples & dives: *Dominicum celebrare te credis, quæ Corbonam omnino non respicis, quæ in Dominicum sine sacrificio venis, quæ partem de sacrificio quod pauper obtulit, sumis.* Item ille D. Augustini sermone 213. de tempore: *Oblationes quæ in altario consecrantur offerre, erubescere debet homo idoneus, si de aliena oblatione communicet.* Qui loci perperam a quibusdam de Eucharistia explicantur, existimantque nonnulli ex his oblationibus partem quam ad Eucharistiam conficiendam sepositam fuisse, quod in his locis consecrari dicantur, & ex his fideles sumisse: atque Cyprianum de pauperis sacrificio divitem ideo manducare dixisse, quod Eucharistia ex qua omnes reficerentur, ex pauperis pane & oblatione confecta esset. Sed hallucinantur egregie; nam quidquid offerebatur, pauperibus & clericis alendis designabatur, ut ex eodem Cypriano in eodem libello manifestum est: *Cumque universa quæ dantur pupillis & viduis conferantur.* Quapropter verisimile non est, panes sine fermento oblatos fuisse (quales deberent esse qui ad corporis Christi consecrationem apponebantur) quos scirent a pauperibus consumendos esse. Adhæc constat ex Epiphania in suis sacris, eos usos fuisse parvo pane ad id facto, & rotundæ formæ, atque ei simillimo quo utimur, non autem eos ex quolibet pane, qui offerebatur, sacris operatos. Insuper certum est, per parochias, quemadmodum ex Pii primi epistola dignoscitur, certis diebus eulogias missas, quæ ex ipsis oblationibus sumebantur, & ex fermentato conficiebantur, ut scirent, qui in agris & oppidis degebant, se ab Episcopi matricisque ecclesiæ non esse communionem separatos, ut ait Innocentius. Quod cum ita sit, necesse est fateamur, eadem die qua ipsæ eulogiæ mitterentur, ex iisdem omnes qui erant in matricibus ecclesiis, particulam aliquam degustasse, alioquin nulla inter eos, & qui in agris morarentur, interfuisset societas & Communio, nullumque unionis Symbolum. Unde perspicuum sit, non solum verba illa D. Augustini & Cypriani ad ejusmodi Oblationes, non autem ad Eucharistiam referenda esse, sed etiam

etiam ex ejusmodi oblationibus, postquam a sacerdote consecratae essent, particulas unicuique in unionis & communionis argumentum oblatas fuisse. Unde apparet falsissimum esse, quod quidam existimant, panem benedictum vicarium esse Eucharistiae, & institutum ideo fuisse, ut qui nolent communicare, eo uterentur, ut imaginem aliquam & simulacrum Eucharistiae celebrarent. Nam ab initio nascentis ecclesiae semper panis benedictus fuit in usu: semper enim ex benedictis oblationibus panis dividebatur inter fideles, ut ex Cypriano & Augustino vidimus.

Præterea ex D. Innocentio epistola prima cap. 5. constat jus aliquod Communionis per ejusmodi oblationes, & eulogias, quæ ex oblationibus fidelium sumebantur, quæsitum fuisse; nam ait, *ut se a nostra Communionem, maxime illa die, non judicent separatos*. Possem etiam ad eandem rem confirmandam quærere, qua ratione pœnitentes post mortem in ceterorum fidelium Communionem & societatem potuerint revocari & admitti (ut habetur in concilio Arelateni 2.) per oblationes, quas eorum nomine parentes offerebant, ni ex ejusmodi oblationibus partem aliquam singuli ex sacris delibarent; nam privatis elemosynis non poterant recuperare jus Communionis, quod amiserant sed solis Oblationibus factis in Ecclesia: cujus rei non aliam reperies rationem, nisi quod celerentur in Communionem restituti, si ceteri fideles eorum donis communicassent, & partem aliquam degustassent. Denique cur ecclesia tanta diligentia tantoque studio pœnitentium munera respuissent, ni de ejusmodi muneribus mos fuisset particulas unicuique fidelium offerre, ut corporis Christi imaginem aliquam & Communionem exprimerent. Oblationes autem pœnitentium repudiatas fuisse patet ex can. 28. concilii Elibertini: *Episcopum placuit ab eo qui non communicat, munera accipere non debere*. Can. 13. concilii Ilerdensis. *Catholicus qui filios suos in hæresi baptizandos obtulerit, oblatio illius in Ecclesia nullatenus recipiatur*. Canonib. 93. 94. concilii Carthaginienfis 4. *Oblationes dissidentium fratrum, neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiant*. Item, *eorum qui pauperes opprimunt, dona a sacerdotibus refutanda*. Hæc ipsa verba canonis primi concilii Valentini Hi-

spaniæ: *Sacro sancta Evangelia ante munusculum illationem in ordine lectionum post legantur, quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi, vel sermones sacerdotis, non solum fideles, sed etiam catechumeni ac pœnitentes audire licitum habeant*. Satis declarant pœnitentes recessisse ab ecclesia antequam munera fidelium altari apponerentur. In concilio Arelateni 2. can. 12. dubitabatur an pœnitentis Oblatio esset recipienda, si antequam expleffet pœnitentiam, fato oppressus esset. Sed merito eorum dona, qui non communicabant, rejiciebantur. Primum quia nomen illius, cujus munera recipiebantur, semper offerebatur cum ipsis muneribus, ut constat ex can. 2. epistolæ Innocentii: at vero minime consentaneum illis videbatur ejus munera accipi, qui dignus non habebatur, cujus nomen publicis precibus enunciaretur. Deinde munera illa in ipsis sacris benedicebantur, solemnibusque verbis, nomine totius ecclesiae, Deo offerebantur, ut ex eodem canone 2. Innocentii licet cognoscere. At hominis impuri, nocentis, & nondum plene in fidelium corpus restituti munera eis indigna videbantur, quæ in sacris Deo offerrentur, quæ in ipsis sacrificiis solemnibus benedicerentur, quæ ecclesia accepta haberet, & suo nomine Deo commendaret; ex quibus denique partem aliquam omnes sumerent, quæ omnia cum summa religione ab eis fierent, nullaque alia re ecclesia magis probare posset, se partem & societatem cum aliquo habere, quam omnibus his ritibus, idcirco pœnitentium & aliorum qui extra ecclesiam degebant, dona & munera alpernabantur.

Ex his omnibus liquet Oblationes illas, genus quoddam Communionis fuisse, quod tanto in honore & religione apud eos erat, ut nihil antiquius post Eucharistiam haberent, quam ejusmodi oblationes: nullusque Communionis modus ad summam & absolutissimam Communionem, quæ erat Eucharistia, magis accederet, & tam prope, ut mysterii, sacramenti, consecrationis, sacrificii nomine appellaretur. D. Innocentius epistola ad Decentium c. 5. vocat has oblationes Sacramenta, quia non longe portanda sunt sacramenta: quæ verba de Eucharistia accipi nequeunt, cum dicat se loqui de fermento.

OB-

OBSERVATIO VI.

De Communione sine Oblatione.

MEum iudicium semper fuit ad sacrum Eucharistiæ Mysterium minime pertinere, quæ apud Patres, aut Conciliorum decretis de Communione sine Oblatione Eucharistiam aut Eucharistiæ sacrificium significari: quamvis cum doctissimis viris pugnandum sit, qui plerique omnes ad Eucharistiam referunt, quæ de ejusmodi Communione sine Oblatione statuuntur in canonibus. Illustissimi C. Baronii ea est sententia anno Christi 314. numero 87. *Sed quid est quod frequentius dicitur communicare absque oblatione, vel cum oblatione, cum & perfectam gratiam plenamque communionem ejusmodi tum consequi dicerentur? Sed hæc omnia ex verbis 4. canonis ejusdem synodi facile assequi possumus, quibus ex prima nempe Dionysii versione dicitur: Placuit eos inter audientes, nempe catechumenos, uno anno constitui, tribus vero annis succumbere, nempe pœnitentiæ, (ut habet secunda versio) ex tribus vero annis biennio communicare in oratione, videlicet satis sufficere, cum fidelibus orare, nec a precibus ut audientes excludi; id enim erat communicare absque oblatione: tertio vero anno ad perfectionis gratiam pervenire, quod erat communicare cum oblatione, id enim (ut habet secunda versio) erat reconciliari Sacramentis, nempe participem fieri corporis & sanguinis Christi, quod perfectionis gratia dicebatur, sive plena Communio, dum scilicet nihil minus a ceteris Christianis haberet; Zonaræ ad canonem quintum Concilii Ancyran: quos quidem exacto subtractionis triennio in conventum absque oblatione admitti, hoc est in Ecclesia quidem cum fidelibus consistere, non tamen communicare jubet: item, Communionem namque hoc loco non sacri corporis & sanguinis perceptionem, sed solam cum fidelibus consociationem intelligit, ex quo illud addit sine oblatione, ut tertio anno, quod perfectum est accipiant, ut inquam exacto triennio communionis quoque participes fiant. Idem ad canonem sextum: biennio absque oblatione communicare, hoc est inter fideles absque ulla tamen sacrorum perceptione versari. Idem ad canonem 8. Sine oblatione ta-*

Amen, hoc est sine boni perceptione fundere. Balsamonis in 4. canonem ejusdem Synodi: In Ecclesiasticam Communionem suscipiantur; sed non etiam divinis digni Sacramentis habebuntur, id enim est sine Oblatione suscipi.

Sed hæc explicationes non convenient si cum canonibus comparentur; etenim quomodo ad Eucharistiam, aut ejusdem sacrificium pertinere poterit, quod habetur in vulgari, & Dionysii, ut volunt, versione ejusdem 5. canonis Concilii Ancyran: *si compleverint pœnitentiam triennii temporis, sine Oblatione suscipiantur ad Communionem, id est ut ipsi non offerant.* Quis unquam laicos sacris operatos esse dixit, aut dignos eos existimavit qui sacris interdicerentur? neque est quod quispiam in clericos hisce canonibus animadversum esse suspicetur, cum nullus unquam post pœnitentiam inter sacerdotes receptus sit, aut in altari sacrificia atrectare visus sit.

C Sed quid ad hunc Felicis canonem responderi potest? De clericis autem, & monachis, aut puellis Dei, aut secularibus servari præcipimus hunc tenorem, quem Nicæna Synodus circa eos qui lapsi sunt, vel fuerint, servandum esse constituit: ut scilicet qui nulla necessitate, nullius rei timore aut periculo, se, ut rebaptizentur, hæreticis impie dediderunt, si tamen eos ex corde pœniteat, tribus annis inter audientes sint: septem autem annis subjaceant inter pœnitentes manibus sacerdotum: duobus autem annis oblationes modis omnibus non sinantur offerre; sed tantummodo secularibus in oratione socientur. Nam de quarto pœnitentiæ gradu est mentio in illo canone, de quo etiam agitur in canonibus Concilii Ancyran: quare cum in hoc canone habeatur hosce pœnitentes, qui quartum suæ pœnitentiæ gradum attigerant, posse quidem orationibus interesse, & communicare cum ceteris in orationibus: oblationes vero & munera eis nequaquam offerre licere; atque cum nihil tam liquidum sit quam oblationem hoc loco pro donis & muneribus, quæ pœnitentes in pœnitentiæ suæ & satisfactionis commendationem elargiebantur, explicandam esse, quis non concedet in canonibus Concilii Ancyran his verbis, sed ex ipso triennio, per biennium tantummodo orationi communicare: item, sine oblatione recipiatur. item, tertio anno

communicent sine oblatione. item, & post A
duos alios annos communicare sine oblatione.
item, an unumquemque autem cum oblatione
recipere oporteat. item duobus autem annis,
sine oblatione communicent. item, alio
autem anno sine oblatione communicent: Oblationis vocem eadem prorsus significatione esse accipiendam? quando de eadem oblatione, & de eodem gradu poenitentiae utrobique Patres loquantur. Quod vero in hoc ipso Felicis canone oblatio sumenda non sit pro oblatione & sacrificio Eucharistiae, vel ex his manifestum sit quod puellae & seculares in quarto gradu poenitentiae constituti, ejusmodi oblationes offerre prohibeantur.

Neque magis commode Eucharistiam hac voce significari dices, cum nullus unquam ad eam significandam, cum de sacrificio non est mentio, hoc loquendi more usus sit. Et quamvis recte Eucharistiae sacrificium vocetur Oblatio, a nullo unquam eodem nomine Eucharistiam vocari reperies, cum laicis praebetur manducanda. Quapropter omnes hi canones qui de laicorum oblationibus aliquid statuunt, hi omnes de muneribus quae a laicis in Ecclesia offerebantur intelligendi sunt.

Merito dubitari poterat in nostra explanatione, an ejus munera & oblationes essent recipiendae, cui liceret preces suas cum ceteris fidelibus sociare, & ob hanc causam cautum est in hisce canonibus, ne solis precibus communicantes, oblationum etiam fierent participes. Sed quis unquam (si peterem illam disciplinam tibi proponas) dubitare potuit, aut existimare Eucharistia eum esse reficiendum, qui singulari beneficio ad precum Communionem revocatus esset?

In Concilio Ilerdensi, canone 9. Patres Eucharistiam ab ejusmodi oblatione (de qua est quaestio in canonibus Concilii Ancyran) distinguunt, huncque ritum, quem modo explicuimus, quamvis leviter perstringant, nihilominus satis declarant de muneribus & donis poenitentium ejusmodi oblationes accipiendas esse, quod eam oblationem ante Eucharistiam ponant: *postea moderatione & clementia Episcopi fidelibus in Oblatione & Eucharistia communicent*: haec duo enim *Eucharistia & oblatione*, particula illa, & disjungi voluit correctior Hispaniae editio.

Id unum in hac observatione mirum videri debet quod hi orantes & subsistentes omnibus orationibus, quibus oblationes fidelium ipsa Eucharistia & corporis Christi sacrificio consecrantur, interessent, eaque omnia sacra & mysteria auribus & oculis quodammodo haurirent, iis tamen frui & participes esse prohiberentur. Atque non solum si bene conjicio, Eucharistiae & oblationum communione & fruitione privabantur; sed ne quidem quantum in eis erat, & quantum ex animi sententia & destinatione efficere poterant, sinebant eos in partem beneficiorum, meritorum & gratiae, quam ex sacrificiis Eucharistiae promereri poterant, obrepere: quare neque eos osculo pacis, ut ceteros inter sacra salutaturos reperies, quod iis solis ea darent, cum quibus, ut ait Tertullianus, de sua pace volebant transigere, id est, ut ipse explicat, de sua operatione volebant aliquid communicare.

Ceterum quae causa eos impelleret, ut ejusmodi poenitentes ab Oblationibus removerent, facile est expedire: cum enim aliquid offerre, & ex aliorum Oblationibus aliquid degustare genus quoddam esset Communionis, & ultima quasi dispositio, & proxima qua ad Eucharistiam perveniebatur, ea merito poenitentibus quarti gradus denegabatur, qui poenitentiam non expleverant, quique non satis purgati censebantur, ut tanta gratia donarentur.

OBSERVATIO VII.

Nomen offerre.

SI polite possem eloqui, & litteris mandare quae de majorum ritibus & veteri disciplina inter legendum hauri, nihil profecto (adeo operam in eam exercitationem studiose darem) illustrare non possem. Verum ingenii tarditate aut elocutionis inopia ineptum ad haec studia me gratiae effecerunt; tentabo tamen quid in eo genere possum, atque in hac observatione conabor exponere, quid sit *Nomen offerre*; tum si minus obrineo eorum saltem corrigere errorem qui de diptycis putant explicandum, quod de hujusmodi nominum oblatione apud antiquos reperitur.

Inscribebantur quidem in diptycis Episcoporum, Martyrum, Confessorum, aliorum

tum quoque tam vivorum, quam defunctorum nomina, qui pro Ecclesiæ salute sese ad mortem obtulerant, aut aliquo apud illos in honore erant, ut non solum hac mercede post mortem nobilitarentur; sed etiam ut ceteri, cum eorum nomina die anniversaria in diptycis inscripta, eaque in orationibus celebrari intelligerent, ad eandem gloriam incenderentur, ut ex Divo Cypriano intelligere licet lib. 3. epistola 6. *Denique & dies eorum quibus excedunt annotare, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus.* & lib. 4. Epist. 5. *sacrificia pro eis semper, ut ministris, offerimus, quoties passiones, & dies anniversaria commemoratione celebramus.* Sed hanc nominum recitationem non commemini Oblationem nuncupari; & nescio an aliqua antiquorum auctoritate, ad hanc, quam volunt obtinere, explicationem & sententiam stabiliendam, uti possent: multo minus cum de alicujus poenitentis, lapsi, aut reconciliati est mentio, & nomen ejus offerri dicitur, de diptycis exponendum esse probabunt. Nam quis crederet id partem remunerationis cum Martyribus aut ejusmodi viris, qui in conservanda, & tutanda Ecclesia operam præstiterant, lapsos aut poenitentes venisse, & iisdem honoribus cumulatōs fuisse, quorum profecto talis erat status & conditio, ut veniam potius quam gloriam ambirent, & satis haberent si vel ex limine in Ecclesiam reducerentur? Præterea quantis, aut quam amplis opus fuisset diptycis & tabellis, si omnium quotquot peracta poenitentia Ecclesiæ paci restituebantur, nomina inscribenda fuissent? Porro dicant quæso, cur potius poenitentium nomina, quam ceterorum fidelium ex tabellis recitanda essent?

Neque etiam aliorum mihi probatur sententia, qui *Nomen alicujus offerre*, nihil aliud putant esse quam pro eo nullo ritu, nullove loci aut temporis discrimine orare, & Deo supplicare: nam ex Divo Cypriano nefas erat poenitentis, & ex canone 29. Concilii Elibertini, energumeni nomen offerre, pro quibus oratum fuisse legimus in canone 29. Concilii 4. Carthag. & can. 14. Concilii Arelatensis 2. in Tertulliano de poenitentia, *omnibus fratribus legationes deprecationis sue injungere.*

Nobis igitur elaborandum est, ut aliquanto clariorem lucidiorēque horum senten-

tiam reddamus. Cum igitur sacris operarentur, & pro alicujus salute Eucharistiam celebrarent, ejusque dona & oblationes offerrent: eum ipsum non ex diptycis, propria & peculiari quadam oratione post Eucharistiam & oblationes Deo commendabant: hoc est *Nomen offerre*, sive nisi molestum est rem uberius explicari, *Nomen offerre* est, cum alicujus mortui, aut viventis, in orationibus quibus sacrosanctum sacrificium fieret, & sacra perficiebantur; aut quibus eleemosynarum oblationes, quas attulerant, offerebantur, nomen enunciretur & commendaretur, nullusque unquam oblationes & munera sacerdoti in Ecclesia obtulit, quin Sacerdos ejusdem nomen cum ipsis muneribus propria, & privata quadam oratione Deo in ipsis Missæ sacris commendaret.

De Oblatione nominis ejus qui diem suum obierat, varia exstant apud antiquos monumenta. In Concilio Aphrorum can. 48. *saltem post mortem anathema illi dicatur, neque ejus nomen inter Dei sacerdotes alio modo recitetur.* In Divo Cypriano epistola superius notata: *Ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur: neque enim ad altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece qui ab altari Sacerdotes & ministros suos Levitas advocare voluit.*

Eadem prorsus ratione, eodemque ritu poenitentes, exantlatis poenitentia laboribus, cum in societatem fidelium admittendi essent, & jus Communionis recuperaturi, nomen eorum in sacris offerebatur. Quod ut clarius, liquidiusque concipiatur, rem totam eodem quo perficiebatur, & ordine, & tempore lubet exponere. Nam nullus primis illis sæculis absolvebatur, nec perfectæ & integræ Communioni reddebatur, nisi hoc ritu, & formula. Primum paullo antequam orationes & mystica liturgia celebraretur, ab Episcopo & limine Ecclesiæ in medium adducebantur poenitentes: de eorum deinde poenitentia & conversione paucis differebatur: venia postmodum eodem ab Episcopo accepta, id est majori reconciliatione, sacris Eucharistiæ interebant; quibus peractis ea quæ in gratiam reconciliationis, & veniæ impetratæ dona & munera attulerant, benedicebantur, Deoque offerebantur. Postremo certis destinatisque verbis pro ipsorum poenitentium salute

Hoc ritu, atque hac formula eos usos fuisse constat, ut pœnitenti integrum jus Communionis, quod peccando amiserat, redderetur. Quamvis negare nollem variis aliis modis, multiplicique ratione, ut alias dicemus, in partem Communionis eos venisse, verbi gratia, ad precum Communionem sine nominis oblatione eos admissos fuisse. Sed nemo unquam antiquitus, perfectam, & ultimam Communionem adeptus est, quin iisdem sacris ejus nomen offerretur. Quin etiam eorum qui baptismi aquis abluerentur nomina Deo inter sacra offerebantur: unde intelligas neminem olim cum ceteris fidelibus, vel in baptismo, vel post pœnitentiam societatem coisse, quin hoc ritu nomen ejus celebraretur. Postremo non solum defunctorum pœnitentium, aut baptizatorum nomina inter sacras orationes Deo offerebantur; sed eorum omnium qui dona & munera obtulerant in ipsis sacris, & de eorum nominum oblatione, Innocentii canon 2. est accipiendus: *De nominibus vero recitandis, antequam preces Sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, ipse per tuam prudentiam recognoscis, ut cujus hostiam necdum Deo offeras, ejus ante nomen insinues: quomvis illi incognitum sit nihil.* Prius ergo oblationes sunt commendanda, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia quæ ante præmitimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus. Quo in canone multa quæ ad hanc observationem pertinent, manifesta sunt: primum eorum, quorum Ecclesia oblationes & munera recipiebat & offerebat, nomina etiam peculiari oratione oblata fuisse Deo, & commendata. Deinde quosdam ejusmodi nominum oblationes celebrasse, non solum ante Eucharistiam; sed etiam antequam eorundem munera offerrentur, quem morem & consuetudinem corrigi Innocentius. Ceterum ejusmodi no-

E O B S E R V A T I O V I I I.

Genus quoddam erat Communionis apud Antiquos quod Eulogiis celebrabatur, quodque ideo institutum esse suspicor, ut absentibus pars aliqua & societas esset cum Episcopo & ceteris fidelibus, qui in matrice Ecclesia (ut vocant) morarentur.

Nam cum per vicos & pagos sparsi & diffusi ex eadem non possent sumere Communionem, cuperentque semper unionis Christianæ, & Christi corporis speciem quam possent maximam retinere, solemnissimis diebus & festivis ex matrice per parochias benedictus mittebatur panis, ex cujus perceptione communitas quæ inter omnes fideles ejusdem Diocesis intercedere debet, intelligebatur, & repræsentabatur. Tanta enim apud eos hujusce Communionis & societatis erat religio, uti si una Eucharistia, id est, ab uno Episcopo consecrata toti orbi sufficere, & ex ea universa Ecclesia communicare potuisset, non alia, neque alio sacerdote usi fuissent; quin etiam hac religione ducti nonnulli ipsa sacra, ipsamque Eucharistiam ex urbe per pagos mandabant, ut ex 14. Concilii Laodicensi canone licet colligere. Hanc hujus instituti causam fuisse, ipsa Innocentii verba declarant, *ut se a nostra Communione maxime illa die non judicent separatos*. Eulogiæ igitur mittebantur per Diocesim, ut fideles qui ab eodem Episcopo regebantur, omnes scirent ejusdem Christi corpus unum se simul componere & referre.

Sed in hac re duo sunt consideranda: primum an antequam ea consuetudo per vicos Eulogias mittendi invaleret, ipsæ Eulogiæ celebrarentur, quod certissimum esse arbitror. Nam tametsi initio Ecclesiæ foras non mitterentur, tamen in unaquaque Ecclesia panis benedictus inter fideles dividebatur, id est ex oblationibus partes aliquæ in ipsis sacris fidelibus offerebantur, quæ oblationes per benedictionem Eulogiæ nuncupabantur. Aliud quod discutiendum est, an qui in matricibus festos dies agerent, ex ipsis Eulogiis, quæ per vicos mitterentur degustarent, hoc enim desiderari videbatur ad perfectam & intimam unionem exprimendam: quod ita factum fuisse existimo, quamvis ex Concilii Carthaginensis tertii canone 5. possit objici fideles eo ipso die quo Eucharistia donarentur, a minoribus sacramentis & mysteriis abstinuisse: sed poterant panem illum post Eucharistiam sumere, aut domum deferre.

OBSERVATIO IX.

*Cur mortuis Sacramenta Baptismi
& Eucharistiæ præberentur.*

Vix ullus error aut hæresis in Ecclesia serpere ac prodire cœpit, quin speculo quodam ac probabili rationum fundamento niteretur, atque adeo ab austera ac precepta Ecclesiastica disciplina ortum suum duceret. Quam cum iustis gravibusque de causis, aut mutare aut temperare vellet Ecclesia, eam nihilominus hæretici mordicus at tenaciter tueri vellent. Nam qui animo, & cogitatione veteris memoriæ hæreses, erroresque varios repetent, in meam facile sententiam descendunt. Ita Montanistæ, sua prava imbuti opinione a primorum sæculorum severitate errorem hausserunt suum: quem illi retinere ac corroborare conabantur. Idem omnino dici potest de Novatianis, qui ab Ecclesia vniam dari non posse clamarent, non aliam ob causam nisi quod in causa lapsorum, ante tempus Cornelii his judiciis uteretur Ecclesia. Quod eo ab Orthodoxis fiebat non aliqua diminutione potestatis, quam Deus Ecclesiæ suæ præcipuisset, sed ut Ecclesiasticæ disciplinæ vis ac robur non infringerebatur; quæ indulgentia debilitari videbatur, imo ut metus quidam salutaris injiceretur persecutionum temporibus, ne tam facile fidem proderent: sed non solum hæreseon, verum & errorum quorundam qui non in hæresim prolapsi sunt, defensio quædam ac origo deprompta ex Ecclesiastica disciplina videtur. Inter quos errores, ille censendus est eorum qui scrupulo quodam implicabantur, quos nunquam adduxisses, ut ante, sed nec post sacrificium, diebus quibus jejunassent, suos fratres aut salutarent, aut oscularentur. Id autem ex eo ritu Ecclesiæ profectum, quod publicis ab Ecclesia decretis indictisque jeuniis, ab osculis & pacis oblatione abstinerent. Quemadmodum & error eorum fluxit, qui diebus stationum e templo egrediebantur, illasque sumta Eucharistia interrumpabant. Hi autem morent illum ac consuetudinem non repudiandam arbitrabantur, quod moris esset eo cultu ac veneratione Sacramentum illud prosequi; ut cum eo refecti recreatique essent, omnem a se tristitiam mœstitiamque depellerent: nec

nec ullum acerbatis, uti sunt stationes, aut afflictionis genus admitterent, negarentque post Eucharistiæ summionem, quam tanto in pretio haberent, licere corpori molestias ullas arcescere.

Hic autem modus percommodus, & maxime utilis esse potest, ut veteris disciplinæ exacta ratio & via teneatur, si omnium hæreseon atque errorum occasiones ac semina perfecte cognoscantur, multaque scitu ac cognitione digna sese obijciant investiganti, quæ alios fugient. Dæmon namque qui ut hominum improvidas mentes decipiat illudatque, veritatis semper imitator, ejus speciem quandam falso adumbrat, quo facilius errores suos dispergat: Ita qui veritatem acute acriterque dispexerit a quo illa fonte dimanarit, agnoscit. Sæpe enim vero Tertullianus, aliquæ patres consimili genere argumentorum utuntur ad res Ecclesiasticas confirmandas, paganorumque cæremonias, quo nostræ corroborentur, arcescunt: quod verissime sentiant imitatione quadam, dæmonem ad suæ religionis propagationem, ac observationem eas assumpsisse promulgandas. Ita cum mecum ipse perpenderem, quamobrem mortuis Baptismus, & Eucharistia præberetur, & undenam error ille falso quodam prætextu invaluerit, ut Balsamonis & Zonaræ sententiam omittam, qui non aliam fuisse hujus rei originem atque fundamentum contendunt, quam quod aliqui perperam interpretantes verba illa, *ut quid baptizantur pro mortuis?* baptizandos mortuos crederent: Opinor non alio fulciri fundamento, neque specie veritatis quam Ecclesiæ præcepto, quod generatim observabatur, ut nullus unquam prænitens, aut catechumenus e vita discederet, quin ante in fidelium Communionem advocaretur, aut corpori Christi Domini, unde distractus fuerat, restitueretur. Ceterum ad id, quod inculco toties remigrandum est, necesse, inquam, quo vetus illa Ecclesiæ disciplina penitus cognoscatur: confestim animo & cogitatione complecti & assequi temporum illorum, & antiquæ pietatis statum, aliter omnia ad aniles fabulas quæ dicuntur revocanda. Omnino vero existimandum est plurimos fuisse & poenitentes, & catechumenos primis illis temporibus. Nemini enim ad Communionem accedere licebat qui non antea diuturniori poenitentia satisfecisset: neque

ante Baptismum se conferre, qui non longo ante interjecto intervallo, rudimenta Christianæ fidei combibisset: propterea non parva vis ac copia erat poenitentium & catechumenorum: neque raro contingebat ut ex illa multitudine aliqui ante vitam amitterent, quam fidelium gregi consociarentur, aut sacro Baptismi fonte abluerentur, aut absolutionem sortirentur. Quidam ergo miseram, & acerbam illorum conditionem deplorantes, quod eos pietatis quidam sensus angeret, simplicitate animi ducti, ut mandato Ecclesiæ obsequerentur, *Ne quis vacuus Communionem discedat*, Eucharistiam illis & dabant, & Baptismum post eorum mortem conferebant, cum hoc modo existimarent ad Communionem Ecclesiæ eos adoptari, & jus Communionis illis reddi.

Volo igitur & concedo canones istos, qui mortuos baptizari, aut illis Eucharistiam ministrari vetant, ut puta sextum tertii Concilii Carthaginienfis XVIII. & XX. Farraginis Græcanicæ: Conciliorum Carthaginienfium LXXXIV. Concilii in Trullo: XII. Antissiodorensis, de poenitentibus qui sine absolutione morerentur: & de catechumenis sine Baptismo verba facere. Quod ad hoc ultimum attinet, in dubium revocari non debet: neque enim iterari poterat baptismus: illud autem probabile est: quorsum enim homini mortuo Eucharistiam dedissent, qui eam dum viveret sumisset, aut qui inter fidelium gregem reperiretur? Nam cum e corpore fidelium censeretur, idem postea si morte sine Eucharistiæ perceptione exstingeretur, non propterea fidelis esse desinebat: neque quemquam ejus misereri poterat, aut Eucharistiæ ei impertiendæ ulla causa & ratio suppetere. Quod vero ad eos spectat, qui dum poenitentia a se poenas repeterent, nec adhuc absolutione gaudent, interim tamen morerentur: dolor ille & angor nescio quis ex eorum morte nascebatur, qui hunc errorem in lucem intulit invexitque. Quapropter nonnulli Eucharistiam & Baptismum eis licet mortuis tribuebant, quod opitulari posse se iis existimarent, atque hoc modo illosque in fidelium numerum transcribere. Ad hæc Canonibus ferme omnibus affirmatur errorem illum ex simplicitate & opinione populari esse profectum. Adde quod constat, ut nostra non insulsa sen-

sententia videatur, maxima ex parte Canones de Baptismo & Eucharistia conjuncte simul disputare: quod conjectura facit de poenitentibus, quos sine absolutione mors eripuisset, loqui eosdem canones, idque ab antiqua illa simplicitate quo Communio Ecclesiae illis redderetur, excogitatum tanquam quoddam subsidium, quo juvarentur. Nam quando patres de Catechumenis, unaque de Poenitentibus loquuntur, eadem omnino sententia, eodemque sensu de utrisque loquuntur: ut cum Catechumenis quibus vocem morbus quidem repentinus occlusisset, Baptismum dandum asserunt, hoc addunt, *similiter & de poenitentibus agendum est*, id de poenitentibus qui in morte absolutione caruerint, intelligi oportet. Quapropter cum Canones illi de Catechumenis qui sine baptismo e vita abierunt, agunt; arbitrator etiam de poenitentibus in iisdem Canonibus, qui expertes absolutionis intemerint mentionem fieri, tristitiamque illam quae ex eo contracta fuerat, quod sine Communione & societate fidelium decessissent, ortum illi errori occasionemque commodasse, ut post mortem Baptismus & Eucharistia praeberetur: per quae Sacramenta, quamvis hac lucis usura frui desissent, opinabantur ad fidelium numerum coetumque posse revocari, iidemque imperiti & rudes, quamquam minime mali, Eucharistiam potius quam absolutionem tribuendam credebant, quod in absolutione non tantum praesidium quantum in Eucharistia erat constitutum, ut poenitens inter fideles reponeretur. Quare cum talis premeret necessitas, ad potentissimum remedium confugiebant. His adde absolutionem non nisi loquenti, & peccata sua confessione patefacienti, eaque detestanti dari solitam.

OBSERVATIO X.

Qua ratione mortuis ius Communionis redderetur.

Ecclesia non minus ægre molesteque ferebat nonnullos, cum e coetu fidelium ejecti extorresque dicerentur emori, quam de quibus superiori capite egimus, propterea quae a se aliqui afferri opis & auxilii oportere meditabatur; sed non ab Ecclesia fuerunt excogitata quadam cum temeritate praesidia, qualia fuerunt ea quae supra commemoravimus. Cum igitur poenitentiae

Atempore quis necdum absolutione percepta vivere desisset, Ecclesia quidquid opis poterat, ejus protegendi causa impendebat, & ad Communionem fidelium revocabat; non Eucharistiae aut baptismi quodam beneficio, ut auctores hujus erroris praestabant, sed Oblationes, quae eorum causa a cognatis aut affinibus proponebantur, admittendo comprobabat. Id autem aperte docent Canones XII. Arelaten. II. II. Valsensis I. XVII. Antissiodoren. postremus Epaonensis LXXIX. LIII. Carthagin. XII. II. Toletani XIII. II. Aurelian. Adde id cognosci ex responsione Timothei Archiepiscopi Alexandrini, & aliis quam multis locis, ex quibus clare discipias qui sine absolutione tempore poenitentiae obiissent, eos vere in societatem Christianorum receptos, beneficio oblationum quae fiebant. Duo ergo ex hoc ritu & observatione educas oportet. Primum Oblationes fuisse instar modi, seu facultatis cujusdam qua jus Communionis comparabatur, quando illae ab Ecclesia altari expositae & representatae Deo a Sacerdotibus erant. Alterum post mortem jus Communionis a quo vivus quis exciderat, posse recuperari. Quod ad primum attinet, Oblationibus jus Communionis acquiri, idque genus quoddam Communionis videri & dici, quia is cujus Oblationes excipiebantur, inseri numero Sanctorum censebatur: non solum Canones supra a nobis citati testantur, sed etiam ea asserti causa potest, quod antiquitus impiorum hominum, & quos noxae lethalis conscientia vexaret, Oblationes rejiciebantur: quod in observatione de Communione sine Oblatione demonstravimus. Nam quanta vis maxima Oblatione a poenitente proposita, aut argenti vi ac copia, quam excommunicatus obtulisset Ecclesiae, nihili pendebatur ea munerum magnitudo, cuius rei non alia ratio asseritur, quam quod si Oblationes poenitentis probatae, Deoque exhibitae fuissent, ad Communionem Ecclesiae admissus censeretur; a quo, tanquam detestabili scelere, ita refugiebant, nulla ut unquam cibi aut potionis Communionem cum aliquo poenitente conjungi vellet. Quid ita? quod arbitrarentur, si quispiam cum ejusmodi hominibus, qui flagitiose viverent, congrederetur, eundem contagione quadam ejusdem criminis contaminari solere, & in

eandem quasi capitalem fraudem pertrahi. Neque vero aliter putandum ob aliam causam Marcioni fuisse pecuniam redditam, quam cum postliminio ad Ecclesiam rediret secum attulerat, ne quid in Ecclesia resideret quod ab Excommunicato esset profectum. Par eademque ratio esse potest cur pœnitentes quarti gradus, quique in partem precum & supplicationum veniebant, Oblationes aliquas offerre non possent quæ probarentur; quia necdum omni labe soluti omninoque digni judicabantur, quorum oblationes Deo gratæ acceptæque essent, ut hunc Communionis gradum assequerentur. Quin Canone 1111. Titulo de Pœnitentia, Nicolai Papæ constat, non licere per illum pœnitenti oblationes adhibere qui Eucharistiam sumisset, quasi hoc factio beneficio longe maximo affectus putaretur. Unde liquet maximum Communionis jus fuisse Oblationes offerre, longèque majus, quam in Ecclesiam introire, rei divinæ interesse, & supplicationibus: quandoquidem illa Communio ad postremum locum reservaretur, & perfectissima post Eucharistiam haberetur. Nam qui quarto in gradu constituti essent, omnium aliarum Communionum participes, præterquam duarum ultimarum erant; hoc est Oblationum, & Sacrosanctæ Eucharistiæ.

His & aliis rationibus apparet *jus Communionis* obtineri Oblationibus; sed ab Ecclesia tamen receptis: propterea Patres indoluerant, si qui pœnitentiæ tempore morte interciperentur; decreveruntque ad Communionem fidelium esse reducendos, tametsi vita functi essent, Oblationum beneficio, nullo alio ad id beneficium conferendum proposito remedio, ceteris de quibus supra actum est, magna ex parte si non contemtis, ac certe non probatis. Ea est sententia & ratio Canonis duodecimi secundi Arelatensis: *de his qui in pœnitentia positi vita exceßerunt, placuit nullum Communionem vacuum debere dimitti, sed pro eo quod honoravit pœnitentiam, Oblatio illius recipiatur.* Quibus verbis perspicuum est, ei qui extremum vitæ diem in pœnitentia terminasset, Oblationibus fuisse redditam Communionem. Idem omnino 11. Canone Concilii Vasensis traditur per Oblationes Communionem eidem fuisse restitutam. Canon 111. Concilii 11. Toletani, magnam huic rei lucem affert, post mortem eandem Communionem licere reverti: ait enim hanc fuisse reliquam dubitationem, si decedentium pœnitentium sine absolutione oblationes assumerentur: *Quoniam diversitas præceptorum de hoc capitulo habeatur: & vere cum alii antiqui Canones id constituerint, de eo fuisse aliquando dubitarum, argumentum est certissimum.* Dubitationem autem fuisse non aliunde exortam certum est, quam quod utrum ad Communionem fidelium reducendi essent ii, qui sine absolutione necdum plena atque integra satisfactione expleta decessissent, dubitaretur. Perlibenter autem quæsierim quamobrem eorum qui se præcipites dedissent, oblationes improbarentur: ut videre est Canone XVII. Concilii Antisiodorensis: an non ea fuit ratio quod oblationibus illorum receptis videbatur, quasi quidam gradus fieri ad Communionem fidelium obtinendam? Quod fieri nullo modo poterat, quod in peccato mortui essent: ideoque Communio eorum fuisset quasi instar fermenti quod totam massam corrumpit: & meo judicio suggeri alia causa, & ratione non potest, cur tam diligentes essent in conquirendo genere mortis, quando de oblationibus faciendis agebatur: ut illa Timothei responsio probat, qui dicit *parentes, ut assequantur, oblationem & rationem mentiantur, & dicunt eum non fuisse apud se* proptereaque conquisitione durissima pervestigandum genus mortis ejus, pro quo oblationes offerantur. Et certe hoc Ecclesiæ decretum, Communionem qui sine absolutione a nobis abiissent, restitui oportere æquissimum videri. Quod cum illi omnem curam & cogitationem eo contulissent ut satisfacerent, maximisque de peccatis dolor, angorque eos prope confecisset, omnibusque modis elaborassent uti in gratiam cum Ecclesia redirent, eos ipsa Ecclesia ut omni labe peccati perpuratos censebat: unde non est mirum si Ecclesia ad corpus fidelium, Christi que corporis societatem eos adsciscendos esse duceret. Opinor etiam & plane asseverare ausim, neque testimonia posse reperiri, quæ in promptu mihi esse non possunt, catechumenorum oblationes receptas esse, eorum præsertim qui ante Baptismum ex hac vita migrassent in ipso catechumenatu. Nam cum ad id omnem suam mentem & studia contulissent ut baptizarentur, ipsique in numerum Christianorum

norm allegerentur, pari indulgentia & benevolentia, atque ipsi poenitentes cumulandi videbantur.

OBSERVATIO XI.

Quid sit Viaticum.

Qui hoc verbum *Viaticum* in omnibus canonibus Eucharistiam interpretantur, non minus errant, labunturque, quam ii qui ubivis animadvertunt & legunt hanc vocem *Communione*, pro Eucharistia eam accipiunt. Nam Viaticum meo quidem iudicio nonnisi generatim sumi debet, cum id significet Communioni fidelium restitui, appropinquante mortis obeundæ necessitate: & inter *Viaticum* & Communionem generali quodam sumto nomine, ut corpori mystico Christi Domini communicemus, nihil interest, nisi quod Viaticum sit illa Communion, quæ Excommunicato redditur, quem brevi moriturum conjicimus. Quare tot sunt gradus aut genera *Viatici*, quot & Communionis in corpore fidelium: aut ut clarius res tota explanetur, tot sunt genera *Viatici*; quot & modi viæque perhibentur ad Ecclesiæ Communionem, & quoddam quasi corpus restituendi eos qui à morte propius aberant, neque unquam in Ecclesia fuerant, aut qui ab ea peccato quodam suo abrupti eiectione fuissent. Atque hæc mea sententia, non aliter explicanda vox hæc est, *Viaticum*, ut omnes canones, qui de Viatico differunt, intelligantur, & quadam inter se ratione consentiant. Nam qui passim verbum hoc, *Viaticum*, pro Eucharistia exponunt; nunquam ita mentem iudiciumque canonum ita dispicient, ut non aliquo modo inter se pugnent obscuraque sit & minime aperta eorum argumentatio & ratio. Nolim tamen eis negare Eucharistiam, cum datur poenitenti ad mortem præcipitanti esse Viaticum, imo tutissimum, absolutissimum, & potentissimum quod mortuis tali tempore præberi possit, tamen confiteantur necesse est, non omne *Viaticum* dici Eucharistiam. Nam quemadmodum Ecclesiæ communitio & jus multis aliis, præterquam Eucharistiæ, modis comparari potest; ita & poenitens ex hac vita demigrans, aliud quam Eucharistiæ beneficio, eidem corpori restitui & inseri: quamvis

A illud verissimum sit, uti dixi, Eucharistiam quemadmodum est perfectissima communio, & ultimus Christiani finis, & perfectio, ita esse perfectissimum Viaticum quod supeditari possit morituris.

Antequam autem ad ea testimonia veniam, quibus declarem omne Viaticum non dici Eucharistiam, plurimaque esse genera *Viatici*: quin tot videri & esse gradus, quot sint modi restituendi, aut revocandi aliquem ad communionem Ecclesiæ: & priusquam ad explicandos canones progrediar, qui in medio quasi constituunt illos gradus, quique plane convincunt non paucos fuisse modos rationesque exolvendi anathematis, & stabiliendæ societatis fidelium; redigenda in memoriam est vetus illa disciplina Ecclesiastica, & ante oculos constituendus status Ecclesiæ primorum temporum: aliter quidquid a nobis proferetur, mere commentum hominum, ne dicam deliramentum monstri simillimum putaretur. Ecclesia ergo majorum nostrorum memoria, peccatum mortiferum excommunicatione, quasi debito supplicio vindicabat; aut poenitentia plurimorum annorum ut puta VIII. X. XII. XX. XXV. & XXX. quandoque ad mortem usque producta: vixque, ac ne vix quidem, demonstrans poenitentem fuisse absolutum antequam poenitentis tempus definitum transgisset; quæ causa esse potest cur quamplurimi essent, qui poenitentiam peragerent. Qui ergo secum considerarit Viaticum nihil aliud dici, quam quod in morte sumitur, & in alteram vitam proficiscenti prodesse potest: non eam imbibit animo opinionem, ut Eucharistiam solum Viaticum Christianorum sentiat. Nam cum magna esset poenitentium copia, multique ante præfinitum poenitentis tempus possent emori, quibus si sola concederetur absolutio (canone enim 13. Nicæn. & 5. Carth. 2. Eucharistia non poterat dari poenitentibus morientibus, nisi ex auctoritate & præscripto Episcopi) non alio Viatico dimittebantur. Eaque vere eis erat Viaticum, cum Eucharistia non donarentur. Præterea Baptismus, Extrema-Unctio, Confirmatio, bona opera, Absolutio, Eucharistiæque ipsa, *Viatici* nomine comprehendi possunt, quando ea morientibus impertiantur; namque ea omnia morientibus prodesse possunt, quidni Viatica censerentur? Sic Patres

non prohibent, imo imperant, ut sacro fonte intingantur in morte, quod Baptismus ad salutem omnino requiratur & valeat. Propterea *Viaticum* appellant Sanctus Basilius Homilia de Baptismo, Balsamo in Canonem XVIII. Concilii Carthaginienfis, & initio responsionum Timothei, Sanctus Cyprianus Eleemosynam vocat *Communionem* eorum qui ex hac vita discedunt. Verum duo genera *Viatici* hac acceptione generali dicuntur: quorum unum Ecclesia ipsa tribueret, alterum quod quis in se arcesceret & applicaret, opera bona, & contritio. Eorum autem quæ Ecclesia largiretur, duo item genera: alia absolute necessaria ad salutem, ut absolutio poenitenti, & baptisus catechumeno: alia non fuere mne necessaria ad promerendam Ecclesiæ communionem; sed illa, quo accessio gratiæ major fieret,isque qui moreretur ad perferendas æquo & forti animo tentationes munitior, instructiorque redderetur, tradebantur: ut Eucharistia, Extrema-UNCTIO, & Confirmatio.

Canones multo sapius de iis quæ ad salutem æternam promerendam necessaria sunt, disputant, quam de aliis quæ minus opportuna videbantur, ut Canon XIII. Concilii Nicæni, prima illa sua parte aut divisione, quemadmodum in observatione a me instituta & perfecta videre licet. Canon etiam VI. Concilii Ancyrani, *hic Communio propter Viaticum suum non negabitur*, de reconciliatione illa sumi debet, quæ instar *Viatici* ad salutem satis esset, non autem pro Eucharistia: nam in illo canone agitur de iis qui ingressi sunt poenitentia curriculum; quique in eo percurrendo morte ipsa intercepti e vita abeunt. In illis autem primis sæculis observatum est, satis præclare & liberaliter cum illis agi, si illis absolutio sine Eucharistia concederetur: & quotiescumque præscriptum est, ut communio poenitenti detur, si dum in curriculo poenitentia versatur, ad mortem ruere videatur, hæc communio eo pertinet, ut non de Eucharistia, sed de communionem & societate quæ illi esse potest cum fidelium corpore, & Ecclesiæ communitate, accepta absolutione intelligatur: id enim ipsum ex ordine quodam & quasi gradatim fiebat, ut in explicatione Canonis XIII. Concilii Nicæni legitur. Canones item LXXVI. VII. VIII. IX. Concilii Carthag. IV. id edocent: aliquod enim discrimen ponunt inter *Viaticum* ab-

absolutionis, & *Viaticum* Eucharistia, nam LXXVII. præcise decretum est ut cuivis morienti *Viaticum* subministraretur, quod tantum de reconciliatione quæ ante Eucharistiam præberi solet, quæque ad salutem valeret, dici potest: nam præter rationem illam quæ a nobis generatim sumpta est supra, Patres ejusdem Concilii nonne id satis indicant, & se præcedenti Canone de Eucharistia verbum ullum fecisse, quod cum de ea loqui vellent, sequenti canone non simpliciter dixerunt *Viaticum*, sed additamento quodam protulerunt, *Viaticum Eucharistia*, ut hoc pacto ostenderent se non de Eucharistia locutos esse, aut voluisse loqui canone LXXVII. Canone nono Concilii Gerundensis, Patres poenitentia benedictionem vocant *Viaticum*. *Poenitentia benedictionem, quam viaticum deputamus, per Communionem acciperit*, ubi *Viaticum* omnino accipi non posse pro Eucharistia patet: nam nemo unquam Eucharistiam poenitentia benedictionem vocat. Neque vero illa verba quæ sequuntur obijci possunt per *Communionem*, ac si Canon diceret, censureretque poenitentes istos statim post poenitentia benedictionem, quæ est absolutio, Eucharistiam sumsisse, atque ita semper Eucharistiam esse quam appellant *Viaticum*; nam accipere poenitentia benedictionem vel communionem, nihil aliud est in illo canone, quam una eademque benedictione poenitentia donum cum reconciliatione accipere: raro enim cum poenitentia porrigebatur Eucharistia. Canon ille 39. Concilii Arausicensis 1. *Qui recedunt de corpore poenitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eos communicare, quod morientis sufficit consolationi, secundum definitiones Patrum, qui hujusmodi communionem congruenter viaticum nominaverunt*, omnem dubitandi causam præcidit: nam verbis illis absolutionem peccatorum, & simplicem reconciliationem, præter illam quoque, quæ caeremoniarum quarundam ritu perageretur, nominari *Viaticum* constat. In quo quidem canone nemo suspicari, aut conijcere possit, de Eucharistia verbum fieri: nam de communionem una disputat, quæ sine reconciliatoria manus impositione daretur. Eucharistia nemini porrigebatur, quin poenitens reconciliatoria manus impositionem, & quidem majorem receperet. Canon 34. 3. Carthaginienfis: *Ut agrotantes si pro*

*si pro se respondere non possunt, cum voluntatis eorum testimonium sui dixerunt, baptizentur. Similiter & de poenitentibus agendum est, de duobus Viaticis, de Baptismo, & de absolutione est accipiendus: & qui solertius illum examinarit, non dissitebitur, plerumque Baptismum dici Viaticum necessarium catechumenis, aut non baptizatis, ut absolutionem poenitentibus; qua de causa Patres hujus Concilii utrumque conjungunt, idemque de utroque statuunt, quid fieri placeat, quod Viatici necessarii rationem utrumque induat & sustineat. Canon 12. 1. Concilii Matisconensis, eandem sententiam complectitur, verbumque illud *Communio*, quod morituris poenitentibus dari oportere decernit, non ad Eucharistiam, sed ad absolutionem peccatorum transfert. Idem quoque Canon 3. Concilii Agathensis, & in epistola S. Innocentii ad Episcopum Tolosanum statuitur. Canones præterea omnes, qui de Viatico disserunt, non nisi de absolutione, quæ Viaticum quoddam ad salutem necessarium est, & sine Eucharistia præberi solet, explicandi sunt: quid quod ea peccata non modo relaxabantur, sed etiam poenitentes ad fidelium communionem reducebantur: quemadmodum & 6. Ancyran 77. 4. Carthaginensis 9. Gerundensis 13. Nicæni 29. Epaunensis 24. Aurelianensis 3. Syricius epistola ad Tarraconensem Episcopum, 2. 12. Tostani? Quo autem demonstramus canones, qui statuunt Viaticum non esse negandum poenitentibus morituris, aut alios item Canones, qui præfinit non esse eos communionem spoliandos, de absolutione, non de Eucharistia intelligi oportere, ac proinde non omne Viaticum esse Eucharistiam, verbumque hoc *Communione* non semper pro Eucharistia sumi debere; omnium hæc erit sententia & consensus canonum omnium, qui hac formula verborum utuntur: *in ultimo sine reconciliationis gratia tribuenda*: aut eos, quibus pro *communione gratiam volumus subveniri*, eodem omnino sensu accipi & explicari, atque eos qui his verbis utuntur *in infirmitate viaticum accipiunt*. Adde quod canones promiscue scripti omnes idem designant, hoc est constituendum esse ut Viaticum ad salutem necessarium poenitentes accipiant, qui nondum exacto poenitentiae tempore, ad mortem tamen ex improviso rapiuntur. Neminem autem ef-*

Asen puto, qui affirmet hos canones in quibus illa verba scripta animadvertis, *reconciliationis gratia subveniendum esse*, de Eucharistia esse explicandos; notum quippe apud patres olim reconciliationem fuisse ab Eucharistia distinctam, ipsamque reconciliationem aliud nihil esse, quam corpori fidelium restitui eos, a quo peccata illos distraxerant; poenitentesque de ea, non vero de Eucharistia sollicitos fuisse.

B. Ut autem modus quidam huic observationi constituatur, & ratio quædam distribuendi Viatici necessaria cognoscatur, pendenda sunt varia multipliciaque genera mortis, quibus peccatores & poenitentes poterant opprimi. Primum quando peccatores fato urgerentur, antequam eis poenitentiae agenda facultas fieret, hi duo sibi dari postulabant, poenitentiam scilicet, & absolutionem, quæ Viaticum censebatur: nulli enim absolutio unquam impertiebatur, quin & una quoque poenitentia tribueretur, quæ cum propter peccatorum satisfactionem concederetur, eaque semper poenitentiam antecedere deberet; nunquam peccator antiquitus absolutione donabatur, quin prius poenitentiae satisfactione peccata diluisset: ideoque quamvis mortecertissima interciperetur, brevissimumque temporis ei intervallum ad satisfactionem reliquum esset, tamen non illi poenitentia denegabatur & remedium poenitendi, ut vocant, quo concessio absolvebatur. Secundum quando poenitentes ut in primo, aut in secundo, aut tertio, aut ad extremum quarto gradu versabantur. Si primo anno aut duobus insequentibus moriebantur, non poenitentia, cum in ea agenda occuparentur, sed sola absolutio, qua carebant, tanquam viaticum concedebatur. Ultimo si in quarto morbo conficiebantur, in eam propendeo sententiam, ut existimem, tamen mihi exploratum non sit, datum Eucharistiae Viaticum: nam arbitror eos qui in quarto gradu poenitentiae essent, absolutionem peccatorum fuisse adeptos, aliudque nihil ab his quam Eucharistiae Viaticum desiderari. Ad extremum ut omnes intelligant patres inter *Viaticum absolutionis* & *Viaticum Eucharistiae*, discrimen aliquod constituisse, illud indubitatum esse oportet, quando decernunt, ut in morte Eucharistia præbeatur, nomen Viatici non simpliciter aut communio-

munionis usurpare, sed aliquo adjuncto seu epitheto id designare, ut canone 18. Concilii Toletani 1. apposuerunt Sacramentum. Quinto Ilerdensi nominant hoc Eucharistiæ Viaticum *sanctam Communionem*, alibi *absolutam reconciliationem*, *perfectissimam*, *absque Sacramentorum Viatico*. Unde videas quotiescumque iisdem verborum formulis non utuntur, & tamen statuunt dandum esse Viaticum, id non pro Eucharistia, sed pro absolutione accipiendum.

Ad hæc quasi duo veluti capita revocatur hæc omnis observatio, omne Viaticum non esse Eucharistiam, totidemque genera esse Viatici, quot modi reperiuntur, quibus quispiam ad Ecclesiæ communionem adiscatur, aut ejus communis pars aliqua ei cumulator addatur: ita absolutio, reconciliatio Sacramentis, Eucharistia, Extrema-unctio, Baptismus, & Confirmatio, in morte omnia illa collata, Viatici appellationem continent; cum Patres ita appellarint: quare loci illi non indiligenter perscrutandi, in quibus vox illa reperiatur, & quo de genere agatur, ne quid in eorum explicatione peccemus.

OBSERVATIO XII.

Lætitia ob susceptam Eucharistiam.

MULTIS argumentis, luculentisque testimoniis exponere possem in hac observatione, quanto olim gaudio ex Eucharistiæ sumptione afficerentur Christiani, quantaque ex ejus participatione, in eorum oculis, vultu & ore hilaritatis & gælientis animi signa & indicia notarentur. Sed cum in sequentibus observationibus pleraquæ quæ ad eundem ritum pertinent adducantur, ne eadem repetere videamur, præcipua tantum capita hoc loco perstringenda duxi, & quantum necessitas ipsa ferret; ut probationis series aliqua intexeretur & quasi gradus struerentur, quibus fides facilius iis, quæ deinceps dicturi sumus, adhiberetur. Itaque apud Antiquos tam insignia erant gaudia, quibus ex Eucharistia percepta complebantur, ut reperti sint, qui ea sumpta, mox ad martyrium quasi impotentes lætitiæ, ultro se se offerrent. Omnibus olim nefas visum, jejuniis, aut aliqua alia anxietate, quam ex ea conceperant, hilaritatem confundere. Et quid-

quid tantillum hanc interturbare posset, penitus illis diebus removebatur. Eadem religione, atque ob eandem causam, cum ea reficiendi essent, non genibus nixi, non humi jacentes, sed erecti, & in cælum intuentes preces concipiebant. Antequam autem aris admoverentur, ut hoc tam divinum & immortale munus haurirent, vidisses mutuos inter se complexus, quo tanta sibi invicem gaudiorum oblectamenta osculo impertirent: cum ut communi hominum vita, & consuetudine contingat, mortales ipsos, mutuo se se complexu, & osculis gaudia, voluptatesque suas, quas tacitis animis concipiunt, occurrentibus amicis communicare. Sacri & festivi dies, non alia re ab aliis distinguebantur, quam his clarissimis & gaudii & lætitiæ, quibus Christiani delibuti gestiebant, argumentis. Hi dies, quibus Eucharistiam sumissent, vocabantur ab antiquis dies lætitiæ, dies remissionis, dies festivi; quorum omnium ratio & causa in sequentibus fusius exponetur.

OBSERVATIO XIII.

De celebritate & jejniis Sabbatorum.

QUOD ad Sabbata attinet, Græci & Orientales eandem pene rationem sequuti sunt. Nam ut ex antiquioribus constat, festa celebritate colebantur, jejuniumque interdicebatur. Latinorum autem varius in ea re usus fuit. Ea enim alias perinde ac Græci celebrarunt, sed sensim inductus est ille mos ut jejunaretur, tristiciæ dies haberentur. Porro apud Orientales & Græcos celebrata fuisse, festaque habita Sabbata, vel ex can. 5. Laodice. efficitur, ubi cavetur, ne aliis quadragesimæ diebus quam Dominicis & Sabbatis natalitia Martyrum celebrentur. Ex quo facile est animadvertere, eos dies solemnes ipsis festosque fuisse quandoquidem publicæ Christianorum lætitiæ, solemnioribusque festis, perinde ac Dominici consecrati erant, & ab aliis diebus distincti. Confirmatur istud præterea ex cap. 33. lib. 8. Constitutionum, quæ vulgo Divo Clementi attribuuntur, ubi expresse Christiani jubentur diebus Sabbati, atque Dominicis ferari a labore. *Ut servi quinque die-
rum opus faciant, Sabbato autem & Domi-
nica*

nica die vacent in Ecclesia. 13. item responsione Timothei Alexandrini Patriarchæ, quæ maritis uxorum usum Sabbatis & Dominicis diebus interdicat, quo majori cum pietate & reverentia communicare possint. Denique nullum luculentius festi diei argumentum esse potest quam si communicabatur. Ex his Gregorii Nisseni verbis, quibus oculis vides diem Dominicum qui despiciatur es Sabbatum: his item Anastasii Nicæni, Sabbatum & dies Dominicus sunt dies sancti & festi, denique innumeris aliis quos apud Annalistam videre est anno Christi 57. n. 205. 6. & 7. id etiam ex plurium Sanctorum vitis apud Palladium & alios efficiunt, qui diebus Sabbati perinde ac Dominicis ad sacram synaxim accedebant. Huc accedit Orientalium cautio ne diebus illis jejunaretur, quod in festis tantum ac celebres cadere potest. Sed objici contra possunt verba canon. 29. Laod. *Quod non oportet Christianos judaizare, & in Sabbato otari.* Quæ statuta ante a nobis de Sabbatorum celebritate evertere funditus videtur, sed duo responderi possunt. Primum est canonem in eos esse factum, qui non tantum celebrare Sabbata contenti erant, sed ea more Judæorum observabant, hoc est, sacrificabant, & ea qua Judæi religione ab omni opere vacabant. Itaque non prohibet canon eo more celebrari Sabbata, quo dies Dominicos Christiani observabant, ipsumque insertum canonis verbum *Judaizare* satis probat, eos tantum peti ac notari, qui Judæos imitarentur. Alterum est festorum observationem apud Christianos in eo sitam non fuisse, ut ab omni prorsus labore abstinere; quod ex eodem canone satis patet, ubi non simpliciter jubentur Christiani feriari ab omni opere diebus Dominicis, sed quantum commode fieri potest, idque adeo multo manifestissimum est ex quinquaginta illis diebus, qui a Paschate ad Pentecosten maxime solemnes erant, quamquam nemo illos feriatos unquam dicat. Sed objici præterea potest Epiphanius, cui cum exacte catalogum texuerit eorum dierum, quibus Christiani communicabant, solemnesque habebant, nunquam tamen Sabbati meminit: quod utique homo Græcus nunquam prætermisisset, si solemne & festum in Græcia fuisset. Sed responderi potest Cypros Alexandrinorum

Avicinarum apud quos neque in Sabbatis auctoribus Socrate & Sozomeno, communionibus fiebant, neque ut solemnia, festaque habebantur, æmulos fuisse. Verum nutare potest ista responsio; nam ut verum sit horum historicorum temporum tempore celebrata Alexandriæ non fuisse Sabbata, non continuo efficitur, eundem morem Epiphani temporibus, qui Socrate & Sozomeno octoginta aut circiter annis antiquior fuit, observatum; præsertim cum constet primis sæculis cum Alexandriæ, tum apud Orientales Sabbata festa fuisse, in iisque jejunia interdicta. Commodius igitur veriusque respondebimus, si dicamus commemorari tantum ab Epiphaniæ generales consuetudines, & Apostolorum traditionibus constitutionibusque observatas, cum semetipsum his verbis interpreteretur; *ordinata sunt ab Apostolo, item, & tradiderunt Apostoli.* Itaque cum hanc consuetudinem sciret non esse universam; ut quæ suo tempore in Ecclesia Latina non observaretur, noluit ejus meminisse. Quod autem Socrates ait Sabbatis Alexandriæ augustissima mysteria celebrata non fuisse, vereor ut satis locuples auctor esse possit; tam multa enim in eodem illo capite parum fide digna sunt, ut isti etiamnum rei abrogent. Verum ut sit, tam multi sunt loci, qui id dicant, ut si attente considerentur, nemini dubium esse possit, quin Orientalibus Sabbata omnia, præter Sanctum, festa fuerint.

Jejunium autem Sabbatis in Oriente interdictum facillimum est probare, nam ut una esset antiqua consuetudo, quæ festos dies esuriales esse prohibebat, id satis constaret. Verum innumeri sunt loci qui id evincant, cujusmodi est 66. canonum, qui Apostolorum dicuntur. 24. cap. lib. 3. const. D. Clem. textus Ignatii 4. epistola 55. canon Concilii in Trull. & quæ passim in Annalibus Ecclesiasticis habentur. Sunt tamen qui hæc in dubium vocent, quod canones illos, & constitutiones Apostolorum esse negent, de quibus quando se commoda dederit occasio, pauca dicam, ut omnes intelligant quænam in ipsis inesse auctoritas, pondusque debeat, etsi quod rem nostram attinet, satis multa sint, quamquam ille Apostolicus canon, & D. Clementis constitutio rejiciatur, quæ ipsam confirmant.

Certe

Certe si quis esset qui canones Apostolorum, & D. Clementis constitutiones Apostolorum auctoritate sancitas, publicatasque certo affirmaret, imperitus censeretur: nam qui antiquarum consuetudinum gnari, quo quidque tempore aut loco observari desitum sit, aut mutari coeptum norunt, de iis ne dubitare quidem possunt. Et vero quæ mox dicam ita clara sunt, ea ut revinci a nullo possint. Multa sunt in iis adeo clare, dilucidèque explicata & constituta, ut de eorum sensu dubitari non possit, quæ tamen tertio, quartoque sæculo summa contentione disputata sunt. Hujusmodi sunt Sabbathorum jejunia, poenitentium, hoc est adulterorum, sicariorum & idololatrarum receptio, de Baptismo hæreticorum. Si canones isti, constitutionesque ab Apostolis probatæ, sancitæque fuissent, quis existimet ea in dubium fuisse revocanda, quæ ab Apostolis decreta, sancitæque fuissent. An adeo ignorantes erant illius ætatis Patres, ut si existissent illi Apostolorum canones, eos continuo non produxissent. Sunt tamen illi canones constitutionesque antiquissimæ, multaque in illis excellentissima & magni ponderis continentur. Nec dubito quin olim Græcæ Ecclesiæ pro legibus, munuali, Pontificali, rituali, ut vocant, codice fuerint: satis enim constat, nihil quidquam in iis reperiri quod Ecclesiasticæ 4. priorum sæculorum disciplinæ consentaneum non sit. Quod attinet ad canones, existimo eos ita appellatos esse ab antiquitate: nam cum eorum aliquot ab Apostolorum successoribus, qui teste Tertulliano de præscriptionibus, Apostolici viri nominabantur, facti essent, Apostolicorum primum canones, deinde nonnullorum Latinorum ignorantia aliquot litterarum detractio, Apostolorum dicti sunt. Et apud Græcos quoque res ita processisse videtur. Aucti sunt postea, cum illis adjuncti essent, & eodem volumine comprehensi Græcæ Ecclesiæ canones. Quod quidem confirmari duabus maxime rationibus potest: primum quod iis qui eorum meminerunt, auctoribus, non unus aliquis constans canonum numerus sit, sed 50. nonnunquam, plures alias, aut pauciores censeantur. Altera ratio est, quod ex toto canonum corpore, manifeste appareat alios aliis sæculis factos esse, quod controversias dirimant eas, quæ variis sæculis contingerent. Cujusmodi est canon qui

Admittendæ ad poenitentiam lapsis factus est, qui certe ante Cyprianum sancitus esse non potuit, cum alius esset Ecclesiæ usus, & illa demum tempestate admittendos esse lapsos decretum sit. Hinc igitur manifesto constat canones eos, tempore auctos esse, idque ita factum cum una colligarentur, unoque veluti codice continerentur privatarum Ecclesiarum statuta, quæ ab aliis postmodum Ecclesiis observarentur. Hæc autem conjectura eo probabilior redditur, quo certius est Græcos solitos fuisse uno eodemque quasi titulo & volumine complecti cum antiquos canones tum recentes, nulla concilii, temporis, auctorumque mentione facta, quique præcedentibus addebantur, tacito ordine numeroque, quem in conciliis, unde decernebantur, habebant, ab iis ordinem, numerumque accipiant, quibus in illa collectione adiciebantur: quare si jam centum canones præpositi fuissent, qui de novo addebatur centesimus primus, quæ ratio par fuit in cæteris, cenlebatur. Idque adeo certum est ut jam a plurimis sit adnotatum, puta Baronio anno 341. num. 34. Antonio Augustino libro primo de emendatione Gratiani cap. 11. Facit alia conjectura ut affirmem canones istos Apostolorum, de quo dixi modo, decursu temporum, non autem simul collectos & compactos, nempe quod si & aliquot consequentes ex Concilio Gangrensi desumpti sunt, ut vel ipsa lectio constabit. Quod efficit ut credam id esse verissimum quod ante dixi canones istos nihil esse aliud, quam Breviarium & Epitomen privatorum Conciliorum, & rerum ab Episcopis privatis sancitarum, qui Ecclesias Græcas ante Concilium Nicænum administrarunt. Nam & postrema verba, quibus cavetur ne octo libri constitutionum Apostolicarum publicentur, aperte indicant eas primis sæculis factas non esse cum primi sæculi Christiani sua lubentes mysteria, ut vel ex Justino constat, enunciarent.

De Constitutionibus porro istis nemini dubium esse debet, quin probus juxta & antiquus liber sit: certoque affirmare possum trecentis primis annis eo Ecclesiam Græcam, tanquam rituali, & Pontificali usam esse; quique eas attentius legerit, eadem de illis quæ de canonibus judicabit, additas videlicet decursu temporum primis

no-

novas, quemadmodum & novæ leges, ac A constitutiones in regimine Ecclesiæ, novis occasionibus enatis, factæ sunt.

Sed ad Sabbata nostra veniamus, & inquiramus porro, quæ rationes majores nostros inducere potuerint, ea ut festa solemnique observarent. Existimant antiquiores ideo factum esse, cum ut creationis mundi memoria coleretur, tum quod septimo die Deus ab omni opere conquieverat. Baronius anno Christi 57. num. 105. veriti in Oriente Sabbatis Jejunii eam putat esse causam, quod in auctoris mundi detestationem, quem malum Deum appellabant, Hæretici Sabbatis jejunarent, quales fuere Saturninus, Basilides, & ante Marcionem plurimi. Verum istæ rationes non usquequaque legitimæ videntur, nam quod ad posteriorem attinet, ea 2. tantum sæculo valere potuit: at ipsorum etiam Apostolorum temporibus, Sabbata uti festa colebantur. Existimo igitur eam veram, ac germanam fuisse causam, quod cum primum inter fratres, ac Judæos disseminari Evangelium cœpisset, nollent aut certe non auderent caeremonias statim omnes Judaicas rescindere. Eam igitur quæ ad Sabbatum attinebat, quæque magnos motus, si sublata fuisset, excitatura videbatur, ne eos a Christianis sacris amplectendis avocarent, retinuerunt. Nonne ex ipsis Apostolorum Actibus discimus magnum omnino tumultum contentionemque excitatam, quod caeremonias omnes legemque Moyse destrueret Paulus diceretur, eundemque a Sancto Jacobo cum Jerosolymam venisset, persuasum esse, ut eam e mentibus hominum opinionem tolleretur, contrariumque palam prædicaret? imo eam fuisse causam scimus quamobrem Paulus in carcerem datus sit. Non audebant igitur primum caeremonias omnes legis, ne Judæos in se provocarent, abolere; sed earum præcipuas, & quæ sacris Christianis minus adversari videbantur, servaverunt. Ea igitur mea sententia ratio fuit quamobrem apud Christianos Sabbata festa fuerint.

In Ecclesia autem Latina varius, ut dixi, usus fuit, cum alias eos dies festos habuerit, alias Esuriales. Id autem fuisse & multis probare convenit quod plerique omnes quasi certum & contestatum ponunt Sabbatis Romæ jejunatum semper esse: id ego tanquam maxime dubium incertumque habeo. Nam si efficitur primis sæculis in Ecclesia Latina festa fuisse, verisimillimum est, Romæ pariter festa solemnique existisse: nam ex omnium sæculorum memoria constat, ea quæ Romæ observata, aut mutata sunt in omni pariter Ecclesia Latina observata, aut mutata fuisse; atque adeo in hac ipsa, de qua sermo est, materia, cum Romæ in Sabbatis jejunari cœptum est, ea consuetudo in universam Ecclesiam Latinam, quamvis paulatim sparsa est. Sic Tertullianus Orthodoxos libro de Jejuniis alloquens, notat eos Sabbatis, excepto sancto, non jejunare: *Et jejuniis parascevem quanquam vos etiam Sabbatum si quando continuatis, nunquam nisi in Pascha jejunandum, secundum rationem alibi redditam.* Quibus ex verbis manifestum est, Tertulliani tempore Christianos ne Romæ quidem, Sabbatis jejunasse: nam si quæ varietas fuisset, eam nunquam Tertullianus, ut quæ maxime causæ suæ favebat, omisisset: quippe inde ostensurus erat in observatione Jejuniarum variam esse Ecclesiam & diversam, cum aliqua Romæ observarentur, quæ alibi repudiarentur. Quandoquidem eos notat quasi plura Jejunia observantes, quam aut scriptura, aut Apostolorum traditionibus imperata essent. Et vero cum ibi ageretur de novitatibus quas Montani inducerent, si quid diversum fuisset in Ecclesia, quod ad jejunia attinebat, nunc id omisissum fuisse Tertullianum existimamus hominem acutum; & qui eo, quod appellant, ad hominem argumento tam sæpe utebatur? Præterea cum Orthodoxos notat, Romanam maxime Ecclesiam, quæ Orthodoxorum caput est, petit: quare superiora verba minime tam in Romanam Ecclesiam, quam in ullam aliam dicuntur. Certe in omnibus aliis libris, quos de dogmatis suis scripsit, unam præcipue Romanam Ecclesiam, summosque Pontifices aggreditur: quippe Romanos ritus Africanæ Ecclesiæ sequebantur, & si quæ in Ecclesia Africana consuetudo observabatur, ea a Romana Ecclesia proflexerat. Sed præter locupletissimum illud testimonium, de non observatis in Sabbato Jejuniis, primis temporibus, auctor est Augustinus epistola 86. variam in ea re fuisse Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem; imo etiam ævo suo asserit, non solum Mediolani, & in aliquibus Africanæ Ecclesiis, Sabbatis non jejunari, sed in eadem Ecclesia, in ipsa Africa, varium fuisse

se usum ac diversum. Eo spectant etiam Aque quæ apud Judæos observabantur, attingit. Nonnulli ex his D. Innocentii verbis, *Quid utique non dubium est, in tantum eos jejunasse biduo memorato, ut traditio Ecclesia habeat, isto biduo sacramenta penitus non celebrari*, confirmare voluerunt Innocentii tempore, Sabbatis mysteria, communionemque celebratas non fuisse, iisque observandis Ecclesiam Latinam omni tempore abstinuisse. Sed a vero longissime aberrarunt: hæc enim verba D. Innocentii dies omnes Veneris Sabbatique non complectuntur, sed de sanctioris duntaxat hebdomadæ diebus intelligenda sunt, & hæc verba *biduo isto*, pro singularibus tantum duobus illis diebus apud D. Innocentium capienda sunt.

se usum ac diversum. Eo spectant etiam Aque quæ apud Judæos observabantur, attingit. Nonnulli ex his D. Innocentii verbis, *Quid utique non dubium est, in tantum eos jejunasse biduo memorato, ut traditio Ecclesia habeat, isto biduo sacramenta penitus non celebrari*, confirmare voluerunt Innocentii tempore, Sabbatis mysteria, communionemque celebratas non fuisse, iisque observandis Ecclesiam Latinam omni tempore abstinuisse. Sed a vero longissime aberrarunt: hæc enim verba D. Innocentii dies omnes Veneris Sabbatique non complectuntur, sed de sanctioris duntaxat hebdomadæ diebus intelligenda sunt, & hæc verba *biduo isto*, pro singularibus tantum duobus illis diebus apud D. Innocentium capienda sunt.

OBSERVATIO XIV.

Primis sæculis tempore jejunii nemini licuisse Eucharistiam sumere.

Primis sæculis Christianos, injecta quadam religione, metuque proposito, videmus prohibitos tangere, videre, sumere, atque adeo sacrosanctum Domini nostri corpus consecrare, quo tempore jejunium celebrarent: propterea planum est diebus illis, quibus jejunia integra exercebantur, hoc est quibus abstinencebant, usque ad auctoritatem *demorantis stella*, ut loquitur Tertullianus, nunquam Missas celebrasse, neque Eucharistiam præbuisse manducandam; consuetudinemque, ac morem illum Missas celebrandi, diebus juniorum non usurpari solitum, nisi cum dimidiato die, non autem pleno, atque integro jejunium ita observandum judicarunt.

Ceterum, cum apud Latinos in Sabbatis non jejunaretur, probabile admodum est, ea etiam festa, solemniaque fuisse, cum jejunia, & festa simul esse non possent: facileque adducor, ut credam, primis sæculis, æque atque Orientales, Latinos in Sabbatis communicasse. Neque quidquam facit quod neque Justinus, neque Epiphanius meminerunt, cum ille non locutus sit de communionibus stationum, quas æque ac Sabbathorum omisit: istius autem tempore jam in Ecclesia Latina Sabbatis jejunaretur. Tertullianus sane adversus Judæos negare videtur, celebranda esse Sabbata, sed intelligendus est more modoque Judæorum; itaque una ceremonias, sacrificia, severitatem-

Quo autem solertius, probabiliusque rationes allatæ perpendantur, duo fuisse jejuniorum genera ignorandum non est, jejunia integra, & dimidiata: hæc stationes appellabantur, quas curabant diebus Mercurii & Veneris, cum ad nonam usque cibum non sumerent: illa autem dicebantur, cum ad noctem usque proferebantur. In jejniis integris, nec interruptis, rei divinæ, ceu Missæ sacrificio non operabantur, quod jejunium ad noctem protraherent: idque ex Concilio Laodicensi cognosci potest, quod quadragesima offerri sacrificium vetat, si exipias Dominicum diem, & Sabbati: quia in Græcia totum *quadragesimale* tempus ad

no-

noctem jejunantes, prætermisiss diebus Dominicæ, & Sabbati transigebant. Canon interponendus 49. *Non oportet in quadragesima panem offerri, nisi Sabbato & Dominica tantum.* Id autem anni consequentes contestantur, qui paulatim (conveniente & intermoriante pristina illa severitate, quæ tum erat) cum se aliquantulum ad mitiorem disciplinam deflectissent; sed ita tamen, ut antiquam illam disciplinam durioris vim non omnino imminerent, imo vestigiis ejus propius insisterent, semper Missæ sacrificii horam, tempusque cum ea hora, & tempore quo jejunium dividi interrumpique posset, conjunxit. Quamobrem quæso 4. 5. 6. & 7. sæculis celebratur Missa hora nona vespereque jejunii temporibus, nisi quod sacrificium offerri, neque sumi Eucharistia potuit, quandiu jejunium perseveranter observabatur?

Quod autem iis sæculis Missa fieret vespertino tempore, quibus jejunium colebatur, non desunt infinita, & prope innumerabilia ad id probandum testimonia. Paulinus tempore D. Augustini:

*Et sero libatis vespere sacris,
Quisque suas remeare domos, tunc ergo
solutis
Cæribus, a templo domini.*

Canon 16. Concilii primi Bracarensis, quod ex eorum imputatione, ac recensione habitum, & indictum est, æra 599. qui est annus Domini 561. *Si quis quinta feria Paschali, quæ est cæna Domini, hora legitima post nonam jejunus in Ecclesia Missas non tenet; sed secundum sectam Priscilliani, festivitatem ipsius diei, ab hora tertia per Missas defunctorum soluto jejunio colit, anathema sit.* 9. & 10. secundi Concilii Bracarensis, tertio autem die, celebratis hora nona, sive decima Missis. Gelasius & Gregorius secundus decreverunt, Sabbati jejunio, circa vesperam noverint celebrandas. Item vespere Sabbati noverint celebrandas. Micrologus de Eccles. observ. cap. 49. *Est Ecclesiastica consuetudo, ut ad nonam reficiamur, cum ad sextam Missam celebramus, ad vesperam autem cum ad nonam sacrificamus.* Theodulphus ad Presbyteros Aurelianenses de jejniis disserens, *auditis Missarum solemnibus, sive vespertinis officiis, largitis elemosynis, ad cibum accedendum est.* Supra dixerat, *non ut signum audiunt ad*

Anonam, & Concilio Gerund. c. 3. Et in Sabbati vespere Missa facta finiatur, quibus tamen diebus, a carnibus & vino decrevimus abstinendum. Quodam capite Concilii Catalaunensis scriptum, non nisi vespere sacro Missæ sacrificio, vespertinisque precibus solemniter religione peractis, jejunium solvendum.

Ex his omnibus quæ auctoritate temporum nituntur, concludendum omnino, & colligendum est, temporibus illis Missæ sacrificium peragi solitum circa vesperam diebus jejunii: cujus rei atque facti alia subesse causa, aut ratio non potest, quam quod id institutum ex antiqua disciplina hauritum & delibatum esset, quæ contingendi, videndi, & adorandi corporis Christi copiam non faceret jejunii tempore; & cum a primis illis temporibus, quantum fieri posset, non discrepant, rejecisse Missam in diebus jejuniorum cum advesperasceret; quod ad eam temporis horam jejunium produxissent & ad noctem protraxissent continuassentque, non minus Missæ auditione, quam primis sæculis caruissent.

Quod quo probabilius reddatur quod supra dictum est, nostræ hujusce tempestatis, & disciplinæ ratio spectanda maxime: nonne ex illo vetere & antiquo ritu ad nos quodammodo id translatum dimanavit, ut publica & solemnia in Ecclesiis cathedralibus precum aut rationum mysteria, non nisi circa meridiem, jejuniorum diebus, peragantur; quod ea maxime hora jejunium suo quodam termino ac fine definiatur?

Id ex iis quæ de stationibus & dimidiatis jejniis supra commemorata sunt, planissime probabitur: dies quippe Mercurii & Veneris, qui destinati assignatique erant stationibus, non nisi circa nonam Missam celebrari patiebantur: quo tempore ciborum abstinencia præstinebatur, teste Epiphano in Ancorato: *communiones autem sive synaxes fieri ordinatae sunt ab Apostolo, quarta & pro Sabbato & Dominica: & infra, ceterum pro communionibus, quæ quarta, & pro Sabbato ad horam nonam sunt, in die Dominica matutinis horis sunt communiones.* Quæ verba clarissime patefaciunt diebus Mercurii, & Veneris, (uti in observatione de Stationibus docuimus) preces illas solemnes recitari & communionem præberi ad nonam tantum: Do-

E 2

mini-

minicis autem diebus, matutinis eadem præstari. Cedo rationem aliquam hujusce discriminis seu diversitatis disciplinæ, aliam ab ea quæ a nobis commemorata est; Communionem scilicet, neque sacrificium diebus Mercurii & Veneris offerri maturius potuisse, quam circa nonam, propter jejunium. Et quanquam Epiphanius non id satis diserte, & perspicue explicat, tamen videtur eam non obscure asserere & tangere, cum eodem in loco dicat duos illos dies fuisse stationum jejunii præstitutos. *Quarta vero & pro Sabbato jejunium statutum est usque ad horam nonam.* Tertulianus, qui ætate & tempore Epiphanium anteibat, ab eo nullo modo dissentit, stationum tempore Missam non nisi circa nonam fuisse procuratam: increpita namque graviter, & accusata quorundam nimia festinatione, libro de oratione, qui e templo Ecclesiæque proflirent paulo ante alios, stationesque interrumperent, sumtaque quam primum Eucharistia, necdum peracta recitataque sacrificii quadam precum orationumque formula, quæ supererant, quæque post communionem, & sacrificium pronuntiabantur: declarat non solum omnes qui in stationum excubiis erant, exire solitos paulo post communionem & sacrificium; sed etiam Missam eo tempore, quo jejunii & stationis modus finisque appetebat, celebrari solitam, id est, ut ait in libro de jejuniiis, ad horam nonam. Nam cum ait paucas superesse preces sacrificii, quæ essent a sacerdote dicendæ, inquit non longius a fine & termino stationum, sacrificium fieri solitum illis diebus, quam ex preces durarent: sed ea clarius in observatione de stationibus.

Ceterum cum ex variis Patrum locis animadvertenter nonnulli, uti ex D. Basilio Epistola ad Corsariam, *nos quater in quaque hebdomada communicamus, Dominica, feria quarta, Parasceve, Sabbato; sed & diebus ceteris, in quos memoria Martyris alicujus incidit*, & ex Tertulliano libro de Oratione: hisce stationum diebus sacrificia, & communiones celebrari solitas, quod de jejunio dictum quoque, sæpius apud antiquos occurrit, nulla in eo peracta fuisse mysteria, Christianosque dum jejunarent ab Eucharistia abstinuisse, id de solo quadragesimali jejunio intelligendum esse arbitrati sunt; verum egregie hallucina-

nantur: nam quamvis quarta, & sexta feria, quæ stationum erant dies, Eucharistia antiquitus sumeretur; tamen certum est eos nunquam ipsismet diebus participasse corpori dominico, aut sacrificiis operatos esse, nisi hora nona, & cum stationis, & jejunii exitus immineret: quapropter nusquam reperient, neque ullo teste, aut Patrum loco ostendent religionem illam, quæ tempore jejunii a sacris & mysteriis abstinere, violatam antiquitus fuisse. Hic ego causam aliam aut rationem lubens audierim, quam quæ a me allata est, quæ obrem stationum tempore non nisi circa nonam Missæ sacrificium procuraretur, fuisse opinor omnino hanc, quod cum jejunium sibi indixissent, eo tempore durante jejunio, religione quadam, & tristitia impediti constrictique, non facile auderent, vellentque ad Eucharistiam accedere. Hujus autem antiqui instituti ac consuetudinis hæc veluti apud nos impressa, consignataque sunt vestigia, quod diè Veneris Sancto, neque Missam dici, neque sacrificari, neque quidquam de Eucharistia sumenda cogitamus: cujus rei quidem non alia afferri, aut subiici potest ratio verior, aut probabilior, quam quod id ad nos e veteri primorum temporum memoria transmissum & deportatum est; & quia nos, aut saltem plerique eodem ipso die imponimus nobis hanc legem, & conditionem vitæ indicimus, ut austero quodam more ad conspectum usque vespertinarum stellarum, aut noctis adventum jejunemus: aut quia existimamus illius diei jejunium severius ducendum esse. Ideo retenta est hæc, & quasi corroborata tempore consuetudo, ut neque Missam dicere neque communicare liceat.

Hujus antiqui ritus seu moris Zonaras & Balsamon has rationes proferunt: *Sacrificare Deo festiva celebrata est, ea vero celebritas hilaritatis atque lætitiæ: at quo pacto majori quispiam ac lacrymis indulgere, idemque simul exultare lætitiæ ac triumphare gaudio queat*, minus honestum, decorumque, & temporis consentaneum judicabant, tempore jejunii celebrare Missam, & sacro se Eucharistiæ pabulo reficere: propterea juniorum tam integrorum, quam dimidiatorum diebus quibus stationes decernebantur, nemini fas erat ulla ratione Christi Domini corpus contrectare,

stare five ut offerretur sacrificium, five ut sumeretur Sacramentum.

Quod quo commodius quod a Zonara prolatum est intelligatur, & quamobrem jejunium non committeret, ut Eucharistiæ Sacramentum palam repræsentaretur, aut offerretur: considerandum qua in re antiquorum jejunium verteretur, hodierno autem die, aut nostra hac ætate tolerabilia ista sunt, & apud nos invaluit ut cum jejunio sit & Eucharistiæ frequentatio & usurpatio. Jejunium igitur veterum non in ciborum, aut eduliorum quorundam abstinentia, temperantiaque, diminutione aut mutatione quadam positum erat, quemadmodum hoc tempore nos ea acceptione sumimus, sed eorum publica jejunia non alia erant, quam coitio, ac veluti conjuratio totius Ecclesiæ contra Deum, ut ita loquar, sancte inita: qua communi quodam consensu ac conspirante consensu, ad Ecclesiam summo mane omnes confluerent, horrido, inculto, cinereque consperso sacco squalidi, tectique se se ad Christi Domini conspectum prosternebant, ac omni genere precum, orationum, jejuniorum armati, manantibus ubertim ex oculis lacrymis, magno cum ejulatu cælum ipsum lacessantes oppugnabant, & quasi manu facta, ut ait Tertullianus, eo Deum per pellebant adigebantque ad id quod obnixè peterent concedendum: atque ita dies noctesque, hoc eo squalore sitque prope perditæ, ac profligati traducebant. Eo pertinent illa Tertulliani, eoque gravissimus Auctor respexit, cum ait, *invidia cælum tundimus, Deum tangimus*. Hac ratione atque via freti quadam fideles nihil non a cælo extorquebant, sic ut cælum ipsum ex condito, atque pacto quodam ultro quod exigeretur, impense & proluxe effunderet. Hinc tam multa portenta, atque miracula divinitus facta produntur; ut ipsi primi Christiani non diffiderent, neque titubanter pollicerentur, se e cælo pluviam, imbresque necessarios, cum vellent, & salutare expressuros, adeo ut Imperatores, fama atque celebritate harum rerum memorabilium compulsi, quo sitis ardentissima, qua consuebantur armatorum hominum copiarum, restingeretur, ad id a Deo suo postulandum beneficium illos invitarent & sollicitarent, *quando geniculationibus, & jejunationibus nostris*, ait Tertullianus, *depulsa non sunt siccita-*

tes? quid quod avertendæ, aut depellendæ pestis, famis atque belli causa, non alio armorum genere suffulti Christiani utebantur? Hi sunt fletus clamoresque in cælum emissi converlique, quibus venti, procellæ, tempestatelque obsecundabant, tam prompte & obedientes, ut ad eorum petitiones, obsecrationesque exaudiendas omnia quodammodo elementa conspirarent: hæc sunt quæ appellabantur antiquorum Jejunia.

Ideoque cum luctu lacrymisque quodammodo contabescabant, Eucharistiam inter lamentationes & afflictati corporis cruciatus dare nefas ducebant. Quod Eucharistiam apud majores nostros & quodammodo proseminatores, jam inde ab Apostolis tanto in honore & pretio fuisse deprehendimus, ut cum ejus aspiciendæ, contrectandæ, aut sacrificandæ facultas daretur, incredibili quodam gaudio primorum Christianorum mentes persulfæ triumpharent, omnem animi moerorem, tristitiamque funditus deponerent. Hæc erat illis fœderis arca, ad cujus jucundissimum conspectum exultantes, ac tripudiantes voces gaudii quo completerentur indices continere non poterant; simul, inquam, atque Eucharistia oculis observabatur, illico omni dulcedine voluptatis delibuti, stantes erecto corporis statu, omnem qui requirebatur cultum, ut lætitiæ testarentur, præ se ferebant; quod se mentis oculis intueri dicerent Deum illum, quem suæ salutis vindicem, & assertorem, communis & sempiterni exitii depulso rem, æternæ vitæ, ceu fœlicitatis auctorem ac parentem, bonorum omnium fontem inexhaustum & perennem asseverarent.

Sexcentas prætereo rationes, quas enumerare longum esset, quibus adducebantur Christiani, ut ad lætitiæ potius, quam ad ullam tristitiæ animum applicarent, cum iis Eucharistiam ipsam aspicere liberet. Quamobrem mirari desine, si primis illis temporibus, inter illa solemnia jejunia Eucharistiam cernere, pulchrum sibi & decorum non ducerent. Neque toto illo temporis intervallo, quo jejunii vis omnium animos, & mentes occuparat, Missæ Sacrificium ullum esse vellent, neque ullius communionis, ceu cælestis pabuli usuram. Quo pertinet & illud, quod tempora illa quæ a primis propius aberant, (uti diximus) non nisi circa vespertinam rem divinam

vinam, seu Sacrum fieri oportere contenderent, eo nomine maxime, quod ad vesperinum tempus jejunium proveheretur, hodieque Ecclesiarum Cathedralium divinum officium, ut sic loquar, tum tantum solemnī religione decantatur cum jejunii cessatio, finisque contingerit.

Quod autem hilaritas, & alacritas illa summa animorum, quam Christianis sacræ synaxis frequentatio usurpatioque pariebat, non ferret, neque committeret, ut cum jejunio Eucharistia conjungeretur: præter ea quæ supra a nobis fuscè satis ac copiose tractata sunt, Tertullianum locupletem testem habemus. Nam cum gravi quodam pondere verborum oppressisset, & insinulasset eos qui ceteris in æde Sacra, seu Ecclesia commorantibus, confestim ex ea sumto Eucharistiæ Sacramento properanterque egrederentur, exemploque proposito militarium stationum, non esse facile, aut omnino quæcunque tandem lætitiæ aut mœroris causa, ratioque se se obtulisset, e templo discedendum, satis clare; vel etiamnum tacitus demonstrat non alia fuisse causam commotos illos fideles, ut tam festinanter se ex Ecclesia proriperent, stationesque infringerent, quam quod tanta lætitia efferrentur post Eucharistiam ore delibatam, haustamque; ut indignum plane judicarent angoribus quos in stationibus perserebant, mœstitiæque se dedere: verba hujus sunt: *utique nulla lætitia si-ve tristitia obveniēns castris stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrabit disciplinam.* Et quanquam quid insolens, absurdumque carpat, non ideo tamen illos ab eo reprehensos putes, quod post Eucharistiam populo administratam, tanto gaudio afficerentur, ut gestu motuque corporis inclusam animo voluptatem indicarent: sed quod paulo maturius exirent ex Ecclesia, nec tantisper procrastinarent, dum precum & orationum formula quædam, quæ post Eucharistiam datam fieret, absolveretur. Neque vero id obstat, quod illo exemplo & similitudine militarium stationum, non secus de tristitia, quam de lætitia verba faciat. Unde quispiam ambigere posset, non minus utrumque videri, dicique causam egressus, seu discessus illius: neque enim nisi casu, aut ex accidenti, ut ita dicam, de tristitia loquitur, quemadmo-

Adum verbum illud, *si-ve*, designat, positaque primum illa voce, *lætitiā*, manifesto indicat totam illam suæ comparationis vim ex ea voce pendere. Ad hæc idem auctor lib. de Baptismo vocat gaudium quod ex Eucharistia concipere debent fideles *necessarium gaudium*: *quid impedit*, inquit, *nisi necessitas gaudii?* quibus docet non solum Christianos olim summa lætitia ex Eucharistia affectos, verum etiam eandem obolare lætitiā quominus a Paschate ad Pentecosten jejunarent.

Verum ad hæc quæ diximus responderi, aut opponi illa possunt, contrectatam ab iis fuisse Eucharistiam, quo tempore jejunii confisterentur; cum ex Concilio Laodicensi, & sexto in Trullo, & ordine Romano Missam facerent in *prasantificatis*, in quadragesima, & die Veneris Sabbati sacro. Respondeo, primo illis duobus primis sæculis existimare me non fuisse Missæ sacrificium oblatum in *prasantificatis*. Secundo diminuta, aut magna ex parte jejunii severitate relaxata, id solatii, aut allevamenti fuisse Christianis concessum, ut saltem iis Eucharistiæ videndæ copia fieret, cum ipsum jejunium finiendum esset. Tertio longe maximum communionis, & Missæ faciendæ in *prasantificatis* discrimen, vel offerendi sacrificii & consecrandi quemadmodum usu & consuetudine receptum esse videmus.

D OBSERVATIO XV.

Quæ Festorum dierum solemnitas a Paschate ad Pentecosten interjecta fuerit.

Admirandam plane, & prope continuam primis illis temporibus, a Paschate ad Pentecosten usque solemnitatē fuisse comperimus; adeo ut Tertullianus confirmet dies omnes festos Paganorum, & numero, & dignitate, & illustri hilaritatis omnis significatione, nullo negotio superari, si ejus temporis interpoliti per se religio, celebrataque spectetur: *excerpe singulas solemnitates nationum, & in ordinem retexere, Pentecosten implere non poterunt.* Ejus autem solemnitatis non leve, aut contemnendum operæ pretium fuerit causas omnes perveſtigare, quas ad solemne Missæ sacrificium, nisi me fallit animus, referendas esse censeo; quod scilicet

habet pari cultu, religione ac caeremonia per totos illos quinquaginta dies, Dominicarum dierum celebritatem aequabat. In eo autem omnis opera, actioque fidelium versabatur, ut summa cum animi voluptate, Christi Domini laudes ac praeconia fundendis, concinendisque hymnis, ac canticis, in exilum efferrentur, crebroque per hos quinquaginta dies, ac quotidianæ sacræ synaxes viserentur, atque ut diebus Dominicis, ita a Paschate ad Pentecosten jejunia Christiani intermitterent, neque in genua procumberent, ut ait Tertullianus, *nec de geniculis adorare, eadem immunitate a die Pascha ad Pentecosten gaudeamus*. Sed præcipua, ni fallor, ejus solemnitatis & festivitatis ratio fuit, quod toto illo tempore omnes fideles Sacramento Eucharistiæ reficerentur, quam tanto cultu, ac veneratione prosequerentur, incredibili gaudio colliquefacti, ut diem illum quo sacro pane vescerentur, festum solemnemque ducerent. Quinquaginta autem illos dies sine ullo labore, ac servili opere, cum summa cessatione (ut apud nos hodieque festi dies agitantur) ab illis fuisse traductos non est credibile: alioqui agnosci facile quis potuisset Christianus, si tandiu operas intermisissent. Ad hæc non pauci Christiani quibus tenues fuissent opes, maximum ex operis intermissione detrimentum capere potuissent. Tertullianus lib. de Baptismo ait, hanc quinquaginta dierum solemnitatem adeo necessariam fuisse, ut Christianis necesse fuerit, tanto dierum intervallo, profusæ illi lætitiæ & hilaritati, sed sine scelere sese dedere, cujus rei necessitas non aliunde quam ex Eucharistiæ perceptione oritur. Illud perinde accipiendum est, quod idem auctor asserit, Christianos Dominicis solere diebus latari magnopere, diemque illum summa religione recolere, ob id maxime quod sacræ Eucharistiæ participes omnes efficerentur. Nam quod ea causa afferri potest resurrectionis memoriam representari, non id quidem rejicio, cum utraque ratio atque causa ad unam, eandemque rem pertinet. Nam ut Dominicæ & quinquaginta illi dies continua quadam religione traducerentur, præscripta designataque eo tempore fuit Communio, qua facta perceptaque Christiani omnes, ad istos dies cum Dominico rite & intimo sensu pietatis concelebrandos in-

Acitabantur, vel eo magis, quod cum Eucharistia dici proprie possit resurrectionis nostræ pignus, semetipsumque certissima, ut memoria hujus rei infixæ animis Christianorum hæreret, quinquaginta illis Dominicisque item diebus suavissime compellerentur, & cogebantur Christiani singuli Eucharistiam, quod ea, uti dixi, resurrectionis, seu æternæ vitæ spes explorata esset, sumere.

B O B S E R V A T I O XVI.

De Stationibus Christianorum.

Quid sit Statio, quidve apud antiquos Ecclesiæ scriptores hoc vocabulo significetur, quove ritu celebraretur, non tam facile est explanare, quam Pamelium qui de ea scripsit in notis ad Tertullianum, qui eam a jejuniis minime discrepare existimat, refellere. Nam ex ipsis locis & verbis Patrum quæ ad sententiam suam confirmandam asserit, liquido constat, magnum inter utrumque discrimen esse, ut paulo post dicimus. Interea non erit alienum a proposito ejus rationes discutere, ut tota res, & controversia clarior evadat. Ea potissimum ratione nititur Pamelius, ut Stationes Christianorum a jejuniis nihil differre persuadeat, quod antiquitus moris erat abstinere a jejuniis diebus Dominicis, ut probatur ex Tertulliano lib. de Corona militis: *die Dominico jejunium nefas ducimus*, quo die idem auctor eodem libro ait, non licere Christianis stationes facere, *jam stationes aut alii magis faciet quam Christo, aut & Dominico die, quando nec Christo*: unde colligit jejunium, & stationem pro uno eodemque accipi debere, quoniam neutrum diebus dominicis fieret: quæ sane ratio parum firma est, quandoquidem nec multæ aliæ caeremoniæ diebus solis haberentur, quibus tamen nihil commune cum jejunio: quemadmodum *de geniculis Deum adorare*: ait enim idem ipse Tertullianus, non licere diebus Dominicis de geniculis preces fundere. Meminisse debuit atque animadvertere, unam eandemque causam omnibus his ritibus, qui mœrorem aliquem inferrent, impedimento fuisse; hoc est, Christianos jejunii simul, & stationum, earumque rerum quæ hilaritatem turbarent, diebus Dominicis usum

usum remisisse: nec tamen inde sequi ex Tertulliano jejunium & stationem idem sonare. Causa hæc est, quod Christiani diem solis tanquam resurrectione Domini nostri honoratum, & ejus æternæ memoriæ consecratum, omni alacritate & exultatione celebrarent, ut ex ejus Apologetico cap. 16. licet intelligere, *æque si diem Solis lætitiæ indulgeamus, alia longe ratione quam religione Solis*: & ex Minutio Felice, & beato Justino; unde factum est, ut Ethnicis persuasum esset Christianos adorare Solem. Ne itaque lætitiæ atque alacritati publicæ aliquid detraherent, immunes illis diebus agebant ab omni austeritate, & corporis vexatione, atque adeo ab omnibus austeris rebus, ut sunt jejunium, statio, & de geniculis adorare.

Altera Pamelii conjectura hæc est, quod stationem nonnulli Patrum jejunium vocent, ut Hermas lib. 3. simili. v. *Quid est, inquit, statio & dixi jejunium?* Divus Ambrosius sermone 36. *Stationes vocantur jejunia, quod stantes & commorantes in eis, inimicos insidiantes repellamus*. Rabanus Maurus lib. 11. de institutione clericorum, cap. 18. *Jejunium est cujuscunque diei abstinentia. Non per legem, sed secundum propriam voluntatem: Statio, Observatio statutorum dierum, ut quarta, & sexta feria vel quadragesima*: quibus sibi persuasit inter jejunia & stationes id discriminis tantum esse, ut illa ex arbitrio; stationes vero ex præscripto Ecclesiæ fierent. Sed facile est respondere, stationes a Patribus propterea vocari jejunia, quod durante statione, cumque in ea Christiani morarentur, jejunarent, ut explicabitur postea, ideo fieri ut stationem dicant esse jejunium Christianorum. Sed ex multis aliis Patrum locis ostenditur, eas a jejniis differre, vel saltem multa in eis fieri, & præstari a Christianis præter jejunia.

Quod autem stationes differant a jejniis, verba Tertulliani lib. 2. ad uxorem clare demonstrant, *ut si statio facienda sit, maritus de die condicat ad balneas, si jejunia observanda sunt, Maritus eadem die convivium exerceat*. Primum enim manifeste jejunium a statione distinguit: deinde utrique opponit res diversas, stationi balneum, jejunio epulum: denique si statio nihil aliud fuisset quam jejunium, quid ni hæc mulier utrique satisfecisset, & jejunaf-

set, & ad balneas ivisset? Sed quoniam diebus stationum manendum erat in Ecclesia, usque ad horam nonam, ideo dicit huic mulieri fore ut maritus Ethnicus eam impediatur balneis, quo minus Ecclesiis interesset & stationes obire possit.

Nunc vero quid sit statio, & quo ritu potissimum expleatur, hoc loco diligentius inquirendum est, ne cum aliorum sententiam refutaverimus, meliorem non substituamus. Omnes igitur Christiani prioribus illis sæculis diebus Mercurii, & Veneris, summo mane in Ecclesias conveniebant, ibique ad horam nonam morabantur, & precibus & rerum divinarum contemplationibus vacabant, corporaque jejniis, adgeniculationibus, lacrymis, poenis, & laboribus exercebant: denique hora nona sacris peractis, Eucharistiaque accepta (nam nunquam a statione nisi ea accepta recedebant) stationem solvebant, domumque revertebantur. Hoc religiosum officium, & moram illam quam in Ecclesia illis diebus ducebant, vocabatur inter eos Statio: nomenque summissè videtur a militari statione. Nam quemadmodum excubias militum & eorum pro foribus palatii standi, excubandive functio statio vocabatur: ita verisimile est Christianos moram illam atque officium illud quod pro tutela Ecclesiæ, atque ut Dei misericordiam & gratiam sibi conciliarent, in Ecclesia usurpabant, excubias & stationem vocasse, ut insinuat Tertullianus lib. de oratione, *si Statio de Militari exemplo nomen accepit*.

Supere est ut singula quæque quæ in ejusmodi stationibus fieri diximus, discutiamus & probemus; tum demum liquido constabit, stationes jejunia dumtaxat non esse, eosque qui eas a jejunio non fecernunt, veteres Ecclesiæ ritus & officia, ob eorum certe eximiam pietatem digna studio, & quæ ab omnibus intelligantur, non satis explicasse & commendasse.

Primum occurrit probandum eos summo mane in Ecclesiam convenisse, quod ex verbis Plinii secundi in Epist. ad Trajanum colligere licet, qui de Christianorum conventibus loquens, eos antelucanos vocat: deinde ex his verbis Tertulliani ad uxorem, *si statio facienda sit Maritus de die condicat ad Balneas*: nam ait Balneis stationem ejusmodi mulieris, quæ Gentili nupta esset, impediri posse, at vero ait alibi

alibi Gentiles summo mane lavari, in Apolo. cap. 42. *Non labor diluculo*, ut Gentiles scilicet Saturnaliorum diebus, *sed labor honesta hora*. Igitur cum eadem hora, eodem diei tempore eundem esset ad Balneas, & ad stationes, uterenturque balneis tempore matutino, liquido constat incipiendis & convocandis stationibus idem tempus constitutum fuisse.

Verum an diuturniores in Ecclesia moras agerent, partemque illam diei a matutina ad nonam integram & solidam in eadem Ecclesia consumerent, ad rem pertinet inquirere: ex hujus enim rei illustratione quæcumque apud auctores de stationibus reperitur, plana, & perspicua fiunt, neque desunt argumenta quæ suadeant eos a statione, & ab Ecclesia ante nonam non recessisse, functionemque illam tres illas diei partes integras durasse: si enim secundum stationis vocabulum de hac re disserendum sit, quemadmodum de Oratione, de corona militis, & adversus Psychicos differit Tertullianus, in stationibus & excubiis certum est milites diem integrum & solidum permanisse. Præterea si ad exempla, quibus eodem libro utitur, rem deferas, diuturnam aliquam moram, & stationem omnia inducere videntur: In *Exodo habitus ille Moysi adversus Amalech orationibus prælantis usque in occasum perseverans, nonne statio fuit sera?* Item, *qua ipsi elementi stationem imperavit*. Item, *statis sol medio celo*. Item, *instantem tandem in officio, stationem etiam sera longior*. Deinde quænam potuisset esse horum dierum solemnitas, aut pietatis officium, nisi in ipsa assistendi commemorandique functione? Denique cum stationes essent jejunia, eaque non domi, sed in Ecclesiis olim transacta fuisse constat, credibile sit Christianos ab Ecclesia hisce stationum diebus ante nonam non recessisse. Unde a vera horum verborum Epiphanii sententia, *Eterum pro synaxibus quæ quarta & pro Sabbato ad horam nonam fiunt in die Dominica matutinis horis synaxes fiunt*, eos aberrare certum est, qui pro hac voce *synaxis*, conventus reddunt, existimantque de Eucharistia illic mentionem non esse, sed de conventibus Christianorum, quos docet Epiphanius summo mane diebus Dominicis, quarta vero & sexta feria hora nona incœpisse. Nam qua ratione Tertul-

liani & Epiphanii verba quæ inter se pugnare videntur, conciliari possint: quæ si in eodem Epiphanii loco pro synaxi, ut vulgaris fert explicatio, communionem & Eucharistiam ponas, nulla erit inter Epiphanium & alios auctores pugnantia: cum enim accepta Eucharistia solverentur Stationes, & conventus quartæ, & sextæ feræ una eademque hora non Christiani poterant communionem facere, id est Eucharistiam sumere, & a Stationibus recedere. Quapropter retinenda est prior explicatio, quam vir ille doctus non mutasset, si rem ipsam potius quam Casauboni verba considerasset.

An vero omnes tenerentur aliqua pœna, aut peccato Stationes facere ex verbis Tertulliani adversus Psychicos, quibus eorum rationes proponit, & sibi objicit, constar id munus uniuscujusque arbitrio permissum fuisse: *passive tamen currant, neque sub lege præcepti*. Item, *hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum esse dicentes*.

Quod hisce Stationum diebus Christiani jejunia sua ad nonam usque & parimēsurā cum suis precibus continuarent, nullo negotio obtinere potest. Nam quæ a Pamelio afferuntur, sufficerent ad id probandum, si aliis careremus argumentis: quorum enim Hermas, & Divus Ambrosius ipsas stationes vocarent jejunia, si stationum tempore non jejunaretur? Præterea Tertullianus vocat jejunia stationum semijejunia: quod argumento est, eos in stationibus a cibis abstinuisse, quin etiam hæc verba eodem inclinant: *possum æque sera stationis ex eodem rei ordine statum figere, ut jejunemus ad serum*. Item omnia omnino exempla quæ ex veteri testamento profert, ut persuadeat stationes ad vespēram, & ultra nonam producendas esse, omnia inquam ea exempla de jejunio mentionem faciunt, & ex jejunii aut jejunantibus desumpta sunt. Cur vero a Tertulliano jejunia stationum dicantur semijejunia, facile est concipere: ut enim res suas & Montanistarum sententiam, & mores extollat, qui ad vespēram stationes producebant, easque hora nona, ut Orthodoxi, dimittere nolebant, per contemptum vocant ea jejunia, quibus Orthodoxi diebus stationum sese exercebant, *semijejunia*, quia ea non continuabant ultra horam nonam, qua hora jejunia, æque ac ipsas stationes, dirimebant.

De geniculis eos adorare hisce stationum diebus, id est in genua provolutos, non autem stantes, preces concepisce verisimile est, nam quoties a Deo aliquid impetratum vellent, aut imminuentem ab Ethnicis procellam, ac tempestatem avertere cuperent, toto corpore jacentes ac cernui, non autem stantes precabantur. Stationes autem fuisse lectum publicum, & pressuram publicam, & eas institutas, ut Dei iram mitigarent, idem ipse Tertullianus ostendit in eodem libro de Jejuniis: quapropter dubium non est, quin procumbentes orarent illis diebus. Deinde erat apud antiquos & nascentis Ecclesie Christianos quædam immunitas, & quoddam genus gaudii de geniculis non adorare, ut ait idem Tertullianus de Corona militis: *Die Dominica nefas ducimus de geniculis adorare, eadem immunitate a die Pasche in Pentecosten usque gaudeamus*. Quare cum hunc morem & precandi habitum, diebus duntaxat lætitiæ usurparent, contrarium omnino verisimile est eos usurpasse diebus illis, quibus mererem, & squalorem suum Deo objiciebant. Præterea quoties de jejuniis loquitur Tertullianus, adgeniculationes adjungit tanquam jejunii partem: *Quando non geniculationibus, & jejuniationibus nostris etiam siccitates sunt deputæ*. Neque obstat, quod a stando vocabulum illud stationis deducitur: nam verbum illud, *stare*, eaque quæ ab eodem derivantur in pedes stare, & manere non semper significant: quin imo statio militaris, quæ ab eodem verbo nomen accepit, eum usum ac notionem non habuit, militesque qui excubabant, quovis modo hanc functionem obire poterant: ita hic statione nihil aliud designatur, quam mora, ac præsentia Christianorum in templis, dum preces, & alia pietatis exercitamenta facerent.

In publicis Jejuniis aut Pœnitentiis lacrymas non cohibuisse Christianos satis liquet ex Patrum scriptis; in his ideo pietatis officiis & stationibus quibus ut cœlum moverent, & misericordiam Dei extorquerent,ungebantur, par est credere easdem eos lacrymas Deo obtulisse, & ostendisse. Quid autem præter ea quæ diximus, toto hoc stationum tempore, a matutina videlicet ad nonam agerent, quibusve operam darent, non alienum erit

Aostendere. Primum orationibus vacabant aliquantulum, hoc ex Tertull. dignoscitur lib. adversus Psychicos cap. 10. ubi cum de Stationibus fiat mentio, hæc habentur: *ad horam nonam orationis templum ingressi leguntur*. Item, *ubique & omni tempore orandum*. Item, *tertio orantem suprema orationis munere*. Item cap. 11. *Quando & orationes fere hora nona concludebat de Petri exemplo*. Ceterum argumenta quæ ex veteris Testamenti historiis obtrudit, ut seras stationes suas confirmet, pene omnia de precibus & orationibus Danielis, Moyse, Joathan, aut aliorum mentionem faciunt. Psalmos quoque & Hymnos in ejusmodi excubiis & stationibus Christianos cecinisse, ex his verbis Tertulliani confirmatur, quibus de eisdem stationibus agens, ait: *Hoc tu psallere non facile nosti, nisi quo tempore cum pluribus cœnas*. Locus hic obscurus satis, quem ut intelligas opus est ut ad auctoris ingenium & argutias respicias. Vult enim dicere Montanistas, diebus stationum non cœnasse eadem hora, qua Orthodoxi cœnabant, sed eadem ipsa Montanistas in Ecclesia steterisse, & psalmis & orationibus stationes suas continuasse. Nam cum hora nona jejunia sua dirimerent Orthodoxi, & cibos statim sumerent, Montanistæ vero ea continuarent usque ad vespertinam, eadem hora qua hi psallebant in Ecclesia, & cantabant, *vide quam bonum, & quam jucundum habitare fratres in unum*, eadem, inquam, Orthodoxi simul cœnabant & manducabant, & eundem psalmum ad cœnam suam recreandam poterant canere. Uno verbo arguit Orthodoxos, quod illis melius atque jucundius videatur habitare fratres in unum, in cœna, quam in Ecclesia, quia hora vespertina vel ante eam cœnarent diebus Mercurii & Veneris, qua hora ipsi Montanistæ hunc psalmum in Ecclesia canerent. Sed quicumque tandem horum verborum sensus esse possit, ex his semper elicitur in stationibus Christianos psalmos decantasse. Quibus autem diebus stationes fierent, non est ambiguum: nam omnes antiqui scriptores Mercurii & Veneris dies hisce officiis seponunt. Tertullianus: *cur stationibus quartam, & sextam Sabbati dicamus*. Item, *cui & quarta Sabbati, & sexta plurimum fungimur*. Item, *proinde nec stationum quæ & ipsos suos quidem habeant* *quar-*

LIBER PRIMUS.

quarta feria & sexta. Epiphanius in compendio doctrinae Christianae: *Quarta vero & pro Sabbato jejunium statutum est usque ad horam nonam.* Idem adversus Aërium: *a quo vero non est assensum in omnibus orbis regionibus, quod quarta & pro Sabbato jejunium est in Ecclesia decretum.* Idem, deinde vero si non de eodem argumento quaratarum, & pro Sabbatorum iidem Apostoli in constitutione dixissent. Petrus Alexandrinus: *non reprehendet nos quispiam quartam & sextam feriam observantes, in quibus nobis jejunare secundum traditionem praeceptum est.* Hos vero dies ejusmodi stationibus assignarat Ecclesia, quia ut est in constitutionibus Clementis, deliberatum est a Judæis de interficiendo Christo, aut ut docet Petrus Alexandrinus, quia quarta initium de proditione Domini a Judæis factum est, sexta autem, quod ipse passus sit pro nobis. Ex iisdem veterum testimoniis, ni constaret Stationes ultra nonam non durasse, multa ad id probandum ex Tertuliano afferrem, qui reprehensus ab Orthodoxis quod eas Montanistae ad vesperam producerent, nititur ostendere, adversus Psychicos, solemniores eas fore, si ad nonam producerentur, & nona non solvantur. Ex Prudentio in Agone Fructuosi eadem hora finiendis stationibus notatur:

*Jejunamus, ait, recuso potum,
Nondum nona diem resignat hora.*

Nam die Veneris, ut in actis ejus martyrii legitur, morte & sanguine suo Christi nomen & fidem confessus est. Quid sit cur stationes nona potius quam sexta, aut recedente sole, finirent, stationumque jejunia minus severa, brevioraque essent, quam ea quae ab Episcopis jubebantur, aut ea quae ex more & instituto Ecclesiae observabantur in Quadragesima; nihil reperio quod magis satisfaciatur, quam quod ejusmodi muneribus & officiis cupiebant sibi & Ecclesiae Deum placatum reddere: quae cum esset usitata, & saepius in unaquaque hebdomada usurparentur, satis gravia & onerosa visa sunt, si ultra nonam non detinerentur. Alia vero quae mandabantur ob aliquam Ecclesiae sollicitudinem, ut ait Tertullianus, non nisi ob gravem aliquam causam mandabantur, ideo in seculum producebantur.

Ceterum in hac observatione nihil difficilius occurrit, nihil in his stationibus plus

Anegotii viris eruditis exhibuit, quam investigare, qua hora stationum diebus sacra & Eucharistiae sacrificia offerrentur: quave hora fideles qui iisdem Stationibus intererant, ipsa communione donarentur. Denique an ipsae Stationes ipsius Eucharistiae functione finirentur, an vero post communionem aliquantulum etiam durarent. Sed quia in alia observatione de sacrificio & communione dierum jejunii multa dicuntur, hoc loco eadem adscribere superfluum, satisque visum est de ultima difficultate disserere: qui negant Stationes illas antiquas accepto corpore Christi solutas fuisse, hoc uno Tertulliani loco nituntur libri de Oratione: *Similiter de stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum Orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit accepto corpore Domini.* Ergo devotum Deo obsequium Eucharistia resolvit, an magis Deo obligat? nonne solemnior erit Statio tua, si ad aram Dei steteris accepto corpore Domini, & reservato? utrumque est, & participatio sacrificii, & executio officii. Quibus verbis Tertullianus innuere videtur Christianos, post acceptam Eucharistiam in eadem statione mansisse, eamque post communionem durasse. Cum enim castiget quosdam, qui ea accepta volebant discedere, dicatque orationes sacrificii superesse, quibus non intererant qui discedebant post communionem, satis demonstrare videtur, nequaquam solvi stationes functione corporis Christi: sed si singula quaeque horum verborum explicentur, seorsimque exponantur, ex his constabit stationes missas & solutas fuisse Eucharistiae acceptione: *Sacrificiorum orationibus interveniendum.* Hoc loco sacrificia, aut pro corporis Christi sacrificio, aut pro oblationibus quas fideles peractis sacris offerebant, accipi possunt. Quod de sacrificiis in plurali locutus sit, sensum ad oblationes torquere non nihil videtur, nihilominus de sacrificio corporis Christi hæc accipienda esse suadet; quod hæc oblationes diebus Dominicis potius, quam quovis alio die, ex ritu antiquo, & moribus Ecclesiae, offerrentur. Sed quidquid hujus sit, nemo est qui velit ejusmodi orationes quae pro oblationibus, aut post sacrificium Eucharistiae fierent in altari, paulo longiores fuisse. Nam cum ex Justino manifestum sit, & ex constitutionibus Clementis,

tis, atque ex Canone 19. Laodicensi Concilio, fideles accepta Eucharistia statim ab Ecclesia recessisse, vel etiam diebus Dominicis Eucharistiam sub fine Missæ porrigi solitam, Tertullianusque loquatur de orationibus quæ post sacrificium fierent, non est quod eas multum durasse existimemus.

Quod statio solvenda sit, multum interest scire quorum hi, quos Tertullianus castigat, vellent recedere a statione, accepto corpore Domini: cujus nulla alia potest esse causa, quam quod lætitia, quam ex sumptione Eucharistiæ conceperant, non patiebatur eos diutius in stationibus, quæ erant pressura & luctus publicus, remanere. Quam causam ipse Tertullianus indicat his verbis: *nulla lætitia a capite, ergo devotum Deo obsequium*, id est stationem: *Si ad aram Dei steteris*: stare, ni fallor, hoc loco significat in pedes stare; nam accepta Eucharistia, non licebat ex eorum institutis, & ex veteri disciplina de gemiculis orare. Quare cum eis suadeat stare ad aram accepta Eucharistia, hoc verbum, *stare*, ea significatione accipiendum esse videtur, quamvis in notis ad hunc de oratione libellum, vocem illam non ita acceperim.

Accepto corpore Domini & reservato, olim in manus cujusque fidelium, Eucharistia a Diacono tradebatur, eamque postea manducabant. Tertullianus igitur his verbis docet qua ratione fideles possint utrique satisfacere, id est qua ratione possint remanere in Ecclesia, & interesse precibus sacrificiorum, stationesque usque ad exitum producere, & nihilominus possint salvam facere consuetudinem illam, qua visio aut accepto corpore Christi, in omnem lætitiā se se effundebant. Hi enim quos redarguit, non videbant se posse tristes & alacres simul vultus sumere. Quapropter potius ducebant, Eucharistiæ reddere quod ex veteri Religione illi deberi sciebant, & a Statione statim discedere ea accepta, & ejusmodi excubias mororis & tristitiæ plenas disrumpere, ut lætitiæ indulgerent, quam in iisdem stationibus remanere. Quibus hanc viam aperit Tertullianus, & modum quo poterunt officio, & sacrificio satisfacere, id est, quo poterunt stationes integras facere & nihil detrachere ex lætitiā quæ Eucharistiæ debebatur: si nimirum tantisper

Areservent in manibus suis Eucharistiam, eamque non manducant quin hæ exiguæ orationes, quæ post sacrificium, atque ut id Deo commendarentur, habebantur, dictæ essent. Is est, ni fallor, horum sensus neque alium fingere quisquam poterit, quod ad ritus Ecclesiæ antiquæ respexerit.

Ex his igitur licet colligere eos stationes suas sumptione corporis Christi finisse, neque quidquam in contrarium ab illo auctore dictum. Nam cum utrumque salvum vult fieri, id est stationes, & lætitiæ publicæ consuetudinem, satis demonstrat communionem cum stationibus consistere nequaquam posse, easque finiendas esse Eucharistiæ manducatione.

Quæ de beato Fructuoso martyre leguntur ad idem comprobandum, & quod stationes Eucharistiæ sumptione & manducatione solverentur, si integre incorrupteque explicentur, magnopere conferunt: *Cumque multi ex fraterna caritate eis offerrent condimentum uti permixtum poculum sumerent, ait, nondum est hora solvendi jejunii: agebatur enim hora diei quarta, siquidem in carcere quarta feria stationem solemniter celebraverunt. Igitur sexta feria latus atque securus festinabat, uti cum martyribus & prophetis in Paradiso, quem Dominus præparavit amantibus se, persolveret Stationem.* Ex his ut sensum aliquem qui ad propositum faciat, eliciamus, singula quæque sunt consideranda. Primum, non aliam eum ob causam poculum recusasse certum est, nisi quod stationis erat dies, ejusque solvendæ nondum adesset hora: nam quarta ad supplicium ducebatur, ut ex Prudentio apparet.

Quosdam de populo vidit sacerdos, Libandum sibi poculum offerrentes.

Jejunamus, inquit, recusio potum,

Nondum nona diem resolvit hora,

Nunquam conviolabo jus dicatum,

Nec mors ipsa meum sacrum resolvet.

Nam per jejunium, jus dicatum, & sacrum, Statio intelligenda est, cujus erat dies & tempus cum hæc verba pene moriens proferebat: sed hæc in ejus vita obscura videntur, *Siquidem in carcere quarta feria stationem solemniter celebraverunt.* Nam quæ ratio hac die poculum aspernandi potuit esse, quod quarta feria stationem persolverisset? Nonne potuit de illo poculo degustare, & illud ebibere, quamvis quarta feria

feria jejunium & Stationem præstasset? nisi quod stationem, & excubias suas, piamque illam erga Deum functionem perfectam & integram, & satis rite ea sese de-functos esse non existimarent, ni duobus eisdem officiis vacarent, atque de ratione stationis esset, utrosque diei quartæ, & sextæ feriæ in ejusmodi officiis consumere. Quapropter cum stationem & officium illud quarta exorsus esset, ne sexta illud corrumperet, a poculo abstinuit, & hoc verbum, igitur, hanc notionem & explicationem offerre videtur, nam refertur ad ea quæ ante leguntur: & innuit & significat Fructuosum non minus stationem eo ipso die se velle facere, quam die Mercurii.

Præterea verbum illud, *solemniter*, aliquis est momenti in hac historia: nam vix reperies quemquam antiquitus eo usum esse, nisi ad Eucharistiam significandam. Quare hoc loco significat, Fructuosum quarta stationem suam solemnem Eucharistiæ sumptione fecisse. His itaque explicatis sapius mecum ipse cogitavi, quæ vis hujusce sermonis, quam in eo posset esse gratia, qua denique ratione in Paradiso potuerit beatus ille martyr Stationem suam, quam hic inter humanos inchoaret, perficere & perolvere: verum hanc tandem esse reperi, quod quemadmodum die mercurii stationem suam usu & manducatione Eucharistiæ expleverat, & solemniter perfecerat, ita illius diei stationem sperare se posse in cœlis terminare, & implere ejusdem corporis fruitione, sed nudi, aperti, & omni specie & velo purgati. Quamobrem autem hæc Stationes instituerant, non alia commodior ratio apparet, quam eos has excubias & officia pietatis, & mœroris plena usurpasse, ut Deum ejusque iram demulcerent: uti enim videmus oborta aliqua nova persecutione, ad jejunia, preces, lacrimas, & adgeniculationes solitos olim Christianos confugere; ita verisimile est primis illis sæculis quibus miseriis, & persecutionibus undique, & quasi perpetuis stiparentur, has functiones, & pia officia instituisse ut peccata sua expiarent, Deumque Ecclesiæ, & fidelibus pacatiorem redderent.

Ut nihil in hac observatione desideretur, nihilque relinquatur quod non illustratum sit, animadvertendum est hæc Stationes a

Adie Resurrectionis ad Pentecosten remissas fuisse: nam quemadmodum omnia omnino jejunia, vigiliæ, & alia ejusmodi officia toto hoc tempore remitterentur; ita Stationes eodem tempore non habebantur, & si in eisdem dies veneris, & mercurii Nativitatis Christi dies, & solemnitas incidisset, Statio quoque quæ eodem die erat facienda, differebatur. Epiphanius: *Insuper vero in quinquaginta diebus Pentecostes, de quibus dixi, non est jejunium neque in die Epiphaniarum, hoc est apparitionis, & adventus quando natus est in carne Dominus, jejunare licet etiam si contingat ut sit quarta aut pro Sabbatum*. In fine hujusce observationis duo sunt explicandi Tertulliani loci, qui ad Stationes pertinent. Primus de corona militis: *jam & Stationes aut alii magis faciet quam Christo?* Quibus ait, si Christianus miles fiat, fore ut Stationes magis faciat imperatori, quam Christo: quia cum Stationes Christianorum non finirentur, militiæ vero excubiæ noctem diemque integrum, & solidum durent, Stationes Christianus miles majores faceret imperatori quam Christo. Secundus a viris doctissimis obscurissimus videtur; is legitur in capite decimo quarto libri adversus Psychicos: *Cur Stationibus quartam & sextam Sabbati dicamus, & jejunii Parasceven?* cum enim jejunia Stationum ultra nonam non producerentur, jejunia vero integra ad noctem usque observarentur, quomodo fieri potest, ut eisdem dies Veneris Stationibus simul & jejunii dicatos esse dicat Tertullianus? Bonus noster Pamelius ut ex hac difficultate sese explicet, ait *Parasceves*, hoc loco accipi debere pro Sabbato, quo nihil a mente Tertulliani magis alienum fingi potuit, ut recte monet Dionysius Petavius in suis ad Epiphanium notis. Alii existimant rem ita illustrari, & componi posse; nimirum ut quarta & sexta feria Stationes fierent, ambæque ad nonam usque producerentur, sed feria quarta statim post Stationis exitum, horamque nonam jejunium solvere licitum esset, sexta vero feria expleto Stationis tempore, non statim fas fuisse cibis uri, sed ad vesperam tantum: unde feria quarta semijejunium, ut Tertullianus vocat, observatum est, sexta jejunium integrum. Sed hæc explicatio non magis consentanea videtur hisce Stationum ritibus: nam omnes

con-

constanter affirmant Stationes, & jejunia Stationum, solvi posse hora nona; quare nulla auctoritate aut ratione hanc explicationem defendere possunt. Præterea, cum tota quæstio, & controversia, quæ hoc loco inter Orthodoxos, & Montanum agitur, in eo potissimum versetur, quo tempore, & hora solvendum sit Stationum jejunium & abstinencia, & hi ad vesperam, illi non ultra nonam censerent eam esse observandam, si vera & legitima ea esset explicatio, quæ inter eos potuisset esse dissentio? aut quamobrem quæso Tertullianus, cujus acre ingenium nihil potuit effugere, mirum sibi videri non clamasset in hoc libello, quod Orthodoxi seras Montanistarum Stationes culparent, & reprehenderent, cum ipsi diebus Veneris suas, vel saltem earum jejunia ad noctem continuarent? unde planum fit hanc vocem *Parasceve*, non esse de singulis aliis diebus Veneris accipiendam.

Ego vero existimo hoc loco *Parasceve*, poni a Tertulliano pro diebus majoris hebdomadæ, quibus jejunium strictius multo, quam tota Quadragesima observabatur; & id facile est credere ex ejus loquendi more, ut enim Paschatis voce non solum ad diem Paschæ, sed etiam ut totos illos dies septimanæ sanctæ significet, utitur ad uxorem lib. 2. *Quis denique solemnibus Pascha obnoctantem securus sustinebit?* aliquando etiam pro passione Domini, & die Veneris eandem ipsam vocem usurpat, uti libro adversus Judæos: ita etiam hac voce *Parasceve* eum usum esse fas est credere, ut dies ejusdem septimanæ indicaret: præsertim cum præparatio quædam ea significetur, & totam illam hebdomadam jejunii, & orationibus consecrarent, ut gratiosiores resurrectionis Christi memoriam, & diem celebrarent; qui sensus, & significatio si admittatur, nihil in hoc loco supererit difficultatis, nam in illa majori hebdomada Stationes non fiebant ordinariæ, quia severius erat jejunandum, ideo dicit Ecclesiam dicasse quartam, & sextam feriam Stationibus, dies vero illius hebdomadæ jejunii.

OBSERVATIO XVII.

Ab osculo pacis abstinebant diebus jejunii.

Moris erat apud Christianos primis illis temporibus osculo se se invicem salutare; quod genus officii non solum certo quodam, & præstituto Missæ tempore, verum etiam domi intra privatos parietes, sed & in vicis usurpabant: a qua tamen consuetudine abstinebant diebus illis, quibus indictum, & promulgatum esset plenum, atque integrum jejunium, quemadmodum de die veneris magnæ Septimanæ testatur Tertullianus lib. de Oratione his verbis: *Sic & die Pascha, quo communis & quasi publica jejunii religio est, merito deponimus osculum, nihil curantes de osculando, quod cum omnibus faciamus, &c.* Idem etiam colligitur ex ordine Romano, & aliis scriptoribus de Divinis Officiis, qui omnes plane, & aperte declarant, feria sexta in *Parasceve* & Sabbato proxime insequenti, a pronuntiatione illorum verborum, *Pax Domini*, abstinuisset Ecclesiam, quod dicatur inter fideles osculum esse illo tempore intermissum.

Cujus quidem consuetudinis non sum necius a Patribus unam præsertim afferri rationem, quod Judææ osculum refugeret, & execraretur Ecclesia, memoriamque radicis ex animis hominum evelli cum vellet, propterea illis diebus Osculi intermissionem fuisse factam: sed illius moris aliæ atque aliæ rationes proponi possunt, quarum nonnullæ concionibus ad populum inferuntur: aliæ omnino veræ, & quæ intimam rei naturam, ejusque consuetudinis causam germanam indicant, qualis illa est quam Tertullianus eodem in loco profert, non fuisse osculum usurpatum, quod publicum populo jejunium, die Veneris sancto celebrandum indiceretur: unde vides jejunium in causa fuisse, cur die Veneris sancto osculo parceret Christiani. Qui autem errorem illorum quem Tertullianus carpit, perpenderit accuratius, (nolebant quippe aliqui, quibus diebus sua sponte, non alio quodam Ecclesiæ præcepto coacte jejunabant, osculari fideles) itemque rationes ejusdem auctoris, quas contra objicit, discusserit, simul & quod dico probabit, & Tertullianum verum scopum attigisse non nega-

negabit, videlicet hujus consuetudinis causam, & rationem attigisse: ait enim ab imitatione quadam illius consuetudinis publicæ errorem hunc derivatum, & quod illam communem seu popularem consuetudinem æmulari vellent, istos quosdam particulares homines, jejuniorum voluntariorum tempore, noluisse osculo quodam suos fratres salutare: qua ex re concludas oportet, Ecclesiæ consuetudinem hoc uno quasi fundamento jejuniorum nixam fuisse: quandoquidem qui illum morem quodam modo adumbrabant; ab Osculo Pacis cum privatis sese jejuniis exercerent, caput averterent, & verbum hoc *consuetudini domi satisfacient*, referri aut traduci debet ad Ecclesiæ consuetudinem generalem, non autem ad privatum quoddam eorum institutum quos reprehendit, intelligique vult, cum privatis in ædibus amicos suos & domesticos jejuniorum, quæ sibi imperassent, diebus, non osculo impresso salutare, communi Ecclesiæ consuetudini satisfacisse: indeque planum fieri a jejunio id profectum, ut cum jejunii tempus obtrigisset, intermissio osculi consequeretur.

Superest, ut rationes suggerantur, cur jejuniorum integrorum temporibus Osculum Pacis excluderetur: neque enim, quo hujus antiquæ disciplinæ ratio penitus cognoscatur, satis fuerit dicere, die Veneris sancto, osculum quodammodo veritum, quod jejunium eo die non interruptum, sed integrum esset. Sed præterea demonstrandum est, cur diebus jejuniorum integrorum minus honestum decorumque osculum putaretur, qua de re obscure neque satis plane, & perspicue Patres loquuntur: neque quid sentiendum sit, nisi conjectura assequi potes, cujus quidem conjecturæ ratio sola non ea est meo judicio, osculum lætitiæ & gaudii publici testimonium quoddam, & indicium fuisse certissimum: quod animi lætantis, & gestientis argumentum die jejunii præsertim in lucem quodammodo proferre nefas ducerent; sed hoc unum vere, apposite, & proprie dici potest cum jejunia illa integra inducerentur primis illis temporibus, neque sacrificii, neque communionis usum illum existisse: ex eoque consecrarium illud nullum ut osculum multas ob causas libaretur. Primo, cum neque sacrificii, neque communionis ulla mentio fieret, neque Missa, neque sacrificium ullum solemne

Ausurparetur, osculum ideo fuisse quasi neglectum, & omissum. Secundo, prætermisso Missæ sacrificio, sacerdotem pacem domini populo non impertiri consuevisse: propterea Christianos non mutuo inter se circumlato osculo usos fuisse. Tertio, verba illa sancti Chrysostomi afferri possunt homilia de prodicione Judæ: *Sanctum osculum teneamus, quod animas sociat, reconciliat mentes, & unum corpus ostendit, quia unum corpus videmur esse sortiti, & ideo misceamus nos in corpore uno, non in corporum mixtione, sed animorum caritate devincti, ut sic divina mensa possimus fructibus satiari*. Osculum instar pignoris ac Symboli communionis, ac prope fœderis omnium Christianorum in uno eodemque corpore, sumta ad cibum Eucharistia, præbebatur: eamque ob causam, quibus diebus a Christi corpore fumendo abstinere, ejus Symboli intermissio fiebat. Adde, quod osculum ante Eucharistiæ sacram communionem, seu participationem porrigebatur, ut ante Christianorum inter se concordia, ac reconciliatio gratiæ iniretur, quam Deo illi suo pascere, quo si non resiciebantur, reconciliationis ejus omnino nulla componendæ memoria refricabatur. Ad extremum Tertullianus, Osculo Pacis in partem meriti, & gratiæ quæ tempore Missæ sacrificii comparabatur, unumquemque a fratribus cooptari, & ascisci: cujus sacrificii cessatione ejus quoque fruendi causa nulla erat, ut ipsi de nostra operatione participent, quam auderent de sua pace transigere fratri. Uno verbo, ut paucis perstringam, quid aliud his verbis innuit, quale sacrificium est, a quo sine pace receditur, quam osculum dari omnino consuevisse propter sacrificium? Sed objicitur Divus Ambrosius sermone 34. cujus expressa sunt verba, quæ confirmant: *Etiam in Quadragesimis jejuniis osculum datum esse: quemadmodum pacem Episcopo porrigetis, ne forte ipso spiritu osculi vestri vos reprobet*. Possunt & stationum dies proferri, quibus, & si hora tantum tertia pomeridiana jejunium solveretur; Pacis tamen Osculum intercederet. Sed respondeo, vera illa esse, tantumque a nobis asseri jejuniorum integrorum diebus osculum veritum: jejuniis, inquam, iis, quæ sub vesperam tantum solverentur: quibus quia sacrum, nullumque sacrificium offerebatur, ita etiam nullum

Pacis

Pacis Osculum interponeretur: sicuti neque feria sexta majoris hebdomadæ, Sabbatoque sancto, extraordinariisque jeuniis, quæ graviori aliqua de causa ab Ecclesia imperarentur. Sed quibus diebus ad nonam tantum, aut etiam ad meridiem jejunium protraheretur, cum in iis etiam sacrum fieret, Osculum etiam porrigebatur. Quare cum in Quadragesimæ Stationumque diebus primum hora tertia pomeridiana, & deinde remittente se nonnihil seniore disciplina, meridie sacrum procuraretur, Osculi etiam erat concessa usurpatio, atque eam esse causam illius consuetudinis arbitror, non autem in Judæ osculum quasi detestandum referendam: sed enim tantum in feriam sextam sanctioris hebdomadæ, non item in Sabbatum sanctum cadere potest. Deinde constat ex Tertulliano, eos qui lubenter & extraordinarie quocumque anni die jejunarent, voluisse etiam Osculo parcere, imitantes in eo eundem, sed male Ecclesiam, quæ integris jeuniis Osculum interdiceret.

Addendum item cessari ab Osculo in sacrificiis, & sacris quæ pro mortuis offeruntur, quod ut auctor est Almainus lib. 3. cap. 44. ea Christi mortem referant & repræsentent: diebus autem qui ei recolendæ celebrandæque consecrati sunt, cum nullum sic Osculum, neque in sacris quæ pro mortuis offeruntur esse debet. Sed cum omissi in morte Christi recolenda Osculi causam in Judæ proditoris osculum referat; non video qui convenire mortuorum sacris possit. Existimo itaque probabilius esse, ideo in mortuorum sacris Osculum non persolutum esse, quod olim privata essent illa sacra, non autem solemnia, hoc est, non essent instituta, ut in eis publice fideles omnes communicarent, perinde atque Dominicis, festisque diebus fieret, sed autem appareret ex Canone 4. Concilii 2. Vasis, ubi discrimen ponitur inter solemnia, mortuorumque sacra. Itaque cum in iis sacris non communicaretur, nullum etiam Osculum dabatur, quod quidem symbolum quoddam, & argumentum erat communionis fidelium, eoque tantum nomine permittebatur, ut ad communionem fideles præpararentur, & ad mutuam benevolentiam excitarentur. Eadem ratio facit pro Monachorum sacris, in quibus pariter Osculo parcebatur, non quidem, ut nonnulli auctores

Ade divinis officiis volunt, quod mortui mundo censerentur, quasi mortuos inter & vivos nulla intercederet communio; & cum iis communicandum non esset, qui uno eodemque cum vivis Ecclesiæ corpore comprehenduntur: quare si cum mortuis communicandum est, non est in eorum sacris prohibendum osculum: quandoquidem communionis signum est, coarguitque & convincit Christianos, ut simul osculo conjungantur, ita & eodem Ecclesiæ corpore simul omnes confociari. Vera igitur ac germana ratio inde resumenda est, quod Monachorum Missæ sacrificia privata essent, & in iis nulla generalis communio fieret, quare osculum quod ad solas pertinebat generales communionis, omittebatur. Huc accedit, raro admodum Monachos Eucharistiam percepisse, quod laici essent, perpetuoque poenitentia, & asperitatibus vitæ conficerentur: quo in statu, seu tempore vix ad Eucharistiam participandam, ac nec vix quidem accedere solerent.

OBSERVATIO XVIII.

De Agapis.

Conducit ad intelligentiam Patrum, & ad defensionem doctrinæ fideique Ecclesiæ planum fieri, quid essent Agapæ, docerique in illis nullam fuisse Eucharistia mentionem: nec ibi sumi omnino aut consecrari solitam. Nam inde adversarii argumenta in nos depromunt, & prope est ut dicant, minime probabile videri Christianos suscepturos fuisse Eucharistiam inter convivia, si præsens corpus Christi, reque ipsa inesse arbitrati essent, etiam post epulas, & ubi se aliis cibis saturassent: *In conviviis Christianorum*, inquit Plessæus lib. 1. c. 3. *panis & vinum apponebantur, ut eis benediceretur, de quibus epulis loquitur Tertullianus in Apologetico his verbis: cæna nostra de nomine rationem suam ostendit, vocatur enim εὔχη, id quod dilectio penes grecos est.*

Diebus igitur Dominicis cœnas celebrabant, quas Agapas vocabant, quibus omnes intererant, & in privatam aliquam domum conveniebatur, ubi post fufas ad Deum preces simul cœnabant, cœnati manus abluebant, candelas cereosque accendi juhebant, Deum precabantur, precibus functi, scripturam

pturam sacram legebant , quo peracto , præsentes unum aliquem e cœtu de fide sua interrogabat , mox inter se omnes rebus divinis sermones ferebant , pecunias aliquas colligebant in alimenta viduarum , inopum & pupillorum , naufragorum , atque martyrum , tum de dormitione cogitabant : at de Eucharistia ibi nullum verbum ; id quod perspicue demonstratur his rationibus , quod Agapæ cœna erat , quæ fiebat tantum vespere . Tertullianus in Apologetico c. 34. *Ita saturantur* (de Agapis videlicet loquens) *ut qui meminissent etiam per noctem adorandum sibi Deum esse .* Nisi nocti proximum fuisset hoc convivium , non utique dixisset , eos meminisse dandam de nocte operam orationi . Quæ mox sequuntur idem etiam ostendunt : *Inde disceditur , non in catervas cæsonum , neque in classes discursationum , nec in eruptiones lasciviarum .* Hæc de die fieri non solent , sed sunt nocturnæ ebriorum , ac temulentorum grassationes , obvios quoque pulsantium , & cadentium . De corona militis de Agapis forte loquens , *ad lavacra , ad mensas , ad lumina , ad cubilia .* Quamvis autem responderi possit , candelas post cœnam non in usu luminis , sed ob preces accendi solitas , tamen inde quoque colligitur nocturnum tempus fuisse . Nam Gentiles eis exprobrabant , quod candelas extinguerent , ut sublata verecundia quamlibet impietatem committerent .

Supereft etiam , ut elucidemus eos non nisi mane summisfe Eucharistiam , & ante omnem etiam cibum ; quo probato , lectori dijudicandum relinquam , an cum Agape non nisi vespere fieret , Eucharistia non nisi mane sumerent , hæc duo unquam concurrere potuerint ? Libro ad uxorem : *non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gusteret* . Sumebant igitur Eucharistiam mane , & ante omnem cibum . Libro de corona militis ; *Eucharistia Sacramentum & in tempore victus , & in omnibus mandatum a Domino , etiam antelucanis cæribus , nec de aliorum manu , quam Præsidentium sumimus : quibus verbis apparet eos non nisi mane summisfe Eucharistiam .* Etenim quamvis Dominus noster eam celebrasset , & summisfet inter cœnandum , tamen sic ab Ecclesia institutum fuisse , ne alio quam matutino tempore , atque ante alia esculenta sumeretur . Mitto alios Pa-

atrum locos qui idem asserunt , contentus auctoris nostri testimoniis ; libro contra Psychicos videtur hunc morem tetigisse in hunc modum : *quales nos ante pabulum , & potum , in virgine adhuc saliva exhibere consuevit , rebus dumtaxat sensim agendis , quo divina tractantur* . Et Plinius secundus in epistola ad Trajanum docet Christianos stato die ante lucem convenisse , ut sua sacra facerent : atque eadem epistola , rursus omnes coisse ad cibum capiendum , ubi utriusque Eucharistiæ , & cœnæ capiendæ tempus diversum fuisse ostendit .

Cum ergo in Agapis nusquam celebraretur Eucharistia , magnopere falluntur adversarii , qui in cæremoniis Agaparum formam celebrandæ Missæ præscribere intendunt , & quod illarum est , huic attribuant , videlicet quia in Agapis familiariter inter se versarentur , ederent , biberent , pani & vino atque cibis tantummodo benedicerent , lingua vernacula loquerentur , viri , foeminae , puerique promiscue psalmodia canerent , ministrique habitu consueto degerent . Hæc & alia ejusmodi ubi comperere adversarii , ceu validis freti argumentis , ad Missam omnia eadem transferunt . Quod quid aliud est , quam non discernere unum ab altero & imperite Agapas cum Eucharistia confundere .

Sed objici potest , unde igitur enata opinio inter Gentiles in ejusmodi Agapis Christianos comedisse infantem ? Nunquid ex eo quod celebrarent , aut comederent Eucharistiam in illis cœnis ? quæ cum vere caro esset , ac pro Domini nostri corpore sumeretur , Christianis crimini datum est , quasi carnem humanam manderent . Respondeo confictum esse hoc crimen , & insinulatos ejus rei Christianos , jam inde a Tiberio , hoc est ab Apostolis , ut docet Tertullianus in Apologetico ; nam loquitur de hoc ipso crimine quod Christianis intentabatur quod a temporibus Tiberii commentos ait , sive Judæos , sive quosvis alios religionis Christianæ ignaros .

Atqui non inficias ierim , tempore Apostolorum , Agapas forte factas esse cum celebratione Eucharistiæ , quod non prohibet , quin Eucharistia huic imposturæ colorem , ac locum dederit ; vel quod Gentiles sacrorum ignari , Missam , & solemniam cum Agapis confunderent .

G

Alia

Alia ratio admittenda videtur : si Eucharistia data esset in Agapis , utique potius a cœna , quam ante dari convenisset : quoniam , ut ait Tertullianus , tunc preces funderentur , cerei accenderentur , psalmi cantarentur , Scriptura sacra exponeretur. Quinetiam volunt adversarii has preces , & pietatis exercitamenta , quæ Tertullianus post cœnam commemorat , omnino pertinere ad Eucharistiam : atqui absurdum est credere , contra testimonium Tertulliani , eos post convivium Eucharistiam suscepisse , scilicet postquam se aliis cibis ingurgitassent.

Ceterum in ejusmodi conviviis nulli prorsus præter fideles admittebantur : nam neque Catechumeni , neque pœnitentes accumbabant ; propterea quod jus communicationis & fraternitatis aut amiserant , aut nondum essent consecuti.

An vero ejusmodi convivia a Philone describantur , ut ait Divus Hieronymus , non crediderim facile , quoniam negat in eis & servos ministrasse , & vinum apponi solitum : utrumque tamen ex Eusebio & Tertulliano probatur. Eusebius libro 4. ex epistola Lugdunensium , & Viennensium : *Accidit autem etiam servos comprehendi quorundam ex nostris Paganos , quoniam quidem publice jussum fuerat requiri omnes & teneri. Quique demonis instinctu , cum tormenta perirescerent , quæ inferri sanctis videbant , monentibus se hoc in ipsum militibus , quibus ita fuerat præceptum , commenti sunt adversum nos , velut Thyestes scænas , & incesta Oedipia perpetrantes , & alia quæ nec proloqui , aut cogitare nobis fas est.* Per tormenta de servis Christianis non quasiissent , ni epulis Christianorum interfuissent . Plinius quoque eadem docere videtur : nam ex duabus ancillis dicit se inquisivisse per tormenta quid esset veri de sacris , & conviviis Christianorum . Denique Tertullianus , & Minutius ajunt , vinum accumbentibus præbitum fuisse , *bibitur quantum pudicis est utile.* Item , *hinc probatur quomodo biberit .* Itaque quæ de convivio , quod Gentiles infamarent , habent Patres , cum ea omnia de Agapis , non de Eucharistia accipienda sunt , ut in Apologetico c. 7. 8. 9. & in fine 39. Priora enim de sacris dicta sunt . Item cum ait , lib. 2. ad Uxorem . *Quis ad convivium illud dominicum quod infamarent .* Ad Sca-

Apulam , *quam incestam , quam crudalem nemo tanto tempore probavit .* De spectaculis c. 19. *si tales sumus , quales dicimur , delectemur sanguine humano : quod non animadvertentes plerique perperam de Eucharistia explicarunt .* Similiter quæ apud Minutium de inhumanis cibis , de infante farre contexto , quod coeunt solemnī die , & quæ hisce objectionibus respondet Minutius , de Agapis necesse est intelligere , & apud Eusebium , Irenæum , & Justinum.

OBSERVATIO XIX.

De Fraternitate Christianorum .

Quæ de Fraternitate Christianorum apud antiquos Auctores commemorantur , neminem reperies , qui se ignorare putet ; cum nulla sit pagina quæ hujusce affinitatis mentionem non faciat : verum in hisce tritis & vulgaris plerumque evenire solet , ut non satis intelligantur , quia plus satis cognosci , & intelligi putantur , quod in hac re mihi videor observasse . Quis enim in Apologeticis non legit Christianos fratres esse , totamque Ecclesiam Fraternitatem appellari ? verum hujusce necessitudinis rationes , aut quo modo id juris acquireretur , quæve ex causa amitteretur , non tam facile reperies , qui tibi explicet . A Tertulliano , & Minutio Felice , hujusce consanguinitatis causæ hæ asferuntur , *hi unum Patrem Deum agnoverunt : item : qui unum spiritum biberunt sanctitatis : item , qui de utero uno ignorantie ejusdem ad unam lucem expaverint sanctitatis : item , sic nos , quod invidetis , fratres vocemus , & unius Dei parentis homines , ut consortes fidei , ut spei coheredes.*

Hæc amicitia religionis societate tam fortiter erat conjuncta , ut Gentilibus suspecta esset , eamque magno aliquo sacramento aut mysterio contractam , & conjuratam esse crederent ; *ut pro alterutro mori sunt parati.* Ab hac societate , non solum arcebantur hæretici , Schismatici , Absten- ti , sed etiam pœnitentes , & Catechumeni , qui omnes a ceteris fidelibus fratres non appellabantur , quod scilicet neque sui hæredes , neque jus ad hæreditatem Christi habere censerentur . Hoc jus fraternitatis in quadam bonorum , precum , meritorum , voluntatis denique , ac animæ conjunctione , societate , & communione consistebat ,

stibat, unusquisque pro facultate, & modo fortunæ ceteros libenter juvabat, neque erat quisquam inter Christianos ea tempestate, qui ostiatim mendicaret, in ægrotis curandis, in viduis, captivis, & iis qui ad metalla, aut arenarias damnati essent, alendis, quantam diligentiam, quantam curam adhiberent? Puellis quæ tempestivæ viro ad ætatem nubendi pervenerant, ex publica pecunia dos assignabatur, prorsus nullum officii genus prætermittebatur, omnia præter uxores, ut ait Tertullianus, illis erant communia. Si quispiam fratrum obviam fieret, si e longinquo rediret, si petegre proficisceretur, continuo ad amplexum, & ad osculum currebant, mutua sibi fratrum appellatione, & salutatione congratulabantur.

His legibus, atque his moribus, Ecclesia in eam quam videmus amplitudinem, & magnitudinem excrevit. Ex hac etiam consuetudine & jure D. Polycarpi verba ad Marcionem clariora multo ac magis perspicua evadunt: quem ut sese vellet agnoscere roganti, serunt respondisse: *Agnosco primogenitum Satanae*. Satis ex facie, & consuetudine notus erat D. Polycarpo Marcion, neque hoc petebat, ut se pro noto, & familiari intueri vellet, sed cum moris esset apud Christianos hoc nomine sese salutare, optabat plurimum Marcion pro fratre haberi, & appellari a D. Polycarpo: quem cum ab Ecclesia recessisse, & novam sectam instituisse sciret, eum se pro fratre habiturum negavit, qui communem matrem deseruisset, quod responsum in hanc consuetudinem referas, non video quomodo convenire possit.

Ceterum, quemadmodum hoc jure non uterentur, ita non nisi a lavacro Dei & Jesu Christi filii nuncupabantur. S. Cyrillus Hierosolymitanus in præfatione: *unius matris filii, & filia facti estis omnes quicunque hic nomina dedistis*. In prima Catechesi, *ad ingenuam adoptionis regenerationem pervenire*. D. Ambrosius lib. 5. de Sacramentis cap. 4. *Ex malo servo factus est bonus filius*. D. Cyprianus ad Pompejum, *qui filius Ecclesiae non est, ut habere quis possit Deum patrem ante matrem Ecclesiam*.

Hoc loco collocandum mihi videtur quod observavi de Oratione dominica, nam ad idem argumentum pertinet, qua enim ratione iidem ipsi Catechumeni, neque fra-

Atres, neque filii Dei censebantur, eadem prorsus Deum patrem neque appellant, neque orationem dominicam, qua ipsius vocis significatio continetur, antequam salutaribus aquis purgati essent, recitabant; indignum enim illis videbatur Deum Patrem eos invocare, qui nondum a diabolo manumissi, filii tenebrarum essent. D. Ambrosius ibidem: *Ergo attolle oculos ad Patrem qui te per lavacrum genuit, ad Patrem qui te per Filium redemit, & dic Pater noster*. Item, *Dic ergo & tu per gratiam Pater noster, ut filius esse merearis*.

Hujusce observationis confirmatio dubia non erit intuenti, quo tempore, & hora eandem ipsam orationem dicebant: nemo nostrum ignorat Catechumenos ab Ecclesia post primas conciones, & antequam sacrificium celebraretur, ex templo recessisse; neminem etiam latere puto, hanc orationem ad sacrificium faciendum adhibitam fuisse; unde recte sequitur ne quidem eos in ipsius orationis recitatione interfuisse. At vero de hac oratione quomodo scripserunt Patres, aut quibus scripserunt? neminem reperies, qui non eodem tractatu, eadem pagina, eodem denique loco & linea, de Eucharistia simul cum ea ipsa oratione verba non fecerit: quod argumento est Catechumenos orationem illam non didicisse, neque recitasse, cujus explicatio, & cognitio eis occultabatur. Consule D. Cyprianum de Oratione Dominica, Tertullianum in eodem libello, D. Ambrosium de Sacramentis, D. Cyrillum in catechesibus, ceterosque qui de eadem oratione commentarios reliquerunt, conjunctam semper utriusque & Eucharistiae, & orationis explicationem reperies.

Addam quædam ex D. Cypriano in probationem ejusdem observationis: *homo novus renatus, & Deo suo per gratiam ejus reconstitutus, pater primo in loco dici*. Item de eadem oratione verba faciens: *Et profiteatur se Dei filium, dum nominat Patrem sibi esse in calis Deum*. Item: *Nec hoc solum fratres dilectissimi animadvertere, & intelligere debemus, quod appellamus Patrem qui sit in calis, sed conjungimus, & dicimus Pater noster, id est eorum qui credunt, eorum qui per eum sanctificati, & gratia spiritualis nati novitate reparati filii Dei esse coeperunt*.

Præterea si ab illa prima Ecclesiae ætate ad po-

ad posteriora demum tempora descendamus, A
& hujusce ritus & consuetudinis vestigiis
insistamus, nonne a D. Augustino monen-
tur competentes illa homilia 42. quam ha-
buit feria secunda palmarum, orationem
Dominicam ita edificare, ut eam memori-
ter Sabbato sequenti & proximo post Ba-
ptismum reddere possent? *Accipite hodie
quomodo invocatur Deus*, & paulo post:
*tenete ergo, & orationem hanc quam reddi-
turi estis die Sabbati novissimi quo bapti-
zandi estis*. Nonne in ordine Romano, &
ceteris qui de ritibus Ecclesiasticis, atque
de divinis officiis scripserunt, inter ceteros
ritus reperies certis quibudam diebus qua-
dragesimæ Catechumenos orationem domi-
nicam percepisse, ad eam scilicet Sabbato
Paschæ reddendam?

Possent etiam auctoritatem septimi Ca-
nonis eorum novem, qui in calce sextæ
Synodi Constantinopolitanæ habentur, ad-
dere; sed nullus est, ut puto, quin ex
his quæ attulimus existimet Catechumenos
toto tyrocinii tempore, ac decursu ad Deum
invocandum, & adorandum ea oratione
usos fuisse. Nam si tribus modo aut qua-
tuor diebus antequam Baptismo purgaren-
tur, ejus verba non dicam explicationem
aut mysteria docerentur, nonne vinco ora-
tionem ipsam olim illis ignotam fuisse? at-
que ut eam tantum memoriæ mandarent,
paucos dies eis ante lavacrum creditam,
non vero ut Deum antequam filii lucis es-
sent, hac oratione interpellarent.

Denique ut hanc observationem conclu-
dam, eorum mihi nequaquam probatur sen-
tentia, uti Vicecomitis lib. 3. cap. 16. qui
existimat ejusdem orationis arcana & my-
steria ante Baptismum exposita fuisse Ca-
techumenis, & competentibus; quod fieri
potuisse mecum negabit, si animo repe-
rat hæc verba, *panem nostrum quotidianum*,
ab omnibus pene de Eucharistia explicari;
cujus mysterii participes esse non poterant
Catechumeni, ut ex eadem ipsa homilia
42. Divi Augustini nemini dubium erit:
quam etsi verba orationis moneat esse di-
scenda, paucaque de eorum explicatione &
significatione perstringat, nihilominus ubi
ex ordine ad illa *panem nostrum* ventum
est, eadem consulo prætermisit, fidelibus-
que nota esse maluit dicere, quam explica-
re: *norunt, inquit, fideles quid accipiant,
& bonum est eis accipere panem quotidia-
nam huic tempori necessarium*.

OBSERVATIO XX.

De Martyrum auctoritate.

Q Uanti, amabo, debet esse hominibus
sanguis & crux Domini nostri Jesu
Christi, cum Deus in hoc, & alte-
ro seculo, tantam mercedem reponat iis
Martyribus, qui vel unam sanguinis gut-
tam profuderint, vel aliquas poenas & cru-
ciatus perpessi sint. Antiquitus Ecclesia ni-
hil rarum, aut pretiosum habebat, quod
non impertiretur Martyribus, de omni
quasi ejus jure, ac auctoritate illi succur-
rebant: etsi nullum ordinem, nullumve
characterem haberent, tamen & solvebant,
& ex laicis Episcopi, si non dignitate, ac
munere, saltem potestate fiebant, eoque
exultationis apud homines pervenerant,
ut plus propemodum auctoritatis, & pon-
deris, quam vel Presbyteri, vel Episcopi
haberent. Tertullianus: *Quid ergo? si
Episcopus, si Diaconus, si vidua, si virgo,
si Doctor, si etiam Martyr lapsus a regula
fuerit: ubi plures facere Martyres quam
Episcopos, & Presbyteros, atque aliquid
supra Episcopum addere videtur*.

Canone 34. Concilii Laodicensi, tantam
de eorum auctoritate opinionem olim eos
concepisse apparet, ut etiam ad falsos, &
hæreticos confugerent: *non oportet* (inquit
Concilium) *omnino Christianum derelictis
Martyribus Christi abire ad falsos Marty-
res; hi enim alieni a Deo sunt. Quicumque
autem abire voluerit, anathema sit*. Legi-
mus in Concilio Eliberino Canone 25.
*Omnis qui attulerit litteras confessorias,
sublato nomine Confessoris, eo quod sub hac
nominis gloria partim concutiant simplices,
communicatoria ei deinde danda sunt litte-
ra*. Et in Concilio Arelatensi primo can.
9. *De his qui Confessorum litteras afferunt,
statuit, ut sublatis iis litteris, alias acci-
piant communicatorias*: quorum etsi variae
sint expositiones, nulla tamen est, qua non
intelligatur summæ eos in Ecclesia aucto-
ritatis fuisse.

Sed ne prolixiores simus, missum facia-
mus quanto in præterit fuerint, quibus lau-
dibus ornati sint, quæ omnia ediscuntur
ex Patribus, & præcipue libellis ad Mar-
tyres, Tertulliani de Pudicitia, de fuga in
persecutione: & a Divo Cypriano episto-
lis

his 5. lib. primi, 12. lib. secundi, 4. 6. 25. lib. tertii, 1. lib. quarti, & de exhortatione martyrii. Veniamus tantum ad eorum potestatem, quam quis facilius concipiet, si intelligat illis temporibus tales se in ecclesiastica disciplina retinenda præstitisse, ut nullius omnino (dummodo præcipiti morte non raperetur) culpa, nisi ab Episcopo, & expleto poenitentia tempore tolleretur: at Martyres, si essent sacerdotes, utrumque perficere poterant, & a culpa simul & poena absolvere; si vero tantum essent laici, a poenis, & ab ipso tempore permultum diminuere poterant. Tertullianus, *quam pacem quidam non habentes, a Martyribus in carcere exorare consueverunt*. Sed validius de Pudicitia: *At tu jam, & in Martyres tuos effundis hanc potestatem*, locutus præcedenti capite, & toto libro de potestate solvendi & ligandi, & de absolute peccatorum mortalium. Item, *ad metallam confugiunt, & inde communicatores revertuntur*, non poterant redire in communionem Ecclesie nisi absoluti essent. Item, *Quis permittit donare que Deo reservanda sunt*. Explicat duobus his postremis capitibus, quod Deo reservatum erat, nempe noxas mortales, proinde infert Martyres ea tempestate illas condonare potuisse. Item, *quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei filius?* Item, *proinde qui illam amulans donando delicta*. Item, *si vero peccatores, quomodo oleum sacula tua sufficere & tibi & mihi poterit?* Testimonia equidem nullo pacto resellenda, quibus convincitur, Martyres sacerdotes pure & absolute culpas mortales remisisse: atque in omnibus his locis, aliisque etiam partibus, quamvis non sit distinctum inter Martyres Presbyteros & laicos; tamen crediderim sacerdotes poenam & culpam, laicos vero poenam dumtaxat & poenitentia tempus remisisse.

Veniamus ad D. Cyprianum, qui epist. 15. lib. tertii refert formulam, qua Martyres significabant se lapsos absolvisse: *communice ille cum suis*, quod satis ostendit eos absolutos fuisse cum redirent: non potuissent assequi jus communicationis nisi absoluti. In eadem epistola ait nonnullos sacerdotes dare solitos Eucharistiam lapsis, *ante manum ab Episcopo, & clero in poenitentiam impostam*: quia videlicet a Martyribus absoluti, & liberati erant: quod

Aquamvis improbet, tamen interea docet nos, rei usum vel abusum talem fuisse ortum ex opinione, quam Ecclesia imbiberat de Martyribus, eorum magnam esse vim & potestatem. Epist. 16. idem dicit, sed multo dilucidius epistola decima sexta editionis Pamelii, & 22. ejusdem editionis, *sum benedictus Martyr Paulus adhuc in corpore esset, vocavit me, & dixit mihi, Luciane, coram Christo tibi dico, ut si quis post recessum meum abs te pacem petierit, des in nomine meo*. Et tractatu de lapsis: *Credimus quidem posse apud judicem plurimum valere Martyrum merita, & opera Justorum; sed cum iudicii dies venerit. Item, si quis prapropere festinatione temerarius remissionem se dare cunctis putat posse, aut audet Domini præcepta rescindere, non tantum nihil prodest, sed obest lapsis*. Id quidem damnat, sed improbando, nihilolecius declarat talem usum fuisse, nempe recipiendi lapsum sine ulla alia absolute, cum Martyris commendatione niteretur; nam paullo supra dixit in eodem tractatu: *Ante purgatam conscientiam sacrificio, & manu sacerdotis*.

Profertur epistola 22. editionis Pamelii, ad probandum non satis fuisse lapsis a Martyribus pacem obtinuisse, nisi per Episcopum reconciliarentur Ecclesie: tamen Divus Cyprianus hac ipsa epistola scribit Lucianum nomine aliorum Martyrum scripsisse: *universis eos pacem dedisse*: Idem, *& pacem quam semel cunctis a Martyribus, & Confessoribus datam clamitabant, confestim sibi representari coegerint*. Idem, *pacem dari & peccata dimitti in Pauli nomine*: quæ certissima sunt testimonia, Martyres id juris sibi arrogasse, tolerante etiam Ecclesia. Fateor quidem Tertullianum primum negasse id juris & auctoritatis esse Martyribus: fateor Divum Cyprianum contrahere in angustum potestatem Martyrum quantum potest: fateor quoque id sublatum fuisse in Ecclesia circa tempora Divi Cypriani, aut paullo ante Nicenam Synodum, ut ex canone Concilii Laodicensis apparet, aliquid ex tanta auctoritate Martyribus superfuisset: sed negari non potest usque in illa tempora, eos quos protulimus locos, satis adstruere tanto in pretio Ecclesiam habuisse Martyres, ut quidquid fecissent, recte & ordine factum, quidquid remisissent, recte remissum arbitretur.

Est

Est *Aurora confurgens*, quæ semper augetur & perficitur, semper nascitur, ut quod uno tempore receperit, in altero consulto rejiciat. Perscrutanti mihi quomobrem & quo fundamento nixa esset illa Martyrum auctoritas, quamvis laici, & non sacerdotes essent (nam epistola illa 27. dictum est, Aurelium cujus nomine litteræ Lapsis dabantur, scribere nescivisse, quod litteras ille non nosset) non alix efficaciores occurrunt rationes, quam quas assertit Tertullianus de Pudicitia c. 22. prima quod tantum Martyris meritum esset, ut aliis peccatoribus communicari posse in satisfactionem delictorum crederent: *Si vero peccatores quomodo oleum sacule tue sufficere & tibi & mihi potuit?* Altera quod existimarent Dominum nostrum Jesum Christum peculiari quodam modo Martyribus inesse & insidere, unde absolvendi auctoritas illis emanaret: *Si propterea Christus in martyre est, ut mæchos & fornicatores Martyr absolvat.*

Ceterum, ex ipsis D. Cypriani verbis conjecturam facio, Martyrum commendationem nulli penitus, nisi post eorum mortem profuisse; id est, si quis veniam a Martyre impetrasset, cum Ecclesiam neque recepisse, neque ad communionem admisisse, nisi post mortem ejus Martyris a quo liberatum esse jactabat: epistola 14. libri tertii: *Ante ipsum pene martyrum excessum communicent cum lapsis, & offerant, excessus enim, & excedere pro morte usurpantur a Divo Cypriano epistola 13. sufficiat multos illic ex fratribus nostris annis istis superioribus excessisse sine pace, vel ceteris subveniatur qui supersunt:* epistola 7. libri secundi, *post excessum nobilissima memoria viri Fabiani.* Eos igitur increpat, qui antequam Martyres e vita migrassent, eorum petitioni satisfacerent, atque lapsos ea pace quam ab iisdem Martyribus acceperant, frui sinerent. Epistolæ 22. Pamelii verba quæ paullo antea protulimus, in hanc conjecturam deducere videntur: *Cum benedictus Paulus Martyr adhuc in corpore esset, vocavit me, & dixit mihi Luciane coram Christo tibi dico, ut si quis post reversionem meam abs te pacem petierit, des in nomine meo.* Fatetur Lucianus, quamvis in carcere detineretur, non suo, sed Pauli nomine peccata condonare. Item epistola 23. ejusdem editionis, *ut manu ejus*

Ascripti libelli gregatim multis nomine Pauli darentur.

OBSERVATIO XXI.

De Martyribus, Confessoribus, Extorribus, Libellaticis, Thurificatis, Sacrificatis, Blasphemis, & Lapsis.

ET si omnia hæc nomina, quæ Christianis, ob odia Gentium, persecutiones, & proscriptiones, indita sunt, cunctis pene nota sentiam, uno tamen intuitu ea omnia complecti posse, atque discrimen eorum intueri, non injucundum fore putavi. Confessoris, & Martyris nomina, & gloriam merebantur, qui in tuenda fide & religione Christiana poenam aliquam subierant, etsi Martyres si solum vere sint existimandi, qui morte, aut aliqua leviori poena mulctati, Confessores vero qui ante Magistratum constituti, nomen, fidemque Christi constanter, & impavide professi fuissent. Extorrium duo erant genera, quidam ob religionem & fidem Christianam in exilium pellebantur: Alii vero secedebant, ut se se periculis subducerent, & tormentis, in quibus despondebant se animum invictum, & propositi tenacem retenturos.

Ceterum hos aliquando reperies objurgari a Divo Cypriano, interdum etiam laudari. Cujus rationem non alio referes, quam ad temporum statum, & conditionem. Nam initio persecutionum, ut ceteris animos ad mortem pro Christi nomine obeundam augerent, pusilli animi & infracti esse in persecutione fugere clamitabant: ea vero ingruente, nulli vitio dabatur, quoquo modo fidei vitæque consulere. Ita factum est, ut l. 2. epist. 5. habeatur *nec Extorribus quæ oportuit abjurgatio*, quos tamen tractatu de lapsis stantes appellat, & in illo triumpho Martyrum quem repræsentat, ovantes eos in Ecclesiam post Martyres triumphantes, inducit. De Thurificatis, Lapsis, Sacrificatis non dubitatur. De Blasphemis nihilo magis, quos Gentiles abjurata fide, probra insuper & convicia in Christum conjicere compellebant, ut refertur a Plinio, *ut maledicerent Christo.*

Qui vero sint *Libellatici* quæstionis est: Card. Baronius anno Christi 253. rem ita explicat: *At colligitur ex iis non sic Libellati*

bellaticos esse dictos, ut multi putant quod libellum offerrent magistratui, quem potius ab eo acciperent; & paullo inferius: tamen aliqua per se, vel per alium edita professione fidem negaret, ne vero sicut ceteri, traheretur ignominiose ad aram, id pecunia redimebat. Idem, dicimus Libellaticos non esse ejusmodi, ut pretium solverent, ne cogerentur negare, sed negasse eos Christum: verum, nec palam, ut alii offerre sacrificium vel libamina cogerentur, spondisse pecuniam.

Duo tamen inter legendum Libellaticorum genera mihi videorprehendisse: Primum eorum qui in carcere constituti poenas quæ de Christianis sumebantur, quoquo modo effugere, quam subire malebant; & ut id consequerentur, Libello affirmabant se neque esse, neque Christianos fuisse, de his est mentio apud Divum Cyprianum tractatu de Lapsis: *Qui etsi nefandis sacrificiis manus non contaminaverunt, libellis conscientiam polluerunt*, epist. 5. l. 3. *vel nefandis libellis nihilominus conscientiam polluerunt*, epist. 4. l. 1. *Basilidem, & Martialem libellis idololatria maculatos*. Ibidem, *Actis publice habitis, apud Procuratorem Ducenarium obtemperasse idololatriæ, & Christum negasse contestatus sit*, epist. 7. l. 2. *illicita nefariorum libellorum professione prodiderunt*, epist. 3. l. 1. *vel sacrificio, vel libello esse maculatum*.

Porro hos Libellaticos non existimari pecunia iudices corrupisse, neque libellum ab eis accepisse, nam quid amplius ab eis, exuta fide, desiderari poterat? Divus Cyprianus ad Demetr. *Torqueri enim debui, si negarem*. Tertullianus: *Absolvimur negantes, quia nominis prælum est*. Idem: *Christianum hominem omnium scelerum reum cogis negare, ut absolvas*. Idem: *Ceteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum*. Idem: *Vociferatur homo Christianus, sum quod est*, dicit, tu vis audire quod non est. Et quamvis, ut ex Plinio cognoscitur, mutata religione, Diis nihilominus libare cogerentur, sæpius tamen expugnata fide dimittebantur. Satis præterea firmum non videtur, quod ait Baronius, eos ne palam sacrificarent, pecuniam obrulisse: nam de Basilide Libellatico habetur in D. Cypriano: *Cum actis publice habitis, obtemperasset idololatriæ*.

Libellaticorum aliud in eodem Divo Cypriano genus observabis, epistola ad Antonianum. Hi enim ubi pecunia iudicis animum tentari, atque commoveri posse sentiebant, mox Christianos se esse non dubitabant fateri, & ob hanc causam sibi non licere idolis sacrificare; rogare ne vi neve tormentis ad id faciendum inducerentur, pecuniam ut libellum obtinerent, quo se in posterum in libertatem vendicarent, libenter offerre: *Cum occasio libelli fuisset oblata, quem nec ipsi acciperem, nisi offensa fuisset occasio, ad magistratum veni, vel alio eunte, mandavi Christianum me esse, sacrificare mihi non licere, ad aras diaboli me venire non posse, dare me ob hoc premium, ne, quod non licet, faciam*. Idem in eadem epistola: *& pejor sit mœchi, quam Libellatici causa, cum hic necessitate, ille voluntate peccaverit, hic existimans sibi satis esse, si non sacrificaverit, errore deceptus sit*. De Libellaticis igitur est mentio, qui neque Christum negaverant, neque sacrificaverant: nam mœchi causa pejor non esset ejus Libellatici, qui Christum negasset, aut sacrificia fecisset.

Ex his utroque Libellaticos licet inter se conferre, & utriusque discrimen ex hac comparatione deprehendere: dixit illos Christum ejulque religionem & fidem repudiasse; hos vero se Christianos facere & fateri: pecunia sese præterea liberasse, illos vero pecuniam obtulisse non reperies: eorundem etiam scelus & sacrilegium multis verbis execratur; hos vero ait non tam crimine, quam errore deceptos esse, qui si Christum negassent, nequaquam eos errore, non crimine, deceptos fuisse dixisset: fatendum igitur necesse est Libellaticorum duo fuisse genera.

OBSERVATIO XXII.

De Sacerdotio gentilium.

DE Ethnicorum Sacerdotio aliquid in hisce notis scholiisque inferere, non alienum, neque inutile erit: non eo quidem consilio, ut ritus omnes, caeremoniasque perscrutemur; sed ut canonum quorundam explicatio illustrior multo existat: quorum vis, intelligentiaque quamplurimos interpretes effugit: cujus rei perficiendæ causa primum illud observandum erit; Christianos

nos cum omnes falorum Deorum cultus, anileque fabulas non ignorarent, eo tamen flagitiose progressos, ut Sacerdotia Gentilium ambitiosa quadam pensatione nundnarentur. Deinde, non omitemus oculis subicere edicta illa, & rationes quibus Ecclesia vetuit ne dignitatum illi gradus expeterentur. Tertio quantum erit in nobis, connitemur ex his quæ dicta erunt afferre lucem quibusdam canonibus, quorum alium fuisse sensum, ac sententiam ac antiqui Patres censerent, plerique iudicarunt.

Trium rationum momenta quadam impellebant Christianos ad Sacerdotii Ethnicorum petitionem: Primum ambitio, cujus incensi cupiditate conflagrabant homines ætate florentes, nihil enim æque, cum Romæ, tum in aliis Provinciis, ad consequendos honores, auctoritatemque, & nominis existimationem comparandam valuit, ac ludorum quorundam apparatus & magnificentia, quod eorum commissio, populi gratiam animosque conciliaret: iis autem in provinciis, & municipiis flamines præsidebant, nonnunquam etiam eos populo suis sumptibus exhibebant: ad civium ergo benevolentiam eo genere obsequii devinciendam, non pauci Christiani spreta religione incitabantur, ut ejusmodi honorum gradus, & flaminium sibi deferri vehementer postularent, quo facilius editione spectaculorum, & scænæ pompa maxima, imperitæ multitudinis applausum, & acclamationem promoverentur. Id perspicui potest ex L. unica 4. tit. 61. libri 10. Cod. in qua, rogatione interposita, suntus necessarios & liberales qui ad ludorum commissionem requirentur, se suppeditaturum. Parens quidam prosteretur, modo filio ad Sacerdotium venire liceret. Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus promiserit, ideoque etiam sacerdotem te creari impetravit, onus erogationis commune omnium hæredum ejus esse, Præses Provinciæ non ignorabit. Verum id ita esse facile crediderint, qui tempore Tertulliani didicerint Christianos, qui idola fabricarentur, existisse: adleguntur in ordinem ecclesiasticum artifices idolorum, quin tempore Siricii, & Innocentii non deerant, (quamvis otio & tranquillitate maxime Ecclesia frueretur, rerumque publicarum munera a Christianis hominibus administrarentur,) qui ad impia illa sacerdotia

Aprovehi se cuperent, eorumque officio fungerentur. Siricius Episcopo Tarraconensi c. 5. De iis vero, qui acta pœnitentia, tanquam canes, ac fues ad vomitus pristinos & volutabra redeunt, & militia cingulum, & lydiacas voluptates. Innocentius epistola 4. c. 3. De Curialibus autem manifesta ratio est, quoniam, & si inveniantur hujusmodi viri, qui debeant clerici fieri. Item epist. 24. c. 4. Neque de Curialibus ad ecclesiasticum ordinem venire posse, qui post Baptismum, vel coronati fuerint, vel sacerdotium, quod dicitur, sustinuerint, & editiones publicas celebraverint.

Secundo, metu quandoque percussit aliquo cogebantur obire illa spectaculorum seu ludorum munia, ne si id facere detrectarent, pro Christianis haberentur: ætate namque & opibus florentes, si ea pro nihilo habuissent, in suspicionem venissent Christianæ fidei, & religionis admittæ: accedit & illud, exerceri illa potuisse munia, etiam sacrificium nullum fecissent, ut planum est can. 55. Concilii Eliberini. Quare Ecclesia cum videret homines mortis operendæ proposito orrore magnopere commoveri, in eos non ita graviter animadvertere consueverat, quamvis munera illa non defugissent, modo ab omni sacrificio, manus oculosque cohibuissent; eamque ob causam eodem in Concilio non durius quicquam statuendum in illos judicat, qui domi suæ idola reservarent, modo ab eorum adoratione, atque cultu abstinerent, atque ea suis ex ædibus deturbare non possent, quin a servis iudicibus deferrentur, & detegerentur, can. 41. Admonere placuit fideles, ut quantum possunt, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant; si vero vim metuunt servorum, vel seipsos conservent, si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur.

E Tertio, ratio illa afferri potest, quæ Christianis eam vim afferebat, ut illa quasi munera, officiaque non recularent, quod sacerdotia illa erant munera patrimonialia, ut ajunt Jurisconsulti, a quibus Curiales non poterant excusari. Quare Christiani quocumque locorum, aut gentium concessissent, si essent Curiales, aut fortunæ amplissimæ sustinere illa munera cogebantur, aliter ad eos bona illa omnino tanquam hæreditates pervenissent, qui illorum vicem

in administratione eorum munerum subiis-
sent. Sacerdotium autem fuisse quoddam
officium, ceu munus patrimoniale, proba-
tur lege 8. tit. 41. l. 10. Cod. *Nec proto-*
stasia vel sacerdotii, vel decaprotia, mune-
ra corporalia sunt, sed tantum patrimonii
esse non ambigitur. In quam legem Cui-
cius hoc habet: *Sacerdotium autem inter-*
pretor, veluti Alytarchiam, Asiarchiam,
Syriarchiam, Phœniarchiam, quo qui fun-
guntur, ludis præsumt in honorem Deorum
instituitis, cum sumtu aliquo. Idem auctor
in l. Unicam de mulieribus, in quo loco
Cod. ait: *Sacerdotium Provincia munus pa-*
trimoniale est, veluti Asiarchia, nam qui
eo fungitur, sumtu ejus eduntur certamina,
& ludi in honorem Deorum: & observat.
lib. 3. c. 13. asserit: *inde sacerdotium ipsum*
Alytarchia dicitur, ea forma qua & Asi-
archia, & his similia sacerdotiorum nomina,
& flaminum. Præterea quæ narrat Cui-
cius, magistratus & sacerdotes solere spe-
ctacula seu certamina edere, succurrunt &
alia testimonia l. 1. Cod. Theod. lib. 15. tit.
de spectaculis. *Magistratus, & sacerdotio-*
rum editiones, quæ aut in civitatibus, aut
certe in his debent exigi, quas delegit an-
tiquitas. Tertullianus de spectaculis: *Quis*
tibi Prætor, aut Consul, aut Quæstor, aut
Sacerdos de sua libertate præstabit? Mune-
ra vero patrimonialia ab unoquoque susti-
neri oportere plurimæ leges testantur. 1. tit.
41. lib. 10. Cod. *Civilia munera per ordinem,*
pro modo fortunarum sustinenda sunt. Ubi
Cuiacius ait: *Et non omnia, sed patrimo-*
nialia, ut apparet, ex l. 2. ejusdem tituli:
Munera quæ publicæ utilitatis causa indi-
cuntur, ab omnibus subeunda sunt: & aliis
omnibus legibus illius tituli apparet, ab
ejusmodi muneribus neminem liberum so-
lutumque videri. Cum igitur Christianus
suo quasi ordine ac per vices, illius in
quo commorabatur loci, designari flamen
aut sacerdos deberet: tamen illa renun-
ciatio, creatioque suæ religioni fideique
repugnaret, cogeatur eam oblatam admit-
tere, ejusque perinde ac aliorum mune-
rum, procuracionem capeffere. Ex his ve-
ro locis quos ex D. Innocentio dedimus,
satis constat Curiales ab ordinibus Ecclē-
siasticis prohibitos, quod quibus in locis
Curiales essent, inde digredi iis non li-
ceret, suæque Reipub. ac publicorum mu-
nerum habere eos rationem oporteret: nec

Aquæ in iisdem locis ex præscripto, institu-
toque legum præstanda essent, negligere;
cum autem ex iis locis quorum Curiales
erant, demigrarent, eo postliminio reverti
necesse erat, quamvis in ordines sacros
adlecti essent: quæ causa esse potest, cur
Patres præcise & assèveranter Curiales ad
illos sacros ordinum ritus accipiendos, ur-
geri, aut admitti non oportere arbitra-
rentur; quia eo honore affecti, adigi pote-
rant, ut eo unde decesserant, quod ibi
Curiales essent, redirent, atque adeo Pro-
vinciis publicis defungerentur: in quorum
numero ac recensione, (ut non dubie,
neque obscure apud Sanctum Innocentium
videbis) Sacerdotia, flaminia Paganorum,
ludique publici committebantur, quo tem-
pore nullum genus idololatriæ peccatorum-
que ac flagitiorum prætermitti solet.

Illud autem perpendendum est, totum
illud de quo agimus, munus usurpari soli-
tum, cum Imperatores Christiani
Imperii clavum tenerent, Ecclesiæque com-
pressis persecutionum procellis conquiesce-
ret. Illudque mirum videri debet, si quis
se tali munere abdicare voluisset, desiderio
quodam incensus vitæ asperioris intra clau-
stra religiosæ familiæ, aut etiam in deser-
ta aliqua religione, ac solitudine traducen-
dæ, cogi potuisse, ut ad suam illam ur-
bem, quo publica illa munera exerceret,
volens nolens reverteretur, lib. 26. tit. 32.
10. Cod. *Quidam ignavia sectatores, deser-*
tis civitatum muneribus, captant solitudi-
nes ac secreta, hos igitur atque in hujus-
modi deprehensos erui latebris consulta præ-
ceptione mandamus, atque ad munia pa-
triarum subeunda revocari. Sacerdotia igitur
Gentilium in Provinciis, earumque ci-
vitatibus erant munera patrimonialia, a
quibus se vindicare nemo cum posset, pro-
ratione facultatum, ac divitiarum suo or-
dine ad illa obtinenda, gerendave assume-
batur: quemadmodum prima illa lege tit.
41. decernitur.

Quæ apud Eusebium de quodam Asiarcha
leguntur, ad rem pertinet hoc loco refer-
re. Cum igitur sancto Polycarpo mors es-
set obeunda, Philippus quidam Asiarcha,
sacerdosque Ephesi cum esset, Sacerdotii
sui exacto expletoque tempore, postulanti
turbæ leonem, ut in Polycarpum immitte-
ret, respondisse fertur munus se dedisse,
quod apparere debuerat, eoque se posthac

H libe-

liberum, solumque munere videri: *His Arum Marna idolo deditum, Circenses equos dictis succlamabant, & a Philippo Praside Asia petebant, ut Polycarpo leonem immitteret, quibus ille respondit, non hac licere sibi, eo quod munus venandi jam adimpletset: ubi verbum, Munerario, pro Praside Asia substituendum. Quod Aetio non Præsidentem, aut Principem, sed Sacerdotem Asiae, & Munerarium significet, eundemque qui ludos praestat suis sumptibus. Ita vertit Rufinus, & Cujacius in legem primam tit. 62. l. 10. Cod. observavit, cui cum Rufini explicatio, versioque hanc lucem attulisset, qui ita hoc verbum Aetio Munerarium exposuit, excogitavit, sed acute & solerter meo iudicio, non rejiciendam emendationem Actorum Apostolorum c. 19. Nam cum in ordinaria & vulgata legas, quidam ex Asia principibus, contendit reponendum esse, sed quidam Munerarios, & sane correctio illa non levibus, nec infirmis rationibus corroboratur: nam qui tandem Principes in Asia esse poterant, cum in Romanorum potestatem, ditionemque longe antea tota cessisset, & ad Provinciae formam esset redacta? Quod si qui principem locum Ephesi occupant, Principes Asiae dicuntur; quae tandem ea de re asserri ratio potest, aut cur unius singularis urbis Principes, non modo civitatis, sed & totius Provinciae, quae ex variis plurimisque constabat provinciis, Principes nominabantur. Et quanquam non mihi dubium sit, quin, ut ex Cicerone iudici, in Asia Magistratus de rerum publicarum statu in theatris deliberarent, ipsaque theatra non modo publicis ludis locum, sed etiam senatorio ordini praebere, verisimilius tamen est, qui e theatro se commoverat, ut D. Paulum moneret, quo minus in theatrum se daret, fuisse paganorum sacerdotem, & Munerarium, qui tum ludos edebat, non autem magistratum; quandoquidem locus ille Eusebii in versione Rufini, non mediocriter hanc explicationem sublevar. Sed ut ad ea quae probata jam sunt, iterum gradum faciamus, locus ille D. Hieronymi in vita sancti Hilarionis, quod diximus, tuetur, & confirmat Christianos cogi solitos ea munera patrimonialia obire, quibus ludi, & sacerdotia Ethnicorum continebantur: Sed & Italicus ejusdem oppidi municeps Christianus, adversum Gazensem Duumvi-*

nutriebat, venit ad beatum Hilarionem, cumque subrideret, cur enim non magis equorum pretium pro salute animae tuae pauperibus erogas? ille respondit functionem esse publicam, & hoc non tam se velle, quam cogi. Christiano quidem nihil optatius fuisset, quam ut ipsi liceret non profundere pecuniam ad illos ludos faciendos, & ad multitudinem Ethnicorum tali lenocinio delinendam, sed de consilio sententiaeque optimi Patris ad inopum & egenorum inopiam sustentandam; sed respondet se ad id praestandum compelli, quod bona quae a parentibus hereditario jure acceperat, iis scilicet muneribus publicis obeundis, & ludis coram populo exhibendis tenerentur.

Extra vero controversiam & illud est, pro potestate imperioque Ecclesiam vetuisse, quo minus Christiani ambirent, aut sustinerent sacerdotia Ethnicorum, canonibus id contestantibus, quibus eos qui iis functi fuissent muneribus, multam irrogatam legibus, ut can. 2. 3. 4. & Ss. Concilii Eliberini. Quanquam autem nulla lex esset, quae id prohiberet, aut poena aliqua comprimeret, certum tamen, & omnino planum est horum munerum actionem, seu administrationem magnopere Christianae religioni adversatam fuisse, quod ea exerceri omnino non sine execrabili idololatriae crimine posset. Neque vero proferendus est canon ejusdem Concilii Ss. qui non ita graviter, & atrociter paganorum sacerdotes inculcat, punitque, cum non nisi ad biennii poenitentiam perferendam in eo adigantur. Nemo autem nescius temporibus illis lethalem noxam viginti aut triginta annorum perpeffione seu poenitentia castigatam, unde non a quoquam mortiferum committi posse peccatum Patres illi antiqui existimabant, si sacerdotem se, aut flaminem Paganorum fuisset renunciari, cum non tanquam capitalia, quae dixi, peccata illa duo punirent. Respondebo, canone illo eos designari, quos necessitas quaedam impulisset, ut impositam istam flaminis provinciam detrectare non possent, vel qui, cum fortunis opibusque abundarent, oblata mandataque sacerdotia, quae erant munera patrimonialia subterfugere non poterant: vel quia ad illos honorum gradus ascendissent, ut ex hominum animis,

mis fidei Christianæ, quam profiteri coram non audebant, suspicionem opinionemque evellerent. Ecclesia autem tanquam optima & indulgentissima mater, cum illa duo quæ prope vim afferebant, perenderet, non in eos quidquam durius statuendum ducebat; modo non idolis immolassent: neque quidquam quo delatus quidam illis honos diceretur, obrulissent (a). Quemadmodum eodem consilio non graviore severitate Ecclesiam esse usam, videns in eos, qui intra privatos parietes idola reservarent, modo iis non adolerent: neque ea alio, sine aperto vitæ discrimine, aut sine manifesta nominis Christiani delatione quam reformidabant, exportare liceret.

Reliquum est, ut ex iis quæ attulimus, explicationem eruamus quatuor Canonum Concilii Eliberini, & locorum quorundam, quæ ex sancto Innocentio citavimus. Verum quo apertior, planiorque fiat res ipsa, postulat, ut hoc loco commodiore alia explicatione refellamus: ad quod præstandum, invitum sane, ac omnino prope reluctando accederem, quod præsertim apud Baronium ea reperiatur, qui sit optime de Christiana religione meritis, cum quamplurima densissimis sempiterni quasi silentii demersa, sepultaque tenebris in lucem evocarit, ut ejus singularem admirari eruditionem potius liceat, quam ut quisquam eum reprehendat. Sed cum nihil æque, ac Ecclesiæ veteres ritus, mores, & disciplinam explanare, & eruere nos oporteat, nihil detrectandum est, ut antiquis constitutionibus lucem aliquam afferamus, numero 40. 41. 2. 3. 4. anni Domini nostri 305. canones illos exponit, ac si contra lapsorum causam confecti essent, cum flamines ferme a lapsis distinguit, quales a Divo Cypriano, & ab aliis ejusdem temporis auctoribus dipinguntur; quin etiam sibi persuadet sanctum Innocentium, cum ipse antiquarum constitutionum vim, ac severitatem excusaret ac emolliret, voluisse intelligi, & verba fieri de illo consilio, constitutionemque secundam sancti Innocentii ad Episcopum Tolosanum esse contra lapsos, qui Christi fidem deseruerant, præscriptam. Ad extremum in 3. canone

Aspinatur verbum illud, *Munera*, accipi pro pecunia, quam ut se aliquis lapsus immolationis metu liberaret, obtulerat: omnia tamen illa, non consentanea, imo contraria canonum illorum sententiæ videri. Primum enim quantum intervallum interjectum esse putas inter flamines illos, quorum in his canonibus facta est mentio, & lapsos. Lapsi enim Christiani sunt, & judicio omnium tales existimantur, quos vis suppliciorum, aut metus coegit ad immolandum Diis, & ad Christum ejurandum. Flamines autem de quibus est mentio in Concilio Eliberino, pro Christianis non habebantur, imo ad illa munera capeffenda animum adiciebant, desiderio quodam dissimulandæ & occultandæ religionis in Christum: sive quod divitiis affluerent, ad eorum publicorum munerum administrationem ex ordine procurandam, tanquam ministri, sacerdotesque sacrificiorum accedere cogebantur. Illos enim Ethnici, ut verò legitimolque idolorum sacerdotes, non ut Christianos nominabant; atque hoc est flaminum, & lapsorum discrimen, veluti Apostatarum nomen, seu appellatio non proprie cadit in lapsos, tamen religionis essent desertores. Illam namque non cuiusquam impulsu, aut tormentis coacti, sed suapte sponte tum cum summo orio Ecclesia frueretur, neque ad id scelus mortis metu instigarentur, pernegabant. Quod autem ad constitutionem secundam epistolæ sancti Innocentii ad Episcopum Tolosanum attinet, non illa quidem ad horum canonum severitatem magis respicere potuit, quam ad totius Ecclesiæ disciplinam, quæ prioribus illis sæculis, non solum a communione, id est absolutione, gravia crimina in perpetuum removebat, sed vix jus poenitendi eis indulgebat: in ea enim constitutione, ne verbum quidem de flaminibus factum: sed quæstio quæ adjudicatur ab Innocentio in ea constitutione ejusmodi est, nimirum, quid faciendum sit iis, qui post Baptismum propter vitæ stagitiosæ rationem, quam ad mortem usque produxerunt, excommunicati fuissent, si in periculum vitæ adducti, communionem & poenitentiam sibi concedi efflagitarent. Divus Innocentius respondet per veteres leges communionem in

(a) *Locis corruptis.*

morte, non autem poenitentiam illis adimi, legemque hanc severam quidem, sed iustam & necessariam pro ratione temporis videri. Nam si ejusmodi hominum generi perfacile Ecclesia peccatorum relaxationem, & communionem impertiisset, lapsis sine dubio eandem beneficentiam negare non potuisset, quorum magna vis, ac multitudo, tali praesertim tempore, cerneretur, cum ubique ad necem & supplicium Christiani quaererentur: atque is est, meo judicio, sensus illius canonis sancti Innocentii, quo ad hunc modum explicato non potuit illos Eliberini canones, neque eorum severitatem respexisse. Nam Sanctus Innocentius non de lapsis disputat, ut definire quidquam de iis statuatur, sed solum contendit disciplinæ ecclesiasticæ statum eo tempore non tulisse, ut excommunicati reciperentur; ne lapsis ob easdem rationes veniam laxare cogeretur, quorum causa, conditioque multo æquior, iustiorque, quam aliorum esset futura, ob id maxime quod dicit Tertullianus: *Magis negat Christum, qui delectatur, quam qui vexatus amisit, & qui cum averteres doluit, quam qui cum amitteret, lussit*. Denique multo ante Concilium Eliberinum, de lapsis revocandis res erat expedita, & in Ecclesiam post poenitentiam admittebantur. Quapropter ad alia tempora, & ad alias constitutiones referenda sunt verba Divi Innocentii, quam ad Concilium Eliberinum.

Ad extremum verbum hoc, *Munera*, quod in tertio canone legitur, non potes explicare, ut ait numero 44. *Sed quod non sine aliqua animadversione eum esse sine- rent, qui aliquo oblato munere, a necessitate sacrificandi se redemisset*. Nam ibi, *Munus*, pro ludis publicis, qui populo dabantur, sumitur, & quos antiqui delinientæ plebis causa, & aliqua voluptate demulcendæ gratia, partim Romæ, aliisque in locis instituerant, ut vulgo fertur, *Panem, & Circenses*. Neque vero capi potest pro pecunia, quam flamines, ut se sacrificandi munere liberarent, largiebantur: non enim hæc explicatio ullo modo congruere potest explicationi sententiæque textus. Deinde quamobrem quæso hominem, qui non immolasset, ad tam duram, & austeram poenitentiam subeundam sententia sua Ecclesia adegisset. Non sum quidem nescius eos non caruisse deprehensione, ac

Avituperationis infamia, qui quo se a necessitate sacrificandi redimerent, pecuniam numerassent. Imo & in eisdem supplicium aliquod decretum fuisse constat. Sed tempore D. Cypriani planum est morem illum e medio sublatum: idemque auctor Libellaticos excusandos censet, qui pecuniam dederant, qui quidem Cyprianus, multo antequam Concilium Eliberinum extitisset, floruit. Quamobrem non video cur Patres istius Concilii, poenitentiam differre, ac prostrahere ad mortem ipsam voluissent eos, qui pecuniam aliquam quominus sacrificarent, profudissent; praesertim cum canone 55. biennii poenitentia mulctarentur ii qui Paganorum Sacerdotes fuissent, & vestes coronasque gessissent. Mihi quidem videtur id quod can. 55. profertur in majori crimine ponendum, quam quod canone tertio dicitur, eosque qui sacerdotio paganorum præditi in Capitolio, aliisque in sacrificiis sacerdotalem vestem, coronamque tulerunt, majori supplicio coercedos esse, quam qui pecuniam tantum, ut tormenta, & cruciamenta vitarent, seque e sacrificio eximerent, dederint. Unde colligi quidem illud vere potest, non esse hujus rei sententiam, aliumque esse hujus canonis tertii sensum investigandum: quo autem hæc explicatio apertior, illustriorque sit, in tres classes dividi posse Christianos judicasse Patres perpendendum est: Christianos inquam, quibus necessitas quædam imposita fuisset, ut sacerdotium Paganorum fusciperent.

Prima classis eorum fuit, qui inviti & reluctantes sacerdotium iniissent, sed qui ejus curationem non attigissent, neque populum ludis oblectassent, neque Diis honorem supremo Numini debitum persolvissent, (demonstravimus autem Sacerdotes ludorum spectaculis retinere plebem, & delectare solitos.) Ii autem can. 55. duorum dumtaxat annorum poenitentia castigantur, quod ad illa munera obeunda, & capeßenda essent coacti, ne se Christianos palam proderent, vel quod bona quædam possiderent, quæ muneribus patrimonialibus obligata essent. Ecclesia sagacissime prospiciebat, ad ea munera repugnanter admotos fuisse, proptereaque cum illis lenius agendum esse.

Secunda classis eorum est, qui Flamines contra quam volebant creati, & renuntiati fuisset.

fuiſſent , eoque ſacerdotio affecti , & or-
nati ludos fecerant : ſed qui a ſacrificio ab-
ſtinuerant . Patres iſtius Concilii can. 3.
perpetuæ eos poenitentia peragenda addi-
cunt , communione tamen illis in morte
non erepta : hic eſt ſenſus , ſententiaque
canonis tertii .

Tertia claſſis fuit eorum qui flamines ,
& ſacerdotes ſua ſumma voluntate ſe deſi-
gnari curarent , quique non ſolum ludorum
celebritate populum leniſſent , ſed etiam
thura Diis adoleviſſent . Patres eos ex vi
canonis 2. excommunicationis perpetuæ ful-
mine percellunt : eoſdemque in morte com-
munionis beneficio privant . Si cui horum
trium canonum alius ſenſus atque intelli-
gentia occurrerit , ex ejus ego laude præ-
clari inventi , ſeu explicationis nihil decer-
po : ego quidem hanc quam attuli , non a
textu ipſo ullo modo diſcrepare , ſed & ſen-
tentia & iudicio Patrum congruere , rebus-
que illis quæ tum a Paganis temporum il-
lorum , quibus Concilium illud indictum
fuit , gerebantur , exiſtimo , quemadmodum
in notis diximus , quas in illud Concilium
protulimus .

Supereſt explicetur , & interpretatio pro-
feratur quæ conſentanea ſit iis , quæ in ſe-
cundo canone dicuntur , *ſi geminauerint ſce-
lera* . Quatuor fuiſſe ludorum genera ne-
mo non audiit , Circenſes , rem ſcœnicam ,
Agones , & mœnera : quibus in omnibus
Diis immolare mos erat , cum illis ipſis
ludi dedicarentur . In muneribus autem
ſeu ſpectaculis , gladiatores mutuis ſe ſe
vulneribus conſiciebant , plurima cæde fa-
cta , ut populi ſpectantis oculi ſanguine
paſcerentur . In ſcœnicis ludis , nullum ge-
nus impuritatis & libidinis prætermitteba-
tur Tertulliano teſte : *Theatrum proprie
Veneris ſacrarium eſt* . Item : *non theatrum ,
ſed & Veneris templum nuncupavit* : a qui-
bus impuritatibus , quaſi a quodam fonte &
ſeminario innumerabilium peccatorum , &
vitiſſimum vis incredibilis profluxit , in qui-
bus etiam floralia exhiberi & exerceri ſo-
lita conſtat . Sacerdotes igitur , & Flami-
nes , cum populum ſpectaculis recrearent ,
tria in ſe peccata admittere poterant , Ido-
latriam , Homicidium , & Adulterium ,
ſacrificabant namque ipſo aditu , initioque
ludorum in gladiatoria pugna , aut ſcœni-
cis ſpectaculis adulterio , & homicidio ſe pol-
luebant , aut ſaltem auctores ſe illorum

ſcelorum conſtituebant , cum ludorum illo-
rum ſumptus ſuſtinere iſſque præſent .

Alia etiam ſuſtinere poteſt explicatio , in
illis canonibus mentionem fieri illorum ,
qui non tantum ſacrificaverant , ſed etiam
præter idololatriam , privatim homicidia ,
& adulteria perpetrarant . Nam in 3. can.
verba illa ad hunc torquenda ſunt ſenſum ,
nec cum priore explicatione ſatis conve-
niunt : *Ipsi ſi poſt poenitentiam fuerunt ma-
chati* , quibus apparet Patres loqui de Flami-
nibus , qui ob flaminia & ſacerdotia ſuſ-
cepta agerent poenitentiam : quod ſi ita
eſt , prior explicatio non admittetur ; cre-
dibile enim non eſt quo tempore a ſe poe-
nitentia poenas repeterent , Flaminum mu-
nera exercere , & obire voluiſſe , cum ejus
rei cauſa poenitentia ferirentur .

Canone autem ſtatui decernique ſenti-
mus , ut poenitentia locus ejuſmodi Flami-
nibus tribuatur , ſi poenitentia tempore adul-
terari eos contingat , tum demum indignos
cenſeri , qui in exitu abſolvantur , quod lu-
dibrio quodam communionem & poeni-
tentiam habuerint , cum quo tempore eos
poeniteret , peccarint . Quo in loco nego-
tioque illud verbum , *poſt poenitentiam* ,
quaſi obiter ponderandum eſt , ut dicamus
id quoque non dici , aut ſignificare poſt
peractam poenitentiam , aut ſi Flamen
ipſe , abſoluta ante poenitentia , in adul-
terium incurreret : nam cum canon perpe-
tua illum poenitentia puniendum cenſeat ,
ejus non erat unquam poenitentia ſinis
aut modus expectandus : neque canon de
illo poenitente dicere poterat : *ſi poſt poe-
nitentiam fuerit machatus* . Sed eſto hic
ſenſus , ubi Eccleſia beneficium tribuerit ,
ut poenitentia remedio ſeſe erigat , ſi in
peccatum prolabatur : neque enim Eccle-
ſia omni generi hominum eam impertien-
dam duxit ; neque quiſque ſine ejus præ-
ſcripto atque imperio ea uti poterat . Si
igitur Flamen admiſſus ad poenitentiam
quæ ei data fuerat ob ludos populo datos ,
adulterio ſe ſe poenitentia tempore conta-
minaret , is per Eccleſiam communionis be-
neſicio in morte privabatur : atque ego ,
quidem ſentio aliter explicari non poſſe
verba illa , *ſi poſt poenitentiam* . Quartus
canon de Catechumenis ſermonem inſti-
tuit , qui in ipſo Catechumenatu , Sacer-
dotio & Flaminio paganorum fungerentur :
neque tamen ſacrificarent . Itaque cano-
ne

ne illo triennii poenitentia puniebantur, qua in re sese duæ obijciunt difficultates: una, an triennii tempora aut poenitentiam aut catechumenatum respiciant, hoc est, an Patres triennium poenitentiae, aut catechumenatus prorogent: mihi quidem videtur, triennium illud ad tres annos poenitentiae reduci posse: catechumeni publica poenitentia castigabantur, ob illa quæ in ipso catechumenatu peccata commiserant, ex vi canonum, 5. can. Neocæs. & 14. Nicæni Concilii.

Secunda difficultas, hoc Concilio gravior in Catechumenos animadverti, qui ad sacerdotia accesserant, quam in Baptizatos: nam hi canone 55. non nisi duorum annorum poenitentiam subeunt, illi autem trium. Ad id responderi potest triennium poenitentiae, qua catechumenus multabatur, non ita grave acerbumque videri, ut biennium, quo baptizatus puniebatur: non enim Catechumenus excommunicatus erat, neque ab Ecclesia illi, ut baptizato, interdictum erat, ob id maxime quod in Ecclesiae gremium sinumque nunquam admittus fuisset, quod unum baptizatus ignominiae, & supplicii gravioris loco duceret. Quod ad S. Innocentii loca attinet, eorum perfacilis est solutio ex iis quæ supra allata sunt, si meminerimus Curiales ad ea procuranda quæ ipsorum curæ commissa erant, & ad alia officia quæ alibi administranda susceperant, obligari: quod si a suis digressi civitatibus alio longius concessissent, legum vi teneri eo redire, ut suarum urbium munera obirent, quæ & ludos, & sacerdotia complecterentur: ideoque S. Innocentius vetat omnino ad ordines Ecclesiasticos ejusmodi genus hominum promoveri.

OBSERVATIO XXIII.

*D. Cypriani epistolæ ad Antonianum
locus insignis de summi Pontificis
Auctoritate.*

Scribit D. Cyprianus Epist. ad Antonianum: cum multo patientius, & tolerabilius audiret levare adversus se amulum Principem, quam constitui Romæ amulum sacerdotem. Quod cujuscumque sit, non miror ab interpretibus ignorari: sed eos qui omnia undique argumenta ad summi Pontificis

Aprobandam auctoritatem colligunt, hoc tam præclarum ejus summæ auctoritatis, & potestatis, testimonium prætermisisse. Quod enim præclarior aut magis insigne reperiri potest quam ejus dignitatem illis temporibus eo devenisse potentiae, ut Ethnicis Principibus qui rerum potiebantur, non solum invisa & suspecta esset, sed etiam æmulationem pareret? Qua enim ratione æmuli esse potuissent, nisi de summa auctoritate inter eos aliqua fuisset contentio? vel saltem existimassent Cæsares tantum sibi detrahi, quantum ab omnibus Christianis obsequii, & obedientiae summis Pontificibus præstaretur? Quod vero major pars militum, civitatum, curiæ, urbis denique, & orbis, esset Christiana: quod nullis minis nullisque suppliciis ab hac secta, & religione possent deterri Christiani: quod tanta inter se essent animorum, & voluntatum societate conjuncti: quod ii omnes non solum unius summi Pontificis Romani dicto audientes essent, sed etiam ejus nutu, quocumque juberet, ferri possent; quantum Imperatoribus negotium movisse, & in Romanos Episcopos invdiam excitasse putatis?

Accedebat etiam quod ab Augusto omnes Imperatores Pontificatus Maximi, atque Tribunatus plebis potestatem, & nomen una cum imperio retinuerant. Satis enim illis ad imperium tuendum, ejusque integram sibi auctoritatem conservandam, nudum Imperatoris nomen validum non videbatur, ni etiam ceteræ potestates, quæ olim apud populum alicujus fuerant momenti, accederent. Suetonius in Augusto cap. 3. *Postquam Pontificatum maximum, quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit.* Dio lib. 53. in Augusto: *Quod autem omnibus sacerdotiis inaugurati sunt, ac plerisque in ea collegia adsciscunt, semperque unus eorum, si quidem duo vel tres simul Imperatores sunt, summum Pontificatum gerit: eo fit ut omnes religiones, & sacrificia in sua habeant manu.* De Macrino etiam fertur a senatu Pontificem Maximum salutatam, qua appellatione electio militum comprobatur. Apud Zosimum lib. 4. legimus: *Simul enim atque summum Imperium quisque consequebatur, amictus et sacerdotalis afferebatur a Pontificibus, & continuo Pontificis Max. titulus ei tribuebatur: ac cete-*

OBSERVATIO XXIV.

Petere maritum a vidua.

vi quidam Principes universi lubentissimis animis hunc honorem accepisse, & hoc usi titulo videntur: adeoque Constantinus etiam potius imperio; licet is a recta sacris in rebus via deflexerit, & fidem Christianorum amplexus sit: itemque post illum reliqui ordine secuti, & Valentinianus, & Valens. Cum ergo Pontifices, ex more, talem Gratiano amictum attulissent, aversatus est id, quod petebant, ratus non esse fas illiusmodi habitu Christianum uti, cumque sola Flaminibus reddita fuisset, ajunt eum qui dignitate Princeps inter eos erat, dixisse: Si Princeps non vult appellari Pontifex, admodum brevi Pontifex Maximus fiet.

Omnes igitur Imperatores veteribus institutis & religionibus erant consecrati, & rerum sacrarum Præsides, & Pontifices Maximi appellabantur, nullamque aliam ob causam in Romanos Episcopos incitabantur, nisi quod honores & titulos sibi debitos adsumerent, & de eadem quasi dignitate contenderent. Gratianus vero quod esset Christianus, Pontificem Maximum se appellari passus non est, ne adversus religionem suam quidquam moliri videretur.

Unde licet colligere hoc Pontificis Maximi nomen nominisque auctoritatem, & potestatem penes Romanos Episcopos semper fuisse. Nam quorsum Gratianus eam vel cum vitæ discrimine recusasset, ni rem contrariam Christianorum institutis sibi visus esset facere? Decius quoque qua ratione in Cornelium tanto impetu inVectus fuisset, ni hunc honorem simul cum potestate sibi ereptum, & ad Romanos Pontifices translatum iri indignatus esset? His adde Tertulliani testimonium de Pudicitia, qui Romanæ urbis Episcopum Pontificem maximum appellat.

Quod autem D. Cypriani verba de ea æmulatione, non vero de Novatiano, ut bonus explicat Pamelius, sit accipienda, non alio, neque magis firmo utar argumento, quam his quæ sequuntur: Tyrannum armis & bello postmodum victum prior sacerdotio suo vicit: ait Beatum Cornelium sacerdotio vicisse Decium; quia de Pontificatu maximo, cum inter eos esset certamen, victoriam Cornelius reportasse videtur, qui in eadem dignitate superstes resistere.

Quo minus ab Interpretibus præscripta est cujusdam sermonis sententia, eo majori in ea quærenda, & investiganda voluptate duci debemus, cum pulchrum illud scituque jucundum censi necesse sit, quod eorum oculos effugerit, ut accidit in hisce Tertulliani verbis: *Miror consiliorum prævaricationem*, atque his quæ habentur in libro de Monogamia: *Petere maritum ab Episcopo, a vidua*. Nam cum ea ab omnibus præteriri viderem, & obscurari potius, quam exponi, suspicatus sum id quod erat; aliquid in hisce contineri, quod ad prædicam illam disciplinam pertineret, cujusque explicatio gratiam, apud eos qui cognitione rerum antiquarum delectantur, inveniret.

Itaque cum in his explicandis nonnihil sollicitus essem, eaque inter se diu, multumque conferrem, tandem reperi in Ecclesia olim statutum fuisse, ne quisquam uxorem duceret, aut de nuptiis cogitaret, quin prius Ecclesiam, id est Episcopum, sacerdotes, viduas, ceterumque clerum consulisset, eisque condiciones futuri conjugis, statum, religionem, sectam, patriam denique, ac mores, & ætatem exposuisset.

Hujusce legis causam cum exquirerem, non alia mihi occurrit, quam quod primis illis temporibus, omne studium, ac diligentiam adhiberent, ne parva manus Christianorum pollueretur, aut eorum quisquam Gentilis conjugio, vel Judæi, aut hæretici macularetur. Multa præterea incommoda ex ejusmodi conjugis, & matrimonii futura prævidebant. Nam quid sibi conjuges negare, aut celare possunt? scilicet uxor immerita in Gentilis consuetudinem, & ejus amore flagrans, religionis arcana, & sacramenta reticisset? aut eam a suo latere discedere, & noctu cum ceteris convenire æquo animo tulisset maritus? Accedit etiam quod iisdem artibus, eisdemque blanditiis, aut minis fidem uxoris facile Gentilis expugnasset. Denique cum exorta nova aliqua in Christianos invidia, conventus suos clanculum agere cogerentur, cujuslibet mulierculæ indicis, quæ vitata

vitiata & corrupta esset a marito, omnes simul una intercipi, & opprimi potuissent. Ob eas igitur causas Ecclesiam olim præcepisse reor, ne quisquam matrimonio jungeretur, quin prius Episcopos aut sacerdotes consilii sui participes fecisset.

Tertullianus lib. 2. ad uxorem, non modo eam mulierem increpat, quod Gentili nupserat, verum etiam eos qui ejusmodi nuptiarum auctores extiterant: *Miror consiliarios prævaricationem*, quos prævaricationis nequaquam insimulasset, ni officio defuissent, & fidem quam in histe rebus præstare debebant, violassent. Eodem libro laudat nuptias quæ auctoritate Ecclesiæ, & consilio factæ sunt: *Quibus laudibus efferam matrimonium illud, quod Ecclesia conciliat.*

Libro de Monogamia exstant verba difficillima, quæ nisi ad hunc ritum, & Ecclesiæ legem & statutum referas, nequaquam explicabis: *ut igitur in Domino nubas, secundum legem & Apostolum (si tamen id curas) qualis es, id matrimonium postulans, quod eis, a quibus id postulas, non licet habere ab Episcopo Monogamo, a presbyteris, ac Diaconis ejusdem sacramenti, a viduis quarum in te sectam recusasti.* Quandam mulierem percunctatur, qua fronte, quave audacia poterit maritum ab Episcopo Monogamo petere, & a vidua: unde manifestum fit, nihil aliud esse mulieres petere maritum ab Episcopo, aut a viduis, quam eis nubendi consilium & futuri conjugis vivendi consuetudinem & mores exponere: ut si honesti, & a lege Christi minime alieni viderentur, salva fide & religione nubere possent. Nam de nuptiali benedictione verba illa nequeunt explicari, cum de Diaconissis, id est viduis illic sit mentio, quibus ne quidem in Ecclesia loqui fas esset. Atque ut facilius intelligi possit, quid sit, *Petere maritum a vidua*, de earum numero, & officio non erit abs re pauca commemorare. Ut sacerdotes a consuetudine, & mulierum familiaritate longius amoverentur, certæ quædam viduæ, natæ annos magis sexaginta, ceteris mulieribus præficiantur, ut non solum eas ope & consilio in domesticis negotiis juvarent; sed etiam ut eis in rebus sacris, & religionis ritibus operam suam præstarent. Igitur hæ viduæ & Diaconissæ ad hoc erant institutæ, ut Catechumenas

primis fidei rudimentis domi imbuerent, docerent, formarent, cum paulo ante Baptismum essent lavandæ, ungendæ, immergendæ, (ne sacerdotum oculi læderentur) præsto aderant hæ viduæ, quæ ijs omnibus manum admovebant. Difficillimis quoque Ecclesiæ temporibus, poterant sine suspitione per domos discurrere, Episcoporum mandata deferre, monere, colligere, preces denique, jejunia, privilegia, stationes injungere: si quid ab Episcopo ceteræ mulieres coperent obtinere, iisdem viduis utebantur, quibus solis illius adeundi tum erat potestas: nuptias, neque de iis cuiquam mulierum fas erat cogitare, quin prius per easdem viduas Episcopum consuluissent. Petere igitur maritum a vidua, est cum vidua communicare, cui, aut qua de causa quæpiam nubere vellet. In eandem plane sententiam accipienda sunt quæ eodem libro leguntur: *Et illi plane sic dabunt uxores & viros, quomodo buccellas*, dare enim uxores & viros, nihil aliud est, quam nubendi potestatem facere.

OBSERVATIO XXV.

Christianus, Fidelis, Sanctus, Justus.

PLacet hoc loco referre, quæ fuerit apud antiquos horum nominum Christianus, Fidelis, Sanctus, Justus, vera & germana significatio. Nam etsi ea nimis trita & nota esse videantur, aliquid tamen habent non plebei aut vulgaris saporis, quorum non ingrata videbitur explicatio. Infantes in ipsis hodie Baptismi aquis Christiani nomen cum ipsa gratia hauriunt, eoque nomine vocantur, antequam divino Chrismate perfusi Spiritum sanctum induerint, quos tamen antiquitas pro Christianis non agnovisset, cum eos dumtaxat Christianos esse censeret, qui Spiritu sancto confirmati, & oleo Sancto obliti essent. Tertullianus de Pudicitia: *Nam si Christianus est, qui acceptam a Deo patre substantiam utique baptismatis, utque Spiritus sancti, & exinde spei æternæ. Concilium Eliberitanum canone trigesimo nono: Gentiles si in infirmitate desideraverint sibi manam imponi, si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, & fieri Christianos.* Beatus Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi tertia mystagogica: *Hujus sancti*

sancti Chrifti dono accepto, merito appellamini Chriftiani, veram efficientes appellationem in ipsa regeneratione; ante enim quam hac gratia vobis donata esset, non eratis proprie digni eo nomine, sed pergentes eo usque progressi estis, ut efficere mini Chriftiani. Nemo enim Chriftiani nomen olim sortiebatur, nemo perfectus existimabatur Chriftianus, qui dono Spiritus sancti confirmatus, & donatus non esset: quemadmodum enim Baptismi aquis traduces, & originales noxæ detergantur; ita pretioso Spiritus sancti oleo & unguento anima, quæ in baptismo emerfit deterfa & candida, cælestibus donis variisque beneficiis vestitur, & ornatur. Illud ad purgandum, hoc ad ornandum instituta esse videntur: quapropter cum sine ejusmodi virtutibus nemo possit Christo similis effici, ideo Confirmatione censetur fieri Chriftiani: quæ res a Patribus Concilii Laodicensis his verbis indicari videtur: Oportet eos qui baptizantur, post lavacrum chrisma accipere, Ecclesiæ & regni Christi participes inveniri. Regnum enim Christi possidere, nihil aliud apud Patres, & antiquos esse reperies, quam ejusdem fidei regulam, virtutes, vivendique rationem ab eo præscriptam imitari. Eodem B. Pauli verba accedunt, 2. Cor. 1. qui confirmat nos nobiscum in Christo. Urbanus paucis, sed quæ manifeste, & liquido demonstrent Confirmatione nos fieri Chriftianos: Omnes fideles per manus impositionem Episcoporum, Spiritum sanctum per baptismum accipere debent, ut plene Chriftiani inveniantur.

Propterea etsi innumera in nos beneficia, insigniaque divinæ liberalitatis munera Confirmatione, & Spiritus sancti adventu accumuluntur, & conferantur, quibus perfecti efficiamur Chriftiani, & conformes filio Dei; tamen hæc uno Sacramento Chriftiani nomen vel præcipue meremur, quod oleo sancto corpus, & Spiritu divino anima nostra ungatur & perfundatur; ut hac duplici unctione deliniti, uncti, & Chrifti dici possimus. Tertullianus: *Caro ungitur, ut anima consecratur.* D. Cyrill. Hierosol. Catech. myst. 3. *Participes ergo Christi effecti, merito Christi, hoc est uncti vocamini, & Deus dixit de vobis, nolite tangere Chriftos meos, Chrifti vero estis facti, postquam sancti Spiritus imaginem recepistis.* Canon quadragesimus quartus Eliberini Concilii his repugnare, & obflare videtur, qui

Aex emendatione Garlix; catechamenos vocat Chriftianos; verum vulgaris lectio mihi magis probatur: *Si eum de clero quisquam agnoverit, voluisse esse Chriftianum.*

Fidelis distinguitur a Catechumeno, & a Confirmato, non enim inter fideles adsumebantur, qui fidem in baptismo, aut qui charismata, & dona Spiritus sancti, ipsumque Spiritum Sanctum in Confirmatione adepti essent: verum ii solum censebantur, & appellabantur fideles, qui iis duobus sacramentis muniti, Eucharistia insuper donarentur. Cum enim ea sit summum Chriftianæ Religionis mysterium, arcanum, & Sacramentum, non cuivis olim temere concedebatur, sed ei dumtaxat, qui multo antea morum, & probitatis suæ specimen exhibuisset, quique se ita fidum probasset, ut tuto ei mytheria divulgari possent. Is igitur vocabatur fidelis, non qui baptizatus, aut confirmatus, sed qui Eucharistiæ sacris participasset.

C Sanctos & justos non solum eos intelligas, quos Ecclesia post mortem vindicasset, & in beatorum numerum retulisset; sed etiam eos qui inter mortales viserentur, si eximie essent pietatis. Hoc ausim affirmare auctoritate adductus canonis septimi Concilii Milevitani: *Item placuit, ut quicumque dixerit in oratione Dominica, ideo dicere Sanctos, dimitte nobis debita nostra, ut non hoc pro seipsis dicant, quia non est eis jam necessaria ista petitio, sed pro aliis qui sunt in suo populo peccatores, & ideo non dicere unumquemque Sanctorum, dimitte mihi debita mea, sed dimitte nobis debita nostra, ut hoc pro aliis potius, quam pro se justus petere intelligatur, anathema sit. Sanctus enim & justus erat Apostolus Jacobus, cum dicebat; Jac. 3. in multis offendimus omnes. Tertullianus ad uxorem libro secundo, permiserat sanctis vulgo nubere, iis in locis homines vocantur Sancti antequam cælo essent recepti, & cum adhuc in terris agerent. Et si verba illius canonis Concilii Milevitani attendantur, de Episcopis, Presbyteris, & iis qui plebem regerent, accipienda videntur, nam laicis hæc non conveniunt: Sed pro aliis qui sunt in suo populo peccatores. Item illa, ut hoc pro aliis, potius quam pro se petere justus intelligatur: neque enim populo prærant, aut pro ejus salute sacra persolvebant. In Concilio Eliberino hæc vox, Justus, aliud significare videtur, quam in aliis Conciliis:*

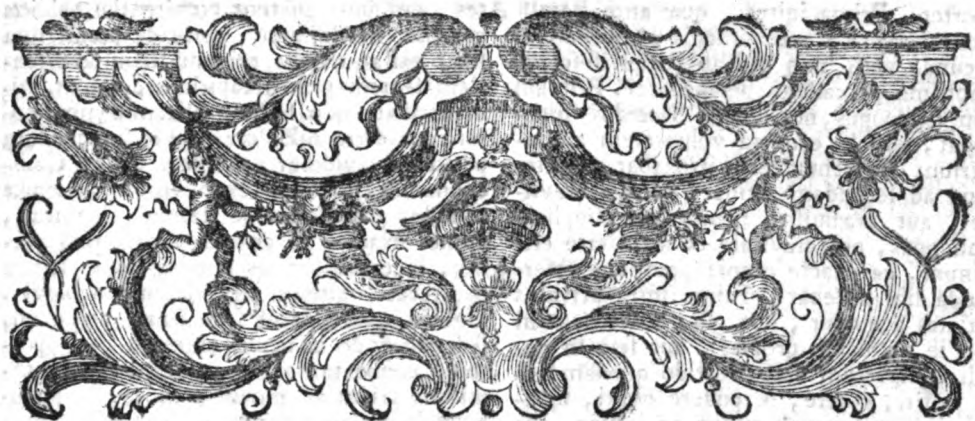
Quod

Quod si ante de saculo recesserit sub fide qua quis crediderit, poterit esse iustus: hoc est, si quis e vivis recessisset nondum Confirmatus, is tamen inter sanctos recenferi potuisset, ejus oblationes recipi, & preci-

Abus invocari. Eadem vero vox in Concilio Milevitano de vivis dicitur, & huic alteri, Sanctus, respondet, eandemque rationem referre videtur.

Finis primi libri Observationum.

G A B R I E L I S
 A L B A S P I N Æ I
 EPISCOPI AURELIANENSIS
 OBSERVATIONUM
 ECCLESIASTICARUM
 LIBER SECUNDUS.

OBSERVATIO I.

PRIMA CATECHUMENORUM PÆNITENTIA.

LN veterum Patrum monimen- Anonnunquam pertinebat. Hujus autem si-
 tis primis sæculis non ver- gnificationis, *Pœnitentia*, olim duo gene-
 bum istum, *Pœnitentia*, ad ra fuerunt, quorum illa, quæ ante Baptis-
 indicandum pœnitentiæ Sa- mum suscipiebatur, prima vocabatur; quæ
 cramentum animadvertas, sed autem post Baptismum, secunda. Perma-
 ad dolorem, & angorem ani- gni autem interest, utriusque pœnitentiæ
 mi significandum, qui ex tur- vim rationemque penitus cognoscere: sed
 pitudine peccati admitti proficiscatur, quo etiam discrimen differentiamque utriusque,
 affecti, ad pœnitentiam de perpetrato pec- atque adeo convenientiam quandam non
 cato peragendam, impellimur: adde quod Bignorare; persæpe quippe utriusque apud
 pœnitentiæ verbum, ad pœnas laboreſque antiquos Patres plurimis in locis mentio-
 maximos, quos pœnitentes ob scelera a se nem fieri videas: sic ut qua in re discre-
 scelerate concepta declarandos excipiebant, pœnt, si id te lateat, hallucineris omnino

oportet. Prima igitur, quæ ante Baptismum fieret a Catechumenis, dicebatur: Secunda vero, non nisi ab iis qui suscepto Baptismo peccassent, peragebatur. Primam non Episcopus, non quivis Sacerdos imponebat, sed sibi eam ad voluntatem aut arbitrium Catechumenus irrogabat: contra quod ad secundam attinet, quas decrevisset, aut præfississet pœnas aut supplicia Episcopus, pro gravitate & atrocitate criminum, ea exacte omnia pœnitens observanda sibi ducebat. Prima intra privatos parietes agebatur, hoc est, Catechumeni non in publicum prodire, aut sese in populi conspectum dare, horrido quodam sacco vestiti, cinere, & pudore obsiti, squalidique cogeantur; neque ad limina, aut fores Ecclesiarum progredi, ut prætereuntium se supplicationibus, comporatione quadam facta commendarent; sed pro voluntate & arbitrio a se pœnas sceleribus debitas repetebant, protracta ductaque in longum tempus pœnitentia: aut vero ita si vellent, ad breve spatium prolata, & quantum doloris ex flagitiis, quæ ante agnitam perspectamque fidem Christianam in se nefarie admisissent, concipiebant: uno verbo prima illa pœnitentia, non ut secunda, publica dicebatur, neque ab Episcopo imperabatur; quibus maxime circumstantiis inter se duo illa genera pœnitentiæ distinguebantur. Sed quoniam non pauci reperiuntur, qui hac de prima pœnitentia scripserunt, & qui Patrum testimonia quæ ad eam pertinent, aliter explicant: hoc est opinantur, hanc pœnitentiam publice exerceri solitam, & ab Episcopo fuisse impositam; utrumque probare aggrediemur ea perspicuitate, ut lectoris iudicio clarius nihil esse possit.

Publicam non fuisse pœnitentiam, Catechumenosque non fuisse coactos in foribus, aut limine templorum pœnitentiæ leges subire; neque quas baptizati tolerare tenebantur pœnas & afflictationes, argumento & indicio illud est, quod nullibi apud Patres deprehendas, neque ullum proferre exemplum possis, quo quisquam Catechumenus squalido quodam sacco cooperitus in conspectum Ecclesiæ sese dederit. Deinde non ea de re ullum verbum factum legas, quempiam Catechumenum pœnitentiæ publicæ gradum ingressum, aut inter flentes lamentantesque, aut audientes, substrictos, aut sine oblatione communican-

tes, qui sunt quatuor pœnitentiæ publicæ gradus. Tertullianus, cujus de pœnitentia liber exstat, quique primam illam pœnitentiam septem primis capitibus depinxit, primam illam non fuisse publicam commemorat, aut certe nihil quod ad id indicandum pertineat, videtur attulisse, neque Catechumenos unquam exomologesi faciendæ addictos; sed cum de secunda loquitur, omnes exacte, & enucleate percenter pœnas, & exomologeses publicas, quas subire oporteret, quibus secunda imponebatur. Deinde aperte docet secundam, non clam, sed palam & in oculis omnium fieri oportere: neque tantum de peccato quod commiseris privatim, procul a conspectu populi, dolorem suscipiendum; sed etiam manifesto aliquo, quod oculis omnium exponatur, sieno declarandum. Quod a Tertulliano dictum est, ut qui inter primam & secundam pœnitentiam interfit, multoque plus difficultatis & negotii in secunda, quam in prima, laboreque majores in secunda quam in prima exhauriendos demonstret: unde conjectura perfacilis est, primam sine exomologesi, privatim, domi, omissa omni publica austeritate, quæ omnium oculis pateat, constare.

Qui autem considerarit, quid Patres judicarint de peccatis ante Catechumenatum commissis, & de iis quæ post Baptismum, non opinor insulse existimavit pœnitentiam, quam ob prima peccata requirerent, non fuisse acerbam, neque gravem. Nam Patres vocant illa peccata *involuntaria*, hæc, *voluntaria*, quod qui in legis alicujus ignorantia versatur, non ei potest ejus violandæ aut perfringendæ voluntas assignari, & quasi omnis culpæ liberatione dignus est, cum id eum fecisse contigerit: Jam quidem nullum ignorantia prætextum tibi patrocinator, quod Domino agnito, præceptisque ejus admissis, denique pœnitentia delictorum functus, rursus te in delicta restituis, ita in quantum ignorantia segregaris, in tantum contumacia adglutinaris. Tertullianus de Pœnitentia, cap 5.

Quin ipsa prima pœnitentia ad Baptismum non erat necessitate absoluta necessaria, & plerisque sine ea sacro ablutos fonte constat: ex quo conjectari potest minimum in ea asperitatis aut acerbitatis fuisse. Quo referri & revocari possunt, quæ plerique Patres dicunt, non ad Baptismum obtinendum opus esse pœnitentia tantumque

by

Non illubenter autem ex iis percuncta-
rer, qui primam istam pœnitentiam publi-
cam fuisse volunt, cujus sententiæ adsi-
pulatur est Vigecomus, qui ait: *Ex SS. au-
tem Marcellini & Petri vtriusque manu scripta,
quam Laurentius Surius doctrinæ famâ præ-
stans, in lucem edidit, manifeste constat,
pœnitentiâ a baptizandis publice peractam
fuisse.* Si pœnitentes Catechumeni quatuor
illos pœnitentiæ publicæ gradus non percur-
rebant, si non lamentarentur, ad genua in
foribus templi non provolverentur, si non

techu-

techumenatus, eorumque exomologesim in Apollini gratiam accingebant; S. Cyrillus tantundem temporis post Pascha præscribit illis, qui non se adhuc totos ad id ipsum exacte & religiose composuerint. Quid quod octo illi dies a Paschate, omnibus promiscui, liberi solutique omni cura essent. Divus Augustinus præcipit Catechumenis, qui in Pentecoste sunt baptizandi, initium suarum austeritatum ut ducant post octo illos a paschatis festo: potest & illud opponi, & Sylvestrum septem dierum Constantino imposuisse poenitentiam: *Oportet o Imperator deponas purpuram, & diadema septem diebus, & tuæ regie penetrare ingressus, clausis januis, in sacco & cinere jacens, in luctu age poenitentiam.* Et S. Getulius tridui Cereali, & Sanctus Polycarpus trium dierum poenitentiam S. Sebastiano præscripsit. Sed & citari possunt non pauca Patrum testimonia, in quibus videas imposita fuisse jejunia iis qui baptizandi essent quibus uno verbo satisfeceris, baptismata illa fuisse extraordinaria: neque Catechumenorum fuisse Baptismum, qui ex veteri instituto & ordine suum Catechumenatum absolvisent; sed nonnulli erant quibus privilegio quodam liceret, primo quoque tempore ad Baptismum accedere: quos quoddam poenitentiae genus subire oporteret, quo digniores tanto Baptismi beneficio efficerentur, & quodammodo exolverentur & liberarentur poenitentia, & Catechumenatu, quæ duo non ante perfecissent. Quare illa exempla pervertere non possunt ea quæ diximus, qui nihil aliud proferimus, quam quod de poenitentia quotidiana dici ex veteris Ecclesiæ instituto atque more potest.

Contra quam hæc observatio dicat, poenitentiam, scilicet non fuisse ab Ecclesia impositam, plurimæ asserri possunt rationes. Primum Cyrillum dicere; *Poenitentia quadraginta dierum tibi datur*; atque ita ab Ecclesia impositam, ejusque impositæ præscriptum fuisse tempus: sed non ideo ita ratione, quod dicimus, convellitur: nam cum circa festum Paschæ, præfatio sit ista pronunciata, non autem initio Quadragesimæ; hoc loco Cyrilli mens non fuit, ut qui in Paschate sacro fonte tingerentur, iidem quadraginta dierum poenitentiam subirent ante Baptismum, cum ab eo tempore, quo illam ad populum habuit, ad Paschatis usque Sabbatum, non quadraginta dierum numerus iniri posset: sed hoc Cyrillo fuit propositum, ut si, qui brevi sunt baptizandi, non adhuc prodignitate ad hoc sacramentum se compararent; ab iis differatur Baptismi tempus ad Pentecosten: ac proinde interea longo illo intervallo quadraginta dierum, magis futuros idoneos ad Baptismum; hoc est, si avaritiæ, aut adulterii scelere & vitio se commacularunt, quadraginta dierum spatium a se impuritatis & intemperantiæ poenias repetituros. Hoc autem modo, si res tota explicetur, locus ille Cyrilli non eam vim affert, ut primam illam poenitentiam impositam asseveremus, aut quadraginta dierum spatium designatam: & quamvis quinquaginta dies a Paschate ad Pentecosten numerentur, quia tamen Quadragesimæ tempore Catechumeni singulari quodam studio atque cura, sese ad recipiendam Ba-

ptismi gratiam accingebant; S. Cyrillus tantundem temporis post Pascha præscribit illis, qui non se adhuc totos ad id ipsum exacte & religiose composuerint. Quid quod octo illi dies a Paschate, omnibus promiscui, liberi solutique omni cura essent. Divus Augustinus præcipit Catechumenis, qui in Pentecoste sunt baptizandi, initium suarum austeritatum ut ducant post octo illos a paschatis festo: potest & illud opponi, & Sylvestrum septem dierum Constantino imposuisse poenitentiam: *Oportet o Imperator deponas purpuram, & diadema septem diebus, & tuæ regie penetrare ingressus, clausis januis, in sacco & cinere jacens, in luctu age poenitentiam.* Et S. Getulius tridui Cereali, & Sanctus Polycarpus trium dierum poenitentiam S. Sebastiano præscripsit. Sed & citari possunt non pauca Patrum testimonia, in quibus videas imposita fuisse jejunia iis qui baptizandi essent quibus uno verbo satisfeceris, baptismata illa fuisse extraordinaria: neque Catechumenorum fuisse Baptismum, qui ex veteri instituto & ordine suum Catechumenatum absolvisent; sed nonnulli erant quibus privilegio quodam liceret, primo quoque tempore ad Baptismum accedere: quos quoddam poenitentiae genus subire oporteret, quo digniores tanto Baptismi beneficio efficerentur, & quodammodo exolverentur & liberarentur poenitentia, & Catechumenatu, quæ duo non ante perfecissent. Quare illa exempla pervertere non possunt ea quæ diximus, qui nihil aliud proferimus, quam quod de poenitentia quotidiana dici ex veteris Ecclesiæ instituto atque more potest.

Redeo nunc ad id, quod ante primo loco confirmare statueram, videlicet poenitentiam illam primam non fuisse publicam: contra autem opponi illud potest, quod de Dorotheo Surius affert: *Is vero qui eos decollavit nomine Dorotheus, postea sub Sancto Julio Pontifice publicam egit poenitentiam, & omni populo indicans quæ vidisset, baptizatus est in senectute sua, & per bonam confessionem pervenit ad misericordiam Salvatoris*; sed ad id quod probavimus labefactandum nullam vim habet: non enim abnuerim, imo admiserim, Catechumenum aliquem ardore quodam pietatis incensum, ob gravissimum, quo infamiae publicæ notam sibi inusserat, crimen,

men, aut denique aliquod suum factum, quo omnium offensionem incurrisset, ut Dorotheum qui Sanctorum Martyrum cervices amputarat, publicæ poenitentiae significationem quandam, ante Baptismum, poteris tradidisse. Non ignoro Ecclesiam non vetuisse piacula illa & sancta exerceri, suscipique officia ac opera: sed si de Catechumenis, qui vulgo dicuntur, agatur, aut de poenitentia, quam illi in se ex quadam ordinaria consuetudine suscipiebant, non arbitror fuisse publicam, ob rationes a me allatas.

Illud quidem exploratum est, si Catechumenus tempore sui Catechumenatus deliquisset, ejus peccati dedisse poenas debitas, sed non perinde atque si baptizatus fuisset, sed alio quodam genere poenitentiae mulctabatur, quæ publica non esset, ut proximo capite docebimus. Atque hujus correctionis ratio non insulsa aut inepta videtur: nam cum Christiana religione imbutus esset, ejusque vera cognitione tinctus, quod crimen commiserat, supplicio dignum videbatur. Tertullianus de poenitentia cap. 5. *Cum etiam ignorantes Dominum nulla exceptio teneatur a poena (quia Deum in aperto constitutum, & vel ex ipsis celestibus bonis comprehensibilem ignorari non licet) quanto cognitum despici periculosum est? despicit porro; qui bonorum ac malorum intellectum ab illo consecutus, quod intelligit fugiendum, resumens, &c. ubi de Catechumeno loquitur, qui tempore sui Catechumenatus poeniteat. Canon 5. Concilii Neocæsariensis aperte declarat Catechumenum, qui peccasset, peccati poenas perfolvisse.*

Unde non obscure elicias, quod verissimum est, primam poenitentiam, neque publicam fuisse, neque ab Ecclesia exactam & imperatam; nam cum poenitentia quæ Catechumenis infligebatur ob peccata, quæ in Catechumenatu committebantur, quæ quidem & gravitate & atrocitate præponderabantur, atque adeo suppliciis digniora erant iis, quæ per imprudentiam, & insciam ante Catechumenatum concepta essent, neque publica esset, ut ita dicam, nec ulla indicta poena aut austeritate irrogata, continebatur: sed tantummodo quædam Catechumenatus propagatio prolixior videretur, cui quæso in mentem venire posset, primam, quæ ob peccata non voluntaria, & per ignorantiam perpetrata ducebatur, acerbior

etiam & quasi crudeliorem fuisse, eamque publicam vilam aut addictam exomologeseos austeritati?

Quod ad ipsum poenitentiae tempus, quod ejus esset initium, quandiu illa duraret, quæ ejus essent leges, & quibus illa poenis & suppliciis perageretur, & quo tempore desineret, id non nisi conjectura assequi possumus: illam autem, non quamprimum quis nomen suum profiteretur, ut Christianus foret, auspicabatur: aliquanto enim tempore intra septa domestica versabatur, dum aliquam cognitionem justitiæ, misericordiæ, legis Dei Optimi Maximi hausisset, & quos aliquando pro Dñs habuisset, falsos eos esse didicisset. Cognito autem & perspecto postea errore, propositisque ante oculos peccatis, quibus in se divini numinis iram concitasset, atque adeo certissimo sempiterni exitii periculo, quod immineret, considerato, poenitentiam ordiebatur. Tertullianus de Poenitentia, *Poeniteat errorum, aperta veritate poeniteat amasse, quod Deus non amat.* Erant vero ab Episcopis quidam constituti ac declarati moderatores, penes quos erat cura Catechumenorum erudiendorum, quibus rudimenta fidei traderent: postea in Ecclesiam ingressis, augustiora quædam & spinosiora de fide, & ab humana quasi intelligentia remota mysteria proponebantur. Quandiu igitur Catechumeni extra Ecclesiam istis informabantur præceptionibus fidei, non existimantur Catechumenos poenitentiam aggressos esse: propterea quod primi isti Christianæ religionis fatus non nisi in eum finem conspergebantur, quam ut falsorum Deorum impios ritus, & superstitiones aniles execrarentur, eorumque in animis & pectoribus Dei timor infigeretur, & insideret: sed arbitror, post prima illa percepta ac delibata rudimenta, cum inter audientes numerarentur, primam esse exortos poenitentiam. Quod ad ejus intervallum, seu spatium attinet, æque incertum, atque ejus initium, crediderimque id totum, eorum prudentiæ ac voluntati commissum, ut tantumdem poenarum atque cruciatuum subirent, quantum satis esse ducebant ad Baptismi gratiam consequendam, aut quoad eorum eos pietas proveheret: non negarim tamen, quo tempore ad paucos dies Catechumenatus redactus fuit, poenitentiam istam paucorum item dierum intervallo contractam & definitam.

Sed

Sed quo tempore Catechumenatus ad multos annos prorogabatur, Ecclesiaeque ad Baptismi dilationem eos exhortabatur, ut videre est apud Tertullianum libro de Baptismo, prima quoque illa poenitentia erat prolixior, & diuturnior, & locus ille S. Cyrilli Hierosolymitani, *Poenitentia quadraginta dierum tibi datur*, nihil magno perere confert ad illud probandum, primam illam poenitentiam, quadraginta dierum spatio fuisse terminatam, quantumvis contra Vicecomes scripserit, *Neque vero illud pratermittendum est, poenitentiae tempus de qua hic agimus, ad quadraginta dies deductum esse, ut declarat D. Cyrillus Hierosol.* nam ut supra ostendimus, locus ille aliud nihil designat, quam quod qui a peccati voluntate non deterrentur, sed in ea persistunt, eos quadraginta dies habere a Paschate ad Pentecosten usque, ut pravam illam voluntatem mutant & exuant: ibique vox illa, *Poenitentia*, non poenas, labores, jejunia, orationes, lacrymas, vigiliis significat; sed mororem animi & dolorem ex suscepta voluntate delinquendi, ut dicit Tertullianus, *Passionem animi qua venit de offensa sententia prioris*. Nam auctor eodem loco dicit, *Si avaram cupidamque habes anima formam, exue illam, & ingredere*. Quibus verbis perspicias quadraginta illos dies, quos numerat, non alio nomine designare, quam, ut perverfam peccandi voluntatem deponant, doloreque afficiantur de peccatis; non autem ut aliquas poenas sibi infligant. Alter locus ejusdem auctoris in prima Catechesi, *Tot annorum circulos transsegisti, mundo frustra operam navans, & quadraginta diebus non vacabis pro anima tua*, nihil de tempore poenitentiae istius praestituit, quod ea Catechesis pronunciata fuerit diebus illis, qui propius a sabbato Paschatis aberant; ut docent illa verba, *Antea Catechumenus eras, nunc vero fidelis vocaris*. Haec tota Catechesis sententia, seu sensus. Quamobrem non vult Catechumenis significare, uti eos quadraginta dies poeniteat, quandoquidem mox Baptismo abluendi essent: sed ejus est mens & voluntas, ut post Baptismum, non facile Catecheses omittant: neque gratiam illam a Deo acceptam & derivatam, quam orationes frequentes aluerunt, negligant: quin admonere eos par erat, ut Catechumeni, cum multis annos in rerum humanarum studio curaque posuerint, quadra-

ginta saltem dies postquam essent fideles, non gravate consumant in rebus ad pietatem pertinentibus, & *In exorcismis versentur*, qui post Baptismum exercebantur: unde cum se occasio dicendi offerat, concludas post Baptismum exorcismos supra baptizatos fieri solere, eisdemque informari & erudiri interjecto illo tempore, quod a Paschate ad Pentecosten interjiceretur: easque caeremonias quadraginta dierum tempore usurpari.

Neque item omittendum, imo observandum, praeter illam poenitentiam, quam Catechumeni peregerint, non omisisse, dum se ad Baptismum recipiendum compararent, interea singulares quasdam auferitates in se admittere: quo magis idonei censerentur ad Baptismum, teste Tertulliano. *Ingressuros Baptismum, orationibus crebris, jejuniis*, quae res ideo multos sefellit imprudentes, qui primae poenitentiae assignant, quidquid apud Patres, de ultimis istis auferitatibus legerunt: Qualis est locus ille Sancti Gregorii Nazianzeni Oratione 40. de Sancto lavacro: *Bona auxilia erunt tibi, ad ea qua desideras consequenda, vigilia, jejunia*. Item locus Sancti Joannis Chrysostomi Homilia 21. *Audistis quomodo genuerunt dudum sacris introducti pectus percusserunt, eos stimulante conscientia*. Praeterea Constantini supra citatus: Sancti Basilii. *Humi se prostravit, & cum clamore valido & lacrymis petebat*, & ille in vita Sancti Sebastiani a Surio commemoratus, *Sanctus Polycarpus catechizavit eum, indicxitque ei triduanum jejunium*.

Quod ad Catechumenorum confessionem attinet, aliud a me afferri non potest, quam quod sacramentalis non fuerit; neque eam ab iis ob remissionem peccatorum esse susceptam: nam cum ante Baptismum fieret, & Baptismus janua Sacramentorum diceretur, Sacramentalis esse non poterat: tantum ad eum finem proponebatur, ut sese quam demississime coram Deo & hominibus gererent, & Divi Joannis Baptismum imitarentur, ex Tertulliano, ideoque illi qui locum Tertulliani proferunt; *Cum confessione orationum retro delictorum*, & illum, *Nobis gratulandum si non publice confitemur peccata, & iniquitates nostras*, ut confirment confessionem auricularem sacramentalem, turpiter hallucinantur. Nam Tertullianus id ipsum de caeremonia quadam, quam Catechumeni cum

ni cum quadam animi demissione & modestia usurpabant, dixit, quæ rationem sacramenti præ se non ferret. Quare non possunt illa verba vere proferri, ut probemus Sacramentum, neque ut quæ auricularis est confessio, antiquam eam probemus; aut quod illa ad Sacramentum poenitentiae conficiendum requiratur: sed quod ex iis verbis erui vere potest ad confessionem auricularem, & ad Sacramentum Poenitentiae confirmandum, illud est, antiquos quidem Patres miram quandam convenientiam, & affinitatem constituisse inter Baptismum & Poenitentiae Sacramentum, semperque in utriusque ratione similitudinem quandam, & proportionem agnovisse: (qua de re seorsum quodam capite disputandum erit; nam non satis est veteris Ecclesiae antiquitates perspectas habere, quo facilius auctores omnes intelligentia & scientia comprehendas; sed & necesse est eorum doctrinæ, Theologiaeque vim non ignores, sine qua non queas obscuros & perdifficiles & Patrum, & canonum locos explicare) quod cum verissimum, in antiqua disciplina Ecclesiae miram quandam & Baptismi, & Sacramenti poenitentiae consensionem fuisse, atque utrumque alterius quasi normam, & exemplar, quo sese mutuo conformarent, fuisse. Cum ex duobus Tertulliani locis manifesto probes, Catechumenos omnes peccata sua multo ante quam Baptismo intingerentur, confessione auriculari, non autem publica detexisse; sed nec duos illos locos exponi posse de confessione Deo facta, propterea quod Sanctus Gregorius Nazianzenus de eadem confessione disserens, Oratione de Sancto lavacro, ait, *Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, sciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vite pudorem, futuri seculi pudorem, ignominiamque fugias*. Nam Deo solo teste facta confessio pudorem inurere non potest, cum remoto omni arbitro atque teste sit. Certum plane & indubitatum relinquitur, eodem modo in poenitentia confessionem institutam, in qua Patres imitari sunt & sequuti, quantum in illis fuit Baptismum, ejulque caeremonias; quod duo illa Sacramenta, a Christo inuenta, inter se se conspiratione quadam convenient.

Ut autem huic quaestioni modum statuamus, repudianda est illa quorundam correctio, quæ ita locum illum Tertulliani

Alegendum putat, *Nobis gratulandum, si publice confitemur peccata*, omissa illa particula negativa, *non*: nam sine illa coherere sensus non potest. Tertulliani ergo mens est, conditionem Catechumenorum multo meliorem esse, quam eorum quos D. Joannes Baptista baptizasset, quod hi publice sua peccata expromant, illi autem privatim: quæ explicatio, si demas illam particulam, *Non*, admitti non potest. Quæ sublata Catechumenorum deterior, aut nihilo melior esset, quam eorum, quos Sanctus Joannes baptizavit.

Sed nec prætereundum illud est, locos illos, in quibus de Poenitentia, & Baptismo simul agitur, magna ex parte de prima illa poenitentia explicandos, non autem de secunda, in quibus, ita mihi persuadeo, quod nonnulli doctissimi viri explicandis falluntur, veluti in illo, qui est Simplicii Papæ, *Constituit ad S. Petrum Apostolum, & ad S. Paulum Apostolum; & ad S. Laurentium Martyrem, hebdomadam, ut Presbyteri manerent ibi propter poenitentes, & Baptismum*. Apud Eusebium item locus alius, & in vita Sancti Marcelli in lectionibus breviori, & officii reperitur: qui loci accipiendi sunt de prima poenitentia, & de confessione, quæ in ea usurparetur.

OBSERVATIO II.

Altera Catechumenorum poenitentia.

Non abs re fuerit, neque male operam collocatam existimarim, quæ quis in pervolvendis antiquis canonibus opinione non labatur, observasse unum genus esse poenitentiae, quod non permixtum confusumque esse oporteat cum iis, quæ vulgo & passim prima & secunda poenitentia nominantur; de quibus seorsim etiam reperimus Patrum tractatus aliquos in lucem editos: atque hujus rei ignoratio non parum obesset ei qui ad intelligendos penitusque cognoscendos Patres studium suum, industriamque conferret. Neque vero quemquam præterit, Catechumenos poenitentia aliqua fuisse affectos, ob illa, quæ ante catechumenatum peccata admisissent. Paucos autem mihi facile esse persuadeo, quibus eorum perspectæ sint poenæ seu multæ scelorum, seu flagitiorum, quæ Catechumenatus tempore committerentur. Quod

K

unum

unum a nobis susceptum munus, & negotium est, ut hujus pœnitentiæ leges quasi aliquas promulgatas, temporis quoque rationem, ac severitatem demonstramus, & qua in re a prima, & secunda differat declaramus.

Neminem ignorare arbitror, a Catechumenis in ipso Catechumenatu Deum offendi aliqua culpa, & scelere potuisse; simulque, quod scelus perpetrassent aliquo supplicio, & animadversione dignum omnino videri, Ecclesiamque ipsam judicasse graviores multo, & acerbiores pœnas sufferre debuisse ob ea peccata, quæ in ipso Catechumenatu edita fuissent, quam quæ ante fidem agnitam, acceptamque concepta: cum hæc ab ignorantia legis Christianæ profecta sint, & quasi nulla voluntate patrata, ideoque misericordia digna videantur; alia autem nullo excusationum tegumento tecta coerceri omnino oporteat. Ecclesia tamen quod sciret, perperderetque Catechumenos non omnino Christianæ religionis præceptis, institutisque imbutos & instructos, aut subvereretur ne intolerabili quodam pœnæ motu, de proposito suscipiendæ religionis deturbarentur; aut vere sentiret, crederetque peccata omnia, suppliciaque, quæ peccatis debebantur, Baptismo remissa prorsus, non autem eorum peccatorum, quæ post Baptismum committebantur, cum pœnitentiæ Sacramento deleterentur, pœnam funditus extinctam & sublaram, Catechumenos omni potius humanitate & lenitate, quam qui baptizati essent, tractandos censuit; ejusque rei confirmandæ causa, videre est in Concilio Nicæno lapsos, quod Christi fidem nefarie prodidissent, cum nullis minis, aut terrore mortis ante oculos proposito, ad id compellerentur, proluxa aliquot annorum pœnitentia castigatos; Catechumenos autem si se tali perfidia, deserta fide, obligassent, Can. 14. non nisi dilatione triennii in ipso Catechumenatu punitos, inter *Audientes* revocari. Quid quod Concilium Eliberinum *Flamines* carpit, plectiturque, quod ludos publicos Ethnicorum edidissent, aut quod sacrificassent, imo qui præsentia tantum sua, sacerdotum veste induti, coronisque redimiti eos honestassent, gravioribus pœnis longioreque pœnitentia, quæ ad multos annos produceretur; id Canones 2. 3. 55. confirmant: Catechumeni vero quamvis se iisdem flagitiis contaminassent, non

Anisi prorogatione sui Catechumenatus damnabantur.

Nemo unquam legerit Catechumenum eodem supplicio atque fideles, fuisse affectum, neque unquam antiquorum libri fidem fecerint, in vestibulo Ecclesiarum Catechumenos jacentes flere, mœrere, lamentari, prætereuntium osculari genua, comploratione sua, ac precum vi obtestari fideles, uti patrocinio suo, ac interposita auctoritate veniam quam ipsi Catechumeni peterent, conarentur exprimere.

Quod ad secundum pœnitentiæ gradum attinet, qui tam ad Catechumenos, quam alios pœnitentes erudiendos, & formandos institutus erat, non est dubitandum Catechumenos, ob peccata quæ in ipso Catechumenatu intercessissent, eo amandatos. Sed hic, secundus gradus, non tam pœnæ, aut animadversionis loco numerabatur, quam quod tempus quoddam præstituebatur, quod collocarent, excipiendis iis, quæ tanquam rudimenta quædam ac veluti semina Christianæ fidei suggesta proponebantur, cum non eo tempore ad aliud, eo in gradu positi, gravius molestitiue adigerentur: qua de re suo loco, & uberius multo quam alias differemus; cum de secundo secundæ pœnitentiæ gradu agendum erit. Ceterum ut intelligas secundum hunc gradum ad instituendos, non autem puniendos inductum, advertas oportet Catechumenos, qui ne tantillum quidem in Catechumenatu ab officio deflexissent, aliquandiu perinde atque ipsos pœnitentes, in eo commorari solitos, quibus tamen Ecclesia (id enim fatendum est) neque pœnæ genus ullum, neque pœnitentiæ legem certam, conditionemve imponeret.

Quod ad tertium gradum spectat, omnes Catechumeni, sive eos spectes qui deliquissent, sive qui se innocenter gessissent, e templo egrediebantur, antequam qui pœnitentes in tertium rejecti gradum in se acerbitates impositas susciperent, hoc est, in terram, se se spectantibus omnibus, prosternerent, certas quasdam tam Episcoporum, quam Presbyterorum manuum impositiones subirent; ideoque non fuisse in eo grege versatos Catechumenos legimus. Quemadmodum item plane docent canones, Catechumenos in quarto gradu non fuisse, ob eam maxime causam, quam supra attuli, exiisse ante e templo, quam pœnitentibus manus imponerentur, (intelligo autem

tem manuum illam impositionem, quæ in tertio gradu fieret,) imo probabilius multo, ac rationi consentaneum magis, ex Ecclesia digressos esse, quando solemnes precum ritus, sacrificiaque peragebantur quibus qui quartum gradum attigissent, intererant. Si Catechumeni ob gravitatem peccatorum ad suscipiendam poenitentiam per illos quatuor usitatos, institutosque gradus adacti fuissent, id sibi potius gratiæ & beneficii, quam supplicii alicujus causa tributum existimassent: quin potius ea benignitate abusi fuissent in Catechumenatu, ad Deum peccatis laceffendum, quam pio quodam metu ad pie vivendum instigarentur. Mysteria namque illa oculis aspexissent, quorum spectaculo alii Catechumeni, qui nunquam peccarant, potiri non poterant, beatosque se, ac fortunatos, si iis persui licuisset, indicassent. Catechumeni namque omnes generatim & univerte, perinde ac Pagani, Judæique, excluderentur. Quodam canone uno comperimus, si cui contigisset Catechumeno, casu aliquo, ac fortuito sacrificiis interesse, aut oculis illa sacra intueri, eum protinus sacro fonte abluendum fuisse; tamen neque Catechumenatum absolverit, nedum inchoarit, ut Catechumenis illa mysteria recondita, & ab eorum oculis remota fuisse ostendamus: quandoquidem a Deo magnum quoddam in se protestum beneficium arbitrabantur, si casus quidem insperatus tulisset, ut ea sacrificia non tam mentis, quam oculis corporis contemplerentur.

Quo posito affirmabimus vere, non fuisse secunda poenitentia, quasi quadam poena affectos (ut alio loco patefactum est) unde reperies canones ipsos, ut monerent Catechumenos non perinde ac alios fideles puniendos esse, eorumque poenam non ita gravem, & acerbam esse oportere, ut aliorum fidelium, semper id inculcare: *Si tamen sit fidelis*, vel, *si sit fidelis*, quemadmodum canonibus Concilii Eliberini quos protulimus in expositione 11. Canonis Concilii Nicæni: qua quidem explicatione non obscure pervideas, Patres discrimina inter fideles, & Catechumenos constituisse, diversasque poenas in utrosque se posuisse ac decrevisse.

Si proferatur Canon 67. Concilii Eliberini, quo pari poena Catechumeni & fideles mulctari videntur, iidemque, propter idem ab utriusque crimen admissum, ab

Ecclesia repelluntur, illud ipsum menti tuæ insideat, hæreatque, illo canone mulierum illarum mentionem fieri, quæ nefarie suæ libidini cum servirent, ad explendas suas cupiditates, homines bene comptos, cincinnatos, delicatos, eleganti forma, specieque liberali eximios adhibebant, quæque Comædos, seu scenicos, ad eandem rem quodammodo alebant: verbum namque illud, *Viros*, non maritos, sed mancipia quædam libidinum, seu administratos significat. Quod si canon ille de marito vero verba fecisset, non est dubium, quin in maritum potius, quam in scæminam, seu uxorem animadvertendum censuisset: at si maritus Paganus, aut Ethnicus existisset, verisimile non est, mulierem poenas dedisse pro mariti sui teterrima vivendi ratione, morumque intemperantia; cum non in ejus potestate fuisset, canon ipsi quidquam prohibenti, aut imperanti parere, ut a marito discederet. Sed & illud lubet asserere, mulieres illas, si a turpi, ac prope meretricio quæstu resiliirent, virorumque illorum congressu ac consuetudine uti desinerent, nullo negotio in gratiam rediisse cum Ecclesia, data illis venia, aliasque ad communionem, si essent fideles, & alias ad Catechumenatum revocatas. Dicit ergo potest Ecclesiam scæminis illis poenitentiam non ullam imposuisse, Canoneque illo non indicari aliquas poenas, quas Catechumenæ sufferre, aut experiri cogerentur: quin potius ab Ecclesia illas rejici & expelli, non aliam ob rem quam ut poena aliqua plectantur, quod indignæ sint, quæ inter Christianas numerentur; cum antequam Catechumenatum perficerent, in cœno flagitiosarum voluptatum, tanquam suæ lutulentæ, volutarentur; neque unquam religionem Christianam ut complecterentur, in animum induxissent suum. Quis enim unquam sperasset eas Christianæ fidei suscipiendæ consilium, voluntatemque præse laturas, cum priusquam Christianis institutis informarentur, quo dignæ haberentur, primo sacramento muniri, & ad Christianam militiam adscribi, & quasi nomen dare, seque pro fidelibus gerere, in oculis conspectuque omnium flagitiosam vitam, & Christianæ puritati omnino adversam transigerent? cumque testari omnino modo, ac ratione eas oporteret, quovis se metu a divinæ mentis offensione deterreri, proculcato, ac quasi protrito ejusdem

terrore, palam ad idem numen supremum violandum inflammatis animis rapiebantur. Atque hoc eo nomine eas e Catechumenatu eximebat, declarabatque nunquam eas Christianæ fidei ineundæ consilium inisse; eademque Ecclesia hoc ipsum erga mulierem confecisset, quæ se se ad Christianismum obtulisset, si & virum adulterum secum ipsa retinere & vivere, & ad Catechumenatum adoptari voluisset: id potius ab Ecclesia repulsæ, quam poenæ aut poenitentia nomine factum videri posset. Quod si contra, mulieres illas omnes interperantiz suæ suppudiisset, quanquam Ecclesia eas repulisset ante, & a Communionem removisset, hoc est a Catechumenatu, omni procrastinatione, aut tergiversatione posthabita, nulla indicta poenitentia in Catechumenatum adscripsisset. Poenitens vero quamvis peccare desisset, aut excommunicatus, non propterea confestim ad communionem assumebatur: quo facto, non est reculandum, quin canone illo 67. recusationis potius, quam poenitentia vim ullam contineri fateamur.

Conquirendum ergo & pervestigandum est, quæ poenitentia Catechumenis, ob peccata in ipso Catechumenatu admissa, irrogarentur, cum non perinde, ac fideles suorum scelerum poenas darent. Memoria autem tenere oportet fuisse quamplurimos in Catechumenatu gradus, antiquitusque fieri non nasci Christianos, idque non cursim, sed sensim, spatio ad id efficiendum circumscripto: illudque munus, seu actionem illam adumbrasse aliquo modo, ne dicam expressisse perfectorum animantium naturam, seu ortum, quæ aliquanto plus temporis, sibi quam alia, ut formentur, atque ut in lucem, vitamque erumpant, assumunt. Cuicumque autem divinitus lux oborta quædam mentem iniecisset, ut Christianus fieret, privata quadam in domo, quæ prastigia anileque superstitiones Paganismi essent, edocebatur; neque tamen divini verbi seu concionum audiendarum, quæ apud *Audientes* habebantur, facultas dabatur: inde ad altiorem quasi gradum provehebatur, ad excerptas ipsas conciones, quo in gradu vocabantur *Audientes*. Posteaque ad tertium deducebatur, ubi princeps, consororque precum & orationum fieret, quæ apud Catechumenos tertii gradus pronunciabantur, poteratque in genua in ipsa Ecclesia procumbere: Catechumeni isti *Oran-*

tes & genuflectentes dicebantur. Ad extremum rebus omnibus illis ex communi consuetudine transactis, sacro fonte, datis ad eam rem nominibus, abluebantur, ut inter electos collocarentur, unde *Competentes* nominabantur. Poenitentia igitur, quæ Catechumenis ob illa quæ in ipso Catechumenatu peccata commiserant, indicta fuit, non nisi tribus illis postremis gradibus examinata, ponderataque imponebatur, neque ad alias poenas, cruciatufque protendebatur: verbi causa, si quis in ultimum, quartumve gradum Catechumenatus relatus deliquisset ad secundum, aut tertium ille gradum, desultorio quodam modo pro gravitate offensæ, seu culpæ transferebatur. Atque ita si qua in re peccasset, ad alios descendebat gradus; quandoque si gravior, aut atrocior eum urgeret culpa, ad mortem usque Baptismi dilatione plectebatur; quandoque idem ob inexpiabilem aliquam peccati fraudem omnino ei Ecclesiæ ingressu interdicebatur. Atque hic esto modus ratioque, qua olim Ecclesia in puniendis Catechumenis uti solet, can. 5. Concilii Neocæsariensis omnes, quæ ad ejus rei intelligentiam offundi possunt tenebras, clarissima expositionis face dissipat, quo illud reperias, ut si Catechumenus in tertio gradu hæreat, pedemque in Ecclesia ponat, eique liceat se se in genua provolvere, inter *Audientes* relegetur, hoc est, ad secundum gradum revocetur: quid quod decretum est, ut si in secundo isto gradu inter *Audientes*, in peccatam denuo incidat, aut etiam in eo obdurescat, ei omnino Ecclesia & Catechumenatu interdicator. Hic sensus, sententiaque germana istius canonis est, ne aliter eum Zonaras & Ballamoo interpretantur; non autem quo sensu nonnulli, atque inter ceteros Vicecomes his verbis asserit: *Propterea Concilii Neocæsariensis Patres can. 5. eos qui genibus flexis audiebant, gravi culpa teneri statuunt illis verbis*. Contrarium namque omnino perspicias, si diligentius accuratiusve canonis verba examines. Decimus quartus item Canon Concilii Nicæni, non ad alium sensum torquendus est, qui quanquam non tam clare & aperte Catechumenatus gradus ante oculos constituat, aut explicet, quam illos Neocæsariensis designet, ante tamen ab eo canonem illum non dissidere vere dixeris. Nam cum ipso canone videas triennio postquam inter *Audientes* versatus fuerit mul-

Atque nomine, quod eum Dei sui, fideique ipsi datæ obliuio ceperit, *inter Orantes* reponi, posseque cum aliis Catechumenis in communionem precum venire. Ex hoc intelligi licet, gradum illum, in quo genua poterant flectere, perfectiorem multo videri eo ipso quo aures concionibus audiendis præbere Catechumeni quidem consueverant: proptereaque supplicium eorum qui eo pervenissent, non aliud existimandum, quam, ut *inter Audientes* iterum collocarentur. Quo autem res illustriori signo emiceret, simul & illud percunctabitur quispiam, si cum *inter Audientes* numerabantur, a virtutis via aliquo peccato detorquerentur, qua tandem poena revocarentur in viam, unde deflexissent. Neque enim cujusquam auctoris testimonio probare possis ad privatas domos fuisse amandatos, quæ relegatio primi gradus rationem contineret, quam in Catechumenatu præstitimus: ad id perfacilis est responsio, ad illum primum gradum non solere rejici; sed aliquanto diutius pro ratione criminis *inter Audientes* recenseri & retineri. Sed & dubium illud esse potest, quo genere poenæ multarentur, si Dei Optimi Maximi iustum furorem peccato aliquo in se convertissent in illo primo gradu positi, id est, cum in privatis ædibus erudiebantur. Illos namque prorsus a grege Christianorum exterminare, aut spem omnem Baptismi & regenerationis fidelium obtinendæ illis præripere, summæ inhumana nitatis fuisset; adduci enim non possum ut credam Ecclesiam, quamvis se se immani flagitio contaminassent, in eos tam ferociter animadvertere voluisse. Quod enim peccatum tantum esse potest, cujus atrocitas Baptismum impediat? sat magnam canonum vim, ac copiam reperias, qui clament: *Nec in fine accipiat communionem*. At nusquam legas, qui imponent hanc poenam, *Nec in fine baptizetur*. Hujus disciplinæ rationes adeo illustres sunt, ut putidum sit eas probare, quia nemini deneganda est via salutis necessaria. Alia ratio subjici potest, quod Baptismo omnia delerentur, ipsaque quæ ante Baptismum peccata fuerant, non voluntaria habebantur. Ideoque, si cum in primo gradu essent, ipsi etiam peccassent, ad alium non poterant ipsi gradum traduci: neque omnino rejiciebantur, sed aliquanto amplius, perdiuque in eo, aut secundo residere cogebantur: sustineoque, & præ me fero,

A Ecclesiam peccata illa, tanquam in Paganismo patrata, existimare solitam, quod inficitia plane, & ignorance Christianismi in primo gradu laborarent, peccataque illa, tanquam in vetere homine commissa putarentur, id testificante Concilio Eliberino, *Eo quod in vetere homine deliquisse videatur*, cura de Catechumeno, Apostata, & qui in ipso Catechumenatu a fidei defensione degenerasset.

B Quando canones Catechumenorum tantum poenitentiae tempus certum ac definitum constituunt, deque gradibus omnino conticescunt, ne dum, quandiu in uno quoque morandum sit, verbum ullum faciunt, non alio sensu, aut mente accipienda sunt illa omnia, quam cum fidelium ad decem, aut duodecim annos poenitentiam prorogant, prætermissis illo annorum numero, quos in singulis poenitentiae gradibus transmittant, hoc est distributionem, divisionemque totius illius temporis, a nutu, & voluntate Episcopi prorsus pendere posse, pro suo jure imperare, uti poenitens plus, minusve temporis in uno quoque poenitentiae gradu consumat. Ita quando canone quarto Concilii Eliberini Catechumeno trienni poenitentia, aut alibi decennii imponitur, plane sentio istius temporis partitionem, ad Episcopos summam voluntatem arbitriumque revocari.

OBSERVATIO III.

Poenitentia quæ post Baptismum imponeretur.

QUOD in antiquis Canonibus legitur, petere poenitentiam, dare, accipere, negare eam morientibus, quibus morbus rationis & sensus usum intercepisset, impertiendam esse, eadem concessa, vel citra absolutionem, & communionem, aliquid, quod ad salutem prodesse concedi poenitentibus, & his similes loquendi formulæ, longe aliter accipiendæ sunt, quam quod communi quodam usu ac significatione sonat, vereque illa, *Poenitentia*, nescio quid aliud in hîc locis, quam quod apud nos, indicat. Nam neque poenas, & poenitentiae præscriptas & indictas molestias, neque communionem, & absolutionem, quæ ejus magis nota, & frequens significatio posset

posset esse, denotat. Sed quoniam nihil est in hisce observationibus difficilius, nihilque quod ad omnes canonum nodos dissolvendos, & extricandos magis conferat, quam hujus vocis explicatio, ea fusius paulo tractanda est: ac primum nonnulli canones sunt subjiciendi, ut quæ possit esse hujusce vocis, *Pœnitentia*, difficultas, clarius enitescat; deinde ostendendum, non quid tandem intelligatur in illis locis & canonibus per hanc vocem, *Pœnitentia*, sed quid non intelligatur, quidve non sit, & quantum ejus sensus in iisdem locis discrepet ab ea significatione quam in aliis eorundem Patrum, & canonum locis hodieque inter nos obtinere solet; postremo docendum vim aliquam in illis locis huic voci, *Pœnitentia*, inesse, & peculiarem usum habere, quem si intelligas, mireris necesse est non solum eorum disciplinam, & theologiam, verum etiam, quanta auctoritate fideles reget Ecclesia, & quam ægre ad suos thesauros nocentes adrepere pateretur.

Verba illa sancti Innocentii in epistola ad Exuperium Episcopum Tolosanum, *Negata mensa communio est, concessa pœnitentia, ne totum penitus negaretur*, difficillima sunt, & quasi quendam obicem interpretibus obiciunt. Quid enim poterat esse pœnitentia, quidve significare, quo concessio, communio quidem non concedebatur, sed aliquid, quod morientibus spem aliquam futuræ salutis ostenderet? Quomodo id quælo accipiendum quod homini pene animam & spiritum profundenti, cum pœnitentia sine absolutione, & communione daretur, concessum quoque quidpiam putaretur? Nam hoc tempore, qui morienti pœnitentiam, retenta absolutione imponeret, aliquid quod ad animæ salutem obtinendam attineret, non videretur concessisse.

Quin omnino id adversari, & repugnare videtur iis, quæ hoc tempore aguntur, quod in Concilio 4. Carthaginensi legitur hoc canone: *Is qui pœnitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium, qui eum audierint, & accipiat pœnitentiam, & si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia, si supervixerit, admoneatur a superioribus testibus petitioni suæ satisfactum, &*

subdatur statuti pœnitentiæ legibus, quamdiu sacerdos, qui pœnitentiam dedit, probaverit. Et in Concilio Aranciano, canone duodecimo: *Subito obmutescens, prout statutum est, baptizari, aut pœnitentiam accipere potest, si voluntatis præterite testimonia aliorum verbis habet, aut presentis in suo nutu.* Item in eodem Concilio, canone tertio: *Qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione, eos communicare, quod morientis sufficit consolationi.* Quis non miretur, datam olim fuisse pœnitentiam homini morienti, qui nec hoc beneficium sentiret, neque sacerdotis verba, vel verborum sonum intelligeret, & cujus tam profligata esset & perdita valetudo, ut non modo vocis, sed & iudicii, rationique usum, facultatemque amisisset? Quod si nostris temporibus ægroto alicui pœnitentia imponeretur, qui mentis compos non esset, is sane, qui id præstitisset, merito omnium reprehensionem incurreret, cum id frustra esset, & alicujus utilitatis hodie non existimaretur. Porro in illis canonibus vides, hanc vocem, *Pœnitentia*, de communione, & absolutione non esse accipiendam, cum ea manifesto ibidem distinguatur; neque pro pœnis, quæ pœnitentibus infligerentur, cum pene mortuo & extincto concederetur, qui nec quidem linguam movere, aut supercilium adducere posset, tantum abest, ut aliquas molestias peccatorum suorum satisfactione lubire potuisset. Vides præterea pœnitentiam illic usurpari pro re quæ acciperetur ab homine mortuo, furdo, & pene mortuo, quique ad eam accipiendam, nec voluntatis, nec vocis signum ullum, aut significationem præberet, quæque præterea ita ei adhereret, ut si in sanitatem restitueretur, pœnitentiæ tempora & molestias percurrere teneretur.

Ad id quod hoc tempore factitatur, & ad usum & significationem pœnitentiæ, quæ in Ecclesiam introducta est, nullo modo revocari, aut convenire potest, quod secundo canone duodecimi Concilii Tolatani legitur, pœnitentiam quoddam esse donum, quod sacerdotum benedictione tribueretur ei, cui vel non interdicta fuisset. Propterea nemo est, cui mirari non subeat, quid erat in antiqua pœnitentia, quod eam illud Concilium cum Baptismo comparet, & non minus quam gratia quæ Baptismo infunditur, in animam hominis illius,

illius, qui ratione ipsa, & sermone destitutus sit, inferatur; ita enim in illo canone scriptum legitur, *Ita & poenitentia donum, quod nescientibus illabitur*. Hoc tempore poenitentiam nihil fere aliud sonat, quam quoddam Ecclesiae praescriptum, decretumque, uti certum quoddam poenae genus constituatur in eum, qui noxas, & vitae maculas pro satisfactione peccatorum diluere cupit, quo interea decreto, atque instituto, nihil in ejus animum demittitur, qui poenitentiam agit, & si quid animam ejus attingeret, id non concessione poenitentiae, sed absolutione in eam penetraret.

Quod tam saepe in canonibus occurrit, petitam datamque poenitentiam homini morienti, nonnumquam etiam extra confessionem a sacerdotibus efflagitatam, ejusdem concedendae penes Episcopos dumtaxat potestatem esse; non nisi certis legibus eam irrogandam, & similia quae inter legendum de poenitentia hauriri possunt, controversam faciunt ejusdem poenitentiae notionem: nam tamen hoc tempore poenitentia quaedam postulari posset, potius tamen absolutio quaeritur, quam poenitentia, & is loquendi modus prope desiit esse in ritu: neque homini (uti diximus) ad interitum ruenti poenitentia tribuitur, neque extra confessionem impetrari consuevit, neque solis Episcopis ea facultas concessa, sed omnibus omnino Presbyteris.

Ad extremum, hoc praesenti rerum statu, poenitentia, quam Presbyteri imperant, non benedictio poenitentiae vocatur, neque benedictione confertur: contra ea vulgo imponitur in ipsamet absolutione, & ante remissionis benedictionem, sed antiquitus nunquam poenitentia concedebatur cum absolutione, aut sine benedictione, & manuum impositione. Omnes item Canones, qui aut concedunt, aut negant jus poenitentiae dari, liquido demonstrant hanc vocem aliam habuisse acceptionem, quam habeat hodie, & a nostra plurimum abesse, nam his temporibus nullum consequendae jus, aut obtinendae eripitur, omnesque pro arbitrio, si eam ab absolutione secludas, suscipere possunt. Id igitur in hoc capite quaerendum est, quid posset ea poenitentia, quae benedictioni peculiari conferebatur, quae a solis Episcopis, quae mortuis, aut pene mortuis, quae tanquam donum aut gratia in animam dormientis in-

Afundi poterat: sed primum praestandum est, quod polliciti sumus initio hujusce capituli, paucis ostendam eam non posse accipi in illis locis pro absolutione, neque pro communionem, nec denique praefile pro poenis, quibus poenitentes admissi facinoris veniam quaerebant.

Canone tertio Concilii Arauscani hoc quasi innui videretur, inflicta alicui poenitentia, qui prope fato concessurus esset, eum ad Ecclesiae communionem revocari, ideoque illam poenitentiam, cujus in hac observatione veram ac germanam significationem exponere nitimur, genus quoddam communionis fuisse, eamque nunquam sine absolutione dari, siue absolutionis vim continere, cum is cui in morte ea dumtaxat esset concessa, (omni alia reconciliatione praetermissa) ejus praesidio fultus in partem corporis fidelium admitteretur; adde, in eodem Canone, eam poenitentiam, cujus intelligentia difficilis est, viaticum vocari, ut in Concilio Gerundensi, *Poenitentia benedictionem, quam viaticum deputamus*. Illud autem nemo respuat, viaticum apud antiquos aliud nihil dici, aut censeri, quam jus, quo quis utitur & habet communicandi cum ceteris fidelibus: quamobrem si poenitentia erat viaticum quoddam, omnino non est recusandum, quin absolutionis, ac communionis genus quoddam esset.

Canones qui poenitentes ab Ecclesiis arcent, eosdemque anathemate percellunt, si admissa semel poenitentia eam deponunt, ejusque vestem & habitum exuunt, & ad vomitum & ingenium redeunt, flagitiosamque vivendi rationem repetunt, canones ii, inquam, demonstrare videntur, eam poenitentiam, de qua hoc capite quaerimus, quoddam absolutionis genus fuisse. Nam quomodo poenitentes, qui eam ipsam poenitentiam adepti essent, excommunicatione plecti potuissent, nisi communionem Ecclesiae donati fuissent? privatio illa indicat, praesertimque eos post poenitentiam illam, eaque, vel citra absolutionem, accepta, in communionem ceterorum fidelium receptos fuisse. Neque vero responderi potest aut opponi, ea hoc jure societatis spoliatis, sed sicut suis temporibus poenitentia austeritatis & acerbitatis plena, sustineri posset & expleri ab eo, qui non esset excommunicatus; sic eos, de quibus agitur in his Canonibus, suarum culparum aut criminum poenitentiam subiisse, qui tamen

tamen excommunicationis nota non inirentur, id inquam obrudi non potest; nam olim omnino peccata mortifera excommunicatione castigabantur, neque unquam fideles cum eo, qui lethale peccatum commisisset, communionem integra conjungebatur, nisi post ejus peccati relaxationem: quo posito, illud semper præsupponendum, eum qui pœnitentia mulcebatur, integro & pleno communis jure usum non fuisse. Ex his igitur Canonibus 8. 3. 13. 25. 24. 23. Conciliorum Turonensis, Valensis, Aurelianensis primi, 23. Epaunensis, & ex Sancti Leonis epistola 9. patet illud erui posse, benedictionem pœnitentiae, quæ primo quasi ad pœnitentiam introitu dabatur, & aliquando decem, aut duodecim annis, vel amplius ante absolutionem ordinariam, quemdam modum, seu speciem absolutionis fuisse.

Sed contra faciunt multi canones, Patrumque loci, ut necessario fatendum sit pœnitentiam quæ in morte concedebatur, non fuisse plenam, atque integram communionem, neque ad ejus, qui moreretur salutem obtinendam, usquequaque valuisse; neque per eam pœnitentem absolutum, aut in fidelium corpus adoptatum: id habet expresse D. Cypri. scribens ad Episcopum Antonianum: *Hortari ad satisfactionis pœnitentiam, & subtrahere de satisfactione medicinam*. Item, *Lacrymas fundere, sed extra Ecclesiam, post ista omnia morieris*. Item, *Pœnitentia fructus delinquentibus non negandus*. Et in epist. 23. 3. lib. *Pœnitentiam agentibus infirmitatis periculo subveniri, & pacem dare*: can. 2. Concil. Valensis primi perspicue asseritur, eum qui pœnitentiam recepit, non ideo jus communionis, aut absolutionem recepisse: & Sanctus Innocentius ad Exuperium Episcopum Tolosanum, antiquam constitutionem, qua moribundis pœnitentia permittebatur, duriorē nominat, quod ea sine absolutione, & communione daretur. Ex quo manifestum est, eum, qui pœnitentiam acceperat, jus communionis non accepisse: addit præterea, in fine communionem una cum pœnitentia iis esse impertiendam, qui morte urgerentur: *Ut homines ejusmodi, vel in supremis suis promittente Salvatore nostro, a perpetuo exitu vindicentur*. Ex quo efficitur, non fuisse satis homini excommunicato ad salutem, aut communionis jus accipiendum pœniten-

tiam impetrasse; eamque ab absolutione & communione distinctam esse: canon 36. Concil. Epaunensis jubet pœnitenti ad mortem laboranti relaxare damnationis tempora: unde perspicies pœnitentiae tempore de sua salute pœnitentes periclitari, & fidelium communionis participes eos non fuisse. Can. 33. Concil. Arelat. 2. præcipitur: *Ut postulantis pœnitentia non negetur, cujus pœnitentia communio multo tempore differatur*. Ex quo clarum est, eum, qui benedictionem pœnitentiae acceperat, non fuisse propterea a peccatis suis absolutum, aut ad communionem Ecclesiae aggregatum. Canon decimus tertius Concil. Nicæni, quo cavetur, ne quisquam viatico necessario privetur, intelligendus est necessario, & interpretandus de pœnitentibus, ut omnes conspirant, sentiuntque interpretes. Viaticum autem illud necessarium, eodem canone interprete, est absolutio, & jus ad communionem fidelium. Ex quo constat, qui pœnitentiae benedictionem receperat, non præterea jus communionis adeptum, aut absolutum fuisse, ipsumque viaticum necessarium non esse illam ipsam pœnitentiae benedictionem.

Canones omnes universim, qui de viatico necessario ad salutem eorum qui in extremis sunt, loquuntur, de jure communionis, non autem de illa benedictione intelliguntur, explicantque omnes necessarium esse, ut præter illam pœnitentiae benedictionem, moriturus jus communionis recipiat, & absolvatur. Testantur id canon 13. Agath. 12. primi Concil. Matiscon. 26. & 38. Epaun. 5. Ilerd. 18. Tolotani primi, 2. Valensis 3. Valentiae, 76. 77. 78. 79. 4. Carthag. ii inquam omnes aperte, ac manifeste produnt, benedictionem illam pœnitentiae non esse sufficiens viaticum; neque ea excommunicatos, aut pœnitentes jus communionis, aut absolutionem impetrare. Nam præter pœnitentiam illam decernitur, ut viatico pœnitentes instaurentur, & muniantur, ipsique communicatio & absolutio concedatur, si de vita quodammodo periclitantes periculose laborent. Sextus Ancyranus ait: *His communicatio propter viaticum non denegabitur*, cum de iis pœnitentibus loquitur, aliisque qui Episcopi indulgentia & concessu pœnitentiam agerent. Efficitur præterea idem ex can. 16. ejusdem Concilii, necnon 22. 31. 69. Eliberini, benedictionem hanc communicatio-

unionis jus non fuisse. Denique duo sunt canonum genera, ex quibus manifeste colligitur, ea poenitentiae benedictione non fuisse concessam poenitentibus absolutionem, aut jus communionis, sed necessarium fuisse, ut prae ter illam benedictionem jus communionis ab Ecclesia extorquerent, ut corporis fidelium pars esse censerentur. Ac primum quidem ii qui decernunt, ut exacto poenitentiae tempore, ad jus communionis perfruendum advocentur. Deinde ceteri omnes qui statunt, ut poenitentibus de vita periclitantibus jus illud impertiatur, imo & ii omnes, qui his verbis utuntur, *Dare poenitentiam, petere, accipere*, probare videntur, (a) nullam impetrata poenitentia, absolutionemque jus esse aliquod communionis extortum.

Quod attinet ad Canones, quibus probatur ejusmodi poenitentiam genus quoddam esse communionis, & absolutionis, eos ego ita interpreto, ut in tertio Arausicensi de poenitente sit mentio, qui non solum poenitentia in infirmitate, sed minore etiam reconciliatione, una cum poenitentia donatus fuerat; cuique ad perfectam communionem nihil aliud deesset, quam maxima reconciliatio, hoc est jus ad altarium, & ad Sacramenta. Quapropter ex hoc canone derivari nequit, hac poenitentia communionis jus concessum fuisse poenitentibus, aut eam ad communionem aditum patefecisse. Canon vero Gerundensis, qui ait ejusmodi poenitentiam esse viaticum, eamque per communionem accipi posse, non ita est accipiendus, quasi is, de quo illic agitur, poenitentiam dumtaxat sine absolutione recepisset, sed cum poenitentia aegrotantibus una cum minima reconciliatione aliquando impartiretur, & eadem manus impositione, & benedictione utrumque plerumque indulgeretur, poenitentiam huic poenitentiae non seorsim & separatim, sed una cum absolutione concessam fuisse certum est. Quod ad Canones supra citatos attinet, quorum sententia communio poenitentibus subtrahitur, aliter eos interpretandos existimes: neque enim id canones canunt asseruntque, poenitentes vera & legitima communione privandos, ac si cum

ceteris fidelibus, ipso poenitentiae tempore, altaris, Eucharistiae, & precum participes essent; sed novum quoddam est, & quasi supplicii & poenae genus quod irrogant, quod poenitentiam contemserint, decernuntque istos poenitentes ad mortem usque a communione fidelium prohibendos. Nam fortassis eorum poenitentia paucorum annorum spatio finiebatur; sed quod eam pro nihilo haberent, perpetua ideo excommunicatione feriebantur: crediderim non aliam esse horum canonum intelligentiam atque vim; non autem ut ad communionem poenitentibus, quandiu in peragenda poenitentia versarentur, accedere liceret. Ad hoc certum est, poenitentibus excommunicatis peccatum remissum, & quamvis plena & perfecta communione non fruerentur, neque ad sacra, aut ad preces admitterentur, magnum tamen inter eos, & excommunicatos discrimen esse: quapropter excommunicatione puniri poterant poenitentes, etsi nulla eis cum ceteris fidelibus societatis esset participatio. Huic suffragantur verba illa Concilii Turonensis primi: *Quo facilius, & ipse compunctionem per hanc confusionem accipias, & alii ejus terreantur exemplo*. Nam illa indicant atrocissimum fuisse poenae genus a Patribus excogitatum, quo ceteri poenitentes metu prohibiti deterrerentur, & in officio sese continerent: & canon 24. Concilii Aurelianensis tertii clare demonstrat id fieri, aut factum esse, non ut aliqua communio, aut ejus pars quaedam, quam in corpore fidelium haberent, durante poenitentia, eis adimeretur, (neque enim poenitentes aliquam communionem possidebant) sed quod excommunicatione perpetua ob speratam poenitentiam plestebantur: *Excommunicatione plestatur, viatico concesso ad exitum*: unde colligas hanc excommunicationem, qua poenitentes ob peccata commissa tempore poenitentiae puniebantur, perpetuam fuisse, aut certe in multum tempus productam: quae omnia paulo latius deduximus, ut manifestum fieret, hac poenitentia nullum communionis beneficium, aut gratiam absolutionis & pacis concessam fuisse. Superest ut ostendamus hac etiam voce, non signi-

L

gni-

(a) *Locus corruptus.*

gnificari pœnas, quas pœnitentes ob peccata commissa volentes, sine concessione Ecclesiæ capere poterant; sed etiam non semper intelligi eas quæ ab Ecclesiâ præscriberentur.

Ad id efficiendum hoc unum, quod a Divo Innocentio affertur, satis esset: *Morienti negatam fuisse communionem, concessam autem pœnitentiam*, vel quæ leguntur in Conciliis Carthaginensi, & Arausicano. Quis enim morienti, cuius ob valetudinem imminutæ adeo essent vires, ut ne vocem quidem emittere posset, pœnas aliquas, vel nomine pœnitentiæ infligere voluisset? Non est existimandum quidquam ab Ecclesiâ irrogatum, cui mentis, vocis, & lucis usuram morbus invidisset, quique tanquam truncus sine sensu jaceret in lecto: illuissent certe potius, quam ei subvenissent, si quidquam mandatum, aut imperatum esset, quod frustra certo scirent. Quare aliud quidvis potius hac voce pœnitentiæ significari crederem, quam pœnitentiæ molestias, & ærumnas, cum ea moribundis impertiretur.

His expeditis, fateor laboriosum & difficillimum esse, ea de re aliquid certi existimare, & sententiam suam dicere: id enim quod antiquitus in hisce ritibus pœnitentiæ observabatur, non minus alienum, & remotum est a nostra disciplina, quam obscurum & involutum. Quapropter si quis hisce rebus iudicium suum interponit, operam ludere videtur. Nam cum multum temporis in eis e suis tenebris & tegumentis evolvendis posuerit, nunquam tamen eas ita aperiet, & ab omnibus difficultatibus purgabit, ut lectorum sensibus, & oculis tradat comprehendendas, & quasi manibus tangendas: nihilotenus, si certum esset id ita mihi evenire debere, non desinam aperire, quid de ea pœnitentia sentiam.

Multa per pœnitentiam conferebantur pœnitentibus, ac primum ab excommunicatione, sive a peccato excommunicationis, ut loquuntur antiqui canones, liberabantur. Donum præterea quoddam, & gratia quædam peculiaris animis eorum per benedictionem pœnitentiæ illabebatur, qua accenderentur ad pœnitentiam alacrius peragendam, quaque majori dolore de peccatis commissis angerentur. Postremo ea benedictio pœnitentiæ erat quædam peccatorum æstimatio, qua

A Ecclesiâ (penes quam erat potestas solvendi & ligandi omnia peccata) æstimabatur quanti, aut quantis pœnis & laboribus unumquodque peccatum, vel peccato pœnæ debitæ essent expiandæ; sed ea omnia separatim & fusius discutienda sunt.

Itaque de excommunicationis impedimentis nunc esset differendum, si sequenti capite pluribus non doceremus, quomodo per ejusmodi pœnitentiæ benedictionem, iis omnibus levarentur pœnitentes, & quantæ emolumenti, & utilitatis, his excusis, in eos collatum esset; quod denique inter excommunicatos, & pœnitentes discrimen esset: ex quibus facile colligetur, quid furdo, aut muto, vel citra absolutionem, ex pœnitentia conferretur, quare hoc loco ea ipsa non sunt repetenda, sed quid sit, ad donum illud, de quo loquuntur Patres Toletani Concilii, accedendum. Donum aliquod, & gratia quædam pœnitentibus ea benedictione conferebatur, & quod magis mireris, in eorum animam, vel si omnis sensus expertes essent, pervadebat ut canone 2. duodecimi Toletani Concilii eleganter & lucide describitur, cujus majorem partem hic adtexere operæ præstium visum est, cum nullibi magis, neque clarius hujus doni vis & proprietates explanantur: *Quorum impudentia procax & obstinata procacitas, nequaquam talia diceret, si qualiter ad vitam per sacrosancti lavacri gratiam venerit, meminisset. Etenim parvulorum infantium vita originali peccato obnoxia, quæ nulli per ætatem discernendi, vel exptendi sensui aptior judicatur, nisi sponsione fidelium Baptismi accipiant Sacramentum, nullo sensu, etiam discretionis industria, id appetere possunt. Unde sicut Baptismum, quod nescientibus parvulis, sine ulla contentione, in fide tantum proximorum accipitur: ita & pœnitentiæ donum, quod nescientibus illabitur, absque ulla repugnantia inviolabiliter hi, qui illud exceperint, observabunt. Quod autem esset illud donum, & qua in re potissimum consisteret, quidve eo accepto & infuso pœnitentibus inferretur, non tam facile reperies, qui tibi explanabit, quam alagam in littore, ut ajunt, aut cochleas in dumeris.*

Enimvero dissimulandum non est hæc verba, *Ita & pœnitentiæ donum quod nescientibus illabitur*, admirationem mihi movisse, quod manifeste doceant ex prisco

rum Patrum sententia, aliquam per pœnitentiæ benedictionem mentibus pœnitentium innasci qualitatem; & quoddam veluti donum eo modo inspirari, quo per Baptismum, & sacros ordines novis beneficiis complemur, cum sit hujusce canonis sententia, eaque illustretur Baptismi exemplo & comparatione. Quid tandem potest eis illud donum? aut qua ratione explicandum? vel eo magis res difficilis videtur, quod hodie sola concessione pœnitentiæ, in animas pœnitentium nihil quidquam reale transmittatur. In hac quæstione reliqui nihil feceris, ut ei lucem aliquam afferas, nescio an e situ vetustatis eam eruere possis: juvabit tamen tentare in re tam implicita, & exponere quidquid illud sit, quod in præsentia ad tantam rem, & tam abstrusam enodandam mihi succurrit: si verba illa, *Ita & pœnitentiæ donum quod nescientibus illabitur*, accipiuntur ut sonant, velintque antiqui illi canones aliquid reale, et ita dicam, ex benedictione pœnitentiæ, in mentibus remanere, id non aliud erat, quam peculiaris quidam divinæ gratiæ favor, & veluti donum gratis datum quo confirmatus, patientiæque dono corroboratus muniebatur ad exsorbendas omnes difficultates, & exhaustiendos labores, qui in illa diuturnitate prolixioris pœnitentiæ devorabantur, quique ægrius, si peculiaris gratia abfuisset, tolerabantur: quemadmodum etiamnum videmus singularia quædam dona sanctissimis viris a Deo concedi, ad aliqua perficienda quæ portentis & monstri loco habentur. Atque his de donis ad peculiare effectus prodendos Tertullianus differit, libro de Baptismo, cum ait: *Petite de Patre, petite de Domino, peculia, gratias, distributiones charismatum*; & libro de spectaculis: *Quod medicinas facis, quod revelationes*: quæ quidem gratiæ divinitus illapsæ primis illis sæculis crebræ erant, easque Deus Episcoporum benedictionibus frequenter impertiebat.

Quin etiam ad emendandam illius antiquitatis notitiam, adhibebimus pœnitentiam olim post Nicæni tempora genus quoddam religionis fuisse, eamque pœnitentes novisse, & solemnî voto nuncupatam subisse, ut ex his canonibus liquet, canone decimoquinto Concilii Agathensis: *Pœnitentes tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manuum, & cilicium super*

Acaput a sacerdote (sicut ubique constitutum est,) consequantur, si autem comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abjiciantur. Canone 4. Concilii Epaunensis: *Pœnitentiam professi ad clericatum penitus non vocentur.* Canone vigesimo tertio: *Si qui accepta professaque pœnitentia boni immemor ad secularia revolvatur, prorsus communicare non poterit, nisi professione, quam illicite prætermiserat, reformetur.* Aurelianensis Concilii canone decimo tertio: *De his qui suscepta pœnitentia religionem suam professionis oblii ad secularia relabuntur, placuit eos a communione suspendi.* Canon quoque vigesimus quintus Concilii Arelatensis secundi eodem pertinet, & de religione, & professione pœnitentiæ accipiendus est: *Hi qui post sanctam religionis professionem apostatant, & ad sæculum redeunt, & postmodum pœnitentiæ remedia non requirunt, sine pœnitentia communionem penitus non accipiant, & quicumque ille sit, post pœnitentiam habitum secularem non præsumat, quod si præsumserit, ab Ecclesia alienus habeatur.* Epistola secunda Syricii capite quinto, ex Divis Innocentio & Leone multis in locis, quibus si adjicias pœnitentes a consortio uxorum semotos fuisse, non nisi ex eorum consensu pœnitentiam subisse, habitum communem & usitatum cum horrido commutasse, nullis negotiis, aut rebus secularibus sese immiscuisse; non erit difficile obtinere, pœnitentiam olim genus quoddam fuisse religionis, cujus votum nemo teneretur exolvere, nisi ab Ecclesia acceptum & ratum habitum esset: id autem fiebat ea manus impositione & benedictione, qua pœnitentiam imperabat & concedebat.

Postremo nonnulla ex priscis illis ritibus exculpere oportet, quæ huic difficultati lucem præbere possint. Ac primum ad peccatorum veniam impetrandam, nihil magis apud Deum valere ducebant, quam peccatores de se supplicium fumere, & pœnitentiæ ærumnis & pœnis sese exercere, si modo ab Ecclesia imponerentur, & ab ea jus & facultas illas capiendi concessa esset, nam quamquam gravissimas volentes spondeque pendissent, & exquisitis inuitatibus sese cruciatibus & suppliciis confecissent, horum tamen omnium apud Deum sæpe exigua, & apud homines nulla erat aut ratio, aut exultimatio, nisi Ecclesiæ

jussu & imperio ea perpetiendi sumerep-
 tur. Sed cum Ecclesiæ auctoritas, & concessio accesserat, tum satisfaciendi vim momentumque habebant. Etenim cum ligandi, atque solvendi potestas ei sit permessa, haud dubie ex ejus arbitrio inter homines æstimandum est, quidquid ad peccata eluenda pertinere aut valere debet: vel si aliis verbis rem exponi velis, penes Ecclesiam esse iis pœnis & cruciatibus pretium facere, qui veluti in peccatorum solutionem cedere debent. Nam cum penes eam esset (& nunc sit) potestas eadem peccata condonandi, quidquid præterea hac nota non signatum offerretur, vel ei vis illa delendi, & solvendi non esset impressa, tanquam falsum & adulterinum non erat solvendo: ob has causas necesse omnino iis videbatur, ut Ecclesia pœnas præscriberet, & benedictione eas imponeret, eaque concessio pœnarum & pœnitentiæ, jus pœnitendi, & remedium pœnitendi vocabatur. Ita accipiendum quod in quodam canone Concilii Valentini Galliarum habetur: *Ut his juxta Synodum Nicœnam, satisfactionis aditus quidem non negetur, ne infelicibus lacrymis, vel solatii janua desperatione claudatur, actori vero pœnitentiam usque in diem mortis: quo loco pœnitentiæ concessio & benedictio vocatur Satisfactionis aditus, & solatii janua, quia in eam concessisset Ecclesia, & jus pœnitendi, & agendi pœnitentiam ab ea accepissent pœnitentes: quidquid perpeffi fuissent, quantumvis grave & acerbum illud fuisset, frustra tentatum videbatur: quapropter, quæ ab Ecclesia concederetur pœnitentia, ea satisfactionis aditus vocabatur, quia ea impetrata, jus quoque acceptum & traditum censebatur id agendi, quo peccatorum gratia facilius obtineretur. Eadem quoque pœnitentia, & pœnitentiæ benedictio Remedium pœnitendi appellatur a Patribus, ut a Cælestino epist. 1. ad Episcopos Galliarum, cap. 11. quia ea non erat futura remedium peccatorum, quæ non susciperetur ex præscripto & imperio Ecclesiæ. Et quemadmodum Leo primus dicit absolutionem esse communionis remedium, quia qui absolvantur, communionem & societate fidelium donarentur; ita quoque idem vocat pœnitentiam ab Ecclesia concessam remedium pœnitendi, quod qui ad eam admitterentur, remedium accepissent, quo peccatorum vulnera curarentur. Leo Ruslico Narbonensi Episcopo, cap. 2. &*

A6. *Pro crimine aliquo suo per manus impossitum, remedium accipiant pœnitendi. Item, In cujus manu fuit, ut talium obitus usque ad communionis remedium differretur. Ceterum si quæ modo diximus satis firma & stabilita non videantur, nempe, non minimam absolutionis partem, in pœnitentiæ pœnis & laboribus antiquitus positam, addjciendum est, primis illis temporibus, multis concessam fuisse pœnitentiam, præcisa omni absolutionis spe, quemadmodum Idololatriæ, Mœchis, Homicidis, & Apostatis, quibus omnibus, vel extremum spiritum ducentibus, delicti sui gratiam non faciebat Ecclesia. Hos igitur qua ratione, aut quibus verbis erigere potuisset ad eam pœnitentiam fortiter tolerandam, cujus fructus & communio a solo Deo esset expectanda, nisi eadem oratione, quam modo adscripsimus, nihil esse scilicet, quod non vincerent pœnitentium lacrymæ, vel una excussa, coelum integrum commoveri, eorum gemitus repulsam non pati, prorsus nullum tam immane scelus exitare, pœnæ ab Ecclesia imperatæ veniam promereri non possint: & ni his & similibus quæ fiduciam conciliarent, pœnitentibus, qui sine spe reconciliationis in pœnitentia detinebantur, spem iniecisset, fore ut a Deo inculpati aliquando dimitterentur, pauci reperti fuissent qui in illis miseriis ætatem exegissent.*

His etiam & aliam rationem, quæ ex eadem illa prisca disciplina desamitur, adhibeamus, penes Ecclesiam non solum potestatem esse credebant peccatorum delicta, sed etiam poenas iisdem delictis debitas delendi, atque adeo æstimandi, quo pretio, quibusve rebus essent redimendæ; ob hanc causam ab eadem Ecclesia pœnitentiam, & pœnitentiæ benedictionem exposcebant, qua benedictione potestas fiebat pœnitentibus pœnitentiam subeundi, quæ esset remedium poenarum, quæque vim haberet eas delendi, & expungendi. Quod autem existimassent labores & molestias pœnitentiæ, quæ ab Ecclesia permitterentur, hac vi præditas fuisse, non desunt Patrum testimonia; sed unum Tertulliani tam apertum & manifestum pro omnibus adducetur: *Hæc omnia exomologesis, ut pœnitentiam commendat, ut de periculi timore Dominum honoret, ut in peccatorem ipsa pronuntians pro Dei indignatione fungatur, & temporali afflictione, æterna supplicia non dicam frustretur, sed expungat.*

Et

Et ob has maxime causas, quas modo exposuimus, credere antiquam disciplinam instituisse, ne ulli unquam, nisi post satisfactionem, & poenitentiam absolutio & pax Ecclesiæ concederetur. Nam olim ut alibi dicemus, non ut nunc sit, ante exactam, perfectamque poenitentiam, nocentes inter fideles adnumerabantur: sed multis arumnis, longaque poenitentia omnibus prorsus peccatoribus ad communionem via erat aperienda; quod scilicet facilius, ut ita dicam, venia poenitenti per absolutio- nem impetraretur, qui multis jam sese poenis confecisset, & quasi satisfacisset.

Ex iis omnibus quidquid de secunda poenitentia inter legendum occurreret, id totum ita perspicuum fiet, ut etiam ab invitis assensum extorqueat; sed prius quam id præsto, & ostendo, illud unum præmittendum est, varia olim fuisse poenitentium genera. Nam cum poenitentia non eadem ratione, neque eodem modo omnibus concederetur, tot commemorantur poenitentium classes, quot modis poenitentia imponi poterat; qui ad quatuor genera, quantum ad hanc quæstionem attinet, revocari possunt.

Primum vel moribundo poenitentia sine communionem impertiebatur, cuius vires ex valetudine ita attritæ & extinctæ essent, ut nec loqui, nec audire quidquam posset, & qui obmutuerat, antequam ad eum sacerdos potuisset accedere. Secundum eorum erat, qui poenitentiam, instante quidem morte, sine communionem acceperant; sed valida mente, & integris ingenii viribus. Tertium genus eorum erat, quibus ad extremum usque vitæ tempus imponebatur poenitentia, & in ea ex Ecclesiæ præscripto ætatem agere cogeantur, communionemque non antea recipere, quam decederent. Ultima classis eorum erat, qui accepta, finitaque poenitentia in gratiam cum Ecclesia, ceterisque fidelibus redibant.

Cum igitur poenitentia eis concederetur, qui in mortis discrimine positi, alienatæ mentis signa & errores ostendebant, vel quibus omnes sensus adempti essent, ejusmodi poenitentibus ea omnia per benedictionem poenitentia conferebantur, donum illud singulare infundebatur, quo si quis eis spiritus, aut mentis usus superesset, adjuvabantur ad dolendum de peccatis suis, & veniam a Deo facilius impetrandam. Hujusce doni est mentio in Con-

Acilio Tolerano duodecimo, & de eo accipiendum quod ibidem reperitur, *Donum quod nescientibus illabatur*. Nam ejusmodi dona gratuita, quæ sunt innumera, possunt muto, surdo, & omnis sensus experti conferri. Votum illud poenitentia quod fecerant, cum eam postularant, quodque emisserant antequam vires eos deficerent, & fugerent spiritus, ratum habebatur ab Ecclesia: eaque ratihabitio, & acceptatio donum vocari poterat, & beneficium quoddam Ecclesiæ. Nam temere poenitentia cuivis non concedebatur, aut votum illud agendi poenitentiam sine delectu recipiebatur; Patresque Tolerani Concilii, de eo dono & beneficio explicari possunt; nescientis enim votum acceptum, eaque acceptio donum & beneficium vocari possunt. Præterea ejusmodi homines qui in extremis essent, levabantur omni onere & peccato excommunicationis (ut Patres vocant) illa poenitentia benedictione & concessione, eaque donum etiam vocari poterat, quod nescientibus illaberetur; nullo enim majori dono, aut beneficio poenitens ornari aut instrui poterat, præsertim cum nihil illi pene vitæ reliquum esset, quam si e potestate Satanæ eximeretur, & ea re donaretur qua excommunicationis impedimentum deponere, & humeris excutere valeret. Cetera quæ per benedictionem poenitentia docuimus irrogari poenitentibus; videlicet certæ illæ poenæ, & vis quædam, quæ eis ab Ecclesia inspirabatur, qua non solum peccata facilius, sed etiam meriti cruciatus deleri possent homini illi surdo, & pene mortuo; non censebatur concessa, ni sanitati restitueretur. Quomodo enim poenitentia laboribus & molestiis vindicaret peccata sua qui non solum omnibus viribus, sed vita ferme destitutus esset? Si vero incolumis e morbo evaderet, quamvis nescienti, & ne quidem audienti, aut sentienti poenitentia indulta esset, jus tamen ei acquisitum erat ad poenitentiam, & quidquid postea eo nomine usurpabat, peccati veniam apud Deum & Ecclesiam mereri poterat. Itaque hi erant illius poenitentia fructus, quæ sine absolutione, aut communionis spe poenitentibus conferebantur: hæc utilitates, hæc commoda, quæ ex illa poenitentes, vel sine peccatorum remissione capiebant, & quorum causa tam ardentissime a moribundis exoptabatur, & surdis, & mutis jam jamque morituris benedictione impertiebatur.

Hi

Hi vero, qui mortis metu festinabant ad poenitentiam, quibusve paulo ante mortem sine absolutione ea concederetur; omnia illa beneficia & praesidia, quae per ejusmodi benedictionem comparari paulo ante scripsimus, consequerentur. Nam quamvis in extremis jacerent, & tam exiguo vivendi spatio satisfacere, & diuturnas & molestas poenitentiae poenas capere & sufferre non viderentur; tamen quia mentis & rationis sensu integro & valido uterentur, longas illas poenitentiae arumnas una cogitatione, vel levissima poena equare poterant, & explere, si ita jussisset & concessisset Ecclesia: in cujus est potestate contrahere, minuire, aut producere poenas illas peccatis debitas, & satisfactionis meritum aestimare, & ponderare, atque satisfaciendi vim & pondus quibuslibet poenis quantumvis exiguis & levibus imponere, & inferre.

Ex iis omnibus satis liquet, quid ceteri poenitentes tertiae & quartae classis, ex poenitentiae benedictione adipisci poterant. Quapropter ea referre amplius, aut explicare superfluum est. Ceterum ex iisdem intelligitur, quid verba illa apud Innocentium sibi velint: *Negatam fuisse communionem, concessam poenitentiam, ne totum poenitus negaretur: totum enim non negabatur, cum poenitentia sine communione concedebatur; cum tam variis, tamque divitiis, & pretiosis donis & beneficiis, ea accepta, complerentur poenitentes. Cetera quoque, quae de eadem poenitentia reperiuntur a Patribus, aut a Conciliis dicta & usurpata, conveniunt cum his quae diximus. Nam petere poenitentiam extra confessionis sacramentum, eam sine absolutione concedi, eam recusari, non posse sine Ecclesiae concessione usurpari, & his similia: ex iis quae in hac observatione habentur, si explicari & plana fieri non possunt, aliis saltem, ut eo perveniant, viam & faciem praebuerimus.*

OBSERVATIO IV.

Discrimen inter Excommunicatos & Poenitentes perpetuae Poenitentiae.

NON satis compertum habeo, an olim quemquam communione fidelium ita moverit Ecclesia, ut omnem ei non solum absolutionis, sed etiam poenitentiae

Aspem eriperet; & an quosdam ita severe exercitos habuerit, ut perpetua eos excommunicatione feriret: id autem quamquam in praesentia non attineat, neque magnopere interlit disceptare, ac discutere; facile tamen adducor, ut credam facinorosis, & ex omnium scelerum, & flagitiorum colluvione concretis hominibus vel etiam, si in eadem saepius praecipites peccata abeant, poenitentiam, modo illa peteretur, nunquam denegatam. Caesertini verba id suadere videntur capite secundo epistola ad Galliae Episcopos: *Agnovimus poenitentiam morientibus denegari, nec illorum desideris annui, qui obitus sui tempore hoc animae suae cupiunt remedio subveniri. Horremus fateor tanta impietatis aliquem reperiri, ut de pietate desperet: quasi non possit ad se quovis tempore concurrenti succurrere, & periclitantem sub onere peccatorum hominem redimere, quo se ille expediri desiderat & liberari. Quid hoc rogo aliud est, quam morienti mortem addere, ejusque animam sua crudelitate ne absolvi possit, occidere?* &c. *Salutem ergo homini adimit, quisquis mortis tempore poenitentiam denegavit.* Item: *Cum ergo Dominus sit cordis inspector, quovis tempore non est deneganda poenitentia postulanti, cum ille se obliget iudici, cui occulta omnia noverit revelari.* Idem etiam ex his Innocentii verbis hauriri potest: *Negata merito communicatio, concessa poenitentia, & si in hisce scriptis hi loquendi modi, Excommunicationis perpetuae, perpetuo excommunicati, aut iis similes reperiantur, non ita a me dicta quis existimet, quasi velim aliquos olim perpetua excommunicatione punitos, sed ut poenitentes perpetuae poenitentiae ab aliis poenitentibus distinguerem, & vim perpetuae poenitentiae exprimerem: verum an jure Ecclesia, & ea qua pollet auctoritate potuerit id facere, essent qui existimarent, hac praecipua de causa, quod magis insolens, aut alienum a disciplina Christiana id non videatur, quam Idololatriis vel in morte pacem & absolutionem recusare; quod antiquitus factum legimus & probavimus: sed quidquid sit, multi reperiebantur excommunicati, qui circum fores Ecclesiae poenitentiam flagitabant, multi praeterea, qui salutis suae immemores neglecta & non petita poenitentia morerentur: hos igitur cum poenitentibus lubet conferre, qui in perpetua poenitentia zratem transigebant. Nam illud non est ambi-*

ambiguum, & extra omnem controversiam, Alonge divertia : nam quamvis a communione fidelium tam procul abessent, ut eam recuperandi, ne in morte quidem copiam non magis sperare deberent, quam excommunicati, tamen benedictione poenitentiae, manuumque impositione pleraque consequerentur, quibus eorum conditio potior fiebat. Primum cum excommunicato poenitentia concederetur, eadem manus impositione tollebat excommunicatio, & periculum illud, quod excommunicatione intentabatur : non habebat amplius poenitens in peccato illo, quod appellant excommunicationis ; e potestate denique ac tyrannide demonis eximebatur. Clarum autem id sit ex canonibus, qui statuunt, ut poenitentiae desertor, & transfuga, poenitentiae habitu repudiato, excommunicetur : id enim decretum supponit, praemittitque poenitentes, suo poenitentiae tempore excommunicationem non incurrisse, cum in ea non perseverantes excommunicari potuerint. Praeterea si ante poenitentiam meminerimus poenitentem excommunicatum fuisse, quare, & modo solutus sit ab ea excommunicatione, cum ante poenitentiam ea adstrictus, impetrata solutus reperitur? Nulla certe alia ratio asserri potest, quam impositione manuum, & poenitentiae benedictione eum ab excommunicatione liberatum esse, nam ab excommunicatione ad tertium usque gradum poenitentiae, nulla reperitur, aut Ecclesiae adversus excommunicatos indulgentia, aut caeremonia alia quam poenitentiae concessio & condonatio; quare necessario affirmandum est, ea concessione sublatam fuisse excommunicationem.

Quibus verbis peccatum aliquod excommunicationis iudicio quasi imponi, & affingi videtur.

Praeterea excommunicati a ceteris Christianis, ut alibi diximus, tanquam polluti vitabantur, verum tanta cura, tantoque studio, ut ne eos quidem, non dico alloqui, sed nec intueri satis tutum, & honestum eis videretur, ne minimo scilicet, vel usu, vel consuetudine, labem contagione contraherent, & pares, similesque illis efficerentur. Ad extremum nemo est, qui ignoret si in his rebus minimum verisatus sit, pro eo qui in excommunicationis vinculis mortuus esset, vel privatim, vel publice nefas olim fuisse preces concipere, aut post ejus obitum, quae a propinquis pro animae ejus salute oblationes & munera offerrentur, accipere, benedicere, aut altari, ut mos erat, admovere.

Hic erat excommunicatorum in Ecclesia status, & vitae conditio, at poenitentium

Ceterum quamvis poenitentes nulla premerentur excommunicatione, non ideo participes eos exultantes fidelium communio-
pis, veluti omnia cum ceteris communia haberent, orationes, preces, sacra, sacrificia, oblationes, Agapas, stationes, vigili-
as, jejunia, & similia, quae apud fideles celebrabantur, nam ea omnia poenitentibus
aeque ac excommunicatis deerant : neque
magis illis, quamvis in vinculis excommunicationis non detinerentur, quam his
eorum omnium fiebat potestas. Inter excommunicatos igitur, & fideles media quasi
via incedebant Poenitentes, & communio-
nis Christianae veluti candidati vocari poterant : nam quamvis jure societatis fidelium carerent, non propterea vagi, non

exu-

exules, non incerti, ut excommunicati ejus quæ post mortem futura esset salutis conditi-
mo securi confidebant, si æquo animo & pa-
tienter impositas poenas tolerassent, sibi Deum
fore misericordem. Neque mirum videri de-
bet, quod diximus poenitentes medium quasi
statum inter fideles, & excommunicatos
obtinuisse: nam tot & tanti erant gradus
interjecti, antequam ad Eucharistiam per-
venirent, ut tot genera poenitentium nu-
merari possint, quot essent gradus poeni-
tentia & communionis; atque ut poeni-
tentes quarti gradus, qui vocabantur *Sub-*
sistentes, non erant poenitentes, (veri enim
poenitentes in tertio gradu collocabantur)
neque fideles, sed medio quasi ordine in-
ter poenitentes & fideles inferebantur, ita
poenitentes primi, secundi & tertii gra-
dus, quibus ab Ecclesia esset concessa poe-
nitentia, medium locum inter excommu-
nicatos & subsistentes occupabant: quem-
admodum etiam, qui Baptismo purgati
antequam confirmarentur decesserant, non
vocabantur Christiani, neque fideles, (si
veterem loquendi usum tenere velis) sed
baptizati; eodem plane modo poenitentes
non possunt vocari Excommunicati, sed
inter eos & fideles recensentur.

Postremo fas erat cum eis agere, ver-
sari, cibum capere, ac ejusmodi humani-
tatis officia persequi, & quod vivi com-
munionis & pacis jus obtinere non potue-
rant, emissa anima se se recuperaturos non
dubitabant, nam post mortem oblationes
eorum ab Ecclesia recipiebantur, qui unus
erat modus, & ratio, quia in poenitentia
absque reconciliatione, vita excefferant, in
communionem revocarentur; quæ omnia
apud excommunicatos non erant. Quod
autem oblationes poenitentium post eorum
mortem solemnibus sacris adhiberentur,
varia exstant testimonia. Arelatense Con-
cilium secundum Canone duodecimo: *De*
his qui in poenitentia positi vita excefferant,
placuit nullum communionem vacuum debere
dimitti, sed pro eo quod honoravit poeniten-
tiam, oblatio illius recipiatur. Concilium
Carthaginense quartum Canone septuage-
simo nono: *Poenitentes qui attente leges*
poenitentia exequuntur, si casu in itinere,
vel in mari mortui fuerint; ubi eis subve-
niri non possit, memoria eorum & orationi-
bus, & oblationibus commendetur. Sed non
solum oblationes poenitentium, qui ante-
quam absolverentur, extincti essent, re-

Acipiebantur, verum eorum etiam, qui poe-
nitentiam desiderantes, & inclamantes mor-
te oppressi fuerant, antequam adjuvari po-
tuissem; testante id ultimo Canone, qui
Concilio Epaunensi annectitur: *Si aliquis*
excommunicatus fuerit mortuus, qui jam sit
confessus, & testimonium habet bonum, &
non poterat venire ad sacerdotem, sed præ-
occupavit eum mors in domo, aut in via,
faciant pro eo parentes ejus oblationem ad
Baptare, & dent redemptionem pro capti-
vis.

OBSERVATIO V.

Unica post Baptismum Poenitentia.

INcredibilia prope sunt, quæ his capiti-
bus dicturi sumus; sed tamen ita ve-
ra, atque certa, & quæ cujusque animum
summam in admirationem rapiant, Eccle-
siam primis temporibus nulla, vel levissi-
ma labe inquinatam fuisse: quin ita illi-
batam, intactamque, ut omni ratione,
cura & sollicitudine prospexerit, filii ut sui,
quam a Baptismo haulerant puritatem,
eam nulla aspersam vitii alicujus macula
ac foeditate conservarent: imo ea severi-
tate adhibita, ut fugiendum sibi, detestan-
dumque peccatum, quovis terrore propo-
sito putarent.

Non solum autem multa crimina pecca-
taque numerabantur, quorum auctores, ar-
tificesque absolutionem omnem desperabant,
sed & ea quoque quibus ignosci, & poeni-
tentiam concedi oportere fenserat, pecca-
ta ita ulcisceretur, ut non nisi semel eis
qui ea commisissent, unius poenitentia co-
piam faceret Ecclesia: hoc est, si post Ba-
ptismum quis lethaliter peccasset, (excep-
tis iis peccatis, quæ monstri loco habe-
rentur, & aliis tribus quæ commemoravi-
mus) illi multorum annorum poenitentiam
unam assignabat, qua tandem acta, ad fi-
delium communitatem allegebatur. Quod
si cum Ecclesia reconciliatus in idem aut
aliud mortale peccatum iterum prolabe-
tur, ita in perpetuum tribus primis sæcu-
lis ab Ecclesia repulsam ferebat, ut non
nisi poenitentia, & in morte precum, quæ
reliqua erant subsidia, expectanda sibi du-
ceret, nulla absolutione data, quæ in spera
veniz illum erigeret. Quæ disciplinæ an-
tiquæ instituta propositaque ita sentio quos-
dam torquere, ut si probationum nostra-
rum

rum firmamenta admittant, rem tamen non credant ab Ecclesia ullo tempore usurpatam. Hermes antiquus auctor, libro secundo unicam esse poenitentiam asserit, *Servis quidem Dei poenitentia una est. Item, Unam poenitentiam habet.* Tertulliano auctore idem confirmatur, qui rem totam planius affert: *piget secunda, imo jam ultima spei subnectere rationem.* Item, *Sed jam semel, quia jam secundo; sed amplius nunquam quia proxime frustra.* Divus Ambrosius, & divus Augustinus in eandem mentem loquuntur & sentiunt. Sed quis primorum Ecclesiae temporum severitatem acrimoniamque non fuisse eam credat? cum perspicue demonstramus non pauca fuisse peccata, quae perpetua excommunicatione fererentur, hoc est qui communioni, ne in morte quidem restituerentur. Non minus iustum, æquumque videtur Ecclesiae fores occludere iis, qui Dei misericordiam ludibrio habeant, (ita loquuntur canones) quique iidem sese vitiorum illecebris constringendos dedunt, quorum veniam semel impetrarant, ac iis qui nunquam ullius remissionis beneficio affecti sunt. Cum quæ Concilium Eliberinum secundo & tertio canone sentit, vera esse putantur & credibilia, eos perpetua poenitentia, vel citra absolutionem castigatos fuisse, qui tria aut duo in se peccata mortifera concepissent; gravius autem, acerbiusque quis existimet eis secundam denegare poenitentiam, quos cum Ecclesia persanasset, iidem in idem peccatum malitiose recidissent? At quid clarius esse potest eo canone, qui septimus est Concilii Eliberitani: *Si quis forte fidelis post lapsum moechiae, post tempora constituta, acta poenitentia, denuo fuit fornicatus, placuit eum nec in fine habere communionem.* Et quod peccatum peccato carnis longius latiusque serpit? Patres tamen Eliberitani Concilii ei qui secundo pellici se ad id peccatum siverit, poenitentiae locum non impertiuntur. Ne cui autem de eorum instituto, decretoque dubitare liceat, neve minus illud ipsum passim observetur, eandem omnino causam repetunt Canone 47. rationemque subjiciunt, non esse diutius id ferendum, ne communio fidelium in contemptum vocetur. Si tempore Syricii, Sancti Innocentii, Divi Leonis, item Conciliorum Arelatensis, Venerici, Turonensis, Andegavensis, & Toletani, nulla alia iis qui post poenitentiam rursus peccabant, aut

Anchora proposita, aut Ecclesiae gratia speranda, quam ut quandiu viverent, Eucharistia privarentur; quo tandem modo ab Ecclesia primis illis temporibus divexatos fuisse putandum est? quo quidem tempore sanctus Innocentius ait coactam, compulsamque Ecclesiam severius animadvertere in delinquentes, quo atrocitate disciplinae austerioris investa, in officio continerentur fideles contra persecutionum fluctus, turbulentissimasque tempestates, quibus Ecclesia jactabatur vehementius, si non absorberetur. De ea pristina severitate luculentum exstat testimonium in Concilio Toletano tertio, canone undecimo his verbis: *Sed sædissime pro suis peccatis homines agere poenitentiam, ut quoties peccare libuerit, toties a Presbyteris se reconciliari exposcunt.* Et, *Hi vero qui ad propria vitia, vel infra poenitentiae tempus, vel post reconciliationem relabuntur, secundum priorum canonum severitatem damnentur.* Quod ad illam distinctionem, seu discrimen poenitentiae publicae seu sollemnem, privatæ & singularis attinet, quod plerique in medio ponunt, existimantque hac illata, inductaque differentia omnes difficultatum nodos posse convelli & dissolvi, qui legentibus & pervolventibus scripta, & canones Patrum inexplicabiles occurrunt: id ipsum non nisi ad quartum sæculum & consequentes annos referri & valere potest; primis enim temporibus, non unius ejusdemque peccati lethalis causa duo distincta reperias poenitentiae genera: nec probare quis posset propter unius fornicationis crimen sive publicum, sive privatum, aliam fuisse quam publicam indictam poenitentiam.

OBSERVATIO VI.

Toties indultum quoties peccatum.

EX illa dura & molesta sane Ecclesiastica disciplina ratione eo delabi coepit Ecclesia, ut peccata omnia quae committerentur, non semel aut iterum, sed quoties peccaretur, toties dimitteret. At quomodo & quando id permissum est? Primum non ignorandum est tempore Concilii Eliberitani unicam fuisse poenitentiam permissam: canones quippe ante citati manifeste id declarant. Neocæsariense Concilium poenitentiam eam mulierem ægre posse obtinere ait quæ rursus adulterio se

M

se

se contaminarit. Laodicense secundo canone asserit poenitentiam dari posse ei, eaque exacta, postea communionem, qui mortifera peccata non pauca commisisset. Inde intelligas oportet, si subdubitarent, utrum illis, qui plurimis se se lethaliibus peccatis obligassent, concedenda esset poenitentia, multo magis dubitatu-^Aros, an is eam impetrare jure posset, cui post poenitentiam & absolutionem contigerit, in idem peccatum, quod alias admisisset, recidere. Syricius aperte omnino, quod ad eos attinet, qui peccatis accumulanti, aut denuo peccant, post poenitentiam, & absolutionem, si rursus peccent eripi omnino oportere poenitentiae locum & remedium: tamen hanc veniam posse quamquam indignissimis tribui, ut solemnibus sacrificiis, rebusque divinis intersint, at ut Eucharistiam sumant non nisi in morte iis concedere; quo ex permisso possumus cognoscere, tempore Syricii nondum fuisse ratum atque fixum, ut quoties quis deliquisset ei ignosceretur. Verum quidem est isto canone severitatem istam antiquam, & quae fuerat primis saeculis, coeptram diminui: nam ingressus in Ecclesiam libere eis permittitur, communicatio precum & Eucharistiae in morte impertitur, quibus olim eos caruisse certum est in tertio Toletan. Concil. quod anno Domini 489. aut 490. habitum est. Episcopi non ferendum illum, qui in Ecclesiam illatus fuerat, morem graviter infectati sunt, ut toties peccatorum condonatio fieret, quoties esse ab aliquo commissi comperissent, statueruntque ex antiquo veteris memoriae Patrum decreto praescriptoque poenitentiam agendam, eaque rite peracta, si quis peccato se mortifero induerit, pro severitate antiquorum canonum puniendum; hoc est meo iudicio, omni praecisa spe societatis fidelium, exturbandum excommunicatione: unde potest colligi, non nisi quarto aut quinto saeculo hunc morem inventum, ut iis, qui post secundam poenitentiam ejusdem criminis rei comperiebantur, alia concederetur poenitentia.

OBSERVATIO VII.

Absolutio in morte denegata.

Quis auderet, velletque pro certo statuere primorum temporum adeo duram, severamque fuisse disciplinam, ut ne excommunicatis quidem, hoc est, poenitentibus perpetuae poenitentiae, cum extremum vitae spiritum profunderent, absolutionem impertiri vellet. Preces infirmas, lacrymasque hominis in summum vitae discrimen adducti, cum ejus ex hoc corporis ergastulo animus in aliam vitam erumpat & evolet, ita despici ab Ecclesia, ut id ei summopere contententi, ipsa non largiatur, quod non esflagitantibus, ac prope recusantibus hodierno die ultro Ecclesia offerat: admirabilis & portentosi loco censebitur haec propositio, eamque aliquo modo facere cum Novatianis, aut ab eorum partibus stare nonnulli arbitrabuntur: atque id ausim affirmare, ut omnia conquiramus, perscrutemurque argumenta probabilia, quibus id statuamus, non eam tamen vim habitura, ut opinionem hanc non rejiciendam comprobemus. Tamen qui eam considerate & attente perpenderit, non poterit non summa admiratione compleri & affici, cum secum ipse cogitarit quae fuerit antiquae disciplinae vis atque perfectio, innocentia, caritas, obedientiaeque Christianorum; ubi Christiani, inquam, illi, qui annum unum nullius peccati lethiferi sibi conscii vitam traduxerunt; quique eo robore, ac constantia animi sunt, ut omnes voluptatum illecebras, lenocinia oblectamenta respiciant, omnem luxum & turpitudinem oderint, ubi fidelium greges intacti, vitaeque integritas tanta sit, ut omni genere virtutum, atque actionum honestissimarum splendore ac dignitate, cum primis saeculis contendant? Ecquis usquam reperiatur, qui antiquae poenitentiae asperitatem squaloremque sufferre ac sustinere possit?

At dicat quispiam Christianos, hoc imposito investoque in medium vivendi modo, atque ratione in apertum aeternae salutis periculum vocatos fuisse. Non esse cuiusvis facile & proclive tantum doloris & tristitiae ex vita flagitiosa & scelerate traducta, quantum esse possit ad delendam evellendamque ex animo Dei, ut ita loquar, unius peccati lethalis memoriam, erepto

pto sacramentorum subsidio. Præterea nemo Ainde, ut verissima colligit, usque eo ut dicat Stephanum Papam cum baptismum hæreticorum, ut legitimum valere ad salutem sentiret, in eorum communionem & societatem venisse. Et non se tantum, sed & alios de suo grege fideles omnium peccatorum, quæ a prava hæreticorum secta derivantur confcios consortesque reddidisse; a quo etiam scelere non abhorreere videbantur ceteræ aliæ Ecclesiæ, quæ hujus Pontificis doctrinam tuerentur, ac defenderent.

B Tertull. ante Cyprianum, non alio argumento usus, idem confirmat. Ex illo autem metu, qui fuit maximus, illaque Theologiæ disciplina seu doctrina, ut cum summa castimonia vitam traducerent, injeclus ille ardor erupit, aut, ut proluxa tot annorum pœnitentia susciperetur, qua peccatores vitiorum peccatorumque sordibus deterfis perpurgarentur, ante quam ad fidelium numerum, cœtumque rursus allegerentur. Quando autem tam atrocia, tamque fœda peccata deprehendebantur, veriti ne non satis eos pœniteret qui ea commisissent, & ita deleri aut elui non possent, ea omnia divinæ voluntati judicioque reservabant; neque Ecclesiæ cum iis commercium esse ullum, societatemque volebant.

Quarto loco, tametsi eam plane vim potestatemque ligandi, aut solvendi Ecclesiam obtinere credidissent, eademque sacramenta vim eam habere omnino non dubitarent; tamen hoc unum meditabantur & statuebant, ut satisfactione peccata expiarentur, pœnitensque suorum a Deo flagitiorum veniam impetraret: atque adeo supplicio potius de se sumto, pœnaque sibi irrogata ea expungeret, quam ulla vi sacramentorum: etsi forte eos is metus urgeret, ne non omnino satis graves & acerbis peccatorum suorum pœnas a se repetiissent pœnitentes, eos ad Dei Optimi Maximi misericordiam & benignitatem remittebant, neque sinebant suo a quo rejecti fuerant

E gregi obrepere, ne eorum societate reliquus grex fidelium contaminaretur.

Quinto ita severe aspereque eos tractabant, quo illi se intra officii religionisque cancellos continerent, virtutem persequerentur, vitii turpitudinem fugerent, nam cum propter peccatum lethale, non ignorarent, perpetua se excommunicatione, aut quæ ad multos annos propagaretur, segregandos, se suaque omnia studiosius, ne qua in re laberentur circumspiciebant. Ad

de miracula prope quotidiana, adeoque frequentia, quæ oculis usurpabant, quibus commoti non pauci, qui alias obstinatos se ac obfirmatos adversus fidem Christianam præ se ferebant, eam constantissime complecterentur: quam alioquin non tam divini verbi prædicatione, quam miraculorum copia adducti arripiebant. Mitto gravissimorum ac periculossimorum morborum depulsiões, exactos e corporibus hominum dæmones, aliaque sexcenta portentosa divinitus gesta, hæc, aliaque tacitus prætereo; quamquam eam vim habebant, ut in multorum animis divini amoris, caritatisque facies accenderentur, obedientia prompta, alacritas, hilaritas, ceteraque virtutes, quæ in omnium pectoribus emicabant, vigerent. Omnes uno verbo, quasi ab omni sensu sevocarentur, extra se positi in coelestium rerum cogitatione, ac commentatione desigebantur, erantque in attonito, nec quidquam optatius, aut jucundius accidere illis poterat, quam ut cruciatus Christi causa perpeti possent.

Quapropter non est mirandum, cur gravi quodam stagitio coopertum & scelere conflatum hominem a suo tam casto integroque cœtu, in quo inquam nihil præter innocentiam spectares, propulsarent: ut videmus extra septa religiosarum familiarum emitti, educique eos quos per se ipsa præpostera & facinorosa vitæ ratio a cœnobii exclusit. Unde mirum videri nemini debet, cur eorum & proluxæ & severe poenitentia indicerentur. Ad extremum S. Innocentius hujusce rei rationem affert: affirmat quippe si peccatores in morte ipsa poenitentiam & absolutionem se adepturos sperassent, lapsos quoque idem postulatos fuisse. Nam ipsorum causam quamvis Ecclesia judicaret graviore quadam pœna mactandam, tamen ferendam & tolerabilem, ac quodammodo justiore censi, quod non suapte sponte, ac summa voluntate adducti, ut adulteri & homicidæ, sed crudelissimorum tormentorum metu & gravitate victi & edomiti divini numinis iram in se concitarent. Ecclesia autem suos omnes filios, seu fideles martyrii gloria accendere & inflammare conabatur. Propterea nullo non genus supplicii excogitabant in eos, qui impietatem illam & defectionem a fide, tormentorum metu in se concepissent, absolutionemque aliorum peccatorum non dandam putabat, ne eo facto cogere-

Atur, confectario quodam jure, eandem relaxationem idololatriæ condonare. Verum ipsa disciplina quantumlibet sua ipsa severitate & atrocitate fidem excedere videatur, spectata tamen diligentius, si pugnare cum ea quam hoc tempore profiteretur Ecclesia videatur, nostræ tamen Theologiæ non contraria censebitur. Tridentina namque Synodus hoc nobis persuasissimum esse vult, absque sacramento poenitentia, ipsaque absolutione quemvis peccatorem posse in morte contritionis vi ac efficacia sibi Dei gratiam benevolentiamque præmereri: quo argumento posito, dubitationi nullus locus relinquitur, quin summa illa primorum temporum integritate & innocentia potuerit Ecclesia eam inducere & probare severitatem; quandoquidem peccatores destituti illo præsidio poenitentia & absolutionis, suæ salutis consulere potuerint, nihilque illis defuerit, quod ad salutem gratiamque divinam recuperandam requiri, aut desiderari potuerit, præsertim cum poenitentia, ejusque donis & beneficiis instructi & dotati.

OBSERVATIO VIII.

Canonum Auctoritas.

Ceterum tot ad eam rem comprobantem allatæ rationes, si non satis probent aliqua olim fuisse peccata, quibus vel in morte spes omnis communionis, & absolutionis præcisâ esset, non deest canonum, qui id omnino confirmant, & omnem tollant dubitationem. Hi omnes, qui tam aperte vetant communionem etiam morientibus imperticandam, non id efficient, evincuntque fuisse quædam peccata, quibus absolutio etiam in morte negaretur. Existimare autem verbum hoc, *Communione*, pro Eucharistia, ac non potius pro absolutione sumi oportere, insignis imprudentiæ & inscitia est, quam non incurras, qui in evolvendis Patrum scriptis, aut in antiquitatis cognitione vel mediocriter versatus fuerit. Primum enim germana, geminaque hujus verbi & protrita omnino significatio est, accipi pro societate fidelium, atque adeo pro jure quodam, ac veluti ejus parte, quam quisvis sibi adscribebat. Quare probandum esset Concilia a propria & usitata notione, ac significatione detorquere vocem illam ad Eucharistiam indi-

indicandam. Deinde primis illis sæculis duo illa a se distingui & magnopere dissidere videbantur, absolutionem dare & Eucharistiam; certumque est prorsus de uno, antequam de altero, verba mentionemque fieri, nunquamque ad communionem quemquam peccatorem admissum Eucharistiae, quin prius actum esset de Communione, quæ illi cum fidelibus esse deberet. Hinc existimari potest & intelligi quando canones ita loquuntur: *In fine accipiat*, aut, *non accipiat communionem*. Id ita interpretandum ex ritu, formulaque disciplinae Ecclesiasticæ de absolutione, quam triennio aut quadriennio ante Eucharistiam distribuiebant. Tertio, *In fine accipiat communionem*, & *non accipiat communionem*, ad eandem communionem omnino referenda sunt. Iis autem qui totam in poenitentiae continuis angoribus vitam traducebant, quique tamen, si subesset causa mortis, ad communionem revocabantur, nullo modo Eucharistia porrigebatur, sed tantum, *Ius societatis fidelium*. Quia ex antiquo illo Ecclesiæ ritu, nemo non videt, non mediocriter collatum esse in eos beneficium, cum sola dumtaxat absolutio ad salutem necessaria conferretur. Eucharistia autem non administrabatur poenitentibus, quamvis moribundis, nisi per Episcopum, uti mox dicemus, propterea in canonibus in quibus illa verba legis, *Nec in fine*, verbum, *Communio*, eadem plane acceptione sumitur, qua absolutio.

Quarto disciplina in dies Ecclesiæ, seu agendi, vivendique modus ab summa illa & pristina severitate ad maiorem humanitatem defluxit; ita in Concilio Nicæno multo remissius quam in Arelateni, in Arelateni quam in Eliberitano, remissius, inquam, & levius omnia transacta; sicque sursum versus gradiendo, aut regrediendo factum agnosces. In Concilio quidem Nicæno, imo centum annis post idem Concilium, arcentur ab Eucharistia poenitentes in morte, sine permisso Episcoporum. Persuasissimum ergo sit, tempore Concilii Eliberini prohibitum fuisse presbyteris multo severius, ne eam impertirent eisdem poenitentibus. Proinde verisimilius Canones istos, qui ita loquuntur: *Nec in fine*, aut, *in fine accipiant communionem*, qui frequentissimi sunt in illo Concilio Eliberino, ad absolutionem, non ad Eucharistiam referri omnino. Præsertim cum quod

canones esse præstandum præscribunt, ut agatur penes presbyteros, ut plurimum sit, & ad eos inquam, potius quam ad Episcopos, quæ a Conciliis dicuntur, referri par sit, quibus cum non liceat Eucharistiam administrare poenitentibus, ut ex Nicæno patet, verisimile non est scriptos conditosse fuisse canones, quibus quod eorum esset munus officiumque non præscriberetur, & eos mentionem facere de re, quam Presbyteri præstare non auderent. Itaque in illis Canonibus, *Communio*, pro absolutione, non pro Eucharistia accipienda est. Quid quod Concilium Eliberitanum multo levius, tolerabiliusque Nicæno fuisset, quo cavetur, ne Eucharistia poenitentibus, vel in extremum vitæ discrimen adductis porrigatur, sine facultate concessuque Episcopi, hoc autem liceat misso, posthabitoque Episcopi consensu, eam poenitentibus porrigere.

Quid autem objicias, aut opponas canonem ultimo Concilii primi Arelateni, quo vetari videas, ne Apostatis extremum spiritum exhalantibus communio detur? *De his, qui apostatant, & antequam se ad Ecclesiam representent, nec quidem agere poenitentiam querunt, & postea infirmitate correpti petunt communionem, placuit eis non dandam communionem, nisi revaluerint, & egerint dignos fructus poenitentia*. Quid eademne explicatio, expositioque contra afferretur, quæ contra rationes & argumenta quæ protulimus allata est? Nam ut probationum nostrarum firmamenta omittamus, equis hoc sibi persuadeat Apostatam vel morientem, cum neque benedictionis, & poenitentiae locus aut copia ei facta fuisset, neque absolutio concessa, ausurum fuisse Eucharistiam petere? cum primis Ecclesiæ temporibus perfecta absolutaque omni ex parte reconciliatio & jus ad Eucharistiam non nisi certo quodam ordine aliquot annorum concederetur? Primum enim facultas agendæ poenitentiae dabatur quamvis pene expiraret; deinde minor reconciliatio; ad extremum jus ad Eucharistiam: quo posito quis probabile patet Concilium verba facturum fuisse de fine & perfectione communionis, nisi ante discessisset de modo atque via eo quo tendebant perveniendi? atque adeo de aliis, ut ita loquar, communionibus, quæ ad hanc summam, atque omnino absolutam communionem perducerent. Postremo nobiscum illi consentientibus animis sentiebant absolutionem satis omni-

omnino præsidii atque opis afferre ad salutem, ideoque quod ad peccatorum causam attinet, aliud nihil durissimis illis & severissimis temporibus agitur, quam quod ad salutem excommunicatorum valeat. Quapropter in ultimo illo canone, vox illa, *communione*, pro absolutione, non pro Eucharistia accipienda est. Concilium Nicænum canonem ne edidit de re, quæ decreta jam, usitata, confirmataque ab exordio nascentis Ecclesiæ esset nemine reluctante, aut repugnante, atque adeo jam inde ab Apostolis antiquitate per manus quasi ad Concilium Nicænum usque transmittente, usque comprobante, cum instituisset, præcepissetque Concilium uti absolutio sive communio pœnitentibus daretur morte accedente interceptis, antequam pœnitentiam aliquot annorum spatio definitam peregissent? Hoc omnium aures respondent: neque enim leges aliam ob causam feruntur, quam ut quod interversum aut perturbatum est, restituant, aut aliquid quod ab Ecclesia in posterum observetur, decernant. Hinc perspicitur ante XIII. Canonem Nicænz synodi aliquos non concessisse Pœnitentibus, cum morerentur, absolutionem.

Et quamquam isto omnium celeberrimo Concilio constitutum videatur, uti omnes pœnitentes in morte absolvantur; tamen in Concilio Sardicensi Can. i. certas ob causas ob aliaque quæ occurrunt crimina decretum est, ne in morte communio & absolutio concedatur. Quod si *Communio laica* aliud nihil est quam in cœtum numerumque fidelium laicorum ascribi, & a peccatis absolvi, uti alias demonstratum est, videre erit in illo Concilio absolutionem in morte negatam: *Omnino has fraudes damandas esse arbitror, ita ut nec laicam communionem in fine accipiat talis.* Quod autem a Sancto Innocentio ad Episcopum Tolosanum scribitur, planum omnino & perspicuum, ut omnis ambigendi locus tollatur: neque unquam quidquam ab aliquo ita explicatum super hoc Canone esse compari, quod contrariæ opinioni, & sententiæ patrocinareretur. Nam dicere verba esse facta de Eucharistia, eamque verbo illo *Communio* indicari in illo Canone, minus id rationi consentaneum: neque ullo modo probabile est, quia (ut in explicatione, aut expositione illius Canonis dicimus) verbum illud ipsemet Innocentius interpretatur de absolutione, cum ait *Reconcilia-*

tionis securos, manifesteque ostendit *Communione* aliud esse nihil præter reconciliationem: Quorsum præterea antiquam illam disciplinam duram & austeram vocaret, si solius tantum Eucharistiæ prohibitio recusatioque fuisset? Quia vel post ipsum Innocentium legimus Eucharistiam pœnitentibus negatam fuisse, ut in decretis & responsis Felicis. Nonnulli ut ex hoc lubrico, & quasi scopuloso difficilique loco emergerent, Sanctum Innocentium aliud nihil in animo habere existimant, quam ut Concilii Eliberini acerbitatem verbis istis insinulet, *Observatio prior durior*, ac si Sanctus Innocentius de unius provincie disciplinæ ratione, non autem universæ Ecclesiæ loquatur, cum Patres perpetuæ pœnitentiæ Euphratem in Concilio Coloniensi addixerint, (erepra quippe illi in perpetuum laicorum communione, absolutione item illum privatum esse, certum erat argumentum,) probe tenebant nihil se moliri, aut pertentare, quod a consuetudine atque moribus Ecclesiasticæ disciplinæ abhorreret; unde manifestum sit absolutionem morientibus olim denegatam fuisse. Ceterum quid contra hæc verba canonis tertii Concilii Valentini opponent ii, qui huius antiquæ disciplinæ & comprobatæ doctrinæ acriter repugnant? Circa eorum vero personas, qui se post unum, & Sanctum lavacrum, vel profanis sacrificiis demonum, vel incesta lavatione polluerunt, eam censuræ formam duximus esse servandam, ut his juxta Synodum Nicanam, satisfactionis quidem aditus non negetur, ne infelicibus lacrymis, & vel solatii janua desperatione claudatur, acturi vero pœnitentiam usque in diem mortis non sine spe tamen remissionis, quam ab eo plene sperare debebunt, qui ejus largitatem & solus obtinet; & tam dives misericordia est, ut nemo desperet. Denique investigare instituenti omnia pœnitentiæ genera, variasque indictas ab Ecclesia pœnas, plurimorumque annorum decretos cruciatus perspicuum esset, veteri Ecclesiæ ritu & instituto potuisse in ipsa morte absolutionem recusari.

OBSERVATIO IX.

Apostata nec in morte absoluti.

Apostasia perpetuæ poenitentiae, non ausim dicere excommunicationis, quæ immutari revocarique non posset, icta fulmine est, multo antequam Novatianorum hæresis in lucem e tenebris erumperet. Nam cum Tertulliani ætate adulterium & homicidium, utpote quæ ab Apostasia superentur, poenitentia perpetua plecterentur; quis de Apostatis veller ambigere, aut negare pari supplicio affectos fuisse? Post Tertullianum, ad Cyprianum usque idem poenæ genus in eos inventum & excogitatum. Nam tametsi vehementer obstiterit, validissimisque rationum firmamentis Novatianis obluetur, poenitentiae tabulam lapsi non esse eripiendam; tamen in extrema parte suæ disputationis Cyprianus Apostasiam eximit, eamque ut ea gratia indignam excipit. Inde perspicias, etiam si Novatianos accuset, & condemnet, tamen fuisse quædam crimina non negat, quibus antiqui Patres poenitentiam seu relaxationem subtraherent: *Apostata vero & desertores vel adversarii, & hostes, & Christi Ecclesiam dissipantes, nec si occisi pro nomine foris fuerint admitti secundum Apostolum possint ad Ecclesiam pacem, quando nec Spiritus, nec Ecclesia tenuerunt unitatem.* Jam inde a D. Cypriani tempore ad Concilii Eliberini tempus iidem Apostatae anathemate, ut par est credere coercerantur: & in Concilio Arelat. primo, communio eis & absolutio in morte denegatur.

OBSERVATIO X.

Quando primum admissi.

Duo genera reperiuntur Apostatarum, quorum unum a religione Christiana abjecte defecerat; neque tamen se falsorum Deorum cultui mancipabat, aut ulla se se Idololatria pollebat. Alterum autem eorum qui nullo tormentorum compulsi metu, Christum Dominum pernegarant, & simulacris Dæmonum thus adoleverant. XLVI. canone Concilii Eliberini primi illi Apostatae ejusdem Concilii tempore exacto decem annorum poenitentiae tempore, com-

Amunionis fidelium participes factos constat. Quemadmodum ultimo canone Concilii primi Arelatensis, poenitentiam cum concedi sibi, si modo moribundi non esset, postularent, non repellebantur. Quod autem ad eos attinet qui Idololatria a Deo descivissent, neque ex Concilio Eliberino aliisque ante Nicenum unquam ne in morte quidem a suscepto idololatriæ facinore liberabantur. Nam cum eadem tempestate neque Idololatriæ, neque lapsi, quos ad Christi fidem deferendam diritas tormentorum, quæstionesque crudelem in modum habitæ adegissent, ii absolutionem nisi post diuturnam, & multorum annorum poenitentiam consequerantur; quis veller affirmare aut credere Apostatas pari facilitate admissos fuisse? Propterea canone XLVI. sic habetur *nec fuerit Idololatra.* Concilio Nicæno canone II. nullum non genus Idololatarum & apostatarum, omni exceptione polthabita, dummodo eos poeniteret absolutione gaudere cœpit, præmissa tamen duodecim annorum poenitentia.

OBSERVATIO XI.

Lapsi nec in morte pax concessa.

Quo problemus lapsos perpetuæ poenitentiae poenis, vel sine spe absolutionis multatos fuisse primis duobus sæculis, Sacramentorumque usu, vel in ipso articulo mortis per sui prohibitos; tum argumenta rationesque; Tertulliani contra decretum Zephyrini Papæ perpendendæ, tum illa examinanda, quæ suo loco de eorum restitutione dicentur.

OBSERVATIO XII.

Lapsorum restitutio.

Erudelissima suppliciorum genera, quibus Christiana religio divexata fuit, ad mortem usque Fabiani Papæ ita propagata sunt, ejusdemque ab interitu ad Cornelium item illatam necem, ut plerique tormentorum diritate & acerbitate perterriti, a Deo & fide ad impietatem defecerint. Ea autem fuit incredibilis lapsorum vis ac copia, non modo Romæ, sed & Carthagini, ut eo prorumperent ad id omni via quoquo modo extorquendum, quod ad id usque in illud tempus, justis de causis dene-

denegarat Ecclesia, nimirum, ut liberum, absolutumque illis esset ad poenitentiae asylum confugere: eorum autem prima postulatio, mortuo Fabio Romae, Cypriano vivente Carthagini, sed eodem ob persecutionis procellam absente. Ceterum Romae eorum conatus eo processit, ut commendatione & ardentissima Martyrum deprecatione, quos in ergastulis carceribusque collocatos adibant, aut interposita auctoritate sacerdotum, quos ad suam sententiam voluntatemque pertrahebant, aut ipsorum obsecratione, quam in limine & vestibulo aedium sacrarum admovebant, totum Ecclesiae statum conturbarent; eoque Romanum clerum adegerint, nec dum novo creato Pontifice, ut quo primo quoque tempore petitioni suae fieret satis, eorumque ratio haberetur. Id autem est statutum decretumque, ut tantisper subsisterent, donec restincta persecutionis flamma, quae late grassabatur, toti Ecclesiae pax optata restitueretur, fieretque potestas convocandae Synodi, quae postulata non gravate audiret. Proinde bene sperandum rem ex animi sententia processuram, nihilque adhuc de veteri Ecclesiae instituto detrahendum, aut immutandum, quod suo quasi capite spoliata cum esset, non facile quidquam sine consilio transigeret: atque id primo fuit ad lapsorum postulata responsum, quod colligi facile potest ex litteris Romani cleri ad Divum Cyprianum datis, iisque recens editis in lucem xxx. & xxxi. in quibus animadvertas, si cui necessitate mortis oppresso et vita demigrandum sit, ei poenitentiam & absolutionem condonandam: *Ante constitutionem Episcopi nihil innovandum putavimus, sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse credimus, ut interim, dum Episcopus dari a Deo nobis sustinetur, ut in suspensio eorum, qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur: eorum autem quorum vita suae finem urgens exitus dilationem facere non potest, acta poenitentia & professio frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentes, ac vera poenitentiae animi signa prodiderint, ita demum caute & sollicito subveniri. Neque vero Carthagini minor impetus lapsorum existit cui Pastoris absentia suffragabatur: Divi tamen Cypriani auctoritas non eorum temeritati audaciaeque cessit, cum quantum in eo situm esset, eos ad poe-*

nitentiam non admisit, graviterque presbyteros increpuit, quod commendatione Martyrum commoti in gratiam receperint: quia ipsos martyres criminatus est, qui auctoritate sua ad pacem lapsis impertiendam abutebantur, retento, stabilitoque iure quodam ac praescripto, quod Romae sancitum est, ad breve tempus expectarent, dum persecutionum turbo quidam violentior consideret; Ecclesiaeque tandem conquassari agitarique coepta, compressa tempestate conquiesceret, quo commodius Concilio quodam publico convocato, de re tota quidquam certi constitueretur; rem esse eiusmodi quae totius Ecclesiae consensum, Episcoporumque omnino sententiam iudiciumque requireret; proinde quidquam inducendum non esse, quod rescindi posset. Ideoque veteribus legibus, moribusque teneri oportere lapsos, erepto illis poenitentiae subsidio, ne si quidem eos mori contingeret, nisi a martyribus pacem absolutionemque impetrassent; quod si cujus obstinatio, obfirmatioque animus esset, quam ut persecutionum Ecclesiae finem expectare non possit, id a se ipso obtineri posse, quod ei Ecclesia pernegaret, se daturam respondit, neque defore occasiones, quae crebrae erunt Christianae religionis tuendae causa, mortis oppetendae, posseque, quod perfidia, aut turpi defectione perdidit recuperare, cum profusione sanguinis, & martyrii testificatione. Illud D. Cypriani anticipato consilio confirmatum iudicium testantur epistolae 14. 15. 16. 17. 18. & 19. tertii libri antiquae editionis, quae in recenti leguntur 10. 11. 12. 13. 14. & 18. Et haec praecipue ad Antonianum verba: *Ne me quis existimet a proposito meo leviter recessisse, & cum Evangelii primo vigorem, & inter initia defenderim, postmodum videar animi meum a disciplina & censura priore flexisse, ut his qui libellis conscientiam suam maculaverint, vel nefanda sacrificia commiserint, laxandam pacem putaverim: Quod utrumque non sine librata diu & ponderata ratione a me factum est. Verba haec, inter initia, significant tam primum de reditu lapsorum, ac poenitentia quaestionem movisse; item illa Evangelii primo vigorem, existimasse Cyprianum repudiandam primam illam petitionem omnino, eamque in perpetuum negligendam ab idololatRIA absolutionem: verbis quippe illis superioribus haec, quae sequuntur opponit, la-*

xan

xandam pacem putaverim. Quare si defendere Evangelii vigorem, illis opponitur, laxare pacem, aliud nihil esse video, planeque constat, quam Ecclesiam, neque pacem, neque absolutionem illis tribuere. Quin & significanter verba illa quæ proxime sequuntur innuunt, eo sensu accipienda, quibus confirmat, si Concilii evocandi moram ferre non possent: Qui differri non potest, potest coronari, posse martyrio absolutionem consequi, unde conjicias toto illo tempore, quod ab eorum petitione ad persecutionis finem exitumque interjectum est, a poenitentia exclusos, nihilque illis permissum nisi spem quandam oblatam admittendæ eorum postulationis, ubi Ecclesia variis afflictata tempestatibus conturbari desisset. Id autem Romanæ Ecclesiæ Clerus verbis his astruit: Quamquam nobis in tam ingenti negotio placeat, quod & tu ipse tractasti prius Ecclesiæ pacem sustinendam. Deinde sic collatione Conciliorum cum Episcopis, presbyteris, diaconis, confessoribus pariter astantibus laicis facta, lapsorum tractare rationem. Atque hæc & Romæ & Carthagini promulgata & decreta, interim dum Concilium cogi posset: unde liquet lapsos excommunicationis illatæ in tempus ante Cornelium ignominia aspersos, & veniam nunquam vel in morte obtinuisse, cum & ejusdem Epistolæ verba declarent: Ante constitutionem Episcopi nihil innovandum putavimus, sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse credidimus, & interim dum Episcopus dari a Deo nobis sustinetur, in suspendio eorum qui foris possunt dilatione sustineri, causa teneatur. Id ipsum perspicui potest, & stabiliri quoque Epistola 18. tertii libri cujus mentionem facit Epistola ad Antonianum.

Quid? nonne & argumento est, judicio illo cognito declaratoque, ante Cornelii & Cypriani tempora lapsos ad poenitentiam neque ad societatem fidelium unquam vocatos. Etenim si vetere Ecclesiæ disciplina & consuetudine primorum temporum receptum esset, ut lapsis ad poenitentiam confugere liceret, eaque peracta ad pacem Ecclesiæ aspirare, Romæ & Carthagini statuissetne eis omnem poenitentis spem eripiendam esse; nonne respondissent, id mordicus sequendum, tutandumque esse quod ab Ecclesia de more & instituto majorum confirmatum esset, lapsosque frustra

At tanta vi, tantoque conatu poenitentiam perdere, quæ eis ex usu Ecclesiæ denegari non posset? Quid quod agnoscere & prope confiteri compellimur, iudicium sententiamque illam Cypriani & Romani cleri ad lapsorum causam patrociniumque pertinere potius quam ad ullum detrimentum; imo ad eorum leniendum moerorem quem ex dilatione capiebant, eam esse promulgatam, ut expectatione suspensi Concilii publice convocandi erigerentur. Quod si primorum temporum mos tulisset, ut ad poenitentiam accederentur, statutum illud acerbius sibi multo odiosiusque duxissent, quam quod communi usu receptum divulgabatur, & ad ipsorum animos irritandos, laceffendosque magis, quam ad mitigandos dimanasset. Ad extremum, Clerus Romanus ad ea quæ supra addidit nihil innovandum esse, proptereaque lapsos excommunicatos videri, neque ad poenitentiam admittendos: ex quo colligas antiquis temporibus, nunquam non fuisse poenitentis perpetuæ censura notatos, neque communionis jus fuisse illis aliquando commissum, aliqui ad pervertendum Ecclesiæ statum, res illa concessa prorsus erupisset. Verum quæ diximus infirma, debilia argumenta videri poterunt, eo quod validiora sequuntur, quamquam potentissima sint. Prius autem quam ad ultimam sententiam iudiciumque de lapsis Romæ & Carthagini latum progrediamur, perpendendum omnino, quod leviter & obiter quodammodo in prima sententia decrevisset, proposita quidem morte, quæ illis obeunda esset, lapsos posse absolvi, quod de iis tantum intelligendum puto, quos ipsi Martyres commendassent, aut in partem suorum meritorum venire passi essent, ob supplicia graviaque tormenta, quæ fidei caula subiissent. Nam quod attinet ad eos lapsos, quos Martyres participes suorum laborum aut meritorum non esse sivilent, eos quamquam ad perferendam mortem adigerentur, auctore saltem Cypriano, a Communionem repellendos, eo saltem tantum tempore, quoad Romæ & Carthagini, ipsa legitimo & publico utrobique habito Concilio res tota conficeretur. Id autem ea verba corroborant: Credo, ut qui libellum a Martyribus acceperunt, & auxilio adjuvari apud Dominum possunt in suis delictis, si premi infirmitate aliqua & periculo ceperint, exomologesi facta, & manu eis a nobis in poenitentiam imposita, cum pa-

ce a Martyribus sibi promissa ad Dominum remittuntur. Ceteri verò, &c. Quibus verbis videre est beneficium hoc non ita patere, ut ad omnes derivetur, sed ad eos tantum, qui ad Martyrum merita, in quos ipsi ea transfudissent participanda accederet: & Epistola superiore omnino, id haud multo aliter docet, *Ut qui libellos a Martyribus acceperunt. Et paulo infra, veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres literis ad nos factis desideraverunt.* Atque hic est ejus clausulæ sensus sententiaquæ, cum ait eos absolvendos, qui morte occupabantur, quod magnopere confert ad eam opinionem confirmandam, primis temporibus lapsos, idololatriæ nunquam crimine fuisse, quod incurrerant, liberatos; cum quo tempore Divus Cyprianus vixit, quibus moriendi necessitas esset imposita, eodem crimine obligati in foro exteriori Ecclesiæ obstructique ii tenerentur. Et quamquam Romæ omissa illa Divi Cypriani ratione, seu explicatione, videlicet in morte lapsis qui a martyribus commendarentur, poenitentia locum esse: putarim tamen id ita explicandum quod Romæ declaratum est, ut id omnino Divi Cypriani menti judicioque consentiat. Nam in eorum epistola hæc verba habentur. *Quantum & nobis in tam ingenti negotio placeat, quod & tu ipse tractasti.* Non enim verisimile videri, quidquam ab eo prolatum ea de re, quod pugnet, dissideatque cum Romana sententia decretoque: & vere dignus est, tantus vir eamque doctrinæ gloria præstans Cyprianus, qui Romanorum decretorum vim intelligentiamque pugnacissime defendisse semper judicetur.

Hæc autem sententia de lapsis ita viguit, ut universa Ecclesia eam comprobaret, ipsique in eo statu starent, quo tempore a Fabiani Pontificatu, ad Cornelii tempora gravissimis jactati calamitatibus confictabantur fideles: atque tum maxime Carthagini lapsi, ut loquuntur epistolæ creberrimæ D. Cypriani, nullum non moverent lapidem, ut in antiquum statum restituerentur, unde excidissent. Pervicerunt autem, ut per Presbyteros quosdam, cum abesset Divus Cyprianus, neglecta Episcopi auctoritate, sine ulla exomologesi, aut poenitentia numerarentur inter integros, hoc est, quos nulla defectionis a fide labe contaminatos constaret, iis Eucharistia præbita, nominibusque eorum acceptis, & ad-

Ascriptis. Nec contineri eorum insolentia potuit. Nam si a presbyteris, aut eos Ecclesia a suo cœtu omnino secerneret & rejiceret, confugiendum sibi ad Martyres existimarunt, (ut & tempore Tertulliani adulteri præstiterunt,) quos Martyres, ita importuni interpellatores exorarunt, ut ab iis commendatitias litteras extorserint ad pacem & societatem fidelium, imo absolutionem obtinendam, in jussu tamen Ecclesiæ. Sed antequam rem istam supra tractatam suo quodam fine exituque terminemus, & ad Concilium Romæ & Carthagini habitum, eorumque sententiam communi consensu receptam, quæ lapsos ad spem erigeret, gradum faciamus, operæpretium fuerit videre, quo sensu interpretari quis debeat possitve primi illius decreti Ecclesiæ sententiam & mentem, quæ in his verbis posita est, *Placuit in exitu subvenire.* Primis namque temporibus magnum quoddam interjectum intervallum inter eos audio, videoque, qui accepta poenitentia, ad vitæ diem postremum eam protraherent: talique tempore præstituto, hoc beneficio ut iis liceret, ut absolverentur, in societatem fidelium describerentur Eucharistiam sumerent: & inter eos, quibus palam non obscure denunciaretur, adduci non posse Ecclesiam, ut ad Poenitentiam eos admoveret, nisi morbo præpediti vexatique essent, quorum tunc sortem, conditionemque miserata Ecclesia poenitentia tunc subsidium ultro porrigeret, tali præsertim in causa. Atque illi quidem spe maxima fruebantur, ejusque rei compotes effecti, poenitentiam patienter exercebant, excommunicationis vim non pertimescebant, aditu Ecclesiæ non prohibebantur, salus eorum desperata, deplorataque cum non esset, libero solutoque animo poenitentia remedio, nec dissimulanter utebantur, non exaudiebantur eorum gemitus in vestibulo Ecclesiarum, non ad terram prosternebantur, nec genua prætereuntium prenabant, nec Episcoporum pedes osculabantur, quo facilius ab iis poenitentiam exprimerent, non mortis metu percellebantur, cujus improviso impetu, casuque intercepti poenitentia privarentur: ut paucis multa, illorum conditio melior feliciorque multo, quam aliorum quibus excommunicationis nullum erat cum reliquo grege fidelium commercium: hos non congressu, neque societate, neque luce communi dignos putabant.

tabant, cum his nemo inire convivium, nemo in partem, aut communionem illam ullius juris, aut studiorum eos venire volebat: perditis, afflictisque rebus omnibus horum salus in summum vocari discrimen ita videbatur, ut id unum magnopere metuerent, ne excommunicati e vita excederent, quod poenitentia delere vitæ antea-
 etæ maculas non liceret, quantumvis se vitæ angoribus conficerent, aut omni se cruciatu corporis aut laboribus excarnificarent. Quod si inedia, vigiliis, suppliciisque voluntariis se se mactarent, non alio sane consilio ac mente ad eas corporis acerbitates descendebant, quam ut digni haberentur, quibus eos debito quodam modo scelerum poenitere fas esset, sed frustra: non enim propterea dici poterant oblitterasse peccata flagitiaque, quæ in se turpiter admisissent, cum Ecclesia dolorem illum pro nihilo haberet, nihiloque fecius ad communionem vocaret: sin autem, nec opinantes vitam cum morte commutare cogerentur, tum necesse erat, non obscura & illustria mœroris acerbissimi indicia præ se ferrent, ut poenitentiam & ea probe obita, absolutionem sortirentur. Primi illi si propius a morte aberant, tam significanter, expresseque non tenebantur edere doloris aut contritionis argumenta, quod & poenitentiam jam usurpassent, eaque rite perfecta absolutionem necessario consequerentur; quæ quidem aliis, nisi exactam ante perfectamque præmisissent, aut professi essent exomologesim, negabatur.

Atque hoc esto discrimen inter illos, quibus non conceditur poenitentia, nisi cum in aperto vitæ periculo versantur, & eos qui permisso, & summa voluntate Ecclesie poenitentia accepta eam ad mortem usque proferunt: ac certe non mediocri beneficio affici videbantur lapsi illi, quibus Romæ & Carthagini primis illis iudiciis id condonabatur: unde conjecturam facias quanto deterior eorum esset conditio, antequam id obtinuissent, quæ alia esse non poterat, quam quod perpetuæ quasi excommunicationis poenam subirent, quandoquidem magni muneris loco ducerent, se inter poenitentes ad mortem usque censer.

Sed ad id quod ea de re pari consensu decretum, ultimæque Conciliorum sententia definitum est, veniamus. Persequutionis furore & violentia retardata omnino, Cornelius Romæ Concilium, Carthagini

AD. Cyprianus item suum habuerant, ut lapsorum jus controversum disceptaretur: cuius is fuit exitus, ut poenitentiam reciperent, eamque ab mortis extremum usque diem quidem producerent, ipsoque mortis obeundæ tempore tantum abioluti a societate, & communione fidelium non excluderent: libellaticos autem posse reponi inter fideles, modo poenas aliquas poenitentia suorum scelerum exsolvisset. Atque hæc est lapsorum in causa dijudicata questio, quo factum est & comprobatum, ut antequam lis illa tota superior agitata concluderetur, in perpetuum excommunicationis quasi vinculo lapsi constringerentur, ita ut ne ipsa quidem in morte expedirentur, aut absolutione fruerentur. Superest ut id Conciliis illis constitutum probetur, quo nihil facilius verbis illis, maxime ad Antonianum: *Et ideo placuit, frater charissime, examinatis causis singulorum, libellaticos interim admitti, sacrificatis in exitu subvenire.* Causam rationemque aperit eorum, quæ cum Romæ, tum Carthagini acta, transacta, & definita fuissent, libellaticos quidem recipi posse in gratiam, modo eos constet specimen quoddam vel levissimum poenitentiae præbuisse, præsertim cum minus deliquissent, minorique poena feriendi essent, quam qui Diis immolassent, quos condemnarant; vel potius hoc eos beneficio cumlarent, ut toto vitæ cursu poenitentiam vel ad ipsum usque obitum non dintermitterent: tum morientes participes fore communicationis. Id ita esse ejusdem Epistolæ verba indicant: *Temperamentum salubri moderatione libravimus, ut nec in totum spes communicationis, & pacis lapsis negaretur. Item, ne ad communicationem temere prosilirent; sed traheretur diu poenitentia, quæ superioribus verbis explicantur, sed & hæc quæ sequuntur, Traheretur poenitentia, ad mortem usque dici illa putanda sunt: ut & infra ea quæ nos expressimus & attulimus demonstrant: & ut ipsemet fatetur, exposita illa quam assert differentia lapsorum, qui non ante finem poenitentiae quam vitæ faciunt; & Martyrum & aliorum fidelium: Aliud est ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire: aliud missum in carcere non exire inde donec solvat novissimum quadrantem: aliud statim fidei & virtutis accipere mercedem: aliud pro peccatis longo dolore cruciatuum emendari, & purgari diu igne: aliud peccata omnia*

passione purgasse: aliud denique pendere in die iudicii ad sententiam Domini: aliud statim a Domino coronari. Epistola altera ad Cornelium ita disertis & germanis verbis citat, quæ de communi sententia & consilio suorum Coepiscoporum, ut id in dubium revocari non possit: Statueramus, ut qui in persecutionis infestatione supplantati ab adversario, & lapsi fuissent, ac sacrificiis se illicitis maculassent, agerent diu pœnitentiam plenam, & si periculum infirmitatis urgeret, pacem sub ictu mortis acciperent. Verba hæc, sub ictu mortis luce meridiana clariora sunt; quam ut quicumque dubitare debeat summa liberalitate id illis esse tributum, ut cum e vita discederent, absolutionem impetrarent: plane id ipsum in eadem Epistola iterat, repetitque his verbis: Ut de sæculo recedentes sine communicatione aut pace Domini dimitterentur, & hæc: merito exim trahebatur dolentium pœnitentia tempore longiore, ut infirmis, si qui essent in exitu subveniretur, quandiu quies, & tranquillitas aderat, quæ differre diu plangentium lacrymas, & subvenire sero morientibus in infirmitate pateretur. Cornelius autem, quod contra quam in Concilio Romæ & Carthagini habito præscriptum erat, lapsos adigi oportere, ut ad mortem usque pœnitentiam promoverent, neque nisi tali in periculo constituti absolverentur, Cypriani sententiam improbat, qui lapsis quibusdam pœnitentiam laxarat, neque quod Ecclesia, ut firmum & ratum decreverat, tutabatur. Qua de re certior factus Cyprianus, ita respondet, certissime quidem id fuisse Ecclesiæ sententia communi declaratum: verum id potuisse fieri, & retineri tempore pacis, quo soluti omni cura, & metu liberi, poterant, vel ad necem usque pœnitentiam non interrompere, auxilioque & præsidio Ecclesiam illis esse posse, quo tempore præsentissimam illis opem esset allatura. Persecutione autem recrudescente, (hæc enim epistola aliquanto post Concilia, & alteram persecutionem quando lapsi hoc sibi dari postularunt, scripta est, ac maxime quantum ego conjicio, Imperatore Decio sæviente) non fuisse mortis tempus aut horam expectandam, ut absolventur: sed eos Dei gratia muniendos, quo promptius, & alacrius ad supplicia, & cruciatus Dei causa perferendos graderentur: Nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda, ut

Aquos excitamus ad prælium, non inermes, & nudos relinquamus. Quid causæ esse potuit, cur Cornelius Cypriani factum criminaretur, quod lapsos quosdam ante obitum absolvisset, nisi quod ejus factum a Conciliorum decisione decretoque abhorreret? unde conjectari licet, non aliam fuisse Conciliorum mentem, quam, ut Idololatræ non nisi morte ipsa absolventur, ibique interim maleficia & scelera pœnitentia delerent.

Quod autem conqueritur D. Cyprianus Therapiam cuidam lapsæ Ecclesiæ pacem tribuisse, multo antequam e vita excederet, liquido illa & significanter coarguunt duobus illis Conciliis aliud non fuisse permissum lapsis, quam ut in morte absoluti decederent: Quibus significasti de Victore quodam Presbytero, quod ei antequam plene egisset, & Domino Deo in quem deliquerat, satisfecisset, temere Therapius collega noster immaturo tempore, & præpropere festinatione pacem dederit, quæ res non satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum & plenum tempus satisfactionis, & sine petitu & conscientia plebis, nulla infirmitate urgente, ac necessitate cogente pax ei concederetur: conquestio illa, quærimoniaque perspicue convicit, non aliud fuisse beneficium in lapsos collatum in duobus illis Conciliis, quam ut quoad hac lucis usura fruerentur, pœnitentiam non omitterent, & cum eos vita deficeret absolventur. Quamquam autem clarissima & firmissima quæ attulimus hæcenus argumenta, probatione non indigeant, quo ostenderemus iis in Conciliis nihil præter pœnitentiam lapsis, & in morte absolutionem condonatam: Res tamen ejusmodi est, ut incredibilis videatur, & quam multi doctrinæ laude præstantes non admittant, adeo ut necesse sit, undequaque quæ suppetunt depromere, & coarcequare argumenta, quibus rem ipsam corroboremus.

Dubitandum non est quin epistola quæ extat D. Cypriani ad Episcopos, Fortunatum, Haymum, Optatum & alios qui Concilio Caplæ habito interfuerunt, scripta sit post decretum de lapsorum causa præscriptum, idque in ea epistola Divus Cyprianus non hæsitante affirmat. Episcopi autem vehementer & obnixè ab eo contenderant, ut quid ea de re sentiret, luculentis scriptorum suorum testimonio constaretur,

retur, liceretne in communicationem & Ate, atque in periculo cæperint deprecari: partem fidelium Ninum, Clementianum, & Florum adfiscere, qui exquisita suppliciorum atrocitate divexati, cum vim tormentorum sustinere non possent, Christo fidem datam ejurarant, iidemque postea, triennio pleno atque integro, detestabile illud & invisum Deo, hominibusque facinus dolore maximo e conscientia sceleris concepto lacrymisque perpurgassent. Divus Cyprianus titubanter respondet hac epistola: Vere quidem in Concilio illo placuisse Episcopis, uti non nisi in morte pax lapsis concederetur; at id ad eos pertinere non videri, qui neque ferro, neque facibus, ut ita loquar, ardentibus ad corpus admotis a Christo descivissent: sed ad eos qui id sceleris perfidiose, vel nullius intentati supplicii metu perterrefacti ultro in se admisissent: tamen post ferias paschales ea de re cum Coepiscopis se disceptaturum. Quo ex facto dijudicare facile quis potest, omnino nihil aliud quam quod toties inculcavimus iis in Conciliis stabilitum fuisse. Nam præterquam quod tam manifeste in ea epistola ostendit, *Nam cum in Concilio placuerit poenitentiam agentibus infirmitatis periculo subveniri, & pacem dari*, quamobrem id ei in dubium venisset, idque ad majus Concilium dijudicandum transmississet, aut cur tam inexorabiles Episcopi fuissent ad pacem lapsis impertiendam, quos tam diuturnus, longinquusque triennii labor, dolorque cum tam aperta admittæ culpæ detestatione prope confecisset? Hinc sane videas lapsio datam absolutionem post triennii poenitentiam, videri quiddam quod adversetur, non solum illi decreto quod postremis Conciliis placuerat, verum etiam antiquo & veteri Ecclesiæ instituto, ut inde deprehendas, quæ fuerit olim lapsorum ante ea tempora vitæ conditio.

Neque vero mihi persuaderi potest eos qui pro aris & focis, ut ita dicam, pugnantes non admittunt decretum illud, quod in Conciliis Romæ & Carthagini habitis de lapsorum postulatione actum est, deque eorum absolutione quam ante non impetrarant, legisse aut examinasse solertius verba illa Divi Cypriani: *& idcirco frater charissime poenitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde & manifesta lamentationis sua professione testantes, prohibendos omnino censuimus a spe communicationis & pacis, si in infirmita-*

te, atque in periculo cæperint deprecari: quia rogare illos non delicti poenitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum: inter alia quæ Concilia illa sanxerunt D. Cyprianus ad Antonianum asserit, vere quidem omni animi cautione provisum, ut qui lapsi propius a morte abessent, absolutionem non desiderarent, quæ volente ac jubente Ecclesia daretur: sed ita, ut iis tantummodo permetteretur, qui eam poenitentiam lacrymarum vi, ac copia, salutari odio sui concepto, expetiissent: ii autem repellerentur a communione, qui post turpem defectionem, de reconciliatione cum Ecclesia non magnopere laborarent, aut ut habita recepti admittique in Ecclesiam poenitendi jus sibi dari non depolercent: hi sane quæ ea mente erant, ut a defectione sua resilire nollent, ne si morientes quidem poenitentiam petendo respicerent, beneficio absolutionis videntur digni ob eam præsertim causam, quod non tam suæ perfidiæ & defectionis odium, quam mortis impendentis terror ad saniora consilia mentem revocaret. Quæ cum ita sint, si hoc constituto negare quis ausit Ecclesiam cuiquam unquam præcipuisse copiam absolutionis; vel ei qui extremum spiritum exhalaret: neque quæ dicam habeo, neque clariora ad id probandum argumenta mihi suppetunt.

Ex hoc decreto quod Concilia confirmarunt, aut suppeditarunt in eadem epistola adjungit, & aliud quod excipi vult: *Apostata vero & desertores, vel adversarii, & hostes, & Christi Ecclesiam dissipantes, ne si occisi pro nomine ejus foris fuerint, admitti secundum Apostolum possunt ad Ecclesiæ pacem, quando nec spiritus, nec Ecclesiæ tenuerunt unitatem.* De Apostatis verba facit, & aliis quos poenitentiam efflagitare, & ad Ecclesiæ gremium velle redire constabat, neque etiam si voluisset Ecclesia iis aperire potuit aditum ad poenitentiam, qui post Apostasiam a flagitiosa vita ad meliorem vitæ frugem redire detrectarint: cum nemo unquam de iis in viam veritatis reducendis cogitavit, qui ad peccata obdurnerunt. Quare verba illa suprà commemorata ad eos spectant, qui scelerate & turpiter a se tractam vitam detestantes, voluntarium & debitum de se supplicium sumunt; non autem ad eos, quos flagi-

flagitiorum a se commissorum non poenitet, quique poenitentiam non deprecantur, & & quibus in perpetuum Divus Cyprianus sacris interdicat. Ideo perspicuum est haereticum non habendum, qui in morte cuiuspiam absolutionis gratiam non impetivisset, idque factitatum aliquando, & usurpatum: proptereaque decretum hoc, ut lapsorum conditio deterior, explorata spe veniae & salutis repararetur, in eam fuisse, ut exposuimus, partem accipiendum, neque quidquam quod a fide dissideret aut discreparet, introductum videri.

Quod si cui adhuc venit in mentem dubitare, cum res ejusmodi tot argumentis eluceat, quod fuerit de lapsorum causa iudicium pronuntiatum: percunctari ex eo sane velim, quid super ea re statutum a Cornelio, & Cypriano, & quid ex eo praescripto retentum, & actum arbitretur. Quod quo facilius intelligatur, illud omnino animadvertendum, non nisi tria, in ea praesertim re negotioque potuisse iudicia fieri conficique. Primo lapsis non indicto, impositoque ullo onere poenitentiae, in fidelium coetum aggregandos. Secundo aliquot annorum spatio poenitentiam illis irrogandam. Tertium expectandum mortis tempus, quo possent absolvi. Quod ad primum attinet, non puto quemquam tam rudem, ac tam imperitum, & in veteris disciplinae Ecclesiae institutis tam peregrinum & hospitem, qui quem mortiferi peccati labe contaminatum cognosceret, absolutum eundem fuisse profiteretur, nisi prius gravioris delicti a se perpetrati poenas aliquas poenitentia luisset. Quid quod ducentis post annis, ut decreta Felicis testantur, continuati quidem plurimorum annorum pro poenitentia labores, quos exantlarent, imperabantur: quod si ita res habet, non est recusandum, quin prioribus seculis aut temporibus, graviore multo, & acerbiori mulctarentur poena, siquidem de veteris disciplinae severitate multo plus detractum, quam additum. Quod ad secundum, nihilo id verisimilius est aut credibilius, quid ita? Quia Conciliis Nicæno, & Ancyranis, hanc in eos poenam constitutam reperimus, ut multorum annorum poenitentiam tolerare cogerentur, quae quidem post Cornelii, & Divi Cypriani Concilia, tanto intervallo coacta sunt, quantum inter Decium, & Constantinum Imperatores interjectum esse spatium animadvertimus, centum ferme an-

norum: quo constituto, argumento est etate Cornelii severioris disciplinae vim fuisse majorem, ideoque lapsorum poenitentiam longiorem. Praeterea si a Cornelio dicas ad multos annos tantum eorum prolatam poenitentiam (viginti aut circiter triginta annorum) petitorum me scias, quae tandem fuerit eorum vitae degendae ratio ante Cornelii iudicium & sententiam: eo autem res pertinebit, ut necessario dicamus fuisse eos in omne tempus fidelium communicatione privatos: neque enim aliud inter duo illa iudicia medium esse potest, nisi si quis astruat, ante Cornelium communicationis participes effectos, cum ex hac vita abirent, aut ab eodem Cornelio poenitentiae tempus paucorum annorum intervallo contractum; verum contrarium ostendimus, & eam fuisse Cornelii, & Cypriani humanitatem in lapsos Donatos; sin autem probabile non est, Cornelium neutrum e duobus fecisse iudicium, sequitur tertium decretum iudicasse sibi sequendum, qua de re tota nostra est disceptatio probatioque.

De Concilio Nicæno verba ante fecimus, in quo illud perpendendum erit: Patres, cum, quod ad salutem & commodum lapsorum permagni interest, canonem undecimum explicarent, usos esse verbis istis, tamen omnes misericordiae iis aditus intercludi posse videantur cum indigni sint, tamen cum nos eorum misereat, mitius & benignius cum illis agendum arbitramur, Poenitentiaeque tempus duodecim annorum spatio circumscribimus. *Licet misericordiae indigni sint, benignitate tamen in eos uti, quicumque ergo vere poenitentibus tribus annis fideles, inter audientes habeantur, & septem annis jaceant. Duobus autem annis sine oblatione communicent.* Quare ex eo intelligi potest, quod Cornelii & Cypriani de lapsis iudicia, & quae ad Sylvestri usque tempora retenta fuisse videntur, graviora multo acerbioraque fuisse, quam quod in Nicæno canone de iisdem lapsis praescriptum est: cum Synodi Nicænae Patres eo canone acrimoniam ac severitatem eorum quae tum gerebantur, moderatione quadam se lenire profiteantur. imo ea verba movent dubitationem, an ii qui sponte fidem exuerant, veniam instante morte a Cornelio acceperint. Ea autem quae paulo ante Concilium Nicænum vel ea etate in causa lapsorum observabantur, ab illo Cornelii

nelii decreto vim & formam accepisse verisimile est, vel si velis leniora etiam fuisse, quam quod Cornelius statuerat, ut passim in historiarum monumentis legimus, progressu temporum Ecclesiastica disciplina vim aliquanto leniorem redditam. Qui ergo secum reputarit istius disciplinae gradus quasi factos, & unde profecta sit attenderit, & quodammodo, sensim ad hanc lenitatem descenderit, non crederet ante Cornelium lapsos ulla unquam vel morte imminente communionis gratia donatos fuisse. Nam Concilio Nicæno lenita fuit ea disciplina, quæ in eos tum observabatur, quam mitiorem fuisse decreto Cornelii diximus: at vero Cornelii decretum gravem illam & acerbam priorum temporum regulam fregit, & in faciliorem mutavit. Quæ ergo potuit esse prima illa regula quæ obtinebat ante Cornelium cum in Nicæno eorum poenitentia fuerit duodecim annorum, & per tot intervalla de prima illa severitate tantum detractum animadvertimus? Ceterum plane confitendum erit nemine dissentiente terribilissimum, & maximum omnium peccatorum esse Idololatriam, *Quod est summum scelus*, ut ferunt Eliberini Canonæ, & ut ait Tertullianus, *Principale crimen generis humani, summus sæculi reatus, tota causa iudicii*. Et alibi: *Quale delictum jam intellige, cujus cohibitionem post idololatriam ordinavit, & tamen Conciliis Eliberino, Arelatensi & Ancyrano, recententur peccata alia quæ poenitentia ad mortem usque prolata castigantur*. Quidni ergo colligas idololatriam teterrimum peccatum, vel eo tempore quo illa Concilia viguerunt, eadem fuisse poenarum acerbissime vindicatam? præsertim cum omnium maxime detestabile scelus sit, ideoque supplicio majore plectendum videatur.

Sed quonam quæso sensu alio accipienda sunt verba D. Cypriani ad Antonianum: *Et quidem apud antecessores nostros, quidam de Episcopis istinc in provincia nostra dandam pacem mæchis non putaverunt, & in totum poenitentiae locum contra adulteria clausurunt*. Non tamen a Coepiscoporum suorum collegio recesserunt, aut Catholica Ecclesia unitatem, vel duritia, vel censura suæ obstinatione ruperunt; ut quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, de Ecclesia separatur. Non asseverat tempus quoddam exstitisse, quo adulteris absolutio non daretur, ac cum maxime ea con-

cederetur, Episcopos quosdam fuisse, qui a vetere instituto decretoque noluerint discedere, quod in eo positum erat, ut absolutio non tribueretur. Non denique censet, aut exemplo quodam proposito concludit, quam scienter & apposite ad Antonianum (si fortassis non ipsi probaretur, quod decretum Romæ fuerat & Carthaginensi, ut ignosceretur in articulo mortis Idololatriæ,) adherere potuisse antiquo illi totius Ecclesiæ iudicio, & voluntati, nimirum ut in perpetuum absolute destituerentur, & spoliarentur, neque ea de causa ab aliorum Episcoporum quasi corpore distrahi eos debere, aut conspirantem consensum Ecclesiæ præfractæ repudiare. Quæ ex comparatione & contentione adulterorum & lapsorum liquet, lapsos relegatos & amandatos ab Ecclesiæ corpore, verin ipsa morte videri, multo antequam Cornelius ea de re quid sentiret, dixisset. Quemadmodum perspicuum est, adulteros antequam publico Concilio placuisset, ut ii tanquam hujus corporis membra reciperentur, rejectos fuisse & expulsos.

OBSERVATIO XIII.

Monstris nulla unquam venia indulta.

Reliquas autem libidinum furias impias, & in corpora & in sexus, ultra jura naturæ non modo limine, verum omni Ecclesiæ testæ submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra. Verba ista Tertulliani præ se ferunt ista tam tetra, tamque horrenda peccata, poenis quæ nullo unquam tempore expungi possent ita mactata, ut ex iis item illud eruas, quos omnino tantorum scelerum vitiorumque conscios vita damnarat, ab omni Ecclesiæ testæ procul amandatos, neque eis ad veniam ullam sperandam, aut petendam in primis Ecclesiæ testis remanere licuisse. Quibus autem poenitentiae agendæ spes quædam cooriebatur, ii reconciliationis cum Ecclesia ineundæ modum omnem pervestigantes, subodorantesque, sub testæ quodam quod prope templum erat, stabant, ut prætereuntes omnes lacrymis, luctu, squaloreque prope perditum, ac profligatum, ad misericordiam pellicerent, & eorum iudicio sententiaque digni haberentur, qui diutius ab ingressu in templum, & a poenitentia non arcerentur. Quorum autem depoli-

posita, deplorataque causa & conditio esset, sic ut quoque diffiderent se unquam ad id quo alii aspirant, perventuros, non modo testis Ecclesiarum, sed & eo quod proximum contiguumque erat, excluderentur: quod ne quidem inter eos, qui ad tempus excommunicati fuissent, versari ut indignissimis liceret.

Tempore Concilii Eliberitani, peccata ista tam execranda tamque horribilia, eandem poenae supplicique vim sufferebant, ut canone septuagesimo primo constat, nec absolvi in morte ipsa poterant. Idem statuitur in Concilio Ancyrano his verbis, *inter hyemantes orare*.

OBSERVATIO XIX.

Quo tempore monstribus gratia facta.

IN Concilio Ancyrano atque adeo in Graecia, paulo humanius benigniusque cum istis monstribus coeptum esse agi legimus: proque eorum gravitate criminum aut tenuitate, modus quidam factus praescriptusque poenitentiae est; sic ut aliis viginti annorum, aliis quinque & viginti, aliis vel ad mortem usque terminus praestituatur: adeo ut morientibus communionis facultas & usus non adimeretur. Præterea quæ universim, aut generatim toties supra dicta sunt, Ecclesiam in annos prope singulos, aut ætates mitiori quadam ratione, atque via, Christianorum animis laborantibus, quos disciplina severior austeriorque perterrefaceret, quam apposite medicinam fecisset, illud ex errore Novatianorum profluxit, ut Ecclesia multum de illa pristina severitate disciplinae dimitteret. Nam ut errorem illorum Ecclesia penitus convelleret, fuit quædam illi necessitas imposita conferendæ cuiusdam beneficentiæ in peccatores, disciplinamque instituere consentaneam sententiæ & doctrinæ, quam contra Novatianos tuebatur. In Concilio Nicæno inculcatum illud, suggestumque, ut Idololatras post poenitentiam admittantur: & quamquam in illo canone de Monstribus non agatur, tamen ex vi & facultate illius canonis, Monstrorum illorum liberatio, expiatioque quædam permitti videtur, cum apostasia, & spontanea idololatria, qua nulum majus censeatur scelus, ad poenitentiam & communionem admittantur. Tempore Divi Basilii, quem post Concilium

A Nicænum vixisse nemini dubium est, liquet, illorum monstrorum auctores, & ad poenitentiam & ad Communionem admissos.

OBSERVATIO XV.

Homicidis pax in exitu denegata.

QUI Tertulliano hujus quæstionis tantum arbitro & disceptatore uti vellet, ei per facile esset ex ejus scriptis illud eruere, & excerptare, homicidas suæ ætatis perpetuæ poenitentiae, & longe excommunicationis iudiciis prostratos jacuisse; simul & eo teste comprobare, non modo cum suæ sententiæ causas profert; verum etiam cum historici partes quodammodo sustinens, narrat ea quæ suo tempore gererentur, usum moremque Ecclesiarum primis temporibus multis in provinciis fuisse, ut homicidæ Dei misericordiae quasi dediticii dederentur, eisque in perpetuum communio societasque fidelium pernegaretur, verba ista libri de pudicitia: *Ut solam eam fecernat ad poenitentiam*. Item, *nonne hinc Idololatria, inde homicidium desinebunt*. Item, *Idololatriam quidem, & homicidium semel damnas*. Item, *Igitur aut nec illis, aut etiam nobis poenitentiae subsidia conveniunt*. Item, *personæ acceptio est, miserabiliores poenitentias reliquisti*. Item, *hinc est, quod neque idololatriæ, neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur*, liquido demonstrant solitos fuisse Orthodoxos homicidis non communicare abolitionem, sed solam poenitentiam, eosque æterno quasi exilio condemnatos ab Ecclesia abigere. Quid enim roboris, virium ac ponderis argumenta, quæ ab eo suggeruntur, in Orthodoxos habuissent; nisi opinionis eorum & disciplinæ fuisset, homicidas perpetuæ poenitentiae, interclusa omni spe majoris gratiæ, censura inurere? Id veri speciem non habet. nec aliter de Tertulliano cuiquam sentiendum erit, qui præsertim ejus ingenium viri acre, & tetricum cognoverit, qui quidem crimini non vertisset Orthodoxis, quod homicidas perpetuo ab Ecclesia relegarent, adulteris autem ad misericordiam sperandam, quasi signum præferrent: nisi utrumque tum temporis verum & usitatum fuisset. Quare cum ejusmodi argumenta contra Orthodoxos excogitet & proferat, omni asseveratione confirmare possumus, eorum fuisse hanc & docendi, & vivendi

vivendi rationem. Quoque firmior hujusce rei fides exstet, idem illis criminis loco obicit, de Idololatrarum causa, quod scilicet cum adulteris perfugii locum pænes per omnino statuisent, Idololatræ tamen tali solatio effugioque uti per eos fas non esset: & verissimum erat, lapsos ea tempestate in perpetuum ab Ecclesia remotos. Nam apud D. Cyprianum Epistola ad Antonianum legimus, temporeque Tertulliani lapsos, & Idololatræ perpetuo fuisse, si non excommunicatos, absolutione tamen privatos: Ideoque homicidas existimandum simili pœna fuisse multatos; cum eodem Idololatrarum, & homicidarum argumento confirmet ad eum omnino modum adulteros fuisse puniendos.

Tertullianus, D. Cyprianus, Pacianus, alique Patres actuum Apotolorum cap. 15. *Abstinete vos ad Idolothytis, sanguine & suffocato*, explicanda putant de Idololatria, homicidio, & adulterio, unde suspicandum, & quasi confirmandum, cum Ecclesia certissimas verissimasque ob causas, & rationes adhiberet, & usurparet hanc severitatem, tria illa genera criminum consimili pœna afficere voluisse: quandoquidem eadem omnino lege, & iisdem verbis ab Apostolo plecterentur, & quasi quodam compensationis modo prohiberentur, ut ait Tertullianus, cum dicat, quo tria illa præcepta magis, custodirentur, veteri legis omnia quæ erant mandata, eo nomine abrogata fuisse. Cum igitur perspicue passim reperiamus Idololatræ, & adulteros primis illis Ecclesiæ natis ad severitatem compositis temporibus perpetuæ pœnitentiæ addictos fuisse, cui dubitandum erit homicidas, eandem vim animadversionis, & iudicii non effugisse.

Ecclesia progressu ac successione quadam temporum, præsertim vero post repressam illam, ac edomitam persecutionum vim humanius multo ac lenius erga fideles se se habuit, plurimumque de illa prima quæ pene obdurnerat severitate detraxit: propterea canon ille xxii. Concilii Ancyran, quo homicidæ voluntarii pœnitentiam subire perpetuam coguntur: iidemque beneficii ac gratiæ loco communionem, & absolutionem, in ipso vitæ exitu assequuntur, admonet nos edocetque primis quondam sæculis, eos vel morte imminente absolutione caruisse; cum Ecclesia austerum illum, & durum sane agen-

Adi modum remittendo, aliud nihil quam perpetuam pœnitentiam & absolutionem, cum illos ex hac vita migrare contigerit, impertiat. Qui autem id in controversiam vocaret, æquum hujus canonis causam rationemque afferre posset? Quamobrem quæso Ancyran Concilii Patres præfinaissent, uti ad mortem usque pœnitentiam protraherent, si antea eodem vel ampliore beneficio eos fuisse usos constaret? Canones non ad alium finem diriguntur, quam ut nova quædam inducantur, aut antiqua & vetera reformentur. In Concilio Eliberitano, quanquam Idololatræ & homicidis aliquanto ante ad pœnitentiam, & communionem in ipsa morte locus quidem daretur; tamen id decretum constitutumque est, ut qui utriusque criminis rei fuissent, neque absolutionem, neque Ecclesiæ pacem morientes impetrarent. Quo probabilius est, haud ita pridem illorum unum crimen, qui in se admisisset, frui cœpisse communionis beneficio; cum qui geminum scelus perpetrasset, pœna perpetuæ pœnitentiæ vel ultra mortem afficeretur. Eodem Concilio delator, hoc est, qui necis alicui allatæ auctor exstiterit, ad exitum usque seu mortem privatione communionis plectitur: quæ tandem pœna primis duobus sæculis repetebatur ab eo qui manu propria fratrem suum e medio sustulisset. Quod de Theodosii Imperatoris excommunicatione, & octo mensium pœnitentia memoria proditum est, ob imperatam indictamque eadem Thessalonicensium civium, id me in eam sententiam ut discedam & propendeam adducit, non leve supplicium ut sumptum esse putem de aliis, qui non erant Imperatores, qui eadem aliquam suapte sponte non alieno impulsu inducti fecissent tempore Divi Ambrosii. Idem esto iudicium de pœna, quæ irrogata est in homicidas primis duobus sæculis.

E OBSERVATIO XVI.

Quo tempore eis indulta.

NON magnum fuit momenta rationum afferre in medium, quibus quis probaret, primis Ecclesiæ temporibus homicidas absolutione privari: neque in morte quidem, alio præsidio ab Ecclesia constituto sublevari posse, quam ut precibus, pœnitentiæ benedictione, & spe quadam

O

prope

prope explorata ab Episcopis erigerentur, Deum optimum maximum, qua est misericordia, benignius, & humanius cum illis acturum, modo eos scelerum & facinorum conscientia exstimulatos, dolor quidam ex intimo animi mœrore conceptus dilaniaret, sed non ita in promptu est designare tempus, quo posita & abjecta severitate clementius multo & indulgentius habitum sunt & excepti, cum Ecclesie placuit, ut inter fideles morte irruente reponerentur, & in communionem homicidæ vocarentur: tamen id factitatum esse circa tempora Conciliorum Eliberini scilicet & Ancyranum non obscurum est, vel paulo antea. In his enim duobus Conciliis existant ea quæ primum ad eos restituendos definita sunt: *Qui voluntarie homicidium fecerint, ad pœnitentiam quidem jugiter se submittant, circa autem exitum vitæ communionem digni habeantur.* Et licet non ita constet, quo in Concilio, aut a quo Pontifice, aut Episcopo, æquissimum visum est, ut in pristinum statum, unde depulsi fuerant, restituerentur; non absurdum tamen, aut ineptum fuerit sentire Episcopos illorum Conciliorum, auctores item fuisse legum & institutorum, quæ primo de hac re decreta sunt. Quod si ante illa Concilia homicidiis pœnitentiæ asyllum & effugium propositum est, id potius usu ac consuetudine quadam, quam publico aut privato cuiusvis Concilii consensu receptum & probatum est. Etenim nemo inficiari audeat in illis Conciliis primas ea de re leges esse aliquo scripto exaratas, sin minus esse, quas primo non solum nacti sumus, sed quas Episcopi Concilii Epaunensis agnoverint. Nam trigésimo primo canone declararunt canones Ancyranos esse & custodiendos & retinendos in causis homicidarum. *De pœnitentia homicidarum, qui seculi leges evaserunt hoc summa reverentia de eis inter nos placuit observari, quod Ancyranum canones decreverunt.* Unde suspicari licet eos ex intima antiquitate verustiores deprompturos fuisse, si quos reperissent, existimandum item est ex canone 2. 5. & 6. Eliberini Concilii, atque adeo ex vigésimo secundo Ancyranum, ante hæc Concilia non fuisse in more positum, neque ita decretum mordicus, ut ad pœnitentiam homicidæ invitarentur. Quamobrem enim istorum Conciliorum Episcopi decerni oportere illud constituerent, si ex usu & consue-

Atudine Ecclesie ii nullo negotio ad pœnitentiam, quam susciperent, impellerentur? Quod si conjecturæ indicio aliquo probabili uti volumus, simile vero est & credibile tempore D. Cypriani, homicidas ad pœnitentiam peragendam intromissos; nam Tertulliani tempore assequi illis non licuit & D. Cyprianus hoc concedere videtur in expositione Symboli tractatu de zelo & livore, & tractatu de vestitu virginum, si ejus sint opera. Quod quod ii qui ejus ætate ab Ecclesia removebant lapsos, non omisissent Orthodoxis exprobare, homicidas ab iis perpetuæ pœnitentiæ & diuturnæ excommunicationis fulmine ictos percussosque fuisse, & hoc uti argumento, quemadmodum usus est Tertullianus libro de Pudicitia. Præterea quod habetur in illo Ancyranum canone (quemadmodum superiori capite exposuimus) in homicidas perpetua & indefinienti pœnitentia animadvertendum esse, neque eos ad communionem ante obitum admovendos pro conjectura haud levi & temeraria erit, illa primum ætate & Concilio, homicidis veniam & pacem Ecclesie indulgunt: nam si hujusmodi Concilii tempore nisi instante morte non absolventur, atque ad extremum usque vitæ terminum, in pœnitentia standum esset eis & morandum; quid tandem de iisdem actum existimare debemus initio nascentis Ecclesie, & superioribus temporibus, quibus acrius multo & severius vindictam exercebat in eos qui in Baptismo, quas hauserant gratias ac beneficia, ea omnia unius lethalis peccati macula corrumpabant?

OBSERVATIO XVII.

Machi ad communionem non admissi.

Inter illa peccata, quæ primis seculis perpetuam excommunicationem, hoc est, pœnitentiam incurrebant, adulterium facile principem locum tenebat, teste Divo Cypriano ad Antonianum Episcopum, cum mirari se dicit, quamobrem totius Ecclesie consensionem rejiciat, seque ab ea cum aliud sentiat, segreget; ob id maxime, quod a corpore Ecclesie lapsos arceat, contrariamque sententiam tueatur: nec quod Romæ, aut Carthaginis definitum sit, propugnet. Paucis ante annis, cum ratio ipsa postularet, ut a Pœnitentia non excluderentur adulteri, plurimorum Episcoporum

DOM

OBSERVATIO XVIII.

Quando ad eam admissi.

non fuisse eam mentem & opinionem, imo A
eorum iudicio, editu, introituque Ecclesiæ
adulteros prohibitos; propterea tamen Ec-
clesiæ pacem, ac concordiam perfringendam
non putasse se ab Episcoporum aliorum so-
cietate dissociasse: *Et quidem apud ante-
cessores nostros quidam de Episcopis istis in
Provincia nostra dandam pacem mœchis non
putaverunt, & in totum pœnitentia locum
contra adulteria clausurunt, non tamen a
Coepiscoporum suorum collegio recesserunt.* P
Quibus verbis duo conjicies esse agitata:
Primum prisce temporibus ante Divum Cy-
prianum adulterium hoc tam gravi perpe-
tue excommunicationis prope supplicio puni-
tum. Deinde paucis ante Cyprianum an-
nis, adulteris veniam fuisse quandam tri-
butam. Quamobrem enim Episcopi, quo-
rum mentionem facit, conquererentur aut
graviter tulissent adulteros ad pœnitentiam
subeundam admissos, si usus, consuetudo-
que invaluisse, ut admitterentur? Quo-
rum Episcoporum aliter sententium, qui
numero ceteros vincebant, opinionem re-
jecissent? re autem ipsa aliter, ac cense-
rent, se gessissent: eosque adulteros in per-
petuum ab Ecclesia removissent, & in to-
tum pœnitentia locum clausurunt, nisi tunc
tempus illud extitisset, quo primum coepi
sunt adulteri ad pœnitentiam evocari, cum
alias pœnitentiam perpetuam subirent? Epi-
scopique qui communem opinionem probare
derefectabant, veterem illam Ecclesiæ
severitatem nollent remittere, sed anti-
quum illud Ecclesiæ decretum retinere, quo
in perpetuum adulteri ab Ecclesia propul-
sabantur. Qui in sententiam Tertull.
discederet nullo negotio id probari posse
videret: historia quippe illa, aut commem-
oratione eorum, quæ de eorum restitu-
tione suscepta est: aut denique facto illo
Zepherini cum de illis ad pœnitentiam sol-
licitandis edictum promulgavit, clarum &
exploratum est ante Zepherini tempora, F
adulterii poenam fuisse pœnitentiam perpe-
tuam. Quæ enim alia causa Tertullianum
impulisset, ceterosque ejus sententiæ suf-
fragatores Episcopos, ut a communi alio-
rum consensu dissentirent, quam quod novum
& inauditum in Ecclesiam inueni & impor-
tari cernerent? quin & illa D. Cypriani
verba, quæ supra citata sunt, omnem du-
bitationis ansam, occasionemque præcidunt.
Mitto ea quæ suo loco & tempore de eo-
rum restitutione disputabuntur.

Zepherinus totus animo, & cogitatione
in Ecclesiæ curam custodiamque cum
excubaret, videretque quæ de adulteris lata
lex erat ob pœnitentiam perpetuam, que
pace in morte careret, eam vehementio-
rem & severiorem, quam ut sustineri fer-
rique posset; eoque nomine, non paucos
in dies ab Ecclesia ad Paganismum tan-
quam perfugas convolare potius, quam re-
liquum vitæ cursum in perpetuis angoribus
pœnitentiæque mœrore conficere, sapien-
ter providit, ut adulteri pœnitentiæ reme-
dio sublevarentur, certoque annorum spa-
tio transmissio, ad Ecclesiæ gremium, &
communione aggregarentur, quo promul-
gato passim edicto quasi lege, contigit, ut
maximæ turbæ tragediæque tota Ecclesia,
in Africa maxime excitarentur, quod ejus-
modi decretum tam novum, & inusitatum
cum videretur, Tertull. libro de Pudicitia
acerrime reprehendit; sed & plurimi Epi-
scopi ut ante demonstratum est, id sibi fe-
rendum non judicarunt, rati adulteros ex
vetere patrum disciplina, perpetua pœni-
tentia feriendos. A Zepherino edictum hoc
constitutum & confectum illa convincunt
Tertulliani verba, nullus ut sit dubitationi
locus, additis propriis ejus edicti verbis.
Ego Mœchis & fornicationi pœnitentia fun-
ctis, veniam do, sic ut Zepherinum aucto-
rem edicti non ambigas fuisse, præsertim
si verba D. Cypriani a me supra allata exa-
minentur: quæ quam apposite & proprie
ad tempora Zepherini pertineant, nemo
non sagax, prudensque antiquitatis inda-
gator advertit. Quod autem ne mors qui-
dem ipsa adulteris veniam & communio-
nem impetraret, id ex iis, quæ de Divo
Cypriano attulimus, probatur: & vero etiam
planum est, ex libro de pudicitia, quo in
libro vix tria verba continua reperias, in
quibus non deprehendas edicto isto rem
omnino novam usurpari, quo remittendus
est lector. Ad hæc accedit, Zepherinum
non promulgaturum fuisse hoc edictum, si
consuetudo id non vetuisset. Quid enim
latione legis opus est, ad ea quæ tum ge-
rebantur promulganda, & quæ nemini du-
bia aut incerta videbantur? Ad extremum
cuique obvium est e canonibus Eliberin
& An-

& Ancyranum Conciliū, quod fuerit duorum primorum seculorum, seu temporum iudicium de supplicio, poenaeque hujus criminis, cum quo tempore indicta sunt illa duo Concilia adulteri septem annorum poenitentia dura & austerā illo Concilio; altero autem in septimo canone poenitentia cujus fructus & communio ne in morte quidem speraretur, si cum crimen illud poenitentia ante delevisset, in idem de novo crimen prolaberetur. Eodem plane modo octavo canone, mulieres nec in sine absoluntur, quae maritis valere iussis, domo profugerunt, ut alienae libidini obsequantur: 64. 70. 65. Canonibus eadem poena incurritur.

OBSERVATIO XIX.

Pacem a Martyribus exorabant.

ECquid causae existimandum est cur Tertulliani aetate adulteri, & Divi Cypriani tempore lapsi ad Martyres concurrerint, nisi quod cum se poenitentia perpetua damnatos cernerent, neque ulla restitutionis spes objiceretur, occultis ac non usitatis viis, ad ea quae consequi ex disciplina & usu Ecclesiae non possent, pervenire niterentur: contendisse ac elaborasse eos, ut martyrum commendatione freti facilius poenitentiam assequerentur, & reconciliationem, aut ut poenitentia breviori temporis intervallo definiretur, dici non potest; quamobrem quia quem ad poenitentiam agendam adsciscere Ecclesia, certo sciebat is se aliquando in communionem rediturum. Ideoque non necesse erat lapsos adire ad Martyres, ut ea potirentur, quae se accepturos sciebant: & quamvis ea conditione lapsi ab Ecclesia poenitentia darentur, ut ad plures annos eam continuarent: tamen eo nomine peccata omnia remissa & condonata omnino persuadere sibi poterant: neque ad id gratia aut amicitia martyrum obtinendum requirebatur: cum a martiribus nunquam impositam, aut relaxatam, aut contractam poenitentiam, aut denique posthabito, neglectoque Ecclesiae iudicio quicquam ab iis, quod secus Ecclesia iudicasset immutatum aut perturbatum, legamus. Quod si quid apud antiquos auctores Patres de auctoritate & facultate remittendi peccata quam sibi arrogabant Martyres animadvertimus, nullo modo ad eos id spectat, quibus concessa fuerat poenitentia: neque unquam legas

A modum ab iis poenarum fuisse constitutum aut moderatum. At vero id unum mirum videri tantum, quod pacem perpetua poenitentia mulctatis sine ullo poenitentiae aut satisfactionis labore tribuissent: ejus rei plenae sunt Divi Cypriani Epistolae, & Tertulliani scripta perpetuo loquuntur & vociferantur, *communicatores revertuntur*: atque illa est ratio quam protulimus, quod qui poenitentiam obtinuerat, sua sibi peccata condonata & oblitterata non dubitabat, si modo poenitentiam expleret, proptereaque nihil ei subsidio esse potuisse Martyrum auctoritatem ad absolutionem impetrandam. Qua ex re colligas omnino lapsos, & adulteros illis temporibus perpetuae poenitentiae iudicium non evitasse, effugiumque illud ad Martyres non aliam ob causam esse quaesitum aut comparatum, quam quod non aliam sibi ad Ecclesiam viam aut aditum subodorarentur, nisi illorum meritis aut commendatione. Quod si vel poenitentia multorum annorum obita peccatorum suorum expiationem se consequuturos sperare potuissent, eam magno & forti animo susceptam tolerassent, neque Martyribus, aut Ecclesiae diutius molesti & importuni fuissent. Posteaquam enim a Zepherino sancitum fuit, adulteros diuturniore poenitentia, ut a Cornelio lapsos in societatem & communionem fidelium adscribendos, non reperimus a Martyribus ulla unquam remissa delicta, neque unquam quemquam de eo conquestum esse videri, quod cui auctoritate Ecclesiae pax tributa esse diceretur, is de sua restitutione multo certior, tutiorque censeretur, quam qui eam alia via modoque non usitato sibi comparasset: quamvis longa poenitentia ad eam esset perveniendum, neque legimus lapsos aut adulteros post Concilia ea de re a Zepherino, & a Cornelio habita Martyrum opem implorasse. Crediderim praeter omnium opinionem & spem perdetentim atque sensim in Ecclesiam hunc irrepsisse morem, atque consuetudinem, ut hic rerum status influeret, hoc est, ut Ecclesia tanquam indulgentissima parens filiorum suorum imbecillitati & fragilitati obsecundaret. Primis sane seculis quando recens adhuc Salvatoris calebat cruor fidei. Charitatisque virtus, ardorque tam altas in animis mentibusque hominum radices agebat, ut nihil non arduum, ac operosum quod intentaretur, ipsi aggredirentur; atque eo factum est, ut palam in oculis,

auri

auribusque hominum peccata sua quodam modo divulgando defigerent: magnoque se beneficio affectos, cumulatōsque jactabant, si sibi viginti, imo triginta annorum, atque adeo ad extremum vitæ diem pœnitentia aliqua imponeretur, neque unquam peccatores de ejus tempore & diuturnitate conquestos intermorientibus, aut consenscentibus his virtutibus, in Christianorum pectoribus obedientia paulatim elanguit, Ecclesiæque agnitis perspectisque suorum fracti atque parvi animi signis, cum filiorum suorum virtuti diffideret, ad Dei Optimi Maximi misericordiam confugiendo, gravioribus eos urgere suppliciis desit. Quid, quod decreta Conciliorum, seu canonum qui percurrerit, omīssa illius pœnitentiæ antiquæ ratione seu forma, illud ex eorum sectione hauriet, quinto, sexto, & sequentibus seculis, eos qui ob peccatorum suorum atrocitatem dolerent vehementius, pietatisque & satisfactionis studio adducti, ea obliterare vellent, emissio voto in manibus Episcopi, quo exolvi non possent, neque vellent, confirmasse se nunquam ad vomitum redituros, peccatorumque immanitatem perpetuo luctu, habitu, & squalore deploraturos. Unde liquet primis illis temporibus, cum Christianorum summa illa pietas vigeret, lapsos ad Martyres non confugisse, ut sibi indita pœnitentia minueretur, quam nemo unquam quamvis diuturnam subire recusavit. Deinde penes Episcopos erat pœnitentias contrahere aut producere, quapropter ab Episcopis potius hanc gratiam petissent lapsi & adulteri, quam a Martyribus, quorum auctoritas minoris esset momenti in Ecclesia, quam Episcoporum.

OBSERVATIO XX.

Hæresim quamobrem induxerit Novatianus.

Novatianus ante ab Ecclesiæ corpore quam se divelleret, eamque sententiam præfractæ & obfirmate tueretur, quamque hæreticam censeret lapsi parcere, dixerat, affirmarat, & scripto testatus fuerat, urgente & premente necessitate lapsos absolvendos, eisque omnino ignosci oportere. Historiarum namque monumenta produunt, mortuo Fabio, sede inani ac vacua, Clerum Romanum coitione quadam atque cœtu facto, cogitasse quomodo lapsis obnixæ

& vehementer contendentibus, ut pœnitentiæ sibi locus daretur, satisficeret. Quo tempore ibi Novatianus cum Presbyter & unus e Clero esset rogatus sententiam, dixit sibi videri non a pœnitentia lapsos excludendos, neque si ad certum mortis periculum vocarentur, Ecclesiæ pacem illis eripiendam: *Additum est etiam, Novatiano tunc scribente, & quod scripserat sua voce recitante, ut lapsis infirmis & in exitu constitutis pax daretur*, ait Divus Cyprianus: quo constituto, vere & asseveranter objici Novatiano illud potuit, illum esse aut fuisse hæreticum, cum quam opinionem sua sententia confixisset, eam propugnaret, eamque ipsam defenderet, quam Ecclesia condemnarat. Hinc intelligi etiam potest non eum studio religionis defendendæ eo progressum esse: neque quod se contaminatum iri lapsorum societate subtimeret: aut quod Ecclesiæ corpus ulla pestifera, ac venenata lapsorum contagione infici posse, ut ipse vociferabatur, crederet: cum multo ante quam eum honoris & commodi privati effrenata cupiditas obœcasset, opinionem illam, ut Christianæ fidei atque doctrinæ consentaneam comprobasset; verum cum se de spe quam animo devorarat depulsum, atque adeo de summo illo & augustissimo Pontificatus gradu deturbatum, Corneliumque ad illum honorem concordibus aliorum suffragiis, se uno repudiato vidisset evectum, ita iracundia, invidiæque ardentissimis facibus exarsit, ut se præcipitem in illam hæresim daret, eo animo, ut quem sibi ereptum, Cornelio autem delatum ferre non posset honorem, sibi restitueret, Corneliumque ut hæreticum declarandum decerneret. Quæ vero res ei mentem hanc injecerit, ut hujus potius quam alterius hæreseos architectum, & quasi machinatorem se haberi pateretur, eam esse comperio, quod Cornelius ad Pontificatum cooptatus lapsorum causam agitandam examinandamque suscepit, quod unum non mediocriter Ecclesiæ statum perturbabat: quo nomine, Concilium convocandum putavit, in quo illud decretum ac præfinitum, ut cum ad mortis usque diem pœnitentiam produxissent, communionis participes efficerentur. Novatianus quamquam antequam Cornelius ad Petri sedem occupandam adlectus esset, idem prope quod Cornelius assensu suo probasset, oblatam sibi occasionem per commodam & opportuna

Qua in re potissimum versaretur.

tunam constandæ invidiæ Cornelio, siquæ A
exsaturandi & explendi odii, furorisque in-
flammandi non contempsit: cujus rei per-
ficiendæ causa in omnem se partem torquet
atque versat: toto quippe terrarum orbe
longe lateque disseminavit, imo omnes
Africæ oras, Hispanias, Siciliam scriptis
suis obiit, a Cornelio funditus everfam Ec-
clesiam maximam, ejus inaudita & non
ferenda licentia ad Idololatriam fenestram
esse patefactam: nihil purum putumque in
Ecclesia videri: eam esse societate, con-
gressu & consuetudine lapsorum infectam
& inquinatam: propterea Ecclesiis Hispa-
niarum & Africæ nullum posthac cum Cor-
nelio esse debere commercium; vitandam
omnino consociationem, quin si sapiant,
impositum sibi Ecclesiæ Romanæ jugum,
quod Roma anili superstitione præstigiisque
infatuetur, excutient. Atque hic est sco-
pulus ad quem suam illam, quam ab Ec-
clesia Romana fidem alias hauserat, allisit
impegitque Novatianus; qui cum Corne-
lio objecisset ejus consilio & auctoritate
lapis pœnitentiæ viam apertam, coactus
est eisdem lapsis veniam in exitu denega-
re, & hanc opinionem & hæresim tan-
quam præcipuum suæ sectæ fundamentum
ponere, atque adeo omnes cogitationes stu-
diaque conferre, ut non paucos Episcopos
qui sibi suffragarentur, commoveret & at-
traheret, qui sua dogmata passim divulga-
rent. Hæc una igitur est ratio cur potius
hanc occasionem Novatianus arripuerit, D
quam quamvis aliam; quod scilicet Eccle-
sia tum primum sub Cornelio lapsis, &
ad pœnitentiam agendam, & ad veniam
impetrandam, signum sustulit. Nisi enim
res inaudita aut nova fuisset, Novatianus
nunquam defectionis suæ aut dissensionis
illius ansam illam apprehendisset, neque
suæ doctrinæ æmulatores nactus contra Cor-
nelium, Africæ Ecclesias concitasset, bre-
vi quodam ad ea quæ afferebat respon-
so reddito, Cornelium nihil, quod sciret
novitatem, neque quod multo ante non
usurpatum fuisset, esse molitum. At quia
res erat insolens & inusitata, ideo reperti
sunt qui Novatiano adhærerent. Unde in-
telligi potest ante Novatianum, lapsis ne
ipsa quidem ex hac vita tanquam e diver-
sorio demigrandi necessitate, ad commu-
nionem licuisse per Ecclesiam obrepere.

P
ermagni interest ad veteres canones pe-
nitentis introspicendos, eorumque vim
omnino pernoscendam videre & intelligen-
re, qua potissimum in re error Novatiano-
rum verteretur. Plurimi namque doctrinæ
gloria præstantes, quod errorum Novatia-
norum in eo versari tantum putarent, quod
praxi quadam atque usu, communionem
& absolutionem (quæcumque tandem res
vel ipsius mortis impendentis occasio ne-
cessitalque offerretur) lapsis atque aliis gra-
vior & atrocior scelere constrictis nega-
re solerent, magnopere hallucinati sunt in
explicatione plurimorum canonum, eorum-
que maxime in quibus hæc verba legas
usurpata, *nec in fine accipiat communionem*:
quo in iis hanc vocem, *Communio*, pro
Eucharistia, non pro absolutione sumse-
runt: quod scilicet vererentur, meo judi-
cio, si aliter interpretati fuissent, propius
ab hæresi Novatianorum abfuturos, & ta-
men hujus vocabuli usus legitima, usitata
& germana significatio apud veteres, aliud
nihil est, quam vis & jus communicandi
cum ceteris fidelibus. Enimvero cum se-
veritas primorum illorum temporum ea fue-
rit, ut nunquam aut perraro Eucharistia
pœnitentibus, quos mors, pœnitentiæ tem-
pore, oppressos intercepisset, præberetur:
eo nos ille mos adducit, ut credibile vi-
deatur verbum illud *Communio* de abso-
lutione, non de Eucharistia intelligendum,
quam excommunicati non ita facile ausi
fuissent sperare, cum pœnitentibus non
ita sæpe id beneficii loco tribueretur,
quos ad id obtinendum constat gratiosio-
res fuisse, quam excommunicatos. Et
quamquam id illis ultro daremus, in illis
canonibus de Eucharistia, non de abso-
lutione verba fieri, nihil prohibet, quo mi-
nus illos canones severitatis accusent, eos-
que increpent ut suffragantes & patrocina-
tes Novatianis: adeo indubitatum id tuen-
tur Novatianorum id esse non modo abso-
lutionem, sed & Eucharistiam ingruente
mortis discrimine non condonare. Dici non
potest quas in angustias redactos se esse
conquerantur, cum evolvendus est canon
ille Sancti Innocentii, quo diserte conten-
dit

dit primis illis temporibus absolutionem non A officii Christiani fideique cancellos atque fuisse datam: cum explicandi sunt alii canones, ut ultimus Concilii Arelatenfis primi, nonnullique aliorum Conciliorum, in quibus id fuisse stabilitum & confirmatum apparet. Neque enim possunt, audentve statuere unquam Ecclesiam absolutionem in ipso mortis puncto articulo recufasse quod metuerent, ne si id faterentur ab Ecclesia factitatum, eam ad hæresim Novatianorum aliquando hæsisse: nihil non moliantur, & in omnem se partem versant, ut canones illos effugiant, & obsecrent; cum tamen ea verborum vi significanter declarant fuisse negatam, ut explicationis nullius indigeant. Quo autem minore negotio ex illis difficultatibus emergere possint, advertant oportet, Novatianorum errorem non in eo positum, quod dicerent neque lapsum, neque excommunicatum in morte a peccatis liberandum: sed hæreticos ideo habitos, quod opinarentur Deum ipsum Ecclesiæ neque remittendorum, neque retinendorum peccatorum capitalium potestatem copiamque fecisse: atque hæc in eo fuit, viguitque eorum hæresis, qui quamquam illud consequeretur ex illorum falsa opinione, ut absolutionem non largirentur, tamen hoc ipsorum factum non hæresis nomine appellationeque afficiendum erat: neque ad hæresim accedebat ob aliam causam, quam quod a fonte illo, & quasi capite hæresim olente dimanarat, eo maxime quod Novatiani crederent, id Ecclesiæ a Deo non fuisse præstitum & concessum: quæ causa sola fuit cur praxis illa seu disciplinæ Novatianorum ratio, hæresis nomen notionemque non effugeret. Hæc enim eadem doctrina seu disciplina hæretica omnino non erat, siquidem ejus origo fuit ab alio quodam principio atque fonte, potuitque ea usurpari sine ulla hæresis suspicionem metuque, & re ipsa supra id ab Ecclesia non neglectum, imo observatum E & retentum. Et quamquam Ecclesia jam inde ab incunabilis, ac primordiis suis, ut ita dicam, infantiz ad se transmissam per manus Apostolorum acceperit potestatem ligandi atque solvendi; tamen quoddam fuisse tempus certum est, quo erga quosdam peccatores eam non exercuit, eo præsertim nomine, ut terror quidam injiceretur Christianis, iique alacrius ac ardentius ad Martyrium concurrerent, metuque diuturnæ excommunicationis subeundæ, intra

officii Christiani fideique cancellos atque terminos retinerentur, neve acerbissimorum suppliciorum atrocitate fidem ejurarent, ad extremum ne in vitiorum voraginem horrore perpetuæ poenitentiz perfusi præcipientes agerentur. Novatiani igitur Christum Dominum in Ecclesiam suam hanc auctoritatem potestatemque transfudisse inficiabantur: ideoque eam nunquam usurpabant. Hinc est quod ea disciplinæ ratio hæresis nomine male audiebat, quod falso scilicet quodam principio inniteretur. Ecclesia contra ad se hanc vim ac potestatem a Deo translatam ac communicatam affirmabat, & post Novatianos sive odio quodam illorum hæreseos & opinionis tam prævæ concepto, sive quod successu temporis, pacæ ac tranquillitate potiretur, eamque ob causam non nihil de illa pristina severitudine dimitteret, quam ante persecutionum luctuosa tempora retinebat, liberius multo ac solutius in eam se partem flecti sinebat, ut etiam omnes lapsos, qui suo fato occidebant, absolutione data a se, in cælum filios suos præmitteret: tamen non ita univérse seu generatim, atque adeo necessario id gerebatur, ut non post Novatianos canones quidam expresse exarati legantur, (imo post Concilium Nicænum,) quibus prohiberi videmus ne quibuscumque excommunicatis, certas gravesque ob causas certorum delictorum absolutionis gratia contribueretur, quod alio capite verissimum esse demonstrabitur: unde agnoscere possumus errorem Novatianorum non ad eum plane modum intelligendum & considerandum, quod lapsos re ipsa a communione pelleret, verum quod diceret absolutionis communicandæ jus & potestatem Ecclesiæ non esse permissam, sed eam sibi soli Deum reservasse, istamque disciplinæ & usus rationem per se spectatam, non hæresim æstimandam, cum Ecclesia ad praxim eam revocavit.

OBSERVATIO XXII.

Primus Poenitentiz gradus.

PEccato sic immutatur Christiani hominis status atque conditio, ut in maximam quasi capitis minutionem collapsus, illo ipso quo peccat temporis articulo, donis omnibus & beneficiis, non iis modo quæ in baptismo accepit, sed & quibus in

in Confirmatione & Eucharistia ornatus est, excidat. Et a dæmonis quidem potestate per Baptismum assertus est in libertatem, Tum enim, ait Tertullianus, *hominem sensit plane liberatum*, peccato eam libertatem amittit & in servitutem recidit. Unde & nonnullis Patrum voces has *tradidi eum Satanae*, de excommunicatione placuit interpretari. Justificationis quoque in eo gratia exstinguitur, cujus erat hoc ipso sacramento factus corpus; spoliatur indumento Spiritus sancti, quo erat in Confirmatione indutus; jus denique id communionis, quo per augustum Sacramentum adeptus erat, ut & corporis fidelium & corporis Christi communione frueretur, ejusque membrum fieret, amittit; evanescent illico dona hæc & peccato abolentur.

His nudatus & spoliatus omnibus miser atque inops inter porcos destituitur, Diaboli mancipium sine re, paterna domo, patris gratia extorris, ut ille de Evangelio luxuriosus. Neque hæc tantum quæ longe gravissima sunt, damna patitur, sed reus peccato fit mortis filius, qui iram Dei incurrit. Hæc qui secum ipse reputabit, minus profecto mirabitur primis illis Ecclesiæ temporibus cum adstrictiori disciplina, & severiori lege viveretur, tantum illam moræ, tantumque difficultatis interposuisse antequam pœnitentes reciperet in gratiam, tot gradus esse pœnitendi, tot in singulis ærumnas exantlari voluisse. Ac Catechumenis quidem baptismatis aditum tot difficultatibus interclusit, quamquam horum nec tanta culpa quam baptismo initiatorum, nec tanta vindicandi asperitate digna videbantur, ut annis compluribus hoc eos in tyrocinio contineret primis fidei mysteriis imbuendos, & Christianæ pietatis moribus informandos; sic ut iis nihil interea quidquam de Sacramentorum arcanis aperiret. Quo justior fuit ejus in pœnitentes asperitas, qui in cognitam & perspectam Jesu-Christi fidem, legemque jurati ultro eam polleissent, tot divina munera atque dona cum varia & inani re, hoc est cum fluxa voluptate commutassent, & diabolus Domino præposuissent, *comparationem enim*, ait Tertullianus de Catechumenis, *videtur egisse qui utrumque cognoverit, & judicato pronunciasse eum meliorem, cujus se esse maluerit.*

In his damnis & cladibus quibus oppressi tenentur qui peccarunt, tria in primis

Aspectavit Ecclesia, Christum ejusque legem quam non timuerant, satisfaciendi debitum, & culpæ quam commiserant exolvendæ; Eucharistiam denique cujus accipiendæ jus amiserant. His morbis ac vulneribus medelas invenit totidem gradus pœnitentiæ, quibus indocti legem Christi edicerent, Deo satisfacerent, Eucharistia denique digni redderentur: in auditione enim leges Christianæ religionis edocebantur, in tertio gradu graves illas pœnas subibant, quibus Deo satisfactum putabant: in quarto denique gradu sanctificabantur & quasi consecrabantur, ut ornatiores & digniores essent ad Eucharistiam suscipiendam, & ejus accipiendæ jus amissum recuperarent. Quæ attente diligenterque consideranda sunt, ut gradus hi pœnitentiæ quem ad finem instituti sint, intelligatur. Nec enim in id tantum ut a peccatis solverentur, sed ut ad Eucharistiam, quæ præcipuus & pœnitentiæ & Catechumenorum scopus, tum Christiiani hominis finis atque consummatio, ac religionis caput est, digne percipiendam præpararentur. Nam cum Ecclesia hoc haberet donum amplissimum & maximum, tum nihil gravius in quemquam statuere potuit, quam si summo illo beneficio eum privaret. Hoc præmium amplissimum dedit, hanc pœnam gravissimam imposuit.

Et quatuor quidem fuisse pœnitentiæ gradus, compluribus, quarto, quinto, sed & tertio sæculo, si modo Gregorii Thaumaturgi ii sunt qui ejus nomine feruntur, conditis canonibus perspicuum est. Gradibus iis Latina de Græcis nomina, *æstus, auditio, substratio, consistentia*. Græca sunt, *προσκlausis, ἀκρίαις, ὑπόπτισις, σύνασις*. Quibus deinde nominibus eos Latini appellarint enucleatius deinceps explicabitur. Interpretum ista sunt quibus in præsens uti libet, ut notioribus quam quæ Latini moris & usus sunt. Sed antequam primum illum gradum insitimus explicare, quo tempore instituti sunt ii, age inquiremus. At pœnitentiæ quidem multa in scripturis, plurima in Patribus vestigia. Graduum pœnitentiæ non ita multa documenta sunt. Verum Ecclesia ut ligandi habet & solvendi potestatem, dubitat nemo quin rationem, quo quis pacto solvi posset, inire pro suo jure potuerit, viamque aperire quam majoribus interdum minoribus alias difficultatibus intersepiret, aliquando & planam expeditamque daret; neque iis tamen aut

aut mutatis, aut etiam sublatis quidquam fieret quo minus integra poenitentia esset, quippe adjuncta ipsi hæc sunt, & circumstantiæ ipsa poenitentia non sunt.

Tertullianus aperte & explicite primus de poenitentia scripsit, quatuor autem graduum non meminit, quamquam poenas quibus in iis exercebantur poenitentes plerasque commemorat, ut jam ejus seculo in usu fuisse videantur. Eos porro illum nominatim non appellasse, qui sibi satis esse duceret, quid in iis obeundis facto esset opus, quibus rebus constarent, explicare. Hæc enim a primo gradu aliena videntur, quæ ad hunc modum scribit, *Presbyteris advolvi, caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis injungere*. Sisiebant enim se qui primum gradum obibant ad Ecclesiarum vestibulum, ibi prætereunti fidelium gregi adolvebantur. Hæc porro ipsa quæ in libro de patientia scripta sunt, quatuor graduum significationem habent non obscuram: *Hæc, inquit, expectat, hæc exorat, poenitentiam quandoque inituris salutem*. Primum designare videtur, *expectat*: lacrymæ quippe & advolutiones ejusmodi non alio fine, quam ut ad poenitentiam acciperentur. Nec enim eorum fuere, qui accepti forent, idcirco, *expectat*, inquit. Quid autem expectare poterat initio poenientiæ, nisi ut sibi poenientiæ locus detur, & lacrymis ad eam admittatur. In altero gradu poenitentiam exoptabant poenitentes, in se videlicet conferri poenas illas piaculars quas in tertio gradu subibant poenitentes: nam ut citius poenitentiam finirent, & in integrum restituerentur, optabant ex secundo ad tertium gradum transire. Hoc uno verbo significat, *exoptat*. Tertium vocibus his consignari facile adducor ut credam, *exorat poenitentiam*, in tertio enim exorabant poenitentiam, quia ab ea veniam suorum delictorum impetrabant; hoc est, exorare poenitentiam, illa demum *quandoque inituris salutem*, quin ad quartum gradum pertineant nullus dubito. Non enim tertio defuncti gradu, statim ad communionem Eucharistiæ admittebantur, quanquam jam poenis soluti, & perpeffionis asperitate, verum in hoc tantisper ante consistebant, quam Eucharistiæ participarent cui proximi erant, nihil interea durius sustinentes: *monque inituris salutem*, hoc est Eucharistiam, quæ Christiani hominis vera salus

est. Primum quoque gradum opinor satis signate ostendi, cum scribit libro de Pudicitia, *adsistit enim pro foribus ejus*. Item, *digamos foris sistimus*. Item, *& illi exinde prostrata*. Neque non multa horum graduum argumenta B. Cyprianus reliquit. Gregorius Neocæsariensis ille Thaumaturgus Origenis discipulus, anno circiter 233. florebat, in ea epistola quam ejus nomine inter suos canones Græci censent, quatuor illos gradus disertim explicat. Primo illo dempto trium tantum meminit Concilium Ancyranum, eorumdem Nicænum. In cæteris deinde Conciliis, & Græcis scriptoribus gradus hosce quatuor signate atque explicate legas. Basilio frequens eorum mentio, canonicis præsertim ipsius in epistolis inculcata; minus frequens apud latina Concilia, latinofque Patres, aut non iidem certe verbis deprompta. Primum gradum ita B. definit Gregorius: *fletus seu luctus est extra portam oratorii ubi peccatorem statim oportet fideles ingredientes orare, ut pro se precentur*. Hoc & ejusmodi locis plerisque planum & evidens est ad Ecclesiæ aditum stetisse se in hoc gradu poenitentes; ibique fidelium adventum opperiri solitos, quibus acciderent transeuntibus, & in genua demissi peterent se ut precibus juvarent. Verum non usque adeo in promptu est, fletusne illiusmodi & gemitus in Ecclesiæ limine primus omni tempore fuerit poenientiæ gradus, hoc est, semperne poenientiæ gradus quatuor fecerit Ecclesia, semper impoluerit poenitentibus, ad Ecclesiarum ostium uti adsisterent, gement, ineuntium Ecclesiam fidelium opem precariam obtestarentur. Dubitare enim quatuor antiquitus fuisse gradus ab Ecclesia positos. Et quantum conicere possum, fletus olim, hoc est, primo & altero seculo ex arbitrio celebrabatur, non Ecclesiæ præcepto. Tametsi dubitari non potest perpetuum fuisse morem flendi, genua ponendi, ad Ecclesiarum fores procumbendi, quibus mœrorem animi sui de noxia suscepta testarentur, prætereuntium misericordiam & preces elicerent. Verum id eos sua voluntate, non Ecclesiæ præcepto, neque quo primum gradum poenitenti obirent, fecisse, mea esset opinio, uti sibi poenitentiam daret Ecclesia, non data utique, ut quarto reipublicæ Christianæ sæculo mos tenuit. Tum enim poenitentiam adepti, non qui eam consequerentur, non sua, sed Eccle-

fœz voluntate, non flectendis fidelibus, sed **A** semel ad vestibulum plorassent, plorare iterum pœnitentia donati cogerentur. Cum enim certum sit duobus primis seculis nocentes sponte in Ecclesiarum vestibulo plorasse ut pœnitentia donarentur, verisimile non est eosdem alium fletus gradum, accepta pœnitentia explevisse, atque iterum sub primo illo Ecclesiæ tecto plorasse. Itaque fuerint in Ecclesia duobus primis sæculis quatuor pœnitentiæ gradus, si spontaneus ille hoc numero censeatur. Tres porro legitimi & præscripti, Auditio, Substratio, Consistentia, primum namque inibant gradum, sed non Ecclesiæ decreto: neque ut pœnitentiam quam non accepissent, inciperent, dabant se in aspectum fidelium, lacrymas mœroris testes profundeabant, testes ipsi fideles omnes provocabant, qui pro se apud Episcopi tribunal dicerent: sed ut piæ multitudinis preces & consensum extorquerent, sine quolibet vix ulli abstituto datam ab Episcopo pœnitentiam reperies. Cum igitur omnes peccatores incerti essent, an omnino, aut quando eam impetrarent hanc provolvendi sui causam habebant: hinc ille in ingressu sacrorum nondum condonata pœnitentia effusus fletus. Ac seriem profecto temporum, rerumque vicem intuenti perspicuum fiet, cur primum esse deinceps pœnitentiæ gradum Ecclesia statuerit, eas quas in ipso natu pietatis ultro lacrymas ejiciebant, ut pars esset pœnitentiæ quæ prius ad eam via fuerat. Quippe cum duobus primis seculis parcius esset & adstrictior Ecclesia, neque pœnitentiam ita facile concederet, uti quarto & quinto postque sæculis dedit: nam nihil est in historiarum luce clarius Idololatrias & abstersos ad Ecclesiarum aditum defedissee, ibi fletu & gemitu elicere misericordiam studuisse, laniandæ tamen disciplinæ causa nonnunquam rejectos & ad Dei misericordiam remissos qui eos respiceret ac sanaret: atque **E** hinc exortus est Novati pestilens error, hæc illi defectionis causa cum pœnitentiam lapsis Ecclesia permisit. Dicebat homo impius non posse illam capitalia crimina dimittere, nec eorum poenam æstimare, neque satisfactionem certis poenis aut temporibus definire, graves illas noxas sibi divinam misericordiam reservasse, idololatrias pro foribus Ecclesiæ relinquendos esse, ut mos erat, neque quidquam immutandum. Qui & Montanum antea furor exagitarat, cum

fœz voluntate, non flectendis fidelibus, sed officio fungendo, limen Ecclesiæ fletibus rigabant. Hoc esse discrimen fletus existimo ejus, qui duobus primoribus sæculis, & illius qui quarto, quintoque solemnissimum fuit pœnitentibus: illo primum pœnitentiæ gradum ambiebant, hoc obibant; ille anteibat pœnitentiam, hic sequebatur. Quod multis suaderi posse rationibus videtur: nam & Tertullianum Cyprianumque legentibus nihil perspectum occurrerit, quam frequens illa in Ecclesiarum foribus provolutio impetrandæ lacrymis ac uberi fletu pœnitentiæ: tum quicquid primo in gradu pœnitentiæ fieri quarto sæculo jus fuit, hoc in illis auctoribus reperitur. Sed ne id Ecclesiæ præcepto fecisse dicas eos de quibus loquuntur, verbaque eos facere de iis, qui jam pœnitentiam acceperant, iidem auctores declarant se agere de iis, qui abstinere, nec pœnitentiæ compotes essent, quique hanc sibi viam ad pœnitentiam munirent, atque eam nondum ingressi essent. Quare tres modo primis sæculis fuisse pœnitentiæ gradus, auditionem & consistentiam, sive communionem solis precibus existimarem, atque primi gradus poenas non præceptas, sed susceptas. Quod manifestum fiet, si consideremus in illa Christianæ disciplinæ, quæ sanctissima fuit, novitate, ad fidelium communionem lapsos & alios peccatores tam tarde lenteque Ecclesiam recepisse, ut eos in Ecclesiarum foribus lacrymantes, opemque implorantes, jacere complures annos sineret, nec eos respiceret priusquam certissimum doloris sui testimonium dedissent, omniumque ore ac consensu pœnitentiæ permitterentur, & digni viderentur quibus donum pœnitendi & satisfaciendi impertiretur. Hoc Cyprianus in octava epistola libri primi, *sine petitu & conscientia plebis*: in octava decima, *citra stantis plebis auctoritatem* factum negat, vultque fideles pro iis orare postquam utique jacuissent in vestibulo, & ante ora oculosque fidelium in squalore & lacrymis diu versati essent. Ea re intelligas Cypriani sæculo communionem prohibitos sponte Ecclesiæque in iussu fecisse quodcumque posteriori ætate primo in gradu factitatum sit, eosque plorasse ut pœnitentiam impetrarent; quarto vero sæculo eosdem plorasse ut acceptam explerent. Neque enim quisquam eo redactos crediderit pœnitentes, ut cum suapte sponte

com ab Ecclesia indicatum est adulteris. Acundum locum transmissum esse.

relinquere se quoque aditum a pœnitentiam. Quæ cum & Montani & Novati errores a stirpe erutum iret, non modo in viam pœnitentiæ lapsos induxit, sed & de pristina severitate nonnihil remisit, & in aliam partem inclinavit, nec in vestibulis ostiisque templorum annos complures destituit amplius; cum nulli essent rejiciendi, sed omnibus omnino pœnitentiam dari iussit, confessos illico pœnitere annos aliquot voluit. Hinc est quod ab Novati explosa hæresi abstentos parcius in foribus templorum videmus pœnitentiam, ut antea temporis prestantes; neque tamen, vel si statim confessis, aut si notum erat delictum petentibus pœnitentiam dederat, immunes a fletibus & lacrymis fecit. Nam & hæ pœnitentium imprimis partes sunt, & more institutoque fiebat, ut doloris sui publicum hoc testimonium proderent. Quare ne peccatores de pœnitentia securi, eo quod certo scirent, exploso & condemnato Novati errore, se pœnitentiam si eam rogarent, accepturos, fletus illos omitterent, quibus antea pœnitentiam deprecari solerent, & sine lacrymis obtinerent, quod antea multis cum lacrymis vix obtinuerant, aliquanto tempore fidelium introitum servare, ad stratos flere, facere secundum captam pœnitentiam id quo capere pœnitentiam solebant, primum denique hujus actum esse voluit Ecclesia quod proœmium fuisset.

Ab his ductum initiis primum gradum puto, quem si quis ab Ancyranæ & Nicæni Concilii temporibus usque repetitum ibit, quæ Concilia post errorem Novatiani habita sunt, tamen si statutum ab Ecclesia luctum illum Concilia illa minime declarent, nihilque de primo gradu dicant, sic potius existimet de iis verba fecisse utrumque Concilium, qui sua sponte primum hunc gradum obiissent, & hæssissent in templorum foribus pœnitentiam obtestantes.

Mihi enimvero pro comperto est, si cui forte pœnitentiam Ecclesia quarto etiam sæculo denegasset, isque repulsi pœnitentiam tamen profiteretur, liminibus Ecclesiarum longo instaret tempore, ploratu & planctu, mœrorisque assiduitate pœnitentiæ veniam tandem exoraret, eum ad primum gradum detrusum non esse, qui tantum angorem animi & culpæ odium tam palam testatus esset, sed eo omisso in se-

Fletus porro hujus & gemitus indicendi non aliam causam habuit fidelium mater, quam vim eam propitiandi numinis quam inesse lacrymis Deus ipse indicat, & placandi sui rationem demonstrat, edicenti Deo, *Quoties ingemuerit peccator* parendum decernebat, reque vera ingemiscendum, uti qua ope monstrabat ea flecteretur quæ fletibus cogi vult divina misericordia.

Sed o mirabilem sacrosanctæ antiquitatis pietatem & religionem! Quoties enim quique in hoc rerum senio & prope occasu plurimis & gravissimis noxis vel unam lacrymulam arcano secum impendit? At unius delicti conscientiam sanctissima illa in antiquitate solidum triennium, etiam vero quadriennium inspectante Ecclesia propalamque lugebant: non elugebant quippe, sed hanc sibi viam ad luctum atque ad pœnitentiam muniebant. O veteris disciplinæ sanctitatem mirabilem, quæ culpas sic amputabat, ut reliquum corpus integrum, & ab omni labe castum tueretur! Ceterum pœnitentes hocce in infimo gradu quid jejunii, quid ærumnarum pertulerint, se ut habuerint, quo vestitu fuerint, canonum est edictionibus explicatum. Templorum certe aditum servabant, ibi dum sacrum est, consistebant, sacra obeuntes fideles opperiebantur, re divina peracta abeuntibus pari demissione adolvebantur. Agapis adhibitos non video, cum in his preces fierent a cœtu fidelium, neque cum fidelium delectu pœnitentes comprecarentur: una vero cum fidelibus esitare potuisse quarto sæculo, argumento sunt canones, quibus aditu & sermone fidelium arcantur flentes, si in ipso fletus gradu quid deliquissent, atque communem cum iis cibum capere fideles verantur.

OBSERVATIO XXIII.

Secundus gradus Pœnitentiæ.

PRIMO isto gradu transmissio, cum pœnitentes longo satis intervallo suis complorantibus limina introitusque Ecclesiarum conspersissent, & geniculationibus pavimentum contrivissent, iis ad secundum gradum accessus transmissioque parabatur: quam Græci Auditionem vocant, Latini vero, quanquam non eo verbo utantur, duosque

inter se primos gradus permiscendo confundant, verbisque illis expriment, *sunt & orant inter Catechumenos, vel inter Audientes*, ut ait Papa Felix, tamen postea quod dixerint ad eandem significationem transferri deducique posse videbimus. Quod quo facilius assequamur, in memoriam revocandum est quod alibi dicimus, mirificam quandam & apertam fuisse inter poenitentiam & Catechumenatum consensionem, atque adeo qui utrumque accurate perpenderit, non diffitebitur poenitentiam, quasi ad quandam Catechumenatum representandum constitutam, omnesque leges & ritus poenitentium a Catechumenis haustos & derivatos fuisse: & quamvis Ecclesia durius atque acerbius in poenitentes, atque in alios animadverteret, quod majori sanctitate, omissa Baptismi gratia, indigerent, quam Catechumeni, ut digni haberentur qui Eucharistiam perciperent; tamen via quædam, ratioque ad illam quasi sanctitatem & purgationem perveniendi, e ritibus quæ in secundo gradu Catechumenorum usurparentur, accepta & derivata fuit, qua puriores & integriores in eum statum & gradum sanctitatis restituerentur, qui necessarius esset ut ad Eucharistiam accederent.

Ut igitur Ecclesia certos quosdam ludimagistros & quasi doctores instituerat renuntiaratque, qui nihil aliud agerent inter Christianos, quam singulis diebus operam suam conferre, & profiteri, ut ipsos Catechumenos saluberrimis Christianæ religionis præceptis (omissa omni mysteriorum & sacramentorum mentione) imbuerent, atque eos ipsos, divini numinis horrore incusso, inferorumque & sempiternorum cruciatuum timore proposito, ab usitata & assueta vivendi ratione averterent, & paulatim mentem Christianæ religionis eis inspirarent: quid quod secundus gradus Catechumenatus in eo tantum verteretur, ut iis quæ disputarentur audiendis attentas aures præberent: eoque nomine tantum auditores essent & dicerentur; ita statuerat Ecclesia, ut easdem lectiones poenitentes memoria custodirent, & iisdem doctoribus quibus Catechumeni subiciebantur, erudienti traderentur; eodemque modo poenitentes in secundo gradu habebat & docebat, ac si nunquam e Catechumenatu in quo prius versabantur, emerissent; atque de integro omnia fidei præcepta & prima rudimenta eos edificare & audire volebat. Et

Asi hujusce instituti rationem quæras, alia non est, quam quod opinaretur Ecclesia, eos qui se flagitiis mortiferis obstrinxissent, divinæ supremæque justitiæ cognitione aliqua scientiaque non tinctos fuisse; quandoquidem tam brevi tempore eorum omnium memoria ex eorum animis effluxisset: ideoque illos rursus ad fidei rudimenta condiscenda remittebat, eosque inter collocabat, qui nullam vel levissimam divinæ justitiæ, ejusque legum cognitionem ullam hausissent. Et quantum conjicio, poenitentes fidei legisque divinæ ignari magis & imperiti censebantur, quam Catechumeni, quod eos diutius in isto secundo gradu morari vellet Ecclesia: atque adeo eos doctorum disciplinæ, quam Catechumenos longiore spatio temporis submittendos curaret: sic ut inter Catechumenos *Audientes*, & inter poenitentes secundi gradus vix ullum discrimen esset; quod iisdem lectionibus simul interessent, iisdem magistris, eodem in loco operam navarent, in eundemque finem omnis eorum labor & industria desudaret. Et quemadmodum Catechumeni secundi gradus *Auditores & Audientes* vocabantur: non quod fidelium concionibus habendis aures præbere consueverent. Nam quivis Catechumenus, in quarto & quinto sæculo quacunque conditione esset, quivis etiam poenitens, imo etiam Judæi ipsi, hæretici, pagani, *quique e diverso*, ut ait canon, quodammodo starent, conciones audire poterant, qui tamen *Audientes* non nominabantur; sed in hoc ipso gradu constituti cum essent, proprie discipuli & legis Christi tyrones appellabantur; quod in eo gradu Christianismi rudimenta omnia & prima elementa audirent. Et nā fallor hæc vox, *Audiens*, pari significatione a Patribus usurpabatur, qua ab Ethnicis cum alicujus sectæ æmulatores & discipulos indicare cupiebant: eandemque vim in veterum Patrum scriptis habere videtur, quam Ethnicorum scripta teneant: & ob id maxime poenitentes dictos fuisse *Audientes*, & secundum gradum nomine *Auditionis* nuncupari; quod eo in gradu, cum quasi nulla Christianæ religionis cognitione notitiaque adpersi fuissent, novi discipuli & auditores Christianæ disciplinæ instituerentur.

Ex his quæ diximus facile poterimus Latinos cum Græcis conciliare, & id confirmare, quamobrem Patres Concilii Agathensis,

sis, Epannenſis & Arelatenſis, itemque Papa Felix (utentes verſione Ruſini in undecimum canonem Concilii Nicæni,) ut ſecundum poenitentia gradum indicent, his verbis utantur, *ſtent inter Catechumenos*, vel, *quinque annos exigant inter Catechumenos*, vel, *cum Catechumenis diſcedant*. Græci vero ut eundem gradum exprimant, de Audientis tantum nomine loquantur. Nam verbum iſtud, *Catechumeni*, de quibus apud Latinos ſermo eſt, ad Catechumenos Audientes referri oportet, qui cum ea omnia quæ oporteret poenitentes ſecundi gradus ſubire, facerent: hoc eſt, cum lectionibus de quibus ante diximus, interſſent, & cum earum conciones & lectiones finitæ eſſent, ex Eccleſia egrederentur: idcirco Latini, ut hunc ſecundum gradum exprimant, nihil aliud dicunt, quam quod ſtent & verſentur cum Audientibus Catechumenis, quia ſcilicet utrique iſdem præceptis & inſtitutis eſſent formandi; atque ea eſt ratio, ut quæ Latini de poenitentibus ſecundi gradus diſputant, cum iis quæ apud Græcos reperiuntur, congruere & conſentire exſtimem. Cum autem canones dicunt *ſeptem annis orent inter Catechumenos*, ut canon nonus Concilii Ilerdenſis, ubi Patres de iſto poenitentia ſecundo gradu, & ceteris verba facere videntur, non hoc ita accipiendum quaſi poenitentes ſecundi gradus, præterquam quod cum Audientibus Catechumenis ſtare & iſdem lectionibus imbui poſſent, potuiſſent quoque in Eccleſia preces fundere, & cum aliis Catechumenis quibus juſ eſſet in Eccleſia genuflexo orare, etiam in genua procumbere: (neque enim Catechumeni Audientes poterant hoc jure perſui,) verum hac loquendi formula *orent cum Catechumenis*, Patres tres primos poenitentia gradus complectuntur & ſubintelligunt. Et quamvis ea ipſa verba vere & proprie non poſſint niſi ad tertium gradum poenitentia & Catechumenatus revocari, tamen iis brevitate cauſa utuntur ad tres primos gradus poenitentia definiendos: quod ſcilicet facile unusquiſque illis temporibus intelligeret poenitentes qui inter Catechumenos orantes relegati eſſent, prius cum Audientibus Catechumenis ſtetiſſe. Quis enim illa ætate non ſciret primi & ſecundi gradus poenitentes cum Catechumenis orare non potuiſſe; quod ab Eccleſia utrique recederent antequam Catechumeni tertii gradus genua

Aſſecterent & orarent; ſed tanta brevitate tres illos gradus exprimunt, ut illos denotent, non per ea quæ fierent in primo aut ſecundo gradu, verum iis rebus quæ dumtaxat in tertio gradu uſurparentur. Quapropter tenebras quaſdam nobis qui a primis ſæculis longius abſumus, offundunt. Itaque cum legimus in Concilio *poenitentes orent cum Catechumenis ſeptem vel decem annis*, res illa ad poenitentes tertii gradus, non autem ad primæ aut ſecundæ claſſis pertinet, & tamen ad ſignificandum totum poenitentia tempus, ejulque tres primos gradus adſumitur, quod nimis longum fuiſſet adſcribere, quot annos in unoquoque gradu poenitentibus ſtandum eſſet.

Ex his omnibus illud hauriendum eſt, ſecundum poenitentia gradum in eo tantum poſitum fuiſſe, ut poenitentes auditores eſſent earum lectionum, quæ Catechumenis ſecundi gradus fierent. Nam in eo gradu nihil aliud quidquam reperimus eos aut egiſſe aut ſubiſſe quod ſupplicii loco duceretur: neque enim publice ſaccho & cinere adſperſos, aut aliis moleſtiis quibus poenitentes tertii gradus conſiſtarentur vexatos, non denique manuum impoſitionibus ſubditos legimus: nolim tamen negare privatim eos & jejuniis, & aliis poenitentia ærumnis ſeſe potuiſſe conſicere.

OBSERVATIO XXIV.

Tertius Poenitentia gradus.

Tertius hic poenitentium gradus *intra* Græcis, hoc eſt ut nonnullis placet, cæleſtium & divinarum rerum contemplatio dicitur. Nam quia in cæleſtibus meditando ſæpe occupati erant, id nomen eis attributum eſt. Sed arguuntur illi a Caſaubono, qui contendit eam vocem apud auctores Eccleſiaſticos huic ſenſum non habere ut ſignificet *Inferna contemplari*, ſed *ſeſe alicui humiliter ſubmittere*, facit ab illius interpretatione tam aptus Clementis Alexandrini locus, ut lectorem convincat. Et certe qui accurate & diligenter expendit poenitentium in hoc tertio gradu ſtatum, quidque ab illis ageretur, is nunquam ad primam etymologiam accedat: cum juberentur potius animum criminum cogitatione demittere, quam ad contemplanda divina, fideique myſteria attollere. Tertullianus certe & ab illo concilium ali-

quod

quod in Hispania habitum hujusmodi pœnitentes volunt, *animum mœroribus dejicere*. Præterea sic separabantur a mysteriis sacramentorumque cum participatione, tum etiam adspectu, ut & nullo modo probabile sit eos ad illa contemplanda meditandaque admissos esse. Denique post intelligitur, multo certiore aptioremque esse Casauboni quam doctissimorum illorum viro- rum etymologiam, non ob eam certe quam ipse attulit, sed propter alias rationes. Falsa est enim, sicut & pleraque alia quæ eodem loco de tertio illo pœnitentiæ gradu habet. Quibus aperte se doctiorem in lingua Græca quam in historia Ecclesiastica probavit. Quin & ipso eodem loco ubi Bellarminum ait *immaniter errasse*, peccavit, & quidem gravissime quinque in rebus, dum tertium pœnitentiæ gradum explicat, ut ex iis quæ paulo post dicemus, constabit.

Non est frequens vox hæc *humiliatio*, Latinis, in tertio isto gradu explicando, sed tamen iis utuntur verbis quæ plane eundem sensum habent, cujusmodi sunt, *jacere, subjacere, colla submittere, manus impositio, purgatio prostrati, humiliati, sub manu sacerdotis positi, detenti, caput subdere, ad manus impositionem crebro recurrere, recedere, deducere, abducere*, & similes loquendi formæ, quas postea explicabimus, & voci Græcorum convenire ostendemus, cumque id voce dumtaxat una exprimere volebant, *pœnitentiæ* verbo aut *pœnitentium* utebantur: non quod alii tres gradus ad pœnitentiam non pertinerent, & pœnitentiæ vocabulo intelligi non possent; sed quod tertius hic gradus aliis diuturnior, graviorque esset, ut in quo se pœnitentes propter admissa crimina acerbius affligerent, macerarent, ac satisfacerent: ea inquam causa est cur pœnitentia potius quam alii gradus diceretur: sic Arelatense Concilium secundum Canone 11. *triennio inter pœnitentes, habeantur a communione suspensi*.

Veniamus nunc ad hujusce gradus enucleatam explicationem; præcipuum istud in eo fuit, ut quibus diebus solemnia peragebantur sacra, aut jejunabatur, in Ecclesiam venirent, certoque ac determinato ipsi loco starent, quo tum demum discederent mediam in Ecclesiam venturi, (postquam Catechumeni orationum benedictione percepta abierant) propius tamen a janua, & remoto loco a sanctuario, ibique

Apalam universo populo madentes lacrymis prosternebant se in faciem. Mox Episcopus una cum sacerdotibus passis ad illos manibus accedebat, orationesque in eos aliquot recitabat, quibus auditis mox e templo pœnitentes discedebant. Istud inquam est in quo potissimum tertius ille gradus situs erat. Nam quod votum spectat ab iis emitte solitum sexto, septimo, octavoque sæculo de veste, jejuniis, continentia ab uxoribus, de neglecto capillorum velo, & si quid est ejusmodi proprium pœnitentium, nihil hoc loco dicam, cum id vel ipsa Canonum lectio apertum sit. Satis est ea quæ paulo ante posita sunt, sigillatim fusiusque confirmare.

De Ceremonia ista quam in solemnioribus sacris fieri diximus, satis eam, præter Canones quibus manifesta est, probat decimus nonus Canon Laodic. nam cum preces in Missa fieri solitas recenset, earum meminit, quæ pro pœnitentibus essent: ex quo profecto efficitur, eas in partem aliquam Missæ venisse. In Constitutionibus vulgo Divo Clementi attributis, id ipsum reperitur. Quod quidem confirmari ex eo etiam potest, quod non solum ea pœnitentes facerent criminibus suis expiandis, verum etiam ut aliis fidelibus exemplo essent, qui solemnioribus sacris debebant omnes interesse. Addidimus & jejunia, ut ostenderemus jejuniorum etiam diebus etsi nulla sacra celebrarentur, impositas tamen pœnitentibus manus fuisse, ut Canone octogesimo Concilii quarti Carth. constat: *Omni tempore jejunii manus pœnitentibus a sacerdotibus imponantur*.

Quod locum attinet eis in Ecclesia cum precibus fundendis, tum explicationi Evangelii audiendæ attributum, dubium non est quin is intra Ecclesiæ septa fuerit proxime portam & a fidelium loco separatus. Patet istud cum Gregorii Taum. Canone: *ut intra templi portam stent*, tum Græcorum & Latinorum canonum decretis: *Stent inter Catechumenos, stent in loco pœnitentium, orent cum Catechumenis*. Notum est enim eos omnes, qui fidelium numero non censebantur, cujusmodi erant Pœnitentes, Catechumeni, Energumeni, Judæi, Schismatici, Hæretici, procul a fidelibus & sanctuario ad januam reiectos fuisse. Constat etiam eos intra templum hæsisse, quod explicationem evangelii audire possent, ut ex canonibus patet, pluribusque Patrum homiliis

millis ad pœnitentes, quæ cum in Eccle-
siis haberentur, verò simillimum est, eos
qui audire possent, in Ecclesiis pariter fuisse:
at certissimum est potuisse a pœnitentibus
audiri.

Locus autem in quo manus ipsis imponerentur, & se in pectus faciemque proni abjiciebant, ut orationum ab Episcopo factarum benedictionem acciperent, non videtur remotior fuisse ab eo quem communiter obtinebant ut orarent, concionesque audirent, quod nunquam fidelibus committerentur. His accedit Canonem esse in Carthagin. Concil. qui jubet pœnitentibus iis, qui universæ Ecclesiæ scandalo fuissent, manus imponi ante apsidem: (existimo autem illo canone designari manuum impositionem quæ tertii hujus gradus propria fuit,) quam interpretes extra Ecclesiam collocant: ex quo conjicitur impositiones alias circa portam, extra Ecclesiæ adyta, & sanctuarium fieri solitas. Denique Græci interpretes asserunt illas manuum impositiones *pone ambonem* fieri: quod cum iis quæ a nobis dicta sunt optime congruit, qui volumus eas loco pœnitentibus attributo, qui pone ambonem ad portam erat, factas esse. Nisi quis velit eos paulo altius in conspectum fidelium venisse, mediaque in Ecclesia constitisse.

His rebus apertus fit Casauboni error, qui gradum istum, *interiorem quandam admissionem* vocat. Nam sive contendit tertii gradus pœnitentes ad majorem mysteriorum cognitionem admissos fuisse quam alios, contabit ex iis quæ post dicemus, falsum esse, neque ejus magis ea quam Judæi participabant, sive interiorem admissionem loco definit, quasi remotiores a janua quam alii essent, pariter fallitur, pœnitentes enim cujuscunque gradus essent; imo Judæi, Pagani, Hæretici, Schismatici, cæterique ab Ecclesia alieni, excommunicatique, Ecclesiam ingredi, & Catechumenorum loco perinde atque tertii gradus pœnitentes orare, Evangeliumque audire poterant. Ex quo manifestum est eum antiquarum hujusmodi ceremoniarum imperitum fuisse.

Difficilius est probare eam manuum de qua locuti sumus impositionem non nisi digressis Catechumenis fieri consuevisse. Canon enim Divi Gregorii aperte significat pœnitentes hos una cum Catechumenis Ecclesia exivisse, cum Catechumenis egredia-

Atur. Quod & pariter faciunt Agathensis & Epauensis 60. & 29. tam aperte tamen 19. Laodic. Canon digressos ante pœnitentes, Catechumenos affirmat, ut dubitationi locus esse non possit. Divus etiam Basilii can. 56. epist. ad Amphil. diserte asserit Catechumenos & Audientes simul egres-
B sos esse; ex quo necessarium est tertii gradus pœnitentes post Catechumenos egres-
sus esse, egrediebantur enim post secundi gradus pœnitentes; verba Basilii hæc sunt:
Inter Auditores recipietur, quinque annis cum ipsis egredietur. Idem videtur aperte in Constit. Divi Clementis, ubi Catechumenorum orationes priores sunt tertii gradus orationibus, quarum in fine expresse præcipitur, ut orationibus peractis a Diaconis templo dimittantur. Denique non est probabile præsentibus adfuisse Catechumenos cum pœnitentibus manus imponerentur; cum ex Canonibus constet ea tantum ipsis communicata fuisse quæ ad ipsos
C pertinerent, cum incertum esset utrum ad Paganos reverterentur. Casaubonus qui Gregorii Canonem Græcum legerat, non item Laodicensem, confidenter asseverat eos una cum Catechumenis dimissos fuisse. Sed quod Canones spectat qui una cum Catechumenis dimittendos esse decernunt, non sunt ita intelligendi, quasi velint uno eodemque præcise tempore dimissos fuisse: sed tam parvum temporis spatium inter
D utrorumque egressum intercedebat, ut cum Canones velint eos ante fidelium sacrum discedere, simul dimittendos esse dicant cum se pene consequerentur. Pari etiam ratione cum dicitur *stent*, aut *orent*, aut *intrent cum Catechumenis*, non is est sensus, ut confuse permisceantur, aut simul orent, cum suæ essent utriusque distinctæ orationes & locus separatus, sed iis utuntur loquendi formis canones ut significant, non debere esse fidelibus permistos, aut cum illis orare, quod Catechumenorum a
E fidelibus separatio, præcipua erat totius populi diviso & notissima: sic cum simul jubent Catechumenos pœnitentesque discedere, non expresse & significenter definiunt debere eos uno eodemque simul tempore, sed ante fidelium sacrum discedere. Permittuntur Judæi Canonibus limen Ecclesiæ cum Catechumenis ingredi: non est tamen hoc ita intelligendum quasi cum Catechumenis potius quam cum fidelibus ingrede-

grederentur, sed tantum quod limine Ecclesiæ non arcerentur, modo ne cum fidelibus permiscerentur, qui distincto loco in Ecclesia erant a Catechumenis. Sic cum decernitur posse apostatas & excommunicatos Ecclesiam ingredi, in eaque ad sacrum usque Catechumenorum manere; imo nonnulli volunt potuisse eos cum Catechumenis orare. (Nam si prohibetur ne certis quibusdam in casibus cum iis orent, certe verisimillimum est cum iis ut plurimum & ordinarie orasse) non ideo tamen efficitur communi cum Catechumenis loco oravisse, aut Catechumenorum sermones audivisse; sed nihil aliud intelligitur, nisi ipsis licitum fuisse ad sermones usque Catechumenorum, non autem ultra in Ecclesia permanere. Atque hæc quidem Zonaræ & Balsamoni satisfaciunt qui in Canones Nicænos volunt una cum Catechumenis digressos: quamquam & Zonaras in 19. Can. Laodic. aperte dicat Catechumenos statim peractis orationibus suis ante pœnitentes exivisse: qua in re sibi ipsi contrarius est, nostramque opinionem defendit.

Quæ duo præcipua in hoc tertio gradu fiebant, & in quibus maxime positus erat, hæc sunt, ut simul omnes sese in faciem prosternerent, & eo in statu manerent, dum in eos certas quasdam orationes Episcopus recitasset, eisque manus imposuisset. Dixi præcipua, addam & omnium probatum difficillima. Nam quod primum attinet, tam constans est auctorum omnium asseveratio gradum istum in eo tantum positum fuisse, ut *pone ambonem* starent, & cum Catechumenis egrederentur, ut id difficillimum sit in tanta doctissimorum hominum consensione evertere. Baronius recentioresque omnes scholastici, & ex hæreticis Casaubonus, & Notæ in codicem Ecclesiæ nihil aliud esse volunt istud *ὑποτάσσιν* quam *humiliter sese pœnitentia subicere*, aut certe *stare pone ambonem & cum Catechumenis egredi*. Addit Casaubonus gradum istum humiliationem dici, *Ut vel sola appellatio pœnitentes sui officii admoneret*. Sed pauci animadvertunt alios etiam pœnitentes debuisse humiliari; neque ullam esse rationem peculiarem cur humiliores essent hujus tertii gradus pœnitentes, aut cur potius quam alii gradus, tertius *humiliatio* diceretur. Sic etiam qui volunt istum gradum in eo esse ut sese pœnitentes *humiliter pœnitentia submitterent*, nullam asserre rationem

Apossunt cur in hunc tertium gradum ejusque pœnitentes id potissimum caderet: neque enim summittere se primum pœnitentiæ in hoc gradu incipiebant, sed ei se summisserant in ipso pœnitentiæ ingressu, imo & ante primum gradum qui tertium nonnunquam tribus aut quatuor annis, aliquando etiam pluribus præcedebat.

Non est tamen in coarguendis recentioribus summa & præcipua difficultas, sed antiquioribus quorum auctoritate innituntur, qualis est Divus Gregorius Thaum. qui postremo canone suo sic gradum istum definit, *ut intra portam templi stans cum Catechumenis egrediatur*: qua quidem definitione satis apertum esse videtur nihil aliud fuisse tertium istum gradum, quam cum Catechumenis stare & egredi, eam autem arguere qua mancā & minus tertium istum gradum explicantem difficile est. Ita pariter grave esse videtur refellere quæ in eam rem senserunt Zonaras & Balsamon, qui in Canones Conc. Nicæni & Ancyrani asserunt vocem istam *ὑποτάσσιν* nihil aliud significare quam *stare retro ambonem & suggestum, & cum Catechumenis egredi*. Quam multa contra tendenti & falsitate arguenti congerenda essent testimonia ut persuaderent. Dicam tamen candidè explicationes istas mihi non satisfacere, quod secundi gradus pœnitentes, imo Judæi, Ethnici & Excommunicati Ecclesiam ingredi possent, flectere genua, conciones audire, præcesque fundere retro ambonem, & cum Catechumenis (hoc est ante fidelium sacrum,) aut certe paulo ante eosdem egredi. Quare nihil speciale & proprium haberent tertii gradus pœnitentes, nihil quod ipsis cum secundo gradu Judæis aliisque paulo ante commemoratis non esset commune. Præterea Canon Laodic. & in eum Zonaras aperte asserunt, pœnitentes tertii gradus post Catechumenos egredi: ex quo apparet definitiones illas non usquequaque integras & absolutas esse, neque ita certas ut eis necessario standum sit. Denique qui poterunt ista in tertium gradum convenire quæ ab aliis canonibus attribuantur? *Crebra manus impositiones: ad manum sacerdotis crebro recurrere: sub manus sacerdotis detenti colla submittere: caput subdere*: si tantum in eo situs est, ut stent pone ambonem & cum Catechumenis egrediantur. Certum est pœnitentes istos pone ambonem stetisse, & paulo post Catechumenos

nos digressos esse, sed in eo solo gradus Aiam retro ambonem starent: neque tamen ille non est positus. Existimo igitur egressis Catechumenis abjecisse se pronos in faciem, ad eosque Episcopum una cum clero venisse, iisque manus imposuisse, & aliquot orationes in eos recitasse ejusmodi, quale est formularium, quod in Constitutionibus Clementis videtur. Ac primum quidam vox ipsa *ὑπόκτωσις* probat, qua Græci uti Canones Nicen. Ancyr. S. Greg. S. Basilii utuntur, quam mea quidem sententia melius a nobis interpretari omnes fatebuntur, qui velimus idem esse ac prosterni ad terram singulis solemnioribus sacris, quam a Græcis qui explicant *stare retro ambonem*, quid enim commune habet *ὑπόκτωσις* cum his verbis, *stare retro ambonem*. His accedit vocem *ὑπόκτωσις* potuisse ut diximus convenire Catechumenis, quando quidem stabant retro ambonem, perinde ac pœnitentes, & simul egrediebantur. Denique versio Can. Nicæn. & ex consequenti verbi *ὑποκτανειν* quæ habetur in Canonibus Felicis Papæ, omnem plane difficultatem aufert & evincit sensum esse *sese prosternere*, non autem *humiliter stare retro ambonem*, ut post videbitur.

Sed attendat lector non solum aptiorem esse Græcis interpretandis explicationem nostram, verum etiam confirmari a Latinis, ut a nono Canone Gerund. *Si caput publicæ pœnitentiæ non subdiderit*. Qui enim convenire eorum explicatio potest, si nihil est aliud, quam *Stare retro ambonem*, neque enim eadem vis est verborum, *Stare retro ambonem*, atque istorum, *Subdere caput pœnitentiæ*. Sed nostræ aptissime convenit, arcet enim Canon ille a Clericatu eos qui se publice prostraverint etiam si nullum crimen admiserint, quod ea pœna dignum sit, sed una pietate moti id fecerint pœnitentiamque admiserint, quod ea infamis esset, & cum publice fieret *notati* censerentur, inquit 53. Can. 4. Conc. Toletani, qui explicat Gerundensem, ut ostendimus in Notis. Notandumque est eos non arceri a Canone Clericatu, quod pœnitentiam admiserint, nisi & publicæ illæ ad terram abjectiones, quæ pudendæ erant, accessissent. At si tertius ille gradus in stando retro ambonem positus fuisset, & in egrediendo cum Catechumenis, profecto Canon iste pœnitentes Clericatu non privasset, quod & Catechumeni, & qui ad annum sine pœnitentia separati erant, et-

Clericatu privabantur, quod in eo nulla esset infamia, si quis retro ambonem stetitset, ex quo efficitur ad tertium istum gradum constituendum, aliquid aliud querendum esse. Quis non animadverteret his Felicis Papæ verbis, *septem annis subiaceant*, cum de tertio gradu loquitur, his item aliis, *non confundantur Deo colla submittere*, satis indicari, Pœnitentes istos ad prosterni solitos, ut manuum impositionem perciperent. Nihilne aliud volunt, quam stare retro ambonem, & cum Catechumenis egredi? Cui pœnitentiæ gradui, aut quibus demum actionibus commodius attribui possunt, quam hujusmodi ad terram abjectionibus, sicut & aliæ permultæ loquendi formæ, quæ cum apud Patres, tum apud Canones crebro occurrunt: *Jacere, prosterni, substerni, humi volvi, adherere pavimento, sub jugo pœnitentiæ submitti, Caput pœnitentiæ inclinare*, & si quæ sunt aliæ? Nonne inquam aperte testantur prosterni solitos in Ecclesia, vocemque *ὑποκτανειν* non simpliciter dicere humiliari aut stare pone ambonem, sed *humiliter jacere & sese prosternere*?

Martinus Bracarenis natione, ut quidem fertur, quanquam repugnet nomen Græcum, vocem *ὑπόκτωσις* quæ est in 16. Canon. Ancyr. vertit in humilitate subiacere, & in quam qui Zonara & Balsamone, Dirituum & Cæremoniarum pœnitentiæ peritior erat & gnarior, non interpretatur stare retro ambonem, aut humilem esse, aut humiliter se pœnitentiæ submittere, aut superna contemplari, sed in humilitate humi se prosternere, quod nos convenire tertii gradus pœnitentibus diximus.

Alludit ad eum ritum Ambrosius cum in libris de pœnitentia ait: *quas pene Christo non auro inclinent, & alibi satisfactionis jugo pervicacia colla non subicit*. Item Alio loco: *In conspectu ejus curva cervicem, flecte genua, & eliso vultu terre prosternere*, & qui paginas implere vellet quam multa ex aliis Patribus istis simillima congereret, quæ ostendunt manifeste pœnitentes istos in solemnioribus Missis prosterni solitos. Huc etiam referri possunt, cum quæ de Theodosio memorantur, tum quæ apud Tertullianum habentur lib. de pudicitia, quæ & amplius confirmabuntur ex iis quæ de manuum impositionibus quas percipiebant, disputabimus.

Cum simul omnes hujus tertii gradus poenitentes ad terram se prostravissent, extensis in eos manibus Episcopus aliquot orationes recitabat: eam actionem *Patres manuum impositionem* nominant, quæ continuabatur repetebaturque in singulis solemnioribus sacris quandiu poenitentes in tertio illo gradu hærebant. Non est locus qui expresse, & quod ajunt in terminis singula ea probet quæ diximus. Sed si loci illi omnes qui de manuum impositione agunt quæ in hoc tertio gradu fiebat, expenduntur: si vis ipsa impositionis manuum, quidque illa veteres intellexere attendatur, existimo locupletissime probatum iri quæ diximus, neque ullum amplius qui contra disputet reperiendum; quod ut consequamur singuli loci privatim expendendi sunt.

Primus erit Canon ille 19. Laodic. ubi ex una versione sic habetur, *iisque accepta manuum impositione discedentibus*. Herveus autem sic vertit, *& cum ii sub manum accesserint & recesserint*: qui quidem canon si supponitur loquens de tertii gradus poenitentibus ut necessarium est, faciendum est etiam singulis solemnioribus sacris, iis impositas manus esse. Pertexit enim Missæ ordinem, precumque ceremoniarum quæ in ea ordinarie peragebantur, præscribitque ordinem earum rerum quæ communiter fierent; non autem earum quæ extraordinarie accidere potuissent. Preces enim Catechumenorum & consecrationis describit quæ ordinarie fiebant, ex quo manifestum poenitentium orationes, quæ in eodem ordine describuntur, ordinariæ Missæ partem esse, perinde atque pars sunt aliæ orationes, quæ in eodem canone referuntur. Loqui autem Canonem de impositione manuum tertii gradus certum vel ex eo videtur, quod tres aliæ manuum impositiones, quæ aliis poenitentibus attribui possunt, cujusmodi est impositio poenitentiae, tempore sacri non fiebat, sed in confessione & extra sacrum, neque pars esse Missæ ullo modo censebatur, sicuti erat ea quæ in hoc canone describitur. Duæ porro aliæ impositiones, quibus poenitentes Ecclesiæ conciliabantur, duas quoque absolutiones majorem & minorem conferebant, etsi primis sæculis definito tempore factæ non fuissent, & in feriam quintam sanctioris hebdomadæ rejectæ, ut factum videtur quarto quintoque sæculo, sed pro occasione, finitaque poenitentia concessæ. Tamen

Aneque ordinariæ erant neque sacri partem faciebant, ut faciunt ea quæ Canone isto describuntur. Quare necessario de tertio gradu intelligendus est, & iis quæ in eo fierent impositionibus, quæ quia ordinariæ erant partemque sacri cum orationibus Catechumenorum facerent, canon in sanciendo describendoque ordine sacri ordinariarumque orationum ex quibus constabat, orationes tertii gradus comprehendit. Cumque Zonaras ait nescire se quo modo ea quæ ordinariæ in Missis ordinariis fierent resecta sunt, satis aperte innuit sentire se nobiscum, & per resecta illa intelligere orationes, & manuum impositiones horum poenitentium proprias, quæ partem Missæ faciebant.

Probavimus in Notis nostris in canones, impositionem illam manuum, cujus in 78. can. Concil. 4. Carth. mentio fit, omnino intelligendam esse de frequenti manuum impositione tertii gradus: unde lector argumenta mutuabitur quæ ex eo canone ducta, rem præsentem confirmant. Ita etiam eundem locum consulat, uti intelligat Canonem hunc alium ejusdem Concil. *omni tempore jejunii manus poenitentibus imponenda*, ad eandem rem de qua nunc agimus pertinere, maximeque confirmare. Undecimus quinti Carthaginensis, nonus Gerundensis, pluresque alii evidentissime ostendent hujus tertii gradus poenitentes orationes ab Episcopo manuumque impositiones percepisse.

Nemo dubitet quin hæc verba Felicis Papæ, *septem annis subiacere inter poenitentes manibus sacerdotum*, de tertio gradu intelligantur. Canon enim unde excerpta sunt e verbo ad verbum canonem undecimum Nicæn. reddit, qui decernit abjectiones & prostrationes tertii gradus septem annorum debere esse; uti & auditiones secundi trium annorum erant, quare quæ imponuntur ipsis a Felice illo septennio poenæ, tertii gradus poenæ sunt. Quo concessio, concedendum est pariter poenas illas in eo positas fuisse ut crebro se ante Episcopum prosternerent, & ab eo manuum impositionem acciperent. Quem enim alium sensum habere possent hæc verba, *Subiaceant septem annis manibus sacerdotum*? Nolunt eos Episcopis subjectos: id enim fuit omnium graduum, neque ullum ad eam rem Concilii decretum necessarium erat, præsertim cum ut aliquam eis poenam

nam præscriberent, sic dictata sint. Quare non est ut commodiorem sensum ullum accipiant quam de impositionibus manuum, de quibus diximus. At non poterant subjacere, prostrernique manibus Episcopi, nisi se excipiendis ejus orationibus ad terram abjicerent, quod contendimus. Denique minimum id ex iis verbis elici potest, Pœnitentibus istis aliud facere necessarium fuisse quam *stare retro ambonem*, & cum Catechumenis egredi, aut denique *se submittere pœnitentia*, quæ est aliorum interpretum explicatio. Potest & ex istis verbis vocis *ὀρνίσκω* qua ut diximus canon undecimus Nicænus utitur, vis elici. Nam cum videamus tertium illum Felicis canonem meram esse versionem Latinam canonis illius undecimi, dubitandum profecto non est, quid ea vox Græca velit, cum versa sit a Felice & Latine reddita *subjacere manibus sacerdotum*. Tam gnarus erat consuetudinis Ecclesiæ temporis Nicæni. Concilii convenientis, ut quamquam vel Græce imperitus esset, vel exemplaria Latina deessent, errare tamen in eo Canone vertendo, Latineque reddendo non posset. Ex quo apparet Casaubonum, licet Græce doctum, vim tantum vocis non autem rem ipsam percepisse. Consequentis autem Canonis verba, *aliquandiu sub manus impositione detentis*, possuntne de ea intelligi absolute, quæ uno momento peragebatur, aut de pœnitentiæ impositione quæ tantum semel, idque simplici impositione, aut denique de qualibet alia manuum impositione? Quem obsecro alium a nostro sensum qui ipsis adeo aptus est conveniensque, ut unus ac verus judicetur, pati possunt? Nam quia dum in tertio illo gradu tenerentur, crebro se pœnitentes prostrernerent, ut eam manuum impositionem perciperent, addidit, *detenti sub manus impositione*, quasi ad id obligati & quodammodo coacti, quod quidem nulli præterquam nostræ impositioni manuum convenire potest: nulli inquam aut a recentioribus aut a Græcis allatæ de hoc tertio gradu definitioni. Neque enim est idem, *detineri sub manus impositione* & *retro ambonem stare*, & cum Catechumenis egredi.

Denique quæ in ejusdem Felicis ultimo canone habentur, *vel sub manu positum sacerdotis*, apta sunt omnino nostræ explanationi, & ab aliorum interpretum mente aliena, apertissime probant tertii illius gra-

Adus pœnitentes sæpe sub Episcopi manu positos fuisse, hoc est, Episcopos sæpe ipsis manus imposuisse. Neque *positum esse sub manu sacerdotis* istis verbis explicatur, *esse retro ambonem*, aut cum Catechumenis egredi. Sed vero sæpissime prostrerni sub manu, eoque statu impositionem manuum & orationes ejus percipere.

Verba Can. 11. 3. Conc. Tolet. *faciat inter reliquos pœnitentes ad manus impositionem crebro recurrere*, aperte testificantur repeti sæpius iterarique ejusmodi orationes & manuum impositiones, idque primo pœnitentium gradui non convenisse, quod in eo positus esset, ut extra Ecclesiæ limen starent. Sed neque secundo, quod Catechumenorum concionibus audiendis constaret, multo vero minus quarto in quo absoluti erant pœnitentes, communionisque fidelium in rebus omnibus, sola Eucharistia excepta, participes. Sed neque amplius etiam ulis corporis afflictationibus obnoxii erant. Quare de tertio gradu necessario intelligenda sunt nostramque omnino descriptionem probant, si contextus ipse verborum sensusque attendatur. Repeterem eadem, si hæc verba 6. Tolet. fusius explicarem: *Pœnitentia professio pro peccatorum venia ad manum sacerdotis deducit vel adduxit*: neque enim explicari commode ullo modo possunt, nisi consiteamur in singulis solemnioribus sacris manus pœnitentibus impositas fuisse.

Sunt etiam explicatu difficillima in aliorum sententia, in nostra vero facillima D. Ambrosii verba lib. 2. de pœnit. cap. 9. *publica supplicationis revocentur pudore*: iis enim intelligit Ambrosius aliquos esse qui a suscipienda pœnitentia publicarum orationum metu deterrebantur: quem enim sensum in aliorum definitione accipient? in nostra vero quam aperta sunt & manifesta? vult enim timeri impositiones manuum quas publicas supplicationes appellat, quod palam una cum orationibus recitandis fierent, ut diximus. Nonnulli igitur qui verebantur palam se prostrernere, & eas manuum impositiones percipere, ab amplectenda pœnitentia refugiebant, atque hic est verborum Ambrosii sensus.

Antequam explicemus quidnam fuerit illa manuum impositio, quæ hujus gradus propria erat, quem haberet effectum, quidque in eo qui reciperet operaretur, denique cur etiam sæpe repeteretur, tamque

diurno tempore: Notandum est manuum A impositionem, cuius tam crebra mentio apud auctores reperitur, nihil aliud fuisse, quam porrectionem manuum & extensionem in aliquem, & in eum aliquot orationum recitationem, quibus Deum & gratiam aliquam pœnitenti conferret, obtestarentur. Eaque actio non ideo tantum impositio manuum dicitur, quod Episcopus aut quilibet aliis pœnitentibus manus imponeret, sed quod re ipsa & palam miracula sæpius patrarent, eique pro quo rogarent, ea impetrarent a Deo, quæ poscerent: sic confirmatio impositio manuum dicitur, quod in eum qui confirmabatur visibilis descenderet Spiritus Sanctus, aut certe effectis ipsis, advenisse se manifesto declararet. Pari modo exorcismus impositio manuum nominatur, quod dæmones palam possessis corporibus exirent (saltem id Tertullianus infidelibus pollicetur.) Subitæ item moborum expulsionæ, impositiones manuum dicebantur, quod re ipsa contuentibusque aliis eos sanarent, quos tangerent, sic Tertullianus, *curationes repromittit*. Et si rem diligentius investigemus, inveniæmus omnia plane prodigia quæ perpetrarent, omnes quas impetrarent gratias aut conferrent, impositione manuum perpetrari, impetrari, conferri, idque fecisse exemplo auctoritate & traditione Apostolorum qui non solum impositione manuum ea peragebant omnia, quæ ad Ecclesiæ ordinem pertinerent, cuiusmodi erant sacri ordines, confirmatio, reliquæque sacramenta: sed si quid extraordinarium fiebat, gratiæ omnes privatiæ, miracula omnia, manuum impositione peragebantur. Imponere igitur manus antiquitus nihil aliud erat quam in aliquem manus extendere, orationesque aliquas recitare, & gratiam ei aliquam impetrare ac conferre. Et quia in illis quasi Ecclesiæ cunabulis, multo se lubentius Deus familiariusque populo suo dabat, ut quem tenerum adhuc tenerius diligeret, multo etiam liberiores iis rebus erant Episcopi, nec de fore miracula timebant, aut gratias eas quas pollicebantur, non consecuturas. Eaque ratio est cur tam crebræ reperiantur impositiones manuum, quod quæcumque fierent, siue ordinariæ siue extraordinariæ, impositione manuum fierent. Atque hæc est antiqua majorum nostrorum manuum impositio. Veniamus nunc ad effectus.

Præcipuus is erat ut pœnitentem macula criminum ablueret, dæmonum impressiones averteret, malas denique peccandi habitudines expungeret, peccatumque penitus exterminaret. Itaque si rem dicere volumus, exorcismus quidam erat ac lustratio pœnitentium, quos quasi in potestate dæmonum esse arbitrabantur, quicquid sit, videbant eos animo pravis dæmonum impressionibus occupato esse: quare exorcismis utebantur, quibus eam infirmarent potestatem, quam in eos habere dæmon peccandi consuetudine videbatur. Porro has impositiones exorcismos quosdam, atque lustrationes in eum quem diximus finem institutas fuisse, consequentia testimonia confirmabunt.

Eum habere sensum videntur verba constitutionum lib. 2. cap. 61. *atque ut Ethnicum baptismo lotum post doctrinam admittitis, sic hunc per manus impositionem utpote factum mundius pœnitendo, cunctis pro eo deprecantibus, in antiqua pascua restituere: & paulo post: Eritque ei loco lavacri impositio manuum, siquidem per impositionem manuum nostrarum datur Spiritus Sanctus credentibus*, quibus efficitur eo pœnitentibus impositas fuisse manus, ut criminibus expiarentur. Quæ quidem impositio eandem in illis vim habebat, quam aqua Baptismi in catechumenis, hoc est crimina omnia abluebat. Nonne hæc D. Leonis verba ad Episcopum Aquilejensem. *ut pœnitentiæ satisfactione purgentur*. Itemque alia ad Narbon. *possunt jejuniis, & manus impositione purgari*: satis aperte probant eam vim impositionis manuum fuisse, cum ut contractas peccato sordes elueret, tum ut potestate quam sibi peccato pepererat, impœnitentem dæmonem privaret, liberumque pœnitentem assereret. Idem probant hæc verba, quæ ex fragmentis Concilii Ilerdensis, apud Garisiam habentur: *Si per Jejunia & Eleemosynas, vigiliæque, atque sacras orationes cum lacrymis purgare certaverint: quo quidem loco, sacras orationes, pro impositionibus manuum dici existimo, quæ orationes Episcopi comitabantur, neque enim factæ a pœnitentibus orationes, jure, meo sensu, sacræ orationes nominentur*.

Secundo Canone Concilii Vascen. clare patet, diurnum illud tempus, quo in tertio gradu pœnitentes habebant, eam ob rem fuisse institutum, ut admitta crimina

ex-

expiarentur : ex quo etiam consequitur ut dicamus impositiones illas manuum & orationes in eos recitari solitas, speciem quandam exorcismi fuisse . Jubet ut si fortasse poenitentes morte occupentur ante communionem , (hoc est dum in tribus primis gradibus hærent , nam in quarto ad communionem admittebantur ,) post mortem ad communionem recipiantur , quod diutius purgari vellent , antequam ad sacramenta accederent , ac dum purgatioribus restitui desiderant , manuum scilicet impositione , & conjunctis una cum illa orationibus .

Quod alias a nobis dictum est magnam Baptismum inter & poenitentiam similitudinem intercedere , eorumque ritus & caeremonias , clarius in hoc gradu quam in quoquam alio apparet ; quemadmodum enim lustrabantur Catechumeni impositione manuum & orationibus , quæ in eos pronuntiarentur , sic etiam in isto gradu impositione manuum & orationibus poenitentes lustrabantur . Et qui attentius rationes perpendet , quamobrem utrique exorcismis purgarentur , qui ritus & caeremonias , qui denique conditiones & circumstantias purificationum , poenitentium , exorcismorumque Catechumenorum examinabit , inveniet profecto quam simillimas , & alias ab aliis desumptas esse . Non exorcizabantur Catechumeni quasi a dæmone possessi crederentur , uti Energumeni , sed ut ex eorum animis peccati semina stirpitibus evellerentur , cum ut ea consuetudo & quasi familiaritas quæ propter originale peccatum dæmoni cum illis erat dirimeretur ; tum vero ut dominio , quod per idem originale peccatum , teste Divo Augustino , quæsierat , penitus caderet ; sic ille Epist. 105. ad Sixtum , Cum exorcizantur & exsufflantur infantes , hoc enim procul dubio fallaciter fit , si Diabolus eis non dominetur , si autem dominatur & ideo non fallaciter exorcizantur , & exsufflantur ; per quid dominatur , nisi per peccatum Princeps utique peccatorum ? Pari modo non iterabantur tam crebro in poenitentes impositiones manuum , quod a dæmone possessi crederentur , sed quod peccato admissio , omnia , aut certe maxima pars eorum quæ baptismo consequuti erant , interierat , essentque perinde , ac si nunquam baptizati fuissent , servi peccati & imperio dæmonis obnoxii . Quare impositionibus manuum & oratio-

Anibus invitabatur Spiritus sanctus , ut animas eorum pravis habitibus quos dæmon inseruerat , purgaret , sensimque potestatem quam peccato corroboraverat , gratiarum suarum infusione sanctificando infirmaret : idque est in quo exorcismi cum poenitentium impositione manuum & orationibus conveniunt , quam in rem accommodata sunt omnino Patrum dicta ; vidimus enim paulo ante dicentes impositionibus manuum poenitentes purgari , videamus & quemadmodum dicant exorcismis Catechumenos expiari . Aug. de fid. & oper. Jejuniiis , abstinentiis , exorcismis purgantur . Concil. Brac. 2. can. 1. & 9. Jubent ante viginti dies Baptismi , ad purificationem exorcismi Catechumeni currant . Item , ex viginti diebus baptizandos infantes ad exorcismi purificationem efferre . Syricius Papa , qui ante quadraginta dies vel eo amplius nomen dederint , & exorcismis quotidianisque orationibus , atque jejuniiis fuerint expiati . Et Can. 14. Concil. 1. Araus. vel purgandi quorum jam ostenditur vita purgator , latis indicant non in id tantum institutos exorcismos , ut dæmones expellerentur , sed ut maculæ & sordes , quibus a dæmone infecti erant animi , tollerentur . Sanctus vero Cyprianus , aut certe Lucius in Concilio Carthagin. aperte asserit Catechumenos impositione manuum purgatos fuisse , Primo purgati , & tum demum baptizati . Exorcismi Catechumenorum Syricii tempore quadraginta dierum , Bracar. Concil. viginti erant , ex quo facile ducor , ut conjiciam primis temporibus diuturniores fuisse . Exorcismi etiam & impositiones manuum poenitentium iterabantur sæpius , & tandiu durabant quandiu poenitentium gradus , ut purgatioribus restituerentur , inquit Concil. Valen. Constat Patrum locis utrosque palam fidelibus omnibus hujusmodi exorcismos impositionesque manuum percepisse . Verisimillimum est Catechumenos ad terram prostratos exorcismos percepisse , certe inclinato & humiliato capite . Sic enim August. Ibiq. cervice humiliata , & Gregorius , ut est Catechumenorum humilitas , cum de exorcismis loquuntur , sic paulo ante demonstravimus prostratos ad terram poenitentes eas quibus purgarentur impositiones excepisse . Et quemadmodum exorcismi preparando ad tantam gratiam percipiendam Catechumeno ante Baptismum fiebant , sic illæ manuum impositiones an-

te pœnitentium reconciliationem fiebant, ut pœnitentis animus redderetur *dignum habitaculum Spiritus sancti*. Denique ut exorcismi impositione manuum, sic etiam pœnitentium purgationes impositione manuum peragebantur. Probabile est etiam postquam Episcopus exorcizandis Catechumenis manus imposuerat (nam præter ordinarios exorcismos statim ante Baptismum Catechumenos Episcopus exorcizabat,) accessisse etiam sacerdotes & diaconos, eisdemque manus imposuisse, ut quasi rata essent, amplificarenturque ea dona, quæ Episcopi nanum impositione consecuti erant, quod in omnibus aliis impositionibus fiebat, & iis confirmari viis potest, qui asserunt post Episcoporum impositionem tactas fuisse aures nasumque Catechumenorum ab aliis clericis. Divus item Augustinus *quam exorcismis exsufflationibus clericorum spiritus ab eis immundus abigatur*. Cyprianus pluresque canones aperte asserunt Clerum universum pœnitentibus post Episcopum manus imposuisse, *ante manus impositionem Episcopi & Cleri*. Denique quid afferri potest in quo non convenient? His ita constitutis, quis est qui dubitet impositiones illas manuum eo fine institutas ut pœnitentes purgarentur, exorcizarenturque ad evellendas ex eorum animis pravas ac noxias habitudines, potestatemque mali spiritus peccatis acquisitam, evertendam, eaque forma conceptas illas orationes, quæ discedere Dæmonem juberent ex animo pœnitentis, vacuumque Deo & sancti Spiritus sacris permotionibus & afflatui locum relinquere; quæ denique Spiritum sanctum obtestarentur uti animum pœnitentis mundaret, sedemque sibi in eo deligeret, pias ac salubres cogitationes infunderet, sanctificaret, dignumque absolutione & fidelium communionem efficeret. Tales igitur erant impositiones manuum tertii gradus pœnitentium propriæ: ea erat causa quamobrem tam sæpe, tamque diuturno tempore repeterentur. Talis erat primorum sæculorum Theologia, talis quod tertii gradus pœnitentes spectat regula, cæremoniæ & disciplina.

Quod ad tempus attinet, definitum non erat quamdiu in tertio hoc gradu, sicuti neque in aliis hære pœnitentes deberent: id enim ex gravitate peccati Ecclesiæque judicio pendebat. Certa sunt peccata pro quibus Canones Ancyranus viginti annos

Aexigunt, pauciores Nicæni & Basilius statuunt, satisque ostendunt temporis spatium ex gravitate criminis metiendum esse. Si tamen Casaubono credimus, gradus iste tribus tantum annis definiebatur, *ubi tres annos stabunt pœnitentes*, quod argumento esse potest parum illum in Canonibus antiquis versatum esse. Fatendum tamen est tertii hujus gradus spatium ceteris longius fuisse, imo ut plurimum altero tanto majus. Ratio autem est quod alii gradus, scilicet primus & secundus, si recte sumuntur, dispositiones quædam erant quibus ad tertium exequendum pœnitens pararetur. Certe quomodocumque sumantur, non erant ad scelus expiandum constituti. Primus enim ad obtinendam pœnitentiæ faciendæ libertatem spectabat, utque omnibus notum esset, eam iuste ab Episcopo concessam esse. Nam si originem primamque institutionem repetimus, animadvertemus a lubentibus volentibusque admissam esse, in eoque gradu impetratam tantum, non autem inchoatam fuisse. Secundus gradus nullas habebat afflictiones corporis, sed in eo pœnitentes docebantur ea quæ ad Dei ejusque judiciorum timorem incutiendum pertinebant; ut eo metu excitarentur ad ea lubenter lubeunda, ferendaque patienter & magno animo, quæ quamvis aspera & dura in tertio gradu imponeretur; ex quo manifestum est, dispositionem, ut dixi, aliquam tantum fuisse ad tertium gradum. Quod ad ultimum attinet, non erat is satisfaciendo, cum nullas contineret pœnas, institutus; ipsi enim initium dabat prima absolutio, & cum a tertio gradu ad quartum pœnitentes transibant, ad fidelium communionem admittebantur. Quæcumque igitur expiandis criminibus admissis lubeundæ erant pœnæ, ex omnes in tertio gradu ferebantur; is est in quo pro admissis delictis solvebatur, satisfiebat Deo, ejusque ira placabatur, in eo cælum ut loquitur Tertullianus, *invidia commovebatur*, Deo vis inferebatur, ipsique afflictiones corporis & pœnæ pro impetranda sceleris venia offerebantur. Ea ratio erat quamobrem ceteris multo esset diuturnior.

Fallitur præterea Casaubonus cum ait fuisse *precum Ecclesia participes, ut & Catechumenos*. Nullam enim precum Ecclesiæ communionem habebant tertii gradus pœnitentes, sicuti neque Catechumeni; idque manifeste colligitur ex quarto gradu, in

in quo pœnitentes ad preces Ecclesiæ communionemque orationum, ut loquuntur canones, admittebantur. Ab iis igitur alienus erat exclususque tertius gradus. Præterea Canones omnes testantur tertii gradus pœnitentes Ecclesia digredi solitos ante orationes fidelium; sic 19. Can. Laodic. sic alii omnes qui simul cum Catechumenis egredi jubent, quos nemo admittat fidelium orationibus interfuisse, sicuti neque ex consequenti pœnitentes, quandoquidem una cum illis egredi jubebantur.

Et vero qui noverit quidnam per fidelium preces intelligatur, is ad Casauboni sententiam nunquam accedet. Preces enim Ecclesiæ aut fidelium si proprie sumantur, nihil aliud sunt quam aut Missæ preces, quæ a Sacerdote celebrantur, (est enim oratio proprie missa, aut certe quæ a fidelibus Missæ tempore ad Deum fundebantur. At pœnitentes & Catechumeni *Arcebantur a Mysteriis*; unde neutris potuerunt interesse. Quare Casaubonus qui Belarminum *immaniter errasse* exclamat, immanius lapsus est, nam ut verbi *ὁρίσματος* vim attigerit, rem tamen ei subjectam non vidit, nec qua ratione pœnitentibus conveniret, nec quas cæremonias aut ritus secum ferret. His accedit ter aut quater, præterea in hujus tertii gradus explicatione peccavisse, ut conjicere facillimum sit, eum in Canonibus antiquis parum admodum versatum esse.

Danda lux est Canonibus nonnullis, ut 9. Illd. & 4. Epist. Felicis Papæ, qui asserere videntur pœnitentes hujus gradus una cum Catechumenis oravisse. Existimo igitur hunc esse sensum canquum illorum: Potuisse pœnitentes illos Catechumenorum sacro, non autem fidelium interesse, potuisseque præterea privatas preces eodem tempore & loco Catechumenis proximo peragere; sic cum in Concilio Ancyrano statuitur, ut certæ quædam personæ, quæ ad mortem usque excommunicatæ sunt, cum energumenis orent, (aut ut nonnulli interpretantur, cum excommunicatis in perpetuum) non inde efficitur, energumenos cum excommunicatis ad mortem confuse permixtos fuisse: sed id voluit Concilium excommunicatos ad mortem, eundem habituros locum & tempus cum energumenis, aut in perpetuum excommunicatis ut orent: pari modo cum canones sanciant ut pœnitentes tertii gradus cum Catechumenis

oarent, id tantum de tempore accipiendum est, non autem quasi communes sint & eadem utrorumque orationes, aut quod eodem simul loco confusi, permixtique orent.

Antequam huic observationi finem imponamus, notandum est conferri solitam hujus gradus pœnitentibus peccatorum absolutionem, & *minorem reconciliationem*, antequam ad quartum gradum pervenirent. Et quidem ratio, quanquam nulli essent loci qui confirmarent, maxime probabilis est.

Certum est enim eos dum in tertio gradu hærent, neque fuisse absolutos, neque ullam habuisse cum fidelibus communionem, aut in precibus, aut in mysteriorum cognitione: at in quarto gradu earum omnium rerum erant participes? quo fit ut necessario fatendum sit, id eos obtinuisse, cum a tertio gradu ad quartum transirent. Fatendum præterea est, cum id a se ipsis habere non possent, consecutos esse Ecclesiæ auctoritate, manuumque impositione, per quam & a peccatis suis absoluebantur, & communionis fidelium jure donabantur. Denique sciendum est etiam mulieres eidem gradui obnoxias fuisse, easdemque pœnitentias eodem more & gradibus peregrisse: nisi quod separato a viris loco essent; sic enim significanter Syricius, *quam formam & circa mulieres quæ se post pœnitentiam talibus pollutionibus devinxerunt, servandam esse censemus*.

OBSERVATIO XXV.

Quartus pœnitentia gradus.

Quartus hic gradus, *σύναισις* a Græcis appellatur, quæ vox idem sonat & valet, ac si dicerent interesse in Ecclesia, una cum fidelibus solisque orationibus communicare: quod tertii gradus pœnitentibus non concedebatur, qui ante sacrum & una cum Catechumenis discederent: utuntur & aliis Græci loquendi formis, in eodem gradu explicando, uti Concilium Nicænum undecimo, duodecimo & decimo tertio Canonibus: sic enim primo loco habet: *sine oblatione populo communient in orationibus*. Secundo, *tum demum orationibus communicabunt*. Tertio, *Sint inter eos qui communionem orationis tantummodo consequuntur*. Pari plane modo Con-

Concilium Ancyranum explicat canone 4. 5. 7. 8. 9. 16. nisi quod verbis his abstinere, *communicare orationibus* : sed tantummodo habet, *sine oblatione communicent*. Ubi notandum est veterum interpretationem ita habere, id est, ut ipsi oblationem non offerant. Basilius verbo tantum *ovœsœus* utitur, quamquam alias his etiam verbis utatur, *stabit cum fidelibus, sed non erit oblationis particeps*, aut aliis quæ parem vim, sensumque habeant. Et quamvis non tanta fuit apud Latinos hujus gradus, sicuti neque aliorum distinctio, sed tempus simpliciter pœnitentiæ ponant nulla adhibita graduum variorum distinctio, tamen in nonnullis Conciliis Patres hujusce gradus meminerunt, ut 10. canone Concilii secundi Arelatensis, *duos inter discommuni- cantes, ita ut communionem inter pœniten- tes non præsumant*. Concilio Ilerdensi canone 9. non eadem verba meo judicio ad istum gradum revocantur, *orent duobus inter Catholicos*, ut & illa Papæ Syricii, *ut sola intra Ecclesiam fidelibus oratione jungantur, sacris mysteriorum celebritatibus, quamvis non mereantur intersint, a dominicæ autem mensæ convivio segregentur, & illa Papæ Felicis, oblationem omnibus modis non sinantur offerre, sed tantummodo secularibus in oratione sociantur*. Item, inter eos qui in oratione sola communicant, quæ quidem omnes loquendi formæ, sive Græcæ, sive Latinæ, eodem recidunt, sensumque eundem plane complectuntur, ut mox videbimus.

Peracto igitur tertio gradu, purgatisque impositione manuum pœnitentibus, absolutio impertiebatur, & ad simplicem communionem admittebantur, hoc est communionis Christianorum jus obtinebant, & ad quartum pœnitentiæ gradum transibant, qui gradus in eo situs erat, ut digressis Catechumenis & pœnitentibus in Ecclesia remanerent, orationibus solemnibus & sacro interessent, Sacrosanctum Eucharistiæ sacrificium oculis usurparent, & cum distribuebatur adessent, orarent cum fidelibus, eorumque orationum participes essent, & jus communionis, mysticque Christi corporis haberent: denique in ea restituebantur omnia, quæ peccato amiserant; his tantum exceptis, quod quamquam sacræ Eucharistiæ viderent, sacrificioque interessent, eam tamen percipere non possent: nihil præterea offerre altari poterant, quod Sacerdotum ma-

Anibus Deo postea consecraretur, quod aliis fidelibus facere liceret: Denique nomen eorum in album fidelium non referebatur, hoc est non offerebatur, nec in precibus, quæ Deo pro fidelibus a Sacerdotibus offerebantur, eorum erat ulla injecta mentio. Quod ad reliqua attinet, sive civilia, sive Ecclesiastica, pœnitentes quarti gradus pares omnino aliis erant. Hic est igitur quarti illius gradus status, cujus exacto tempore restrictio illa, censuraque tollebatur: hoc est, ad participandum Sanctissimum Sacramentum, oblationesque perinde ac a cæteris offerendas, aggregabantur, majoremque, ut appellabant, reconciliationem obtinebant.

Atque ut hæc omnia sigillatim confirmemus, primum facile est ostendere, eos una cum Catechumenis, & pœnitentibus aliis non fuisse digressos; sed cum fidelibus, Missæ, & precibus fidelium interfuisse. Nam cum certum sit eos post Catechumenos, & tertii gradus pœnitentes moratos fuisse quibus digressis statim Missa dicebatur omnino necessarium erat, ut missæ una cum fidelibus interessent, ut vis ipsa vocis græcæ *ovœsœus*, quæ ad eam rem explicandam usurpatur, indicat. Denique *orare cum fidelibus, participare orationibus, communicare in oratione*, similesque locutiones non habent hunc proprium sensum, in partem venire meriti & fructus, qui a Deo precibus aliorum impetratur; (qui nunc communis est sensus, cum dicimus aliquem orationum participem esse,) sed proprie & expresse significant, ad sacrum audiendum admitti, unaque cum aliis fidelibus, uti corporis ejusdem partem & membrum orare. Etenim *orare* & *oratio* apud antiquos scriptores pro liturgia, & missa pene semper accipiuntur: quare quandoquidem *orare* poterant, & orationibus fidelium participare; efficitur profecto, ut & sacro interesse potuerint, & ex consequenti Sacrosanctam Eucharistiam, ejusque distributionem, cæteraque sacramenta, quæ in Missa administrabantur, & caeremonias viderint.

Restat probare eos quamquam sacro interessent, eaque quæ mox commemoravimus, viderent, sanctam tamen Eucharistiam non percipisse, nec ulla altari munera obtulisse, quæ postea Sacerdotum orationibus consecrata & inaugurata Deo offerebantur; expresse confirmant hæc verba *in sola oratione communicent*. Nam si solius orationis participes fuerunt, certe non fue-

fuerunt Eucharistiæ. Præterea loci omnes auctoresque qui pene infiniti sunt, qui ajunt exacto quarti gradus tempore reconciliatos altari pœnitentes, Sacramentorumque, & mysteriorum participes factos, redditumque jus Eucharistiæ recipiendæ & impertitum eis *summum bonum, & quod est perfectum*, manifeste declarant, eos dum in quarto gradu hærent, neque summi illius boni capaces fuisse, neque altari reconciliatos, cum id dicantur peracto tempore consecuti. Quod ad probationes spectat, quæ efficiunt neque licuisse ipsis offerre munera, neque eorum nomen aut in catalogo fidelium scriptum, aut in precibus quæ pro fidelibus offerrentur, recitatum fuisse, quærat & investiget eas Lector in peculiaribus ea de re capitibus, ubi fusc a nobis afferuntur.

Peracto tempore pœnitens majorem reconciliationem, & una cum illa jus absolutissimæ communionis fidelium, Sacramentorumque omnium percipiebant. De illa autem reconciliatione actum est duobus in locis, capite de quatuor impositionibus manuum, & capite de ultima reconciliatione: hic tantum addam non fuisse quantum aliquem pœnitentiæ gradum, ut nonnulli arbitrantur, qui eam quod idem est *μίσθιον* pro quinto gradu statuunt, neque attendunt pœnitentes quarto gradu perfectò absolutoque, non fuisse amplius pœnitentes, cum participes essent Sacramentorum, ejusdemque cum aliis fidelibus conditionis, quos nemo unquam in quinto pœnitentiæ gradu collocavit, ergo neque pœnitentes, cum ad idem jus pervenerint, redire in quarto gradu constituentur: *μίσθιον*que illa, cum nihil aliud sit quam Sacramentorum plena participatio, exitusque pœnitentiæ, certe quintus gradus nominari non poterit.

Quod si quærat quamobrem antiqui quartum illum gradum posuerint, (nam quandoquidem pœnitentes Deo satisfecerant, & ex Ecclesiæ æstimatione criminum suorum pœnas pares expleverant, absolutique erant, & jus communionis impetraverant,) quorsum ad tempus præterea Eucharistia privabantur? cum nostris sæculis & temporibus contrario plane modo Eucharistia antequam satisfecerint, permittatur, primis sæculis etiam cum satisfecerant, negabatur. Nulla potest congruentior commodiorque afferri ratio, quam quæ ex reverentia ac religione petitur, qua adversus

Asanctam Eucharistiam ferebantur: detestabile quippe Deo & hominibus, non solum existimabant hominem vel levissima macula inquinatum, aut maculæ nebula offusum ad Eucharistiam accedere, sed etiam periculosum absolutos pœnitentes eam tangere & attrectare, quod non satis sancti & sanctificati censebantur, quibus tanta res committeretur.

Quare tempus aliquod eis communione precibusque fidelium & sacræ Eucharistiæ aspectu sanctificandis destinabant. Certo enim credebant tantam inesse vim, vel in ipso Eucharistiæ aspectu, ut pectus purgaret & sanctificaret. Ea ratio est quamobrem etiam post absolutionem Eucharistia differretur: sic etiam eam sæpe pœnitentibus in morte, quanquam absolutis, negabant, ne ab indignis hominibus ea tangeretur: pari etiam modo Eucharistiam & Confirmationem plerumque iis dare nolabant, qui baptismo ante lustrarentur, quam Catechumenorum ceremoniis purgati expiatique fuissent; quod vererentur, ne non satis digni purique ad ea sacramenta percipienda accederent.

OBSERVATIO XXVI.

Exomologesis.

Asim dicere hanc vocem *Exomologesis*, magis antiquis auctoribus frequentatam quam recentioribus nostratibus cognitam esse, tamen post eos, accuratorem illius notionem dare velle non vacet periculo. Multi ut Cardinales Bellarminus & Baronius anno Domini 1556. Maldonatus in suis controversiis, Pamelius suis ad Tertullianum & Divum Cyprianum commentariis, pro certo asserunt, Patres ut plurimum hac voce confessionem peccatorum arcanam & auricularem intellexisse; verum diu multumque pensitatis omnibus, ubi ea habetur, locis, illorum opinioni non possum accedere.

Nam ut omittam confessionem auricularem, de cujus antiquitate simul ac necessitate spero me dicturum & probaturum majore otio, ita mihi videtur ut quemadmodum Patres semper existimarunt, Pœnitentiam esse dolorem & aculeum quibus peccatores ex conscientia offensarum in Deum lancinantur: ita semper ipsos hanc vocem *Exomologesis* adhibuisse, cum si-

R

gni-

gnificare vellent ritus exteriores, utpote flendi, ingemiscendi, seipsum inculandi, & id genus alia poenitentibus usitata? atque ut perfectius istius vocabuli usus innotescat, neminem præterit illis prioribus sacculis poenitentes longa admodum & laboriosa defunctos esse poenitentia, per quam assiduus fletibus se ipsos conficerent, pro vestibulis adium sacrarum starent ad testandum publice erroris sui dolorem: quin & humi jacentes Episcoporum pedibus, martyrum genibus advolverentur; cæterorum quoque fidelium identidem orantes unumquemque, ut sibi apud Deum deprecator adesset, operi sacco; horrore squaloreque prorsus obliiti: peracta vero poenitentia Episcopus eos ex aditu in medium templi deductos, coram Presbyteris, Diaconis, viduis & populo sistebat, ubi rursus humi procumbebant, crimina sua detestabantur, ubertim flebant, omnium se precibus commendantes, nec unquam eodem se relapsuros sancte dejerantes. Comperi quoque itaque ultimum hunc ritum ob id sæpe Exomologesim a Patribus esse nuncupatum, quod in se plurimos actus haberet, dolorem admittæ culpæ præferentes, non secus ac omnis actio & ratio vitæ poenitentium inter poenitentiam agendam perinde Exomologesis aliquando dicitur: sed quoniam actus illi, dum ageretur poenitentia, aliquanto diuturniores erant, sæpius Exomologesis vocabulum acceptum reperitur, pro primis illis inter agendam poenitentiam actibus.

Tertullianus id perspicue docet; negat enim satis esse privatim dolere de peccatis, ut in prima poenitentia, verumetiam aliquid ultra requiri: nempe palam faciendum esse hunc dolorem exterioribus actibus, ut pote flendi, ingemiscendi, jejunandi, se ipsum cruciandi, qui Exomologesis appellatione veniunt: *Tanto operosior probatio est, ut non sola conscientia præferatur, sed etiam aliquo actu administratur, is actus qui magis græco vocabulo exprimitur, & frequentatur Exomologesis est.* Igitur Exomologesis nihil aliud est, quam actus illi, quibus palam testaris te peccasse. Eodem sensu ait: *Exomologesis prosterndi & humilificandi hominis disciplina est conversationem injungens misericordiae illicem*: nimirum disciplinam esse quendam, qua non solum jubetur poenitens demittere se, & humi prosternere coram omni populo, ve-

Arum etiam ita vivere, ut tota ejus vitæ ratio constet jejuniis, lacrymis, vigiliis, planctibus, per noctes diesque: non potest clarius neque dilucidius explanari, quid sit Exomologesis neque efficacius probari, hos esse exteriores actus, qui exomologesis nomine appellantur: æque dilucide paulo infra eadem res astrui potest his verbis: *Cum igitur provolvit hominem magis relevat, & sequentibus: unde colligitur actus illos exteriores, quos dolor admitti criminis nobis exprimit, Exomologesim dici.*

Verarum explicationum is est character, ut per omne & in omnibus sibi consentiant, ideo quod habetur capite decimo de Exomologesi multo melius & commodius explicatur a nobis quam ab iis, qui Exomologesim confessionem auricularem exponunt: plurimos ait defugere hoc opus, id est Exomologesim de qua loquitur pudore profitendi suas maculas & sordes: & infra dum dicit erubescendum esse de culpis confessione detectis, coram iis qui ridere & subannare, aut alioqui minime æqui bonique consulere id factum parati sunt: verum coram fratribus nostris, & conservis, qui nostra delicta æque ac nos ipsi lugent, & in participatum doloris veniunt, nequaquam verecundari oportere: hoc inquam satis declarat eum, non de confessione auriculari, nec de publica loqui, non de auriculari, quia pluribus non fiebat; non de publica, nam ajunt confessionem publicam (quod quam verum sit alibi dicemus) non nisi publicorum criminum fuisse: ac proinde peccatorem non magno rubore suffusum in confitendo ea quæ omnes scirent, nec magnopere pudori consulturum eum, vel eo tacente ex conscientia publica nihilo minor infamia sequeretur. Adde quod hæc verba in plurali, *quid tuos*, item, *quid consortes*, item, *non potest copus*, item, *cum doleat universum*, item, *ergo cum te ad fratrem*, item, *aque illi*, plus satis testatur pudorem illum fuisse ex necessitate peragendi hoc opus, id est Exomologesim, coram plurimis.

Sine qua etiam explicatione apud homines sagaces non datur emergere ex hoc loco, malo enim ad miseriam pervenitur. Quomodo enim pervenitur ad confessionem auricularem aut publicam malo? quid accommodatum his verbis reperiunt? Incidi in aliquas explicationes; sed auctorum reverentia errores & somnia referre prohibeor.

beor. Loquitur de Exomologesi, ait enim, *Miserum est sic ad Exomologesim pervenire, postea inquit, malo enim ad miseriam pervenitur*, proinde vocat Exomologesim miseriam ad quam malo ait perveniri, ut hoc intelligatur redeundum est ad nostram expositionem: Exomologesim scilicet tam primam quam secundam, esse actus externos poenitentiae, ut lacrymas, fletus, jejunia, macerationes, & publicam illam suorum criminum detestationem. Itaque hoc loco agit tanquam in persona eorum, qui Exomologesim fugiebant, inquit, multum mali perpetiendum esse, ut ad majus malum perveniant; hoc enim pro malo ducebant tantum tempus infumere in peragendis poenitentiae ritibus quae erant prima illa Exomologesis, proque longe maxima miseria ultimam Exomologesim perficere in media Ecclesia coram omni populo, hoc est, deduci ab Episcopo ab utroque vestibulo in medium templi, habitu poenitenti, sacco & cinere coopertum, humi procumbentem, pacem veniamque a Deo & Ecclesia petentem, ibique admoneri ab Episcopo: illud est *malo ad miseriam pervenire*, per primam, ad secundam accedere, sive per rigidos actus poenitentiae, ad ultimam istam Exomologesim, quae severitatis & pudoris plena erat, pervenire. Ultima Exomologesis, quam Tertullianus hic appellat miseriam, probe descripta est in libro de Pudicitia: *Et tu quidem poenitentiam mœchi ad exorandam fraternitatem in Ecclesiam inducens conciliatum & concineratum cum dedecore & horrore compositum, prosternens in medium ante presbyteros, omnium lacrymas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem*. Describit omnes actus ultimae Exomologesis usque adeo sævos & laboriosos, ut nonnulli eos, uti dixit in libro de poenitentia, miseriam appellarent. Libro de oratione mentio fit Exomologesis utraque significatione: *Exomologesis est petitio veniae*. Item, *Exomologesis debitorum in deprecatione*, quæ de Auriculari confessione accipi nequeunt. Ait enim dicendo, *& dimitte nobis debita nostra*, fieri Exomologesim: verum de actibus illis tempore poenitentiae, aut ea demum absoluta usitata.

In exemplum & ad explicandum Exomologesim lib. de poenitentia, & libro de patientia dat regem Babylonis, unde pro-

batio ista elici potest, Exomologesim non esse confessionem auricularem, sed poenitentiam & detestationem suorum peccatorum, qualem egit rex, *Diu enim poenitentiam Domino immolarat, septenni squalore Exomologesim operatus*: in altero libro, *sic ille Rex Babylonis offenso Domino cum squalore & padore septenni ab humana exulasset forma*, ubi actus poenitentiae, & satisfactionis Exomologesim appellat.

B Veniam ad D. Cyprianum qui sui sæculi non optimus modo est interpres, sed etiam Tertulliani propius fidem est, præcedentia secula non usurpasse alio sensu hanc vocem, quam quo in ejus scriptis reperitur, primo libro, Epist. undecima, *assimato justo tempore postea Exomologesi facta ad Ecclesiam redeant*.

Exomologesim post poenitentiam agebant, quod argumento certissimo est non significare confessionem auricularem: libro tertio Epistola quinta, *Exomologesi facta & manu eis in poenitentiam imposta*. Loquitur de crimine publico, & de poenitentia publica: quapropter hoc loco Exomologesis non confessionem auricularem sonat, sed ultimum istum actum, & ultimam detestationem, quam in more habebant, dum absolutionem reciperent. Accedit quod locus iste tribus aliis congruit, a quibus etiam explicationem mutuatur, hic enim de lapsu quodam loquitur, qui interventu & deprecatione martyrum absolutionem recipere debebat, si morbus & mortis periculum ingrueret; de eodem ait libro secundo Epist. 7. *Eorum autem quorum vite sue sine urgens exitus dilationem non potest ferre, acta poenitentia, & professi frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentis ac vere poenitentis animi signa prodiderint, cum spes vivendi secundum hominem nulla subfuerit, ita demum caute, & solcite subveniri*. Et epistola decima septima libri tertii, *ut qui libellos a martyribus acceperunt si incommodo aliquo aut infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectent presentiam nostram, quin apud presbyterum quemcumque presentem, vel si presbyter reperi non fuerit, & urgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque Exomologesim facere delicti sui possint*: eodem plane sensu, sequenti epistola, *Credo ut qui libellum a martyribus acceperunt, & auxilio eorum adjuvari apud Dominum in delictis suis*

possunt, primi infirmitate aliqua & periculo cœperint Exomologesi facta.

Quatuor isti loci eundem sensum, eandem explicationem habent, & ejusdem sunt argumenti: in omnibus agit de lapsis per Martyres commendatis, concluditque passim si ægrotis mortis periculum imminet, dandam esse absolutionem ubi fecerint Exomologesim: quamobrem reciprocam debent inter se lucem accipere, quodque vocat Exomologesim in tribus quatuor locorum, intelligendum est explicatione ejusdem verbi, quam dat in quarto libri 2. epist. 7. ubi quod appellat in tribus aliis Exomologesim, per hæc verba explicatur, *professa frequenter detestatione factorum*, & quod hic ait recipiendum, postquam *professus detestationem suorum factorum*, & tribus aliis explicat post factam Exomologesim, *Exomologesi facta*: unde liquido constat, quod facere Exomologesim, nihil aliud est, quam publice cum fletibus, & gemitibus detestari peccata sua, sive per dies pœnitentiæ sive illa peracta.

Locus epistolæ 17. libri tertii negotium interpretibus exhibuit ob duas maxime difficultates: primam quomodo quis confiteri possit Diacono: alteram quomodo Diaconus possit absolvere a peccatis, cum peculiariter hoc ministerium & hæc auctoritas sit penes presbyteros. Cardinalis Baromius anno Domini 159. numero 21. Pamelius initio epist. 13. D. Cypriani, Maldonatus in controversiis de pœnitentia, asseverant reconciliationem esse pœnitentis publici cum Ecclesia, nihilque aliud fuisse, quam absolutionem a pœnis satisfactoriis, aut ab excommunicatione. De ultima difficultate alius erit dicendi locus. Quod ad palam attinet, facile resolvi potest illa, quam dedimus Exomologesis vocabuli explicatione, quod cum nihil aliud sit, quam peccatorum suorum detestatio cum fletibus & lacrymis, non vero confessio quædam auricularis, cumque actus esset fieri solitus in pœnitentiis, Diaconus poterat eum exipere, & de eo testari, præsertim si pœnitens infirmitate ad mortem laboraret. Cetera persequamur: in epistola 14. libri tertii, & secundum disciplinæ ordinem ad Exomologesim veniant, loquitur de actu post pœnitentiam fieri solito, postque satisfactionem; propterea non potest intelligi de confessione auriculari, sed de ultima hac Exomologesi, ad quam non accedebant,

Anisi peracto pœnitentiæ suæ tempore, ut ipse dicit, *agant peccatores pœnitentiam iusto tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad Exomologesim veniant*: eodem sensu quod sequitur: *nondum pœnitentia facta, nondum Exomologesi finita*. Toto tempore & decursu suæ pœnitentiæ perpetuam Exomologesim, & perpetuam suorum admissorum detestationem, quæ ultima hac Exomologesi terminabatur.

Ejundem est explicationis locus ille in epistola sequente, *ante actam pœnitentiam, ante Exomologesim gravissimi atque extremi delicti factam*, ubi semper loquitur de Exomologesi post pœnitentiam & satisfactionem; quod argumento est hanc vocem non debere accipi de confessione auriculari quæ præcedere debeat, sed de illo quem diximus actu: in epistola 16. ait quod *Exomologesi fiat inspecta vita ejus qui agit pœnitentiam*: non accipitur hic Exomologesis pro confessione auriculari, quasi vellet auctor dicere eam faciendam esse pro modo peccatorum ac vitæ illius qui vult agere pœnitentiam, quia de re loquitur, quæ post pœnitentiam fieri debebat: sed accipitur pro ejusmodi actibus, quos descripsimus, quos remittere aut intendere in Præsidentis aut Episcopi erat officio & potestate: & quia de minutis peccatis est mentio, idcirco ait, Exomologesim remittendam esse, atque inde inferi, si in parvis erratis pœnitentes pœnis & lacrymis dolorem suum testantur, multo potiori ratione in gravioribus criminibus idem faciendum est, & pro satisfactione etiam patiendum.

Epistola XXXI. Exomologesi quæ fiebat in ipso pœnitentiæ curriculo & spatio optime his verbis expressa est, *quod triennio jugiter ac dolenter, ut scribitis, cum summa pœnitentia lamentatione plauerunt*. Libro IV. Epistola 21. discrimen assignat inter confessionem & Exomologesim: *Et quis apud inferos dum confessio non est, nec Exomologesis illic fieri potest*. Atque inde sequitur, ni fallor, Exomologesim post confessionem fuisse, & quidquid sit, illam diversum quid a confessione existisse. Idem dicit ad Demetrianum, *Quando istinc expressum fuerit nullus locus pœnitentiæ & nullus satisfactionis effectus*: ubi satisfactionis effectus, Exomologesim sonat, quæ ex effectibus satisfactionis præcipuus erat. Et quod ait Amaniam videlicet, Azariam, Misaelem, & Danielelem, quamvis inno-

centes, Deo tamen Exomologesim fecisse Atur, jam in extremis sita? sed cilicio car-
 fatis ostendit, Exomologesim non esse con-
 fessionem auricularem, sed deprecationem
 quandam hominis cum detestatione suorum
 scelerum, se miserrimum peccatorem esse
 confitentis: quodque ait eodem libro: *hoc*
ipsum apud Sacerdotes Dei dolenter & sim-
pliciter confitentur, Exomologesim consci-
entia faciunt, animi sui pondus exponunt:
 prima verba intelliguntur de ea confessione
 criminum, quam peccator agebat; & sane
 contentaneum est fuisse confessionem quan-
 dam peculiarem, verum quæ sequuntur,
 non hoc sibi volunt quod confiterentur,
 (dixerat enim antea) sed quod quandam
 Exomologesim licet de minimis delictis
 agerent, & quidem de rebus quas non fe-
 cissent, sed dumtaxat cogitassent, qualque
 confitendo presbyteris aperuissent. Exomo-
 logesim igitur conscientia facere, est age-
 re poenitentiam & actus quosdam externos
 dolentis contritque animi propter tantum-
 modo cogitata: ultima hæc verba, *animi*
sui pondus exponunt, non hoc sibi volunt
 quod deponerent peccata sua in manus sa-
 cerdotum; sed quod per poenitentiam &
 Exomologesim conscientiam liberarent scrupu-
 lo & onere offensi per cogitationes Dei.

Ac quemadmodum multa erant peccato-
 rum genera, ita multæ species erant Ex-
 omologesim & poenitentia: ac reor equi-
 dem minorum peccatorum Exomologesim
 privatim fieri solitas aliquo actu externo,
 ut coniectis in caelum oculis fatendo se
 reum & noxium esse, pectus feriendo, &
 nunquam in eadem recasurum repromittendo.
 Nam, *exponere*, apud Divum Cypria-
 num ut plurimum significat deponere, ex-
 ecutere. Eusebius libro 6. cap. ultimo recte
 describit Exomologesim Natalis: *at mul-*
tis lacrymis errorem suum deflens ante pe-
des Episcopi Zepherini prostravit, & vesti-
giis omnium, non modo presbyterorum, sed
etiam laicorum multa cum lamentatione pro-
volutus, in lacrymas & miserationes omnem
provocavit Ecclesiam, ut indulgentiam sibi
a Christo continuis & jugibus pro ipso pre-
ibus implorarent.

Salvianus libro 1. ait eum qui in morte
 versatur non posse facere diurnam Exomo-
 logesim: unde perspicuum fit, non posse
 accipi Exomologesim pro confessione auri-
 culari, sed pro illa Exomologesi, quam in
 decursu & spatio poenitentia agebant; sed
 quando ei Exomologesim diuturna opitulabi-

nes conterer, ac favilla, & cinere solida-
 bit, ut mollitiem videlicet poenitentia vo-
 luptatis presentium asperitatem duritia com-
 penset. Fabiolæ Exomologesim recte de-
 scribit Hieronymus. Quod Divus Irenæus
 ait de mulieribus Rodanensibus, de Con-
 fessione auriculari nequit intelligi, quidem
 & jam in manifesto Exomologesim faciunt:
 non enim fit publice. Pacianus quoque
 nonnulla habet de Exomologesi, quæ de
 confessione auriculari explicari nequeunt.

OBSERVATIO XXVII.

Apud Diaconum Exomologesim facere D. Cy-
prianus Epistola XVII. libro III.

NON me poeniteret aliquid in explican-
 dis Patrum scriptis industria atque
 operæ posuisse, si probabilem Divi Cypria-
 ni sententiam possem huic chartulæ intexe-
 re: quid enim jucundius, aut quam laborum
 majorem invenire possumus levatio-
 nem, quam reconditos & omnibus pene
 incognitos verborum sensus eruere, & in
 medium exponere.

Igitur meminisse vos oportet de homine
 mentionem esse in hac epistola qui perfidia
 & idololatriæ damnatus esset, quique gra-
 vi morbo affectus & ferme moriens ex
 Martyrum commendatione, pacem Eccle-
 siæ flagitaret: *Occurrendum puto fratribus*
nostris, ut qui libellos a Martyribus acce-
perunt, si incommodo aliquo & infirmita-
tis periculo occupati fuerint, non expectent
presentiam nostram, quin apud Presbyterum
quemcumque presentem, vel si presbyter re-
pertus non fuerit, & urgere exitus ceperit,
apud Diaconum quoque Exomologesim face-
re delicti sui possint, ut manu ei in poen-
itentiam, imposita, veniam ad Dominum
cum pace quam dari Martyres, litteris ad
nos factis, desideraverunt. Quod cum ita
 res se se habeat, quæstionis est, quid sit,
 apud Diaconum Exomologesim facere, & ab
 eodem Diacono manum in Poenitentiam
 imponi.

Pamelius cum ceteris interpretibus, Ex-
 omologesim apud Diaconum facere, nihil
 aliud sibi persuadent esse, quam aliquem a
 poenis satisfactoriis, aut ab excommunica-
 tione liberari a Diacono. Sed ab his do-
 ctissimis viris libenter quærerem, qua ra-
 tione horum saluti, qui capitalis delicti rei
 mo-

moriebantur, consulatur a Divo Cypriano, A nam id obscurum nec est, nec ullo modo dissimulare possunt; hos de quibus in hac ipsa epistola deliberatur, in manifesto idololatriæ crimine a morte deprehenso & occupatos esse: si enim ejusmodi manus impositione pœnæ duntaxat satisfactoriæ, ut ajunt ipsi interpretes, remittuntur, quomodo eisdem Deo purgatos facient de peccato idololatriæ impurisque sacrificiis?

At sentio; dicent Diaconum ab excommunicatione liberare posse; hac in re quoque ab iis non dissentio, sed nihil tam apertum est, nihilque tam perspicuum, quam de lapsis illic sermonem esse, qui non solum essent a ceteris avulsi, sed etiam qui idololatriæ scelere se se polluisent: quapropter eodem relabimur, semperque sciclitandum superest, quid causæ esset, cur potius in Ecclesiæ Patrumque quam Dei gratiam revocarentur; id est cur potius ab excommunicatione, quam a peccato solverentur? Adde Diaconum in Episcopi locum aut Presbyteri substitutum videri, ait enim, *si Presbyter repertus non fuerit, & urgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque Exomologesim*, ejusdemque muneris partem Diacono assignari a Divo Cypriano, quam Episcopi & Presbyteri obire & attingere potuerunt. Quapropter aut Episcopo & Presbytero nihil aliud mandari hac epistola, quem ut nocentissimos homines, & jamjam morituros a re levi, id est ab excommunicatione præsentibus absolvant; quod plane est ridiculum & nulli, ut opinor, probandum, aut certe similem & parem potestatem Diacono & Episcopo concedi: ac proinde Diaconum a peccato gravissimo eximere posse. Alia insuper in Pamelii sententia superest difficultas, quod non alio utatur sermone & more loquendi D. Cyprianus, cum de absolutione, ut ita dicam, sacramentali agit, quam hoc ipso, quod in hac epistola habetur, *manus in pœnitentiam imponere*. Quare qua ratione persuaderi potest eisdem verbis hoc loco significari absolutionem ab excommunicatione, quæ alibi semper & ubique de sacramentali accipienda esse, nemo negabit.

Si quis vero ad aliam explicationem confugiat, atque contendat de propria & sacramentali absolutione agere Divum Cyprianum, animadvertat quæso id potestatis olim Diaconis nunquam concessum fuisse: quæ enim penes eos posset esse potestas delicta condonandi?

In hisce difficultatibus quid eligendum, quidve dicendum non minimi est negotii: attamen sic omni ratione tentandum puto, si minus ut explicatio nostra primo intuitu satisfaciatur, at certe ut antiquam illam disciplinam, vel ad id quod apud antiquos erat in usu, propius accedat. Hos ego de quibus contendimus absolutos fuisse a quopiam Martyre, ut affirmem hæc ipsa Divi Cypriani verba impellunt: *Veniant ad Dominum cum pace quam dari Martyres litteris ad nos factis desideraverunt*, & litteris ad hoc tantum a Martyre commendari, ut ab Episcopo & Ecclesia intelligeretur veniam eos impetrasse, alias enim ostendimus morem in Africana Ecclesia tum obtinuisse, lapsis ut ignoscere veniamque indulgere possent Martyres: non solum participes eos faciendo meritorum, quæ martyrio & tormentis consecuti essent, sed etiam quod plerique omnes qui in fodinis aut triremibus detinerentur, sacerdotes essent, aut presbyteri. Quare quæ adversus primam explicationem poterant afferri, quæque eam minus firmam & probabilem efficiebant, hac ratione tolluntur; cum hi de quibus loquitur Divus Cyprianus, omni culpa & crimine vacarent, nullaque ob hanc causam sacerdotis opus haberent, manus impositione & absolutione, ut a peccatis absolverentur.

Sed eis manus a Diacono imponi jubetur, non ut societati fidelium reddantur, aut jus communionis quod peccando amiserant, recuperarent; sed ut ritus & ceremoniæ, quas in carceribus non potuerant celebrare, perficerentur, non solum enim antiquos ad delenda peccata manum imposuisse reperies sed etiam ut pœnitentiæ ceremonias & ritus observarent.

Nam postquam ab Episcopo quispiam expiatus esset, ceteri mox clericorum eidem manus imponebant, *ante manum ab Episcopo & Clero impostam*, ait auctor noster qua formula & ritu ceteris fidelibus adjungebatur, censebaturque corpori Ecclesiæ agglutinatus: idem Divus Cyprianus, *per manus impositionem Episcopi & cleri jus fraternitatis pœnitentes accepisse*.

Veniamus nunc ad Exomologesim quam pœnitentes apud Diaconum jubentur facere: nihil opus est repetere, quæ de Exomologesi alibi disseruimus; satis enim intelligitur de ultima Divum Cyprianum hæc epistola locutum esse, quæ cum esset ultimus

mus actus pœnitentiæ, quo ea ipsa pœnitentia clauderetur; quove veniam deprecarentur pœnitentes, recte monet Divus Cyprianus, ut præsentē Diacono ea defungantur: quibus si opponas homini ab omni offensa purgato, & a Martyribus expiato, quemadmodum eum esse fatemur, de quo queritur hac epistola, nihil opus fuisse pœnitentiam claudere, aut Exomologesim facere: Tertullianum interpellabo, qui ait libro de oratione, fideles & sanctos Exomologesim facere cum a Deo veniam debitorum postulant, *Exomologesi debitorum in deprecatione*, plerumque enim ceremoniæ, etsi rem ipsam assecuti simus, repetuntur.

OBSERVATIO XXVIII.

Mortis metu Absoluti ad Pœnitentiam revocabantur.

CAnones 13. Nicæni, 36. Epauensis, 76. & 78. Carthag. 4. 12. Tolet. 11. tertius Aurelian. 1. Divus Gregorius Nyssenus duobus in locis epistolæ ad Episcopum Mitylenarum, 8. Barcinonensis & alii quamplures decernunt, uti pœnitens afflicta perditaue valetudine, accepta absolutione, pœnitentiaque nondum peracta, si convalescat, interruptam pœnitentiam repetat & continuat. Id autem contra quam adversarii nostri obloquuntur, perpendendum est, qui nos criminantur, quod antiquæ Ecclesiæ ritus pervertamus, quæ nulum unquam, uti volunt, ad communionem adhibebant, neque cuiquam peccata remittebat, nisi peccator multo ante supremo Judici longiore & duriore pœnitentia satisfecisset: nos autem contra absolutionem impartimur, & sceleratos homines communionē dignamur, antequam pœnitentiæ laborem ullum exceperint: in canonicis enim ostendere licet pœnitentem, tamen si noxarum expiationem acceperit, Eucharistiæ se paverit, non liberari cura ac sollicitudine pœnitentiæ peragendæ: neque peccatorum liberationem tribuere Ecclesiam pœnitentibus, priusquam suorum scelerum pœnitentia aliqua pœnas exolvissent, esse quidpiam, quod Ecclesiasticæ & veteri disciplinæ adversaretur: quandoquidem post Eucharistiam datam, & quodlibet reconciliationis genus creditum & commissum, ad eum gradum & locum pœni-

Atentiæ redibant olim pœnitentes in quo morbo confici & urgeri cœpissent. Quod si hoc tempore Ecclesia paulo clementior humaniorque quam primis sæculis sapius post peccatorum relaxationem concessam, satisfactionem proferat longius; tamen hoc ipso facto, nihil a se suscipi aut agitari quod antiquæ memoriæ Patres non decrevisset, & ad posteros transmisissent.

Quantum conicere aut judicare possum, tempore Divi Cypriani pœnitens, qui morbo lethali correptus absolutionem impetraverat, is, si expulsum erat mortis periculum, non tenebatur pœnitentiam persequi: hoc autem paulo post inventum & decretum est. Nam ait, *Suffocari a nobis non possunt, aut opprimi, aut vi de manu nostra, in exitum mortis urgeri, quoniam morientibus pax datur, necesse sit mori eos qui accipiunt pacem.* Quæ quærimoniæ ad Divum Cyprianum delatæ non fuissent, neque ad illas responsum fuisset, si ubi convalescent, ad pœnitentiam retexendam cogi potuissent. Postea autem in Concilio Nicæno provisum est, ut pœnitentes non ad eum gradum in quo collocati ægrotare cœpissent, sed ad quartum gradum redeundum sibi putarent, hoc est, inter communicantes orationibus reponerentur. Ad extremum sequentium Canonum varie & diversæ de hac re sententiæ reperiuntur, nam quidam severius quodammodo statuunt, ut ad eundem gradum, in quo periculose decubuisse, remigrarent, ut Canone 78. Carthaginensis, 4. Epau. 36. Divi Gregorius Nyssenus, eadem epistola docet. Nonnulli Concilii Nicæni auctoritatem sequuntur, & ejusmodi pœnitentes qui mortalitatis metu communionem receperant quamvis secundum aut tertium non perfecissent gradum, inter subsistentes collocari jubent, ut Felix canone quarto Epistolæ ad fratres Africanos.

Hæc autem decreta fuisse arbitror, quod dubitari posset, utrum percepta absolutione, & sancto Sacramento, inter pœnitentes relegari possent aut deberent. Nam ii pœnitentes qui in mortis discrimine communionē donati fuerant, hoc sui defendendi causa proferre poterant; criminis accepta venia non cogi oportere, aut posse, ut pœnitentiam longius producerent, & eam repeterent, quod eo nomine imposita fuisset, ut tantum ea digni haberentur. Deinde quod ad fidelium communionem reducti non

nen amplius, nisi novis sceleribus flagitiis- que admissis secerni ab ea possent: aliter si fieret eos videri qui secus agerent divina providentia resistere, quæ morbum immisisse videbatur, ut pace citius fruerentur. Præterea poterant ea dicere quæ a D. Cypriano ad Antonianum scripta sunt: *Cum magis in hoc iudicium divina pietatis & paterna lenitatis appareat, quod qui pignus vite, in data pace percipiunt, hoc quoque ad vitam percepta pace teneantur.* Has autem ob causas & rationes non arbitror tempore D. Cypriani eos fuisse ad poenitentiam peragendam remissos, tempore vero Concilii Nicæni non ad tertium gradum iterum relegatos, qui omnium atrocissimus & durissimus erat; sed tantum ad quartum, in quo communione Ecclesiæ omni ex parte fruebantur, si Eucharistiæ & oblationum communionem excipias.

Verisimile autem est Ecclesiam post Concilium Nicænum statuisse, ut qui in summo vitæ discrimine positi non solum jus communionis, sed etiam ipsam Eucharistiam recepissent, ad eisdem poenitentia gradus reddita sanitate compellerentur, in quo morbo tentati fuerant; quod illa suborta dubitatio esset, an iure ii ad poenitentiam cogerentur qui ad Eucharistiæ communionem redierant; atque ob id maxime quod ea omnium rerum quæ in Ecclesiis essent, præcipua censeretur quod etiam ea accepta poenitentia finem & scopum attingisse viderentur. Ut igitur omnis ea difficulas tolleretur, Ecclesia constituit, ut qui poenitentes absoluti fuissent, aut Eucharistiam in extremo vitæ periculo recepissent, præscriptis poenitentia diebus non transactis, omnes poenitentia dies percurrerent, & ad gradum illum in quo morbum contraxissent, reverterentur. Hujus decreti ratio hæc erat, ut peccatorum satisfactio certis quibuldam poenis & poenitentia laboribus perferendis responderet: propterea ab Ecclesiæ iudicio quod de poenitente tulerat, non temere recedendum, quod Deo fieret satis, & quantumvis absoluti essent, non propterea obstare, quominus satisfactionem cumulate expleant. Ad hæc etiam dici potest Ecclesiam id statuisse, quod animadvertisset plerisque morbum simulasse ut a laboribus & molestiis poenitentia eximerentur. Canon igitur 78. Conc. Carthag. 4. ob has causas decrevit, ut vel sumpta Eucharistia ad ter-

Atium suæ poenitentia gradum remearent.

Sed quo horum Canonum quaestionem magis intelligas, duo disceptemus. Primum, an poenitentes si quarto in gradu, aut tertii gradus spatio temporis ferme decurso adversa valetudine afficerentur, eoque tempore Eucharistiam recepissent, ad resumendam poenitentiam interruptam rursus adigerentur. Quod non facile crediderim; cum enim illa ferme esset exacta, beneficium seu gratia qua affecti fuerant, facile reliquam poenitentia peragenda partem compensabat, quod si simplici tantum reconciliatione, non autem Eucharistia donati fuissent, tamen in quarto gradu morbus eos intercepisset, affirmarim eos vi morbi depulsa ad poenitentiam recurrisse, quia Episcopus non eis Eucharistiam recusasset, in eo præsertim valetudinis statu, ni eos minus idoneos & dignos iudicasset, qui tanto beneficio afficerentur. Quapropter verisimile est eos ad poenitentiam recuperata sanitate rediisse; ut digni fierent quibus Eucharistia crederetur. Alterum observandum, etsi ad tertium, aut quartum gradum poenitentia redirent, tamen opinor non absolutione nova aut minima reconciliatione affectos, post spatia statuti temporis peragrata, quod non necesse esset eam denuo iterare, cum illam & accepissent, & absoluti viderentur: sed tantum majori reconciliatione, qua potestas eis fieret sumendi Eucharistiam.

OBSERVATIO XXIX.

Excommunicatos & poenitentes orare inter Catechumenos.

IN tertio gradu poenitentia exposuimus quomodo intelligendi sunt canones, qui de poenitentibus tertii gradus hoc dicunt, *orent & maneant inter Catechumenos.* Sed quo amplius lectori satisfiat, illud in hac observatione fusius explicandum est. Præterea & illud quoque explanandum quo sensu accipienda sunt, quæ canones dicunt de excommunicatis aut poenitentibus perpetua poenitentia mancipatis, quemadmodum legitur in 61. Canone Agathensis Concilii. *Et inter Catechumenos usque ad legitimam satisfactionem manere & orare precipimus.* Concilio Ilerdensi canone quarto, *usque ad Missam Catechumeni tantum admittantur in Ecclesiam*, Felix can. 2. *orationi*

tionem non modo fidelium, sed nec Catechumenorum omnimodis interesse: modus autem iste & loquendi forma offundit quassdam tenebras, quia primum per antiquam disciplinam vim & austeritatem nefas erat peccatorem aut excommunicatum introire in templum seu Ecclesiam.

Secundo quaeritur quomobrem constitutum sit, ut excommunicati, sive perpetuae poenitentiae poenitentes cum Catechumenis orent & supplicent: neque enim idcirco id permittebatur, quod excommunicati & hujusmodi poenitentes cum Catechumenis eadem benedictione donarentur, quia eorum causa diversa omnino erat, praesque & orationes quae Catechumenorum causa suscipiebantur, non ad ipsos excommunicatos pertinere, aut benedictione aliqua donarentur: neque item quod excommunicati in Ecclesia morarentur, aut Catechumenorum Missam audirent. Nam diversis verbis in 4. canone Ilerdensi dicitur, usque ad Missam Catechumenorum: unde colligas excommunicatos exire debere, antequam Missa Catechumenorum fieret. Ad extremum res tota etiam difficilior fit ex verbo orare & oratio, quod plerumque pro Missa sumitur, eaque de causa videretur excommunicatos posse Missam Catechumenorum audire.

Quo vero canonum illorum sententia discussis, disturbatque obscuritatibus percipitur, in memoriam sunt aliqua revocanda, varia olim fuisse peccatorum hominum genera; aliquos excommunicatos, quibus non ipsa fuerat poenitentia permessa, sed quibus tamen ejus efflagitanda copia facultasque fieret: alios ad mortem utique poenitentiae perferendae adjudicatos: alios qui a vitiis abstinere & temperare nollent, eamque ob rem Ecclesia excluderentur: alios denique qui poenitentiam non perpetuam, sed aliquot annorum agerent. Omnibus igitur his poenitentibus, si ultimos excipias, (nam hi in primo & secundo gradu poenitentiae, uti dicemus, cum Catechumenis non poterant orare) Ecclesia concedebat quidem primis saeculis Deum exorare: sed prohibebat ne Ecclesiam ingrederentur orationis faciendae gratia. Postea vero eo se submisit Ecclesia, ut illis adpromitteret liberum in aedes sacras introitum supplicandi Dei causa, praecipueque in illo quinto saeculo, quod experientia comperisset, audiendo Dei ver-

bo non parum ad poenitentiam interiore quodam afflatu eos commoveri; eoque nomine instituit, quamvis anathemate icti, aut communione privati essent, eos posse in Ecclesia Deo supplicare; sed quia aequum non erat, neque consentaneum eos Missae interesse fidelium, quod nullum esset fidelibus cum peccatoribus commercium, aut communio, decrevit licere illis cum Catechumenis orare, & concionibus de divino verbo habitis interesse, quae post Evangelii lectionem haberentur, (quod quidem Evangelium etiam post epistolam ante Missam Catechumenorum recitabatur, ob id praesertim, ut poenitentes audirent) hoc declaratur canone primo Valentiae in Hispania; sed modus hic esto: neque enim existimes oportet peccatores potuisse Catechumenorum Missam audire; nam & ideo canon Valentiae editus testatur: *ut sacrosancta Evangelia ante munus oblationem, ante Missam Catechumenorum, in ordine lectionum post Apostolum legantur, quatenus salutaria praecepta Domini nostri Jesu Christi vel sermone sacerdotis, non solum fideles, sed etiam Catechumeni, ac poenitentes, & omnes qui ex adverso sunt, audire licitum habeant*. Et canon quartus Ilerdensis, usque ad Missam Catechumenorum in Ecclesia admittantur. Non igitur rei divinae, seu Missae Catechumenorum licitum erat eis interesse; sed cum per Canones id eis liceat cum Catechumenis orare, non aliud intelligas, quam ingressum in Ecclesiam permitti, quo tempore Catechumeni, tertii gradus Catechumenatus introirent: sic ut non alio loco quam eo qui ipsis Catechumenis praescriptus esset, viderentur, aut non ulterius progredierentur; sed in genua procumberent, ibique ad modum & rationem Catechumenorum, si illis videretur, privatis orationibus Deum exorarent.

Ecclesia item dum Evangelium legere, aut pii sermones ab Episcopo haberentur, adesse eos posse, non grave duxit, ut percipi potest in isto canone primo Valentiae, in quo verbum illud *Poenitentes*, sumi debet non minus pro excommunicatis aut poenitentibus usque ad mortem, quam pro poenitentibus tertii & quarti gradus, quibus fas erat excipere sermones seu conciones tempore missae Catechumenorum pronuntiatas. Sed non ita certum est an ad poenitentes secundi gradus referri possit, quod

quod non plane adhuc constet utrum ejusmodi pœnitentes in Ecclesiam se conferre potuerint, quod & iis quidam privatim sermones ad illos accommodati haberentur. Propterea credibile est eos missarum propriis concionibus, quæ lectionem Evangelii consequiebantur, interesse non potuisse.

Sed ut unde delapsa revocetur oratio, dico *orare cum Catechumenis*, si spectes excommunicatos, necdum ad pœnitentiam admissos, aut pœnitentes perpetuæ pœnitentiæ addictos, aliud nihil significari, quam quod licuerit cum Catechumenis in Ecclesia pedem ponere, & in eodem loco consistere in quo hærent, ibique provolvere sese ad genua, & aliquas preces interponere. Ad hæc audire lectiones, epistolas, Evangelium, sermones quos Episcopus post eorum pronuntiationem conferret. Sed rebus illis quamprimum confectis, egredi coactos fuisse, nec missam Catechumenorum audire posse, quæ proxime conciones divinas consequeretur. Dico præterea id beneficium ab Ecclesia concessum Judæis, Paganis, Hæreticis, & Schismaticis ex Canone primo Valentini, & 34. Concilii Agathensis: *Judæi octo menses inter Catechumenos Ecclesia limen introeant*, & in sermonibus Patrum in Evangelia ut apud Divum Augustinum sæpissime reperias, *ut norunt fideles*, quibus verbis aperte inferas alios fuisse quam fideles eorum sermonum auditores: sed in memoriam illud ipsum revocandum tantum 4. 5. 6. sæculo, & in sequentibus id in sermonibus Patrum animadversum. Nam in primis sæculis huic disciplinæ locum nullum relictum legimus, quandoquidem solis concessum esset fidelibus quæ post Evangelia haberentur concionibus interesse.

OBSERVATIO XXX.

Quid sit plena Pœnitentia.

A Nonnullis dubitari video quid sit *plena pœnitentia*, *cujus apud antiquos auctores ac potissimum apud Divum Cyprianum frequens est mentio; sunt qui putent de peccatis eum plane pœnituisse, & veniam meritum esse qui pœnitentiæ tempus ab Episcopo constitutum explevit: contra vero pœnitentiam plenam eum non egisse, qui violato tempore, & nondum peracto jus communionis & pacem Eccle-

siæ obtinere nititur, quibus ejusdem Cypriani verba epistolæ undecimæ primi libri ad stipularem videntur. *Agant pœnitentiam plenam, quia quæ hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est, & ideo æstimato justo tempore postea Exomologeseos facta ad Ecclesiam redeat*, quasi plenam pœnitentiam eam appellet, quæ toto tempore ducitur, quod ab Episcopo decretum est: his proxime accedit eorum sententia quæ libello de lapsis leguntur, *ne Dominum graviter offensum longa & plena pœnitentia deprecetur*: nam longam & plenam juxta habere crederes, & eam plenam exilimare quæ longo tempore, & ab Ecclesia jussu adsumitur. Hujusce etiam explicationis verisimilitudinem mihi auxere aliquando verba epistolæ octavæ libri tertii, *antequam pœnitentiam plenam egissent*, Ibidem, *ut ante legitimum & plenum tempus satisfactionis pax ei concederetur*, quæ plenam pœnitentiam eam dicere videntur, quæ legitimo tempore, (id est ab Ecclesia præscripto,) perficitur.

Alii, ut in re dubia evenire solet, aliam referunt explicationem, neque putant solo tempore plenam pœnitentiam celebrari, nisi per gradus omnes, qui olim pœnitentibus assignabantur, ad finem pœnitentiæ & communionem peccatores devenissent. Olim enim certi gradus ponebantur, per quos necesse erat ad pacem Ecclesiæ sensim pervenire, ut ex canonibus Conciliorum, & præcipue Nicæni & Ancyranı probavimus. Enimvero fidelium animus tantopere a communione & societate perditorum & peccatorum abhorrebat, ut eos non nisi certis spatiis pristinum jus communionis, quantumvis animi ægritudinem, jejuniiis, lacrymis, & aliis iudiciis testarentur, recuperare sinerent: ex eorum igitur sententia plenam pœnitentiam is peregit, qui totum tempus & per singulos gradus decurrit. Ego vero neutram harum explicationum probare possum, plenamque eam esse reor, non quæ concessio tempore, & per gradus pergit ad veniam, sed quæ bona fide fit, nam qui animo vere dolenti Exomologeseos actus amplectitur, & ut ait Divus Cyprianus, lacrymis, gemitibus, fletibus dolentis ac vere pœnitentis animi signa prodiderit, is plenam pœnitentiam censetur facere. Et quemadmodum, quæ leguntur in eodem auctore de plena humilitate, & plena patientia ad tempus referri

no-

nequeant; ut *epist. 9. lib. 3. Episcopo pra-*
posito suo plena humilitate satisfacere, &
epist. 2. lib. 4. cum plena humilitate & sa-
tisfactione revocante. Item, tractatu de pa-
tientia, ut consummaretur in Christo plena
& perfecta patientia, ita plane, plena pœ-
 nitentia non ea est quæ tempore definitur,
 sed quæ iudiciis, id est lacrimis, fletibus,
 & jejuniis, animi dolorem patefacit.

Porro hæc verba *epistolæ secundæ libri*
 primi omnem dubitandi locum eripiunt,
agerent diu pœnitentiam plenam, etsi peri-
culum infirmitatis urgeret, pacem sub ictu
mortis acciperent, nam quis unquam de re
 quæ certo tempore includitur & perficitur,
 congrue diceret, eam diu agendam esse,
 quasi diutius ea ipsa fieri possit, aut dura-
 re, quam præscriptum esset. Idem prorsus
 confirmatur hisce verbis *epist. 2. lib. 4. Ne-*
que enim præjudicamus Domino iudicatur,
quo minus si pœnitentiam plenam & ju-
stam peccatoris invenerit. Nam agitur de
 peccatore, qui veniz locum invenerat in
 Ecclesia, cuique pax reddita fuerat, &
 tempus pœnitentiæ expleverat: quapropter
 satis indicat Deum alia ratione quam tem-
 pore, plenitudinem pœnitentiæ probaturum
 & examinaturum. Quæ ad aliam explica-
 tionem confirmandam afferuntur, tam le-
 via sunt, ut ea infirmare aut diluere ne-
 cesse non sit, nam quamvis plena pœniten-
 tia ea sit quæ iusta satisfactione Deum pla-
 care studet, ut ait idem D. Cyprianus, &
 de peccatore eas omnes pœnas sumit, quas
 peccatores solerent perferre; tamen conve-
 niens erat eam aliquo tempore durare,
 quamvis nullum ei certum esset constitu-
 tum.

OBSERVATIO XXXI.

Quatuor manus impositiones in decursu
Pœnitentiæ.

IN hac Observatione, nullum omnino
 fieri verbum volo de impositione ma-
 nuum, quæ usurpabatur in baptismo Cate-
 chumenorum, in confirmatione, in ordinibus,
 extrema-unctione, exorcismis & aliis
 Ecclesiæ caeremoniis. Non male positam
 aut locatam operam existimavero, si ex-
 acte & fideliter eas omnes protulero quæ in
 pœnitentia fiebant: quot genera olim in
 pœnitentes jam inde ab initio pœnitentiæ
 ad reconciliationem usque exercerentur,

Aquis pœnitentiæ finis & extremum. Nam
 cum varia multipliciaque manuum imposi-
 tionum genera reperiant, adeo ut perdiffi-
 cile sit & operosum, quo de genere in ca-
 nonibus agitur dispicere, plerique tanquam
 peregrini & hospites in lectione veterum
 canonum vim eorum non intelligunt, cum
 vel ipse canone 78. Concilii 4. Carthag.
 plerisque fixerit crucem, *Pœnitentes qui in*
infirmitate viaticum Eucharistiæ acceperint,
non se credant absolutos sine manus imposi-
tionibus si supervixerint. Nam cum ille de
 quo est sermo Eucharistiæ recepisset, non
 illa manus impositio pro absolutione & re-
 conciliatione simplici aut majori accipien-
 da est, quod ambæ sanctissimum Sacra-
 mentum anteverterent, neque cuiquam Eu-
 charistia nisi reconciliato altari præbere-
 tur. Neque vero in eo canone de manus
 impositione agitur, qua pœnitenti pœni-
 tentia concedebatur: cum enim canon di-
 cat fuisse pœnitentes, admittendum est ac-
 ceptam fuisse pœnitentiam. Ex hoc lubri-
 co scopulosoque loco facile iudicabit lector,
 laborem illum quem in cognitione omnis
 generis manus impositionis posui, non esse
 supervacaneum.

Cum igitur non indiligenter ea undequa-
 que eruerim, quatuor fuisse earum genera
 reperio, pœnitentesque si ad extremos pœ-
 nitentiæ dies seu terminum pervenissent,
 omnesque gradus illius percurrissent, qua-
 tuor manuum impositiones accepisse ob qua-
 duplices actiones omnino diversas & dis-
 tinctas: volo autem & contendo pœniten-
 tiam integram eos peregrisse. Nam si mors
 ante pœnitentiam oppressisset, unam aut
 alteram obtinuisse tantum, ut suo loco do-
 cebimus, non est dubitandum. Prima igitur
 manus impositio, quam pœnitentes for-
 tiebantur, erat ea qua peragendæ pœniten-
 tiæ copia facultasque daretur. Secunda,
 quam in tertio gradu pœnitentiæ conseque-
 bantur. Cum enim solemne Missæ sacri-
 ficium instaurabatur, certo in Ecclesiæ lo-
 co aderant, iisque in terram dejectis ante
 Evangelii recitationem ejusque expositio-
 nem, si priora sæcula respicias, Episcopi
 manus imponebant, & super eos certas pre-
 cationum formulas pronuntiabant. Tertia
 vero erat simplex illa reconciliatio (de quo
 alias differuimus,) quam a tertio gradu ad
 quartum discentes impetrabant, qua cor-
 poris Christi mystici communioni & socie-
 tati fidelium conjungebantur, omni adeo

in re, si oblationes & Eucharistiam excipias. Quarta & ultima erat absoluta reconciliatio maxima & perfecta, qua (ut diximus alias) digni qui Eucharistiam summerent, oblationem præsentarent, earumque participes fierent, reddebantur; quod unum tantumque beneficium summi boni loco Christiani numerabant. Seorsim & separatim has omnes manuum impositiones ita explicabimus, ut nemo sanæ mentis dubitare possit, quin antiqua illa disciplina eas instituerit, ut suscipiendæ & explendæ pœnitentiæ ratio quædam exacta magis & perfecta declararetur.

Primum igitur quod pœnitens sibi ab Episcopo dari postulabat, erat manuum impositio, qua pœnitentiæ agendæ copia fieret. Canon 12. Tolet. 11. *Pœnitentia per manus impositionem accepta*. D. Leo ad Narbonensem Episcopum resp. 2. *pro crimine aliquo suo per manus impositionem remedium accipiant pœnitendi*. Canones similiter omnes, qui de pœnitentiæ benedictione loquuntur, ad idem comprobandum pertinent: nam illa benedictionum genera non nisi manuum impositione peragebantur. Pœnitentiæ igitur agendæ facultas impositione manuum permittebatur: primaque ea erat, quam ex instituto Ecclesiæ pœnitentes recipiebant, si tamen pœnitentiæ modos rationesque præscriptas aut leges sequerentur. Quod si ante acceptam pœnitentiam nonnulli peccatores in morbum incidissent, ipsaque mortis necessitate victi obnixè contenderent sibi non modo dari pœnitentiam, sed etiam reconciliationem majorem & Eucharistiæ sumendæ copiam fieri, Episcopusque id quod petierant non recusaret, (ut canones standum esse ejus judicio decernunt) tunc temporis prima illa manuum impositione non donabatur, tamen si quod eam consequeretur obtinerent, sed ultimam illam & absolutam reconciliationem altera manuum impositione impetrabant, quæ illis pœnitentiam concedebat, & cum ea simplicem & majorem reconciliationem, sive jus ad communionem fidelium, & ad altarium & sacramenta conjunctim, idemque illa per se sola conferebat, quod ambæ aut tres confecerant. Quin & accidere quandoque poterat, ut sine illa prima manuum impositione in communionem fidelium aliqui admitterentur, hoc est non concessa attributaque pœnitentiæ copia, quales ii de qui-

Abus canone ultimo Concilii Epavn. & 78. Carthag. 4. qui pœnitentiam exigentes, necdum ea accepta animam efflasset, illi ipsi vi sententiaque eorum canonum fidelium corpori & societati post mortem quasi consociabantur, eisque jus communionis oblationum admittance reddebatur, qui tamen manus impositionem pœnitentiæ non leceperant. Nam alter canonum illorum sic habet: *Si quis fuerit mortuus, excommunicatus & jam confessus*. Alter vero, *si quis in infirmitate pœnitentiam petit, si casu dum ad eum sacerdos invitatus venit oppressus infirmitate obmutuerit*.

Quod ad secundam manuum impositionem attinet, verbosè satis & copiosè de ea in tertio gradu pœnitentiæ disputavimus, quo lectorem si aviditate quadam plura cognoscendi rapiatur, remittimus; hoc tantum, ex illis quæ illic probare conati sumus depromemus: Pœnitentes sese in terram prostravisse, & quandiu in tertio gradu consisterent, ab Episcopo secundas illas manuum impositiones accepisse, totiesque eis colla supposuisse, quoties sacrum missæ sacrificium celebrabatur. De hac impositione manuum explicari debet 78. canoni Concilii Carthag. 4. quem initio hujus observationis retulimus. Nam cum neque de duplici reconciliatione & absolutione, neque de benedictione pœnitentiæ intelligi omnino possit, ob eas rationes quas protulimus, videlicet eum de quo in illo canone actum est, tres manuum impositiones accepisse; quandoquidem Eucharistiam sumpsisset, quæ nunquam pœnitenti nisi percepta ante pœnitentia, & duplici reconciliatione porrigebatur; plane & necessario de ista secundæ manuum impositione, quæ eorum nomine fieret qui pœnitentes in tertio gradu considerent explicanda res est, ea enim sola repetebatur.

Tertia manuum impositio, quam pœnitentes suæ pœnitentiæ tempore sustinebant, illa simplex est reconciliatio, de qua toties alias, & quam a tertio gradu ad quartum digredientes subibant, & cujus proprie munere seu gratia peccatorum expiationem, & rerum tum divinarum, tum humanarum communionem, & cum Ecclesia consociationem, exceptis oblationibus & sacramentis, sortiebantur. Hæc simplex reconciliatio impositione manuum, quemadmodum reconciliatio major, & pœnitentia conferebatur, ut alibi declaravimus. Quamvis autem

autem poenitentes eam aliquando non acciperent, cum morte raperentur antequam poenitentiam suam ex ordine & per gradus explere possent, eam tamen a tertio ordine non secrevimus, eo quod ex poenitentiae cursu quodam communi & ulitato tertium locum sibi arrogaret.

Denique Poenitentes exacta poenitentia, ejusque quatuor quasi decursus gradibus ad perfectam Ecclesiae communionem, ultima impositione manuum reconciliati, quam ex sententia canonum, *absolutissimam reconciliationem & majorem* vocamus, revocabantur, atque postea in loco habebantur, quo post baptismum connumerati fuissent: hæc est illa quarta manuum impositio, quam poenitentes, quibus per tempus poenitentiam suam transigere licuissent, ut perfectissimam assequebantur, & qua eos in partem & societatem eorum quæ Ecclesia maximi faceret, vocabat. Tanta quippe vis copiaeque canonum & locorum apud Patres reperitur, qui probant majorem reconciliationem impositione manuum concessam, ut supervacaneum sit in medium eos proferre. Tertullianus locum illum scripturæ, *nemi- ni cito manum imposueris*, de hac impositione interpretatur. D. Cyprianus in omnibus Epistolis ad lapsos & in Concilio Carthaginensi contendit reconciliationem impositione manuum transigi, canon 76. Concilii 4. Carthag. *Reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia*, & tertio Araus. *sine reconciliatoria manus impositione*.

Caterum etsi constet poenitentes quatuor istas manuum impositiones accepisse, id ita accipiendum est; si nihil eos quo minus poenitentiam explerent, quatuorque illos gradus percurrerent, remoreretur. Sed si toto illo poenitentiae intervallo nondum expleto morbo periculoso constarentur, neque spes recuperandæ valetudinis reliqua esset, totus ille ordo pervertebatur. Nam Ecclesia quæ indulgentissima mater est, quantumvis longum prolixumque tempus poenitentiae seu satisfactionis prorogasset, si quid ejusmodi contigisset, contrahebat, & absolutionem non negabat, ut si peccator in morbum incidisset mortiferum, nec adhuc poenitentiae locum obtinisset, & tali tempore poenitentiam & communionem majorem expetiisset, fieri poterat ut Episcopus utrumque illi concederet, sed unica & simplici manuum impositione, qua & poe-

nitentia, & reconciliatio major ei daretur: aut si Episcopus indignum Eucharistia & majori reconciliatio eum judicaret, unica manuum impositione illi & poenitentiam & simplicem reconciliationem largiebatur, ut in can. 76. Concil. 4. Carthag. & in tertio Arausicani primi.

Examined autem & perpendendi sunt gradus poenitentiae, in quibus poenitentes ærotabant, ut quot manuum impositiones accipere possent dispiciamus. Nam si in quarto gradu poenitens morbo laboraret, quatuor manuum impositiones subibat, non secus ac si poenitentiam transigisset: tribus enim jam receptis ultima & major, ubi quartum gradum attigisset, etsi in eo moreretur, non surripiebatur; ita si poenitens in tertio gradu, infirma aliqua valetudine detinebatur, quia primam & secundam jam receperat, tertiam sine tergiversatione obtinebat, quæ minor erat reconciliatio, & quæ viaticum ad salutem satis opportuna vocabatur, postremam autem impetratio ab Episcopo tantum sperabatur. Denique si poenitentes in primo aut secundo gradu poenitentiae morbo premerentur, certumque in discrimen vocarentur, secundam nunquam assequebantur, quæ non nisi in tertio gradu poenitentiae concedebatur: sed sine cunctatione aut dilatione primam & tertiam recipiebant, quartam autem raro nisi privilegio quodam & beneficio singulari Episcopi, penes quem erat judicare, an qui sacro pane reficerentur digni essent.

Quod autem Ecclesia in Hispaniis faciendum præscripsit 12. can. 4. Concil. Tollet. & in Africa 12. can. Concilii Milevit. non alias manuum impositiones preferendas, quam quæ a Conciliis institutæ & composita essent; non ita accipiendum est quasi multa manuum impositionum genera in Ecclesiam invehere liceret, & cuilibet ad arbitrium & libidinem nova immutare aut effingere.

Sed in illis canonibus est mentio de orationibus & verbis, quibus in impositione manuum uterentur, & cum manus super poenitentes imponerent. Quæ orationes cum ab omnibus varia sententia, & vario sensu, diversisque verbis conciperentur, sapienter provisum est ab his Conciliis, ut omnibus in Dicecesibus, non aliis precationum formulis in manuum impositione clerici uterentur, quam quibus Concilia censuissent.

OBSERVATIO XXXII.

Prima & minima reconciliatio.

REconciliatio in veteri Ecclesia, aliud nihil esse videtur, quam quæ hoc tempore appellatur absolutio peccatorum: inter quas si aliquid discrimen esse potuit, inde petendum est quod facilius hodie hæc conceditur, quam illa antiquitus sperabatur. Nam propter omnia genera peccatorum, quæ mortifera nominabantur, privati necesse erat communione fidelium, & a corpore, atque adeo Ecclesiæ communitate separari, ad quam non nisi maximo labore & molestia animi redire fas erat. Hujus atem reconciliationis duo fuisse genera putandum est; nam quamvis tantum in poenitentia momenti præsidiique fuisset, ut ejus vi peccatorum remissio concederetur; non ideo tamen jus integræ communionis simul & semel reddebatur ei, qui reconciliatus fuisset, sed pars tantum ejus juris: propterea judico duas fuisse reconciliationis species, primam & ultimam, quas ego distinguere hic appellationibus volo, quo facilius & enucleatius res tota examinetur. Nec arbitror quemquam harum vocum novitate, aut usurpatione commoveri posse, ubi rei totius veritas in lucem eruperit.

Ut autem duplicis reconciliationis ratio comprobetur, initium faciam a consequentia quadam, quæ ex duplici genere communionis duci potest. Atque hujus communionis quanquam Ecclesia multiplices olim species & gradus agnoverit & admisit, in hac tamen Observatione, nonnisi duarum præsertim quæ frequentes sunt & vulgares meminerimus: communionis quidem Sacramentis & altario, quæ ultima perfectissima & legitima communio censebatur; & communionis simplicis, quæ in eo versabatur, ut qui eam assecutus esset, si modo oblationes & sanctum Sacramentum adimas, cum in rebus divinis tum humanis in societatem corporis fidelium veniebat. Duplex autem istud communionis genus, tractatu de Communione sine Oblatione clarissime explicatum est: eam ob rem nihil aliud nobis hic dicendum est, quam quod omnes canones, qui quatuor poenitentiarum gradus explanant, manifeste de-

Amonstrant eos qui in quarto gradu recensentur, corpori quidem Ecclesiæ adhæsisse, & omnibus in rebus quibus reliqui fideles utebantur, communione quadam conjungi: sanctissimi Sacramenti & oblationum jus tamen non habuisse. Unde colligi potest duo fuisse genera communionis, unam minimam, alteram majorem: minimam autem esse, quæ omnium rerum societatem & communionem concederet; si Eucharistiæ & oblationum usum potestatemque removeas: contra majorem quæ omnium rerum atque adeo ipsius Eucharistiæ usuram admitteret. Ex hac autem duplici communionem, nisi me fallit animus, necessario probare possis, duas fuisse reconciliationes: unam, qua poenitentes absolventur, & jus primæ communionis recuperarent ablutum; quæ minima reconciliatio vocabatur: Alteram, qua iidem poenitentes reconciliabantur altario, & adipiscerentur jus communionis integrum, & ad omnia Sacramenta. Constituta namque duplici communionem, quamobrem poenitens primæ illius compos & particeps effici poterat? quo ritu, quæve ceremonia? aut quomodo? plane affirmandum est id fuisse factum aliqua reconciliatione, quæ proportionem quadam illi communioni responderet, quæ a nobis vocatur prima reconciliatio & minima. Nam existimare & contendere hanc primam communionem promeritum esse aut obtinuisse, non Ecclesiæ interposita auctoritate aut potentia, qua id tribueret, nefas omnino id sentire, quod prima illa communionem percepta, duo quoque consequi ducebatur, peccatorum absolutionem & jus communionis, quæ duo adipisci nemo potest, nisi Ecclesiæ accesserit auctoritas, & facultate utatur, quam illa possidet ligandi & solvendi: sed neque illud asseri potest, duo illa consecutum esse per majorem absolutionem & reconciliationem; quia iidem canones omnes præcise confirmant reconciliationem majori dari jus ad Eucharistiam & ab oblationibus, quo ii quibus tantum prima communionem frui liceret, carebant.

Idem autem colligi potest cum e tertio gradu ad quartum transirent poenitentes. Nam constat tertio in gradu poenitentiarum, poenitentes neque delictorum condonationem seu absolutionem, neque jus communionis sortitos, eosque penitus a corpore fide-

fideliū separatos. Is enim tertius erat gradus, qui omnia genera austeritatum amplecteretur, eaque de causa poenitentia vocatur, per quamdam *κατ' ἔροχλῶ*, tametsi alii tres gradus poenitentiae ita dicantur: idque si aliqua esset dubitatio probare posset, quod primis saeculis extra Ecclesiam decederent, neque in communionem precum aut Evangelii vocarentur. Rursus & illud firmissimum est in quarto gradu omni genere communionis licuisse perfui, & reliquorum fidelium societate, seu mavis rerum omnium communione cum iis uti, si oblationes & sanctissimum Sacramentum excipias, Evangelii namque explicationi, precibus & sacrificio intererant, nec nisi cum fidelibus ex Ecclesia egrediebantur; quod ad res civiles attinet, una cum fidelibus communionis illius consortes erant. Quo constituto quaeritur quomodo illi poenitentes cum ad quartum gradum proveherentur, jus communionis acquirerent; dici non potest eos, eo jure positos, eo quod tertii gradus poenitentiae tempus cum percurrissent, ad quartum gradum facerent. Nam ut ante diximus cum in quarto gradu admitterentur ad Ecclesiae communionem, omnino necesse erat, ut a tertio ad quartum properantes, peccatorum absolutionem acciperent; cum qui se peccato aliquo obstrinxissent, ne minima quidem ex parte cum corpore fidelium connectebantur. Nemo autem asseverat, suarum culparum adeptos absolutionem ob id tantum, quod unius poenitentiae gradus tempus assignatum confecissent: Ecclesia sane quo id fiat interponere debuit actione quadam sua auctoritatem quandam. Propterea omnino mihi persuasum est a tertio gradu ad quartum decedentes unam absolutionem & unam reconciliationem impetrasse, quam nos minimam vocamus, quod amplior & multo major quaedam superesset, quae dabat jus integrum communionis. Quod si cui haec ratio a me allata non probetur, volo mihi ostendat, quomodo tandem jus communionis obtineretur ab uno ad alium gradum transiliendo, & quorsum in quarto communicantes erant, in tertio autem non dicerentur.

Idem quo probetur ex duplici genere viatici depromi potest, alibi quidem ostendi viaticum necessarium plane ad salutem non posse dici Eucharistiam, quod Patres expresse & perspicue imperent, ut a quolibet

apostolico sine defectu aut inquisitione poenitenti viaticum necessarium concedatur. Eucharistiae vero viaticum communi ac conspirante consensu asserant, non nisi de permisso atque concessu Episcopi tribuendum esse, ab eodemque dijudicari oportere, utrum poenitens qui in extremo vitae periculo id petat, dignissimus sit cui concedatur. Percunctor igitur quale tandem esset viatici, quod neque Eucharistia esset, & quod poenitenti ad interitum ruenti ad salutem necessarium tribueretur: non id dici potest fuisse majorem illam reconciliationem. Nam altera quae proxime sequitur Observatione demonstrabitur, qui hanc maximam & ultimam reconciliationem recepisset, ei quoque ad Eucharistiam viam patefactam, neque obstrui eam potuisse, quamobrem necessario confitendum est viaticum illud, quod neque Eucharistia esset, & quod Patres obfirmate & praecise sine ulla tergiversatione decernunt esse omnibus poenitentibus, vel qui poenitentiae finem nondum attigerint, in extremo vitae periculo impertiendum: aliud nihil esse quam primam illam reconciliationem, qua poenitentes uno eodemque tempore, duo recipiebant, noxarum condonationem, & simplex jus communionis & minimum.

Quomodo ergo conciliari canones poterunt, qui prohibent ne Presbyteri inconsulto Episcopo, poenitentes in articulo mortis reconcilient, quantumvis in apertum vitae periculum adducantur, quique certam quandam reconciliationem Episcopo refervant, eandemque reliquis omnibus adimunt, ut probant canonum Graecorum Conciliorum Carthagenensium, 13. canon Nicæni, & 82. Bracarensis, 2. ex quibus illud ipsum quod dicimus elici potest. Quomodo inquam hi omnes conciliari possunt cum aliis canonibus, qui Presbytero concedunt, ut in morte poenitentem reconcilient, quamvis poenitentiae tempus non omnino decurrerit, ut 22. Concil. Carthagenensis, ceterique omnes, qui praecipunt dari viaticum ad salutem necessarium, sine facultate & venia Episcopi, cum ejusmodi graves occasiones sese objecerint. Contendo ergo canones illos conciliari non posse, quin olim duo genera reconciliationum instituta fuisse concedamus, canonesque illos qui Episcopo unam reconciliationem reservant, de secunda & majori reconciliatione interpretandos

tandos esse & intelligendos, quæ ad Episcopum solum pertineret: cæteros autem de prima & minori reconciliatione, quæ cum ad salutem necessaria diceretur, licebat omnibus presbyteris tali præsertim tempore eam conferre; ne si hæc ut major Episcopo soli reservaretur, interea aliquis sine absolutione peccatorum, & communionem fidelium decederet.

Quæritur quis primam illam reconciliationem impertiret, & quomodo illa daretur? Quod ad primum attinet; certum est solum fuisse Episcopum, qui jure suo posset, vel propter ordinis sacri auctoritatem ligare & solvere peccata, saltem id perspicitur in antiquæ Ecclesiæ institutis & disciplina; & presbyteri æque privabantur potestate dandi minorem reconciliationem atque majorem: propterea quod jus istud ad solos Episcopos translatum erat, ut jus excommunicandi solis Episcopis erat relictum sed quoniam Christiana religio in dies latius suos proferebat terminos, variasque terrarum regiones pervagabatur, ea fuit causa præcipua cur necessitas coegerit, ut id potestatis & auctoritatis etiam ad presbyteros derivaretur: quod Episcopis ubivis gentium & locorum esse cum non liceret, non erat committendum, ut pœnitentes sine communionem Ecclesiæ vivere desinerent. Ea fuit ratio cur, cum summa necessitas tantum postulare & exigeret, presbyteri id auctoritatis sibi arrogare per Episcoporum voluntatem possent; quod tunc temporis non ita passim excitata essent, aut viserentur parochiæ quemadmodum hoc tempore longe lateque propagata cernuntur: tum curionibus aut pastoribus parochiarum postea data facultas illa est plena & integra, quo suo munere officioque fungerentur, & id etiam quamvis necessitas extrema abesset, obirent. Qui autem veteris illius disciplinæ vim rationemque cognitam & perspectam habebit, non ægre admittet primis illis sæculis ad solos Episcopos illam potestatem fuisse transmissam. Nam tum nisi necessitas vim afferret, ex pœnitentibus nemo vel minorem reconciliationem obtinebat, præterquam cum a tertio gradu ad quartum transiret, idque fiebat publico conventu in Ecclesia, in Missæ sacrificio, cum omnes fideles interessent. Publicæ autem procuraciones aut administrationes officiorum omnium, quæcumque tandem esse possent, ab Episcopo suscipi &

Aobiri solebant, ut Evangelii explicatio, & alia minoris momenti munera, ordine, qui in Ecclesia institutus erat, id postulante, ut presbyteri nascentis Ecclesiæ primordio nullis publicis muneribus exercendis destinarentur, cum aliquis adesset Episcopus, postea permittente Episcopo, aliqua in se munera susceperunt: propterea simplex ista reconciliatio cum publicè & palam daretur, & cum a tertio ad quartum gradum abire liceret, eam tantum Episcopus largiebatur. Nam asseverare pœnitenti dari potuisse multo antequam ad quartum gradum perveniret, vel etiam antequam tertium attingisset, multo minus id probari posse contendendo. Non me præterit laxamenti aliquid aut gratiæ seu beneficii pœnitentibus concedi potuisse; atque adeo pœnitentiæ tempus in eorum gratiam contrahi; & fortassis, tamen quatuor gradus de consensu Ecclesiæ tenerentur omnino persequi & percurrere, duos aut tres tamen eos aliquando non obiisse, aut vero etiam pœnitentiæ tempus definitum non absolvisse. Dico etiam ab Episcopo, solum id beneficium expectari potuisse, non a presbyteris, ut fidem plane faciunt omnes canones. Istam igitur reconciliationem, aut Episcopus conferebat, aut de consilio Episcopi presbyter: neque presbyteri eam nisi in extrema necessitate communicare poterant, qua ingruente singuli presbyteri non expectata Episcopi voluntate, aut imperio largiebantur; ne si secus fieret, dum Episcopi judicium consensusque expectarentur, interea pœnitens non percepta fidei communionem moreretur; quo periculo sublato, aut non posito, non nisi Episcopi judicio sententiæque standum erat, ut probant canones 32. Eliberini, & 52. ejusdem Concilii, 19. Arelatenfis primi, octavus secundi, sextus Antiocheni, 3. & 4. secundi Carthaginensis, 44. Agathensis, 8. Vornensis, 7. Epanensis. Non in hac Observatione de illo genere reconciliationis disputo, quæ ob leviores noxas tribueretur, quam uti iudico, singuli presbyteri, sine Episcopi consensu aut approbatione conferebant, qua de re canone 14. Eliberini agitur, & apud Tertullianum libro de pudicitia, cum culpæ quædam venia dignæ erant, quæ non excommunicatione majore plecterentur; sed brevi temporis intervallo, certis in rebus a communionem fidelium, secerni se patiebantur, quam recuperabant sine

sine ulla pœnitentiæ pœna, presbyteri benedictione donati.

Prima ista reconciliatio manuum impositione obtinebatur, ut & major: quemadmodum non pauci canones confirmant, qui ita loquuntur: *reconcilietur, per manus impositionem*, quorum plurimi canones magna ex parte cum de reconciliatioe maiore tractent, tamen ii qui tantum hæc verba continent *reconcilietur*, omissa ista voce, *altario*, aut, *sacramentis*, aut, *sacra communioni*, intelligi de minima reconciliatioe debent. Patres locum illum interpretantur, nemini cito manum imposueris, ne participes alienis delictis, de absolutione peccatorum, ut Tertullianus, & S. Cyprianus: unde non abnuunt hanc primam reconciliatioem fieri solere manuum impositione, quandoquidem peccata remitteret. In omnibus locis ubi D. Cyprianus de absolutione peccatorum disserit, eandem semper dicendi rationem formamque usurpat, *ante manus impositionem*, quorum quidem maxima pars cum ad reconciliatioem maiorem referri debeat, tamen nonnulli ad minorem revocantur, ut ille locus Epistolæ quintæ libri tertii, & manu ei in pœnitentiam imposita cum pace sibi a Martyribus promissa ad Dominum remitterentur. Nam cum ægre temporibus illis, lapsis absolutio concederetur, vel in ipso extremo vitæ discrimine, existimandum est minimam illam fuisse, quæ illis permitteretur. Propterea locus ille de prima, non autem de maiore exponendus est. Ad extremum cum meridiana luce clarius sit, impositione manus pœnitentiam tribui; verosimilius est, tamen nulla alia argumenta suppetent, hanc primam reconciliatioem eodem pacto fuisse condonatum.

OBSERVATIO XXXIII.

Ultima & major reconciliatio.

Ultima & major reconciliatio ea est quam canon 7. Concilii Ancyranî perfectionem communionis vocat, *perfectioem recipiant communionis*. 9. *perfectioem perscrvantur*, 16. *plenam communionem*, 20. *perfectioem reddantur*. 78. *Eliberini, dominica sociare communioni*. Nam quamvis de perfecta Communionem quæ Epcharistia dicitur loquantur; demonstrant etiam reconciliatioem illam quæ ius communio-

nis obtinebatur ad illam perfectam communionem obtinendam, fuisse quoque perfectam & maximam reconciliatioem, ut vocat canon 2. Concilii Valsensis *reconciliatioem absolutissimam*, canon 2. 4. Carthaginensis, 29. Epaunensis, 23. Turonensis secundi, 23. Bracarenensis secundi, 60. Agathensis, 2. Toletani primi, vocant reconciliatioem istam maiorem *reconciliatioem altario, sancto & divino, & sacramentis*. Ratio istarum appellationum hæc est, quod huius reconciliatiois vis & potestas hæc erat, ut qui eam assequeretur pœnitens, in communionem oblationum & sancti Sacramenti veniret. Quo autem exacta huius reconciliatiois cognitio habeatur, paulo altius repetenda quæ superiori capite attulimus, reconciliatiois tot fuisse quot communionis genera: præcipuam autem & perfectiorem eam esse, quæ suo complexu cæteras omnes contineret, Eucharistiæ communionem scilicet; quare reconciliatioem quæ hanc communionem pœnitenti tribueret, fuisse perfectissimam. Argumenta autem quæ superiori capite ad confirmandam simplicem reconciliatioem protulimus, ad maiorem item probandam plurimum valent, quibus adjungimus canonem 3. Concilii Arausiaci primi: *qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eos communicare, quod morientis sufficit consolationi secundum definitiones patrum, qui huiusmodi communionem congruenter viaticum nominaverunt: quod si supervixerint stent in ordine pœnitentium, ut ostensis necessariis pœnitentia fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant*. In quo videre est pœnitentem imminente fato communionem unam posse accipere, quæ sine manuum impositione reconciliatoria ad salutem sufficeret: hoc est, non accepta maiore hac reconciliatioe. Ex eodem item canone intelligere licet, istam dari maiorem reconciliatioem, eo nomine tantum, ut pœnitens Eucharistia dignus redderetur: ideoque cum pœnitenti, qui extremum spiritum efflaturus erat, Eucharistia negabatur, eidem quoque ultima reconciliatio non dari solebat. Nam postquam canon asseruit, sine manus impositione reconciliatoria dari posse communionem, quæ satis valeat ad salutem; addidit, si pœnitens convalesceret, pœnitentiam omisam repetat: posteaque legitimam com-

communione recipiat, hoc est, Eucharistiam cum manuum impositione reconciliationis. Canon Eucharistiam cum ista reconciliatione conjungit, quod id ejusmodi esset, quod Ecclesia poenitentibus largiretur, ut ad Eucharistiam cum quadam dignitate accederent: 76. canon Concilii quarti Carthaginensis eodem plane sensu intelligendus est, quod utrumque coparet, quasi causam cum effectu suo, *Reconciliatur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia*. Eodem modo canone 2. primi Valensis, *absque Sacramentorum viatico intercipientur*, quibus *nec absolutissimam reconciliationem Sacerdos denegandam putasset*. Quibus canonibus, nisi fallor, perspicimus manifesto reconciliationem majorem id habere virium, ut poenitentes idoneos paratosque redderet, ad sacrum Eucharistiae pabulum recipiendum, istaque manus impositione ab Ecclesia jus communionis restitui, & in partem vocari veri corporis Christi Domini, quemadmodum minima reconciliatione jus communicandi, & participandi corporis fidelibus tribueretur.

In illa conquectione, seu querimonia sancti Cypriani contra eos, qui lapsos ad communionem Ecclesiae ob martyrum commendationem evocabant, semper illud addit, neminem posse ad Eucharistiae communionem sine ista reconciliatione & manus impositione vocari: epistola 14. libri 3. *per manus impositionem Episcopi: & cleri jus communionis accipiant: & infra, nondum manu eis ab Episcopo & clero imposita Eucharistia iis datur, cum scriptum sit, qui ederit panem, aut biberit Calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini*. Epist. 15. ejusdem libri, epist. 16. 18. idem expresse confirmat, quibus verbis agnoscere licet, jus communicandi cum corpore Christi Domini, non posse ab eo obtineri, qui ejus iacturam fecisset, nisi ista postrema manus impositione. Nam ait *jus communicationis*: quid quod & affirmat eum qui corpus Christi Domini recipit, neglecta manuum impositione, & ista reconciliatione videri dicique reum corporis & sanguinis Domini. Unde libet cuique conjecturam facere istam reconciliationem fuisse necessariam ad corpus Christi sumendum, & ad perfectam communionem cum quadam dignitate obtinendam, cum dicat eos, qui hac reconciliatione praetermissa Eucharistiam recepif-

Asent, indignos & reos fuisse judicatos.

Canone autem 13. Concilii Niceni, & Concilii secundi Carthaginensis, 82. secundi Bracarenensis, 7. in illa farragine & collectione Conciliorum Carthaginensium patet, qui peccatorum absolutionem recepisset, non licuisse ei ad Eucharistiam sese comparare; quo posito, quaeritur quamobrem ei illam sumere fas non esset; cujus rei alia proferri ratio non potest, quam quod Episcopus ultimam illam reconciliationem non ei concessisset, quae jus ad Eucharistiam daret.

Praeterea notum & illud, qui in quarto gradu poenitentiae residerent, eos unam manus impositionem & unam reconciliationem recipere solitos post decursum expletumque quartum gradum. Nam canones omnes, post illum gradum Sacramentis reconciliandos esse confirmant. Percunctetur ergo quispiam quae tandem esset illa manus impositio & illa reconciliatio? Nam in illo quarto gradu simplici communione corporis fidelium peccatorumque suorum expiatione fruebantur. Quare ista manus impositio & reconciliatio non ab absolutionem aut communionem fidelium pertinebat; sed ad jus ad Eucharistiam obtinendum, quo beneficio in illo quarto gradu uti non poterant.

Ad extremum liquet (in iis quae ad veteris disciplinae rationem commendationemque spectant necesse fuerit rem unam pluribus explicare & enodare rationibus, ejusque rei perficiendae causa argumenta jam allata, alio verborum sono enumerando percensere) post quartum illum gradum fuisse illis redditam plenam, & perfectam communionem, ut loquuntur 7. 9. 16. & 20. canones Ancyrani ad perfectionem relegatos, illisque communionem *boni* datam, ut omnes canones S. Basilii ad Amphilo- chium loquuntur; fuisse reconciliatos altario & sacramentis, ut testantur canones 78. Eliberini, quartus secundi Carthaginensis, 82. Bracarenensis secundi, 60. Athenensis, 29. Epaunensis, 23. Turonensis secundi, 11. Toletani secundi, 23. Bracarenensis secundi, qui omnes canones nihil aliud canunt, quam quod post quartum gradum, ad sanctam cenam admittebantur, & ad ipsam Eucharistiam. Unde haec quaestio enascitur, quo tandem modo, sumendae Eucharistiae jus potestasque daretur, & qua ratione digni efficerentur? Nam cum in quarto gradu quantumvis peccatorum se

via-

vinculis exolvissent, & tamen jure non Acān. 32. Eliberini, & 2. Toletani primi. fruebantur. Quare necesse est, in eam sententiam discedant omnes, eos jus perfectæ communicationis, & Eucharistiæ adeptos esse majori illa manus impositione, & absoluta reconciliatione, qua Ecclesia, quæ ligandi & solvendi potestatem a Domino receperat, jus ad sacra restituebat, quod peccato ipsi perdiderant.

Perpendatur & illud, quod capite præcedenti quodammodo deprehenditur, nimirum inter se discrepare & magnopere differre canones illos, qui prohibent ne Presbyteri poenitentes imminente morte reconcilient, & canones alios, qui eandem vim potestatemque iisdem Presbyteris concedunt, nisi duplici illa reconciliatione posita explicataque concilientur.

Nemo præter Episcopum reconciliationem illam tribuere poterat, imo vel si necessitas ipsa urgeret, invito illo ac repugnante, nemini in illud jus involare liceret: id autem probari potest canone quarto secundi Carthaginensis, & 7. Concilii Græci Carthaginensis; idque sibi ipse facile quis persuaदेat, qui attente perpenderit Eucharistiā non potuisse poenitentibus præberi, ne in ultimo quidem ultz periculo constitutis, nisi de mandato Episcopi, cujus judicio poenitentis dignitas, mores & vita præterita examinabatur, ut videre est canone 13. Concilii Nicæni, & 82. secundi Bracarenensis. Quare cum ista reconciliatio major aliud nihil esset quam jus Eucharistiæ accipiendi, illa non nisi ab Episcopo dari potuit. Nam qui eam accepisset, ei sanctissimo Sacramento frui quoque licebat, neque ejus usus adimi poterat, ideo ista reconciliatio a solo Episcopo dependebat, qua ratione Eucharistia, ejusque tribuendæ jus penes illum erat. Nam unum ex altero dependebat, alterum quasi loco causæ erat, alterum effectus rationem induebat, unum jus ad Eucharistiā largiebatur; alterum Eucharistia ipsa dicebatur, alterum ab altero separari non poterat, neque sine altero alterum concedi. Ex eo clarissimum est, solum Episcopum potuisse dare reconciliationem majorem, quod presbyteri nisi extrema necessitas compelleret, ne parvam quidem condonare possent: posthac explicabimus, quorsum Patres, cum de ista reconciliatione differunt, dicant & nominent *manus impositionem Episcopi & Cleri*, quemadmodum infinitis locis sanctus Cyprianus,

Neque vero necesse fuit in medium proferre locorum varia testimonia, quibus probemus illam reconciliationem impositione manus conferri, cum id extra dubitationis aleam sit; sed operæ præmium fuerit cognoscere, quæ sit Patrum canonumque sententia, cum affirmant hanc impositionem manus simul & conjunctim, & ab Episcopo & Clero fieri. Nam si solius Episcopi hæc potestas erat, quamobrem quæso presbyteri, imo Diaconi & Subdiaconi una cum Episcopo manus imponebant? Adde quod ille ritus omnino diversus est ab eo qui hodie usurpatur, & retinetur: cum unus aut presbyter, aut Episcopus absolutionem tribuat; quin hoc tempore, neque Diaconi, neque Subdiaconi nihil omnino juris, aut auctoritatis habent ad absolutionem poenitenti impertiendam: cum contra quorundam testimoniis olim videantur eauisse potestate præditi. Notandum est in prima veteri Ecclesia Presbyteros, Diaconos, Subdiaconos multis in rebus manus simul & conjuncte imposuisse cum Episcopo, ut in Confirmatione, Ordinibus, Baptismo, & Absolutione, & reconciliatione. Quod ad ordines attinet, Acta Apostolorum docent, & hodierna agendi in Ecclesia consuetudo non negat. Quod ad duo reliqua, probationis illa majoris non indigent: quod, qui canones perlegerit, facile animadvertet. Quod ab absolutionem, S. Cyprianus evidenter testatur *ante manum ab Episcopo & Clero*, id autem dico non quod impositio manus Episcopi non satis valuerit ad ista quatuor sacramenta. Ritus autem fuit quidam quem observandum judicabant ad demonstrandam, & in oculis omnium constituendam totius Ecclesiæ consensionem: quemadmodum hoc tempore impositio manus, quam sacerdotes præeunte Episcopo impositione, conferunt, cæremoniæ cujusdam locum occupat. In reconciliatione autem, unum præcipue observabatur & fiebat, ut poenitens non solum absolutionem peccatorum consequeretur; sed & societate fidelium ac communitate Christianorum gauderet: ideo requiri quodammodo videbatur plurimorum consensus quasi necessarius, hacque cæremonia inducta, Ecclesia testificabatur, singulos poenitentem in suam attrahere & adsciscere societatem, & ei partem suæ communionis concedere: de illa manuum impositione verba facta sunt

canone secundo primi Toletani, *si quis autem ante ordinati sunt diacones, inter subdiacones habeantur, ita tamen ut manum non imponent, aut sacra non contingant*. Ita exponendus est canon 32. Concilii Eliberini, (sive de prima, aut ultima communione disputet: nam in utraque post Episcopum, clerus manum imponebat) qui ex correctione & censura Galiz legendus est, *neceſſe eſt preſbyterum communionem præſtare debere, & Diaconum ſi eis juſſerit Episcopuſ*, non autem aut Diaconum: non enim ſeparatim aut ſeorſim, ſed conjunctim impoſitionem exhibebat. Concludo igitur non ex vi canonis illius id deducendum, Diaconum potuiſſe abſolutionem conferre; ſed Patres prohibuiſſe, ne Diaconi cum preſbyteris manus impoſuerent, niſi Episcopuſ preſbyteris dandi juſ communionis ſimplicis, aut majoris poenitentibus in vitæ diſcrimine conſtitutis conceſſiſſet. Canon igitur vetat ne preſbyteri aut Diaconi communionem largiantur: non quod id a Diaconis præſtari oporteret, aut id eis facere liceret: ſed quod prohibeat, ne manus impoſitione, quæ inſtar cujuſdam cæremoniæ erat, eam quam preſbyter confeciſſet, ſubſequantur ſine venia & facultate Episcopii: vel ut verius dicam, imperet præſcribatque, morem ut gerant ſi Episcopuſ jubeat, ut manus imponent cum preſbyteris ſupra poenitentes, quos ad mortem certiffimam duci morbo periculoſiſſimo viderint, *ſi tamen Episcopuſ præcipiat*, alias non. Ita explicari omnia Patrum quæ proferuntur teſtimonia oportet, maxime autem D. Cypriani, *per manus impoſitionem Episcopii & Cleri juſ communionis accipiant*.

Ceterum hæc major & ultima reconciliatio variis nominibus ab antiquis nuncupatur, a Concilio Arauſicano canone tertio vocatur legitimæ communionis reconciliatio, ab Eliberino ſocietatis Dominicæ reconciliatio, a Vaſenſi abſolutiſſima, ab Ancyrano ſummi boni perfecti, perfectionis, plenæ communionis reconciliatio; ab aliis canonibus reconciliatio altario, ſacris, ſacramentis; a Concilio Barcinonenſi canone nono beatica benedictio, *jubemus vero in infirmitate poſitis beaticam benedictionem accipiant*, quæ omnia nomina ei indita ſunt, quod per eam benedictionem, & manus impoſitionem, juſ ad Euchariſtiam acciperent poenitentes, quæ eſſet le-

gitima Chriſtianorum communio, Dominica ſocietas, beata communio, ſummum bonum, finis, perfectio, & abſolutiſſima communio.

OBSERVATIO XXXIV.

Pœnitentes a Clero removebatur.

QUOD Divus Leo de Episcoporum electione prodidit, *Sacerdotum enim tam excellens eſt electio, ut hæc quæ in aliis Eccleſiæ membris non vocantur ad culpam, in illis tamen habeantur illicita*, in aliorum quoque ordinum inſtituto legibusque retentum ac obſervatum eſt, jam inde a primordiis naſcentis Eccleſiæ. Pleraque enim neque probro, neque crimini aut fraudi laico vertebantur, quæ minus eum ad Clericatum aptum idoneumque declararent; ut matrimonio cum muliere vidua contracto, neque a communionem excluderetur, neque vituperabatur: inde tamen macula quædam alte inſedebat in eo, quæ illum a ſpe obtinendi clericatus dejiceret. Deinde laicus, cui impoſita poenitentia publicæ poenæ ob peccata quædam publica fuerat, non infamiae ideo labe aſpergebatur, abſolutoque poenitentia tempore juſ communionis recuperabat, eique reditus ad gregem fidelium, in quo alias conferretur, reſtituebatur; contra, ſi ad ordines ſacros provehi in animo haberet, tamenſi peccatum condonatum, vulnuſque quod acceperat obductum eſſet, cicatrix tamen illa ab ordinibus ſacris eum repellebat, quantumvis peccatum ab hominum oculis & cognitione remotum fuiſſet. Quin quod Dei ſumma voluntate ac commiſeratione peccatum deleterum exſtiterat, ejus memoriam repetebat Eccleſia; & ſupplicia omneſque vitæ acerbitates, quas poenitentes in ſe ſuſcepiſſent, eam quidem vim habere poterant, ut quædam veluti membra Eccleſiæ cenſerentur, ſed ut in communionem & ſocietatem Eccleſiaſticorum, atque ad cleri quoddam corpus cooparentur, non erat omnino ſperandum, aut expectandum. Qua in re non ſatis pro dignitate admirari & ſuſcipere quis poteſt Eccleſiæ exorientis ipſam magnitudinem, præclara facinora, vitæ integerrimæ incredibilem innocentiam & ſanctimoniam, ſacerdotii ſanctitatem, ac illius diſciplinæ veteris ſeveritatem, quanto in pretio & honore haberentur

rentur Ecclesiastici. Ut paucis multa complectar, quanta requireretur in eis castitas, & innocentia, qui ad sacra mysteria tractanda admoverentur.

Quicumque ergo poenitentiae publicae asperitate vitae mores eluerat, tamen si ante aut post exactam poenitentiam omni genere, seu comitatu virtutum circumseptus fuisset, aut caste integreque vitam postea traduxisset: is nequaquam ad sacros ordines adlegebatur, eaque de re luculenta testimonia, concilia ferme omnia suppeditant. Age autem, perpendamus huiusce instituti ac disciplinae, quae sint iacta fundamenta. Haec si singulos poenitentiae gradus, & in uno quoque poenitentes quid sint perpessi consideremus, facile eruentur. In primo gradu, Ecclesiae introitu prohibebantur, in ejus limine ad terram projecti, squalidi, horridi & maxime miserabili habitu, in oculos praetereuntium incurrebant: fidelium vilissimas vestes osculabantur: lacrymarum vi ac copia calceos irrigabant, ipsorumque genua officiose complectebantur, qui in tali statu aliquantulum steterat, æquumne poterat videri (praesertim si animo repetas priscorum illorum in conservanda communionis Ecclesiasticae integritate, curam & studium) populo ut impetraret, & primos quasi gradus in Ecclesiis assequeretur; vel ex altiori & excelsa confessorum conspicuus emergeret, qui eorum pedibus provolutus non multo antea eas omnes primi gradus molestias & officia obierat? Qui denique ultimum locum inter Christianos vix occupaverant, quomodo *praesidentes, praefecti, praepositi populi*, (his enim nominibus clerici ab antiquis appellabantur) potuissent esse, & primum locum volente populo retinere, vel *honore confessorum*, ut aiunt Divus Cyprianus, & Tertullianus, ceteris praesse?

In eodem primo illo gradu constat poenitentes legationes precationis suae, ut loquitur Tertullianus, praetereuntibus injunxisse, hoc est unumquemque fidelium enixe rogasse, ut sibi Ecclesiae pacem impetrarent, & eorum commendatione & precibus in societatem unde exciderant restituerentur. Quapropter rationi consentaneum non ita videbatur, eos qui mortali opem implorasse visi essent, & genibus nixi plebis vel infimae genua atrectasse, in eorum ordinem adscribere, qui pro populo, tanquam magis accepti Deo, preces offerrent.

De secundo gradu quid dicemus? Potuissentne qui in eo steterant, vel inter infimos ordines admitti? Cum Exorcistarum, Ostiariorum, Lectorum & similibus dentique id esset institutum, ut ex obsessis Dæmones pellerent, aut Ecclesiae portis praessent, ne alii admitterentur quam quibus jus esset in eam introeundi, vel ut populo Evangelia & Apostolum e pulpito praelegerent. At quæso ea omnia perficere quomodo potuissent poenitentes, qua auctoritate immundos spiritus coegissent ex obsessis discedere, qui ab Ecclesia exultantes, sine matre, sine communione errantes & vagi, in eorum veluti fuerant potestate?

Ab Ecclesia quemquam arcere, & ab ejus ingressu prohibere, non magis ejus erat, qui non multis ante diebus unumquemque precatus esset, ut vel in ejus limine sibi remanere liceret, qui paucis antea tempore praeclare secum agi existimasset, si vel e foribus suspiria sua & gemitus in eam penetrare, & a fidelibus exaudiri potuissent. Ejus vox e pulpito quomodo excepta fuisset a populo, ejus ejulatus & singultus paulo ante ab ejusdem templi foribus exsonuerant: Evangelii quoque praecepta cum ejus voce in cujusquam animum vix penetrare potuissent, qua modo poenitentis, peccatoris, precantis vices egerat, & unumquemque non praeceptis, sed precibus & suspiriis fatigarat?

Sed qua demum ratione eundem qui audientibus in secundo poenitentiae gradu interfuisset, inter presbyteros & doctores adsumpsissent, quorum officium & institutum esset Catechumenos erudire, aut verbi divini arcanos sensus fidelibus exponere? ille inquam qui pene e tyrocinio emerisset, quique adeo rerum omnium divinarum & humanarum imperitus & ignarus habitus fuerat, ut inter Catechumenos totius Ecclesiae judicio relegatus esset, ut primae fidei Christianae rudimenta edificeret. Quomodo ceteris judicii divini horrorem incussisset, qui tanta securitate eandem divinam justitiam peccatis suis provocare non exhorruerat.

Tertii gradus poenitentiae, solemnes illae asperitates, ad terram usque illa abjectio, impositio illa manuum Episcopi & sacerdotum (quae omnia speciem quandam exorcismi praeferebant) vestitus ille poenitentis horridus & squalidus, quo amicti incederent publice, extra Ecclesiam: denique

que illa relegatio & amandatio faciebat, ut digni haberentur, qui rei divinæ interissent, sacramentorum participes redderentur, orationibus publicis communicarent, sacræ scripturæ explicationem primis sæculis auribus combiberent, digni potius erant ut a clericatu pellerentur.

Notum illud in quarto poenitentiarum gradus poenitentes non potuisse quiddam, quod Deo gratum acceptumque esset, cum eo munere & officio indigni haberentur, offerre. At vero sacerdotes sanctissimum sacramentum offerre debebant, & populi munera & oblationes Deo ipsi repræsentare, imo pro populi salute supplicationes exhibere. D. Cyprianus, *in conspectu ejus preces pro fratribus facere*. Item, *pacem nunc offerunt, qui ipsi non habent*. Item, *audiri in precibus possunt, quas faciunt pro plebis dominica incolumitate*. Quapropter ejus qui fuerat in quarto gradu, cum preces oblationesque constaret Deo minus gratas juvandalque fore, non erat æquum eundem deligere, qui Deo Eucharistiam offerret, eidemque pro populi incolumitate ac salute preces & oblationes exponeret. Divus Cyprianus, *Deus ad sacrificium prohibet accedere sacerdotes in levi crimine constitutos, homo in quo fuerit vitium & macula non accedat offerre Deo*.

Temporis illius qualis fuerit Ecclesiæ status, & quo pacto electiones & ad sacros ordines promotiones, spectante & consentiente populo fierent, considerandum est: ut quod in hac Observatione dicimus, liquidius ac clarius evadat. Cuivis e populo licebat publice & palam eorum non ferendos fortassis mores, vitamque carpere, qui ad eos ordines sibi gradum fieri postularent: *ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe presente, vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur, & sit ordinatio legitima & iusta, quæ omnium suffragio & iudicio fuerit examinata*. Hæc Cyprianus: unde eorum adhuc hoc tempore expressa quædam ac consignata vestigia apud nos visuntur: palam enim elata & contenta voce id jactatur, eorum non rejici, imo probari testimonia, qui habent quod in eos dicant, qui promoveri volunt. Si quis igitur e poenitentibus olim aut Diaconus, aut Subdiaconus renunciandus erat, non defuissent aliqui ex plebe, qui hoc unum ei impedimentum opposuissent, ut

Aab ordinibus excluderetur: dixissentque e poenitentibus, quamvis absolutis, non esse quemquam assumendum, ut inter Cleros collocaretur, cum non deessent in Ecclesia, qui in eorum locum suffici potuissent, qui omni alias culpa, & poenitentiarum nota vacarent.

Quin & illud animadvertendum primis illis temporibus, non ita crebra frequentiaque fuisse peccata lethalia, imo detestabilia & execrabilia magis fuisse, viderique non paucos, qui a sacro fonte cum emerisissent, nunquam in omni vita hoc summum Dei beneficium peccato aliquo mortifero corrupissent. Quo fiebat, ut qui post baptismi lavacrum gravius peccasset, ejusque poenas criminis publica poenitentia eluisset, non careret infamia, ac suspitione nimis fragilitatis, & a clero repulsam ferret, cum Ecclesia ingentem vim ac copiam integritate & vitæ sanctitate præstantium virorum suggerere posset, quos ad ordines invitaret & accerferet. Postremo Ecclesiastici, cum sol, lumina, ducesque & antesignani aliorum haberentur, qui peccatis implicati & involuti, de vera via curriculoque religionis deflexissent, non ad dignitates Ecclesiasticas gerendas admovebantur, quantumvis poenitentiarum lavacro se vitis perpurgassent, teste Syricio qui ita loquitur: *Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut poenitentiam agere cuicumque non conceditur clericorum: ita & post poenitentiam ac renunciationem nulli unquam laico liceat honorem clericatus adipisci, quia quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum Sacramentorum instrumenta suscipere, qui dudum fuerint vasa vitiorum*.

Ad has rationes & aliam, quæ ex veteri testamento eruatur, adjungamus: Sacerdotes posse quidem pro populo qui deliquisset supplicare; neminem autem pro sacerdotibus qui peccassent orare potuisse. Omnino & illud affirmandum poenitentem ordinibus semotum fuisse, ob poenitentiam quam subierat cum ab iisdem ordinibus ob leviores causas quis repelleretur: ut si quis bigamus esset, aut viduam sibi despondisset, ut patet Araulic. Concilii can. 85. Arelat. 2. c. 26. Agathensis can. 43. canonibus Apostolorum 16. 17. Roman. conc. can. 2. & 3. Syricius ad Himerium can. 11. Leo Anastasio Episc. Thessal. c. 3. Hilarius ad Ascanium Episcopum Tarracon. c. 4. Carthag.

4. can. 69. Præterea quicumque a suscepto baptismi curationes publicas attigisset, aut magistratum gessisset, aut provinciarum urbiumque administrationem obtinuisset, aut bellorum gerendorum munera quædam obtinisset, neque ad clerum, neque ad sacros ordines allegebatur: qua de re plurimæ constitutiones aut decreta visuntur epistola Syricii ad Africæ Episcopos can. 3. ad universos Orthodoxos cap. 1. Innocentius Episcopo Rothomagensi cap. 2. 11. ad Episcopum Nucerianum cap. 3. ad Episcopos Tolletum convenientes, cap. 4. Concilii Tolletani 1. can. 8. ignoti transmarini, qui extra diocesim baptizati, Neophyti, de novo baptizati extra sortem aut clerum Ecclesiæ amandabantur. Anastasius Papa Episcopis Germaniæ c. 2. Eliberini 24. Nicæni can. 2. Felix Papa Episcopis universis cap. 2. & 5. multo magis ab iisdem ordinibus depelli eos oportebat, qui inter pœnitentes ob facinora sua visi essent. Quod Syricius ait, *ut sicut pœnitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum, ita &c. verissimum esse constat*, nam qui primorum sæculorum memoriam ultimam cogitando replicarit, non aliquem Ecclesiasticum pœnitentiam publicam subiisse reperiet, cuius rei pleraque apud sanctum Cyprianum extant testimonia epist. 4. lib. 1. *Basilides insuper adhuc præter libelli maculam, cum in infirmitate decumberet, in Deum blasphemaverit, & se blasphemasse confessus sit, & Episcopatum pro conscientia sua vulnere sponte deponens ad agendam pœnitentiam conversus sit, Deum deprecans & satis gratulans sibi, si vel laico communicare contingeret.* Ubi videas Basilidem, cum in eo statu esset, sponte se Episcopatu abdicasse, quod sentiret peccata sua pœnitentia eluenda esse, & pœnitentes ab Episcopatu gerendo removeri debere: & quoniam ejus ea gravitate & atrocitate peccata dicebantur, ut non solum hoc supplicio dignus esset qui Episcopatu privaretur, pœnitentiamque ageret, sed etiam anathemate feriretur: obnixè ut sibi communio laica non eriperetur, deprecabatur, hoc est, ne excommunicationem subiret; sed inter laicos ipse numeraretur. Quæ enim causa esse potuisset, cur Basilides tali in periculo ac discrimine constitutus deprecabatur, ne sibi communio laica subtraheretur? Et cur quæso Episcopatum summa voluntate deponeret? nisi quod ad pœnitentiam ferendam

Aagendamque cum animum & cognitionem omnem appulisset (in articulo enim aut puncto mortis pœnitentiam suscipere poterant, ut in Observatione videre est, *quid sit pœnitentiam petere*) Episcopatum amplius gerere & tenere sentiebat se non posse. Et quoniam rursus sæpenumero, primis sæculis propter gravissima peccata, qualia confessione aperuerat, præter spoliationem Episcopatus, tristis illa & gravis excommunicationis pœna irrogabatur: id ne sibi accideret timebat Basilides: quapropter rogabat ne communione laica privaretur; sibi que liceret inter laicorum numerum numerari.

Sanctus Cyprianus eodem loco refert Papam indicto quodam Concilio generali, aut pro sua summa potestate aut imperio omnibus in Provinciis habito ea de re instituisse, ut qui se teterrimis flagitiis commaculassent, ii quidem ad pœnitentiam admitterentur, sed a Clericatu propularentur; *cum manifestum sit ejusmodi homines, nec Ecclesiæ Christi præesse posse, nec Deo sacrificia offerre debere, maxime cum jam pridem nobiscum, & cum omnibus omnino Episcopis in toto mundo constitutis, etiam Cornelius collega noster, sacerdos pacificus ac justus, & martyrio quoque dignatione Domini honoratus, decrevit hujusmodi homines ad pœnitentiam quidem agendam posse admitti: ab ordinatione autem Cleri atque sacerdotali honore prohiberi.* Hac una ratione decretum illud nititur, quod plurimorum oculos, animosque, vel etiam aures exulcerasset: si is qui publicam pœnitentiam subiisset, inter Clerum visus-fuisset. Antonianus apud sanctum Cyprianum conquerebatur Trophimum, cum ante libellaticus extitisset, ad Ecclesiam qui rediret dignum habitum, eique Episcopatum restitutum, aut certe locum gradumque quem ante prolapsionem occuparat redditum. Conquestio ejus in eo vertebatur, quod dicimus gravia peccata, quæ publica pœnitentia vindicari debeant, quamvis ea remittantur, indignum eum qui ea commisit Clericatu plane constituere, & redere.

Eadem ratio assertur epistola ad Stephanum: *non tamen debet in domo Dei perfidia promoveri, item nec debere eos reverentes, ea apud nos ordinationis & honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverunt: qua declarat statuitque cum Episcopis*

pis Ecclesiasticos, qui ad Ecclesiam redierint, post schisma non censi Ecclesiasticos; sed laicos. Sat multi canones reperiuntur, qui non modo Ecclesiasticos suo officio ac munere privent; sed etiam iis poenitentiam adjungant, unde argumentari liceat Ecclesiasticos poenitentia potuisse mulctari, ut canones Apostolorum 28. 29. 30. Concilii Eliberini can. 18. 2. Arelatensis 2. can. 13. 14. & alij: sed & istorum canonum sensus non est, post poenitentiam eos ad ordinem, aut ad dignitatum munera, unde exciderant, reverti posse: imo sensus eorum est Clericis qui excommunicatione honoribus suis, aut dignitatibus carere cogebantur, quamvis poenitentiam non subiissent, nunquam licere ad Cleri corpus adscribi. Quemadmodum neque iis qui gradibus honorum moti poenitentiam suscipere compellerentur, nullum, habere cum eodem Cleri corpore commercium, multo minus iis qui depositi simul essent & excommunicati. Itaque eos omnes canones, qui triplex hoc genus poenarum complectuntur, depositionem scilicet omnimodam, depositionem cum poenitentia; eandem denique depositionem cum excommunicatione, eo semper sensu accipiendos esse puto (quamvis nulla ejus rei facta sit mentio) nunquam eis omnibus qui ita puniti fuerant fas fuisse ad Clericatum remigrare. Atque hæc est ratio seu modus quidam quo omnino exauctoratus Ecclesiasticus poenitentiam antiquitus peragere poterat. Sed nunquam legas, aut probare possis aliquo testimonio post poenitentiam prioribus illis sæculis ad cleri gregem poenitentem revocatum. Illud tamen negari non potest Ecclesiasticos aliquos tamen graviſſimorum peccatorum sibi conscii essent, de suo gradu aut ordine non fuisse dejectos: sed duplici beneficio hi afficiebantur. Nam peccatum & poenitentia eis relaxabatur, & de suo gradu non deturbabantur. Id autem cum propter graviſſimas causas, tum propter Ecclesie pacem & tranquillitatem factum fuisse proditur.

Exstat & apud Gratianum fragmentum quoddam, quod ad Concilium Carthaginense pertinere nonnulli putant, in quo videas Ecclesiasticos poenitentiam potuisse suscipere. At cui obscurum esse potest, ibi non de publica, sed de meliori & suaviori quadam poenitentia verba fieri, quæ depositionis loco imponebatur, quæ tamen

Anon esset publica, neque nota populo, aliqui verendum erat, ne populus si id scivisset, commoveretur & offenderetur, cum Ecclesiasticum videret post poenitentiam ad Ecclesiam redire: *tamen in publicum non procedat, ne grex fidelium in eo scandalizetur*, in eo quidem omnes consentiunt Ecclesiasticos ob levissimas noxas, poenitentia privatim peragenda addictos fuisse, eaque poena mulctatos, & ad eam subeundam frequentius adjudicatos, ut can. 2. 3. Concilii Aurelianensis, & can. 3. Concilii Agathensis, id autem clarius perspicias can. 2. Concilii Toletani. *Eum vero poenitentem dicimus, qui post Baptismum, aut pro homicidio, aut pro diversis criminibus, graviſſimisque peccatis publicam poenitentiam gerens sub cilicio, divino fuerit reconciliatus altario*: ubi Patres ostendunt tantum peccata capitalia, & publicam poenitentiam prohibere quo minus ad Clerum cuiquam patefieret aditus, non autem leviores poenitentias, vel minima peccata, quibus facilis venia conceditur, quemquam a Clericatu remove. Poenitentia autem publica punitos, aut ut post atrocia peccata ad suum ordinem relegentur, aut ut in eo hædere possint, nusquam reperias. Quia canones Conciliorum 5. 6. 7. & octavi sæculi statuunt, ut intra septa monasteriorum Ecclesiastici poenitentia agendæ causa includantur, & in illis locis non nisi communione laica fruantur, hoc est, ut tantum laici habeantur, quod argumento est nunquam poenitentes in Cleri societatem venisse: & quamvis canones tantum hoc verbum præferant, *communione*, omisso isto nomine, *laicam*, si in canone depositionis poena nominetur, semper vocem hanc, *laicam*, subintelligi oportet. Ita canones 76. Eliberini, 50. Agathensis, 32. Sancti Basilii, alique exponi debent.

Proferri potest & canon quartus Concilii Arausiaci, in quo legas *poenitentiam desiderantibus etiam Clericis non denegandam*: quò in loco Patres videntur admittere, ut Clerico poenitentia concedatur; atque illud est quod ante diximus a Clericis posse poenitentiam peragi: Sed ita ut ea exacta laici omnino judicentur; neque unquam ad ordinem curationesque ejus ordinis, quas ante poenitentiam obierant, exercendas revocentur. Canon 2. Concilii Toletani sanxit e poenitentibus Oſiarios & Lectores posse delicti & cooptari, non autem ad altiorē editionem

tioremque gradum eos promoveri posse, nec id licere, aut fieri posse, nisi extrema cogat necessitas. Qua e consuetudine illud elicias, nec tulisse veteris disciplinæ leges, ut poenitentes ad Cleri corpus allegerentur; sed canon ille permittit, ut ad minores ordines admittantur, quod illis temporibus liceret minoribus illis Clericis uxores ducere, & earum societate ac consuetudine perfrui: & quod apud majores nostros non nisi ad claudendas, observandasque Ecclesiarum fores destinarentur, ad Ecclesiæ cantum adhiberentur, nec quicquam sacri aut religiosi contingerent: aliter id violatum aut pollutum omnes judicassent, quod ab iis contractatum fuisset, canone isto quod dico comprobante & testante, ut si quis poenitens casu aliquo, aut imprudentia quadam Diaconus eligatur, ut is ad Subdiaconatum relegeretur, cum ea conditione, ut illi nullo unquam pacto liceat rem aliquam sacram contingere.

Canon 9. Concilii Gerundensis paulo attentius accuratiusque expendendus: *Is vero qui aegritudinis languore depressus poenitentia benedictionem, quam viaticum deputamus, per communionem acceperit, & postmodum reconvalescens caput poenitentia in Ecclesia publice non subdiderit, si prohibitis vitiis non detinetur, admittatur ad Clerum*: omninoque oportet istius canonis questionem & disceptationem in eo verti, de eo qui jamjam animam efflaturus, tamen nulla illum gravioris peccati conscientia torqueat, studio nihilominus ardentissimo ac incredibili pietatis Christianæ sensu, poenitentiam ipsam qua se ad mortem compareret, expetit. Nam si capitalia quædam peccata in se pristinae valetudini restitutus admisisset, publicam poenitentiam non effugisset, qua exacta, in Cleri ordinem numquam aspirasset: & tamen canone isto patet a Clero receptum, eundemque morbo relevatum ad poenitentiam non adigi. Atque ista verba magnopere tuentur hanc explicationem, *si prohibitis vitiis non tenetur*, quibus verbis planum est, & conjectura non rejicienda, vel expetita ab eo poenitentia, non illum tamen peccata quæ nuncupamus capitalia perpetrasse, totumque illud quod fecisset, id a modestia Christiana & summa pietate esse profectum. Canon igitur censet quanquam metu aliquo, aut horrore divini numinis concepto, quispiam publicam poenitentiam sibi im-

poni curet & obtestetur in ipso e vita exitu, si tamen non se graviore peccato urgeri sentiat, quod illa poenitentia expiari solet, ad Clerum posse traduci, si convaluerit. canon addit, *& postmodum reconvalescens caput poenitentia in Ecclesia publice non subdiderit*: hoc est, si adversa valetudine liberatus poenitentiam publice non obierit; quia post receptam sanitatem & recuperatam, quam metu mortis poenitentiam obtinuerat, si eam publice professus esset; etiam si eam, uti diximus, non petiisset ob peccata quæ commisisset, sed quadam pietate & metu futuræ vitæ, inter Cleros nunquam recipiebatur, quia a populo visus fuerat inter poenitentes agere & versari.

OBSERVATIO XXXV.

Panis benedictus nunquam dabatur Catechumenis.

CUM de portentis procurandis, aut quo ritu res sacræ essent celebrandæ apud Romanos deliberaretur, sacros primum libros adire jubebant, e quibus si nihil certi hausissent, summorum Pontificum, aut eorum qui rerum sacrarum essent peritissimi, sequendam esse sententiam pronuntiabant; quod usu scilicet & consuetudine, rerum divinarum majorem cognitionem habere crederentur: ita nobis in hac questione usu-venit, nam cum incertum sit an olim fideles juxta & Catechumeni Pane Benedicto alerentur & donarentur, & apud antiquos Scriptores hujusce ritus & disciplinæ desint probationes: eorum porro judicio standum erit, qui probabiliores ad id stabilendum aut evertendum ex adytis Theologiæ aut aliis antiquis ritibus desumptas rationes aut conjecturas proferent.

Qui Catechumenos Pani Benedicto communicasse contendunt, his potissimum argumentis & Patrum locis utuntur. Optimo jure factum esse ut Pane Benedicto aut sale reficerentur, quando Eucharistiæ sacramento fidelium more expiari non possent; quæ ratio non magni potest esse momenti si Patrum destituatur auctoritate & testimoniis; nam multa inter fideles celebrabantur, quæ illæsa pace & communitate Christiana ad Catechumenos non possunt transferri: multo minus idonei sunt ii testes, quos in hac causa adhibent, e quibus canonem quintum Concilii Carthag-

tertiū potissimum audiri cupiunt: *Item placuit ut per solemmissimos paschales dies, Sacramentum Catechumenis non detur nisi solitum sal: Quia si fideles per illos dies Sacramenta non mutant, nec Catechumenis oportet mutare.* Augustinum quoque libro secundo de peccatorum meritis & remissione: *Et quod accipiunt, quamvis non sit corpus Christi, sanctum tamen, & sanctius quam sibi quibus alimur, quoniam Sacramentum est.* Quibus verbis si libera testimonii dictio permittatur, intelligaturque quid velint dicere, nunquam hunc Panis Benedicti usum comprobabunt: quasi necesse sit ea quæ Catechumenis in mysterium dantur, si corporis comparentur alimentis, Benedictum Panem fuisse; ac si nihil aliud assumi posset quo ejusmodi mysteria conficerentur. Sed mittamus ista, quæ tam levibus fulciuntur conjecturis. Nam vel una ratiuncula evanescent, quam e penetralibus illius antiquitatis evocabimus. Age ergo, censese in fidelium communionem Catechumenos induci potuisse, aut aggregari? Non existimo. Nam quæ societas fidei cum prophano? At si ex eodem Pane Benedicto sumpsisent, utrisque fidelibus scilicet & Catechumenis æqua pars fuisset communionis. Non enim aliter, aut alio jure communicabant cum absentibus, aut alio modo defunctos in participationem corporis Christi & societatis fidelium revocabant, quam Eulogiis & Oblationibus, & ejusdem rei communionem & participationem: ex eadem enim re mystica & consecrata sumere, ea demum est perfecta societas & fraternitas. At inquier, uti opinor, non uno eodemque die, sed diversis fideles ac Catechumeni de illo Pane sumebant, atque aliis præcibus utrorumque Panis Benedictus consecrabatur. Imo vero singulis festis diebus vini & Panis Oblationes a fidelibus offerebantur, quæ subinde benedictæ & præcibus sanctificatæ a Diaconis circumferebantur, ut ex iis omnes degustarent: quo fit ut nullum vacuum esset tempus quo Catechumeni Benedicto Pane possent refici. Huc accedit quod mysteriis, non modo fidelium, sed ne Catechumenorum quidem, nullus alius Panis quam altaribus adæquatus, idoneus esse, aut rite consecrari poterat, ut alibi ostendimus. Omitto quod his repugnare sentio, harum nempe oblacionum magnam partem Clero, viduis, & pauperibus alendis destinatam fuisse, qui-

Abus carere oportuisset pauperes, & religionis Christiane discipuli & Catechumeni earum non fuissent participes, pauperes enim poterant esse. Respondeo in eleemosynas & subsidium pauperibus has oblaciones potuisse cedere, sed non religionis causa, aut ut re aliqua sancta & consecrata reficerentur: verum extra Ecclesiam Clero, viduis & pauperibus dividebantur. Quapropter desinebant esse sacramenta & res sacra, quia ad primum proprium & vulgarem ulum Bredierant.

Præterea nemo est qui velit Consistentibus, hoc est, quarti gradus poenitentibus oblacionis faciendæ aut recipiendæ potestatem olim Ecclesiam fecisse, qui Catechumenis tanto magis hac gratia digni videri poterant, quo prius ad summum bonum, & ad absolutissimam, ut vocant, communionem accederent. Quod denique omnium rerum & mysteriorum, præterquam Eucharistiæ & oblacionum essent participes. Quapropter si subsistentibus hæc gratia denegaretur, multo magis Catechumenis.

Si quem validissimæ hæc rationes commovere & convincere nequeant, conjecturas accipiat: & inter exquisitas dapes diaria nonnunquam placent. Quod ex sacramentorum consecratione superessent, reliquias scilicet panis & vini, quod Sacrificio & Sacramentis impenderetur, nefas erat negligere, aut Catechumenis edendas permittere: tanta in eorum animis insidebat panis & vini religio, eo quod sacris inservire possent, ut sola offerentis destinatione sanctificari, & religione quasi occupari viderentur. Nec mihi fidem haberi cupio, a Theophilo Alexandrino hoc accepi, eum ipsum proferam: *Quæ in sacrificii rationem offeruntur, postea quæ in sanctorum usum consumuntur, Clerici dividant, & nec Catechumenus ex iis bibat aut comedat, sed solum Clerici, & qui cum eis sunt fideles fratres.*

Præterea quæ ad infantium mysterium offerebantur, ut loquitur canon, non eodem tempore, neque iisdem precibus consecrabantur, quibus Eucharistia; sed privata & propria oratione, ne attingere, aut aliquo modo ad Christi corpus pertinere viderentur. Carthag. Concilium: *Et si enim maxime ad altare offerantur, mel sive lac, propriam tamen suam habeant benedictionem, ut a Domini corporis Sacramento sejunquantur.*

Ter-

Tertullianus denique laudat ætatis suæ Amentu fuisse, id nequit ad Baptismi tem-
morem & consuetudinem, quæ ægre fere-
bat, si casu communis panis & vini ali-
quid in terram excidebat: *Calicis aut Panis*
etiam nostri aliquid in terram decuti anxie
patimur. Hisce moribus convenire quis cre-
deret, Panem quoquo modo, aut quocum-
que die benedictum prophanis & non ini-
tatis dari & præberi potuisse? Qui com-
munem non consecratum, aut precibus ul-
lis religiosum factum satis tuto ab iisdem
Catechumenis sumi posse non credebant.
Qui denique ita comparati erant, ut non
solum vererentur res easdem utrisque cre-
dere, & eadem cibaria præbere; sed &
iisdem verbis aut precibus eorum sacra-
menta perficere, ne aliqua in re, vel tan-
tillum cum Catechumenis sociarentur. Quæ-
rant igitur, quo alio tandem Sacramento,
cum sale reficerentur Catechumeni, cum
fas non esset Panis eos Benedicti partici-
pes fieri.

OBSERVATIO ULTIMA.

*Minuta Catechumenorum sacramenta ex
fidelium oblationibus desumpta.*

INter cæteros ritus quibus olim forma-
bantur Catechumeni, minutis quibus-
dam sacramentis utebatur Ecclesia, non so-
lum ut mysteriorum rudes Eucharistiæ paul-
atim assuescerent; sed etiam ut vitæ Chri-
stianæ semina, quæ in ipsa auditione ani-
mæ combiberant, horum Sacramentorum
usu foverent. Nam quamvis corporis Chri-
sti perfecta illi & omnino formata mem-
bra non erant, utcunque tamen ei adhæ-
rebant, Christianitatisque spiritum quodam-
modo ducere incipiebant. Quare ne succi
inopia deficerent, & fatiscerent, lactis &
salis mysteriis alendi erant & pascendi.

De salis Sacramento nulla est dubitatio,
quin non solum quo tempore baptizaren-
tur; verum etiam singulis festis diebus ipsis
præberetur, abunde id declarat canon quin-
tus Concilii Carthag. tertii cum ait: *per*
solemnissimos Paschatis dies sacramentum
Catechumenis non detur nisi solitum sal.
Solitum quippe non diceretur, si baptismi
tempore eis duntaxat oblatum fuisset, ne-
que cum fidelium sacramentis conferretur,
nisi sæpius in mysterium datum fuisset, &
consecratum. Ad hæc cum Divus Augu-
stinus dicat sale se conditum in Catechu-

menatu fuisse, id nequit ad Baptismi tem-
pus referri: neque quid de Audientibus au-
ctores de divinis officiis affirmant; nempe
sal eis inditum fuisse; nam cum ab intin-
ctione longe abessent, quod eis dabatur,
extra Baptismum certum est datum fuisse.

Lactis vero & mellis sacramentum non
satis constat an illis in Catechumenatu præ-
beretur, nam ad id confirmandum præter
conjecturas nihil adferri potest: quarum hæ
præcipuæ videntur. Principio omnes cere-
moniæ, ut docet Josephus Vicecomes ear-
um rerum diligentissimus scriptor, quæ in
Catechumenatu celebrabantur, ex omnes
in Baptismo rursus repetebantur, inter quas
cum mellis & lactis Sacramenta comme-
morentur, verisimile est lac & mel, alio
etiam quam Baptismi tempore Catechume-
norum cibum & alimentum fuisse. Altera
conjectura ex ipso canone Carthaginensi
depromitur, cum enim dicat diebus festis
ipsis Catechumenis sacramenta mutari, at-
que alia quam salis præberi posse: nihil
aliud fingere possumus, aut assignare ex
quo sacramenta illa quæ mutarentur, fie-
rent, quam lac & mel. Panem enim Be-
nedictum in id adsumi ostendimus non so-
lere, ne scilicet fidelium & Catechumenor-
um dispares & dissimiles naturæ iisdem nu-
trirentur alimentis.

Cæterum quamvis id omnino certum non
esset; nulli dubium est quin quædam Ca-
techumenorum extarent sacramenta: de his
in hoc capite quæritur & disputatur, an
ex qualibet materia sine delectu, an vero
ex oblationibus fidelium confecta & con-
secrata fuerint. De mellis & lactis sacra-
mento quod infantibus daretur tam lucu-
lentum est testimonium in Concilio Græco
Carthaginensi, ut magnam inde conjen-
cturam, magnumque signum capere possis,
alia quoque mysteria, aliaque sacramenta,
quæ Catechumenis darentur, qualiacumque
tandem ea fuerint, ex iisdem Oblationibus
desumpta fuisse, hæc sunt verba Concilii:
Primitiæ autem sive mel, sive lac offeran-
tur uno die consueto ad infantium myste-
rium, etsi enim maxime ad altare offeran-
tur, propriam tamen habent suam benedi-
ctionem, ut a Domini corporis Sacramen-
to sejungantur. Ad hæc cum certum sit fi-
delium Sacramenta ex iisdem Oblationibus
desumpta fuisse, ut in Observatione de Com-
munionem per Eulogias, ex duobus Divi Cy-
priani & Augustini locis probavimus; nonne

verissimile fit eorum temporum disciplinam ex ipsismet Catechumenorum mysteria consecrasse & benedixisse?

Hujusce ritus causas & rationes inquirere non erit inutile, neque injucundum, nihil enim ab illis factum, nihil in disciplinam Ecclesiasticam inductum, quod non arcani alicujus mysterii, aut religionis significationem contineret. Quidquid fidelibus aut Catechumenis nomine sacramenti edendum præbatur, id omne præbebat Ecclesia, ut hoc veluti pabulo eorum vita & communio augeretur & foveretur. Nam quæ alia causa cur tanto studio satagebat ne longo intervallo communionem omitterent, nisi quod iisdem alimentis reficiendi essent quibus constarent, & quod in eis divinum esset & a Christo in baptismo haustum non dissimili alimonia & pabulo nutriendum? Uti enim observat Divus Dionysius, *quod ex Deo natum est, sine divino alimento vivere non potest*, illis quoque legibus, quibus e familia Christi pelluntur, qui per tres Dominicas ad Ecclesiam non accesserint, nihil aliud providetur, neque ob aliam causam constitutæ sunt, nisi ut fidelium societas & vita mutua & frequenti communione augeretur. Postremo quid aliis significatur, quibus foras extruduntur, qui acceptam non manducant Eucharistiam, nisi eos inter vivos & fideles non esse habendos, qui veræ vitæ cibos fastidirent?

Ne igitur Catechumeni in ipsis Christianæ vitæ primordiis, atque dum fingebantur & animabantur, succi inopia deficerent, aliquo cibo fovendi erant, qui ut eorum vitæ & naturæ conveniens & similis esset, aliunde quam ex Oblationibus commodius desumi non poterat. Etenim Christiani generatio & productio ceterarum rerum ortus & incrementa imitatur, inter quas & ea quibus nutriuntur, cum aliquam necesse sit similitudinem & affinitatem intercedere, qua facilius ceteris corporis partibus assimilantur; eodem plane modo conceptus ille divinus qui in Catechumenis formabatur, convenienti aliquo alimento educandus erat, verum nullus alius magis conveniens inveniri poterat, quam qui ex Oblationibus fidelium compararetur. Nam primum a singulis corporis Christi partibus Deo oblatus, eo nomine sanctus & religiosus videri poterat. Deinde sacerdotis precibus veluti elaboratus & benedictus fiebat. Postremo in mysterium consecratur, qui-

Finis libri secundi

Abus omnibus non exignam vivificandi & nutriendi vim & potestatem concipiebat, qua subinde a Catechumenis haustus & acceptus eos sibi similes & Sanctos efficeret. Alimenta enim divina, non ut corporum & animantium, animæ nostræ assimilantur, aut in ejus substantiam transmutantur, sed eam sibi assimilant, & nos conformes filio Dei, & tam intime nos faciunt divinitatis participes, ut in nobis ipsi non amplius vivamus, sed vivat in nobis Christus.

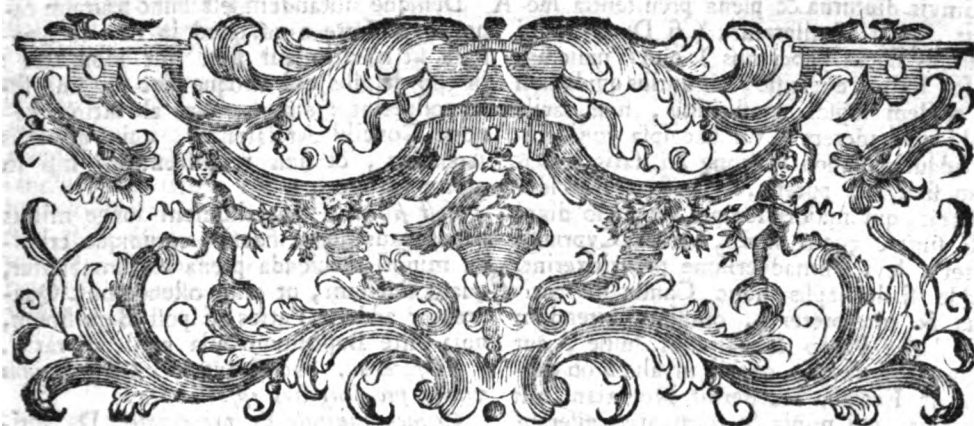
Altera etiam afferri potest ratio & convenientia, quemadmodum enim animantium foetus qui utero geruntur non quovis alimento, sed eo tantum quod sagacitate sua, et diligentia ex singulis matris venis, et membris natura collegit, nutriuntur; non aliter Catechumeni qui in Catechumenatu velut in Ecclesiæ utero habebantur, quam ex Oblationibus, quæ ex singulis corporis Christi partibus derivabantur, erant nutriendi.

Denique fidelium vita et communio, quique in eis erat Christi Spiritus et vigor, Sacramentis olim alebatur, ex quibus ceteri fideles degustassent. Communicare enim, et in communione Christiana vivere nihil aliud est, quam ex eadem re sacra sumere quam cetera Christi membra manducassent: quippe cum absentes in suam olim corporisque Christi societatem adsciscere vellet Ecclesia, eos missis Eulogiis ex quibus ceteri fideles libassent, assumptos reperies.

Reperies quoque in iisdem historiis peregre advenientibus Eucharistiam, ex qua ejusdem loci fideles sumpsissent porrectam, qua se in participatum ejusdem cum eis communionis et pacis venire intelligerent. Eodem igitur modo et ratione Catechumenorum communio, quamvis imperfecta et dimidiata, erat sustentanda ex pabulo scilicet et Sacramento, quod aliquid cum fidelium Sacramentis commune haberet, et ex quo verum Christi corpus quodammodo degustasset. Si enim ex alia re de qua non manducassent confecta fuissent eorum mysteria, nulla ne quidem imperfecta inter eos fuisset communio. Sed cum ex Oblationibus singuli fideles nonnihil sumerent (Eucharistia enim et Panis Benedictus ex iis conficiebantur,) ex eadem re utrique capere et communicare censebantur, cum ex iisdem Oblationibus eorum sacramenta, quamvis omnino dissimilia, consecrarentur.

Observationum.

G A.

GABRIELIS ALBASPINÆI

EPISCOPI AURELIANENSIS
NOTÆ IN VARIA CONCILIA,
ET IN QUÆDAM TERTULLIANI LOCA.

NOTÆ IN CANONES CONCILII ELIBERINI.

De his, qui post baptismum Idolis (a) immolaverunt.

PLACUIT (b) inter eos, qui post fidem baptismi salutaris, adulta etate, ad templum idololatraturus accesserit & fecerit, quod est crimen (c) principale (quia est summum scelus) placuit, nec in fine eum (d) communionem accipere.

N eos qui duplici simul idololatriæ & Apostasiæ crimine tenerentur, perpetuas hoc primo Canone poenas decernunt Hispaniæ Patres, non autem in lapsos, qui timore perterriti, ipsimet cruciatibus, & Asuppliciis superati, & coacti idolis immolaverant, quemadmodum existimant cum Garzia, & Binio, Illustrissimi Cardinales Bellarminus & Baronius. Nam horum longe ante hoc Concilium causa fuerat agitata, huncque exitum totius Ecclesiæ consensu habuerat, ut non perpetua poena, quam-

(a) *Sacrificant Eunu.*

(b) *Ut quisumque post Eunu.*

(c) *Capitale Eunu. & Aluel.*

(d) *Ad commu. suscipere Eunu.*

quamvis diuturna & plena pœnitentia luerent, quod admisissent; (si D. Cypriani epistolis fidem habeamus) quod iudicium hosce Patres evertisse, aut durius quidquam in eisdem lapsos constituisse, non facile mihi persuaderem; vel hac ipsa conjectura adductus, quod Canone 46. satis pœnarum sumpsisse putent, si Apostatas non idololâtras, qui majori semper supplicio digni visi sunt, quam lapsi, ut ex Cypriano patet, levi animadversione perstrinxerint. Adde si de lapsis hunc Canonem accipias & interpreteris, omnino fatendum esse hosce Patres Novatianos fuisse, aut Novatianis favisse, cum non aliam ob causam ab Ecclesia recesserint Novatiani, nisi quod iis, qui minis & tormentis cesserant (qui uni lapsi dicuntur) indulgendum esse pertinaciter negarent. At quis unquam mentionem fecit, aut dixit Hispaniam cum Novatianis consensisse, aut Osum, qui grave de iisdem iudicium cum ceteris Patribus in Nicæno populo post tulit; quidquam decrevisse, quod ad eorum sententiam vergeret & accederet?

De Apostatis qui præterquam quod a Christo ejusque fide sponte recesserant, idolis insuper sacrificaverant, non vero de lapsis hunc Canonem esse explicandum, alia etiam persuadet ratio; nimirum quod illa prima disciplina, quæ ne lapsis quidem olim indulgebat, paulatim ad lenitatem deflexerit, leniusque multo peccatores habuerit temporibus Conc. Eliberini, quam D. Cypriani, & in Concilio Nicæno, quam in aliis Conciliis, quæ ante Nicænum habita sunt, ut videre est in hoc Concilio, nam canone 46. Apostatas, de quibus his verbis statuit D. Cyprianus, *Apostata vero vel adversarii & hostes, & Ecclesiam Dei dissipantes nec si occisi pro nomine ejus foris fuerint, admitti possunt*, ad pacem, acta quadam pœnitentia, revocat. Quapropter hi Patres, recuperandæ communionis spem nunquam eripuissent lapsis, quos ne quidem Cyprianus hac pena damnavit. Ceterum hoc iudicium in Nicæno tandem mutatum fuit, can. 11. statutumque ut post longam pœnitentiam hi Apostatæ in fidelium numerum admitterentur: quamvis nonnulli sunt, qui illo canone undecimo in lapsos agi potius existimant, quam in Apostatas, qui ut citius e vinculis eriperentur, etsi nullis suppliciis aut minis immolare adigerentur, Diis sacrificaverant.

Denique notandum est hunc primum canonem differre a 46. quod in hoc de Apostata sit mentio qui non fuit idololâtra: in illo de illis qui utroque hoc crimine sese polluerint: differt etiam ab ultimo canone Concilii Arelatensis, quia de solis Apostatis, & non resipiscentibus nisi in morte loquitur.

Post fidem. Catechumeni longe mitius habebantur quam fideles, eorumque crimina minori afficienda pœna existimabantur, quam fidelium, ut alibi ostendemus. Quapropter addunt Patres, si post Baptismum, quia ante Baptismum alia puniendi ratio.

Et fecerit. Sacrificaverit. *Cum faciam vitula pro frugibus ipse venito.*

Crimen capitale & principale. De antiqua criminum divisione & discrimine varia existant vestigia in Tertulliano & D. Cypriano & ceteris Patribus, quibus omnibus idololatria maximum semper visum est; unde hoc canone vocatur principale, summum scelus.

Nec in fine eum communionem accipere. Non negarim aliquando nomine communionis Eucharistiam intelligi: verum in his iudiciis & canonibus raro ita accipitur, sed pro fidelium societate & jure societatis, a qua peccatores removebantur, ne eorum consortio, & consuetudine ceteri fideles inficerentur. Quapropter vix reperies in hisce Conciliis mentionem de absolutione, quod eam per hæc verba, communionis, societatis, consortii, & similibus exponant Patres. Cum enim finis absolutionis sit reditus in Ecclesiam, & per eam pœnitentes, jus societatis, quod peccando amiserant, recuperent; frequentius his utuntur quam nomine absolutionis. Ceterum quomodo accipiendum sit, quod hisce canonibus, tam facile morientibus venia denegatur, aut qua ratione a Novatiano differant hi Patres, alius erit dicendi locus; ne notæ nostræ in commentarium crescant. Quod dum præstamus, sufficet hoc unum mone-re, controversiam inter Catholicos & Novatianos non eam fuisse, quod Catholicis omnibus omnino criminibus veniam concedendam esse dicerent. Nam longe post Cornelium, cujus tempore & sententia percussus fuit Novatianus, verum etiam post Nicænum Concilium certa crimina perpetua pœnitentia damnata reperiuntur, ut ex hoc Concilio Arelatensi, & Sardicensi licet

cet colligere : sed de auctoritate & potestate gravia crimina remittendi erat questio , quam Ecclesiæ traditam fuisse negabant Novatiani , & ante eos Montanistæ : contra vero Ecclesia hæc sibi inesse auctoritatem prædicabat , jusque ea utendi & peccata pro arbitrio solvendi , quamvis non omnia condonaret . Ex antiquis Codicibus hunc canonem correxit Gasias ; verum tantum mihi displicet hæc correctio , quantum in ceteris satisfacit , nam hæc *inter eos* , &c. *quod est summum scelus* inutilia esse videntur .

C A N O N II.

De Sacerdotibus (a) Gentilium qui post baptismum immolaverunt .

Flamines qui post fidem lavacri , & regenerationis (b) sacrificaverunt : eo quod genuerint scelera , accedente homicidio , vel triplicaverint facinus , coherentis mœchia , placuit eos nec in fine accipere communionem .

Flamine . Id est Christiani qui sacerdotio gentilium fungebantur : quamvis enim non liceret Christianis hæc munia & honores gentilium ambire & persequi ; nonnulli tamen aut ambitione ducti , aut coacti hæc sacerdotia suscipiebant & petebant . Cum enim apud populares aliquo in honore essent Flamines , & populi gratiam muneribus , aut ludis facile sibi conciliarent , reperiebantur inter Christianos , qui sprete religione hos honores flagitarent : nonnulli etiam inviti ad ea munia cogebantur , quia erant patrimonialia , a quibus nemo excusabatur , ut ex Codice Just. manifestum sit , & ex Hieronymo in vita Hilarionis : his de causis reperiebantur Christiani qui essent Flamines gentilium , in quos Hispani Patres has poenas constituunt . Neque vero audiendi sunt , qui putant hic agi de Christianis , non qui erant re ipsa Flamines , sed qui ante lavacrum hæc sacerdotia sancti essent . Nam cur potius ageret de iis , qui fuerant Flamines , qui nihilominus post fidem sacrificaverant ? Nonne ineptum videretur si canones ita se haberent : Sutores aut Sartores , qui post fidem sacrificaverunt ? quia

Acum Flaminum , Sutorum , Sartorum non gravius sit peccatum quam aliorum , si omnes illi Diis sacrificassent , non debuit canon hos potius corrigere quam alios , deinde hæc verba , *Flamines qui munus tantum dederint* , indicant agi de Flaminibus qui revera post lavacrum flamina susceperant : quemadmodum etiam illa , *Flamines si Catechumeni* , ostendunt agi de Catechumenis qui actu & re ipsa erant Flamines , non qui fuerant .

Post fidem lavacri . Cujus rei rationem supra dedimus .

Sacrificaverant . Mos erat , ut qui ludis præerant , Diis sacrificarent ; Flamines igitur , qui in municipiis (nam Romæ non præsidebant ludis) tenebantur ex more sacrificare , antequam ludos aperirent .

Eo quod genuerint . Sed quomodo sacrificando triplici hoc crimine poterant sese pollueri ? Nam hæc verba , *eo quod* , indicant videntur , quod Flamines duo hæc alia crimina committerent sacrificando . Sunt qui de Florantibus hæc accipienda esse putent , in quibus multa turpia & obscena visabantur : et de Gladiatoris muneribus quibus sanguine et morte miserrimorum hominum populus recreabatur , cum enim Flamines in provinciis et municipiis , hæc spectacula ederent , et mœchiæ et homicidii scelus commississe dicuntur hoc canone , non quod mœchati essent , aut quempiam interfecissent ; sed dicuntur ea commississe quod spectacula præberent in quibus hæc scelera perpetrabantur . Nonnulli hæc ita dicta putant non quasi conjunctim et simul in hæc tria crimina incidissent Flamines , sed si forte reperiantur Flamines , qui præter scelus sacrificii & idololatriæ , aliis insuper sese inquinassent , ii communionem in fine priventur .

Vel triplicaverint facinus . Lapsi triplicabant facinus , veniaque vel in morte indigni censebantur , si homicidium & mœchiam cum idololatriâ in se suscepissent : non autem si alia quævis crimina admisissent : neque hujusce judicii alia potest esse ratio , aut causa , nisi quod alia omnia , nec summa , neque capitalia unquam , aut perpetua poenitentia & animadversione digna visa sunt . Tribus vero illis , homicidio scilicet , mœchiæ & idololatriæ , cum non multo ante hoc Concilium pax & venia

nia

(a) Gentium Exco.

(b) Sacrificaverint Exco.

pia esset relaxata, merito qui horum simul omnium reus esset factus, eadem poena, qua paulo ante diversa, puniebatur: atque ea est causa quamobrem de aliis criminibus non loquuntur Patres.

CANON III.

De eisdem si idolis munus tantum (a) dederunt.

Item flamines, qui non (b) immolaverint, sed munus tantum (c) dederint, eo quod se a funestis abstinerunt sacrificiis, placuit in fine eis prestari communionem, acta tamen legitima poenitentia: Item ipsi, si post poenitentiam fuerint mœchati, placuit ulterius (d) his non esse dandam communionem; ne (e) luisse de Dominica communione videantur.

Qui non immolaverint. Poterant non immolare, quamvis suis sumptibus spectacula ederentur: nam aliquis alius Flamen poterat præesse & præsidere.

Sed munus tantum dederunt. Omnes hos Canones de lapsis explicant nonnulli: ideo per munera, dona intelligunt, & pecuniam quam Præsidibus offerebant lapsi, ne sacrificarent; verum munus hoc loco, ni fallor, ludos & spectacula significat, quæ Flamines præstare tenebantur, & in quibus solebant sacrificare. Ajunt igitur Patres veniam iis esse concedendam in fine, qui Flamines fuerint & non sacrificaverint, quamvis ludos præbuerint & munera, si modo hanc culpam legitima expiaverint poenitentia.

In fine eis præstari communionem. Quam gravem & acerbam vindictam exercebant in eos qui sacerdotia Gentilium ambibant aut suscipiebant, quamvis non sacrificarent!

Acta tamen. Hoc est, qui poenitentiam sibi impositam alacriter subierant, nam si eam aut neglexissent aut segnius arripuissent, aliter cum eis erat agendum: non autem hoc ita accipiendum, quasi momento illo temporis quo morentur, legitimam possent agere poenitentiam.

Legitima poenitentia. Ut poenitentia censeretur legitima, non satis erat explere tempus constitutum ab Episcopo, ut volunt

Garfias & Binius, sed ea legitima vocabatur, quam bona fide ducebant poenitentes: & cum domi, & in Ecclesia noctu, & interdum perpetuis ærumnis sese exercebant, & lacrymis, fletibus & multis præterea signis animi dolere clam & publice testarentur. Illegitima autem dicebatur, quando poenitentes languidius eam subirent, & parum dolerent de peccatis, quamvis præscriptum tempus explerent.

B *Si post poenitentiam.* Id est si post concessam poenitentiam, non vero expletam, sed concessam ab Episcopo: & ita accipiendum suadent quæ prius habentur, in fine eis præstari communionem. Si enim in fine dumtaxat præstari debeat communio, certum est eo usque poenitentiam durasse, & constitutam fuisse, & non finisse ante mortem: quare illud, *post*, significat, si post concessam poenitentiam, & si cum agunt poenitentiam ejusmodi Flamines mœchantur.

C *Ne luisse.* Sed quomodo quæso de communione ludere poterant quam non possidebant? Nam agit de his qui perpetuæ poenitentiae essent addicti: sed ludere de communione dicuntur, si peccant poenitentes dum agunt poenitentiam: quia quo tempore magis prospicere deberent, ne ea indigni viderentur, eo ipso novis peccatis sese obligant.

D *De Dominica communione.* Quamvis Eucharistia nonnunquam vocetur Dominica communio, simplex tamen communio, id est jus in societate & corpore fidelium hoc etiam nomine appellatur, quod uniat & conglutinet poenitentes corpori Domini nostri Jesu Christi. Cæterum vides hunc canonem nihil minus adversari, quam canonicis Petri Alexandrini (ut existimat Binius in suis notis) quibus licebat ab impiis sacrificiis pecunia sese redimere, nam hoc Canone agitur de Flaminibus, qui ludos ediderunt populo & non sacrificaverunt, ut diximus, non vero de his qui pecunia obtinuerant a Præsidibus, ne sacrificarent.

CA-

(a) Dederint Excu.

(c) Dederunt Excu.

(b) Immolaverunt Excu.

(d) Eis Excu.

(e) Luisse C. Alucl.

CANON IV.

De Eisdem, si Catechumeni adhuc immolant quando (a) baptizentur.

Item Flamines, si fuerint Catechumeni, & se (b) sacrificiis (c) abstinerint, post triennii tempora, placuit ad baptismum admitti. debere.

Si fuerint Catechumeni. Ubi statuerunt de fidelibus, mox de Catechumenis agunt, in quo lenius multo, & mitius animadvertunt, quam in fideles, ut alibi dicemus capite de poenitentia Catechumenorum. Sed quid agendum esset si Catechumeni Flamines sacrificassent; non explicant Patres nescio an gratia baptismi in perpetuum punirentur; non existimo tamen, sed quantum conijcere possum, ante mortem non baptizabantur.

CANON V.

Si Domina per zelum ancillam occiderit.

Si qua (d) Domina furore zeli accensa (e) flagris verberaverit ancillam suam, ita ut (f) in tertium diem animam cum cruciatu effundat, eo quod incertum sit, voluntate, an casu occiderit, si voluntate, post septem annos; si casu (g), post quinquennii tempora, acta legitima poenitentia, ad communionem placuit admitti. Quod si (h) infra tempora constituta, fuerit infirmata, accipiat communionem.

Satis constat, ut opinor, nonnullis in locis, hæc peccata mœchia scilicet, homicidii & idololatriæ perpetua olim poenitentia damnata fuisse, & primis illis temporibus Ecclesiam his legibus steterisse, ut patet ex Tertulliano & aliis: deinde humanius eam homicidas habuisse, & in fine eos in societatem admisisse, ut legimus in 21. canone Concilii Ancyran, verum quo primum tempore, & qua primum auctori-

Atate eis ante finem pepercerit, non tam liquido constat, atque de mœchia, & idololatria: certum nihilominus est ex hoc canone, & Ancyrano, hanc disciplinam mutatam fuisse, cum si voluntate ancillam occiderit, post septem annos jubeat in societatem fidelium dominam recipi.

CANON VI.

B *Si quicumque per (i) maleficium hominem interfecerit.*

Si quis vero (k) maleficio interficiat alterum eo quod sine idololatria perficere scelus non potuit (l), nec in fine impertiendum esse illi communionem.

Recte correxit Garfias, atque hanc vocem, *malitiam*, detraxit: nam de maleficio canonem intelligendum esse demonstrabimus, non de veneficio, aut malitia. *Eo quod sine idololatria.* Tertull. de pudicitia cap. 5. *Ego quoque homicidium nunquam elaboro, ut tragœdias omittam, sciunt hodie venenarii, sciunt magi, quod pellicatus ulciscar; quod rivalitates defendam, quod custodes, quod delatores, quod confcios auferam.* Magicis artibus homines necari posse, pauci sunt qui non existiment; cum reperiantur leges apud Romanos, quæ ut eos ultimo multarent supplicio, dicit hic canon eosdem peiori morte & supplicio afficere.

CANON VII.

De Poenitentibus mœchia, si rursus (m) mœchaverint.

Si quis forte fidelis post lapsum mœchia, post tempora constituta (n), accepta poenitentia denuo fuerit fornicatus, placuit nec in fine habere eum communionem.

Septimo hoc canone a ceteris fidelibus eos perpetuum semovendos esse statuitur, & in morte ne quidem in societatem revocandos, qui accepta aut peracta poenitentia

X

iiisdem

(a) Baptizabuntur. (b) Se a sac. Excus.
(c) Abstinerunt. Exc. (d) Famina. Gratian.
(e) Flagellis: Exc. & Gratian. lvo. Bur.
(f) Intra Exc. infr. Gratia. lvo. & Bureb.
(g) Per quinquæ annorum tempora. Exc. Grat. lvo.

(h) Intra. Gratian. infra tertium diem fuerit lvo.
(i) Malitiam. Excus.
(k) Veneficio. lvo. Bur.
(l) Nisi in fin. imper. non esse lvo. Bur.
(m) Peccaverunt. Exc. (n) Alia. Exc.

iisdem peccatis, quibus, ut liberarentur, A
pœnitentiam subierant, sese inquinassent:
neque hæc iudicia ab illorum temporum
moribus & disciplina abhorrebant, cum
enim paulo ante hoc Concilium, hoc est
Zephyrini ætate, & auctoritate, mœchis
tum primum venia laxata esset, rationi
maxime consentaneum videbatur, qua sese
indignos peccando exhibuerant, gratia eos
privari, & eos a communione perpetuo se-
cludere, si accepta pœnitentia, id est si
ad pœnitentiam admissi ob fornicationis
peccatum, nondum ea absoluta, aut ex-
pleta pœnitentia, fornicationis iterum rei
deprehenderentur: hæc est huiusce cano-
nis sententia, quæ nemini severa nimis &
acerba videri debet, qui in memoriam re-
vocarit, quanto acerbius paulo ante hoc
Concilium iidem mœchi haberentur, &
exciperentur.

Forte fidelis. Hæc vox, forte, hanc vim
habet, si forte eveniat, si forte accidat:
raro enim illis temporibus eveniebant, ut
post baptismum Christiani gratiam, quam
in lavacro adepti essent, scelere aliquo cor-
rumperent; & rarius ut a peccato aliquo
quod post baptismum commisissent liberati,
in idem peccatum rursus inciderent: qua-
propter aiunt hi Patres, si forte, si casu.

Fidelis. Quia Catechumeni alia ratione
erant puniendi.

Post constituta tempora. Hoc est post-
quam ei imposita esset pœnitentia, & pœ-
nitentiæ benedictionem recepisset, nam si
post lapsum mœchiæ, rursus in eandem,
antequam pœnitentiam obtinuisset, labe-
retur, in perpetuum non ejiciebatur ab Ec-
clesia; sed solum si post acceptam pœni-
tentiam mœcharetur.

Accepta pœnitentia. In vulgari lectione
legitur, *acta*; ambæ hæ lectiones possunt
retineri: nam eodem modo in eos animad-
vertebatur, qui expleta post baptismum
pœnitentia, iisdem rursus vitiis sese macu-
lassent, & qui in ipso pœnitentiæ curriculo,
& antequam eam perfecissent, rursus pec-
carent.

CANON VIII.

*De fœminis, quæ relictis viris suis,
aliis nubunt.*

*Item fœmina, quæ nulla precedente cau-
sa (a) reliquerint viros suos, & se copula-
verint (b) alteris (c), nec in fine accipiant
communione.*

CUM legibus Romanis libera essent re-
pudia; Christianis vero matrimonia
essent firma & perpetua: rursus vero cum
ea inter conjuges diversæ religionis & cul-
tus contrahi possent, nulla in re stabilien-
da aut regenda, plus negotii invenit Ec-
clesia, quam primis illis temporibus repe-
rire, qua ratione, aut quibus pœnis coer-
ceret, aut si omnino puniret, qui facilita-
te legum Romanarum matrimoniis abute-
rentur. Quapropter hi omnes canones, qui
de repudiis, aut matrimoniis Gentilium
cum fidelibus aliquid statuunt difficillimi &
obscurissimi sunt. Hoc canone & duobus
sequentibus agitur, qua causa repudium li-
berum sit et legitimum, et qua ratione pu-
niendi sunt qui sine causa conjuges suas
repudiant. Mulier igitur quæ virum suum
quamvis infidelem repudiasset, et alii nu-
pisset, perpetua pœnitentia, quæ nec in
morte relaxaretur, hoc octavo canone pu-
nitur. Nam nisi aliqua et quidem legiti-
ma subesset causa, non erat liberum in
disciplina Christiana ab infideli recedere:
ea autem legitima censebatur causa si me-
tus aliquis aut vis inferretur Christianæ, ut
a religione sua discederet; quæ si non es-
set, aut a viro suo infideli non esset repu-
diata, mali moris et indignum eis videba-
tur uxorem a marito divelli; ut hac disci-
plina præter aliâ id unum docerent, Chri-
stianorum matrimonia, quæ aliquo sacra-
mento cohærent, multo minus dissolvi
posse.

Viros suos. Dubitari potest an de solis
duntaxat Gentilibus viris, num etiam de
Christianis hic canon accipiendus sit. Cum
enim hisce canonibus de repudiis, et qua
ratione admittenda, aut coercenda sint aga-
tur, et nulla in sequentibus præscribatur
ratio, qua animadvertendum sit in eas, quæ
viros

(a) Reliquerunt. Exc. Ivo. Bur.

(b) Copulaverunt. Excus. Ivo. Bur.

(c) Alteri: & in hoc permanere voluerunt, non
in Ivo. Bur.

viros fideles sine causa reliquerint, merito quis suspicari posset, hac voce, viros, utroque, Gentiles scilicet et fideles intelligendos esse: alii contra, cum nulla inter conjuges Christianos legitima repudii causa potest esse, de viris Gentilibus, quos fidelis repudiasset, censent accipiendum esse hunc canonem: nihilominus ad utroque canonem referri potest, & verba illa, nulla precedente causa, non ita accipienda quasi legitima aliqua reperitur causa, cur vir fidelis ab uxore sua possit repudiari, sed addita sunt, ut intelligeretur eas gravius puniendas esse, quæ sine causa, quam quæ ob causam adulterii a viris suis recessissent: his enim in hoc Concilio aliquot duntaxat annorum, illis perpetua imponitur poenitentia.

Accipiant Communionem. Absolvantur.

CANON IX.

De fœminis, quæ adulteros maritos relinquunt, & aliis nubunt.

Item fœmina fidelis, quæ adulterum maritum reliquerit fidelem, & alterum (a) ducit, prohibeatur ne ducat (b); si duxerit, non prius accipiat communionem (c), nisi quem reliquerit, prius de sæculo exierit, nisi forte necessitas infirmitatis duci compulerit.

Legibus Romanis cum essent libera repudia, Patrum auctoritate non poterant mulieres Christianæ, quæ viros suos fideles ob causam adulterii repudiassent, coerceri: quapropter reperiebantur quæ plures simul maritos haberent, in quas hoc canone animadvertitur, addiderunt autem hi Patres Eliberini hæc verba, si fidelis, quia si fuisset Catechumena, non ita erat punienda: cum enim nullum esset inter Ethnicos conjugum Sacramentum, minus peccabant, quam Christiani cum libellum repudii afferebant.

Reliquerit fidelem. Quia si Gentilem ob eandem causam reliquisset, levius multo erat punienda: quamvis hoc etiam ab Ecclesia prohiberetur.

A *Prohibeatur ne ducat.* Ita loquuntur in Concilio Arelatensi primo, & *prohibentur nubere.* Ceterum antequam contraherent nuptias, Ecclesiæ id est Episcopo, aut Sacerdotibus statum & conditiones futuri conjugis exponebant, quæ si alienæ a Christiana disciplina viderentur, quantum poterant, nuptias dissuadebant Ecclesiastici, hoc est recusabant consignare, ut ait Tertullianus, & oblatione & sacris confirmare: ideo dicitur hoc canone *prohibeantur*: verum quia legibus Romanis hæc nuptiæ nihilominus erant firmæ, & poterant stare, reperiebantur qui ipse religionem eas facerent, in quos hoc canone animadvertitur.

Nisi quam. Illis temporibus, ut vides, matrimonium poterat stare & validum esse inter adulteros, qui vivente vero & legitimo marito rem simul habuerant, quod hodie ita prohibitum est, ut ne quidem post mortem mariti mulier possit cum adultero suo nuptias firmas & legitimas facere, nisi summo dispensante Pontifice.

CANON X.

De relicta Catechumeni, si alterum duxerit.

Si ea, quam Catechumenus reliquit, duxerit maritum, potest ad fontem lavacri admitti. Hoc & circa fœminas Catechumenas erit observandum. Quod si fuerit fidelis, quæ ducitur, ab eo qui uxorem inculpata reliquit (d), & cum scierit illum habere uxorem quam sine causa reliquit, placuit (e), huic nec in fine dandam esse communionem.

Hujusce canonis perdifficilis est sententia, cujus hunc sensum esse suspicor: si inculpata mulierem Catechumenus reliquit & repudiavit, ad Baptismum non prius admittatur, quam relictam receperit, & domum redierit: si vero ea sit in alterius potestate, ut quæ post repudium alteri conjuncta sit, quia eam repetere nequit, non est baptismo privandus. Atque eadem judicii forma in Catechumenas observanda est, quæ nulla satis legitima ex

X 2 cau-

(a) Duxerit: Exc.

(b) Si autem dux Exc. Grat.

(c) Quam bis, quem reliquit de sec. Exc. Deest in Exc.

(d) Et cum eluerit illum ab uxore Exc.

(e) Ne dare communionem. Exc. & apud manuscrip.

causa viros reliquissent. Quod si ea mulier, cum qua Catechumenus ille qui suam repudiavit, nuptias fecit, & non ignorarit priorem illam mulierem sine causa ejectam esse, ea ipsa vel in morte communione Ecclesiæ & absolutione carere debet. Ratio hujus canonis est, quod Catechumeni quamvis non essent Christiani, legibus tamen Christianis tenerentur: quibus ne quidem infidelem dimittere & repudiare licebat.

Potest ad fontem lavacri. Non alia poena coercerentur Catechumeni nisi prorogatione, aut privatione baptismi usque ad mortem, excommunicari enim non poterant, cum non essent in communione fidelium, neque societate Christiana donati.

CANON XI.

(a) *De Catechumena si graviter agrotaverit.*

Intra quinquennii autem tempora Catechumena si graviter fuerit infirmata, dandum ei baptismum, placuit non denegari.

Ambigitur de hujus canonis explicatio-
ne, neque satis intelligitur quis ei
sensus esse possit. Nam quæ causa esse po-
tuerit cur Catechumenarum potius quam
Catechumenorum mentionem fecerint hi
Patres Eliberitani? Quamobrem deinde
tyrocinium & Catechumenatum quinque
annorum ejusmodi Catechumenis præscri-
bunt, cujus tempus ultra tres aut duos an-
nos non producebatur? Præterea de qui-
bus Catechumenis loquuntur, aut ad quas
quæso has poenas pertinere dicemus, cum
de crimine omnino taceant, neque exponant
quod peccati genus hoc canone coerceant?
Denique cum morientibus baptismum præ-
beri jubent, eum negari posse, videntur
innuere. Hæc omnia mihi persuadere po-
tuerunt hunc canonem a præcedenti avul-
sum esse, neque ullum sensum aut senten-
tiam referre aut reddere posse, nisi cum
eo connectatur. Nam præter ea quæ su-
pra attulimus, illa etiam particula, *autem*,
id omnino continere videtur atque osten-
dere totum hunc canonem ad alia quæ jam
essent dicta & cognita referendum.

Præterea nullibi unquam reperies baptis-

mi gratiam dilatam, & Catechumenatus
tempus productum, nisi ob aliqua crimina
admissa. Quæ cum ita sint, verisimile est
de iisdem ipsis foeminis & Catechumenis
hic agi, de quibus statutum esset præceden-
ti & proximo canone, in quo cum patres
statuissent eas esse puniendas, quæ viris re-
pudium sine causa obtulissent; poenæ vero
modum aut tempus, quo diutius retineren-
tur in Catechumenatu, (non enim alio
genere poenarum coercerentur Catechume-
ni,) non apposuisent; hoc sequenti cano-
ne, vel potius hac ultima ejusdem canonis
parte, poenæ modum & tempus addiderunt.

Sensus igitur canonis est, Catechumenas
quæ viros sine causa reliquissent, quinque
annos in Catechumenatu detinendas esse,
& intra hoc tempus baptizandas, si gravi
aliquo morbo occupentur.

Intra quinquennii tempora. Agant Ca-
techumenatum quinquennii tempore, quem
expleri si morte impediatur, baptismo
donentur.

Catechumena. Quæ maritum sine causa
repudiasset, quique post repudium aliam
duxisset; nam si maritus post repudium so-
lutus remansisset, rursusque hæ nuptiæ quæ
sine causa diremptæ essent, coalescere po-
tuisent, non aliter ad lavacrum admittenda
erat, quam si eundem pro viro habuisset.

CANON XII.

*De mulieribus, quæ (b) lenocinium
fecerint.*

*Mater, vel parens, vel qualibet fidelis
si lenocinium exercuerit; eo quod alienum
vendiderit corpus, vel potius suum, placuit
(c) eas nec in fine accipere communionem.*

Gravius puniuntur lenones, & earum
turpitudinum artifices, quam ipsamet
adulteria & virginum stuprationes. Nam
Zephyrini edicto, mœchiæ & fornicatio-
nis poenitentia functis, veniam in morte
vel post longam poenitentiam concessam le-
gimus: hoc vero canone ea ipsa moribun-
dis lenonibus & parentibus qui questum ex
filiarum stupro fecerint denegatur: cujus
severioris disciplinæ hanc rationem addu-
cunt, quod suum (ad parentes id refertur)
aut

(a) *De relicta Catechumeni. Exc.*

(b) *In Cod. Avelens. ad marginem erat: leno-*

*cinia, id est, circumventiones, vel complusiones
meretricum. (c) Eam. Exc.*

aut alienum vendiderint corpus, hoc est A
pessumdederint, perdiderint, & libidini
manciparint.

CANON XIV.

De virginibus secularibus, si (f)
mœchaverint.

CANON XIII.

De virginibus Deo sacratis, etsi
adulteraverint.

Virgines, quæ se Deo (a) dicaverint, si
pactum (b) perdiderint virginittis, atque
eidem libidini servierint, non intelligentes
quod (c) amiserint, placuit, nec in fine eis
dandam esse communionem (d). Quod si se-
mel persuasa, aut infirmi corporis lapsu vi-
tiata, omni tempore vitæ suæ hujusmodi
sæmina egerint pœnitentiam (e), ut absti-
neant se a coitu, (,,) eo quod lapsa potius
videantur, placuit, eas in fine communio-
nem accipere debere.

Virgines quæ Deo sese voverant a ce-
teris non removebantur, aut claustris
includebantur, ut ex hoc canone & in Di-
vo Cypriano, & Tertulliano de virginibus
velandis licet colligere.

Eidem libidini. Non sumperint, aut a
flagitiosa vita non recesserint.

Non intelligentes quod amiserint. Hoc
est, si impudicitia eas ante mortem non
pœniteat, precibusque & lacrymis Eccle-
siam non fatigent, ut ab ea pœnitentiam
accipiant, vel in fine communionem & ab-
solutionem, quamvis eam ardentissime ex-
optent, priventur, cum enim toto vitæ
tempore libidini inservierint, metu mor-
tis pacem Ecclesiæ potius quam peccato-
rum dolore quærere videbantur.

Eo quod lapsa potius videantur. Peccat-
se potius videntur, quam virginittis vo-
tum violasse, quæ in oblatinato & obfirma-
tio libidinis proposito non remanerent.

Virgines quæ virginittatem suam non cu-
stodierint, si eosdem, qui eas (g) violave-
rint (h), duxerint & tenuerint maritos: eo
quod solas nuptias violaverint (i), post an-
num sine pœnitentia reconciliari debebunt,
vel si alios cognoverint viros, eo quod mœ-
chata sint (k), placuit per quinquennii tem-
pora, acta legitima pœnitentia, admitti
eas ad communionem (,,) oportere.

Solas nuptias. Quia virginittatem Deo
non voverant.

Sine pœnitentia. Non hoc ita accipien-
dum, quasi velint eas abique sacramento
pœnitentiæ absolvendas esse, aut statuam
ejusmodi peccatum non esse aliqua pœna
coercendum, vel denique eis non esse do-
lendum de stupro: sed pœnitentia hoc lo-
co intelliguntur pœnæ & ærumnæ, quæ in
gradibus pœnitentiæ palam, & publice ca-
perentur, quæ cum pudorem aliquem su-
gillarent, non erant ejusmodi virginibus
infligendæ. Quid autem sit, post annum
sine pœnitentia reconciliari, quodve genus
pœnarum, ex hoc canone, & ex vigesimo
primo colligitur. Levia quædam crimina
hac pœna mulctabantur, quæ in eo ver-
saretur, ut ab Eucharistia arcerentur, ne-
que oblationes offerre aut eis participare
permitterentur: mihiqve persuasum est eos
qui levi illa animadversione castigabantur,
non aliter orasse aut stetisse in Ecclesia,
neque aliter habitos, quam subsistentes,
& omnibus rebus divinis & humanis par-
ticipasse cum cæteris fidelibus præterquam
Eucharistiæ.

Ceterum verbum illud, reconciliari, re-
ferri & revocari prorsus debet ad illam ma-
ximam reconciliationem sacramentorum sci-
licet & Altaris; non autem ad illam mi-
nimam,

(a) Dedicaverunt. Exc.

(b) In Concilio 3. Moguntino, c. 26. prodiderint.

(c) Admiserint.

(d) Quod si semetipsas pœnitueris, quod infirmi-
tate corporis lapsa fuerint, & toto tempore. Exc.
Quod si sibimet persuaserint. Grat. Cetera, ut Exc.

(e) Et Exc. [,,] defunt a Grat.

(f) Mœchata fuerint. (g) Violaverunt. Exc.

(h) Maritos acceperint. Exc.

(i) Post pœnitentiam unius anni reconciliantur.
Si alios cognoverint, Bur. lvo.

(k) Quinquennio pœniteant, & sic ad commu-
nionem accedant. Bur. lvo. [,,] Deest Exc.

nimam, qua absoluebantur, & jure societatis Christianæ donabantur; nam cum essent orationis participes, absoluti a peccatis censebantur, & minima illa reconciliatione non indigebant.

CANON XV.

De conjugio eorum, qui ex Gentilitate veniunt.

Propter copiam puellarum Gentilibus minime in matrimonio danda sunt virgines Christianæ, ne atas in flore tumens, in adulterio anima resolvatur.

Propter copiam puellarum. Statuunt ne quisquam ad exonerandam familiam in matrimonio cum Gentili filias collocet, ne infidelis consortio fidem perdant. Tertullianus ad uxorem secundo: *Ambo fratres, ambo conservi, nulla spiritus carnisve discretio, atqui vere duo in carne una, ubi caro una, unus & spiritus.*

CANON XVI.

De puellis fidelibus, ne infidelibus conjungantur.

Hæretici (a) si se transferre noluerint ad Ecclesiam Catholicam, nec ipsis Catholicas dandas esse puellas: sed neque Judæis, neque hæreticis dare placuit: eo quod nulla esse possit societas fidei cum infideli. Si contra interdictum fecerint parentes (b), abstinere per quinquennium placet.

Hæretici si se transferre noluerint ad Ecclesiam. Agathense: si tamen profiteantur Christianos se futuros. Laodicense canone 31. Si tamen profiteantur Christianos se futuros. Calcedon. can. 14. Nisi forte spoponderit se venire ad orthodoxam fidem.

CANON XVII.

De his qui filias (,) suas (,) Sacerdotibus (c) Gentilium conjungunt.

Si qui forte Sacerdotibus idolorum filias suas junxerint, placuit, nec in fine eis dandam (,) esse communionem.

Sacerdotibus idolorum. Flaminibus Gentilium, non vero Christianis Sacerdotibus, qui persecutionum temporibus Diis gentium immolant, ut quidam existimant.

CANON XIX.

De Sacerdotibus & Ministris, si (d) mœchaverint.

Episcopi, Presbyteri, & Diacones, si in ministerio positi, detecti fuerint, quod sint mœchati, placuit, & propter scandalum, & propter (e) profanum crimen, nec in fine eos in communionem accipere debere.

In ministerio positi. Qui graduum & ordinum suorum officia & munia obirent; nam si essent depositi, aut si ob aliam causam ab officio & dignitate gradus essent remoti, levius erant puniendi: Concilio Carthag. 5. can. 2. qua eos a ministro necesse fuerit removeri.

CANON XXI.

De his qui (f) tardius ad Ecclesiam accedunt.

Si quis in civitate positus, (g) tres Dominicas ad Ecclesiam non accesserit paucopore abstineat, ut correptus esse videatur. (h)

Qui ab Ecclesiæ uberibus, tanto tempore avelleretur, metus erat ne contabesceret, ideo ab eadem matre coguntur ad Ecclesiam liberi, ut a sacris tanquam a suis mamillis lac sugant, & ceterorum fidelium communionem & precibus foveantur.

Paucopore abstineant. Qui levi hac pœna

[a] Hæreticis qui errant ab Ecclesia Catholica, nec ipsis Catholicas dandas puellas. Exc.

[b] Abstinere: Exc. [c] Deest in Exc.

[c] Gentilibus. Exc. [d] Deest in Exc.

[d] Mœchati fuerint. Exc. [e] Nefandum Exc.

[f] Tardè. Exc. [g] Per tres. Exc.

[h] Alias tanto in Exc.

pœna perstringebantur sola Eucharistiæ communionione privabantur, non autem precum, aut corporis Christi mystici societate; nam sacris interesse poterant, quo qui jure fruerentur, nec excommunicati, nec pœnitentes censebantur.

CANON XXIII.

De temporibus jejuniorum.

(a) *Jejuniorum superpositiones per singulos menses placuit celebrari, exceptis diebus duorum mensium Julii, & Augusti ob*
(b) *quorundam infirmitatem.*

Jejuniorum superpositiones. Jejunia superponere, est jejunia de novo imponere & indicare: quæ autem fuerint illa jejunia, quæ singulis mensibus, præter stationes feriæ sextæ & Sabbati superimposita essent in Hispania, non facile est dicere, cum ea peculiari quadam lege & consuetudine celebrarentur in illa provincia.

CANON XXIV.

De his qui peregre baptizantur, ut ad clerum non veniant.

Omnes, qui (c) peregre fuerint baptizati, eo quod eorum minime sit cognita vita placuit ad clerum non esse promovendos in alienis provinciis.

Tanta olim in clericis desiderabatur vitæ sanctitas, ut in eorum ordinem non esset assumendus, qui extra diocesim baptismum consecutus esset, quod ejus mores non essent satis cogniti.

In aliis provinciis. In propria enim promoveri poterat, in qua ejus vita satis erat perspecta.

CANON XXV.

De epistolis communicatoriis Confessorum.

Omnis qui attulerit literas confessionis, sublato nomine confessoris (eo quod omnes sub hac nominis gloria passim concutiantur simplices) communicatoria ei danda sunt litera.

Permagna est dissensio de hujus canonis sententia & explicatione, & noni Arelatensis primi. De his qui confessorum literas offerunt, placuit, ut sublatis iis literis alias accipiant communicatorias. Quorundam opinio est hos ipsos canones explicandos esse de literis, quas lapsi ad jus communionis recuperandum a martyribus qui essent in vinculis, extorquebant. C. Baronii anno Christi 305. numero 48. placuit quoniam usus perseverare videbatur, ut literis quæ describerentur ab iis qui causa fidei in carcere detinerentur. Ejusdem anno Christi 314. numero 65. Quod ut ita differeret ex D. Cypriani verbis contigisse arbitror, qui omnibus pene suis literis vehementer objurgat martyres & confessores, quod nulla prorsus habita disciplinæ ratione, communicatorias literas lapsis indulgerent, tantaque licentia ac facilitate, ut Ecclesiæ statum everterent, atque omnem religionem funditus tollerent: quæ enim, inquit ille, potest esse sanctitas aut disciplina si rei non plectantur, & decreta peccatis supplicia removeantur?

Ne igitur diutius hoc malo Ecclesia laboraret, his canonibus Patres providisse volunt. Ego vero etiam C. Baronii, Garfæ, Loaysæ, Bernardinique Ferrarii judicium non parvi ducam, eos tamen horum canonum sententiam Patrumque mentem qui illos condiderunt, minus assecutos esse, hæ rationes mihi persuadent. Equidem martyrum olim auctoritatem in tantum crevisse, ut lapsis pacem & veniam procurarent, apertum est, literisque fontes in pristinum statum restituisse: sed hunc ab Ecclesia errorem ante ipsa Concilia, quibus hi canones habentur, sublato esse ejusdem D. Cypriani scripta satis declarant: nam acerbè in martyres invehitur epistolis 15. 16.

17.

[a] *Jejunia: seu abstinentias per. &c. Exc.*

[b] *Eorundem. Exc. & lxx.*

[c] *In peregrinatione. Exc. in peregre. C. Alvel.*

17. 18. 19. 20. libri tertii, eorumque potestatem imminuendam & coercendam esse docet, statuitque lapsos non nisi in exitu recipiendos esse, quamvis a martyribus commendarentur. Quid? nonne martyres epistola 7. libri secundi (quod omnibus indignum Romæ videretur eos hac uti potestate) literas quas ipsi lapsis dederant, revocarunt? *Quonquam confessorum quoque quos hic adhuc in carcerem dignitas sua confessionis inclusit, & ad certamen Evangelicum sua fides in confessione jam gloriosa semel coronavit, literas habeas conspirantes cum literis nostris, quibus severitatem Evangelica disciplina protulerunt, & illicitas petitiones ab Ecclesiæ pudore revocarunt.* In Africa quoque fortiter huic potestati sese opponit D. Cyprianus in responsio ad martyres epistola 15. lib. tertii. *Cum vos ad me literas direxeritis, quibus examinari desideria vestra, & quibusdam lapsis pacem dare postulastis, cum persecutione finita convenire in unum cum clero & recolligi cœperimus.* Multa denique ejusdem argumenti in ejusdem scriptis leguntur, quibus magna fit significatio hanc nimiam martyrum potestatem. D. Cypriani ætate labefactam fuisse.

Deinde nil tam perpicuum est, quam Arelatenſe Concilium sub Constantino habitum esse, quo tempore pauci religionis causa in carcere, fodinis, arenariis, aut triremibus detinebantur. At vero in ipsis verbis horum canonum inest aliqua ratio & nota credendi has literas, de quibus est quaestio, quasi e longinquo allatas esse: *Omnis qui attulerit*: Item in Arelatenſi, *qui confessorum literas afferunt.*

Miror etiam hos homines in primis acutos non vidisse de literis, istis Conciliis mentionem esse, quæ non solum a martyribus, sed etiam ab Episcopis darentur. *Communicatoria ei danda sunt litteræ*: item, *placuit, ut sublati iis literis alias accipiant communicatorias.* At nusquam reperient expiatis poenitentes, libellum ab Episcopis aut a quovis alio a quo absoluti essent, accepisse, quo absolutos & liberatos esse innotesceret; eoque minus quod publice & magna corona de eorum in Ecclesiam reditu deliberaretur: atque ita magnopere opus non erat literis testari quod palam factum esset. His omnibus adde martyres lapsis literas non dedisse, nisi absentes, ut constat ex D. Cypriano & Ter-

Atulliano ad martyres, & de Pudicitia: *Quam pacem quidam in Ecclesia non habentes, a martyribus in carcere exorare consueverunt.* Item, *alii ad metalla confugiunt, & inde communicatores revertuntur.* Item, *ut quisque ex consensione vincula induit, adhuc mollia in novo custodia nomine statim ambiunt mœchi*: At Ecclesiæ reddita pace, quæ causa poterat esse, quamobrem pro lapsis, si qui ea tempestate superessent, coram non intercederent?

Quænam igitur possit esse horum canonum sententia & interpretatio, si quis a me quærat, eam ad literas communicatorias sive formatas referrem, quas qui peregre proficerentur a martyribus, non vero ad literas quas ab iisdem lapsi, ut absolventur, & in gratiam cum Ecclesia redirent, extorquebant. In usu apud antiquos erat potissimum Episcopos peregrinis literas concedere, ut quocunque inciderent, hospitio a ceteris Christianis, & ab Episcopis exciperentur: quo viatico, si muniti & instructi non processissent, jus eis communionis Christianæ denegatum fuisset. Quidam vero reperiebantur (ut ex his canonibus apparet,) qui cum peregre e patria abirent, literas illas communicatorias, sine quibus non poterant discedere, a confessoribus potius, quam a suis Episcopis acciperent: quæ prava consuetudo his canonibus tollitur, jubentque Patres legitimas ab Episcopis (sublati iis quæ a confessoribus circumferuntur) concedi. Præterea ea quæ supra attulimus, hæc etiam verba in nostram explicationem inclinant, *eo quod sub hac nominis gloria passim concutiunt simplices.* Quomodo enim ad literas communicatorias lapsorum, hæc verba accommodari possunt? Nam ex Episcopis erant tradendæ, ut earum commendatione lapsi restituerentur. Nemo enim nisi a propriis Episcopis absolvebatur, quos quis credat erum adeo ignaros, ut a Concilio simplices vocentur, aut falsis ejusmodi literis, aut Confessorum variis titulis eos potuisse commoveri? Peregrinis vero hæc ipsa verba magis conveniunt, qui quacunque transirent, simplices Christianos & foeminas hac martyrum commendatione poterant concutere, et a simplicibus parochis jus hospitalitatis et communionis emungere. De literis igitur quas peregrini circumferrent, non vero de literis quibus lapsi communionem quærerent, hi canones sunt intelligendi.

Postremo alibi ostendimus, martyrum li-
teras de lapsis restituendis, nullum apud
Episcopos, nisi post eorum mortem pondus
habuisse: quod cum sub Constantino acci-
dere non posset, ut quisquam pro fide mor-
te mulctaretur, quis literas sibi non profu-
turas, commendationemque efflagitasset,
quam certo sciret nullo sibi usui futuram?

Sublato nomine Confessoris. Hæc verba
nihil aliud significant, quam Confessorum
literas tollendas esse, & alias ab Episcopis
substituendas, ut ex canone Arelatensi ma-
nifestum sit, qui in eandem rem sancitus
est.

CANON XXVI.

(a) *Ut omni Sabbato jejunetur.*

*Errorrem placuit corrigi, ut omni Sabbati
die (b) superpositiones celebremus.*

Sabbati dies uno excepto, immunem olim
ab omni jejunio, & tanquam festos an-
tiquitus agebant, & tum etiam in Græcia
mos ille perdurat, quem Hispaniæ Patres
post Romam primos omnium antiquasse ve-
risimile est ex hoc canone, & feriæ quar-
tæ jejunia, & stationes in Sabbatum tran-
stulisse.

Superstitiones. Hoc est imponere jejunia,
quæ solita non essent observari.

CANON XXVIII.

*De oblationibus eorum qui non
communicant.*

(c) *Episcopos, placuit, ab eo, qui non
communicat (d), munera accipere non debere.*

Qui non communicat. Ut hujusce cano-
nis sententia explicetur, duo sunt in-
vestiganda, ac primum quinam es-
sent non communicantes: postremo quæ-
nam munera rejicienda dicuntur. Variæ
olim erant communionis species, sed duas
tantum attingam, quæ ad hunc canonem
illustrandum necessariæ videntur, jus com-
munionis & societatis Christianæ, qua qui
donatus esset corpori Christi & Ecclesiæ
adglutinator censetur. Altera quæ maxi-
ma dicebatur, in corporis Christi veri &

Arealis, hoc est Eucharistiæ perceptione po-
sita erat. Omnes qui utraque illa commu-
nionem, aut una earum privabantur, hi non
communicantes vocabantur, quemadmodum
extranei omnes excommunicati, Catechu-
meni, pœnitentes perpetuæ pœnitentiæ, pœ-
nitentes primi, secundi, & tertii gradus:
omnes denique pœnitentes, qui ad quar-
tum pœnitentiæ gradum pervenerant, quam-
vis sacris interessent, & precum participes
essent, non communicantes vocabantur,
quod Eucharistiæ participandæ jus & pote-
statem non haberent. Item qui ob minus
gravia quædam crimina ab Eucharistiæ com-
munionem, non autem a prima removeban-
tur: Energumeni, Peregrini, & vagantes
sine literis communicatoriis: Clerici ad
communionem peregrinam redacti: ii omnes
non communicantes appellari poterant; quod
plena & absolutissima, ut loquuntur cano-
nes, communionem non fruerentur. Horum
igitur dona & oblationes Ecclesiastici (mu-
nera enim hoc loco aut privata dona quæ
Episcopis missitantur, aut oblationes quæ
altaribus admoventur & Deo offerrentur
intelliguntur) hoc canone recipere prohi-
bentur: quod arbitrarentur Deum optimum
maximum minus sibi gratam acceptamque
hostiam & oblationes ejus ducere, qui non
posset sacrosancto Christi corpore pasci &
refici. Quid quod Deo oblationem ejusmo-
di averfante & detestante, ea videri posset
execratio & detestatio, quæ reliquo fide-
lium gregi non mediocriter obesset: dein-
de oblationes ejusmodi postquam altari ob-
latæ essent, & Sacerdotum solemnem religio-
nem ac precibus adhibitis Deo representatæ,
iis postea Ecclesiastici ad victum cibumque
utebantur. Quapropter non communicantis
munera tanquam invisa Deo merito reji-
ciebantur, & a clericis tanquam putida, &
quorum odore offenderentur, fastidiebantur:
Carth. 4. can. 93. *Dissentium fratrum ob-
lationes non recipiantur.* Ibidem, *horum qui
pauperes opprimunt dona a Sacerdotibus re-
futanda.* Privata quoque munera ab ejus-
modi hominibus non erant accipienda, quod
nulli usui essent futura, nisi ad pauperes
aut clericos alendos.

Y

CA-

(a) *De hoc ut Exe.*

(b) *Jejuniorum superpositionem. Exe.*

(c) *Episcopum. Excus. & Alvel. C.*

(d) *Munus. C. Alvel.*

CANON XXIX.

CANON XXX.

De Energumenis, qualiter habeantur (,,) in Ecclesia.

(b) De his, qui post lavacrum mœchaverint, ne subdiacones fiant.

(a) *Energumenus qui ab erratico spiritu excitatur, hujus nomen neque ad altare cum oblatione recitandum, neque permittendum ut sua manu in Ecclesia ministret.*

(c) *Subdiaconos eos ordinari non debere qui in adolescentia sua (d) fuerint mœchati eo quod postmodum per subreptionem, ad altiorem gradum (e) promoveantur: vel si qui sunt in præteritum ordinati amoveantur.*

Hujus nomen. Energumenorum oblationes repellebantur; ideoque nomen eorum, neque apud Deum propitiandum adhibebatur: neque ejus mentio ulla in Sacerdotum precibus facta, hæc enim oblatio nominis, erat quædam communionis species: quæ non nisi ob duas causas suscipiebatur. Prima cum precatio ejus causa fieret qui sacro fonte intinctus esset, aut initiatus, aut absolutus, aut in quem colatum esset aliquod sacramentum; ejus ut omnis communionis fieret particeps nomen Deo in Altari offerebatur. Secunda cum ad Altare oblationes alicujus defererentur; cum eo duplici nomine nomina Deo proponebantur, seu coram Deo pronunciabantur; hoc est nomine suo Ecclesia nomina eorum Deo commendabat, idque oratione quadam seu precatatione singulari facta. Episcopus igitur aut Sacerdos in altari nominatim appellasset Energumenum oblationis autorem, ac representasset, ut ita dicam, eumque Deo precatatione commendasset: sed æquum non videbatur qui agerentur immundis spiritibus, & qui ab oblationibus removebantur, eorum nomen in Altari recenseretur, quod cum iis non esset ulla ratione communicandum.

Ut sua manu. In Concilio Carthag. can. 91. id illis mandatum præscriptumque ut Ecclesias ipsas verterent, ob id maxime quod in Ecclesiis pernoctarent, ut Dæmonum terrore atque metu liberarentur, id testante, atque enarrant can. 92. ejusdem Concilii: quod hoc canone aut aliquid simile vetatur.

Omnia ferme ea crimina quorum causa clerici honore & gradu poterant privari, iisdem erant impedimento quo minus ad eisdem gradus & honores adlegerentur, quamvis ea multo antequam promoverentur admisissent. Præterea in hoc canone illud advertas, ut in pluribus aliis canonibus ad Subdiaconos, & ceteros minores ordines severas prioris illius disciplinæ leges quæ in clericis fancitæ essent non pertinuisse: sed ad majores ordines Episcopos, Presbyteros, & Diaconos: quibus cum sacrosanctum Christi corpus possent tangere, interdictæ essent nuptiæ, & cum fœminis consuescere. Porro ex pœnitentibus, ex Neophytis, ex peregre baptizatis, non poterant adsumi, neque in iisdem dignitatibus collocari, si post baptismum se aliquo crimine vel occulto sese inquinassent. Lege canonem nonum Concilii Neocæsariæ.

CANON XXXII.

(f) *De excommunicatis presbyteris, ut in necessitate communionem dent.*

(,,) *Apud presbyterum, si quis gravi lapsu in ruinam mortis inciderit, placuit agere pœnitentiam non debere (g), sed potius apud Episcopum: cogente tamen infirmitate, necesse est presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum, si ei jussit. Erit Sacerdos.*

Prohibentur omnino presbyteri isto canone pœnitentiam excommunicatis imper-

(,,) *Defunt Excus.*

(a) *In aliis manuscript. orat Energumeno.*

(b) *Mœchati fuerant Exc.*

(c) *Subdiaconum cum. Exc.*

(d) *Fuerit mœchatus Exc.*

(e) *Non sit promovendus. Si autem aliqui sunt, & Exc.*

(f) *Fortè leg. de presbyteris, ut excommunicatis in necess. &c.*

[,,] *defunt in Exc.*

[g] *Sine Episcopi consensu, sed pot. ap. l. ager. cogente tamen inf. non est Presbyterorum, aut Diaconorum communionem talibus præstare debere, nisi eis jussit Episcopus Exc.*

pertire ; quod summæ potestatis jus esset , & quasi supremæ jurisdictionis munus impositione manuum peccatori alicui pœnitendi jus concedere : propterea quod hoc ipso facto excommunicato tolleretur pœnitentiæ peragendæ facultas , & jus concederetur , peccatisque certa quædam pœna cruciatulque decerneretur : atque ea causa est cur canones hanc potestatem ad solos Episcopos revocent transferantque : quæ enim major posset permitti potestas ; quam peccata æstimandi ? Priori igitur hujusce canonis parte statuitur ut pœnitentia a solis Episcopis imponatur : posterioris vero non ita lucida & perspicua est sententia , multaque in ea reperientur ita latebrosa & obscura , ut ejus sensus nisi paulo fufius singula quæque discutiantur , aperiri non possit . An hujus extremæ partis sensus est , concessa ab Episcopo pœnitentia , pœnitentem a Presbytero & Diacono absolvi posse , si periclitari cœperit ? an vero excommunicato pœnitentiam concedendam esse a Presbyteris & Diaconis si morte præveniantur , antequam ab Episcopo eandem pœnitentiam potuerit accipere , hæc enim in alium sensum non sunt dicta , neque ad Eucharistiam possunt referri , quod prioribus sæculis gravioribus delictis , de quibus in hoc canone agitur , non facile ea concederetur : propterea neque in Concilio Nicæno , neque tempore Concilii Carthaginensis secundi Presbyteri vel cum urgeret necessitas non poterant Eucharistiam pœnitenti absoluto porrigere , ut ex illius 13. & hujus 4. canone manifestum sit) multo magis quo tempore concilium istud est habitum , quando disciplina Eucharistica severior esset , & paulo ut ita loquar acerbior . Superest illarum duarum explicationum nunc utra magis conveniat , exponere . Postremæ nil magis repugnare videtur , quam quod jus pœnitendi ipsa pœnitentia revera nec esset , neque a Patribus communio appelletur , quamvis eo nomine posset venire , cum ea pœnitentibus anathema levaretur , possentque dum in ea starent excommunicari , ut loquuntur canones : quapropter si eo nomine quamvis minus proprie , a Patribus potuerit censeri , egregie totius canonis sensus cohæreret , nam in eundem plane sensum vox illa , *Communio* , accipienda videtur , atque prior illa *pœnitentia* : Patresque sancire a solo Episcopo petendam esse pœnitentiam , non autem a

Presbyteris & Diaconis , nisi instante & premente morte . Præterea Diaconi hoc officio fungi poterant , & ab excommunicatione , si eis jussisset Episcopus , absolvere , quæ sola in hoc canone explicando sese obtrudit difficultas .

Ad peccatorum absolutionem , extremam hujusce Canonis partem nihil verat referre , nisi quod Diaconi non eo jure absolvendi fruerentur , manusque non imponerent , ut absolverent . Si tamen is sensus magis probetur de antiqua illa cæremonia , res est accipienda , quæ in eo posita erat , ut cum Episcopus manuum impositione ad conferendos ordines , aut absolutionem dandam uteretur , alii Presbyteri & Diaconi idem omnino facerent , & præeunte Episcopo manus imponerent , quisquis enim primis illis temporibus absolveretur , ei non solum ab Episcopo , sed a tota etiam Clerici turba , & collegio manus imponebatur : qui ritus manusque impositiones adeo religiose observabantur , ut Cypriani nulla major fuerit in martyres & lapsos , qui ab eis veniam peterent , objurgatio , quam quod lapsi communioni restituerentur , antequam eis manus ab Episcopo & Clero esset imposita . Pœnitentibus igitur , instante obitu , manus Presbyteri imponere jubentur , ut absolvant : Diaconi item , non ut absolvant , id enim a Presbytero erant consecuti , sed ut multiplici illa manus impositione intelligeretur , in multorum etiam societatem (Christianorum scilicet ,) eos esse receptos . Canon igitur de illa absolutione , & manus impositione comitativa loquitur , cum ait , & *Diaconum* : ita enim legendum est , & sequenda Garlæ correctio , quæ particula illa , & , detracta , hanc , aut , reposuit .

Placuit agere pœnitentiam . Hoc est Exomologesim agere apud aliquem , & se meritum fateri cui gravis imponatur pœnitentia .

Neceffe est . Hæc verba nec congruere , nec consentire videntur cum his , si *et jussisset Episcopus* : nam si necessario pœnitentem habent absolvere Presbyteri , aut excommunicato , si morte prematur , pœnitentiam imponere , quamobrem jubentur hujus rei copiam , & facultatem prius accipere ab Episcopo , qui dum consulitur mors potest occupare pœnitentem aut excommunicatum : quare necesse est concedamus statutum esse his verbis , ut ne quidem

dem morienti liceat Presbytero injussu Episcopi veniam indulgere. At vero de poenitentia si mavis illic agi, quam de absolutione, id ita accipiendum si necessitas & excommunicati valetudo ferant, uti Episcopum consulat Presbyter, & ab eo jus concedendi poenitentiam impetret: sin secus, metulque sit ne morte præveniatur, licere Presbyteris poenitentiam imponere, quæ in morte, ni fallor, nunquam denegabatur.

Vulgaris editio quod ad hanc ultimam canonis partem attinet, non omnino rejicienda videtur. *Cogente tamen infirmitate non est Presbyterorum & Diaconorum communionem talibus præstare debere, nisi eis jusserit Episcopus.* Olim enim interdictum docet Presbyteris, vel etiam in causa necessitatis, absolutionem tribuere sine facultate Episcopi: quod si perabsurdum portentoque simile videatur, poenitentes sine fine absolutione ex hac vita demigrare, sanctum Innocentium adeat, & ultimum canonem Arelatenſis Concilii primi, primum & secundum Sardicenis, tertium Valentianæ in Francia, & omnes hujus Concilii canones qui hæc habent, *nec in fine accipiant communionem.* Videturque vulgata editio atque etiam emendata, si de absolutione accipiat, non discedere ab ejus Concilii severitate, & tempore quo celebratum & indictum est: eoque respexit Concilium Nicænum, cum præfinitum stabilitumque ab eo est, uti premente necessitate liceat, vel sine Episcopi facultate absolutionem dare. Can. 13. *Ut si quis vita excedat ultimo & necessario viatico, absolutione, minime privetur.* Unde argumento est ante Concilium Nicænum aliud fuisse factitatum, saltem non sine probabili conjectura id tueri possumus.

Cogente infirmitate. Quia non cogente a Presbyteris nunquam absolvi poterant, quod in Ecclesia palam absolverentur poenitentes, aut poenitentiam acciperent excommunicati: officiaque omnia, quæ publice fierent fungerentur Episcopi.

Communione. Absolutionem, aut poenitentiam, hæc raro, illam frequentissime hoc nomine vocatam reperies, vel etiam de utraque simul in hoc canone potest ex-

Aplicari: moribundis enim eadem benedictione jus poenitendi una cum pace relaxabatur.

Si ei jusserit Sacerdos. Episcopus: ex iis liquet poenitentiam imponere, absolvere, & his similia ita aliena fuisse a Presbyteris, & præter auctoritatem, ut ea curare atque iis sese immiscere, nisi jussis, non liceret.

Totius canonis is est sensus: poenitentia a solis Episcopis, eadem vero vel absolutio moribundo poterit a Presbyteris indulgeri, si ab Episcopo mittantur.

CANON XXXIII.

De Episcopis, & Ministris, ut ab uxoribus („) se („) abstineant.

Placuit in totum prohiberi Episcopis, Presbyteris (a), & Diaconibus, vel omnibus Clericis positis in ministerio, abstinere se a conjugibus suis, & non generare filios (b); quicumque vero fecerit ab honore clericatus exterminetur.

Ridicule hunc ita quidam interpretantur, quasi eo prohibitos clericos, ne ab uxoribus abstinerent, & verba accipienda essent. Sonant *prohibere abstinere se a conjugibus*, sed tanta & tam ea de re decreta reperiuntur, ut nihil ambigui in hoc esse possit.

In totum. Omnibus omnino clericis, non vero omnino, quasi ante hoc interdictum aliquo tempore cum uxoribus consueſcere potuissent.

CANON XXXIV.

Ne (c) Careum in cœmeteriis (d) incendatur.

Careos per diem placuit in cœmeterio non incendi: inquietandi enim spiritus sanctorum non sunt. Qui hac non observaverint, Earceantur ab Ecclesia communione.

Hic canon illius Concilii difficillimus sane crucem fixit interpretibus, vix ut aut ne vix quidem explicari evolviq; possit: quo factum est, ut perridiculas & valde absurdas explicationes interpretes excogi-

[„] deest C. Alvel.

[a] & Diacon. post. in C. Alvel. ac Subdiaconibus positus. Exc.

[b] Quod quicumque fecerit ab. Excus.

[c] Cerci. Exc.

[d] incendam, Exc.

cogitarint : ideoque mihi magnopere metuendum , ne mea deterior sententia existimetur . Id autem omnino statuendum est quod refelli a quoquam non possit , Christianos priscis temporibus in cœmeteriis versari & commorari solitos : ibique dies noctesque præconiis persolvendis transigere , canone qui sequitur id comprobante , ideoque rejici non posse quod dicimus , ob eam maxime causam , quod tam multa tamque insignia ederentur miracula , Deo id confirmante , quod ibi reliquæ Sanctorum in illis cœmeteriis sub altaribus quiescerent . Ego autem facile adducor , ut credam Concilii illius Patres opinionem mentemque Tertulliani , D. Cypriani , & eorum qui ea ætate florent sequutos , qui animas martyrum sub altaribus hære & habitare , ibique dum eorum mortem Deus ulcisceretur , expectare senserunt : atque adeo verba illa capite 6. Apocalyp. ad verbum tueri ac recipere Divum Cyprianum de lapsis : *Sub ara Dei anima occisorum martyrum clamant magna voce dicentes : quousque Domine sanctus & verus non iudicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui in terris inhabitant ? & requiescere ac patientiam adhuc tenere iubentur , & quomquam posse aliquis existimat remittendis passim donandisque peccatis bonum fieri contra iudicem velle , aut priusquam vindicetur ipse alios posse defendere .* Quibus credere videtur Martyrum animas sub aris quiescere . Idem de Bono patientiæ : *Unde etiam clamantes martyres , & ad vindictam suam dolore erumpente properantes expectare adhuc iubentur , & temporibus consummandis , implendisque martyribus præbere patientiam , & cum aperuisses , inquit agnus , quintum sigillum , vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei & martyrium suum , & clamaverunt voce magna dicentes .* Idem ad Quirinum , libro tertio . Et cum aperuisses quintum signum , vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei , & martyrium suum . Tertullianus de resurrect. carnis , capite 25. *Etiā in Apocalypsi Joannis , ordo temporum sternitur , quem martyrum quoque animæ sub altari , ultionem , & iudicium flagitantes sustinere didicerunt , ut prius & orbis de patris Angelorum plagas suas ebibat , & prostituta illa civitas a decem Regibus dignos exitus referat , & bestia Antichristus , cum suo pseudo-propheta certamen Ecclesia*

*A*Dei inferat , atque ita diabolo in abyssum interim relegato , primæ resurrectionis prerogativa de solis ordinetur , dehinc & igni dato universalis resurrectionis censura , de libris iudicetur . Idem de anima , capite octavo : *Sol enim corpus , siquidem ignis , sed quod aquila confiteatur , negat noctua , non tamen præjudicans aquila tantundem & anima corpus invisibile carni si forte , spiritui vero visibile , sic Joannes in Spiritu Dei factus , animas martyrum conspicit .* Idem adversus Gnosticos , capite undecimo : *Sed & interim sub altari martyrum anima placidum quiescunt , & fiducia ultionis candidum claritatis usurpant , donec & alii consortis illarum gloriæ impleant .* Quoniam autem cereis ardentibus , igni , fumigationibus , spiritus divexari experientia ipsa animadverterent : atque in eos magnam virtutem habere vim ignis : haud scio an illi Patres vetuerint admoventi cereos ardentis , ne animæ sanctorum quæ sub Altari permanerent , admoto igne inquietarentur : non alia mihi explicatio occurrit ; quæ potest vel inde refelli quod huic Concilio errorem affingat . Sed huic objectioni responderetur in Concilio totius Africæ , Numidiæ , Mauritanicæ , Patres decrevisse Hæreticos esse rebaptizandos .

*Q*uid in hunc canonem scripserit Mendosa mihi non est compertum , sed Garfiaz interpretatio potest admitti . Sanctorum quippe nomine accipiendi sunt fideles , quorum spiritus , dum orationis causa ad Ecclesiam adveniunt , inquietantur frequentia & cura immodica cereorum ardentium .

CANON XXXV.

Ne fœmina in cœmeteriis pervigilent .

Placuit prohiberi , ne fœmina in cœmeterio pervigilent ; eo quod sæpe sub obtentu orationis latenter scelera committant .

Multi in sepulcris martyrum curabantur , multaque alia fiebant miracula , quorum causa ad eadem sepulcra dies noctesque morabantur . Tertulliani quoque ætate , vel ante Tertullianum , tantus ad ipsa martyrum sepulcra Christianorum fiebat concursus , ut ea re indignati Gentiles , areas Christianis eriperent , hoc est , loca ubi corpora martyrum deponerentur ,

Area

Area Christianorum non sint, area eorum A non fuerunt, merces enim suas non egerunt: ad Scapulam.

CANON XXXVII.

CANON XXXVI.

Ne pictura in Ecclesia fiant.

Placuit, picturas in Ecclesia esse non debere; ne quod colitur (a) & adoratur, in parietibus depingatur.

DE picturis, & tabulis, non vero de signis aut statuis hic agitur: & de picturis quidem, non quibus sancti & martyres, sed quibus Deus ipse ipsaque Trinitas repræsentaretur: illi siquidem non adorantur. Verant igitur Deum in parietibus depingi, ne scilicet quem Gentilibus & Catechumenis immensum, omnipotentem, invisibilem, æternum, incomprehensibilem, spiritualement, corporis & materiæ expertem & immunem prædicarent, eum ipsi Gentiles & Catechumeni in ipsorum Ecclesiis lineis, & coloribus circumscriptum & comprehensum cernerent. Ne igitur divini numinis majestas minueretur, & aliud de Deo depingeretur, quam prædicarent, & quem supra homines extollerent humana specie depictum oculis objicerent; vetant ne in Ecclesiis Dei imagines suspendantur: hæc ad sanctorum imagines nullatenus pertinent. Ad hæc ex Apologisticis pro Christianis, ex Tertulliano & Minutio discimus, varios Deos Deorumque formas Christianis Gentiles finxisse, ut quisque ex eorum ritibus aliquid hausisset, aut aliquid in eorum Ecclesiis adnotasset: ita vulgatum Solem eos adorare, quod diebus solis frequenter in Ecclesias convenirent: res turpes eisdem colere suspicio fuit, quod ad pedes Episcoporum volverentur poenitentes. Ne igitur in mentem Gentilibus veniret Christianos, hominem aut Deum humanæ speciei similem adorare, si humanae facies in eorum Ecclesiis intuerentur, Deum verant in eis depingi.

De Energumenis (b) non baptizatis.

Eos, qui ab immundis spiritibus vexantur, si in fine mortis fuerint constituti, baptizari placet (c): si fideles fuerint, dandam esse communionem: prohibendum etiam, ne lucernas hi („) publice accendant. Si facere contra interdictum voluerint (d), abstineant a communione.

Eorum qui ab immundis spiritibus infestarentur duo erant genera: quidam perpetuo agitabantur, alii lucidis intervallis gaudebant, in prima canonis parte dandum illis baptismum, aut communionem si mori eos contingeret: hi a communione, si contra disciplinam quidquam faciunt, aut lucernas accendunt, pelluntur: sed quorsum hæc verba, aut quamobrem de lucernis potius quam de quavis alia re meminerint? Scimus Christianis interdictum in festis Gentilium lucernas accendere; sed nescio cur hoc canone id Energumenis potius, quam aliis prohibetur, neque id conjectura ulla aut divinatione assequi possumus.

Ad eos etiam qui perpetuo vexarentur extrema canonis referri possunt, qui etsi neque Eucharistiam adirent, neque in communionem precum vocarentur, excommunicari tamen poterant; hoc est funditus ab Ecclesiæ aditu repelli, neque ad preces & supplicationes fundendas adhiberi, neque ut expiarentur admoveri: neque enim communionem si quis precum aut altari privabatur, propterea eum excommunicatione percussum fuisse existimandum est: ut de Energumenis dici potest in quos anathema non contorquebatur, quid enim tali poena, aut excommunicatione dignum præstitit, aut quo se peccato polluerant? Eii tamen a communionibus secernebantur.

CA-

[a] A. aut Exc.

[b] Baptizandu. Exc.

[c] Si vero fideles, &c. Exc.

[„] deest Exc.

[d] Abstineantur. C. A. & reliqua desunt.

CANON XXXVIII.

Ut in necessitate & fideles baptisent.

(a) *Peregre navigantes, aut si Ecclesia in proximo non fuerit, posse fidelem, qui lavacrum suum integrum habet, nec sit bigamus, baptizare in necessitate infirmitatis positum Catechumenum: ita ut si supervixerit, ad Episcopum eum perducatur, ut per manus impositionem (b) proficere possit.*

HUJUS canonis sensus est, si cui Catechumeno terra vel mari certo occumbendum sit: posse eum a laico sacro fonte ablui, si copia sacerdotis non sit, neque vero canon iste nisi sola Catechumeni necessitate commovetur, hoc est non ait, si in morte Catechumeni, unus laicus tantum adesse videatur, imo contra subintelligi vult, si plures laici tali tempore non defuerint, tum statui omnino vult, unus ut e laicis, qui nondum poenitentiam exolverit, neque bigamus fuerit, baptizet; idque ob eam rem, quod neque Sacerdotes poenitentiam peragere, neque ea perfecta, absolutaque ad id eligi, neque bigami esse poterant: quas quidem condiciones in uno laico qui baptiset, requirit ille canon, quod eo modo sit Sacerdotis partes acturus, si tamen tunc temporis intervenisset bigamus, unus tantum idemque poenitens, canon ille decrevisset, vel si illa omnia impedimenta sese obtulissent, ab eo potuisset sacrum baptismum conferri.

Qui lavacrum sacrum integrum habet. Putarim ista verba id indicare qui post lavacrum non peccarit, neque poenitentiam ullam subierit: quod peccato post baptismum commissio, omnium, ut ita loquar, gratiarum ac beneficiorum quæ acceperat, jacturam faceret: ideoque baptismum ejus qui deliquisset, non integrum, aut corruptum videri amplius; quod ex illo divina gratia, qua instructus erat, quasi gradu excidisset. Patres autem iisdem prope modum loquendi formulis abundant, afferuntque qui lavacro inito non peccant, eodem omnino candore vitæ & sanctitatis eos conspicuos esse quem baptismi beneficio acceperant: peccato autem intromisso cando-

Arem illum penitus inolescere & abstergi.

Ut per manus impositionem. Ut confirmetur: Confirmatio enim perfectio vocatur Christianorum.

CANON XXXIX.

(c) *Gentilibus si in discrimine baptizari expetunt.*

B Gentiles si in infirmitate desideraverint sibi (d) manum imponi, si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, & fieri Christianos.

GENTILIBUS, qui in mortis discrimine baptizati essent manus ab Episcopis imponendæ, & Confirmationis sacramento signandi, si probi fuerint moresque consimiles fidei Christianæ haberint. Nam si ex more turpissimorum hominum antea vitam duxerint, non sunt confirmatione perficiendi, quantumvis omnibus vitiis & flagitiis carerent, & omnem extra noxam censerentur. Hunc ego sensum & explicationem confido Patres ipsos Eliberitanos agnituos pro legitima & pro nata contra vero quam de baptismo nonnulli asserunt tanquam supposititiam repudiaturus, si utramque aspiciant. Quis enim unquam potuit dubitare an Gentiles essent in morte baptizandi? Quis unquam docuit baptismum iis in morte denegandum esse, quorum vita non fuisset honesta. Porro ubinam reperient baptismum manus impositionem nominari, & isto nomine a Patribus appellari? Sed ajunt monere titulum ita hunc canonem esse accipiendum. *Gentilibus, si in discrimine baptizari expetunt, movere quoque & suadere hæc verba, & fieri Christianos.* Gentilisque nomen, quo qui essent confirmandi nunquam appellarentur. Hæc adversum nostram explicationem non magnopere faciunt. Nam non constat a quo, aut quando tituli appositi sint: Christianique nomen etsi baptizatis datum, propriam tamen hujusce vocis vim & significationem confirmatos indicare alibi observavimus, quod Spiritu sancto ejusque charitate in confirmatione ungantur & illiniantur, Christoque similes efficiantur, qui a Spiritu sancti unctione Chri-

[a] loco peregre navig. C. A.

[b] Perfici. Exc. & C. A.

[c] Ut Gentilibus desiderantibus manus imponatur. Exc.

[d] manus Exc.

Christus appellatur : Gentiles autem hosce *Ain infirmitate credere volunt, placuit debe-*
 vocarunt Patres, quamvis essent baptizati, *re iis manum imponi.* Hoc est, iis qui in
 ut de Catechumenis, qui in infirmitate ba- *infirmirate volunt baptizari, Confirmatio*
 ptizarentur non agi docerent. Et quemad- *quoque tribuenda.*

CANON XL.

Ne id (a) quod idolothyrum est fideles accipiant.

B Prohiberi placuit, ut cum rationes suas accipiunt possessores, quidquid ad idolum datum fuerit, acceptum non (b) referant; si (c) post interdictum fecerint, per quinquennii spatia (d) temporum a communione esse arcendos.

EX Poetis illud haurias e terræ frugibus Diis suis libare, & offerre solitos Ethnicos; quod per canonem Christianis facere non licet.

CANON XLI.

Ut prohibeant domini idola colere (e) servis.

(f) *Admoneri placuit fideles, ut in quantum possint, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant: si vero vim metuant servorum, vel seipsos puros conservent; si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur.*

Gentiles. Pagani, qui ne morte interci-
perentur, extra ordinem baptizati essent, & antequam in Catechumenatu erudiri possent. **D**Privatos domi Deos, & parva simula-
cra colebant. Suetonius in Domitia-

Si in infirmitate. Nam si mortis metus non urgeret, erudiendi erant antequam confirmarentur, aut baptizarentur.

Desideraverint. Non petentibus manus non erat imponenda, quod baptismo satis ad salutem praesidii consecuti essent.

Manum imponj. Confirmari: nam de ea manus impositione, quæ pro ritu & ceremonia in baptismo usurparetur, nã illi egregie hallucinantur, qui interpretantur, quasi ea indignus ille videri potuisset, cui ipsemet baptisumus collatus esset. E

Fieri Christianos. Unctione scilicet & sancti Spiritus infusione, ut loquitur D. Cyrillus Hierosolymitanus.

. Cæterum in Concilio Arelatenſi primo
can. 6. idem omnino ſtatuitur: *De hiſ qui*

(a) De hoc quod idolis datum est . Excus.

(b) *inferant* Exc. *ferant* C. Alvel.

(c) Si vero post. Exc. ..

(d) *Temporis. Exc.*

(e) *Servis suis. C. Alvd.*

[t] *Admonere q. Exe.*

CONCILII ELIBERINI.

177

CANON XLII.

*De his qui ad fidem veniunt, (a)
quando baptizentur.*

Eos, qui ad fidem primam credulitatis accedunt, si bona fuerint conversationis, intra (b) biennium placuit ad baptismi gratiam admitti debere; nisi infirmitate compellente, coegerit ratio, vel (c) ocyus subvenire periclitanti, vel gratiam postulanti.

CAnone isto patet Catechumenatus tempus biennii spatio contractum & definitum.

Ad fidem primam credulitatis accedunt. Ita loquuntur patres & canones Arelatenses qui credere volunt: in hoc Concilio, can. 44. *Si postmodum ad credulitatem venerit.* Si ad Christi fidem venerit, si se in Christum credere velle dixerit, si se erudiri rogaverit; hæc in eandem sententiam accipienda, *ad fidem primam credulitatis*, qui de Christi fide doceri cupiunt: qui primis fidei rudimentis imbui cupiunt.

Si bona fuerint conversationis. Si faciant in ipso Catechumenatu, quod fidei Christianæ tyrone dignum sit.

CANON XLIII.

De celebratione Pentecostes.

Pravam institutionem emendari placuit, juxta auctoritatem Scripturarum, ut cuncti diem Pentecostes post Pascha (d) celebremus, non quadragesimam, nisi quinquagesimam. Qui non fecerit, novam hæresim induxisse notetur.

Non omnino liquet hoc canone decretum diem duntaxat Pentecostes, an quinquaginta post Pascha dies celebrandos: vulgaris lectio de solo Pentecostes die emendata totos quinquaginta dies festivos habendos statuiffe videtur, his adjectis, *non quadragesimam, nisi quinquagesimam.* Præterea certum est superioribus temporibus Pentecostes non unicum diem; ve-

Arum a Paschate ad Pentecosten totos illos dies a Christianis celebratos. Tertullianus. *Excerpe singulas festivitates nationum, vix Pentecosten implere poterunt.* Nicænum quoque Concilium, eosdem quinquaginta dies solemnes fuisse indicat, vetitis adgeniculationibus. Quapropter in eam potius sententiam hunc canonem acciperem, ut dies quinquaginta, quam unicum Pentecosten diem observandum statuatur, verum qua ceremonia quinquaginta illi dies traducerentur, non liquet: non cessatione operarum; neque enim credibile videtur, tenuiorum fame & inopum causa, quos ab intermissione laboris Pagani facile internoscere potuissent: quapropter potius existimarim, quantum ego conjicere possum, dies illos celebrari & agitari consuevisse, publicis de more missarum sacrificiis, Eucharistiæ quoque sumptione sanctissime obita, aut elogiis recitandis. Addo etiam commune quoddam, & publicum gaudium quo elati jejunare desinerent, Deumque stantes omnia genuflexione, laudibus & hymnis extollerent, & benedicerent.

CANON XLIV.

De meretricibus paganis, si (e) convertantur.

Meretrix quæ aliquando fuerit, & postea habuerit maritum; si postmodum ad credulitatem venerit, incunctanter placuit esse recipiendam.

Nonnullis venerat in mentem subdubitare num foemina illi, quæ se flagitiis criminibusque implicasset Catechumenatus tempus prorogandum esset, quod in expiatione flagitiorum poneretur. Canon autem præscribit eodem temporis intervallo, quo alii Catechumeni retineri posse: & illud *incunctanter* non indicat eodem puncto momentoque temporis recipiendam. Nam aliæ, quæ non ita scelerate flagitioseque peccassent ante Catechumenatum, non eodem tempore quo ad Ecclesiam se conferrent, recipiebantur.

Z

CA-

[a] *Quomodo Exc.*

[b] *Bien. temporis, Ext. temporum. C. Al.*

[c] *Socio, Exc.*

[d] *Cuncti celebremus quod qui non. Exc.*

[e] *Convertuntur. Exc.*

CANON XLV.

De Catechumenis, (a) si ad Ecclesiam non frequentant.

Qui aliquando fuerit Catechumenus, & per infinita tempora nunquam ad Ecclesiam accesserit, si eum de clero (b) quisque cognoverit esse Christianum, aut testes aliqui extiterint fideles, placuit, ei baptismum non negari, (c) eo quod in veterem hominem deliquisse videatur.

Quæ tandem res illa seu quæstio, quæ hoc canone disceptatur? utrumne id in eo constituitur baptismus ut Catechumeno Apostatæ, ut ita dicam, non denegetur simul atque sese obtulerit, tamen si non se legibus Catechumenatus alligandum tradiderit, si testificationibus verissimis comprobarit alias se Catechumenatus tempus præfinitum traduxisse: id sane credibile non est, quod fidem faciat canon ille, cum in eo de uno quodam, qui paganissimum olebat (vetus inquam homo habebatur) dissemitur, qui quod longo intervallo a Christiana fide defecerat penitus Paganus & Ethnicus existimabatur, eratque. Neminem autem fugit, non ante quenquam Paganorum sacro fonte ablui solitum, quam institutus instructusque esset, & salutaribus Catechumenatus legibus eruditus perpurgetur. Accedit eodem, quod si Catechumeno ob flagitia & crimina in ipso Catechumenatu perpetrata, Catechumenatus tempus protraheretur, probatius multo futurum, ut Catechumenatus Apostata, qui idololatriæ sese scelere obstrinxisset, & Catechumenatum suum, ipsamque Ecclesiam per infinita tempora deseruisset, iterum Catechumenatus curriculum quod alias percurrisset, conficeret.

An vero præscriptum uti ad baptismum suscipiendum Catechumenus Apostata, ipso prius Catechumenatus curriculo decurso recipiatur, ac si alias nunquam in ipsum ingressus esset; sed testimonium seu argumentum, quod canone ipso desideratur, ei adversatur penitus. Quorum quæso ut inter Catechumenos reponeretur, necesse esset prius recognoscere fueritne aliquando e Catechu-

Amenorum numero? Deinde nulla conditio requirebatur in eo casu siue enim id testimonio aliquo confirmari posset, siue nulla testificatio proferretur: nec vitiiis atque flagitiis cooperatus quisquam repelli poterat, aut excludi Catechumenatu aut a baptismo. Neque enim Ecclesia unquam eo de facto dubitavit. Quid? quod facile est videre non aliam ob causam illam testimonii auctoritatem comparari, quam ut apostata ille sublevetur & patrocinio quodam fulciatur. Quod tandem beneficium, aut gratia illa dici potest ejusmodi hominem inter Catechumenos reponi; eumque interim baptismo privari, donec plenum atque integrum Catechumenatus temporis spatium, ac si in eo nunquam sterisset, decurrerit?

Quicquid tandem afferatur, non satis ad testes accommodari poterit, neque si dicas quorundam fuisse sententiam ejusmodi Apostatas diutius quam ceteros Catechumenos, in ipso Catechumenatu detinendos, quod a fide defecerant, Patresque hanc nimiam in eos acerbitatem sultulisse, Catechumenatumque eis duorum annorum, & non amplius eis præscripsisse: si modo testes inveniri possent, qui eos olim fuisse Catechumenos affirmarent. Sed quid opus erat testibus ad confirmandum eos olim fuisse Catechumenos, cum id ipsum in hoc canone supponatur, & detur, & de his agatur qui fuissent Catechumeni? Nihil opus est probatione ad evincendum quod ita esse ponitur: imo ut levius castigarentur, contrarium potius erat probandum, eos scilicet nunquam fuisse Catechumenos; quia ob hanc maxime causam erant invis & puniendi, quod ab Ecclesia desciverant.

Quæ me res eo prorsus pellicit impellitque, ut nihil eorum quæ dixi, in canonis illius sensum intelligentiamque quadrare putem; sed existimarim agi de Catechumeno Apostata, qui mortis insperatæ discrimine interceptus, baptismum peteret, & cui ante vox intercluderetur, quam ad eum accessisset presbyter. Id si ita sit, omnia canonis consonant consentiuntque: omnibus quippe canonibus passim legas desiderari testimonium aliquod quo ii baptizentur, quibus erepta vox est: non secus atque requiritur poenitentium maxime causa, aut

[a] Qui Eccl. Exc. & C. Al.

[b] Quisquam agnoverit voluisse esse. Exc.

[c] Eo quod veterem hominem deliquisse, &c. C. Al. recte.

excommunicatorum, quibus hoc ipsum incommodum obtrigisset, canone 76. Concilii Carthaginensis quarti: *Qui pœnitentiam in infirmitate petit, si casu dum ad eum Sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium qui eum audierunt, & accipiat pœnitentiam; & si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia. Si supervixerit, admoneatur a superadditis testibus petitionis sue satisfactum, & subdatur statutis pœnitentia legibus, quandiu sacerdos qui pœnitentiam dedit, probaverit.* Canone 12. Arausiacani primi, *Subito obmutescens, prout statutum est baptizari, aut pœnitentiam accipere potest, si voluntatis praterita testimonium aliorum verbis habet, aut præsens in suo nutu.* Leonis epistola 89. ad Theodorum Forojulensium Episcopum: *Quod si aliqua agitudine ita fuerint aggravati, ut quod paulo ante posebant, sub præsencia sacerdotis significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debebunt, ut simul & pœnitentia & reconciliationis beneficium consequantur, servata tamen regula canonum paternorum circa eorum personas qui in Deum a fide discedendo peccarunt.* Quibus locis, Patres eos esse baptizandos quemadmodum statuunt qui morbo obmutuerant, si reperiantur qui testimonium dicant, iisque verbis utuntur, *si testimonium aliorum verbis habet?* Item, *Dent testimonium qui eum audierint.* Item, *Testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debebunt:* Non aliter hoc canone moribundi, & muti baptizari jubentur. *Si eum de Clero quisquam agnoverit voluisse esse Christianum, ac testes aliqui extiterint fideles, quorum scilicet fide & testimonio opus erat, ne invito & non petenti, Christi sacramenta præberent.*

Huic explicationi non minimum repugnare videntur hæc verba, *eo quod in vetere homine deliquisse videatur*, quid enim attinebat ejus culpam minuere, cujus nulum tam grave facinus extare poterat, quod baptismi gratiam impediret? Sed quidquid tandem in hunc canonem dixeris, ea ipsa verba non minus obstare reperientur. Præterea magnum erat inter Catechumenos & Gentiles discrimen: horum levia ducebantur flagitia, illorum tamen non omnino venissent Christiani, gravius puniebantur

Atque, quam Gentilium; neque aliunde id potuit accidere quod quidam dubitarent an essent baptizandi, qui ejurata fide ad idolatriam rursus & Deorum cultum animum applicarant. Neque ita ratio dubitandi aliena erat ab austerâ severaque disciplina temporis illius quo Concilium indictum est, nam cum iidem temporibus, & ob eandem causas absolutio Apostatis qui immolarant in morte denegaretur, iidem iudicii hos Apostatas Catechumenos feriendos esse, erant qui suspicarentur; quod dubium tollitur hoc canone: atque eodem docent Patres in Catechumenis Apostasiam minus flagitiosam videri, quod non essent Christiani, & errore atque ignorantia ducerentur, & peccarent.

Nunquam ad Ecclesiam accesserit. Desierit esse Catechumenus.

Cognoveris esse Christianum. Voluisse esse Christianum, ita legendum ex vulgari lectione: hoc est si quisquam audierit baptismum eum antequam obmutelceret petiisse.

Eo quod in veterem hominem. Vulgaris in vetere homine, & melius, nam quidquid peccarant antequam ad fidem accederent, Christumque agnoscerent Gentiles, id in vetere homine, in Adamo, & in statu ignorantiae factum & admissum accipiebatur, atque adeo eorum peccata involuntaria vocabantur. His igitur, *vetus homo*, paganum designari putes. Ita loquitur scriptura, Patres, Concilia. Tertullianus de pudicitia, *utroque homine purgatus, pagano & hæretico*: S. Leo epistola 91. *a conditione veteris hominis liberari.* Ajunt igitur Catechumenum, qui per infinita tempora militiam Christianam tyrociniumque deseruerit, baptizandum esse, ejusque Apostasie peccatum a Gentili, non a fidei commissum censeri debere.

CANON XLVI.

De fidelibus si apostataverint, quandiu pœniteant.

Si quis fidelis apostata, per infinita tempora, ad Ecclesiam non accesserit: si tamen aliquando fuerit reversus, nec fuerit idololatra, post decem annos (a), placuit communionem accipere.

PRAecedenti seu superiori canone quid fieri agique oporteat contra apostatas Catechumenos, ut ita dicam, actum, & disputatum: hoc autem quid contra apostatas fideles: atque hoc præcipue ut decem annorum pœnitentiam facere cogantur, si non Diis immolarint? alioquin Concilium illis vel in ipso exitu seu morte absolutionis spem eripit.

Si tamen aliquando fuerit reversus. Ante mortem scilicet; nam si in infirmitate & solo mortis metu veniam flagitarent, repellendi erant omnino canone ultimo Arelat. Concilii primi.

Nec fuerit idololatra. Nam si scelus geminasset, ut loquuntur, ne in morte quidem erat in gratiam restituendus.

CANON XLVII.

De eo qui uxorem (b) habet, si sæpius machatur.

Si quis fidelis habens uxorem, non semel, sed sæpe fuerit machatus, in fine mortis est conveniendus: quod si promiserit cessaturam, detur ei communio: si resuscitatus, rursus fuerit machatus, placuit ulterius non (c) ludere eum de communione pacis.

DETur ei communio. Absolvatur. *Uterius non ludere. Absolutio ei in morte deneganda. Ex iis liquet unicam olim post baptismum fuisse pœnitentiam, & eum perpetua pœnitentia puniendum qui impetrata venia rursus ad eadem relabere: idem Canone tertio.*

A Communio pacis. Communio, communio pacis, communio fraternitatis, absolutio, simplex reconciliatio, & similia ejusdem sunt significationis.

CANON LIV.

De Parentibus qui fidem sponsaliorum frangunt.

Si qui parentes fidem frangerint sponsaliorum, triennii tempore (d) abstineant se a communione. Si tamen iidem sponsus vel sponsa (e) in illo gravi crimine fuerint deprehensi, excusati erunt parentes: (f) Si in eisdem fuerit vitium & polluerint se (g) consentiendo, superior sententia servetur.

IN illo gravi crimine. Hæc lectio mihi magis arridet, quia magis consentanea rationi: rationem quippe continet, quamobrem parentes omni culpa & crimine liberat, quia cum qui matrimonium contraxerant sponsi & sponsæ, fidem datam perfringerint, parentes & agnati omni culpa vacant.

CANON LV.

De sacerdotibus Gentium, qui jam non sacrificant.

D SACERdotes, qui tantum (h) coronam portant, nec sacrificant, nec de suis sumptibus aliquid (i) ad idola præstant, placuit post biennium accipere communionem.

SACERdotes. Sole meridiano clarius est de Christianis, qui Paganorum sacerdotes essent verba fieri, non autem ut quidam existimant, de iis qui antequam Christianam fidem complexi essent, eo sacerdotum officio fungerentur, unde conjicias non obscure confirmari ea, quæ prioribus canonibus attulimus, in iis de flaminibus disputari, qui Christiani essent; non autem qui fuissent; neque enim unquam per Canones videas ea castigari peccata, quæ ante baptismum committerentur: quin neque Canon,

(a) Pla. eum. Exc.

(b) Habet, si sep. Exc.

(c) Edere. Exc. non illudere alios de com. Burch.

(d) Abstineant se a communione, si Exc. luo.

(e) In illo gravi. Exc.

(f) Si vero in eodem vitio, & ipsi consentiendo. Exc.

(g) Superioris. C. Al.

(h) Sacrificantium coronam. Exc. C. Al. coronat.

(i) Idolis Exc.

non, neque locus ullus, neque auctoritas Patrum ^{affari} potest. ^{et} ^{probet}. Rursumque autem variaeque erant idololatriæ genera apud Ethnicos: ideoque præter Canones supra citatos Patres illi genus aliud animadversionis aut poenæ decreverunt in sacerdotes Paganorum, tamen si aliud nihil quam coronam gestarent, neque ullos, quo Diis honos perolveretur, sumptus facerent.

CANON LVI.

De Magistratibus & (a) duumviratis,

Magistratum vero uno anno, qui agit duumviratum, (b) prohibendum (c) placuit, ut se ab Ecclesia cohibeat.

UNo anno. Quod duumviri, non ultra annum unum magistratum protraherent.

CANON LVIII.

De his, qui communicatorias literas portant, ut de fide interrogentur. („)

Placuit, (d) ubique & maximo in eo loco, in quo (e) prima cathedra constituta est Episcopatus, ut interrogentur hi, qui communicatorias literas tradunt, an omnia recte habeant, (f) suo testimonio comprobati.

Suscipi aut confici peregrinationes, & itinera non poterant, sine literis communicatoriis, aliter jure hospitalitatis caruissent: quod a Christianis usurpabatur; neque ad communionem admitti eos fas erat. Hic autem mos invaluerat, ut Episcopi in iis literis, quas viatores Episcopis legendas offerebant, adscriberent diem illum, quo illi diocesim obiissent, & quemadmodum se in ea gessissent: atque ista ratio suscipiendi viatores, agendique cum illis eo pertinebat, ne cum peccatoribus commercio aliquo communicarent. Quis enim non intelligit eos toto illo itinere perficiendo peccare, suoque congressu ac

B

CANON LIX.

De fidelibus, ne ad Capitolium causa sacrificandi ascendant.

Prohibendum, ne quis Christianus (g) ut Gentilis ad idolum Capitolii causa sacrificandi, ascendant, & videat: quod si fecerit, pari crimine teneatur. Si fuerit fidelis, post decem annos, acta poenitentia, recipiatur.

C

A Rbitror ita legendum esse causa sacrificii, subintellige videndi, nam si animo sacrificandi interfuissent, atrociori supplicio afficerentur, neque in morte iis ad communionem aspirare liceret.

Quod si fecerit. Si ad Capitolium ascenderit, ut sacrificio interesset, neque tamen illud aspicere, aut intueri ei licuerit, pari poena supplicioque mulctetur, atque illud si oculis usurpasset, cum ejus voluntas fuerit ut videret. Neque vero sensus sententiaeque ita perspicua manifesta, si de iis sermonem fieri dicamus, qui sacrificandi causa eo pergerent, qui tamen non sacrificarent, quique tantum id a se visum esse & spectatum lætarentur, quia nec in morte communionem erant donandi, qui sacrificarent, ut ex primo canone constat.

D

E

CA-

(a) Dominantibus.
(b) Prohibere. Exc.
(c) Placet. C. Al.
(„) Desunt in Exc.
(d) Ubique. Exc.

(e) Prima cathedra constitutus est episcopus Exc.
(f) Et suo test. comprobent. Exc. & unus manuscr.
(g) Aut. Exc.

De his qui destruunt idola, occiduntur.

Si quis idola fregerit, & ibidem fuerit occisus (a); quatenus in Evangelio scriptum non est, neque invenitur [b] sub Apostolis unquam factum, placuit [c] in numero eum non recipi martyrum.

IN numero enim non recipi martyrum. Ex D. Cypriano colligitur annua die memoriam olim martyrum celebratam, nam actis publicis inscribebatur quo quique die martyrium subierat. Ex hoc canone non solum neminem post mortem in eorum relatum esse numerum nisi ex præscripto & mandato Ecclesiæ, sed eam etiam eisdem martyres coluisse, & precibus persecutam esse: quomobrem enim eorum causam habuisset, nisi ut falsi & pseudomartyres non colerentur?

CANON LXI.

De his qui duabus sororibus copulantur.

Si quis post obitum uxoris sue, sororem ejus duxerit, & ipsa (d) fuerit fidelis (e), quinquennium a communione placuit (f) abstinere; nisi forte dari pacem velocius necessitas coegerit infirmitatis.

ET ipsa fuerit fidelis. Quia si ea Gentilis fuisset, geminato scelere, legibus graviores poenas dedisset.

De uxoris, quæ filios (g) ex adulterio necant.

Si qua (h) adulterium, absente (i) marito, conceperit, idque post facinus, occiderit, placuit, (k) neque in fine dandam esse communionem; eo quod geminaverit scelus.

ZEphyrini edicto, mœchia paulo post homicidium, veniam post longam poenitentiam impetrare, sed hujusce Concilii tempore, qui utriusque hujus criminis reus deprehendebatur, nec in fine paci Ecclesiæ reddebatur: sceleris geminatio aut repetitio, vel in extremo vitæ periculo communione indigna videbatur.

CANON LXV.

De adulteris uxoris Clericorum.

Si cujus clerici uxor fuerit mœchata, & (l) scierit eam maritus suus mœchari, & non eam statim projecerit, nec in fine accipiat communionem: ne ab his qui exemplum bonæ conversationis esse debent, ab eis (n) videantur scelorum magisteria procedere,

Clerici. Lectores scilicet, Exorcistæ, & ejusmodi minorum ordinum Ecclesiastici, qui cum uxoris una manere poterant.

CANON LXVII.

De conjugio catechumena femina.

Prohibendum, ne qua fidelis, vel Catechumena, aut (m) comatos, aut viros cinerarios habeant. Quacunque hoc fecerint a communione arceantur.

Qui tituli hujusce canonis fidem & auctoritatem sequeretur, de maritis Catechumenarum eum agere existimaret, multumque sollicitus esset quamobrem vetaret Catechumenas comatis & cineraria-

[a] Quia Exc.

[b] Ab Exc. Ivo. Burch.

[c] In numerum. Exc.

[d] Sit. Exc.

[e] Quinquennium. Exc.

[f] Abstinere. Exc.

[g] De adulteris. Exc.

[h] Si qua mulier. Exc.

[i] Marito suo. C. Al.

[k] Ei neque. Exc. si vix in Burch.

[l] Sciat. Exc.

[n] Defunt ab: Excus.

[m] Comicos, aut viros scenicos habeat, quæ hoc fecerit a com. arceatur. Exc.

nerariis nubere. Puellis enim quæ essent^A in patria potestate id vitio aut fraudi verti non poterat: præterea & si genus esset aliquod vitii aut peccati hisce rebus nimium studere, tam grave tamen videri potuit, ut ejusmodi hominum uxores alieni delicti poenas darent. Ad hæc cum gentilibus non liceret filias locare, in maritos potius quam in uxores erat animadvertendum ex quibus perspicere licet de maritis Catechumenarum mentionem hic non esse, sed de viris quos nonnullæ mulieres in delictis haberent.

Comatos aut viros cinerarios. Non immutanda hæc lectio: mulieres enim intemperantes & paganæ illarum maxime regionum quæ solis æstu ardoreque torrentur, ut Hispaniæ, Africæ, Ægypti, & aliorum locorum evocare ad se solebant aut inter servos habere externos, ut Germanos & e Gallia petitos viros, quibus natura ipsa elegantioris formam speciemque cæli & solis clementia induxerat, quam iis qui propius a vehementissimo calore abessent: atque ob eam causam maxime ut ad libidines explendas eorum opera abuterentur. (a) Tertullianus ad uxores libro secundo exprobrat viduis easque criminatur, quod paganos opibus affluentes eligere malint quam pauperes, & tenuis fortunæ Christianos, quo facilius sumptus faciendos sustineant; *bonum exhibendæ sellæ & mulabus & cinerariis peregrina proceritatis.* Clemens Alexandrinus Catechumenorum institutor ac doctor eam consuetudinem vituperat. Canon igitur vetat ne Christianæ aut Catechumenæ mulieres Ethnicorum morem æmularentur, servosque comatos haberent, quæ Dominæ impudicitiam exprobrarent.

A communione arceantur. Catechumena a communione & a societate fidelium non poterat arceri; sed ab Ecclesia & a Catechumenatu.

CANON LXVIII.

De catechumena adultera, quæ filium necat.

Catechumena si per adulterium conceperit, (b) & præfocaverit, placuit in fine baptizari.

Paulo altius idem Concilium communionem adimit vel in morte Christianæ mulieri, quæ in idem peccatum prolapsa fuerit; hic contra Catechumena non nisi prorogationem Catechumenatus poenæ nomine sustinet.

CANON LXIX.

De viris conjugatis, postea in adulterium lapsis.

Si quis forte habens uxorem, semel fuerit lapsus, placuit, eum (c) quinquennium agere de ea re poenitentiam, & sic reconciliari: nisi necessitas infirmitatis coegerit, ante tempus dare communionem. Hoc & circa fœminas observandum.

Sunt qui probant ex hoc canone reconciliare, nihil aliud olim fuisse quam communionem dare; & recte. Nam multa sunt quæ hanc explanationem comprobant: sed cum ajunt, communionem, Eucharistiam significare, veterisque sacramentum reconciliationis cum sacramento Eucharistiæ semper conjunxisse, aut communionem Eucharistiam semper intelligi; errant meo judicio, atque huic opinioni subscribere non possum, nam in tertio poenitentiae gradu poenitentes & subsistentes communicabant, erantque reconciliati, qui Eucharistiæ non participarent.

E.

CA-

(a) Cap. 8.

(b) *Er conceptum necatum, p. eam. Ext.*

(c) *Quinquennio agere debere. p. Ext.*

De viduis mæchis; si eundem postea maritum duxerint.

Si qua vidua fuerit mæchata, & eundem postea habuerit maritum, post quinquennii tempus, acta legitima pœnitentia, placuit, eam (a) communioni reconciliari: si alium duxerit, relicto illo, nec in sine dandam esse communionem: vel si fuerit ille fidelis, quem (b) accepit, communionem non accipiat, nisi (c) post decem annos, acta legitima pœnitentia; (d) nisi infirmitas coegerit velocius dare communionem.

Fuerit mæchata. Vidua potest mæchari cum homine conjugato.

Acta legitima pœnitentia. Illa vocabatur legitima, quæ omnes pœnitentiæ gradus. vel tres ad minimum pertransiret; & in unoquoque bona fide & ex animo pœnitentium ritus & ærumnas pateretur.

Vel si fuerit fidelis ille quem accepit. Hoc ita intelligo, si relicto viro alium & fidelem duxerit, fidelis ille decem annos communionem privetur. Hæc mulcta viro non mulieri imponitur: nam in minori non erat culpa si fideli quam si gentili nupsisset.

Post decem annos. Quibus rebus toto hoc tempore vacarent, aut quot eis annos in unoquoque pœnitentiæ gradu standum & morandum esset, non præscribunt, quod ni fallor, id Episcopi arbitrio permitteretur, cujus partes essent animos pœnitentium observare, & ita tractare ut ad exitum pœnitentiæ pervenirent, & graduum moras & discrimina præcipiti festinatione non confunderent.

De Delatoribus.

Delator si quis extiterit fidelis, & per delationem ejus (e) aliquis fuerit proscriptus, vel interfectus, placuit, eum (f) nec in fine accipere communionem. Si levior causa fuerit, intra quinquennium accipere poterit communionem. Si Catechumenus fuerit, (g) post quinquennii tempora admittatur ad baptismum.

Delator. Qui ad iudices seculares Christianos deferrebat, quique eos eo nomine accusabat; verba ista proscriptus & interfectus, aperte coarguunt, ita rem se habere: neque enim unquam, quemquam Ecclesia aut proscrit, aut morte mulctat. hoc propterea dixi quod cum de falsis testibus, aut delatoribus in canonibus agitur, id de peccatis potius quam de criminibus, & de Ecclesiasticis quam de Judicibus & Magistratibus accipiendum sit.

CANON LXXIV.

De falsis testibus.

(h) Falsus testis prout crimen est abstinere, si tamen non fuerit mortis quod objecit. Et si probaverit, quod diu tacuerit, biennii tempore abstinere. Si autem non probaverit in conventu Clericorum, placuit per quinquennium abstinere.

Vere editio vulgaris multo melior, quam Garfæ: neque enim sententia ulla, aut sensus canonis illius ex ejus editione elici potest. Meo quidem iudicio, canone illo agi videmus de iis qui apud Episcopum, aut Clerum aliquos insimulant peccati, aut flagitii alicujus admissi: ut verba illa, non probaverit conventui Clericorum, aut in conventu Clericorum, clarissime demonstrant, primaque illa canonis ejus parte differi de modo quo puniendi sunt, qui falsum crimen & peccatum innocentibus coram Ecclesiasticis obtrudunt. In secunda quemadmodum ii castigantur.

(a) Communione. Exc. ad communionem. Græc.

(b) Accepit. Exc. accipis. C. A.

(c) Per C. A.

(d) Vel si. C. A.

(e) Aliqui fidelium f. Græc.

(f) Alias non nisi in fine: in Exc. Burch. Græc.

(g) Post quinquennium. Græc. & Exc.

(h) Secundam vulgatam editionem.

stigandi sunt, qui diutius accusationem pro-
tulerint, quamvis accusationis suæ crimina
illata probent, quod sua illa dilatione seu
procrastinatione forsitan contigerit, ut pec-
cati contagione seu labe contaminatus ali-
quis, aliis fidelibus suo congressu labem in-
tulerit, & cum eis communicaverit. In
ultima parte de iis qui non falsum testi-
monium quidem attulerunt, sed cum ali-
quem deliquisse criminentur, id argumen-
tis signisque verissimis probare non possunt.
Quo fit, ut tota ista vivendi disciplina
ratioque accuratius multo solertiusque alibi
suo loco cum otio pertractanda videatur.
Ideoque canone illo præcedenti delatores,
nec in fine accipiunt communionem, & in
ipso, falsi testes ipsi levius humaniusque
tractantur, quod uno canone de iudicibus
secularibus, altero de Ecclesiasticis agatur.

Falsus testis. Qui coram Episcopis &
Ecclesiasticis aliquem criminatur.

Prout est crimen. De minimis offensis
id accipiendum.

Abstinebit. Pauco tempore ab Euchari-
stia removeatur.

Si tamen non fuerit mortis. Nam si gra-
ve & atrox aliquod facinus falso obiecitset,
graviori poenitentia erat mulcendus, poe-
nitentia scilicet ad mortem, ut liquet ex
Conciliis Arelatensibus, canone 14. & 24.

Et si probaverit. Si vero non sit falsus
testis; sed diu retinuerit quod potuit pro-
bare, hoc est scelerum reos & concios
non detexerit, biennio abstineat. Cum
ad ea animum adverterem, suspicari cœpi
verba non esse de testibus, qui coram ju-
dicibus ad accusationem instruendam ad-
ducebantur, quos Ecclesia a testimonii di-
ctione dimovisset, potius quam ad quen-
quam accusandum instigasset.

Diu tacuerit. Quod Ecclesiæ aperire de-
buerat, ut a communione tabidæ & mor-
bidæ oves extruderentur ne cæteras infice-
rent: ea est causa cur Clericis Christiano-
rum erant crimina detegenda: sed laicis
iudicibus ex sententia Ecclesiæ nunquam
satis diu occultari poterant.

Si autem non probaverit. Testis etsi non
esset falsus, aut redemptus, si non probas-
set quod objecerat, quinquennio abstinebat.

In conventu Clericorum. Nonnulli etiam
ex Presbyteris cum Episcopo iudices erant
constituti ad fidelium crimina, quæ ab aliis
docerentur, æstimanda & examinanda: id-
circo ajunt in conventu clericorum: iisdem
enim criminum probationes erant expo-
nendæ, quibus eadem ipsa crimina judi-
canda proponebantur. Tertullianus docet
in Apologetico, Episcopis Presbyteros ad-
sedisse: *Ibidem etiam exhortationes, casti-
gationes & censura divina nam & judi-
catur magno cum pondere, ut apud certos
de Dei conspectu, summumque futuri judi-
cii præjudicium est, si quis ita deliquerit,
ut a communicatione orationis & conventus,
& omnis sancti commercii relegatur.*

CANON LXXV.

*De his, qui Sacerdotes (,,) vel Ministros (,,)
accusant, nec probant.*

*Si quis autem Episcopum, vel Presbyte-
rum, aut Diaconum falsis criminibus appe-
tuerit, & probare non potuerit, (a) nec in
fine dandam ei communionem.*

Hoc ipsum referri debet ad accusationes,
quæ coram Ecclesia disceptantur.

Falsis. Falsis & gravioribus.

Nec in fine. Iis qui cæteris præsiderent
crimen quamvis falsum affingere, gravis erat
culpa, eaque severius vindicanda, quam si
fidelem accusasset.

CANON LXXVI.

*De Diaconibus, (b) qui, ante honorem
peccasse (c) probantur.*

*Si quis Diaconum se permiserit ordinari,
& postea fuerit detectus in crimine mortis,
quod aliquando commiserit, si sponte fue-
rit confessus, placuit, eum, acta legitima
poenitentia post triennium, accipere commu-
nionem. Quod si alius, eum (,,) deto-
xerit, post quinquennium, acta poenitentia,
accipere communionem laicam debere.*

Quod vero hoc Canone tractatur illud
est, si Diaconus quâdam sua facili-
tate seu consilio adductus, promo-

A a veri

(,,) Desunt in. Exc.

[a] Hanc lectionem probat decretum Gregorianum,
apud Adrianum. & Ivoem est: non nisi in fine dan-
dam ei esse communionem.

(b) Si Exc. & A. C.

(c) Probatur. Exc.

(,,) Desunt. Exc.

veri se fiverit ad Diaconatum peccati aliqujus mortalis confcius quod reticuerit cum examinandum sese obtulisset, quo postea peccato contra ipsum prolato probatoque, aut ipsomet auctore confitente, quod conscientia maleficii examinaretur, Diaconatu ipso abdicet sese, triumque aut quinque annorum pœnitentiam subeat, qua peccata in cœtum numerumque laicorum aggregetur, nec amplius e numero Ecclesiasticorum censeatur.

Diaconum. De aliis minoribus ordinibus idem non fuisse judicium.

Se permiserit ordinari. Nam localiter se peccasse, si confessus fuisset, laicus remansisset.

In crimine mortis. In gravi & mortali culpa.

Quod aliquando commiserit. Si a baptismo semel tantum peccasset, indignus erat qui promoveretur.

Accipere communionem. Laicam scilicet, & in laicorum numerum & ordinem detrudere, quicumque enim inter pœnitentes visus esset & legitimam egerat pœnitentiam, is procul a clero relegatur.

CANON LXXVII.

De Baptizatis, qui nondum confirmati moriuntur.

Si quis Diaconus regens plebem, sine Episcopo vel Presbytero aliquos baptizaverit, Episcopus eos per benedictionem perficere debet. Quod si ante de saculo recesserint, (d) sub fide, qua quis crediderit, poterit esse justus.

Quis tandem hujus Canonis amabo vos sensus est, aut quid tandem in dubium revocabant; nonne omnia baptismo deleri & exterminari peccata proficiuntur? quod si expungerentur, quambrem quæso qui baptizati absque confirmationis Sacramento e vita decessissent, non justis habitis judicatique fuissent? Ad extremum quid sibi illa vox *justi* in illo vult Canone, quod si *justi* nomen significatioque in illum non caderet, quorsum de ea re disceptatio? Ecclesiæ nullum amplius cum illis erat commercium. Canonis hujus sensus est, mens & intelligentia si oblationes admitti possunt, atque adeo communionem conjungi cum illis possumus, qui

Asine confirmatione & sacrosancto sacramento interierint: & hac enim ratione post mortem in communionem admittebantur) quod perfectionem Christianorum non essent assecuti, atque adeo eo nomine *justi*, non dicerentur. Confirmatio namque extremam quasi manum perfectioni addere videbatur, & tamquam fastigium imponere, qua quis Christiani nomine & Eucharistiæ sumptione dignus putaretur. Qui igitur non esset confirmatus, Eucharistia non donabatur, quam qui nondum esset assecutus, neque justus, aut fidelis nominabatur; quod Eucharistia extremus esset actus formæque Christiani hominis, cujus quadam vi atque efficacia, sanctitatis laude præstans, & divinitatis cujusdam particeps, Christi domini membrum redderetur, quod ejus sacrosancta carne pascus esset, Christoque cum domino, quadam consociatione conjungeretur. Primis quidem temporibus subdubitatio illa non defuit, utrum admitterentur oblationes, communioque Christianis omnibus intercederet cum eo qui his omnibus quasi præfidiis minus instructus cum esset, perfecti verique Christiani hominis virtute spoliaretur; adeo in corrupta & omni religione munita primorum patrum tempora dicebantur.

Dici & illud potest illam dubitationem non alienam a temporum illorum disciplinam; nam quamplurimi, quamvis omni vitiorum labe ac colluvione purgatos eos esse constaret, non ideo ad sacram Synaxim accedebant, neque eorum oblationes probabantur: ut eorum qui essent in quarto pœnitentiæ gradu, quorum exemplum quidam sibi proponentes, facile eo propellebantur, ut crederent eorum etiam oblationes repudiandas, qui sacro pane non refecti, omnibus licet peccatorum maculis deterfis occidissent. Tanta cura tantaque que animi provisione ac præcautione propiciebant, ne quid offenderent, aut titubarent in recipiendis, iisque Deo representandis alicujus oblationibus: neque vero cujusquam, nisi sanctissimi justissimique viri oblationes æquo animo ferebant.

Id ita esse quod hoc canone constitutum est, cum hujus verbi sensus, *justus*, tum voces istæ, *poterit esse justus*, eo me pertrahunt. Videntur quippe voces illæ insinuare & sonare aliquid, quo posito quis justus

(a) Recesserit. Exc.

CONCILII ELIBERINI.

187

justus & haberi & esse poterat, defunctique affinibus & agnatis permittere aliquid, quod ejus causa præstent: ut oblationes offerre, adeo ut nomen, *justi*, defunctus sibi vendicet: ut & ipsi Concilii hujus canones omnes non alio spectant, quam ut certa quædam forma disciplinæ præscribatur iis in rebus, quæ ad pacem rediguntur. Quo constituto credibile est, hunc canonem ad ea quæ geri transigique possint revocari tantum, ut ad oblationes defuncti recipiendas: neque vero eo Patres definire aut statuere quenquam æternæ vitæ compotem, sine confirmatione fieri posse; sed certe id corroborare, oblationes ejus scilicet qui sine confirmatione obiisset, tanquam hominis justus, ab Ecclesiâ non esse negligendas.

Sub fide. Per fidem quam in baptismo adeptus est.

Poterit esse justus. Sanctus & in communione Sanctorum recipi.

C A N O N LXXIX.

De his qui (a) tabula ludunt.

Si quis fidelis (b) alea, id est, tabula luserit, nummos (c) placuit eum (c) abstinere: & si emendatus cessaverit, post annum poterit reconciliari (d) communioni.

DE talis ni fallor Canon accipiendus, quibus ludere nefas videbatur, quod speciem quandam idololatriæ committeret, qui eos jactaret. Deorum enim gentilium effigies pro numeris habebant, iique invocabantur ut felicissimus eveniret jactus. Suetonius in Augusto: *quos tollebat universos qui Venerem jecerat.*

C A N O N LXXX.

De Libertis.

Prohibendum est, ut liberti, quorum Patroni in saculo fuerint ad clerum non (e) promoveantur.

Merito cavebant ne liberti quorum Patroni essent gentiles, ordinaren-

Atur; nam ab eis fabriles aut officiales operas exigere poterant Patroni, quas soliti erant stipulari cum eos libertate donarent: tenebanturque liberti non solum Patronis eas præstare, sed aliis etiam quibus ex locata essent. At indignum prorsus, neque ferendum ejusmodi operis pictoriis puta aut fabrilibus, clericos distrahi & impediri; qui nullis aliis rebus, quam sacris vacare aut studere deberent. Ob eandem causam, ab iisdem ordinibus Curiales eliminabantur, qui a suis curis, ut ait Innocentius, munia personalia aut patrimonialia præstarent, poterant revocari.

C A N O N LXXXI.

De sœminarum Epistolis.

C *Ne sœmina suo potius, (f) absque maiorum nominibus, laicis scribere audeant, (g) quæ fideles sunt, vel literas alicujus pacificas ad suum solum nomen scriptas accipiant.*

A Fœminis quas vitæ sanctimonia commendaret, quæque essent Ecclesiasticorum uxores, literas nonnulli commendatitias & pacificas extorquebant; ut eorum quasi beneficio & commendatione apud amicos aut Ecclesiasticos, hospitalitatis jure fruerentur. Patres igitur hunc ipsum non satis pie & honeste investum morem carpunt hoc canone, prohibentque ne fœminæ clericorum eo nomine literas communicatorias rescribant aut accipiant: quod ea res penes sit Episcopos, eorumque curæ ac sollicitudini commissa. Quod si hoc modo non obviam itum fuisset pravæ illi consuetudini, sceleratissimi sane & excommunicationis notæ inusti, perfacilem communicandi viam nacti, his literis acceptis toto orbe communicantes vagati fuissent.

Fœmina. Clericorum: quæ conversæ dicebantur.

Laicis scribere audeant. Literas communicatorias.

Finis Notarum in Canones Concilii Eliberini.

A a 2

GA-

[a] Sic & C. A.

[b] Aleam, id est tabulam nummis. C. A.

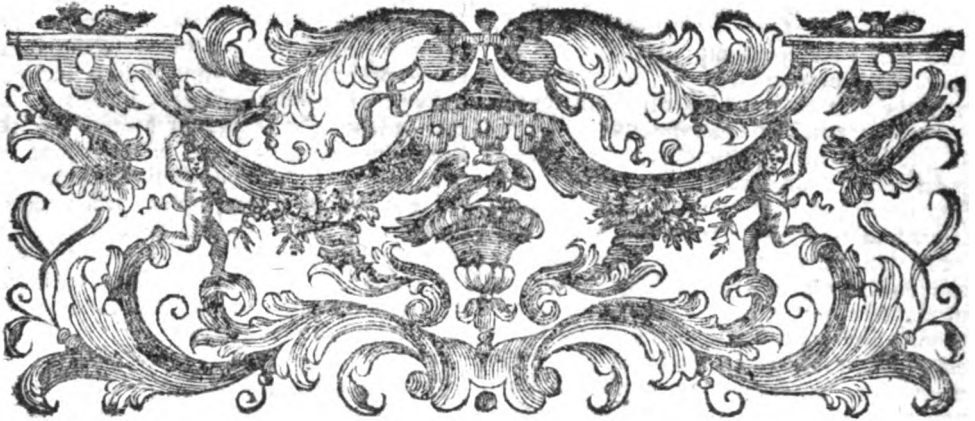
[c] Deest in Exc. [c] Abstinere. Exc.

[d] Communione. Exc.

[e] Provehantur. Exc.

[f] Quam Exc.

[g] Qui Exc.

G A B R I E L I S
A L B A S P I N Æ I
NOTÆ IN QUOSDAM CANONES
CONCILIORUM HISPANIÆ.

• CANON VII. CONCILII CÆSARAUGUSTANI.

Ut doctoris sibi nomen (a) non imponat, cui concessum non est.

Item lectum est, Ne quis doctoris sibi nomen imponat, præter has personas, quibus concessum est, secundum quod scriptum est. Ab universis Episcopis dictum est: Placet.

DOCTORIS nomen. Doctores Aclesiæ ministros numerantur, de præscriptionibus: Quid ergo si Episcopus, si Diaconus, si vidua, si virgo, si Doctor: cujus antiquæ disciplinæ hæc vestigia restant, quod ab Episcopo aut certe ab eo qui ejus vicem gerit benedictione confirmetur, vimque & potestatem legendi & docendi accipiant.

CA-

[a] Quis non Exc.

CANON II. CONCILII

TOLETANI PRIMI.

Ut (a) pœnitentes, si necessitas cogat, (b) Lectores aut Ostiarii fiant.

Item placuit, (c) ut de pœnitente non admittatur ad Clerum, nisi tantum si necessitas, aut usus exegerit, (d) inter lectores: ita ut Evangelium & Apostolum non (e) legat. Si qui autem ante ordinati sunt Diacones, inter Subdiacones, habeantur: ita ut (f) manum non imponant, (g) aut sacra non contingant. (h) Pœnitente vero dicimus de eo, qui post baptismum, aut pro homicidio, aut pro diversis criminibus, gravissimisque peccatis publicam pœnitentiam gerens sub (i) cilicio, divino fuerit reconciliatus altario.

Vel inter lectores; ita tamen ut Evangelia & Apostolum non legat. Liquido ex his constat lectores non Evangelium tantum, sed & lectiones pronunciasse.

Ita ut manum non imponant. Quod alias attulimus, & docuimus impositis ab Episcopo manibus, ut ad sacros ordines Presbyteri promoverentur, omnes Ecclesiasticos saltem Presbyteros, hanc manuum impositionem esse profecutos, sic ut manus imponerent secundum Episcopum illi, cujus capiti primum Episcopus intendisset: in aliis rebus hoc canone cernimus usurpatum fuisse. Neque solum cum ordinibus sacris initiarentur (cujus rei perficiendæ consuetudo ad nos usque translata est); sed etiam cum absolventur, aut cum reconciliarentur, aut denique cum pœnitentia, ni fallor, imponeretur, aut baptizarentur. Nam quæ tandem res esse potest, aut tempus aliud, quo Subdiaconi ad alium finem manus imponerent, aut alterius rei perficiendæ causa pro potestate sua, ac non potius delegato aut transmissio alias imperio eas imponerent? neque vero difficile fuerit fortassis reperisse aliquos Diaconos & Subdiaconos, qui impositione manuum, gravi morbo correptos, imo & energumenos levaf-

Asent & curassent. Sed & aliquos item clericos, imo lectores & acolythos, qui eandem sibi potestatem vindicarent: quæ potestas non clericorum tantum; sed & Christianorum laicorum primis illis temporibus diceretur. Verum hoc loco de impositione manuum, quæ in Ecclesia publice fieret, quæque ex Subdiaconi ministerio dependeret, agitur. Jam vero nec illud admitti, nec extare potest, potuisse Diacones & Subdiacones in Ecclesia, nisi post Episcopum, manuum uti impositione.

CANON II. CONCILII

BARCINONENSIS.

Ut benedictio in matutinis, fidelibus, sicut in vespera tribuatur.

Idem omnino, sed pluribus verbis statutum reperies in Concilio Agathensi canone 30. Quamobrem autem benedictionem in matutinis obmitterent, aut dubitarent: an ex usu & more Ecclesiæ, id esset præstandum, ea potest esse causa: Quod solum benedicendi viderentur fideles, cum dimitterentur, & eis Christi benedictionem & pacem consignandam, cum dormitione cogitarent: quemadmodum eam Christus cum cœlo reciperetur, Ecclesiæ suæ reliquit. Matutinæ vero erant pars officii matutini, quibus peractis, iterum ad officium redeundum esset. Quapropter congruum quibusdam, & satis conveniens videbatur, ut in Missa tantum & Vesperis populo benediceretur.

CANON VIII. CONCILII

BARCINONENSIS.

De his qui in infirmitatibus poscunt pœnitentiam, & a sacerdote accipiunt, si postea convalescerint, vitam pœnitentium peragent; excepta manus impositione, segregati a communione, quandiu probabilem sacerdos eorum adprobaverit vitam.

Nisi aberrat animus, suspicor ego hoc canone agi, de iis qui cum immi-

(a) Pœnitens Exc.

(b) Lector aut Ostiarius fiat. Exc. C. A.

(c) Ut pœnitentes non admittantur. Exc. & Grat.

(d) Et tunc inter Ostiarios deputentur. Exc. Grat.

(e) Legat. Exc.

(f) Manus Exc.

(g) Nec Sac. contingant. Exc.

(h) Eum vero pœnitentem dicimus qui p. Exc. Grat.

(i) Concilio Exc.

nentis mortis metu percellerentur, pœnitentiam, quamvis nulla peccata digna tam atroci mûlcta commisissent, sibi dari efflagitabant: quique studio quodam potius divini amoris incensi, & quo exploratio & certior consequendæ salutis spes eos erigeret quam in peccatorum remedium habitum tonsuramque pœnitentium deposcebant; non secus, atque videre licet aliquos, qui cum iis est ex hac vita decedendum, religiosarum familiarum vestitum sumunt, voto earum emissio. Olim autem pœnitentia, non peccatorum erat tantum antidotum quoddam, verum etiam expressa quædam, non adumbrata modo vitæ religiosæ species ad imitandum proposita; quam se secuturos voverent, suisque eam votis peculiari quodam habitu legibusque constringerent. Quidam igitur rati sibi hanc vitam brevi delerendam, ea vota nuncupabant, qui periculo mortis liberati convalescebant; quid autem eos facere oporteret canone nono Gerundensi, 53. Toletani 4. octavo Toletani 6. & secundo Toletani duodecimi, præscribitur atque edocetur: præsertim vero cernere est eos non alligari adstringique pœnitentiæ legibus, qui quo recte factorum conscientia sustentarentur, pœnitentiam expetebant, cum revera se nulla mortiferi peccati cogitatione percelli putarent. Existimari quoque canone isto idem decerni, & tertio gradu pœnitentiæ non retineri oportere eos, qui pœnitentiæ remedium in morte oblatum cum tuto omittere poterant, non subterfugissent, quique non ob peccata commissa sed religionis causa pœnitentiam petierant. Verbaque ista, *sine manus impositione*, transferri posse & derivari ad illas manuum impositiones, quæ frequentissime fierent in tertio gradu, quæ ignominia tamen & probro non carerent; neque ad absolutionem revocarentur, aut de absolutione dici intelligique possunt.

CANON IX. CONCILII

BARCINONENSIS.

Iubemus vero in infirmitate positis beatam benedictionem percipiant.

Hic ex præcedenti sequitur, ejusque sensus ab eo petendus: ajunt enim Patres, pœnitentes, de quibus statuerunt proximo capite, reconciliandos esse altaribus & mysteriis, si ægrotare cœperint.

Major namque reconciliatio beatice vocatur, quod Eucharistiæ sumendæ potestatem faceret.

CANON IX. GERUNDENSIS

CONCILII.

De his qui publice pœnitentiam non accipiunt, sed tantum Viaticum, ut in Clero promoveantur.

Is vero, qui agilitudinis languore depressus, pœnitentiæ benedictionem (quam viaticum deputamus) per communionem accepit, & postmodum reconvalescens caput pœnitentiæ in Ecclesia publice non subdidit, si prohibitis vitiis non detinetur obnoxius, admittatur ad Clerum.

In hoc canone sermo est de iisdem de quibus in præcedenti, qui in ipso discrimine mortis, quo exploratio salutis æternæ spes eos consolaretur, pœnitentiam sibi dari obnixè efflagitabant; quanquam nullam mortiferam noxam prudenter se commisisse, nec quicquam unquam se præstitisse arbitrarentur, quod vel levissima pœnitentia mulctandum esset: est enim in fine canonis ita scriptum, *Si prohibitis vitiis non detinetur*, unde id iudices sentiasque causam obeundæ pœnitentiæ, non aliam fuisse, quam quod mortis ipsius metu & terrore perfunderentur, cum tamen nulla peccata commisissent; quod & fufius etiam ex eodem Canone confirmari potest, quodque ipso morbo sæviante aut ingravescente, imposita quædam esset pœnitentia, & quam se facturos recepissent, non eam proferre longius cogerentur; quod contra eos facere, aut perficere Canon adegisset, si peccati cuiusdam lethalis eos conscios esse deprehendisset. Idem omnino corroboratur decerniturque Can. 54. Concilii Toletani quarti, quo clarissimam lucem huic canonis intelligendo adferri videas.

Quia vero severe & rigide satis prohibebatur, ne quis ad Clericatum admittatur, a quo pœnitentiam factam esse constaret, quærebatur utrum qui eam peregisset, aut se eam peracturum in ultimo vitæ periculo constitutus vovisset, recuperata valetudine ad clericatum promoveri eum oporteret aut deceret. Canonis quidem hæc est opinio ac sententia, quanquam eam quispiam voverit, tonsuramque & habitum præ se tulerit,

lerit, si tamen morbo depulso perspicuum esset, id timore esse factum, & majore quadam cura ac sollicitudine salutis æternæ consequendæ impulsam pœnitentiam accepisse & vovisse, nulloque illum videri crimine aut flagitio, quod expiandum sit pœnitentia, asperum, posse in numerum clericorum adscribi: sin autem ubi valetudinem recuperaverit, se voto exolverit, impositionem illam manuum publicam, quæ pœnitentibus tertii gradus dabatur subierit, tum ob eam rem excluditur, quamvis nullius culpæ, aut criminis affinis fuerit, metuque aliquo conturbatus ad pœnitentiam voto se obligarit. Nam cum omnium se oculis seu toti Ecclesiæ conspiciendum se dedisset, atque adeo inter pœnitentes visus fuisset, non mediocriter sane perturbata fuisset, si inter præsidentes eum aspexisset, qui eum aliquo pudore manuum impositionibus palam & publice purgatus esset.

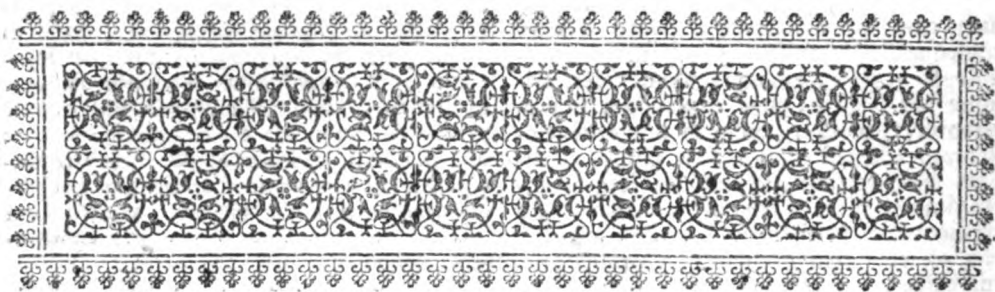
Pœnitentiæ benedictionem per communionem acceperit. Hoc est, qui pœnitentiam per benedictionem simplicis reconciliationis acceperit: qua enim impositione manuum, aut benedictione, aut oratione, ab-

solutionem largiebantur morienti, qui excommunicatus esset; aut alii qui in morte peccatum lethale detegebat, eandem etiam pœnitentiam largiebantur quæ separatum, & impositione manuum dabatur aliquando, cum nulla urgeret necessitas? propterea canon ait *per communionem*, hoc est, per absolutionem & simplicem reconciliationem: ideoque Canon iste benedictionem pœnitentiæ viaticum vocat; cum sola nisi addatur absolutio, neque communicatio, neque viaticum dici possit.

Viaticum. Simplex reconciliatio & absolutio morienti sufficiens erat viaticum; quamvis Eucharistiæ non donaretur.

Pœnitentiæ in Ecclesia publice non subderit. Hæc verba ad impositionem manuum tertii gradus pœnitentiæ referuntur, cum Patres omnes, Conciliaque omnia verbis prope iisdem, aut ad eundem sensum pertinentibus eadem dicant, & interpretentur, ut Papa Felix, aliique exposuerunt, *Pœnitentiæ colla subdere.* Docent igitur Patres si has manus impositiones quæ fierent in tertio gradu non subierit, eum posse inter clericum assumi.

G A B R I E L I S

A L B A S P I N Æ I

NOTÆ IN QUOSDAM CANONES CONCILIORUM ASIÆ.

CANON XI. CONCILII NICÆNI PRIMI.

De his qui sponte lapsi sunt, quãditer debeant pœnitere.

De his qui prevaricati sunt sine necessitate, aut facultatum oblatione, aut sine periculo aut aliquo ejusmodi, quod factum est sub tyrannide Licinii, visum est Synodo licet misericordia indigni sint, benignitate tamen in eos uti. Si quos ergo vere pœnitent, tribus annis, si tamen sunt fideles, inter audientes habeantur, & septem annis jaceant: duobus autem sine oblatione, populo communicent in orationibus.

VERBUM hoc, *ἡ πίστις*, quod Atione additum indicare neque oportere reddi in hos canone Græco habetur, nonnullis temere, & quasi gratis positum videtur, nec ad canonis sententiam ullo modo pertinere: alii arbitrantur ab iis censeri eos qui deliquerint, & peccatum in canone expressum commiserint, ea qua fideles pœna afficiendos, eisdemque remittendos inter Audientes, propterea que vertunt Latine verbum hoc Græcum, *ἡ πίστις*, tanquam fideles, aut ut fideles. Contra autem judico verbum hoc non sine causa & ratione additum indicare neque oportere reddi tanquam fideles; sed, si sunt fideles, imo non immutandam antiquam versionem quæ ita habet, si tamen sunt fideles, peccata namque fidelium, & eorum qui baptizati essent, non eadem qua Catechumenorum ratione puniebantur: verbi causa Catechumenos ob admissum adulterium non pœnitentiam perpetuam, aut annorum plurimorum, perinde atque si baptizatus fuisset, sustinebat: Ecclesia paulo Beos humanius, quam fideles tractare consueverat, ut alibi ostendimus. Ideo patres, quotiescumque pœnas aliquas de peccatis repe-

CANON XII. NICÆNI

PRIMI.

De his qui abrenunciaverunt, & iterum ad seculum sunt regressi.

repetendas præscribunt, semper cum illa A
exceptione, si sunt fideles loquuntur, aut
si id omittunt, subintelligi placet, quem-
admodum Patres Concilii Eliberini cano-
nibus 7. 9. 12. 41. 49. 47. 50. 51. 67. 73. 78.
79. Et cum ejusmodi crimen est, quod pari
poena tam in Catechumeno quam in fide-
li mulctandum videatur; utriusque memi-
nerunt: ut canone 67. Eliberini. Prohi-
bendum ne qua fidelis vel Catechumena aut
comatos, aut cinerarios viros habeant. Qua-
cumque hæc fecerit a communione arceatur, B
Ita Patres Nicæni adjunxerunt verbum
hoc αἱ πίστις, ad discernendos a Catechume-
nis fideles, moneamurque; canonem un-
decimum, decretumque eorum quod in eo
inclusum est, ad fideles tantum pertinere,
non autem Catechumenorum causa esse fa-
ctum: qui quanquam nulla impulsu adacti-
que necessitate peccassent, non adeo seve-
re in eos animadvertebatur. Et certe Pa-
tres can. 14. ob idem crimen non nisi in
pœnam triennium prorogassent, quo inter
Audientes versarentur, ut ii tribus annis
inter audientes sint, ex quo clare colligas
verbum istud αἱ πίστις, de industria consul-
toque expressum, ut fideles a Catechume-
nis separentur; atque aliter esse omnino
de eorum statu factisque sentiendum. Illi
autem qui idem verbum Latino sermone
exprimunt. Quicumque ergo vere poenitent,
tribus annis fideles inter audientes habeantur,
caliginem offundunt sententiæ canonis,
nec quod esset Patrum judicium, aut di-
stinctio allata, perspexerunt. Nam qui in-
ter Audientes sunt, non sunt fideles, ne-
que haberi fideles possunt, sed sunt aut
poenitentes, aut Catechumeni. Quare dici
non poterant esse inter Audientes ut fide-
les, neque enim unquam fideles fuerunt
inter Audientes.

Quicumque vocati per gratiam, primum
quidem ardorem, fidenus suam ostenderunt,
& cingulum militiæ deposuerunt, postea ve-
ro ut canes ad suum vomitum reversi sunt,
ita ut aliqui & pecuniam darent, & bene-
ficiis militiam repeterent, hi decem annis
jaceant, post triennii auditionis tempus.
In his autem omnibus observare oportet pro-
positum & modum poenitiæ. Quicumque
enim & timore, & lacrymis, & patientia,
& bonis operibus, conversionem absque si-
mulatione demonstrant, hi definitum tem-
pus auditionis implentes, tum demum ora-
tionibus communicabunt, & postea licebit
Episcopo de his aliquid humanius cogitare: C
quicumque vero indifferenter tulerunt, &
habitum Ecclesiam introuendi sibi arbitrati
sunt ad conversionem sufficere, hi definitum
tempus omnino impleant.

M Ihi omnino non placet ea explica-
tio, quam ad evolendum expli-
candumque canonem istum excogitarunt,
& attulerunt interpretes; neque de militi-
bus videtur ullum esse verbum, aut men-
tio facta, qui cum positis abjectisque ar-
mis ad Martyrii lauream advolassent, ii-
dem postea a fide Deoque defecerant; pe-
cuniæ vi ac magnitudine iterum ad arma
tractanda sibi viam aperuerant, ut opi-
nantur Zonaras & Balsamo. Primo quia
canon nullo modo de Martyribus disputat.
Secundo quia canon iste, & qui præcedit
nullo modo inter se discreparent, & ad
idem plane crimen uterque revocaretur:
quod dici non potest. Quamobrem quæso
E crimen seu peccatum eorum, qui studio
Christianæ religionis incensi militiam de-
seruerant, quique postea Christum Domi-
num ejurarent, differre videtur ab scelere
& perfidia illorum, qui cum nullam eis
vim, ulla necessitas adferret, Christo nun-
tium remisserant? Num ideo eorum crimen
majus videbatur, quod militares Procura-
tiones & honorum quosdam gradus in bel-
lo coemissent? Perinde quasi idololatræ &
Apostatæ crimen ulla accessione gravius
B b foret,

foret, quod dignitatem quandam militariam sese adscribere tribus illis primis se-rem redemissent? Quænam quæso Christianis in bello dignitas crimini aut fraudi esse potuerit, nisi ob sacramentum quod sub Imperatoribus falsorum Deorum nomine suscipiebatur, quos suæ fidei militaris testes futuros proferebant? Quod tamen idololatriæ genus inter hujusce criminis species minimum ducebatur, neque ejus augere crimen poterat, qui palam & publice Christi fidem esset detestatus, & qui immaniore hoc sese Idololatriæ scelere & specie obligasset. Præterea nunquam mihi probabunt decreto aliquo prohibitum fuisse ne Christiani militatum abirent, quamvis non desint gravissimorum authorum testimonia, qui id consilii dederint, ne ad bella proficiscerentur Ethnicorum: quod cum atrocissima quædam in Christianos supplicia excogitarentur, verendum esset, ne quandoque propostis tot ante oculos vitæ periculis in idololatriam prolaberentur. Innumerabilia namque in antiquorum Patrum monumentis exempla commemorantur, militum maxime, qui in castris ad mortem graderentur Christi causa perferendam: velut ejus militis egregium illud facinus, qui detracta sibi corona, prodidit legiones abundasse ejusmodi fortissimis viris. Quid quod nec filii illud potest, quod historiæ testantur, Imperatores quandoque militum suorum quos Christianos esse scirent auxilio usos ad præsidia quædam impetranda: quæ portenti ac miraculi loco ducerentur; quæ omnia perspicue demonstrant Ecclesiam non prohibuisse, ne ad militiam quis reverteretur. Postremo verba illa, *ut nonnulli etiam pecuniam profunderent, & militiam beneficiis assequerentur*, adaugent accumulanteque crimen illud, quod his verbis indicatur, *ad suum vomitum reversi sunt*. Quæ si quo sensu ac sententia exponunt Interpretes perpendas, hæc est Patrum ea de re interpretatio: qui non modo Christum Dominum perfidiose & abjecte pernegarunt, verum etiam non pepercerunt pecuniæ, ut suos illos militiæ gradus honorum recuperarent; quæ una loquendi ratio, tam infirma & debilis fuisset, postremumque illud quod addiderunt augendi & exaggerandi primi criminis causa, ita leve nugatoriumque haberetur, ut non credibile sit ita patres esse loquutos & sensisse. His accedit, quod si arma capere, & ad mili-

Amiam sese adscribere tribus illis primis seculis non licuisset, tempore quidem Concilii Nicæni bellare poterant, decretumque illud rescissum erat canone 3. Concilii Arelatensis primi, quod multo ante Concilium Nicænum viguerat, *ne arma projiciant in pace*, quamobrem non hujus canonis sensus ad eos qui arma tractabant, aut qui cum ea reliquissent, ea repetere viderentur, traduci debet.

B. Mihi plane potius persuasum est canone isto designari lapsos pœnitentes quos benedictione percepta, secularium sumptoque habitu, posthabitaque rerum omnium ac munerum militarium & fori cura ac cogitatione, voti postea pœnituisse: idque quod professi fuerant repetentes commutationis vitæ tædio quodam affectu, animum & cogitationem ad munera illa secularia rursus adjecissent.

Ab ea explicatione non aliena sunt, neque omnino ahhorrent illa verba, *ut nonnulli etiam*, quibus Patres eos insimulant & criminantur, quod non modo sui voti ac promissi cœpisset eos oblitio, verum etiam largitione & pecunia ad sua illa quæ detestati fuerant munera publica curationesque administrandas sese convertissent, cum ea, pœnitentium habitum induentes valere jussissent.

Vetere Patrum memoria illud commemorabile prodit: Pœnitentes eo animo fuisse, ut pœnitentiam nec se unquam (pœnitentiæ tempore) deposituros, nec habitum vestitumque qui communis ac peculiaris esset pœnitentium, voverent, quo facilius deplorandum ac miserandum suæ conditionis statum prætereuntium oculis subjicerent, comam seu capillitium alerent; a congressu & consuetudine uxorum abstererent, a publicis se negotiis removerent, neque in publicum facile e tenebris domesticis emergerent, ut uno verbo complectar, nullam mercaturam exercerent, res ita plana & adeo canonibus agitata, ut diutius in earum rerum commentatione ac narratione versari putidum sit. Idcirco canon Nicæni illos vehementissime insectatur & carpit, quod non solum munerum publicorum administrationem, quæ prius studio pœnitentiæ neglexerant, attrigerint; verum etiam ardentissimis animis eam conquiesierint, & ambiciosius pecuniæ vi maxima rem unam redemerint; quam oblatam repudiare, ut adversariam ac repu-

pugnantem voto quod emiseraunt, debuif-
Ain Conciliis Ilerdenfi & Matifconenfi,
lent. verbum *cingulum*, ad Ecclesiastica munera
declaranda referri videtur.

Cæterum alia Concilia, & Patres qui
eandem rem seu quæstionem diremerunt
post Concilium Nicænum, manifeste de-
monstrant & edocent canone isto notari
& coargui illos, qui pœnitentiam inter-
miserant: eadem quippe verba usurpant:
redire ad vomitum, & militiam deponere,
& cingulum militiæ resumere: quibus ver-
bis admonemur ne sententiam horum ver-
borum ad solam militiam vertamus: atque
in eo canone non agi de militibus qui va-
cationem militiæ sibi dari efflagitabant,
ut ad Christianismum transirent, sed agi
de pœnitentibus, qui relicta quam professi
erant pœnitentia, rursus apimum ad secu-
laria negotia, aut ad militiam applicabant.
Nam si consideremus & attendamus, hæc
verba *militiæ cingulum & zonam*, genera-
lem quendam loquendi modum esse, quo
non solum militaria munera; sed etiam
forum, secularia negotia, mercatura ipsa,
Ecclesiastica insuper officia significantur.
Et verbum hoc *militia*, & apud Patres
& apud canones ad quatuor explicanda de-
sumi, ad bellum, mercaturam, judicandi
potestatem, & ordines sacros, in eundem
sensum & sententiam hujusce canonis ver-
ba accipiemus.

Canone 5. Syricii Epist. ad Tarraconen-
sem Episcopum perspicere licet explicatio-
nem istius duodecimi canonis Concilii Ni-
cæni, in quo non modo eandem senten-
tiam sensumque hujusce canonis sequitur
Syricius, sed & eadem verba retinuit.
nam iisdem omnino verbis utitur *militiæ*
cingulum, quibus munera Reipublicæ, seu
secularia designantur, non autem arma:
& Canone 1. Epist. 3. vox ista *militare*,
quam sæpe pro negotio curationeque Rei-
publicæ usurpatur, aut *negotiis reipublicæ*
optaverunt militare, ad hunc eundem mo-
dum sumi videat. Can. 3. Epistola 6. S. In-
nocentius ad Episcopum Rotomagensem
can. 2. in eandem sententiam. D. Leo ad
Rusticum canonibus 10. & 12. cum ean-
dem quæstionem de pœnitentibus, qui vo-
tum suum infringunt, disputat, eodem
verbo utitur *militia*: ubi agnoscat & de-
prehendas militiæ cingulum ad omnia illa
belli gerendi munera, officiaque Reipubli-
cæ seu secularia usurpari solere: nec absi-
milis est sensus verborum illorum canone
18. 4. Concilii Toletani. Ad extremum

CANON XIII. NICÆNI
CONCILII.

*De his, qui communionem tempore mortis
exposcunt.*

*De his qui vita excedunt, & canonica
lex nunc quoque servabitur, ut si quis vita
excedat ultimo & necessario viatico minime
privetur, si vero desperatus & communio-
nem affectus supervixerit, sit inter eos qui
communionem orationis tantummodo conse-
quuntur. Generaliter autem omni cuilibet
in exitu posito & Eucharistiæ participatio-
nem petenti, Episcopus cum examinatione
oblationem impertiat.*

Quo facilius canon iste intelligatur, &
omnes difficultates quæ occurrent
evolvantur, bipartito dividendum est.
Prima quidem parte Patres id decernunt,
ne cui in extrema mortis necessitate posi-
to usura viatici ultimi & necessarij subtra-
hatur: in postrema, cum ad certum vitæ
periculum adductus quispiam pœnitens Eu-
charistiæ sacramentum requirit, Episcopum
oportere totam ejus vitæ rationem explo-
rare & expendere; qua facta vitæ con-
quisitione durissima, si dignum tanto benefi-
cio judicet, conferre posse. Quod autem
medio canone sancitur si sumpto viatico
meliuscule habuerit non est opus dicere:
nihil enim quod difficultatem pariat, ibi
reperias. In prima enim parte quod obscu-
rum esse potest, vox ista *viaticum*, id to-
tum sustinet, nimirum quæ sit ejus signi-
ficatio & notio, & quid per viaticum in-
telligi velint Patres. Zonaras & Ballamon
Eucharistiam, designari putant: *isidem ni-
hilominus in extremo vitæ discrimine posi-
tis, quamvis multa nomine communionem
interdictum sit, sacramenta impartiri, ut
eo quasi viatico instructi decedant, nec ea
quæ ex illis efficitur sanctitate priventur,*
hoc canone Patres jubent. Ballamon: *Ju-
bet enim omnem, cui pœna imposita est &
sacramentis est privatus, præclaro sanctæ
participationis seu communionis viatico non
privari in extremo spiritu, cum examina-
tione Episcopi.* Quorum sententiæ acce-
dunt multi recentiores, atque inter hære-

B b 2

ticos

ricos Casaubonus in suis Exercitationibus. Alii mihi assentientur hoc verbo, *viaticum*, Eucharistiam videlicet non declarari: sed simplicem tantum communionem & jus communicandi, quod poenitentibus tali praesertim tempore, vel absolutione peccatorum, vel privata quadam manuum impositione concedebatur. Non me quidem fugit, & id illis largior, verbo hoc aliquoties indicari sanctissimum sacramentum, vocemque quandam generatim sumptam, qua quicquid morientibus prodesse magnopere possit intelligimus, cujus vis & gratia ipsa ad aliam usque vitam prosequi & comitari eos possit, ut alio quodam loco demonstrabitur, atque inter cetera viatica nobilissimum occupare & sibi vindicare locum Eucharistiam, esseque potentissimam. Sed antequam nostrae sententiae seu explicationis percenseantur rationes & argumenta, nemini dubium esse potest, quin hoc canone disputetur de poenitentibus, aut de iis qui extra Ecclesiae communionem sunt, quique in eo vitae statu accedente morte e medio tolluntur. Nam canon ait, si morbo relevabuntur, iis ad poenitentiam quam instituerant perficiendam, revertendum; quod non nisi de poenitentibus, aut de iis qui peccati lethalis consciscit fuerint dici potest. Praeterea interpretes qui hoc verbum, *Eucharistiam*, quod est in secunda parte, communionem reddunt, ut in variis editionibus videre est, decipi omnino & labi magnopere, nec est ab antiqua versione facillime discendum, in qua Eucharistiam legas. Nam quamvis Eucharistia sit quoddam genus communionis augustissimum sane & multo perfectissimum, tamen plurimi sunt communionis modi, qui non sunt Eucharistia; nec erit difficile ostendere olim apud majores nostros, poenitentes ad Ecclesiae corpus adjungi solere, & ad societates fidelium reduci aliis omnino viis atque modis, quam per Eucharistiam; adeo ut qui ubi passim legunt Eucharistiam, ibi reponunt communionem, pari in errore versantur atque ii, qui hic communionem collocarunt ad indicandam vocem hanc Eucharistiam, genus pro specie, ut alii speciem loco generis posuerunt.

Id autem planum fiet explicatione totius canonis: Rationes afferantur. Decepti ut ego suspicor fuerunt interpretes, quod crediderint verbum hoc, *viaticum*, aliud mi-

Ahil sonare in illis primis temporibus quam Eucharistiam, uti hodie nihil aliud sonat, solumque hoc fuisse sacramentum quod viatici subiret iis maxime qui morentur: & tamen alibi ostendimus Baptismum, absolutionem peccatorum, simplicem manuum impositionem, qua communionem fidelium poenitentes recuperabant, impositionem manuum retonciliatricem potuisse aequae ac Eucharistiam loco viatici praebere, quantumvis Eucharistia potentissima & perfectissima diceretur.

Verbum hoc *necessarium*, perpendi debet in hujus canonis explicatione: nam cum isto canone pateat Eucharistiam non esse viaticum necessitate absoluta, argumento erit in prima parte verbum hoc *viaticum*, non sumi debere pro Eucharistia, quandoquidem patres de viatico necessario in eo disserant: & vere necessitate absoluta non est necessaria Eucharistia, quo poenitens de sua salute aeterna certus fiat, & flammam nunquam desituras evadat, cui periculo ac discrimini Patres hoc canone prospicere & providere voluerunt, nec aliud in prima parte sanxerunt, quam id quod omnino necessarium videatur, ut sempiterni exitii metu liberi redderentur. Non eo haec a me dicuntur, quod non multis partibus absolutione praestet Eucharistia, aut viaticum ejus aliis omnibus non antecellat, aut quod poenitenti optanda non videatur; ideoque quidpiam de ejus dignitate ac praestantia detrahi ac eripi possit: sed quemadmodum mille aurei nummi necessitate absoluta non sunt necessarii ei, qui Romam proficisci velit; tamen praeponderantur & prevalent minori summae, quae absolute necessaria est peregrinanti aut iter facienti. Ita ex eo quod poenitenti licet morienti & vitiis carenti non daretur olim Eucharistia, hujus sacramenti dignitas admirabilis corporisque Christi praesentia certissima non minuitur.

Omnes autem interpretes, sic ut nullus dissentiat, consentit postrema parte canonis istius de Eucharistia verba fieri: imo ii qui communionem loco Eucharistiae substituant. Age vero, videamus utrum quod de Eucharistia decretum est in posteriori, & cum eo convenire, & ad id referri possit, quod de viatico in prima parte definitum est. Nam si haec inter se decreta discrepant, quodque de uno asseritur in alterum non cadat, facile erit dijudicare, ver-

verbum hoc *viaticum* non habere vim & Atico necessario convenire, de quo initio significationem Eucharistiæ. Neque enim facile quis persuaserit, eodem in Concilio, Canone eodem, quinque aut sex lineis, Patres aliqua inter se contraria & pugnantia decrevisse. Et quo commodius quod in fine canonis dictum est conferatur cum eo quod in principio: observandum est quandoquidem *viaticum* istud necessarium vocabatur, necessario item fuisse porrigendum; ideoque qui illud largiri poterant, ut Sacerdotes, sine ulla mora ac tergiversatione non explorato Episcopi consensu, aut voluntate dare debuisse. Aliter pœnitens, eo quo necessario indigebat caruisset; aut sane viaticum istud, quod non nisi permittente Episcopo præbere potuissent, absolute necessarium non fuisset.

His ita discussis in secunda & ultima parte canonis definite statuitur, in ipso exitu seu morte Eucharistiam inconsulto, aut invito Episcopo non esse ministrandam, inquisiturumque Episcopum in vitam moralesque postulantis Eucharistiam, ejusque arbitrio atque nutu post exactamquisitionem dandam aut negandam. Id autem quadrarene, aut convenire potest in *viaticum* necessarium? Si Eucharistia significatur & intelligitur verbo isto, *viaticum*, quod in principio canonis est, sane *viaticum* omnino necessarium est. At si est necessarium quid causæ esse potest, cur in fine canonis statuant illam non sine Episcopi autoritate ac judicio conferendam, & faciant eam non necessarium viaticum? Quomodo illa retineri aut negari potest? quamobrem examinandi pernoſcendique mores ejus qui petit, si necessario illam præberi oporteat? Res una ad salutem omnino necessaria non dilationem ferre potest, non tempus, non consilium, aut investigationem vitæ morumque, momentum punctumque temporis, indicium aliquod, vox una, aut signum voluntatis, vultusque satis valent ad extorquendam a presbytero absolutionem & viaticum necessarium tali in periculo: tantum abest ut ad Episcopum confugere aut concurrere quemquam deceat, aut ejus qui ex hac vita ad aliam proficiscatur examinandi mores sint & conquirendi. Unde perspicias verbum hoc, *viaticum*, non pro Eucharistia sumi initio hujusce canonis, cum hæc duo decreta inter se pugnant & configerent, quodque de Eucharistia dictum est, non possit via-

Illustrabit & illud explicationem nostram, si consideremus potuisse accidere, ut pœnitens, aut quivis alius quem noxa lethifera fœdasset, in remotissimis locis ac regionibus ab Episcopi dominatione, terra marique in periculum incideret mortis, cui viatico necessario cendum esset, si Eucharistia pro viatico necessario haberetur, si ad hunc modum in ipso canone legere-tur, aut exponeretur: nam multo antequam Episcopus consuleretur, ægrotique mores cognitos & perspectos haberet, hujus lucis usura privatus fuisset. Unde quod canonis initio sancitum est, ad sacramentum traduci non potest; cum in postrema parte id totum ad Episcopi potestatem cognitionemque pertineat & transferatur.

Si antiquæ disciplinæ rationem habueris, quod ad eos spectat qui tempore pœnitentiæ fato quodam suo e medio tolluntur, aut Eucharistiam perpendere, quanta animi provisione aut cautione iisdem pœnitentibus porrigi debeat, explicationem nostram, ut veram & rationi consentaneam comprobabis. Nam Patres post tertium sæculum censent nemini ut liceat sine illo viatico necessario mori. *Nemo enim vinctus anathemate mihi moriatur*, ait Synesius: *Nemo decedat vacuus communionem*, ait Concilium Arelatense: & sanctus Innocentius asserit dandum esse, ut a perpetuo exitio vindicerentur, omnesque canones, qui de pœnitentibus morientibus agunt, necessario subministrandum docent. Sed quando de iisdem pœnitentibus differunt, utrum sit eis Eucharistia concedenda, omnes fatentur non nisi facta ab Episcopo potestate, licere. Quartus canon 2. Concilii Carthag. 7. Concilii Græci Carthaginens. idem affirmant: qua ex re ubivis locorum semper Ecclesia id retinuit, absolutionem quæ instar erat viatici necessarii, necessario fuisse imper-tiendam. Quod ad Eucharistiam vero attinet, tamen pœnitens propius a morte abfuisset, eamque obnixè efflagitaret, denegandam omnino, donec compertum fuerit, elapsis ante diebus, nihil se ea indignum præbuisse, Episcopumque ei communicandæ potestatem fecisse. Ea enim religione Ecclesia semper fuit obstricta & obligata, ut nemini nisi integerrimo & innocentissimo Eucharistiam condonaret, cum

cum eam ne in morte quidem præberet : atque hæc mea explicatio , cum non a præscripto canonum aberret , ejusque rei praxis quædam & usus tot annorum curriculo invaluerit , mihi videor clare ostendisse verbum hoc *viaticum* , in hoc canone absolutionem non Eucharistiam nominandum .

Sententia ergo hujus canonis hæc est , in morte pœnitenti absolutionem negari non debere . Quod si præter absolutionem , copiam sibi fieri Eucharistiæ postulet , Episcopi examinare & vestigare ejus mores , quibus probe scienterque cognitis , sententiam ferat . Eam ergo canonis sententiam , & Patrum mentem , & intelligentiam , qui ejus authores fuerunt puto fuisse ; quo autem res illustrior fiat , exempli appositione illustrabo . Nam ut diximus totus ille canon , prima & ultima parte de pœnitentibus loquitur , qui pœnitentiæ tempus non terminarant , exempli causa ; qui triginta annorum spatio , aut ipsa morte definitam pœnitentiam pœnæ nomine subiisset , is si in morbum lethalem , primo anno pœnitentiæ incurrisset , beneficii aut gratiæ loco Ecclesia absolutionem peccatorum largiebatur , eumque in gregem fidelium adsciscibat impositione manuum : sed quia ejus peccata gravia cum essent , non si illa expiare , propter rationem brevitatæ ac temporis licuerat , Ecclesia illi Eucharistiam negabat , quo veteris Ecclesiæ disciplina non relaxaretur , neve sacrosancta Communio aut corporis Christi liberatoris nostri augustissimus cibus , certis quibuldam proponeretur , qui nequaquam ea vitæ sanctitate quæ requirebatur , præstarent , quanquam sceleris omnes & flagitii expertes essent . Ut autem nullus dubitationi locus relinqueretur , considerandum anno Domini 572. Martinum Episcopum Bracarensem in Hispania natione Græcum , quoddam collegisse & coacervasse canones conciliorum Græcorum ex eorum numero , quos maxime utiles & accommodatos ad disciplinam Ecclesiasticam in Hispania fore censebat , eosque in Latinum sermonem transtulit : e quibus 13. canon iisdem plane verbis reperitur : *Si quis de corpore exiens novissimum , & necessarium communici viaticum expetit , non ei denegetur . Quod si in desperatione positus , post perceptam communionem iterum sanus fuerit factus , tantum orationis*

Aparticeps sit : nam non accipiat sacramentum , donec constitutum pœnitentiæ impleat tempus . Qui ergo in exitu mortis sunt , & desiderant accipere sacramentum , cum consideratione , & probatione Episcopi accipere debeant . In quo videas verbum , *Viaticum* , exponi communionem , hoc est , absolutionem , & verbum Eucharistiæ , sacramentum , quo modo nostra explanatione exposuimus , in eoque canone distinguere ac secerni viaticum ab Eucharistia : nam verbum *ἐπόδιον* , verbo communionis & absolutionis explicat , & Eucharistiæ verbo sacramenti . Denique his legibus veterem illam disciplinam viguisse , Eucharistiæque pœnitentibus quandoque denegasse , etiamsi eam ferme morientes peterent , canone quarto Concilii Carthag. secundi confirmatur : *Si quisquam in periculo fuerit constitutus , & se reconciliari divinis altaribus petierit , si Episcopus absens fuerit , debet utique presbyter consulere Episcopum , & sic periclitantem ejus præcepto reconciliare* , quo canone manifestum fit non nisi Episcopi jussu morientibus pœnitentibus concessam fuisse Eucharistiæ .

CANON XIX. NICÆNI CONCILII.

De Paulianistis & Cataphrygis rebaptizandis .

De Paulianistis , qui deinde ad Ecclesiam confugerunt , statutum est , ut ii omnino rebaptizentur . Si qui vero tempore præterito in clericorum numero erant , si quidem a culpa & reprehensione alieni visi fuerint , rebaptizati ordinentur a Catholica Ecclesiæ Episcopo . Si vero examinatio eos non esse aptos deprehendit , deponi eos oportet . Similiter autem & de Diaconissis , & omnino de omnibus , qui inter clericos annumerantur , eadem forma servabitur . Diaconissarum autem meminimus , quæ in habitu quidem censentur , quoniam nec ullam habent manuum impositionem , ut omnino inter laicos ipsæ annumerentur .

Diaconissarum autem meminimus . Quælitum a me plerumque quid verba illa Concilii Nicæni sibi vellent : nam Zonaræ & Balsamonis explicatio , multis cum argumentis refelli posset ; sed omnium ingenio judicioque committo . An quisquam

ex

ex eorum explicatione lucem aliquam, aut Anore spoliasset, & eas inter plebem relegasset? Adeone grave earum erat peccatum, ut ea animadversio punirentur, & non solum indignæ hoc gradu judicarentur; sed etiam quæ votum, quo nuptiis in perpetuum renunciant persequerentur? Quis magis probet sententiam C. Baronii anno Christi 34. numero 183. qui ex hoc canone Diaconissas aliquo ritu, aut manus impositione initiatas, aut consecratas fuisse negat, atque ob hanc causam in hac Synodo eas inter laicas annumeratas fuisse: *Quantumlibet prædictæ Diaconissæ curarent, non tamen erant ejusmodi, ut sicut Diaconi manus impositionem acciperent, vel aliquo Sacramento initiata essent. Nam sacrosancta Nicæna Synodus ea ex causa easdem inter laicos adnumerat.* Multa possem argumentari, quæ ejus sententiam infirmant: in posterioribus Conciliis de earum consecratione, & initiatione decreta multa inveniri: nonnisi multo post hanc Synodum de Ecclesia eas sublatas esse. Eas denique post eandem Synodum rebus Ecclesiasticis, matrimoniis puta, & lavacris servivisse, & in instruendis & docendis fœminis Catechumenis operam, & studium consumpsisse; sed ex hoc ipso loco perspicuum est eas non solum in clericorum numero, sed etiam initiatas & consecratas fuisse. Nam cum Synodus quasdam quæ minus recte, & extra ordinem institutæ essent inter laicas deputandas esse censet: subintelligendum profecto relinquit, quasdam fuisse, quæ rite & ordine consecratæ essent. Denique quid toto canone statuitur? Quid præcipitur? quæ est ejus sententia? Si ab hæresi redeuntes Diaconissas, eundem jubet apud Orthodoxos honoris locum retinere, quem inter hæreticos obtinuerant, nonne sequitur quasdam fuisse quæ initiatæ & consecratæ essent?

Ex earum numero opportuno tempore, cum videlicet quadragesimum annum implevissent Diaconissæ sufficiebantur: verum hæ mulieres quinto & vigesimo ætatis anno certum quendam habitum ab Episcopis accipiebant, ut decimo sexto allatæ Synodi videre est. Eas ergo virgines Diaconissarum nomine quæ habitu censerentur, manuum vero impositione sacratæ non essent, Synodus intelligit, ac hæresim suam confitentes laicis ordinibus adnumerandas esse decernit. Non bene ex his quæ diu post magnam Synodum stabilita, & in Ecclesiam inducta sunt, formam aliquam aliis ante ætis rebus præscribes. Ecclesia enim perturbationibus expedita, ubi cœpit respirare, multa ritibus & ceremoniis addidit, & in melius formavit, quæ difficillimis illis temporibus consulto seponebat: quapropter non ex Concilio Carthaginensi querenda interpretatio hujusce canonis Concilii Nicæni, sed ex ritibus qui tum in Ecclesia observabantur, quas huic explicationi omnino contrarias invenies. Virgines enim ad Diaconatum nunquam eligebantur; sed viduæ quæ sexagesimum annum, aut amplius impleverant. Tertullianus de virginibus velandis: *Ad quam sedem præter annos sexaginta non tantum univira, id est nupta, aliquando eliguntur; sed matres & quidem educatrices filiorum, scilicet ut experimentis omnium affectuum structa facile norint ceteras, & consilio & solatio juvare.* Non solum virgines ab hoc munere; sed etiam mulieres quæ nunquam pepererant, arcebantur; imo monstrum ait virginem in hoc gradu constitutam esse: *Plane scio alicubi virginem in viduatu, id est in Diaconatu, ab annis nondum viginti collocatam: cui si quid refrigerii debuerat Episcopus, aliter utique salvo respectu disciplinæ præstare potuisset, ne tale nunc miraculum, ne dixerim monstrum in Ecclesia monstraretur: virgo vidua hoc quidem portentosior, quod nec qua vidua caput tenuit, utrumque se negans & virginem quæ vidua deputetur, & viduam quæ virgo dicatur.* Deinde ob quam causam sacra synodus has virgines quæ Deo consecratæ essent, perpetuæque virginitati ante Diaconatum sese obligassent, (quamvis extra ordinem & absque ulla manus impositione ad Diaconatum sese extulerant) utroque hoc ho-

venio nunc ad hujusce loci explicationem quæ facilis est, si ex totius canonis sententia hauriatur: Priore enim parte dixerat sancta Synodus, eas, uti ceteros in clero esse retinendas, quæ manus impositione hoc munus adeptæ essent; si modo eo honore dignæ invenirentur, & modestiæ & pietatis exemplum inter hæreticos dedissent. Postrema vero hac parte addit, ne quidem eas pro Diaconissis habendas, quæ prava licentia hanc dignitatem & habitum Diaconissarum, sine manuum impositione

poli-

positione sibi adrogassent, & in clerum, A nullo auctore, nullisve sacris & ritibus irrepissent. Quamobrem autem habitum Diaconissarum sine manus impositione, & solitis ritibus hæ mulieres potius induissent apud hæreticos, quam ceteri ex clero, nescio equidem nisi quod mulieres hæreticæ, ut ait Tertullianus, maxime sint procaces, aut quod licentia quadam, cum nulla sit apud hæreticos disciplina, *hodie Presbyter, qui cras laicus*, id factum esset. Cæterum quod olim Diaconissæ peculiari quodam habitu ornatæ & distinctæ essent a ceteris, nemini dubium esse puto, qui meminerit, cæteris mulieribus in Ecclesia & alibi eas præfectas esse, viduasque, quæ non essent ordinatæ ex canone 27. concilii Arausiacani, veste propria & peculiari indutas fuisse. Denique in canone 104. Concilii quarti Carthaginensis hæc verba habentur: *Et vestes laice abjectæ, sub testimonio Episcopi, & Ecclesiæ religioso habitu apparuerint*: & in canone quinquagesimo quinto Toletani quarti: *Duo sunt genera viduarum, seculares & sanctimoniales, sanctimoniales sunt quæ jam mutato habitu seculari sub religioso cultu in conspectu sacerdotis & Ecclesiæ apparuerunt*.

CANON XI. CONCILII CHALCEDONENSIS.

Egenis Epistola tribui debet, honestioribus formata.

Omnes pauperes & qui auxilio indigent cum examinatione, cum epistolis seu pacificis Ecclesiasticis, solis viam ingredi statui-mus, & non cum commendatitiis: Quoniam literas commendatitias iis solis personis quæ sunt suspectæ præberi oportet.

MUltiplex hujusce canonis difficultas scaturit ex unico vocabulo *ὡτόλησις*, varii enim interpretes cum variam ei significationem assignent, utra sit verior non facile expeditur: sustinendum ergo judicium est, quoquo te verteris, præsto est veterum interpretum auctoritas, quæ in scriptis eorum venerabilis, in animis nostris sacra esse debet. Dux sunt versiones latinæ veteres quæ interpretantur *πὸς ὁσὸν ἐν ὡτόλησι*, personis honoratioribus. Antiquitas harum versionum magni ponderis esse debet, utpote quæ Zonaræ, & Bal-

samonis, & Mathæi Blastaris versiones longo intervallo antecedit, & si conjecturæ res sit, credendum ab hominibus linguæ Græcæ & vetustatis cognitionem cal- lentibus proficisci, necnon Concilii Chalcedonensis proximis. Est & alia interpretatio ipsorum Neotericorum Græcorum *πὸς ὁσὸν ἐν ὡτόλησι* personis suspectis, ut Zonaræ, Balsamonis, atque ut fertur Mathæi Blastaris. Qua in re in sustinendo judicio lectoris mira prudentia esse debet. Quis enim crederet viros tantos, natione Græcos, in politia Ecclesiastica versatissimos in patria peregrinari, & vocabulum Græcum non intelligere? cum maxime ex Latinis Græca non fecerint; sed Concilium ut erat Græce conscriptum, Græce sint interpretati. Zonaras in hunc canonem undecimum: *Commendatitiæ vero sunt quæ segregatis antea clericis, aut laicis, aut omnino ignotis hominibus in aliam urbem migrantibus duodecimi, aut trigesimali tertii canonis Apostolici decreto tradi consuevere, quæ vel eos panis solutos, vel in numero fidelium habendos esse demonstrent: proindeque illos urbis ejus ad quem proficiscuntur Episcopo commendant, atque conciliant. Accipiunt ii quoque commendatitias qui vocati in judicium, se a culpa immunes ostenderint, quibus & ei ad quem missi sunt Episcopo commendantur, ex falsa delatione ipsorum innocentiam tentatam fuisse, testatum fiat*. Balsamo ibidem: *commendatoria scriptura dicuntur quæ dantur clericis, ab iis qui illos ordinarunt, dicuntur etiam & ea quæ dantur Episcopis, vel clericis segregatis, & qui aliqui fuerunt in non bona existimatione*.

Cum hi duo interpretes de personis suspectis interpretati sint, occasionem dederunt consimilis interpretationis Herveto, & Bernardino Ferrario, qui librum scripsit de antiquo Ecclesiasticarum Epistolarum genere, cujus verba magnam partem ex Blastare qui nobis nunc ad manus non est, desumpta referam: *Omnino tres ob causas commendatitiæ tribuebantur. Primo peregrinationis quibuscumque clericis sive laicis, ut ejusmodi literis tanquam hospitalitatis tessera muniti, ubique terrarum ab æque Catholicis benigne exciperentur hospitio. Deinde clericis ad eorum ordinationem comprobendam. Postremo ignotis hominibus aut suspectis, ut eos vel notos redderent, vel injuste accusatos crimineve solutos*

Autos, vel pœnis tandem liberatos ostendebant.

In hac varietate opinionum lectori fieri non potest satis, nisi aut a vera intelligentia literarum pacificarum & commendatitiarum, aut ab investigatione significationis hujus vocis ὑπολήψις, qua usi sunt aucthores proximiores Concilio Chalced. Ad primum quod attinet, non tam facile percipi potest, quid fuerint commendatitiarum literarum; cui enim exploratus esset earum usus nulla suboriretur difficultas in sensu hujusce canonis, nec in significatione ὑπολήψεως. Zonaras ad hunc canonem scribit tria hominum genera commendatitias accipere consuevisse. Tradebantur enim segregatis clericis, aut laicis in aliam urbem migrantibus; aut omnino ignotis hominibus, vocatis etiam in iudicium si se culpa immunes probavissent. Idem fere Balsamon.

Bernardinus Ferrarius tribus de causis dari solitas scribit. Cujacius Novel. 6. Zonara & Balsamoni astipulatur. Pluribus in locis commendatitiarum literarum fit mentio, non magna tamen lux affulget scire cupientibus, qua in re a pacificis, canonicis, communicatoriis, formatis, dimissoriis discrepant, aut quem usum haberent peculiarem. Plurimi siquidem canones statuunt clericos minime admittendos esse, aut peregrinari debere sine commendatitiis, can. 12. & 33. Apostolorum, 9. Sardicen. 11. & 13. Chalced. 28. Carthag. 3. can. 3. & 8. Agathen. can. 12. Turonico primo & 5. Anglicano, 2. Andegav. iisdem de causis alii canones statuunt etiam clericos accipere debere formatas, & sine illis verant admitti, ut 28. Carth. 3. 50. & 51. Meldensis, quadragesimo primo Laodicensis. Plurimi etiam canones præcipiunt clericis, ut accipiant ab Episcopis suis literas, ut quinto & septimo Carthaginensis; neque addunt canonicas, formatas, aut commendatitias: unde colligi posset nomine tenus differentiam constituisse: & in omnibus illis canonibus non facile deprehendes literas commendatitias datas fuisse presbyteris suspectis, aut criminum posculatis. Qui vero ita interpretantur, non tam canonum autoritate quam ambiguitate hujus vocis ὑπολήψις, nituntur, quam forte perperam reddunt, & invita sententia: si enim hujusmodi literarum suspectis dabantur, cur nullibi earum fit mentio?

Cur frequentius clericis quam laicis dabantur?

Scribit præterea Balsamon ad hunc canonem: qui volunt in aliis regionibus sacra celebrare, debent non solum commendatitias epistolas afferre; sed etiam pacificas, quod secus se habere videtur. Nam clerici nunquam pacificas, aut communicatorias literas accipiebant, sed soli laici. Cum enim pacificæ, dimissoriæ non essent, sed tantum fidem facientes qui eas reddebant, excommunicatum non esse, sed inter fideles recenseri, cui usui potuissent esse clericis? qui ut hospites exciperentur, & sacris altaribus admoventur, qua illis transeundum esset, non solum docendum erat se esse in societate fidelium, verum etiam aliquo ordine & honore insignitos. Quapropter dimissoriis utebantur clerici, aut commendatitiis, quibus utrumque testatum foret.

Itaque qui communicatorias & pacificas a commendatitiis non discriminant, falli videntur. Pacificæ siquidem solis laicis dabantur peregrinantibus, ut ad communionem admitterentur & hospitalitatis jure gauderent. Dimissoriæ autem solis duntaxat clericis; ut facultatem haberent manendi in alia Diœcesi & ministrandi, quas si non haberent eliminabantur: de his intelligendus venit can. 17. in Trullo, 15. Apostolorum.

Sed quod ad commendatitias attinet, eas videntur esse, quæ in commendationem laicorum & clericorum ab Episcopis & Metropolitanis scribebantur, quarum fide & autoritate qua incedendum esset, non solum in negotiis ab omnibus adjuvabantur; sed etiam lautius excipiebantur. Non enim concedebantur nisi dignioribus & alicujus existimationis, unde inter has & communicatorias & dimissorias (de ceteris taceo quod ad tria ista capita omnes revocentur) id interesse videtur, quod alia communionem, hæc gratiam & favorem conciliarent.

Cæterum ad veram & germanam hujus vocis ὑπολήψις significationem, appositius convenit prima Latinorum versio, Balsamone & Zonara licet Græcis origine repugnantibus. Princeps enim omnis eruditionis Aristoteles, ἐν ποῖς ποῖσις. Εἰ ὑπολήψις ἐστὶ ψευδὴς ἢ ἀληθὴς, εἴη αὐτὴ καὶ δόξα, εἰδὲ γὰρ ὑπολήψις ἢ δόξα. Si existimatio est falsa aut vera, opinio erit hujusmodi, species enim existi-

mationis est opinio, τῶν δὲ ἀρχόντων κατε-
 γίνεσθαι ῥαθυμίαν ᾧ ἢ προνοούντων τῆς αὐτῆς
 ὑπολήψεως, principum autem socordiam con-
 demnabat, quod suæ exstimationis nullam
 rationem haberent. Quod Aristoteles, δόξαν,
 Polybius Aristotelem imitatus δόξαν, pro
 δόξα usurpavit. Non ut voluit Casaubonus
 δόξαν appellavit, quam vulgo alii au-
 ctiores, ὑπόληψιν, certam opinionem de ali-
 quo conceptam. Apposite vero citat Ca-
 saubonus Justiniani Novellam 123. ὅν πάν-
 τες οἱ μοναχοὶ ἢ οἱ καλλιόνας ὑπολήψεως ὀν-
 τες ἐπιλέγονται, & felicius interpretatur
 quam in editione latina habetur. Citat
 etiam ex Novella 90. testes, ὡς ὑπολήπτους,
 integræ famæ. Hoc non ingenue quod Cu-
 jacium dissimulaverit scribentem ad cap. 5.
 de clericis non residentibus: *Non est omi-
 tendum quod Chalced. Synodi proditum est
 cap. 11. a commendatitiis literis sive systa-
 ticis, εἰρηκῶς separari, quasi hæc dantur
 humilioribus, illa honestioribus, τοῖς δὲ
 ἐν ὑπόληψιν, qui sunt in reputatione.*

Cum hæc ita se habeant secundum pri-
 mam versionem quæ interpretatur ὑπόληψιν
 personas honoratiores (quo verbo utitur
 Matisconense primum canone undecimo)
 duas explicationes hic canon admittere po-
 test, quia nimirum commendatitiæ duabus
 de causis dabantur. Docuit nos jam ante
 Concilium Sardicense, literas commenda-
 titias scriptas fuisse ab Episcopo, aut Me-
 tropolitano in gratiam clerici, aut laici ne-
 gotiorum causa ad Imperatorem, aut in
 castra proficiscentis, ut commendatione Me-
 tropolitani, aut Episcopi qui in aula erant
 Episcopi, curam sibi assumerent nomine
 Ecclesiæ, negotiorum ejus qui commenda-
 batur. Hoc sensu possumus literas commenda-
 titias accipere, & hunc canonem enoda-
 re, si dixerimus consentaneum non fuisse
 proletario cuilibet egeno nimirum & acci-
 sis opibus, aut sententiam passio, in exi-
 lium vel ad metalla, aut Cæsarem appella-
 nte commendatitiis indulgere. Nam si
 Ecclesia promiscue & indifferenter quarum-
 cumque personarum tutelam suscepisset, hæc
 passivitas Ecclesiæ dignitatem apud princi-
 pes & quosvis magistratus non minimum
 imminuisset. Quod si causa pauperum or-
 phanorum, viduarum, aut ad triremes da-
 mnatorum æquitate nitebatur, & ea ratio-
 ne patrociniū Ecclesiæ desiderabat, eo
 casu sequendus erat notus can. Sard. qui

Astatuit Diaconum destinari ad Fratres &
 Coepiscopos, qui illo tempore in his regio-
 nibus & urbibus morabantur, in quibus se-
 elix & beatus Augustus Remp. gubernabat,
 & ei negotium dandum esse, ut hosce pau-
 peres quantum posset Ecclesiæ nomine ad-
 juvaret. At commendatitiis dare quibus-
 vis pauperibus, orphanis, viduis, aut sen-
 tentiam passis, Concilium Chalcedonense,
 Sardicense insequendo æquum non putavit.
 Præterea hæc litteræ fortiebantur alium ef-
 fectum, secundum quem possumus hunc
 etiam canonem explicare. Nam qui cum
 his literis iter aggrediebantur, sumptibus
 Ecclesiæ alebantur, & longe lautius ac cu-
 riosius exhibebantur cum commendatitiis
 literis, præ his qui tantum pacificas, aut
 communicatorias adferebant, (neque hic
 necessitas incumbit probandi hospitalitatem
 sumptibus Ecclesiarum exerceri solitam fuisse
 plerique omnes canones id testantur)
 canone ergo hoc undecimo statuitur discrim-
 en personarum adhibendum esse, paupe-
 ribus nimirum abunde esse, si literas paci-
 ficas & communicatorias accipiant, quibus
 fulti tanquam Christiani iis rebus quæ pe-
 regrinantibus ad vitam sunt necessariae pro-
 curabantur; commendatitiis autem non
 accipient, ut dignationis personarum ha-
 beat ratio & sumptuum, quemadmodum
 cavetur canone secundo Concilii Carthag.
 tertii *minusque sumptuosus hospitibus existant.*
 Nec abnuendum nonnullos repertos, qui
 abuterentur commendatitiis, sortem suam
 & dignitatem circumforaneorum more, men-
 tientes.

Quærerem libenter ex iis qui Zonaram
 sequuntur, num contra jus & fas, paupe-
 res nonnunquam inter reos deferrentur, &
 num juxta divites suspecti esse possent,
 quod nemo ut arbitror negabit. Magnum
 enim pauperies opprobrium jubet quodvis
 perficere & pati: at pauperibus priori
 parte canonis commendatitiæ concedi non po-
 terant, suspectis vero secunda parte, aut
 in jus vocatis, poterant: non congruit ergo
 eorum explicatio, quia pauperibus po-
 terat concedi quod suspecti esse possent, ut
 omnes concedent: aliunde vero non pote-
 rant concedi, quia id in canone prohibetur.
 Deinde si opinioni eorum stemus, da-
 bantur hæc litteræ separatis communionem,
 ignotis, suspectis, reis, postulatis. At tan-
 tummodo canon dicit εἶναι ἐν ὑπόληψιν, non
 ergo canonis sensum, nec commendatitia-
 rum

ram vine assequuntur, quia non solis suspic-
tis eas volunt dari, sed multis aliis qui
non possunt significari per hanc vocem
ὑποκρίσει. Edisserant denique quid tandem
causæ fuerit, ut dixi, cur pauperibus omni
misericordia dignissimis denegarentur, suspi-
cis nihilominus concederentur.

CANON XVII. CONCILII ANCYRANI.

*De his qui in pecudes vel in masculos,
aut olim polluti sunt, aut hætenus
hoc vitio tabescunt.*

*Eos qui rationis expertia animantia inie-
runt, & qui leprosi sunt, vel fuerunt, ius-
sit sancta Synodus inter hiemantes orare.*

Quid est in hoc Ancyrano Concilio &
canone inter hiemantes orare? ita
enim in vulgari versione legitur, non
enim ut opinor eos intelligit qui spiritu
immundo afflati, aut correpti, neque eos
qui imminuta mente furiosi essent: nam
utrique ut recte interpretes animadverte-
runt, si lucidis gauderent intervallis Eu-
charistia præberi poterat ex Timothei Ale-
xandrini can. 3. Hos vero de quibus in hoc
canone est mentio, in alicujus rei puta
Eucharistiæ aut orationum participationem
admittere nefas erat; nam proximo cano-
ne & præcedenti in eisdem graves poenæ
institutæ sunt. Neque propterea Bassamo-
D nis mihi probatur sententia, qui hieman-
tes eos esse dicit, qui sub ferula divinas li-
teras audiebant, id est, poenitentes qui de
integro tanquam rudes & Catechumeni eru-
diendi tradebantur. Nam ex ejus explica-
tione quid gravius statuitur in hos peccato-
res, quam in eos de quibus præcedenti
canone refertur? Nihilominus manifestum
est Synodum graviolem in hos, quam in
alios poenam instituere voluisse. At vero
si nihil aliud hoc canone jubetur, quam
utroque divinis concionibus interesse posse,
quomodo horum delictorum genera distin-
cta, aut dispares poenas esse reperiesset? De-
inde omnes omnino poenitentes ante sub-
strationem, scripturas cum Catechumenis
audiebant: auditio enim secundus erat gra-
dus poenitentiae, quem decurrere, & per
quem ad exitum poenitentiae pervenire om-
nes omnino tenerentur poenitentes, can.
22. epist. 3. D. Basilii. *Defere ad fores Ec-*

*clesiæ; secundo autem ad auditionem admi-
ti: tertio ad poenitentiam: quarto ad con-
gregationem; deinde ad boni communionem.*
Can. 11. D. Gregor. Taum. *auditio, sub-
stratio, consistentia, participatio.* Can. 11.
Conc. Nicæni: canonibus 4. 5. 6. 7. 8. 9.
Conc. Ancyran: quare nihil opus erat ab
hac Synodo decerni ut inter audientes re-
manerent, quia poenitentiam, ut dixi, ne-
quaquam explere potuissent ejusmodi impu-
dici, quin denuo Scripturas sacras audis-
sent. Ceterum non magis rationi consen-
taneum est audientes vocari hiemantes,
quam flentes, aut substratos: imo hoc no-
mine citius flentes intelligerentur quam au-
dientes, quod pro foribus templi manerent,
ibique continuis lacrymis veniam deprecæ-
rentur; audientibus vero fores Ecclesiæ pa-
terent cum Scripturæ legerentur. Denique
verisimile est his verbis, *inter hiemantes
orare*, judicium Synodi poenamque integram,
non vero partem poenæ contineri: At au-
ditio erat pars poenæ & judicii, quod poe-
nitentes subirent. Quid? Concilii Eliberi-
ni, can. 71. perpetua poenitentia puniuntur
stupratores puerorum, quanto graviore di-
gni sunt animadversione qui hoc canone
recensentur? Melius certe & magis inge-
nue respondet Joan. Zonaras cum fatetur
se non percipere quid sit inter hiemantes
orare.

Quamobrem aliud quidpiam excogitan-
dum est ut horum sensus enucleetur. Qui
ob gravia delicta, verbi gratia fornicatio-
nis aut adulterii, poenitentiam agebant, aut
eam petebant; certum est sub quodam te-
stulo pro templi foribus eos ritus poeniten-
tiæ, & exomologesim peregrisse, id est præ-
byteris advolutos, caris Dei & martyribus
adgeniculatos, veniam deprecatos esse, ce-
teros denique fratres, ut sibi deprecatores
essent, orasse: verum qui graviora delicta,
ut sunt ea quæ hisce canonibus commemo-
rantur, commiserant, quique perpetuam
agerent poenitentiam, non solum ab Ec-
clesiæ, sed ab illo testulo arcebantur, quos
hic hiemantes vocari existimo, & inter
eos, hos impudicos leprosos orare juberi,
hiemantes autem dici videntur, vel quia
ab hoc testulo semoti, sub dio orare, &
poenitentiam agere cogerentur, vel certe
quia in Ecclesiæ portum nunquam recipe-
rentur, ut ait Bassamo. Tertulliani verba
de Pudicitia totam hanc rem & locum il-
lustrant: *Reliquas autem libidinum furias*
C c 2 im-

*impias & in corpora & in sexus, ultra
jus natura non modo limine, verum omni
Ecclesia tecto submovemus, quia non sunt
delicta, sed monstra. Quid sit causæ quam-
obrem hi leprosi gravius puniantur quam
alii non invenio, nisi quod hi pecudes &
cetera animalia, quæ ad vitam mactantur,
contagione inficere poterant.*

Est & alia explicatio si quis hanc fasti-
diat, quæ a Martino Bracarenfi affertur,
*Quod si & hanc mensuram aliquis trans-
gressus fuerit, Sacramentum nec in exitu
consequatur, oportet enim tales inter da-
emoniosos ordinare.* Hiemantes intelligit eos
qui immundis spiritibus agitantur, quibus
cum quidam in Ecclesia locus, a fidelibus,
Catechumenis, pœnitentibus procul semo-
tus assignaretur, in quo cum non vexa-
rentur orare possent: hoc canone inter eos-
dem ejusmodi scelerati & perditii homines
tanquam impurissimi relegantur, & idem
in Ecclesia locus si precibus Dei iram mol-
lire cuperent, præscribitur. Inter hieman-
tes igitur orare est, inter Energumenos &
eodem loco orare posse, quemadmodum
pœnitentes inter Catechumenos orare, quæ
loquendi formula frequentius occurrit in ca-
nonibus, quaque nihil aliud significatur,
quam pœnitentibus potestatem fieri standi
in Ecclesia cum Catechumenis, atque eo-
dem loco & tempore orare posse: ita hos
ordinari & orare inter Energumenos, nihil
aliud est quam eis licere eodem loco pre-
ces suas offerre & orare.

CANON VI. CONCILII

NEOCÆSARIENSIS.

De prægnantibus baptizandis.

*De ea, quæ uterum gerit, quod eam oportet
illuminari quando velit, neque enim
eam quæ parit, cum fœtu qui paritur, ea
in re habet aliquid commune, quod pro-
prium uniuscujusque institutum ac propo-
situm in confessione offenditur.*

Quia proprium uniuscujusque propositum.
De fine interrogabantur Catechume-
ni antequam baptizarentur: neque
aliter ad fontem lavari admissos reperies,
nisi ejus rationem aliquam reddidissent, in-
terrogant eos nostræ fidei sacerdotes, & si
præviderint in Patre & Filio, & Spiritu
sancto baptizatos. Arelatense primum ca-

Anone 8. Præterea paulo antequam merge-
rentur, baptismum se optare, se baptizari
velle magna voce contestabantur: quæ cum
ab iis qui parentum utero includerentur
non possent fieri, ad eosdem baptismi vis
& gratia pervenire & penetrare non po-
terat; hunc ipsum canonem ita interpre-
tatur Martinus Bracarenfis: *nam nihil in
hoc participat mater infanti qui nascitur;
propterea quod unicuique propria voluntas
in confessione monstretur.*

CANON XII. CONCILII

NEOCÆSARIENSIS.

De his qui in agritudine sunt baptizati.

*Si quis agrotans fuerit illuminatus, non
potest in presbyterum evehi, fides enim
ejus non est ex instituto, sed ex necessitate,
nisi forte propter consequens ejus studium
& fidem, omniumque raritatem.*

DE hujus canonis sententia dubitari vi-
deo, & eam aliter a quibusdam acci-
pi, quam a Patribus concepta sit: nimi-
rum hoc canone a Sacerdotio eos penitus
arceri, qui in obitum usque baptismum
prorogassent, quod insania quadam nota-
rentur, verum hallucinantur egregie; nam
in hoc canone non agitur de his qui in
mortem baptismum distulissent, sed de his
quos mors in ipso Catechumenatu, & an-
tequam ad ejus temporis exitum potuissent
pervenire, occupasset. Neque a sacerdotio
propterea arcentur, quod ea de causa es-
sent infames, aut male audirent, sed ordi-
nari nequaquam poterant, (ut in quo-
dam canone habetur) quod docere, fidei
arcana tradere, exponere, & cætera Sa-
cerdotii officia implere non posse videretur,
quos valetudo prima fidei elementa
non sivilisset edificare, & rerum omnium
ignaros & rudes baptizari coegisset. Hæc
est ratio quamobrem ad ordines non ad-
legerentur.

*Fides enim ejus non est ex propositio. Me-
tu mortis potius, quam quod fidei suæ ra-
tionem reddere possit, proñetur se in Deum
& Christum credere.*

CONCILIORUM ASIÆ. 205

CANON II. CONCILII ^A CANON II. CONCILII

ANTIOCHENI. LAODICENSIS.

Non licere communionem Ecclesiæ contemnere aut excommunicatis communicare.

Omnes qui in Ecclesiam ingrediuntur, & sacras scripturas audiunt, orationi autem cum populo non communicant, vel sanctam Eucharistiam participationem propter aliquem insolentiam avertantur, eos ab Ecclesia expelli, donec, postquam confessi fuerint, fructusque pœnitentiæ offenderint, & imploraverint, veniam assequi possint. Non licere autem communicare cum excommunicatis, neque in domibus convenientes orare pro iis, qui in Ecclesia non communicant: neque in alia Ecclesia recipi, qui in alia Ecclesia non conveniunt. Si quem autem ex Episcopis, vel Presbyteris, vel Diaconis, vel quemvis ex canone excommunicatis communicare apparuerit, eum quoque esse excommunicatum, ut qui canonem Ecclesiæ confundat.

Vel quemvis ex canone. Hoc est qui inter clericos recensetur, & qui locietate & communione Ecclesiastica fruitur: per canonem enim hoc loco intelligo chartam illam, qua omnium clericorum nomina, ordines, dignitates, & gradus, omnis denique Ecclesiasticus Senatus, & conventus inscriptus legebatur: & ita accipiendum censeo, quod in decimo sexto & septimo Nicæni reperitur, qui in canone recensetur. Item, quicumque omnino in canone recensetur. Item quod habetur in historia Nestarii τῷ παλόνι προσβίβας: non ut quidam male interpretantur, Pœnitentiarium illum aliquo decreto, & canone Ecclesiæ in odium Novatianorum adiunctum. Canonem enim adicere, est novum illum Pœnitentiarium gradum & dignitatem instituere, de novo hunc gradum cæteris ordinibus adicere. In potestate enim Episcoporum erat novos gradus, novasque ut vocant, dignitates adicere & stabilire, & certam eisdem prout Ecclesiæ status postularet, potestatem permittere: quemadmodum eorumdem arbitrio, & auctoritate nonnullos ex antiquis illis gradibus, & dignitatibus antiquatos videmus.

De his, qui pro diversis erratis pœnitentiam ferventius exegerunt.

De his qui diversis facinoribus peccaverunt, & perseverantes in oratione confessionis & pœnitentiæ, conversionem a malis habuere perfectam, pro qualitate delicti, talibus pœnitentiæ tempus impensum, propter clementiam & bonitatem Dei communicatio concedatur.

EX hoc canone nonnihil probationis pro sacramentali confessione elici posse inficias non iverim. Quo enim modo præscribi potuisset pœnitentiæ adæquata peccatis, nisi peccata perspecta fuissent ei qui pœnitentiæ imponebat? Quapropter Nestarios deficere debet obrectatio; fateri siquidem coguntur tempore huius canonis confessionem in usu fuisse. Non tamen abnuerim hæc verba, *perseverantes in oratione confessionis & pœnitentiæ*, ad confessionem sacramentalem non pertinere, adductus rationibus quæ sequuntur, ubi quæ ad intelligentiam hujus canonis faciunt exposuero. Si quis sit ponendi callidissimus, hujus canonis Hypothesin esse fatebitur, constare debere utrum pœnitentiæ & communicatio dandæ sint eis qui permulta capitalia scelera admisierint. Ratio dubitandi hæc erat, quod qui plurimis criminibus urgeretur, indignus erat omnino gratia & pœnitentiæ: cum videlicet, qui solum crimen conceperat, & fecerat per viginti quinque aut triginta annos, in pœnitentiâ delitescere cogeretur, si illud esset capitale, ut patet in Concilio Eliberino. Qui peccatum maximum admisit irrogatur pœnitentiæ: si plura, denegatur. Decisio tamen Patrum vult, quod si in efflagitanda pœnitentiâ perseverent, afflictionibusque corporis testentur ingenti dolore Deum offendisse remorderi, indulgeatur illis pœnitentiæ, tum demum communicatio.

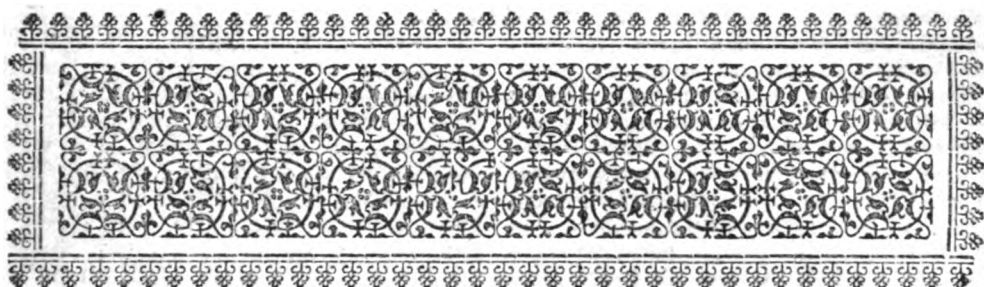
Amplius notandum ut perspectior sit sensus canonis, quod qui confiterentur, aut statim absolutos fuisse, aut eis statim concessam fuisse pœnitentiæ si meruissent: aut excommunicatos, si reatus eorum excommunicationem merebatur. Ad hæc tria gene-

genera confessionis, & non ultra usurpabantur. Qui post confessionem excommunicabantur, si cura suæ salutis eos tangeret, in squalore & miseriis limina Ecclesiarum pererrabant, cum lacrymis & singultibus conabantur a prætereuntibus misericordiam extorquere, ostentantes quanta ægritudine, quantis ærumnis discruciantur propter commissa, prosternebant se humi ante Episcopos, adolvebant se genibus præbyterorum, vestigia fidelium adorabant. Quibus frequenter repetitis misericordiam alliciebant, & tum demum pœnitentia eis concedebatur. De his canon, ut mea fert sententia, est intelligendus. Nam de iis non loquitur qui absolutionem consecuti erant; excommunicati enim non erant, neque pœnitentia indigebant. Pœnitentia enim antiquitus ante absolutionem peragebatur. Nec etiam loquitur de iis qui in instanti vestigio confessionis suæ ad pœnitentiam admissi fuerant. Non enim obscurum est loqui de iis qui pœnitentiam exuta malignitate exigebant, sed nondum erant adepti. Non potest ergo accipi nisi de viris confitentibus atrocia scelera, & ob ea excommunicatis: & sane omnia canonis verba huic explicationi mirifice congruunt. Nam per hæc, *Perseverantes in oratione confessionis & pœnitentia*, intelligendæ veniunt lacrymæ & afflictationes, quas longo tempore sufferre & perpeti debebant, ut tandem pœnitentiæ gratiam mererentur. Hæc namque conditio necessaria apponitur a Patribus in suis decisionibus, quæ convenire non potest in absolutionem consecutos, aut eos quibus concessa erat pœnitentia. Ad extremum nullus mihi videtur dubitandi locus, cum canon apertissime dicat, eos petiisse pœnitentiam, & excommunicatos fuisse, non ergo absolutionem consecuti erant, nec erat eis concessa pœnitentia. Si ergo intelligendus venit canon de excommunicatis, & si in eo quæritur utrum danda sit pœnitentia iis quorum animus in nequitia peregrinatus non est, sed habitavit, unde anathemate isti sunt, & qui perseverant, in omni humilitate & austeritate, ut mereantur pœnitentiæ gratiam, procul dubio hæc verba, *perseverantes, in oratione con-*

Assessionis & pœnitentia, referri non possunt ad confessionem sacramentalem, ut pote quæ excommunicationem præcederet. Adde quod quorum hic mentio fit, confessi fuerant cum excommunicati sunt, & quanto tempore in limine Ecclesiarum volubantur, ut lacrymis pœnitentiæ gratiam promererentur non confitebantur. Demum hæc verba, *Perseverantes in oratione confessionis*, conditio est qua voluerunt Patres pœnitentiam eis concedi. At qui tam enixe efflagitabat insuper habuisset confessionem detestare. Sed quoniam plurimi qui pœnitentiam postulabant, non sat evidenter probabant se vere ex animo dolere & angere quod Deum offendissent; idcirco conditio quæ sub horum verborum involucris latet, confessio non est, sed actus externi pœnitentiæ, quod veteres Exomologesim appellabant. Denique nunquam Patres confessionem sacramentalem orationem appellaverunt, neque pœnitentem in confessione perseverare debere reperiemus, sufficit semel confiteri. Hoc tamen frequenter occurrit, pœnitentes testari debere actibus externis quam acriter commissorum dolore angantur, quod vocatur Exomologesis. Hinc Tertullianus scribit: *Daniel jejunos in sacco & cinere Exomologesim Deo ageret*. Similiter Divus Cyprianus: *Azarias aperuit os suum, & Exomologesim faciebat Deo suo: Daniel Exomologesim faciens dolenter, ac dicens, Domine Deus magnus peccavimus, facinus admisimus, impii fuimus, transgressi sumus, ac deseruimus præcepta tua*. Eadem ratione Patres orationem Exomologeseos appellant, quando pœnitentes in limine Ecclesiæ prostratus inspiriis & gemitibus fatebatur sese peccatorum omnium miserrimum, nec pœnam deprecari. Omnis enim actus externus, sive verba, sive jejunium, sive lacrymæ, sive quid tandem quo testamur nos Deum offendisse, appellatur Exomologesis. Finem faciam, ubi monuero lectorem in hoc canone hoc verbum, *Pœnitentia*, reperi. Primo enim ponitur pro moris interiori, quo quis dolet Deum offendisse; deinde pro afflictatione quæ ab Ecclesia præscribebatur ad satisfactionem.

Fixis Notarum in quosdam Canones Conciliorum Asia.

GA-

G A B R I E L I S
A L B A S P I N Æ I
NOTÆ IN CAPUT SECUNDUM EPISTOLÆ
TERTIÆ
SANCTI INNOCENTII ADEXUPERIUM.

De his qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus sunt dediti, & in ultimo pœnitentiam poscunt.

Et hoc est quæsitum est, quid de his observari debeat, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ & voluptatibus dediti, in extremo fine vitæ suæ pœnitentiam simul & reconciliationem communionis exposcunt. De his observatio prior, durior: posterior interveniente misericordia inclinatio est. Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur eis pœnitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebræ persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, negata merito communio est, concessa pœnitentia, ne totum penitus negaretur: & durio remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore communionem dari abeuntibus placuit, & propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, ne Novatiani hæretici negantis veniam asperitatem, & duritiam subsequi videamur. Tribuetur ergo cum pœnitentia extrema communio, ut homines huiusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro a perpetuo exitio vindicentur.

ANON iste multorum inter-Aplina & consuetudinem obtinuisse, ut pretum ingenium exercuit, & sollicitum habuit, quod ingenue fateri videatur Sanctus Innocentius Eucharistiæ non solum, sed etiam reconciliationis ac pacis (quæ apud nos absolutio vocatur) gratiam moribundis olim denegatam fuisse, priorumque seculorum disci-

plina & consuetudinem obtinuisse, ut excommunicati ex hac vita ad Dei misericordiam absque ullo Ecclesiæ auxilio præterquam pœnitentiæ remitterentur. Quæ res non mediocriter eos conturbat, quod moribus nostris ac disciplinis, quæ nunc observantur, repugnat; ac in Novatiano- rum hæresim inclinari videatur, quo factum est ut varias huic canonis sententias affin-

affingerent : ita nonnulli per communio-
nem, de qua hic est mentio, Eucharistiam,
ac per pœnitentiam, absolutionem intelli-
gunt, ut horum verborum explicationem
& sensum a Novatianorum hæresi procul
rejiciant, qui graviorum criminum reis
pacem, vel in exitu vitæ, non concede-
bant. Cæteri de lapsis hic agi existimant,
verbaque illa, *prior constitutio durior*, ad
Eliberini Concilii Patres pertinere, eo-
rumque leges & decreta ab Innocentio,
tanquam severa & acerba, damnari. Ego
hos omnes a vero hujusce canonis sensu
aberrare censeo, ut ex sequentibus mani-
festum fiet.

Nam quamobrem quæso tam varias &
tam diversas ei excogitant explicationes?
Cum nihil tam planum sit quam id unum
hoc ipso canone agitari, & quari, quo-
nam modo animadvertendum sit, vel po-
tius an recipiendi sint in fidelium com-
munionem, qui ob noxas suas, (quæcum-
que tandem illæ fuerint) sacris interdicti,
ad mortem usque nullo salutis, aut cen-
suræ metu, remanent, pœnitentiamque
nisi morientes non postularent. Hæc est
Exuperii quæstio, quæ cum perspicua &
clara sit admodum, quorsum quæso de aliis
peccatis respondisset Innocentius? Hi ergo
hallucinantur egregie, qui ad alia peccata
hoc responsum pertinere putant. De lapsis
vero, quamvis Exuperius de his nihil per-
cunctetur, mentionem merito fecisse vide-
tur: cum enim priorum temporum con-
suetudinem in memoriam revocet; & quid
olim Ecclesia in ejusmodi homines excom-
municatos statuerit (quod ad ea tempora
quæ inter Cornelium, & Nicænum Con-
cilium fluxerunt, referendum puto) non
potuit quin de lapsis ageret: quandoqui-
dem plerique omnes qui ea ætate Exomo-
logesim in mortem differebant, ii omnes
fere essent lapsi. Nam cum omnibus aliis
peccatis venia longe facilius quam idolola-
triæ indulgeretur, leviusque multo, bre-
viorique pœnitentia castigarentur, verisi-
mile est multos ex lapsis a pœnitentia his
malis deterritos, eam in mortem distulisse;
quod insinuat Cyprianus his verbis:
*Et idcirco frater charissime pœnitentiam non
agentes, nec dolorem delictorum suorum,
toto corde, & manifesta lamentationis suæ
professione testantes, prohibendos omnino cen-
suimus a spe communionis & pacis: si in
infirmirate atque periculo cæperint deprecari.*

*Ar, quia rogare eos non delicti pœnitentia,
sed mortis urgentis admonitio compellit,
nec dignus est accipere solatium, qui se
non cogitavit esse moriturum.* Et Conci-
lium Arelatense primum, cum de his ho-
minibus, qui tardiores essent ad quæren-
dam pœnitentiam loquitur, eos Apostatas
vocat, quod pro conjectura est, lapsos,
quod vulneris curationem formidarent,
pœnitentiam non nisi mortalitatis metu,
desiderasse: atque ea est causa cur de la-
pis verba fecerit; & de libidinosis ro-
gatus de idololatriæ responderit Innocentius,
quod scilicet ex his multi prioribus illis
seculis nec Dei, nec salutis metuentes,
non criminum dolore, sed timore mortis,
ad ultimum illud remedium confugerent.
Ex quibus liquet neque hypotesim ad the-
sim, ut quidam volunt, transulisse Inno-
centium: neque alia criminum genera,
aut quidquam aliud, suo complexum esse
responso, quam de quo rogatus erat. Nam
eadem erat causa lapsoꝝ qui in extre-
mum vitæ tempus pœnitentiam distulerant,
& eorum libidinosorum & libertinorum,
de quibus interrogat Exuperius: iisdem-
que omnino judiciis utrique coercendi esse
videbantur, quapropter apposite & accom-
modate ad quæstionem propositam, anti-
qua Ecclesiæ statuta, & consuetudinem
de traditoribus lapsis recipiendis reperit.

Quod ad eorum conjecturam attinet,
qui ad decreta Conc. Eliberini Innocen-
tium respexisse suspicantur, cum priorem
disciplinam duram & acerbam fuisse dicit,
non magis ea probabilis est, quam illorum
explicatio: Nam in eos de quibus inter-
rogatur & respondet Innocentius, nil gra-
vius quidpiam cæteris Conciliis statuerunt:
imo si ea de quæstione interrogati fuissent
Patres Eliberini, nescio si non mitius re-
spondissent, quam Concilium Arelaten-
se, cum can. 46. & 47. Catechumenos & A-
postatas, qui per infinita tempora ad Ec-
clesiam non accesserant, ad Baptismum &
ad communionem post aliquam pœnitentiam
admittant: & quamvis in eo can. 46.
non agatur de Apostatis aut lapsis qui mor-
tis metu ad pœnitentiam recurrere adige-
bantur: tamen cum hæc verba in eodem
canone habeantur, *Per insinuita tempora ad
Ecclesiam non accesserit*, Patres hujusce
Concilii satis ostendunt, quo animo fuisset
in eos, si eorum causa agitata fuisset.

Sunt

statem illam qua ejusmodi homines ultimo
canone Arelatenſi puniuntur , paululum
mitigatam , & in communionem morte
iſtante eos receptos fuiſſe .

Concederetur poenitentia. Cum quibusdam peccatoribus poenitentia concederetur sine absolutione, anathemate eisdem liberatos & absolutos ni fallor volebant. Præterea eis donum poenitentiae concedebant: ad extremum eis pollicebantur, & adpromittebant, & quasi cum eis transigebant (nam poterant ligare & solvere) si perpetua poenitentia Deo facerent satis, illumque placarent, Deum ipsum peccata penitus ex animo, quæ alte infederant, ut ita loquar, deleturum: atque hoc modo poenitentiam sine absolutione largiebantur: & ea est causa cur poenitentiam sæpenumero expeterent, sive absolutionem. Vide Observationem de fidelium Poenitentia.

Sed communio negaretur. Quibus poenitentiam sine communione concederent, eis a Deo expectandam absolutionem affirmabant, & satis eis videbatur graviorum criminum reos, eo in statu quasi constituere, quo per se divinum placare Numen poterant: quod autem ad absolutionem & communionem, eam omnino non laxabant, veteris disciplinæ retinendæ causâ, & quodam quasi metu salutari eos coercendi.

Ne communionis concessa facilitas. Communio hoc loco absolutionis, non autem Eucharistiæ vim notionemque habet; verba namque quæ sequuntur declarant hoc canone communionem, reconciliationem, & remissionem pro eadem re sumi.

Non revocaret lapsu. Hoc est, si iis lapsis qui idololatriæ suæ medelam per poenitentiam ante obitum non quaesierant, pax olim & communio in morte relaxata fuisset, cæteri hac spe veniæ quasi securi, tardiores fuissent ad eandem poenitentiam obeundam, & in mortem ejus labores & lacrymas distulissent, & ita numerus Apostatarum in immensum crevisset, nullusque plane persecutionum temporibus fuisset, qui idololatriæ suæ scelus, lacrymis & Exomologesi confiteri voluisset. Quibus de causis Ecclesia consultò ejusmodi lapsis, qui ad poenitenriæ remedium ante obitum confugerent, absolutionem & communionem licet morientibus, denegabat. Hæc verba si ita accipiantur, quæ in hoc ca-

D d **gone**

none explicando difficultas sese statim ostendit, evanescet. Nam ex iis potissimum oriebatur, cum interpretes satis conjicere aut divinare non possent, quamobrem de libidinosis interrogatus, de lapsis respondeat Innocentius.

Ne totum penitus negaretur. Cum sola poenitentia vel sine absolutione moribundo concedebatur, aliquid quod ad salutem multum prodesset, consequeretur. Nam benedictione poenitentiae, donum primum poenitendi infundebatur: anathematis peccatum tollebat: denique poenitentia vel citra spem absolutionis peccata quasi aestimabantur, & hoc pretio, si plene & fideliter illud persolverent, venia & divina misericordia adpromittebantur: quocirca recte ait Innocentius *ne totum penitus negaretur*.

Communione dari obeuntibus. Ex his verbis intelligi potest, quamvis Ecclesia decrevisset contra quam Novatiani opinantur, poenitentiae asyllum non esse subtrahendum, lapsisque demum ignosci oportere, aliisque gravissimis peccatis; tamen id ea lege concessum, ut longior poenitentia protraheretur.

Quasi viaticum perfectum. Hoc loco perspicui potest verbum *viaticum*, pro absolutione tantum, non autem pro Eucharistia sumi: neque enim in hoc can. nisi de absolutione, non autem de Eucharistia disseritur, & *viaticum*, idem est quod *communio*, *reconciliatio*, & *remissio*, quae cum ad significandam absolutionem & simplicem communionem usurpentur, *viati-*

Acum ejusdem notiois & significationis esse videtur.

Et ne Novatiani. Et quanquam sanctus Innocentius dicat si in morte absolutio negatur, id videri propius accedere ad Novatianorum errorem & sententiam, non propterea quispiam inde rationari jure poterit, nunquam ab Ecclesia eam fuisse negatam, cum dubium non sit, idque probari possit vel ex ipso Innocentio hoc loco post Novatianos errore convictos, eam ab Ecclesia interdum denegatam. Verum id ita accipiendum est, quod si absolute & precise in perpetuum, atrocissimis illis flagitiis negaretur, hoc facto eoque nomine videri nos in errorem Novatianorum incurrere. Sed nec illud dici potest, quin Innocentii tempore alicui moribundo absolutio gravissima de causa retineri potuerit, nullo tamen Novatianorum exemplo. Novatiani namque juris & facti duplici errore tenebantur: eripiebant enim eam Ecclesiae potestatem; ideoque atrocissimo cuique peccato jus absolutionis adimebant, reque ipsa, quod profitebantur, praestabant. Ecclesia autem ea se potestate praeditam sciebat, & pro arbitrio sibi licere mysteria dispensare, & veniam moribundis & petentibus denegare posse; sed iustissimis de causis raro hac animadversione utebatur.

A perpetuo exitio. Id autem dicit quia revera, eorum quibus absolutio dabatur, in periculum non ita salus vocaretur, ut illorum quibus tantum poenitentia tribuebatur; sed tamen non propterea eos in damnatorum numerum rejiciebat Ecclesia.

G A B R I E L I S
A L B A S P I N Æ I
NOTÆ IN QUOSDAM CANONES
CONCILIORUM GALLIÆ.

CANON III. CONCILII PRIMI ARELATENSIS.

Ut qui in pace arma projiciunt excommunicentur.

De his qui arma projiciunt in-pace , placuit abstinere eos a communione.

ETAPHORICŌS, seu translatione quadam sumpta non existimarim, ut quibusdam placet interpretibus verbum hoc *arma poni*, sed ut imperatoria Constantini benevolentia conciliaretur, qui forte conquerebatur plurimos specie, seu obrentu religionis militiam suberfugere, & ab armis capiendis revocari. Nam non pauci difficillimis illis ante Constantinum temporibus quibus Ecclesia divexaretur militiam deserebant, eamque ut odiosam averfabantur & detrectabant; quod pene impossibile esset extra noxam militare, & militibus satis unquam cavere quin aliquam militiæ munia & officia fungerentur. Ut igitur a contemptu belli armisque fugiendis reddita Ecclesiæ pace abducerentur Christiani, Patres prospexerunt tempore pacis Ecclesiæ & Imperatorum Christianorum ne militare desinerent: quanto illæsa fide stipendia in castris Christianorum Imperatorum merere possent. Id etiam statuerunt Patres ut inde intelligerent & conjecturam facerent Imperatores fore, ut si crudelius in Ecclesiam sævirent ipsorum edicto, in bellis gerendis milites non obtemperaturos. Itaque Patres hoc canone ut Imperatori Christiano obsequerentur, & non solum ab Ecclesia ea quæ ad animæ salutem,

D d 2 sed

sed etiam ad Imperium stabiliendum attinerent, consequerentur, omnia illa resciderunt decreta, quibus Christiani a militia revocabantur.

In pace. Ecclesiæ scilicet, & positis persecutionum procellis.

Abstinere a communione. Pauco tempore a societate fidelium abstineant: levis castigatio intelligatur, cum ejus modus & tempus non apponuntur.

CANON VI.

Ut infirmitate converſi, manus impositionem accipiant.

De his qui in infirmitate credere volunt, placuit debere his manum imponi.

BAptizati in infirmitate confirmandi sunt. De hujus canonis explicatione plura dicuntur in canone trigesimo nono Concilii Eliberini.

CANON VII.

De Præſidibus, ut cum conscientia Episcopi sui communicent.

De Præſidibus, qui fideles ad præſidium impetu proſiliunt, ita placuit, ut cum promoti fuerint, literas accipiant Ecclesiasticas communicatorias: ita tamen, ut in quibuscumque locis gesserint, ab Episcopo ejusdem loci cura de illis agatur: at cum cæperint contra disciplinam publicam agere, tunc demum a communione excludantur. Similiter & de his fiat, qui rempublicam agere volunt.

Nonnulli hunc canonem de Schismaticis & hæreticis interpretantur, eoque statutum putant, ut a Reipublicæ administratione excludantur: quorum explicationi etsi auctoritate sua plurimum apud me valeant, subscribere nequeo; quod ne verbo quidem de Schismaticis & hæreticis illo in canone agatur, aut quidquam aliud quod probabilem hujusce sensus inducat suspicionem reperitur. Deinde si quis ea tempora velit consulere, atque animo repetere, quo anno Constantini, quibusve Consulibus hæc lex sit lata, nondum au-

anos quinque aut sex fuisse, cum ipse Constantinus a falsa Deorum religione recessisset: ab Ethnicis & Gentilibus Præſidibus non solum sub Constantino; sed etiam multo post eundem Constantinum a Proconsulibus Ethnicis Rempublicam, & Provincias ipsas esse administratas, satis erit, ut ab ejusmodi explicatione desciscat. Postremo quæro quam verisimile sit Patres qui in illa aderant Provinciali Synodo suffragiis suis aliquid sanxisse, cujus observatio in eorum non esset, sed in Principis potestate. Ne quis Schismaticus aut hæreticus quamvis esset Provinciæ Præſes, ceterorum communioni sociaretur, decernere quidem & merito poterant: sed eo quod quispiam esset hæreticus, ut a Reipublicæ administratione removeretur, Principis non Ecclesiæ erat judicium: illius profecto eras imperium Præſidibus abrogare, non Ecclesiæ.

CQuod vero rem causamque hujusce canonis continet, est quod Ecclesiam nostri majores tam prudenti consilio temperabant, ut nullus omnino proficisci posset extra suam diocesim sine literis communicatoriis, ne fieret communio passiva, & qui in una diocesi essent excommunicati, in alia communionem adlæcuti, Christi corpus & gregem inficerent: *Statuat gravitas vestra, ut unusquisque clericus vel laicus, non communiset in aliena plebe, sine literis Episcopi sui.* Gratus Episcopus dixit, nisi hoc observatum fuerit, communio fiet passiva. Canone 14. Concilii Laodicensis: *Non oportet ministrum altaris, vel etiam laicum sine canonicis literis, idest, formata alicubi proficisci.* Canone septimo Antiocheni, canone 52. Agathensis, canone 58. Concilii Eliberini. Quod cum ita sit suspicari necesse est nobiles & potentes viros, postquam alicui Provinciæ præfecti (nam patriæ suæ præfesse præfecturamque adsequi nemini concedebatur) eamque adepti essent non solum hanc de communicatoriis literis legem, sed etiam Episcoporum, in quorum diocesi sita esset urbs præcipua Provinciæ, auctoritatem sprevisse. In quos hoc canone animadvertitur, jubenturque cum ejusmodi literis in Provinciam proficisci, & Episcopo Provinciæ morem gerere: sed hæc hujusce canonis verba brevī illustratione lubet perstringere.

Qui ad præſidatum impetu proſiliunt. Christiani quamvis genere insignes & optimis

mis esset familiis nati, a cujuslibet magistratus, aut muneris publici petitione abhorrebant: credo propterea quod Provinciæ sibi impositæ, atque officio satisfacere vix potuissent illis temporibus, quin sese idolorum ritibus Paganorumque ceremoniis inquinassent, aut in aliquo idololatriæ negotium impegissent. Quomodo enim fidem per Deos, perque Cæsarem salutem, ipsis Cæsaribus obstringere, sacris Deorum interesse, ludos dare, spectacula edere, militiæ præesse, & cæteris, quibus ne Provinciæ & muneri deesse viderentur, defungi tenebantur, inviolata & incorrupta fide & religione Christiana potuissent? Tertullianus de Idololat. cap. 17. Hinc proxima disputatio suborta est, an servus Dei, alicujus dignitatis aut potestatis administrationem capiat, si ab omni specie idololatriæ intactum se aut gratia, aut astutia etiam præstare possit: secundum quod & Joseph & Daniel mundi ab Idololatria, & dignitatem & potestatem administraverunt, in ornamento & purpura extitere totius Ægypti, sive Babylonie. Credamus itaque succedere alicui posse, ut in quoquo honore, ut in solo honoris nomine incedat, neque sacrificet, neque sacrificiis auctoritatem suam accommodet, non hostias locet, non curas templorum deleget, non vestigia eorum procuret, non spectacula edat de sup, aut de publico, aut edendis præsit: nihil solemne pronunciet vel edicat, ne juret quidem. Jam vero quæ sunt potestatis, neque judicet de capite alicujus vel pudore (feras enim de pecunia) neque damnet, neque pradamones, neminem vinciat, neminem recludat aut torqueat: si hac credibile est fieri posse. Item: Nam demonia magistratus sunt sæculi hujus, unius collegii insignia fasces & purpuras gestant. Item: Tu si Diaboli pompam egerasti, quicquid ex ea attigeris id scias esse idololatriam, vel hoc te commonescias, omnes hujus sæculi potestates & dignitates non solum alienas, verum & inimicas Dei esse, quod per illas adversus Dei servos supplicia consulta sunt, per illas & pœne ad impios parata ignorantur. Eodem Concilii Eliberini canones referendi sunt. 2. 3. 4. 55. 56. Magistratum vero anno quo agit Diuviratum prohibere placet, ut se ab Ecclesiæ prohibeat: quia scilicet Christiani præsidēs vel Sacerdotes etsi sub imperio Constantini a sacrificiis & solemnitatibus publicis sese absti-

Anere possent, nihilominus officium suum nequaquam adimplere poterant, quin idololatriæ inservirent aut faverent. Innocentius primus epistola 3. canone 11. *Præterea frequenter quidam ex fratribus nostris curiales, vel quibuslibet publicis functionibus occupatos, clericos facere contendunt, quibus postea major tristitia, quam de revocandis eis aliquid ab Imperatore præcipitur, quam gratia nascitur de accito. Constât enim eos in ipsis munitis etiam voluptates exhibere, quas a diabolo inventas esse non dubium est, & ludorum vel munerum apparatus, aut præfessio aut forsitan interesse. Sit certe in exemplum & sollicitudo & tristitia fratrum, quam sepe proculinus Imperatore præsentem cum pro his sæpius rogaremus, quam ipse nobiscum postius cognovisti, ex quibus non solum inferiores clerici ex curialibus, verum etiam in Sacerdotio constituti ingens molestia, ut redderentur, instabat. Ob hanc causam, in illos constitutum est, hoc judicium canonis 56. Quæ cum perspicua facta sint, redeo nunc ad explicationem canonis nostri. Quidam igitur ambitione adducti, aut imperitandi gloriæ obcecati, nulla religionis habita ratione Magistratum petebant, & prestantabant; hunc esse sensum horum ad Præsdatum impetu profluvio, præter ea quæ adduximus quæ sequuntur plurimum ut credam efficiant. Ut cum coperint contra disciplinam publicam agere, quasi velit dicere eos impetu, & contra disciplinam Christianam provinciam petiisse, quod in ejus administratione, ita sese gerere non possent, quod adversus disciplinam publicam aliquid facerent: ita tamen qui peregrinabantur si literis communicatoris, quasi fidei tesseram & Symbolum ostenderent, ut fratres & fideles quocunque transirent, excipiebantur, nihilominus a nullo poterant corrigi, aut absolvi, & si in peregrinatione quidquam animadversione dignum commiserant, ad proprium remittebantur Episcopum, propterea ajunt Patres hoc canone, ita tamen, id est, si literas deferant communicatorias: tamen quia diutius in provincia remanere debent, Episcopis locorum subiecti sunt.*

Verum aliam institui apud me horum verborum, de Præsidentibus qui fideles ad præsidatum impetu profluvio, sententiam querere: quia hæc non satis mihi commoda videbatur. Hæc igitur verba ad ca-

nonis

nonis titulum non ad ipsum canonem, per-
tinerent; atque hunc, uti opinor, sensum
habere deprehenditur, de Præsidibus qui
contra regulam Ecclesiasticam, non acce-
ptis a suo Episcopo, ut mos erat, literis
communicatoriis, impetu quodam ad præ-
fecturas proficiscuntur. Hæc enim verba
impetu proficiunt, sic intelligo per saltum,
non habita disciplinæ Ecclesiasticæ ratio-
ne; quemadmodum hodie dicimus eos per
saltum ad ordines promotos esse, qui omis-
sa tonsura quam vocant, ad superiores gra-
dus adlecti sunt.

Qui fideles. Hoc est, si sunt fideles:
quia si essent Catechumeni, aliter erant
puniendi.

CANON IX. CONCILII

ARELATENSIS PRIMUS,

*Ut qui confessorum literas portant, alias
accipiant.*

*De his qui confessorum literas offerunt,
placuit ut sublatis, alias accipiant com-
municatorias.*

DE his literis in canone vigesimo quin-
to Eliberino satis disputatum est.

CANON XIII. CONCILII

ARELATENSIS PRIMUS.

*Ut falsi accusatores fratrum, vel vasorum,
seu scripturarum, cum verberibus
deponantur.*

*De his qui scripturas sanctas tradidisse
dicuntur, vel vasa dominica, vel nomina
fratrum suorum, placuit nobis, ut quicum-
que eorum ex actis publicis fuerit detectus,
non verbis nudis ab ordine cleri amoveatur.*

*Nam si iidem aliquos ordinasse fuerint
deprehenso & de his, quos ordinaverunt,
ratio subsistit, non illis obstat ordinatio. Et
quoniam multi sunt, qui contra Ecclesi-
asticam regulam pugnare videntur, & per
testes redemptos putant se ad accusationem
admitti debere, qui omnino non admittan-
tur, nisi (ut supra diximus) actis publi-
cis docuerint omni se suspitione carere.*

CAnon hic tripartito dividendus est, ut
ejus sententia perspiciatur; & quid
eo tandem statuatur expiscari possimus.

Prima Parte docent Patres qui persecutio-
num temporibus vasa sacra aut scripturas
sanctas tradiderant, vel Christianos tradu-
xerant, ut ait Tertullianus, & ad Magi-
stratus & Præsides detulerant; a gradu &
Ecclesia deturbandos esse; si actis publicis
non testimoniis ad eosdem hæc ipsa cri-
mina pertinere dignoscantur. Altera a tra-
ditoribus ejusmodi Episcopis, etsi quidam
essent ordinati, ordinationem tamen vale-
re si nihil aliud commeruissent. Tertio,
admittendum esse neminem ad aliquem
accusandum, nisi actis publicis non testi-
bus doceret vera esse quæ intentaret: quo-
modo autem docere posset actis publicis,
accusationem suam omni suspitione vaca-
re, diceretur postea.

Omnia Africa duplici malo & calamita-
te eodem pene temporis puncto pervastata
& dilacerata fuit; vix enim perlecutiones
desierant, redditaque pace fruebatur, cum
repente Schismatis rabies & discordia suc-
cessit, quæ eam non minus quam lapsor-
um & prostratorum acervi afflictauit &
oppressit. Optatus lib. i. *Et quoniam tra-
ditionis reos principes vestros fuisse mon-
stratum est; consequens est eosdem fuisse
auctores Schismatis.* Ita Africæ Ecclesia in
duas factiones discessit; & quoniam tanta
contentione & partium libidine in sese in-
vicem inveherentur, statuerunt Patres A-
relatenses, ut nemo deponeretur ob ea
crimina, quæ dum agitaretur Ecclesia, &
in eam lævirent Imperatores facta dice-
bantur, nisi ea actis publicis (ne scilicet
falsis testibus locus daretur) probarentur.

Scripturas sanctas. Optatus, *instrumenta
divina legis impie tradiderunt ex actis pu-
blicis: delationes libellis & actis publicis
Præsidiū inferebantur: ex quibus Patres
probationem eorum quæ obiciebantur pe-
tendam esse volunt, non vero ex testibus:
vel acta publica ea possunt intelligi, non
solum quæ a iudicibus, sed etiam quæ ab
Ecclesia componebantur, de quibus loqui-
tur Optatus: Sicut scripta Nundinarii tunc
Diaconi testantur, & vetustas membrana-
rum testimonium perhibet, quas dubitanti-
bus proferre poterimus.*

Non verbis nudis. Non nudis testimoniis.

Si iidem. Episcopi qui persecutionum
tempore fratres tradiderant.

Ratio subsistit. Nihil aliud contra eos
qui ordinati sunt afferatur, quam ordinan-
tis peccatum.

Non obſt illis ordinatio. Non illis obſt, A tebantur, can. 46. Concilii Eliberini: qui quod a traditore aut lapſo ordinati ſunt, vero futuri iudicii timore potius quam peccatorum dolore eam peterent, ne quidem maneat in gradu & officio.

Contra regulam Eccleſiaſtiſam. Teſtes in morte ex hoc canone reconciliabantur, ſubornant, quod prohibitum eſſet.

Actis publicis docuerint ſe ſuſpicionem carere. Hoc eſt, probaverint per acta publica, eum quem acculaſſent, crimen admiſſiſſe, quod objiceretur, puta vaſa dominica, ſcripturas, aut fratres tradiſſe (ad ea enim quæ in perſecutionibus evenierant totus canon eſt referendus) non enim aliter iſ qui acculaſſet actis publicis a ſuſpicionem ſe procul eſſe poterat docere, niſi iſdem actis reum eum faceret, quem criminaretur, puta proferendo ipſa acta publica Eccleſiæ aut Præſidum, quæ teſtarentur, criminis poſtulatam fratres olim tradiſſe & detuliſſe.

CANON XVII. CONCILII

ARELATENSIS PRIM. I.

Ut nullus Episcoporum, alium Episcopum conculcet.

Conculcare in hoc canone meo quidem iudicio idem plane eſt atque id quod dicitur, can. 10. Concil. Carthag. primi, *Ne quis transcendat Episcopum collegam ſuum*; hoc eſt involare in vicini ſui diocceſim, eique parœcias præripere, quod undecimo canone Carthag. ſecundi, *Pulſare diocceſim & plebes alterius.* Et canon 20. tertii Carthag. *Supergrediatur in diocceſi collegam ſuum.*

CANON XXIII. CONCILII

ARELATENSIS PRIM. I.

Ut Apostata qui tardius revertuntur, niſi per dignam pœnitentiam non recipiantur.

De iis qui apoſtatant & antequam ſe ad Eccleſiam repreſentent, nec quidem pœnitentiam agere quarunt, & poſtea infirmitate correpti, petunt communionem, placuit eis non dandam communionem, niſi revaſuerint & egerint dignos fructus pœnitentiæ.

Apoſtata, qui nullo metu mortis ad Eccleſiam revertuntur, poſt decem annos ea ætate ad communionem admit-

CANON III. CONCILII

ARAUSICANI PRIM. I.

De pœnitentibus qui de corpore exeunt.

Qui recedunt de corpore pœnitentiæ accepta, placuit ſine reconciliatoria manus impoſitione eos communicare, quod morientis ſufficit conſolationi ſecundum diffinitiones Patrum, qui huiusmodi communionem congruenter viaticum nominaverunt. Quod ſi ſupervixerint ſint in ordine pœnitentium, ut oſtenſis neceſſariis pœnitentiæ fructibus, legitimam communionem cum reconciliatoria manus impoſitione recipiant.

Quæ in hoc canone quæſtio pertractatur, ea niſi me fallit animus, una eſt ſi pœnitenti, quem dum pœnitentiæ quaſi curſum propoſitum definitumque percurrit, & antequam confecerit, mors opprimit, Euchariftia qua ei aditus ad communionem impoſterum pateat, porrigi debeat: propterea quod non deerant, qui exiſtimarent Euchariftiam illi eſſe tribuendam, nec tali beneficio illum privandum; atque ob id Patres ſimplicem reconciliationem prætermiſſa illa maxima, eaque quæ altario & myſteriis reconciliabat, ad ſalutem ſatis præſidii ac virium habere ſanxerunt; hoc eſt, ſine Euchariftia: nec enim unquam maximæ reconciliationis fuit uſus, quin eodem tempore Euchariftiæ fuerit conceſſa perceptio: imo qui reconciliabatur Altario & myſteriis, jus ad ſumendam Euchariftiam acquirebat.

Reconciliatoria manus. Duplex erat reconciliatio: de majori hic loquuntur Patres.

E Placuit eos communicare. Id eſt, jubemus eos admitti in communionem fidelium & abſolvi per ſimplicem reconciliationem, eiſque reddi ſimplicem communionem, non autem communionem altaribus, myſteriis & Euchariftiæ.

Qui ejuſmodi communionem. Id eſt ſimplicem illam reconciliationem & communionem.

Congruenter viaticum nominaverunt. Id eſt, exiſtimarunt illam ſufficere ſaluti eorum,

rum, qui in pœnitentia moriuntur, quam Anolenſque ad ſatisfactionis remedium acci-
vis neque maximam reconciliationem, ne-
que Euchariftiam recipiant.

Legitimam communionem. Aut Eucha-
riſtiam intelligas, aut ſimplicem commu-
nionem quæ dabatur expleta & finita pœ-
nitentia quæ dicitur magis legitima, quam
quæ dabatur in caſu neceſſitatis, & non
abſoluta pœnitentia; quia pœnitentes pœ-
nitentiam peregerant, qua pro peccatis ſa-
tisfecerant, & communionis participes me-
ritiſſimo fuerant.

Cum reconciliatoria. Cum reconcilia-
tione myſteriis & altaribus.

Denique canon iſte, ut ego quidem ſen-
tio, conſentit cum canone 13. Conc. Ni-
cen. & 1. Concil. Carth. quorum decre-
tis illud ratum, non dari poſſe Eucha-
riſtiam pœnitenti moribundo, niſi permiſe-
rit expenderitque Epifcopus.

Sunt qui exiſtimarent totum hunc cano-
nem ita concipiendam, moribundis, ex-
communicatis ſatis ad ſalutem eſſe, ſi pœ-
nitentia ſine ſimplici communionem conce-
datur, quia ea ſufficiens eſt viaticum: ſi
vero ſupervixerint peracta pœnitentia,
utramque communionem & reconcilia-
tionem conſequantur: huic ſenſui priſca illa
diſciplina ſubſcribere poſſet, ni a canone
& decreto Innocentii diſſentiret, quod heſ
Patres latuiſſe non eſt veriſimile.

CANON IV. CONCILII

ARAUSICANI PRIM.

De Clericis pœnitentiam volentibus.

*Pœnitentiam deſiderantibus etiam Cleri-
cis non negandam.*

NUm ſatis verba iſta indicant duas
olim fuiſſe pœnitentias? Nam cum
ea quæ ob merita imponeretur, clericis
infamiz notam aliquam aſpergeret: eoſ-
que gradus honore & officio indignos red-
deret; veriſimile mihi non fit id ab iſtis
deſideratum & efflagitatum, quo impetra-
to, tam multa mala patiebantur, quoque
expleto inter laicos cenſebantur: ſed erat
quid amplius: recuſantes ad eam ultro
compellebantur, & ita attentata invigilabat
Eccleſia, ne quis in culpa hæreret diu, ut
nihil opus eſſet eam petere; cum com-
pertum eſſet quempiam peccaſſe, volens

gebatur. Quapropter mihi incidit ſuſpicio
quæ non vana eſt de pœnitentia Conci-
lium loquutum, quæ pietatis cauſa & qua-
dam religione vovebatur. Ea enim ætate
qua habitum eſt hoc Concilium, tamenſi
omnem extra noxam nonnulli eſſent, nul-
laque ſatis vehemens eſſet cauſa ad pœni-
tentiam ſubeundam, tamen, pœnitentium
modo & ritu ætatem aut aliquod ſe tem-
pus acturus profitebantur, ſolemniterque
hanc religionem atque hoc votum vove-
bant. De hac igitur religioſa pœnitentia,
ut ita dicam, hunc canonem intelligo,
quam clericis eo magis concedere vereban-
tur, quo rebus ſacris, ea accepta & pro-
feſſa, minus idonei fieri videbantur.

CANON XII. CONCILII

ARAUSICANI PRIM.

C*De his qui ſubito obmutescunt, quod &
baptiſmum & pœnitentiam
accipere poſſunt.*

*Subito obmutescens prout ſtatutum eſt,
baptizari aut pœnitentiam accipere poſeſt,
ſi voluntatis præterita teſtimonium aliorum
verbis habet, aut præſentis in ſuo nutu.*

Nihil magnopere difficile eſt in hoc
canone qui de Gentilibus eſt acci-
piendus, non vero de Catechumenis, qui-
bus, eſſi nullum voluntatis ſuz teſtimo-
nium haberent, baptiſmus eſſet conferen-
dus.

Pœnitentiam accipere poſeſt. Excommu-
nicatus obmutescens ſubito non ſolum pœ-
nitentiam, ſed etiam reconciliationem:
canone ſeptuageſimo ſexto Carthag. Con-
cilii quarti.

CONCILIUM GALLIÆ.

217

CANON XIV. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

De Energumenis baptizatis.

Energumeni jam baptizati si de purgatione sua curent, & se sollicitudini clericorum tradant monitisque obtemperent, omnimode communicent: sacramenti ipsius virtute, vel muniendi ab incurfu demonum quo infestantur, vel purgandi quorum ostenditur jam vita purgator.

S*i de purgatione sua curent. Si ad Ecclesiam crebro sese representent ut exorcizentur.*

Omnimode communicent. Non solum primam communionem accipiant, sed etiam majorem & absolutissimam, Eucharistiam scilicet: de Energumenis id accipiendum, qui non perpetuo vexarentur.

Vel purganti. Eucharistia Dæmones fugari satis compertum est.

Vita purgator. Peccata omnia in Baptismo excusserant.

CANON XVIII. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

Et Evangelia Catechumeni non audiant.

Placuit Catechumenis non legi Evangelium in Ecclesia.

Alias.

Evangelia placuit deinceps Catechumenis legi apud omnes Provinciarum nostrarum Ecclesias.

E*vangelia olim Catechumenorum sacris peractis, iisque semotis, legabantur. Ita esse, ex Constitutionibus Clementis liquet: postea vero melius visum est si ad lectiones & explicationes scripturarum admitterentur. Valentinum Hispaniæ: ut sacrosancta Evangelia, ante munus illationem, in Missa Catechumenorum in ordine lectionum post Apostolum legantur: quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi, vel sermonem sacerdotis, non solum fideles, sed etiam Catechumeni, ac pœnitentes, & omnes qui ex di-*

Averso sunt, audire licitum habeant. Ex his etiam verbis, norunt fideles, quæ in sermonibus Patrum reperiuntur, sciri potest haud usquam Catechumenos iisdem sermonibus & Evangeliorum expositionibus interfuisse: iis enim absentibus nihil vereri poterant, illud quidquid esset exponere. Ex iis igitur utraque lectio retineri potest aut respui.

Legi. Non solum legi, sed etiam explicari, & Episcoporum expositiones & sermones exaudire.

CANON XX. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

Ut Catechumeni cum fidelibus benedictionem non accipiant.

Segregandi informandique sunt Catechumeni, ut se revocent, & signandos, vel benedicendos semotim offerant eos fideles.

Alias.

Ad fidelium benedictionem, etiam inter domesticas orationes, in quantum caveri potest, segregandi informandique sunt, ut se revocent: Ad signandos se, semote offerant.

I*n Matutinis, in Missa, in Vesperis fidelibus benedictio ab Episcopo tribuebatur. Hoc igitur canone jubetur ne eandem benedictionem neque eodem tempore percipiant Catechumeni: non eandem: quia aliis verbis alioque ritu fidelium benedictio consuebatur & celebrabatur, quam Catechumenorum: non eodem tempore, quia sive in sacris fidelibus benedictio esset impertienda, ab iis segregandi erant Catechumeni; sive in Vesperis & Matutinis, paululum submoveri debebant, ne ad eos fidelium benedictio pertinere videretur; sed si Episcopi benedictionem optarent, semotim & separatim eam accipere debebant.*

Ut se revocent. Ut recedant.

E c

CA-

CANON XXVI. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

De Diaconibus non ordinandis.

Diaconissa omnimode non ordinanda : si qua jam sunt, benedictioni qua populo impenditur capita submittant.

EPiscopus sacris peractis clero primum, subinde laicis suam benedictionem impertiebatur. Hoc igitur Diaconissæ quod non amplius inter cleros numerarentur, jubentur non primæ, sed secundæ benedictioni capita submittere, hoc est recipere.

CANON II. CONCILII

VASENSIS PRIMI.

De pœnitentibus subito mortuis, ut oblationes eorum recipiantur.

Horum qui pœnitentia accepta, in bono vita cursu satisfactoria compunctione viventes, sine communione, inopinato nonnumquam transitu, in agris aut in itineribus præveniuntur, oblationem recipiendam, & eorum funera, ac deinceps memoriam, Ecclesiastico affectu prosequendam : quia nefas est eorum commemorationes excludi a salutaribus sacris, qui ad eadem sacra fidei affectu contendentes, dum se diutius reos statuunt, & indignos salutaris mysteriis judicant, ac dum purgatioris restitui desiderant, absque sacramentorum viatico intercipiuntur, quibus fortasse, nec absolutissimam reconciliationem sacerdos denegandam putasset.

DE iis, in hoc canone mentio fit, qui cum pœnitentiam agerent, ante vitam defererent, quam eam perfecissent, quique ante peccatorum relaxationem, aut condonationem, accedente mortis necessitate intercepti, e vita demigrarent, pro quorum salute dubitaret Ecclesia admittere oblationes parentum, precesque eorum causa funderentur : non quod sempiterno quidem eos exitio addictos existimarent ; sed quod eorum oblationes admittere, eosdemque nominatim publicis deprecationibus Ecclesiæ appellare, aliud nihil esset, quam ad communionem fide-

Alium mortuum adificere. Ideoque id non facile concedebatur, ne a vetere Ecclesiæ disciplina descisceretur, quæ hoc cavebat, prospiciebatque, ne communione aut societate eorum quis familiarius uteretur, quos non omni face & colluvione vitiorum perpuratos esse constaret : idem Arelatenſi Concilio canone 12. & 14. responſo Timothei.

Pœnitentia accepta. Quam non absolvent, cujus neque communionem, neque absolutionem accepissent.

Bono vitæ cursu. Si pœnitentiam probe peragerent, alioquin non fuissent in bono vitæ cursu, si eam neglexissent.

Sine communione. Sine absolutione.

Oblationem. Quam eorum causa parentes & agnati offerrent.

Fideli affectu. Ardore quodam pœnitentiæ, æquo, patienti & forti animo, omnes ejus acerbitates perferendo.

Diutius reos statuunt. Dum longiorem volunt protrahere pœnitentiam, qua posita acceptaque reos se esse coarguebant, sed necdum absolutos.

Dum purgatores. Dum dant operam, ut crebra impositione manuum expientur, orationibusque tertii gradus pœnitentium : quæ propriæ purgabant, & ut ita loquar, pœnitentes exorcismis non secus ac energumenos divexebant & emundabant.

Nec absolutissimam reconciliationem. Duplicem fuisse reconciliationem convincit, minimam & maximam. Id enim eo spectat, ut asserere videantur, si præsens adfuisset Episcopus morienti, non potuisse denegari altario & mysteriis reconciliationem : ac forte potuisset fieri, ut cum illum nactus esset vere & ex animo pœnitentem, illi non absolutionem noxarum modo & simplicem reconciliationem cum grege fidelium, verum etiam altario & mysteriis impertiisset : multo magis ejus oblationes suscipiendæ fuissent, precationesque pronunciandæ ; arque hic est horum verborum sensus.

Sacerdos. Hoc est Episcopus, ita omnino reddendum & explicandum, quod solus esset Episcopus, qui qua auctoritate & potestate est, pœnitentibus Eucharistiam præbere posset morientibus. Cum igitur de absolutissima reconciliatione loquatur, quæ verba non nisi Eucharistiæ perceptionem sonant, loquitur de eo, qui ejus omnino dandæ potestatem haberet, non de simplici sacerdote.

CA.

CONCILIORUM GALLIÆ.
CANON VIII. CONCILII

VASENSIS PRIMI.

Ut Episcopus alienum clericum redarguat peccantem.

Quod si tantum Episcopus alieni sceleris se conscium novit, quandiu probare non potest, nil proferat, sed cum ipso, ad compunctionem ejus, secretis correptionibus elaboret. Quod si correptus pertinacior fuerit, & se communioni publice ingesserit, etiam si Episcopus in redarguendo illo, quem reum judicat, probatione deficiat, indemnatus licet ab his, qui nihil sciunt, secedere ad tempus pro persona majoris auctoritatis jubetur, illo quandiu probari nihil potest in communione omnium præterquam ejus, qui eum reum judicat, permanente.

MAJOR in Gallia Episcopis reverentia, quam in Africa; nam hic secedere, in Africa remanere jubetur: canone 5. Concil. 7. Carthag. Quid autem sit, & quomodo intelligendum, quod eodem tempore secedit, & in communione permanet: a sacris & Eucharistia aliquo tempore removebatur, & Episcopi conspectum vitabat; hoc est secedere, cæteris tamen fidelibus præterquam Episcopo communicabat, & Christiana communione & societate fruebatur: quomodo autem aliquis societatis & pacis Christianæ particeps esse possit, qui tamen cum aliquo fidelium non communicaret, alias dicendi locus. Cæterum non mirum si hujusce canonis titulus cum sensu non congruat; nam plerique omnes ab aliis quam ab auctoribus & Patribus Conciliorum inscripti sunt.

CANON II. CONCILII
ARELATENSIS SECUNDI.

Qualiter conjugati ad sacerdotium provehamur.

Assumi aliquem ad sacerdotium non posse in vinculo conjugii constitutum, nisi fuerit promissa conversio.

PROMISSA conversio. Nisi ejus uxor castitatem quoque vovisset; nam, ni fallor, conversio, cœnversa, convertere, hanc

219
Ahabent in canonibus significationem. Africanum Concilium can. 22.

CANON IX. CONCILII

ARELATENSIS SECUNDI.

Ut Novatiani in communionem non recipiantur.

Novatianum in communionem recipi non debere, nisi suscepta pœnitentia incredulitatis, præteritum damnet errorem.

NISI suscepta pœnitentia incredulitatis. Nisi confiteantur solvendorum peccatorum, quamvis atrocissima videantur; in Ecclesiam transmissam esse potestatem, quod pernegarent Novatiani: hæc est illa incredulitas.

CANON X. CONCILII

ARELATENSIS SECUNDI.

De his, qui in persecutione prævaricati sunt.

De his, qui in persecutione prævaricati sunt, si voluntarie fidem negaverint, hoc de his Nicæna Synodus statuit, ut quinque annos inter Catechumenos exigant, & duos inter discommunicantes, ita ut communionem inter () pœnitentes non præsumant. In potestate tamen vel arbitrio sit Episcopi, ut si eos ex animo errorem desere & agere pœnitentiam viderit, ad communionem præ Ecclesiastica humanitate suscipiat.*

ILLUD mirum est Patres istius Concilii in medium proferre Concilium Nicænum, sed omnino aliter est, affirmareque lapsos & idololatrias voluntarios, de consilio sententiaque ejusdem Concilii condemnandos, & tamen non ab iis condemnari juxta canonem Concilii Nicæni. Canon quippe Nicænus duodecim annorum pœnitentiam imponit: hi autem Patres nonnisi septem annorum præscribunt, & præterquam quod ratione temporis non observant, non ut Patres Nicæni partiuntur & dividunt, qui tres annos inter audientes, & duos inter audientes, & duos inter communicantes scilicet orationibus designant. Hi autem quatuor inter Catechumenos, & duos inter discommunicantes. Ad hæc quantum ego
E e 2
conji-

(*) Fidelis.

conjicio, aliud opponi non potest, nisi A^{sc}que suo nomine Deo offerret: genus namque & species erat communionis, quam pluris facerent quam ipsam communionem, & reconciliationem simplicem. Vides præterea communionis jus illud mortuis reddi posse, quod frustra reddidisset, nihil inde solatii aut auxilii accepturis.

Nicæna Synodus. Canonis duodecimo.

Inter Catechumenos. Audientes scilicet, non autem inter alios.

Inter discommunicantes. Hoc est, poenitentes quarti gradus, qui non nisi præcum participes essent: discommunicantes vero vocantur, quod iis Eucharistiam percipere non liceret: neque oblationes offerre, neque pleno jure communionis cum fidelibus uterentur.

Communione inter poenitentes. Non vidi hujus Concilii manuscriptos codices, sed aliqui tamen extant, in quibus, non poenitentes, vel fideles, legitur; quemadmodum accepimus a Jacobo Sirmondo viro omni liberali eruditione penitus imbuto; & merito certe ita legendum censet, alioquin Canonis sensus non cohereret, neque conveniret cum antiqua illa disciplina, quæ poenitentes a communionem longe segregabat. Sensus igitur est, quamvis inter fideles & ad simplicem communionem, hoc est ad communionem præcum admittatur, non tamen præsumat sumere Eucharistiam.

CANON XII. CONCILII

ARELATENSIS SECUNDI.

De his qui in poenitentia positi vitam exceßerunt.

De his qui in poenitentia positi vitam exceßerunt, placuit, nullum communionem vacuum debere dimitti, sed pro eo quod honoravit poenitentiam, oblatio illius recipiatur.

Hinc discas, quamobrem tantopere oblationes offerre, & in oblationibus communicare desiderarent; quod scilicet in intimam & perfectam societatem & partem corporis Christi advocarentur, quorum oblationes acceptas haberet Ecclesia,

Vitam exceßerunt. Absque absolutione.

Communione. Verbum hoc, non pro Eucharistia sumi potest; de eo namque qui interisset loquitur, sed pro communionem in corpore fidelium.

CANON XXVII. CONCILII

ARELATENSIS SECUNDI.

Professas viduas si in cohibenda persiste- rint, cum raptoribus esse damnandas.

Si in cohibenda. Aut legendum in incontinentia, quemadmodum in quinto Carthaginensi canone tertio: aut supple- dum in cohibenda conversatione: aut denique cohabitando cum quibusdam exemplaribus, reponendum.

CANON XXVI. CONCILII.

ARELATENSIS SECUNDI.

De secularibus hominibus.

Si quis secularium, amore religionis se ad quemcumque Sacerdotum credidit conse- rendum, ipse sibi eam, quem erudiendi gratia suscepit, vindicabit.

EX aliena Dicecesi quemquam ordinare leges vetabant, iisdemque legibus ordinati, a propriis Episcopis repeti & vindicari poterant: ne igitur vi & autoritate illorum canonum Religiosi revocari posse viderentur, statuunt Patres in hoc Concilio, Monachum & Religiosum sub cujuslibet Episcopi potestate, vitam posse ducere religiosam, si ex ejus præceptis & institutis, hanc ipsam vivendi rationem instituisset: cujus statuti ea causa esse videtur, quod Religiosi tunc temporis essent laici, & inter laicos haberentur.

CANON III. CONCILII

VALENTINI GALLIÆ. (a)

*Qualis pœnitentia iis, qui se post unum
& sanctum lavacrum, vel profanis sa-
crificiis demonum, vel incesta la-
vazione polluerunt, statuenda.*

Circa eorum vero personas qui se post unum & sanctum lavacrum, vel profanis sacrificiis demonum, vel incesta lavatione polluerunt, eam censura formam duximus esse servandam; ut his juxta Synodum Nicœnam satisfactionis quidem aditus non negetur, ne infelicibus lacrymis, vel solatii janua desperatione claudatur: acturi vero pœnitentiam usque in diem mortis, non sine spe tamen remissionis, quam ab eo plene sperare debebunt, qui ejus largitatem & solus obtinet, & tam dives misericordia est, ut nemo desperet. Deus enim mortem non fecit, nec latatur in perditione vivorum.

Mirum quibusdam videtur, cum Nicœnus canon undecimus eorumdem reos icelerum duodecim annis satisfacere jubeat atque ita reconciliari, Valentinos Patres qui se Nicœnam Synodum sequi profitentur tanto rigidiores ac severiores fuisse. Mirum quoque eis videri debebat Felicem summum Pontificem secundo capite, qui in eadem essent culpa, perpetua damnasse pœnitentia, qui capite tertio & quarto servari jubet tenorem hujusce undecimi Nicœni canonis.

Nicœni Patres ex acerrimis subito benignissimi facti sunt in eos qui sponte fidem ejurarant: duplici namque beneficio & gratia eodem eos tempore affecerunt; non solum duritiam illam detrahentes, qua ante Nicœnum vel perpetuo a pœnitentia arcerentur, vel ea nisi in mortis discrimine non donarentur, sed etiam post aliquot annos, (duodecim scilicet, exiguum spatium si eorum temporum disciplinam spectes) pœnitentiæ modum & finem imposuerunt. Valentini igitur Patres, benedictus Felix, ceterique qui ex hoc canone in idololatras spontaneos animadvertunt, Nicœnam Synodum sequuntur, non cum eisdem dedunt in perpetuam pœnitentiam

(A) pœnarum enim modus tempus aut gratia vel ex eodem Concilio Nicœno canone duodecimo Episcoporum permittebatur arbitrio) sed cum ad pœnitentiam sinunt accedere, cujus spes ante Nicœnum eos semper esset frustrata.

CANON ULTIMUS CONCILII

EUPANENSIS.

De illis qui excommunicati moriuntur.

Si aliquis (b) excommunicatus fuerit mortuus qui jam sit confessus & testimonium habet bonum, & non poterat venire ad Sacerdotem, sed preoccupavit eum mors in domo, aut in via, faciant pro eo parentes ejus oblationem ad altare, & dent redemptionem pro captivis.

IN hoc canone de excommunicatis, quibus mors ante obeunda est, quam pœnitentiam obtinuerint, agitur. Excommunicationes autem primis temporibus frequentissimæ fuerunt, ob eam rem maxime, ut antiqua illa vitæ sanctimonia & Ecclesiæ disciplina conservaretur, majorique & ardentiori quodam studio metuque peccatorum raperentur ad restitutionem seu pristinum illum statum, unde dejecti excidissent recuperandum; uno verbo ut ad meliorem vitæ frugem, & morum commutationem inflammarentur.

Si dum vitiis flagitiosæ vitæ valere jussis, ad saniolem mentem revocari studebant, extremum vitæ diem obire compellerentur, tum decretum, uti oblationes eorum comprobarentur, modo tamen intimi doloris indicia cum peccatorum detestatione præbuerint, sacerdotemque a quo absolverentur, efflagitarint. Quæ me causa ratioque movet, ut verba ista putem, qui jam sit confessus, non aliter accipienda, & explicanda, quam quomodo accipiuntur & exponuntur illa canonis Arausiaci Concilii, si voluntatis præterita testimonium aliorum verbis habet: aut illa can. 76. Conc. 4. Carthag. dent testimonium: aut postremo illa can. 31. 3. Conc. Carth. voluntatis testimonium dixerint, quod canones illi non nisi ob eventus ejusmodi, qui sæpe contingerent, in lucem prodierunt. Ut igitur canones illi absolutionem esse

(a) An. 374.

(b) Hic canon transcriptus est ex Burchard. & Gra.

esse dandam, siquidem ejus impetrandæ significationem aliquam ostenderint, loquuntur, & sentiunt: ita canon iste, si excommunicatorum de absolutione impetranda, postulatio certa perspicuaque fuerit, etiam si e vita evolarint, oblationes recipiendas testatur, tametsi absolutione caruerint; ibique verbum illud, *confessus*, sumitur, accipiturque, ut apud non paucos Patres, *confiteri pœnitentiam*, pro tristitia & angore quodam, qui ex peccatorum admissione contrahitur, aut pro exomologesi; non autem pro confessione sacramentali. Ad eam significationem Tertullianus transiit c. 3. Præscriptionum, *pœnitentiam confessus*. Item; & illud dici potest; aut illic agi de confessione, quam excommunicati in certissimum vitæ periculum adducti, fecissent: aut certe, quam iidem, cum illis sacris interdiceretur præstissent; qua facta, peccatum ab illis commissum, in omnium oculos auresque incurrisset, fuissetque anathemate ipso ple-
tendum. Primum illud fieri non potest: est enim sermo de quibusdam, qui excommunicati mortui sunt; neque cum vitam ipsam naturæ debitam redderent, sua peccata confessione recognoverunt. Hoc addo si absoluti confessique fuissent antequam vi morbi extinguerentur, non contemnendas eorum oblationes duxisset Ecclesia, frustra-
que canon, tanquam obex quidam opponeretur. Sed nec de illa confessione est mentio, quam fecerant cum excommunicati fuerant, quia nulla erat dubitatio, quin eam fecissent. At vero canon loquitur de Confessione, de qua poterat dubitari. Igitur in eo canone de confessione illa non agitur, quam cum excommunicarentur, fecissent, cum illa satis Ecclesiæ nota explorataque esset; quippe qui

eo nomine, quod confessi essent, excommunicationem subiissent, haberenturque pro excommunicatis; neque de confessione quam moribundi fecerant, quia canon ponit eos mortuos esse in Excommunicatione. Quapropter necesse est dicamus illic agi de Exomologesi de qua Cyprianus, *apud Diaconum Exomologesim facere*, quæ erat aliqua peccatorum detestatio, quaque pœnitentes dolorem de peccatis commissis maximum se concepisse ostenderent.

Adde, quod non satis fuerat, quo excommunicati (sed sine absolutione, vita functi) oblationes probarentur, asserere, eum aliquando fuisse confessum, vel olim peccata sua detexisse. Nam longo post intervallo, si pœnitentiam pro nihilo habuisset, si anathematis liberationem solutionemque neglexisset, sibi in templum ingressum liberum non studiose concedi curasset, si denique non se stetisset Episcopo, quo ab eo pœnitentiæ locus daretur, ejus post obitum oblationes repudiabantur. Hoc affirmant canones, eaque de re disputant D. Leo Epist. 6. ad Rusticum: ex quo constat, tametsi testimonio certo aliquo, sed firmo ac religioso confessio prima niteretur, nihil sane id ad oblationes excommunicatorum Deo repræsentandas valuisse: ideoque nullam omnino de confessione sacramentali in eo canone factam mentionem. Ita verba, *jam sit confessus*, indicant, si de sacerdote, a quo absolventur conquirendo cogitarint, si tristitiæ dolorisque, ob gravissimas noxas signa, argumentaque clarissima addiderint: si Deum sibi ut ignosceret, precati sint: si denique illustria ad eam rem confirmandam testimonia non desiderentur: illud autem est, quod D. Cyprianus vocat *Exomologesim facere*.

Finis Notarum in quosdam Canones Conciliorum Gallia.

G A B R I E L I S
A L B A S P I N Æ I
NOTÆ IN QUOSDAM CANONES
CONCILIORUM CARTHAGINENSIVM.

CANON III. CONCILII CARTHAGINENSIS SECUNDI.

*Ut chrisma & benedictio puellarum, & reconciliatio pœnitentium
a presbyteris non fiant.*

Fortunatus Episcopus dixit: Si jubet sanctitas vestra, suggero, nam memini praterito consilio fuisse statutum, ut chrisma, vel reconciliatio pœnitentium, necnon & puellarum consecratio, a presbyteris non fiant. Si quis autem emerferit hoc faciens, quid de eo statuendum sit? Aurelius Episcopus dixit: Audivit dignatio vestra suggestionem fratris & Coepiscopi nostri Fortunati. Quid ad hac dicitis? Ab universis Episcopis dictum est: Chrismatis confectio, & puellarum consecratio, a presbyteris non fiant, vel reconciliare quengquam in publica missa, presbytero non licere, hoc omnibus placet.

Reconciliatio pœnitentium, reconciliare pœnitentem nihil aliud est, quam pœnitenti absolutionem tribuere, aut ad Eucharistia communionem adsciscere: quæ reconciliationes fiebant, aut in Ecclesia, exacto pœnitentia spatio, aut domi, seu intra privatos parietes nondum absoluto, cum pœnitentes in apertum vitæ discrimen adducerentur. Canon iste vetat præcise, & diserte, ne cui liceat sacerdoti in Ecclesia reconciliare pœnitentem; quod potestas quædam esset jurisdictionis, quæ penes Episcopum

Aerat, non autem sacerdotem, qui intra Ecclesiam, eam non poterat, nisi permittente & concedente Episcopo, sibi arrogare.

In missa publica. Canon addidit, *in missa publica*; quod per sacerdotes pœnitens extra septa Ecclesiæ, urgente necessitate in gratiam redire posset, ut plurima canonum testimonia clare indicant. Hoc est, absolvi poterat, sed non reconciliari altario, & sanctissimo sacramento, hujus ipsius reconciliationis faciendæ potestate illis erepta, sive intra aut extra Ecclesiam, vel nulla, vel aliqua necessitate cogente.

CA-

CANON IV. CONCILII

CARTHAGINENSIS SECUNDI.

Ut presbyter pœnitentem iussus ab Episcopo suo reconcilietur.

Aurelius Episcopus dixit : Si quisquam in periculo fuerit constitutus, & se reconciliari divinis altaribus petierit, si Episcopus absens fuerit, debet utique presbyter consulere Episcopum, & sic periclitantem ejus praecepto reconciliare : Quam rem debemus salubri Concilio corroborare. Ab universis Episcopis dictum est : Placet quod sanctitas vestra necessario nos instruere dignata est.

Canon iste de pœnitentibus disputat, qui dum in pœnitentia peragenda versarentur, morbo conflictabantur, ipsoque nondum pœnitentiae consumpto spatio, cum non procul a morte abessent, non modo absolvi se, sed & Eucharistiae usuram restituere, sibi ad altare ac mysterium aditum obstrui ne paterentur, obsecrabant. Qua de re consulti Patres decernunt, per presbyterum non posse altario reconciliari, nec Eucharistiam porrigi, quod id ab Episcopo expectandum sit, cujus, cum ejusmodi occasiones occurrunt, voluntas pertentanda & pertractanda; & a Presbytero cum ea pœnitentis postulatio fuerit, Episcopum consuli oportere, quodque Episcopus censuerit aut Eucharistiam dandam, aut negandam.

De pœnitente autem in eo canone verba fieri, non est quod dubites, quia ceteri fideles inconsulto Episcopo nullo negotio Eucharistiam sumere poterant. Adde quod hæc verba, *reconciliari divinis altaribus*, ostendunt & declarant, de quodam agi, qui nec altario nec sacramento reconciliatus esset: hoc est, de pœnitente, non vero de fidele: qui jus haberet plenae communionis.

In periculo constitutus. Tantum in eo subdubitatio esse potuit, utrum tali in casu, eventumque Eucharistia dari potuerit pœnitenti a sacerdote. Extra namque mortis periculum, oportuit pœnitentem non alio quam usitato pœnitentiae remedio uti, Eucharistiaque se reficere per manus Episcopi; idque non nisi post quartum pœnitent-

Atque gradum absolutum: omnia autem illa quæ gerebantur publice, non a presbyteris, sed ab Episcopo administrabantur.

Si Episcopus absens fuerit. Hoc est, etiam si Episcopus absens fuerit, presbyterum, quantumvis pœnitentis morte absumi extinguique videatur, non debere Eucharistiam præbere.

Reconciliari divinis altaribus. Maximam reconciliationem esse existimandum, quæ reconciliationis altario dicitur, hoc est sanctissimo Sacramento, quod omnes testantur canones. Quod enim attinet ad minimam reconciliationem, id est ad simplicem absolutionem & communionem, eam omnes Presbyteri inconsulto Episcopo in necessitate conferre poterant: maximam vero, quæ in subministranda Eucharistia posita erat; vel in necessitate, solus Episcopus.

Consulere Episcopum. Hoc est, Presbyteri esse has partes & officium, ut pœnitentis qui Eucharistiam efflagitat, mentem & animum quo affectus sit aperiat Episcopo, qui in gradu pœnitentiae consistat: quot annorum illi imposita, quasi instar pœnæ, multa: quo dolore de peccatis commissis tangatur; quo denique sensu ac studio pietatis Eucharistiam concupiscat.

CANON II. CONCILII

CARTHAGINENSIS TERTII.

Minusque hospitibus sumptuosi existant, Quacunque incedebant hospites habebantur ab aliis Episcopis, qui ne in faciendis sumptibus nimium gravarentur, cavetur hoc canone.

CANON IV. CONCILII

CARTHAGINENSIS TERTII.

Ut Levita & virgines ante viginti quinque annos non consecrentur.

Item placuit, ut ante viginti quinque annos atatis, nec Diaconi ordinantur, nec virgines consecrentur. Et ut lectores populum non saluent.

Vetus ille mos invaluerat, ut non Diaconi, sed lectores Epistolas & Evangelia in solemnibus Missæ sacrificio pronuntiarent: id autem patet ex can. 8. Carthag. 4. epist. 4. lib. 2. S. Cypriani, editionis

nis antiquæ : *Ab officio lectionis incipiat , quia & nihil magis congruum voci , quæ Dominum gloriosa predicatione confessa est , quam celebrandis divinis lectionibus personare post verba sublimia , quæ Christi martyrium prolucata sunt : Evangelium Christi legere unde martyres sunt .* Et constitutionibus , quæ sancti Clementis esse dicuntur , cap. 22. lib. 8. *Cui Scriptura sanctæ ad legendas eas populo suo committuntur* : Item , can. 2. Tolet. 1. *Vel inter lectores ita ut Evangelia & Apostolum non legat .* Antequam autem Evangelii pronuntiandi initium faceret olim lector , elata voce proferebat , *Pax vobis* , perinde atque hodierno die Diaconus dicit , *Dominus vobiscum* . Hoc idem Epistola divi Cypriani iisdem verbis probatur : *Interim vobis hoc die auspicatus est pacem , dum dedicat lectionem* , quibus Divus Cyprianus verbis allocutum & salutatū populum ait Aurelium , cum primo ei Evangelii recitandi potestas esset facta , & pacem & benedictionem Christi Domini fidelibus condonasse : lingua autem Tertulliani & apud Cyprianum *dedicare* est adire , seu inchoare . Antiquos vero Patres caterosque auctores de divinis officiis , hanc ceremoniam seu usum dicendi , *Pax vobis* , vocasse divinam salutationem , & ab Ecclesia usurpatam , ad pacem Christi populo impertiendam , nemini dubium esse potest , cum in Patribus frequens sit , & tota Ecclesia pervulgatum . Innocentius epistola octogesima sexta in fine . *Non licet Presbyteris coram Episcopo populum benedicere aut salutare* : & ab Optato id liquido etiam confirmatur lib. 1. Patribus ergo visum est placere , isto canone , ne amplius lectores populum salutent : hoc est ex pronuntiatione Evangelii , *Pax vobis* , posthac non usurpent nec offerant .

Ratio quæ movit Patres ut illud mutarent , & lectoribus potestatem illam quam hactenus retinuerant , adimerent , hæc fuit , quod illa amplior & major esset , quam ut lectoribus concedi eam oporteret . Et vere post illud Concilium tanti fuit ea frui , ut eam a Diaconis & presbyteris eodem Concilio postea eripuerint ; quin experientia ususque docuit eos non posse nec solere dicere *Pax vobis* , tantumque Episcopum videri omnino dignum cui cum Missæ sacrificium offert pronuntiari liceat . Optatus Milevitanus inter præcipua Episcopo-

Arum officia & munia hanc potestatem salutandi populum adnumerat libro 1. circa finem .

Huc accedit quod antiquitus solus Episcopus donorum Christi Domini , eorumque quæ ab eo ad Ecclesiam transmissa essent , dispensator diceretur . Propterea voluerunt pacem illam , quam Christus Dominus pronuntiavit : *Pacem meam do vobis , pacem meam relinquo vobis* , tribui & restaurari ab Episcopo fidelibus , cujus legitimus esset dispensator , non autem lector . Præterea id contingit , quod primis sæculis per raro ab Episcopo pax illa , nisi cum magni beneficii ac privilegii causa id fieret , dari consuevit . Ejus rei , credo , causa benedictio illa auctoritasque Episcopo reservata fuit : sed addi potest , nomine pacis , aliud nihil portendi , quam Christi Domini cum suo populo consociationem , unitatem , & quandam communitatem , eumque cui hæc impertitur pax , corporis Christi membrum esse quoddam cum eo quam conjunctissimum : adeo ut cum diceretur *Pax vobis* , id ita accipiendum , ut in quos conferretur pax & benedictio , ii esse in vera communione censerentur ; id autem jus & potestas in solum cadebat Episcopum , ejusque erat cura & negotium quam solertissime dispiciendi , cui pacem illam tribueret . Qui igitur a communione atque cœtu sejunctus esset , modo ab Episcopo sibi dici audiret *Pax tibi* , in gregem mox fidelium restituebatur : quod factum cum singularis esset potestatis , ad solum Episcopum transferebatur , & lectori ipsi eripiebatur . Quod si ante illum editum canonem quis contendat id auctoritatis lectori permissum ; idcircoque primis temporibus ritum illum , modumque usurpandi *Pax vobis* , non tantam vim auctoritatemque complecti solere : Ad id facilis responsio , lectores ipsos priusquam in suggestum , aut pulpitum conscenderent , ab Episcopo id juris impetrasse , tamen postea , quamvis de nutu arbitrioque Episcopi penderet , aliquanto amplius atque majus quam ut Lectoribus , Subdiaconis , Diaconis & Sacerdotibus concedi placeret , judicatum est . Omninoque mihi persuadeo , non dicam Lectorem , sed ne Episcopum quidem ullum ausum fuisse , neque excommunicato neque Pagano , neque Catechumeno dicere *Pax tibi* , quod iis verbis ad Christi corpus aggregari dicerentur . Tædet me pigetque tam sæpe explicare .

plicationem Græcorum vellicare, qui hunc canonem in sarragine Græca, ita explicant, *Prohibitum est autem lectoribus ne dum ministerio suo funguntur ad populum convertantur & adorant, ut qui solos tunc debent sacerdotes & Antistites adorare, & non laicos qui in Ecclesia congregantur: ipsi enim sunt sacrati, populus vero procul est a sacerdotio & consecratione, ac ipse potius lectores adorare deberet propter ministerium eorum: quæ quomodo possint sensui satisfacere judicabit lector.*

CANON V. CONCILII

CARTHAGINENSIS TERTII.

Ut sacramentum Catechumenis non præbeatur.

Item placuit ut etiam per solemnissimos paschales dies sacramentum Catechumenis non detur, nisi solitum sal: quia si fideles per illos dies sacramentum non mutant, nec Catechumenis oportet mutari.

Nemini dubium esse potest Catechumenis sal fuisse datum, non in baptismo, & in baptismi ceremoniis, sed & ex quadam consuetudine in missa, festis quoque diebus, quo paulatim ad aliquod mysterium ipleundum assuescenti non gravarentur Eucharistiam sumere: nam ex auditoribus de divinis officiis id perspicuum est. Præterea Audientibus qui longissime aberant a baptismi ceremoniis, propterea sal non eo nomine tributum aut acceptum ab iis legimus, ut ritus Baptismi explerent & perficerent, videlicet ut hunc ritum explerent qui his verbis describitur, *interrogat nomina eorum, & ponit de ipso sale in os ipsorum: qui ritus in fine seu exitu Catechumenatus contingebat; sed ut aliquam sacramenti speciem formamque quasi exhiberent; ut hoc tanquam signo edocti atque instructi, reconditum aliquod in Missa latere mysterium crederent. Item & illud exploratum, aut saltem ab omnibus admittum Catechumenis quandoque panem benedictione ipsa insignitum, aut mel fuisse porrectum: quod ex his Divi Augustini verbis quidam asserunt, lib. de peccatorum merit. & remiss. cap. 6. *Quod accipiunt, quamvis non sit Corpus Christi, sanctum est tamen & sanctius, quam tibi quibus alimur; quia est**

sacramentum, qui quamvis non dicat esse panem benedictum aut mel, tamen facile est conjicere de iis verba fieri, quod eam rem quam non nominant, cibis quibus sustentamur comparat, & sacramento, quod de pane consecratur.

Ex his quidam huic canoni hanc sententiam tribuunt, diebus festis quos ordinarios & simplices vocamus, non nisi sal Catechumenis tanquam symbolum pignusque sacramenti, atque adeo unionis & consociationis quæ cum Ecclesia esse poterat, præbeatur: diebus autem celeberrimis ac religiosissimis, ut puta Paschatis, Natalis Domini, aliisque ejusdem generis porrigatur offeraturque panis benedictus aut mel: quo illis quam proxime ad Eucharistiam aspirare liceret & sacramento quodam uti, quod vi & efficacia plus quam quod sale contineretur, polleret.

Quia festis non extraordinariis, sed simplicibus, cum non sit Ecclesiæ mos ac consilium ut fideles Eucharistiam sibi sumendam intelligant: sed tantum panem benedictum, Sacramenta non sunt mutanda Catechumenis, hoc est, mel aut panis benedictus loco salis non est eis dandus, quia fidelibus sacramenta non mutantur.

Itaque per solemnissimos Paschales dies, non ipse Paschatis dies subintelligendus neque octo dies illi qui immediate & consequenter succedunt: sed illi dies qui inter Paschatis & Pentecostes tempus interjecti sunt & interpositi. Nonnulli igitur per manus transmissam hanc consuetudinem pertinaciter retinebant, ut illis diebus Catechumenis panem benedictum dividerent: quod quidem canone isto emendatum, & additum, ut non nisi *solitum sal* daretur: quia per illos dies Eucharistia fidelibus non tribueretur.

Sed vereor ne hæc satis firma sit explicatio, nam quamvis olim ab ea non longe abfuerim opinione, tamen mihi semper incescit quædam suspicio fidelibus & Catechumenis nihil unquam commune fuisse, neque veterem illam disciplinam pati potuisse, ut ex eodem pane benedicto utrique fumerent, eundemque pro sacramento haberent. Præterea verisimile est eos olim solemnnes illos quinquaginta dies inter Pascha & Pentecosten Eucharistiæ sumptione celebrasse, Eucharistiaque festos eos fecisse & consecrassse.

Nonnulli illius canonis hanc esse sententiam

tiam credunt, non debere Catechumenos propria ordinis sui ac status sacramenta mutare, neque aliquid præter sal accipere. Quia fideles sua non mutant sacramenta, & diebus omnibus Eucharistiam usurpant: sed si bona fide hunc Canonem ejusque mentem & sententiam velimus accipere, & interpretari; hæc explicatio non minus erit submovenda quam proxima. Verba enim canonis innuere videntur fidelibus & Catechumenis hæc sacramenta pro tempore mutari potuisse. Quid enim aliud hæc sonant verba. *Quia si fideles per illos dies?* Per alios igitur fideles mutare poterant sacramenta. Item *per solemmissimos Paschales dies*: aliis igitur diebus alia non ventantur Catechumenis dari mysteria.

Quapropter si cuiquam hæc explicationes non ita vero affines esse videantur, aliam substituam, sed ita conditam, quæ hanc nauseam possit adimere. Oblationes fidelium, panis puta, vini, olei, mellis, lactis & similes, sacramenta a Patribus vocantur. D. Innocentius. *Non longe portanda sunt sacramenta.* D. Augustinus. *Quod accipiunt Catechumeni sacramentum est*: quod scilicet, ex iis oblationibus panis præferitum & vini, partes quædam benedictæ circumferrentur, ut a singulis delibata speciem aliquam communionis & mysterii repræsentarent. Ex iis igitur desumebantur minuta illa sacramenta, quibus Catechumeni initiabantur; mel puta, lac, sal, & similia, quæ eorum essent sacramenta quibusve resecti ad Eucharistiæ fidem paulatim erigerentur. Nefas quippe erat quicquam illis sacrum aut religiosum porrigere quod ex fidelium oblationibus non esset desumptum. Itaque sal, quod eorum esset præcipuum sacramentum, ex ejusmodi fidelium oblationibus consecrabatur, neque ex privato, aut a fidelibus non oblato sale Catechumenorum sacramenta recte conficiuntur. Cætera quoque (ut ex canone 24. Carthagenensis 3. licet colligere) mellis & lactis sacramenta, quibus donabantur Catechumeni, ex iisdem fidelium oblationibus sumebantur: (a) *Primitiæ autem sive mel, sive lac offerantur uno die consueto ad infantium mysterium.* Et si maxime ad altare offerantur, propriam tamen habeant suam benedictionem, ut a Dominici corporis sacramento sejungantur.

A Volunt igitur Patres præter salis solitum sacramentum nihil aliud per illos octo solemmissimos Paschales dies porrigi Catechumenis, quod scilicet illis diebus mel aut lac non offerretur a fidelibus, ex quibus consecratio sacramentorum mellis & lactis posset fieri: id enim *fideles sacramenta non mutant*, intelligo, fideles illis diebus non mutasse oblationes suas, nihilque aliud præter panem & vinum obtulisse. Neque huic obstat explicationi quod iisdem ipsis diebus fideles non magis sal, quam mel offerrent: quia cum esset solitum Catechumenorum sacramentum, quemadmodum docet canon, oblatum alias a fidelibus, & consecratum in Missæ sacris, in eum usum poterat reservari. Mel autem & lac cum non essent solita eorum sacramenta, neque possent reservari. Mel autem & lac cum non essent solita eorum sacramenta, neque possent reservari, ex iis quæ eodem die offerrentur debebant desumi & consecrari. Sacramenta igitur non sunt mutanda Catechumenis, hoc est mel & lac illis diebus non sunt eis danda, quod a fidelibus non offerrentur, ex quorum oblationibus sacramenta Catechumenorum essent accipienda. Ut hæc explicatio sensui omnino satisfaceret duo essent probanda. Per illos solemmissimos octo dies, præter panem & vinum nihil obtulisse fideles: mellis denique & lactis concordiam alio tempore, quam in ipso baptismo, festis videlicet diebus pro sacramento Catechumenis oblatam fuisse; sed ea Observationum lib. 2. Observatione ultima explanantur.

CANON XXXII. CONCILII

CARTHAGINENSIS TERTII.

Ut presbyter, præter iussa vel absentiam Episcopi, non reconciliet pœnitentes.

E *Ut presbyter, inconsulto Episcopo, non reconciliet pœnitentem, nisi absente Episcopo, & necessitate cogente. Cuiuscunque autem pœnitentis publicum & vulgatissimum crimen est, quod universa Ecclesia noverit, ante absidem manus ei imponatur.*

C Anon hic in illa rapsodia & farragine Græca Conciliorum Carthagenensium reperitur: in quem Zonaras & Balsamon

F f 2

com-

(a) Ita antiqui codices.

commentario edito multa afferunt: sed tantis implicata offusque tenebris, ut cum inter se pugnent & dissentiant, germanum, & genuinum sensum non attingant; imo inter se discrepantes, potius illum obscurant & pervertant. Nam quod ad primam partem attinet, qua Sacerdotibus non licet, sine consensu, imperioque Episcopi, poenitentes in gratiam recipere, non liquido satis, qua de reconciliatione agatur, interpretantur: neque quam ad rem, canon iste revocetur, aut quorsum scriptus sit, aperiant. In illo autem poenitentiae quasi cursu, duplex absolutionis & reconciliationis genus reperiebatur, prima & ultima, seu minor & major (ita enim a Clemente distinguuntur & vocantur libro tertio capite decimo) minor, in fine tertii gradus, altera in calce quarti concedebatur: hanc Sacerdotes nunquam, vel si poenitenti imminenti interitus dies instaret, inconsulto Episcopo, ejusque injussu largiebantur, id confirmante 13. can. Concilii Nicæni & 4. Conc. Carthag. tertii. In remotissimis disjunctissimisque ab Episcopo locis ac regionibus, in quibus deesse poenitentium copia non poterat, quarto gradu exacto, cohibebantur aut ad Episcopi sedem propriam se conferre, aut curiones hanc ab Episcopo potestatem acceperant, aut Chorepiscopi reconciliationem redintegrabant, aut ad extremum Episcopatus modicis finibus ac terminis circumscribebatur. Quod si quis, in loco qui ab Episcopo procul distaret, in morbum incidisset suæ poenitentiae tempore, satis erat ei ad salutem reconciliatio simplex: non igitur de reconciliatione Sacramentis & altario in illo canone verba sunt. Nam cum necessitatis ratio urgeret, vel sacerdotibus illa potestas non concedebatur: sed de minori & prima illa sermo institutus est, quam ne presbyteri quidem ipsi, nisi cum necessitas ipsa vim afferret, & absente Episcopo, conferre poterant: cujus facti atque actionis hæc est ratio. Omnium peccatorum lethalium indicta quædam & imposita poenitentia (quorum enim tot exarati canones, in quibus, singulis peccatis poenam constituunt, tot annorum & cruciatuum? Canones illi significarunt, an vero usquam declararunt, de peccatis se solum loqui, quæ essent publica; non vero de his quæ cognitione remota fuissent ac secreta?) quare eorum absolutio & relaxatio in Ecclesia fiebat?

Anaque enim cuiquam obscurum, aut inauditum esse potest, omnia quæ in Ecclesia gererentur, quæque tandem hodie sunt presbyterorum munia, nihil inquam horum, reluctante Episcopo, potuisse administrari: pleni sunt harum rerum canones, qui hoc ipsum quod dico corroborant, ne baptismum quidem sine Episcopi permisso, presbyterum conferre potuisse. Sed neque existimandum est eam fuisse canonis illius vim, atque sensum, ut presbyteris non licuerit cum Deo in gratiam eos revocare ac reducere, qui levissimis quibuldam peccatis, quæ venia digna vocamus, se contaminassent: non autem si in gravissimas, quæ per canones severius castigantur, noxas incurrissent. Nam ejusmodi peccata, quibus venia tribui facile soleret, presbyteri sine Episcopi consensu imperioque absolutione data, delete poterant.

Quod ad ultimam canonis partem pertinet interpretes inter se aperte dissident, atque pugnant. Zonaras enim videtur eam manuum impositionem cogitare ac præscribere, qua poenitentiae copia faciendæ fieret: ait enim *extra Ecclesiam manus imponi, & in ordine poenitentium, ut extra sacros ambitus in statione flentium consistant, collocari canon jubet*: ea enim impositione poenitentes redigebantur in ordinem flentium, primoque in gradu versari, aut hæere primum dicebantur, in quod positi ad Ecclesiæ januam, seu portam lamentari, & plorare viscebantur. Balsamon aliam quandam hujus canonis intelligentiam esse ratus, ait gravia atrocioraque peccata extra Ecclesiam clam omnino remittenda, ne si palam, coramque Ecclesia in conspectu & oculis omnium defigerentur & condonarentur, fideles quasi quodam injecto scandalo commoti perturbarentur. Cæterum videtur in ea esse sententia, ea mediocri quadam poenitentia, esse vindicanda. Canonis tamen hujus veram hanc sententiam esse censeo, si unde omnium fidelium exulcerantur animi, quod quidem omnium oculis pateat, peccatum crimenque atrocissimum patratum sit, omnino esse præstandum, ut a quo id admissum est, is præter communem aliorum consuetudinem atque morem, supplicio quodam exquisito, quod pro exemplo sit, poenas luat: sed ita, ut ne transversum quidem unguem discedat a præscripto ceremoniarum, aut asperitatum, quæ tertio gradu comprehen-

duntur, in terram sese abjiciat, crebra illa Anon autem de ea quæ in ipso limine Ecclesie, qualis erat impositio manuum, quæ dabatur *jus pœnitendi*. Quod ad Balsamonis explicationem spectat, eam ipsam canonis ipsius per se lectio refutat, ac repellit, qui tantum abest, ut extra Ecclesiam absolutionem dandam percipiat, ipsosque pœnitentes lenius tractandos, ut eos ipsos novo quodam modo, qui gravioris supplicii exemplum præbeat, excruciantos decernat. Sed & unica ratio satis momenti ac ponderis, ad id quod volumus probandum haberet, videlicet si privatim, & non palam absolverentur, levissimaque pœnitentia irrogaretur: ea re in Ecclesiam gravius damnum, & detrimentum potius importari posse, quam si publice omnibus spectantibus, absolutionis gravius damnum, & detrimentum potius importari posse quam si publice omnibus spectantibus, absolutionis gratia donarentur; divulgato quippe flagitio & ante oculos omnium constituto, qui fieri potuisset, ut cum criminis artifex, auctorque ad sacram Synaxim se compararet, non omnium fidelium animi commoverentur, & magnopere conturbarentur, si constaret publicam illum pœnitentiam effugisse, ejusque sceleris tam brevi tempore veniam impetrasse? Neque aliter est de sententia canonis ac diximus sentiendum: idemque esto de pœnis, ceremoniisque tertii gradus judicium, ut quo testatior & illustrior illorum pœnitentia, in excelsis & edito quodam loco, qui ante absidem ducebatur, pœnas impositas sustinere.

Quæcunque tandem sit hujusce vocis *ante absidem*, notio & significatio, certum est hujusce canonis mentem esse, ut eorum gravissimorum criminum pœnitentia & purgatio, in omnium oculis constituantur, exemplique cujusdam vim, rationemque propositi subeat. Nec video cur non ea ratione explicandus sit canon ille, ommissa illa ac posthabita tot dissimilium explicationum mole supervacanea.

De impositione manuum non agi, aut tractari, qua pœnitentia permittebatur, quemadmodum Zonaras sentit, notius est, quam ut explicationis majoris indigeat, quod passim atque vulgo imponebatur extra Ecclesie septa; & quidem excommunicas, quibus ingredi templum non liceret. Plane necessitas postulabat, ut Episcopus pœnitentiae copiam illis impositione manuum faceret, non in ipso templo: sed in ipsius auditu introituque, aut sane domi suæ. Ceterum quis non hoc concedat, ut verissimum, quod in eo canone decernebatur, id præter modum, moremque communem excogitatum ad causam sceleratorum maximorumque peccatorum hominum distinguendam, eorumque pœnitentiam diversam ab aliis. Præterea neque in primo, neque in secundo gradu, proprie pœnitentiae aliquis erat usus, neque complectebatur satisfactionis admittendæ pœnas, ideoque probabile est, & id rationi consentaneum de tertio gradu disceptari: sed & de impositione manuum, quæ adhibebatur;

CANON XXXIV. CONCILII CARTHAGINENSIS TERTII.

De baptizandis agrotis, qui jam loqui non possunt.

Ut agrotantes, si pro se respondere non possunt, cum voluntatis eorum testimonium sui dixerint, baptizentur. Similiter & de pœnitentibus agendum est.

HOc est, si, ut quandoque fit pœnitentiae tempore, pœnitens aliquis gravi morbo confictari cœpit, sic ut adversa ei valetudo vocis usum adimat, absolvendus omnino videtur, eique reconciliationis gratia impertienda, ex epistola D.

Leo-

Leonis 89. c. 76. 1. Carthaginensis 20. A
 Arausiaci 1. primi Vasisensis 2. At est discrimen aliquod inter pœnitentes, & eos quos violentia morbi, ante baptismum oppressos, interceperit, solum enim absoluebantur pœnitentes, quibus ex improvviso morbi gravitas vocem intercluserat; modo constaret eos ut a peccatis relaxarentur ante contendisse: propterea quod cum se pœnitentiam peracturos vovissent, credibile est eos, & mentem illam atque voluntatem non immutasse, sed in ea perstitisse. Id colligitur ex duodecimo secundi Concilii Arelatenfis, ex secundo primi Vasisensis, & ultimo Epaunensi. Quod si forte e vita decessissent, antequam eis frui absolutione licuisset, non est recusandum, quin per eosdem canones post eorum mortem in Ecclesiæ communionem vocarentur. De baptismo autem aliud sentias: necesse plane erat, ut si Gentili daretur, is ante baptismi desiderio se quodam ejus percipiendi teneri præ se tulisset. Catechumenum quidem non crediderim in id discrimen vocatum, ut de ejus baptismo dubitaretur, quamvis morbus loquendi facultatem ei præripuisset; quod ejus animus, voluntas & cupiditas toto Catechumenatu nemini non cognita, dubitationem omnem de dando Baptismo tolleret: secus in alio qui Catechumenus non esset, exploranda ejus erat voluntas atque sententia. Uno verbo idem erat de Catechumenis & pœnitentibus judicium. Nam quamvis obmutuissent, & tam præcipiti valetudine, ut ne quidem baptismi aut absolutionis petendæ spatium habuissent, absoluebantur tamen, & baptizabantur. Gentilibus, aut excommunicatis & Apostatis non eadem gratia: nam neque adjuvabantur ab Ecclesia, neque his sacramentis, nisi ea petiissent, aut nutu, aut signo se petere ostenderent, donabantur.

CANON LXXVIII. CONCILII

CARTHAG. TERTII.

De Pœnitentibus, si post viaticum supervivunt.

Pœnitentes qui in infirmitate viaticum Eucharistiæ acceperint, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.

Quo Canon iste enucleatius illustretur, duo maxime in memoriam redigenda, quæ ex usu & consuetudine antiquæ Ecclesiæ gerebantur: quorum primum erat complures canones reperiri, quibus sacerdotes monebantur, nunquam ut pœnitentibus qui tempore pœnitentiæ morte opprimerentur, absolutionem non imperitarent, tamen non eam, ad eum quem sibi proposuerunt exitum protulissent; ea tamen conditione, ut cum pristinam valetudinem recuperaverint, seque e morbo recrearint, illico intermissam pœnitentiam repetant, in eoque gradu, in quo eos vis gravisque morbi afflixerat, consistent. Alterum est Ecclesiam ipsam ægrè admodum eo perductam, ut pœnitentibus, cum abundum illis esset e vita, Eucharistiam ipsam sumendam exhiberet: cum tamen æque se propensam ac proclivem ad absolutionem communicandam demonstraret. Concilio namque Nicæno & 2. Carthag. sacerdotes prohibentur Eucharistiam pœnitentibus, qui dum pœnitentia exercentur ex hac vita exeunt, condonare, ejusque rei perficiendæ facultatem ad Episcopum revocant, ea conditione, ut perdiligenter pœnitentis vitam, atque facta, quandiu in pœnitentia fuerat, explorarent, & expenderent: Ita natura comparatum erat, ut qui pœnitentes extra fines, terminosque regionis illius, quæ Episcopi subjecta potestati imperioque non esset, extremum vitæ spiritum effunderent, hujus gratiæ beneficio carere cogerentur: causæ rationesque hujus disciplinæ alibi commemorantur.

In illo igitur canone agitur de pœnitentibus, qui non modo peccatorum veniam antequam præstituta pœnitentiæ tempus percurrissent, atque adeo tertium gradum attigissent, obtinuerant: verum etiam, qui hoc uno singulari Episcopi beneficio affecti Eucharistiam sumperant: qui morbo post

bo post recreati relevatique gravate addu-
cebantur, ut poenitentiam prosequerentur,
& ad tertium gradum reverterentur: qui
probo sibi futurum ducerent, atque etiam
laboriosum, ut quotidie se ad terram pro-
sternerent, palamque intuenti populo ac
frequenti concursu illas manuum imposi-
tiones subirent. Visum est igitur Patribus in
eo Concilio; ut poenitentes sacro etiam-
num pabulo refecti recuperata pristina va-
letudine, non declinandas sibi esse putent
manus illas in tertio gradu impositiones.

Atque hic Canon aliquanto aliquid am-
plius complectitur, quam ceteri Canones,
qui ea de re disputant, & quod æquum est
definiunt: statuunt quippe, ut postquam
absolutionis viaticum essent adepti poeni-
tentes, ad eundem sibi gradum reverten-
dum arbitrentur, in quo morbi gravita-
te vexari cœpissent, non autem quod fa-
cto opus esset, decreverant, si una cum
absolutione ad sacram Eucharistiam acce-
ssissent; quod hoc Canone abunde est expli-
catum & declaratum. Rationes poeniten-
tium qui poenitentiam accepta Eucharistia
resumere nollent, non erunt, ni fallor,
injucundæ. Primum exemplum Catechu-
menorum ad eam rem maximum pondus
habere poterat: non enim defunt Canones,
qui si forte aut ex improvviso, quis Cate-
chumenus tempore mysteriorum in tem-
plum ingrediatur, Eucharistiaque, & sa-
crificii aliquam hauriat notionem, vel Ca-
techumenatus nondum absoluto tempore,
ab illi posse eum confirmant, & asseverant:
quod non esset dubitandum, quin a Deo
ad tantum bonum, beneficiumque accipien-
dum vocaretur, cum ei liber ad sanctua-
rium aditus patuisset, sacramenta illa, alia-
que ab oculis Catechumenorum remota my-
steria aspexisset: quanto magis poenitentes
qui non solum Eucharistiam viderant, sed
sumplerant, poenitentia molestiis levare de-
berent. Ad hæc non est diffidendum Eu-
charistiam fuisse poenitentia quasi ac Ca-
techumenatus finem, omniaque pœnarum,
ac cœremoniarum genera, quæ alio atque
alio gradu suscipiebantur, non nisi eo spe-
ctasse, ut quam Christiani dignissimi Eu-
charistia redderentur. Id enim nisi sibi
proposuissent, non quartus illis poenitentia
gradus constitutus esset: poenitentesque ter-
tio gradu exacto, cum reliquo grege fide-
lium consociati conjunctique sublato quo-
vis discrimine vixissent. Par ergo videba-

tur, ut qui poenitentes Eucharistia potiri
primum cœpissent, ii poenitentiam repete-
re non amplius cogerentur: sed ea dimissa
conquiescerent, cum id tandem essent ade-
pti, cujus causa poenitentiam subiissent.

Canonem istum de impositione manuum
explicandum esse, quam tertii gradus poe-
nitentes quotidie suscipiebant, dubitandum
non est: quia non de illa impositione ma-
nuum, qua dabatur poenitentia intelligi
potest, cum ea semper initio ingressus ad
poenitentiam daretur: ii autem de quibus
in illo canone agitur, eam suscepisse di-
cantur, poenitentesque nominentur: ne-
que vero de duplici manuum impositione
tractatur, per quam duplex reconciliatio
maxima & minor concederetur, cum quo
tempore morbis vexarentur, utramque re-
cepissent: quandoquidem Eucharistia se pa-
verant, quæ poenitentibus non porrigeba-
tur, nisi ante reconciliati altario, & my-
steriis, ut vocant, absolutique fuissent:
quater autem impositio manuum est facta
in omni poenitentia: quare non nisi tertii
gradus poenitentia manus impositio relin-
quitur; quæ sumi possit ad istius canonis
interpretationem, cum alia tres non in
ejus explicationem cadere aut quadrare
possint.

Viaticum Eucharistia. Quia aliud viati-
cum erat quod poenitentibus in ipso mor-
tis articulo dari solet, atque id absolu-
tio, vel simplex reconciliatio dicebatur: quo
viatico, ubi convaluerant, accepto, dubio
procul illis erat ad eum poenitentia gradum
remigrandum, in quo ante morbum rese-
derant: quare hoc canone addiderunt Pa-
tres, *Eucharistia*, hoc est, etiam si Eucha-
ristia viaticum (de alio enim non erat du-
bium) acceperint.

Non se credant absolutos. Hæc non ita
explicanda non se putent recepisse absolu-
tionem a peccatis, vere enim eam erant
adepti, quandoquidem Eucharistiam sum-
plerant: sed ita id interpreto, non se pu-
tent suæ poenitentia satisfecisse, non se
putent Deo satisfecisse, & peccatis debitas
pœnas expunxisse: quamvis ab iis se abso-
lutos, & ad sacram accessisse mensam cla-
mitent. Ad tertium enim poenitentia gra-
dum resilire atque redire oportet eos, ut
manuum impositionibus purgentur: satisfac-
tionem debitam exolvant, & expleant:
iisdem asperitatibus forti animo exhaurien-
dis perficiendisque, quæ in tertio gradu
præ-

præscribebantur, gratos se charisque Deo A
præbeant, omnemque peccati labem,
quam contraxerant, eluant.

CANON LXXX. CONCILII

CARTHAG. QUARTI.

De manus impositione super pœnitentes

Omni tempore jejunii manus pœnitentibus a Sacerdotibus imponantur.

Perspiciuum est in eo canone de Pœnitentibus tertii gradus sermonem institui, deque impositione manuum, quæ eorum gratia in solemnibus & publicis missæ sacrificio parabatur: non autem de aliis pœnitentibus, aut aliis manuum impositionibus, quarum beneficio, aut absolutio, aut major reconciliatio, aut pœnitentia denique tribueretur: quia alio quodam Canone videre est pœnitentium ordinarias ac usitatas reconciliações circa Paschales, non autem jejuniorum dies constitutas. Pœnitentiam quoque nemo potuit dubitare, quovis tempore, quotidieque suscipi posse: noxasque suas confitentibus, adeoque sibi eam concedi postulantibus, quodvis tempus fuisse obvium. Sed quia olim apud majores nostros in more atque instituto positum fuit, toto illo tempore, quod interjectum erat inter Catechumenorum missam, & fidelium pœnitentibus tertii gradus manus imponere, eorumque causa, aut gratia, certas precationum formulas concipere, diebusque jejuniorum integrorum, nullum omnino missæ sacrificium instituere. Verisimile est ideo aliquos pœnitentibus manum admovisse, quod illa temporis ordinis ratio, quæ illam manuum impositionem postulabat, omisso illis diebus missæ sacrificio, non occurreret. Vel forsitan (id affirmare non ausim) quod Catechumeni & pœnitentes primi & secundi gradus, diebus illis jejuniorum, quæ integra dicebantur, Ecclesiam non adirent, cum nulla Catechumenorum missa diceretur. Idcirco non compertum erat, utrum tertii gradus pœnitentes iis absentibus, adesse cogerentur, quod fieri jubet canon.

Omni tempore jejunii. Quia erant semi-jejunia & jejunia integra: jejuniorum dies pleni: quidam non pleni, quales essent stationum dies: in his nulla erat dubitandi

ratio, quin manus imponerentur pœnitentibus, & purgarentur, quod in illis jejuniis, quæ non ad noctem usque proferebantur, missa fieret, paulo antequam jejunium terminaretur, & ita ordo qui servandus erat, tempusque imponendi manus tertii gradus pœnitentibus, non mutabatur, nec cuiquam ea res incerta erat, aut dubia, sed si quæ dubitatio fuit, ea ad dies jejuniorum integros revocabatur, quod in iis nulla missæ celebrandæ mentio esset.

CANON LXXXII. CONCILII

CARTHAG. QUARTI.

Ut pœnitentes semper genua flectant.

Pœnitentes etiam diebus remissionis genua flectant.

Dies remissionis. Festi dies sunt, & Dominicæ omnes, quinquagintaque illi dies a Paschate ad Pentecosten, ita dicti vocatique quod publicæ lætitiæ addicti essent, partim ut memoria Resurrectionis Domini nostri celebraretur & repetetur, partim ut debito cultu ac religione prosequerentur diem illum, quo sacro se Eucharistiæ participes fuisse lætabundi gestirent. Jam vero ita pii cum essent, religione se ea obstringi putabant, ut communem illam publicamque lætitiā non dicam imminuissent, aut infringerent; sed nec iisdem diebus quod ita ferret consuetudo, solerent abstinere a cibis, seu jejunare, Deo genibus nixi supplicare, aut ulum mœroris, aut asperitatis signum edere. Propterea Tertullianus lib. de corona militis, immunes vocat: *Eadem immunitate a die Pascha in Pentecosten usque gaudemus.* Et sanctus Hilarius Hymno illo, qui ejus esse dicitur, quique die Pentecostes decantari consuevit. *Quo lege fit remissio.* Concilium Nicænum can. 2. eidem rei consentit: hujus vero gaudii publici & lætitiæ gestientis, quæ omnium animos occupavit, luculentum testimonium affert Tertullianus, cum ait, paganos, id de Christianis judicasse ac confirmasse ab iis divinos honores esse Soli decretos, ac persolutos, quod diebus dominicis Christianos omnem luctum mœroremque posuisse dicerent, incredibilique lætitiā perfusos viderent: *Æque si diem Solis lætitiā indulgemus alia longe ratione, quam religione Solis.*

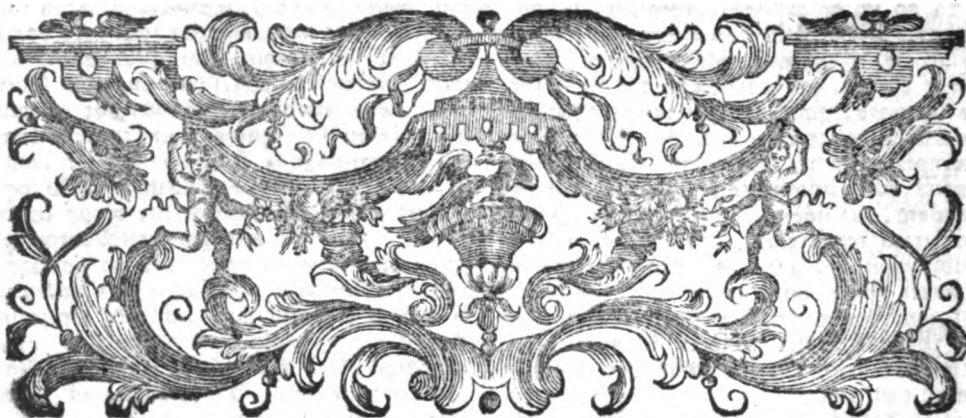
In eo

In eo igitur canone decernitur, ut poenitentes diebus festis non aliter orent quam in aliis; & quamvis fideles stantes iisdem orent diebus, eos tamen genibus flexis orare oportere; quod tempus poenitentiae tradendum esset cum continua, & non interrupta corporis animique afflictatione, neque pari immunitate æquum esse eos gaudere, qua fideles, qui illis diebus omnem tristitiam remitterent. Reliquum illud est, dubitationem, aut admirationem cuiquam moveri posse, quid causæ sit, cur supplicii, aut poenæ nomine constitueretur olim in veteri Ecclesia, preces fundere projectis ad terram genibus cum Deo supplicarent; cum debitus supremo illi numini cultus & honos, qui a creatura expectandus sit, aut decernendus, non alius major esse possit, quam aliquem genibus nixum orare. Tamen id memoriæ proditum est, cum Ecclesia in assonito esset, ita loquitur Tertullianus, aut turbulentissimæ quæ-

Adam persecutionum tempestates ac turbines Ecclesiam conquassarent, aut vero etiam durissimo illo tempore Dei ipsius benevolentiam gratiamque conciliare cuperent Christiani, portentumque aliquod, aut miraculum a Deo extorquere, ut puta in summa & formidanda siccitate pluviæ: quod in exercitu castrisque Imperatoris Antonini contigit, cum milites siti prope confecti enectique in Germania extinguerentur - memoriæ inquam proditum ac consignatum monumentis historiarum, Christianos in genua procumbentes, Deum Optimum Maximum exorasse, ut quem sibi animo proposuerant, precum ac supplicationum sortirentur exitum. Tertullianus ad Scapulam, *quando non geniculationibus ac jejunationibus nostris siccitates sunt depulse?* Atque hæc est ratio, cur cum dare se hilaritati Christiani vellent, geniculationes omitterent, quibus tamen utebantur, cum a se poenas reposcerent.

Finis Notarum in varia Concilia.

G A B R I E L I S A L B A S P I N Æ I

NOTÆ IN QUOSDAM TERTULLIANI LIBROS.

NOTÆ IN LIBRUM TERTULLIANI AD SCAPULAM.

LIBELLUS hic brevitate sua Aopinio de Judæis cum Christiani odia & nihilo fecius multa notatu digna complectitur, in quibus interpretes non pauca paulo levius trans miserunt. Doctissimus Cujacius poterat meo quidem iudicio, Rhenano ignoscere, cum dixit hoc loco *Prætorium*, significare secretam domum, ubi speraret calum suum Christianis incognitum iri: perinde ut est villa in ruris secessu. Nam parum rationi consentaneum est eum in eo loco mansurum fuisse unde jus dicebat, ad quærendas adversus Christianos latebras; sed potius in aliqua, etsi non sui domini villa, ubi malum suum commodius celaretur.

Interpellatio sanguinis. Hoc est, illum a Deo admonitum castigatumque, puta aliquo sanguinis profluvio, quod Christianos inique insectaretur; quo loco interpellare idem est quod monere.

Christianum quasi tumultuosum civibus suis satisfacere dimisit. Hoc ut mea fert

exponerentur. Igitur Judæi de aliquo Christiano concive conquerebantur, quem Vestronius iis remisit, ut inter se controversias de religione componerent. Ex actis etiam Apostolorum Festus, quoniam quæstiones quasdam de sua superstitione habebant adversus Paulum, eum Hierosolymam mittere volebat, ut illic judicaretur: non poterat enim quæstiones ejusmodi enucleare Festus, ut ibidem habetur. Nam remittere Christianum, ut popularibus suis Ethnicis satisfaciat, hoc neque ulla ratione niti, neque sensum ullum dare videtur.

Et

Et statim dejectum. Ajunt interpretes dejectum eo loci sonare, dejecto animo, quasi hoc ad impediendum supplicium aliquid valuisset, aut Asper propterea majorem clementiæ opinionem inde colligere potuisset. Sed moris erat, ut de Christianis medio foro supplicium sumeretur in tabulato, quod nonnunquam catasta vocabatur, unde proverbium D. Cypriani, *a catasta ad pulpitem pervenire*. Igitur auctoris sententia est Asprum coactum satisfacere legibus, & in Christianum istum animadvertere, verumtamen ei parcere volentem levi aliqua poena contentum, de catasta & loco editiori detrahi ac demitti subito jussisse.

Nec sacrificium compulsi facere. Hæc quoque si recte intelligantur sententiam nostram confirmant. Nam in ipso pegmate coram populo aut Diis Gentilium sacra faciebant, aut pertinaciæ poenas dabant: unde Asprum laudat quod neutrum fecisset.

Pudens missum ad se Christianum, in elogio concussione ejus intellecta dimisit scisso eodem elogio sine accusatore, negans se audidit hominem secundum mandatum. Senius horum verborum facile percipietur explicatis sigillatim obscurioribus quæ occurrunt vocibus: primo *elogium* sumitur pro litis enunciatione, sive actis circa hujusce Christiani capturam factis, multaque sunt apud Jurisconsultos vocabula idem significantia, *elogium, epistole, notoria, relationes*. Vocabulum *concussio*, non exponendum est uti Pamelio & Junio placet, nec quo pacto vulgo intelligitur; cum judex per sordes & vim auctoritatis suæ indebitas, a reo seu captivo extorsit pecuniam. Ratio manifesta; nam si is qui Christianum ad Pudentem misit ab eo pecuniam extorsisset, haud dubie missum fecisset, non captivum duci jussisset, sed concussio eo loci significat, ut in lib. de fuga in Persecut. & aliis locis compluribus, duntaxat alicujus capturam, non pecuniæ extorsionem. *Sine accusatore*: Leg. *Divus de culto. & exhi. reorum*, diserte cautum erat ne quisquam puniatur ex epistolis & actis pedanei & minoris judicis, non esse utique epistolis eorum credendum qui quasi damnatos ad præsidem remiserint. Et ratio idonea est, quia non omnes ex fide bona *elogia* compertum est scribere. Et in eadem lege: *Sed quasi re integra queratur si quis erit qui eum arguat*. Interpretes hanc qui-

cis *elogium*, nec tamen animadverterunt eam integram asferre huic loco lucem ac interpretationem; propterea Pudens hunc Christianum remisit quod nemo esset qui eum accusaret, & quod acta sive *elogium* judicis Pedanei ad sumendum de eo supplicium sufficere non videbantur, non autem ut ajunt interpretes, quod spoliatus esset. *Mandatum*, puto hanc legem esse *Divus*, nam quamvis multa essent mandata Principum in gratiam Christianorum, qui aut priore, aut sequenti tempore principatum obtinuerunt, ut pote illud Trajani apud Plinium, Adriani apud Justinum & Eusebium, & Antonianorum apud eosdem. Sed ad hæc verba Tertulliani, non tam peculiariter accommodari possunt, quam id quod mandatur lege *Divus*. Senius igitur hujusce loci est Pudentem (qui Christianis favere optabat) cum videret neminem accusare hunc Christianum, nullas in eum esse probationes, nisi relationes ejus a quo mittebatur tantum, ne interrogare quidem illum sustinuisse, dixisseque legibus vetitum esse agere contra aliquem sine accusatore: verum ut ajunt jureconsulti, *accusatione proprio nomine instituta*.

Populo furenti in os palam restitit. Populus iste cruori amphitheatrorum assuefactus, si annonæ aut alio quovis incommodo, aut calamitate premeretur, sæpe Romæ, aliis etiam in locis Christianos mox ad mortem deposcebat, tanta vi tantaque rabie, ut sæpe illius furori permitterentur, quod constat ex Eusebio in Epistola Ecclesiæ Smyrnenfis. Atque idipsum est quod Imperator Adrianus Proconsuli Asiæ interdicit. *Precibus autem in hoc solis & acclamationibus uti eis non permitto*. Ep. 3. l. 1. D. Cyp. *clamore popularium ad leonem denuo postulatus in Circo*.

Hæc etiam verba, *tunc & populus adclamans Deo deorum*, sunt attendenda. Nam cum Ethnicis aliquod beneficium precibus Christianorum cœlitus acceperant, Deum Christianorum omnipotentem esse fatebantur. Euseb. lib. 9. cap. 8. *nec esse ullum alium præter Christianorum Deum confitebantur*. Idem colligitur ex epistola D. Aurelii ad Senatum.

Et qui solus potens est in Jovis nomine Deo nostro testimonium reddidit. Senius est, Gentiles testimonium reddere Deo Christianorum, eumque omnipotentem fateri. Nam cum invocatus a Christianis siccita-

tes, aut alia incommoda depulisset, & ad Alia perpetrasset, Deo non Jovi hoc testiale miraculum stuperent Gentiles, Jovemonium reddebant; nam præssto adfuert quæ omnipotentem acclamarent, quod ta-Deus Christianorum, non Jupiter.

NOTÆ IN LIBELLUM TERTULLIANI

DE PŒNITENTIA.

f

CAPUT I.

Hoc genus hominum. Gentiles Philosophos, qui de pœnitentia ita definierunt, quod non improbat Tertul. si de solis peccatis intelligatur.

Natura tenus. Absque Evangelii gratia. *In gratiam cecidit.* Minus commode cessit.

Levius incubant. Minus dolent de peccatis.

Per eandem delinquent. Quia cum eos optimarum & honestissimarum actionum pœnitet, facile in vitia sese ac flagitia immergunt.

CAPUT II.

Cum seculi dote. Miseras humanas intelligit, quæ post peccatum mortalibus in dotem assignatæ sunt.

Pœnitentiam dedicavit. Punio Adami peccato, cum mortales novis beneficiis complecter, docuit prius acta pœnitentia emendari posse.

In extremitatibus temporum. Mundi finem imminere existimabant.

Praire intinctionem. Jussit ut pœnitentia Baptismum præcederet: quam eleganter docet pœnitentiam ante Baptismum necessariam esse!

Ignorantia contaminassent. Et cum Dei legem ignorarent Ethnici, quidquid peccarent ignorantia fecisse videbantur.

Quo se ille cum celestibus. In baptismo scilicet.

Ne bonis unquam factis. Ut Gentiles qui manus injiciunt bonis factis, id est, qui cum de factis bonis dolent, crines aut barbam sibi evellunt.

Viderit ergo in gratia. Id est, cum quid male cessit.

B

Iustitiam Deo præstandam. Quia scilicet sese cruciando Deo satisfaciebant.

Privatum cur malitia. Nil mutandum, quid jubeat Latinius cum Junio, nam ait proprie id peccatum asserre, ut de eo doceatur.

Sed otiosum videri potest. Eleganter certe commendat fidem & pietatem Catechumenorum, quibus cognita lege Dei, nil opus est pœnitentiam laudare, quod ultro eam sint amplexuri.

C

CAPUT III.

Admissus ad Dominica. Erndiebantur Catechumeni antequam pœnitentiam adsumerent.

Quod voluntas facti origo. Callistratus lib. 6. de cognitione in l. Divus 14. ff. ad legem Corneliam de sicariis & veneficiis, in maleficiis voluntas spectatur non exitus.

Servius ad illud Virgilii, ausi omnes immane nefas, illic sunt & qui fecerunt & qui conati sunt.

Sibi representat. Ex hoc loco P. Martyr, & ceteri hæretici ajunt hoc verbum, *præsentem*, exhibere apud auctorem non significare: atque adeo cum ait pane Christum corpus suum repræsentasse, non ita accipiendum ut præsens corpus tradiderit: verum huic uni sexcentos opponere possem, ubi, *præsentem*, rem ipsam exponere significat.

E

Cur non solatium sui. Manifestum est hunc locum corruptum esse, neque Rhœnani emendatione evidentior fore, quid enim sibi vult, *solatium sui saturare*? Certum præterea est auctorem dicere, voluntatis vota, pro factis habenda, & punienda: quo cum sensu convenire non possunt quæ reponuntur, sed corrigere difficile est quod auctoritate careamus: si vero divina-

re

re liceret, legerem, cur non sola etiam su- **A** Ignorantia segregaris. Qua ante Baptis-
 spirans, de pudicitia, cum infœlicitate sua mum minus peccasse censeri.

suspirat, desiderat, optat.

CAPUT IV.

Omnibus ergo delictis. De prima pœ-
 nitentia loquitur; quod non animad-
 vertens Pameliuſ, nescio quid turbat, aut
 cur primam cum secunda confundit, nam
 necesse est mihi det; hoc nihil pro particu-
 lari pœnitentia facere, atque adeo pro
 confessione & remissione omnium peccato-
 rum, cum de prima sit mentio, qua nemo
 unquam negavit omnia omnino peccata de-
 leri.

Pœnitentiam malo. Rursus cum de ead-
 em agat, non debuit asserere Pameliuſ,
 numero 83. de pudicitia, de Christiano
 peccatore hæc accipienda esse.

Imo me minor. Quidquid ante lavacrum
 commeruerant Catechumeni aut fecerant,
 id omne naturæ magis impetu quam vo-
 luntate fecisse existimabantur: ut auctor
 de pudici. D. Cypr. aut quisquis libellum
 de pedum ablutione nobis dedit. Hermes
 & Justinus affirmant, quamobrem ait Ca-
 techumenum minus se peccasse.

Ego enim præstantiam. Quia graviora
 multo Christiani quam Audientis erant pec-
 cata, ideo ait agnoscere se gravius peccasse.

Alicujus tabule. Quando ajunt Patres
 pœnitentiam esse secundam post naufragium
 tabulam, de secunda & post Baptismum
 pœnitentia id accipiendum, non de prima
 quæ non erat secunda, sed prima tabula.

Ut ille tu nihil. Ad Gentiles igitur to-
 tum hoc caput pertinet, sive ad Audien-
 tes.

Aggredi & custodire. Penitentiam assu-
 mēre, & ita de peccatis dolere, ut post
 Baptismum in ea nunquam incidamus.

CAPUT V.

Numquam posthac. Post Baptismum;
 quo pœnitentia cum fide obsigna-
 batur.

Ignorantia pretextum. Gentiles sive Au-
 dientes hac una ratione peccatis suis igno-
 sci volebant, quod quid optimum esset fa-
 ctu ignorassent: qua excusatione iis non
 liceret uti, qui Christi mandatis imbuti
 essent: unde etiam constabit totum hoc
 caput ad Audientes & Catechumenos per-
 tinere.

Intellectum. Quia a Doctoribus Ecclesiæ
 erudiebantur Catechumeni, & Deum ti-
 mere docebantur.

Recuperata prada. Ut e contrario ove
 reperta.

Quorum invidia cum diabolo. Misericias
 & pœnas quas Pœnitentes Deo mitigando,
 ad ejus gratiam recuperandam subibant,
 sordidumque & squalentem eorum habitum
 & statum, Invidiam vocat Tertull. quam-
 obrem ait hoc loco Audientium fictam sa-
 tisfactionem & pœnas, si quas sponte am-
 plexarentur (nullæ enim eis pœnitentibus
 præscribebantur) gratas esse diabolo. Quid
 sit autem cur pœnitentiam aut potius pœ-
 nitentium actus & miseras invidiam ap-
 pellarit, hoc esse conjicio; quod cum mi-
 serabilis eorum habitus gravesque pœnæ om-
 nium in se misericordiam moverent, in-
 vidiam in Deum veluti concitare videren-
 tur, ni dignos scilicet eos haberet, quibus
 ignosceretur. Certe de pudicitia dixit, ci-
 catrices utique apud Christum invidiosæ,
 eadem ratione pœnitentium pœnæ apud
 Christum invidiosæ erunt, quia propter il-
 lum susceptæ. Adversus Psychicos, cap. 16.
 Cinere conspersi idolis suis invidiam suppli-
 cem obijciunt, quo loco dubitari nequit,
 quin habitum pœnitentium & supplican-
 tium invidiam vocarit, quando Ethnici
 supplicantis statum referat, in Apolo. cap.
 40. habitum & pœnitentium miseras in-
 vidiam appellavit. Invidia cælum tundimus,
 quo in loco perspicuum est de pœnitentia
 verba fieri. In eundem sensum Silius Ita-
 licus lib. xi. invidiam usurpavit.

— & nullis defuit aris

Invidiam factura parens.

D. Cypr. lib. 3. epist. 18. Ceteri qui in-
 vidiam faciunt, id est, qui pœnitentiam
 agunt & miseriis & ærumnis Ecclesiæ mi-
 sericordiam sollicitant & pacem. Idem de
 mortali adversus Deum querela & invidio-
 sa voce loqueretur. De alia invidiæ acce-
 ptione differit Turnebus lib. 9. c. 23.

CAPUT VI.

Semel capeſſendam. Quia post Baptismum
 non amplius erat delinquendum.

Eo perpetuo continendam. Non perpetuam
 agebant pœnitentiam Catechumeni; sed vult
 dicere eos de pristinis peccatis ita dolere
 de-

debere, ut nunquam in ea incident.

Deditos domino. Id est Catechumenos : nam de fidelibus nulla est mentio, cum totum hoc caput cum superioribus ad solos Catechumenos pertineat ; eos autem Deo deditos vocat, quia Deo nomen dederant, & in ejus fidem erudiebantur : non negarim tamen eodem nomine fideles nonnunquam appellari.

Ut omnis salutis. Baptismum vocat omnem salutem, quia scilicet omnia omnino per Baptismum peccata delentur.

Novitiolis. Catechumenos quidem intelligit, ut ajunt interpretes, verum cum varia essent Catechumenorum genera & species, eos præcipue significat qui Audientes dicebantur, sive qui Deum timere cœperant. Nam ubi primum nomen Christianæ sectæ quis dederat, Gentilium Deos & inania simulacra spernere & contemnere docebatur. Deinde Deum timere, unde pœnitentiam assumebat, qua peracta perfectus Catechumenus habebatur : sed de his alias & fusius.

Pœnitentiam assumunt. Sponte pœnitentiam assumebant Catechumeni, eamque pro peccatorum & anteaactæ vitæ ratione ducebant, nam nullo Ecclesiæ judicio de eorum pœnitentia aut satisfactione statuebatur.

Sed includere eam negligunt. Rhenanus & Pamelius ajunt translationem esse a rebus quas ni includas amittes. Eraldus (de Junio enim taceo. cum non satis assequar quid sibi velit) docet in commentariis ad Arnobium l. 2. tyrones his verbis increpari, quod pœnitentiam in multum tempus producerent, atque eam perficere & finire nollent. Ego horum longe aliam reor esse sententiam & includere, perficere & finire non significare : verum bona fide pœnitentiam non agere sive sinceram non ducere, nam de tempore, sive quod pœnitentiam protraherent minime conqueritur. Tertullianus de Baptismo hæc sunt verba, *Cum ratio Baptismi utilior est, & paulo post, si qui pondus Baptismi intelligant, magis timebunt consecutionem quam dilationem.* Itaque cum Baptismo plerumque clauderetur prima pœnitentia, eumque differgi suadeat, minime crederem Catechumenos hoc loco reprehendi, quod pœnitentiæ finem non facerent ; sed docet, opinor, nonnullos, quod scirent anteaacta purgari Baptismo, segnius pœnitere, atque a consuetu-

adine prioris vitæ resilire nolle. Neque alio ad id confirmandum argumento utemur ; quam ea, qua nitorum similitudine : veniam enim sibi parat adulterinis nummis, non qui pœnitentiam in multum tempus producit ; sed qui plenam & bona fide eam non amplectitur, totius præterea capitis ratio & sententia hoc unum ostendunt, & de veritate pœnitentiæ, non de tempore aut mora quæstionem esse.

Ipse finis desiderandi. Quia pristinos mores mutare docebantur Catechumeni.

Tergiversationis erga pœnitentiam. Quia veram subire nollent.

Præsumptio intinctionis. Nimia de Baptismo fiducia.

Medium tempus furantur. Totum tempus quo erudiebantur, medium vocat, quod inter Baptismum & primam institutionem intercederet.

Commeatum sibi faciunt. Docebantur Audientes non solum quam grave & periculosum esset peccare. Deumque iratum habere, sed etiam omnia retro delicta Baptismo condonari, unde ait Tertull. quibusdam peccandi audaciam & securitatem ejusmodi præceptis fieri.

Nom adimplere. Perfectam & veram non ducere.

Veniam delictorum sustinere. Expectare, sperare, petere : in Apolog. c. 35. *Aut post illam speratur & sustinetur.*

Hoc est pretium non. Id cautum fuerat lege 12. tabularum ne venditoris res emptori aliter acquirerentur, quam si is pretium solvisset §. *venditor*, intit. de rerum divisione & ex jure Attico petitur : id enim Græcam fidem vocat Plautus in Asinaria : Aufonius in Epistolis, *Græca non bona fide*, Turnebus in Adversariis lib. 12. cap. 18.

Pœnitentia probationem. De veritate igitur pœnitentiæ, non de tempore agitur.

Sed differamus tantisper. Ex eorum sententia loquitur, qui dicebant satis esse si post baptismum meliores mores induerent.

Nullo pacto. Quod negat ; quia ex his quæ docebantur intelligere debuerant, quanto in periculo medio illo tempore, id est, ante Baptismum versarentur ; quod si pœnitentia & satisfactione id remove & Deum placare non studeant, indigni omnino videri debent, quibus Baptismi gratia credatur.

Pendente venia. Ante Baptismum.

Cum

Cum adhuc liberari non meremur. Non a baptizabantur Audientes, nisi aliquandiu pœnitendo promeruissent.

Cum Deus comminatur. Censetur Deus comminari iis, qui nondum sunt baptizati, vel iis quos pœnitere oportet, quia in maximo versantur periculo & æterna supplicia merentur; deinde medio illo tempore docebantur, quanta tormenta peccatis decreta essent.

Quis enim servus. Servus post manumissionem alius homo videtur esse, ex Paulo in L. 27. ff. de adimendo, vel transferendo legato, novus homo L. qui res 98. §. aream ff. de solutio. & libera. idque ostendebant circumactiones & vertigines quæ fiebant in servorum manumissionibus. Ideo ait Tertull. furta sua, & fugas, quia erant servorum vitia, de quibus etiam venditor in mancipiorum venditione cavebat furem non esse, & furto noxaque solutum, fugitivum non esse L. aliud est 174. & L. fugitivus 225. ff. de verborum signific. Martialis uspiam: *Non miror furem, qui fugitivus erat.* At servus manumissus ex his delictis conveniri non poterat a domino L. ult. C. an servus pro suo facto post manumissionem teneatur, imo omni metu & sollicitudine liberabantur. Cicero ad Tyro-nem, *Qua si me liberaris ego te omni cura liberabo.*

Castris suis emissis. De missione & ex-antoratione, vide Tacitum l. 1. Annalium, cap. 8. & 9.

Idem quod periculi & timoris. Quia Deum habebant iratum, æternæque impendebant pœnæ.

Cujuslibet aquæ. Lavabantur ante Baptismum: quo respicit, atque ait, neminem esse qui tam infidæ pœnitentiæ viro velit, vel primam illam lotionem impertire.

Et propositum hujus rei. Recipiebant se Christi legem sequuturos Catechumeni, & ut ait D. Dionysius Areopagita, aut quisquis Ecclesiasticam Hierarchiam scripsit: *Ipse autem se omnino ea quæ tradentur sequuturum esse pollicetur.* Ibidem: *Ex eo præterea querit, num ita instituat vivere cum promissit.* Ideo ait Author, *asserentibus*, quia scilicet fidem Christianam, Christianumque vivendi genus & mores sese complexos, persequuturosque jurabant, antequam baptizarentur.

Qui pœnitentiæ fidem aggressi. Id est

qui incipiunt credere pœnitendum esse, & tamen eos non vere pœnitet; nihil enim prius Catechumeni sive tyrones docebantur, quam ut prioris vitæ pœnitentiam agerent.

Inter auditorum tyrocinia. Catechumenos non intelligit, ut opinor, nam proprie Catechumeni illi vocabantur, qui probe edocti & eruditi de lege Christi, orarent & jus haberent ad Baptismum (quamvis non ignorem tyrones, Audientes, & Catechumenos, uno eodemque nonnunquam nomine appellari) quique primam pœnitentiam pene finierant; sed tyrones & novitios qui Christianæ legis prima elementa docebantur.

Dominum simul cognoveris. Docebantur Deum cognoscere, postmodum pœnitere. Ex Dei enim atque ejus legis cognitione eos prioris vitæ pigebat.

Ceterum quid te cognovisse. Ni timeas & reverearis.

Quid autem a perfecto Dei servo. Perfectos Dei servos eos vocat, qui baptizati essent: quare hanc lectionem retineo, quicquid contra sentiat Pamelius; nam ejus est sententia, nil Audientes a fidelibus sive baptizatis differre, neque illis magis quam his peccare licere, quæ manuscriptorum librorum fidem convellere videtur.

Quæ fides a pœnit. Non accedebant ad Baptismum, nisi de rebus fidei plane instructi, id est, de Dei magnitudine & potestate rebusque quæ in Evangelii continentur, uno excepto Eucharistiæ mysterio, neque baptizabantur, nisi postquam ea se credere jurassent: quorum fides a fide pœnitentiæ incipiebat, quia scilicet non censerdi erant Deo credere, eumque magnificare & timere, nisi eum dignum exultimarent, cui de pristinis satisfacerent, & pœnitentia diluerent, quæ in eum ejusque legem olim peccassent: similiter dixit de Pudicitia, *in fidem mœchia*, id est, assumendo pœnitentiam testarentur se credere plurimum fornicatione Deo displicuisse, gravesque pœnas mereri.

Exinde quoad dominum senseris. Ab eo tempore a quo Dominum timere & vere-ri cœperant, usque ad Baptismum, & quoad Christum Baptismo induissent Catechumeni, eorum fides tantum commendabatur, quantum eos bona fide pœniteret. Dominum igitur sentire, est Baptismo, Eucharistia, aliisque gratis Christum possidere:

fidere : & quamvis hæc omnia mysteria non aperirentur Catechumenis, tamen non ignorabant donis ingentibus se cumulatam in.

Neessitate non sponte. Jurabant in Baptismo solemnibus verbis se nunquam peccaturos ; deinde renuntiabant diabolo & pompis ejus . Denique censura , si peccarent post Baptismum coercerentur ; quapropter ait , neessitate . At vero cum Auditoribus mitius agebatur , & quantum ex his conjicio , nihil adhuc statutum erat illis temporibus in Catechumenos qui peccarent , ne scilicet metu supplicii a fide Christiana depellerentur : quod postea factum legimus in Concilio Neocæsariensi canone quinto .

Quod si qui ita senserit nescio. Id est , qui fectam ducunt poenitentiam , dubito an magis latentur Baptismo se liberatos esse , & æterna supplicia evasisse , quam doleant eo accepto peccare non audere .

C A P U T VII.

Hucusque . Hoc caput inscribendum est de secunda poenitentia ; hinc enim incipit agere de secunda poenitentia , quæ erat prima & ultima post Baptismum : nam tertiæ locus non erat .

Vel nihil jam de poenitentia . Obscurum & perplexum , attamen vult dicere , ni fallor , expleta prima poenitentia , de alia & secunda amplius Christianos cogitare , aut in ea spem ponere non debere .

Totiens delinquitur quotiens ignoscitur. Quis ex his non existimaret Ecclesiæ fores poenitentibus semper paruisse , cum dicat Christum toties parcere quoties delinquitur ? Pamelius quoque ex his non dubitat affirmare Ecclesiam peccatoribus veniam semper indulsisse , & si quid apud auctores inter legendum de secunda & ultima poenitentia occurrat , id omne de publica accipiendum esse , atque ad id confirmandum multa ex auctoribus accumulat , quæ nihil referret explicare : cum quæ istic , ait Tertull. cujusmodi , aut quomodo accipienda sint nostri duntaxat sit instituti edocere . Hæc igitur *quotiens ignoscitur* , non ita intelligas quasi post secundam poenitentiam alius esset poenitendi locus , sed nihil aliud voluit dicere , quam tametsi aliqua post Baptismum spes veniæ supersit , & secunda atque ultima concedatur poeni-

Atentia , tamen rursus peccandum non esse post Baptismum ; nam sexcentis locis , non dicam hoc capite , unam tantum ait a lavacro veniam superesse , neque ullum primis illis temporibus inter privatam aut publicam graviorum criminum discrimen invenient . Itaque illa totiens & quotiens dicuntur recte de duabus veniis (ut ita dicam) & totidem peccatis , de iis scilicet quæ ante sive post Baptismum semel remittebantur . Ceterum Ecclesiæ universæ hanc fuisse sententiam , vel hanc consuetudinem in omnibus omnino Ecclesiis observatam fuisse non ausim affirmare .

Ceterum finem utique. Non facile evadet poenæ & tormenta quæ peccatorem expectant , quisquis peccandi finem non faciet : finem evadendi habere , est non evadere .

Memoria periculi honorant. Forte appensa ad parietes tabula , qua naufragium representabant , Horatius ,

*Me tabula sacer
Votiva paries indicat uvula,
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo .*

Dum extinguitur. Aqua baptisimi .

Tot titulos . Non nascebantur Christiani , sed fiebant , ut ait in Apolog. & de testimonio animæ , id est provecta jam ætate ab Baptismo admittebantur ; unde non solum quod ex parentibus contraxerant , sed etiam quæ retro deliquerant , ea omnia una aqua extinguebantur : quare ait multos damnationis titulos Baptismo radi .

Collocavit in vestibulo . Consuetudo & ritus erat , ut poenitentes in vestibulo Ecclesiæ manerent , ad quem respicit .

Sed amplius nunquam . Ergo una tantum erat post Baptismum poenitentia .

Quia proxime frustra . Quia frustra eam egit ante Baptismum , cum ad vomitum redierit .

Miserius est perdidisse quam non . Miserius est multo salutem quam accepisti Baptismo , perdere peccando , quam omnino eam non accepisse .

Rursus poenitere . Quia ante Baptismum primam poenitentiam egerant .

CAPUT VIII. & IX.

Aceptum ab eo. Gratia Baptismi. *Tantum relevat.* De confessione publica ac particulari hæc accipienda non sunt; sed de confessione, qua peccator seipsum Deo accusat.

Quanto in ar. negoti. Nempe quia nulla alia supererat pœnitentia, tanto magis eniti debebant, ut reipsa se vere pœnitentes omnibus fidelibus probarent.

Ut non sola conscientia. Quos ante Baptismum pœniteret, sponte & arbitrio suo pœnitentiam agebant, nullumque actum publicæ & secundæ pœnitentiæ exercebant, id est, non manebant pro foribus Templi, in sacco & cinere veniam non deprecabantur, omnium denique caligas sese volutando non detergebant; ideo ait Tertull. amplius aliquid in secunda pœnitentia agendum esse, & non sufficere pœnitentibus de peccatis privatim dolere sed eos quoque debere hunc ipsum dolorem publica exomologesi testari.

Exomologesis est. Dum pluribus dicamus quid sit exomologesis, pluribusque probeamus, satis tum erit dicere per eam, confessionem auricularem non intelligi, sed actus quibus pœnitentes ceteris pœnitentiæ suæ fidem facerent.

Satisfactio. Finis erat pœnitentiæ: confitebantur primum iniquitates suas, deinde pœnitentiam agebant, ut Deum scilicet propitiarent eique satisfacerent; ait igitur satisfactionem confessione disponi, quia prima est linea & gradus satisfactionis.

Itaque exomologesis. Si rem accurate perspicias, habes quid sit exomologesis.

Conversationem. Vivendi genus de corona militis, de præscript.

De ipso quoque. Hæc omnia in pœnitentia subibant.

Presbyteris advolvi. En quomodo ante sacerdotes volverentur, ut peccata sua confiterentur, & eorum veniam obtinerent, ajunt interpretes, cum Baronio, Bellarmino, Maldonato in controversiis. Ego etsi hunc ritum antiquissimum esse fatear, ex his tamen probari nequit; nam cum pro foribus Templi starent pœnitentes, prætereuntibus sacerdotibus ceterisque fidelibus, omnibus omnino dolentis animi signis pœnitentiam suam testabantur, lacry-

Amis non parcebant, precibus insistebant, volvebantur, & si quæ alia habet pœnitentia, quæ misericordiam movere possint, non omittebant, ut pacem recuperarent: quem ritum describit Auctor, cum ait, *presbyteris advolvi*; quare nihil hæc ad confessionem auricularem.

Caris Dei adgeniculari. Ex manuscriptis recte restituit Pamelius *caris pro aris*; nam ex ritu illo quem modo diximus, primum ante sacerdotes procumbebant, martyribus deinde adgeniculabantur, ceteris denique fratribus & viduis, ut ait Pacianus, enixe supplicabant, ut a Deo & ab Ecclesia veniam pro se impetrarent. Quod autem per *caros* martyres intelligat persuasit D. Cypr. qui eos tum amicos, tum Epist. 5. lib. 1. *caros Dei* appellat, *ita contra Deo chari sunt*, & ad Demetrianum, *Deo charos domo privas*, de unitate Ecclesiæ, *Aut Deo charior non est*. Præterea ex iisdem auctoribus satis patet quanti semper in Ecclesia fecerint martyrum etiam absentium commendationem, quos verisimile est a metallis aut exilio reduces, non minori auctoritate in eadem valuisse. De Pudic. *At tu & in martyras tuos hanc effundis potestatem*, pacem scilicet pœnitentibus concedendi, ad Martyr. *Quam quidam non habentes, a martyribus in carcere exorare consueverunt*. Ceterum ut rem facilius intelligas, animadvertendum est, pœnitentes non solum hæc & similia egisse, ut cum Deo in gratiam redirent, verum etiam ut sacerdotes, & ceteros fratres æquiores haberent, in quorum arbitrio & iudicio nonnumquam erat eos in Ecclesiam revocare.

Legationes deprecationis. Rogare ceteros fratres, ut a Christo atque ab Ecclesia veniam & pacem pro se exorarent, per legationes ejusmodi officium non preces intellige.

De periculi timore. Quod subiisti peccando.

Non dicam frustretur, sed expungat. Pœnam non tantum minuat aut differat; sed eam penitus tollat & deleat. Verum variæ & incertæ hujusce verbi *expungo*, acceptiones in Auctore nostro inveniuntur.

CAPUT X.

Hoc opus . Ea omnia quæ paulo antea enumeravit : & si quæ alia secunda & publica pœnitentia , fieri amaret .

Ut publicationem sui . Quia scilicet post Baptismum , publica semper pœnitentia in graviora delicta animadvertebant , eaque ob hanc causam palam nonnunquam exponebantur .

Ceterum non assentior interpretibus neque Card. Baronio anno Christi 56. qui hæc de auriculari Confessione , non de publico pœnitentiæ actu intelligi volunt : toto enim hoc capite de publica peccatorum confessione & de publica pœnitentia agitur .

Cum detrimento ejus . Omnem posthabendo pudorem .

Quam palam absolvi . Palam quidem & frequente Ecclesia absolvebantur , verum satis mihi non constat , hæc de Sacramentali absolutione accipienda esse , quin potius conjicerem , de ultima exomologesi , quæ permolesta & plena pudoris videbatur , illud *palam absolvi* , dictum esse . Nam quid posset inesse pudoris aut verecundiæ in illa absolutione ? At vero in ultima exomologesi multa occurrebant quæ sine pudore non poterant ferri : Primum e limine in mediam Ecclesiam adducebantur ab Episcopo , istic ad ejus pedes prostrati veniam peccatorum suorum deprecabantur , precibus & lacrymis totius fraternitatis gratiam & misericordiam sollicitabant : tandem in eodem statu permanentes , id est humi jacentes , a peccatis liberabantur . Hæc omnia multis ita permolesta videbantur , ut mallent in culpa remanere , quam hoc modo ab ea liberari .

Miserum est sic ad exomologesim perveniri .

Are . Ex eorum sententia loquitur , qui pudore deterriti ultimam illam exomologesim (atque adeo primam , qua exacta ad ultimam perveniebatur) fugiebant . Miserum autem illis videbatur postquam etiam omnes ærumnas & misérias primæ exomologeseos perpeffi essent , aliam adhuc sibi subeundam esse , quæ non minus molesta esset , quam prima .

Malo enim ad miseriam pervenitur . Malo ; id est prima illa exomologesi : *ad miseriam* , ad secundam exomologesim , quæ fiebat paulo antequam absolverentur . Utramque enim malum & miseriam appellat ex eorum sententia : propterea quod in prima per multos annos perpetuis lacrymis , jejuniiis & orationibus sese conficerent : in secunda vero eos puderet , cum ducerentur a limine Ecclesiæ , omnium oculos iustinare , & eorum misericordiam implorare .

CAPUT XI.

E*Xtra latitiam .* Non licebat pœnitentibus ullo delectationis genere , ne quidem balneis , sese oblectare .

Hartulani maritimive secessus . Imperatores ut beatius viverent in ejusmodi loca secedebant .

Qui ambitu obeunt . Qui ambiunt magistratus .

Nullis conviviiis celebres . Immo legimus ad colligendam populi gratiam publica olim instituisse convivia : sed de privatis locus intelligendus .

CAPUT XII.

J*udicii .* Pœnæ .

Oculare . Id est oculos reddere . Hoc ipso usus est verba de Pudic. & in Apolog. quod mihi pro argumento est hunc Tertulliani esse libellum ,

NOTÆ IN LIBELLUM

DE ORATIONE.

Appellatio ista & pietatis & potestatis est. Marcianus l. 5. ff. ad leg. Pomp. de parricid. *Potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.*

Ne mater quidam Eccles. Ecclesiam intelligit, quam in Patre, & Filio, & Spiritu sancto pluribus locis constitutam esse adfirmat, ut de Bapt. cap. 6. ubi cum dixisset, fidem obsignari in Patre & filio, & spiritu sancto, mox ait: *Necessario adjicitur Ecclesie mentio: quoniam ubi tres, id est Pater, Filius & spiritus sanctus, ibi Ecclesia quæ trium corpus est:* de Pudic. c. 21. *Nam & ipsa Ecclesia proprii & principaliter ipse est Spiritus:* & paulo post, illam Ecclesiam congregat quam Dominus in tribus posuit. Quibus locis existimat Tertull. Ecclesiam esse in Patre, Filio, & spiritu sancto: sed præcipue in Spiritu sancto. Unde concludit hoc loco mentionem fieri Spiritus & Ecclesie in oratione Dominica, quando dicimus *Pater noster*: qui enim invocatur Patrem, Filii quoque & matris Ecclesie sive Spiritus sancti numen implorare videtur, atque ita uno nomine, Patris videlicet, tres personæ recensentur.

Et ad nostram suspensionem. Id est, ad Christianos duntaxat; atque eorum statum & conditionem, non autem ad Judæos aut Gentiles: suspendere enim apud Tertull. est distinguere, separare, limitare, ut paulo ante *suspensa enunciatione*, id est, restricta. Hæc tamen ab Auctore dicta putabam: quod existimaret cum cæteris illius ævi, fato sanctos, non prius debere frui beatitudine quam seculum finitum esset, atque adeo moram illam suspensionem nostram vocare.

Ut post cælestia. Inter hæc cælestia Eucharistiam annumerat, quod non fecisset, nisi verum corpus Christi in ea adorasset. Nam ait, *Quamquam panem nostrum quotidianum da nobis hodie, spiritualiter potius intelligamus*, id est, de Eucharistia.

Tum quod corpus ejus in pane censetur. Quisquis diligenter hæc verba attenderit, nunquam Auctorem in adversariorum sententiam transiisse dicturus est. Trisariam

Aenim hæc Christi verba, *Panem nostrum quotidianum*, explicat. Primum de pane communi: deinde de Christo qui creditur verus est panis: postremo de corpore Christi quod est in Eucharistia. Ubi animadvertendum est eum discrimen constituere inter Jesum quatenus fideles & credentes nutrit, & eundem ipsum Jesum in Eucharistia existentem. Nam ubi exposuit, quamobrem Jesus panis sit eorum, qui ipsum confitentur, atque in eum credunt, alium rursus affert modum, quo ipsemet Christus est panis, *Tum quod corpus ejus in pane censetur*. Itaque duos illos panes, duplicemque alendi modum, hoc loco distinguit: quod facere nihil fuit necesse, si Christus sola fide sumitur ab iis qui in eum, ejusque Evangelium credunt. Præterea loquitur ut plurimum verbis Jurisconsultorum propriis, apud quos *censetur* idem sonat, quod, *est*. Denique hac oratione colligit, nos perpetuitatem postulare in Christo & individuitatem a corpore ejus, quorum primum ad manducationem Christi per fidem refertur, postremum vero, *individuitatem a corpore ejus*, ad Eucharistiam: atque eo usus est verbo, ut ostenderet Eucharistia nos magis propiusque uniri cum Christo, quam fide; si quis observet hujusce vocis acceptionem, in libris de patientia, de præscriptione, ad Uxorem, aliisque locis, reperiet certe intimam & corpoream conjunctionem, eam semper significare.

DJejunantes habita oratione. Quamobrem oscula negarent jejunantes non invenio: quod ad Auctores antiquorumque ritus intelligendos plurimum conferret: nam etsi consuetudinem hanc improbet Tert. aliqua tamen verisimili ratione constabat.

Quem Domino officium facientem impedit pax?

Hæc ab his quæ oratio, disjungi, & peculiari interrogationis nota affici debere existimo.

Publica jejunii religio. Diebus publicis jejunii oscula denegabant.

De stationum diebus. Quid sit statio,

H h 2

alibi

alibi dicemus: nunc satis erit, si eam proA
mora, quam in Ecclesia diebus Veneris
& Mercurii jejunantes ac orantes ducerent,
accipiendam esse scias, atque totum hunc
locum ita concipiendum. Quidam putant
stationem diebus recedendum esse a statio-
ne ab Ecclesia, postquam Christi corpus
sumpserunt: verum hoc tanto beneficio
monemur magis in Ecclesia remanere, &
precibus interesse sacrificiorum, quam de
domuitione cogitare. Atque solemnior mul-
to erit statio tua, si ad aram Dei steteris.

Accepto corpore Domini. Qui stationem
jejunium interpretantur hujulce loci sen-
tentiam ita exponunt: Manibus accepto
corpore Domini & non manducato, sed
reservato, & domum delato, utrique sa-
tisfacies, & jejunio tuo & religioni, qua,
teneris precibus interesse sacrificiorum.
Aiuntque Tert. castigare quorundam scrupulum,
qui sumptione corporis Domini nostri,
jejunium abruptum se credebant. Verum
hæc satis congruere non videntur: paucis
enim interjectis hæc eadem verba, *Accepto corpore Domini*, aliud prorsus signifi-
care concedunt, hic manibus sumere, il-
lic manducare: alioqui etiam sequeretur
auctorem in eadem fuisse sententia, atque
eum existimasse jejunium Eucharistia solvi
posse; tamen hanc consuetudinem manife-
ste improbat, & quisquis tandem sit horum
sensus, contrarium omnino asserit, cum
ait, *Ergo devotum Deo obsequium Eucha-*
ristia resolvit, an magis Deo obligat? Dein-
de quis non videt sensum non stare ullo
pacto nec coherere? Nam si statio sumit-
ur pro jejunio, sensus talis est: nonnulli
putant non debere interesse precibus sacri-
ficiorum, quia statim rumpendum est je-
junium percepto corpore Domini. Sed quid
vetabat interesse precibus sacrificii rupto jam
aut non rumpendo jejunio? Rursus si ea-
tum Auctori mens fuisset, dixissetne sol-
vendum esse jejunium accepto corpore Do-
mini? quis enim diceret solvendum esse
jejunium sumptis cibis? Enimvero *solven-*
da denotat aliquid agendum post sumptum
corpus Domini, non quod eodem tempo-
re fieret, & eo instanti quo corpus Domi-
ni sumeretur, cujusmodi esset jejunii solu-
tio. In nostra vero explicatione nihil per-
plexum, nihilve implicitum. Quidam ar-
bitrantur non oportere interesse precibus
sacrificii, quia solvenda est statio, & ab
Ecclesia discendum sumpto corpore Do-

mini nostri: quibus opponit Tert. solemnio-
rem longe stationem fore, si ad aram ste-
terint, & precibus intersint sacrificii, quia
scilicet preces sacrificii communione data
peragebantur. Ceterum quod opponit inter
se stare ad aram, & solvere stationem,
satis declarat nihil aliud esse solvere statio-
nem, quam recedere & redire ab Eccle-
sia. Sed superest adhuc aliquid vitii in hisce
verbis, *Accepto corpore Domini & reserva-*
to, ni ea cum prioribus componas, & unam
eandemque sententiam conficiant, interro-
gationisque notam post illud verbum *reser-*
vato, colloques, atque integrum locum ita
conciplas: *Nonne solemnior erit statio tua,*
si & ad aram Dei steteris accepto corpore
Domini & reservato? Difficile porro est di-
vinare cur supersticiosi crederent exeundum
esse ex Ecclesiis & solvendas stationes ac-
cepto corpore Domini, nisi forte quia sta-
tio, luctus erat Christianorum & actio
plena afflictionis & mœroris, quomodo ipse
appellat *præssuram*: quam illis æquum non
videbatur continuare sumpto corpore Do-
mini nostri, quod esset nostræ salutis pi-
gnus, nostræ resurrectionis fiducia, & om-
nis Christianorum lætitiæ quasi cumulus,
quodque indignum censeretur post susce-
ptum Deum & creatorem afflictos esse vi-
deri. Locum hujus conjecturæ facit, quod
circa finem hujus libri de oratione dicit
ejusmodi, *Utique nulla lætitia sive tristi-*
tia obveniens castris stationes militum re-
scindit. Perinde ac si diceret: Quemadmo-
dum milites non solvunt stationes suas, ob
munera quæ acceperunt, vel gaudia quæ
castris obrigerunt; ita Christianis nullum
tantum munus est, quo accepto, nulla tan-
ta lætitia, qua obveniente, solvere debeant
stationes & ab Ecclesia recedere. De ba-
ptismo ait necessitatem gaudii impedire
quominus baptizati jejunent, quanto ma-
jore gaudio accepta Eucharistia sibi frui
videbantur. D. Cyr. Cath. 5. de eadem
consuetudine conqueri videtur, monetque
ab Ecclesia non recedendum esse accepta
Eucharistia: *Postremo expectata oratione Deo*
gratias age.

NOTÆ IN LIBRUM II.

A D U X O R E M.

CAPUT I.

A

CAPUT III.

Divortio. Matrimonium alia forte quam fato finire & solvi posse, videtur insinuare: quidquid hujus sit, ex causa adulterii repudium licitum esse docuit, cap. 9. 10. & 11. l. de Monogamia, hoc lib. cap. 34. l. 4. adversus Marc. eorum non displicet sententia qui aiunt hæc ad verba eas spectare quæ ob religionem a Gentili repudiata essent.

Quod vero difficile est. Hunc locum ita exponendum censeo: quod enim difficile est (non nubere scilicet) & quod multas habet annexas difficultates, maximum hoc est quod de reliqua vita consilium capere possis, & quod divina ope indiget. Quapropter id tibi superiori libro non suasissem, nisi ad id faciendum officii ratio & necessitas me impulisset.

Non sine necessitatibus. Quod premitur necessitatibus matrimonii; conjugum enim officia & debitum necessitatem vocat hoc libro, Cum honore ipsius necessitatis: de Pudic. c. 16. qui totam carnis necessitatem.

CAPUT II.

Consiliariorum prævaricationem. Consiliarios intellige Episcopos, Presbyteros, Diaconos, viduas, quibus inconsultis, de nuptiis non cogitabant: nuptura enim (ut in Observationibus nostris uberior dicemus) sacerdotes conveniebat & viduas, ut eos consuleret atque eis mariti conditiones, genus & sectam exponeret.

Sanctis. Fidelibus: Sancti potissimum hi sunt qui Confirmationem susceperunt: ut ex Canone 77. Concilii Eliberini licet colligere.

Nisi ut de suo inquinet. Nisi ut cæteros Christianos inficiat: religio enim erat cum peccatore cibum sumere, ne ceteros contagione afflaret.

AB omni communicatione fraternitatis. Vult dicere eas excommunicandas esse: jura enim pacis, fraternitatis, communionis, communicationis, eadem promodum in Auctore significant: fratres enim dicebatur Christiani, non solum quod se maxime diligenter, sed quod ab eadem matre alerentur.

B Tabulas nuptiales, Pamelium errare monuit vir doctus Merillius: nam syngraphæ sunt nomina debitorum. At tabulæ nuptiales conficiebantur nuptiarum causa; ideo autem ait Tertull. si Christiana infideli nubat non esse matrimonium: neque de eo tabulas nuptiales apud Christi tribunal proferri posse: quia ut eleganter ait Papinianus in l. Donatio. 31. ff. de donationibus: *Tabulas non facere matrimonium: si sunt impares nuptiæ.*

Carnis injuria. Præter injuriam, qui carnem Christi afficit.

Duobus dominis servire. Nam maritus est dominus, ita Nonius Marcellus interpretatur illud Virgilii 4. Æneid.

Et dominum Æneam in regna recepit.

D. Cyp. Auctor de bono pudic. *Virginitas quid aliud est quam soluta libertas: maritum non habet dominum.* **D.** Aug. conf. lib. 9. cap. 9.

Extractionem. Struatio, struere proprie de capillis intelligitur de habitu muliebri, de cultu sceminarum.

CAPUT IV.

VT si statio faciendæ. De statione alius erit dicendi locus: satis interim erit, si ex hoc loco moneamus jejuniū duntaxat eam non esse, cum ire ad balneas, ei opponatur.

De die condicat ad balneas. Moneat summo mane & diluculo lavandum esse, qua

qua hora eundem erat ad stationes. Nam Acharistia interpretantur. Sed muneris hujusce exigui necessitas invidiam facti deprecabitur. De convivio est sermo, quod infame esset apud Gentiles, & quod ejusmodi convivæ omni turpitudine & flagitio polluere crederentur, quod cum aliud nulum Christianos celebrasse legimus quod incestum haberetur, quam Agapas, de iis accipienda hæc esse quis negabit? Enimvero quæ in B. Justino adversus Judæos & Apologia 2. in Tertull. Apol. & ad Scapulam, de cultu foemin. in Minutio Felice, apud Eusebium hist. lib. 4. c. 1. & 4. de cœnis & infanticidio obijciuntur Christianis, ad Agapas ea sunt referenda, in quibus neque consecrabatur, neque sumebatur Eucharistia. Præterea ab iisdem auctoribus & Plinio secundo Eucharistiæ sacra cum satis accurate describantur, tamen super libidine & incestu ea fuisse suspecta non legimus. Ait igitur Tertull. Gentilem non passurum ut Christiana ejusmodi cœnis accumbat, quod nimirum incestu & infames ex haberentur, lib. de cultu foemini. *Infidelis contra etiam suspectam habet, vel propter illam sceleratam in nos opinionem Gentilium.*

Si procedendum. Num illi homines ridiculi sunt, qui ex hoc loco processionum ritus deduci fabulantur? quibus scilicet vix liceret in Ecclesiam convenire, eos volunt caeremonias suas vicatim & publice exercuisse? quot Tempia, quot ædes sacras, Carthagine constituent, ad ea munera & ritus obeundos? una tantum illis temporibus erat Ecclesia, & domus sacra, & ita certe humilis & parum ornata, ut a privatis facile non dignosceretur. Quapropter *procedere*, nihil aliud apud Auctorem significat, quam domo exire, alicujus officii exercendi causa: puta ut ægrotos aut indigentes visitare: neque res ita ambigua est ut majori indigeat probatione, quam quæ ex ipsius verbis delumitur: ubi enim dixit. *Si procedendum erit*, mox addit ut explicet. *Quis enim sinat conjugem suam visitandorum fratrum gratia vicatim aliena & quidem pauperiora quaque tuguria circuire?* Igitur fratres visitare, est *procedere*: de cultu foemin. c. xi. eandem procedendi rationem affert. *Vobis autem nulla procedendi causa non retrica.* Quia scilicet *imbecillis aliquis ex fratribus visitandus*. Ubi *retrica* significat non austeram, tristis, aut aspera: sed gravis & honesta, & non impudica.

Et quidem pauperiora. Quia scilicet in hujusmodi tuguriolis, & in locis remotis lenocinia exercerentur: unde ait eam suspectam fore si pauperum domos frequenter.

Quis nocturnis convocatio. Si in Ecclesiam convenire non potuerant interdiu, nocte plebem convocabant. Auctor de fuga in Pers. *Si colligere intendiu non potes, habes noctem.*

Solemnibus Pascha. D. Cyp. ep. 23. lib. 3. eosdem dies sanctæ & solemnis septimanæ vocat *Pascha prima solemnia*, quibus olim noctes dielque precibus & jeuniis pervigiles in Ecclesia consumeabant.

Convivium Dominicum. (a) Grave modestiæ nostræ erroris insimulare Casaubonum & cæteros qui hunc locum de Eu-

charistia interpretantur. Sed muneris hujusce exigui necessitas invidiam facti deprecabitur. De convivio est sermo, quod infame esset apud Gentiles, & quod ejusmodi convivæ omni turpitudine & flagitio polluere crederentur, quod cum aliud nulum Christianos celebrasse legimus quod incestum haberetur, quam Agapas, de iis accipienda hæc esse quis negabit? Enimvero quæ in B. Justino adversus Judæos & Apologia 2. in Tertull. Apol. & ad Scapulam, de cultu foemin. in Minutio Felice, apud Eusebium hist. lib. 4. c. 1. & 4. de cœnis & infanticidio obijciuntur Christianis, ad Agapas ea sunt referenda, in quibus neque consecrabatur, neque sumebatur Eucharistia. Præterea ab iisdem auctoribus & Plinio secundo Eucharistiæ sacra cum satis accurate describantur, tamen super libidine & incestu ea fuisse suspecta non legimus. Ait igitur Tertull. Gentilem non passurum ut Christiana ejusmodi cœnis accumbat, quod nimirum incestu & infames ex haberentur, lib. de cultu foemini. *Infidelis contra etiam suspectam habet, vel propter illam sceleratam in nos opinionem Gentilium.*

Osculanda martyr. vincula. Non solum martyres, sed eorum etiam vincula amplexabantur: aut si id neget Junius, dicat quæso quid opponat sexcentis locis qui a Pamelio producuntur. Cæterum reptabant etiam in carcerem ut aliena martyribus præberent, pacemque reposcerent.

Itam vero. Multo minus.

Ad osculum convenire. Osculo sibi mutuam pacem Christiani impartiebantur: verum non solum in Ecclesia & peractis sacris, sed etiam domi, ut colligitur de Oratione: *Potes domi differre pacem.* Cui officio negat Gentilem passurum ut Christiana satisfaciatur.

Aquam pedibus sanctorum. Pedibus fidelium: officii genus aut pietatis quod adhuc inter pios & religiosos viros est in consuetudine: sed non solum aquam olim pedibus, verum ante pedes nonnumquam etiam volebantur, & foccos & calceamenta sanctorum pedibus detrahebant. Euf. lib. 13. c. 15. *Calceamenta quoque pedibus tentabat educere, quæ nunquam nisi a religiosis resoluti consueverant.* Ut humiliter.

(a) Rbe. Pamel. Juni. hoc loco Casau. exerc. 6. pag. 512. Phil. Mornaus c. 6. pag. 60. de Euchar.

litatem scilicet testarentur: hinc poenitentes Presbyteris adolvebantur, & fratrum caligas volutando detergebant.

De cibo, de poculo invadere, desiderari in m. h. (a) Miror quamobrem omnes hæc ad Eucharistiam pertinere sibi persuadent: cum si quando eorum rationem atque Auditoris mentem satis exploratam habeant, in sententia non sint mansuri. Recenset enim Christianæ mulieris privata officia, & ea quæ ex disciplina aut consuetudine præstari solebant: quare ait, si quempiam Christianorum hospitem habuerit, Gentilem maritum æquo animo non laturum, ut ei cibum & pocula cæteraque necessaria apponat: quid quæso ad Eucharistiam? An non commoda magis erit hæc interpretatio? Præterea quis unquam docuit mulieres domi Eucharistiam ministrasse, quam alibi ait non nisi de Præsidentium manu sumendam? at invadere de cibo & poculo est invitare fratres ad cibos sumendos, & non petentibus ultro offerre. Denique hæc mysteria Gentilibus nudanda & aperienda non erant, cum tanto studio tantaque diligentia cavebant, ne Audientibus cognita essent. Adde hoc ipso loco Tertulianum nolle, ut conversationis insignia & officia cognita sint Paganis, multo minus Eucharistiæ mysteria: non negarim tamen cum Casaubono Patres desiderata & desiderare, in rebus Eucharistiæ alibi posuisse.

In mente habere. De his officiis sedulo cogitare, cum aliis rebus te occupatam velit.

Quod in aliena domo hospitium? D. Cyp. de Eleem. *Hospes sui & non adduxistis*; ita hospitales erant antiquitus, ut cum quispian adveniret, certarent quis eum domum deduceret.

Proma. Nil mutandum: nuces & nugæ Junio reddendæ.

CAPUT V.

PER noctem surgis. Singulis noctibus surgebant ut Deo domi supplicarent, in Apolo. Ita saturantur ut qui meminerint etiam per noctem adorandum sibi Deum esse.

Quid secrete ante omnem. Domum Eucharistiam reportabant, ut nocte eam adorarent, & sumerent: quapropter Junius de antelucanis cœtibus hæc accipiens, non minus fallitur, quam cum sequentia ita ex-

Aplicat: *Non illum credit esse qui dicitur: nempe, inquit ille, infamatum panem credit.* Nam Agapas juxta & Eucharistiæ sacra accepit, & quæ de Agapis impia & turpia objiciebantur, ad Eucharistiam imperite refert.

Rationem simpliciter. Id est non altius scilicet hæc omnia sibi aperiri volet, contentus te ex religione tua hæc præstare.

Sine suspitione panis an veneni? Qua de causa Eucharistiam suspicaretur esse venenum, aut cur timeret uxorem Christianam venenum velle sumere, non video: neque quidquam magis exploratum habeo, quam si per venenum pocula amatoria intellexerit, quæ venena dicuntur. Ovid.

Thessalico languent devota veneno.
Mistaque cum magis merfa venena sonis.

Aut si locus est conjecturæ horum explicationem ex lib. de Pudic. peterem, ubi ait cap. 5. magnam esse adulteris consuetudinem cum magis & veneficis. Dixerat enim eam suspectam adulterii fore, mox addit magiæ & veneni, quibus adulteria perficiuntur.

Quarum arcana in p. Dum ejusmodi mulieres convicia mariti patienter tolerant: de earum mysteriis quæ Gentili ex consuetudine nota sunt, tantisper siletur. At si conquerantur, maritus Prætori refert eas esse Christianas, & ita periculis, quæ seetæ impendent obijciuntur: de hac re exemplum habes apud Justinum & Eusebium.

Quarum dotes ob non. Gentilis quod uxorem Christianam non postulet, & accuset, in hujusce beneficii & silentii præmium & remunerationem, dotem trahet, & eam omnem impune dilapidabit, quam repetere aut maritum de ea re uxor compellare non audebit, quod essent scilicet Christianis Iudices intensissimi.

Arbitrum spicula. Carnificem potius quam Iudicem: Arbitrum autem dixit, more jurisconsultorum qui Arbitros eos vocant non Iudices, qui de judicio reddendæ dotis cognoscunt quod æquius meliusque est. Brissonius in formulis.

CAPUT VI.

INter illos. Domi scilicet thura Diis laribus adolebant,
Solemnibus Regum. Cæsares aliquando Impe-

Imperatores, nonnunquam etiam Reges Adam objiciat, dicta esse videtur,

appellat: sed hoc præcipue nomine cum agit cum Christianis de spect. cap. 30. & 6. & adversus Gnost. D. quoque Cypr. scribens Demetrianò, eisdem Reges appellat.

Et ministrabit nonnunquam. In Agapis, fidelibus ministrabant mulieres.

In sodalitiis, sæpe in popinis. Turpius erat in popinas divertere, quam sodalibus epulas agere: ideo ait, *sæpe in popinis*. Popinæ enim omnibus vel infimo cuique patebant: sodalitia autem habebantur inter amicos, utrumque tamen interdictum: D. Cypr. ep. 4. lib. 1. inter gravia Martialis crimina hoc unum annumerat, Gentilium eum frequentasse convivia.

De cujus manu de. de. c. p. partici. (a) Rursus certamen nobis cum eis ineundum, qui de Eucharistia hæc interpretantur, hac una levi admodum conjectura, quod alibi dicat eam esse de manu Præsidis accipiendam, quasi hoc loco id ipsum tangat, & ad eundem ritum alludat. Mihi vero cum Eucharistia hæc convenire non videntur. Primum de conviviis Paganorum illic est mentio, quæ cum cœnis Christianorum privatis aut publicis commodius & aptius comparari quis non videt? Deinde hæc. *Audiat sane, audiat aliquid Dei cœna*, nulla ratione ad sacra Eucharistiæ pertinent, in quibus mulieribus loqui non liceret, ut dicemus pluribus. Denique ea omnia quæ recenset, in Agapis & cœnis privatis reperiuntur. Quapropter de ipsis Paganorum conviviis locus est explicandus: quos solitos legimus sibi invicem per libidinem propinasse, & paululum degustata pocula ab amante desiderasse, uti in Dione legimus de Commodò: versus Martialis idem indicant.

Qui nulli calicem tuum propinas.

Humane facis hercle, non superbe.

Ovid. lib. 1. eleg. 4. Ad quem morem haud dubie respexit Tertull. cum ait *de cujus manu desiderabis? de cujus poculo participabis?* quasi hæc lasciviæ commercia & irritamenta ejusmodi mulieribus objiciat, easque interroget a quo sibi maxime in his conviviis propinari volent, a marito, an ab adultero: & quamvis & sequentibus alludat ad privatas aut publicas cœnas Christianorum, hæc tamen ipsa simpliciter, neque aliter atque ut turpia quæ-

Quid maritus suus illi. Cum diversæ essent sectæ interrogat, quid cantabit marito. Nam quoties Christiani sive domi, seu in Agapis cœnarent, fidem psalmis pascebant, ut ait Tertull. D. Cypr. lib. 2. epist. 2. *Nec sit vel hora convivii gratiæ cœlestis immunis: sonet psalmus sobrium convivium.* Habes ex his, cur velim hæc magis ad cœnas privatas aut publicas referri, quam ad Eucharistiam, in cujus sacris tacerent mulieres & alternis non responderent marito, quod factum legimus in privatis & publicis cœnis: ut insinuat hoc libello his verbis, *Simul orant & alterutro ducentes.*

Audiat aliquid Dei cœna. De cœna hæc igitur accipienda sunt, in qua seorsim singulæ quæque in medium compellabantur, ut de fide responderent: aut de ea cœna in qua de rebus fidei solæ differere contuevissent, quæ sacris Eucharistiæ adaptari nequeunt quod in eis filere juberentur. At vero in Agapis provocabantur in medium Deo canere, Apolog. & in privatis cœnis psallebant uti diximus.

Quæ Dei mentio? Hæc & cetera pietatis munera non magis prætermittebantur in Agapis & privatis cœnis, quam in sacris Eucharistiæ. Nam oratione convivium incipiebant, & dirimebant: in Apolo. *Non potius discumbitur quam oratio ad Deum prægustetur*, ibidem, *aque oratio convivium dirimit*. Cetera quoque in eodem Auctore non esset difficile probare.

Ubi divina benedictio. Hæc omnia ad diversas Missæ partes, bonus Pamelius atque hanc benedictionem ad consecrationem Eucharistiæ pertinere putat. Verum de benedictione quam sibi invicem conjuges finitis precibus optabant locus accipiendus est. Nam cum eadem ipsa sub finem libelli recenset, ut ostendat inter Christianos conjuges ea omnia pietatis officia libera esse, & felicius multo adimpleri, vocat hac ipsam benedictionem mutam; quia scilicet eam proferre, & Gentili marito benedicere Christi nomine non auderet.

CAPUT VII.

Am habens ex parte. Non deerit illis Deus, qui jussit eas cum Gentili permanere. Quid ad rem verba Geneseos & Lucæ

(a) Interpretes & P. Morneau, lib. 1. de Euchar.

Lucæ quæ afferuntur a Junio?

Documentis dignationis. Gratiz & domini alicujus divini: D. Cyp. eodem utitur verbo.

Hoc signi erit ut solis. Ni cum Latinio deleas *ut solis*, non aliter hæc intelligenda videntur, quam uti sequitur: Hoc erit signum, quod malo hæc mulieres sese inferunt, quod solis petitoribus inter Ethnicos gratæ sunt, ut solis ejusmodi mulieribus illi ipsi petitores placent.

Petitoribus. Procos inquit interpretes; ego quidvis aliud significari magis putem. Nam quodpiam genus hominum infame denotare videtur, ut a Diabolo hæc matrimonia conciliata & composita suadeantur. At certe quid vetaret nuptias cum Christiano vel alio amatore & proco fieri? an Gladiatores intelligit? nam *petere* verbum est gladiatorium.

Qui tales non exhorreant. Infames omnes Christianæ habebantur apud Gentiles. Erat enim vehemens opinio quæ per animos Gentilium pervaserat, Christianas post cœnas publicas & Agapas extinctis luminibus, promiscuæ libidini servire.

A malo conciliatur. Procuratur, componitur.

C A P U T VIII.

Nonne quique Domini. Senatusconsulto Claudiano cautum non erat ne servi extraneis jungerentur, sed jure suo Domini impedire poterant, non solum ne extraneis, sed ne contubernia omnino inirent. Apud Plautum:

Sed utrum nunc tu cœlibem esse tu mavis liberum.

An maritum servum ætatem degere & gnatos tuos.

Opta hac tua est, utram harum vis conditionem accipe.

Tantum non poterant patroni libertos seu manumissos jurejurando adigere ne nubarent, l. 6. ff. de jure patronatus.

Sit illa ex æquo. Nubat quantum volet diviti & pauperem spernat, ex æquo forsan in cælis non erit cum illo paupere.

Et in statu perseverent. In quo statu? fidei an communionis? Dixerat supra eas arcendas esse ab omni communicatione fraternitatis ex Apostoli literis: quod hoc loco repetere videtur, atque in legibus humanis ad servitutem repetere licet eos qui

Aextraneis nubunt, multo magis Christianas coercendas esse, qui ethnicis junguntur, & a communione ablegandas.

Unde nisi a Diabolo maritum petam. Moris erat Episcopos, Presbyteros, Vi-
duas consulere, atque ab iisdem nubendi facultatem petero, ad quem alludere videtur.

Cinerariis peregrina pro. Qui sint cinerarii & ciniflones satis interpretes explicuerunt, sed addidit, *peregrina proceritatis*, quasi exprobrans ejusmodi mulieribus quod ditioribus nubere velint, ut habeant servos quorum forma & proceritas grata & amabilis esse possit. Clemens Alexand. libro tertio Pedagogi cap. 4. *Et qui mulierum quidem læticas in altum tollant & pertinaciter eas ferant, multi Galli sunt.*

Censum suum. Originem nonnunquam apud Auctorem, sed hoc loco gratiam & fidei pignus significat.

In vestis dotalibus. Dos est pecunia quam uxor affert marito, matrimonii nomine: Plautus in Asina *Argentum accepi dote, imperium vendidi*. Atque adeo dotalia sunt ea quæ ad dotem mulieris pertinent, ita dotalis fundus qui ex dote emptus est, vel in quo dos assignatur: dotalia etiam dicuntur quæ in augmentum dotis veniunt. Auctor tamen hoc loco & de monogamia pro mariti bonis, vel quæ ad maritum pertinent, accepisse videtur. Nam hæc ad uxorem referri nequeunt, cum sensus sit Christianum maritum pauperem non esse, sive ditio-rem multo Ethnico marito, ita D. Cyp. ep. 2. lib. 2. *Quem ille divitem fecerit, nemo pauperem faciet*. Sed vult dicere, ni fallor, ei dotem uxoris credi posse cui Deus gratiam suam & spiritum suum conferre non dubitavit, atque eam mulierem dotem suam non amissuram quæ pauperi Christiano jungitur, quamvis fundo careat, qui in restitutionem dotis vendi possit.

C A P U T IX.

Quod Ecclesia conciliat. Conciliare hoc loco significat componere, suadere, probare, non benedicere. Prorlus & eodem modo accipiendum atque cum ait, *a malo conciliatur, a Domino damnatur*. Ecclesiæ quoque nomine viduas, opinor, sacerdotes intelligit, in quibus alibi ait

Ecclesiam consistere, non Ecclesia numerus *Episcoporum*. lib. 1. ad Uxor. tota Ecclesia candida de sanctitate describitur (quas alias significationes idem nomen accipiat dicemus pluribus.) Ait igitur primam felicis matrimonii eam esse conditionem, si a sacerdotibus & viduis probetur & concilietur. Nupturæ enim antequam fidem obstringerent, sacerdotes & viduas consulebant ne imprudenter hæretico, Judæo, aut cuiuspiam Apostatæ implicarentur. Cæterum quid ex loco in clandestino matrimonia suspicari possunt? quamobrem quæso hodie in senatu a Patronis hæc in eadem nuptias sæpissime torquentur? Nam clandestinæ sunt, quæ sine testibus transiguntur, de quibus nulla hic mentio: sed beatiore eas habet, quæ cum fidei ejusdemque sectæ sunt marito.

Confirmat oblatio. Junius has felicitates infelicititer exponit, & præsertim cum hanc secundam ait esse, cum se novi conjuges offerunt & sistunt in Ecclesia, consensum suum testantes & communibus precibus Ecclesiæ Dei benedici postulantes: quæ omnia ita adornavit, ut hujusce vim verbi oblatio eluderet: quasi quisquam unquam ita locutus esset. Sed cum tria potissimum apud Patres oblationis nomine intelligantur, ea quæ in sacerdotum victum offeruntur: sacrificium Missæ sacris pro aliquo atque in ejus commendationem Deo supplicarent. D. Cypr. nomen ejus offertur: & de illa prima acceptione abs re esset inquirere. Superest ut horum aliqua conveniat: unde facile obtinebis, matrimonia olim in Ecclesia & Eucharistiæ sacris celebrata fuisse.

Obsignatum. Non ait obsignari matrimonium per Angelos, sed obsignatum per eosdem renunciari, ut sit argumento prius in Ecclesia idiplum obsignari: sed quid sit obsignare matrimonium, aut a quo tandem, aut quomodo id fiebat, non parum interest enucleare, si paulo latius de hujus significatione velis inquirere. Res ea obsignari dicebatur, quæ clauderetur, notaretur & perficeretur pia aliqua actione aut ritu religionis, ita orationem osculo obsignari ait de Orati. quod est signaculum orationis: quia scilicet orationis & mutux charitatis conjunctio plus certe haberet cap. 3. confessionem ipso martyrio obsignari ait, de Idolo. Deos ipsos hoc nomine obsignat. Verum si ad sacramenta transferatur, quantum ex

A hujusce Auctoris consuetudine assequi potui, sacerdotis benedictio, aut sacramenti ratio & natura intelligitur: de poenitentia agens per poenitentia subsignationem ante componeret. Idem de Baptismo: quam fides impetrat obsignata in Patre, & Filio & Spiritu sancto, ibidem, quanto magis habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei, ibidem, manus imponitur per benedictionem: de Idololatria: post fidem obsignatam, id est, post baptismum eodem modo matrimonium habebis sacerdotis benedictione obsignatum, de Monogamia, aut junctos in eadem carne conjunctionem signavit.

Angeli renuntiant. Christianorum sacris Angelos interesse docet manifeste lib. de Orati. Angelo adhuc orationis adstante, quare cum dicat per Angelos matrimonium obsignatum renunciari, in iisdem sacris id fieri & obsignari videtur insinuare. Nulla spiritus carnisve discretio, magis continentes Christiani & datæ fidei memores.

Simul voluntantur. Cum grave & adversum aliquid immineret, non solum expansis manibus, sed prona etiam in terram facie Deo supplicabant.

Alterutro dicentes. Alternis psallentes.

In angustiis. Vel persecutionum vel juniorum tempora intelligit.

In refrigeriis. Diebus quibus Ecclesia exultabat, & a jejuniis & pressuris vacabat.

Sacrificia sine scrupulo. Patiantur me libere dicere hæc ad sacrificium Missæ non pertinere; sed his intelligi ea quæ in pauperum, sive in sacerdotum alimenta offerebantur. Cum enim uxores, sine consensu virorum bona non possint erogare, ait maritalitatem Christiano, sine scrupulo liberalem esse posse, quod maritus id concedat.

Quotidiana diligentia. Diligentia est cum nullum charitatis, officii, orationis, jejunii, pietatis munus aut tempus prætermittitur, & singulis Christianæ fidei officiis sedulo & patienter vacatur. Diligens enim dicebatur ea, quæ singula quæque Christiani officia obiret, puta, pauperibus elargiri, ægrotantes visitare, precibus interesse, prorsus nil pium aut humanum omittere aut reliquum facere: ita illud de fuga in Persec. cap. 1. accipiendum, in alterutra diligentia, id est, omnia omnino sanctitatis & sobrietatis officia præstare, amplecti & colere. Illis enim temporibus difficillimis nova semper oriebatur tempestas, quæ eos

de sa-

A D U X O R E M.

de salute sollicitos multo magis habebat quam rebus pacatis : quæ aliter accepit Rhenanus atque auctor dixerat , eadem oratione ait de præf. *diligentia attonita* .

Non trepida gratulatio . Advenienti fratri & hospiti .

Non muta benedictio . Benedicere nonnunquam est bonis verbis amicum salutare , eique pacem & Christi gratiam optare : & certe consuetudo erat & ritus apud priscos illos hoc necessitudinis commercio mutuam

251

Acharitatem & fraternitatem alere , ut idem ipse auctor docet lib. de testimonio animæ , *etiam quod penes Deum bonitatis & benignitatis omnis benedictio inter nos summum sit disciplina & conversationis sacramentum benedicat te Deus* , & de idololatria : Itaque ait eam hospitem habituram , qui ne Gentili Christianæ fidei suspicionem det , mutam benedictionem dabit .

Et mutuo provocant . Quia alternis cantabant .

NOTÆ IN LIBELLUM

DE PRÆSCRIPTIONIBUS.

CAPUT X.

ERo itaque nusquam dum ubique convenior . Hæc mihi fiducia est , ut contendam antiquam Rhenani lectionem restituendam esse : Et erit itaque nusquam dum ubique convenio , quarite & invenietis , & velint sic nusquam quasi qui nunquam apprehenderint illud quod Christus instituit : sensumque hunc esse . Dum tot ac tantis assentior querendum esse , querendi finem non faciam , quod maxime optant hæretici , uti quæram semper cum eis quasi nondum repererim quod Christus instituit , quod quæri , quod credere necesse est .

CAPUT XV.

Aliunde scilicet loqui possent de rebus fidei . Omnes hæc verba ita accipiunt , quasi neget ex aliis litteris hæreticos fidem suam probare posse , quam ex utroque testamento . Mihi vero alia subiit cogitatio , nempe hæc eadem negative posita non esse , neque aliud quidquam his auctorem intendere , quam hæreticos nonnunquam etiam argumenta ex scripturis arcessere , quamvis in probationem fidei suæ ea opinionis philosophorum scripta ducere possint , ex quibus commenta sua hausserunt , uti probavit cap. 8. Ad confirmationem huiusce explicationis quam tuemur referri potest , nulla hæc interrogationis nota scribi , quam qui ex diverso interpretantur

Coguntur affingere ; fateri tamen cogor legentis animos longe facilius occupare contrariam ; sed si quis auctoris in dicendo acumen & solertiam repetat & sibi proponat , eam adulteram esse deprehendet .

Si hæ sunt vires eorum . Sensus est an his armis uti possint , sive an scripturæ sint arma eorum .

CAPUT XX.

Sacramentum . Plurimum interest observare , non eum hanc vocem in Tertulliano referre intellectum , qui exprimitur ab interpretibus ; pro regula enim fidei atque pro Christi mandatis & omnibus Christianæ religionis ritibus & disciplina , non autem pro juramento ponitur : itaque ait omnes Ecclesias inter se communicare , & eodem jure uti ; quia scilicet in ea fide durarunt , quæ ab Apostolis est tradita , quamque fideliter conservatam posteris tradiderunt .

CAPUT XXII. & XXIV.

Explicanda sunt etiam hæc verba Tertulliani : *tanti enim est illis non habere probationes eorum quæ defendunt , ne pariter admittantur traditiones eorum quæ mentiuntur* : quæ tam involuta sunt , ut eorum sententiam interpretes expiscati non sint . Ait igitur multa ab hæreticis doceri defendique , quæ tametsi veræ fidei con-

sentanea sint, ad ea tamen stabilienda scripturæ auctoritate & præsidio eos uti nolle, ne scilicet ex iisdem scripturæ locis aut libellis eorum mendacia convellantur & in lucem exponantur: ita fieri ut libellum quo acta Apostolorum continerentur, maximo cum commodo recusent, (illud enim, *tanti*, hoc istic significat) quia hoc uno Ecclesiæ origo & formatio quam fatentur, demonstrari potest. *Per translationes* enim cave depravationes intelligas cum Rhenano, sed *translatio* apud Tertullianum est illustratio, demonstratio, detectio: nam apud eundem *traducere*, est in lucem exponere, aperire, detegere: ad Scapulam, *dæmones cottidie traducimus: traducta veritas* in lucem exposita. De fuga in persecutione cap. 12. *dum nolo traduci quod sum confessus id esse quod nolo traduci*, hoc lib. cap. 33. *nam & sic facilius traducuntur*, & pluribus possem si res maiorem lucem desideraret. Plurique etiam existimant cum interpretibus, hisce verbis *doctrinam superiorem*, ea intelligi debere quæ Apostoli ante Pauli adventum prædicarunt. Verum si animadverterent ejusmodi hæreticos non solum Petri, verum etiam Pauli cæterorumque Apostolorum doctrinam suspectam habuisse, concederent mihi hæc de omni ea doctrina accipi debere qua dicebant, *pleniorē posseâ supervenire posse*.

CAPUT XXIX.

Tot virtutes, tot charismata. Nulla hic de virtute aut charitate mentio, sed de potestate edendi miracula, & Spiritus sancti donis.

CAPUT XXX.

Benedictus Eleutherus. Etiam dum viverent benedicti vocabantur. De pudicitia: *Benedictus Papa concionaris*. Hæc quoque breviter notanda videntur: *Pœnitentiam confessus*, id est, cum publice testatus esset se pœnitere, *si ceteros quoque quos perditioni erudiisset, Ecclesiæ restitueret*. Facilius in Ecclesiam hæretici quam peccatores revocabantur; verum hæresiarum non aliter pace donabantur, quam si ceteros quos corruperant Ecclesiæ reddere niterentur. D. Cyp. ep. ad Antoni. de Trophymo. Eusebius lib. 6. cap. 35.

CAPUT XXXII.

Census suos deferunt, ait Tertullianus cap. 32. huiusce libelli. Interpretes per census, auctoritatem atque dignitatem intelligendam esse censent: ego vero originem significari, ut ex variis locis & hisce verbis, *omne genus ad originem suam censetur*, licet colligere adversus Marcion. lib. 4. cap. 5. *quarum si censum requiras*. Similiter ab horum sententia longe recedunt, *scilicet ob diversitatem Sacramenti*, cum ajunt per sacramentum intelligi iuramentum quod fideles paulo antequam lavarentur in limine Ecclesiæ dicerent. Nam sacramentum sexcentis pene locis pro fide ac religione Christiana accipitur, uti docuimus capite 20.

CAPUT XXXVI. & XXXVII.

Nisi fallor interpretes quotquot hæc verba notarunt, unde auctoritas verbis quoque præsto est, a vera & legitima eorum sententia aberrant. Nam quid attinet asserere Romanæ Ecclesiæ auctoritatem & potestatem Africanis præsto semper esse? quid quæso ad ejus propositum & capitis argumentum dicere S. Pontificem potestate & auctoritate plurimum in Africa valere? hoc enim multi ex hoc loco errere conantur, sed ex cap. huiusce lib. 20. & 32. & 5. l. 4. adversus Mar. explicari debent, ubi ait omnes omnino Ecclesias ab aliquo Apostolorum institutas esse, atque eorum aliquem auctorem habere, puta omnes Asiæ Ecclesias a D. Joanne originem suam trahere: quod multæ scilicet, aut ab eo, aut ab eis quas instituerat fidem & doctrinam hauserint: quemadmodum etiam Achaïæ a B. Paulo, qui Corinthiorum posuit Ecclesiam a qua cæteræ ejusdem provinciæ propagatæ sunt: eodem prorsus sensu ait hoc loco Africa Ecclesias a Romana institutionem & originem habere, & præsto posse probare se a Romana genitas esse, sive omnem disciplinam & fidem suam ab Ecclesiæ institutis & præceptis profectam esse: de Testimonio animæ cap. 5. *ex qua censetur auctoritas animæ*, ex cujus institutione id omne quod anima testatur procedit: hoc lib. cap. 30. *Cupio ostendant mihi ex qua auctoritate prodierunt*, id est edant originem Ecclesiarum suarum, doceant a quo tan-

tandem Apostolo aut Apostolica Ecclesia instituti sunt & fidem suam acceperunt : ut enim hoc libro , Auctor genitorem & parentem significat , ita auctoritatem , originem crederem significare , lib. 4. adversus Marc. cap. 5. *Denique ut cum auctori- bus* , id est , cum iis qui sunt propagatores ac genitores disciplinæ Christianæ , *habemus & Joannis alumnas Ecclesias* , nam eisi *Apocalypsim ejus Marcion respuit* , ordo tamen *Episcoporum ad originem recens* in Joanne *stabit auctore* : ubi auctor significat , genitor : ibidem *sic & ceterarum generosi- tas* , vides generositatem , auctoritatem , censum , pro origine usurpari : ibidem *eadem auctoritas Ecclesiarum* , id est , originem ab Apostolis . Accedit , si aliorum explicationem sequaris , atque ex ea S. Pontificem in Africa potestate plurimum valuisse velis deducere , hanc acceptionem neque cum superioribus , neque cum capitibus sensu coherere aut ullo modo convenire posse . Sed de papavere fici non erit otiosum aliquid dicere , illa enim infinita grana quæ in aperta & explicata fici micare videntur , existimarim ita esse appellata a Tertulliano , similitudine eorum quæ in papaverum capitibus , eorumque alveis inveniuntur .

Ego sum heres Apostolorum sicut cave- runt testamento , sicut fidei commiserunt , sicut adjuraverunt , ita teneo . Ideo , qui fidei commissa relinquebant , ab hæredibus præstanda , eisdem hæredes adjurabant , ut ea præstarent , quod erat enixæ voluntatis , ut loquitur Papinianus in l. cum pater 77. §. filius , 23. ff. de legat. 2. Callistratus in l. 3. ff. de jure fisci : *Vos rogo ut in eo quod a vobis petit fidem præstetis , perque Deum uti faciatis rogo .* Eleganter certe vocat verbum Dei non scriptum fideicommissum . *Quid cum Africanis quoque Ecclesiis contesseravit .* Contesserare , ni fallor , est tesseram & symbolum conferre , atque convenientem & similem exponere . Ait igitur Africæ & Asiæ Ecclesias Apostolicas esse , quia si eorum tesseras , id est fidem & doctrinam conferas , reperies Africam eadem prorsus de fide sentire atque Asia , quæ ab Apostolo Joanne firmata fuit . Africa enim cum D. Joanne utroque utitur testamento , unum Creatorem & unam carnem Christi affirmat , quæ omnia Marcion negando & respuendo , si tesseram velit conferre , dissimilem omnino &

ad alteram Apostolicarum Ecclesiarum habere deprehendetur . De Marcionis autem hæresi potissimum loquutus est , quia tunc tempestatis ea maxime vigeat in Africa .

CAPUT XL.

ET *sanctorum Christianorum* . Horum sensus ex his quæ in cap. 44. sequuntur hauriendus est , *Dominicarum & Apostolicarum scripturarum* : Apostolorum epistolas & acta , vocat instrumenta sanctorum Christianorum .

CAPUT XLI.

Pariter adeunt , pariter audiunt , pariter orant . Res posceret , ut de diversis Catechumenorum ordinibus differeremus , ex quibus plurimum lucis his accederet . Sed longius exeundum esset & in rem satis vulgatam , quæ legentium memoriam conerando explicationis gratiam corrumpere . Permissi non sedebant in Ecclesia Catechumeni cum cæteris fidelibus , neque mulieres cum viris , aut laici cum Ecclesiasticis , sed unicuique eorum locus seorsim erat assignatus , quem deserere aut mutare nefas esset . Inculat igitur hæreticos quod nulla sexus , nullave status aut disciplinæ habita ratione , promiscue starent & sederent in Ecclesia .

Rursus conqueritur quod *pariter audiant* : tanta arte tantaque solertia animos Catechumenorum tractabant , ut paulatim eos accrescere & ad frugem venire sinerent : neque enim , ubi primum vestibulum religionis essent ingressi , cum ceteris Catechumenis jam edoctis in Ecclesiam recipiebantur ; sed domi atque inter privatos parietes tenuioribus alebantur præceptis , quibus firmati cum cæteris tandem in Ecclesia primis concionibus , quæ in gratiam Catechumenorum habebantur , intererant , quibus peractis rursus omnes iidem ipsi Catechumeni ex templo discedere jubebantur , ne scilicet divina mysteria rudium conscientia polluerentur , atque etiam uti facilius & liberius initiat de mysteriis & sacris conciones perciperent : hunc ordinem atque disciplinam apud hæreticos minime servari monet Tertullianus .

Denique eisdem vitio dat , quod a suis sacris atque orationibus quæ in iisdem sacris fierent (quæ prima erat apud ortho-
doxos

doxos eura) non arcerentur Catechumeni; itaque ea tria *adire, audire, orare*, ad Catechumenos potissimum pertinere manifestum est.

CAPUT XLI.

Sanctum canibus. Nec ista quidem a nobis negligerent transibuntur, quibus Eucharistiam existimamus intelligi de qua libro de spectaculis ita loquitur, cap. 25. *ex ore quo amen in sanctum protuleris, nec illa quoque quæ explicentur indigna sunt, simplicitatem volunt esse prostrationem disciplinæ, cujus penes nos curam & lenocinium vocant.* Aliter enim sunt exponenda quam ab interpretibus fieri sentio: ajunt hæretici se bona fide & simpliciter agere cum nullo discrimine nullave religione de fidei arcanis cum omnibus communicant, quod scilicet Christianæ disciplinæ simplicitas & candor non ferant quemquam a mysteriis arceri: contra vero circulatoriæ artis esse ea occulta atque cognita habere & folis initiatis eadem aperire. Nam *simplex & simplicitas*, eo sensu ab auctore usurpantur, eosque simplices vocat qui nihil reticent, atque quæ sciunt bona fide & simpliciter exponunt, cap. 22. *Solent dicere non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus convertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse; in utroque Christum reprehensum subjicientes, qui aut minus instructos aut parum simplices Apostolos miserit: ex quibus satis ni fallor constabit parum simplex, nihil aliud esse quam aliquid reticere.* Eodem plane sensu cap. 27. *Ne forte Apostoli quidem simpliciter & plane.* D. Cypr. epist. 5. lib. 3. *Quæ proxime sequuntur, pacem quoque passim cum omnibus miscant, cum omnibus hæreticis scilicet: quæ enim subjunguntur eo inclinare videntur: nihil enim interest illis, licet diversa tradantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent.*

Exorcismos agere. Varia erant exorcismorum genera apud antiquos, quæ sigillatim enarrare infra officium nostrum esset: satis erit si moneamus, de iis qui in Baptismo adhibebantur auctorem non loqui, cum paulo post dicat *forſitan & tingere & baptizandi auctoritatem eas sibi arrogare.*

Nunc sæculo obstrictos. Eos intelligit qui præfectura aliqua inter Gentiles fungebantur.

Atus: plerique enim Christianorum dignitatem aliquam aut militiæ gradum adepti eorum honorum munia nihilominus obibant, quos Ecclesiæ honoribus ordinare æquum non videbatur.

Inconstantes. Omnes Ecclesiastici, cujuscunque tandem essent ordinis, certis locis erant addicti, neque fiebant Episcopi aut sacerdotes, honoris aut vivendi gratia, sed pro loci aut populi necessitate & usu ordinabantur: quibus uti non licebat alio convolare & sedes mutare; ita neque ab officio ex eo loco, ubi ordinati & addicti erant, sine causa amoveri poterant: sed apud hæreticos pro arbitrio sedes mutabant, & ut dicit, alius hodie Episcopus, cras alius.

Nam non laicis sacerdotalia munera. Sacerdotis nomine plerumque intelliguntur Episcopi: quare hoc loco ut paucis concludat hæreticos laicis Ecclesiastica munia concedere, ait eos Episcoporum munera laicis injungere, neque ut ait bonus Pamelius, *per sacerdotalia munera* ordinationes, sed ordinatorum officium intelligit: quapropter ubi dixit eos temere neophytos & sæculo obstrictos ordinare, mox ut rem graviolem faciat, addit eos etiam non ordinatis & laicis Episcoporum munera impertiri.

CAPUT XLII.

DE verbi administratione. De verbi administratione, quæ in Ecclesiis fiebat, non existimavi eum loqui, cum ab ea Gentiles arcerentur, verum de ea quæ domi aut alibi familiariter habebatur. Nihil enim Christianis majori erat curæ, quam gentilibus, Christi præcepta sensim obtrudere, ut eos ad fidem traherent: hoc vocat Tertullianus *verbi administrationem*: & merito sane; nam nunquam utilius administratur, quam cum facimus quod dixit Christus. *Ite, docete omnes gentes.*

Accusationem eloqui non habent. Gentilium mores & religionem, uti modo diximus, ex Evangelii præceptis refutabant Christiani. Quare ait hæreticos non tam contra Ethnicos ex lege Christi, quam adversus orthodoxos disputare: de Gentilium accusatione qui hæc non accipiunt, cum Auctore non videntur consentire: nam vult Auctor dicere Marcionitas non accusare neque carpere Gentiles eorumque mores & idololatriam; sed studium suum & operam in eo collocare, ut orthodoxos subvertant.

Orba fide. Fidei suæ Auctorem non habent.

CA.

CAPUT XLIII.

Quærite & invenietis. Usque adeo huiusce præcepti meminerunt, ut in magis arcana penetrare nihil dubitent, ut ubique quærant si aliquid invenire possint.

Doctrina inter disciplina. Disciplina in hoc auctore semper pro rebus fidei, Sacramentis, aut eorum usu, ritibus & ceremoniis cæterisque quæ ex præceptis Christi observamus; nonnunquam etiam pro ipsamet fide, usurpatur.

De his etiam verbis, *Diligentia attonita & cura sollicita*, & cæteris dubitari video, sed de diligentia pluribus diximus in notationibus ad librum 2. ad uxorem: superest ut de cæteris verbis notionem aliquam informemus.

Adlectio vero clericorum est ordinatio. Auctor cap. 20. *Litteri suo adlegerat*, de exhortat. ad castit., *per quæ presbyteri adlegantur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur?* De Idolo. cap. 7. *adleguntur in ordinem ecclesiasticum*, quam adlectionem exploratam ait esse debere: illis videlicet temporibus ita ecclesiam administrabant, ut nullus in clerum adsumeretur, quin totius plebis consensu & probatione dignus eo honore censeretur, atque in iis moribus instructus esset, ut eam sustinere posset dignitatem. D. Cypr. de Aurelii ordinatione. *In ordinationibus clericis solemus ante nos consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare.* Sed discrimen inter adlectionem & promotionem hoc loco positum esse puto, quod illam pro prima clericorum ordinatione posuerit, hanc vero cum quis ad ampliorem statum, Episcopatus puta, aut presbyteratus, evehitur. D. Cypr. de Numidico: *Et promovebitur quidem cum Deus permiserit, ad ampliorem gradum religionis sue.* Quapropter promotionem lauda quæ eos eligit qui virtutibus aliquam sibi peperant exultationem. Quod dicit non nisi

A consulto communicare oportere, ad aliud quidpiam quam ad Eucharistiam, referendum puto. Nam non solum Eucharistia communicabant, sed moribus, sententiis & doctrina. Certe legimus cum nova alicubi orta esset controversia, ad alias mox Ecclesias auctores contentionis confugisse, ut incautos in suam si possent sententiam traherent, & essent cum quibus pacem ac communionem se habere jactarent: ob hanc causam non nisi magna cum deliberatione quempiam in societatem & communionem Ecclesiarum venire patiebantur, hoc est quod ait de spectac. cap. 29. *Societates Ecclesiarum defende*, & hoc capite 32. *nec recipiuntur in pacem & communicationem ab Ecclesiis quoque modo Apostolicis.*

Ait igitur diu multumque Orthodoxos deliberare, quorum sententiis subscribere, quosve in societatem ejusdem Ecclesiæ & corporis recipere debeant: contra vero hæreticos nullo discrimine cum omnibus hæreticis pacem miscere: denique addit clericos cultu & habitu quammaxime devoto & humili apparere, atque Episcopis audientes esse debere.

CAPUT XLIV.

Agnoscent suam potius culpam. Removenda est illa particula *quam*, & cum Rhenano legendum. *Agnoscent suam potius culpam & suorum qui nos non ante præsruerunt.* Enimvero cum est in verbis aliqua difficultas, prius intueendum est quid auctor sibi proposuerit dicere, quam quidquam emendemus: toto hoc capite ludit Tertullianus, atque per jocum ait hæreticos de fide sua, hanc scilicet rationem reddituros, quod Christo ejusque Apostolis nihil esset de futuris hæresibus prædictum, quorum si forte præceptis & monitis muniti atque instructi fuissent, ab eis nullo negotio recessissent: itaque *suam & suorum pro ejus*, solito loquendi more, posuit.

NOTÆ IN LIBRUM

D E P U D I C I T I A .

P R Æ F A T I O .

Priusquam notas in hunc libellum expedio, pauca lectori quasi subsidio præmittenda sunt, quibus, in hoc ipso libello, quod continetur, quodque tam manifeste docere videtur Tertullianus, pacem videlicet mortuis in omne tempus esse negandam, cuiusmodi sit, aut quomodo accipiendum, intelligere possit: atque ut ipsa veritas tot controversiis implicata, tot ac tantorum virorum, qui hoc sæculo scripserunt, opinionibus debilitata, aperta tandem & libera, ante oculos consistat. Primum itaque est investigandum; quæ peccata poenitentia functis ea tempestate Ecclesia condonaret, quæque divinæ misericordiæ, ni fato peccatores urgerentur, relinqueret: deinde quomodo ob varias & graves causas ex Episcoporum sententia & auctoritate de hac sensim severitate remiserit, & paulo mitius peccatores habuerit, disciplinamque consulto relaxarit. Denique quæ sit hoc in libello Auctoris sententia quidve agat: an neget auctoritatem graviora peccata condonandi ad summum Pontificem, an potius ad Ecclesiam pertinere, doceatque solis Apostolis, & Apostolicis viris id juris concessum.

Tertullianus trifariam dividit peccata; in ea quæ remitti possunt, in ea quæ remitti non possunt, & in monstra. Eorum quæ condonari possent affert hæc exempla. *Perit igitur fidelis elapsus in spectaculum quadrigarii furoris & gladiatorii & scænica fœditatis, Xystica vanitatis in lusus, in convivia secularis solemnitatis, in officium, in mysterium alienæ idololatriæ aliquas artes adhibuit curiositatis, in verbum ancipitis negotiationis impexit, & alibi, quod sint quadam delicta quotidiana incur- sionis, quibus omnes simus obiecti: cui enim non accidit, aut irasci inique & ultra solis occasum, aut & manuum immittere, aut & facile maledicere, aut temere jurare, aut fidem pacti destruere, aut verecun-*

Adia aut necessitate mentiri in negotiis, in officiis, in quæstu, in victu, in visu, in auditu, quanta tentamur, ut si nulla sit venia istorum, nemini salus competat. Eorum quæ citra veniam erant, aut quæ non ita facile eam consequerentur, definitio & exempla mox sequuntur: Sunt autem & contraria istis ut graviora & exitiosa quæ veniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia utique, & mœchia, & fornicatio, & si qua alia violatio Templi Dei. De portentosis in hunc modum loquitur: Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora & in sexus ultra jura natura, non modo limine, verum omni Ecclesiæ tecto submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra.

Eadem peccatorum genera agnoscere videtur Divus Cyprianus, ait enim epist. 10. *in minoribus delictis*, epistola 47. *in omnibus delictis quæ non in Deum committuntur: de lapsis salutarem medelam parvis licet & modicis vulneribus exquirunt: quæ de primi generis, uti quæ eadem epistola habentur, quanto magis in his gravissimis & extremis delictis, de secundi peccatis intelligenda sunt. Ea omnia cuiuscunque tandem generis essent, baptismum inituris, primaque poenitentia functis condonabantur: ut patet ex lib. de Poenitentia cap. 4. 6. 7. a Baptismo vero qui graviorum, secundique generis rei comperiebantur, non sine lacrymis, multorumque annorum gravi & plena poenitentia, pacem Ecclesiæ consequerentur. Quin etiam Tertulliani ætate, non omnia ejusdem generis, eadem facilitate purgabantur: nam alienam a disciplina Christiana plerisque videbatur mœchis, vel post longam diuque tractam poenitentiam, veniam atque pacem indulgere, ambigebaturque an in Ecclesiam reciperentur: quorum enim editum de mœchis recipiendis tulisset Zepherinus, ni res in incerto fuisset, dubitaretur*

turque an eis pax relaxanda foret? nonne causam edicto dedisse hoc videtur, quod quædam Ecclesiæ iniquum censerent, eos in communionem admittere? quod tempore D. Cypriani in causa lapsorum factum legimus. His adde ex eodem Cypriano epist. 52. quosdam Episcopos illius Provinciæ, non putasse pacem mœchis dandam esse (quod ad Tertulliani tempora pertinere videtur & revera non dedisse).

Sed ajunt Tertullianum hoc libello dixisse, *Adversus meæ quoque sententia*: igitur mœchi in Ecclesiam post longam pœnitentiam admittebantur, atque ipse Tertullianus antequam ad eam sectam transiret, existimavit eis indulgendum esse: nequaquam propterea dimoveor a sententia: nam negat hoc libro jus & auctoritatem graviora delicta condonandi, pertinere ad Ecclesiam, cujus contrarium olim docuerat. Quapropter ait *adversus meæ quoque sententia*. Sed raro opinor ante hæc Zepherini tempora mœchum aliquem veniam ab Ecclesia impetrasse reperies. Rursus ajunt lib. de pœnitentia c. 8. Auctorem adulteros & fornicatores ad secundam pœnitentiam multorum exemplis invitasse, quod non fecisset nisi veniam post pœnitentiam consequi debuissent. Sed quæso respondeant D. Cypriano, qui lapsos & idololatrias ad pœnitentiam invitat, quibus tamen pacem Ecclesiæ perpetuo negandam esse dixit aliquando, epist. 2. lib. 1. epist. 7. lib. 2. epist. 5. lib. 3. epist. 2. lib. 4. epist. 14. lib. 3. epist. 15. & 16. 19. 20. 23. ejusdem libri, ex quibus manifestum fit D. Cyprianum, antequam de causa lapsorum habitum esset in Africa Concilium, statuisse ne cum eis communicaretur, ni commendarentur a martyribus, & gravi simul morbo afficerentur: quod argumento est ceteros, qui non commendarentur & valerent, perpetua luxisse pœnitentia. Respondeant præterea Canonibus 21. & 22. Concilii Ancyran, Canonibus Conc. Eliberini & sexcentis quos alibi fusius explicaturi sumus. Apostatæ, & desertores Ecclesiæ a Tertulliano, D. Cypriano & reliquis illius sæculi invitantur ad pœnitentiam agendam, quos tamen idem ipse D. Cypr. epistola ad Antonianum negat, etsi occisi pro nomine Christi foris fuerint, ad Ecclesiæ pacem secundum Apostolum admittendos esse. Porro tamen ea semper fuerit Ecclesiæ sententia, ut penes Episcopos auctoritatem

Aesse crederet, idololatriæ & homicidis condonandi; tamen uti mox ostendemus, iidem ipsi nisi morbo graviore implicarentur, & metus esset ne mors sequeretur, venia semper & communione primis illis sæculis caruerunt. Mœchiæ igitur, vigente prima illa Christianorum disciplina, quibusdam Ecclesiis, idololatriæ vero, pene omnibus (quamvis ad id facinus vi atque tormentis impulsæ essent) nullum tempus, aut supplicium veniæ redimendæ satis sufficere videbatur: id manifeste ex hoc libro ostenditur cap. 12. *Hinc est quod neque idololatria neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur*, cap. 6. *Dabis ergo & idololatriæ & omni Apostatæ veniam*, cap. 5. *Idololatriam & homicidam semel damnas, mœchum vero de medio excipis*, cap. 19. *Aut si ita est, ergo ab idololatria*, cap. ult. *Quæcunque ratio mœcho & fornicatori pacem Ecclesiasticam reddit, eadem debet & homicidæ & idololatræ pœnitentibus subvenire*. Et de Monog. cap. 15. Pamelius Auctorem his locis, Orthodoxis imponere existimat, quod nemini persuaserit, qui morum gravitatem, ingeniumque hominis in memoriam revocarit, neque verisimile est præcipua hujusce libelli argumenta, ex re manifeste falsa, perfricta fronte eum deduxisse: deinde ex sequentium temporum historia, & quod Romæ & Carthagini super hac re habitum sit Concilium, Corneliusque & Cyprianus cum coepiscopis decreverint, libellaticis pœnitentibus subveniendum, sacrificatis vero non nisi in exitu manus imponendas esse, apparet idololatrias ad ea usque tempora pace atque communione privatos fuisse. Ceterum si ex disciplina Ecclesiæ sacrificati, facta pœnitentia communicassent cum ceteris fidelibus, quamobrem vitio dedissent Cornelio nonnulli Episcopi, quod cum thurificatis pacem miscuisset? Monet præterea D. Cypr. Antonianum superiorum temporum & Episcoporum exemplo, Ecclesiæ unitatem rumpendam non esse, etsi sacrificatis pacem nolit concedere. Quod argumento est nonnullas Ecclesias in priori sententia etiam post Concilia Carthagini habita, mansisse.

Ceterum si cuipiam res incredibilis videatur, meminerit illis temporibus una atque altera exacta pœnitentia, tertiæ locum non superuisse: peccatoresque ab Ecclesia semper exulasse, ac ne vix quidem nisi morientibus pacem eis concessam.

K k

Ve.

Verum enimvero pro temporum & re-
rum necessitate, hanc disciplinam in mi-
torem mutavit Ecclesia, & lenitatem cen-
suræ, quamvis justæ prætulit: atque ut ido-
lolatris D. Cypriani temporibus, ita Ter-
tulliani conveniens visum fuit, mœchis
ignoscere & pacem proponere. Tanta enim
neglecta disciplina, & animis ad humana
sensum inclinantibus, nœchorum & idolo-
trarum utraque tempestate erat multitudo,
ut metus esset, ne jam nutantes, eodem,
vel etiam ad deteriora laberentur, si de
eis supplicium sumptum foret, & omnis
veniz spes tolleretur.

Quid doceat hoc de Pudicitia libro Ter-
tullianus, ex cap. 25. colligere licet: nem-
pe Ecclesiam Episcoposque (quos etiam
præcipue constituere ait) graviora solven-
di delicta potestate carere. Verum id ju-
ris soli Christo & Apostolis attributum,
quo uti nemini fas esset, nisi qui miracu-
lis (uti Montanus) hanc sibi gratiam a
Deo concessam esse, fidem fecisset. Non
æquum præterea eos facere (Orthodoxos
scilicet) qui ea omnia quæ Christus D.
Petro dixerit, quæque indulerit, sibi &
Ecclesiis suis arrogarent, quasi hæc benefi-
cia & prærogativæ non ei duntaxat, sed
etiam Ecclesiis quas peperisset, collatæ es-
sent. Cæterum Ecclesiam spiritus quæ es-
set in Patre, Filio, & Spiritu sancto, ma-
xime delictis veniam indulgere posse; sed
per spiritualem hominem, ut Montanum
aut quempiam, qui charismatum donis ex-
celleret, non autem Ecclesiam quæ in nu-
mero Episcoporum consisteret, qua quidem
potestate uti nollet Montanus, ne ceteris
ad delinquendum aditus patefieret. Qua-
propter hujusce temporis hæretici immerito
insinuant Tertullianum hoc de Pudicitia
libro subsannare Pontificem maximum,
nec eum Ecclesiæ caput agnoscere, tum
quod ejus edictum aspernetur & proscin-
dat, tum quod aperte neget ei parem ac
D. Petro attributam esse potestatem: cui
videlicet uni Deus dixerit atque annuerit,
quicquid ligasset, aut solvisset in terris,
ligatum solutumque in cœlis, non autem
ejus successoribus, neque Zepherino qui se-
dem illius premebat. Nam non uni dun-
taxat Romanæ Ecclesiæ Episcopo hanc
auctoritatem denegat, sed toti Ecclesiæ;
neque negat eum esse D. Petri successorem

in Ecclesiæ administratione, & disciplina,
sed negat ex hoc hæreditatis jure ad eum
& Episcopos potestatem solvendi, & ligandi
pervenisse; quia scilicet discrimen ma-
gnum existimabat esse inter potestatem &
disciplinam sive regimen Ecclesiæ.

CAPUT PRIMUM.

SI natura præstruxerit. Quam Baptismo
adepti sumus: de ea enim hæc accipien-
da sunt, quæ castos & pudicos nos generat.

Si censura compresserit. Si censuræ metu
eam observemus.

Quod ultimorum temporum ratio. D. Cypri-
illiique temporis nonnulli, mundi exitum
imminere semper clamitabant.

Ita exarmata sunt jura. Ita censura flocci
penditur.

Non ejus ratio, sed moderatio, non eruditur
pudicitia, sed pudicitia: imago, cum iis qui eam
violaverunt, post Baptismum venia tribuatur.

Qui non minus castus. Retinenda hæc
lectio; ait enim jocando eos apud Ortho-
doxos, pro pudicis haberi, non qui perpetuam
inviolatamque castitatem observant, sed qui post Baptismum ad vomitum redeunt.

Cum suo servitio. Cum apud Gentiles
legibus coercerentur impudici, paucique es-
sent, qui sponte pudicitiam observarent,
servitutem eam vocat, non virtutem.

Nisi quod infelicio. Viderint Gentiles
qui ex ea nullum fructum capere possunt.

Per judicia ex utroque testamento. En
quibus legibus in peccata antiquitus ani-
madvertebant: in Constitutionibus quæ
Clementi tribuuntur, monemur, in judi-
cando voluntatem divinam sequi.

Audio edictum. In Africam ergo pene-
trat, quod Romæ S. Pontifex sanxerat.

Peremptorium. Diu inter Christianos cer-
tamen fuit, an post longam poenitentiam
adulteri in Ecclesiam reciperentur, ut D.
Cypri. epistola ad Antonianum docet: qua
de re post hoc edictum controversiam in
Ecclesia fuisse non legimus: itaque perem-
ptorium vocat hoc edictum, quod hujusce
rei litem dirimeret; in rebus dubiis, semper
Ecclesia Romana præ cæteris consulebatur.

Pontifex Maximus. Dissentiunt inter se ad-
versarii: (a) Junius de Romano Pontifice id
dictum negat, contrarium omnino affirmat
Mornæus, quod certe res ipsa suadere vi-
deretur.

[a] Lib. de Myst. Iniq. lib. de Euchar. pag. 2.

detur. Quis enim Episcoporum, hoc nomen a sibi unquam adrogavit? at Romanus Pontifex Maximus appellabatur; cujus rei locupletiore testem proferre non possem quam D. Cyprianum Tertulliani popularem, eorumque temporum ferme æqualem: is enim eadem epistola ait Imperatorem ferre non potuisse, ut æmulam dignitatem Cornelius obtineret & de sacerdotio quasi contenderet, quam constitui Roma æmulum sacerdotem: deinde urbis magnitudinem meretricumque impudica commercia denotare videtur, cum de earum titulis mentionem facit: ex capite denique vigesimo primo, manifestum fit D. Petri successorem, eum alloqui.

Episcopus Episcoporum. D. Cyprianus lib. 4. epist. 9. & in Concilio Carthaginensi, eum Episcopum Episcoporum esse dicit qui de ceteris Episcopis judicare, eosque a jure communionis, si quid alienum a fide senserint, arcere potest, *Superest ut de hac ipsa re, quid singuli sentiamus, proferamus, neminem judicantes aut a jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes: neque enim quisquam nostrum, Episcopum se esse Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adegit.* (ubi animavertendum est Episcopum Episcoporum, se constituisse, & tyrannico terrore ceteros adigere diversa esse; & ita a D. Cypr. dicta.) Quacunque igitur ratione aut mente de Romano Pontifice hæc dixerit Tertullianus, serio vel per ludibrium, illis tamen temporibus penes eum potestatem fuisse de rebus fidei judicia peremptoria ferre, & totius orbis Episcopos monere atque docere, quis non agnoscit? eoque magis quod unus Tertullianus jam hæresi implicatus, de hac re ceteris Episcopis non reluctantibus conqueratur: nam de his rebus eum oppugnando conjecturam facit, ea tempestate id juris Romanis Episcopis concessum fuisse, eosque re vera hanc potestatem exercuisse.

Pœnitentia sanctis, longa diuque tracta pœnitentia, ut D. Cypr. verbis utar: cujus tempore cum eadem de lapsis orta esset controversia, placuit post longam, diuque tractam pœnitentiam eos ad Ecclesiam revocare.

Bonum factum. Non solum boni ominis causa, edita, hac inscriptione notabatur: sed etiam ut populus intelligeret magistra-

tum, aut Imperatores de Republica sollicitos esse, relique utiles sanctaque statuisset.

Liberalitas ista. Veniam delictorum, liberalitatem vocat, quo nomine, donativa militum appellat? oblique scilicet pertrahens summum Pontificem quod præter disciplinam Ecclesiasticam, aliquid novi statueret, laxiusque cum Christianis agendum putaret.

Ejusmodi pœnitentia. Vocatur edictum pœnitentia: quia scilicet longa, plenaque pœnitentia sanctos Ecclesiæ reddebat: quos antea satis constat, ut alibi docebimus, perpetuam egisse pœnitentiam; nihil enim hoc edicto statutum est nisi quod pœnitentiæ tempus imminutum & contractum est.

Sed hoc in Ecclesia legitur. Ex D. Cypriano manifestum fit litteras, quas ab aliis Ecclesiis acciperent, vel si quid de rebus fidei statuere vellent, frequenti populo in Ecclesia id legisse, & sententias dixisse, ad quem morem respicere videtur.

Quæ sancta carui. Sensus est virginem Ecclesiam ne quidem aurium maculas, id est hæreses, passuram; multo minus adulteria & corporis sordes: Egesippus apud Eusebium lib. 4. cap. 22. *Tunc Ecclesia virgo vocabatur: quia nondum fuerat adulterini verbi subreptione corrupta.* Et auctor de præser. qui illam stupraverint adulteria, hæretico virginem traditam a Christo.

Et si habuerit non repromittit. Antiqui Auctores, uti D. Cypr. & Auctor constitutionum Clementis, vocant Ecclesiam hæreticorum, speluncam latronum, nescio an eodem respiciat.

Societatem. Communionem: habere enim societatem cum aliis Ecclesiis is censebatur, qui in rebus fidei, ejusdem cum eis erat sententiæ. De spectaculis, *defendere societates Ecclesiarum.*

Paternarum, Judaicarum.

Id volens eripere quod vite anteponunt. D. Cyprianus de lapsis, *veniunt & ipsi geminata militia sua gloria virgines*, scilicet, blanditiis, minis, muneribus pudicitiam virginum primum adgrediebantur; omnibusque modis eam ante fidem expugnare tentabant: sed eleganter probat pudicitiam potiorē esse vita & corpore.

Incontinentia necessaria est. Vocat secundas nuptias incontinentiam.

Nec enim machia & for. Indulgenda sunt modica delicta, quia modica sunt, & quotidiana incursionis, ut ejus utar verbis, & qui-

quibus omnes ubique & semper obiecti sumus, neque quisquam ita cavere potest, ut ea vitet. Simul etiam præcavenda, quia sunt peccata, meliusque esset in ea non incidere: at de gravioribus non item hic est horum sensus.

Nobis autem. Ne adulterio tententur Orthodoxi secundas faciunt nuptias, nobis vero magis cautum putamus, si eis post fidem renuntiemus, si modo nuptiæ veræ dicendæ sint, quæ a fornicatione & adulterio non differunt.

Sed ideo durissime. Id est duram & enormem disciplinæ nostri paracleti rationem statuimus, quod easdem poenas de mœchis & digamis sumimus. Sed ridendo hæc dixit.

Jejunas pacis lacrymas. Quia ut pacem Ecclesiæ obtinerent, lacrymis non parcebant, quas jejunas vocat, vel quod pacem non essent relaturæ, vel quia in perpetua inedia vitam traherent poenitentes.

Publicatione dedecoris. Quidam suspicantur primis illis temporibus usque adeo disciplinam viguisse, ut nocentes peccata sua interdum publice fateri non recusarent.

CAPUT II.

DEo adulantium. De jejuniis Deo adulandum esse ait: quod hoc loco in malam partem dicere videtur, quasi Dei misericordiam nimium extollerent, quo tutius in omni libidinum genere volutarentur.

Quasi incerta. Quasi incertum sit poenitentiae subsidium: sive quasi incertum sit ex scriptura, ob quas causas, vel an omnino agenda sit: quare Junii correctio incerta, obscurum aut nullum sensum parere videtur.

Alia castigationem. Castigatio genus est censuræ, quod lenius excommunicatione, minusque grave fuisse comperio.

Alia damnationem. Alia perpetuam excommunicationem: qui enim ab Ecclesia perpetuo abesse jubebantur, damnati dicebantur; quare cave de damnatione æterna hæc accipias: canon Concilii Ancyрани eos hiemantes vocat.

Aut venia expungit aut poena. Duobus modis ait peccata omnia deleri posse, venia, id est, abolitione & manuum impositione; & poena, id est, perpetua poenitentia, quam quidam ob graviora delicta

Aproducere cogeantur. Nam quamvis mœchis indulgendum esse neget; eisdem tamen ubique fatetur perpetuis sese ærumnis & molestiis apud Deum purgare posse: ex quo docet hoc loco poenam peccata expungere: apud Deum scilicet.

Venia ex cast. poena est dam. Venia conceditur exacta poenitentia, & cum quis poenas sibi decretas explevit: poena autem non censetur poena, nisi sit perpetua, & qui judicio Ecclesiæ damnatus est, ætatem & vitam in perpetuis miseriis ærumnisque transigat: alioquin a venia & castigatione non distinguetur.

CAPUT III.

Sed prius decidam. Hoc caput ita inscribendum opinor poenitentiam non esse frustra, quamvis ab Ecclesia pacem, aut veniam, non obtineat.

Ad eam poenitentia speciem. Quæ perpetuo ob graviora delicta, ut homicidii & idololatriæ, ferebatur.

Merito ita opponunt. Merito hæc Christianis persuadent: quia peccatorum veniam in sua potestate sitam esse prætendunt.

Ad Dominum enim remissa. D. Cypr. ad Dominum remittantur. De ea hic agitur poenitentia, quæ ab Ecclesia non imponebatur, sive quæ perpetuo duraret, de qua in Observationibus nostris dicemus: vult enim Tertullianus mœchos hoc modo poenitere.

A solo Deo exorat. Episcopis, Sacerdotibus, Diaconis, Martyribus, ceterisque fratribus in limine Ecclesiæ poenitentes supplicabant, ut pacem obtinerent: ad quem etiam ritum alludit.

Erubescere. Mavult pro foribus templi perpetuo stare, quam ulterius in templum progredi, ac veniam impetrare.

Ceteros admonet. In Constit. Clem. habetur, poenitentes exemplo suo ceteros monere, ne peccent; ideoque poenitentiam ceteris fratribus utilem fore.

CAPUT IV.

AB omnibus. Recte Latinus, ab omnibus; nam hoc ipso libro ostendere nititur graviora quæque delicta a solo Deo veniam expectare debere.

Turribus. Ita legendum, non curribus: nam sub fornicibus & antris prostabant mulieres impudicæ.

Omne

Omne homicidium extra sylvam latrocinium est. In sylvis proprie latrocinia exercentur, latronesque dicuntur qui spe prædæ vitam prætereuntibus eripiunt. Divus Cyprianus de zelo & livore, in latrone conquiescit scelus homicidio admissio, & Auctor de anima.

Non prius apud Ecclesiam professæ. De benedictione nuptiali hæc accipienda sunt, quam vocat alibi obsignationem matrimonii: sed hæc ad decretum Concilii Tridentini facere quidquam non video.

Omni tecto Ecclesiæ. Ergo varia erant ejusdem templi tecta; sub tecto enim quod erat ante Ecclesiam stabant poenitentes, unde ait Auctor hæc monstra amovenda esse: quod præterire nolui, ut intelligerent Adversarii illis etiam temporibus non in areis solum, cœmeteriis, aut alibi quocunque fors aut metus supplicii eos coegerat, preces & sacra fecisse Christianos; verum etiam propria habuisse templa & in eumulum extructa.

CAPUT V.

Etiā damnatione. Cum sorte, loco & ordine hæc consociata reperiantur crimina, de omnibus idem supplicium sumendum est, ac perpetua puniendæ sunt poenitentia.

Oneravit. Ita legendum, non honoravit, nam sensus est, adulterii crimen gravius multo censendum esse, quod homicidio præferatur, priusquam prohibeatur.

Quasi vacantem locum, quod unum levius, aliud vero gravius ducatur, locum hunc medium, uni mœchiæ reservarunt.

Ut solam. Frequenti eo utitur argumento: æquum non esse scilicet pro foribus relictis idololatriis, mœchos in Ecclesiam revocare.

Ab idololatria metamur. Quantum opinor, in eadem pergit figura, aitque idololatriam in prima acie, fornicationem autem in secundo agmine constitui, quod homicidium clauderet: metari enim passive fumitur; & nonnumquam disponere significat.

Illa disti. conjungitur. Fornicatione videlicet, qua sublata, homicidium idololatriæ jungeretur.

Emicanti adulamur. Supereminenti & tanquam audaciori applaudimus.

Sciunt luci mei & m. mp. Ignotum nul-

li credo Deorum Dearumque sacra, olim turpitudine & flagitio impiata fuisse.

Vivæ aqua. Splendidi fontes, quorum capita sacra erant.

Quod adulteri conceptus. Innuptarum, ut opinor, conceptus adulteros vocat.

Etiā apud Christianos. Cum omne peccatum ad aliquam idololatriæ speciem revocarent, mortalesque peccando pereant, recte ait mœchos his criminibus non vacare.

Si res voce deficiunt. Tametsi hæc muta sint, homicidium scilicet & idololatria, tamen quod pro foribus una cum mœchis poenitendo veniam idololatriæ & homicidæ promererentur, satis monent iniquum esse huic uni parcere & mitius eam habere.

Nostri esse. Nostri esse dixit, quoniam Montanistarum disciplina nullum ejusmodi crimen remitteret.

Semel damnas. Perpetua punis poenitentia.

Persona acceptio. Patres, & inter eos Auctor constitutionum ait personarum acceptionem esse, quando Episcopi favore aut gratia in judiciis poenitentium (judicabant enim Episcopi de reditu poenitentium) versantur.

Miserabiliores. Miseria dignas & veniam magis quam mœchorum: sæpe apud Divum Cyprianum miserabilis poenitentia, id est, poenitentia digna misericordia.

CAPUT VI.

NE in terga. Ne ad antiquæ legis exempla.

Dabis ergo & idololatriæ. Manifestum hinc fit idololatrias a Christianorum cœtu relegatos fuisse, perpetuamque eis poenitentiam fuisse constitutam.

Jam & incesta donabis. Auctorem hoc loco calumniari ait Pamelius, verum immerito; quin imo, monet eos si ab exemplis antiquæ legis disciplinam Ecclesiæ instituerent velint, incestis quoque ignoscendum esse.

Luserit ante Christum. Fornicata sit; de jejuniis cap. 6. *Iusum nisi impudicum non denotasset:* & capite ultimo *an qui, quum amitteret, luserit.*

Et lactea sordes non labentes idonea. Facilius est conjecturam Junii respuere, quam quidquam certius asserere: facilius quoque mentem Auctoris capere, quam ejus verba asserere: tentamus tamen & legimus, *lactea sordes non labentes idonea:* ait fordes

des lacteas (alludens scilicet ad lacteum Agis quam errabundus censeretur. V. l. perstringit Orthodoxos, atque armari eos habere ait, non gregem, aut Ecclesiam, quod mortuas pecudes cogant, recipi nique. Sic etsi Ethnicorum reliquum nuncium. Id est, quamvis ethnici censendi sunt, qui in grege centum ovium non annuerantur, non ideo tamen concedo per centum oves Christianos intelligendos esse, nam agens cum Judæis, per ejusmodi novaginta novem oves ipsos Judæos designavit, & eos in parabola posuit, non quales erant, sed quales esse debuerant, justos scilicet. Unus error adscribitur. Ut ostenda Christiano has parabolas non convenire, hoc uritur argumento: peccator Christianus semel & iterum a grege erravit: quapropter si de eo parabola finxisset Christus duplicem errorem notasset. Post fidem perdit. Spiritus sancti eorumque omnium quæ in Baptismo adepti essent Christiani, jacturam pati peccando, majores illi ubique docent. Accipitis negotiationis. Ego fidem Ms. sequendam esse censeo, & legendum. Ancipitis negotiationis aut blasphemiam: nam quod ait Pamelius inter remissibilia blasphemiam ab Auctore nunquam relatam, facile est diluere, si animadvertas varias blasphemias, ut idololatriæ species apud Tertullianum fuisse, quarum præcipuæ & capitales, verbi gratia, Christum negare, aut perjurio Dei nomen violare, inexpiables quidem; cæteras vero levioris notæ fuisse. Ita hoc libello idololatriæ negat indulgendum esse, quo tamen eisdem veniam dignos fatetur (nam apud Tertullianum idololatriæ crimen est, spectaculis interesse) quæ maxime inter se contraria nulla ratione compones, ni specierum discrimen agnoscas. Eum igitur misericordia dignum ait Tertullianus, qui in ancipitis negotiationis aut blasphemiarum verbum impiegit: quod factum suspicor, cum quis scripto cavet, & jurat sese mutuam Ethnicorum redditurum pecuniam, quamvis nullum proferat verbum; quia scilicet cum formula jurandi inter Ethnicos esset per Deos jurare, qui Ethnicorum fidem obstrinxerat, eorum religione & numine id fecisse videbatur, per quos iidem Ethnicorum jurare consueverant. Si lubet cum Junio & Latino legere *negationis* (cum apud Tertullianum negatio, blasphemia, & idololatria eadem significant) quamvis nulla id auctoritate probent, de ea negatio-

des lacteas (alludens scilicet ad lacteum Agis quam errabundus censeretur. V. l. perstringit Orthodoxos, atque armari eos habere ait, non gregem, aut Ecclesiam, quod mortuas pecudes cogant, recipi nique. Sic etsi Ethnicorum reliquum nuncium. Id est, quamvis ethnici censendi sunt, qui in grege centum ovium non annuerantur, non ideo tamen concedo per centum oves Christianos intelligendos esse, nam agens cum Judæis, per ejusmodi novaginta novem oves ipsos Judæos designavit, & eos in parabola posuit, non quales erant, sed quales esse debuerant, justos scilicet. Unus error adscribitur. Ut ostenda Christiano has parabolas non convenire, hoc uritur argumento: peccator Christianus semel & iterum a grege erravit: quapropter si de eo parabola finxisset Christus duplicem errorem notasset. Post fidem perdit. Spiritus sancti eorumque omnium quæ in Baptismo adepti essent Christiani, jacturam pati peccando, majores illi ubique docent. Accipitis negotiationis. Ego fidem Ms. sequendam esse censeo, & legendum. Ancipitis negotiationis aut blasphemiam: nam quod ait Pamelius inter remissibilia blasphemiam ab Auctore nunquam relatam, facile est diluere, si animadvertas varias blasphemias, ut idololatriæ species apud Tertullianum fuisse, quarum præcipuæ & capitales, verbi gratia, Christum negare, aut perjurio Dei nomen violare, inexpiables quidem; cæteras vero levioris notæ fuisse. Ita hoc libello idololatriæ negat indulgendum esse, quo tamen eisdem veniam dignos fatetur (nam apud Tertullianum idololatriæ crimen est, spectaculis interesse) quæ maxime inter se contraria nulla ratione compones, ni specierum discrimen agnoscas. Eum igitur misericordia dignum ait Tertullianus, qui in ancipitis negotiationis aut blasphemiarum verbum impiegit: quod factum suspicor, cum quis scripto cavet, & jurat sese mutuam Ethnicorum redditurum pecuniam, quamvis nullum proferat verbum; quia scilicet cum formula jurandi inter Ethnicos esset per Deos jurare, qui Ethnicorum fidem obstrinxerat, eorum religione & numine id fecisse videbatur, per quos iidem Ethnicorum jurare consueverant. Si lubet cum Junio & Latino legere *negationis* (cum apud Tertullianum negatio, blasphemia, & idololatria eadem significant) quamvis nulla id auctoritate probent, de ea negatio-

De pristino excusas. Exemplis veteris legis.

Non corpus. Ad calumniamne pertinet, ut vult Pamelius, dicere, ibi abundasse gratiam, ubi abundavit delictum? hoc enim ait Tertullianus, majoraque Christianos consecutos esse beneficia, quam Judæos.

Habes etiam. Scilicet a D. Joanne.

CAPUT VII.

A Parabolas. Vehementer a sententia Junii dissideo, qui Orthodoxis exprobari existimat, quod ex Ethnicorum usu & moribus pietatis calicibus uterentur: atque inde auctorem probare de iisdem ethnicis parabolas, non de Christianis peccatoribus exponendas esse: ecquid non dissentirem? cum neque hoc capite, neque alibi hunc ritum aut damnet, aut a Gentilibus manasse dicat, quamvis de idololatria & corona militis, sexcentisque in locis, quicquid ad eorum mores accedere videretur, diligentur recenseat. Sed ita sit: cui non statim suboleat: Orthodoxos igitur picturas & calices habuisse?

Omissa specie. Re omissa de qua erat mentio, cum parabolam incepit Christus.

Sed de arca vel de armario. Reponuntur in armario cibaria, & ea quæ in usum vitæ maculantur: quare ait Tertullianus, si ovem perditam Christianam non Ethnicum faciant Orthodoxi, eam ab armario, non a grege aberrasse, quod nullus Christianorum ab Ecclesia matre depelleretur, quin peccatis & fornicatione mortuus ma-

gis quam errabundus censeretur. V. l. perstringit Orthodoxos, atque armari eos habere ait, non gregem, aut Ecclesiam, quod mortuas pecudes cogant, recipi nique.

Sic etsi Ethnicorum reliquum nuncium. Id est, quamvis ethnici censendi sunt, qui in grege centum ovium non annuerantur, non ideo tamen concedo per centum oves Christianos intelligendos esse, nam agens cum Judæis, per ejusmodi novaginta novem oves ipsos Judæos designavit, & eos in parabola posuit, non quales erant, sed quales esse debuerant, justos scilicet.

Unus error adscribitur. Ut ostenda Christiano has parabolas non convenire, hoc uritur argumento: peccator Christianus semel & iterum a grege erravit: quapropter si de eo parabola finxisset Christus duplicem errorem notasset.

Post fidem perdit. Spiritus sancti eorumque omnium quæ in Baptismo adepti essent Christiani, jacturam pati peccando, majores illi ubique docent.

Accipitis negotiationis. Ego fidem Ms. sequendam esse censeo, & legendum. Ancipitis negotiationis aut blasphemiam: nam quod ait Pamelius inter remissibilia blasphemiam ab Auctore nunquam relatam, facile est diluere, si animadvertas varias blasphemias, ut idololatriæ species apud Tertullianum fuisse, quarum præcipuæ & capitales, verbi gratia, Christum negare, aut perjurio Dei nomen violare, inexpiables quidem; cæteras vero levioris notæ fuisse. Ita hoc libello idololatriæ negat indulgendum esse, quo tamen eisdem veniam dignos fatetur (nam apud Tertullianum idololatriæ crimen est, spectaculis interesse) quæ maxime inter se contraria nulla ratione compones, ni specierum discrimen agnoscas. Eum igitur misericordia dignum ait Tertullianus, qui in ancipitis negotiationis aut blasphemiarum verbum impiegit: quod factum suspicor, cum quis scripto cavet, & jurat sese mutuam Ethnicorum redditurum pecuniam, quamvis nullum proferat verbum; quia scilicet cum formula jurandi inter Ethnicos esset per Deos jurare, qui Ethnicorum fidem obstrinxerat, eorum religione & numine id fecisse videbatur, per quos iidem Ethnicorum jurare consueverant. Si lubet cum Junio & Latino legere *negationis* (cum apud Tertullianum negatio, blasphemia, & idololatria eadem significant) quamvis nulla id auctoritate probent, de ea negatio-

tionis specie & blasphemix quam diximus, A tiant, lanæque diversum splendorem referant, præsertim si solis aut oculorum fidem requiras.

Dedignatione castig. Cagistabantur Christiani & palam in Ecclesia monebantur, si quid mali fecerant, quod quidam indigne ferentes ab ea recedebant: hos igitur levius peccasse ait Tertullianus.

Pro ipsius drachma. Ex pondere illius monetæ parabolam de levioribus peccatis exponendam esse argumentatur.

Non lucerna spiculo. Recte emendatum luminis: Sed auctoris sententia his verbis latet, agebat enim Episcoporum auctoritati non concessum ut fornicatorum poenam levare possent, eosque Ecclesiæ restituere, verum in auius Christi potestate id esse, vel eorum qui miraculis commendabantur: quare eleganter Christi auctoritatem, solis lanceam, Episcoporum vero lucernæ luminis spiculum vocat.

Simul apparuit. Pamelius hæc ad Montanum, aut eos qui poenitentiam non amplecterentur, non autem ad poenitentes ait pertinere: verum non meminerat fornicatores, tam apud Montanistas, quam Orthodoxos ab Ecclesia palam pulsos ejectosque fuisse, utrinque enim graves poenas dabant sed graviores apud illos, cum nullo tempore nullaque poena finiretur eorum poenitentia, atque adeo eleganter ac ingeniose infert Tertullianus drachmæ parabolam mœchis competere non posse, cum reperta mulierculæ & vicinis summum gaudium attulisset, fornicatores vero si detegantur, totius Ecclesiæ hilaritatem confunderent.

Commisra. i. e. h. n. Eo magis de Ethnicis parabolas accipiendas, quo rationes ob quas Christianum peccatorem intelligi ajunt Orthodoxi, fornicatoribus nullatenus convenire possint.

CAPUT VIII.

Quem in vestibus purp. oculandis. Lumine & splendore qui in purpura micat illustrandis & imbuendis: sic ait de Ballo, *luminis consilio*, eodem verbo, sed ut oculos reddere significaret, usus est in Apolog. & de poenit. Cæterum huiusce similitudinis sensus is esse videtur: cum duas vestes eodem purpuræ colore inficiendas quis locavit: accidit plerumque ut colores qui bene temperati videantur, dissen-

Temperamenta colorum. Non nascitur purpura, sed ex variis rebus, variisque modis comparatur, ut docet Vitruvius lib. 7. cap. 14. ideo ait temperamenta colorum: cum enim multa misceantur, puta lac & vacinium (colores enim ad lanas inficiendas naturaliter, ut opinor, conficiebantur) si eorum rationem scite non habueris, facile est a legitimo temperamento aberrare, atque dissimiles componere.

Inter se amasse. Convenisse, similes esse. *Erudito mox utroque cor.* Tincta utraque lana & ad solem exposita.

Nisi quod clausula. Nisi quod impium esset Christianos indignari de Judæorum salute: quæ in fine parabolæ habentur, clausulam Parabolæ vocat.

Siquidem tota spes. An eo referendum, quod ab Auctore lib. de Spectaculis cap. ult. & eod. cap. lib. 3. adversus Marc. & a Divo Hieronymo in Ezech. traditum est, Judæos expectasse de cælo auream Hierusalem, aliaque non minus præclara sibi promississe, in eadem Tertullianum fuisse sententia? an de resurrectione accipiendum; reliquam autem dixit quod frustra Messiam expectarent?

Temperetur felicitas. Perstat in eadem colorum metaphora: quare nihil mutandum; feliciter enim colorum temperamenta invenit, qui eximios & similes comparavit.

Meminimus enim & h. Pantomimi & histriones gestus suos ad sonum & numeros eorum quæ in scena decantabantur, componebant, quamvis cantica ad aliud argumentum pertinerent. In Aristæneto epistola 26. lib. 1. *Varia in te species verbis juxta sonorum canticorum melos.*

Allegoricos gestus. Quia aliud cantabatur, aliud saltabatur.

Non quo debent. Adde particulam, &, quæ subintelligi videtur, & is sensus constabit: quas volunt materias, parabolis fingunt, & quas non debent rejiciunt: neque metaphora usus est, neque quo ingenio, intelligendum est, ut volunt interpretes: *excludo* enim simplici & solita sua significatione accipitur, alioquin idem repeteret. *Quo volunt tribuunt, & quo volunt excludunt*, & ita contrarii sermonis venustas & gratia frigeret, nisi major ita legendum, *Quo volunt tribuunt, non quo, de-*

debent, & apertissime excludunt, ubi metaphorice, excludunt, acciperetur.

Quorum & parabola videntur. De præsc. cap. 38. Quoniam ad materiam suam eadem scripturarum fecit, item, quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitavit.

CAPUT IX.

NEc valde laboramus. Ne hoc argumento vehementius premeretur Tertullianus, (Ethnicum scilicet non aberrasse a grege, sed Christianum fornicatorem) ait qui parabolis materias non quarunt, eas ita exponere non debere, ut singula quædam in eum convenient quem parabola designat: ita vehementer se non laborare, quid non gregem, aut centum oves, & decem drachmas intelligendum sit, aut quod ex sua explicatione non ita plane & commode quæque explicentur atque in altera, curiositatis hæc esse, & quæ si ad amussim expendantur, veritati plurimum noceant indagandæ. Pleraque in ejusmodi parabolis inseri, quæ simpliciter, & non ita accipienda sunt, quasi vim aliquam & pondus in eis habeant. Sed quidquid dicat, argumento satisfecisse non videtur.

Ethnicos fuisse publicanos. B. Hieron. epist. ad Damasum, Pamelius hoc loco. Card. Baronius anno Christi 31. Casaub. exercitat. pag. 303. Synopsis antiquitatum Hebraicarum cap. 5. de hac re fuse differunt.

Pompeii manu atque Luculli. De Pompejo res nota. Tacit. lib. 5. histor. Romanorum primus Cneus Pompejus domuit. Cicero pro Flacco, pro lege Manilia, Josephus lib. 14. antiq. Judaicarum cap. 8. lib. 1. belli Jud. cap. 5. Egesippus, quem supposititium prædicant. Aurelius Victor in Vespasiano. Plinius lib. 7. cap. 26. Plutar. in vita ejusdem Pompeii. Appianus de bello Mithrid. Ammianus Marcel. lib. 14. At de Lucullo ambigitur. Nam si Judæam primus domuit Pompejus, quomodo qui prius bellum in Syria pro Romanis gessit, eam subegisse diceretur? Neque cuiquam, opinor, persuadet Pamelius Luculum devictis Mithridate & Tigraue sub Pompejo sibi insensu, cuique exercitum invitus tradiderat, bello interfuisse Judaico. Verum cum parva de Mithridate atque Tigraue victoria, cæterisque in Syria præ-

Aclæ gestis, illarum provinciarum Regibus terrori esset Lucullus, & ut ait Cicero pro lege Manilia, Cum vehemens opinio & animos gentium barbararum pervaserat, sani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causa, in eas oras nostrum exercitum esse deductum; facile crederem Judæos misisse qui populi Romani amicitiam ab eo peterent, atque ut in eam reciperentur, tributum quod imperari poterat sponte offerrent: nisi malis, cum a Plutarco referatur in Mesopotamiam eum penetrasse & Chaldæos domuisse, Judæam quoque tentasse.

Licet in agina. Licet omni ex parte convenient.

Idololatra, blasphemi, negatores. Idololatræ qui tormentis victi, idolis supplicabant. Blasphemi, qui sponte Christo maledicerent, ut ait Plinius secundus, & Hermes lib. 3. simil. 8. nefandis verbis Dominum insectati. Negatores, de libellaticis accipiendum, qui Christianos se esse aut fuisse negarent. Hæc enim & similia idololatræ genera (quicquid dicat Pamelius) ante hæc tempora pace & venia nisi animam agerent, non donabantur, perpetuæque poenitentia Deo satisfaciebant, uti fufius dicendum erit.

Substantia Sacramenti. Cave hæc accipias de Baptismo, ut ait Pamelius; nam de fide & religione Christiana dicta sunt, cujus fundamentum corruiere ait si cum idololatræ mitius agatur, & ex parabola spes eis redeundi superfit. Paulo altius dixerat statum disciplinæ subverti ea interpretatione.

Satisfactio redit. Antequam baptizarentur Catechumeni, poenitentia Deo satisfaciebant, quo alludit cum ait, satisfactio redit.

Plus est igitur. Apostatæ convenit, æque atque fornicatori, ideo Christiano non comepeter.

Illa enim etiam Ethnicis relucet. De baptismo ejusque ritibus hæc accipienda non sunt, quæ Judæis & Ethnicis magis nota non erant quam poenitentium reconciliatio; sed de prima conversione, & cum quis se erudiendum tradebat; & Catechumenus fiebat.

Hæc vero quæ in ecc. ag. Non nisi in Ecclesia & coram omnibus fidelibus poenitendo veniam impetrabant.

Et cetera delicta. Exploratum habeas ex hos

hoc loco, & sexcentis aliis, graviora delicta Baptismum.

Et perpetua olim punita fuisse poenitentia.

Sed plus est. Sed validius est multo, quod deposita re cuius erat mentio, explananda est parabola, ita de Resur. cap. 22.

Minus si forte sap. Si nostra expositio non tam belle congruere videatur.

CAPUT X.

Non minus militantibus & P. Militibus Romanis & Publicanis Hierosolymæ agentibus quos Gentiles fuisse tradit Tertullianus.

Quam voluntariis. Christianis scilicet, qui ante Baptismum impetu potius naturæ, quam voluntate peccasse censebantur, ita Hermes lib. 3. similitudine 9.

Remedia prima 9. ex. Poenitentiam qua ante Baptismum Deo satisfaciebant, prima remedia vocat; secundam vero post Baptismum exolera, quod scilicet inutilis ea esse videretur poenitentia, quæ semel hominem meliorem non formasset: frustra quoque repeti, quæ non profuisset.

Qui mortem poenitentia maluit. Qui peccator maluit peccare, quam primæ poenitentia beneficium in se manere.

Peccando promeremur. Quia ovis, drachma, & prodigus cariores ceteris fuere.

Funambula pudicitia. Orthodoxos funambulos vocat, eaque utitur metaphora, quod poenitentibus mœchis cum indulgentum esse censerent, disciplinam omnem, pudicitiamque in maximum discrimen vocarent.

Pendente vestigio. Quia scilicet in nullius scripturæ auctoritate id firmarent.

Carnem spiritu librans. Perstat in eadem metaphora; si enim in aliquam partem incautius inclinant funambuli, baculo præponderant, ne præcipientes ruant: ita Orthodoxi subtili parabolarum explicatione de castitate ludunt, & ruentem erigunt.

In gradu totus es? Funambulorum industria in eo maxime sita est, ut pedem figant firmiter: funemque ob hanc causam diu tentant.

In solido es. Quid times incedere per tenue filum, cum secunda te poenitentia exceptura sit?

Suis non Ethnicis. Si præcipient Christiani & a fide decident, Deus sinum subiciet, ne comminuantur.

Secunda te panis. Quia prima erat ante

De mœcho Christianus. Qui post Baptismum peccat, indumentum Spiritus sancti, ceteraque lavacri beneficia amisisse censebatur, atque adeo non habebatur in numero Christianorum.

Qua sola mœchos amat. Quæ sola docet eis ignoscendum esse.

Et inde patrona sociorum. Nihil mirum si adulteris faveat adultera.

A qua & alias initiaris. A qua rursus baptizans, poenitentia enim secunda Baptismi vim obtineret, si omnibus omnino peccatis veniam procuraret; ita explicandum duxi, quod in Pastore de secundo Baptismo nulla fiat mentio.

Prostitutores & ipsum. Ego remota parenthesi sensum clariorem esse affirmo: ait enim ea parabolæ explicatione disciplinam omnem fidemque Christianam (quam sexcentis locis, ne dicam præcedenti capite, Christianum sacramentum vocat) corruptum iri.

Merito & ebrietatis idolum. De jejuniis, ait libidinem ebrietatis sororem esse. *Monstrum*, inquit ille, *scilicet haberetur libido sine gula*; & cap. 7. ait esse fundamenta luxuriæ; de spectaculis cap. 10. *Sed Veneri & Libero convenit.* Duo ista demonia conjuncta & conspirata inter se sunt, ebrietatis & libidinis, itaque theatrum Veneris, Liberi quoque domus est; de jejuniis, *appendices scilicet gula, lascivia atque luxuria.* Et certe nulla re ebrios magis tentari, quam libidine, Petronii matrona exemplum dedit. Quapropter imaginem illam ebrietatis Deam esse intulisse jocatur, quod ebriis scilicet ut mœchis propitia esset, resque eorum procuraret: & argumentum præberet utrisque mœchis & ebriis pacis relaxandæ. Ceterum plurimum ab iis dissentio qui ajunt, Tertullianum hoc loco imagines Christianorum & Orthodoxorum idola vocasse & existimasse: nam eadem ratione vocat imaginem illam idolum ebrietatis, qua eandem appellat mœchiæ & fornicationis asylum; metaphorice scilicet, unde nihil validum aut firmum inde deduci potest, nisi imagines ejusmodi mœchis & ebriis favere. Denique unde effodiunt Montanistas imagines atque earum usum damnassee?

De quo nihil lubentius bibas. Locus monet, ut adversarios interrogem quid in Christianorum calice existiment contineri quod

L 1

quod libentius bibendum sit, potiusque at-A etatesque habet.

que utilius multo ducendum, quam peccatorum venia: tam præclare scilicet atque magnifice de vana illa figura locutus fuisset Tertullianus? Objicit itaque Orthodoxis, vel quod pluris faciant imagunculam ex qua argumentum poenitentiae deducant, quam pretium redemptionis nostræ, vel (qui sensus mihi magis placet) quod sanguinis nostri sacrificio, nihil magis obtinere nitantur quam mœchorum pacem & veniam.

At ego ejus Pastoris. Hucusque capitis extrema verba, interpretationis lucem desiderant, quorum hanc sententiam esse opinor. Si primæ Poenitentiae dignos fructus fecimus, ut faciendum monuit D. Joannes (cujus verba de Poenitentia ante Baptismum accipienda sunt) nihil opus est secunda, neque mœchis quidquam remittendum erit: dignos enim fecisse fructus censendus non est, qui ad ingenium redit, neque peccare unquam intermittit. Hæc & similia in auctore nostro involuta, obscuraque nunquam facilius evolvas aut illustres, quam si ejus mentem potius, quam verborum ordinem expendas.

CAPUT XI.

UT cum peccatrici. Impudicam eam existimavit Tertullianus, quod ex Evangelio certum non erat.

Quod nemini facile. Nemini facile est in aliorum intimas cogitationes intueri.

Soli Domino hoc lib. ho. Nil mutandum, neque dativi casus est *indulgentiæ*, ut somniavit novus Commentator: sensus enim est soli Domino hanc potestatem competere, quamque exercere neminem deceret qui eam habere miraculis non ostenderet: quare ait hæc exempla Magdalenz, & Samaritanæ nihil adversariis prodesse, etsi ex essent Christianæ, quod nihil amplius probent, quam auctoritate condonandi eum usum esse, qui omnipotens esset: hodie igitur operetur potestas indulgentiæ ejus, id est, hodie estne apud nos similis potestas?

Ante repertum ordinem fidei. Ordinem eorum quæ ut in fidelium numero haberentur: doceri scilicet, poenitere, satisfacere, baptizari, aliaque quæ Dominus post resurrectionem instituit: fides enim, ait Auctor a fide poenitentiae incipit, gradus,

Nemo sanctus. En ratio quamobrem nunquam apud Patres reperies Christianos vocari sanctos; quia impositione manuum revera spiritum sanctum accepisse, atque in eis habitare existimarent.

CAPUT XII.

Alium Paracletum. Quia scilicet iisdem legibus fidem, disciplinamque Christianam non regerent.

Quem nec in Prophetis. Spiritum in Prophetis non agnoscere est Montani, Priscæ, Maximillæ revelationes respuere; adversus Praxeam: *Episcopum Romanum agnoscentem jam prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ.* Quare necesse est de iis Junium intelligere, non de veteri testamento. Eorum igitur sensus est, Orthodoxos ex Apostolorum actis sententiam suam stabilire non posse, & quem per Apostolos, spiritum ad se pervenisse jactarent, ex eorundem scriptis manifestum esse eos non recepisse: neque ejus ductu & auctoritate Ecclesiam regere; quod scilicet in iisdem actis alias longe disciplinæ leges regulatque dixerint.

A quibus observando recte agitis. Vectante vos Spiritu sancto. Sufficit & hic servatum esse mœchia & fornicationi locum honoris, &c. Josephus Scaliger in Manilii Astronomica pag. 451. conatur hunc locum Tertulliani emendare; hoc modo. A quibus observando recte agitis. Vectate vos. Spiritui sancto sufficit & hic servatum. In Græco, *ἐξ ὧν διατηρούμενοι ἵνα οὐκ ἀποστήσῃ. Ἐπὶ τοῦ. Ergo vectate vos, est ἐπὶ τοῦ. Vulgata lectio quam inepte concepta? A quibus observando recte agitis, vectante vos Spiritu sancto. Atque Spiritui sancto legendum. nam repetit quod supra initio præmissum. visum est Spiritui sancto & nobis.*

Imo vulgata lectio recte concepta est, & Scaligeri conjectura merum est *ἐν τῷ* ingenii nimis præproperi *ἢ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ λόγου.* Vetus enim lectio sic habet in quibusdam codicibus manuscriptis Actorum vel ipso teste Theodoro Beza, *ἐν πνεύματι πορεύμενοι ἐν πνεύματι ἀγῶνι*, quam vertit ad verbum Tertullianus, bene agitis vectante vos Spiritu sancto, melius quam Beza, versantes in Spiritu sancto. Ad stipulatur in parte vetus interpretes Irenæi, qui hunc eundem locum ita citat lib. 3. adversus hæreses cap. 12.

A qui-

C A P U T XIII.

A quibus custodientes vos ipsos bene agatis, ambulantes in Spiritu sancto. Legit nimirum, ἐν πνεύματι πορεύομενοι ἐν ἀγάπῃ, quod idem valet, atque illud Tertulliani *vestante vos*: non autem, *vestate vos*, quos nusquam legit apud ullum probum Latinitatis auctorem Scaliger, hac notione, ut scilicet idem valeat, quod ἰππῶδες, quasi de optima corporis constitutione sit dictum: imo alteram illam vanam lectionem exprimunt ista non verbum ἰππῶδες, & si nullo alio tibicine fulciatur hæc observatio novæ Latinitatis Scaligeri, admodum ruinosa est & lubrica.

Compensatio autem revocabilis non est. Nisi quæ mutua compensatione data sunt restituantur, ideo ait, *iisdemque revocabitur.*

Sed non leviter. Errat Pamelius cum ait, Auctorem alludere ad illud Joannis 20. *Accipite Spiritum sanctum*: nam mandatum illud Apostolorum, *Abstinere a sacrificiis & a fornicationibus & sanguine*, vocat pactum Spiritus sancti, atque Spiritum sanctum his verbis nobiscum translegisse, & cetera antiquæ legis onera remisisse, si modo a sacrificiis, fornicatione & sanguine abstineremus.

Etiâ ultro pactus. Hoc pactum utile fuit Christianis, eaque nobis gratia multa remissa sunt.

Iteratione mœchia. Tametsi compensationem rescindamus, tamen cavendum erit a mœchia & fornicatione, quia veteris Testamenti leges succedent, & observandæ erunt quæ in eas animadvertunt.

Tota lex sumetur. Rursus subeundum erit antiqui testamenti iugum: nam iis legibus & conditionibus dicta est compensatio: quæ si dissolvatur, quod prius debebas repetetur, & iisdem quibus antea legibus, teneberis.

Novissimi testamenti. Hoc Apostolorum responsum & statutum, testamentum vocat novissimum.

Hinc est quod neque ido. Leges Apostolorum circa idololatrias observatis & homicidas; quorum causa cum mœchis conjuncta cum sit, communem exitum habere debet. Errat bonus Pamelius cum hæc ad calumniam pertinere ait.

DE modica s. jud. De modico delicto & remissibili ait epist. 2. ad Corinth. cap. 2. mentionem fieri; non autem de irremissibili & fornicatione, quæ etiam tum non remittitur nisi ceteros monendo, ne in tale discrimen inciderent, & nominatim peccatum exprimendo.

Qua si forte nunc astimaretur. Legendum putarim *qua si forte*, sensumque esse de modicis illic agi delictis, & quæ castigationem, non excommunicationem mereantur, quæque hodie sic corrigerentur & astimarentur, ut graviore quam verborum oburgatione digna non censerentur. Priora si mavis hunc sensum conficere: si ex ritibus vestris & formula qua etiam hodie peccatores absolvitis, Apostoli verba examinentur, locus omnis erit de modicis delictis explicandus: quia neque nominatim peccatum illud publicum indicat, neque ceteros ex illius peccatoris exemplo movet, quæ omnia scilicet omittuntur in castigatione, sive cum minora quæque delicta condonabantur.

Sine predicatione. Peccatum illius qui veniam palam & nominatim indicabatur, quia erat publicum, publica poenitentia meritis esset, ceterique ejus exemplo ab Episcopo monebantur ne tale quid admitterent. Hæc igitur vocat significationem & prædicationem, quorum cum Apostolus rationem non habuerit, verisimile ait esse, eum de modicis delictis agere.

Et tu quidem. Ad hominem: cum fornicatori indulges, tum maxime concionaris & peccatum denotas: quamobrem igitur vis Apostolum de fornicatore illic sententiam dixisse, ubi peccati genus non designat, neque ceteros exemplo illius a peccato deterret?

Inque cum hominis exitum. Disserebant de poenitentia illius quem in Ecclesiam reducebant, aiebantque spem esse, ut Deus ei ignosceret, cujus misericordia poenitentem nunquam denegatur.

Capras fornicatorem. Capram, non ovem esse jocatur, & certe Tiberius ob libidinem Caprineus dictus.

Habitu legatum. Quod fratrum misericordiam moveret.

Nihil de postero sit comminatus. Non ei comminatus sit perpetuas ærumnas, perpetuam

tuamque excommunicationem si rursus peccaret: tertiæ enim locus non erat poenitentiae.

Quasi satisfaciens. Tantum abest ut poenas ei æternas si rursus eodem incideret, ut cæteros cum absoluerentur, moris erat monere, quin potius rogando fraternitatem ut eum diligat, videtur ei satisfacere velle quod eum increparit.

Sed verebatur. Hæc & cetera quæ præcedunt si, & hoc tangunt, ex sententia Orthodoxorum dicta sunt.

Igitur & consecutum. In hac 2. epistola.

Jam a fide. A Baptismo.

Ethnici & hæretici. De hæreticis intelligendum, qui extra Ecclesiam abluti fuerant; ad eam enim redeuntes illis temporibus rebaptizabantur, & veniam omnium delictorum consequabantur.

Super Ethnicos. Qualis nec inter gentes.

Denique in interitum. Erant qui resurrectionem carnis negarent, atque adeo quæ ea Apostoli verba de perpetuo interitu & corruptione interpretarentur, ad quæ hæc referenda sunt, non autem ad Auctorem ut ait Pamelius. Nam eam interpretationem ut ineptam refellit, ex qua nempe conitaret animam sine carne judicari posse.

Ergo poenam sine carne. Locus is mihi semper visus est difficilis: nam quam, aut cujus poenam? nonne docuit in diem Domini animas sequestrari, easque corpore expeditas dolere posse? de Resurr. c. 17. de anima c. 55. quare de poena quæ judicium præcedit locus non est accipiendus: nihilo magis de ea quæ summo judicio impendebat: nam illi ipsi quorum hic sententiam explodit, illius animam Corinthi salvam aiebant, & poenæ expertem fore: nihil magis exploratum habeo, quam eum per poenam judicium intellexisse. Ut enim damnatorum cruciatus, aliquando vocat judicium, ut de Poenit. cap. 12. *Quod nobis judicii perpetuitatem probat:* ita hoc loco poenam pro judicio usurpat; deinde ex ejus oratione id colligi posse videtur: eum enim, quem in Domini tutum fore dixerat, eundem in poena ait salvandum: & quod antea diem Domini. *Salvus sit die Domini,* poenam postea appellat, *salvus sit in poena.* Multis præterea rationibus compellor id affirmare: primum quod pluribus doceat utramque hominis partem, & corpus & animam representandam esse judicio Domini, quod nonnulli Christianorum nega-

Abant. Deinde quod diem illum usque adeo pertimescerent ut pro mora finis, ut ipse ait, orarent,

CAPUT XIV.

IN *presidentis officio.* Episcopi cujus erat scire & parcere: ejicere & admittere.

Sacramento benedictionis. Christiani ut milites sæculi sacramento tenebantur. D. Cypr. ep. 74. *Dominica militia sacramenta soluuntur.* Auctor ad Mart. cap. 3. *Vocati sumus ad militiam Dei vivi, jam tunc cum in sacramenti verba respondemus.* De Orat. Nam & militia Dei sumus. *Exau-toratus* igitur est militia remotus, ut interpretatur Menander lib. 2. de re mili. in l. qui de libertate 29. ff. de liberal. causis. *Si incestus.* Si dicat incesto indulgisse.

Quod pronuntiatione. Judex quam tulit sententiam, mutare non potest. M. Seneca lib. 7. Cont. 8. *Judex quam tulit de re tabellam revocare non potest.* Ulp. in l. judex. ff. de re judi. Hoc jure utimur, ut judex qui semel vel minoris condemnavit, amplius corrigere sententiam suam non possit. Idem fere Callistratus in lib. div. ff. de Poeni. Sed tamen quod Prætor interloquendo pronuntiavit id mutare potest. Celsus in lib. quod jussit ff. eod. tit. de re judicata, quod jussit Prætor vetuitve contrario imperio tollere potest. Utrumque hic signat Tertull. nil juvare si judex sententiam revocet, nisi forte quid interloquendo pronuntiavit, quali dicens interlocutoriam sententiam, non definitivam posse revocari.

Ne consuetudini. Cum gentilis esset.

CAPUT XV.

AD *intentionem.* Comminationem; *intendant omnia mortem,* præced. cap. *intentione virge.*

Nonne constanter. B. Paulus videlicet.

Et viderint idolo. Viderint idololatraz, an debeant in Ecclesiam admitti, quando quidem ipse templi Dei violator (id est fornicator) recipitur.

Immunditiarum gurgiti manum. Corinthio incesto parcis & fornicatoribus.

Non utique recipiendos. Minime voluit Apostolus, ut fornicatoribus atque ipsi Corinthi parceretur, non enim diceret timere

mere ne eos reperiret, si eos recipi jussisset. A lege causis ejusmodi communionem Ecclesiasticam (id est veniam) negatam fuisse. Quod Tertulliani responsum, si cum Orthodoxorum verbis coherere & convenire debeat, necessario correctionem nostram probabit. De Pœnit. cap. 3. eadem loquendi ratione usus est: *Denique Dominus quem admodum se adjectionem legis superstruere demonstrat*. Deinde ait D. Paulum hæc omnia in impudicos ex veteri lege desumpsisse.

Pœnitentiam perderent. Perpetuam agerent & sine spe veniæ.
Humaniori reo. Minoris delicti reo, locum enim 2. ad Corinth. 2. de ejusmodi delictis interpretatur.

CAPUT XVI.

M*Oechus denuo futurus*. Communicando scilicet cum mœcho; qui enim cum peccatore communicabat, ejusdem criminis reus censebatur.

Ut in rem tuam. Membra nostra sunt membra Christi unde concludit fornicationem peccare in rem Christi, atque adeo fornicationem non posse ab hominibus remitti.

Hujus boni fibulam. Quod paulo ante notarant. *Bonum est homini mulierem non contingere*.

Quam erogatorem. Interfectorem; erogare enim apud Tertull. est interficere & perdere.

Benedictionis concubitus. Matrimonium quod benedictione obsignabatur: omnibus enim sacramentis benedictio semper adhibebatur: de Bapt. *Manus imponitur per benedictionem*.

CAPUT XVII.

N*Otans denique*. Tamen si Apostolus de Ethnicis loquatur Ephæ. 4. tamen oblique carpit eos qui eosdem mores & vitia sequebantur: quare recte Tertull. ait Apostolum alloqui eos qui factis Christianos se esse negabant.

Unum illud. Exemplum Corinthii.

CAPUT XVIII.

E*T additionem omnis impudicitia*. Suederem legendum. *Et adjectionem omnis pudicitia*. Nam quæ sequuntur necessariam hanc esse correctionem demonstrant. Respondent Orthodoxi, ea omnia quæ ex D. Paulo præcedenti capite accumulat Tertullianus, ab eo quidem dicta non solum ut impudicitiam prohiberet, sed etiam ut adjiceret aliquid antiquæ legi in commendationem pudicitia: & perfectiores hæc Christianos redderet Judæis. Quibus occurrit Tertullianus, & docet in antiqua

Hinc igitur informatus & Apostolus. Ut dilueret scilicet quod agebant Orthodoxi, commendari pudicitiam ab Apostolo, ut Christianæ leges Moïsi perfectiores haberentur.

Cujus & postea vox. Beati viri.

Hoc de Ecclesia male agentium. Ait Beatum virum (Christum ni fallor) de Episcopis male agentibus, id est, qui venia fornicatores donarent, hæc locutum esse, quare nihil mutandum: sæpius enim Episcopos & sacerdotes Ecclesiam appellat.

Ut solus plures. Ut solus beatus ille vir, plures impios fugit ne pervertatur, alludens & respiciens ad id quod initio dixerat: *Quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur*.

Nedum Eucharistiam modicam. Illis non assentior qui *medicam* aut *edicam* reponunt, sed libris manuscriptis, qui constanter habent *modicam*. Argumentatur enim a minori, quod ajunt, ad majus, docetque multo minus Eucharistiam cum mœchis, quam cum iisdem cibum sumendum esse; quod tamen vetuit Apostolus: ne scilicet hæc modica communicatio totam Christianorum massam corrumpat. Itaque hoc adjectum & nomen tribuit Eucharistiæ, quod Apostolus fermento dederat: quia si cum mœchis sumatur fiet fermentum modicum, quo Christianorum corpus iisdem mœchis commixtum & concorporatum per communionem inquinabitur. Ad hæc etiam amplius intelligenda plurimum interest observare majores illos, non solum fugisse consuetudinem ne peccarent; sed ne eorumdem peccatis & noxis inficerentur.

Manus nemini. Pœnitenti bis manus impositas fuisse dicemus pluribus.

Ambitu. Omnibus pœnitentiæ officiis Ecclesiam placare nitebantur, quod vocat ambitus.

Demonstrationem sui. Locus, quantum cojicio, corruptus: sed de ejus sententia non

non minus constat : ait enim sub conditione mœchos non damnari , & Christum absolute pronunciasse , si tamen more suo , vocem , *sui* , pro *eius* posuit , hic sensus constabit ejus demonstrationem , clementiæ scilicet divini , Apostolus post fidem lapsis ita diceret .

CAPUT XIX.

Totius sacramenti . Totius fidei & religionis .

Institutione deceptum . Natum & inter hæreticos & educatum : nam aliis hæreticis tametsi poenitentibus , tamen non ignoscatur , si graviorum criminum rei comperiebantur .

Cognita post ea & pen. Quia scilicet eos & Catechumenos vitæ antea poeniteret , fideique rudimentis utrique formabantur .

Imo & super. Facilius ac citius .

Utroque homine. Hæretico scilicet & pagano . Nam hæreticus qui apud Orthodoxos baptismum non suscepisset , duplici inquinamento , hæreseos nempe & primi parentis , infectus credebatur , quo per baptismum , cum rediret ad Ecclesiam , purgabatur : Baptismum enim non probabat Tertullianus . Ideo ait *utroque homine* , alludens ad verba Apostoli .

Aut si certus est. Aut si constat post baptismum , & antequam in hæresim incidisset , eam esse allocutum .

Fidem vivam. Orthodoxorum lavacrum : hæreticorum enim mortem potius , quam vitam parere existimabat Tertullianus cum ceteris illius ævi .

Sane agat penit. Cum apud Patres habeatur unam duntaxat a baptismum esse poenitentiam & idololatriæ aliisque gravioribus peccatis indulgendum non esse : de ea id accipiendum non est , quæ ab Ecclesia præcipiebatur & decernebatur , quaque peracta & expleta , fidelibus ceteris restituebantur peccatores : nam tertiam quantumvis poterant invadere , ut Deum æquorem haberent ; non autem ut Ecclesiam placarent : rationem vero eorum quæ in Epistola Divi Cypriani ad Antonianum leguntur explicabimus postea pluribus .

Sed in fidem machia. Id est , potuit poenitentiam agere illa scœmina , non ut veniam & pacem ab Ecclesia impetraret , sed ut Deo satisfaceret & testaretur se cre-

Adere mœchiam grave esse peccatum .

Aut si non semper. Hinc habens unam tantum a baptismum fuisse poenitentiam .

Non qua delinquamus , sed qua . Quantum conjicio prior lectio restituenda est : *Non quasi delinquemus , sed quia non delinquemus* . Nam ait D. Joannem minime velle ut peccatores post baptismum audiantur ; neque ob hanc causam eum dicere sanguine nos Christi mundari , quasi admittat post baptismum cum spe veniæ peccari posse : sed nos quidem mundari post baptismum , quia vere mundatur qui a vitiis abhorret . Boni Pameli castigatio hunc sensum corrumpit .

Fraus negatio. Quod genus fraudis , cum variæ ejus sint species , intelligat , non facile est discernere . D. Cyp. de bono Patient. ait fraudem mortale esse crimem , quam postea ita explicat : *Ne justitiæ dicata innocentia contagione fraudis inficitur* .

An genus fraudis esset depositum negare quod a Christianis , ut ait Plinius , cavebatur : Idem D. Cyp. lib. 3. Ep. 12. *Fraudes & rapinas fecisse* , & Auctor ad Scapulam : *Depositum non abnegamus* . Denique de idolo . c. 1. per fraudem rapinas intelligit . *Fraudis conditio ea est , opinor , si quis alienum rapiat , aut alii debitum deneget* .

CAPUT XX.

Rursus revocari . In Ecclesiam .

Introitum sacerdotum . Ut domus similitudinem , in infidelem potius , quam in Christianum referat sacerdotis ministerium , *introitum* vocat .

CAPUT XXI.

Potestas adsignat seorsum . Disciplinam a potestate differre ait , quod illa quid agendum sit doceat , hæc vero separatim ostendere debeat factis vel miraculis , quam vim aut imperium a spiritu sortita sit . Itaque legendum conjicio , *Seorsum quod potest a spiritu : spiritus autem Deus* ; vox enim illa *autem* , spiritum iterum ponendum esse indicat . *Adsignare* vero est docere : de præc. *Nationibus fideliter adsignarunt* .

Hoc solius ipsius est . Nil muto ; nam ad solum Deum hoc pertinere ait : *Domini enim non famuli est jus , & arbitrium Dei ipsius non sacerdotis* . D. Cyp. de lapsis .

phis . Nemo se fallat , nemo decipiat : solus Dominus misereri potest , veniam peccatis qua in ipsum commissa sunt solus potest ille largiri , qui peccata nostra portavit , qui pro nobis doluit , quem Deus tradidit pro peccatis nostris . Homo esse Deo non potest major , nec remittere aut donare indulgentia sua servus potest quod in Dominum delicto graviore commissum est .

Prophetica exempla . Miracula .

Cares ea virtute . Ceteros Episcopos eadem vult carere : quare nihil ad Summum Pontificem , neque magis eum quam ceteros insectatur , nisi quod ille declaravit Episcopos posse veniam indulgere .

In Prophetis novis . In Montano , Priscilla , & aliis Montanistis .

Quid sit Pseud . Ex sententia Orthodoxorum hæc sibi objicit , quibus mox respondet .

Jus Ecclesiæ . De Ecclesia igitur est controversia , non de Pontifice maximo .

Id est ad omnem Ecc. P. pro . Seipsum interpretatur : postquam enim dixit *ad te* , statim addit , *ad omnem Ecclesiam Petri* : ergo loquitur de omni Ecclesia Petri propinqua , ei negat ligandi aut solvendi potestatem esse : hanc in participatum earum gratiarum venisse inficiatur , quas D. Petro Deus impartitus est , non Zephyrinum , non Summum Pontificem . Nunc quid sibi velit *propinquam* expendamus : credo eo loci vocabulum illud non vicinam , sed affinem , aut quasi agnatam & gentilem , ac ab ipso Petro descendente significare . Proinde intelligi Ecclesias , quæ ab Ecclesia Romana tanquam a matrice erant propagatæ , quales erant Occidentis , id est Africæ , Mauritanicæ , Numidicæ , Hispaniarum , Germanicæ , Galliarum , Italianæ , Britannicæ , de quibus præcipue mentionem fecit , quia apud eas hoc erat controversum : lege de præscriptionibus , ubi utitur frequens ejusmodi loquendi formulis , quas cum non caperent quidam hæreticorum , hunc locum ridicule exposuerunt . Mornæus tractatu Ecclesiæ pag. 235. & 279. *Omni Ecclesia quæ vicina & proxima erit Petro* , atque ibidem , *omni Ecclesia quæ accedit ad Petrum* .

Non Ecclesia . Hoc igitur erat in questione an Ecclesiæ , non autem an S. Pontifici hæc potestas concessa esset .

Alligantur quæ non . Id est , (secundum ejus mentem) tenemur baptismo observare ea ex veteri lege quæ non sunt antiquata .

Secundum Petri personam . Existimat se probasse ea omnia quæ Divo Petro dicta sunt , uti : *Petre amas me , pascere oves meas . Tu es Petrus & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam* . Et similia uni duntaxat Petro , non autem Ecclesiæ concessa esse : unde sequentibus hisce verbis concludit , horum etiam spiritualibus hominibus potestatem factam esse , id est , Montano , & Montanistis , quando eodem spiritu imbuti essent .

Et quidem tuam Psychice ? Orthodoxorum : ait enim non *Ecclesia* , numerus *Episcoporum* , quæ de una Romæ Ecclesia intelligi nequeunt .

Nam & ipse Ecclesia . Reponendum censeo cum ceteris *ipsa & Ecclesia ab Auctore* , sensus est spirituales homines , id est , Montanum ejulque Prophetas gravia posse condonare delicta : quia hæc potestas Spiritui sancto competit , qui præcipue & principaliter est Ecclesia .

Ideo Ecclesia . Concedit Ecclesiam delicta remittere posse ; sed eam scilicet , quæ est in Patre , Filio , & Spiritu sancto : non autem eam quæ ex numero Episcoporum componitur . Singula quæque interpretemur .

Ipsa est spiritus . De baptismo , de oratione , & hoc loco ait Ecclesiam esse in Patre , Filio , & Spiritu sancto : hoc unum hic addit , eam præcipue in spiritu esse , quia tres illas personas mutui amoris vinculo unire videtur .

Non Ecclesia numerus Episcoporum . Insignis locus ad auctoritatem Episcoporum stabiliendam , cujus sententiam cum non caperet Mornæus , uti recte animadvertit magnus ille Cardinalis in libellis adversus eundem Mornæum in Ecclesiam ejulque Rectores imperite detorquet . Nam ex hoc loco optime deducitur , majorem tunc temporis Ecclesiæ partem atque auctoritatem in Episcopis lucere ; negat enim Tertullianus Ecclesiam delicta indulgere posse : atque cum eam ipsam Ecclesiam explicat , docet eam esse in Episcopis . Et quamvis indulgendi auctoritatem ei detrahat , non negat tamen eam in Episcopis positam esse , imo idipsum confirmat , cum ait ad primam Ecclesiam , id est , Trinitatem vis condonandi pertinere , non autem hanc Ecclesiam quæ in Episcopis conspicitur .

Domini enim est jus . Quod initio capitulis affirmarat , hoc solius ipsius est . Unde argu-

argumentum deducit Episcopis id juris non A ejusmodi martyribus concedendo, qui nihil passi essent.

CAPUT XXII.

AT tu & in Martyras. Si uni hanc sibi potestatem adscivisset S. Pontifex, ut ajunt Adversarii, in martyres eamne effudisset? Tuos autem martyres dixit, quasi exprobrans martyres non alios habere Orthodoxos, quam quos paulo infra ait recusare martyrium. De martyrum vero auctoritate & quomodo peccata condonarent in Observationibus dicemus. Porro hic quatuor martyrum genera perstringere videtur: eorum primum qui in libera essent custodia aut a milite observarentur, secundum qui in carcere detinerentur, tertium deinde ponit eorum quos metalla haberent; denique veros Martyres recenset.

Ut quisque ex consensione. Auctorem ex consensione scripsisse sunt qui existiment, verum si mutare aliquid liceret, legerem ex concussione. Hoc enim lucri genus milites habebant, ut a Christianis, eos Praetori referrent aut in carcerem eos conjicerent, pecuniam extorquerent. Auctor de fuga in persecutione: ait igitur ubi ex concussione & spe praedae aliquis Christianorum interceptus esset, & cum nondum esset conjectus in carcerem, eum mox fornicatores adire, orare, precibus & lacrymis finem non prius facere, quam delicti sui poenam ab Ecclesia deprecaretur. Sed vulgata etiam lectio probari potest, cum enim aliquis Christianorum, aut in carcerem, aut ad supplicia raperetur, non deerant qui sponte sese Praesidibus offerrent, & pro eodem nomine & fide mortem ultro oppeterent: de his meminit B. Justin. Auctor ad Scapulam, D. Cypr. Epistol. 1. lib. 1. de fratrum consensione crevisse. Ad eam enim audaciam comprimendam nonnulli in vincula conjiciebantur; ad Scapulam, paucis duci jussis, quos hoc loco ex consensione vincula induisse ait Tertull. Quidquid sit, certum est eum loqui de martyribus quos conveniebant peccatores antequam carcere detinerentur.

Mollia. Ut eorum meritum minoris aestimetur.

Novo custo. nomine. Statim atque intercepti sunt & antequam quicquam passi sint: quod ait ut ostendat quam facile ea potestate abutantur Orthodoxi, eam videlicet

Nec ulli magis. Nulli magis martyrium reculant, & pecunia libertatem a Praesidibus & concussoribus paciscuntur, quam qui Ecclesiam perdunt, fornicatores scilicet suis commendationibus in eam reducendo: quod ait, ut ostendat quam turpe sit ejusmodi martyrum commendationem adjumento esse fornicatoribus. Ex quibus liquere videtur lectionem illam quam reposuimus, ex concussione, retinendam esse, cum dicat ejusmodi martyres pecunia carcerem redimere.

Violantur. Quantum conjectura possum consequi, de alio martyrum genere loquitur, nempe de iis qui vere in carcere custodirentur, ad quos ait viros & foeminas reptare magis, ut libidinem suam in tenebris carceris explorent, quam ut veniam impetrarent; reptare enim, est per tenebras ambulare: de poenitentia, Quisque catuli infantiae adhuc recentis nec perfectis luminibus incerta reptant.

De sua periclitantur. Ejusmodi martyres propterea quod intercederent pro fornicatoribus, aut quod in tenebris turpiter lascivissent.

Alii ad metalla conf. Alii fornicatores ad martyres qui ad metalla damnati essent confugiunt.

Et inde communicatores. Pace scilicet impetrata per martyrum commendationem sacrorum participes erant.

Ubi jam aliud. Quam absurdum sit eos qui in fodinis agerent peccata condonare, vel inde probat, quod novis quotidie peccatis delinquerent, & venia magis indigerent quam ii quibus eam indulgebant.

Denariis sup. medico obnoxius & foeneratori. Junii unguenta, si D. Cypr. audiamus epist. 25. lib. 4. in fodinis convenire non videntur: quare aliud subodorandum est, nempe auctorem vitae humanae miseriae, consuetudinem, commercia & usum recensere; ut doceat eum vitii carere non posse qui iis obnoxius esset, & qui cum fidelibus non ageret. De anima cap. 36. inter mortalium incommoda & studia foenus & valetudines commemorat, Foenus exprimat, agritudines obeat: denariis autem supplex, quia eleemosynis sibi victum ab Ethnicis quaeritabant. Verum si liceret aliquid mutare, legerem macho obnoxius & fornicatori.

Putat

Pata nunc sub gladio. Ubi absurdum est. A se ostendit qui ex consensione aut concussione intercepti essent, quique in carcere & aëralis pernas darent, fornicatoribus indulgere, quod immerito martyres existimarentur & culpa non vacarent: his adiungit verba etiam martyres condonare non posse delicta quæ Deo reservata essent.

Capite librato. Extensio, vel parato ad idem.

In stipite leone concessio. Non leoni, concedere ursum, canem, & leonem latine dicitur: in stipite autem dixit, quia moris erat eos stipiti alligare, ut facilius & crudelius laniarentur a valentissima bestia. Euseb. in vita Polycarpi.

An incendio adstricto. Ibidem Eusebius ait D. Polycarpum clavo stipiti adstrictum fuisse.

Quod sciam martyres. Paulus postquam omnes navis & militum miseras & indignitates perpassus est, incestum damnavit.

Sanctus. Majores illi fideles & sacerdotes sanctos aliquando vocant, quod est omni venia carere.

Habeo etiam nunc quo probem Christum. Ea non usum fuisse potestate, nisi quia miraculis hoc sibi licere probasset. Itaque si dicant martyres, aliena se delicta delere posse: quia peculiari aliquo numine correpti sunt, aut quia Christus in eis est, & habitat: debebant iisdem argumentis, quibus Christus usus est, miraculis scilicet, probare hoc sibi licere.

Christus in martyre est. Christum peculiari aliqua ratione martyribus inesse existimabant. D. Cypr. ep. 25. lib. 4.

Quum tamen machis. Hæc nonnihil obicura videntur; nihilominus ex his & sequentibus, nihil aliud elicere conatur, quam martyrium esse baptismum, quo impetrato hanc conficit probationem; si martyrium est baptismum, multo magis primo lavacro aliena condonanda erunt debita, quam secundo: verum summæ dementiæ est velle eum qui nondum est Christianus, quique apud Deum nihil promeritus est, aliis veniam impetrare posse: quare neque secundo baptismate (id est martyrio) aliena crimina solvantur. Addit & aliam rationem, quamobrem neque primo, neque secundo lavacro alterius peccata remitti queunt: quia scilicet ita fieret ut ceteri fideles inficerentur eorum delictis qui in gratiam & pacem Ecclesiæ alterius baptis-

mate redirent: hæc enim ingeramusque in finem, hunc sensum habere videntur: legendum autem existimo, quod si jam. & martyrium aliud est baptismum.

Ingeramusque in finem necesse est. Hanc sententiam cum ceteris interpretibus expiscatus non fuisset, ni ex D. Cypriano lucem aliquam inter legendum animadvertissem, cui propter eam quam cum Auctore consuetudinem habuit, rem deferre oportuit. Is autem Episcopus ad Pompejum contra Stephanum sic ait. *Hic enim omnium (hæreticorum) baptismum communicans universorum delicta in finem suum coarctata congegit.* Quæ ut facilius intelligantur, atque ut ex his verba nostra clariora fiant, sciendum est priscorum religionem eam fuisse, ut non paterentur ullam inter fideles & excommunicatos societatem aut amicitiam intercedere, quod scilicet ex Apostoli sententia existimarent fideles revera inquinari posse delictis eorum, cum quibus communicarent; unde operam dabant sedulo ne cum hæreticis, schismaticis, excommunicatis, poenitentibus, Catechumenis, & Iacris qui non admittebantur, aliqua in re communicarent, & ne quidem cum eis quotidianæ vitæ commercio, aut familiari consuetudine uterentur. Ex hac itaque doctrina & Theologia utriusque, & D. Cypriani & Tertulliani, verba exponenda sunt: ille ait Stephanum, in eos quorum curam gereret, omnium, quotquot essent hæreticorum, peccata accumulare: quod scilicet communicando cum eis in baptismate & ratione baptismi, hac communicatione ceteri fideles inficerentur. In simili plane sententia versatur Tertullianus, docetque si aliena peccata cuiuspiam baptismum diluantur (quod supra genus aliquod martyrii esse probaverat) futurum, ut ea peccata in ceterorum sinum ingerebantur; atque ad ceteros fideles pertinerent, qui cum eo communicarent, qui per alterius baptismum esset absolutus, & in integrum institutus.

Pœnitentia miserabilior. Venia & misericordia magis digna.

Prosternens. Alludit ad primi, aut tertii gradus ritus, in quo jacentes & humistrati manus impositiones suscipiebant, vel pœnitentiam petebant.

Cum sua infelicitate. Quia non potuit tormentis adigere lapsos, ut vere negarent Christum, sed verbis tantum.

M m

Casta.

Castia. Quia fides in anima illæsa remanet, infirmitas carnis lapsorum, sed tantum adulterorum.

Non erubescere. Quia ex animo Christum non negaverat.

Piaculariter. Qui peccando negaverant Christum; qui enim fornicatur, Christum negare videtur.

Solis illis. Adulteris: non consideratur

Qua spiritum elidit. Quæ gratiam amittit, quæ peccat, quæ animam perdit, lapsorum caro non tam fortis est quam moechorum; quia horum spiritum enecat & interficit: illorum vero caro animam non elidit.

QUI-

QUIDAM TERTULLIANI LOCI

E X P L I C A T I.

D E S P E C T A C U L I S.

Vis autem & sanguinis aliquid? habes CHRISTI.

HÆc ad Eucharistiam pertinere, quid-
quid sit interpretationis aliorum ne-
que aliter in Tertulliani sermone
vim aut gratiam reperiri arbitror. Chri-
stianos namque dehortatur a Spectaculis,
eosque minus decere quæ Nationibus pla-
ceant, docet. Voluptatem præterea aliis
in rebus ponendam esse, neque deesse in
disciplina nostra, quo sese oblectent. Si
scenicæ fabulæ & numeri laudentur, per-
sonæ versus & Cantica quæ avidas aures
permulceant. Pugiles quoque Ecclesiam ha-
bere, qui virtutes cum vitiis committant
& superent. Denique si humano cruore de-
lectentur, Christi sanguine sitim explere
posse. Quapropter cum Christianos dicat
habere Christi sanguinem, quo non minus
quam Nationes cruore vilis animæ & in
arena jugulatæ, satientur: ad rem magis
facere videtur, & comparatione & simili-
tudine magis conveniens de vero calicis
sanguine eum loquutum esse, quam de
recordatione ejusdem sanguinis e cruce
stillantis. Neque verisimile sit arenæ fan-
guinem, quem e jugulo salientem ipsis
oculis haurirent Ethnicis & in deliciis ha-
berent, cum sola memoria sanguinis ex-
cruciati & morientis Christi eum compa-
rasse. Adde cum superius eodem libello
hostias quas immolatas convivii postea ad-
hiberent, non cum memoria corporis Chri-
sti crucifixi, sed cum Eucharistia socialis
& contulisse: *De parentato non edimus,*
quia non possumus cœnam Dei edere, &
cœnam Dæmoniorum. Ad quæ etiam ver-
ba si animum contentionis vacuum appli-
ces ea sententiam nostram confirmare de-
prehendes. Nam causam referendo quam-
obrem de parentato & Sacrificato Genti-
lium non ederent Christiani, quia videli-

Acet cœnam Christi sumerent, utramque
cœnam aliquatenus comparat, & ita utram-
que de parentato & Sacrificato præbere:
Nationum cœnam de Idolothytis: Chri-
stianorum vero ipsa Christi carne pro ge-
neris humani salute immolata & casta,
instructam insinuat.

TERTULLIANUS.

LIB. V. CARMINUM.

CAPITE VIII.

*Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?
Ante diem quam quum pateretur Pascha
celebrans,
Discipulisque tradunt memorabile factum,
&c.*

Hoc capite in eo potissimum versatur
Tertull. ut solidum Christi corpus
ejusque Divinitatem per ea quæ gessit de-
monstret: occasione data ab errore Judeo-
rum, qui ut Christum Deum, ita eundem
hominem negaret Marcion.

*Aspicite errorem qui vos expugnat utrosque;
Illi Deum, nos falso hominem, sine cor-
pore corpus
Dicitis.*

Itaque ab his duobus carminibus quæ
præcedens caput claudunt:

*Namque hominem pariterque Deum tunc
facta probabunt.*

*Commixtum; nec pauca dabit signacula
mundus.*

incipit Tertullianus probare Christum hu-
mana simul ac divina constare natura:
quod ut exequatur pleraque miracula &
facta persequitur, verbi gratia, ejus cru-

ciatus, tormenta, vulnera, ceteraque quæ passus est, recenset: quæ in spiritum cadere non possunt: quorum argumento & indicio concludit Christum nequaquam carnis & corporis expertem fuisse, quia ejusmodi cruciatibus non sufficit spiritus.

Postremo Eucharistiæ miraculum & Cœnæ factum commemorat Tertullianus: quo consilio, aut quamobrem, viderint adversarii. Sed certum mihi est, & manifestum fiet legenti, quidquid intra hos quatuor versus hujusce & præcedentis capitis legitur.

Namque hominem pariterque Deum tunc facta probabunt.

Commixtum; nec parca dabit signacula mundus.

Non te factorem mundi per facta probavit, Et portare simul de carne & sanguine corpus? Hoc omne ad probationem & confirmationem divinæ & humanæ Christi naturæ Tertullianum instruxisse. Nam per duo prima carmina apparet eum in hanc probationem descendere, & hæc verba futuri temporis probant, dabit confirmant ea quæ sequuntur miracula ad id demonstrandum attulisse. Deinde duo ultima carmina quid aliud concludunt, quam quod toto capite præstitit, & conatus est ostendere, nempe Christum per facta sua se Deum & hominem probasse!

Itaque in quacumque partem sese veriant Adversarii, necesse est fateantur ex Tertulliani sententia, per mysterium Eucharistiæ, nos in cognitionem divinitatis aut humanitatis Christi, aut utriusque pervenire posse. Et ob hanc causam hæc omnia facta & miracula enumerari a Tertulliano: quapropter ut præfens consilium in tantis angustiis capiant, æquam eis conditionem offero, & optionem facio, ut vel corpus Christi contra Marcionem, vel ejus Divinitatem adversus Judæos hoc Cœnæ mysterio eligant demonstrati.

Si corpus per hoc memorabile Cœnæ factum malint probari, Christumque hoc Sacramento veri sui corporis fidem firmasse, quomodo cum suo signo id consequentur Adversarii? aut qui potuit Christus se se corporeum vere ostendere, effectum modo & vacuum conficiendo signum?

Sed ad se redeant quæso, & advertant quanto res clarior evadat, & validius longe ex hoc mysterio veritas corporis Christi contra Marcionem demonstretur, si verba Cœnæ accipiant sicuti nos, remque

Aquam credimus per ea fieri existiment. Nam necesse est vero & solido Christum constituisse corpore, si panem in verum corpus mutavit.

Redeo ad aliam conditionis partem, quam obtulimus: quæve Adversarii potestatem fecimus eligendi utrum malint ex hoc mysterio divinam quam humanam Christi naturam cognosci. Sed eam recusant, opinor; nam res non foret ambigua si ea conditione Tertulliani sermonem explicarent; quia scilicet aliquid in Cœna esset quod miraculi locum necessario obtineret; alioquin non satis se Deum probasset Christus per Eucharistiam, si nil aliud quam signum fecisset, vel si totum hoc mysterium quod memorabile factum vocat Tertullianus, in figuram abiret, quæ miraculi vim non obtinebit: Neque aliter hoc capite probat Christum Deum fuisse, quam ejus miracula enarrando. Et ea de causâ ingentis Naturæ labores & hæc miracula accumulatur:

Exspirante Deo tacite de corpore carnis, In tenebris tremefacta dies cum Sole refugit. Bis fuit una dies, mediam nox atra coperuit; A fundamentis montes agitantur in orbem. Commota est tellus, patuere sepulchra priorum,

Cunctaque quæ non novimus passum, timere videre.

Hæc omnia ad Christi divinam naturam contra Judæos confirmandam perstringit Tertullianus; quare si ex mysterio Eucharistiæ eadem probetur natura, eandem quoque probandi vim, nempe miracula, necesse est Adversarios in Eucharistia admirari.

Ceterum hæc verba. *Non ergo manifesta fides? non omnia fixa?* consideranda sunt: quæ de Cœnæ mysterio dicturas, præmittit Tertullianus ad fidem tanti facti in animis excitandam. Præterea ex his colligitur in verbis Cœnæ nil ambigui antiquos Patres intellexisse, cum ex simplici & nuda narratione ultimæ Cœnæ affirmarent totum hoc mysterium manifestum esse; & nullo alio argumento demonstrat Marcioni Tertullianus, Christum vere panem fecisse corpus & carnem suam, quam ea perspicuitate & certitudine ejus historiæ & verborum Christi.

TER.

TERTULLIANUS
DE MONOGAMIA.

CAPITE XI.

*Et illi plane sic dabunt viros & uxores
quomodo buccellas.*

U Num illud monere possum de Eucharistia illic mentionem non esse, quod quomodo dicere non satis mihi constabat, ne minus firmum videretur ob auctoritatem Cardin. Baronii qui ad annum Christi 57. numero 151. ex his putat probari (quod aliunde fieri posse non negamus) Christianos olim solitos Eucharistiam per buccellas & particulas domum reportare; ut si temporum iniquitate ad Ecclesiam accedere non liceret, ea re non carerent, sine qua neque ætatem, neque diem unum exigere feliciter putarent. Verum hæc a Tertulliano non eo sensu dicuntur, sed illudendi & exprobrandi causa, quod apud Orthodoxos tam facile secundas, vel etiam tertias nuptias concederent quam buccellam panis mendicanti, addit (per jocum scilicet) nequidem id fieri sine Scripturæ auctoritate, quod nimirum scriptum sit, *omni petenti te dato*, & simulat hæc verba ex Orthodoxorum sententia non solum ad elemosynam, sed etiam ad omnia sacramenta pertinere. Quæ cum ita sint, atque meo quidem iudicio, intelligenda, non video quomodo sermo de Eucharistia potuerit intervenire, aut qua ratione de ea loquutus esset: si enim per buccellas Eucharistiam intelligas, dixit Tertullianus Orthodoxos tam facile uxores daturos quam Eucharistiam: quorum cum nullus perspicuus sensus, aut firma ratio assignari possit, liquidum fit ea non esse explicanda de Eucharistia, de Baptismo, quo tempore ad Monachum nondum transierat, negat hæc verba *omni petenti te dato*, ad Baptismum pertinere, sed ad solam elemosynam, ex quibus conjecturam hanc aucupari possumus, fuisse qui serio ex his Scripturæ verbis putarent cuilibet petenti sacramenta conferenda esse.

TERTULLIANUS
DE CORONA MILITIS.

CAPITE III.

*Calicis aut panis etiam nostri aliquid
decuti in terram anxie patimur.*

I Illuserat quidam, quod hæc ad Eucharistiam pertinere negassem; & certe pæne metum & scrupulum iniecerat, ni iudicium nostrum Jesum Christum Peronio harum rerum peritissimo placuisset. Itaque ex eo quod ait consuetudinem postulare, ut anxie patiamur calicis aliquid aut panis in terram decidere, satis planum fit de pane communi & domestico hæc verba accipienda esse: nimium enim sacramento detraheret atque ambiguum relinqueret, an loco corporis Christi habuisset, si de Eucharistia loqueretur. Nam quæ consuetudine invaluerunt, magis ex optimorum virorum æstimatione & arbitrio vim & religionem trahere videntur, quam a natura & ingenio suo; & quamvis illis innata & naturalis esset aliqua cultus ratio, primo tamen intuitu non videntur, neque apparent colenda: nullus enim unquam eo vecordix aut ignorantix devenit, ut a consuetudine discat Deum esse adorandum, aut querenti quam obrem Deum adoret, consuetudine invaluisse dicat. Ita si de Eucharistia ageret, immerito inter exempla rerum quæ consuetudine observantur, ejus cultum & venerationem recenseret. Quis enim Christum dum inter mortales degeret, debitos honores consuetudini tribueret? Quis a consuetudine aberrare, & in solam observationem peccare censeret eos qui Christi corpus ad terram affligerent? quasi non perinde officii necessitate quam arbitrio humano & placita lege hos honores præstemus. Præterea particula illa *etiam* argumento est de communi mentionem esse, quasi dicat ex consuetudine Christianos ægre ferre ordinarium etiam panem humi jacere, sicut adhuc multis eadem est religio; cujus aliam rationem non reperies, nisi quod ex hujusmodi rebus sacrosanctum Christi corpus conficitur, atque res illæ aliquo honore dignæ majoribus nostris visæ sint, quæ tanto mysterio inservirent.

DE.

DE SPECTACULIS.

CAPITE XXV.

*Ex ore quo Amen in sanctum protuleris
gladiatori testimonium reddere.*

HÆc ad Eucharistiam pertinere nemo inficias ibit, qui hujusce vocis *Amen* B significationem, & pristinae Ecclesiae ritum & consuetudinem non ignorarit. Nam in hujusmodi mysteriis hanc vocem sæpius reperebant, ut alias diximus; & hæc Tertulliani verba eodem referenda esse ex his sequentibus liquet, *gladiatori testimonium reddere*. Vult enim dicere turpe & flagitiosum esse ea ipsa lingua atque ore quo porrigente Diacono testamur nos verum C Christi corpus in Ecclesia sumere, mancipiis Diaboli & gladiatoribus applaudere. In Theatris enim vulgus egregia gladiatorum facinora manibus & secundis acclamationibus extollebat. Porro paululum ju-

vat percunctari Adversarios quorsum Diaconus se verum Christi corpus porrigente monuisset, populus identidem se ita credere professus fuisset, ni utrique ita se rem habere existimassent? Enimvero in mysteriis fidei & sacramentis quæ extraneos arbitros non verebantur, debebant certe sumentibus, non solum rem sicuti erat rudi præsertim plebeculæ aperire; verum etiam si ea ipsa verba scripturæ aliter intellexissent, quam sonant, mollire eorumque sensum patefacere. Accedit tanti Tertullianum fecisse Eucharistiam, ut nihil dignius neque præstantius os Christianorum contingere, neque alia de causa illud ipsum magis consecrari polluique crediderit. Denique notandum est Eucharistiam hic a Tertulliano *sanctum* vocari, quasi præsentem Christum, ejusque corpus hoc nomine designet, vimque ac gratiam hujusce sermonis in eo sitam esse, quod os illud & vox quæ se verum, sanctum & Christum accipere testaretur, non deberet testimonium pro Gladiatore & diabolo dicere.

Finis Notarum in varia Concilia & in quadam Tertulliani loca.

L'ANCIENNE POLICE DE L'EGLISE

SVR L'ADMINISTRATION
DE L'EVCCHARISTIE:

ET SUR LES CIRCONSTANCES DE LA MESSE.

*Par M. GABRIEL DE L'AUBESPINE, Evêque d'Orleans,
& Commandeur de l'Ordre du Saint Esprit.*

AV ROY,

SIRE,

Les Lettres ne sont pas bien receuës dans le bruit des Victoires ny des Triomphes. Mais si Vostre Maiefté considere, que Dieu luy a baillé ces heureux succès pour la gloire de son Eglise, ce Livret peut paroistre, & peut se mêler entre vos Trophées. Car il traite de l'Eucharistie qui prend part, dans vos conquestes : puis qu'en chastiant la desobeyssance de vos suiets, vous en avez défendu la verité. En quoy la gloire de V. M. surpasse celle de ses Peres, dont l'Histoire n'est glorieuse que pour avoir reconquis leur Royaume : Mais vous avez reconquis & vostre heritage & celui de Dieu. Vos Victoires sont utiles au Ciel & à la Terre, & les Anges s'en reiouyssent comme les hommes. Achevez donc, SIRE, de tirer l'Eglise des divisions de l'heresie. Faites l'Unité comme autrefois les Empereurs l'ont fait en Afrique, entre les Catholiques & les Donatistes. Tout le monde s'y attend, & l'esperance que l'on en conçoit, augmente les acclamations des réiouyssances presentes. Dieu mesme vous y conduit, & ces vents qui ont combattu pour vous, cette Mer qui a senty V. M. & qui n'a osé respirer en sa presence, & tant d'autres merveilles, enseignent ce qu'on doit esperer d'enhaut contre ces Rebelles. C'est la priere que l'Eglise de vostre Royaume doit faire continuellement à Vostre Maiefté, & ce qu'en mon particulier ie dois luy souhaiter, puis que j'en ay receu tant de biens, & que ie suis né.

SIRE,

*Vostre tres-humble & tres-obeïssant sùjet,
GABRIEL DE L'AUBESPINE,
Evesque d'Orleans.*

N n

A MON-

A MONSEIGNEUR LE CARDINAL

DE RICHELIEU.

MONSEIGNEUR

Ce n'est pas pour m'acquiescer de ce que ie dois ; le payement seroit trop petit : au contraire c'est pour devoir davantage, & afin que ce livret trouve du credit par celui que vous avez dans les lettres . Vous avez si doctement & si divinement écrit pour l'Eglise , qu'on ne croira iamaïs qu'il soit de petite estoffe , ny qu'il vaille peu , puis qu'il bazarde vostre iugement , & qu'il en recherche la gloire . Il n'arrive pas en tous les Siecles qu'il paroisse une Lumiere & un Genie qui excelle en tout & si hautement : Il n'y a point de profession en laquelle vous n'ayez fait des merveilles , & avec tel éclat qu'on ne peut vous flatter ny vous porter envie . Car la flatterie devient Verité , & tout ce qu'elle peut inventer , est beaucoup au dessous de ce que vous faites : l'Envie se change en Amour quand elle voit tant de vertus ensemble , tant d'effets si grands , si admirables , & si continus . Vous seul avez trouvé le secret d'Aristote , pour estre aimé de tous & pour en avoir les cœurs ; & si quelqu'un l'a sceu , personne n'a pu le pratiquer que vous . Il a dit que le moyen le plus puissant & le plus charmant pour gagner universellement toutes les affections , & promptement , estoit les grandes vertus , & faire les actions heroïques : Vous avez usé de ce charme ; tout le monde vous aime , vous louë , vous estes dans l'approbation universelle . Continuez , & toutes les prieres iront à supplier Dieu de vous donner santé & longue vie , puis qu'en vous resident les esperances de cet Estat .

MONSEIGNEUR,

Vostre tres-humble & tres-obéissant serviteur,
GABRIEL DE L'AUBESPINE,
Evesque d'Orleans.

PRE-

P R E F A C E.

IL ne se trouve point de voyes pour traiter avec nos adversaires, plus commode, ny dont ils conviennent mieux que de celles des Peres : Car ils souffrent qu'on les meine dans ces premiers Siecles de l'Eglise. Et combien que par fois ils les recusent, & qu'ils alleguent qu'ils ont pû errer, ces causes de recusation toutefois sont si peu recevables, que les plus sensez d'entre eux en ont honte, & que le plus souvent ils sont contraints de venir à la bonne Foy, & de s'en rapporter à l'antiquité. Ce qui les force à cela, est que chacun reçoit facilement cette maxime de Tertullien : que les Apostres ont conigné aux premieres Eliges la doctrine qu'ils ont apprise de Jesus-Christ, & qu'il leur avoit revelée : si bien que ceux qui ont esté les pasteurs de ces Eglises, ou ceux qui sont descendus d'eux en ligne directe, ont esté en possession de la verité, & de la vraie Religion ; & partant ce que fournit l'antiquité, ne peut estre reproché ny refusé, que par ceux qui ont la passion pour raison. Mais entre toutes les preuves, & entre toutes les choses que les anciens nous ont laissées, il n'y a rien qui soit plus specieux, ny qui force plus puissamment l'opiniastreté à se rendre, que celles que nous voyons avoir esté observées par plusieurs Provinces, & celles qu'on voit avoir esté dans la discipline de l'Eglise de Siecle en Siecle. Car il n'est pas vray-semblable, que tant d'Eglises en mesme temps & en mesmes Siecles, aient conspiré pour errer : faut confesser que ce qu'ils ont tenu & observé constamment, est tradition & non erreur. Ces Loix que nous produisons en ce Traité, & que nous donnerons aux autres suivans, ont ces marques en cette qualité. Car il n'y en a point dans ce premier qui ne soient advoüées par plusieurs Provinces, & par plusieurs Siecles, & les Conciles d'où elles sont prises font foy, qu'elles sont faites du consentement de plusieurs Evêques, & de plusieurs Eglises. C'est ce qui me fait esperer que nos adversaires

y auront quelque égard. Et quand il seroient si injustes que de les refuser , & que de rejeter ces considérations ; ils ne peuvent pas répondre à tant d'usages , & à tant de polices qu'on trouve dans cette antiquité, par lesquelles on voit qu'ils ont administré & dispensé l'Eucharistie avec beaucoup plus de Religion que nous : Et ne sçàuroient empêcher que ceux qui verront le ramas de tous ces usages , n'en conçoivent toute une autre opinion que celle qu'ils en publient. Car parlant moralement, tout ainsi que par les ceremonies & que par les façons dont on a traité avec les Empereurs & avec les Monarques , nous venons à connoître ce qu'ils font , ou ce qu'ils ont esté , & combien ils estoient en éminence par dessus les autres hommes : quand nous voyons les Aigles s'estre abaissés devant eux, les Legions les avoir acclamées, les Rois leur avoir fait hommage, leurs Statuës avoir presidé aux armées, avoir donné les Couronnes, des Autels devant elles, & mille autres Loix de respect : Ainsi nous devons rendre la même Justice à l'Eucharistie. Et si nous trouvons que l'antiquité n'a pas permis aux prophanes de la voir : si elle a fait grace aux penitens comme les Roys aux criminels ; si tous les autres Sacremens prenoient une partie de leur force & de leur vertu d'elle, si elle estoit en autre considération que tout ce qui estoit en la Religion : bref, si jamais ils ne l'ont administrée qu'avec terreur & avec crainte, & si nous produisons mille Loix de pareille force ; pourquoy n'attribuons nous pas cette discipline à la creance que nous en avons ; & pourquoy ne croirons nous pas qu'ils en auront les mêmes sentimens que nous ? Et quand on ne profiteroit de rien envers eux , l'heresie ne sera pas perpetuelle ; ce livret servira pour la gloire & pour l'exaltation de ce Sacrement, & les nostres le liront pour apprendre qu'il est le but, le sommaire, le fondement, le tout de la Religion Chrestienne : que dans le corps de Jesus-Christ, il tient le lieu & la place du cœur ; que sans luy, il ne peut avoir ny vie, ny mouvement. Que tout ainsi qu'on voit les corps tomber en lethargie, paralesie, apoplexie, quand le cœur cesse : de même si l'Eucharistie ne fournit les esprits vitaux aux membres de l'Eglise, la gangrenne les pourrit, & la mort eternelle la suit de près. J'avois intention d'achever le reste des autres usages dans lesquels tombent la plupart des ceremonies de la Messe & les particularitez

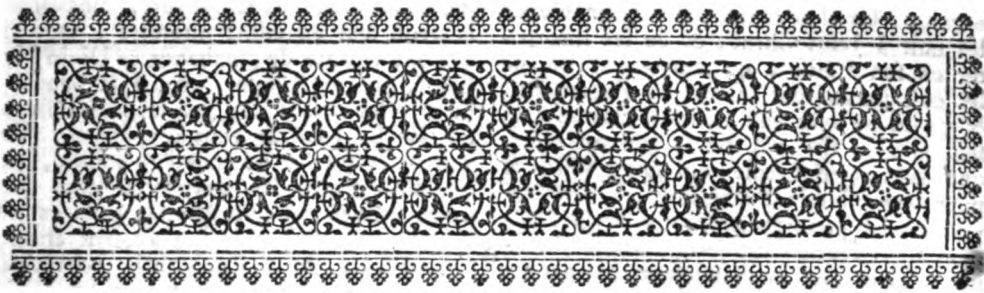
tez du Canon, & generalement toutes les Loix & tous les Canons qui parlent de l'Eucharistie. Mais ce sera pour les Livres suivans. Le premier ne sera que pour les Loix & que pour la police de l'Eucharistie touchant les Catechumenes, les Energumenes & les Penitens.

A V L E C T E V R.

LE dessein de ces petits traitez est de rapporter toutes les Loix & toutes les Polices qui ont esté faites & pratiquées dans les premiers Siecles sur l'administration de l'Eucharistie; pour de cette recherche tirer deux avantages. L'un, pour faire voir qu'ils en avoient une autre creance que nos Adversaires. L'autre pour en augmenter la veneration, & la rendre encore plus auguste & plus admirable dans les esprits pieux & consacrez à la contemplation des Mysteres de Jesus-Christ. C'est pourquoy l'ordre nous a obligé de commencer par ceux qui en estoient privez, & qui ne la recevoient point; comme par les Catechumenes & par les Penitens qui estoient aux rudimens de la Religion & comme à la premiere initiation de l'Eucharistie; car la Penitence & le Cathecumenat estoient institués pour les en rendre dignes. Le premier traité donc a compris toutes les Polices qui regardoient les Cathecumenes, les Energumenes & les Penitens. Le second traitera de toutes les Polices & de toutes les circonstances de la Messe, qui se pratiquoient & qui se celebroident avant le Sacrifice. Et quoy qu'en apparence il semble qu'elles n'appartiennent pas à l'Eucharistie, toutefois elles ont esté mises dans la Liturgie pour cet effet : Et qui en connoistra la source & le mystere, verra qu'elles regardent l'Eucharistie, & qu'elles sont comme la premiere couche aux Tableaux. Le second traité avoit promis plusieurs Chapitres qu'il ne fournit pas, mais la matiere nous a mené plus loin que nous n'avions preveu, & les dix-huit ont emply le volume : Aussi que l'ordre est meilleur de traiter dans le second toutes les circonstances de la Messe, & remettre au troisiéme tous les Mysteres du canon & du Sacrifice. Ce que j'espere faire avec la grace de Dieu.

L'AN-

L'ANCIENNE POLICE DE L'EGLISE

SVR L'ADMINISTRATION DE L'EVCCHARISTIE: LIVRE I.

CHAPITRE I.

*Les Catechumenes estoient anciennement privez de la connoissance,
de la venë & de la communion de l'Eucharistie.*

LA Religion Chrestienne avoit anciennement son Noviciat ; & personne n'estoit baptisé, qu'il n'eust esté instruit par l'espace de deux ou trois ans en la crainte de Dieu, & qu'il n'eust appris les loix & les fondemens du Christianisme : Et si quelque enfant recevoit cette grace & estoit baptisé avant ce Noviciat, les Parrains s'obligeoient solemnellement à l'instruire ou à le faire instruire, quand il seroit arrivé en âge capable d'entendre & de croire ces premiers preceptes. Saint Denis au dernier chapitre de la Hierarchie Ecclesiastique ; C'est tous
 Ainsi que s'il disoit, Je promets que quand cet enfant sera venu en âge de discretion, & qu'il sera capable d'entendre les choses saintes, je luy persuaderay par mes saintes instructions, de renoncer entierement à toutes choses contraires, & de promettre & affectuer les saintes promesses & professions. Cette police avoit esté établie en ces premiers Siecles, à cause qu'il y avoit peu de familles Chrétiennes, & partant peu qui portassent leurs enfans à l'Evesque pour les baptiser. La plus-part de ceux qui recevoient le Baptême, & qui se faisoient Chrétiens estoient gens âgés, qui voyant les merveilles, les miracles & la sainteté de

de cette Religion, couroient pour y estreA en leurs prefaces contre ceux qui les communiqueroient aux Estrangers. Finalement la veuë leur en estoit interdite, tant ils avoient crainte de prophancer ce Divin Mystere, ou par l'oüye, ou par la bouche, ou par les mains, ou par la connoissance, ou par la veuë de gens prophanes. Venons à la preuve de tous ces points, par les témoignages des quatre ou cinq premiers Siecles, encore que les passages par lesquels on voit qu'ils n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie pourroient suffire pour la preuve de tous ces points en particulier; comme celuy de Tertull. en l'Apolog. chart. 7. Mais outre cela qui l'a pu découvrir? les Complices certes ne l'ont pu faire, veu que selon les formes, la foy du silence est deuë à tous les Mysteres. Ceux de Samothrace & d'Eleuzine ne se publient point, combien moins ceux qui sont punis par les luges quand ils sont découverts, & qui d'ailleurs estant divins, doivent estre cachez. Si donc les Initiez ne se sont pas trahis eux-mesmes, on ne peut dire que d'autres les aient découverts, que des Estrangers. Mais comment est ce que des Estrangers en auroient eu connoissance, veu mesme que les plus impies initiateurs bannissent les prophanes, & se donnent garde d'avoir des gens qui jugent d'eux? Car ainsi faut-il expliquer ces paroles de Tertullien, & non pas comme quelques personnes doctes les ont tournées. Saint Augustin au Traité quatre-vingt-seize sur saint Jean: On ne découvre point le Sacrement des fideles aux Catechumenes. De mesme sur le Psalme quatre-vingt: Lors, dit-il au Catechumene, que tu auras passé la mer rouge, & lors que par un bras fort, & par une main puissante, tu auras esté arraché du milieu de tes crimes, tu connoistras des Mysteres que tu ne connoissois point auparavant: car mesme Joseph estant sorti d'Egypte entendit un langage qu'il ne sçavoit pas. Tu entendras un langage dont tu n'avois nulle connoissance: Tu oyras dire là où c'est que tu dois avoir le cœur. S. Jean Chrysostome, homilie soixante & douze, sur S. Matthieu: Il n'y a que les Initiez qui sçachent de quelle grande misericorde, & de quelle extreme charité le Mystere de l'Eucharistie est plein.

Ces Escoliers & ces Novices de la Religion Chrestienne, s'appelloient Catechumenes; & le temps qu'ils demeuroient en cette Escole, s'appelloit le Catechumenat. Mais combien que ces Catechumenes fussent veritablement disciples & Escoliers de l'Evangile, & qu'ils n'eussent autre chose à faire durant le temps de leur Catechumenat, qu'à estudier ce qui estoit de la Religion Chrestienne; toutefois les Maistres qui en avoient charge, ne leur donnoient aucune connoissance de l'Eucharistie: & comme si elle eust esté contraire à cette Religion qu'on leur vouloit enseigner, ils n'en oyoient jamais parler. C'est chose qu'on doit veritablement admirer, de ce qu'on les tenoit quelques années en ce Noviciat, pour les informer & pour les instruire de ce qui concernoit la creance & la Religion des Chrestiens, & que toutefois on leur en cachoit ce qui en estoit le but, la fin & l'accomplissement. Il faut bien avouer qu'une police si éloignée de toute apparence, n'auroit jamais esté établie, & principalement en des Siecles si sages & si pieux, sans quelque forte consideration: laquelle ne pouvoit venir, que de la creance & de la Foy qu'ils avoient que l'Eucharistie estoit le vray corps de nostre Seigneur.

Cette police s'observoit en ces premiers Siecles avec telle rigueur, que jamais on ne parloit à ces Catechumenes du saint Sacrement: jamais ils n'entendoient les Sermons des fideles auxquels on en pouvoit parler: jamais ils n'assistoient au Sacrifice de la Messe. De le recevoir & d'y participer, ils en estoient bien éloignez: les livres mesmes qui en parloient, & où ce Mystere estoit expliqué, portoient anatheme

en leurs prefaces contre ceux qui les communiqueroient aux Estrangers. Finalement la veuë leur en estoit interdite, tant ils avoient crainte de prophancer ce Divin Mystere, ou par l'oüye, ou par la bouche, ou par les mains, ou par la connoissance, ou par la veuë de gens prophanes. Venons à la preuve de tous ces points, par les témoignages des quatre ou cinq premiers Siecles, encore que les passages par lesquels on voit qu'ils n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie pourroient suffire pour la preuve de tous ces points en particulier; comme celuy de Tertull. en l'Apolog. chart. 7. Mais outre cela qui l'a pu découvrir? les Complices certes ne l'ont pu faire, veu que selon les formes, la foy du silence est deuë à tous les Mysteres. Ceux de Samothrace & d'Eleuzine ne se publient point, combien moins ceux qui sont punis par les luges quand ils sont découverts, & qui d'ailleurs estant divins, doivent estre cachez. Si donc les Initiez ne se sont pas trahis eux-mesmes, on ne peut dire que d'autres les aient découverts, que des Estrangers. Mais comment est ce que des Estrangers en auroient eu connoissance, veu mesme que les plus impies initiateurs bannissent les prophanes, & se donnent garde d'avoir des gens qui jugent d'eux? Car ainsi faut-il expliquer ces paroles de Tertullien, & non pas comme quelques personnes doctes les ont tournées. Saint Augustin au Traité quatre-vingt-seize sur saint Jean: On ne découvre point le Sacrement des fideles aux Catechumenes. De mesme sur le Psalme quatre-vingt: Lors, dit-il au Catechumene, que tu auras passé la mer rouge, & lors que par un bras fort, & par une main puissante, tu auras esté arraché du milieu de tes crimes, tu connoistras des Mysteres que tu ne connoissois point auparavant: car mesme Joseph estant sorti d'Egypte entendit un langage qu'il ne sçavoit pas. Tu entendras un langage dont tu n'avois nulle connoissance: Tu oyras dire là où c'est que tu dois avoir le cœur. S. Jean Chrysostome, homilie soixante & douze, sur S. Matthieu: Il n'y a que les Initiez qui sçachent de quelle grande misericorde, & de quelle extreme charité le Mystere de l'Eucharistie est plein.

Outre ces passages qui prouvent generalement que les Catechumenes n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie, on peut

peut montrer dans les quatre premiers A
Siccles, que particulièrement ils n'enten-
doient jamais parler de ce Mystere . Car
pour les Sermons qu'on faisoit aux fideles,
& auxquels le sujet pouvoit obliger d'en
parler, ils en estoient bannis . Tertullien
au livre des Prescriptions, se moquant du
peu de discipline qu'il y avoit entre les
Heretiques de son temps, dit qu'on ne
pouvoit reconnoître ny discerner leurs fi-
deles d'avec leurs Catechumenes : Parce,
dit-il, que leurs fideles & leurs Catechu-
menes n'ont point de rang, ny de seance
separée dans l'Eglise ; Tous ensemble en-
tendent les Sermons, & assistent de mesme
aux prieres & aux sacrifices . Le Canon
quatre-vingt-quatre du quatrième Concile
de Carthage, par lequel il est enjoint de
laisser entrer les Estrangers dans l'Eglise,
& de leur permettre d'entendre la parole
de Dieu, & le premier du Concile de Va-
lence en Espagne, qui commande qu'on
lise les Saints Evangelles, à la Messe des
Catechumenes, & avant qu'on porte &
qu'on offre le pain pour le Sacrifice, afin
que non seulement les fideles, mais aussi
les Catechumenes, penitens, & tous les
Estrangers, puissent oïr les preceptes de
nostre Seigneur, & les Sermons des Evef-
ques ; montrent assez, qu'auparavant ces
ordonnances, la discipline Ecclesiastique
ne permettoit pas que les Estrangers oïf-
sent les Sermons des fideles . Je icy bien
que depuis peu on a écrit que les Cate-
chumenes s'appelloient Auditeurs, parce
qu'ils entendoient les Sermons des fideles.
Mais on s'est mépris ; d'autant qu'ils
sont appelez Auditeurs, non à cause qu'ils
oyent les Sermons des fideles, mais à
cause qu'ils estoient Elcoliers de la Reli-
gion Chrestienne ; & qu'ils entendoient
certaines leçons particulieres, & certains
Sermons que faisoient les Maîtres des Ca-
techumenes . Bien est vray que depuis le
cinquième Siecle, ou environ, on trouve
qu'ils estoient admis aux Sermons des fi-
deles : mais aussi depuis ce temps-là on
n'a fait aucune mention de l'Eucharistie
en ces Sermons : & si l'Evangile ou l'ex-
plication d'icelle, les obligeoit d'en par-
ler, ils s'en acquittoient avec des paroles
si couvertes & avec tant d'obscurité, qu'ils
monstroient assez qu'ils n'en vouloient pas
découvrir le secret à ceux qui les enten-
doient . Et souvent dans les Sermons de

saint Augustin, sur saint Jean, quand il
traitte de ce Sacrement, on y trouve ces
paroles les fideles n'entendent bien . D'où
on apprend non seulement qu'il y avoit
des Catechumenes & des Estrangers à tes
Sermons, mais qu'on leur cachoit ce Mys-
tere, & qu'on uisoit de paroles obscures
pour ne le découvrir . Saint Jean Chryso-
stome homilie quarante sur la premiere
aux Corinthiens : Je desire parler clai-
rement de la chose, mais je n'ose pas à cau-
se des non initiez : leur presence nous rend
l'interpretation difficile . Car ils nous con-
traignent, ou d'expliquer des choses obscu-
rement, ou de découvrir ce qui se doit ca-
cher . Ces paroles de S. Denis en la Hie-
rarchie Ecclesiastique chapitre cinquième,
Puis après les Liturges ou Ministres reci-
tent par ordre quelques leçons des saintes
Escritures, laquelle lecture estant achevée,
on met hors de l'enceinte du Temple les
Catechumenes, & ensevelit avec eux les
Emergumenes, ou vixez des malins esprits,
& ceux qui font penitence : & ce qu'il
dit sur ce mesme sujet au chapitre suivant,
pourroit faire soupçonner, que la Grece
estoit contraire en ce point à l'Eglise d'Oc-
cident, & que les Catechumenes enten-
doient les Sermons des fideles, puis qu'ils
entendoient la lecture des Escritures, après
laquelle on faisoit immédiatement le Ser-
mon . Comme aussi le Canon dix-neufi-
me du Concile de Laodicée augmenteroit
ce soupçon, parce qu'il semble dire, qu'in-
continent après les impositions des mains,
& les Oraisons des Penitens & des Cate-
chumenes, celles des fidelles se faisoient,
lesquelles ne se disoient qu'après le Ser-
mon . Toutefois il y a apparence que
l'Orient & l'Occident s'accordoient en
cela, & que le passage de Saint Denis se
doit entendre d'autres leçons de l'Escrit-
ture, que de celle de l'Evangile . Car il
est vray qu'à l'entrée de la Messe ils li-
soient ordinairement plusieurs leçons du
vieux Testament, mesme ils chantoient
plusieurs Psalmes, desquelles leçons saint
Denis se doit entendre comme le second
passage semble l'insinuer . Et quand ces
passages parleroient de l'Evangile, on pou-
voit chasser les Estrangers entre la lecture
de l'Evangile, & les Sermons des fidelles.
Quant au Canon du Concile de Laodicée,
son intention n'a été que de prescrire son
ordre, & de regler les Oraisons qui se

faisoient à la Messe ; & partant il n'a pas fait mention de la lecture de l'Evangile. Finalement on ne peut croire , que les Maîtres des Catechumènes leur parlaient de ce Sacrement , aux Leçons & aux Sermons qu'ils leur faisoient en particulier ; puis qu'on voit par les Catecheses de saint Cyrille , qu'on défendoit de leur faire voir l'explication du Symbole , & celle de l'Oraison Dominicale .

Il n'est point nécessaire d'alleguer aucun passage , pour prouver que les Catechumènes estoient privez de la communion de l'Eucharistie , ou qu'ils fortoient lors qu'on faisoit le Sacrifice de la Messe ; car j'estime cela hors de doute : ce Canon de Laodicée , ces passages de saint Denis , & ce qu'il dit encore au chapitre suivant ; ce qui est dans les Constitutions de saint Clement livre huitième , que les Diacres crioient tout haut aux Catechumènes , qu'ils eussent à sortir de l'Eglise après avoir reçu l'imposition des mains & les Oraisons ; ce que dit Tertullien en ce passage des Prescriptions , & mille autres qu'on pourroit fournir , font foy qu'ils n'assistoient jamais à la Messe , & qu'ils ne recevoient jamais l'Eucharistie . Et sans preuve ny passage , qui voudroit croire qu'on la donnaît à gens infideles non baptisez , pleins de pechez , & qui n'avoient aucune connoissance des Mysteres de la Religion ?

Ce qu'on lit en la preface de Catecheses de saint Cyrille de Hierusalem . *Baille à lire ces Catecheses des illuminés à ceux qui se presentent au Baptême , & aux fideles , qui ont déjà ce saint Sacrement , mais donne toy de garde de les bailler aux Catechumènes , & aux autres qui ne sont pas Chrétiens , autrement tu en rendras compte à Dieu ; fait connoître qu'on ne leur permettoit pas de lire les livres qui parloient de l'Eucharistie . Car si saint Cyrille défend de leur communiquer ces Catecheses , auxquelles il n'est point parlé de ce saint Sacrement (car les dernières Catecheses , où il en est parlé ne sont pas de la suite de cette preface , mais un livret séparé) mais seulement des ceremonies & de l'effet du Baptême , de l'explication de l'Oraison Dominicale , & du Symbole des Apostres , & de plusieurs autres choses du vieux Testament ; à plus forte raison doit-on croire que les livres qui expliquoient ce Mysteré ,*

leur estoient descendus . La même chose se prouve par ces paroles de saint Denis au commencement de sa Hierarchie Ecclesiastique : *Prenez garde de publier , ou de ne reverer pas assez le Mystere des Mysteres & le saint des saints .* La façon dont les Peres parlent de l'Eucharistie , dans les livres qui pouvoient tomber entre les mains des Catechumènes , donne à connoître qu'ils ne vouloient pas qu'ils en apprissent aucune chose par les livres . Quand saint Epiphane parle en son Anacorat : *Nous voyons , dit-il , ce que nostre Seigneur prit en ses mains , comme l'Evangile le rapporte , qu'il se leva durant le suoppé , & prit cecy & cela , & ayant rendu graces , dit cecy est mon , cecy & cela :* Il en parle avec ces obscuritez , parce que son livre pouvoit estre veu par des Catechumènes .

Nous avons dit que la veüe même de l'Eucharistie estoit déniee aux Catechumènes ; & cela est tres-veritable , puis que la preuve en est dans ces passages . Saint Denis au Chapitre du sens myltique de la Synaxe : *Mais la loy de la Sainte Hierarchie permet bien aux Catechumènes , Energumènes & Penitens , d'écouter la psalmodie , & d'assister à la lecture divine des tres-saintes Escritures ; mais elle les exclut de la veüe & consécration des sacrez Mysteres qui se font après , & seulement y reçoit les gens parfaits des ouvriers de perfection .* Au dernier chap. de ladite Hierarchie : *Mais prenez garde icy , qu'on ne met pas dehors tous les ordres de ceux qui sont en l'estat de purgation , ainsi qu'on fait es autres Mysteres , ains seulement les Catechumènes sont exclus des Sains lieux .* Ce qui se fait à raison que cet ordre n'est encore initié d'aucun saint Mystere que ce soit , & partant ne leur est-il pas loisible de voir ny regarder aucune chose de celles qui saintement se font ny petite ny grande , comme n'estant pas même encore participants de la faculté par laquelle ils puissent voir aucun sacré Mystere par le moyen du S. Baptême , qui est le principe d'illumination , & le donneur de lumiere . Ce que S. Ambroise dit de son frere , prouve la même chose : *Avant , dit-il , qu'il fust encore initié aux plus parfaits Mysteres (c'est à dire , devant qu'il fust baptisé) se trouvant en un naufrage , & son vaisseau courant risque , à cause du flot qui l'avoit pouf-*

poussé contre les écueils, ne craignant point la mort, mais appréhendant de sortir de cette vie, dépourvu du Mystere, il demanda à ceux qui estoient initiez, ce divin Sacrement des fideles, non pour jetter ses yeux curieux sur les choses secretes, mais pour procurer une aide à sa foy. De mesme ces paroles de Zeno Veronensis: Son Sacrifice est public, le tien est secret: le sien se peut traiter & manier librement par un chacun: le tien ne peut estre vu des Chrestiens, mesme non initiez, sans sacrilege. Et sans passage, on peut s'asseurer qu'ils ne pouvoient voir l'Eucharistie; car ils n'estoient jamais aux lieux où elle se donnoit, ny où le Sacrifice se faisoit. De demander s'ils ne la pouvoient voir aux legis des Chrestiens, qui l'emportoient quelquefois pour éviter les persecutions, & lors qu'ils ne pouvoient s'assembler sans peril, il n'y a point d'apparence; parce qu'il est à croire, que les particuliers avoient autant de soin de leur cacher ce saint Sacrement en leurs maisons, que les Ecclesiastiques dans les Eglises. Et de fait, entre les incommoditez qu'une femme peut recevoir du mariage d'un Payen, & entre les fautes qu'elle y pouvoit commettre, Tertullien met particulièrement celle-là, qu'elle ne pourra prendre l'Eucharistie sans que son mary la voye, & sans la prophaner par ces yeux estrangers & impurs; qui ne la connoissant pas, ne pouvoient luy rendre l'honneur qui luy estoit dû: Ton mary ne saura point ce que tu prends en secret devant toute autre viande: & s'il sçait que c'est le pain des Chrétiens, il n'en croira pas ce que nous en croyons. On doit tirer de ces paroles, que la faute qu'elle faisoit prenant l'Eucharistie devant un Payen, estoit en ce qu'il en avoit la veüe: car quelle autre faute y pouvoit-il avoir en cela, sinon que de communiquer & faire voir ce Sacré mystere à un estranger, qui le voyant & ne le connoissant, ne pouvoit l'adorer?

Avant que venir aux raisons, pour lesquelles cette police avoit esté établie, je veux demeurer d'accord, que les Catechumenes avoient bien quelque soupçon qu'il y avoit quelque grand Mystere en la Religion Chrestienne, qui leur estoit caché; car les Payens qui avoient moins de connoissance du Christianisme que ces Novi-

ces, penetraient jusques là. Et de fait l'Histoire que saint Ambroise rapporte de son frere, & celle que Saint Gregoire de Nazianzene rapporte de sa sœur, monstrent qu'ils en connoissoient quelque chose en general: mais de connoissance particuliere, il n'en avoient aucune par l'ordre ny par la permission de l'Eglise.

Plusieurs sçavans & excellens personnages ont cherché les raisons de cette discipline, & pourquoy avec tant de soin & tant de peine, on cachoit ce Sacré Mystere aux Catechumenes. La premiere des trois qu'ils alleguent, est la crainte qu'ils avoient de faire tourner à mépris ce precieux thresor, s'ils leur eussent communiqué avant que d'estre instruits des choses de la foy, & avant que d'avoir esté preparez & disposez à croire une chose si difficile, & contre laquelle leurs sens eussent eu un perpetuel combat, si le Baptême & la Foy qu'ils reçoivent dans ces saintes eaux, ne les eust convaincus. Et pour autoriser cette raison, ils alleguent un passage de Saint Cyrille d'Alexandrie, livre quatrième chapitre quatorzième, où il remarque que nostre Seigneur ne voulut pas déclarer aux Capharnaïtes, la maniere dont il vouloit bailler sa chair à manger, parce qu'ils n'estoient pas instruits en la foy: Nostre Seigneur, dit-il, vainquant comme Dieu, l'arrogance de ceux qui le tourmentoient, leur declare les choses par lesquelles ils pouvoient parvenir à la vie eternelle: Mais en quelle maniere il leur devoit donner sa chair à manger, il ne leur declare point. Car il sçavoit qu'ils estoient encore enveloppez de tenebres & incapables d'entendre l'ineffable secret. Il leur represente seulement quelle est cette manducation, & combien grand fruit leur en reviendrait. Et cela il leur represente utilement, afin que leur persuadant plus aisement de croire, par ces allechemens du desir de toujours vivre, il s'ouvrist par ce moyen la porte pour les instruire. Car le don de l'instruction accompagne avec raison ceux qui croient déjà conformement à ce que dit Esaye. Si vous ne croyez point, vous n'entendrez point. Il falloit donc que les racines de la creance fussent premierement jetées en eux, & apres cela y introduire la connoissance de ce qu'ils ignoroient, & non pas voir que la curiosité fust aisnée de la foy, ou la précédast. Pour cette cause donc

le Seigneur obmettant prudemment de leur A
dire en quelle maniere il leur donneroit sa
chair à manger, les convie de croire, de-
vant que d'interroger. Car à ceux qui
eroient déjà, il rompit le pain & le leur
donna, disant, Prenez, mangez, cecy est
mon corps; & faisant tourner la coupe
tout à l'enour, prenez (dit-il) beuvez-en
tous, cecy est mon sang de l'alliance espan-
du pour plusieurs en la remission des pe-
chez. Vous voyez comme à ceux qui fai-
soient les fascheux & les insensez, & qui
ne vouloient pas croire sans s'enquerir cu-
rieusement, il ne leur decouvre point la
Methode du Myſtere; & à ceux qui cro-
yoient déjà, il la leur dénonce claire-
ment.

La seconde raison estoit, afin que ce si-
lence enflammat le desir des Catechume-
nes, & les incitast à se faire bien-toſt ba-
ptizer, meſme pour les faire ſoupirer avec
paſſion, apres une choſe qu'ils avoient ſi
longuement deſirée. A cette raiſon ils ad-
joûtoient deux paſſages de ſaint Auguſtin
pour la fortifier, pris du Traité ſur ſaint
Jean quatrevingt ſeize: Encore, dit-il,
qu'on ne decele pas les Sacramens des fi-
deles aux Catechumenes, cela ne ſe fait
pas, parce qu'ils en ſont incapables,
mais afin qu'ils les deſirent d'autant plus
ardamment, qu'ils leur ſont reveremment
cachez. L'autre du Sermon quarante-ſixi-
eme: Ceux, dit-il, parlant des Catechume-
nes, qui ne mangent pas encore la chair
du Seigneur, & qui ne boivent pas encore
ſon ſang, qu'ils ſe haſſent de venir à ce
feſtin où ils ſont invitez. Durant ces jours-
cy (de la Paſque) les Maîtres donnent
à repaiſtre: Chriſte repaiſt tous les jours:
C'eſt ſe Table qui eſt là dreſſée au milieu.
D'où vient, ô Eſcouteurs, ô Catechumenes,
voyant la Table vous ne vous approchez
pas des viandes? Et peut-eſtre maintenant,
lors que l'Evangile ſe liſoit, avez-vous
dit en vos cœurs, ſçavons nous bien ce qu'il
dit, ma chair eſt vraiment viande, &
mon ſang eſt vraiment breuvage? Comment
eſt-ce que la chair du Seigneur eſt mangée,
& comment eſt-ce que ſon ſang eſt beu?
ſçavons nous bien ce qu'il dit? Qui eſt-ce
donc qui l'a fermé contre toy, de ſorte que
tu ne l'entendes pas? Il eſt voilé; mais
ſi tu veux il te ſera devoilé, il te ſera re-
velé, approche-toy pour faire ta profeſſion,
& tu as ſolu la queſtion. Car les fideles

ſçavent déjà bien ce que noſtre Seigneur a
dit, & toy Catechumene, tu es appellé
écoutant & tu es ſourd? Tu a les oreilles
du corps ouvertes, veu que tu oys bien les
parolés qui ſe diſent; mais tu as encore
les oreilles du cœur fermées, parce que tu
n'entends pas ce qui ſe dit. Je diſpute,
je ne diſcours pas; voilà nous ſommes à
la Paſque, faytoy enroler parmy ceux qui
reçoivent le Baptême; Si la feſte ne t'in-
duit pas, que la curioſité te convie, afin
d'apprendre ce qui a eſté dit.

La troiſième raiſon eſtoit, comme ils
diſent, afin de mettre les choſes ſaintes,
& les Sacrez Myſteres de noſtre ſalut à
couvert du mépris des hommes, qui dé-
daignent ordinairement ce qui leur eſt trop
familier.

De ces trois raiſons, la moins reprocha-
ble eſt la premiere; parce qu'à la verité
ſi on euſt donné connoiſſance de ce grand
Myſtere aux Catechumenes, ou ſ'ils euſ-
ſent receu l'Euchariftie avant que d'eſtre
inſtruits, & avant que d'eſtre nourris dans
les merveilles de la Religion, ils l'euffent
ſans doute méprisée, & veritablement c'
euſt eſté ſemer des marguerites devant des
pourceaux, & jeter le ſaint aux chiens.
Mais ſi on veut argumenter per cette rai-
ſon ne ſuffit pas pour faire croire que l'
Euchariftie eſt le corp de Chriſt, pource
qu'on cachoit aux Catechumenes tous les
Sacramens, le Baptême, la Confirmation,
les Ordres, & tous les autres; & non ſeu-
lement les Sacramens, mais meſme les
Ceremonies qu'on faiſoit en les conferant.
Comme auſſi on les privoit de l'intelli-
gence du Symbole des Apôſtres, de l'Orai-
ſon Dominicale, & de pluſieurs choſes du
vieux & du nouveau Teſtament, comme
il ſera deduit cy-aprés, leſquelles nous ne
prétendons pas qu'elles arrivent à la gran-
deur de l'Euchariftie. De cette raiſon donc,
puis qu'elle eſt commune à toutes les cho-
ſes qu'ils cachoit aux Catechumenes;
on n'en peut pas tirer grand avantage
pour l'Euchariftie: & partant il en faut
chercher une autre, pour employer contre
nos Adverſaires cette diſcipline ancienne
qui cachoit l'Euchariftie aux Eſtrangers.

En ſecond lieu, ſi cette raiſon eſt ſuffi-
ſante, pourquoy eſt-ce qu'on cachoit l'Eu-
chariftie aux Penitens, avec autant de ſoin
qu'aux Catechumenes; (comme on mon-
trera au chapitre des Penitens) Car les
Peni-

Penitens ne la pouvoient mépriser, parce qu'ils la respectoient & la desiroient de tout leur cœur, comme le port de leur salut, & la fin de toutes leurs peines. Ils ne pouvoient aussi avoir aucune difficulté à croire qu'elle étoit le vrai corps de notre Seigneur; parce qu'ils l'avoient reçue pour telle, & qu'ils la croyoient & la connoissoient tout ainsi que les fideles. Mais qui plus est, pourquoi est-ce qu'on la refusoit aux Penitens du quatrième degré, qui étoient absous & purgez de leurs pechez, & qui ne pouvoient, ny la mépriser, ny la méconnoître? De là on voit, que la raison du mépris n'est suffisante pour fonder cette police, puis qu'elle ne peut servir pour les Penitens, & partant qu'il faut nécessairement assigner un autre motif de ce qu'ils cachotent anciennement l'Eucharistie tant aux Penitens qu'aux Catechumenes.

J'estime donc que cette raison ne peut estre la premiere & la principale que les Apostres ont considerée quand ils ont fait la deffense de donner connoissance aux Catechumenes de l'Eucharistie, & qu'il en faut trouver une autre qui les ait obligez à cela: Voire mesme j'estime que quand ils eussent abandonné, divulgué & fait connoître tous les autres Sacramens & tous les autres mysteres de la Religion Chrestienne aux Estrangers, qu'ils leur eussent toujours caché le saint Sacrement, comme étant plus precieux que les autres: car on voit qu'ils en osoient non seulement l'usage, mais mesme la veuë à ceux qui ne le pouvoient mépriser.

La seconde de ces raisons doit se prendre avec quelque distinction: car les Canons donnent deux ans de temps aux Catechumenes pour faire leur apprentissage, durant lequel c'est esté une espece d'injustice de leur cacher le saint Sacrement pour cette raison, c'est à dire, pour les échauffer & inciter à se faire baptiser, ou à desirer de voir l'Eucharistie, & d'en scavoir les merveilles; puis qu'il n'étoit en leur pouvoir de se faire baptiser qu'apres les deux ans du Catechumenat, & qu'il ne tenoit en eux qu'ils ne receussent le Baptême, & qu'ils ne vissent l'Eucharistie; c'eust esté les contraindre de faire une chose qu'on leur deffendoit, & les obliger à l'impossible. Bien est vray, que cette raison pouvoit servir contre ces pa-

Areseux, qui ayant passé le temps de leur Noviciat, negligeoient leur salut, & ne prenoient le Baptême que le plus tard qu'ils pouvoient. Cette raison veritablement, s'ils étoient touchez de quelque pieté ou de quelque soin de leur salut, les pouvoit émouvoir à prendre le Baptême: & aussi j'estime que les passages de saint Augustin se doivent prendre de ceux-là, encore que cette negligence se trouve rarement dans une ame qui a de la pieté. Je voy bien qu'on dira, qu'en ces premiers siecles cette police des deux ans du Catechumenat, a changé & varié, & qu'en quelques Provinces, & en quelques Siecles, il y avoit moins de temps pour faire cet apprentissage. Contre quoy il suffit, qu'en quelques siecles ce temps ait esté ordonné pour le Catechumenat, & qu'en plusieurs siecles, & en plusieurs Provinces, il se trouve que ce Noviciat ait esté de plus de deux ans. J'ajoute contre cette seconde raison, qu'on ne la peut employer pour les Penitens, ausquels on cachoit l'Eucharistie: car ils étoient baptisez, & connoissoient assez les merveilles qu'elle contenoit.

La troisième raison est si bonne, qu'elle ne l'est point de tout; car elle prouve trop: & si elle étoit recevable, pour la mesme raison on devoit ôter l'usage & la connoissance de l'Eucharistie aux fideles, aussi bien qu'aux Catechumenes; parce que jouissans de ce precieux Thresor en pleine liberté, & aussi souvent qu'ils vouloient, ils l'eussent pu mépriser, si la facilité & la familiarité engendrent le mépris en choses si saintes & si sacrées.

La vraye raison du soin qu'ils avoient de cacher l'Eucharistie aux Catechumenes, & de leur en dénier toute sorte de connoissance & toute sorte de participation; étoit qu'elle est le vrai corps de notre Seigneur, lequel on ne peut abandonner, ny prostituer ov à la veuë, ou à la connoissance de gens impies & prophanes, sans l'offenser & sans commettre sacrilege. Et quand mesme les Estrangers ne l'eussent méprisée, au contraire qu'ils luy eussent rendu tout l'honneur qu'entre les humains on peut rendre à la Divinité, & qu'ils en eussent crû ce que l'Eglise en croyoit; toutefois la seule veuë, & la seule connoissance, eust esté un peché, & eust violé & offensé l'Eucharistie. Car si les

ames

ames les plus pures & les plus saintes, suivant le precepte de saint Paul, doivent s'examiner pour en approcher & pour la prendre; & si les Initiés reçoivent leur condamnation quand ils la touchent & la reçoivent indignement; comment est-ce que des Estrangers, & ceux qui sont hors l'Eglise, l'eussent pû voir, connoître ou toucher sans sacrilège? veu qu'ils ne pouvoient la voir ny toucher qu'indignement, estans encore en la possession du Diable, en celle du peché originel, & des pechez actuels qu'ils avoient commis depuis leur naissance.

On croira beaucoup plus facilement, que les Catechumenes ny les Penitens ne pouvoient voir ny connoître l'Eucharistie qu'indignement & avec offense, si on considère, qu'encore qu'és premiers Siecles ils ne fussent pas plus que nous, qu'avant le Baptême, ou quand on a perdu la grace, on est comme en la possession du Diable, enfant d'ire & du peché; toutefois qu'ils pratiquoient avec plus de ceremonies que nous, plus amplement & plus sensiblement, les moyens que l'Eglise tient au Baptême & en la penitence pour chasser le Diable de cette possession: Car les moyens se pratiquoient plus long-temps, & sur gens âgés, & avec plus de loisir, plus de crainte, & plus de gravité. On lit que par l'espace de plusieurs mois, ceux qui estoient au troisième degré du Catechumenat, & les Penitens par plusieurs années, souffroient & recevoient tous les jours des mains de l'Evesque les Exorcismes, afin d'estre vendiqués des mains du Diable. Et ces longues impositions de mains qu'on leur faisoit, & toutes ces exufflations & abrenonciations qui s'y pratiquoient devant tout le peuple, n'estoient que pour les purger des hypoteques que cet ancien ennemy avoit acquis sur eux. Et à le bien prendre, ce que dit saint Paul aux Corinthiens & à Timothée, qu'il faut livrer ce pecheur au malin esprit, n'est autre chose que l'excommunier, & le remettre en tel estat, ou à peu près, qu'il estoit avant la grace du Baptême. Et partant si on eust permis la veüe de l'Eucharistie aux Estrangers, c'eust esté comme la permettre à la veüe du malin esprit.

Ajoutez que ces anciens Peres appellent souvent l'Eucharistie, Mystere admirable,

Mystere redoutable, Mystere épouvantable. C'est pourquoy il ne faut point s'estonner s'ils en refusoient la connoissance aux Estrangers, veu qu'eux-mêmes ne la voyoient jamais, & n'en approchoient jamais, & n'en approchoient jamais qu'en tremblant: Et encore moins, si on considère qu'en estant les dispensateurs, ils estoient responsables de l'offense que le saint Sacrement eust reçu, & leur ault esté imputé à negligence devant Dieu, s'ils eussent permis quelque chose sur l'Eucharistie, (quand ce n'eust esté que des yeux) à ceux qui n'estoient pas encore degagés des mains du Diable.

Finalement on voit bien que c'estoit la grandeur de la chose en soy, & ce qu'elle estoit, qu'ils consideroient en cette police. Car les Penitens en estoient aussi éloignés, & en avoient aussi peu de communication que les Catechumenes. Car de la voir seulement, comme nous avons dit, ce leur estoit chose interdite: & toutefois les Penitens en sçavoient la verité, en connoissoient la grandeur comme les fideles mêmes: & partant ils ne la pouvoient mépriser; au contraire, ils l'eussent volontiers adorée. Et qui sçaura le cours & la fin de leur penitence, croira facilement qu'ils la desiroient voir, & recevoir de tout leur cœur & de toute leur affection: car leur bien dépendoit d'elle; & ils ne pouvoient estre remis en l'estat dont ils estoient tombez par le peché, que par elle. Et cela doit suffire pour dire qu'ils ne cachotent pas seulement ce Mystere aux Estrangers pour crainte du mépris, comme nous avons dit, ou pour les autres considerations qui sont touchées dans les trois raisons cy-dessus; mais qu'ils le cachotent veritablement & principalement à cause qu'ils croyoient la chose estre en soy si grande & si divine, qu'elle pouvoit estre offensée par la veüe & par la connoissance de personnes indignes & impures. Et j'ose dire, pour mieux faire entendre la raison que j'ay produite, que si un Estranger eust demandé congé d'entrer dans l'Eglise pour aller adorer l'Eucharistie, & pour la voir, que mal aisément ils l'eussent permis, & je ne sçay s'ils ne l'eussent point refusé tout-à-fait. Et pour preuve que ces trois raisons alleguées dans le livre des noms de l'Eucharistie & par Casaubon, ne sont pas suffisantes, mais que la vraie raison estoit la

la crainte de l' offense & du peché qui seA ment trouvée , qui est que la Magdeleine fust commis si des prophanes eussent participé à ce divin Sacrement , quand même ce n' ault esté que des yeux . C' est que S. Cyrille sur S. Jean , livre 12. chapitre 50. dit que l'Eglise avoit estably cette discipline pour la mesme raison pour laquelle nostre Seigneur avoit dit à la Magdeleine . *Ne me touchez pas , car je ne suis pas encore monté vers mon Pere* : que tout ainsi qu' il ne luy permit pas de le toucher parce qu' elle n' estoit pas sanctifiée , & que le S. Esprit n' estoit pas encore descendu sur les Apostres , ny communiqué à d' autres ; ainsi que l' Eglise ne permettoit pas aux Estrangers d' avoir aucune participation de l' Eucharistie ; parce qu' étant impurs , ils eussent offensé le corps de nostre Seigneur . Que si les Apostres avoient eu la faveur de toucher ce précieux corps , ç' avoit esté pour en guarir l' incredulité , tout ainsi qu' il avoit touché plusieurs malades pour leur donner la santé . Voiey les paroles que ce saint personnage a écrites pour nous , & non pour son siecle : *De là l' Eglise a pris une regle quand nous deffendons la sainte Communion aux Catechumenes , encore qu' ils connoissent la verité , & qu' ils confessent la foy à haute voix , parce qu' ils ne sont pas encore sanctifiés par le saint Esprit , qui n' habite qu' en ceux qui sont regenez & rendus parfaits par le Baptême . Et partant apres qu' ils ont receu le Baptême , l' attouchement & la Communion salutaire du corps de Jesus-Christ , ne leur est pas deffenduë ; parce qu' on croit que le saint Esprit habite en eux : & voilà pourquoy quand les Prestres viennent à la benediction Mystique les Diares crient à haute voix : Les choses saintes aux Saints ; signifiant par là que l' attouchement & la sanctification du corps de Jesus-Christ , convient seulement à ceux qui sont sanctifiés par le saint Esprit . La cause donc de ce que les Estrangers estoient anciennement privez de voir ou de toucher l' Eucharistie , estoit celle qui empêcha la Magdeleine de toucher nostre Seigneur , à sçavoir parce qu' elle n' en estoit pas encore digne , & qu' elle eust pu offenser ce précieux Corps , en le touchant avant qu' estre sanctifiée . Et quand cette explication de S. Cyrille sur S. Jean , seroit moins literale & moins recevable que celle que le P. Maldonat a si heureuse-*

craignoit que nostre Seigneur ne luy échappât , & qu' il ne montât au Ciel ; c' est pourquoy elle s' estoit attachée à les pieds , & les embrassoit tres-étroitement ; ce que voyant nostre Seigneur , il luy dit , *Laissez-moy , vous aurez assez de temps pour me voir avant que je monte vers mon Pere , allez trouver mes freres .* Quand , dis-je , elle seroit moins recevable pour l' explication du Texte , elle l' est assez pour ce sujet , puis qu' un Ancien l' a dite . Et on peut avec force & raison l' employer pour faire voir que l' Antiquité n' a refusé la connoissance & la veuë de l' Eucharistie aux Estrangers , qu' à cause que leurs regards l' eussent offensée .

De cette Loy si rigoureusement observée en la primitive Eglise , on tire ces avantages en faveur de l' Eucharistie , Que si ce n' est autre chose , que ce que la nouvelle opinion & la nouvelle fable de nos adversaires s' imagine , ils n' eussent pas eût si religieux en ces premiers temps à la refuser aux Estrangers . Car selon nos Heretiques , on ne sçauoit coter une raison de poids & de valeur , pour montrer que Dieu seroit offensé , & que ce seroit peché quand un Turc ou un Anabaptiste verroit le pain de leur Cene , & encore moins qu' il y auroit plus d' offense de faire voir ce pain de leur Cene à un infidèle que leur Baptême : comme nous faisons voir que dans cette antiquité l' un leur estoit plus précieux que l' autre .

On apprend encore de cette police , qu' on doit lire sagement les passages des Peres ausquels il est parlé de l' Eucharistie : car il est bien vray-semblable que la Religion qui les empêchoit de l' exposer à la veuë & à la connoissance des Estrangers , la mesme leur deffendoit d' en écrire ouvertement , & de publier qu' elle estoit le vray corps de Jesus-Christ . C' est une des principales regles qu' on doit avoir en lisant les anciens Autheurs , que de prendre garde , quand il se trouve quelque passage difficile & qui semble favoriser l' opinion des Heretiques , si l' Autheur a dû , ou a pu parler , clairement & ouvertement de l' Eucharistie , au livre où le passage se rencontre ; & si la presence des Estrangers , ou la consideration que le livre seroit publié & qu' il pouvoit tomber entre leurs mains , ne luy a point fait user de termes

ob.

obscurs, de mots sourds, ou de circonlocutions, pour être entendus des fideles, & pour toutefois ne découvrir rien de ce Mystere aux Estrangers.

RESPONSE AUX OBJECTIONS
contre le Chapitre precedent.

ENCORE que nos adversaires n'ayent justes à présent fourni aucunes defenses contre ce qui est déduit au Chapitre precedent, c'est à dire, contre les memes raisons, quand les nôtres s'en sont servis devant moy : toutefois parce qu'il s'en pourroit trouver entre-eux qui estudieroient les Peres, & qui parviendroient à quelque intelligence de cette antiquité, il ne sera inutile de les servir en cette occasion, & en prévenir les objections ; afin d'en fournir de si bons éclaircissemens, que ce que nous avons dit d'avantageux pour l'Eucharistie, en demeure plus fort & plus autorisé.

Tout le monde allegue cette discipline pour preuve du corps de nostre Seigneur, & pour confondre nos adversaires : mais jamais ils n'ont pris garde que ces anciens Peres de l'Eglise apportoiennent beaucoup de soin & de diligence à cacher les autres Sacremens aux Catechumenes & aux Estrangers ; voir mesme que leur crainte & leur Religion alloit jusqueslà, que de leur refuser non seulement l'intelligence, mais aussi la seule prononciation de l'Oraison Dominicale & du Symbole des Apostres. Quant aux ceremonies de l'Eglise, de quelque qualité qu'elles fussent, toute connoissance leur en estoit interdite ; comme aussi des Oraisons qu'ils faisoient pour quelque chose que ce pût estre. Et encore cette police passoit plus outre : car les Catechumenes ne voyoient jamais les exorcismes, ny les impositions des mains qu'on faisoit sur les Penitens du troisieme degre : & toutefois ils estoient Estrangers comme les Catechumenes, & ces exorcismes n'étoient pas choses auxquelles il y eût quelque secret ou quelque Mystere qui pût tomber dans le mépris apres avoir esté découvert. Finalement de Catechumene à Catechumene, & de Penitent à Penitent, il y avoit du secret, & leur police ne permettoit pas que les Catechumenes Auditeurs vissent ce que les Catechumenes qui avoient droit de se mettre à genoux, fai-

soient en l'Eglise : ny aussi que des quatre degrez de Penitence, les premiers eussent communication de ce qui se faisoit sur les autres. Ce qu'il faut prouver de point en point, & par les Auteurs de ces premiers siecles.

A commencer par le Baptême, ces passages cyapres prouvent que les Estrangers n'en avoient aucune connoissance ; voire mesme les Catechumenes qui n'estoient pas Competans, c'est à dire, qui n'estoient pas arrivez à l'instruction & à la disposition necessaire pour recevoir le Baptême. Saint Denis au traité du Baptême : *Reste à voir & à contempler le saint Sacrement du Baptême, & que ceux qui ne sont initiez, se donnent de garde d'en approcher & de le voir.* Saint Cyrille vers la fin du septieme livre contre Julien : *Je dirois beaucoup d'autres choses veritables du Baptême, & serois voir par Moysse & par les Prophetes, que ce Sacrement a esté prefiguré, & que ce n'est chose nouvelle ny inventée par nous, n'estoit, comme j'ay dit cy-devant, que je crains les oreilles de ceux qui ne sont initiez.* Saint Jean Chrysostome en la Catechese de ceux qui doivent estre baptizez, parlant des ceremonies du Baptême, dit, *Qu'elles sont quelque chose de Mystique dont on ne doit pas parler.*

Que les Estrangers eussent connoissance de la Confirmation, étant privez de celle du Baptême, on ne doit pas le soupçonner : parce qu'en ces deux premiers siecles il arrivoit des effets si merveilleux apres l'imposition de mains de la Confirmation, qu'il n'y a pas d'apparence qu'on eust permis la veüe de tant de merveilles à des Estrangers. Joint aussi que ce Sacrement ne se conféroit jamais que dans l'Eglise, & en temps auquel les Estrangers n'estoient pas admis au service public. Finalement dans le Canon treizieme de la premiere Epître de saint Innocent, on lit ces paroles : *Car les prestres peuvent donner le Chresme aux baptizez, quand ils baptisent en la presence ou en l'absence des Evêques, pourveu qu'il soit consacré par l'Evêque : toutefois si leur est interdit de les marquer au front du mesme Chresme ; cela est réservé aux seuls Evêques quand ils donnent le S. Esprit.* Quant aux paroles, je n'ose les rapporter, de crainte que ce soit plutôt trahir les Mysteres, que de répondre à la consultation. S'ils n'osoient prôfer les paro-

paroles de ce Sacrement , combien moins en eussent ils permis la veuë & la connoissance aux Estrangers ?

Au Concile de Laodicée , Canon quatrième , on voit que leur police ne permettoit pas de tenir les Ordres , ny de les conférer en la presence des Catechumenes : *Il n'est pas permis de faire les impositions des mains , sur ceux qu'on veut pourvoir*

Quant au Sacrement & benediction de mariage, encore que je n'aye en main aucun passage qui en oste particulièrement la connoissance aux Estrangers ; toutefois parce qu'on trouve dans ces anciens Auteurs, qu'il se celebroit à la Messe, & durant les choses saintes ; on se persuade aisément que les Estrangers n'en connoissoient aucune chose. Tertullien *ad usorem secundo*, dit : *Pourrois-je fournir & suffire pour déduire la felicité du mariage que l'Eglise unit, le sacrifice confirme, les Anges asseurent qu'il est ratifié au Ciel, & finalement que nostre Pere Eternel a pour agreable ?* Au livre de *Pudicitia*, Chapitre quatrième : *Les mariages clandestins, c'est à dire, qui n'ont point esté publiez & celebrez à l'Eglise, courent fortune d'estre condamnez comme adultere & fornication.* Par ces passages on juge assez, que ce Sacrement se celebroit dans l'Eglise, & à la Messe, à laquelle les Estrangers n'estoient pas admis.

troisième degré. Et que si la connoissance de ces choses , qui n'estoient que dispositions & que preparations à l'absolution Sacramentale , leur estoit déniée , Qu'il est vray-semblable , que celle de l'absolution leur estoit beaucoup moins permise . Ajoutez qu'en ces premiers siècles l'absolution se bailloit ordinairement à la Messe , & devant tous les fideles .

On pourroit facilement prouver par les passages qui sont alleguez en ces deux Chapitres , que generalement toutes les ceremonies qui se pouvoient faire en l'Eglise, soit en l'administration des Sacramens , soit hors les Sacramens mesmes , toutes prieres & impositions de mains qui se faisoient pour obtenir quelque chose de Dieu, & pour procurer quelque bien en particulier ou en general, que toutes ces choses, dis-je, se faisoient hors de la connoissance des Catechumenes, & en leur absence. Et qui plus est, il se peut prouver, qu'on cachoit aux Catechumenes des premiers degrez , ce qui se pratiquoit envers ceux des derniers degrez, comme nous avons dit . Car ceux des deux premiers degrez qui s'appelloient Auditeurs , sortoient de la Messe des Catechumenes, avant ceux du troisieme degre ; & par consequent ils ne voyoient point les prieres qu'on faisoit sur eux, non plus que sur les Penitens.

P P **diteurs,**

ditours, qui n'estoient pas encore arrivez au troisieme degre, qu'on appelloit, prostration & humiliation, n'assistoient jamais à la Messe des Catechumenes ny des Penitens; en laquelle ces exorcismes se faisoient: & pour preuve qu'ils n'y assistoient point, c'est que ces degrez de Penitence n'estoient distinguez que par là. C'est à dire, le second n'estoit different du troisieme, sinon à cause que sur les Auditeurs on ne faisoit point ces Oraisons, & que tout leur exercice ne consistoit qu'y oïr certains Sermons qu'on faisoit exprés pour eux & pour les Catechumenes Auditeurs; lesquels faits, tous les Auditeurs tant Catechumenes que Penitens se retiroient, & n'avoient droit de demeurer à la Messe des Catechumenes: autrement il n'y eust point eu de classes ny de degrez de Penitens, ny mesme de Catechumenes.

Qu'on lise les Catecheses de saint Cyrille de Hierusalem, desquelles il defend si severement la lecture aux Catechumenes qui n'avoient receu ou qui n'estoient prests à recevoir le Baptême: on verra qu'il explique les Ceremonies de ce Sacrement, qu'il persuade un seul Dieu, qu'il prouve sa toute-puissance, qu'il traite de la vie de nostre Seigneur, de sa Naissance, de sa Croix, de son Tombeau, de sa Resurrection, de son Ascension aux Cieux, du Jugement, du saint Esprit, de l'Ame, du Corps: Comme il faut s'abstenir des viandes qui ont esté immolées, & des bestes suffoquées: Comme il faut fuir la pompe des habits, & s'habiller pour la necessité & non pour le luxe, & de beaucoup d'autres choses qui ne regardent en aucune façon les Sacremens.

Finalement on trouve dans cette ancienne police qu'elle cachoit beaucoup de choses, non seulement aux Catechumenes, mais aussi aux fideles, bien qu'ils fussent initiez, & qu'ils eussent droit de voir, de toucher & de recevoir l'Eucharistie, qui estoit le plus grand Mystere, & la chose la plus Sacrée & la plus redoutable de la Religion Chrestienne. Cela se prouve par ces paroles de S. Denis, au dernier Chapitre de sa Hierarchie Ecclesiastique: *Il est defendu de mettre par écrit les prieres & les invocations des Mysteres de l'Eglise, & la force qu'elles ont, & moins encore la merveille & les effets que Dieu opere par elles.* Il adresse ce livre à un

qui estoit initié, car les Sacremens s'y trouvent expliquez; & toutefois il dit qu'il n'ose écrire les prieres & les impositions de mains qu'on faisoit aux Mysteres. D'où nous apprenons, que mesme on cachoit quelque secret aux fideles, & qu'il y avoit quelque chose en l'Eglise d'inconnu aux fideles, aussi bien qu'aux Catechumenes, au moins qu'on ne vouloit pas mettre en écrit de crainte de la publier.

Au reste puis que nos adversaires ne manquent jamais aux occasions de reprendre les Catholiques, je ne puis pardonner à Casaubon, qui avec toute sa suffisance Grecque, a mal pris le sens de ces paroles, *πελεικας ἐπιθήσεις*: car on ne doit pas les prendre pour les invocations qui se font aux Ordres, puis que saint Denis ne fait aucune mention en ce Chapitre des Ordres, ains seulement de l'Office qu'on fait aux morts. Mais ce qui l'a trompé, est que Maximus & Pachymeres, Interpretes Grecs de S. Denis, ont expliqué ces mesmes mots par ceux-cy, *αἱ ἐπὶ τῆς χειροτονίας εὐχαι*. Casaubon voyant que Pachymeres parloit d'imposition de mains, il a crû que cela se devoit entendre des saints Ordres, comme si les impositions des mains des Anciens, ne se prenoient pas le plus souvent pour autre chose que pour les Ordres, comme pour les Oraisons, Invocations, & Benedictions que les Eveques en toutes rencontres, donnoient & faisoient sur les fideles, en vertu & par le pouvoir de leur Sacerdoce & de la Sacrificature qu'ils avoient de Dieu. Lesquelles Oraisons le plus souvent ils faisoient en imposant actuellement & réellement les mains sur ceux qu'ils vouloient ou guarir, ou absoudre, ou délivrer de quelque tentation. Mais quand mesme ils n'eussent point fait cette action de la main; l'Oraison seule s'appelloit imposition de mains: comme il se voit au Concile Millevitain, & en un passage de saint Augustin, au commencement du premier livre des Baptêmes contre les Donatistes. Bref on ne doit pas tous-jours attribuer aux Ordres, les passages où ces termes d'impositions de mains se trouvent; parce que les Anciens usent de ces mesmes termes en tous les autres Sacremens, & en tout ce qu'ils faisoient en vertu de leur Sacerdoce. Voilà comme Casaubon s'est trompé, & non pas Maximus ny Pachymeres, qui tulen

usent de ce mot d'imposition de mains, & qu'on traite avec grand secret & grande reverence, avec celles qui sont publiques. Que si on eust caché l'Eucharistie aux Catechumenes, à cause qu'elle est le vray corps de nostre Seigneur, on ne devoit pas leur cacher mille autres choses qui n'estoient ny de tel prix, ny de telle consequence. Mais puis qu'ils cachotent tant de choses, faut croire qu'elles estoient toutes égales, & que ce n'estoit que pour leur concilier quelque religion & quelque veneration.

Pour revenir à nos objections : De tous ces passages & de toutes ces objections, nos adversaires pourront dire qu'ils apportent autant de soin à cacher les autres Sacremens aux Catechumenes, que l'Eucharistie ; & par consequent qu'on ne peut rien tirer de cette police à l'avantage de l'Eucharistie qu'on ne consente aussi le même avantage pour les autres choses dont les Estrangers n'avoient aucune connoissance. Car si pour l'avoir cachée, on veut faire servir cela de conjecture & de preuve pour la presence réelle du Corps de nostre Seigneur en ce Sacrement, qui empêchera que la même chose ne serve d'argument, pour dire qu'il est aux autres Sacremens ; puis qu'avec beaucoup de religion & de crainte, ils les détournent des yeux des Catechumenes ?

Nos adversaires pourroient encore dire qu'il y a grande apparence que ces Anciens cachotent l'Eucharistie aux Estrangers, pour la même raison qu'ils leur déniaient la communication des autres Sacremens, & de toutes les choses que nous avons cotées cy-dessus, qui n'étoient point Sacrement : c'est à sçavoir, parce que n'estant pas encore délivrés des erreurs & des fables du Paganisme, & n'estant pas encore instruits d'aucune chose de la Religion Chrestienne, ny disposés à les croire, ils n'eussent pas ajouté foy à la moindre Ceremonie de l'Eglise, & cela les eust scandalisez & détournés de se faire Chrestiens : Comme aussi ils pouvoient avoir étably cette police, pour augmenter la religion & la veneration qu'on doit rendre aux choses sacrées. Car les hommes sont ainsi composez, qu'ils reverent & admirent davantage les choses qu'on leur ca-

Pour répondre à ces objections que j'ay voulu faire pour prévenir nos Adversaires, je diray que ce mot de *non initiez*, ne se doit prendre ny entendre que des Catechumenes & des Payens, & non des Penitens ; qui ne pouvoient passer pour non initiez, puis qu'ils avoient veu & appris tous les Mysteres de la Religion, & que même ils y avoient participé : & par consequent la plupart des passages objectez ne prouvent pas qu'on cachast les autres Mysteres aux Penitens. Ce qui servira à toutes les réponses que nous fournirons.

En second lieu, je réponds que ce n'est pas esté peché, que de faire voir aux Penitens les Baptêmes & les autres Sacremens : car ils avoient le principe de vie, & la faculté & l'organe de la veüe qui peut voir les Mysteres que saint Denis dit que les Catechumenes n'avoient pas : *Qui n'ont pas seulement les organes qui s'acquierent par la naissance du Baptême pour voir les choses sacrées*. D'ailleurs, puis qu'ils avoient eu toute sorte de connoissance & de participation des autres Mysteres, quel inconvenient y eust-il eu de les laisser voir dans la piscine & dans les baptisteres ? Mais nous avons prouvé cy-dessus, & ces mots de saint Denis le prouvent encore, *Ils sent chasser de la veüe & de la communion des choses sacrées de l'Eucharistie*, qu'ils ne pouvoient voir l'Eucharistie. Et partant ces Anciens mettoient grande difference entre l'Eucharistie & les autres Sacremens. Et peut-on dire qu'ils estoient la connoissance des autres Mysteres aux Estrangers, pour la crainte du mépris : mais qu'ils leur estoient celle de l'Eucharistie, pour la crainte de l'offense qu'elle eust receti, si des yeux prophétisés l'eussent regardée. Car pourquoy permettre les Mysteres aux Penitens, & leur dénier la veüe de l'Eucharistie, si elle n'estoit

estoit en autre consideration que les autres *Autres Haures , l'entrée leur en est permise , & y peuvent assister.* Sacrements ? Et toutefois les Catechumenes n'avoient pas ce privilege , & ces choses estoient de celles qu'on cachoit aux Estrangers : ce qui fait confesser qu'ils avoient bien plus de soin de l'Eucharistie , que des autres choses qu'ils cachoient .

En troisième lieu , je confirme certe seconde réponse par un passage de saint Denis , Chapitre dernier de sa Hierarchie Ecclesiastique , par lequel il est constant que les Penitens voyoient & assistoient à des Mysteres dont les Catechumenes & les Payens estoient bannis , & toutefois on estoit l'Eucharistie de la veüe des mesmes Penitens : ce qui fait voir qu'ils la tenoient en un autre rang , que le Baptême & les autres Mysteres . S. Denis donc dit , que la coustume estoit de chasser les Catechumenes de l'Eglise , & d'y retenir les Penitens , quand on celebroit les Prieres pour les morts , & quand on leur rendoit les derniers devoirs & les ceremonies de la Religion : *Mais prenez garde icy , qu'on ne met pas dehors , comme on a accoustumé , tous les Ordres de ceux qui sont en l'estat de purgation (c'est à dire , Catechumenes , Penitens & Energumenes) ains seulement les seuls Catechumenes sont exclus de ces saintes prieres & assemblées .* Et plus bas parlant des mesmes Penitens : *Ils sont bannis de la veüe de l'Eucharistie .* D'où il paroist qu'ils faisoient beaucoup plus de religion , de communiquer l'Eucharistie que les autres Ceremonies & que les autres Sacrements ; puis qu'il estoient la connoissance de la Messe aux penitens , & qu'aux mesmes penitens , ils leur permettoient d'assister à l'Office des Morts , & aux Prieres qu'on faisoit aux enterremens ; lesquelles toutefois ils cachoit aux Catechumenes & aux Payens , & lesquelles par leur discipline , ils mettoient entre les choses qu'il ne falloit divulguer . De là , dy-je , il est manifeste qu'entre les choses qu'ils destournoient de la veüe des Estrangers , l'Eucharistie estoit bien à autre consideration , que les Sacrements & les Ceremonies .

Dans un fragment du Nomocanon de Nesteur , on lit que les Penitens pouvoient assister à l'Eglise durant Matines , Vespres , & les autres Heures du service Divin ; mais que pour la Messe ils estoient contraincts d'en sortir : *Durant la celebration des choses sacrées , nous avons dit dans le reglement des Catechumenes , que tous ceux qui sont penitence , & qui ne communiquent point , doivent sortir de l'Eglise , & demeurer sous le porche d'icelle : mais durant Matines , Vespres , & les au-*

En quatrième lieu , je répond qu'encore qu'on ne puisse nier qu'ils ne cachassent les autres Sacrements & plusieurs autres choses aux Estrangers ; toutefois qui considerera cela de près , trouvera qu'ils ne les cachoit pas entierement , ains seulement en quelque chose , & qu'ils estoient bien plus prodigues de ceux-cy , que de l'Eucharistie . Car les Peres ne font point difficulté de dire aux Payens , qu'il y avoit un Baptême en nostre religion , par lequel Dieu remettoit les pechez , par lequel les hommes estoient sauvez , par lequel on estoit regeneré en une vie eternelle , encore qu'ils n'expliquassent pas comment cela se pouvoit faire , & qu'ils n'en déduisissent pas les moyens ny les preuves . Mais au fait de l'Eucharistie , ils estoient plus craintifs & plus secrets . Car ils n'en parloient jamais aux Payens , jamais ils ne s'en vantoient , jamais ils ne la nommoient , ny ne disoient . Nous avons un Mystere par lequel nous prenons le Corps de nostre Seigneur , & par lequel nous sommes incorporez & unis avec luy . Comme aussi les Catechumenes sçavoient assez qu'il y avoit un Baptême qui purgeoit les pechez , & que toutes les ceremonies qui se faisoient au Catechumenat , tendoient à les rendre dignes de ce Baptême . Mais jamais ils ne sceurent ce qu'operoit le saint Sacrement , ny qu'il estoit le vray Corps de nostre Seigneur .

En cinquième lieu , je réponds qu'aux lieux où saint Epiphane n'ose parler de l'Eucharistie qu'en ces paroles . *Hoc meum , Est hoc & hoc* , il explique clairement tous les autres Mysteres de la Foy , & en parle fort amplement & ouvertement . Saint Augustin aux lieux où il dit , *norunt fideles . Les fideles m'entendent* ; & où il n'ose prononcer le nom de l'Eucharistie , il parle de la vertu de l'efficace du Baptême , & explique les autres Mysteres de la religion , sans aucun scrupule , comme aux traités onzième & vingt-sixième sur saint Jean . D'où on voit qu'ils apportoit une plus grande précaution & un plus grand

soin

soin à cacher l'Eucharistie, que les autres A de l'antiquité. Le premier de Timothée
Mysteres de la Religion.

Finalement nous montrerons cy-apres, que les Penitens du quatrième degré assistoient à la Messe, voyoient faire & administrer tous les Sacremens, communiquoient à toutes les prieres de l'Eglise. Bref, qu'il n'y avoit rien qui leur fust caché; & toutefois qu'ils ne recevoient point l'Eucharistie. D'où on voit que tout ainsi qu'ils ne refusoient pas la participation de l'Eucharistie à ces Penitens, pour la crainte du mépris: de mesme qu'ils n'en refusoient pas la veüe à ceux du troisième degré, pour la mesme crainte du mépris; mais parce qu'ils n'estoient pas assez sanctifiez ny purgez pour la voir, non plus que les autres n'estoient pas assez sanctifiez pour la recevoir.

CHAPITRE III.

Si un Catechumene eust receu l'Eucharistie sans y penser, on le baptisoit à l'instant, & toutes les peines du Catechumenat luy estoient remises.

Nous avons dit qu'en ces premiers siècles le Catechumenat estoit le Noviciat du Christianisme, & que les Catechumenes demeuroient quelques années dans cette Escole avant que de recevoir le Baptême, & par consequent avant que d'estre admis à la Communion de l'Eucharistie. Mais nous voulons faire voir en ce Chapitre, que si par hazard, sans surprise ny artifice, un Catechumene au lieu de sortir de l'Eglise avec les autres, fust demeuré parmy les fideles, & eust participé au Corps de nostre Seigneur; qu'incontinent il estoit déchargé des peines du Catechumenat, la Penitence luy en estoit remise, on luy faisoit grace des années qui restoient. Quand il n'eust esté qu'au premier degré, dans la premiere année, qu'il eust esté aux premiers rudimens de la Religion, incontinent on le tiroit de cette Escole, il estoit tenu pour bien instruit; bref en un instant il estoit baptisé, confirmé & fait fidele: l'Eucharistie l'illuminait en un moment, elle faisoit grace, elle remettoit toutes les peines de l'Eglise; sa rencontre comme celle des Rois, delivroit des peines, faisoit grace aux criminels. Cela se prouve par deux passages

Patriarche d'Alexandrie: *Si un enfant Catechumene environ de sept ans, ou un homme parfait s'est trouvé opportunément & par hazard comme on faisoit l'oblation, & a esté participant de l'Eucharistie sans le sçavoir, que doit-on faire de luy? On le doit baptiser, car il est appelé de Dieu.* Auquel faut ajoûter l'interpretation de Bassamon: *Parce qu'il n'a pas receu la sainte Communion par malice, qu'il n'en a pas esté empesché, & que les fideles, ny mesme celui qui donnoit la Communion, ne sçavoit pas qu'il fust Catechumene, faut croire qu'il est appelé de Dieu.* Et ce que saint Pierre a dit de Corneille, & de ceux qui estoient aupres de luy, qu'ils receurent le saint Esprit, n'estant que Catechumenes, & qu'ils parloient diverses langues, & qu'ils louoient & magnifioient Dieu. Quelqu'un pourra-t'il empescher qu'ils ne soient baptisez, veu qu'ils ont receu le saint Esprit comme nous? cela mesme a dit Timothée, Dieu l'ayant estimé digne des Sacremens, il doit estre baptisé. Le second passage est des Constitutions de saint Clement, livre septième, Chapitre 26. *Mais si quelqu'un des Catechumenes reçoit l'Eucharistie par ignorance, on doit l'instruire promptement en la Religion Chrestienne & le baptiser, afin qu'il ne sorte & qu'il ne méprise ce qu'il a receu.* A cela que peuvent dire nos adversaires. Mais qu'est ce que nous ne pouvons pas dire? Premierement, on ne trouve point dans cette antiquité que si un Catechumene par hazard eust receu un des autres Sacremens, comme le Baptême ou la Confirmation, qu'il eust esté traité avec les avantages & avec les graces qu'il reçoit en cette occasion: au contraire nous trouvons que s'il avoit esté baptisé par nécessité, & en peril de mort, que la Confirmation luy estoit refusée, ou du moins qu'on la luy accordoit avec difficulté, & avec consideration de sa vie passée. D'où on voit que l'Eucharistie estoit en autre prix & en toute autre estime dans la primitive Eglise, que tous les autres Sacremens. D'ailleurs faut confesser que cette police & cette discipline attribuoit une grande puissance & de grandes prerogatives à l'Eucharistie, car c'estoit reconnoître qu'elle pouvoit illuminer en un instant, qu'en un instant elle pouvoit baigner une espee de contrition, qu'elle donnoit

noit ce que donne la Penitence, qu'en A un moment elle dispoſoit & rendoit capable un Catechumene du Baptême, de la Confirmation & de la Communion: Bref, qu'elle mettoit ces Novices en un eſtat approchant de ceux qui avoient eſté baptiſez & confirmez. Que nos Adverſaires alleguent en cette occaſion, leur manducation par la foy? Ce Catechumene dont ces deux loix font mention, n'avoit ny connoiſſance ny mouvement de la foy, ny par la foy. Il n'avoit jamais oüy parler de l'Euchariftie; il ne ſçavoit ce qu'on luy donnoit; il ne croyoit pas prendre ny manger ce qu'il mangeoit: & toutefois dans cet aveuglement & dans cette ignorance, il reçoit quelque choſe qui avoit le pouvoir & la force de foy ſans ſon aide ny ſans le ſecours de la foy ny de ſon entendement, de faire toutes les merveilles que nous avons déduiter. L'interprétation de Baſſamon n'eſt pas moins avantageuſe pour l'Euchariftie, que le Texte. Car il compare ce rencontre à celui de Corneille, & veut que tout ainſi qu'on ne devoit faire aucune difficulté de le baptiſer, ny les ſiens, parce que le ſaint Eſprit eſtoit deſcendu ſur eux, & qu'ils en eſtoient remplis: De meſme que ſans difficulté il falloit baptiſer ce Catechumene, puis qu'il avoit reçu l'Euchariftie, c'eſt à dire, à cauſe qu'il avoit reçu le corps de Jeſus-Chriſt, & qu'il en eſtoit remply, tout ainſi que Corneille, du ſaint Eſprit. Autrement ſon diſcours n'auroit aucune force ny vertu: car de prétendre que pour avoir pris du pain, voire meſme pour avoir pris du pain beny, qu'on fuſt digne du Baptême, puis que Corneille en avoit eſté trouvé digne apres avoir eſté remply du ſaint Eſprit; c'eſt eſté une prétention injuſte, & une conſequence non recevable: mais elle eſt recevable du ſaint Eſprit au Corps de Jeſus-Chriſt: Et peut-on conclure avec le conſentement d'un chacun, qu'on devoit baptiſer promptement les Catechumenes qui avoient reçu le Corps de notre Seigneur par ignorance; puis qu'on avoit baptiſé Corneille qui avoit reçu le ſaint Eſprit.

CHAPITRE IV.

Le Catechumenat avoit anciennement eſté inſtitué pour ſervir de diſpoſition aux Catechumenes pour recevoir l'Euchariftie.

DE ce Chapitre precedent, on peut conclure qu'une des principales raiſons pour laquelle le Catechumenat avoit eſté inſtitué en la primitive Eliſe, eſtoit pour donner à ſes nouvelles plantes, les premieres diſpoſitions de la ſaineté, & de la pureté requiſe pour approcher du ſaint Sacrement. Je ſçay bien que les purgations, exorcismes, penitences, & autres exercices qui ſe pratiquoient en ce Noviciat, avoient en apparence quelque fin moins éloignée que l'Euchariftie, à ſavoir le Baptême; mais en eſſet leur dernière & principale intention tendoit à l'Euchariftie; car le Baptême meſme y tendoit, & ce à cauſe qu'elle eſt le but & l'accompliſſement de tout le Chriſtianisme. Et ces paſſages du Chapitre precedent nous conduiſent à le croire. Car pourquoy faire cesser le Catechumenat à celui qui l'avoit à peine commencé, qui par quelque voye extraordinaire avoit reçu l'Euchariftie, ſi le Baptême en eſt eſté le principal but? Et ſi on demande pourquoy ce Catechumene qui avoit reçu le ſaint Sacrement, ne continuoit ſon Catechumenat, puis qu'il n'eſtoit baptiſé, on ne ſçauroit rendre autre raiſon; ſinon qu'il eſtoit arrivé oy la diſcipline du Catechumenat & le Baptême le conduiſoient, & par conſequent qu'il n'eſtoit plus neceſſaire qu'il le continuât. Nous montrons autrement qu'il y avoit une grande conformité entre la diſcipline des Catechumenes, & celle des Penitens, & que tout ce qu'ils pratiquoient pour diſpoſer les uns, ils l'obſervoient pour ſanctifier les autres. Et par conſequent puis que la diſcipline de la penitence tendoit principalement à rendre les Penitens dignes de l'Euchariftie, faut eſtimer que le Catechumenat avoit la meſme intention.

Qui lira dans les Conſtitutions de ſaint Clement, les Oraisons qu'on faiſoit ſur les Catechumenes (qui eſtoient en eſſet ce qu'on appelle Meſſes des Catechumenes) confeſſera que tous ces exorcismes qu'ils recevoient, regardoient l'Euchariftie.

stie . Car dans les prieres l'Evesque de-
mande à Dieu , premierement , qu'il veuil-
le leur donner le Baptême , puis qu'il les
incorpore dans son Eglise : Finalement qu'
il les fasse participans des Mysteres . D'où
on voit que le but principal du Catechu-
menat , estoit de preparer les Catechume-
nes à estre dignes de l'Eucharistie ; puis
que la priere qui les preparoit & qui les
purgeoit , demandoit en dernier lieu , &
comme chose principale , qu'il pleust à
Dieu de les rendre dignes du saint Sacre-
ment : *Honorez-les Seigneur , du saint
Baptême , unissez-les avec vostre sainte
Eglise , & faites-les participans des saints
Mysteres .* Et dans les prieres que les fide-
les faisoient pour les mesmes Catechume-
nes , & en mesme temps que l'Evesque
faisoit cet office sur eux , on voit la mes-
me fin , & le mesme but : car la principa-
le chose que le Diacre disoit qu'il falloit
demander à Dieu pour eux , estoit qu'on
demandast qu'il les rendist dignes de l'E-
ucharistie : *Afin qu'ayant acquis le Baptême
ils soient estimez dignes des saints
Mysteres de l'Eucharistie .* Les prieres qu'
on faisoit sur les Catechumenes du qua-
trième degré , contenoient la mesme de-
mande . D'où on voit que le dernier
but du Catechumenat n'estoit pas le Ba-
ptême , mais l'Eucharistie . Et de fait ,
cela appert par ces paroles de saint Augu-
stin , qui sont assez claires pour n'en de-
mander d'autres preuves . Au livre des
œuvres & de la foy : *Que font-ils autre
chose durant le temps qu'ils tiennent le lieu,
& le nom des Catechumenes , sinon d'en-
tendre quelle foy & quelle vie doivent avoir
les Chrestiens ; & afin que s'estans éprou-
vez , alors ils mangent de la table du Sei-
gneur , & boivent de son Calice : Parce
que celui qui en mange indignement , il
mange & boit son jugement . Ce qui se
fait durant tout ce temps du Catechume-
nat , & qui est salutairement institué par
l'Eglise ; afin que ceux qui prennent le
nom de Jesus Christ , & qui viennent à
luy , aillent par les degrez des Catechume-
nes . Cela mesme se fait plus diligemment,
& avec plus de soin aux jours ausquels on
nomme les competans , quand pour recevoir
le Baptême , ils ont déjà baillé leur nom .*
Cette doctrine des anciens Evesques , n'est
par une petite marque de la grandeur de
l'Eucharistie . Premierement , ceux qui

égalent les autres Sacremens avec elle se
trompent grandement ; puis qu'il appert
par ce Chapitre , que le Baptême n'estoit
qu'une preparation pour y arriver , & qu'
elle estoit telle qu'un Sacrement qui con-
feroit la grace , qui incorporoit avec Jesus-
Christ , qui nous faisoit membres de son
Corps , partie de son Epouse , qui lavoit
tous les pechez , qui blanchissoit comme
neige , qui pouvoit mettre une ame en
Paradis , n'estoit avec tous ses effets &
toutes ses puissances , qu'une disposition
pour la recevoir . En second lieu , on ne
sçauoit calculer toutes les ceremonies qu'
on faisoit aux Baptêmes , ny celles qui
se pratiquoient aux degrez du Catechume-
nat , tant il y en avoit : & tout cela tou-
tesfois n'estoit que pour donner les pre-
mieres preparations de cette sainte Com-
munion .

CHAPITRE V.

De la Messe des Catechumenes.

A vant que de faire voir que la Messe,
qu'on appelle des Cathécumenes ,
regarde en quelque sorte ce traité de l'E-
ucharistie ; il est a propos de rapporter en
peu de paroles l'ordre qu'on y observoit ,
& en quoy elle consistoit . Aux deux ou
trois premiers siècles doncques , apres quel-
ques prieres & quelques Psaumes , on fai-
loit la Messe des Catechumenes : mais peu
apres les Peres ayant reconnu que l'expli-
cation de l'Ecriture & les sermons des
Evesques , pouvoient toucher & convertir
les Estrangers ; il fut ordonné qu'ils se fe-
roient avant la Messe des Catechumenes :
si bien que depuis cette ordonnance quel-
ques pieres estant faites , l'Evangile se
chantoit , & en suite l'Evesque en trai-
toit & en donnoit l'explication en la pre-
sence des fideles & de tous les Estrangers ,
de quelque qualité qu'ils fussent , Juys ,
Payens , Schismatiques , Heretiques , Ca-
techumenes , Energumenes & Penitens .
Cela se prouve par un Canon du quatrième
Concile de Carthage , & par le premier de
Valence en Espagne . Le Sermon finy ,
tous ces Estrangers sortoient de l'Eglise ,
excepté les Catechumenes & les Penitens
du troisième & quatrième degré , lesquels
demeuroient avec les Energumenes , In-
continent apres , ce qu'on appelle la Mes-
se

se des Catechumenes, commençoit par l'ordre qui s'ensuit. Les Diacres alloient par l'Eglise, avertissant les fideles de ce qu'ils avoient à dire en leurs prieres pour les Catechumenes du troisieme degre, auxquels en mesme temps ils commandoient de baisser la teste pour recevoir les oraisons des Evêques. Ces oraisons faites, on les mettoit hors l'Eglise, & à l'instant les Diacres faisoient entendre aux fideles ce qu'ils avoient à demander à Dieu en leurs prieres pour les Energumenes; lesquels par le mesme ordre, s'inclinoient pour recevoir les oraisons des Evêques, & puis ils sortoient comme les autres. Eux sortis, on faisoit la mesme ceremonie sur les Catechumenes du quatrieme degre, & en suite sur les Penitens du troisieme. Voila ce qui s'appelloit la Messe des Catechumenes, lesquels ont plus facilement baillé ce nom à cette Ceremonie que les Penitens ny que les Energumenes, encore qu'on priaît pour eux comme pour les Catechumenes: parce qu'en ces deux premiers siecles, c'estoit une chose ordinaire & necessaire, que de discipliner des Catechumenes, & qui ne pouvoit s'obmettre ny manquer. Mais quant aux Penitens & aux Energumenes, il se pouvoit faire qu'en plusieurs Eglises, il ne s'y en trouvoit point; principalement au premier & au second siecle, auxquels cette grande foy ou cette grande crainte de Dieu en rendoit le nombre bien petit: au contraire celui des Catechumenes estoit fort grand, parce qu'on baptisoit peu d'enfans, & que la plupart de ceux qui se faisoient Chrétiens estoient âgez.

La Messe donc des Catechumenes, dont ces Conciles de Carthage & de Valence, & plusieurs Auteurs parlent si souvent, regarde ce traité de l'Eucharistie pour deux raisons. La premiere, parce que ceux qui sçavent qu'en cette Messe le sacrifice du corps de nostre Seigneur & la communion de l'Eucharistie ne s'y celebrent jamais, pourroient tirer à son defavantage qu'on eût donné à des Prieres & à une simple ceremonie qui ne tenoit rien de Sacro-saint, ny de sacré, le mesme nom qu'on donnoit au sacrifice où estoit le vray corps de Jesus-Christ. Car il y a tant de difference entre l'Eucharistie, & tout ce qui est dans la Religion, qu'elle ne peut avoir rien de commun, (quand elle ne

seroit qu'en paroles, & de nôtre) que cela ne prophane & n'offense ce qu'on adore en elle. L'autre raison, pour faire voir que ce qui se faisoit par le Ministère du Sacerdoce, & ce que l'Eglise vouloit obtenir de Dieu, falloit (quand ils pouvoient commodement) qu'il se fît à l'Autel, & au temps du sacrifice de la Messe, afin que plus facilement Dieu accordast ce qui estoit demandé, & que la priere de l'Evêque eût plus de force & de vertu. Voila, à mon avis, pourquoy les prieres qu'on faisoit sur les Catechumenes, Penitens, & Energumenes, se disoient peu avant la consecration de l'Eucharistie, & avant le Sacrifice.

Pour répondre à cette objection, & tirer les esprits du soupçon qui pourroit naître de cette premiere raison, faut toucher legerement plusieurs choses qui seront plus amplement étalées, & prouvées en autre part; à sçavoir que ce mot de *Synaxe*, a quatre significations dans les Anciens; l'union qui se fait avec Jesus-Christ par le Sacrifice & par l'Eucharistie; le saint Sacrement; les Prieres, & l'Office de la Messe; & finalement l'assemblée locale des fideles. En second lieu que ce mot de *Collecte*, a les memes significations dans les Latins, que *Synaxe* parmy les Grecs. En troisieme lieu, que ces deux mots signifioient bien ces quatre choses; mais elles en signifioient quelquesunes plus particulièrement & plus legitiment, & naturellement que les autres, comme on verra.

Leur premier usage a donc esté pour signifier cette union que l'Eucharistie produit entre Dieu & les hommes. En suite on a appelé le sacrifice de la Messe, & l'Eucharistie, des memes noms, comme estans la cause de cette union. Depuis ils ils ont passé, & à l'Office & aux Prieres de la Messe; parce qu'elles accompagnent ce Sacrifice, & qu'elles y servent. Finalement l'assemblée locale du peuple s'est nommée des memes noms. De l'effet on est venu à la cause, de la cause aux choses qui se rencontroient & qui l'accompagnoient, & de là à l'assemblée du peuple qui se rendoit à l'Eglise pour jouir de cet effet, & de cette premiere union; ainsi qu'il arrive en toutes choses, & que le sermon signifie une assemblée de peuple, quand mesme personne n'auroit presché, & qu'on n'auroit pas commencé le sermon.

mon . On doit faire le mesme jugement de ce mot de *Collecte* & de *Synaxe* .

Quant à celuy de *Messe*, c'est un mot des peuples du Nort, qui signifioit parmi eux, avant qu'ils eussent receu l'Evangile, une assemblée, une foire, une solemnité; & par consequent les ceremonies qui s'y pouvoient faire . Cela se prouve par le Scholiaste des Capitulaires de Charlemagne, qui rapporte qu'en l'ancienne langue de Germanie, *Messe* signifioit une assemblée: d'où on peut bien croire qu'elle signifioit encore une feste & une solemnité, puis que la coutume en est encore demeurée, qu'és festes & solemnitez, il y a tousjours quelque assemblée & quelque assemblée & quelque foire . Cela se prouve encore par des passages de ces mesmes Capitulaires; dans lesquels ce mot de *Messe* est employé pour Foire, Feste, & Solemnité: Au livre second, Chapitre dix-huitième: *Il est ordonné que toutes les autres monnoyes cesseront, & n'auront cours que jusques à la Messe de saint Martin: où ce mot de Messe se prend pour la foire, & la feste de saint Martin.* Et au troisième livre, Chapitre vingt-troisième: *Quiconque aura baillé retraite à un larron, apres la Messe de saint Jean: De mesme au Chapitre vingtième du second livre; au cent trente-sixième du cinquième, & en mille lieux, ce mot de Messe signifie une feste & solemnité: d'où il faut croire qu'il a tousjours signifié parmi ces peuples, une solemnité, mesme avant que la foy y eust esté receüe, & que depuis estant Chrétiens, ils ont pris le mesme mot qu'ils avoient en leur langue, qui signifioit leurs Prières, leurs Solemnitez, & leurs Festes; pour signifier la principale feste & la principale solemnité des Chrétiens, qui est le sacrifice de la Messe. Et ce qui prouve que cette nomination est arrivée en cette maniere, est, qu'ayant receu la Religion des Orientaux & des Latins, ils ont receu d'eux tous les mots des autres Sacremens, comme Baptême, Confirmation, Ordre, Penitence, & autres. Mais quant au divin Sacrifice, ils n'ont pas pris le nom que les Orientaux ny que les Latins avoient pour le signifier, mais ils ont pris le mot de *Messe*; car les Grecs l'appelloient *Synaxis*, & les Latins, *Collecte*, ou *Synaxis*: & toutefois il y avoit plus d'apparence d'emprunter des Grecs le nom*

du Sacrifice que des autres Sacremens, parce qu'il est plus précieux, & qu'il tient plus grand rang dans la Religion; & partant ils en devoient recevoir le nom avec la chose . Mais à cause qu'ils avoient ce mot qui signifioit une grande solemnité & une union, ils l'ont retenu par commodité, pour signifier cette solemnité en laquelle l'Eglise est unie avec Dieu . Et quant aux autres Sacremens, n'ayant aucun mot parmi eux qui approchast de leurs significations, ils ont esté contraincts d'en emprunter les vrais noms des Latins & des Grecs . Au moins c'est mon opinion, laquelle je ne propose que sous l'obéissance des plus doctes .

Et contre cela ne nuist de dire, & d'objecter, que s'ils ont baillé le nom de *Messe* au Sacrifice de l'Autel, parce qu'il avoit quelque rapport aux Solemnitez qu'ils avoient avant le Christianisme, qu'ils nommoient *Messe*; qu'il y a moins d'apparence que le vray Corps de nostre Seigneur y soit: car ils ne pouvoient avoir aucun Sacrifice, ny aucune Feste qui en approchast; cela ne nuit aucunement dy-je: car en faisant cette nomination, ils n'ont considéré que la Feste, & la Solemnité, & non pas les choses secretes & Mystérieuses de la Solemnité, lesquelles estoient cachées, & inconnues à plusieurs . Ajoutez qu'il signifie union comme le mot de *Synaxe* . Finalement faut considérer que ce mot de *Messe*, n'est pas inventé depuis le Christianisme, ny pour signifier particulièrement le Mystere de l'Eucharistie, comme le mot de *Synaxe*: mais que c'est un mot qui avoit cours & signification avant le Christianisme, & partant qu'ayant esté appliqué d'une chose à une autre, qu'il retient encore quelque marque de sa premiere signification, & de son premier usage . Pour les mesmes considerations, faut confesser qu'ils ont nommé ce qui se faisoit sur les Catechumenes, *La Messe des Catechumenes*, soit à cause que ces Prières se faisoient avec quelque ceremonie, & quelque solemnité, soit à cause que ces ceremonies se faisoient dans le temps de la solemnité de l'Eucharistie, qui s'appelloit *Messe* . Au moins une chose est-elle bien assurée, que ceux qui ont nommé les Prières des Catechumenes, *Messe des Catechumenes*, n'ont pû avoir autre intention en cette nomination, que de

Q q don

donner un nom à ce que les Grecs & les Latins faisoient sur les Catechumenes : Car la Religion & toutes les ceremonies, sont venues des Grecs & des Latins aux peuples du Nord. Il faut donc examiner quel nom ces Orientaux & ces Latins bailloient à ces Prieres, & ce qu'ils faisoient envers les Catechumenes. Au Concile de Laodicée, les Orientaux n'appellent pas la Messe des Catechumenes, *Synaxe*; mais *καὶ τῶν κατηχουμένων ἐυχλὴν ἐπιτελεῖν*. Faire l'Oraison des Catechumenes : il ne dit pas la Synaxe des Catechumenes, mais seulement l'Oraison des Catechumenes. Ce qui fait voir qu'entre les Grecs il y avoit difference entre le Sacrifice de l'Autel, & ce qui se faisoit envers les Catechumenes. Dans les Constitutions attribuées à saint Clement, cette Messe des Catechumenes ne s'appelle pas *Synaxe*, mais, *Obsecration pour les Catechumenes, benediction des Catechumenes, imposition de mains sur les Catechumenes* : livre huitième, chapitre sixieme. *Ἡ δὲ λαειτουργία ἐν ᾗ προσφωνοῖς ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Ἰτέμ ἐυλογεῖται αὐτῶν ὁ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος ἐυλογεῖται τοιαῦτα*. Dans S. Denis ce qui se faisoit sur les Catechumenes, s'appelle Oraisons, purgations, & exorcismes : de même dans saint Cyrille de Jerusalem, dont les passages sont faciles à trouver, & que nous omettons pour n'être ennuyeux. Si donc ceux qui ont apporté & semé la Religion aux pays du Nord, nommoient les Prieres, & l'Office des Catechumenes, Oraisons, & Benedictions, & impositions de mains ; il faut croire que leurs disciples les peuples du Nord, n'ont pas entendu signifier autre chose par ce mot de *Messe des Catechumenes*, que des Oraisons, & non pas une Synaxe. Par-là donc il est aisé de lever ce scrupule qu'on pourroit avoir de ce que l'Office des Catechumenes a le même nom que le Sacrifice de l'Autel, & de répondre que ce mot de *Messe* à sa source ne signifioit que solennité & Prieres, & qu'à cette cause l'Office des Catechumenes a reçu cette nomination : Et partant que cette communauté de nom ne porte aucun préjudice à l'Eucharistie & ne diminue aucune chose de sa grandeur. Ajoutez que c'est improprement qu'on appelle les Prieres des Catechumenes, *Messe des*

Catechumenes; car en effet ce n'estoit qu'à cause qu'ils assistoient au commencement des Ceremonies du saint Sacrifice, & qu'on faisoit ces Prieres sur eux peu avant le Sacrifice.

Pour persuader qu'ils faisoient ces impositions de mains, & ces Oraisons sur les Catechumenes dans le temps de la Messe, & peu avant la consecration, afin qu'elles receussent la force & la vigueur de les sanctifier, & de les purger par l'Eucharistie, il n'y a rien de particulier ; mais des preuves generales, & d'argumens en choses semblables, il y en a assez. Premièrement les Peres enseignent qu'il n'y a qu'une voye aux Prieres pour monter au Ciel, qui est l'Autel. Optat : *Pourquoy avez-vous rompu les vœux des hommes avec les Autels ? de là montoit l'Oraison jusques à Dieu. Pourquoy avez-vous coupé le chemin aux prieres ? & pour empêcher qu'elles ne montassent à Dieu, d'une main impie, vous en avez comme ôté l'eschelle ? Et ce à cause que c'est la demeure de Jesus-Christ, & que son Corps y est consacré, par les mains duquel comme premier Pontife nos prieres sont présentées au Pere, & par les merites duquel elles sont exaucées comme Redempteur, Mediateur & Payeur pour nous. Voila pourquoy peu ayant la consecration on faisoit ces prieres sur les Catechumenes, afin que par l'influence de l'Eucharistie, elles fussent fortifiées & exaucées. Saint Cyprien en l'Epistre douzième du premier livre, fait mention de l'Eucharistie, en parlant du saint Chresme, & de l'Unction spirituelle. J'estime que c'est à cause que la consecration de l'huile ne se peut faire qu'à l'Autel, & en vertu de l'Eucharistie, comme nous montrons en autre-part : d'où on peut conclure que la purgation des Catechumenes, & leur sanctification, se faisoit par les mêmes voyes : c'est à dire que la ceremonie purgative des Catechumenes, & leur Messe se faisoit vers le temps du Sacrifice de la Messe, afin qu'elle en receust les influences : comme par elle les Saintes Huiles estoient consacrées. Saint Jean Chrysostome donne la raison pourquoy peu avant le sacrifice de l'Autel, on fait incliner les Energumenes, & on prie pour eux : C'estoit, dit-il, afin que tous les fideles priaissent nostre Seigneur pour eux, lequel devoit bien-tost estre présenté à l'Autel.*

Autel. Homilie quatrième de la nature de **A** est prise du septième Canon de Theophile le Patriarche d'Alexandrie : *Faut que les Ecclesiastiques divisent entre eux les choses qui sont offertes pour servir au Sacrifice ; & faut se donner de garde que les Catechumenes en boivent, ou en mangent, mais seulement les Ecclesiastiques, & les Laïques fideles qui demeurent avec eux : Et de l'explication de Balsamon : Après que les divins Mystères sont consommés, s'il reste quelque chose de ce qu'on avoit offert pour le Sacrifice, faut qu'il soit divisé entre les Ecclesiastiques, afin qu'il soit usé par eux, & par les Laïques fideles. Mais qu'ils n'en fassent aucune part aux Catechumenes, car comment est-ce qu'on bailleroit à ceux qui sont imparfaits, ces choses qui ont été offertes à l'Autel, & dont on en a pris quelque portion pour faire les divins presens, & qui par ce moyen sont sanctifiées ?* Dans les Constitutions de saint Clement, livre huitième, chapitre trente-cinquième, il est ordonné que ces mêmes restes seront divisés & distribués entre les Ecclesiastiques : D'où on voit que les Catechumenes n'étoient pas dignes d'en manger.

Et de cette police il ne faut point chercher d'autre raison que celle qu'en rend Balsamon, qu'il n'étoit raisonnable de communiquer à ceux qui n'étoient initiez, les restes de ce qui avoit été destiné pour consacrer l'Eucharistie ; combien qu'ils ne fussent consacrez : parce qu'ils avoient contracté quelque sanctification par cette destination, qui les rendoit incommunicables aux prophanes : & qu'ils avoient en ces premiers siècles tant de crainte de commettre quelque chose qui allât au mépris de l'Eucharistie, que même ils ne vouloient permettre aux prophanes de manger du pain qui avoit été offert pour la consecration. Cette raison va tout-à-fait à la grandeur de l'Eucharistie. Car si elle n'eût été le vrai corps de notre Seigneur, eût-elle pu bailler & imprimer tant de sainteté à ces restes ? & par le seule consideration qu'ils avoient été presentés & destinés pour servir à la consecration, si elle n'eût été qu'un signe, on n'eût pu justement en priver les Catechumenes, & moins encore eussent-ils eu crainte de l'offenser, en mangeant le reste de ce qui avoit été destiné pour elle.

Si l'on objecte qu'en autre-part j'ay
Q q 2 esti-

CHAPITRE VI.

Il estoit défendu de laisser manger aux Catechumenes les restes du pain & du vin qu'on avoit offert sur l'Autel pour servir à la consecration de l'Eucharistie.

IL sert à faire admirer la grandeur de ce divin Mystere de l'Eucharistie, de rapporter l'ordonnance qui défend de laisser manger aux Catechumenes les restes, non du pain Consacré, mais les restes du pain qui avoit été offert par le peuple pour la consecration de l'Eucharistie, quoy que ces restes ne fussent consacrez. Elle

estime que le pain dont ils consacroient l'Eucharistie, estoit du pain benit, & partant qu'ils deffendoient l'usage de ces restes aux Catechumenes, point à cause qu'ils avoient esté destineez pour la consecration de l'Eucharistie, mais à cause qu'ils estoient pains benys, qui avoient servy à la Communion des fideles, & qui donnoient & faisoient faire la Communion à ceux qui les recevoient; comme aussi, que le pain de la consecration estoit pris des oblations, qui en quelque maniere estoient benites & sanctifiées, & que pour cette consideration ils en deffendoient les restes aux Catechumenes, & non pas à cause qu'il avoient esté destinés pour l'Eucharistie: Je réponds à cela, qu'il n'est pas tout à fait certain que le pain de l'Eucharistie deust estre pain beny: mais qu'il est sans doute qu'il devoit estre pris des Oblations du peuple. En second lieu, quand bien il seroit ainsi, que l'Eucharistie n'y perdrait rien, parce que si tant de benedictions & de consecrations estoient necessaires en ces premiers Siecles pour disposer la matiere de la consecration, & pour la consacrer, comme s'il estoit necessaire que le bled ou le pain eût esté offert par le peuple, & puis offert à Dieu sur l'Autel par l'Evesque. En troisieme lieu, benit & fait pain beny par les memes prieres. Et finalement consacré & fait le Corps de Jesus-Christ: A quoy bon tant de ceremonies, sanctifications, dispositions, benedictions & consecrations, pour ne faire qu'une Image de Sacrement, tel que nos Adversaires veulent introduire, & nous substituer. On pouvoit sans tant de Religion, de crainte, & de peine consacrer l'Eucharistie, telle qu'ils l'ont inventée par une simple priere de l'Evesque. Je réponds aussi que des simples oblations, non destinées à l'Eucharistie, les Catechumenes en pouvoient manger, comme nous avons dit dans autre part.

CHAPITRE VII.

*Des petits Sacremens du Pain & du
Sel des Catechumenes.*

ON ne sçauoit assez admirer la sagacité ny l'industrie que l'Eglise apporte, & apportoit anciennement pour produire & pour former les Chrestiens. Ce que les Medecins appellent la nature n'est si industrieux en la conformation des animaux, que l'Eglise l'estoit en celle de ses

enfans. Comme on voit les petits estre formez peu à peu; sortir au jour quand le feu est d'accord avec les autres principes; cette nature les sçavoit nourrir d'un sang dans le ventre de la mere, & leur en preparer un autre quand ils sont nez; enfin les conduire par mille artifices à un estre parfait. Ainsi peut-on remarquer en l'Eglise la mesme sagacité & la mesme providence en la conception des Catechumenes, en la generation des Neophytes, & en la perfection des fideles. Et pour ne parler que des premiers qui ont part en ce traité, qui n'admiraient comme elle les recevoit dans son sein, sans forme ny mouvement du Christianisme: après comme elle tiroit cette masse informe du neant & du rien, de l'Idolatrie & du peché: comme par des Leçons particulieres elle leur ouvroit les yeux: après qu'ils avoient conceu quelque rayon de vie & de la crainte de Dieu, de quelle façon elle les apâtoit & elle les nourrissoit avec des petits Sacremens de sel & de pain? Et comme on voit que le cœur n'a point de fonctions qui ne soient au jour, que la Nature pour nourrir les poulmons, pour commencer à élaborer le sang arterial, pour suppléer aux defauts de ces fonctions, a inventé & a basti de petits ponts & de petits canaux aux enfans qui ne sont pas nez, pour aller de veine en artere, & d'artere en veine: Ainsi l'Eglise voyant que l'Eucharistie qui est le cœur du Corps de Jesus-Christ, ne pouvoit faire ces fonctions dans les Catechumenes, qu'elle ne pouvoit exhiler ny cuire les esprits vitaux, qu'elle ne pouvoit y donner la chaleur de la grace qui fait vivre, mouvoir, & conserver l'estre du Chrestien par d'autres voyes, elle suppleoit à ces defauts, & par d'autres petits Sacremens, les nourrissoit & leur inspiroit quelques commencemens de vie, & quelque chyle du Christianisme. On pourroit coter mille autres merveilles de sa sagacité, s'il ne falloit point prouver ces petits Sacremens, & en tirer les avantages qu'en peut recevoir l'Eucharistie. Il est certain, comme nous avons écrit, qu'on bailloit du sel aux Catechumenes par forme de Sacrement (icy le mot de Sacrement ne se prend pas en son étroite signification pour un Sacrement qui confere la grace; mais pour une chose mystérieuse, qui concilie quelque sanctification).

fication, ou quelque disposition à une plus grande grace) je ne dis pas seulement quand on les baptisoit, mais encore quand ils estoient arrivez au troisième & quatrième degré du Catechumenat; voire même, il est vray-semblable qu'on leur bailloit une espece de pain beny; au moins les passages cy-après, qui prouvent qu'on leur bailloit du sel par forme de Sacrement, semblent aussi vouloir faire croire qu'ils recevoient autre chose. Et outre ces passages, on peut expliquer Saint Augustin, au livre des peines & de la remission des pechez chapitre vingt-sixième, en faveur de cette opinion. *Ce que les Catechumenes reçoivent, combien que ce ne soit le Corps de nostre Seigneur, est toutefois saint, & plus saint que les viandes dont nous sommes nourris, parce que c'est un Sacrement.* Car par ces paroles on voit clairement qu'on donnoit aux Catechumenes par forme de Sacrement, quelque chose qui se mangeoit. Or est-il que ce ne pouvoit estre ny sel, ny miel, ny lait, pour plusieurs raisons. La première parce qu'il compare ce Sacrement aux viandes dont on use ordinairement; & en le comparant, il semble donner à connoître que la matiere dont il estoit composé, avoit quelque analogie avec les viandes qu'on prend ordinairement. Or le pain beny a bien plus de convenance aux viandes ordinaires, que le sel, ny le miel, ny le lait. La seconde, parce qu'il dit que ce Sacrement n'est pas le Corps de nostre Seigneur; d'où il donne à connoître qu'il estoit composé d'une matiere ou semblable ou approchante de celle qui servoit à l'Eucharistie, & qu'on pouvoit douter s'il n'estoit point le Sacrement des fideles. Or est-il qu'il y a si peu de similitude entre la matiere, ou les especes de l'Eucharistie, & le sel, & le miel, qu'on n'en pouvoit douter: mais le rapport qu'il y a entre du pain beny, & les especes du S. Sacrement, souffre bien cet éclaircissement, & n'estoit pas inutile d'avertir qu'il n'estoit pas le Corps de nostre Seigneur, quoy qu'on le donnast par mystere aux Catechumenes. Le cinquième Canon du troisième Concile de Carthage prouve nettement qu'on leur donnoit du sel hors la ceremonie du Baptême, & que ce sel estoit une espece de Sacrement. Et de plus il prouve encore qu'on leur donnoit quelque autre aliment

sanctifié comme par maniere de Sacrement: mais il laisse à deviner, si c'est du pain, ou quelqu'autre chose: *Nous avons trouvé à propos de ne donner autre Sacrement aux Catechumenes durant les jours solennels de Pasque, que le sel accoustumé: car puis que les Fideles, en ces mesmes jours ne changent point de Sacrement, il n'est raisonnable que les Catechumenes en changent.* Je sçay bien qu'il y a de tres doctes perionnages, qui concluent par ce Canon, qu'on ne donnoit point du pain beny aux Catechumenes; & que pour tout Sacrement, ils ne goûtoient jamais que du sel: au contraire je trouve par ce même Canon qu'on leur donnoit autre chose que du sel, & qu'il y avoit dans leur pratique, quelque autre aliment, qu'on leur pouvoit donner par forme de Sacrement, aux jours auxquels les Fideles faisoient d'autres oblations, ou qu'ils recevoient quelque autre Sacrement: car cette défensive presuppõe qu'on ne pouvoit user autrement, & ne peuton pas dire qu'elle regle un abus qui s'estoit glissé. Car puis qu'elle specifie les jours; & que pour raison, elle dit, que c'est à cause que les fideles ne changent point de Sacrement; elle donne à entendre qu'elle ne s'étend pas aux autres jours & que lors que les Fideles changeront de Sacrement, qu'on en peut aussi changer aux Catechumenes, & partant qu'outre le sel ils avoient encore d'autres Sacramens à leur donner.

Il semble que cela soit aussi certain, qu'il est incertain en quelle matiere ils pouvoient faire cet autre Sacrement des Catechumenes. Nous aurons peut-estre cette obligation au temps, avec plusieurs autres, qu'il en fournira la connoissance; encore qu'à le bien prendre, il importe peu pour ce traité, de sçavoir en quelle matiere cela se faisoit. Car il suffira à nostre dessein d'avoir montré qu'il se donnoit comme un aliment, & par forme de Sacrement, & qu'en effet c'estoit quelque chose qui se rapporte au pain beny des Fideles, & par consequent à l'Eucharistie; puis que saint Augustin ose dire, que ce n'est pas le Corps de nostre Seigneur; ce qu'il n'eust pas fait, si la ressemblance qu'il y avoit entre ce petit Sacrement & les especes de l'Eucharistie, ne luy en eust donné sujet. Et cela n'est pas malaisé à persuader à nos adversaires; puis que Calaubon en ses Exer-

cisa-

citations contre l'illustissime Cardinal Ba-A J. C. qu'autant que l'imperfection de leur
 ronius, feuillet cinq cent vingt-deux, de- condition le pouvoit souffrir, c'est à dire ,
 meure d'accord qu'on donnoit du pain be- ce leur estoit une marque qu'ils pouvoient
 ny aux Catechumenes ; à cause, dit-il , arriver à la société des Fideles , & une
 qu'ils ne pouvoient recevoir l'Eucharistie : sanctification , & une disposition à recevoir
Ces memes Eulogies se donnoient aux Ca- la paix , & l'union Jesus-Christ que pro-
techumenes qui n'avoient pas droit de re- duit le Baptême : La seconde raison , c'est
cevoir l'Eucharistie : partant cela leur te- qu'ils bailloient ces petits Sacremens , &
noit lieu de Sacrement . Par leur Confes- ce pain beny aux Catechumenes pour les
 sion donc on donnoit du pain beny aux préparer à croire les merveilles de l'Eu-
 Catechumenes , & ce pain beny se don- charistie , & pour les familiariser de lon-
 noit au lieu de l'Eucharistie , comme ils gue-main , & peu à peu à une chose si
 disent : ce qui suffit pour ce chapitre , & élevée , & si grande , & contre laquelle
 pour exalter la grandeur du saint Sacre- leurs sens eussent eu de grands combats ,
 ment ; comme nous ferons plus facilement si de bonne heure on ne les y eust prepa-
 voir après que nous aurons cherché pour- rez . Mais leur ayant fait connoître que
 quoy ces Anciens avoient establi cette dis- du pain ou du sel sanctifié par la benedi-
 cipline . ction , estoit autre chose que du pain &
 du sel ordinaire , & qu'il produisoit quel-
 que sanctification ; plus facilement après le
 Baptême, leur creance obéissoit à la pre-
 sence réelle , à la transubstantiation , & à
 toutes les merveilles du saint Sacrement .

Les raisons donc qu'on on peut rendre, sont qu'ils bailloient à mon avis , ces pe-
 tits Sacremens aut Catechumenes , pour la même raison qu'ils bailloient le pain
 beny & les petits Sacremens aux Fideles : car tout ce qu'on en trouve dans les an-
 ciens Auteurs & modernes, consent qu'il y avoit quelque analogie & quelque con-
 venance entre le pain beny des Fideles , & ces petits Sacremens de Sel ou de Pain
 qu'on donnoit aux Catechumenes. Si donc on donnoit aux Fideles du pain beny pour
 nourrir la communion , & pour conserver l'union qu'ils avoient entr'eux , comme
 ces paroles de saint Innocent , parlant du pain beny en son Epître première, le té-
 moignent , *Afin qu'ils jugent que ce jour- D*
là ils ne sont pas séparés de nostre com- munion ; comme aussi Casaubon le recon-
 noît au même lieu : il faut croire que ceux des Catechumenes se donnoient aussi
 pour nourrir ces commencement de com- munion , qui se formoient en eux . Mais
 comme ils n'estoient pas encore nez ny Enfans de l'Eglise , & que leur estre estoit
 imparfait ; ils n'estoient pas aussi capables de cette grande union , ny d'aucun autre
 aliment dont jouissoient les Fideles. Voila pourquoy on leur cherchoit des Sacremens
 convenables à leur nature , & à l'estre qu'ils avoient en Jesus Christ . Ce que
 saint Augustin enseigne au livre du Sym- bole aux Catechumenes.

Or ce sel & ce pain beny , comme moins parfaits , faisoient aussi un effet moins parfait que celui des Fideles , & ne dispo-
 soit pas les Catechumenes à cette union avec

J. C. qu'autant que l'imperfection de leur condition le pouvoit souffrir, c'est à dire ,
 ce leur estoit une marque qu'ils pouvoient arriver à la société des Fideles , & une
 sanctification , & une disposition à recevoir la paix , & l'union Jesus-Christ que pro-
 duit le Baptême : La seconde raison , c'est qu'ils bailloient ces petits Sacremens , &
 ce pain beny aux Catechumenes pour les préparer à croire les merveilles de l'Eu-
 charistie , & pour les familiariser de lon-
 gue-main , & peu à peu à une chose si élevée , & si grande , & contre laquelle
 leurs sens eussent eu de grands combats , si de bonne heure on ne les y eust prepa-
 rez . Mais leur ayant fait connoître que du pain ou du sel sanctifié par la benedi-
 ction , estoit autre chose que du pain &
 du sel ordinaire , & qu'il produisoit quel-
 que sanctification ; plus facilement après le Baptême, leur creance obéissoit à la pre-
 sence réelle , à la transubstantiation , & à toutes les merveilles du saint Sacrement .

Apres cela peut-on persuader que l'Eucharistie ne soit que du pain beny , san-
 ctifié par des prières ; puis que l'Image de son Image (cas ces menus Sacremens leur
 tenoient lieu du pain beny qu'on donnoit aux Fideles , lequel estoit en un sens l'I-
 mage de l'Eucharistie , à sçavoir à cause qu'il faisoit un effet qui avoit quelque
 rapport à celui de l'Eucharistie , quoy qu'imparfait ; c'est à dire , il operoit une es-
 pece de communion & d'union entre les fideles ; mais il n'estoit pas l'Image de
 l'Eucharistie , au sens que quelques-uns veulent dire , à sçavoir à cause qu'il se
 bailloit aux Fideles par substitution , & au lieu du saint Sacrement ; car on voit qu'il
 se donnoit à ceux même qui avoient re-
 ceu l'Eucharistie) puis dis-je , que l'Ima-
 ge de son image se sanctifioit par des prie-
 res , & qu'elle estoit de pain & beny & sanctifié , qui produisoit & qui conféroit
 quelque sainteté & quelque sanctification ?

A le bien prendre , nos Adversaires ne donnent pas davantage aujourd' huy à
 l'Eucharistie , qu'anciennement ils donnoient , je ne dis pas au Pain-Beny des fi-
 deles , mais à ces petits Sacremens des Catechumenes , qui en genre des choses
 saintes ou benites, tenoient le plus bas &
 le degré le plus éloigné de toutes , puis qu'ils estoient instituez pour les Catechu-
 menes , qui n'estoient pas Chrestiens , & qui

qui mesme tenoient le dernier rang, & le plus éloigné de tous les estrangers qu'on purgeoit & qu'on dispoit pour entrer dans l'Eglise.

Ne peut-on pas encore passer outre, & demander pourquoy on n'enseignoit pas aux Catechumenes en recevant ce pain, ou sel beny, de s'en appliquer l'effet, par la foy ou par l'operation de l'entendement, tout ainsi que nos Adversaires veulent qu'on s'applique l'effet du saint Sacrement par la foy : car puis qu'il doit y avoir de l'analogie & de la proportion entre l'image & la chose representée, ils devoient aussi recevoir l'effet du pain beny, comme nos Adversaires veulent que les fideles recoivent celui de l'Eucharistie. Et toutefois leur esprit & leur foy (s'ils en avoient) estoit sans operation en la manducation de ces Sacremens, & ils ne sçavoient pourquoy ils mangeoient cet aliment : car de connoissance de l'union qu'on a avec Jesus-Christ par l'Eucharistie, ny de tout ce qui s'y pouvoit rapporter, ils n'en sçavoient rien, & jamais ils ne connurent l'ombre de ses merveilles.

Si la derniere raison se trouve plus recevable, que ne peut-on dire de l'Eucharistie ; puis que de si loin ils dispoient les Catechumenes à la creance de ses merveilles, & qu'ils instituient des images de sa grandeur pour la faire recevoir plus facilement ? On ne lit point qu'ils eussent ce soin ny cette prévoyance pour les autres Sacremens.

Nous avons dit que les Catechumenes du premier & second degré, ne recevoient jamais les petits Sacremens qu'on donnoit à ceux des autres degrez : ce qui seroit facile à prouver, si cela regardoit ce traité de plus près ; car ils n'estoient qu'Auditeurs, & partant ils n'avoient aucun droit d'estre à la Messe des Catechumenes, en laquelle s'administroient ces petits Sacremens. Comme aussi il seroit aisé de faire voir que hors le Baptême, on bailloit du sel à ces Catechumenes du quatrième degré : car ce que nous en avons dit, & les passages qui sont rapportez le prouveroient assez.

Enfin pour conclure, on remarquera qu'en quelque estre & quelque estat que puisse estre un Chrestien, qu'il faut toujours des Sacremens, petits ou grands, pour nourrir & pour conserver l'estre qu'

il a en Jesus-Christ ; puis que les Catechumenes qui n'estoient pas presque formez ny nez, ne pouvoient vivre ny conserver l'estre imparfait, & les commencemens de la vie du Chrétien qu'ils avoient, sans ces petits Sacremens.

CHAPITRE VIII.

La matiere des Sacremens des Catechumenes estoit prise des Oblations du peuple.

Nous traiterons plus amplement de ce sujet, aux autres livres que nous donnerons de l'Eucharistie : mais par avance, il faut en toucher quelque chose pour donner de la lumiere à ce Chapitre. J'estime donc que toute sorte de bled, de vin & d'huile, n'estoit pas propre pour faire l'Eucharistie, ny pour faire le saint Chresme ; mais qu'il falloit que le bled & le vin qui devoit servir à ce grand Mystere, eust esté offert par les fideles, & que cette matiere eust esté oblation donnée à Dieu par son peuple, & offerte par l'Evesque sur l'Autel ; de mesme que l'huile & le baume devoient estre oblation, pour estre capable de servir au Saint Chresme. Pour le dernier, il se prouve par ces paroles de saint Gregoire au livre des Sacremens de la Cene de nostre Seigneur, *Avant de dire ces paroles, Par lequel Seigneur vous creez toujours ces biens, on presente les vases qui sont offerts par le peuple* : & par l'usage & la ceremonie qui s'observe encore aujourd' huy le jour du Jeudy Saint, quand les Prestres au lieu & au nom du peuple, offrent à l'Evesque les huiles. Quant au premier, il y a plusieurs passages dans l'antiquité qui en justifient la coustume, que nous reservons en autre lieu : Celuy des actes de la justification de Cecilian suffira pour le present. *Sane vide Officiales ne tollant oleum & triticum : Prenez garde que les Officiers n'emportent l'huile & le bled*. Le fait estoit qu'on avoit commandé de brûler tous les livres Sacrez ; & pour executer ce commandement des Empereurs, on cherchoit & on fouilloit dans les Eglises. Par cette lettre donc on prie de prendre garde, les officiers des Empereurs en cherchant les saintes Bibles, ne trouvent le bled & l'huile affecté pour la consecration de l'Eucharistie & du Saint Chresme, & qu'ils

qu'ils ne les emportent. D'où on voit, qu'on gardoit dans les Eglises, les bleds dediez à l'Eucharistie, & qu'on en prenoit la matiere des Oblations. Je sçay bien qu'on peut expliquer ce passage de l'Eucharistie, mesme qu'on peut dire qu'ils la nomment bled, pour n'en decouvrir point le Mystere aux payens : & qu'on la gardoit dans les Eglises, & que ceux qui cherchoient les livres, la pouvoient trouver. Mais l'autre explication me semble plus commode.

Tout ainsi donc que le bled de l'Eucharistie estoit oblation ; ainsi toute sorte de lait, de miel, de bled, n'estoient pas propres pour faire les Sacremens des Catechumenes. Car il falloit que toutes ces choses eussent esté offertes, & faites oblation. Ce passage du Concile de Cartage, Canon trente-sept le prouve : *Les premisses, ou le lait ou le miel qu'on offre à un jour solemnel pour servir aux Mysteres des enfans.*

Que si l'ombre & l'image de l'Eucharistie, ne pouvoit estre faite que de choses offertes à Dieu, & appartenantes à Dieu ; qu'est-ce que l'Eucharistie pouvoit & peut estre ; puis que non seulement la matiere qui servoit à la consecration, mais celle qui servoit à la benediction de son image, avoit quelque sanctification, qu'il falloit qu'elle fust preparée par des prieres ? Que de degrez il y avoit anciennement pour arriver à faire l'Eucharistie, que de preparations, que de benedictions, & tout cela, selon nos adversaires, pour faire une vaine figure du Corps de Jesus-Christ.

Reste une difficulté : à sçavoir qu'on voit par plusieurs Canons, & par toute cette ancienne police, qu'il n'y avoit que les fideles qui participassent à ces Oblations, & d'ailleurs qu'on recevoit par ces Oblations les morts, les absens, & les presens en la communion de l'Eglise & de Jesus-Christ. Cela est si connu dans les Anciens, & sera si souvent traité en ce sujet, qu'il est inutile d'en rapporter les preuves. D'où on pourroit argumenter, qu'il n'y a aucune apparence qu'on eust fait les petits Sacremens des Catechumenes de ces Oblations ; parce que si les Catechumenes en eussent mangé, ils eussent par ce mesme moyen participé aux Oblations des Fideles, & par consequent ils fussent entrez dans leur Communion, & eussent fait l'a-

Acte de societé avec eux. A cela on répond, qu'il y avoit trois sortes d'Oblations ; les Oblations generales & accoustumées qu'on faisoit de tous les fruits de la terre, comme les dixmes qu'on donnoit & qu'on offroit à Dieu, qui servoient pour la nourriture des Ecclesiastiques. Quant à celles-là, je croy que tout le monde en pouvoit manger, & que pour en avoir mangé, qu'elles ne donnoient aucun droit à la societé des Fideles. Et croy davantage, qu'ils n'eussent pas reçu ces dixmes de Payens, ni de Juifs. Mais pour cela on n'en pouvoit tirer aucun acte de communion ; car elles servoient à la nourriture des Ecclesiastiques & des pauvres, entre lesquels il y en avoit souvent des déposés, des excommuniés & des Penitens. L'autre sorte d'Oblation, estoit l'Oblation particuliere que presentoit par exemple un pecheur pour estre absous, ou quelque fidele par devotion & par pieté, ou finalement les parens des defunts pour les faire recevoir à la communion de l'Eglise. Lesquelles Oblations étoient benites & offertes à Dieu plus particulièrement que les dixmes & que les premisses. Or de celles-là on en faisoit le Pain-Beny, & du Pain Beny l'Eucharistie : C'est pourquoy je ne sçay s'ils eussent permis aux Catechumenes d'en manger. Je ne sçay encore s'ils en prenoient pour faire ces petits Sacremens. J'en doute fort, encore qu'à le bien prendre, la communion qu'on pouvoit recevoir de cette seconde espece d'Oblations, ne consistoit pas à manger ; mais elle consistoit à les presenter, à les faire recevoir sur l'Autel, & faire que l'Evesque les presentast à Dieu, & les offrît avec des prieres : car dans ces prieres & sur l'Autel, & par l'Evesque, le nom de celui qui les donnoit, estoit nommé, & particulièrement & specialement offert à Dieu ; & par consequent il communioit avec l'Eglise par cette nomination, parce qu'elle le recevoit pour frere, puis qu'elle le presentoit à Dieu, & avoüoit & autorisoit son offrande. La troisieme sorte d'Oblation, estoit le lait, le miel, le bled & le sel que les Fideles offroient principalement pour estre employez à l'usage de ces petits Sacremens des Catechumenes, qui ne pouvoient leur apporter aucun droit de communion ; parce qu'ils estoient reçus à cet effet, & point à d'autre.

CHA-

CHAPITRE IX.

Rien ne pouvoit estre sur l'Autel en presence de l'Eucharistie.

LE trente-sept ou quarantième Canon du Concile de Carthage, c'est à dire, de cette rapsodie que les Grecs appellent le Concile de Carthage, ordonne, *Que les premieres ou le lait, ou le miel qu'on a accoutumé d'offrir un certain jour pour les Mysteres des Enfans, encore qu'ils soient offerts sur l'Autel, qu'ils aient toutefois leur benediction particuliere, afin qu'ils soient separez du corps de nostre Seigneur.* Cette ordonnance regarde les Catechumenes; car elle parle des Enfans; c'est à dire, des Catechumenes: elle regarde aussi l'Eucharistie; c'est pourquoy elle doit avoir place en ce Traité, & se doit compter entre les loix de cette ancienne police, qui touchent l'administration du saint Sacrement. Les Grecs interpretent cette loy du lieu, c'est à dire, ils veulent que ce Canon ait commandé d'oster tout ce qu'on a présenté sur l'Autel, & tout ce qui y pouvoit estre lors qu'on commence les premieres prieres de l'Eucharistie & du Sacrifice. Balsamon: *Ces offrandes toutes ne doivent pas avoir place sur l'Autel avec les divins Sacremens: mais elles se doivent mettre à d'autre part.* La mesme chose avoit esté ordonnée par le troisième Canon des Apostres: *Qu'il ne soit pas permis au temps du saint Sacrifice, de mettre autre chose sur l'Autel, que de l'huile pour le luminaire, & de l'Encens.*

La raison de cette Loy, estoit qu'il n'estoit ny juste ny à propos, que sur le mesme Autel sur le quel se faisoit le Sacrifice du vray Corps de Jesus-Christ, on y vist d'autres oblations; & qu'il n'étoit raisonnable de souffrir que quelqu'autre chose eust place sur l'Autel en sa presence. Cette Ordonnance est grandement à l'avantage de l'Eucharistie. Car elle nous enseigne l'estime qu'ils en faisoient, puis qu'ils croyoient que de souffrir quelque offrande sur l'Autel en sa presence, que cela eust tourné à son mépris, & que cela l'eust offensée. C'estoit un Sacrifice qui effaçoit tous les autres, & non seulement qu'il effaçoit tous les autres, & non seulement qui les effaçoit, mais qui

ne souffroit pas que ce qui estoit dédié & donné à Dieu, & qui n'estoit plus aux hommes, pût demeurer en sa presence. En effet c'estoit enseigner que Dieu ne pouvoit pas jeter les yeux sur d'autres oblations, quand on luy offroit son fils. Que nos adversaires considerent si ces Canons sont à leur usage, & s'ils iournent à crime & à offense, d'avoir laissé quelque chose sur un mesme lieu (car d'Autel ils n'en ont point) avec le pain de leur Cene.

CHAPITRE X.

Jamais on ne donnoit aux Catechumenes du Pain Beny des Fideles.

CEs choses anciennes sont si belles, & font voir tant de Religion dans ces premiers siecles, & tant de respect envers l'Eucharistie, qu'on ne peut justement leur refuser place dans ce Traité; comme ce qui se propose en ce chapitre, à sçavoir qu'on n'eust osé donner du pain beny des Fideles aux Catechumenes: & quoy qu'il soit vray-semble qu'on leur donnaît une espee de pain beny, ce n'estoit toutefois de celui des Fideles; mais un autre genre de pain fait & sanctifié par d'autres prieres & d'autres ceremonies. Or il y a du combat sur ce Chap. car plusieurs sont d'avis contraire, comme Casaubon en ses Exercitations, feuillet cinq cens vingt-deux, ou il dit, que les mesmes Eulogies, & le mesme pain beny qui se donnoit aux Fideles, se donnoit aussi aux Catechumenes: *Ces mesmes Eulogies se bailloient aux Catechumenes qui n'avoient point de droit de prendre l'Eucharistie.* Toutefois j'estime qu'il est tres-veritable que jamais Catechumene ne mangea du pain beny des Fideles. Et si on en considere les raisons, je ne fais point de doute qu'on ne se range de mon costé; quoy que de passages exprés je n'en puisse fournir, non plus qu'eux.

La premiere est, que le pain beny se donnoit aux Fideles, ou pour nourrir en quelque façon l'union & la société qui estoit entre-eux, ou pour le moins pour marque qu'ils n'estoient qu'un corps & qu'un pain. Ces paroles de Saint Innocent, parlant de l'effet du pain beny, en sa premiere Epistre, en sont foy: *Afin qu'ils*

R r

qu'ils jugent, que ce jourlà, ils ne sont pas séparés de notre communion; & partant les Catechumenes qui n'avoient aucune part dans ce corps, qui n'estoient pas enfans de l'Eglise, qui ne connoissoient pas Jesus-Christ pour leur Pere, & qui ne disoient jamais *Pater noster*, & qui finalement n'avoient aucune communication avec les fideles, ne pouvoient pas prendre ce qui en estoit ou la nourriture ou la marque.

En second lieu, les Penitens du quatrième degré, n'avoient aucune part, je ne dis pas à l'Eucharistie, mais même à ce pain beny des Fideles, (comme il sera dit à autre part) qui toutefois avoient droit d'assister à la Messe des Fideles, de voir le Sacrifice, & qui estoient uns & communs en tout & par tout avec les Fideles, hormis aux oblations & à l'Eucharistie. Est-il vray-semblable qu'on eust fait plus de grace aux Catechumenes, & qu'on leur eust donné plus de part au corps de l'Eglise, & de communion avec les Fideles, qu'à ces penitens? eux qui estoient hors l'Eglise, & de l'ordre le plus éloigné & le moins favorisé de ceux qui vouloient y entrer?

D'ailleurs ce pain beny des Fideles se distribuait vers la fin de la Messe, au moins en Asie, comme il se voit dans la Liturgie de saint Basile; de laquelle puis que les Catechumenes estoient bannis & privez, faut aussi croire qu'ils étoient privez de ce qui s'y donnoit.

Finalement le pain beny estoit l'image de l'Eucharistie, au sens que nous avons dit; c'est pourquoy il est vray-semblable qu'ils n'y participoient en aucune façon. Car même il estoit défendu de leur bailer les restes du pain préparé pour la consecration de l'Eucharistie, comme nous prouvons à autre part: à plus forte raison ce qui en estoit l'Image, n'alloit jamais jusques à eux.

Quant aux raisons de cette police, faut croire qu'elles venoient du respect qu'ils portoient à l'Eucharistie: car si on allegue la crainte qu'ils avoient qu'ils ne participassent à la société des fideles, qu'est-ce premierement qui la rendoit sainte & sacrée que l'Eucharistie? Qu'est-ce qui mettoit dans cette société & dans cette communion, ce qu'on craignoit de violer & de profaner, que l'Eucharistie? Et

Ad'ailleurs tout ce qui servoit à cette société, n'estoit considerable que par elle, & n'estoit saint ny sacré que par elle, & n'avoit force que par elle, comme dit Saint Denis: rien ne pouvoit unir ce corps mystique de Jesus-Christ, & ne pouvoit avoir aucune vertu pour le Synaxe, pour parler en termes des Anciens, qu'il n'empruntast cette vertu de l'Eucharistie. Si bien que si les Catechumenes estoient privez du pain beny, c'estoit à cause de l'Eucharistie. De même, & encore plus avantageusement pour elle, si on allegue que ce pain en estoit comme l'image: car qu'est-ce qu'il pouvoit estre dans l'Eucharistie, qui avoir la force d'en rendre l'image sainte & sacrée, & telle que les prophanes n'osoient en manger; si ce n'estoit qu'elle estoit le vray corps de Jesus-Christ?

CHAPITRE XI.

La Confirmation se donnoit avant l'Eucharistie.

Cela n'est pas malaisé à prouver; parce qu'il se trouve que les Apôtres ont suivy cet ordre, & l'ont confirmé incontinent après le Baptême, aux Actes chapitre huitième: *Ils leur envoyerent Pierre & Jean, lesquels estant arrivez, prièrent pour eux, afin qu'ils receussent le saint Esprit: jusques-là, pas un d'eux ne l'avoit reçu; mais seulement ils avoient esté baptisez au nom de nostre Seigneur Jesus: alors ils imposoient les mains sur eux, & ils recevoient le saint Esprit.* Au chapitre dix-neuvième: *Ils ont esté baptisez au nom de nostre Seigneur Jesus, & apres que Paul leur eust imposé les mains, le saint Esprit est descendu sur eux.* Ils ont suivy cet ordre en l'ancienne Eglise. Saint Denis en sa Jerarchie ecclesiastique: *On même le baptisè à l'Evesque: lequel apres qu'il l'a marqué avec l'huile & le baume, qui nous rend divins, prononce qu'il a droit à l'Eucharistie, laquelle a la principale force de perfectionner les Chrestiens.* Quand Tertullien rapporte les Sacremens, il place la Confirmation entre le Baptême & l'Eucharistie; au livre des Prescriptions, chapitre trente-sixième: *Elle lave avec l'eau, elle donne le saint Esprit, elle nourrit avec l'Eucharistie.* Au livre du Baptême, chapitre

pitre huitième : *Après cela*, Il avoit parlé *Ac*remens, il y a, & il y avoit quelque raison puissante & nécessaire. Pour donc en tirer quelque lumière, il est nécessaire d'examiner quelques-uns des effets de l'Eucharistie & de la Confirmation.

Un des principaux effets de l'Incarnation de notre Seigneur, & une des principales graces qu'il nous aye donnée par ses merites, c'est qu'il nous a acquis le droit de pouvoir estre unis & incorporer avec luy : & ce par une union si étroite & si excellente, que les merveilles que l'Ecriture dit de ceux qui sont dans cette union, sont incomprehensibles. Ils sont, dit l'Ecriture, membres de Jesus-Christ. Saint Paul aux Ephesiens chapitre cinquième : *Parce que nous sommes membres de son Corps, ils deviennent les os de ses os. La même : Nous sommes de sa chair, & de ses os : ils ont le pouvoir d'estre enfans de Dieu comme luy.* Saint Jean : *A ceux qui croient en luy, il leur a donné le pouvoir d'estre fils de Dieu, ils peuvent estre participans de la nature divine.* Saint Pierre : *Afin qu'ils puissent estre participans & consors de la Nature Divine.* D'autre part la même parole Divine les appelle le temple de Dieu, la demeure de Dieu & de Jesus-Christ, elle dit qu'ils sont uns & communs avec luy, les appelle les freres de Jesus-Christ, les branches & les rameaux, & Jesus-Christ le tronc, & la souche : elle dit qu'ils sont du Corps de son Epouse, & partant qu'il les nourrit, & qu'il les semente. Bref cette union a produit tant de noms, & si pleins de Mysteres & de merveilles, que les Peres ne les peuvent exprimer que par une deification. Saint Denis en sa Jerarchie Ecclesiastique, chapitre premier : *Mais le salut ne peut estre autrement sinon que les choses par elle sauves soient deifiées ; & cette deification est une union, & ressemblante à Dieu, autant qu'il se peut faire.* Plus bas : *Deifie quiconque rends & aspire vers elle.* Et au chapitre du Baptême : *Le principal progres de la sainte Charité est à mettre en œuvre les divins Commandemens ; c'est cette operation Mystique & ineffable, qui fait que nous avons un estre Divin.* On en trouveroit plusieurs autres passages dans cet Auteur, à cause que cette excellente doctrine est fort conforme à son esprit. S. Augustin sur le Psal. 49.

On trouve assez de raisons pourquoy la Confirmation se donnoit après le Baptême : mais il s'en dit fort peu, pourquoy elle se donnoit avant l'Eucharistie : toutefois les Apostres ayant pratiqué cet ordre, & depuis l'Eglise l'ayant si constamment observé, faut croire que dans les effets de ces deux Sa-

La justification du pecheur est une deïssication : & qui justifie le pecheur , le deïssie en le justifiant ; car il a donné pouvoir de devenir enfans de Dieu . Or si nous sommes Enfans de Dieu , nous somme Dieux .

Mais il est de cette merveilleuse grace , & de cette precieuse beatitude , comme des merites de nôtre Seigneur ; faut qu'elle nous soit appliquée : car nous ne pouvons estre unis avec luy ny incorporer en luy , que par les moyens qu' il a instituez , qui sont les Sacremens de l' Eglise ; entre lesquels il n'y a que l' Eucharistie qui opere cette parfaite union , & qui nous incorpore plus parfaitement avec luy que les autres Sacremens . C'est elle qui effectue le Mariage qu'il y a entre luy & son Eglise , & par consequent entre luy & les membres de cette Eglise : c'est elle qui donne la consommation de ce Mariage , & qui nous fait os de ses os , & chair de sa chair , comme nous dirons à d' autre part . Ce n' est pas que je ne sçache bien que les autres Sacremens conferent la Grace , qu' ils nous ouvrent la porte de l' Eglise , comme le Baptême , & qu' ils nous donnent quelque societé & quelque Communion avec le corps des Fideles . Mais cette Communion est petite , & l' union qu' il nous donnent avec Jesus-Christ , n' est pas si parfaite que celle que l' Eucharistie produit . Elle n' est qu' autant qu' il est nécessaire d' en avoir pour éviter la perte éternelle : mais elle ne fait pas sentir dès icy bas , ces beatitudes dans lesquelles le S. Sacrement nous plonge , & que l' Escripture & les Peres expliquent par ce mot de deïssication . Entre les Peres , S. Denis entendt clairement cette doctrine , & enseigne souvent que l' Eucharistie nous unit plus parfaitement avec nôtre Seigneur que les autres Sacremens , & qu' elle a la plus grande force pour nous joindre , & pour nous incorporer & nous synaxer avec luy . En la Jerarchie Ecclesiastique au traité du Baptême : *Après qu' il a oint le baptisé de l' Onction qui nous rend celestes , & prononcé que dorénavant il a droit à l' Eucharistie , qui a une tres-grande force de nous perfectionner , & de nous unir avec Jesus-Christ . D' autres interpretes ajoûtent de laquelle tous les autres Sacremens reçoivent leur accomplissement . Ces paroles Grecques τῆς ιεροτελεσιωνάτης εὐχαριστίας selon la doctrine de cette Auteur , veulent*

*dire , qui a la plus grande force & vertu de nous perfectionner ; c' est à dire , qu' dans le Sacerdoce que Dieu a institué pour perfectionner les fideles , & pour leur distribuer par les mains des Evesques les dons & les graces de l' Incarnation , il n' y a rien de plus puissant que l' Eucharistie ; Car c' est par elle que les Evesques mettent les fideles dans la dernière perfection , & qu' ils leur donnent le dernier accomplissement & la dernière reforme du Christianisme . Il me semble que c' est le sens de la Theologie de ce divin Auteur . Au chapitre suivant on trouve une preuve de la même doctrine en ces paroles : *Il appelle celui qui est initié à l' Eucharistie , & le fait participant des Mysteres qui ont la pouvoir de perfectionner les autres .* Il n' y a rien de si docte ny qui enseigne mieux la difference qu' il y a entre les unions que les Sacremens nous donnent avec nôtre Seigneur , que ce qu' il dit au traité du Sacrifice de la Messe , quand il rendt raison pourquoy ce Sacrifice & l' Eucharistie , sont appellez par dessus tous les autres Sacremens , *la perfection des perfectiones , & l'unissant des unissans , & la Synaxe des Synaxes ;* veu que les autres Sacremens ont le pouvoir de nous unir avec Dieu . En premier lieu donc , considerons pourquoy c' est que le nom de Synaxe , c' est à dire , Collection , qui est commun à tous les autres Sacremens de l' Eglise , est neantmoins attribué par excellence & dit singulierement de ce luy cy ; veu que les autres Sacremens ont peuvoir de recueillir & de ramener les passions & les fautes de nos ames , & de nos corps éloigner de Dieu , en un estat de deïssication ; & les ayant subornées & pacifiées , nous donner une union & une societé avec Jesus-Christ . Mais à cela nous répondons , que la communion & la perfection que les autres Sacremens & signes Jerarchiques procurent , reçoit son accomplissement & sa force unitive de luy cy . Car il n' est pas possible qu' aucune union se fasse avec Dieu par les autres Sacremens , & par le Ministère de l' Eglise , & qu' elle réussisse à cet effet , si le très-divin Sacrifice de la Messe n' achève les commencemens de ces unions , & qu' il n' unisse de son union étroite , l' initié avec Jesus-Christ , & qu' il n' opere par l' Eucharistie qui se donne , une societé & une communion du même initié avec Dieu . Si donc il est ainsi que*

que chaque particuliere union qui se fait par les autres Sacremens, & imparfaite, & ne peut faire que nous soyons parfaitement incorporez avec Jesus-Christ ; voila pourquoy on leur oste le nom de Synaxe & d'union, parce qu'ils n'ont pas le pouvoir de la faire. Et d'autant que le but & le sommaire de tous est, que celui qui s'initie, soit uny avec Dieu autant que l'Eglise le peut, & qu'il jouisse des Mysteres Jerarchiques ; à bon droit la prudence Episcopale a donné selon la verité, ce nom de Synaxe, au saint Sacrifice & à l'Eucharistie, ne plus ne moins qu'au Sacrement de la divine Renaissance qui est le saint Baptême : D'autant que c'est luy qui donne & transmet la premiere lumiere ; & que c'est le commencement de toutes les illuminations divines : à cause de cet effet nous luy donnons un nom fort veritable, quand nous l'appellons, illumination. Car si bien il est commun à tous les Sacremens de l'Eglise de donner quelque sainte lumiere à ceux qui en sont initiez ; c'est neanmoins celui cy qui premierement m'a fait voir, & c'est par sa tres-principale lumiere que je suis mené & conduit à la veüe & contemplation des autres saints Mysteres.

Cette preuve est un peu obscure : toutefois das cette obscurité, on voit clairement & asseurement que saint Denis a dit quelques-unes des raisons qui suivent. La premiere, que tout le salut des hommes & ce qu'il y a d'ineffable en la Religion Chrestienne, consiste en l'union & en la societé qu'on a avec Jesus-Christ, & en suite de cette union en celle qu'on a par son moyen avec Dieu. C'est pourquoy tous les Sacremens, & tout le Ministère & le puvor du Sacerdoce, que Jesus-Christ a institué va tout là, & n'a autre but que de conduire les fideles à ces unions. Or est-il qu'on ne peut estre veritablement & réellement incorporé avec Jesus-Christ, que par luy-mesme, & moins avec Dieu que par son moyen. Voila pourquoy l'Eucharistie qui est cette vraye chair de Jesus-Christ, & son vray corps, incorpore mieux & unit mieux, & plus parfaitement que les autres Sacremens, qui n'unissent que par la grace & non par un attouchement réel.

L'autre peut estre, que tous les Sacremens tendant à cette union, & leur but estant de nous incorporer avec Jesus-Christ,

comme nous avons dit, celui qui est le plus puissant en ce genre-là, & le dernier, & qui finalement fait la plus estroite & plus parfaite union, & la plus ample communion avec Jesus-Christ, est celui qui perfectionne les autres, & de qui les autres dependent en cette qualité. Or est-il que l'Eucharistie nous unit plus puissamment que les autres, & est comme la divine forme du Chritianisme, comme tous le confessent, & comme ce que nous en disons si souvent, le monstre assez : Voila pourquoy les autres Sacremens, pour le regard de cet effet, & de cette action de nous associer & de nous unir avec Jesus-Christ, dependent d'elle, & sont comme dispositions pour introduire cette parfaite forme d'union, qu'elle opere, & qu'elle produit.

La troisieme, que si l'Eucharistie n'achèveoit ces commencemens d'union, & si elle ne consommoit cette societé, & cette alliance, & ce mariage, que les autres Sacremens ont comme commencé, toutes ces unions imparfaites & positives, demeureroient nulles, & de nul effet ; c'est à dire, celui qui ne seroit que baptisé & confirmé, seroit bien en estat de grace, & s'il venoit à mourir il pourroit estre sauvé : mais il n'auroit pas eu icy bas tout ce qu'on peut avoir, & n'auroit pas joiüy de cette beatitude, dont ceux, qui sont das cette parfaite union avec Jesus-Christ, & dans la paix de ce mariage, jouissent par le moyen de l'Eucharistie, en laquelle consiste le vray Chritianisme. Et d'ailleurs on peut dire en bonne Theologie, que quiconque n'est uny icy bas avec Jesus-Christ par l'Eucharistie, faut qu'il recoive le mesme effet après sa mort par Jesus-Christ mesme ; car sans cette union réelle l'homme n'arrive point à la beatitude. Voila pourquoy Saint Denis dit que l'Eucharistie donne la force aux autres Sacremens de nous unir avec Dieu ; car sans elle ils n'opereroient aucune chose, & leurs commencemens demeureroient imparfaits.

Tertullien exprime elegamment la grandeur de cette union, qui se fait par le moyen de l'Eucharistie : Joint aussi que son corps est dans le pain de l'Eucharistie, cecy est mon corps, partant en demandant ce pain quotidien, nous demandons une perpetuité en Jesus-Christ, & d'estre faits uns, & individus avec son corps. Par l'E-

Eucharistie selon luy donc on acquiert uneA
 individualité & une perpetuité avec le Corps
 de Jesus Christ, en recevant & En man-
 geant l'Eucharistie. Et ce qui doit don-
 ner une force à ce mot, *Indivuiditatem*,
 est qu'il s'en sert au livre *Adversus Pra-*
xeam, pour montrer qu'elle est l'unité qui
 est entre le Pere & le Fils, chapitre dix
 neuvième : *Quand nous disons que le Fils*
est individu & inseparable d'avec le Pere:
 Et au chap. douzième. *Que s'ils le con-*
noissent, ils connoistroient le Pere, non pas
comme s'il estoit Pere & Fils tout ense-
mble; mais parce que par cette indivuidité
ils ne peuvent pas estre connus ny ignorer
l'un sans l'autre. Saint Cyprien explique
 bien l'étroite union qui se fait par l'E-
 charistie entre Jesus-Christ & les Fideles,
 en l'Epiître troisième du second livre.
 Saint Augustin en expliquant ces paroles
 de l'Apostre. *Nous sommes un pain & un*
Corps, au Sermon fait aux enfans, c'est
 à dire, nouveaux baptisez, monstre bien
 qu'on arrive à cette parfaite union par
 degrez; & que les premiers Sacremens n'
 en font que les commencemens : *Par les*
exorcismes & purgations du Baptisme,
nous sommes comme reduits en farine, par
le Baptisme nous sommes pestris avec l'eau,
par le feu du saint Esprit nous sommes
cuits. Il n'y a d'Autheur dans ces premiers
 Siecles, qui ne fournisse des preuves, com-
 me l'Eucharistie est le plus puissant mo-
 yen pour nous unir à Dieu.

Reste à voir quelques effets de la Con-
 firmation: laquelle si on considere du temps
 des Apôtres, elle donnoit le saint Esprit,
 le don des langues, le don de Prophetie,
 & le pouvoir de faire des miracles. Tous
 ces effets se trouvent dans les Actes. Ter-
 tullien à la fin de son livre du Baptisme:
Et partant, Bien-heureux que la grace de
Dieu attend quand vous sortez de ces Sain-
tes eaux de vostre nouvelle naissance, &
que vous commencez à lever les mains au
Ciel avec vos freres, demandez à vostre Pe-
re, demandez à vostre Seigneur Jesus-Christ,
il vous accordera des graces & des dons du
saint Esprit. Ces paroles regardent les ef-
 fets de la Confirmation. Ce seroit chose
 infinie de rapporter tous ceux que les Pe-
 res en décrivent; il suffira de coter les
 principaux. Le Baptisme, disent-ils, pur-
 ge l'ame, & la Confirmation la revestit
 des dons du Saint Esprit, qui sont l'esprit

de sapience, d'intelligence, de Conseil,
 de Vertu, de connoissance, de Pieté, &
 l'esprit de crainte. Saint Cyprien, saint
 Augustin, saint Ambroise, & les Oraï-
 sons du Pontificat, consentent à cet effet.
 Tertullien ne l'ignoroit pas, quand il use
 de ce mot *revestu*. D'ou on voit que le
 premier Sacrement se donne pour netto-
 yer, & le second pour orner l'ame: les
 autres effets sont de munir & de l'armer
 contre les tentations: de perfectionner les
 Neophytes, de les faire Chrestiens, com-
 me parle le Concile Eliberin, de les ren-
 dre participans du Royaume des Cieux,
 comme on lit en celuy de Laodicée, &
 dans les Capitulaires, pour augmenter la
 grace qu'ils ont receuë. Par le Baptisme,
 disent les Peres, on est engendré, & par
 la Confirmation on est nourry, élevé & for-
 tifié; tous finalement l'appellent le Sceau
 spirituel le Sceau de la foy, le Sceau des pro-
 messes & des professions qu'on a faites au
 Baptisme. Saint Ambroise semble dire qu'
 elle repare en l'homme l'image de la Di-
 vinité, que le peché Originel avoit effa-
 cée: car il dit qu'elle imprime en l'ame
 l'effigie & la splendeur du saint Esprit. Par
 tous ces effets & ces considerations, elle
 se doit donner devant l'Eucharistie. Car
 puis que ces deux premiers Sacremens n'
 operent pas cette parfaite union que Dieu
 veut avoir avec nous, & qu'ils ne la met-
 tent pas au point qu'il faut pour nous déi-
 fier; l'Eucharistie est pour achever ce qu'
 ils ont commencé; & par consequent se
 doit donner la dernière pour accomplir cet-
 te déification, & pour nous faire confor-
 ts de la nature divine. Par l'Eucharistie, Je-
 sus avec son Pere viennent en nous, &
 font leur demeure chez nous; c'est pour-
 quoy le Baptisme précède pour purger &
 nettoyer cette demeure, & la Confirma-
 tion suit pour l'orne, pour la revestir du
 saint Esprit, & pour l'enrichir de tous ses
 dons. Nous devons estre le temple de Dieu
 & de son Fils. Cela se fait particuliere-
 ment par la reception de l'Eucharistie, *in*
me manet & ego in eo; c'est pourquoy il
 faut qu'apparavant que Jesus-Christ entre
 dans ce temple, que ce temple soit confa-
 cré par le saint Esprit. Il n'y a rien de
 plus juste que l'homme qui est l'image du
 Verbe Eternel, & qui a esté copié sur cet
 Original, soit refait & coloré par le saint
 Esprit, avant qu'il se presente à ce mes-
 me

me Verbe , & qu'il recoive la chair humaine de ce Verbe. L'Eglise est l'Espouse de Jesus-Christ , & les particuliers sont les os , les membres & la chair de cette Espouse , & ces alliances & ce mariage se conforment par la reception de l'Eucharistie . Or y a-t'il rien de plus à propos que de rendre les hommes capables de ce mariage par un amour divin , & que de les animer de ce feu du saint Esprit , avant qu'ils reçoivent cet Espoux ? Le Chrestien est engendré & formé par ces trois Sacrements , par le Baptême , la Confirmation , & par l'Eucharistie . Le premier donne la conformation , le second fournit les esprits vitaux , le troisième donne l'estre de perfection , & nourrit & acheve ce que les deux autres ont commencé . On pourroit tirer de ces effets , mille raisons & mille convenances de cette ancienne police , qui avoit ordonné de donner la Confirmation avant l'Eucharistie : par lesquelles on connoistroit la grandeur de l'Eucharistie , & combien il falloit de disposition & de preparations avant d'estre en estat de la recevoir . Nos Adversaires ont raison d'ôter ce Sacrement de Confirmation : car puis qu'ils ôtent le Corps de nostre Seigneur de l'Eucharistie , ils n'ont pas beaucoup affaire de ce feu , de cet amour , de ces consecrations , de ces sanctifications , ny du saint Esprit , pour se rendre dignes de recevoir ce qu'ils reçoivent . Par les effets de ces deux Sacrements , on voit assez pourquoi la Confirmation se donnoit avant l'Eucharistie : & pour conclure , cette police qui confirmoit avant que de repaître de l'Eucharistie , donne tous ces points à son avantage . Le premier , qu'il falloit qu'un homme mourust , & qu'il fust regeneré dans les eaux du Baptême pour la recevoir . Le second , qu'il ne suffisoit pas qu'il fust regeneré ; mais qu'outre cela il falloit qu'il eust actuellement le saint Esprit , & qu'il en fust remply . Le troisième , qu'il y a bien de l'apparence , voire de la necessité , qu'elle soit le vray Corps de Jesus-Christ , puis qu'il falloit que le saint Esprit , actuellement , réellement & en verité , fust dans le corps des fideles avant qu'elle y fust reçeüe . Car il n'y a point d'apparence que Dieu nous eust donné le saint Esprit pour nous disposer & nous rendre capables de recevoir le signe & l'image du Corps de son Fils . La di-

sposition eust esté plus grande & plus parfaite que la chose à laquelle elle se prepareroit . L'effet eust esté une figure , & la disposition un Dieu & la troisième personne de la Trinité . Il n'eust pas eût besoin que le saint Esprit eust precedé , & qu'il eust enrichy la demeure & le Temple , si ce qui devoit y entrer apres luy n'eust esté qu'une figure & une marque de Jesus-Christ . Mais l'ordre & la disposition est excellente du saint Esprit au Verbe , de la troisième personne à la seconde . Et c'est estoit une Theologie solide & veritable , que puis qu'ils avoient à estre unis avec Dieu , & que les trois personnes avoient à faire leur Temple fust premierement basty par le Baptême , puis que le saint Esprit y entraist , & qu'apres le Fils y succedast par l'Eucharistie : Finalement que le Pere y fust attiré par son Esprit & par son Fils , dans lequel & auquel il se complaist .

CHAPITRE XII.

Pourquoy la Confirmation est appelée perfection.

Voyons avec quelle raison & avec quelle justice nos Adversaires se moquent de ce Sacrement . Ces paroles du Canon , *ut pleni Christiani inveniantur : afin qu'ils soient trouvez Chrestiens accomplis* , ne leur plaisent pas , ils s'en moquent , & ils demandent , si sans ce Sacrement on ne seroit Chrestien qu'à demy . La Theologie de ces Messieurs n'est pas plaisante à demy : je n'en diray pas davantage pour ne m'attirer leurs mauvaises graces . Car pourquoy est-ce qu'ils ne se moquent pas plustost des Peres qui estoient au Concile Eliberin , qui ont usé des memes paroles , canon trente-neuvième : *Les Gentils qui dans l'infirmité desireront avoir l'imposition des mains , si leur vie a esté honneste , il nous plaist qu'on leur impose les mains , & qu'ils soient faits Chrestiens ?* Que ne s'en prennent-ils à saint Cyrille de Jerusalem , qui a dit en sa troisième Catechese : *Après avoir receu ce saint Christme , à bon droit vous vous appelez Chrestiens ; & dans cette regeneration , vous faites veritable le nom qu'on vous y donne : car avant cette grace , vous n'estes pas proprement dignes de ce nom , mais passant plus*

plus outre, vous estes venus jusques-là que vous estes faits Chrestiens ? Ou s'ils ont quelque respect à ces anciens Peres, qu'ils cherchent & qu'ils estudent avec nous les raisons de ces paroles sans s'en moquer. Ils passent plus outre en leurs argumens de risée, & concluent que le Baptême est nul ou imparfait sans la Confirmation, puis que nous l'appellons Perfection : & que saint Thomas, troisième partie, question soixante-dix-septième, article neuvième, dit, *qu'elle donne la perfection au Baptême*. Ils s'en devroient plustost prendre à saint Ambroise, qui au livre troisième des Sacremens, chapitre second, dit : *A pres cela suit le Sceau spirituel, dont vous avez aujourd' huy entendu la lecture ; parce qu' apres le Baptême il reste que la perfection se fasse*. Mais à ces Peres d'Espagne, qui au Concile Elibertin, canon soixante-dix-septième, l'appellent perfection : *Si un Diacre gouvernant un peuple sans Eveque & sans Prestre, en a baptisé quelques uns ; l'Eveque les doit perfectionner par la benediction*. Au canon trente-huitième : *A telle condition que s'il guerit, qu'il le conduira à l'Eveque, afin que par l'imposition des mains, il puisse estre fait parfait*. Et cela dit, au troisième siecle, ou peu apres. Finalement qu'ils fassent cet argument à saint Cyprien, qui dans l'Epistre ad Iubayanum, dit, qu'elle est la perfection & la consommation du Chrestien : *Afin que ceux qui sont baptisez nous soient offerts, & que par nostre Oraison & l'imposition de mains, ils recoivent le saint Esprit, & soient consommez par le Sceau, & la marque du Seigneur*. Ils sont si reformez qu'ils veulent reformer la doctrine de ces premiers Siecles ; elle ne leur est pas agreable, ils s'en moquent, ces Peres estoient des ignorans ; & apres cela ils trouvent gens qui leur adherent : n'est pas ce pour s'estonner ? Qu'ils sçachent donc que la Confirmation est la perfection du Chrestien ; non pas que le Baptême ne soit rien, ou qu'il soit imparfait en ce qu'il opere sans elle : Car luy seul sans l'aide d'autre Sacrement, lave les pechez originels & actuels, & donne la grace justifiante. Mais elle est appelée perfection, parce que le saint Esprit perfectionne la naissance que les Chrestiens ont receuë par le Baptême. Tout ainsi que la mere apres avoir jengendré

l'enfant de son sang, le nourrit encore de son lait, & le fortifie de sa substance mesme : Ainsi Dieu apres nous avoir engendré au Baptême par le sang & les merites de son Fils, nous laite par le feu du saint Esprit, & nous fortifie par cette nouvelle grace, qui est une participation de sa divinité. Voila comment la Confirmation est appelée *Perfection* ; non pas à cause que le Baptême est imparfait, ou qu'il ne puisse laver & justifier qu'à demy. On peut aussi dire que la Confirmation est appelée *Perfection*, à cause qu'elle nous donne les dernieres dispositions pour nous rendre dignes de recevoir l'Eucharistie, qui est l'accomplissement du Chrestien. Car ce n'est pas assez (comme nous aurons veu) pour en avoir la Communion, d'estre innocent, & d'estre exempt de tout peché ; faut de plus que l'ame soit sanctifiée & consacrée par le saint Esprit ; c'est pourquoy elle est appelée *Perfection*, parce qu'elle nous donne la dernière perfection necessaire pour toucher le Corps de nostre Seigneur : lequel estant le but de la Religion, & la dernière forme du Christianisme, (pour dire ainsi) celui-là est estimé parfait qui a droit de le prendre : Et par consequent la Confirmation qui donne ce droit est appelée perfection. Mais ces Messieurs ne veulent pas de cette Theologie, elle est trop vieille, ils s'en moquent.

CHAPITRE XIII.

Anciennement on refusoit quelquefois la Confirmation à ceux qui avoient receu le Baptême, & pourquoy.

Non seulement on faisoit quelque difficulté en ces premiers siecles, de conferer le Sacrement de Confirmation aux Gentils, qui se voyant pressés de maladie, & au danger de la mort, avoient receu le Baptême : mais encore si leur vie passée n'avoit pas été honnête, l'Eglise desfendoit tout-à-fait de les confirmer. Car on trouve deux Canons dans ces anciens Conciles, l'un dans Elibertin, l'autre dans le premier d'Arles, qui nous font connoître cette police, & lesquels s'ils sont bien considerez, produiront quelque chose à l'avantage de l'Eucharistie. Le premier est le trente-neuf : *Si les Gentils estant*

étant malades desirant qu'on leur imposât les mains ; pourveu que leur vie passée ait été honnête , Nous ordonnons qu'on leur imposera les mains , & qu'ils seront faits Chrétiens . L'autre est le sixième : Quant à ceux qui pressés de la maladie veulent croire , Nous avons ordonné qu'on leur imposera les mains .

Avant que venir à la recherche des raisons de ceux qui faisoient cette difficulté , & des raisons du Concile Elibertin , qui refuse en effet la Confirmation à ces Gentils , quoy que baptisez , si leur vie passée n'a pas été honnête , faut considérer plusieurs circonstances qui se rencontrent en ces Canons . La première , qu'il faut prendre cette imposition de mains dont ils parlent , pour la confirmation , & non pour les autres impositions de mains qui se faisoient , ou aux ceremonies du Baptême , ou aux Ordres , ou en conférant les autres Sacramens , ou finalement aux prières qui se pratiquoient hors les Sacramens . Car comme nous avons montré à autre-part , le sens de ces Canons , & le fait dont ils décident , ne peut s'accommoder en aucune façon aux autres impositions de mains ; au contraire , il s'accommode tout-à-fait avec la Confirmation , à cause qu'elle se donnoit immédiatement après le Baptême , & qu'elle avoit ce nom d'imposition de mains plus particulier & plus propre que tout ce qui se trouve sous ce même nom . La seconde , que ces Canons parlent des Payens qui n'étoient point Catechumenes , & qui n'avoient jamais fait le Catechumenat ; car autrement ils les eussent appelés Catechumenes & non pas Gentils : joint aussi que si ceux dont il est parlé eussent été Catechumenes , ou qu'ils eussent achevé , ou qu'ils eussent été beaucoup avancez en leur Catechumenat , toute difficulté eust cessé . La troisième , qu'il semble que ces Canons en parlent comme d'une chose qui n'étoit pas sans difficulté , & qui pouvoit être contestée en plusieurs lieux . La quatrième , qu'ils ordonnent de les confirmer ; mais avec cette condition , que l'Evesque examinera leur vie passée . La cinquième , que la Confirmation leur doit être refusée , si leur vie passée ne se trouve honnête . La sixième , qu'ils ne trouvoient étrange de refuser la Confirmation à une personne qui avoit reçu le Baptême , & qui étoit en grace . La se-

ptième , que la raison de ceux qui faisoient cette difficulté , sur laquelle le Canon fut fait , étoit à cause qu'ils trouvoient indigne qu'un Payen qui avoit toujours mal vécu , reçût le saint Esprit , quoy qu'il fût baptisé : car ils ne pouvoient avoir autre raison de leur refus , que celle que les Peres du même Concile alleguent du refus , & qu'eux-mêmes font : *Si la vie de ces Gentils se trouve infame* . La huitième circonstance est , que la mauvaise vie qu'on avoit faite devant le Baptême , quoy que les pechez en fussent effacez par le même Baptême , étoit cause qu'on étoit privé de la Confirmation ; & cela , comme j'estime , à cause que ceux qui ont contracté une mauvaise habitude , retournent facilement au péché .

Cela supposé , il faut venir à la recherche des raisons & des motifs qui ont poussé les Peres de ce Concile d'Espagne à faire cette loy , & à commander qu'on eust à refuser la Confirmation aux Gentils , qui avoient été baptisez dans le danger de la mort , en cas que leur vie eust été mauvaise & vicieuse . Car pour les raisons de ceux qui faisoient difficulté de les confirmer , & sur laquelle le Canon ordonne qu'ils seront confirmez , il est inutile de les rechercher ; parce qu'il y a apparence (comme j'ay dit) qu'elles n'étoient autres que celles que ces Peres avoient considérées pour établir cette police . Il se présente deux raisons de cette défense , qui est dans ce Canon du Concile Elibertin . La première , que le Catechumenat étoit l'école des Chrétiens , & dans laquelle on leur apprenoit les commencemens & les rudimens de la Religion : même par la penitence qu'ils y faisoient , on les disposoit à être dignes du Baptême & de la Confirmation . Or est-il qu'il ne leur sembloit pas raisonnable de donner le saint Esprit à un qui ne s'étoit fait Chrétien que par force , c'est à dire , à cause qu'il étoit pressé de la crainte de la mort , & qui n'avoit point fait de Catechumenat , qui n'avoit point fait de penitence de ses crimes , qui n'avoit point été exorcisé , qui ne sçavoit aucune chose de la Religion Chrétienne , qui ne pouvoit avoir aucune créance des Mysteres ; & finalement qui n'avoit aucune préparation ny aucune disposition à recevoir une si grande chose , & par conséquent qui en étoit tout-à-fait

indigne. Quant au Baptême, à cause qu'il n'y avoit point de salut sans ce Sacrement, la nécessité luy avoit fait accorder. L'autre raison estoit, qu'ils ne faisoient pas peut-estre cette deffense, tant à cause de la Confirmation, qu'à cause de l'Eucharistie. Et pour l'entendre, faut sçavoir que le Baptême & la Confirmation sont Sacremens, qui entre leurs effets ont celui-là de particulier, qu'ils nous sanctifient, & qu'ils nous rendent dignes de recevoir l'Eucharistie, (comme nous avons dit) mais particulièrement la Confirmation donne la dernière sanctification nécessaire pour estre en estat de la recevoir; apres laquelle les confirmez ont tout droit à l'Eucharistie: (Ce passage de saint Cyrille, livre douzième, Chapitre cinquantième sur saint Jean, prouve cela.) Et de fait la police ancienne & l'usage le font connoître: car à l'heure même qu'on avoit esté confirmé, on la recevoit. Les Peres donc qui administroient toujours l'Eucharistie avec epouvante, avec crainte, avec terreur, ne vouloient pas qu'un qui avoit esté baptisé sans avoir passé par le Catechumenat, & sans y avoir esté purgé, & finalement sans y avoir reçu les dispositions nécessaires pour estre digne du Baptême & de la Confirmation, fust confirmé; de crainte qu'apres cela il ne recût l'Eucharistie, ou n'eût droit de la recevoir revenant à convalescence, dont il estoit indigne, à cause de sa mauvaise vie passée, & à cause qu'il n'avoit pas reçu les dispositions nécessaires pour en estre digne.

Cette dernière raison me semble plus conforme à la police de ces premiers siècles, que la première. Premièrement, parce qu'on trouve dans les Actes, Chapitre dix, que les Apostres ont donné l'imposition des mains, & le saint Esprit avant le Baptême, C'est pourquoy je ne croy pas qu'en ces siècles voisins du même temps, on eût fait difficulté de la bailler apres le Baptême, s'il n'y eût eu une autre consideration jointe à celle-là. La seconde, parce qu'au Baptême on reçoit le saint Esprit; (Je veux qu'il y ait quelque difference entre la reception que l'on fait à la Confirmation: tant il y a que ces Peres tenoient qu'on estoit sanctifié par le saint Esprit qu'on recevoit au Baptême, comme on voit par ce dernier passage de saint Cyrille) & partant quel-

le difficulté prouvoient-ils faire de le bailler par la Confirmation; à ceux qui l'avoient déjà reçu au Baptême, ou pour le moins, qui avoient reçu un de ses plus grands effets? Finalement, ce qui me fait tenir à la dernière raison, est qu'ils observoient la même police envers les Penitens. Car si un Penitent eût esté surpris de la mort durant sa penitence, & devant que de l'avoir achevée, même quand il eût esté au second degré ou au commencement du troisième, les Canons commandent de luy bailler l'absolution; parce qu'elle luy estoit tout-à-fait nécessaire, tout ainsi qu'ils commandent de bailler le Baptême en toutes occasions. Mais quant à l'Eucharistie, les mêmes Canons deffendent de luy bailler; & si quelques-uns l'ont accordé, ce à été aux mêmes conditions que ce Canon Eliberin accorde l'imposition des mains de la Confirmation à ces Gentils baptisés: A sçavoir, à la charge que l'Evesque examinera la vie du Penitent, & avec quelle contrition & quelle douleur il s'est gouverné en sa penitence. Ce qui est dans ce Canon du Concile Eliberin, la deffense qu'il fait de bailler la Confirmation à ceux dont la vie a esté vicieuse; & toutes les circonstances qui s'y rencontrent, sont si conformes à cette police qu'ils observoient envers les Penitens qui mourroient durant leur penitence, qu'il est plus que vray-semblable que la crainte qu'ils avoient que l'Eucharistie n'entrât dans une personne qui ne fust pas assez sanctifiée ny assez consacrée, ne fust la cause de l'une & de l'autre police, & n'eût fait cette deffense de bailler la Confirmation à ces nouveaux baptisés, dont la vie estoit infame: tout ainsi qu'elle avoit fait faire celle, de la bailler aux Penitens qui avoient negligé leur penitence. Car comme ils n'estimoient pas ces Penitens dignes de l'Eucharistie, quoy qu'ils eussent reçu l'absolution de leurs pechez, & qu'ils fussent en la grace de Dieu, parce qu'ils n'avoient pas poursuivy le cours de leur penitence, durant lequel les jeusnes, les larmes, les austéritez, les impositions de mains, les exorcismes, les humiliations qui s'y faisoient, & finalement le quatrième degré de penitence, durant lequel on voyoit, mais on ne recevoit point; l'Eucharistie les rendoit plus saint, plus sanctifiés, plus dignes de l'absolu-

Absolution & du Corps de nostre Seigneur : Canon du Concile Eliberin . sans s'étonner, & sans admirer l'estat qu'ils faisoient de l'Eucharistie . Une personne qui estoit lavée de tous ses pechez par le Baptême, à qui Dieu estoit prest d'accorder son Paradis, que les Anges attendoient les bras ouverts pour le mettre en possession de la beatitude éternelle , ne leur sembloit pas digne de recevoir l'Eucharistie ny la Confirmation . Ce n'estoit pas assez pour toucher le saint Sacrement en ces premiers siècles, que d'estre sans péché ; il falloit encore donner quelque assurance qu'on pouvoit demeurer en cet estat , & que la vie passée servoit de caution pour le futur ; ou que le temps du Catechumenat & les exercices qu'on y faisoit, levassent la crainte qu'on avoit de la commettre à gens qui pouvoient facilement retourner en leurs anciennes fautes : autrement quelque grace & quelque sanctification que le Baptême eust apportée, on n'estoit pas digne de le recevoir : Il falloit avoir passé par ce Noviciat . D'où on voit que l'Eucharistie n'estoit pas pour ceux qui n'avoient outre cela baillé assurance qu'ils demeureroient en cette innocence .

Mais il importe peu quelle raison de ces deux ait fait faire cette police ; parce que nous faisons voir que la Confirmation, voire mesme le Baptême entre leurs autres effets, donnoit des dispositions & des consecrations, pour rendre les Catechumenes dignes de l'Eucharistie , & par conséquent ils ne peuvent avoir refusé la Confirmation à ces Gentils , quand mesme c'eust esté pour cette considération , à sçavoir qu'ils ne les estimoient pas dignes de recevoir le saint Esprit, que cela ne tourne à l'avantage de l'Eucharistie ; puis qu'un des fins & un des effets de la Confirmation est, & estoit de nous consacrer & de nous sanctifier pour recevoir plus dignement le Corps de nostre Seigneur .

Et contre cela , ne nuit pas d'alleguer qu'il n'y a point d'apparence qu'ils eussent fait difficulté de bailler la Confirmation ou l'Eucharistie , à gens qui avoient esté baptisez , & qu'ils les estimassent peu sanctifiez & peu disposez pour la recevoir, ven qu'ils avoient receu le Baptême, par lequel on estoit tellement sanctifié, qu'on estoit en estat de voir Dieu , & de jouir de la beatitude éternelle . D'ailleurs qu'il n'y a point de plus grande preparation , ny de plus grande sanctification pour recevoir l'Eucharistie ou la Confirmation , que la grace & l'absolution des pechez , lesquelles on acquerait par le Baptême . Cette objection, dis-je, est nulle , pource qu'on ne peut débattre de faux cette police que j'av rapportée touchant les Penitens des quatrièmes degrez ne fussent absous, & par conséquent en grace ; lesquels toutefois jamais ne recevoient l'Eucharistie, qu'ils n'eussent achevé les deux ans du quatrième degré, ou le temps qu'ils y demeuroient . Ainsi quoy que ces Gentils fussent en grace , ces premiers siècles ne les estimoient pas dignes de recevoir l'Eucharistie, ny la Confirmation .

Qui est-ce qui pourra considerer cette police , & l'Ordonance qui est dans ce

Nos Adversaires ont inventé une si bonne Religion & si nouvelle , qu'il n'y a pas un Article ny un Canon de cette ancienne police , qui puisse convenir à celle qu'ils observent . Sans doute c'est qu'ils la trouvent trop vieille , ils n'en veulent plus servir . Car mesme quand on rendroit une autre raison de ce Canon , ils n'ont rien parmy eux qui s'y rapporte , ny qui en approche . Il ne faut point tant de précautions pour recevoir leur Cene ; elle est telle que rien ne la peut offenser .

CHAPITRE XIV.

On ne pouvoit faire les Saintes Huiles sans l'Eucharistie .

On peut faire les mesmes plaintes de nos Adversaires , qu'anciennement Optat Miloytain faisoit des Donatistes : *Vous avez jetté l'Eucharistie aux chiens , & le saint Chresme par les fenestres .* Car entre les choses qu'ils ont inventées pour abolir la Religion Chrestienne, ce n'estoit assez de nier la presence réelle du Corps de nostre Seigneur au saint Sacrement ; l'usage des Saintes Huiles leur a semblé

inutile. Je ne sçay si c'est à cause queA grandeur & que sainteté : il ne se faisoit par ce moyen Jesus-Christ a procuré milles dons, & mille graces aux Chrestiens : au moins je n'en voy point d'autre raison, & ne sçay si on en pourroit rendre une meilleure. Car de les accuser de n'avoir pas leu les Anciens des premiers Siecles, pour sçavoir qu'apres l'Eucharistie, il n'y avoit gueres de choses dont ils fissent plus d'estat, & dont l'usage leur semblaist plus necessaire pour les Chrestiens, voire dont ils admirassent plus la vertu, la sainteté & les effets, que du saint Chresme; cette accusation seroit injuste, car ils sont sçavans par delà. Et toutefois comme s'ils ignoroient tout ce qu'on en lit, ou qu'ils accusassent nostre Seigneur, ses Apostres, & l'Eglise d'avoir failly en l'institution, & en la continuation de cet usage; ils s'en sont mocquez, jusques là, qu'ils n'en disputent pas ny la valeur, ny les effets, ny la qualité, comme en d'autres choses : mais il leur a semblé plus court & plus commode de n'en parler point, & de l'abolir tout à fait.

On trouve toutefois dans ces premiers temps, que le Saint Chresme estoit tel, que la puissance de le consacrer en estoit interdite aux Cholevesques & aux Prestres, & qu'au feux Eveque elle estoit permise, encore failloit il qu'il fût *Virgine saliva*, dans l'Eglise, à l'Autel, revestu de toutes les marques Pontificales, & qu'il le consacraist à la Messe. Qui lira les ceremonies qui se faisoient à cette consecration, ingera assez qu'apres l'Eucharistie ils n'estimoient rien dans la Religion de plus saint. Les fideles s'assembloient dans l'Eglise, on en chassoit les penitens, les Catechumenes & tous autres Estrangers, comme du Sacrifice. L'Evesque partoist de l'Autel avec les parfums, faisoit le tour de l'Eglise comme à la Messe : retourné qu'il estoit à l'Autel, les Prestres l'environnoient, on chantoit les Psaumes, la Messe se disoit : à cette consecration le voile se tiroit pour en oster la veüe au peuple, comme indigne d'en avoir la consecration : Bref, on faisoit presque les memes ceremonies qu'au saint Sacrifice. Apres on le gardoit avec religion; c'estoit un crime aux Laïques d'y toucher, on ne le portoit jamais qu'avec respect. Si outre les ceremonies on en considere l'usage dans cette antiquité, ce n'estoit que

Mais je leur feray voir en ce Chapitre deux choses qui ne leur plairont gueres. L'une, que ces Anciens consacroient les saintes Huiles. L'autre, que cette consecration se faisoit en la presence de l'Eucharistie; & ce parce qu'ils estimoient qu'elle avoit la force & la vertu par son influence & par sa sainteté de les sanctifier, & d'aider à leur imprimer le pouvoir qu'elles ont de consacrer. Que si cela se peut prouver, on n'accusera jamais ces premiers siecles de favoriser l'opinion de nos Adversaires. Car non seulement ils croyoient que nous recevions le vray Corps de nostre Seigneur, sans le secours de l'entendement & sans que la foy y contribuast; mais encore que l'Eucharistie pouvoit par son influence ou sainteté conférer quelque sanctification aux choses qu'on approchoit d'elle, & qu'on consacroit en sa presence.

Un seul passage de saint Cyprien, de la douzième Epistre du premier livre, ou de la soixante & dixième de l'edition de Pamelius suffira. Mais d'autant qu'il est assez obscur, & qu'outre cela les Interpretes l'ont alteré; faut me permettre de déduire la proposition & les raisons de saint Cyprien, & de les bien estaller : car delà le sens de l'Auteur, la science de son siecle, & les paroles du passage, seront claires & manifestes : *Vngi quoque necesse est eum qui baptizatus sit, ut accepto Chrismate, id est unctione, esse unctus Dei, & habere in se Christi gratiam possit. Porro autem Eucharistia, & unde baptizati unguuntur, oleum in*

in Altari sanctificatur ; Sanctificare autem non potuit olei creaturam , qui nec Altare habuit , nec Ecclesiam : unde nec Unctio spiritualis apud Hereticos potest esse , quando constat oleum sanctificari , & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse . Qui veulent dire . Il est nécessaire aussi que celui qui est baptisé soit oint , & qu'ayant reçu le Chresme , c'est à dire , l'Onction , il puisse estre l'oint de Dieu , & avoir en soy la grace de Iesus-Christ : car l'Eucharistie & l'Huile dont les baptisez sont oints , se sanctifie à l'Autel . Or est-il que celui qui n'a ny Autel ny Eglise , n'a pu sanctifier l'Huile qui est une creature . Et partant l'onction spirituelle ne peut estre chez les Heretiques , veu qu'il est certain que les saintes Huiles ne se peuvent sanctifier , ny l'Eucharistie ne se peut faire chez eux . Pamelius met un , & , & oste , est . Moy je soustiens qu'il faut suivre les anciens Manuscrits , & lire : *Vngi quoque necesse est eum qui baptizatus sit , ut accepto Chresmate , id est unctione , esse unctus Dei , & habere in se Christi gratiam possit . Porro autem Eucharistia est unde baptizati unguntur : oleum enim in altari sanctificatur : sanctificare autem non potuit olei Creaturam (ou s'il estoit permis , oleum Eucharistia) qui nec altare habuit nec Ecclesiam : unde nec unctio spiritualis apud hereticos potest esse , cum constet oleum sanctificari & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse .* Qui est à dire : Il est nécessaire que celui qui est baptisé soit oint , à ce qu'ayant reçu le Chresme , c'est à dire l'onction , il puisse estre l'oint de Dieu , & avoir en soy la grace de Iesus-Christ : car l'Eucharistie est ce dont les baptisez sont oints , d'autant que l'Huile se sanctifie à l'Autel . Mais celui qui n'a ny Autel ny Eglise , ne peut sanctifier la Creature d'Huile : & partant l'onction spirituelle ne peut estre chez les Heretiques , veu qu'il est certain que l'Huile ne peut estre sanctifiée chez eux , ny l'Eucharistie y estre faite . Pamelius , comme nous avons dit , met un & , pour un , est : au contraire les anciens Manuscrits portent , *porro autem Eucharistia est unde , & non pas & unde ;* outre cela il retranche cette particule , *enim* , qui se trouve dans les anciennes Leçons .

Or pour convaincre d'entreprise ces Correcteurs , & pour justifier l'ancienne édition , faut avoir recours à la proposition de

saint Cyprien , & à ce qu'il veut dire , & aux preuves qu'il fournit : car de là dépend l'éclaircissement de ce passage , & de ce passage celui de ce Chapitre . Une chose est certaine qu'il a voulu dire que les Heretiques ne pouvoient conferer l'onction spirituelle , & que c'est là le fondement & la proposition qu'il veut prouver en ce passage : car la conclusion de son discours le démontre manifestement : *Unde nec unctio spiritualis apud Hereticos potest esse , cum constet oleum sanctificari & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse .* C'est à dire : Et partant l'onction spirituelle ne peut aussi estre chez les Heretiques , puis qu'il est constant que l'Huile ne peut se sanctifier chez eux , ny l'Eucharistie s'y faire . Voilà la proposition . La preuve maintenant qu'il donne de cette proposition , & pourquoy ils ne peuvent appliquer les saintes Huiles , est à cause qu'ils ne peuvent sanctifier l'Huile par laquelle se fait l'onction spirituelle : Car il dit ; *Cum constet oleum sanctificari apud illos omnino non posse : Veu qu'il est constant que l'Huile ne peut estre sanctifiée chez eux .* Or la preuve maintenant de cette preuve , à sçavoir que les Heretiques ne peuvent sanctifier les Huiles , est à cause qu'ils ne peuvent consacrer l'Eucharistie ; car il dit : *Cum constet Eucharistiam apud illos omnino fieri non posse ; veu qu'il est constant qu'ils ne peuvent faire l'Eucharistie .* Toute cette ratiocination va par cette suite , si je ne me trompe : Les Heretiques ne peuvent donner l'onction spirituelle ; qui se doit nécessairement donner apres le Baptême ; parce qu'ils ne peuvent consacrer les saintes Huiles . Or ils ne peuvent consacrer les saintes Huiles , parce qu'ils ne peuvent consacrer l'Eucharistie . Voilà à mon avis , comme ce passage se doit discuter & examiner .

Contre cela ne nuit de dire , que la raison que saint Cyprien donne pour faire voir que les Heretiques ne peuvent consacrer les Huiles , n'est pas à cause qu'ils ne peuvent consacrer l'Eucharistie , mais à cause qu'ils n'ont ny Autel , ny Eglise , comme ces paroles sont soy : *Mais celui qui n'a ny Autel , ny Eglise , n'a pu sanctifier la Creature d'Huile .* Cela , dis-je , ne nuit de rien ; parce que par l'Autel faut entendre le sacrifice de la Messe , & non pas l'Autel materiel ; tout ainsi que quand

quand ils disent : *Erigere Altare contra Altare* ; *Eriger Autel contre Autel* , faut entendre Sacrifice contre Sacrifice , & non pas Pierre contre Pierre ; & il ne se trouvera gueres de passage dans les Anciens , où ce mot d' *Autel* , ne soit employé pour le saint Sacrifice . Comme aussi ce mot d' *Eglise* en ce passage , ne veut pas dire l' *Eglise* materielle ; mais les *Evesques* & les *Prestres* : comme dans Tertullien ; *Ecclesia numerus Episcoporum* ; l' *Eglise* , c'est à dire , le nombre & le corps des *Evesques* . Si bien que tant s' en faut que cette raison & ces paroles de S. Cyprien choquent nostre Interpretation , qu' au contraire elles la confirment . Car puis que par ces paroles , qui n' a ny *Autel* , ny *Eglise* , il faut entendre le sacrifice de l' *Eucharistie* , & les *Sacrificateurs* ; il faut aussi demeurer d' accord qu' elles disent la mesme chose , & qu' elles ont le mesme sens que celles-cy qui suivent : *Veu qu' il est certain que l' Huile ne peut estre sanctifiée chez eux , ny l' Eucharistie y estre faite* .

Enfin on ne peut me contester que saint Cyprien n' ait dit clairement & nettement , que les Heretiques ne pouvoient donner l' onction spirituelle pour cette raison , à sçavoir , parce qu' ils ne pouvoient consacrer les saintes Huiles , ny faire l' *Eucharistie* : car il dit , *Vnde nec unctio spiritualis apud Hæreticos potest esse , cum conficit oleum sanctificari & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse* . Partant saint Cyprien tenoit que l' onction spirituelle ne se pouvoit faire sans les saintes Huiles & sans l' *Eucharistie* , & que quiconque ne pouvoit consacrer l' un & l' autre , ne pouvoit aussi baptiser avec tous les effets necessaires ; parce qu' au Baptême il falloit appliquer les saintes Huiles & le saint Chresme , par lequel les baptisez recevoient mille graces . Cela nous suffit pour montrer que l' *Eucharistie* en ces premiers siècles , estoit la cause de la consecration de saintes Huiles , & qu' elles se consacroient en sa presence : autrement l' argument de saint Cyprien seroit ridicule . Car pourquoy voudroit-il conclure que les Heretiques ne peuvent baptiser ny donner l' onction spirituelle à cause qu' ils ne peuvent faire l' *Eucharistie* , si ce n' est que l' *Eucharistie* contribue , & qu' elle est necessaire à la consecration du saint Chresme .

D' ailleurs , quelle raison sçauroit on ren-

dre , de ce que saint Cyprien employe l' *Eucharistie* , & en fait mention en ce passage (comme nous avons dit) ou pourquoy il la fait intervenir en ce traité du Baptême , pour ce traité du Baptême , pour prouver qu' il n' y a point d' onction spirituelle chez les Heretiques ; si on ne dit qu' elle est ou la cause de la consecration des Huiles , ou qu' elle contribue quelque chose au Baptême ; L' un ou l' autre seront toujours avantageux pour l' *Eucharistie* .

Par là donc on voit que la correction d' Erasme & de Pamelius n' est pas recevable ; parce qu' elle ne convient pas si bien à l' intention que saint Cyprien a eue en ce discours , que ces paroles de l' ancienne edition : *Porrò autem Eucharistia est unde baptizati unguuntur , oleum enim in Altari sanctificatur* . A quoy on peut ajoûter que tous les Anciens manuscrits , & toutes les vieilles impressions de Manuce , de Morel , de Rimbouldus , lisent constamment , *est* , & non pas , *&* , comme Pamelius l' avoué en ses Notes : *Erasme a bien corrigé ce passage ; car ce que les manuscrits , d' Alde , Morel , la vieille impression , & Rimbouldus disent : L' Eucharistie est ce dont les baptisez sont oints , Ne me plaît pas ; parce que peu apres il parle distinctement de l' Eucharistie , & de l' huile sanctifiée* .

D' Outre ce passage de saint Cyprien , on trouve que saint Jerome use de mesme argument contre les Luciferiens : car il dit en ce Dialogue , que *Hilarius* ne peut faire l' *Eucharistie* sans *Evesque* ny sans *Prestre* ; & que ne pouvant faire l' *Eucharistie* , qu' il ne peut aussi conférer le Baptême , parce que le Baptême ne peut se donner sans l' *Eucharistie* . Voicy ses paroles : *Hilarius cum Diaconus de Ecclesia recesserit , solusque ut putat , turba sit mundi , neque Eucharistiam conficere potest , Episcopos & Presbyteros non habens , neque baptisma sine Eucharistia* : Qui venillent dire en François ; *Hilaire estant sorty de l' Eglise n' estant que Diacre , & quoy qu' il s' estime estre tout , & faire tout le monde , il ne peut faire ny l' Eucharistie , n' ayant ny Evesque ny Prestre ; & ne peut aussi donner le Baptême sans l' Eucharistie* . Il semble qu' il faille expliquer ce passage de saint Jerome par celuy de saint Cyprien , & que ces deux passages sont fort semblables

bles, qu'ils ont le mesme sens & mesme intention : & partant que la raison pourquoy on ne peut selon saint Jerome, conferer le Baptisme sans l'Eucharistie, est qu'il est necessaire d'oindre, consacrer, & donner le saint Esprit à celuy qui est baptisé par les saintes Huiles ; lesquelles, comme enseigne saint Cyprien, ne peuvent estre consacrées sans l'Eucharistie. Et quand on ne voudroit pas marier ces deux passages ensemble, ny expliquer l'un par l'autre ; il se voit toujours clairement & nettement par ces paroles de saint Jerome, que sans l'Eucharistie on ne pouvoit conferer le Baptisme, qui est un avantage pour elle : ce qui témoigne sa force & sa divinité, autant que si elle consacroit les saintes Huiles. Et si on en doute, qu'on me donne quelque autre sens, & quelque maniere de prendre ces paroles de saint Jerome. Si on objecte que saint Jerome n'aye voulu conclure, que sans l'Eucharistie le Baptisme ne se pouvoit absolument donner ; parce qu'il sçavoit qu'une femme en cas de nécessité le pouvoit donner : Je répons qu'il parle là non en cas de nécessité, mais selon que l'Eglise le conféroit hors de nécessité, dans l'Eglise, avec toutes ses ceremonies, & toutes ses graces, & toutes les sanctifications, lesquelles en ces premiers siècles, conféroient mille biens aux baptisés ; comme on voit par ce passage de Tertullien : *Demandez au Pere : Demandez à nostre Seigneur, qui fourniront des graces & des distributions, des Charismata : Demandez, vous recevrez.* Lesquelles graces estoient tres-precieuses, & agumentoient grandement la grace & le bien qu'on avoit reçu au Baptisme. Or est-il que le saint Chresme procuroit ces graces, parce que le S. Esprit descendoit par l'application du S. Chresme, & conféroit à l'instant toutes ces merveilles. De là vient que jamais on ne baptisoit, qu'en mesme temps on ne consacra le baptisé par les saintes Huiles, & qu'on ne luy donnoit le saint Esprit ; si bien que S. Cyprien & S. Jerome argumentent fort bien, quand ils disent que ceux qui ne pouvoient faire l'Eucharistie, ne pouvoient aussi donner le Baptisme ; parce que sans l'Eucharistie il ne pouvoient faire les saintes Huiles, qui estoient necessaires pour perfectionner le baptême, & pour luy donner le saint Esprit.

J'estime donc que par ces deux passages on peut asseurer & conclure, qu'en l'ancienne Theologie, l'Eucharistie estoit la cause de la consecration des saintes Huiles, ou la cause que l'Onction qui se fait par les saintes Huiles, estoit sainte & spirituel, soit par son influence, soit par sa presence, ou par quelque autre maniere ; & que sans elle, elle n'eust eu aucun pouvoir ny aucun effet : Et que les saintes Huiles n'eussent pû sans elle estre consacrées, ny consacrer. Ce que Balsamon dit sur le quarantième Canon de la rapsodie Grecque des Conciles d'Afrique, confirme beaucoup ce que nous avons prouvé en ce Chapitre. Car en expliquant la deffense portée par ce Canon, de mettre les prémices de lait & de miel sur l'Autel en la presence du saint Sacrement, il dit qu'elles ne doivent point avoir de rang avec l'Eucharistie ; au contraire, qu'elles devroient plustost estre benites par elle : *Sed seorsum locari & magis ab illis benedici.* Ce qui donne à connoître que les Anciens interposioient toujours l'Eucharistie, pour faire les benedictions & les consecrations des choses qui estoient à benir & à consacrer.

Il se rencontre quelques circonstances en la consecration des saintes Huiles, qui favorisent ce passage de saint Cyprien, & qui persuadent aucunement qu'elles se font, ou en la presence de l'Eucharistie, ou par sa vertu & par son influence. Car pourquoy est-ce que la police Ecclesiastique veut qu'elles se fassent à la Messe, & entre la consecration de l'Eucharistie & la Communion, & que l'Evesque intermette ce divin Office, pour consacrer la premiere Ampoule, si ce n'est que la presence du Corps de nostre Seigneur est necessaire à la consecration des saintes Huiles, & qu'elle y contribué quelque chose, qui est une police & une loy qui semble descendre de cette ancienne police ? les deux autres Ampoules se font encore en la presence de l'Eucharistie, qu'on a reservée pour la pieté des deux jours suivans. Comme aussi pourquoy est-ce que le Jeudy Saint, est le seul jour auquel elles se peuvent faire ? Il semble qu'outre les excellentes raisons que l'Auteur du traité, de *Unctione Chrismatis*, a rapportée, que ce jour a encore esté choisi pour une autre raison ; A sçavoir, par nécessité : parce qu'estant

ne-

nécessaire de les faire durant la Sacrifice, & de les renouveler vers Pâques, pour l'usage des Baptêmes & de Confirmations de Pâques & de la Pentecôte, qui se faisoient anciennement plus particulièrement en ces deux jours qu'aux autres; on n'a pu les renouveler plus près de Pâques qu'au Jeudy Saint. Car en ces premiers siècles le Sacrifice ne se faisoit jamais le Vendredy Saint, ny le Samedi.

Que pouvoient-ils faire en cette naissance de l'Eglise, & en ces temps voisins des Apôtres, de plus signalé pour témoigner la grandeur & la divinité de l'Eucharistie, que de luy attribuer la consecration des saintes Huiles? Cela revient, & est conforme à la doctrine de saint Denis, qui dit au troisième Chapitre de la Synaxe, qu'il n'y a rien en la Religion, qui ne reçoive sa perfection active ou passive de cette divine Synaxe, & que ce qu'elle ne fait point d'elle-même & en sa présence, elle le fait faire pas les autres Sacramens, & en son absence: A sçavoir, par la force & la vertu qu'elle leur a inspirée. J'ajouteray une raison pour laquelle j'estime que ces Anciens consacroient les saintes Huiles en la présence de l'Eucharistie; laquelle me semble estre conforme à la pratique & à l'usage de l'Eglise. La pratique de l'Eglise est, qu'elle met & qu'elle dit à la fin de toutes les prières qu'elle fait à Dieu, *per Jesum Christum*; & cela à cause qu'elle sçait que nous n'avons autre moyen pour estre exaucés de Dieu que par son Fils, & par son intercession. C'est luy qui prie pour nous, qui nous fait obtenir tout ce que Dieu nous accorde; sont ses merites, & sa seule considération qui sont que Dieu nous regarde. Or est-il que puis que la prière qu'on fait à Dieu tire toute la force de ces paroles, *per Jesum Christum*; celle qu'on fait & qu'on faisoit en la présence de l'Eucharistie, & en laquelle & au lieu de dire *per Jesum Christum* on montre Jesus-Christ même à Dieu son Pere, devoit avoir plus de pouvoir & plus d'énergie. Et c'est la raison pourquoy j'estime qu'ils consacroient anciennement les saintes Huiles en la présence de l'Eucharistie: car il n'y avoit rien dans l'Eglise qui fust plus puissant après le saint Sacrement, que les saintes Huiles, comme nous avons dit. Car quelle puissance pouvoit-on

imaginer plus grande, que d'avoir le pouvoir de faire descendre & d'inviter, comme dit Tertullien, le saint Esprit sur une creature; & cette puissance venoit de la consecration? Pour donc faire cette consecration des saintes Huiles, qui estoit de telle consequence & de telle considération, ils ne se contentoient pas de dire aux prières pas lesquelles ils les consacroient, *per Jesum Christum*; mais encore ils vouloient y appliquer la présence du vray Corps de Jesus-Christ; & par le pouvoir qu'il a envers son Pere, effectuer & faire la consecration des saintes Huiles.

CHAPITRE XV.

Les Energumenes estoient privez de la veüe de l'Eucharistie.

CE mot d'Energumene n'a maintenant autre usage, que de signifier ceux qui sont actuellement & véritablement possédés par les malins esprits: mais anciennement, non seulement il avoit la même signification, mais encore il s'étendoit à tous ceux qui en estoient tourmentez, & sur lesquels ils avoient quelque puissance. Les obsédez, ceux qui estoient agitez de terreurs vaines & paniques, ceux qui estoient vexez d'illusions, voire même ceux qui mollement se laissoient emporter aux tentations, & ne pouvoient résister au péché: tous ceux-là, si on y prend garde, s'appelloient Energumenes, & passaient sous ce nom d'Energumenes dans les anciens Auteurs; & peut on soutenir qu'il y avoit autant de sortes d'Energumenes, que le Diable a de sortes & de moyens pour prendre quelque puissance de durée sur les âmes. Saint Denis en servira de preuve en sa Jerarchie Ecclesiastique, au traité de la Contemplation & explication de la sainte Synaxe: *La multitude aussi des possédez & inspirites est immonde & impure.* Et expliquant pourquoy ils sont d'une autre classe que les Cathumenes, il dit: *Avec ce qui a eu autrefois participation de ces Mysteres tres-sacrez, & qui pourtant est encore occupé & detenu de quelques chatouillemens de voluptez charnelles, ou de perturbations contraires.* Il n'en droit pas si peu de ceux qui seroient demoniaques tout-à-fait. Plus bas: *Certainement celui qui est tel, n'aura garde*

LIVRE PREMIER.

de d'estre jamais vexé ny tourmenté de ces illusions & frayeurs demoniaques : ains au contraire il s'en rira, & il s'en moquera, & si il les supplantera si elles s'approchent de luy. En suite : de telles vexations & obsessions. Item : que tous ceux-là qui sont agitez & tourmentez d'une tres-impure & execrable vexation du Diable, qui s'estant départis & apostatez de la vie deiforme, sont d'accord & consentans en mœurs & façons de faire avec les malins & pernicious Demons. Item : la multitude de ceux qui sont vexez de passions & perturbations charnelles. Dans le mesme Chapitre, il dit qu'on chasse de la Messe ceux qui cedent aux tentations. Apres donc que seront chassés hors du temple & de la celebration des saints Mysteres ; premierement ceux qui ne sont instruits, ny point du tout initiés d'aucun Sacrement, & apres eux les apostats & deserteurs de la vie sainte, & puis encore ceux qui par mollesse & delicatesse, se laissent aisément aller aux vaines frayeurs, & sales illusions du Diable. Ce qui ne peut convenir à ceux qui sont tout-à-fait demoniaques, non plus que ces paroles du sixième Chapitre : Et de ceux qui à raison de leur mollesse & lascheté, sont encore épouvantez par des craintes & des frayeurs contraires.

Il n'y a rien qui apporte plus d'éclaircissement à ce que nous avons dit au commencement de ce Chapitre : A sçavoir, qu'ils estoient anciennement que les pecheurs estoient comme en la puissance du Diable ; que de montrer qu'ils estoient d'exorcismes non seulement sur ceux qui estoient veritablement demoniaques, mais encore sur ceux qui estoient tourmentez du Diable en quelque autre façon. Car il y a apparence que si ce mot d'exorcisme signifioit autre chose en ces premiers siècles, que ces conjurations qu'on applique aujourd'uy sur les vrais demoniaques, & que s'il se trouve qu'ils en ayent usé sur des personnes qui n'estoient pas veritablement & actuellement possédez du Diable, que ce mot aussi d'Energumene avoit une signification plus estendue qu'il n'a aujourd'uy. Les exorcismes donc ne signifient maintenant que les conjurations & que les commandemens qu'on fait aux malins esprits de sortir des corps de ceux qui veritablement & actuellement sont possédez. Mais anciennement les Oraisons &

les impositions de mains qu'on faisoit sur les Catechumenes & sur les Penitens du troisième degré, s'appelloient exorcismes & purgations, & se trouve qu'on les exorcisoit, encore qu'ils ne fussent aucunement demoniaques. Et de fait aujourd'uy, quoy que la signification de ce mot soit reduite aux conjurations, l'usage toutefois en est plus estendu : & tout ainsi qu'anciennement on exorcisoit beaucoup de choses inanimées, de mesme à present on exorcise non seulement les demoniaques, mais aussi l'eau, le sel, & les autres choses qui servent, ou aux Sacremens, ou aux ceremonies : car nous avons accoustumé de dire au Baptême ; Retire-toy, Diable maudit, de cette creature de sel, ou d'eau. Si les preuves que nous voyons dans la pratique de l'Eglise ne sont suffisantes, saint Cyprien en fournira d'autres. L'Evesque de Bile, au Concile de Carthage, montre que l'eau du Baptême s'exorcisoit, où le demoniaque, parlant des Heretiques, exorcise le Sacrement, c'est à dire, l'eau du Baptême. Un de ses Confreres Evesques, dit, qu'on exorcise les baptisez, s'ils ne sont exorcisez & baptisez ; & celui du champ de Galba explique cet exorcisme par ces paroles : Faut premierement les purger, & puis les baptiser. Dans saint Cyrille de Jerusalem, en la Preface & en la seconde Catechese Mystagogique, il y a plusieurs exemples des exorcismes que les Catechumenes recevoient, lesquels n'estoient nullement possédez : mais à cause qu'ils estoient constituez en peché, on les exorcisoit, & on les purgeoit : & quand saint Isidore donne la définition de l'exorcisme, il dit, que c'est une parole de menace faite contre l'esprit impur des Energumenes ou des Catechumenes : par laquelle tant la detestable vertu du Diable, que la malice inveterée, & ses violens assaults & incursions sont repoussez & chassés. De mesme façon usaient-ils envers les Penitens : car combien qu'ils ne fussent demoniaques, ils estoient toutefois exorcisez & purgez, comme estans en quelque façon en la possession du Diable, comme les Catechumenes. Les preuves s'en trouvent dans les Canons de Siricius, Coelestinus, Leon, Felix, au Concile de Vaison, d'Ilerde, & autres, qui tous usent de ce mot, de purger, ou de purgation, & ordonnent que les Penitens seront purgez

T r

par l'imposition de mains, quic'est à dire, qu'ils seront exorcisez par les Oraisons : car purger a la mesme signification dans les Autheurs Latins, que exorciser dans les Grecs : comme nous avons montré cy-dessus par le Concile de Carthage. Un passage de saint Leon suffira pour tous les autres. Il écrit à l'Evesque de Norbonne ces paroles : *Ceux qui ont usé de viandes immolées, peuvent estre purgez pas les Jeunes & par les impositions des mains.*

Cette coustume qu'ils avoient de faire des exorcismes particuliers & des exsufflations, quand ils se sentoient tentez, montre bien qu'ils tenoient les pecheurs en la puissance du Diable, puis qu'ils le tenoient actuellement presents aux tentations, & qu'ils le chassoient par ces soufflemens. Tertullien au livre, deuxieme *ad uxorem*, justifie cette coustume : *Latebisne cum aliquid immundum flatu expuis ? Te cacheras-tu de ton mary Payen, quand tu chasseras par un soufflement des pensées impures ?* Louys de Lacerda en les notes, a repris le sçavant personnage Durantus François, d'avoir mal cité ce passage, & avoir mis *exponis* pour *expuis* : mais quand il aura leu les bonnes impressions, comme celle de Rome, il avouera qu'il ne blâme que l'Imprimeur. Pour revenir à nos exorcismes particuliers, & à ces exsufflations, on en voit des preuves dans *Sulpizius Severus*, livre troisieme des vertus de saint Martin : en la vie de Pachonius, Chapitre quarante-huitieme, & en plusieurs autres Autheurs, que le Pere Heribert Roseveydus, homme de sçavoir & de merite, rapporte dans ses vies des Peres. On voit donc que ces mots d'exorcismes & d'Energumenes, avoient une signification plus ample qu'ils n'ont aujourd'huy.

Tout cela vient de ce principe de Theologie, que nous avons dit qu'ils tenoient, à sçavoir que ceux qui estoient constituez en quelque peché enorme, n'estoient pas tout-à-fait demoniaques : mais toutefois qu'ils estoient en quelque façon en la puissance du Diable. Un passage de saint Augustin verifie clairement que c'estoit une de leurs maximes : en l'Epistre cent cinquieme, *Ad Sextum presbyterum* : *Que répondront-ils aux exorcismes & aux exsufflations qu'on fait aux enfans : car elles se font en vain, si le Diable ne leur domine*

Apont : si au contraire il leur domine, & si elle ne se font point en vain, comment est-ce qu'il les domine, si ce n'est par le peché, luy qui est le Prince des pecheurs ? On voit qu'ils tenoient tellement les pecheurs en la possession du Diable, quoy qu'en apparence ils ne fussent point demoniaques, qu'ils le servoient du feu, & qu'ils l'appliquoient aux exorcismes qu'ils faisoient sur les Catechumenes ; tout ainsi qu'on uie aujourd'huy aux grandes & violentes conjurations & exorcismes. Saint Augustin, sur le Psaume soixante-cinquieme : *& pour cette consideration & aux Sacremens, & en catechisant, & en exorcisant, on applique premierement le feu. Car d'où vient que souvent les Esprits immondes crient, le brusle, si le feu ne brusle ?* Apres le feu de l'exorcisme, on vient au Baptisme : Et quand il parle des exorcismes des petits enfans, il en rend cette raison : *Asin d'en mettre dehors le Prince du monde.* Au livre sixieme contre Pelagius, aux livres des nopces & de la concupiscence, & en mille lieux, il donne la meisme raison : & il ne faut point icy distinguer entre le peché originel & l'actuel : car les Oraisons purgatives qu'ils faisoient sur les Penitens du troisieme degre, estoient en effet des exorcismes, comme nous avons dit cy-dessus. Et pour preuve, la coustume estoit anciennement de prier pour les Penitens à la Messe des Catechumenes ; & devant ces prières, que le Diacre avertissoit les fideles de ce qu'ils avoient à demander à Dieu en leur faveur. Or on trouve aux Constitutions, livre huitieme, Chapitre huitieme, que dans cet avertissement le Diacre cottoit principalement qu'il pleust à Dieu les délivrer des liens du Diable ; *Qu'il brise bien-tost Satan sous leurs pieds, qu'il les délivre des liens du Diable, & de la violente attaque de Satan.*

Il estoit à propos, avant que de venir aux preuves & aux raisons de ce que nous traitons en ce Chapitre, de faire voir que ce mot d'*Energumenes*, avoit anciennement une signification bien plus estendue qu'il n'a aujourd'huy ; & que plusieurs s'appelloient Energumenes, qui n'estoient demoniaques. Car ces Anciens rendoient bien plus de respect à l'Eucharistie, en chassant de l'Eglise un peu avant la Consecration & le Sacrifice, ceux qui en quelque façon estoient persecutez du Diable,

ou

ou par obsession , ou par illusions & tentations paniques , ou finalement par tentation , que si ils n'en eussent chassé que les vrais demoniaques , & qu'ils eussent permis à toutes ces dernières especes d'Energumenes , de voir le saint Sacrement. Or que ce fust une loy observée à la rigueur de chasser du Sacrifice toutes ces especes d'Energumenes , & leur en interdire la veüe ; la preuve en est en saint Denis , aux lieux que nous avons citez cy-dessus , desquels le plus exprés est celui-cy : *A beaucoup plus forte raison la multitude de ceux qui sont vexez de passions & perturbations charnelles , sera tenuee & reputée impure & profane ; & par ainsi forclosée & estrangée de l'inspection & Communion des choses saintes.*

Par lequel on voit qu'ils estoient exclus non seulement de la Communion de l'Eucharistie , mais aussi de la veüe. Aux constitutions de saint Clement , livre huitième , Chapitre septième , on trouve preuve de la mesme chose ; & dans saint Chrysostome , aux Homelies quatre-vingt-trois sur saint Matthieu , sixième au peuple d'Antioche , troisième & quatrième de la naissance de Dieu.

Quant à la raison de cette loy , le mesme saint Denis la donne en termes fort exprés : parce , dit-il en ce passage cy-dessus , *qu'ils sont impurs , & profanes* : plus haut il voit touché la mesme raison , *multitude immunde & impure*. Cela s'accorde fort bien à ce que nous avons dit des Catechumenes , & l'on voit par là que l'Eucharistie est telle selon l'opinion du premier siecle , qu'il y a du péché & de l'offense envers Dieu quand elle est veüe par une personne impure . Que nos Adversaires fassent convenir cela à leur Doctrine & à leur Cene.

CHAPITRE XVI.

Les Energumenes s'inclinoient devant le lieu où devoit estre l'Eucharistie.

Saint Jean Chrysostome nous a donné ce chapitre , qui véritablement est un témoignage tres-particulier , & tres-admirable de la presence réelle du Corps de nostre Seigneur au saint Sacrement. On sçait que les Energumenes assistoient au commencement de la Messe ; & qu'après

que les Catechumenes estoient sortis de l'Eglise , que le Diacre commandoit aux Energumenes de prier Dieu , & qu'il avertissoit aussi les fideles de prier pour eux ; que cela fait on leur faisoit incliner la teste , pour recevoir les impositions de mains , & les benedictions de l'Evesque : Finalement que l'Evesque partoît de la place , & alloit vers la porte de l'Eglise où ils estoient , & qu'il leur imposoit les mains , c'est à dire , qu'il faisoit quelques prières sur eux , dont on voit la formule dans les constitutions attribuées à S. Clement. Cela fait on leur faisoit derechef incliner la teste vers l'Autel , pour saluer le lieu où leur juge devoit peu après s'asseoir dans son Tribunal : après le Diacre les mettoit hors de l'Eglise . Toutes ces choses sont quasi prouvées dans les premiers Chapitres , & ce qui reste à prouver , se trouve en termes exprés en ces constitutions. S'il reste quelque chose qui merite plus grande preuve , ce peut estre le lieu de l'Eglise où ces Energumenes prioient , & où ils recevoient les impositions de mains ; comme aussi que l'Evesque se transportast en ce lieu , pour imposer les mains : mais cela ne reçoit aucune difficulté. Car on sçait que les fideles ne se mesloient jamais avec ceux qui n'estoient pas fideles : un chacun avoit la place assignée : & pourtant la place & le lieu des Energumenes estoit loin de celui des fideles , tout ainsi que celui des Catechumenes & des Penitens , dont nous avons parlé à autre part en nos observations . Comme aussi il est manifeste qu'il falloit que l'Evesque allast à eux , pour leur imposer les mains au lieu qui leur estoit assigné : car les Energumenes ne pouvoient approcher du Sanctuaire ny de l'Autel . Quant à cette coustume de leur faire baisser la teste , Saint Chrysostome y est exprés , & dit que le Diacre faisoit incliner la teste aux Energumenes vers l'Autel ; parce que Jesus-Christ qui est le juge des demons & des possédez , peu après y devoit estre , y s'asseoir comme dans son Tribunal , & y paroître sous les especes du pain & du vin . A cette cause qu'on faisoit incliner la teste aux Energumenes devant ce Trosne , non pour leur faire recevoir sentence de condamnation , ny pour les punir de leurs crimes ; mais afin que le peuple qui estoit là present , esneu de leur misere , priaist le juge pour eux .

& implorassent tous ensemble sa miséricorde. Tout ainsi que les Geoliers ont accoustumé de tirer des cachots les criminels peu avant que le juge entre en son siege, & de les conduire devant le barreau, à ce que le peuple les voyant en ce miserable estat, salles & defigurez, supplie le Juge pour eux. Il n'acheve pas la comparaison tout à fait: mais il faut supposer que la cause pourquoy on menoit ainsi les criminels devant le barreau, estoit afin que leur misere excitast le peuple à prier pour eux. Voicy ses paroles: *Je veux vous apprendre pourquoy le Diacre fait incliner la teste à ceux qui son agitez des demons peu avant les Mysteres: Tout ainsi donc, que peu avant que le juge entre dans son siege, les Geoliers tirent des cachots tous les criminels, & les rangent devant le barreau, en ce miserable estat, dans lequel ils sont salles, déchirez, couverts de lambeaux: Ainsi les Peres ont ordonné que quand Jesus-Christ seroit prest de s'asseoir sur son Tribunal, & de paroître sous les especes du Sacrement, ceux qui seroient agitez des demons, & comme detenus dans les fers du Diable, seroient amenez non pour estre examinez sur leurs crimes, ou pour en estre punis; mais afin que tout le peuple estant là present, on fist de prieres pour eux, & que tous les fideles d'un commun consentement s'employassent pour eux envers nostre Seigneur.*

Je laisse cet excellent passage à la discretion de nos Adversaires; ils y mediteront, & en tireront ce qu'il leur plaira: pour le present, il suffira de dire qu'en ces premiers siecles, on ne rendoit pas seulement du respect & de l'honneur à l'Eucharistie, mais encore au lieu où elle devoit estre, & auquel elle avoit accoustumé d'estre: tout ainsi qu'on voit honorer & respecter les sieges des Monarques, & des Empereurs, quoy qu'il soient absens. D'ailleurs que l'Autel estoit le thrône de Jesus-Christ, sur lequel il estoit quelquesfois present actuellement, & de fait, & par fois absent; tout ainsi que le Juge dans son siege: car cette consequence suit necessairement de la comparaison dont il use: autrement il n'y auroit ny grace, ny force en son discours, s'il ne vouloit conclure les memes choses de Jesus-Christ, qu'il met en avant par l'exemple d'un Juge. Ce passage aussi fait foy qu'ils adressoient

leurs prieres directement à ce qui estoit sur l'Autel, sans avoir égard ailleurs; mais de plus qu'ils ne les adressoient pas en tout temps de la Messe, mais seulement en certain temps d'icelle. Ce qui monstre qu'après la consecration, ils croyoient que le corps de nostre Seigneur estoit present sur l'Autel, mais d'une presence actuelle & réelle, autrement, ny S. Jean Chrysostome n'eust pas allegué les prieres qu'on fait au juge, lors seulement qu'il entre dans son siege, ny les Fideles n'eussent pas pu prier ce qui estoit fait present sur l'Autel. Que nos Adversaires cherchent quelque nouvelle explication de cette presence réelle de Jesus-Christ sur l'Autel, que ce passage établit: car leur réponse ordinaire, que les Fideles le prennent par la foy, & que par la foy ils le mangent, actuellement, & veritablement, ne peut servir icy: car cette presence dont parle saint Jean Chrysostome, est avant la Communion de l'Eucharistie: joint aussi, qu'ils ne pretendent pas, que par la Foy, on donne icy-bas une presence réelle, palpable & actuelle; au Corps de Jesus-Christ, tout ainsi qu'il est present au Ciel.

CHAPITRE XVII.

Des penitens, & comme ils ne voyent point l'Eucharistie.

L'Ecriture compare les Chrestiens aux plantes & aux arbrisseaux. S. Paul les appelle *Neophytes*, nouvelles plantes. Le mesme dit qu'il les a plantez, qu'Apollon les a arroisez, & que Dieu leur a baillé l'accroissement: qui sont termes & facons de parler propres des arbres & des plantes. Aux Romains il dit que nous sommes faits une mesme plante avec Jesus-Christ. Et certes qui considerera la naissance du Chrestien, la venue ou l'accroissement & la culture que l'Eglise luy donne, & luy donnoit en ces premiers siecles, jugera que cette comparaison est tres-excellente & fort convenable. Premièrement, pour faire un Chrestien, faut enter & inserer Jesus-Christ sur cette vieille souche d'Adam: ce sont des termes frequens dans les Peres & dans l'Ecriture. Apres que ce rejetton a pris, faut qu'il soit nourry & arroisé par les Sacrements, & par cette eau dont parle l'Evangile, del'eau rejal-

rejaillissante en la vie éternelle ; autrement A il secheroit commes les plantes qui ne sont pas arroisées. Finalement , tout ainsi que les Jardiniers couppent les branches inutiles , & celles qui sechent ou qui sont surabondantes , ou qu' ils redressent les arbrisseaux qui se courbent : Ainsi l' Eglise par les censures & par les penitences , soustient les Chrestiens qui se couchent en terre , & leur applique des remedes pour les relever . Tertullien explique ces trois points assez elegamment au livre de Pudicitia: *Toutes lesquelles choses le Chrestien tire du Ciel, & la nature par les eaux de la regeneration, & la discipline par les predications & la censure par les jugemens pris sur les testamens.*

Pour ce qui est du Baptisme & de la nourriture , nous en traiterons a autre part . Quant aux Penitens , on n' en peut entendre les anciennes Loix , & particulièrement celles que cette ancienne discipline avoit establies pour offrir l' Eucharistie de leur veuë & de leur attouchement , qu' on ne se souviene de ce que nous avons dit en nos Observations , que la penitence de ces premiers siecles avoit ses degrez , ses loix & ses formes , par lesquelles falloit passer avant d' estre remis en la participation de ce divin Sacrement . La premiere loy & le premier degre de la penitence , s' appelloit *les larmes des Penitens* ; parce qu' au premier & au second siecle , ceux qui estoient bannis & retranchez du corps de Jesus-Christ , imploroient la penitence , & la demandoient avec soupirs , larmes & gémissemens , jusques-là qu' il se jettoient en terre aux entrées des Eglises pour faire pitié aux passans . Le premier degre duroit jusques à ce que la penitence leur eust esté accordée ; & aux siecles subsequens , il duroit un an ou deux . Le second s' appelloit l' Escole ou l' *Auditoire* , & les Penitens , *Auditeurs* ; parce que l' Eglise les renvoyoit aux rudimens des Catechumenes , & leur faisoit reprendre les premieres leçons de la crainte de Dieu , laquelle ils croyoient qu' ils n' avoient pas bien conceuë ny retenuë durant leur Catechumenat , puis qu' ils l' avoient offensé depuis le Baptisme , ou qu' ils avoient oublié ce qu' ils avoient appris dans ce Noviciat de la Grandeur & de la Justice , puis que cela ne les avoit pas detournez du peché . Le temps de ce degre

estoit ordinairement de deux ans . Le troisieme se nommeit *Humiliation* , *Protestation* & *Purgation* ; parce que par l' espace de plusieurs années les Penitens se trouvoient à la Messe des Catechumenes , & là devant tous ils le jettoient en terre , & demeuroient en cet estat , jusques à ce que l' Evêque eust prononcé quelques Oraisons sur eux pour les vanger de la possession du Diable . & des mauvaises habitudes qu' il leur avoit imprimées : car ils ne pouvoient croire qu' apres la renaissance du Baptisme , on peust offenser Dieu , sans s' abandonner aux persuasions & à la possession du malin esprit . Le quatrième degre s' appelloit , *Subsistence* , c' est à dire , que les Penitens avoient droit de participer aux prieres de l' Eglise , & de demeurer à la Messe ; mais non pas de participer au saint Sacrement , ny aux petites Oblations .

Les Penitens donc des trois premiers degrez ne voyoient ny n' approchoient en aucune façon de l' Eucharistie : cela est assez prouvé dans le premier chapitre . Mais qu' est-ce qui les avoit portez à faire cette Loy ? Ce n' estoit pas la crainte qu' ils avoient que les Penitens l' eussent pu mépriser ; parce que toutes les miseres qu' ils souffroient dans les années de la penitence , n' estoient que pour arriver à ce bien : *Qui courans vers le saint Sacrement , cependant qu' ils s' en jugent indignes , & qu' ils se confessent coupables , & qu' ils desirent estre restituez avec plus de pureté , ils meurent sans le viatique de Sacremens* . Au moins ce Concile de Vaison le témoigne . Ce n' estoit pas aussi pour les échauffer à la desirer ; car ils la desiroient avec passion , comme le remede de tous leurs maux , & la fin de toutes leurs peines . Et moins encore en faisant cette loy , avoient-ils estimé qu' ils ne croiroient pas prendre ny voir le vray corps de nostre Seigneur ; parce que ces Penitens l' avoient receuë avant la penitence , & avant que de la recevoir , qu' ils avoient esté instruits des merveilles & des grandeurs de ce Sacrement . Et finalement ce n' estoit pas pour la raison generale qui obligeoit de cacher aux estrangers toutes les choses de la Religion , voire jusques aux plus petites ceremonies : car nous avons veu qu' ils pouvoient voir , & assister aux ceremonies des Morts . Il faut donc en chercher une autre raison , & se tenir à celle que S. Cyrille dit , sur le

le sujet de la Magdelaine, que ces yeux prophanez par le peché, ne pouvoient la voir sans offense : & confesser que ces Anciens estimoient que les Penitens estoient moins dignes de la regarder, que la Magdelaine de toucher nostre Seigneur. Et partant il faut conclure que selon l'opinion de ces premiers siècles, elle estoit telle qu'il y avoit peché d'en permettre la veüe aux Penitens, & qu'en soy elle contenoit quelque chose qui estoit si divine, qu'elle ne pouvoit souffrir la veüe des prophanes, sans offense.

CHAPITRE XVIII.

La premiere chose qu'un Chrestien perdoit anciennement, & dont il estoit puny, c'estoit de la privation de l'Eucharistie.

IL se trouve des Loix dans cette antiquité qui privent de la Communion de l'Eucharistie, & qui toutesfois ne privent pas les memes personnes qu'elles chassent, de celle de l'Eglise, ny de celle des fideles, voire mesme de celle de Jesus-Christ. C'est à dire il y avoit tel peché qui estoit puny de la privation de l'Eucharistie, qui n'estoit pas puny de la privation des autres communions. Par exemple, quelqu'un avoit manqué par trois Dimanches à communier avec les autres fideles, & à faire la Synaxe avec l'Evesque, les Canons d'Eliberin le punissoient de la privation de l'Eucharistie ; mais ils ne passoient pas outre, & ne le punissoient pas d'une excommunication generale ; si bien qu'il pouvoit ouyr la Messe avec les autres, assister au Sacrifice, aux Predications, participer aux prieres de l'Eglise, & generalement communier avec les fideles, par toutes les sortes & manieres de communion qu'ils pratiquoient en ces premiers siècles, pour nourrir la charité, & pour entretenir le lien qui serre & qui tient fermes les Chrétiens en un mesme corps, & en une mesme masse ; comme par les salutations, par les benedictions, par les baisers de paix, & par mille autres especes de Communion : mais avec tout cela, il ne pouvoit communier à l'Eucharistie. D'où on voit qu'en mesme temps on pouvoit estre uny avec l'Eglise, mesme avec le corps mystique de

Jesus-Christ, & estre separé de l'Eucharistie : & qu'on pouvoit estre dans la masse des fideles & de l'Eglise, & estre indigne de la Communion de l'Eucharistie. Qu'on juge par là ce qu'elle estoit en ces premiers temps, & quelle creance ils en avoient ; puis qu'un homme qui estoit membre de Jesus-Christ & de son Eglise, pouvoit estre rejeté de sa communion, & n'estoit pas assez saint pour la recevoir. Ces loix sont assez frequentes dans l'antiquité, comme au Concile Eliberin, Canons quatorze & vingt-un. *Un an passé les faut reconcilier sans penitence.* Item : *qu'il s'abstienne pour certain temps*, & encore que les Canons ne prononcent pas ces temps exprés. Qu'ils soyent privez de l'Eucharistie, mais qu'ils usent de ce mot *abstenir* ; toutefois & les Interpretes, & la raison veulent que cette privation, & *abstinence*, soit prise de l'Eucharistie. Car puis qu'ils ne faisoient point de penitence, & toutesfois qu'ils souffroient quelque peine, & qu'ils devoient s'abstenir de quelque chose, faut conclure que c'étoit de l'Eucharistie. Au moins on ne peut ny s'imaginer autre chose, ny donner une autre explication à ces Canons. Et sans ces preuves, & sans cette sorte de penitence que nous employons en ce Chapitre, les penitens du quatrième degré font foy de cette discipline ; car comme nous verrons plus bas, ils jouissoient de toute sorte de Communion, hormis de celle de l'Eucharistie. Et quiconque aura connoissance de cette antiquité, demeurera d'accord que toute la punition qu'on pouvoit bailler à un fidele qu'on ne vouloit pas excommunier, ny qu'on ne vouloit pas releguer entre les Penitens, estoit de le priver de l'Eucharistie. Car de le priver de la Communion des prieres ou de la société des fideles, & de luy accorder la participation de l'Eucharistie, ce n'eust pas esté un châtiment ; parce que l'Eucharistie contient toutes les autres Communions ; & estant la perfection du Chrestien & son souverain bien, il luy importe peu, & il importoit peu anciennement, qu'il fust privé des autres communions, pourveu qu'il eust celle de l'Eucharistie. Si bien qu'il faut croire que ces châtimens qui ne portoient point d'excommunication ny de penitence publique, consistoient en la privation de l'Eucharistie.

Sur ces mêmes loix on peut encore faire d'autres considérations à l'avantage de l'Eucharistie. Car il faut se représenter qu'en ces premiers siècles, il arrivoit souvent que par la Confirmation, le saint Esprit prenoit son siège dans les âmes des fideles. Et si sensiblement, que les miracles, les dons des langues, les propheties, les guerisons, & autres semblables effets en esclatoient publiquement. Or il pouvoit arriver qu'avec tous ces miracles, & toutes ces puissances, un fidele eût esté privé de l'Eucharistie: car il pouvoit tomber en des fautes qui n'estoient pas pechez mortels, & qui toutefois pour la consequence pouvoient estre chastiez de la privation de l'Eucharistie quand ce n'eût esté que d'un jour. D'où on voit la grandeur & l'estat auquel elle estoit dans l'antiquité; puis qu'un homme rempli du saint Esprit, & tout puissant dans les miracles, n'estoit pas toutefois assez saint, ny assez considerable pour y participer. Que nos adversaires alleguent apres cela, qu'il n'y a point de difference entre les Sacremens, & que le Bâptême a autant de pouvoir que l'Eucharistie. Au chapitre des Penitens du quatriemé degré, nous en parlerons plus amplement, & avec d'autres considerations.

CHAPITRE XIX.

Avec quelle consideration on accordoit l'Eucharistie aux Penitens, qui tomboient en danger de mort durant leur Penitence.

LE cours de cette ancienne Penitence publique & solennelle, estoit de plusieurs années & de plusieurs degrez, durant lesquelles, ou pour le moins avant le quatriemé, les Penitens ne recevoient jamais l'absolution. Mais si par aventure un Penitent eût esté surpris d'une maladie mortelle avant que de l'avoir achevée, & avant qu'estre arrivé à ce quatriemé degré; le Concile de Nicée ordonne bien que l'absolution luy sera donnée: mais si outre l'absolution il presse pour avoir l'Eucharistie, le même Concile y apporte cette moderation: Qu's'il a commencé sa Penitence avec ferveur & fidelité & s'il a témoigné beaucoup de regrets & de déplaisirs d'avoir offensé Dieu, que l'Evesque luy accorde cette sainte Com-

munion: Mais au contraire, si l'Evesque trouve par l'examen qu'il fera de sa vie, qu'il a entrepris la Penitence avec peu de contrition, qu'il luy refuse; quoy qu'il soit à la mort, & qu'il aye receu l'absolution. Voila une loy qui semble fort rude & fort rigoureuse, de refuser l'Eucharistie à un Chretien qui avoit ces deux conditions, à sçavoir d'estre dans les extremitez de la mort, & prest à se presenter devant Dieu; l'autre d'estre absous de ses fautes, & d'estre en un estat que rien ne pouvoit luy estre refusé au Ciel: voire même de prendre & de s'unir avec le même Corps de Jesus-Christ, qu'on luy refusoit icy bas, & de s'attacher à luy, & de jouïr des beatitudes & des felicités qui suivent cette union. La preuve de cette loy est en ces paroles du Concile de Nicée, Canon treizieme: *On observera l'ancienne & la Canonique loy envers les Penitens qui meurent avant la fin de leur Penitence. Si quelq'un donc meurt, qu'il ne soit pas privé du dernier & tres-necessaire Viatique de l'absolution. Que s'il guerit après avoir esté remis dans l'Eglise par l'absolution, qu'il soit renvoyé, entre les Penitens qui sont participans des seules Oraisons. Finalement à tous les Penitens qui mourront & qui demanderont l'Eucharistie, que l'Evesque examine leur vie: & après l'avoir examinée, qu'il leur accorde cette sainte Communion.* Le Concile de Cartage troisieme fait la même ordonnance, canon quatrieme: *Si quelq'un, (c'est à dire, des Penitens) estant au peril de mort, demande à estre reconcilié avec les divins Autels, si l'Evesque est absent, le Prestre le doit consulter, & ainsi par son ordonnance & permission le reconcilier.* Car cette reconciliation aux divins Autels, n'est autre chose que la reconciliation avec l'Eucharistie, comme il appert par mille Canons, qui usent des mêmes mots pour signifier la participation de l'Eucharistie. Toletan 1. Canon deuxieme: *Auroit esté reconcilié au divin Autel.* Tours deuxieme, canon vingt-troisieme: *Ne permettent pas qu'ils participent au Saint Autel.* Siricius, à l'Evesque de Tarracone, canon cinquieme: *Soient separez du banquet de la table du Seigneur, c'est à dire, de l'Autel.*

Pour mieux entendre les Canons de cette Police des premiers siècles, faut se souvenir qu'on avoit long-temps douté si on devoit

devoit accorder la Penitence & l'absolu-
 tion aux Lapses, & aux Idolâtres ; enfin
 que ce doute fut réglé au temps de S.Cy-
 prien , & qu'il fut ordonné , nonobstant
 les plaintes des Novatiens & leur divorce,
 que la Penitence de plusieurs années leur
 seroit accordée, & après la Penitence , l'
 absolution . Cette discipline & cette Poli-
 ce ayant esté établie en toute l'Eglise, il
 se trouva trois autres difficultez, lesquelles
 l'Eglise estant en corps , & estant assem-
 blée en un Concile General , voulut re-
 gler ; afin que la foy fust generale, & qu'
 elle s'observast par toute l'estenduë de la
 Religion . La premiere fut pour l'absolu-
 tion, & de sçavoir comme on avoit à trai-
 ter les Penitens Idolâtres , s' ils venoient
 à mourir durant leur penitence , & avant
 que de l'avoir achevée . Car tout ainsi que
 quelques-uns avoient douté , jusques à S.
 Cyprien , s' ils estoient dignes de la peni-
 tence & de l'absolution : ainsi depuis saint
 Cyprien , jusques au Concile de Nicée ,
 quelques-uns avoient fait difficulté de leur
 bailler l'absolution dans le cours de la pe-
 nitence, avant que d'en avoir achevé tous
 le degrez . Leur pretexte estoit que cette
 ancienne discipline ne permettoit pas que
 personne eust part dans le Corps de l'Egli-
 se , qui ne fût tres-sanctifié & tres-inno-
 cent . Or ces idolâtres n' ayant pas satis-
 fait ny achevé leur Penitence , & n' ayant
 pas souffert tous les exorcismes du troisi-
 ème degre , ne sembloient pas assez sancti-
 fiez . Cela se prouve par ces paroles de
 saint Cyprien en son Epistre à Antonia-
 nus : *Si quelques-uns de ces lapses devien-
 nent malades, on leur aide comme il a esté
 arrêté : mais après avoir esté secourus, &
 après que la paix leur a esté accordée, nous
 ne pouvons pas les suffoquer ou les opprimer,
 ou les tuer de nos mains ; tout ainsi qu' s'
 il estoit nécessaire qu' ils mourussent, puis qu'
 ils ont reçu la paix : Car on voit que An-
 tonianus estoit scandalisé de ce que ces Pe-
 nitens qui avoient esté absous dans le dan-
 ger de la mort, se trouvoient dans la com-
 munion de l'Eglise, sans avoir fait Peni-
 tence . Ainsi depuis saint Cyprien d' au-
 tres ne pouvoient souffrir que des Peni-
 tens qui n' avoient pas achevé de satisfaire
 à Dieu , fussent receus dans la Commu-
 nion de l'Eglise ; quoy que ce ne fust que
 la Communion des prieres . Cette premiere
 difficulté fut donc réglé par ce trei-*

zième canon de Nicée : par le quatri-
 ème , du troisieme Concile de Carthage ;
 par les soixante & seize , dix-sept & dix-
 huit , du quatrième ; par le troisième ca-
 non d'Orange, premier ; par le second du
 premier Concile de Vaison , par le dou-
 zième du second Concile d'Arles , par le
 trente-six d'Epaune , & par mille autres :
 lesquels montrent assez qu' on faisoit diffi-
 culté d'accorder l'absolution à ces Peni-
 tens surpris de mort avant leur Penitence.
 Car pourquoy tant de loix , & en tant de
 diverses provinces , si en ces temps-là ils
 eussent trouvé aussi raisonnable de recevoir
 ces Penitens à l'Eglise, que nous le trou-
 verions à present ? La seconde difficulté fut
 pour l'Eucharistie, laquelle tous les Peni-
 tens demandoient tres-ardemment comme
 leur salut , & la seule esperance , & la
 seule confiance qu' ils avoient en l'estat
 de mort auquel ils estoient . Mais l'Egli-
 se qui en a toujours usé comme du vray
 Corps de Jesus-Christ , ne la permettoit
 pas sans grande consideration , & ne souf-
 frit pas qu' elle fust receüe que par des
 Ames tres-pures & tres-innocentes . C'est
 pourquoy tout ainsi que nous avons veu
 au Traité des Catechumenes , qu' elle la
 refusoit à ceux-là mesme qui estoient bap-
 tisez dans une maladie . Ainsi elle la re-
 fusoit aux Penitens qui mouroient devant
 leur Penitence , encore bien qu' ils eus-
 sent esté absens : & les uns & les au-
 tres ne leur sembloient pas assez dignes de
 la recevoir . Cette seconde difficulté fut
 terminée par le mesme Concile de Ni-
 cée , & l'Eucharistie fut accordée aux Pe-
 nitens qui mouroient devant leur Peniten-
 ce : mais avec des conditions & modifica-
 tions, à sçavoir que l'Evesque examinerait
 leur vie & leur Penitence ; & qu'après avoir
 trouvé que les commencemens en avoient
 esté servens & pieux , que cette sainte &
 parfaite Communion leur seroit permise : au-
 contraire si leur Penitence avoit esté pares-
 seuse & languissante, qu' elle leur seroit re-
 fusée . C'est ce qui est dans ces deux canons, &
 dans plusieurs autres, comme dans les soix-
 ante & seize , & dix-huit du Concile de
 Carthage . La troisième difficulté fut de
 sçavoir, ce qu' il y avoit à faire envers ces
 Penitens , si après avoir esté absous , &
 après avoir reçu l'Eucharistie dans l'extre-
 mité de la maladie, ils revenoient en con-
 valescence . Mais de celle-cy nous en trai-
 terons cy-après .

Que

Que nos Adversaires meditent souvent ces loix, & qu'ils en tirent les avantages & les consequences qu'on peut tirer pour l'Eucharistie. Elle sont si claires & si sensibles, qu'il n'est point necessaire de les estaller. Au moins l'Eucharistie n'estoit pas en ces premiers temps ny mise à l'egal du Baptême, ny de la Confirmation, ny de l'absolution; puis qu'elle estoit déniée à ceux qui avoient tous ces trois Sacremens. En second lieu, ils craignoient quelque chose, puis qu'ils la refusoient: & quoy qu'on en puisse penser, falloit que ce fust ou que ces Penitens n'estoient pas assez justifiés; ou que l'Eucharistie eust esté offensée: ou finalement qu'elle estoit en soy telle qu'ils n'osoient en disposer, Quoy que ce fust, on ne peut rien dire qu'on n'avoué qu'ils la croyoient pour le vray Corps de Jesus-Christ: car la constance de la mort & de l'absolution sont si favorables, qu'on ne scauroit excuser cette antiquité, qu'en condamnant cette nouvelle Secte de nos Adversaires.

En troisieme lieu, je les prie de considerer ces façons de parler des Anciens Conciles: *Reconciliari Altario, reconciliari divinis Altaribus, reconciliari Eucharistia: reconcilier un Penitent avec les Saints Autels: les reconcilier avec l'Eucharistie.* Tout ainsi qu'on use de cette façon de parler à l'égard de Dieu, & qu'on dit: Je me suis reconcilié avec Dieu, ou l'Eglise l'a reconcilié avec Jesus-Christ: En mesmes termes nos Peres parlant de l'Eucharistie, disoient qu'on avoit reconcilié les Penitens avec les Autels: & qu'on les avoit reconciliés avec l'Eucharistie. Si elle n'eust esté que le Sceau, le signe ou le moyen par lequel nous prenons le corps de Jesus-Christ, ils n'eussent osé parler de cette maniere: & on ne dit pas que quelqu'un s'est reconcilié avec la lettre de grace du Roy, mais qu'il s'est reconcilié, & qu'il a fait sa paix avec la Justice. Ainsi eust esté mal parler de dire que ces Penitens avoient esté reconciliés avec l'Eucharistie, si elle n'eust esté que le signe de cette reconciliation. Mais parce qu'elle est, & qu'ils tenoient qu'elle estoit le vray Corps de Jesus-Christ: c'est pourquoy ils en parlent, non comme du Sceau, ou de lettres de grace: mais comme de la chose mesme, à laquelle il falloit que les Chrestiens fissent leur paix avant que de

l'avoir de Dieu. Car il n'y a point de chemin pour se faire entendre de luy, ny pour obtenir quelque chose de luy, que par Jesus-Christ, *Ego sum via*. C'est la voye, la porte, l'entrée d'en haut & la descente d'en haut icy bas: car rien ne vient à nous des biens de Dieu, que par luy. Voila pourquoy les Anciens parloient de reconcilier les Penitens avec l'Eucharistie, avant que de les reconcilier avec Dieu: car Jesus-Christ est le moyen qu'il faut tenir pour avoir la remission du Pere.

CHAPITRE XX:

De la pretention des Penitens qui avoient receu l'Eucharistie estant à l'article de la mort.

Es Penitens qui avoient receu l'Eucharistie estant en danger de mort, & qui depuis estoient revenus en convalescence, ne vouloient en aucune façon achever leur pénitence. Par exemple, il y avoit quatre degrez de Penitence. Or si un Penitent estoit tombé malade dans le premier, & qu'il eust receu l'Eucharistie; s'il venoit à guerir il ne vouloit plus parler de Penitence, ny passer par le second, ny par le troisieme degré, qui estoit le degré le plus penible & auquel on exerçoit veritablement & effectivement les moyens de satisfaire à Dieu. Cela se prouve par le troisieme Canon de Nicée, & par les autres que nous avons cottez aux Chapitres precedens. Car pourquoy est-ce que l'Eglise en fait une loy, si la chose n'eust point esté contestée, & si ces Penitens n'eussent point fait de difficulté de retourner à la Penitence? L'Eglise donc fit deux loix sur ce sujet. La premiere fut favorable pour les Penitens, qui fut celle de ce troisieme Canon de Nicée. Car elle ordonna que si ces Penitens qui avoient receu l'Eucharistie, revenoient en convalescence, qu'ils demeuroient parmy les Penitens du quatrieme degré. Voicy les paroles: *Mais si par aventure ils ne meurent pas, & qu'ils aient participé à l'Eucharistie, qu'ils soient mis entre ceux qui sont participans des seules Oraisons: c'est à dire qu'ils seroient renvoyez entre les Penitens du quatrieme degré, lesquels estoient participans des prieres de l'Eglise; mais ils ne pouvoient jouir de la Communion de*

V u

de l'Eucharistie : si bien que ce CanonA
de Nicée remettoit à ces Penitens le pre-
mier degré, qui consistoit à témoigner par
regrets & par larmes, le déplaisir du pe-
ché : remettoit l'école du second : & fi-
nalement remettoit les miseres du troisié-
me, le sac, la cendre, les jeûnes, les veil-
les, l'habit hideux, le cilice, la honte de
la separation des exorcismes ; d'enterrer
les mort, à quoy les penitens estoient te-
nus ; & mille autres peines que je ne puis
coter. En quoy cette ordonnance fut tres-
avantageuse pour les penitens ; car autre-
ment ils devoient passer par toutes ces in-
commodez. Mais depuis, ou soit que
ces Penitens se fissent malades, pour estre
dechargés de leur penitence, ou que l'E-
glise y reconnust quelque autre abus ; elle
ordonna, que s'ils revenoient en santé,
qu'ils retourneroient au degré auquel ils
estoiént tombez malades, & qu'ils ache-
veroient leur penitence. Par exemple, s'ils
estoiént devenus malades au second, elle
ordonna qu'ils reprendroient les leçons de
ce Noviciat, & qu'ils passeroient par le
troisiéme, & quatriéme degré. En voicy
la Loy, du quatriéme Concile de Cartha-
ge : *Les Penitens qui auront receu le via-
tique de l'Eucharistie, en infirmité, qu'ils
ne s'estiment pas estre absous sans l'impo-
sition de mains.* Là l'imposition des mains
se prend pour ces exorcismes & pour ces
prieres que les penitens du troisiéme de-
gré recevoient des Evêques, comme nous
avons justifié aux Notes que nous avons
données sur ces Canons, au même Con-
cile, Canon soixante & seize : *S'il guerit,
qu'il soit averty par les témoins qu'on luy
a accordé sa demande, qu'il soit soumis
aux loix de la penitence.* Je sçay bien que
dans saint Cyprien on voit qu'ils bailloient
l'absolution aux Lapsés qui se trouvoient
en danger de mort avant que d'avoir re-
ceû la Penitence, & qu'ils ne les rece-
voient pas entre les penitens, quand ils ne
mourroient pas : Et que de là on pouvoit
dire, que si du temps de S. Cyprien, qui
estoit un siècle de rigueur, les Anciens ac-
cordoient l'absolution à ceux même qui
n'avoient pas receu la penitence ; que du
temps du Concile de Nicée & aux siècles
suivans, qui estoient plus doux & plus mi-
sericordieux, on a dû accorder quelque
chose plus que l'absolution : au moins on
a dû ne les recevoir pas entre les Peni-
tens, s'ils revenoient en convalescence,
Mais ce qui en fut ordonné du temps de
saint Cyprien, ne fut que par provision,
& en attendant qu'on peult assembler l'E-
glise.

Restent deux choses. La première, d'
examiner les pretentions & les raisons de
ces Penitens, qui ne vouloient pas ache-
ver leur penitence. La seconde, de faire
voir que ces loix tournent à la grandeur
de l'Eucharistie. La principale raison qui
faisoit faire ce refus aux Penitens, estoit
que l'Eucharistie les avoit réunis avec no-
stre Seigneur, & qu'elle les avoit remis
dans l'Eglise, & partant qu'il n'estoit
plus de besoin de continuer la penitence,
puis qu'elle ne se faisoit que pour arriver
à cette félicité. Cette raison se connoist
par ces paroles de S. Denis, au dernier
chapitre de sa Jerarchie Ecclesiastique :
*Incommoda enim acciperent, quod eorum in-
digne participes fierent, & ad majorem di-
vinarum rerum suique contemptum perveni-
rent.* La version Françoisse met : *N'au-
roient pas soin d'eux.* Mais saint Denis ne
veut pas dire, que si les Penitens eussent
esté admis au saint Sacrifice, qu'ils n'eus-
sent pas eu soin d'eux, ou qu'ils fussent
tombez en un mépris d'eux-mêmes, &
des choses divines ; car cela ne peut avoir
aucun sens. Mais il a voulu dire que si
on eust donné communication ou partici-
pation des Mysteres du sacrifice aux Peni-
tens, ou que si on leur eust permis de re-
cevoir l'Eucharistie, qu'ils eussent fait
difficulté de continuer leur penitence, &
qu'ils eussent méprisé les moyens de leur
salut, & le moyen de satisfaire pour leurs
pechez : parce qu'ayant atteint par la par-
ticipation des Mysteres, le but de la Pe-
nitence ; c'est à dire l'union avec Jesus-
Christ, & avec son Eglise ; ils ne pen-
sient pas nécessaire de continuer leur peni-
tence, & ne l'eussent pas faite avec la
ferveur qu'ils la devoient faire. Voilà
comme il faut prendre ce mépris dont par-
le saint Denis. En second lieu, les peni-
tens pretendoient qu'il n'y avoit aucune
apparence de les remettre dans les affli-
ctions & dans les miseres de la penitence,
veu qu'ils avoient receu l'Eucharistie, la-
quelle empêchoit les fideles mêmes de jeû-
ner, & de s'affliger aux jours auxquels ils
l'avoient receû ; à plus forte raison la
participation devoit empêcher les Penitens
de

de continuer les miseres de la penitence. En troisieme lieu l'Eucharistie estoit le souverain bien des Chrestiens, le but, & la seule penitence des Catechumenes, des Energumenes, des Penitens, & mesme des fideles; & partant, il n'estoit ny juste, ny raisonnable d'envoyer les Penitens qui l'avoient receu, d'une extremité à une autre, & de les faire descendre du comble de la beatitude dans la misere de la penitence. Et de fait ces raisons furent si considerables, qu'au Concile de Nicée, les Peres ne voulurent pas les renvoyer d'une extremité à l'autre, ny les faire passer par le troisieme degre, c'est à dire par toutes les afflictions de la penitence: l'Eucharistie les retint, & la Communion les fit descharger des degrez qu'ils n'avoient pas faits. Or de ces loix & de ces pretentions, l'Eucharistie recevoit cet avantage, que dans ces premiers siecles elle faisoit grace aux Penitens, & leur remettoit les peines auxquelles ils avoient esté condamnez: & que tout ainsi que nous avons veu qu'elle remettoit celles des Catechumenes; ainsi nous voyons icy qu'elle relaschoit celles des Penitens. Mais sa puissance & sa force paroist bien davantage en ce chapitre qu'en celui des Catechumenes. Car les peines des Catechumenes estoient legeres & presque volontaires; mais celles des penitens estoient grandes & necessaires, & sans lesquelles ils ne pouvoient estre absous; voire mesme elles estoient comme le prix du peché, & par lesquelles l'Eglise l'avoit comme arbitré, & comme estimé. Mais parce qu'ils avoient receu l'Eucharistie, qui est & qui estoit le corps de Jesus-Christ, qui est le vrai prix de nos pechez, & celui qui a payé pour nous; c'est pourquoy on tenoit ces Penitens pour quittez, & pour avoir bien payé ce qu'ils devoient.

CHAPITRE XXI.

Les Penitens du quatrième degre estoient privez de l'Eucharistie, & toutefois ils avoient receu l'absolution.

IL appert par plusieurs passages de l'antiquité, que les Penitens du quatrième degre ne recevoient point l'Eucharistie, & toutefois ils avoient receu l'absolution, leurs pechez leur estoient remis, & ils par-

ticipoient à toutes les prieres de l'Eglise. Mais avant que d'en venir aux preuves & aux raisons de cette police, qui doit estre grandement avantageuse pour l'Eucharistie, puis qu'on n'osoit la donner à ceux mesme qui estoient sans peché; faut prouver & verifier que les Penitens du quatrième degre, avoient receu l'absolution en passant du troisieme degre au quatrième: car la chose n'est pas sans difficulté, & plusieurs personnages doctes en doutent encore: Mais pour moi j'estime que l'absolution se donnoit au passage du troisieme au quatrième. Mes raisons sont, que les Penitens du quatrième degre estoient dans la société des fideles remis avec l'Eglise, & participans aux prieres, & generalement de tout horsmis à l'Eucharistie. Cela est notoire, & est prouvé par les Canons d'Ancyran, Nicée, saint Gregoire, S. Basile; & par consequent il suit qu'ils avoient receu l'absolution. Car ces anciens n'eussent pas fait comme Mesentius, ils n'eussent pas joints & mis ensemble des corps morts & pourris avec des vivans, & n'eussent pas souffert qu'une persone qui eust esté encore en peché, & par consequent infectée & malade, eust eu part au corps de l'Eglise, & eust esté membre de l'Espouse de Jesus-Christ. Il n'y a pas de la peine à persuader cela à ceux qui lisent les Anciens.

En second lieu cette Communion de prieres dont jouissoient ceux du quatrième degre, ne consistoit pas seulement à avoir droit d'ouïr la Messe, & de ne sortir point de l'Eglise avec les Penitens du troisieme degre. Car un Payen qui eust ouï la Messe par surprise, n'eust pas jouï de cette Communion de prieres, quoy qu'il les eust ouïes, & qu'en sa presence on eust fait celles du Sacrifice. Cela se prouve par le trente-quatrième Canon de la seconde de saint Basile, par lequel on voit que pour couvrir le peché des femmes adulteres, ils les dispensoient des rigueurs exterieures de la penitence, & leur permettoient de demeurer dans l'Eglise durant le Sacrifice, & assister aux prieres des fideles, auxquelles toutefois elles ne pouvoient participer; parce qu'elles n'avoient pas receu l'absolution, & qu'elles estoient en penitence & dans la satisfaction de leurs fautes, durant lequel temps on ne pouvoit avoir aucune Communion

V v 2

avec

avec le Corps Mystique de Jesus-Christ, A comme nous avons verifié en mille lieux.

Mais la communion des prieres dont les Anciens parlent, consistoit à jouir de l'effet & des graces que les prieres de l'Eglise procurent à ceux qui ont droit d'y participer. Les graces qu'elles procurent, sont l'entretien de l'union avec Jesus-Christ, & avec les autres membres de son Epouse. Car tout ainsi que le principal effet de la Communion de l'Eucharistie, estoit cette ineffable union, mariage, incorporation, Synaxe, possession qui se fait entre le chef & les membres, & entre Jesus-Christ & les fideles, & que le but de toutes les choses de la Religion estoit & est d'entretenir cette alliance : ainsi le but des prieres de l'Eglise, estoit de procurer & d'entretenir cette mesme union. La salut de l'homme, dit S. Denis, est d'estre deifié, & la deification des hommes dépend de l'union de Jesus-Christ, & l'Eucharistie, & apres l'Eucharistie des autres Sacrements, & des prieres solennelles des Eveques & des Prestres. Si donc cette Communion de prieres avoit un effet si admirable & si divin, comment est-ce qu'ils eussent fait part à des personnes non purgez, sales & infectées de leur peché ? Comment est-ce qu'ils eussent obervé ce precepte de Saint Paul, *ne modicum fermentum totam massam corrumpat*, dont ils estoient si jaloux & si grands observateurs.

En troisieme lieu, la blancheur du Baptême est plus grande & plus éclatante que celle de l'absolution : Car les Peres comparent l'effet du Baptême à la virginité, & celuy de la penitence à la chasteté. Et toutefois nous avons veu que cette ancienne police ne permettoit pas l'Eucharistie à ceux qui venoient d'estre baptisez ; falloit qu'outre cela ils eussent esté confirmez & sanctifiez par le saint Esprit. A plus forte raison il est vray-semblable qu'ils ne bailloient pas cette sainte & sacrée Communion aux Penitens, à l'instant qu'ils avoient receu l'absolution ; mais qu'ils les tenoient quelque temps dans la Communion des prieres pour les préparer à l'Eucharistie : & par consequent l'absolution se donnoit à la fin du troisieme. Car si elle se fust donnée à la fin du quatrieme, les Penitens eussent passé de l'absolution à l'Eucharistie sans autre sanctification : ce qu'ils ne permettoient

pas aux baptisez, qui estoient plus considerables.

Contre cette doctrine on objecte plusieurs argumens : mais celuy qui a le plus d'apparence, & qui semble le plus vray-semblable, est ce cinquieme Chapitre de la premiere Epistre de Siricius : *Tres-à propos vous avez consulté le saint Siege Apostolique sur ceux qui faisant Penitence comme chiens, & comme porceux, sont retournés à leur vomissement, se sont remis dans le commerce du monde, ont fréquenté les theatres, & les jeux publics, & se sont remis avec leurs femmes ; & la continence qu'ils avoient vouée, ou plutôt l'incontinence a esté reconnue par les enfans qui en sont descendus depuis l'absolution, (il faut lire conversion, comme j'estime) contre lesquels nous avons jugé & decerné puis qu'ils n'ont plus le remede de la penitence, qu'ils pourront estre dans l'Eglise ; mais qu'ils n'aient autre union avec les fideles que celle des oraisons, qu'ils assisteront aux divins Mysteres, quoy qu'ils en soient indignes : & quant à la sainte table qu'ils en soient separez, afin pour le moins que par ce chastiment ils corrigent leur faute, & qu'ils servent d'exemple aux autres pour les retenir, & les retirer de ces sales desirs : mais à cause qu'ils sont tombez en cet inconvenient par la fragilité de la chair, nous voulons qu'à la mort il soient secourus du present Viatique, par la grace de la Communion.* Par lequel on pretend que Siricius a condamné pour jamais ceux dont il estoit consulté au quatrieme degre de Penitence, & qu'il a ordonné qu'ils n'en recevoient point l'absolution qu'à la mort ; & partant que ceux qui estoient au quatrieme degre de Penitence, ne recevoient point l'absolution en passant du troisieme au quatrieme, mais qu'ils la recevoient à la fin du quatrieme. A cette objection, je réponds que cette Penitence publique & solennelle se faisoit en deux façons, & qu'il y avoit deux Penitences solennelles. La premiere quand l'Eglise l'imposoit pour peine & pour satisfaction à ceux qui avoient commis quelque grand crime. La seconde estoit la Penitence votive : c'est à dire, il se trouvoit en ces premiers siècles, des personnes qui par devotion & pas pieté, sans avoir commis aucun crime de ceux pour lesquels on imposoit cette grande Penitence,

ce, voïoient & faisoient vœu de la faire & le reste de leurs jours. Cela se prouve par ce canon neuvième du Concile de Gerunde : *Celuy qui estant malade a receu la benediction de la Penitence (qui sert de Viatique,) par la Communion, s'il guerit & qu'il n'aye point courbé la teste dans l'Eglise sous les oraisons, & s'il n'est point coupable des crimes défendus, qu'il soit admis au Clergé* : Par lequel il appert qu'on pouvoit faire cette Penitence publique, encore qu'on n'eust commis aucun péché. Ce canon donc de Siricius parle de la Penitence Votive, & non de la nécessaire ; & la consultation estoit ce qu'il falloit faire de ceux qui ayant voué cette Penitence publique, rompoient leur vœu quittaient l'habit de penitent, retournoient à leurs femmes, & se remettoient dans le monde. Voila le cas de ce canon, & le sujet de la consultation ; & ceux qui estiment qu'elle estoit sur les Penitens, qui après avoir reçu la penitence pour satisfaction & pour expiation de leurs crimes, retomboient aux mêmes pechez, se trompent grandement pour plusieurs raisons. Premièrement ce canon renvoie ces Penitens au quatrième degré, auquel les Penitens jouissoient de la communion des Prieres. Or est il qu'ils n'eussent pas admis à la communion des Prieres des personnes endurcies dans leurs pechez, & sujettes à y retourner, comme nous avons dit. Car si pour les avoir commis la première fois, ils avoient esté excommuniés : à plus forte raison, pour y estre retombez, ils devoient estre privez de toute sorte de Communion. En second lieu ils eussent esté de meilleure condition, & moins châtiez pour cette seconde faute que pour la première, comme ceux qui alleguent le Canon, confessoient eux-mêmes ; puis que pour satisfaire pour la première ils avoient esté condamnés aux quatre degrez de Penitence, dont le troisième estoit tres-pénible & tres-honteux, & que pour ce second crime ils n'eussent esté renvoyés qu'au quatrième, dans lequel on ne souffroit aucune peine ; au contraire dans lequel on communioit avec les fideles. En troisième lieu, si la consultation eust esté sur les Penitens, qui après avoir reçu la Penitence se trouvoient coupables des mêmes pechez, & que la discipline eust esté de les renvoyer au quatrième degré ; cette Police eust incité & eust convié tous les Penitens à faire & à recommettre durant la Penitence même, les mêmes fautes qu'ils avoient commises ; parce que par cette recheute, ils eussent sauvé toutes les peines de la Penitence solennelle. Par exemple si pour un homicide quelqu'un eust esté condamné à vingt ans de Penitence ; s'il eust commis un autre homicide, étant encore au premier degré, il eust esparné les deux autres degrez, si par l'ordonnance de Siricius il faut les renvoyer au quatrième. D'où il appert que le cas de ce Canon se doit entendre des Penitens qui avoient voué la Penitence, & que le cas est de la Penitence Votive & non de la nécessaire : & par consequent on ne peut se servir de ce Canon pour preuve que l'absolution ne se donnoit qu'après le quatrième degré. Et finalement ces mots, *generari post absolutionem, ou plustost conversionem*, enseignent que le Canon parle de la penitence solennelle votive, & non de l'autre. Car encore bien que les Penitens qui faisoient la penitence nécessaire & purgative & satisfactoire de leurs pechez, fussent separez de leurs femmes, comme on voit dans Tertullien au livre de *Patientia*, & qu'ils gardassent la continence, tout ainsi que ceux qui faisoient la penitence votive ; toutefois ils pouvoient retourner avec leurs femmes après l'absolution. Car les peines & les austeritez de la penitence finissoient à l'absolution, puis que les penitens estoient remis en grace : mais les penitens qui avoient voué la penitence, ne pouvoient jamais retourner avec leurs femmes. La continence estoit un des points qu'ils professoient & qu'ils voïoient. Et voila pourquoy les Canons defendent d'accorder cette penitence votive sans le consentement du mary & de la femme ; & pour quoy aussi ils defendent de l'accorder aux jeunes gens, qui sont plus sujets à rompre les vœux de chasteté.

Il est donc constant que l'absolution se donnoit au passage du troisième degré au quatrième ; & partant que les Penitens du quatrième degré estoient absous. D'ailleurs il est aussi constant que ces Penitens ne recevoient point l'Eucharistie, comme ces passages le verifient. Siricius au Canon cy dessus, parlant d'eux : *Et quant au banquet de la Table du Seigneur, qu'ils en foyent privez*. Ancyras Canon 4. 5. 6. 7. & 8.

& 8. *Communieront sans oblations & aux seules Prières, & apres viendront à la perfection*, Nicée Canon unzieme. Et par consequent il est veritable de dire qu'en ces premiers siecles on refusoit l'Eucharistie par autorité de l'Eglise, par Theologie & par discipline, à des personnes qui estoient hors de tout peché, & qui estoient membres de Jesus-Christ.

De raison de certe ancienne discipline, on n'en peut alleguer d'autres, sinon qu'il ne suffisoit pas pour estre digne de recevoir l'Eucharistie, de n'avoir aucun peché, & d'en estre absous; mais qu'il falloit encore quelque autre sanctification & quelque autre preparation: Tout ainsi que nous avons montré en plusieurs lieux, qu'ils pratiquoient envers les Neophytes: ils trouvoient qu'il y alloit du mépris de l'Eucharistie; & que le respect qu'on devoit, eust esté violé, si une personne sortant du crime, se fust approché si tost, & eust joüy de celuy qu'elle avoit offensé. Comme on voit que les Rois encore qu'ils pardonnent le crime, ils ne laissent pas d'éloigner les personnes de leur presence. Voila pourquoy l'Eglise apres avoir accordé l'absolution aux penitens, elle les tenoit dans le quatrieme degré, & les y faisoit jouir de la veüe de l'Eucharistie & de la Communion des prieres pour les sanctifier davantage, & pour les rendre dignes de celle de l'Eucharistie.

CHAPITRE XXII.

De la dernière reconciliation qui donnoit droit de participer à l'Eucharistie.

Nous avons esté contraints d'emprunter deux ou trois chapitres de nos Observations pour mettre en ce Traité: je dis, contraints, parce que la necessité du sujet nous y a obligés. Car ayant promis de rapporter toutes les Loix que l'Eglise a fait observer en ces premiers siecles, en l'usage & en l'administration du saint Sacrement, nous avons esté contraints de mettre celle du pain beny, des oblations, & quelqu'autre encore dont nous avons traité autre part; afin qu'estant tous ensemble, on reconnoist plus aisément avec quel respect les Anciens usoient de l'Eucharistie, & avec quelle Religion il en bailloient la communication aux fideles.

Cette mesme consideration nous obligeoit encore de parler amplement de la dernière reconciliation, c'est à dire, de la reconciliation qu'ils appelloient la Majeure, & de celle qui bailloit droit à l'Eucharistie. Mais il suffira d'avertir que nous en avons traité au second livre de nos Observations, & que nous y avons fait voir qu'outre l'absolution qui servoit pour effacer les pechez, que l'Evesque imposoit d'abondant le mains sur les Penitens qui estoient au quatrieme degré, pour leur bailler pouvoir de recevoir l'Eucharistie. Et pour faire mieux entendre cette discipline, on se souviendra que nous avons dit que l'absolution sacramentale se bailloit au passage du troisieme au quatrieme degré de la Penitence, & que les Penitens demeuroient un an ou deux en ce quatrieme degré. Et tout ainsi que l'absolution se bailloit à la fin du troisieme degré, ainsi on donnoit cette reconciliation majeure, dernière & absolue, à la fin du quatrieme: par laquelle les Penitens estoient admis à la participation de l'Eucharistie. Elle se donnoit par l'Evesque qui imposoit les mains sur les Penitens, par lesquelles il prioit Dieu qu'il pleust les rendre dignes du Corps de son Fils. Les preuves en sont en nos Observations.

On peut donc conclure par cette discipline, que les Anciens faisoient bien plus de difficulté de communiquer l'Eucharistie, que nous ne faisons à present; & non seulement plus de difficulté, mais qu'il falloit bien plus de preparation de sainteté, de sanctification pour en estre digne, qu'il ne faut maintenant. En quoy nos Adversaires auroient bien meilleure cause, s'ils nous blasmoient plustost de cette facilité, que de nous accuser de l'honorer & de la respecter avec plus de religion, & avec plus de veneration que les Anciens. Car je trouve par leur discipline, que le respect avec lequel ils l'administroient, estoit plus grand & plus religieux que celuy que nous luy rendons.

CHAPITRE XXIII.

Objection & solution.

Tout ce qu'on peut objecter contre les derniers Chapitres, est qu'en ces premiers siecles, les femmes ne faisoient point

point cette Penitence publique & solennelle : & quelque peché qu'elles eussent commis, que jamais on ne les mettoit au rang des Penitens ; & jamais on ne les obligeoit à faire & à passer par les quatre degrez de la Penitence, comme il se verray-après. Et partant les personnes constituées en peché pouvoient voir l'Eucharistie, assister au Sacrifice, participer aux Prières de l'Eglise, & ce par son ordre & par sa Police : si bien qu'il n'y avoit point de scrupule à laisser voir l'Eucharistie à des personnes impures, puis que les femmes adulteres la voyoient, & non seulement la voyoient, mais encore participoient au sacrifice & aux effets & aux graces de l'Eucharistie. Que les femmes fussent exemptes de la Penitence, ces paroles de Saint Basile à Amphiloque, le témoignent : *Les femmes adulteres qui confessent leur peché, ou qui en quelque autre façon en sont convaincues, nos Peres ont défendu de les publier, & de les faire connoître pour adulteres, de crainte de leur causer la mort : mais ils ont ordonné qu'elles demeureront dans l'Eglise sans communier, jusques à ce que le temps de leur Penitence fust accompli.* La raison de cette ordonnance estoit, que par la Penitence publique, par le lieu où les Penitens se mettoient, & par les degrez & les exercices auxquels il estoient obligez, toute l'Eglise reconnoissoit facilement les Penitens ; & non seulement reconnoissoit ceux qui avoient commis quelque peché, mais encore elle reconnoissoit quasi la qualité des pechez. Car on ne faisoit gueres la Penitence publique, que pour de grands pechez énormes, & capitaux ; comme pour l'adultere, l'homicide, l'idolatrie. Or si on eust veu une femme dans la Penitence publique & solennelle, & entre les penitens, on eust incontinent soupçonné & creu que c'eust esté pour adultere : car d'homicide & d'idolatrie, les femmes n'y pouvoient tomber que rarement, au moins pour l'homicide. Si bien que pour ne causer point de scandale, ny pour ne diffamer point ces femmes l'Eglise les exemptoit de la penitence publique, qui estoit en effet comme diffamation des penitens, & une publication de leur peché, comme dit Tertullien au livre de la Penitence. *Plusieurs toutefois ont fuy cet œuvre, parlant de la Penitence, ou l'ont différé de jour en jour,*

comme une publication de leur faute, & une diffamation : Je presume qu'ils sont plus soigneux & memoratifs de leur honte que de leur salut.

A cette objection, je réponds premierement qu'on imposoit la penitence à ces femmes adulteres, & que l'Eglise leur faisoit souffrir toutes les peines de la penitence publique. Car encore qu'elles fussent exemptes de l'Exomologese publique, c'est à dire, de faire les trois premiers degrez de la penitence publique, & de souffrir devant tout le peuple les impositions de mains publiques que souffroient les penitens du troisième degré ; elles ne laissoient pas toutefois de satisfaire en particulier, de jeusner, de pleurer, de s'affliger, de porter le sac & la cendre, & de recevoir les Oraisons des Eveques, telles que recevoient ceux du troisième degre. Toute la difference qu'il y avoit entre la penitence des femmes, & celle des hommes, estoit que les hommes la faisoient en public, & les femmes en particulier ; en quoy elles estoient plus favorablement traitées que les hommes. Car ces Exomologeses publiques, ces Oraisons publiques, ces humiliations, ce sac, cette cendre qu'ils portoient en public, estoient choses honteuses, & qui faisoient grande partie de la satisfaction. Mais l'Eglise qui est Mere, c'est à dire, qui est indulgente, qui pour l'amour qu'elle porte à ses enfans, s'accommode non seulement à leur infirmité ; mais encore avec prudence & sagesse applique les remedes aux malades selon leur capacité, & le plus sagement & le plus utilement qu'elle peut ; dispensoit les femmes de ces austeritez publiques, pour ne les point scandaliser, & pour ne les point diffamer, & les mettre en mauvaise estime de leurs maris.

Mais encore qu'elles fussent dispensées de ces degrez & de ces austeritez publiques, il faut croire toutefois qu'elles faisoient la penitence ; comme ces paroles du mesme Canon de saint Basile le témoignent : *Donec tempus impleatur penitentia ; jusques à ce que le temps de leur penitence fust accompli.* Et comme il appert par les Conciles & par le 5. 8. 9. 10. 11. 12. 14. 15. 57. 63. 64. 67. 68. 69. 72. Canons d'Elberin. Et il faut croire d'abondant que cette penitence qu'on leur imposoit, & qu'elles faisoient en particulier & hors de la

con-

connoissance du public, avoit ses formes, A les degrez, & les peines, tout ainsi que la penitence publique. Car puis qu'on leur imposoit la penitence pour satisfaction de leurs pechez, il faut alleurement croire qu'elle estoit pleine de peines & d'austeritez, & qu'elle ne differoit rien en celle des hommes, sinon que l'une se faisoit en particulier & dans les maisons, & l'autre dans l'Eglise & en public. Si bien que j'estime qu'une femme mariée qui estoit convaincue d'adultere, que l'Evesque luy imposoit la penitence, qui consistoit à faire premierement paroître par sa conversion particuliere, le déplaisir & le regret qu'elle avoit d'avoir offensé Dieu. Apres avoir témoigné quelque temps ce déplaisir, qu'on l'instruisoit tout nouveau en la crainte de Dieu, & que le maître des femmes Catechumenes luy faisoit des leçons en particulier; comme on dit qu'Origene avoit cette charge, & qu'il estoit maître des femmes & des filles Catechumenes. C. Apres avoir passé par cette seconde école, qu'elles faisoient les austeritez du troisième degré, & que les Prestres leur imposoient les mains dans les logis des Diacouffes, dont le devoir & l'office estoit d'avoir soin, & de gouverner & de prendre garde aux Catechumenes & aux penitentes des femmes, comme nous avons dit à autre-part. Cela se prouve par les raisons que nous avons tirées des paroles de saint Basile, & se prouvera encore plus clairement par la suite de ce Chapitre. Si bien que les femmes faisoient les mesmes satisfactions que les hommes, & souffroient toutes les peines de la penitence publique, hormis qu'elles ne les souffroient pas en public.

Pour donc couvrir leur peché & les exempter de soupçon, l'Eglise leur permettoit de faire la penitence en particulier, d'entrer dans l'Eglise, d'assister aux Sacrifices, de prendre leur place & leur rang accoustumé parmi les femmes, & faire tout ainsi qu'elles avoient coustume de faire avant leur peché & leur penitence. Mais encore qu'elles assistassent au sacrifice de la Messe, elles n'avoient toutefois aucune participation, ny du Sacrifice, ny de l'Eucharistie, ny mesme des prieres de l'Eglise, qui ne se vist jamais en ces premiers siècles des pecheurs en sa communauté, qu'apres une longue & une dure satisfac-

tion. Il est bien vray que ces femmes adulteres voyoient l'Eucharistie, & la voyoient estant encore dans leur penitence, & avant que d'en avoir receu l'absolution: mais l'Eglise leur faisoit cette grace par necessité & par contrainte, & pour les tirer du peril qu'elles aüssent couru par une penitence publique. Quand donc le Diacre portoit l'Eucharistie aux femmes, & qu'il la distribuait de rang en rang, il sçavoit celles qui estoient en penitence, & connoissoit celles qui en estoient privées, & qui n'avoient pas le droit de la recevoir. Que si on allegue que leur peché pouvoit estre connu des autres femmes qui les voyoient sans Communion, & qui pouvoient remarquer qu'elles ne recevoient rien de la main des Diacres; on répond deux choses: L'une qu'en ces premiers siècles, il y avoit autant de loyauté & de fidelité parmi les fideles, qu'il y en a aujourd' huy dans le plus saintes & dans les plus reformées Religions qui soient dans l'Eglise; si bien qu'elles estoient à couvert de ce costé, & ne pouvoient jamais estre accusées ny scandalisées par les autres. Ce passage de Tertullien justifie cette raison: *Certainement on doit avoir honte & crainte, quand on est parmi des mocqueurs, qui se réjoüissent, & qui s'élèvent par la ruine d'autrui, & qui marchent sur les affligés. Mais entre des freres & entre des conservateurs, entre lesquels il n'y a qu'une condition, où les choses sont égales, mesme crainte, mesme passion, parce qu'ils ont tous un mesme esprit, qu'ils ont receu de leur Pere commun: Pourquoi prenez-vous vos freres pour estrangers? Pourquoi les estimez-vous autres que vous? Vous n'êtes qu'un mesme corps & une mesme chose: Pourquoi fuyez-vous ceux qui prennent part dans nos miseres, comme des mocqueurs? Le corps ne peut pas se réjoüir de la douleur d'un de ses membres; il faut necessairement que tout le corps compatisse, & qu'il travaille pour remedier au mal qui presse un de ses membres.* L'autre est que plusieurs personnes estoient privées de l'Eucharistie, qui toutefois n'avoient pas commis de fautes notables, ny de celles qui estoient sujettes à la penitence publique & solemnelle; comme nous avons montré en ce Traité. Et souventefois il arrivoit que pour fautes legeres, l'Eglise retranchoit des personnes de la Communion

nion de l'Eucharistie ; lesquelles demeu-
roient parmi les fideles , & qui assistoient
au Sacrifice . Si bien que ce n'estoit pas
une marque d'une penitence publique , que
d'estre privé de l'Eucharistie : & partant
les autres femmes ne pouvoient prendre au-
cun soupçon du peché des femmes adulte-
res , par la privation de l'Eucharistie : car
c'estoit une chose assez commune que cet-
te privation , & qui se donnoit pour des
fautes de peu de consequence .

L'observation donc qu'on peut faire de
ces femmes adultères , ne peut nuire à ce
que nous avons dit de l'Eucharistie ; puis
que c'estoit par necessité , & pour couvrir
leur peché . Mais outre cette réponse , il
se trouve quantité de passages qui font
croire que les femmes pouvoient faire la
penitence publique . Premièrement , il est
certain que pour toutes sortes de pechez
horsmis pour l'adultere , qu'elles faisoient
penitence publique . D'ailleurs les femmes
veuves la faisoient ; car puis que l'Eglise ne
dispensoit les femmes mariées , que pour
la crainte de leurs maris , comme il est
expressément porté dans ce passage de saint
Basile ; faut croire que les veuves n'en
estoit pas dispensées , puis que par cette
publication & par la penitence publique ,
elles ne pouvoient tomber en aucune crainte
ny incommodité . D'ailleurs , c'étoit
une grace que l'Eglise faisoit aux fem-
mes mariées , pour des considerations qui
n'estoient aux veuves ; & partant elles re-
tomboient dans l'ordre de l'Eglise , qui
vouloit que chacun des fideles fust peni-
tence publique des pechez énormes , &
fust obligé à la satisfaction publique . L'
exemple de Fabiola , dans saint Jerôme ,
prouve cela : *Qui est-ce qui croira qu'après
la mort de son second mary , ayant rentré
en soy mesme , qui est un temps auquel les
veuves ont accoustumé de vivre librement ,
& ayant secoué le joug de la servitude , de
frequenter les bains , de se faire voir par
les rues , lever la teste effrontement , qu'elle
eust pris le sac pour témoigner publique-
ment la douleur de sa faute ; & devant
toute la ville de Rome , & devant tout le
peuple , auparavant la feste de Pasque ,
dans la Basilique de Lateran qui eut la
teste tranchée par l'ordonnance des Césars ,
qu'elle se fust mise entre les Penitens , l'
Evesque , les Prestres , & tout le peuple*

*pleurant , les cheveux épars , & pleine de
larmes , elle auroit baissé la teste sous les
Oraisons de l'Evesque ? Par cette histoire
on voit qu'une femme veuve pouvoit fai-
re penitence publique .*

Il se trouve aussi des passages qui justi-
fient que les filles dédiées à Dieu , pouvo-
ient faire la penitence publique : comme
en ce Canon du Concile Eliberin : *Les
Vierges , qui apres s'estre dédiées à Dieu ,
ont perdu le vœu de virginité , & ont de-
meuré quelque temps dans le peché , n'en-
tendent pas ce qu'elles ont perdu , ne doi-
vent pas mesme à la mort , estre admises
à la Communion : Car si elles pouvoient
estre excommuniées jufques à la mort , el-
les pouvoient bien estre contraintes à la
penitence . Ces paroles de saint Cyprien ,
en l'Epistre à Pomponius , enseignent la
mesme chose . Et si quelques-unes ont esté
corrompues , qu'elles fassent penitence ple-
niere ; parce que celle qui a commis tel
crime , elle n'est pas adulteire d'un mary ,
mais de Jesus-Christ ; & partant apres
quelque temps de penitence qu'on arbitrera ,
& apres les Exomologeses , qu'elles retour-
nent à l'Eglise . Os ces Exomologeses
estoit actions publiques . Tertullien par-
lant de la penitence publique : *Il avoit
renoncé à la penitence , & à son ministre
& facteur , c'est à dire , l'Exomologese .**

Ce Canon du Concile Eliberin : *Si
quelque femme , en l'absence de son mary ,
a conçu par adulteire , & apres elle estouf-
se son fruit . Nous sommes d'avis que mes-
me à la mort elle ne soit admise à la Com-
munion , parce qu'elle a commis double
crime ; semble estre tout-à-fait contraire
à celui de saint Basile : si ce n'est qu'
on ne dise qu'elles pouvoient faire cette
penitence perpetuelle en particulier , & en
la mesme forme que celles qu'elles fai-
soient pour quelque adulteire .*

CHAPITRE XXIV.

*Les Oblations des Penitens , Energumenes
& Catechumenes , n'estoient
pas receues .*

L'Ancienne police Ecclesiastique deffen-
doit tres-expressément de recevoir les
oblations des Estrangers , comme des Pe-
nitens , & de tous autres qui n'estoient

pas dans la communion de l'Eglise : c'est à dire , si un de ces genres d'hommes eust esté à l'Autel , & eust présenté des offrandes , Pain , argent , vin , ou quelque autre chose , l'Evesque ny le Prestre ne l'eust pas receuë . Bien pouvoient-ils faire des aumosnes particulieres , & départir de leurs biens aux pauvres pour expiation de leurs pechez : mais de faire recevoir quelque chose à l'Autel , & par l'Evesque , sous le titre d'oblation d'offrande , cela leur estoit impossible . Le Contile d'Arles second , le Concile d'Epaune , & le Concile de Vaison premier , ordonnent que les oblations des Penitens qui sont morts durant leur penitence , & inopinément , soient receuës : Par où il appert que durant leur vie ils n'en pouvoient offrir , puis qu'on ordonnoit de les recevoir apres leur mort : *Que les parens fassent pour luy offrande à l'Autel . Item : à cause qu'il a honoré la penitence , que son oblation soit receuë . Item : des Penitens qui sont morts inopinément , que l'oblation soit receuë .* Le Concile Eliberin rejette les oblations de tous ceux qui n'ont point le droit de la société Chrétienne , mais particulièrement , & par un Canon exprés , il defendt de recevoir celles des Energumenes : *On ne doit pas avec oblation faire mention à l'Autel du nom des Energumenes .* Le Concile de Carthage refuse les oblations de ceux qui sont en dispute : *Qu'on ne recoive pas les oblations des freres qui sont en querelle .* Et généralement ils refusoient toutes les offrandes de ceux qui estoient ou en péché , ou hors de la communauté de Jesus-Christ . Et sans Canon , comment est-ce que les Penitens & les autres eussent pû offrir quelque chose à l'Autel , veu qu'ils sortoient de l'Eglise , avant que l'Evesque y fust retourné pour commencer les prieres du sacrifice ?

Les raisons de cette police sont , qu'on nommoit anciennement le nom de celui qui presentoit les offrandes entre les Mysteres , c'est à dire , à l'Autel , & entre les prieres du sacrifice , & de l'Eucharistie . Cela est prouvé en nos Observations , & particulièrement il se prouve par ces paroles de saint Innocent : *Prierement , il faut recommander les oblations , & apres faut annoncer les noms de ceux à qui elles appartiennent ; afin qu'il en soit fait mention entre les sacrez Mysteres ; & ne pas*

entre les choses qu'on fait pour ouvrir le chemin aux prieres suivantes par les Mysteres . Or de faire mention d'un nom & d'une personne desagréable à Dieu , & constituée en péché , durant le sacrifice du vray Corps de son Fils , & d'un Fils qui avoit esté à la Croix , & qui avoit souffert la mort pour obtenir la remission des pechez , il n'y avoit nulle apparence . L'Eucharistie est , & estoit une chose trop divine & trop sacrée , pour nommer en sa presence une personne prophane par le péché .

Il y avoit une autre raison de cette police . C'est que d'avoir droit d'offrir quelque chose à l'Autel , & de faire presenter son offrande par le Prestre , & de se faire nommer par luy entre les Mysteres ; c'estoit un acte de Communion ; c'est à dire , celui de qui on recevoit les oblations , estoit admis par cette reception dans la communauté de l'Eglise ; comme il appert par les six , quatorzième & quinzième Epistres de saint Cyprien , du troisième livre ; par le cinquième du quatrième , par le quarante-huitième Canon de la rapsodie d'Afrique , par le vingt-neuvième d'Eliberin : mesme on voit qu'ils recevoient les morts qui estoient decedez sans avoir part à la société de l'Eglise , par la reception des oblations que les parens faisoient pour eux : Et cela à cause que ces oblations estant offertes à Dieu au nom de son Eglise , & par les Pasteurs , elles estoient avouées & reconnues partir du corps & de leur part : & partant celui qui les offroit estoit reconnu estre du mesme corps . Or de recevoir dans la communauté de l'Eglise un pecheur avant qu'il eust satisfait , ou un Catechumene avant qu'il eust esté baptisé , cela estoit bien esloigné de leur discipline .

La troisième raison est , que nous voyons que l'Eglise a toujours mis les principales prieres , & les plus importantes demandes qu'elle a voulu obtenir de Dieu , ou dans le Canon de la Messe , ou entre les mysteres , & dans le temps de la consecration de l'Eucharistie & du Sacrifice ; & ce à cause que Dieu ne peut refuser aucune chose à son Eglise , en la presence de son Fils ; & quand sur l'Autel ses Playes , la Croix , la mort interpellent pour nous & insistent pour nous . Voila pourquoy en la presence de l'Eucharistie on fait les principales prieres ; afin que Dieu se

LIVRE PREMIER.

349

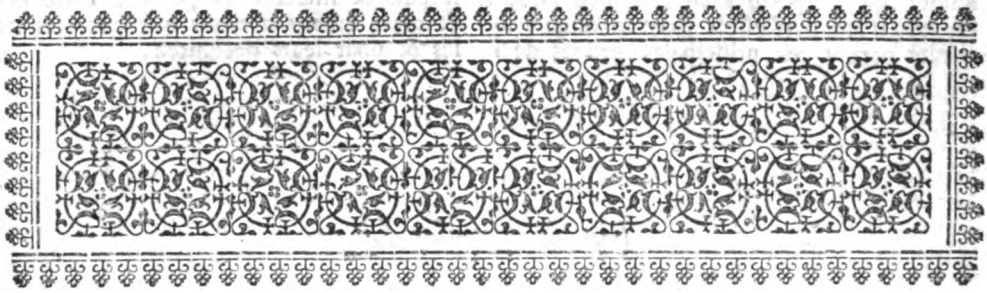
se laisse gagner , & se laisse fléchir par l'A Eglise , le nom & les offrandes des gens
amour qu' il porte à ce Fils bien aimé . impurs & infectez du peché : cette grace
Or est-il qu' il n' estoit pas raisonnable de & cette faveur n' estoit que pour les fide-
mesler parmi les principales prieres de l' les & pour leurs necessitez .

Fin du premier Livre.

X x a

L'AN.

L'ANCIENNE POLICE DE L'EGLISE

SVR L'ADMINISTRATION DE L'EVCCHARISTIE: LIVRE II.

CHAPITRE I.

Du mot de Synaxe.

Le mot de *Synaxe* est un mot A adversaires mesmes, comme Casaubon, sacré, un mot de religion, & docte & tres verité en l'origine des mots Grecs, le confesse, quoy qu'il se dit, qu'il qui a esté fait & inventé depuis le Christianisme. Le Sacrifice ait esté inventé pour distinguer la Synagogue de la Messe est tel, si auguste, d'avec l'Eglise. Ce mot donc est un si admirable, si plein de mer- mot nouveau, & qui appartient particulie- veilles, que les premiers qui l'ont voulu rement & proprement au Saint Sacrifice nommer & luy bailler un nom, ne voyans & à l'Eucharistie, comme estant les deux rien dans le cours de façons de parler, ny moyens & le deux agents qui nous unis- dans l'usage des langues Grecque & He- sent avec Jesus-Christ. Je dis, particuliere- braïque, qui peult approcher de son excel- ment: car toutes les autres significations lence, ny mesme en exprimer la moindre sont ou empruntées & tirées par convenan- perfection, inventerent & composerent ce ce, ou appliquées par abus. Car encore mot expres; afin que cette merveille peult que les Peres donnent ce mesme mot, aux entrer dans le discours des hommes, & qu'elle peult aucunement estre nommée. Nos Assemblées locales des Fideles qui se font à la Messe, au Sermon, aux Vespres, & qu'ils

qu'ils le donnent aussi aux Prières & généralement à tout ce qui se faisoit en l'Eglise, comme Saint Cyrille en sa dix-huitième Catechèse, *L'Eglise s'appelle Synaxe, comme si vous disiez, Convocation, à cause de la Congregation & Assemblée des Fideles*: dans Socrate livre 4. chapitre 22. *Le jour du Sabbath on fait les Synaxes, mais on ne participe pas aux Mysteres comme est la coutume des Chrestiens*: & là même, *Et il s'y fait tout ce qui touche la Synaxe, excepté la participation des Mysteres*: Toutefois ce n'est que par emprunt, & à cause que les Prières qui se faisoient en l'Eglise, avoient force de faire quelque union, quoy qu'imparfaite, avec Jesus-Christ: car autrement les Peres n'eussent pas profané ce mot, à des choses si éloignées des merveilles du Saint Sacrement. Et pour preuve de cela, c'est que saint Denys dit, que les autres Sacremens mêmes, se peuvent appeller, Synaxes, à cause qu'ils imitent le Saint Sacrifice, & qu'ils ont quelque force pour operer une union avec notre Seigneur.

Et si on veut justifier cela plus clairement, ne faut qu'examiner les plus Anciens des Peres, & voir comment ils ont uté de ce mot, & à quoy ils l'ont appliqué plus familièrement & plus particulièrement. S. Denys qui est reconnu, ou le premier, ou un des plus anciens, n'emploie jamais ce mot de, *Synaxis*, pour signifier une Assemblée & une union des Fideles en même lieu; mais pour signifier l'union actuelle des Fideles avec Jesus-Christ, qui se fait par le moyen & par la force du Sacrifice ou de la Communion. Au chapitre *De his que fiunt in Synaxi*, *De ce qui se fait en la Synaxe*, il emploie ce mot deux fois: *L'Eucharistie & le Sacrifice de la Messe par quelque prerogative sont appelez, Communion & Synaxe*. Item: *Elle opere une Communion & une Synaxe avec Dieu*: Mais en tous les deux lieux, ce mot est employé pour signifier non l'union locale des Fideles en un même lieu, mais pour signifier l'union actuelle qui se fait entre l'Eglise & Jesus-Christ par le moyen du Sacrifice ou des Sacremens: Comme il se voit par la demande qu'il fait, *A sçavoir pourquoy le Sacrement de l'Eucharistie est appelé, Synaxis*, plustost que les autres, *veu que les autres ont une vertu d'unir les fideles avec Dieu,*

& que par iceux & en l'administration d'iceux, il se fait une union avec Jesus-Christ: *Est appelée Synaxe*, parlant de l'Eucharistie, *veu qu'un chacun des autres Sacremens unit & ramasse aussi nos pensées, nos mouvemens, nos passions & nos vies, qui sont divisées & éloignées de Dieu, en cet estat uniforme par lequel nous sommes faits Dieux*. La Synaxe est donc, selon saint Denys, une collection en Dieu, & non en même lieu. Au second de ces passages il signifie la même union; car c'est en suite de la même explication qu'il en parle. Au Chapitre suivant, le titre qu'il met va à la même signification: *Le Sacrement de la Synaxe ou de la Communion*; car ce mot de *Sacrement*, ne peut se rapporter à une assemblée locale, mais seulement au Sacrifice, qui est le moyen par lequel se fait cette union actuelle entre Jesus-Christ & son Eglise. & qui plus est, en disant, *Sacremens de la Synaxe*, il semble distinguer entre le Sacrifice & la Synaxe, comme entre la cause & l'effet: ce qui donne clairement à entendre que par la vertu du Sacrifice, tous les membres sont unis avec le chef, & qu'ils font une Synaxe avec Dieu. Au Chapitre de la contemplation des merveilles de la Synaxe il use souvent de ce mot; mais toujours il luy baille cette signification, & jamais celle de l'union locale. Ce qui fait croire que la propre, sacrée & première signification de ce mot, est d'exprimer comment se consomme cette présente & actuelle union, qui se fait par la vertu du sacrifice, ou par celle de la Communion de l'Eucharistie avec Jesus-Christ; comme en ces passages: *Voyons & contemplons nostre sacrée Synaxe*. Item: *De même façon le divin Sacrement de la Synaxe*: lesquelles dernières paroles se doivent nécessairement entendre de cette union en Dieu & en Jesus-Christ; parce qu'il parle d'une union des Fideles, qui se fait apres qu'ils sont déjà assemblez en l'Eglise. Et d'autant que le sens de tout le passage semble assez obscur, je le donneray à entendre en peu de paroles. Saint Denys dit, qu'encore que l'union & la Synaxe qui se fait par la vertu du Sacrifice avec Dieu, soit une & simple; toutefois qu'elle se fait par plusieurs signes, ceremonies & actes extérieurs: que le Prestre va de l'Autel à la Nef, pour benir & pour saluer le peuple, & fait plu-

plusieurs autres ceremonies; mais que tous les membres avec le Chef.

tes se rendent en un même centre, & que par icelles la Synaxe divine réduit l'Eglise & tous les fideles, *ad monadem suam*; c'est à dire, en une divine unité avec Jesus-Christ & avec Dieu son Pere: *Afin qu'ils soient uns comme ils sont un*. Bref dans tout ce Chapitre, qui n'est que pour expliquer les merveilles de la Synaxe, & comment elle se fait par le Sacrifice; il n'y a rien qui ne démontre que l'usage qu'il baille à ce mot de Synaxe, est pour signifier l'union avec Jesus-Christ, & que la Synaxe n'est autre chose qu'une adomption de tous les fideles, dans le sein du Fils, & une operation du Fils, par laquelle il unit avec son Pere, ceux qu'il a liez & attachez avec luy par ce Sacrifice.

• Quand il décrit les autres Sacremens, il tâche à montrer qu'ils operent une Synaxe avec Dieu; ce qui ne peut s'approprier à l'union des fideles en un même lieu; car il parle clairement d'une autre union: joint aussi que pour célébrer les autres Sacremens, il n'est point nécessaire d'assembler les fideles & particulièrement au Chapitre de ce qui se fait à la Confection du saint Chrême, il dit: *Que par la vertu des Sacremens auxquels on use des saintes Huiles, il se fait une Synaxe & une Communion avec Dieu, qui est luy seul un par son essence*. D'où on voit qu'il prend là ce mot de Synaxe, pour cette alliance actuelle, & ces baisers de paix qui se passent entre Jesus-Christ & son Eglise au Sacrement de Confirmation, ou aux autres, où on use des saintes Huiles. Aux Chapitres où il explique les merveilles des autres Sacremens, il employe ce mot, pour signifier cette même union, ou s'il laisse le mot, il dit ce que le mot signifie, & montre que tous les Sacremens unissent celui qui les reçoit avec Jesus-Christ, & luy donnent droit de communauté avec luy. Pachimeres sur saint Denys, & en expliquant les passages cy-dessus, dit: *Remarquez que la seule Liturgie en laquelle ceux qui sont dignes, sont faits participans des Mysteres, est appelée Synaxe, par Denys*. Car il prend ce mot en ce sens & en cette signification; non pas à cause que, *συνάγειται*, le peuple s'assemble, comme quelqu'un pourroit croire, mais à cause de la Communion avec L'VN, par laquelle nous sommes unis avec Jesus-Christ, comme

Voilà le sens que ces premiers Chrétiens ont voulu que ce mot de, Synaxe, aye pris, & qu'il aye signifié. Je ne nie pas qu'ils n'ayent inventé ce mot pour expliquer aussi la différence qu'il y a entre ces deux Eglises, celle des Juifs & celle des Chrétiens; mais cela revient toujours à notre dessein. Car celle des Juifs n'estoit pas unie avec Dieu comme nous, car l'Eglise de Jesus-Christ a la qualité d'Epouse, & nous sommes ses membres, nous sommes liez avec luy par des liens divins, par la Grace, la Charité, la Paix, l'amour Divin, par sa Chair, son Corps, qui tous font cette union inexprimable qu'il y a entre elle & Jesus-Christ. Saint Augustin témoigne cette différence au Psaume quatre-vingt-un: *Car encore que les Juifs semblent avoir esté mancipez à un vray Dieu; toutefois pour tous biens & graces, ils ne luy demandoient que choses temporelles, terrestres & charnelles*. Nous trouvons aussi qu'ils ont souvent esté appelez enfans & fils, mais non pas de cette grace & de cette alliance qui appartient au nouveau Testament.

Quant aux Peres de siècles subseqvants, ils ont souventefois pris ce mot, Synaxis, pour cette union que nous avons décrit: & si quelquefois ils semblent en user pour signifier les assemblées locales des fideles, ce n'est qu'à cause qu'en ces assemblées il s'y faisoit ou le Sacrifice ou la Communion de l'Eucharistie, ou finalement celle des prieres, par la vertu desquelles choses, *transigebatur actu illa Pax, unio & Communio cum Christo*; il se faisoit une union actuelle avec Jesus-Christ: mais jamais ils n'ont appellé les seules Assemblées locales, Synaxis, sinon à cause que la Messe ou la Communion, ou les Prieres publiques & solennelles s'y celebrent. Et tant si en faut que l'Assemblée des fideles, qui n'estoit qu'une condition nécessaire pour célébrer la Synaxe, se nommât Synaxe; que la Communion de l'Eucharistie, ny le sacrifice de la Messe, ne se nomment pas proprement Synaxe, encore qu'ils soient la cause & le moyen, par la force & la vertu duquel elle se faisoit, & par laquelle on estoit fait uns avec Jesus-Christ & avec Dieu.

Pour preuve plus ample que ce mot de Synaxis, signifie en sa première origine, non

non une union locale , mais un exercice A qu'on n'en sçauroit trouver aucun témoi-
 de l'union & de la Paix que nous avons gnage dans l'antiquité. Aussi est il impos-
 avec Jesus-Christ , faut considerer qu'il y sible d'en trouver ; parce que les Jeunes,
 avoit anciennement plusieurs Assemblées les Stations & autres austeritez publiques,
 des Fideles , autres que celles qui se faisoient des Offices de l'Eglise affligée ,
 pour le Sacrifice ou pour la Communion pour émouvoir Dieu à pitié , & pour le
 . Car il y avoit les Assemblées pour tourner à misericorde. Tertullien, *in Apol.*
 les Jeunes , pour les Xerophagies , pour Mais nous autres estant secs & arides par
 les Stations & pour les Vigiles , pour les jeunes , & dessechez par toutes sortes
 lesquelles celebrer , les Chrestiens s'assembloient d'abstinences , & privez & sevez de toute
 & convenoient tous ensemble dans B sorte de vivre ; humiliez dans la cendre
 les Eglises ; & durant les persecutions , dans & le sac , nous faisons peine à Dieu , &
 les maisons particulieres , comme le témoi- nous touchons le Ciel par nostre misere ; &
 gne Tertullien , *adversus Psychicos* , Chapitre treizième : Partant si par Edit d'un homme , & si tous ensemble vous faites
ταπεινωμένην , des actions d'humilité , comment est-ce que vous reprenez nos Assemblées ,
 & de ce que nous convenons pour celebrer les Xerophagies , les jeunes & les Stations ;
 peut-estre c'est que nous manquons & que nous offensois les loix des Princes , qui des- C
 cendent de s'assembler ? Et pour les Vigiles , *Ad Uxorem* , Qui est celui-là qui portera
 patiemment que sa femme se leve d'après de luy , & qu'elle aille s'il est necessaire
 aux Assemblées & aux Convocations nocturnes ? Et finalement qui est celui qui sans
 soupçon , souffrira que sa femme s'absente & passe la nuit aux solemnitez de Pasque ?
 En toutes ces Assemblées , dis-je , qui se faisoient pour exercer les austeritez des Jeunes ,
 jamais on ne trouvera que les Peres D ayent dit qu'on y celebrast la Synaxe ou la Collecte ; & toutefois ils disent bien
 qu'és Assemblées de la Messe , la Synaxe s'y fait : d'où on voit que la Messe est dite Synaxe , non pour l'assemblée locale
 qui s'y fait , mais à cause du Sacrifice ou de la Communion de l'Eucharistie , qui unit les fideles avec Dieu . Et non seulement
 ils ne disent pas que la Synaxe s'y fasse , mais mesme ils ne baillent pas le nom de Synaxe ,
 aux Assemblées pour les austeritez . Ce qui montre que ce mot ne signifie pas proprement une Assemblée locale ,
 mais une action par laquelle il se fait une union actuelle d'une multitude de fideles
 avec Jesus-Christ ; puisque toute Assemblée de fideles en mesme lieu , ne s'appelle pas *Synaxis* ,
 mais seulement celle où cette union en Dieu se pratique .

La preuve , que dans ces Assemblées pour les jeunes , les Peres n'ont jamais dit que la Synaxe y ait esté faite ; consiste en ce

qu'on n'en sçauroit trouver aucun témoignage dans l'antiquité. Aussi est il impossible d'en trouver ; parce que les Jeunes, les Stations & autres austeritez publiques, estoient des Offices de l'Eglise affligée , pour émouvoir Dieu à pitié , & pour le tourner à misericorde. Tertullien, *in Apol.* Mais nous autres estant secs & arides par les jeunes , & dessechez par toutes sortes d'abstinences , & privez & sevez de toute sorte de vivre ; humiliez dans la cendre & le sac , nous faisons peine à Dieu , & nous touchons le Ciel par nostre misere ; & apres que nous l'avons porté à misericorde & à nous exaucer , le grand Dieu Jupiter que vous appelez , est honoré. En ces Offices donc qui estoient luctueux , l'Eglise faisoit l'Office d'une personne affligée , tout ainsi qu'elle en pratiquoit les actions & les exomologeses : car tous les fideles se transformoient en Penitens , comme nous avons prouvé cy dessus , tous pleuroient , tous prioient la face en terre , & pratiquoient generalement tout ce qu'aime la penitence . C'est pourquoy quand elle se presentoit à Dieu en estat de Penitent , elle ne pouvoit ny ne devoit exercer aucune Communion avec Jesus-Christ , ny faire aucun acte d'alliance avec Dieu . Car si les fideles entre-eux ne vouloient ny ne pouvoient avoir aucun acte de Communion spirituelle avec les Penitens , ny de Communion civile & temporelle avec les excommuniez , de crainte de se souiller par cette conjunction , & de tomber en cet avertissement de saint Paul : *Quodd modicum fermentum totam massam corrumpit* : combien estoit-il plus raisonnable de n'exercer les actes de Communion & de paix avec Jesus-Christ , lors que les fideles se constituoient pour Pecheurs & pour Penitens ? Voila pourquoy on ne trouvera jamais qu'il se soit fait aucune Synaxe és jours & aux Assemblées des jeunes , Xerophages ou Stations , c'est à dire , tant qu'elles duroient ; parce que la Synaxe est une Communion avec Jesus-Christ ; & les Assemblées pour jeunes sont faites pour pratiquer le contraire ; c'est à dire , pour pratiquer les actes de Penitens , qui ne communioient jamais .

Ajoutez que nous prouvons au re-part , que tout Office où le Sacrifice & où la sainte Communion se celebrent , estoit une grande feste & une grande réjouissance parmi les Chrestiens ; & ce à cause qu'on y rece-

recevoit le vray Corps de Jesus-Christ, par la puissance duquel on estoit non seulement uny corporellement, réellement & par attouchement avec Jesus-Christ ; mais aussi on estoit aussi assemblé & associé avec luy, pour jouir de tous les biens qu'il possède, & qui découlent en luy en vertu de son union avec Dieu. Et partant en ces Offices luctueux, on ne pouvoit exercer cette divine union de réjouissance & cette alliance, puisque toutes choses n'y représentoient que tristesses ; & où les Prestres, les Laïques, leurs voix, leurs cris, leurs larmes, leurs soupirs, les cendres, les sacs, les faces tournées en terre, les adgeniculations ; bref, où il n'y avoit rien qui ne frappast les yeux & les oreilles de mille images de deuil & affliction. Mesme on ne pouvoit y dire les Oraisons ordinaires, ny celles qui s'appellent *Collectes*, ou autres, comme on en dit à Matines ou à Vespres ; parce que toutes les Prières des Assemblées pour deuil, affliction & jeûnes, ont nom dans l'ancienne police, *Deprecations*, & non Oraisons ; c'est à dire, tout ce que l'Eglise pouvoit dire à Dieu, & luy demander es jours d'afflictions, estoit qu'il luy pleust leur pardonner, avoir pitié d'eux, & les exaucer. Cela se prouve par la pratique qui reste encore aujourd'hui, qui appelle les Oraisons des jours de jeûnes, *Deprecationes*, *Deprecations*. Cela se prouve aussi par les anciens Offices, comme celui de saint Isidore & autres, auxquels on verra que ce qu'ils appellent, *Deprecatio* ou *Preces*, & ce qui est demandé à Dieu par icelles, n'est que la remise de nos fautes, & non d'estre incorporez avec son Fils. Tertullien au *Traité de Pœnitentia*, montre assez que les Prières pour les Penitens ou des Penitens s'appelloient, *Deprecationes*, au Chapitre neuvième : *La Legation de de-prier pour eux* ; & au dixième : *Vous tournez le front quand il faut de-prier Dieu* : & au liure de *Pœnitentia* : *La patience du corps recommande fort les Prières, & fait foy que les Deprecations sont veritables, & qu'on demande pardon de bon cœur*.

Que si on m'allegue que Tertullien, au liure de *Oratione*, met clairement qu'es jours de Station, on celebroit & le Sacrifice & la sainte Communion, & partant que les Stations se peuvent appeller Synaxe ; & qu'en plusieurs passages des Peres

& en plusieurs Canons, il est clairement dit, qu'es Stations on y celebrait le saint Sacrifice : partant qu'esdites Assemblées qui se faisoient pour exercer ces austeritez, on y faisoit la Synaxe & la Collecte, & qu'elles se pouvoient aussi appeller Synaxes & Collectes : Je réponds qu'esdites Assemblées pour les jeûnes des Stations, qu'on n'y celebrait jamais le Sacrifice ny la Communion durant le jeûne & durant les Stations, & tant qu'elles durent. Mais il est vray, que sitost qu'elles estoient achevées, qu'on celebrait le saint Sacrifice ; comme il se voit par le mesme passage de Tertullien, & comme nous prouvons autre-part au traité des Stations. Partant il demeure que durant le jeûne ou la Station on ne pouvoit celebrer aucune Synaxe.

D'un passage de l'Apologie de saint Athanase sur la fuite, on prouve la mesme réponse pour les Vigiles, où il dit qu'ils faisoient les Vigiles tous ensemble pour attendre la Synaxe ; & partant il enseigne que la Synaxe ne se faisoit point durant l'Assemblée en laquelle ils veilloient par austerité.

Si on suit cette signification, il est aisé de rendre raison pourquoy les Peres appellent & donnent le nom de Synaxe, à l'Assemblée des Prières, comme à celles de Matines & Vespres, ausquelles il ne s'y faisoit ny le saint Sacrifice ny la Communion d'Eucharistie ; & pourquoy ils disent qu'on y celebrait la Collecte & la Synaxe, tout ainsi qu'ils disent qu'on la celebrait es Assemblées de la Messe : Bref pourquoy ils baillent ce mesme nom de Synaxe à tant de choses differentes que nous avons cotrées cy-dessus. Car encore que la plus parfaite union qui se fait entre l'Eglise & Jesus-Christ, se fasse par le Sacrifice de la Messe & par la Communion de l'Eucharistie ; toutefois cette union se peut entretenir par des prières : & quand l'Evesque ou le Prestre dit la Collecte à Vespres ou à Matines, il fait un acte d'union entre Jesus-Christ & son Epouse : & en toutes les prières qui ne sont point *Deprecations*, le but de l'Eglise n'est autre que d'entretenir cette alliance & de la fomentier par ses prières. Voila pourquoy les Peres appellent Vespres, & Matines, *Synaxe*, à cause de l'union qui s'y fait avec le Chef de l'Eglise :

se : & quoy qu'elle soit moins parfaite que celle du Sacrifice , elle est toutefois considerable & utile à ceux qui y assistent. Pour l'Assemblée locale , elle est improprement appelée *Synaxis* ; parce qu'elle n'est *Synaxis* , qu'à cause du Sacrifice ou des Prières qui s'y faisoient , par lesquelles la Synaxe se faisoit avec Dieu , mais de soy-mesme elle n'est pas *Synaxis* : parce que *Synaxis* estant l'union qui est entre l'Epoux & l'Epouse ; il n'y a que le sacrifice du Corps de notre Seigneur , la Communion & les Prières , qui sont les moyens pour estre unis & colligés dans son sein , qui se doivent appeler *Synaxes*. Et encore la priere de l'Evesque ou du Prestre qui préside , a bien quelque effet d'union , mais non pas si parfaite ; & la Collection & l'Union qui se fait par la priere , n'est pas si puissante ny si étroite avec Jesus-Christ , que celle qui se fait par le divin Sacrifice , ou par la participation de l'Eucharistie .

CHAPITRE II.

Du mot de Collecte .

Les memes significations que le mot de *Synaxe* a eues parmy les Grecs , les Latins les ont données au mot de *Collecta* , *Collecte* . Car il signifie dans les Auteurs Latins , le sacrifice de la Messe , & par emprunt ou participation , il signifie aussi les Assemblées pour les Prières , comme Vespres & Matines ; & finalement il signifie les Assemblées locales des fideles . La premiere signification se prouve par Tertullien , à la fin du livre de *Fuga in Persecutione* : *Mais comment est-ce que nous colligerons , dites-vous , comment est-ce que nous celeberrons la solemnité du Seigneur ?* Là colliger & celeberr , sont synonymes , comme on verra par les autres témoignages . Plus bas : *Et finalement si vous ne pouvez colliger de jour , vous avez la nuit , qui par la lumiere de Jesus-Christ auteur de lumiere , vous defendra & vous rachettera de cette contribution : ne pouvez-vous aller chez tous , qu'il vous suffise d'avoir l'Eglise en trois .* Tertullien a voulu dire , que si durant les persecutions on ne pouvoit sacrifier de jour , qu'il valoit mieux sacrifier de nuit , que de se rendre tributaire des persecuteurs pour en obtenir la

permission : Et que si de nuit on ne pouvoit avertir les fideles , qu'on pouvoit celeberr le Sacrifice , & unir l'Eglise en Dieu entre deux ou trois , ou (selon la vraye explication) qu'on devoit se contenter de faire la Synaxe avec Dieu & avec les personnes de la Trinité . Je sçay bien que cette explication semblera estrangere & peu recevable ; mais c'est le sens de Tertullien . Et en attendant que nous en donnions une plus ample preuve au Traité que nous faisoins des Messes , qu'ils appellent privées , qu'on examine ces deux passages de *Pudicitia* & de *Baptismo* : *Car l'esprit de Dieu est proprement & principalement l'Eglise ; auquel est la Trinité divine du Pere , du Fils & du saint Esprit : il assemble cette Eglise que le Seigneur a mis en trois .* L'autre : *On fait necessairement mention de l'Eglise ; d'autant que où il y en a trois ; c'est à dire , le Pere , le Fils & le saint Esprit , là est l'Eglise , qui est la société de trois .* Et quand l'autre explication auroit lieu , on voit assez que Tertullien a voulu dire , que si on ne pouvoit avertir les fideles pour faire l'Eglise , c'est à dire , pour unir les fideles avec Dieu par le Sacrifice , (car veritablement l'Eglise est en l'estat parfait d'Eglise & d'Epouse , quand elle est unie par le Sacrifice & par l'Eucharistie avec son Epoux ,) qu'on se contentast de faire la Synaxe avec Dieu & avec deux ou trois fideles . Si bien que ce mot de *Colligere* , *Colliger* , est employé pour le Sacrifice ; puis qu'en l'expliquant , il dit , que si on ne peut sacrifier avec les fideles , qu'on sacrifie avec Dieu & avec les personnes de la Trinité ; ou selon l'autre explication , qu'on fasse la Synaxe avec deux ou trois .

Saint Cyprien , en la 6. du premier , employe ces paroles dites à Raab , figure de l'Eglise : *Vous unirez & assemblerez avec vous dans vostre maison , vostre pere , vostre mere , vos freres , & toute la maison de vostre Pere ;* c'est à dire , que l'Eglise ramasse & collige les fideles en un , par la vertu du sacrifice ; & partant que *colliger* , c'est sacrifier . Et ces paroles de la 10. du second : *In Ecclesiam colligamus , que nous ramassions dans l'Eglise : & celles-cy de la 2. du premier , Nous les collignons dans le champ du Seigneur ,* se rapportent ou aux effets du sacrifice ou de l'absolution , qui sont moyens par lesquels

les fideles & les Penitens sont réunis avec Dieu.

Dans saint Jerosme, saint Epiphane écrit à Jean Evêque de Jerusalem ; & luy dit, que passant par devant une Eglise, il y entra pour faire la Collecte avec luy, *ut Collectam tecum facerem*. Ils estoient absens & éloignez l'un de l'autre : c'est pourquoy ce mot ne peut se rapporter en ce passage à une Assemblée locale ; mais il veut dire, qu'il voulut entrer dans l'Eglise pour dire la Messe, laquelle ne peut ny ne se doit dire dans un Diocèse, que l'Evêque du lieu n'y soit nommé, & qu'il n'y participe plus particulièrement qu'un autre. C'est pourquoy saint Epiphane estant dans le Diocèse de Jerusalem, dit à l'Evêque qu'il vouloit célébrer la Messe avec luy, quoy qu'il fust absent ; c'est à dire, qu'il vouloit par la vertu du Sacrifice, s'unir en Dieu avec luy, & faire la Synaxe.

Saint Jerosme, saint Augustin, saint Epiphane, fournissent assez de témoignage, que *Collecta*, signifie la Messe. Mais pour preuve certaine, voyons comme les Peres expliquent ces paroles de l'Evangile : *Qui ne collige pas avec moy dissipe*. Saint Cyprien en la 8. du premier : *On ne peut pas faire un autre Autel, ny un autre Sacerdote, il n'y en a qu'un : quiconque colligera à autre-part, dissipera* : il prendt & il explique ce mot de colliger, du sacrifice de l'Autel, & du Sacerdote : & dans ces Anciens, *Altare contra Altare erigere, eriger Autel contre Autel* ; c'est colliger à autre-part qu'en l'Eglise. Et partant puis que le premier s'entend ordinairement du Sacrifice & de la Sacrificature ; le second se doit prendre du même Sacrifice.

Par les mêmes passages on peut verifier que les Assemblées des fideles, le Vespres & les Matines, se pouvoient appeler, & s'appelloient *Collectes* : tout ainsi que le mot de Synaxe signifioit, mais par emprunt, les mêmes choses.

Reste à chercher la raison pourquoy les Anciens ont appelé la Messe, *Collecte* ; qui n'est pas malaisée à deviner, si on considere celle qui a porté les Grecs à la nommer, *Synaxe*. Les Grecs ont baillé un mot à la Messe, pour signifier une union, une assemblée, une adomption avec Jesus-Christ ; parce que par le Sacrifice, (comme nous avons dit mille fois, & comme nous di-

rons eternellement,) il se fait une étroite union entre l'Epoux & l'Eglise. Ainsi les Latins par la même Theologie, ont baillé un mot en leur langue, qui ne pouvoit aucunement exprimer cet effet, & l'ont nommé *Collecte*, qui signifie une union & un amas.

Ceux qui expliquent les Rituels, & qui traitent des ceremonies de la Messe, sont assez empeschés de rendre raison de certaines Prières & Oraisons qui s'appellent *Collectes*. Les uns disent qu'elles sont ainsi appelées, à cause qu'elles se disent, le Peuple estant assemblé ; les autres, à cause qu'elles se font au nom de tout le Peuple : lesquelles raisons, si elles estoient recevables, toutes les Oraisons s'appelleroient *Collectes* : car il y en a peu qui se fassent au nom de tout le Peuple, & peu aussi qui ne se fassent aux Offices où le Peuple est assemblé. Toutes les Assemblées de Matines, de la Messe, de Vespres, & autres, n'ont autre but, que d'entretenir l'union de l'Eglise avec Jesus-Christ. Mais la Messe, à cause du Sacrifice & de la Communion ; l'entretient & la fait plus puissamment que les autres Offices, auxquels l'union ne se fait que par l'Office de l'Evêque & par ses prières. L'Oraison donc que le Prelat dit à la fin desdits Offices, s'appelle *Collecte* ; parce qu'elle est comme la conclusion de tout ledit Office, & parce qu'elle est dite pour prier Dieu de conserver son Eglise en l'assemblée & en la paix qu'il luy a donnée. Le Concile d'Agde, Canon trente : *A la conclusion des Messes Matutinales ou Vespertines, qu'on dise apres les Hymnes, des Chapitres, des Psaumes : Et que le peuple, avec une Oraison Collecte, soit renvoyé jusques à Vespres par l'Evêque, & par la benediction*. Il se voit par là, que ces Oraisons appelées *Collectes*, se disoient à la fin des Offices : & il semble davantage, que ces Oraisons estoient les paroles de la benediction. Nous voyons qu'il y a diverses benedictions ; c'est à dire, qu'il y a diverses Oraisons & diverses paroles de la benediction : car celle de Pasques a d'autres paroles & une autre Oraison que celle de Noel. Je veux donc dire qu'il semble que le Canon appelle les paroles de la benediction de l'Evêque, *Oratio Collecta, Collecte*, & le bien qui en arrivoit, *Benediction* : tout ainsi que lors que les Canons disent,

disent, *benedictio penitentia*. Et il ne faut pas croire qu'on fît le signe de la Croix sur les Penitens : mais benediction veut dire en ces Canons, qu'on leur accordoit quelque chose & quelque bien, par l'obéissance de la penitence, laquelle est appelée benediction, d'autant qu'elle est profitable à celui qui la reçoit.

CHAPITRE III.

Du mot de Messe.

CE que nous avons dit au premier Traité du mot de *Messe*, a reçu quelques oppositions, & a rencontré quelques difficultez que nous sommes obligés de lever en ce second, pour ne publier rien que de très-solide. Ce mot donc de *Messe*, n'a trouvé jusques à présent, que trois etymologies ; c'est à dire, il n'a paru que trois sources d'où on le puisse puiser avec quelque apparence. Quelques-uns ont estimé qu'il venoit du mot Hebreu, *Missah*, qu'ils croyoient signifier oblation. Les autres disent, qu'il est pris de la Messe des Catechumenes ; & pour y arriver, ils s'expliquent ainsi. On chassoit les Catechumenes peu avant le Sacrifice ; de là est venu que les prières qu'on leur donnoit, ont été appelées *Messes*, du mot de Mission, qui signifie chasser & mettre dehors, & que par une licence on a retourné en *Missah*, *Messe* : Et maintenant à cause que ces prières s'appelloient *Messes*, & à cause qu'elles se disoient devant l'Evangile, ils veulent qu'elles aient baillé leur nom au sacrifice de l'Autel. La troisième etymologie est prise d'un mot de *Mess*, qui est un mot du Nord, qui signifioit parmi ces peuples Septentrionaux, (avant la Religion,) & qui signifie encore à présent, une Assemblée, une Feste & un Sacrifice. Car les Grecs, ny les Latins n'ont pas imposé ce nom au Sacrifice ; d'autant que trois cents ans durant, ce mot non seulement leur a été inconnu, mais ils luy en avoient baillé un autre : & partant il ya apparence qu'il est venu du Septentrion principalement, puis qu'il se justifie qu'ils avoient le même mot, & qu'ils en usoient pour signifier un Sacrifice & une Feste.

La première etymologie qu'on tire de

l'Hebreu, est rejetée pour les raisons qui suivent. La première, parce que si le mot de *Missah* venoit de l'Hebreu *מִסָּח* *Missah*, il sembleroit devoir estre écrit par une H à la fin. La seconde, on ne lit point dans saint Jerome, ny dans saint Ephrem, qui estoient ou Syriens, ou écrivains & demeurans parmi eux & parmi les Hebreux, ny le mot de *Messe*, ny aucune chose qui en approche : même les Hebreux & les Syriens Chrétiens, n'ont aucun mot pour signifier le Sacrifice, qu'on puisse tirer du mot de *Missah*. La troisième est, que les Grecs ont été plus voisins des Hebreux que nous ; & toutefois ils n'ont jamais connu ce mot de *Messe* : Ajoutez qu'ils ont usé des mots de *Pasques*, *Amen*, *Alleluia*, *Sabbath*, *Sabaoth*, *Osanna* : & partant le mot de *Messe* se fust trouvé parmi eux comme ceux-là, si sa source eust été dans la langue Hebraïque.

La seconde etymologie est plus suivie, mais elle est encore moins raisonnable que la première ; pour ces raisons. La première, les trois premiers siècles ont institué cette police, de faire sortir les Catechumenes hors l'Eglise, & avant le Sacrifice ; & toutefois ils n'ont jamais appelé les Prières des Catechumenes, *Messe* : il ne se font point avisez de cette nomination. Tertullien, saint Cyprien, Innocent, Sydricius, Minutius, tous les Grecs ont appelé ces Offices des Catechumenes, Prières, & non *Messe* : ce qui fait croire que la Messe des Catechumenes n'est pas appelée *Messe*, du mot de *Mission*, mais pour quelque autre considération.

La troisième les Assemblées des fideles pour Matines, Vespres, Nones & autres Prières, se trouvent appelées *Messes*, comme nous vérifierons cy après, & ont eu ce nom commun avec le Sacrifice. Or les Catechumenes, ou leur Mission & leur sortie, n'eust pas imposé ce nom de *Messe*, aux Matines, ny aux Vespres ; car ils n'y furent jamais admis, & jamais ils n'en furent chassés. D'où on voit que ce mot de *Messe* ne vient pas de *Mission*. En troisième lieu, quelle apparence que le sacrifice de la Messe, qui est la principale chose de la Religion, & le but de tout le Christianisme, ait reçu un nom par hazard, obliquement, fortuitement & im-

improprement, & d'une chose éloignée de sa grandeur ? Je trouve que cela iroit au mépris du Sacrifice, & que cela feroit tort à la creance de l'Eglise : car jamais deux choses ne jouissent d'un même nom qu'elles n'ayent quelque affinité & quelque égalité, ou du moins, que de premier abord elles ne soient sujettes à estre prises pour égales & pour semblables. Or il n'y a rien de semblable au fait des Catechumenes, à ce qui est du Sacrifice ; c'est pourquoy je n'estime pas que ce mot de Messe, vienne des Prieres des Catechumenes au Sacrifice, & que le Sacrifice le tienne d'elle ; mais au contraire, l'Assemblée des Catechumenes a plustost esté appelée Messe, à cause qu'elle se tenoit avant le Sacrifice. Ceux qui ont imposé les noms au Sacrifice, ont considéré son pouvoir, son excellence, sa vertu, & luy ont donné un nom qui en peut exprimer quelque ombrage. Et si jamais Dieu a illuminé l'esprit d'Adam pour connoître l'essence des Creatures, & pour leur en imposer les noms par cette connoissance ; faut croire qu'il n'a pas tant aveuglé nos Peres, que de leur faire imposer un nom à une chose si precieuse, qui fust si éloignée de son essence & de ses merveilles.

En quatrième lieu, ce circuit qu'il faut faire pour arriver à cette etymologie, en décrie fort les apparences. Car de ce qu'on chassoit les Catechumenes du Sacrifice, *dimittebantur*, ils font, *dimissio*, de *dimissio*, *Missio*, & de *Missio*, *Missä*, & cela notez, pour seulement donner un nom aux prieres des Catechumenes : car tout ce circuit n'est que pour nommer leurs Assemblées : & apres l'etymologie leur en semble si nette & si significative, qu'ils la veulent approprier au Sacrifice. Et ce qu'il faut encore dire là dessus est, que le Diacre ne disoit pas tout haut, *Missio Catechumenorum*, pour les chasser ; mais il disoit, *exite Catechumeni, sortez Catechumenes*. S'il eust dit, *Missio*, on auroit dit que ce mot de *Missio*, auroit esté un mot de Rituel & de ceremonie : & partant cette etymologie auroit moins de disproportion : & ne sçauroit-on rendre raison pourquoy la Messe ne s'appelle pas aussi-tost, *egressio*, *egressa*, *exitio*, *pulsio*, *pulsa*, que *Missio*, *Missä*. En quoy on voit la vanité de cette etymologie.

Reste à fortifier la dernière etymologie, & assembler tout ce qui peut faire pour la faire recevoir. En premier lieu, il est constant que le mot de *Mess*, est un mot du Nord ; car encore aujourd' huy il est en usage parmy ces Nations. Il est aussi constant qu'anciennement parmy ces mêmes Peuples il signifioit une assemblée, une Feste, & un Sacrifice par consequent ; car les Barbares ny les Payens n'ont jamais eu de Festes sans Sacrifice ; & l'essence d'une Feste parmy eux, estoit le Sacrifice. Pour preuve que ce mot signifioit une Feste, les Capitulaires de Charlemagne en fournissent ces témoignages : *Que cette monnoye ait cours jusques à la Messe de saint Jean*. Item : *que les ponts soient refaits à la Messe de saint André*. Item : *quiconque baillera retraite aux voleurs apres la Messe de saint Jean*. En tous ces lieux, & en plusieurs autres, ce mot signifie une Feste : & si ces Capitulaires ont parlé comme on parle dans des loix qu'on fait pour la police civile, ils n'ont pas parlé comme Theologiens, mais comme politiques ; c'est à dire, ils ont usé de ce mot civilement, & non Ecclesiastiquement, & selon l'usage qu'il avoit parmy ces peuples ; sans avoir égard aux choses de la Religion. Et quand Charlemagne, ou ceux qui ont fait ces loix, n'eussent point esté Chrestiens, ils eussent usé de ce mot en ces loix, pour exprimer les Festes, & les autres formes ordinaires de choses civiles. Or si du temps de ces Capitulaires, ce mot estoit en usage, pour signifier une Feste & un terme des choses civiles faut croire qu'il avoit la même signification aux siècles precedens ; & que lors que la Religion a esté establie au Nord, qu'ils appelloient leurs Festes, *Mess*. Et partant je concluds qu'on a baillé ce même nom au Sacrifice de la Messe, lors qu'il a esté estably parmy ces peuples, à cause qu'il est une Feste, un Sacrifice ; & que pour le celebrer, il faut faire une Assemblée, qui sont les significations qu'on trouve que ce mot avoit parmy eux. Il y a mille improprietez & mille autres circuits aux autres etymologies : d'ailleurs elles vont à la diminution de la grandeur de l'Eucharistie. Celle-cy est propre & convenable, & naturelle ; il n'y a rien à redire : pourquoy est-ce qu'elle ne fera pas recevé ny defendué ?

Reste à fortifier la dernière etymologie,

En second lieu, faut consulter avec les An-

Anciens qui ont usurpé ce mot de Messe ; *Asont* appelez *Vespertines*, parce qu'elles le faisoient fort tard : à cause qu'elles se devoient dire à la fin du jeûne, qui dorroit jusques à trois heures ou plus tard ; mais aussi on peut dire que ces Canons parlent des Assemblées de Vespres & de Com-
plies *les autres As-*
 semblées, il favorise notre etymologie, & ruine la seconde. Car on voit que dans sa source & en sa racine, il signifie une Assemblée. On voit aussi que les Catechumenes ny leur ceremonie, n'a jamais establi & fait ce nom ; d'autant qu'ils ne furent jamais admis à Vespres, ny à Matines : & par consequent qu'ils n'en furent jamais chassés.

En quatrième lieu, on lit ces paroles au Concile Milevitaïn : *Les Oraisons ou Messes, qui auront esté approuvées au Concile, comme aussi les prefaces, qu'elles soient célébrées de tous*. Le mesme se trouve au 4. Concile de Tolède, Canon 12. Or de là on voit que ce mot de Messe, signifie autre chose que le Sacrifice. Car ces Conciles en parlent comme d'une partie de la Messe, & non pas comme de la Messe entiere ; & si apres avoir desfendu d'user d'autres Messes, que de celles qui auroient esté approuvées, ils desfendent aussi d'user d'autres prefaces, qui sont Oraisons & parties de la Messe ; ils n'entendoient pas que ce mot de Messe signifiait la Messe. Car ayant desfendu toute la Messe, ils n'eussent eu que faire de parler des prefaces qui en font partie. Mais c'est que dans ces deux Conciles le mot de Messe se prend pour l'Oraison qu'on appelle *Collecte*, qui est & qui estoit l'Oraison par laquelle on concluoit le Sacrifice de la Messe, ou les Matines ou autres Offices : laquelle est appellée *Collecte* ; parce qu'elle a intention d'unir les Fideles avec Dieu, & d'en entretenir l'union ; & aussi parce qu'elle estoit comme la recapitulation de tout l'Office. Ces Conciles donc ont appellé ces Oraisons du mot qui appartenoit aux Assemblées & au Sacrifice, tout ainsi que les autres Conciles & Peres ont appellé ces mesmes Oraisons, *Collectes*, qui estoit le nom des Assemblées & du Sacrifice. De là on voit que le mot de Messe signifioit trois choses, l'Assemblée, le Sacrifice, & les Oraisons, tout ainsi que le mot de *Collecte* : ce qui favorise notre explication.

En

En cinquième lieu, quoy que les Anciens Conciles parlent de la Messe en ces termes, *Facere Missas, dicere Missas, celebrare Missas, tractare Missas, complere Missas, faire, dire, célébrer les Messes*; plusieurs toutefois usent de ces autres termes, *tenere Missas, tenere Concilium d'Agde, Canon 21. Veut avoir un Oratoire pour y tenir les Messes. Item: voudroient faire ou tenir les Messes.* Item au Canon 47. Item celui de Bracara 1. *tenir les Messes.* Lesquelles façons de parler montrent assez que *Messe*, signifioit anciennement une Assemblée; car on ne dit pas tenir un Sacrifice, ny tenir une oblation, mais on dit tenir une Assemblée, & tenir l'Eglise. Et tout ainsi que dans saint Cyprien, epistre 6. livre 1. par ces mots, *Habere namque aut tenere Ecclesiam, Avoir ou tenir l'Eglise*, on doit entendre presider & tenir l'Assemblée des Fideles, & que par ceux-cy du Concile Avennense, *Festivitates præcipuas teneat, qu'il tienne les principales festivitez*: Et par celles-cy du Concile d'Epaune, *Archipresbyter dum Dioecesim tenet, quand l'Archipresbre tient le Diocese*: On entend l'Assemblée des Fideles, presider aux Festes & gouverner la Paroisse. Ainsi quand les Canons ont dit, *tenere Missas, tenir les Messes*, ils ont entendu dire, gouverner les Assemblées des Fideles & y presider. Cette façon de parler ne peut s'appliquer au Sacrifice, faut necessairement l'entendre des Assemblées des Fideles. Ce qui justifie que ce mot de *Messe*, signifioit à son origine une Assemblée & une Feste, & partant qu'il est mot primitif, non fait par hazard, ny pris de la sortie des Catechumenes, ny de leur Assemblée & de leurs Prières.

On demande comment est-ce que les Peuples du Nord pourroient avoir baillé ce nom aux Italiens, aux Africains & aux Espagnols, veu qu'ils ont reçu la Religion par eux & par leur Mission. Ont répondu que ces Peuples, au moins leur langue touche aux bords d'Italie: qu'il a esté facile par la proximité, de leur communiquer ce mot qui s'est insinué peu à peu: & à cause qu'il est plus propre que Synaxe ou Collecte & plus particulier qu'Oblation, qu'il a eu cours, & s'est fait recevoir; & estant reçu en Italie, les autres Provinces l'ont facilement admis. D'ailleurs ces Peuples

& par les armes & par pieté: c'est pourquoy le mot qu'ils avoient pour signifier le Sacrifice, a aussi prevalu. Tant y a qu'il ne faut point rechercher par quel moyen il a passé du Nord en Afrique, puis qu'il s'y trouve, & qu'on reconnoît par la propriété de son usage, qu'il a esté pris dans cette langue Septentrionale.

CHAPITRE IV.

Du mot de, Communion.

On ne peut parler ny entendre les Peres, leurs écrits, leur Theologie, les Anciens Conciles, les Canons & l'Ancienne Police Ecclesiastique; qu'on ne sçache exactement la force & toute l'estendue de cet mot de *Communion*. Car toute l'ancienne Theologie estoit quasi continué & s'expliquoit quasi toute dans les diverses significations de la Communion, Quant à la Police Ecclesiastique generalement, elle s'exerçoit & se conduisoit dans ces premiers siecles par la Communion, Discommunication ou Excommunication: c'est pourquoy, ny ce Traité, ny tous les autres où il sera fait mention de l'antiquité des choses de l'Eglise, ne peuvent estre bien entendus ny bien ordonnées, qu'on ne fasse ressouvenir de l'estendue de ce mot. En nos Observations j'en avois touché quelque mot: mais comme peu à peu on découvre quelque chose de nouveau dans ces Anciens, & qu'on augmente & qu'on polit ce qu'on a commencé à sçavoir, aussi est-on obligé d'en faire part au public.

La raison pour laquelle tout ce qui estoit de l'ancienne Theologie, se traitoit quasi par le mot de Communion, & pourquoy la Police s'exerçoit aussi par le mesme mot; c'est que le but de Jesus-Christ en l'establissement de sa Religion, a esté de nous conduire à une union parfaite & tres-estroite avec luy & avec son Pere. Voila son dessein & son but, comme nous prouverons cy-après. Et partant tout ce qui est dans cette Religion, & tout ce qu'il y a institué, suit cette mesme intention & va aux mesmes fins, comme nous prouverons par le menu cy-après. Et non seulement ce qu'il a institué, mais toutes les ceremonies & tous les autres *ritus*, qui ont esté établis par les Apostres, comme bons

Disci-

Disciples & bien informez de l'intention **A** ils soient consommés en un, & que le monde leur Maître, vont à l'entretien de cette Communion : laquelle Communion n'est autre chose qu'une union avec celui avec lequel on communie, & une participation de ce qu'il a. De là donc est venu que par nécessité le mot de Communion se trouve par tout, & fait quasi tout & explique tout : car toute la Theologie estant fondée sur l'union avec Dieu ; & la Police ayant pour but la même union & la même Communion ; on ne peut traiter de l'un ny de l'autre sans user & repeter mille fois ces mots de Communion & d'Union.

La raison pour laquelle Jesus-Christ en l'établissement du Christianisme a eu pour fin l'union des Fideles avec luy & avec Dieu son Pere, est, que l'Amour a cette inclination & ce naturel, qu'il veut toujours unir les choses qu'il aime, avec soy, & non seulement unir, mais identifier, s'il se peut avec soy. L'Ecole des Platoniciens par le seul jugement naturel, avoit déjà goûté & presenty cette passion de l'amour, & avoit dit que les Amans tendoient à estre une même chose avec ce qu'ils aimoient. l'Evangile a rendu témoignage à cette Secte, & nous a appris que cela estoit tres-vray : & semble à qui considerera bien, que tout ainsi qu'un Ancien a dit, que *Leges Romanæ ad innocentiam pergunt*, & que Dieu avoit illuminé les Romanis en leurs loix & en leur police, pour frayer & pour tracer le chemin à l'innocence, qui devoit venir avec son Fils : Ainsi on peut dire qu'il a illuminé les Platoniciens en leur Philosophie, pour preparer le chemin à la vraie Theologie, qui devoit éclater à la venue de Jesus-Christ. L'Evangile donc a justifié Platon & son dire. Car l'Amour de nostre Seigneur ne s'est pas contenté de nous avoir uny à luy par ses graces, ses Sacremens, & par l'adoption de nostre nature : mais il a passé outre, & a voulu & a procuré une identité si étroite, & une union si grande, qu'elle surpasse, pour dire ainsi, l'identité même, si cela se peut imaginer. Car il a demandé à Dieu son Pere, en S. Jean. 17. *Qu'ils soient uns comme nous*. Item : *Afin qu'ils soient tous un comme vous mon Pere en moy & moy en vous, & afin qu'ils soient un en nous*. Item : *Moy en eux, vous en moy, afin qu'ils soient consommés en un, & que le monde* de connoisse que vous m'avez envoyé, & que vous les aimez comme m'avez aimé. Item : *Afin que l'amour duquel vous m'avez aimé, soit en eux, & moy en eux*. Il n'y a point d'union, voire d'identité plus accomplie que celle du Pere & du Fils ; & c'est toutefois celle-là dont il prend le modele, & qu'il propose à Dieu pour obtenir celles des Hommes avec luy.

B Mais considerons & pressons les circonstances de cette demande : car elles nous feront voir que l'Amour de nostre Seigneur en vers les Hommes a esté excessif ; & que tout son soin a esté de faire une union entre eux & son Pere. Il luy a donc fait cette demande à la veille de sa Passion, estant presque condamné, estant proche à la mort, la Croix estant déjà preparée ; par forme de testament, & par exposition de dernière volonté : or les dernières volontez, sont des témoins certains de ce que les Hommes affectionnent & de ce qu'ils desirerent le plus. Il n'a point demandé à son Pere qu'il pardonnast aux Hommes, qu'il remist le premiere peché, qu'il les elevast par dessus les Anges : il a pris un chemin bien plus court, & qui baille en gros & tout à la fois, tout ce que le Ciel peut bailler aux Hommes. Il a demandé qu'il y eust une union entre eux & son Pere ; n'est-ce pas un sommaire de tout ce qu'on peut avoir du Ciel ?

D Car qui dit union avec Dieu, dit aussi estre commun avec luy, en tout ce que la capacité des Associez peut souffrir. Il arrive souvent des differens entre les Hommes, soit pour querelles ou pour interets civils, lesquels quand on les pacifie en payant ou en satisfaisant, cela n'apporte pas grande commodité à ceux qui ont tort ; au contraire il leur en coûte toujours quelque chose. Mais quand pour terminer les differens on fait quelque mariage ; toutes les querelles & les procez non seulement sont esteints & pour rien comptez ; mais encore tous les biens des parties sont communs ; & ce qui devoit les ruiner, leur apporte du profit. Ainsi est-il arrivé en nostre offense envers Dieu : Jesus-Christ a usé prudemment de nostre peché il ne s'est pas arrêté à en avoir l'abolition, mais d'un crime il a fait une bonne affaire pour nous : car il a fait par cette occasion un mariage entre Dieu & les Hommes, une union

union par laquelle non seulement le peché est remis ; mais par le moyen de laquelle nous sommes communs avec Dieu, unis, affociez, heritiers, & tous ces biens affectez à ceux qui sont fideles en cette union.

Revenons à nostre Union & à nostre mot de *Communion*. Supposons donc que nostre Seigneur nous a aimé, comme cette demande le verifie; il a esté obligé & comme contraint à nous unir à luy : car l'inclination & la propriété de l'Amour, est de faire les Amans communs & unis. Luy-mesme qui n'étoit pas moins sçavant aux passions de l'Âme que Platon, a dit, Qu'ils soient uns, *Afin que l'on connoisse que les avez aimé*. Voilà la raison qui a fait que Jesus-Christ n'a point eu d'autre but en l'établissement du Christianisme, que l'Union & la Communion des Fideles, & de tous avec luy.

Quelqu'un des Peres a dit que Dieu avoit eu ce mesme dessein en la Creation, & qu'il vouloit dès lors nous unir à luy, autant que nostre infirmité l'ait pû permettre : mais que le peché estoit intervenu, qui avoit rompu ce dessein, lequel depuis avoit esté remis par l'Incarnation. Car nous estions trop éloignez de cette grace, & il y avoit trop de distance entre les Hommes & Dieu, principalement après la cheûte du premier Homme, pour estre unis avec luy, sans quelque moyen plus qu'extraordinaire. Et partant l'invention de son Amour, avoit trouvé le moyen de l'Incarnation, pour joindre des choses si distantes, & pour les approcher dans une union plus estroite que toutes celles qui sont en ce monde.

L'Amour donc a fait obtenir cette Union & cette Communion : & en suite de ce droit, toutes les choses de la Religion tendent à cette Communion & à cette Union. Si nous commençons par la vie du Chrestien, saint Paul la met non simplement en la participation de la grace; mais il la met en Dieu & dans J. C. mesme : *En luy nous vivons, nous mouvons, & nous sommes*. Si nous sommes en luy, nous sommes unis à luy, & nous Communions avec luy. Quand les Peres expliquent le salut des hommes, & en quoy il consiste, ils ne disent pas seulement que c'est à aller au Paradis, ny par de semblables termes ; mais ils le mettent en cette union avec Dieu. Voire mesme ils passent plus

outre, & disent que nostre salut consiste en une Deification, qui le fait par l'union estroite que nous avons avec Jesus-Christ. Saint Augustin l'enseigne en plusieurs lieux, mais avant luy Saint Denis l'avoit publié au premier Traité de la Jerarchie Ecclesiastique : *Le salut ne peut estre autrement, sinon que ceux qui le reçoivent, soient faits Dieux* : ce qu'il dit en expliquant ces paroles de Saint Jean : *Afin que nous eussions le pouvoir d'estre faits Fils de Dieu*. Et celles cy de saint Pierre, *Pour estre faits consorts de la nature divine*. Si on recherche les effets des Sacrements, ils vont tous à nous unir avec Jesus-Christ, & à nous rendre communs avec luy. Saint Paul parlant de l'Eucharistie, ne luy baille point d'autre effet que la Communion : *Le pain que nous rompons, n'est-ce pas la Communion du Corps de Jesus-Christ*? Cabaſilas décrit elegamment la Communion que produit l'Eucharistie en ces livres de la vie que nous avons en Jesus-Christ : *Qu'est-ce qui fait les Peres, sinon que de leur sang & de leur chair nous sommes formez* : & cela mesme nous le devons à Jesus-Christ ; car nous sommes os de ses os, & chair de sa chair. Mais il y a bien de la difference entre ces deux Communions. Car quant aux Peres naturelles, le sang qui est aux enfans, n'est plus à eux, mais il estoit à eux avant qu'il fust aux enfans. Mais le propre du Saint Sacrement, est que le Sang mesme dont nous vivons est le Sang de Jesus-Christ, & que la chair par laquelle nous vivons, & par laquelle nous sommes incorporez avec luy, est le Corps de Jesus-Christ mesme. Par ces paroles on voit que le Sacrement produit une Communion entre Jesus-Christ & les Fideles, qui est plus grande que celle qui est entre les Peres & les enfans. Et plus, il conclut en ces termes : *Et cela finalement est la vraie Communion, quand chacun possède en mesme temps la mesme chose*. Car si l'un la possède maintenant, & l'autre apres, c'est plustost division que Communion. Je sçay bien qu'il y a mille autres effets du S. Sacrement, qui produisent des unions avec nostre Seigneur : mais il seroit trop long de les déduire. Passons au Sacrifice, dont le principal effet est de nous unir, & de nous donner une Communion avec Jesus-Christ. Ces termes du Canon, *Adunare*, le monstrerent assez : & le mot de Synaxe & Col-

& Collecte , qu' il avoit & qu' il a dans ASacremens oporent la Synaxe , & la Communion aussi bien qu' elle .

Non seulement les Sacrifices & les Sacremens s' appelloient Communion , & operoient une Union & une Communion , mais encore tout ce qui estoit dans l' estenduë du Sacerdoce & dans la puissance Ecclesiastique , soit en celle des Ordres , soit en celle de la juridiction , s' appelloit Communion & operoit une Union. Ces mots de S. Denis , que l' Eve sque *Perficit & perficitur* , perfectionne les autres & qu' il se perfectionne luy-mesme , ne veulent dire autre chose , sinon , que par ses fonctions il rendt & il avance les Fideles dans une Communion avec Jesus-Christ ; & qu' en les y introduisant , il s' y introduit luy-mesme : car la seule perfection du Chrétien est d' arriver à cette fin , & à cette intime & individué Union & Communion avec luy . Ces autres paroles ordinaires , *Episcopus est in statu perfectionis acquisita* , n' ont autre explication , sinon que l' Eve sque donne & qu' il possède la plus parfaite Communion avec Jesus-Christ , qu' on peut avoir icy bas ; parce qu' il est le principal membre & la principale partie du corp mystique de Jesus-Christ , & que la Communion qu' il y a , est plus parfaite que les autres . En la collection de Carthage , on appelle le caractère d' un' Eve sque , & sa mission , & son ordination , *Communion* , comme nous verron cy-aprés . Optat au 7. livre appelle toutes les fonctions Episcopales , *Communion* . Car il dit , *Autre chose est un Eve sque , communiant avec un Eve sque , ou un Eve sque* . Et plus bas pour expliquer cette proposition : *Il n' a point esté Eve sque , & n' a point versé en la charge Episcopale ; il n' a point imposé les mains , ny offert le Sacrifice* . Partant puis qu' il prouve que Macarius n' a point communiqué comme un Eve sque , à cause qu' il n' a point fait les fonctions Episcopales ; il suit qu' il croyoit qu' un Eve sque communioit & faisoit la Communion en faisant ses fonctions . S' il n' estoit ennuyeux , on prouveroit la mesme chose des benedictions , des prieres , des baisers de paix , des eulogies , & generalement de tout ce qui est dans l' Eglise . Tout tendt à une union & à une communion avec I. C. c' est pourquoy ce mot de Communion estoit si frequent en ces premiers siecles .

Quant à la police Ecclesiastique , elle a

uélé de ce mot plus souvent & plus ordinairement que la Theologie : toute la puissance & toute la juridiction de l'Episcopat, ne consiste qu'à oster ou qu'à recevoir un Chrestien dans la Communion de l'Eglise. Car quelque punition que vous puissiez choisir dans les anciens Canons, ou quelque récompense que vous y puissiez chercher l'un & l'autre iront ou à l'augmentation de la Communion Chrestienne, ou à la diminution. Il n'y a point de chastiment dans l'Eglise, que la privation de l'union avec Jesus-Christ : Il n'y a point aussi de grace ny de bien à faire qu'en l'augmentation de cette union. Voilà pourquoy l'ancienne police Ecclesiastique tourne toute, & est toute comprise dans ce mot de Communion & de société. Car la police n'est autre chose que l'execution des loix & de la puissance Ecclesiastique ; qui estant toute dans la Communion, ne peut aussi bailler d'autres loix, ny les executer que par le mesme mot : Si bien que tous les Canons sont compris dans ces trois mots, *Communion*. *Excommunication*, & *Discommunication*. Le premier est & estoit pour donner récompense au merite. Le second est & estoit pour punir les pechez, & pour en retrancher les auteurs de la Communion de Jesus-Christ, de la quelle ils avoient perdu le droit par leur crime. Le troisième estoit pour mettre les penitens en un estat qui ne fust pas comme celuy des Fideles, plein de graces & de beatitude ; parce qu'ayant offensé Dieu, quoy qu'ils en fussent repentens, ils estoient indignes d'un si bon traitement ; qui ne fût pas aussi en peril & en danger eminent, comme celuy des excommuniez que l'Eglise avoit abandonnez & desheritez, comme bastards, & enfans auxquels elle avoit baillé sa malediction. Or la Discommunication les mettoit hors de peril, c'est à dire, dans un delay pour appaiser Dieu, & pour meriter par les larmes de retourner au giron & dans la Communion de la Mere.

Ce n'est pas assez d'avoir déduit amplement l'estenduë & le pouvoir de ce mot de *Communion*, & comme toutes choses de la Religion vont à l'Union, & partant que toute l'ancienne Theologie & toute l'ancienne police Ecclesiastique s'expliquoient & se traitoient par ces mots d'Union & de Communion ; il faut encore

A passer plus outre, & rapporter & en expliquer plusieurs sortes & plusieurs especes de Communions, qui se trouvent dans les Anciens. Mais c'est avec excuses, si je ne trouve la fin : Car il y en a tant, qu'on seroit importun de les vouloir rechercher. Communion spirituelle, Communion temporelle. S. Augustin livre 3. *Ad Parm.* 5. *il oste le mal de chez luy. il ne se mesle pas avec eux de cœur ; & ainsi non seulement, il se conjoint spirituellement avec les bons.* La temporelle est le contraire, dont il parle souvent. Communion interieure de cœur, d'esprit, de consentement. Le mesme au 2. livre, *Et cependant nous sommes separez de cœur.* Et plus bas : 5. *il communique, il consent.* Item, *Ils tenoient Opus dans leur Communion comme collegue, ou s'ils l'improvoient de cœur.* Communion laïque : Communion Ecclesiastique & Sacerdotale : Saint Cyprien, *Communio Laica* : Le Concile Agrippin, l'Elibetin & autres. Ces deux Communion sont opposées : l'une signifie la part que les Laïques ont au Corps de Jesus-Christ : l'autre, celle que les Ecclesiastiques ont au mesme corps : les preuves en sont assez frequentes dans les Anciens. Communion de fraternité ; c'est la Communion qu'un Eveque a avec un Eveque. Tertullien aux prescriptions : Communion de son Peuple, c'est quand un Eveque est réduit à la Communion de son Diocese, & qu'il n'ose écrire des lettres communicatoires aux autres Eveques : & quand les autres Eveques pour quelque consideration ne luy écrivent point, les Canons ont cette façon de parler, *contentus sit Communione plebis sue*. Communion ordinaire, Communion peregrine : celle-cy est la Communion qu'on bailloit aux étrangers, mais apres elle a esté particulièrement affectée pour certaine punition aux Ecclesiastiques : si bien qu'es Canons quand on trouve, Communion peregrine, faut entendre cela, non des passans, mais d'une certaine punition qu'on ordonnoit aux Ecclesiastiques ; comme au Concile d'Agde, Canon 2. & 5. au Concile de Rhegie, & en celuy d'Ilerde. Pour l'autre elle veut dire, la part qu'un habitant avoit dans la Paroisse ; & elle est opposée à la Peregrine. Communion des Sacremens. Saint Augustin contre les Donatistes, liv. 2. *ad Parm.* 5. *ils sont pollus par la Communion des Sa-*

oremens. Communion à l'Autel: les Ca-
 nons ; *Participare altario*, *participer à l'*
Autel. Tolet. 1. can. 2. Agde, Canon 6.
 Communion aux oblations, Communion
 sans oblations ; sont Communions oppo-
 sées, qui consistent à pouvoir faire rece-
 voir ses oblations sur l'Autel ou à ne le
 pouvoir. La coutume ancienne estoit d'
 offrir aux Messes des oblations. Or l'Egli-
 se ne recevoit pas les oblations de ceux
 qui estoient excommuniés ou en penitence,
 ou en quelque péché. Les Canons sont
 pleins de ces preuves, comme Ancyran &
 autres. Communion en nostre Seigneur,
 c'est l'absolution: Eliberin, canon 78. *Il*
pourra estre associé à la Communion de no-
stre Seigneur. Communion pleine, Com-
 munion parfaite, Communion absolue ; c'
 est la participation de l'Eucharistie. An-
 cyran, Canon 7. Canon 16. Vaison 1.
 Canon 2. Communion de viatique, c'est
 absolution qu'on bailloit aux penitens qui
 sont à la mort. Orange premier, *Selon la*
définition des Peres, qui ont fort à propos
nommé cette Communion viatique. Com-
 munion legitime, au mesme Concile, *le-*
gitimam Communionem ; qui à mon avis
 estoit quand les penitens accomplissoient
 leur penitence, & qu'ils arrivoient à l'
 absolution, par les degrez & par les for-
 mes prescrites : & au contraire la Com-
 munion non legitime estoit quand on leur
 faisoit grace, & quand pour crainte de mort,
 on leur remettoit une partie des peines
 qui leur avoient esté imposées. Commu-
 nion des Saints: le Symbole, *Communionem*
Sanctorum, la Communion des Sa-
 ints, c'est à dire ; la Communion qu'il y
 a entre les vivans & les morts, & la Com-
 munion & la société de l'Eglise Triom-
 phante avec la Militante. Communion
 aux Reliques ; celle-là se prouve par la pra-
 tique de l'Eglise : car il ne se dit point
 de Messe, que le Prestre ne fasse Com-
 munion avec les Reliques des Saints, soit
 en baillant l'autel, dans lequel il y a tou-
 jours des Reliques, soit par les commemo-
 rations du Canon. Communion par les
 commemorations. On voit dans saint Cy-
 prien comme ils estoient soigneux de cot-
 ter les jours & les mois, pour faire com-
 memorations & Communion avec eux. Com-
 munion par oblation de nom. Dans saint
 Cyprien, *Et nomen ejus offertur, son nom*
est offert : la coutume estoit de nommer

À l'Autel ceux qui revenoient à l'Eglise,
 ou par absolution ou autrement : & cela
 estoit un acte, par lequel l'Eglise se fai-
 soit Communion avec celui qu'elle nom-
 moit. Car par cette nomination, elle le
 reconnoissoit pour frere, & le recomman-
 doit à Dieu. Voila ce que c'est que Com-
 munion par oblation de nom. Les Conci-
 les Eliberin & Agrippin en parlent, & la
 collation de Carthage. Communion civi-
 le: Saint Augustin contre les Donatistes,
 en mille lieux: Communion par les bai-
 sers de paix. Tertullien, *de Oratione: Pa-*
cem tecum audent transigere, il ose commu-
nier & faire passer sa paix & sa Commu-
nion avec toy. Communion par les saluta-
 tions, c'est à dire, par ces paroles, Dieu
 soit avec vous, ou, La Paix soit avec
 toy ; sont salutations qui estoient especes
 de Communions, & lesquelles on n'osoit
 pas dire à des estrangers. Communion par
 lettres: c'est que par les lettres commu-
 nicatoires on se donnoit la Communion.
 Tertullien: *Litteras pacis revocare*. Op-
 tat: *Commercio formatarum in una socie-*
tatis Communionem concordant ; par le com-
 merce des lettres formées, ils couviennent
 en une société de Communion. Saint Au-
 gustin epist. 162. *Romana Ecclesia & ca-*
eteris terris per communicatorias litteras esse
conjunctum ; il se voyoit joint avec l'Egli-
 se de Rome & avec les autres Provinces,
 par les lettres communicatoires. Commu-
 nion de toute la terre generale & univer-
 selle: c'est quand quelqu'un est receu &
 approuvé par toutes les Eglises: de cette
 Communion est fait mention aux passages
 cy-dessus. Et par ceux-cy, saint Augustin
 162. *Totumque orbem Cæciliano communi-*
cantem ; toute la terre communicante avec
 Cæcilien. Epist. 163. *Vbiq; terrarum esse*
Communionem suam ; se Communion estre
 par toute la terre. Communion de conver-
 sation, de discours, de boire, de manger,
 sont Communions civiles & humaines, qu'
 il n'estoit pas permis d'avoir avec les ex-
 communiés. S. Paul, *Ne quidem cibum*
sumere : mais depuis, *ad Cautelam*, on les
 a permis, pour la necessité de la conver-
 sation des affaires. Cette communion es-
 toit accordée aux Penitens, qui estoient re-
 ceus à penitence: la concession de la pe-
 nitence leur apportoit cet avantage.

Il y a plusieurs façons de parler dans les
 Anciens, qui donnent à entendre la force

Z z 2

& l'

& l'estenduë de ce mot de *Communion* : Adans la lettre, la Paix de nostre Seigneur, desquelles nous choisisons deux ou trois, qui serviront pour faire entendre les autres. Petilien Eveſque Donatiſte, demandoit à ſaint Auguſtin devant Marcellin, Qui eſt voſtre Pere qui vous a ordonné ? S. Auguſtin repondt, Vous me demandez d'où ma Communion tire ſon origine & ſon commencement ? Par le mot de Communion il entend ſon ordination & ſa miſſion ; car il eſtoit queſtion de ſçavoir qui l'avoit fait Eveſque & qui l'avoit ordonné. Partant on voit que la Communion ſignifioit anciennement l'ordination & la miſſion : & aujourd' huy on auroit peine à parler en ces termes. Il y a mille autres façons de parler dans l'antiquité, touchant ce mot de Communion, qui ſont fort éloignées de noſtre uſage. Car qui diroit aujourd' huy qu'un Eveſque, qn'un Prêtre, qu'un Laïque, ont communiqué ou fait la Communion, on ne concevroit autre choſe, ſinon qu'ils auroient receu l'Euchariftie. Et toutefois les Anciens ont uſé à la verité de ces termes, pour ſignifier la Communion de l'Euchariftie : mais encore ils en ont uſé plus ſouvent pour ſignifier les autres Communions qui ſe faiſoient ou par le Sacrifice, ou par les Eulogies, ou par les ſalutations; ou finalement par lettres, ou par les autres moyens de Communier. Quand on dit aujourd' huy qu'un Laïque a Communiqué avec un Laïque; on s' imagine incontinent qu'ils ont receu le ſaint Sacrement enſemble : & anciennement cette propoſition pouvoit ſignifier mille autres choſes, comme qu'il luy auroit donné le baiſer de paix ; qu'il l'auroit appellé frere ; qu'il l'auroit ſalué ; qu'il l'auroit exercé des actes de charité avec luy. Car par tous ces moyens & mille autres, ils pratiquoient des actes de Communion Chreſtienne & particuliere, de particulier à particulier. Un Eveſque anciennement pouvoit reſuſer la Communion à un autre Eveſque par mille mo-
B yens ; ne luy écrivant point des lettres formées, ne luy envoyant point les eulogies, ne le tenant point pour Confrere, ny pour Eveſque : & toutefois aujourd' huy ce reſuſ de Communion ne ſe prendroit que du reſuſ de l'Euchariftie. Qui eſt-ce qui penſeroit aujourd' huy offeſſer Dieu & faire quelque choſe contre la pureté & contre l'integrité de l'Egliſe, d'écrire à un Payen à un Heretique, & de luy ſouhaiter
C la Grace, le Salut, & luy donner toute ſorte de benediſtion : qui ſont les marques & les caracteres des lettres communicatoires des Anciens ? Toutefois és premiers ſiecles, cette faute eſté tres enorme. S. Auguſtin, epiſt. 162. *D'où eſt arrivé que nous avons écrit aux plus apparens des Donatiſtes ; non pas des lettres communicatoires, leſquelles jaſ de longtems à cauſe de leur mechanceté, & qu'ils ne veuillent eulnt pas tenir l'unité Catholique, qui eſt par toute la terre, ils ne reſoivent point.* Item : *Ce que je dis, afin qu'on n'eſtimât pas que je vous euſſe écrit imprudemment.* On ne condamne perſonne aujour d' huy à ne communier qu'aux prieres ; à Communier ſans oblations ; à ne Communier qu'avec les Paroiſſiens ; à ne Communier qu'aux choſes civiles ; à ne Communier point à l'Autel : Et toutefois les anciens Canons & les anciens Jugemens Eccleſiaſtiques, font mention de toutes ces eſpeces de condannations : & prononcent toutes ces eſpeces de punitions. On pourroit aujourd' huy ſaluer un Payen ; luy donner la Paix de noſtre Seigneur ; l'appeller frere : tuot cela ſe prendroit pour offices & pour civilitez. Mais anciennement c'eſtoit un crime de meler & de communiquer la paix avec les eſtrangers. Tertullien aux preſcriptions : *Ils mêlent la paix avec tous.* Il reproche ce vice aux Heretiques.

CHAPITRE V.

Du mot de, Paix.

LE mot de, *Paix*, ſe trouve dans la Meſſe ; il eſt employé dans les oraiſons du Canon ; & ſemble que ce ſoit un mot de Religion, myſtique, & de quelque force & vertu. C'eſt pourquoy il eſt de ce Traité, d'en rapporter les diverſes ſignifications & les divers uſages qu'il a eu dans l'antiquité. Dans les Anciens donc ce mot eſt aſſez ſouvent employé ; & ſe trouve qu'il ſignifie la penitence, l'abſolution, la Charité, l'Union avec I. C. le droit d'eſtre membre de ſon Corps ; & finalement ce contentement, cette beatitude anticipée, cette Deification qui naiſt par avance dans une Ame, par l'Union
 qu'

qu'elle a avec Jesus-Christ, & par le moyen de Jesus-Christ avec Dieu. Voilà ce que ce mot signifioit dans les Anciens.

S. Denis n'emploie jamais ce mot en diverses significations, comme les autres Peres: il le prend toujours pour cette deification qui se fait par l'union de la Creature au Createur. Au Traité de Div. nom. il dit. *Que la Paix divine unit toutes choses, & qu'elle leur donne une concorde, & qu'elle perfectionne & consomme dans icelle.* Là même il l'appelle, *Silentium, silence*; d'un mot admirable, & plein d'une grande Philosophie & Theologie. Car ceux qui ont cette Paix, n'ont aucun bruit, ny aucune opposition, ou resistance des Passions. Il n'y a rien dans leur ame, ny dans leur corps, qui n'obéisse à la raison: il appelle cela silence. Au même lieu, il la décrit par ces paroles: *Il fait la Paix qui ne peut s'exprimer par paroles, qui est déterminée de toute éternité, & qui nous unit, nous marie & nous concilie en esprit par soy, & en soy avec le Pere.* Et en la Jerarchie Ecclesiastique, parlant des effets de cette Paix: *Cette conjunction, à mon avis, c'est le Sacrifice de Paix qui la fait, laquelle joint les semblables avec les semblables.* Et outre ces passages, on en trouvera mille dans le même auteur: par lesquels il parle de cette Paix, comme de l'habitation de Jesus-Christ en nous.

Après S. Denis suit S. Irénée, qui emploie ce mot pour signifier la Communion & la Société extérieure des Eglises. Dans Eusebe, livre 5. chap. 6. *Et toute fois encore qu'ils ne l'observassent pas, ils ont retenu la Paix avec eux.* Et plus bas: *Ils eurent communion ensemble: & Anicetus accorda dans l'Eglise, l'Eucharistie, par reverence à Polycarpe & ainsi ils se separerent en Paix.* Il appelle l'Union & la Communion extérieure des Eglises, *Paix*. Car tout ainsi qu'il y a une Communion visible & extérieure, ainsi y a-t-il une Paix extérieure: car la Paix, comme nous avons dit, signifie quelquefois la Communion & l'Union.

Tertullien donne à ce mot plusieurs usages. Aux Martyrs, il semble le prendre pour la benediction de la penitence, ou pour l'absolution. *Quam pacem quidam in Ecclesia non habentes, à Martiribus in carcere exorare consueverunt: Laquelle Paix ceux qui en sont privez, ont accoustumé de*

P'obtenir des Martyrs. Il parle des Lâpres, qui étant chassés de l'Eglise, avoient de coutume de solliciter les Martyrs en prison, pour obtenir d'eux des lettres de recommandation: en vertu desquelles l'Eglise les recevoit quelquefois à faire penitence, & après la penitence à la Communion. Saint Cyprien se plaignant de cela, *Ad Communionem admittuntur, ils sont admis à la Communion.*

Il est assez mal-aisé de dire ce qu'il entend par la Paix. Au livre de Oratione, *Quand est-ce qu'on doit conférer la Paix avec ses freres, sinon quand elle peut monter au Ciel avec l'Oraison? afin qu'ils puissent participer de nostre operation, & en eschange nous bailler leur Paix.* Et plus bas: *Celui qui fait office à Dieu, peut-il estre empesché par la Paix, ou quel Sacrifice peut-ce estre duquel on se retire sans la Paix.* Il signifie là le baiser de Paix, & la Paix qui se donnoit par le baiser. Or maintenant de dire ce qui se baille & se bailloit par ce baiser de paix, c'est la difficulté: tant y a que les Anciens en faisoient grand cas, comme nous verrons au Traité du baiser de Paix.

En ces passages *ad Vxorem*, & du Baptême, *Il envoie sa paix à ceux là, où il y en a deux, il y est.* Item: *Sortant des eaux la Colombe du Saint Esprit descend, apportant la Paix.* Il use de ce mot comme saint Denis, pour signifier cette admirable Union ou Deification, qui se fait en nous par la Confirmation, par laquelle anciennement & du temps de Tertullien, visiblement & actuellement le Saint Esprit descendoit dans les Confirmez, & operoit visiblement mille merveilles.

Au livre de *Velandis Virginibus*: contre raxeas, aux prescriptions: il entend par ce mot la Communion extérieure & intérieure, qu'il y a, & qui doit estre entre les Eglises: *Avec lesquels nous communiquons le droit de Paix, & le nom de fraternité.* Item: *La communication de Paix, le nom de fraternité & la contestation d'hospitalité: lesquels droits ne sont point communs & ne sont regis par autre raison, sinon que nous avons reçu le même Sacrement & la même Foy.* Item: *Il la contraint de revoquer les lettres de Paix.* En tous ces lieux il use de ce mot, pour signifier l'Union & la Communion intérieure & extérieure; & le consentement exte-

exterieur, & le consentement de cœur qu'A il y avoit entre les Eglises.

Derechef il employe ce mesme mot au livre de *Pudicitia*, pour signifier la penitence ou l'absolution : *Jejunas pacis lacrymas*. Il parle des larmes que les excommuniés jettoient aux portes des Eglises, pour émouvoir les Fideles à compassion, & pour les porter à interceder pour eux envers l'Eglise, pour estre receus à faire penitence. Or encore que la penitence ne baillast aucun droit de communication ny d'Union au Corps de Jesus-Christ, toutefois les Anciens l'ont appelée *Paix*, parce qu'elle mettoit les penitens en estat assuré comme nous avons décrit au Chapitre précédent.

Saint Cyprien suit son Maistre, & use de ce mot en diverses significations. En l'epistre 2. du 1. *Et si la mort les pressoit, qu'il receussent la Paix en l'instant de la mort*. A Antonian : *La paix a esté donnée à ceux qui estoient en danger*. Item : *Si après avoir reçu la Paix*. Au troisième livre aux epistres 17. 18. 19. 20. 23. il employe ce mot pour signifier l'absolution ou la penitence. Aux passages suivans, epistre ad Mag. *Il se fait profane de la Paix de Jesus-Christ*. Ad Antoni. *Il ne conserve pas l'unité de l'Esprit, ny la conjonction de la Paix*. Il prend ce mot pour l'union interieure & exterieure des Eglises. En d'autres lieux il en use pour exprimer cette Deification.

Le Concile d'Eliberin semble prendre ce mot de *Paix*, pour le droit de Societé & de Communion au corps mystique de Jesus-Christ, Canon 47. *S'il guerit & que derechef il peche, qu'il ne se mocque plus de la Communion de Paix*. Et au Canon 16. il semble la prendre en un autre sens, & pour l'absolution des pechez. Car parlant d'un qui tomberoit malade durant le cours de sa penitence, & avant de l'avoir achevée, il dit qu'il luy faut bailler la *Paix*, s'il est en danger de mort. Or est-il que les penitens durans leurs penitence n'estoient pas absous. Partant il semble que cette *Paix* que le Concile commande qu'on luy donne, se doit prendre pour l'absolution de ses fautes, car il n'y a rien plus necessaire à un pecheur qui se meurt, que l'absolution de ses fautes. Si ce n'est que la necessité du mal presse de luy bailler la *Paix* plutôt.

Optat au livre 1. la prend pour cette Communion & cette unité Sacerdotale, dont parle S. Cyprien, au livre de *simplicitate Prælatorum* : *Laquelle Paix si elle eust esté gardée inviolablement comme elle avoit esté donnée*.

Saint Ambroise au Psaume 39. dit que par le baiser de *Paix*, on donne la grace de la charité, par où il semble prendre la *Paix* pour la Charité, ou pour la Vertu & l'effet de la charité, comme S. Thomas : car par le baiser de *Paix* on communique la *Paix*, qu'il appelle la grace de la Charité : *c'est donner du poison par le baiser, par lequel la grace de la Charité se donne*. Au livre de Jacob & *vita beata*. Il prend la *Paix* pour la tranquillité de l'ame : *Ce silence de Jesus-Christ a apporté une Paix dans les Ames des Chrétiens, afin que le cœur ne fust point agité, ny l'esprit troublé*.

S. Gregoire de Nazianze a trois Oraisons de *Pace*, où il la prend pour l'union & la concorde des Fideles. S. Iean Chrysostome la prend pour la Communion fraternelle, *libro 1. de compunctione cordis*. *Mais je crains que plusieurs de vous autres fassent la Paix que des levres ; combien toutefois que J. C. aye voulu qu'on aye salué son prochain du cœur, non des levres*. Au livre de *Proditione Juda*, il la prend pour l'union des Fideles avec Dieu, & pour cette conjonction divine dont parle S. Denis, qui anime & qui informe le Corps de l'Eglise & l'Epouse de Jesus-Christ ; & qui la constitue en l'estat d'Epouse. Car il dit : *Donnons le saint baiser qui unit les ames, reconcilie les esprits, & montre que nous ne sommes qu'un mesme corps*.

Saint Augustin prend la *Paix* pour la Charité, pour l'Union, pour la Concorde, pour la tranquillité, pour l'Unanimité, pour la Societé des Fideles. *Sermon du temps, 169. qui demeure en une Paix sainte & qui a Societé avec les Saints de Dieu*. Ibid. *Cette unanimité autrefois à esté sous les Apostres*. Traité sur S. Iean 77. *En luy toutefois ou par luy nous avons la Paix, soit celle qu'il nous a laissée allant à son Pere, soit celle qu'il nous baillera nous conduisant à luy*. Où il semble prendre la *Paix*, comme S. Denis, pour cette Deification & cette adomption des hommes en Dieu & en J. C. Et qui bien

con-

considerera ces paroles, trouvera que ce sont les mêmes que rapporte S. Denis, & que S. Augustin les a prises de S. Denis : bien que tous deux les peuvent avoir puisées de l'Apostre aux Ephesiens.

Tout ce que les autres Peres en disent, va aux mêmes significations : sinon qu'ils ne prennent jamais la Paix pour l'absolution, comme Tertullien & S. Cyprien : comme aussi peu la prennent pour cette deification, & pour un estat auquel les hommes sont constituez, unis, incorporez, attachez avec Jesus-Christ par le Sacrifice, & lors qu'ils y participent : Mais frequemment ils la prennent pour la Charité, pour l'amour de Dieu & du prochain, pour une concorde, une tranquillité & une unanimité entre les Fideles, comme saint Augustin la prend. Entre les Scholastiques, cet admirable S. Thomas qui a puisé sa Theologie, le plus qu'il a pû, dans la Theologie de ces Anciens ; & qui s'est conformé à leur sens & à leurs paroles le plus qu'il a pû ; qui a penetré dans les hautes & miraculeuses pensées de S. Denis, & qui se l'estoit rendu familier, & qui nous l'a rendu intelligible, si nous sçavons bien dans ces questions & resolutions corréger ce qu'il a emprunté ou plustost expliqué de Saint Denis : en l'explication qu'il donne de la Paix, il a approché de l'opinion & l'explication de Saint Denis. Car il dit que la vraye Paix consiste : *In perfecta fructione summi boni & imperfecta, cum in hoc mundo motus animi quiescunt in Deo ; en la parfaite & imparfaite possession du Souverain bien, quand les mouvemens de l'ame sont apaisez en Dieu*. Et là même il dit, que c'est une vertu & un acte de Charité, que c'est une beatitude & un bien final plein de douceur : *Charitas causat Pacem, & quiddam Pax est actus proprius Claritatis, & quiddam non est ab alia virtute*. au dernier article, *Pax est actus meritorius, qui ponitur inter beatitudines ; & finale bonum dulcedinem habens* : c'est à dire. *La Charité cause la Paix, & c'est acte de la Charité, ce n'est point d'une autre vertu*. Item, *La Paix est un acte meritoire, qui se Pace entre les batitudes & un dernier bien, ayant une douceur*.

Des Modernes commentateurs sur l'Ecriture, on ne sçauroient tirer aucune lumiere, pour l'explication de ce mot de Paix ; & toutefois ils devroient luy avoir deter-

Aminé & arrêté une signification, afin de bien donner à entendre la grandeur de ces paroles de nostre Seigneur en S. Jean 14. *Je vous laisse la paix, je vous donne ma Paix* : & faire voir quel présent, quelles richesses, quelles merveilles il nous a enseigné par icelles. Maldonat fait si bien par tout, qu'on trouve plus estrange de luy que d'un autre, qu'il aye dit sur ces paroles : *Je voudrois avoir un bon Auteur d'une bonne sentence* ; & qu'il conclut, que c'est *Christi benedictio, & prosperarum rerum precatio*. Ceux qui ont commenté les epistres de saint Paul, auxquelles souvent est fait mention de cette Paix, ramassent plus de passages des Peres, sur ce mot de Paix, qu'ils n'y apportent de lumiere.

L'Explication donc qui me semble la plus convenable de toutes celles que les Peres rapportent, est celle de saint Denis ; qu'il a prise de l'Ecriture : car en ces merveilles de Dieu, il tient une maxime, qu'il n'en faut dire aucune chose que par les enseignemens de l'Ecriture ; qui doit estre le meilleur interprete des choses divines. La Paix donc, selon son opinion, est la plus grande union qu'il y ait entre les Hommes & Jesus-Christ, & entre les Hommes & Dieu : la Paix est une assumption & une collection des Hommes en Jesus-Christ & en Dieu ; qui les abysme dans ses bien faits & dans ses graces, apres qu'il les a ramassez & retiens en luy : la Paix est une Communion & une participation de tous les biens divins que Jesus-Christ peut donner aux hommes : la Paix est un droit de communauté entre Jesus-Christ & les hommes, en ce qu'ils peuvent jouir des biens qu'il possède : la Paix est un Amour divin qui rend Dieu liberal envers nous : la Paix est une espece de transfiguration, si les yeux la pouvoient voir : la Paix est, l'esprit vital de la vie que nous avons en Jesus-Christ : la Paix est comme une seconde ame qui informe & qui perfectionne l'ame & le corps, & les fait estre membres du Corps de Jesus-Christ : la Paix est une forme qui fait estre partie corporelle de l'Espouse de Jesus-Christ : la Paix est une incorporation dans l'Eglise : la Paix est une imitation de Jesus-Christ : la Paix est une imitation de Dieu : la Paix est une habitation de Dieu en nous : la Paix est une demeure des per-

personnes de la Trinité en nous : la Paix est l'excez de l'Amour divin : la Paix est un divin silence dans les ames qu'elle possède : la Paix fait remonter les Creatures en Dieu : la Paix remane à ceux qui la possèdent en l'unité : la Paix est prodigue de la bonté de Dieu : la Paix est mere de la splendeur : la Paix illumine tout : la Paix donne toutes les douceurs que les ames ressentent icy bas : la Paix fait l'unité : la Paix nous fait uns avec l'Un : la Paix est une Deification , & ce qui resulte & rejallit de contentement de bien à une ame qui est unie avec Jesus-Christ . Bref la Paix est l'effet, le resultat , & l'aboutissement de toutes les unitez que Jesus-Christ a demandées pour nous ; En saint Jean 17. *Vt omnes unum sint, sicut tu Pater, in me & ego in te ; ut & ipsi in nobis unum sint.* Item : *Et ego Charitatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum sicut & nos unum sumus.* Item : *volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum.* Ad Romanos : *omnes enim vos unum estis in Christo.* Et toutes ces merveilles & ces Beattitudes , si elles sont en ce monde , & si nous en sentons les effets , comme il est vray , puis que Jesus-Christ a dit , qu'il nous donnoit la Paix & qu'il nous laissoit la Paix ; toutes ces beatitudes, dis-je nous sont données procurées & augmentées à la Messe, par le Sacrifice du Corps de Jesus-Christ . Car c'est à la Messe que nous disons, Seigneur qui avez dit, *Je vous donne ma Paix* : & c'est là que nous appliquons & que nous tirons les effets de sa parole , & que nous employons & distribuons les richesses qu'il nous a laissées.

CHAPITRE VI.

Des Cemetieres & des Aires des Martyrs.

Pour traiter avec ordre tout ce qui regarde le S. Sacrifice de l'Autel , & toutes les circonstances de la Messe, il faudroit commencer par les Eglises & par les Autels , qui est l'ordre qui a esté suivy par ceux qui en ont écrit ; mais il ne peut y avoir grande contestation sur ce sujet : & si nos adversaires disputent les Eglises des premiers Chrestiens , c'est plutôt par haine qu'ils portent à l'Eucharistie & à la Messe, que par raison : car le seul pas-

sage de Tertullien , au livre de l'Idolatrie , *Venir des Idoles en l'Eglise , & de la boutique des Demons , venir en la maison de Dieu*, renverse tout ce qu'ils scauroient alleguer . Il ne reste que quelques foibles argumens , qu'ils employent assez souvent ; à sçavoir que les premiers Chrestiens faisoient leurs Assemblées par tout où ils se recontroient , dans les maisons privées , dans les Cemetieres , dans les cavernes , & par tout où l'occasion les assembloit . De là ils pretendent que les Eglises ne sont point necessaires , & que les Anciens trouvoient tous lieux propres pour faire les prieres : & ainsi ils veulent tacitement conclure & induire, qu'anciennement il n'y avoit point de Sacrifice .

Il est vray que si nous estions dans les persecutions , comme ils estoient , que nous pourrions prier Dieu & luy Sacrifier en toutes occasions , & comme dit Tertullien , *Si on ne peut de jour, faut s'assembler de nuit* . Mais quand ces premiers Chrestiens ont esté dans la Paix & sous des Empereurs , non tyrans & non persecuteurs du nom de Jesus-Christ , ils ont toujours fait leurs Assemblées dans les Eglises , & dans les lieux dédiés à Dieu , & bastis exprés pour le Sacrifice . On voit dans saint Denis , par le rang qui il donne aux Ecclesiastiques , aux Laïques , aux Penitens , aux Energumenes & aux Cathumenes , que le lieu où ils s'assembloient , estoit composé, disposé & basti pour servir à cet Ordre . Et Tertullien , de *Pudicitia*, dit, qu'il faut chasser les monstres, non seulement de l'Eglise , mais de tout le toit de l'Eglise . Par lesquelles paroles il veut dire que ces enormes pechez doivent estre chassés d'un premier Portique qu'on faisoit devant l'Eglise , pour mettre les Penitens à couvert . D'où on voit qu'ils avoient des bastimens dédiés à Dieu & faits pour ce dessein .

Quant aux Cemetieres & aux Aires des Martyrs, il est vray que les premiers Chrestiens s'y assembloient souvent , & ce pour y celebrer le Sacrifice & pour y faire la Synaxe . Cela se prouve par ces passages : Tertullien , ad *Scapu*. *Sous le Gouverneur Hilarion , comme ils eurent crié contre les Aires de nos sepultures . Que les Aires ne soient plus ; leurs Aires aussi ne furent plus car ils ne firent point de moissons* . Euseb. hist. Ecclesiastique livre 7. chap. 11. parlant

lant d'un Edit & d'une déense fait con-
tre les Chrestiens. Il ne vous sera loisible
de faire vos Assemblées aux Cemetieres.
Item, chap. 13. il dit que les persecutions
cessées, l'Empereur permit qu'on s'assem-
blast dans les Cemetieres. Il permet d'al-
ler aux Cemetieres. Item, liv. 9. chap. 2.
Il nous interdit des Assemblées qui se fai-
soient aux Cemetiers. Item, dans les in-
formations faites en Afrique pour l'innocence
de Foelix et de Cecilian, il y a deux ou trois passages
qui justifient qu'on s'assembloit dans ces Aires,
pour y faire la Synaxe: dont deux sont en ces termes:
*Je vous ay dit que quelqu'un porte les li-
vres dans les Aires où on fait les Oraisons.*

De tous ces passages, il appert que les
premiers Chrestiens faisoient leurs Assem-
blées dans les Cemetieres & dans les Aires
de sepultures. Mais ce n'estoit pas par
hasard, ny fortuitement, comme nos Ad-
verbiaires pretendent: mais je soutiens qu'en
ces premiers siecles, les Cemetieres estoient
les Eglises ordinaires des Chrestiens, & qu'ils
estoit le lieu reglé & destiné pour faire les
Assemblées & pour faire le service de la Messe
& des Prieres. Premièrement, il se voit par
l'Histoire, que les Evêques & les Papes avoient
leur demeure dans les Cemetieres, comme dans
le lieu propre & convenable pour l'exercice
de leur charge, & pour estre dans la commodité
de leurs fonctions; tout ainsi que les Evêques
& les Ecclesiastiques logent encore à present
proche les Eglises. Xiste II. fut mis à mort
dans un Cemetiere, avec quatre Diacres; c'est
à dire, qu'il fut pris dans la demeure & qu'il
y souffrit le martyre. Damase écrit que Libe-
rius Pape logea dans un Cemetiere; & autre
part, que Boniface estant chassé de la ville,
logea dans un Cemetiere hors la porte de Rome.
En second lieu, il se voit par les mesmes
histoires qu'ils y baptisoient les Fideles, qu'ils
y faisoient leurs Assemblées, qu'ils y celeb-
roient les Messes, qu'ils y tenoient les Ordres;
bref, ils faisoient toutes les fonctions Episcopales
& Curiales dans les Aires, comme dans les
lieux legitimes, ordinaires, destinez & consacrez
pour cet effet. Anastase Bibl. dit que, *Le Pape Jean habita
au Cemetiere des saints Tiburce & Valerien un
long-tems, & que mesme il y consacra*

des Evêques. On lit que le Pape Fabien
fit construire plusieurs edifices dans les Cemetieres.
Ce ne fut que pour la necessité des Assemblées
et des Messes ordinaires qu'on y devoit celebrer.

Et outre ces preuves et ces passages, l'Histoire
nous apprend que la premiere chose à laquelle
la persecution s'attachoit, et laquelle elle vouloit
arracher aux Chrestiens pour contenter sa rage,
que c'estoit les Cemetieres: comme aussi les per-
secutions cessées, la premiere grace que les
Empereurs faisoient aux Chrestiens, estoit de leur
rendre les cemetiers et de leur permettre de s'y
assembler: cela se voit dans ces passages d'Eusebe
et de Tertullien, cy dessus. E' où il appert que
les cemetieres estoient les lieux reglez et les
lieux ordinaires des Synaxes des Chrestiens.
Car les Payens n'eussent pas attaqué les Cemetieres,
et n'en eussent pas demandé l'interdiction, s'ils
n'eussent veu et sceu que dans ces lieux les
Chrestiens faisoient leur Sacrifices ordinaires,
et qu'ils y rendoient leurs devoirs et leurs
Prieres à Dieu. Comme aussi rendu les Cemetieres,
si en les rendant, ils n'eussent restably les
Assemblées et le Service de Dieu. Mais ce
qui est à considerer en cette preuve, est, qu'on
voit bien que les Payens abbatoient & ruinoient
les Eglises; mais on ne trouve point que la
premiere demande des Peuples, & la premiere
défense contre les Chrestiens, fust pour interdire
les Eglises; mais seulement les Cemetieres. D'où
vient cela? veu que la haine des Payens devoit
principalement estre contre le lieu principal
& le plus signalé qui fust en cette Religion,
& qui avoit le plus d'usage & d'éclat pour
leurs prieres. De raison on n'en sauroit dire
de meilleure, sinon que les Cemetieres estoient
les Eglises; & que quand ils ruinoient les
Cemetieres, & qu'ils en chassoient les Chrestiens,
qu'ils ruinoient les Eglises, & qu'ils en chassoient
les Assemblées.

Je confesse bien qu'à Rome & aux autres
lieux où il y a eu quantité de Martyrs & de
persecutions, qu'il y avoit plusieurs Cemetieres
où les Assemblées ordinaires ne se faisoient pas.
Mais je dis plusieurs choses là dessus: Au
second siecle ou au troisieme, dans tous les
Cemetieres qu'on lit avoir esté à Rome, que
les Assemblées s'y faisoient par fois, & qu'on

y celebrait les Synaxes ; & qu'outre cela ils estoient frequentez par devotion . Et de plus , qu' en la plus part les Papes y ont fait bâtir des Eglises : & qu'à Rome maintenant on trouvera peu d'Eglises basties , qui ne soient bâties dans ces vieux Cemetieres : & la plus part des titres de M. les Cardinaux , sont Cemetieres des Anciens Chrestiens .

Les raisons qui obligeoient les Anciens à tenir les Cemetieres dans les Eglises , & à faire les Assemblées dans des lieux communs , entre les vivans & les decedez , & pour mieux dire , entre les deux parties de l'Eglise , la Militante & la Triomphante ; meritent d'estre rapportées . Et encore qu'elles soient du Traité, *De l'autorité de l'Eglise sur les decedez*, que j'espere faire voir ; par avance toutefois j'en toucheray quelque chose , & en donneray l'abregé en ce Chapitre . Dans le Symbole on fait profession de communier avec les decedez : *Communione Sanctorum*, la *Communion des Saints* . Cet article ne consistoit pas en une pure creance , & à croire seulement qu'ils sont unis avec Jesus-Christ , ou qu'ils peuvent prier pour nous ; mais c'est un Article qui git & qui gisoit en pratique ; tout ainsi que le droit de communion , qui estoit entre les Fideles vivans : & il veut dire que les decedez sont uns & communs en tout & par tout avec nous , comme ils estoient avant leur mort ; & partant le droit qu'ils avoient durant leur vie , de faire & de participer à tous les actes de la communion Chrestienne , leur appartenoit encore apres le divorce de l'ame & du corps ; & la mort ne les a pas , ny ne les avoit pas excommuniés . De là estoit que les Anciens disoient les Messes sur leurs tombeaux , & celebrent les Synaxes ordinaires , dans des lieux qui estoient communs aux vivans & aux morts ; afin de faire part de toutes les Communions aux uns & aux autres en tout ce qu'ils pouvoient , & autant que l'estat auquel ils estoient le pouvoit permettre . Ce qui s'expliquera & se fera entendre à autre-part .

La plupart des Peres Latins ont pris ce passage de l'Epistre aux Romains , *Necessitatibus Sanctorum Communicantes* , des Reliques des Saints ; & ont leu , *Memoriis Sanctorum Communicantes* , & ont cru que ces paroles contenoient un commandement

de Communion avec les Reliques des Saints . Cela se voit dans Rufin , dans saint Ambroise , dans Optat : & , comme il sera prouvé plus amplement à autre-part , ces paroles du Canon , *Communicantes & Memoria* , ont esté prises sur ce passage : & quiconque les y a mises , a fait allusion à ces paroles de saint Paul , & les a considérées en le faisant . Pour satisfaire donc à ce passage & à ce commandement , les Anciens faisoient toutes les Communions Chrestiennes , exterieures & interieures , avec les decedez ; hormis celles que leur condition ne pouvoit recevoir . De là vient qu'ils ont enterré les mors dans les Eglises , pour leur donner la communauté de tout ce qui estoit de la Religion .

On doit le Sacrifice à Dieu , & c'est l'Eglise entiere & l'Epouse de Jesus-Christ , qui doit ce Sacrifice , & qui le doit faire & offrir , non une partie & la moindre partie de cetre Epouse . C'est pourquoy les Anciens faisoient intervenir les decedez à l'oblation du Sacrifice , & vouloient que les deux parties de l'Eglise fussent presentes , si faire se pouvoit , & qu'à leur nom & de leur consentement , elle se fît & se presentât à Dieu . Et pour ce faire , ils celebrent les Synaxes dans des lieux communs aux deux parties ; & dans lesquels les decedez repoisoient , & les vivans prioient & veilloient pour eux & pour les dormans . De là est venu qu'on a ordonné des Reliques dans les Autels , et qu'on n'en peut consacrer , ny d'Eglise , sans Reliques : afin que si on dit la Messe en un lieu où il n'y a point de repofans , ce peu de Reliques peust suppléer à ce défaut , et représenter l'Eglise Triomphante . Et ne faut pour rien compter ce qu'on pourroit dire , que des decedez , les ames sont absentes ; et que pour les os , qu'ils n'ont aucun sentiment , et qu'on ne voit pas comment ils eussent pû participer aux Communions . Car nous verifions à autre-part , que les Reliques des Saints pouvoient participer aux Communions , que leurs ames y pouvoient participer : Que les Peres mettent une certaine semence de la resurrection , dans les cendres des fideles , qui pouvoit et qui peut recevoir quelque utilité et quelque entretien par les Communions . Que tout ainsi que l'Eucharistie l'avoit engendré , aussi la Synaxe la pouvoit conserver . Finalement la société des fideles

les et de toute l'Eglise est mutuelle. QuandA partie du Corps de Jesus-Christ, la moitié ou une partie de l'Epouse de Jesus-Christ est mise en oubly. Jamais les decedez n'interviennent à leur Cene; jamais ils ne font commemoration des morts, ils ne leur donnent jamais aucune part ny aucune Communion avec eux. Malheureux ceux qui meurent parmy eux! & peut-on dire que cette Societé est bien barbare, de frustrer les decedez qui ont vescu avec eux, esté unis en un mesme corps durant leur vie; & apres leur mort, qu'ils soient privez des biens de la Societé. Ils ont raison de dire que l'Eglise de Dieu est invisible: car ils n'en font aucun acte visible; & tout ce qu'ils font est imparfait, & fait sans les parties: car sans les decedez, on ne peut solennellement faire aucun acte de Communion generale.

On peut dire en ce sujet, que tout ainsi qu'il arriva à la mort de nostre Seigneur, que le Verbe qui estoit avant la separation de son Ame & de son Corps, uny avec les deux parties, ne quitta point leur societé & leur union, & qu'il demeura uny avec le Corps dans le Tombeau, & avec l'Ame aux Limbes: Ainsi, sans comparaison toutefois, qu'il arrive chose semblable à la mort des fideles. Car comme ils sont unis & incorporez avec Jesus-Christ durant leur vie; de mesme ils demeurent unis avec luy, encore que l'ame se separe du corps; & le mesme Jesus-Christ demeure uny avec l'ame d'un costé, et avec le corps de l'autre. Si bien que cette poudre, cette cendre, ces os, cette pourriture qui nous est si horrible, qui git dans un tombeau, sans lumiere, sans sentiment, ce semble; est unie avec Jesus-Christ, elle est associée avec luy, elle sent bon de cette senteur dont parle l'Apostre, *Christi bonus odor*; sa lumiere luy eclaire, & quelque pourriture qu'elle pâtisse, elle possède la semence de l'Eternité. Et de fait on voit sur les anciens sepulchres des premiers siecles, comme à saint Victor de Marseille, le *Signum salutare*; & au dessous, une coupe & une grappe de raisin dessus. J'en appris l'explication du docte M. de Peyres: & il me fut dit, que ces lettres Jeroglyphiques vouloient dire qu'ils attendoient la resurrection; & qu'ayant esté unis avec Jesus-Christ par l'Eucharistie & par son Sang, qu'ils esperoient que cette union les remettroit dans une vie eternelle, dont ils en conservoient la semence, qui leur avoit esté conignée par la coupe de l'Autel.

Et nos Adversaires qui se moquent de nos Reliques, voyent en cela qu'ils n'ont rien de parfait ny d'accomply en leurs Offices; leurs Synaxes & leurs Cenes sont imparfaites, sont demy-Synaxes: l'Eglise de Dieu, non seulement n'y est pas; mais mesme quand elle y seroit, elle ne seroit pas que demy-Eglise; la moitié on une

Non seulement ils tenoient anciennement du devoir de Religion, de Communier avec les decedez, & qu'il y avoit une obligation de leur faire part de toutes les Communions; mais encore il y avoit certaine Communion avec les decedez, qu'ils estimoient necessaire. Optat, livre deuxieme: *Mais vous dites que vous avez quelque part à Rome: c'est un rameau de vostre erreur, provigné de vostre mensonge, & non de la racine de verité. Car si on dit à Macrobius où il s'assied à Rome, peut-il dire que c'est dans la Chaire de saint Pierre, laquelle je ne sçay s'il connoist de veuë? & à la memoire duquel il n'approche pas comme Schismatique; faisant en cela contre l'Apostre, qui commande de communiquer aux Memoires des Saints. Il y a deux Memoires des Apostres à Rome, dites s'il a pû y entrer en telle sorte, qu'il ait offert où il est certain, qu'il y a des Memoires des Apostres?* Par ces paroles, Optat veut conclure que Macrobius n'estoit pas Pape ny Eveque Romen, parce qu'il ne pouvoit dire la Messe sur les Reliques de saint Pierre & de saint Paul. D'où on voit qu'ils tenoient necessaire de communiquer avec les Eveques decedez, pour l'entretien de la Mission, & pour la tradition de la puissance. Et quoy qu'on puisse trouver à dire là dessus, il suffit pour mon dessein de prouver qu'ils avoient cette maxime, & qu'ils croyoient que pour rendre les successions legitimes, il falloit que le successeur communiait avec le predecesseur; & pour cet effet qu'il dist

la Messe sur son tombeau, si faire se pou-
voit, sinon qu'il Communiait avec luy
par quelq' autre sorte de Communion. Et
de là vient qu'ils entéroient les Evêques
sous les Autels, afin que tous les Sacrifi-
ces se fissent avec eux, & que tous les Sa-
cerdotes & tous les Sacerdotes, comme par-
le Tertulien, s'entretinssent comme une
chaîne. Il y a un passage dans la Colla-
tion de Carthage, première journée 205.
qui vient de la même doctrine, & qui à
mon avis, se doit expliquer par cette clef:
*Qu'il soit écrit que j'ay un Prestre, Nec-
dianas Zabunior luy tient aujourd' huy le
peuple & la basilique, l'unité est chez
moy: il n'y a aucun Donatiste, j'ay or-
donné un Prestre sur le corps de l'Evêque
Catholique, & s'il plaist à Dieu il y sera
ordonné un Evêque. Cette ceremonie d'
ordonner un Prestre sur le corps d'un E-
vêque, estoit pour marque qu'il devoit y
avoir suite & tradition en la Mission, &
comme une chaîne entre les fonctions
des decedez & des presens. Et tout ainsi
qu'ils tenoient necessaire qu'un Evêque
communiasse avec son predecesseur; aussi ils
tenoient necessaire que les fideles commu-
niasse avec les decedez, pour entretenir
la chaîne de l'union generale & necessai-
re entre Jesus-Christ & son Epouse. Ces
paroles de saint Jerome, *adversus Vigil.
Et tumulos eorum, Christi arbitratu Al-
taria; il estime les tombeaux des Apostres,
les Autels de Jesus-Christ*, viennent de la
même doctrine & du même fondement,
& verifient que les Cimetieres estoient
leurs Eglises ordinaires.*

Pourquoy est-ce que les Donatistes os-
toient les Cimetieres aux Orthodoxes, &
pourquoy ne vouloient-ils pas qu'aux lieux
où ils estoient les maîtres, ils fussent en-
terrez parmy eux. Optat, livre sixième:
*Vous avez envahy les basiliques, afin de
vous approprier les Cimetieres à vous seuls,
& ne permettre pas que les corps des Or-
thodoxes y fussent enterrez: Si ce n'est qu'
il y avoit Communion entre les vivans &
les morts; & que cette Communion se
faisoit à la Messe, & que pour l'usage de
cette Communion, les Cimetieres estoient
leurs Eglises?*

Passons aux paroles du testament de S.
Ephrem, par lequel il se verra aisément
qu'en ces premiers siecles ils tenoient qu'
il y avoit Communion avec les corps des

Fideles, & que les Cimetieres estoient le
lieu où se faisoit cette Communion. Dans
son testament on y lit ces paroles: *Je vo-
us convie & vous prie de ne me mettre pas
en terre avec les Saints, c'est à dire, Fi-
deles; car je suis pecheur & des plus in-
firmes; & je crains d'approcher d'eux, à
cause de ma folie & peu de sagesse: si on
approche du feu un bois aride, il est incon-
tinent consummé. Je ne dis pas cela, com-
me si je méprisois leur Société & leur Con-
jonction; mais je crains la multitude de
mes pechez, & en ay horreur. Notez ces
paroles & cette raison: Ne me mettez pas
dans les Cimetieres des Saints, parce que
je suis pecheur: Comme s'il disoit, le cor-
ps mort d'un pecheur infecte les autres corps
qu'il touche; c'est pourquoy il ne faut pas
qu'il ait Communion dans les Cimetieres.
Notez encore ces autres paroles: *Je ne
méprise pas leur Société & leur Conjon-
ction: & remarquez qu'il y a Communion
entre les corps morts; car Société & Com-
munion, sont synonymes: & que dans les
Cimetieres se fait une conjunction & une
alliance entre les corps qu'ils tiennent en-
terrez. D'où on voit que les Cimetieres
sont pour la Communion des vivans & des
morts; & partant que ces sont les vraies
Eglises des Chrestiens.**

Saint Leon interrogé si on devoit enter-
rer dans les Cimetieres ceux qui estoient
privez de la Communion, il répondit que
l'Eglise ne Communie point avec les cor-
ps morts, avec lesquels elle n'a point
Communié quand ils estoient vivans. Cer-
te réponse montre clairement que ceux qui
sont enterrez dans les Cimetieres, Com-
munient avec les fideles vivans, & jouis-
sent de la Communion de l'Eglise; & qu'
on met les corps des Chrestiens en un mè-
me lieu, afin de leur faire la Com-
munion, afin d'avoir société avec eux;
car la raison de cette réponse est, que les
corps des excommuniés sont indignes de
la Communion, & partant indignes d'être
mis dans les Cimetieres: parce que
les corps qui y reposent, participent aux
Communions des fideles.

La raison de l'ordonnance de saint Leon,
est la raison pour laquelle l'Eglise refuse
& a toujours refusé aux excommuniés,
place dans les Cimetieres. Car tout ainsi
que durant la vie elle les bannit des Egl-
ises, parce que les Eglises sont les lieux des
Assem-

Assemblée pour la Communion ; ainsi elle ne luy refuse point l'absolution s'il la demande, qu'il soit toutefois privé de la sépulture Ecclesiastique ; c'est que les decez estant enterrez dans les Eglises & dans les Cemetieres, participoient aux Communions de l'Eucharistie & aux effets d'icelles, & aussi qu'ils participoient aux Communions des oblations ; auxquels ceux qui n'avoient droit qu'aux prieres ne participoient point.

Il se trouve quelques diffenses dans les Canons d'inhumer les corps dans les Eglises & dans les Basiliques : ce qui semble faire contre ce que nous avons dit en ce Chapitre. Car si les corps doivent jouir de la Communion des Fideles, & de celle qui se fait au Saint Sacrifice, on ne devroit pas les ôter de l'Eglise, mais plustost les y recevoir & les y enterrer. Ces diffenses toutefois confirment plutôt ce chapitre que d'y nuire : car elles n'estoient faites que pour empêcher l'incommodeité qui arrivoit, & qu'on souffroit dans l'Eglise par la multitude des sepultures ; comme aussi pour reserver cette faveur & cette grace pour les personnes de merite ; & non qu'elles estimassent les corps indignes de reposer dans les Eglises. Les Concile de Tibur, chapitre 17. *Que personne ne soit enterré dans l'Eglise, si ce n'est un Eveque ou quelque personne juste qui acquiesce cette place par son merite.* C'est que les Fideles avoient une grande passion en ces premier Siecles, d'estre enterrez dans les Basiliques des Martyrs, & ce pour participer à leur Communion : & que meisme les Empereurs faisoient tant d'estat de cette grace, qu'ils se contentoient d'estre enterrez à la porte de ces Basiliques. Voila pourquoy l'Eglise pour rendre cette faveur plus pretieuse & plus desirable ; la reserva pour les personnes de qualité, & fit defense d'y enterrer aucun corps. Et de fait personne n'y estoit enterré que par permission ; comme il appert par ces anciennes inscriptions, trouvées dans les ruines de saint Pierre, lieu de la sepulture de Marcellus Sous-Diacre du sixieme quartier de la ville de Rome, à luy accordé & aux siens, par le bien-heureux Pape Jean, l'an 22. de l'ancienne indiction : Et par un autre lieu de sepulture accordé par Hormida Pape à Flavius Maximus Consul & à sa famille, & par plusieurs autres qui se lisent dans un petit livre Ita

Assemblées pour la Communion ; ainsi elle les bannit apres la mort des Cemetieres, parce que les Cemetieres sont l'Eglise des morts, & le lieu de leurs Assemblées, pour faire les Communions avec les vivans, comme les Eglises sont le lieu des Assemblées pour les Communions des vivans & des morts : Ainsi parlent les Canons, Innoc. III. *Vivus ab ingressu Ecclesie arceatur ; & mortuus Christiana careat sepultura : que vivant il soit banny de l'Eglise ; & mort, du Cemetiere.* En second lieu elle les prive des Cemetieres, parce qu'elle tient qu'il y a Communion entre les corps des morts, & derechef entre les morts & les vivans ; & que tout ainsi qu'il reste dans les corps des fideles, une lumen d'eternité, & quelque qualité, qui fait que les vivans veuillent communier avec les Reliques des morts, pour participer à eux ; ainsi aux corps des excommuniés il s'attache quelque malediction qui infecteroit & les vivans, & les corps des bien-heureux, s'ils estoient receus dedans les Cemetieres en commupauté avec eux.

Tout le monde sçait qu'il y avoit en cette premiere police Ecclesiastique, plusieurs degrez de la Communion Chrestienne, comme encore on le tient aujourd'hui ; & que celui qui recevoit l'Eucharistie, & qui avoit droit de la recevoir, jouissoit d'une plus parfaite Communion, que celui qui n'avoit droit que de communier par les prieres. Or les Anciens faisoient tant d'estat de la Communion qu'il y avoit entre les corps des decez, & qu'ils recevoient dans les Cemetieres, qu'ils refusoient quelquefois place dans les Cemetieres à ceux auxquels ils ne refusoient pas la communion des Prieres, ny l'absolution de leurs pechez ; comme si la Communion que les corps recevoient dans les Cemetieres, eust esté plus considerable ou plus precieuse que celle de l'absolution. Et combien que les Canons qui font mention de cette police, ne soient pas des plus anciens ; toutefois ils sont des siecles du milieu, & venus par tradition de cette plus ancienne discipline. Innocent à un Concile tenu à Rome : *Que le Viatique, c'est à dire, en cet endroit, l'absolution, ne luy soit pas dénié : qu'il soit toutefois privé de la sepulture Ecclesiastique.* Alexandre III. Et combien qu'on

Italien, que nous a fourni Monsieur deA il y en avoit trop; Mais en tous il y avoit
Peyres, la douceur & l'amour des lettres quelque devotion particuliere, laquelle par
& l'ornement de la Provence. Et com- ce Canon, alloit à quelque excès, ou de
bien que ces deffenses soient dans les Can- mettres des flambeaux sur les tombeaux
ons, toutefois on pratique tout le con- des Martyrs, ou de faire les Vigiles de
traire; & par tout & dans toutes les Eglis- jour, qui ne se faisoient que de nuit; on
es, on y donne place aux corps des de- finalement c'estoit que quelquesuns faiso-
cedez: bien est il vray que ce n'est qu' ient des exorcismes particuliers sur des pos-
aux plus conditionnez. Aussi j'estime que sedez, par le feu & en la presence des Re-
ces Canons n'ont esté faits que par neces- liques; devant lesquelles on avoit accou-
sité, & que pour garantir les Assemblées- stumé de faire tels commandemens. Tant
des incommoditez que cela eust apporté, B il y a qu'à ce que nous avons dit aux No-
si toutes les sepultures eussent esté receuës tes sur ce Concile, nous ajoûtons ces pas-
dans les Eglises. Mais ce qui reste à con- sages de saint Jerolme: *Nous allumons des*
siderer, est, qu'és lieux où les Cemetie- *cierges aux tombeaux des Martyrs, non de jour*
res sont separez des Eglises, que la cou- & *en pleine clarté, comme tu calomnies: mais*
stume est d'y aller par fois faire les Prie- *afin de moderer les tenebres de la nuit par*
res de l'Eglise, & d'y celebrer le Saint ce *soulagement, & que nous veillions avec*
Sacrifice; marque & preuve que les de- *cette lumiere, pour ne dormir pas aveugles*
cedez doivent participer et Communier avec *comme toy*. Il semble par ce passage que
nous et nous avec eux en toutes choses; la coustume estoit de veiller aux tombeaux
et que cette Police vient, et a sa racine des Martyrs, & d'y faire veille & que
sur ce que nous disons que les lieux des C ce que le Concile Eliberin deffendit ne
Communions doivent estre communs entre soit autre chose que de ne faire pas les
les vivans et les dormans, et qu'en veilles de jour, mais de nuit. Item ces au-
effet ils estoient communs anciennement.

On allegue un Canon du Pape Fœlix, qui porte commandement de dire des Mes-
ses sur les tombeaux et sur les memoires des Saints; d'où pourroit soupçonner qu'
auparavant cette ordonnance on ne disoit point de Messe sur les decedez. Mais cer-
te ordonnance n'est pas que Fœlix com- mande de faire ce qui n'avoit jamais esté
fait, d'entretenir cette discipline, et cette ancienne coustume de celebrer le Sacri-
fice sur le morts, mais comme ces paroles le monstrent, *extinguatur memoria*: car de
tout temps et auparavant Fœlix, on a com- munie avec les morts.

Le Concile Eliberin deffendit d'allumer de jour des cierges dans les Cemetieres.
Or cette deffense semble estre contraire à ce que nous avons dit. Car si on n'allu-
moit point de cierges dans les Cemetie- res, on n'y disoit par consequent aucunes
Messes; lesquelles des les premiers siecles, ont ce semble esté celebrées avec ceremo-
nie, avec les cierges, et avec la lumiere. Le Canon en mon avis ne s'entend que
des Cemetieres extraordinaires et où il ne se faisoit aucun service reglé: comme à
Rome et aux autres grandes villes, on ne faisoit pas le Sacrifice reglément et ordi-
nairement dans tous les Cemetieres, car

il y en avoit trop; Mais en tous il y avoit quelque devotion particuliere, laquelle par ce Canon, alloit à quelque excès, ou de mettres des flambeaux sur les tombeaux des Martyrs, ou de faire les Vigiles de jour, qui ne se faisoient que de nuit; on finalement c'estoit que quelquesuns faisoient des exorcismes particuliers sur des possédez, par le feu & en la presence des Reliques; devant lesquelles on avoit accoustumé de faire tels commandemens. Tant il y a qu'à ce que nous avons dit aux Notes sur ce Concile, nous ajoûtons ces passages de saint Jerolme: *Nous allumons des cierges aux tombeaux des Martyrs, non de jour & en pleine clarté, comme tu calomnies: mais afin de moderer les tenebres de la nuit par ce soulagement, & que nous veillions avec cette lumiere, pour ne dormir pas aveugles comme toy*. Il semble par ce passage que la coustume estoit de veiller aux tombeaux des Martyrs, & d'y faire veille & que ce que le Concile Eliberin deffendit ne soit autre chose que de ne faire pas les veilles de jour, mais de nuit. Item ces autres paroles: *Que si quelques Seculiers par peu de pratique & par simplicité, ou quelques femmes Religieuses, desquelles on peur dire, Je confesse qu'elles ont le zele de Dieu, mais non pas selon la science; font cela pour l'honneur des Martyrs: que perdez-vous en cela? Les Apostres se plaignoient autrefois de la perte de l'onguent, mais la parole de Dieu les reprit: Jesus-Christ n'avoit que faire de cet onguent & de ces parfums, ny les Martyrs aussi de la lumiere de ces cierges*. Ou sens de ces paroles, on peut trouver une autre solution à ce Canon du Concile Eliberin: à sçavoir, que ces Peres d'Espagne ont deffendu d'allumer des cierges sur les memoires des Martyrs, de jour seulement; parce que c'estoit leur rendre un honneur qui n'appartenoit qu'à Dieu: comme les paroles de saint Jerolme l'insinuent, en blasmant le zele indiscret de ces femmes qui faisoient la mesme chose qui est deffendue dans ce Concile. Et quant à la raison qu'il ajoûte: *Ne inquietentur Sanctorum Spiritus*, elle s'accommode avec le sens de saint Jerolme: Car les Saints doivent estre contristez quand nous leur rendons plus qu'il ne leur est deu. Si on veut suivre nostre premiere explication, ces paroles de saint Jerolme la favorisent: *Tu dis que les ames*
des

des Apôtres & des Martyrs reposent dans le sein d'Abraham, ou dans un lieu de rafraîchissement, ou sous l'Autel de Dieu, & qu'elles ne peuvent estre presentes à leurs tombeaux quand elles le veulent. Item: Tu oses dire donc, les ames des Martyrs aiment leurs cendres, volent à l'entour, & y sont toujours presentes: de crainte qu'estant absentes, elles ne pussent entendre quelque pecheur s'il arrivoit.

CHAPITRE VII.

Des Eglises qui ont le nom des Martyrs.

NOS Adversaires nous reprochent que c'est idolatrie de consacrer & de dédier des Eglises & des Temples aux Saints; & qu'il est honteux de voir la creature prendre la place du Createur, & le nom de Dieu y estre mis en oubly, & celui des hommes estre honoré & mis en plus grande veneration que celui de Iesus-Christ mesme. Veritablement si nous consacrons des Eglises aux Martyrs, & si on leur offroit des Sacrifices, ils auroient raison: mais les Temples sont à Dieu, quoy qu'ils portent le nom des Martyrs, & les Sacrifices ne regardent que le Createur. Et pour nous justifier de ces reproches, faut faire voir trois choses. Qu'és premiers siecles il y avoit quelques Eglises qui ne portoient point le nom des Martyrs. La seconde, qu'en ce siecle mesme, on en trouve plusieurs sans nom & sans sur-nom. La troisième, que les trois premiers siecles ont imposé les noms des Saints à quelques Eglises: & que cela n'est point contre la pureté de la Religion, d'avoir des Temples sous le nom de quelque Martyr, de qui la vie & la mort donne lieu de desirer sa Communication.

Si l'on monte jusques à la naissance de la Religion, on sera contraint de confesser qu'il y avoit des lieux auxquels les premiers Chrestiens s'assembloient, & auxquels ils faisoient la Synaxe, qui n'estoient point sous le nom des Martyrs. Car ils ont fait leurs Assemblées & leurs Synaxes, avant qu'il y eust aucun Martyr. Mesme aux siecles suivans, & durant ou apres la plus grande foule des Martyrs, on trouve mention de plusieurs Eglises sans nom & sans adjonction, & simplement sous le nom d'Eglise. Constantin fit ba-

tir des Eglises en Afrique, qui n'ont autre nom dans ses lettres & dans l'histoire, que le nom d'Eglise: *Ils vouloient prendre & s'attribuer, parlant des Donatistes, la Basilique, que j'avois commandé d'estre bastie en Constantine.* Dans les actes de la justification de Faelix & de Cæciliam, il est fait mention d'une Eglise qui se nommoit, *Casa Major, Case Majeure.* Saint Augustin, *De gestis cum Emerito*, parle d'une Eglise en Césarée d'Afrique, du mesme nom: *Cesarae in Casa Majore, en Césarée en la Case Majeure.* Victor apres luy connoist le mesme nom: *La Basilique Majeure, où les corps des saints Perpetuë & Felicitate reposent.* Ces nominations de *Case Majeure*, font voir que les Eglises qui en portoient le nom, ne portoient pas celui des Martyrs. Et toutefois il y a apparence qu'elles estoient Eglises principales: & encore aujourd'huy celle de Marseille est appellée du mesme nom, sans autre adjonction ny sur-nom; qui est un nom à mon avis fort ancien, & qu'elle a reçu dans ces premiers siecles; puis qu'on voit que l'usage de leurs voisins, estoit de bailler ce mesme nom à leurs Eglises. Aux mesmes actes il est dit, que *Galacius alla au lieu où avoit accoustumé de celebrer les Prieres.* Et plus bas, parlant du mesme lieu, il l'appelle Basilique, sans autre nom ny sur-nom: *Galacius, un de vostre foy, apporta publiquement les Epistres salutatoires de la Basilique.* Tous les lieux des Anciens, auxquels est fait mention d'Eglises & de Temples, sans adjonction ny sur-nom, comme il y en a plusieurs dans Tertulien & dans les autres, sont témoignages tres-assurez que ces Eglise n'avoient pas reçu le nom d'un Martyr: car il n'en eussent pas oublié les nominations, ny les noms des Martyrs. Dans les Conciles on trouve plusieurs Eglises sans nom: & si par aventure on leur donne quelque nom, c'est un nom indifferant, & un nom pour en connoistre la distinction, & non pas un nom de Saint. Dans la Preface du deuxième Concile de Carthage, les Evêques s'assemblerent dans une Eglise qui s'appelloit *Restituta, dans la Basilique restituée.* Dans celle du troisième ils s'assemblerent dans la mesme Eglise; *Dans le lieu secret de la Basilique restituée.* Le septième fut tenu au mesme lieu. Victor fait

fait mention de cette Eglise restituée : L'A
Eglise du nom de Restituée, en laquelle
des Evêques s'assembloient. Elle avoit pris
ce nom, ou à cause qu'elle avoit esté
ostée aux Chrétiens durant les persecu-
tions, ou par les Donatistes, & depuis
rendue, si ces paroles d'Optat, au pre-
mier livre, sont revables pour conjecture:
Car les Basiliques n'estoient pas encore re-
stituées. Cela fait voir que les Eglises re-
cevoient des noms par occasion, & que
ce n'estoit pas règle assurée, ny qu'on
n'estoit pas obligé de leur imposer le nom
de quelque Martyr, comme on voit en
ces deux de Carthage, desquelles l'une
estoit appelée, *Majeure*, à cause qu'elle
estoit la plus grande, & celle dans laquel-
le les principales Assemblées se faisoient;
& l'autre estoit appelée, *Restituée*, à cau-
se qu'elle avoit esté ostée & rendue aux
Chrétiens; & par conséquent devant d'
avoir esté ostée & rendue, elle n'avoit
point d'autre nom que celui d'Eglise; &
pour avoir esté renduë, elle en avoit pris
le nom par occasion. Je ne suis pas d'ac-
cord que ces paroles d'optat, au premier
livre : *Convenerunt in domum Faustæ in*
Laterano, ils s'assemblerent dans la mai-
son de Fauste en Lateran; se doivent ex-
pliquer d'une maison particulière: mais j'
estime que cette maison étoit actuellement
& véritablement une Eglise, dans laquel-
le Melchiades assembla ce Concile. Car
en ces premiers siècles, jamais les Conci-
les ne se tenoient que dans les Eglises.
Optat même après avoir dit que Secun-
dus, qui étoit pour lors Primat de Numi-
die, assembla ses Evêques dans une
maison particulière, pour ordonner un Evê-
que à Cirthe: il en rend la raison, par-
ce que les Basiliques n'estoient pas encore
restituées; comme s'il eust voulu les ex-
cuser, & rendre raison pourquoy ils ne s'
assemblerent pas dans une Eglise. Les
Conferences même particulières des Evê-
ques, ou pour dispute, ou pour autre su-
jet, se faisoient dans les Eglises: à plus
forte raison les Conciles s'y devoient te-
nir. Et ce mot de, *Maison, Domum*, ne
doit pas persuader que Melchiades les as-
sembla dans une Maison. Car on chan-
geoit souvent des Maisons en Eglises; &
après ce changement, elles retenoient leur
premier nom. Dans cette même lettre de
Constantin, aux Evêques d'Afrique, on y

trouve qu'il commande de donner une
Maison pour faire une Basilique: l'ay com-
mandé de faire passer dans le domaine de
l'Eglise Catholique une maison de nos biens,
auquel lieu, j'ay commandé qu'on y eri-
geast une Basilique aux dépens du Fisque.
Et ces Eglises de Carthage, & de Cesa-
rée, & de Marseille & de Narbonne,
qui s'appelloient & qui s'appellent, *Casa*
Majeure, donnent à connoître que les
Eglises se peuvent appeler Maison, & que
cette *Maison de Fauste*, étoit une Eglise
qui retenoit le nom de celle à qui elle
avoit esté autrefois.

J'avouie encore davantage, & si ce-
la ne rendra pas la cause de nos Adver-
saires meilleure, que ces mots, *Dedicace*,
Dedication, *Dedier*, en leur première in-
stitution, ne veulent dire autre chose, que
la première Messe qu'on disoit dans une
Eglise nouvellement bâtie; ou le premier
Office de la Consécration qu'on y faisoit,
& que la signification qu'ils ont obtenue
par l'usage; à sçavoir, de signifier la de-
dication d'une Eglise en l'honneur de
quelque Saint, ou dedier à un Saint, n'
est pas leur primitive ny originelle signifi-
cation: mais comme la coutume est de ne
dedier, ny de consacrer aucune Eglise,
que sous le nom de quelque Saint, ces
mots on passé en cet usage & en cette si-
gnification. Saint Cyprien use de ce mot
pour signifier les premières leçons qu'un
Lecteur devoit dire après son ordination:
Auspiciatus est pacem, dum dedicat lectio-
nem: Il vous a donné la paix en dédiant
sa première leçon; c'est à dire en pronon-
çant & en disant dans l'Eglise, les pre-
mières lectures des Epîtres, ou autre cho-
se. Saint Ambroise, sur l'Epître aux Hé-
breux: *Vne dedicace, c'est à dire la pre-*
mière fois qu'on en use. Si on observe la
Syntaxe de ce mot, dans les Peres elle
verifiera cette signification originelle. Le
même Auteur, dans une Epître à sa
Sœur, dit qu'après avoir dédié une Eglise,
que le peuple luy dit: *Sic in Romano*
Basilica dedices: Que puissiez-vous dédier
de même dans la Basilique Romaine. Là,
dedier, est mis pour signifier les premières
Messes & les Consécractions, dans une
Eglise nouvellement bâtie: car il ne dit
pas, *Dedicare Ecclesiam*; mais, *Dedicare*
in Ecclesia. Je sçay bien qu'il y a diver-
ses leçons, & diverses corrections & ma-
nu-

manuscrits ; mais l'impression ordinaire se peut soutenir.

On ne peut pas soutenir que toutes les Eglises doivent prendre le nom de quelque Saint , & qu'un Evêque ne pourroit pas consacrer une Eglise, sans lui imposer un nom . Car nous en avons dans nos Diocèses sans nom, comme la Majeure de Marieille, celle de Narbonne, & tous les Domes . Plusieurs Eglises Paroissiales de la Campagne, en France ou en Espagne, n'ont autre nom que le nom d'Eglise . Sainte Croix d'Orleans n'a pas le nom d'un Saint . Et qui voudroit rechercher exactement dans les Diocèses, trouveroit que ces nominations ont été imposées depuis que les Eglises ont été bâties, si elles sont anciennes ; & que cela est arrivé par translation de quelques Reliques.

Mais comme nous avons avoué que les premiers siècles ont eu des Eglises sans nom & sans furnom, aussi on doit confesser que les mêmes siècles en ont eu sous le nom des Martyrs . Premièrement, on trouve au quatrième & au cinquième siècles, des Eglises qui sont nommées du nom de quelque Saint ; Comme l'Eglise de saint André d'Agde, d'où est fait mention en l'intitulation du premier Concile tenu en ce Diocèse . Victor Uticensis fait mention de deux Eglises qui portoient le nom de saint Cyprien : *Et principalement deux Basiliques, belles & amples, de saint Cyprien Martyr ; dans l'une desquelles il avoit perdu son sang ; & dans l'autre son corps estoit enterré .* Le même Auteur : *Deux Basiliques renommées & amples de Faustus & Novarum .* Tous les Conciles de Tolède ont été tenus dans Tolède, & dans diverses Eglises dont le nom estoit le nom d'un Saint . Dans saint Jérôme on trouve ces paroles : *Des Basiliques des Apostres .* Et dans saint Ambroise à sa Secur, on lit, qu'il promit de dedier une Eglise, s'il trouvoit des Reliques . Desquelles paroles on peut tirer conjecture, qu'il cherchoit des Reliques pour s'en aider à la Dedicace, & pour en bailler le nom à l'Eglise qu'on demandoit estre dédiée . On dit que Constantin en dedia quelques-unes sous le nom des Apostres . Mais si on veut monter plus haut, tous les Cimetieres qu'on trouve sous le nom des Martyrs, sont autant de témoignages, qu'on pouvoit imposer le nom d'un Saint à une Eglise .

Car ces Cimetieres estoient des Eglises, dans lesquels ils s'assembloient pour célébrer les Synaxes . Si bien que ces Cimetieres de Rome, de saint Xiste, saint Calliste, Soter, Agnes, Priscille, Timothée, Callepodius, & autres, estoient des Eglises nommées du nom de Xiste, Calliste, Soter, Agnes, Priscille, Timothée, Callepodius, & autres . Et pour mieux en sçavoir l'antiquité, & ce que nous en pouvons tirer pour ce Traité, faut considérer qu'il y avoit trois sortes de Cimetieres dans Rome . Premièrement, on a enterré les Fideles & les Martyrs, dans les lieux & dans les Eglises, qui estoient Eglises avant qu'il y eust des Martyrs ; & ces Eglises sont demeurées sans nom particulier de quelque Saint ; ou si elles le trouvent en avoir à présent, cela est venu par la translation de quelque corps de Martyr, de grande & de celebre reputation . La seconde sorte estoit, les Cimetieres publics, c'est à dire, auxquels par commodité ou autrement on enterroit grande quantité de Martyrs : lesquels Cimetieres n'avoient & ne portoient aucun nom : comme le Cimetiere près Rome, qu'on appelloit, *Ostrianum*, sur le chemin & sur la voye nommée, *Salaria*, Le Cimetiere, *ad Nymphas* ; le Cimetiere du Vatican ; le Cimetiere Ancien . Tous ces Cimetieres estoient sans nom, & n'avoient autre nom que celui des chemins ou des lieux auxquels ils estoient situés . Et toutefois on y celebrait le Sacrifice sur les memoires des Martyrs, & on y bâtissoit des Eglises, lesquelles en ces premiers temps, quoy qu'elles possédassent plusieurs Martyrs, n'en portoient pas le nom : & si du depuis ces mêmes Eglises ont pris le nom de quelque un, c'a été par nouvelle imposition de nom . La troisième sorte de Cimetiere, estoit de ceux qui avoient pris le nom du premier Martyr dont ils avoient reçu la sepulture & le corps . Il arrivoit souvent qu'après la mort de quelque Pape ou de quelque autre, on cachoit le corps, & on le mettoit reposer dans quelque jardin ou dans quelque heritage . Peu après la fréquence des devotions & des enterremens, nommoit ce même lieu le Cimetiere de celui qui premier y avoit été enterré, encore qu'il fust devenu commun du depuis : comme le Cimetiere de Xiste, de Calliste, & de plusieurs autres . Or les Eglises

qui se batissoient dans ces Cemetieres, s'appelloient sans doute du nom des memes Saints, comme l'Eglise de sainte Agnes à Rome, & celle de saint Cyprien à Carthage, dont parle Victor : *Deux Eglises amples & belles de saint Cyprien : l'une où il y avoit répandu son sang : l'autre où son corps est enterré*. Ces deux premieres sortes de Cemetieres, ny les Eglises de ces Cemetieres, n'ont point porté le nom des Martyrs, que par translation, ou par nouvelle benediction & imposition de nom. Mais la dernière a reçu le nom des Martyrs, ou par leur mort, ou que sur leurs corps on ait basty des Eglises. Voila l'histoire & la doctrine des premiers siecles, sur la nomination des Eglises, qui se trouve exempte de toute sorte d'idolatrie. Car ces nominations n'ont pas esté données par des consecrations, ou à cause qu'on consacroit les Eglises aux Saints; mais simplement à cause de leurs corps qui s'y trouvoient enterrés. Les corps ont donné le nom aux Eglises, & non la Consecration & la Dedicace.

Nous suivons ce mesme ordre, & nous vivons en cette mesme Police. Car si on consulte les paroles de la Consecration des Eglises, elles ne font aucune mention qu'elles soient consacrées aux Saints. Les Oraisons qu'on dit aux Consecrations des Eglises ou des Autels, ont ces paroles : *Qu'il vous plaise, Seigneur, benir cette Eglise, qui doit estre consacrée en vostre honneur & sous le nom d'un tel Saint*. Item : *Dieu qui sanctifies les lieux qui doivent estre dédiés à ton nom*. Cette Oraison ne dit pas que ces lieux doivent estre dédiés aux Saints, mais elle dit qu'ils doivent estre dédiés à Dieu. Item, quand on vient à la consecration des Autels : *Sanctifiez & Consacrez, Seigneur, cette pierre en vostre honneur, de la Vierge & de tous les Saints, sous le nom d'un tel Saint*. L'Autel se consacre à Dieu sous le nom d'un tel Saint; & le nom qu'on impose à l'Autel & à l'Eglise, n'a aucune part à la consecration. Et dans les dernières Oraisons des consecrations des Eglises, que l'Evesque dit lors qu'il applique les saintes Huiles : *Que ce Temple soit sanctifié & consacré au nom du Pere, & du Fils, & du saint Esprit, en l'honneur de Dieu, de la Vierge & des Saints, sous le nom & sous la memoire de saint*

N. L'imposition du nom est contenuë en ces paroles, *sous le nom*, qui sont paroles hors la consecration, & qui ne veulent dire autre chose, sinon que ce Temple qui a esté consacré à Dieu, soit nommé du nom de tel Saint. Qui est une simple nomination; éloignée de toute sorte de consecration; & qui n'est ajoutée à l'Oraison, que pour faire connoître les Eglises, & que pour les distinguer des autres. Et ne fait rien contre ce que nous voulons prouver que dans ces memes Oraisons il y a : *In honorem Dei & omnium Sanctorum*. Par lesquelles paroles, il semble que la Consecration se fait en l'honneur de Dieu & de tous les Saints, & que les Saints sont mis en rang avec Dieu. Car premierement, les paroles de la Consecration sont achevées & comprises dans ces paroles : *Que ce Temple soit sanctifié & consacré au nom du Pere, du Fils, & du saint Esprit*. Celles qui suivent ne sont qu'accessoiries. En second lieu, il est question de la nomination des Eglises, laquelle ne se fait pas par ces paroles, *In honorem omnium Sanctorum*, mais par celle-cy, *Ad nomen talis Sancti* : Lesquelles n'ont autre force ny mystere, qu'une simple imposition de nom, sans aucune sanctification ou dedicace. En troisième lieu, on sçait que les Eglises materielles que nous batissons icybas, que nous consacrons, sont les images de l'Eglise, qui est au Ciel unie & glorieuse avec Dieu. On sçait d'ailleurs que Dieu fait part aux Saints, qui sont unis avec luy & incorporez avec Jesus-Christ, de quelque gloire & de quelque honneur. Car ils ont un corps glorieux; car ils sont coheritiers, car ils sont faits Fils de Dieu; car ils partagent avec Iesus-Christ, & participent à la gloire qu'il possède. Ces paroles de saint Paul aux Romains : *Qui cherchent la gloire, l'honneur, l'incorruption*. Item : *Gloire, honneur & paix à tous ceux qui sont bien*. Item : *Les vases qu'il a preparez à la gloire*. Item : *Faire un vase dédié à l'honneur*. Item : *Il sera un vaisseau en honneur* : Et mille autres, parlent de cet honneur, & nous enseignent que cette Eglise Triomphante, sera glorieuse & pleine d'honneur. On sçait finalement, qu'és prieres de l'Eglise, & dans les Sacremens, & dans les Consecrations, il y a plusieurs mysteres & plusieurs paroles mysterieuses,

ses, & qui ont rapport & allusion aux mystères de la foy. Ces paroles donc : *In honorem Dei, Beata Virginis Maria, & omnium Sanctorum*, sont paroles mystérieuses, & qui veulent dire que l'Eglise Militante, dont ces pierres sont la figure & l'image, aura quelque jour part à la gloire céleste, & qu'elle sera glorieuse avec Dieu. Elles nous veulent aussi signifier que les bienheureux sont en gloire & en honneur avec Dieu, & qu'ils ont part à tout ce qui luy est consacré, comme ils ont part à tout les honneurs & à toutes les gloires de son Fils. On ne doit point trouver mauvais, si dans nos Mystères, nous représentons ce qui est en effet & ce qui sera, puis que Dieu fait part aux bienheureux de tout ce qu'il a baillé à son Fils. Aussi-tôt qu'il y a quelque chose dans les Mystères de la Religion & dans les Offices, inconnu & non entendu à nos Adversaires, incontinent ils nous prennent au mot, & nous attaquent de reproches & de blâme. Faudroit les mettre au Catechumenat, & du Catechumenat aux premières leçons des Fideles.

Au reste, puis qu'on trouve dans l'antiquité qu'ils ont baillé non seulement des noms des saints aux Eglises, mais encore des noms indifferens, comme les noms de Majeure, de Restituée, de Romaine, & autres semblables, pour les distinguer; Pourquoy est-ce qu'on trouvera mauvais que nous imposions les noms des Saints aux mêmes Eglises, pour les connoître & pour les distinguer?

CHAPITRE VIII.

Appartient aux Evêques de faire le Sacrifice.

UN seul passage de Tertullien suffiroit, si nous voulions déduire les prémisses de l'Episcopat, & en chercher des preuves dans l'antiquité : *Ecclesia numerus Episcoporum*; qui veut dire que l'Eglise consiste dans le College des Evêques, & que le nombre des Evêques constitue l'Eglise. Mais l'intention de ce Chapitre, n'est que de faire voir que les Evêques sont les dispensateurs de l'Eucharistie, legitimes, ordinaires & primitifs, & que les autres ne sont que subsidiaires : qu'à eux appartient de faire le

Sacrifice ordinaire, & de faire Communier les Fideles avec Jesus-Christ & avec Dieu.

Premierement il y a deux qualitez dans l'Episcopat, la Prelature & le Sacerdoce. La premiere est, le pouvoir, l'autorité & la jurisdiction Ecclesiastique qui reside en la personne des Evêques. L'autre est, le pouvoir du caractère & de l'ordination. Les Anciens ont connu ces deux puissances, aussi clairement & aussi distinctement que nous, & ont exprimé la premiere par ces termes, *President, Prevost, & Prelat*. Et l'autre, par ceux cy, *Sacrificateur, Sacerdot, Recteur de l'Autel*. Saint Cyprien, en la neuvième epître du quatrième livre : *Præpositos & Sacerdotes vocare*. Item : *Habuerit nec Christus Antistitem, nec Deus Sacerdotem* : Jesus-Christ n'a pas eu un Prelat, ny un Dieu, un Sacerdot, ny un Sacrificateur. Il distingue la Prelature du Sacerdoce, & les marque comme choses distinctes. Il donne la premiere à Jesus-Christ, parce que l'Eglise luy appartient particulièrement, c'est son Epouse, il en est le Chef, les Fideles sont ses membres, les os de ses os, la chair de sa chair, & par consequent les Evêques qu'il a constituez pour conduire cette Eglise luy appartiennent par titre particulier.

Quant au Sacerdoce, il l'a attribué particulièrement à Dieu; parce qu'à luy seul le Sacrifice est deu, à luy aussi les Ministres de ce Sacrifice appartiennent. En la quatrième du premier, il observe la même distinction : *Episcopatum gerere, & Sacerdotium Dei administrare* : faire la charge de l'Episcopat, & administrer le Sacerdoce de Dieu. Item : *Nec Ecclesia Christi posse præesse, nec Deo Sacrificia offerre debere*. Ils ne doivent pas conduire l'Eglise, ny offrir les Sacrifices à Dieu. Item : *Cum Sacerdote peccatore communicans, & ad injustum atque illicitum præpositi sui Episcopatum consensum suum commodans* : Communiant avec un Sacrificateur pecheur, & consentant à l'Episcopat illicite & injuste de leur Prelat. Il fait cette distinction, & la met dans les effets & dans les fonctions des deux dignitez. Car à cause que par le Sacerdoce les Evêques donnent la Communion, & la font avec leur peuple, il dit, qu'ils offensoient Dieu en Communiant avec Martialis & Basilides. Et derechef, à cause que la Prelature est la

conduite des mêmes Fideles ; il dit, qu' *Abrassant leurs genoux ; & vous preschez & vous promettez, bien-heureux Pape, bon succès de cet homme, & vous portez les Fideles à misericorde, le plus que vous pouvez.* En l' Apologetique, il dit, que les plus Anciens président aux Assemblées, *Président probati quique seniores* : c'est à dire, les Evêques qui sont appelez Presidens dans toute l' antiquité. Si donc dans cette ancienne discipline, la pratique montre que les Evêques celebrent les Messes generales, & auxquelles se faisoit la Communion de l' Eglise ; faut croire que cela estoit de leurs fonctions privativement à tous autres, & qu'ils estoient, & qu'ils sont les dispensateurs du Sacrifice & de l' Eucharistie, par le devoir de leur caractère.

Si le Sacerdoce veut dire dans les Anciens, les sacrifices & les fonctions des Evêques à l' Autel, & les Prières & les Sacrements qu' ils administroient, comme ces paroles de Tertullien sont soy, *Tot Sacerdotia, tot Sacrificia perperam sumpta? Tant de Sacrifices, tant de Sacerdotes & tant de ministres, auront-ils esté faits en vain?* De saint Cyprien, 6. epist. livre premier : *Illicita Sacerdotia & Sacrificia sacrilega*. De saint Leon à Anatolius : *Autrement en l' Eglise de Dieu, qui est le Corps de Jesus-Christ, les Sacerdotes ne sont pas veritables, si le vray Pontife ne nous reconcilie pas en la vraye nature de l' homme.* Les Evêques sont les vrais Ministres & les premiers du Corps de nostre Seigneur, car ils sont les souverains Prestres & Sacerdotes. Tertullien au livre du Baptême : *Episcopus qui est summus Sacerdos ; l' Evêque qui est le souverain Pontife & Sacerdot*.

Si nous cherchons dans l' antiquité, nous trouverons que les Evêques celebrent les Messes ordinaires, & les Messes auxquelles tous les Fideles assistoient, & auxquelles ils faisoient la Communion generale. Saint Justin, en sa seconde Apologie : *Après cela on offre à celui qui preside aux Fideles, le Pain & le Calice mêlé de au & de vin.* Celui qui présidoit estoit l' Evêque, comme nous avons vu cy-dessus, & comme ces paroles du même lieu le justifient : *Après cela, celui qui tient le premier lieu.* Car il parle de la même personne & des mêmes fonctions ; & il repete les circonstances de la Messe, dont il avoit parlé auparavant. Voilà pourquoy on doit prendre celui qui préside & celui qui tient le premier lieu, pour une même personne. Quand Tertullien décrit la reconciliation d' un Penitent, laquelle se faisoit en ces premiers siècles publiquement & aux Messes Paroissiales, & aux Messes generales, il introduit la personne ou de l' Evêque, ou même du Pape : *Mais vous nous introduisez dans l' Eglise la penitence d' un adultère, pour prier & gagner les freres, couverts de cendre, composés avec horreur & pleins de honte ; vous les faites prosterner devant les veuves, devant les Prestres, faisant pitié à tout le monde, baissant les pas des Fideles, em-*

Si l' on considere que le Sacrifice de l' Autel, l' Eucharistie, la Communion du Corps de nostre Seigneur, les effets qu' elle produit, sont les merveilles du Ciel, & que la Terre ne peut rien avoir de Celeste, plus grand, ny plus admirable que cela ; il faut croire aussi que la dispensation de ces richesses appartient particulièrement à ceux qui tiennent les principales charges en l' Eglise ; & que l' Episcopat n' a point de fonction plus relevée que cela. Si l' on juge quelle autorité c' est de mettre ou d' entretenir un Chrestien dans la société de Jesus-Christ, & de le rendre participant des beatitudes qui suivent cette société, on croira qu' il n' y a point de fonction en l' Episcopat, égale à la celebration des Messes Paroissiales & generales. Saint Denys dit, que c' est en cette fonction qu' on perfectionne les autres, & qu' on se perfectionne soy-même, comme nous avons dit. Or il n' y a que les Evêques qui soient en cet estat de perfection.

Tertullien dit que l' Evêque a le droit de conferer le Baptême, & les Prestres & les Diacres par son autorité. Les anciens Canons descendent aux Prestres de faire & de consacrer les saintes Huiles. De tout temps, aux seuls Evêques appartient le pouvoir de donner le saint Esprit, de consacrer les Autels, les Calices, de faire les Prestres, les Diacres, jusques aux plus petits Ecclesiastiques. Tout cela est interdit aux Prestres, & de droit & par l' essence de la Mission Episcopale, appartient aux Evêques. Or si tous ces articles sont du pouvoir essentiel de l' Episcopat, qui vou-

LIVRE SECOND.

283

voudroit opiniastrer que le Sacrifice & le pouvoir de faire Communier le corps avec le chef, n'en fust pas ; & qu'il fust également commun aux Evêques & aux Prestres, qui par le Canon 13. de Nicée, par le 32. d'Elvir, par le 4. du 2. Concile de Carthage, par l'histoire de Serapion, n'ont pas le pouvoir d'administrer l'Eucharistie aux Penitens.

Saint Denys, en la description de la Synaxe, met les Prestres comme assistans. Tertullien, au passage cy-dessus, montre qu'ils estoient presens & assistans à la Messe de l'Evêque. Car il introduit l'Evêque faisant prosterner les Penitens devant eux. Le Concile de Nicée deffendit aux Diacres de bailler l'Eucharistie aux Prestres : *Il est venu à la connoissance du Saint & grand Concile, qu'en quelques lieux les Diacres donnoient l'Eucharistie aux Prestres : ce qui est contre la coustume & contre les loix de l'Eglise.* La coustume estoit que les Diacres prenoient l'Eucharistie, & la portoient & la distribuient aux Fideles ; quelquesuns avoient amplifié leur pouvoir, & l'avoient distribuée aux Prestres assistans : c'est ce que le Concile de Nicée blâme. Mais tous ces passages montrent clairement que les Prestres assistoient aux Messes des Evêques, & qu'ils communioient apres la Messe comme les Laïques, & qu'ils ne disoient pas la Messe quand l'Evêque la celebrait. D'où on peut conclure qu'il est du devoir & de la charge Episcopale de celebrer le Sacrifice, & que les Prestres, quoy qu'ils ayent ce pouvoir, que ce n'est qu'en absence & par empeschement des Evêques.

Au Concile de Neo-Cesarée, il est fait deffense aux Prestres campagnards de celebrer la Messe ou d'administrer l'Eucharistie dans les Villes, en la presence des Evêques & des Prestres assistans : *Les Prestres des champs ne peuvent offrir dans l'Eglise devant l'Evêque ou devant les Prestres.* Les Interpretes veulent que cette deffense soit fondée sur cette ancienne Police, qui n'ordonnoit jamais un Prestre sans lieu ny sans peuple ; c'est à dire, elle ordonnoit un Prestre en une Paroisse ou en un autre lieu, pour y celebrer le Sacrifice & les autres fonctions, quand ce lieu n'avoit plus de Pasteur : & elle assignoit à ce nouveau Prestre, un certain peuple pour le gouverner & pour le con-

duire dans la société de Jesus-Christ : Autrement & sans necessité, & s'il n'y avoit quelque lieu vacant, & quelque peuple qui eust besoin d'un Conducteur & d'un Sacrificateur, elle n'en faisoit point, si ce n'estoit pour assister l'Evêque. Mais les cas de ce Canon ira plus avant. Car si les Prestres campagnards eussent esté si temeraires que de quitter leur station, & apres l'avoir quittée, de vouloir prendre la place de leur Evêque ou des Prestres de la Ville ; le Canon eust parlé autrement de ce crime, & l'eust châtié avec d'autres paroles & avec d'autres peines. C'est pourquoy j'ay toujours crû qu'il falloit chercher les cas & la raison de ce Canon, dans une autre discipline, & qu'il faut l'expliquer de l'injure que l'Evêque & les Prestres eussent receu de cette entreprise. L'ordre est & estoit qu'un Inferieur & une dignité inferieure, ne devoit pas faire communier son Superieur : par exemple un Diacre ne pouvoit pas faire communier un Prestre un Evêque : car c'estoit une grande autorité de mettre un autre dans la Communion de Jesus-Christ, d'offrir pour luy, de parler pour luy, de le recommander à Dieu, d'interceder pour luy. Tout cela se faisoit à la Messe. C'estoit en effet estre son President, son Intercesseur, son Conducteur, son Superieur. Or tous ces deordres fussent arrivez, si un Prestre campagnard eust celebré devant son Evêque.

De ce fondement venoit le scrupule de quelques Evêques, dont parle saint Jerôme, au *Traté de Septem ordinibus*, qui faisoient difficulté de prendre l'Eucharistie qui avoit esté consacrée par un Prestre : *Les Evêques doivent prendre l'Eucharistie qui aura esté consacrée long-temps auparavant par les Prestres, si la necessité le requiert, & croire qu'ils communient par là avec Jesus-Christ, & avec son Eglise & son Corps.* Car si quelqu'un croyoit que cela luy fust injurieux, ou qu'il estimast ne devoir pas recevoir l'Eucharistie qu'un Prestre auroit benite, celui-là assurément seroit pervers. Remarquez les circonstances, si la necessité le requiert : comme s'il avoit voulu dire ; Sans necessité un Evêque ne doit pas communier de la main d'un Prestre : mais quand la maladie l'empesche de celebrer, en ce cas il peut prendre l'Eucharistie qui aura esté consacrée par un Pre-

Prestre. La seconde, *Jam pridem*, qui fait voir que tout ce discours ne va qu'en cas de maladie : car on ne gardoit l'Eucharistie que pour ces cas de nécessité. La troisième, *Cognoscat se Communicare Christo & Ecclesia*, est estrange : car il semble que ces Evêques qui faisoient ces scrupules, croyoient aucunement que par la Communion de la main d'un Prestre, les effets n'en estoient pas si puissans. Je m'explique ; je ne veux pas dire qu'ils creussent que l'Eucharistie ne fust pas bien consacrée par un Prestre, ou qu'elle n'operast ce qu'elle peut operer, sans le secours de la pieté de celui qui la donne ; mais ils croyoient, ou qu'il estoit injurieux à leur dignité d'estre mis dans la Société de Jesus Christ par un Prestre, ou que le Prestre ne devoit pas y mettre les Fideles en leur presence. La dernière, *ad Injuriam* ; remarquez que ces Evêques refusoient en cas mesme de maladie, de communier & de prendre l'Eucharistie consacrée par un Prestre, à cause que cela leur tournoit à honte & à injure. Cette injure estoit fondée sur ces maximes que nous avons déduites cy-dessus. Tout cela font autant de lumieres & de preuves que l'Evêque est le Primitif Sacrificateur, & qu'à luy appartient tout d'une autre façon qu'aux Prestres, de celebrer la Messe & le Sacrifice.

L'excommunication appartient de droit aux Evêques, c'est à dire, le pouvoir de retrancher un pecheur du corps de l'Eglise, & de le priver de l'Eucharistie. Or s'il est de leur charge de prier un Chrestien de l'union qu'il a avec Jesus-Christ, il est aussi de leur charge d'y mettre les Fideles, & de les y entretenir ; & par consequent de dire la Messe ; dont le principal effet est de nous unir avec nostre Chef. Et quoy que les Prestres ayent droit par leur ordination, de celebrer le Sacrifice, pour le regard toutefois des peuples, & *in ordine ad Fideles*, comme ils parlent en l'école, ils ne peuvent le faire sans autorité de l'Evêque. Car ils n'ont aucune autorité ny charge sur les Fideles, s'ils ne sont Curez : & les Fideles ne sont obligez en aucune façon de prendre la Communion d'eux ; mais ils sont obligez de la prendre de leurs Pasteurs, & c'est à leurs Pasteurs à répondre d'eux, & à les nourrir & à les entretenir en la so-

ciété de Jesus-Christ ; & non aux Prestres, qui n'ont ny lieu, ny peuple.

Un seul passage qu'on a trouvé depuis peu dans Tertullien, au livre de *Exhort.* & sur lequel on a fait une Observation, renverse tout ce que nous avons dit. Car on a publié que Tertullien tenoit pour certain, qu'en cas de nécessité tous les Laïques avoient le pouvoir de consacrer l'Eucharistie, & de faire par consequent toutes les autres fonctions Episcopales & Presbyterales. On ajoûte un exemple pour mieux faire entendre l'explication qu'ils baillent aux paroles de Tertullien : Que si quelque Laïque estoit transporté avec sa famille dans une Isle deserte, en laquelle il n'y eust ny Prestre ny Evêque, qu'en ce cas il pourroit celebrer la Sacrifice, communier sa famille, & luy administrer tous les Sacremens ; c'est à dire, si on veut conclure avec eux, que la Mission, le pouvoir des clefs, la Prélature, la Chaise, & generalement tout le droit Sacerdotal, seroit commun à tous les Chrestiens en cas de telle nécessité : & à ce droit & à ce pouvoir de consacrer l'Eucharistie, & de celebrer les Messes deûes aux Fideles, que nous avons particulièrement attribué aux Evêques, les Laïques auroient autant de part que les Evêques. Voicy le passage sur lequel l'Observation a esté faite : *Ubi Ecclesiastici ordinis non est confessus, & offers, & tinguis, & Sacerdos es tibi solus* ; qui veulent dire : *Quand il n'y a point d'Assemblée de l'ordre Ecclesiastique, vous offrez, vous baptisez, vous estes Evêque & Prestre à vous-mesme.* Sur ces paroles on a fondé cette hypothese, & on a estimé que puis que Tertullien avoit dit que les Laïques de son temps offroient & baptisoient actuellement, quand les persecutions rompoient les Assemblées des Chrestiens, & empeschoient les Evêques & les Prestres de celebrer la Messe ; qu'il avoit aussi creu que si la tempeste avoit jetté quelques Laïques dans des terres inconnues au Christianisme, qu'ils pourroient Sacrifier & consacrer l'Eucharistie. D'une chose qui se pratiquoit, ils en establisent une, à laquelle Tertullien n'a pas songé : & du mot d'*Offrir*, ils en establisent la Consecration de l'Eucharistie ; & toutefois *Offrir*, en langage Tertullien, ne veut pas toujours dire consacrer & Sacrifier ; & pour cette hypothese & cet accident qu'on

on propose, Tertullien n'en a pas dit un mot; & n'en peut avoir parlé: & si cette question luy eust été faite, il n'eust pas répondu comme le Jurisconsulte. Car le pouvoir Sacerdotal est bien donné à l'Eglise & tous y participent: les Ecclesiastiques, pour en faire les fonctions, pour agir & pour procurer des grâces & des bénédictions aux Laïques; & les Laïques, pour les recevoir.

Premièrement je ne veux pas recuser le manuscrit dans lequel ces paroles se sont trouvées, & par lequel on a corrigé l'impression ordinaire; car il est de bonne marque & ancien; & ie croy qu'il avoit esté pris à Lyon & porté à Genève: & quand le Manuscrit d'Agobard n'auroit paru, j'eusse estimé cette correction conforme au sens de l'argument de Tertullien.

Examinons en détail les paroles, & en Latin & en François, *Differentiam inter ordinem & plebem constituit Ecclesia auctoritas*; c'est à dire, selon la version de mot à mot, l'Autorité de l'Eglise a mis la différence entre l'Ordre & le Peuple. Mais le sens peut avoir trois acceptions. La première, si on prend ce mot, *Auctoritas*, pour origine, établissement, production & generation: auquel sens l'Auteur en a usé aux Prescriptions. *Aliquem ex Apostolis habuerit auctorem*. Item: *Neque Apostoli alicujus auctoris esse*. Item: *Habes Romam unde nobis quoque auctoritas praeest*, Item, De testim. animæ: *Vt tantum postremum Auctorem*. Item: *Si recogitet natura Majestatem ex qua censetur auctoritas animæ*. Tertullien donc, selon cette première signification, auroit voulu dire, qu'en l'établissement de l'Eglise, à sa source & à son origine, Jesus-Christ auroit séparé le Clergé d'avec les Laïques. La seconde, que le Peuple auroit consenty à cette différence, & que par son autorité il l'auroit établie; qui est celle que cette nouvelle explication doit embrasser, & qu'elle doit soutenir, si je ne me trompe; car c'est celle qui seule la peut favoriser. Et toutefois elle ne peut se recevoir: car les paroles suivantes la ruinent & la détruisent entièrement. Car si le caractère & si la dignité Sacerdotale est sanctifiée par le College de l'Evesque & des Prestres, comme il dit, les Laïques ne pouvoient l'avoir établie, & leur autorité ne pou-

voit avoir mis la différence qu'il y a entre eux & les Evesques. La troisième, on peut dire que Tertullien en décrit l'ordre & la maniere qui s'observoit de son temps en l'élection & en la Consecration des Ecclesiastiques; & que par ces paroles, *Ecclesiae auctoritas*, il a entendu les élections qui se faisoient anciennement par les Laïques; & qu'il a voulu dire que la différence qu'il y avoit entre les Ecclesiastiques & le peuple, venoit premièrement de l'élection & du choix que le Peuple faisoit de la personne de celui qui devoit estre consacré en la dignité Episcopale ou Presbyterale; qui est un sens qui suit son intention: car son intention estoit de montrer que les Laïques avoient quelque droit Sacerdotal en eux. Or le pouvoir d'élire, & le droit d'avoir le choix & de nommer la personne, est une espece de droit au Sacerdoce; il suit: *Et honor per ordinis confessum sanctificatus à Deo; & l'honneur sanctifié de Dieu, par le College & par l'Assemblée de l'ordre*. Dans tous les Anciens, ce mot d'Honor, signifie le Caractere, la Mission, la dignité Episcopale & Presbyterale: M. le C. du Peron l'a remarqué, & apres luy plusieurs autres. Saint Cyprien, *épist. 2. liv. 4. Episcopi nec potestatem habent nec honorem*. En la 6. *Presbyterij honorem*. Item, 9. du 3. *Fungaris circa eum potestate Honoris tui*: Ce qui suit *ordinis confessum* veut dire, le College de l'Evesque & des prestres; l'Assemblée de l'Evesque & des Prestres. Quand l'Evesque tient sa seance dans l'Eglise, & que les Prestres sont apres de luy qui l'assistent, cela s'appelle, *Confessus ordinis*. S. Cyprien en deux lieux dans la 10. du 2. livre. *Considentibus Presbyteris*. Item: *Compresbyteros tecum considentes*. Item: *Venerandum confessum*. En la Collation de Carthage secondeournée, Petilianus dit: *Maximè cum lege divina confessus prohibeatur, ne cum hujusmodi adversariis considerare velimus*. Tertullien veut donc dire, que la différence qu'il y a entre l'Ordre & le Peuple, & entre les Ecclesiastiques & les Laïques, vient premièrement de l'élection que le Peuple fait des personnes qui devoient estre ordonnées, & apres qu'elle vient de la Consecration qui se fait par le ministère de l'Evesque & des Prestres qui l'assistent: Lesquels anciennement (comme encore

core à présent) imposoient les mains sur ceux qu'on ordonnoit, apres & en suite de l'imposition de mains de l'Evesque. Le 4. Concile de Carthage, Can. 2. *Quando ordonne un Evesque, que deux Evesques mettent & tiennent le livre des Evangiles sur sa teste, & quand un d'eux luy aura baillé la benediction, que les autres assistans, luy touchent la teste avec de la main.* Au 3. Canon: *Quando on ordonne un Prestre & que l'Evesque le benit, & qu'il luy impose les mains sur la teste, que tous les Prestres aussi que sont presens, mettent leurs mains sur la teste avec celles de l'Evesque & apres d'elles.* De là en mon avis, on doit prendre le sens de ses paro-les, *Honor per ordinis confessum sanctificatus à Deo.* Saint Cyprien a quasi usé des mesmes paroles & de la mesme façon de parler, pour exprimer la Consecration & l' Election des Ecclesiastiques: *Nemo post divinum judicium, post populi suffragium, post Coepiscoporum consensum:* Suivons le texte, *Vbi Ecclesiastici ordinis non est confessus.* Pamelius avoit osté le *non*, de son autorité; mais le manuscrits qu'il avoit, & ce dernier lisent constamment, *ubi non est*; & je croy qu'on ne peut lire autrement: car Tertullien veut dire que les Laïques peuvent baptiser en l'absence des Evesques. Il est question maintenant de sçavoir de quelle absence parle Tertullien. Je soutiens qu'il parle des absences qui pouvoient arriver dans les persecutions; & de fait qui arrivoient souvent de son temps: & qu'il veut dire que lors que le persecutions sont si violentes que l'Eglise ne peut s'assembler, & que l'Evesque ne peut tenir l'Eglise, & se trouver dans l'Eglise avec les Prêtres pour faire ses fonctions; qu'en ce cas les Laïques offrent & baptisent actuellement: qui est un discours qui se trouve au livre du Baptême, *Où il suffise que tu en uses en necessité, si le lieu d'avanture ou le temps ou la condition de la personne y contraignent:* Mais que sur cette absence, que Tertullien ait entendu parler de ce cas, de cet exemple & de cette absence qu'on propose; à sçavoir si quelques-uns estoient transportez dans une Isle deserte, sans Prestre & sans Evesque, c'est sans fondement. Car Tertullien parle d'une absence ordinaire, & qui arrivoit fort souvent, & durant laquelle on pratiquoit ce

Aqu'il dit. Suivons le texte: *Et offers, & tinguis, & Sacerdos es tibi solus: quand il n'y a point d'assemblée, tu offres, tu baptises, & tu es Evesque à toy seul.* Tertullien veut dire, que quand les persecutions empêchoient les Assemblées & les Synaxes, qu'en ce cas les Fideles baptisoient dans leurs maisons, & qu'ils offroient à Dieu leurs offrandes, & faisoient quelques fonctions Sacerdotales; & que pour ce regard ils estoient Evesques & Prestres à eux-mêmes, parce qu'ils presentoient à Dieu leurs offrandes que l'Evesque avoit accoustumé de presenter; comme nous deduirons cy-apres plus amplement & plus fortement. Il parle donc d'une chose qui se pratiquoit actuellement & qui arrivoit quelquefois. Car il dit, *Offers & tinguis;* il parle au temps present, & ne dit pas: Si des Laïques estoient dans une Isle abandonnée, que pourroient-ils faire? Ils pourroient offrir & baptiser: Mais il dit, *Vous offrez, vous autres Laïques, dans vos maisons particulieres, vous baptisez quand on ne peut aller à l'Eglise; & par consequent il faut qu'on m'avoie que les paroles de Tertullien ne vont point à cette hypothese & à cet exemple des Indes, ny d'une Isle abandonnée qu'on nous propose; mais qu'elles se doivent expliquer d'une chose qui se pratiquoit souvent parmi les Laïques.* Tertullien ajoute: *Sed ubi tres, Ecclesia est, licet Laici;* mais encore où il y en a trois, quoy que Laïques, l'Eglise est parmi eux. Pour posséder entierement ce passage, il faut montrer quelle conjunction & quelle suite il y a entre ces paroles & les precedentes. Tertullien veut donc dire; si je ne me trompe, non seulement quand les persecutions oient les Assemblées & empêchent que l'Evesque ne puisse tenir l'Eglise, & faire le Sacrifice, les Laïques peuvent faire quelques fonctions Sacerdotales, & par consequent ils sont en quelque façon Evesques & Prestres; mais encore en tout temps, & toutes & quantesfois qu'il y a trois personnes assemblées au nom de Dieu, l'Eglise est parmi eux, quoy qu'ils ne soient que Laïques. Ce même argument a esté employé du temps de S. Cyprien par quelques Schismatiques, au livre *De Simpl. Pralat.* Mais que quelques-uns ne se trompent pas par une vaine interpretation de ce que nostre Seigneur a dit, Toutes & quan-
tes-

tesfois que deux ou trois seront assemblez **A**vent faire les fonctions, & qu'ils peuvent en mon nom, je suis avec eux : Lesquels se maintenir en Jesus-Christ par son secours. Ce qui suit, est encore plus difficile & a moins de liaison avec le discours precedent : *Nec est personarum acceptio apud Deum*. Car premierement on ne peut bonnement discerner si cela se rapporte à ces paroles, *Ecclesia est licet Laici*, ou à celles-cy, *Unusquisque enim sua fide vivit*. En second lieu quelle consequence peut-on mettre entre ces propositions ? Car pourquoy est-ce que l'Eglise doit estre entre deux ou trois ; à cause qu'il n'y a point d'acceptation de personnes en Dieu ? ou pourquoy est-ce qu'un chacun doit vivre de sa foy, à cause qu'il n'y a point d'acceptation ? On veut appuyer une doctrine principale & fondamentale sur un discours non entendu, & que je confesse n'entendre pas moy-mesme, (qui sans vanité ay vieilly dans la conversation de cet Auteur,) si ce n'est qu'il veuille dire, Ces Laïques qui seroient assemblez au nom de Dieu, constitueroient une Eglise : car Dieu n'est point Acceptateur de personnes, & ne nous oblige point de necessité, ou sans autre moyen, de vivre en Jesus-Christ par le ministère des personnes Ecclesiastiques ; quand on ne peut avoir leur secours, & qu'on ne peut estre assisté d'eux par les sermons & par l'administration des choses saintes. Ce qui suit persuade que c'est là esté son intention, & qu'on peut deviner cette suite & cette consequence. Car il dit. *Quoniam non auditores legis justificabuntur à Deo, sed factores, secundum quod & Apostolus dicit : Parce que les Auditeurs de la Loy ne seront pas justifiez de Dieu, mais ceux qui l'observent, comme l'Apostre a dit*. Comme s'il disoit, ceux qui entendront les sermons des Evêques, ne seront pas sauvez ; mais ceux qui accompliront la Loy. Ce qui fait voir qu'ils a entendu dire, que les Laïques pouvoient nourrir la paix & l'union de Jesus-Christ qu'ils avoient acquise au Baptême, & par les autres Sacremens, sans les Sermons des Evêques. Ce qui vient apres, a quelque obscurité : *Pertant si vous avez un droit Sacerdotal en vous-mesme quand vous estes en necessité, faut que vous ayez aussi la discipline Sacerdotale, quand il est necessaire que vous ayez le droit Sacerdotal*. Cette repetition : *Necesse sit & necesse sit habere*, arreste & fait difficulté. Passons

C c c

autre.

outré. *Digamus tinguis? Digamus offers?* Tu es Digame & tu baptises? Tu es Digame & tu offres? Qu'on remarque qu'il parle au temps présent, & qu'il argumente sur une chose qui se pratiquoit actuellement, & qui se faisoit: tout ainsi qu'il avoit fait plus haut en ces paroles: *Ubi Ecclesiastici ordinis non est confessus, & offers & tinguis, & es Sacerdos tibi solus.* Et partant toute cette interpretation va à sçavoir, si les Laïques disoient le Messé, & s'ils consacroient l'Eucharistie es temps de persecution, & lors qu'on ne pouvoit aller à l'Eglise. Tout va là & non pas à une hypothese conditionnée, & *ad futura contingentia*: d'où le discours ny le sens ne peuvent approcher. Et ce qui vient après est dans le même ordre, & monstre qu'il parle de ce qui se pratiquoit actuellement. Car peu après il dit: *Quanto magis Laïco Digamo capitale est agere pro Sacerdote? Combien est-il plus capital à un Laïque Digame, de faire l'Evesque & le Prestre & en faire quelques fonctions?* Qui sont paroles presentes, d'une chose presente, & qui se pratiquoit, & qui vouillent dire, Vous estes Digame & vous baptisez? Or combien est-il plus capital à un Laïque Digame de baptiser; veu qu'un Evesque & un Prestre Digame, à qui ces fonctions appartiennent de droit, sont dépoulez quand ils ont esté consacrez estant Digames? Ces paroles suivantes, *Sed necessitati, inquis, indulgetur.* Tu me répondras qu'on pardonne à la nécessité; & que si les Laïques Digames baptisent & offrent, qu'ils ne font pas cela ordinairement, mais seulement par grande contrainte, & quand on ne peut avoir le secours de l'Evesque ny des Prestres. Par lequel discours on voit que tout ce que dit Tertullien en ce sujet a esté fondé sur une chose qui se faisoit actuellement, & que les Laïques partiquoient. Et partant je reviens toujours à ma raison; à sçavoir qu'il faut s'informer des Anciens, si en cas de nécessité les Laïques ont jamais sacrifié & fait la Messe. De là dépend toute cette inquisition & toute la pretention de ce passage. Lequel pour la commodité, & pour mieux en voir la suite & l'intention, doit estre repris & représenté avec toutes ses parties: *L'Autorité de l'Eglise a constitué la difference qu'il y a entre l'Ordre & les Laïques, & l'honneur du Caractere San-*

ctifié de Dieu par le corps de l'Ordre; quand il n'y a point d'Assemblée de ce corps, vous offrez, vous baptisez & vous estes Evesque & Prestre à vous seul: Et quand même ils sont trois assemblez, l'Eglise est parmi eux, quoy que Laïques: car chacun vit de sa foy, & il n'y a point d'acception des personnes du costé de Dieu: parce que ceux qui seront la Loy, seront justifiés, & non pas ceux qui en seront Auditeurs seulement, comme l'Apostre le dit. Partant si tu as le droit de l'Evesque en toy, quand il est nécessaire, il faut que tu ayes aussi la discipline Sacerdotale, quand il est nécessaire que tu ayes le pouvoir Sacerdotal. Tu baptises estant Digame? Tu offres estant Digames? Combien est-il plus capital à un Laïque Digame de faire l'Evesque & d'en faire quelques fonctions, puis que l'Evesque même est déposé quand il a esté fait Evesque estant Digame. Mais vous direz qu'on pardonne à la nécessité. Il n'y a point de nécessité qu'on excuse quand on peut faire qu'elle ne soit pas. Ne soyez pas Digame, & vous ne tomberez pas dans la nécessité d'administrer ce qui n'est pas loisible à un Digame. Dieu nous a voulu ainsi disposer, afin que nous fussions capables d'administrer ses Sacremens en toutes occasions.

Tout le passage entier & toutes les parties prises à part, montrent que tout l'argument de Tertullien n'est fondé que sur des choses qui estoient en pratique, & qui se faisoient par les Laïques: & que la force de son discours vient de ce qui se faisoit & qui se pratiquoit de son temps. Car ces paroles: *Quand il n'y a point d'Assemblée d'Eglise, vous offrez & vous baptisez.* Item: *Partant si vous avez en vous un droit Sacerdotal.* Item: *Vous estes Digames, & vous baptisez? Vous estes Digames, & vous offrez?* Item: *Mais vous répondez qu'on pardonne à la nécessité.* Item: *Dieu nous a voulu disposer en telle sorte que nous fussions propres à faire ses mysteres en toutes occasions?* Sont paroles qui parlent de choses presentes. Il n'a pas dit, Si par hazard vous estiez aux Indes, ou en quelque lieu sans Prestre, vous pourriez offrir; mais il a dit, Vous offrez & vous baptisez: il parle de cet Offrir, & de ce baptiser, comme d'une chose qui actuellement se faisoit.

Après cette discussion, reste à venir à l'ex

l'explication on à la solution du passage & des paroles, desquelles il n'y a que celles-cy qui puissent tomber en contestation & qui soient considerables. *Offers & tinguis*. Item: *Sacerdos es tibi solus*. Item: *Si habes jus Sacerdotis*. Item: *Digamus offers?* Item: *Ut ubique Sacramentis obeundis*. Et encore de toutes ces paroles il n'y a que le mot *Offers*, dont on doit disputer; il est la clef de tout le reste, & de luy seul on doit chercher la vraie signification. Car s'il est employé en ce passage pour signifier le Sacrifice de la Messe & la Consécration de l'Eucharistie; tous les autres, comme *Sacerdos*, *Sacramenta*, *Jus Sacerdotis*, suivront la mesme signification: *Sacramenta*, signifiera le Sacrement de l'Eucharistie; & *Jus Sacerdotis*, le pouvoir de la Consacrer. Si aussi *Offers*, ne veut dire autre chose que le Sacrifice de ces oblations que les Fideles en ces premiers Siecles avoient accoustumé d'offrir sur l'Autel, toutes & quantesfois qu'ils venoient à la Messe; ces mots, *Jus Sacerdotis*, & *Sacramenta*, se prennent improprement, & pour un droit d'offrir les offrandes, & non pour un droit d'offrir & de consacrer l'Eucharistie. Il faut donc s'attacher à ce mot, & en donner l'claircissement; puis qu'il baille la loy à tout le passage, & qu'en luy seul consiste l'explication de tout le reste.

Dans Tertullien le mot *Offerre* & *Oblatio*, se prennent quelque fois pour le Sacrifice de l'Autel; je le confesse. Mais aussi il faut qu'on m'avoue qu'ils se prennent quelquefois dans le mesme Auteur, pour les offrandes & pour l'oblation & le Sacrifice de ces offrandes; comme au livre de *Monogamia*: *Et offert annuis diebus dormitionis ejus, elle offre tous les ans le jour de son decedé*. Il parle d'une femme qui representoit des oblations pour de repos de son mary decedé; dont l'action par consequent ne peut s'expliquer du Sacrifice de l'Autel, ny ce mot, *Offert*, avoir la signification du Sacrifice de l'Eucharistie, comme *Vicomes* a remarqué. Et sans emprunter des témoignages à autre part, en ce *Traité de Exhortatione*, il dit qu'un mary offrira pour deux femmes, & *offers pro duabus*; c'est à dire qu'il presentera des offrandes pour le salut de leurs ames: comme il appert par le

discours & par ces paroles qui suivent, & *commemorabis per Sacerdotem*. Car la coutume estoit que celuy qui faisoit le Sacrifice, recevoit les offrandes & les representoit à Dieu avec prieres pour le deffunt; & dans ces prieres il faisoit mention de celuy qui les offroit, & du sujet pour lequel il les offroit. Pour cette raison Tertullien dit icy. Tu offriras pour tes deux femmes, & tu les feras raccommender par l'Evesque. Saint Augustin use du mesme mot *Offerre*, non en parlant du Sacrifice de l'Autel; mais en parlant de ces offrandes. *Sermone de tempore* 215. *Offre les oblations qui se puissent consacrer à l'Autel*. Mais sur quoy peut-on douter des diverses significations de ce mot, veu que dans Tertullien le mot de Sacrifice, qui est un mot plus attaché au Sacrifice de l'Autel que le mot *Offerre*, ou *Oblatio*, signifie fort souvent la presentation de ces offrandes; au livre de *Orat. Quale Sacrificium à quo sine pace receditur*. Il parle des offrandes de ceux qui jesoient. Item au livre *ad Vxor. 2. Sacrificia sine scrupulo*. En ce livre de *Exhortat. Ascende Sacrificium tuum libera fronte*. Ton Sacrifice, parlant des offrandes, montera librement & sans rougir. S. Cyprien appelle ces offrandes Sacrifice de *Eleemosyna*, Tu viens sans Sacrifice, tu prends une partie du Sacrifice du pauvre. Non seulement les offrandes s'appelloient Sacrifice, mais mesmes les prieres, Tertullien, *ad Scapulam, Sacrificare pura prece*. Après tant de témoignages que ces mots, *Offerre*, *Oblatio*, *Sacrificium*, ont esté employez par les Anciens & par l'Auteur mesme de qui on cherche le sentiment, & dans le livre mesme d'où on nous produit la difficulté & le passage; peut-on nous presser sur ce mot, & nous contraindre à confesser qu'il signifie par tout & en ce lieu Sacrifier le Corps de nostre Seigneur?

On sçait, & nous en donnerons un chapitre au troisieme traité, puis que cette antiquité n'est pas tout à fait reconnue; que la coutume de ces premiers Siecles estoit, que les Laïques portoit & offroit des presens; lesquels presens estoient receus par les Diacres, presentés à l'Autel & offerts à Dieu par l'Evesque, avec prieres & commemoration de celuy qui les offroit; ou pour la remission de ses pechez,

ou pour le repos des trépassés, ou pour l'absence de ses amis, ou pour leurs guerisons, ou pour les afflictions. On voit dans S. Cyprien, que les Penitens qu'on recevoit à la Communion, en presentoient pour l'expiation de leurs pechez, & que leur nom estoit nommé à l'Autel : Dans Tertullien, qu'on en offroit pour les Trespassez : Dans les Constitutions, qu'on en offroit pour mille autres sujets. Vous verrez qu'on en offroit dans S. Cyprien, & dans S. Augustin sans sujet & par devoir : *Qui vient au service ou à l'Eglise sans Sacrifice & sans offrande, qui reçoit une partie du Sacrifice que le pauvre a offert*. Item : *Offrés les Oblations qui se peuvent consacrer à l'Autel : un homme riche doit rougir s'il participe à l'Oblation d'autrui*. Or quand les persecutions estoient si grandes, que l'Evesque ne pouvoit assembler les Fideles, ny faire la Synaxe ; les Laïques baptisoient & offroient à Dieu ces offrandes, tant pour appaiser la persecution, que pour nourrir les Pauvres, les Prestres, & les Martyrs prisonniers. Et de ce Ritus, & de cet Office, & de ces Offrandes se doit prendre & expliquer ce passage, & celui de *Virginibus vel. Il n'est pas permis à une femme de parler à l'Eglise, ny aussi d'enseigner, ny de baptiser, ny d'offrir*.

Je voy bien que plusieurs n'ayant pas la face des choses anciennes devant les yeux, proposeront mille doutes là dessus. Ils demanderont qu'on ayt à prouver qu'en ces premiers Siecles les Laïques ayent offert leurs offrandes : qu'ils ayent fait cette ceremonie & ce Sacrifice dans leurs maisons : finalement ils demanderont à quel effet, à quel dessein, & que pouvoit operer ce devoir, qu'on nous en donne un passage & un témoignage. Mais à tout cela je réponds que par le passage de S. Cyprien, & par celui de S. Augustin, on voit que les Laïques estoient obligés de faire ces offrandes. Or cette obligation augmentoit durant les persecutions, plustost que de cesser ; & partant les Laïques pour y satisfaire, les presentoient dans leurs maisons, puis qu'ils ne pouvoient satisfaire à ce devoir dans les Eglises. En second lieu, ces oblations se presentoient à Dieu pour les necessitez generales & particulieres. Or jamais l'Eglise, ny le particulier n'a eu plus de necessité que durant les persecutions. En troisième lieu, ces offrandes avoient plusieurs

effets. Car apres avoir esté presentées à Dieu, pour avoir ou grace ou misericorde, elles tournoient à la nourriture des Pauvres, des Ecclesiastiques & des Martyrs. Tert. ad Mart. *Caro non amittit per curam Ecclesia & Agapen fratrum, la chair ne perd rien par le soin de l'Eglise & la charité des freres*. Qui eust donc nourry les Ecclesiastiques, les Pauvres & les Martyrs, si durant les persecutions on n'eust point fait les Oblations dans les maisons particulieres ? En quatrième lieu, ces paroles de Tertullien, *ad Uxorem 2. Sacrificia sine scrupulo, les Sacrifices sans scrupule*, sont preuve que les Laïques offroient ces Oblations, & les benissoient dans leurs maisons. Premièrement il parle de ce cas de necessité, *In Angustiis, in refrigeriis*. En second lieu, il parle de quelque despenſe qui eust peu donner du scrupule, si tous les deux n'en eussent esté consentans. Or cela ne peut se prendre des Aumônes : car peu auparavant il en avoit parlé : & partant cette despenſe alloit à ces Oblations, lesquelles apres qu'ils les avoient presentées à Dieu pour quelque occasion, estoient distribuées aux Pauvres & aux Martyrs. En cinquième lieu, ces Oblations estoient des moyens de Communion, & par lesquels ils entretenoient la charité Chrestienne ; c'est pourquoy durant les persecutions, ils n'eussent pas oublié ce qui pouvoit la conserver. Finalement S. Hilarion qui n'estoit pas Prestre, a offert & a beny des Eulogies, qui n'estoient autre chose que ces offrandes qu'ils distribuient comme nous avons dit, pour gage de Communion, *Ut benedictum ab eo panem & oleum acciperent* : & partant on voit que les Laïques pouvoient offrir ces offrandes.

Outre cette enquete, par laquelle il est constant, que le mot *Offerre*, se prend souvent pour le Sacrifice des Oblations, & pour un Sacrifice bien inferieur à celui de l'Eucharistie, on peut fournir plusieurs bonnes raisons, pour prouver que Tertullien ne parle point en ce passage du Sacrifice de l'Autel. La premiere est celle dont il a esté parlé cy-dessus ; à sçavoir, que Tertullien n'argumente point & ne parle point conditionnellement ; mais qu'il parle d'une chose de fait & qui se pratiquoit : qu'il ne dit point si trois Laïques estoient dans une terre inhabitée, il pouvoient consacrer ; mais

mais il dit, vous offrez, vous baptisez, & A partant vous avez quelque droit Sacerdotal. Cette remarque est de consequence. Car premierement elle nous montre, cette proposition conditionnée, cet exemple & cette hypothese qu'on nous substitue, n'estre pas de Tertullien; & par consequent qu'on ne doit pas y répondre. En second lieu, elle nous facilite l'explication de ce passage, & nous donne moyen d'en sortir par les diverses acceptions & significations de ce mot *Offerre*, comme nous avons fait. B En troisieme lieu, elle fait reconnoître que la solution & le remede que quelques-uns cherchent à ce passage, en rejetant cette opinion sur Tertullien, & le blasphemant d'avoir eu cette pensée, est fort inutile & hors de propos. Car Tertullien n'a point enseigné cette doctrine, & n'a point fait cette proposition conditionnée, ny cette hypothese. Si on doit blâmer Tertullien en cet endroit, c'est d'avoir esté faux témoin de l'antiquité, & non pas d'avoir eu une opinion erronée. Car il dit, vous faites cela, vous offrez, vous baptisez. Et partant ny la dureté de Tertullien, ny son esprit farouche ne font rien à ce passage.

La seconde raison ou consideration qui met fin à l'affaire, & qui doit faire rendre les esprits à nostre explication, est ce passage de Tertullien, de *Virg. vel. Non permittitur mulieri in Ecclesia loqui, sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec ullius virilis muneris, nedum Sacerdotalis Officii sortem sibi vendicare*: qui veut dire, On ne permet pas à une femme de parler dans l'Eglise, ny d'enseigner, ny de baptiser, ny d'offrir, ny de s'arroger aucune charge virile, & bien moins les fonctions Sacerdotales: Qui semble difficile. Car il est obscur de sçavoir ce qu'il entend par les offices virils; il est obscur de sçavoir quelles sont les charges Sacerdotales: s'il entend par cette distinction les Laïques & les Evêques, & les Prestres: s'il parle en cas de necessité, où s'il parle d'une chose ordinaire: si les Evêques & les Prestres ne baptisoient pas, n'offroient pas & n'enseignoient pas ordinairement: bref il y a mille difficultés. Et toutesfois étant bien examiné & mis dans une bonne interpretation, il reglera celui dont on dispute. Tertullien parle là en cas de necessité & de ce que les Laïques pouvoient faire quand les Evêques & les Ecclesiasti-

ques estoient prisonniers, bannis, en fuite, ou en tel danger qu'ils ne pouvoient faire leur charge: car les Laïques ne pouvoient pas baptiser qu'en ce cas, comme il enseigne au livre de *Baptismo*. Les charges donc & les offices virils, étoient les choses que les Laïques en ce cas de necessité, tel que nous l'avons décrit, pouvoient faire; lesquelles choses les femmes ne pouvoient pas faire dans la seule necessité des persecutions. Tertullien dit simplement cela, & ne va pas ny plus avant, ny jusque là; sçavoir si dans une necessité absolue, & telle qu'un enfant eust à périr sans Baptême, une femme pourroit ou ne pourroit baptiser. Voila donc les fonctions viriles & le cas de ce passage, qui se rapporte à ce qu'il dit, aux *Prescript. Nam & Laicis Sacerdotalia munera injungunt*, c'est à dire, l'imposition de mains, & le Sacrifice de l'Autel. Item: *Ipsæ mulieres hereticæ quàm procaces quæ audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan & tingere*: Car prenez garde qu'il ne blâme pas les Laïques heretiques, mais les femmes seulement, de ce qu'elles vouloient faire les fonctions qu'il cote. D'où on voit que parmi les Orthodoxes, les hommes Laïques pouvoient baptiser & offrir au cas de necessité que nous avons dit. Comme il enseigne, *Sufficiat scilicet in necessitatibus ut utantur*: lequel passage sert de lumiere à celui-cy, & nous oblige de l'expliquer du cas de necessité seulement. Quant aux fonctions Sacerdotales dont parle Tertullien, & qu'il distingue d'avec les fonctions viriles, sont le Sacrifice de l'Autel, le saint Chresme, & toutes les impositions de mains, l'Ordination, l'Absolution, & semblables: lesquelles quelque necessité qui peust arriver, les Laïques ne pouvoient faire en ces premiers Siecles. Voila le cas de ce passage, les charges viriles & les charges Sacerdotales.

Or je veux dire que Tertullien ne compte pas icy entre les principales fonctions de la Religion, ny entre celles des Evêques, *Offerre & tingere, offrir & baptiser*, mais il les met dans les charges viriles; & par consequent on voit que ce *Offerre*, ne peut pas se prendre en ce passage, pour le Sacrifice de l'Eucharistie. Car s'il y a quelque chose ou quelque fonction qui se doive appeler grande & Sacer-

cer-

cerdotale, c'est celle du Sacrifice de l'Eucharistie, qui est & qui estoit la principale de la Religion, d'où la dispensation meisme, comme nous avons veu cy-deffus par le Concile de Nicée, de Carthage, Eliberin, Bracar, & mille autres, estoit quelquefois reservée aux Evêques: & s'il ne peut s'expliquer de l'Eucharistie, quelle interpretation luy peut-on donner autre que celle du Sacrifice des Offrandes? Car rien n'a le nom d'Oblation dans les Anciens que l'Eucharistie ou les Offrandes. Qui voudroit apres ce passage contester sur celui de *Exhort. castit.* Tertullien ne parlerait-il pas en l'un & en l'autre des mesmes choses, des mesmes personnes, des mesmes oblations, & des mesmes necessitez? Toutes les deux parlent des Laïques, parlent d'offrir & de baptiser, & sont dans le cas des persecutions & de necessité. Si cela est, j'emporte sans contredit, que l'*Offerre, de exhortatione*, est celui de *Virg. velan.* & qu'il se doit expliquer des offrandes, puis que ce dernier ne peut avoir une autre explication: ou voyons si on veut repliquer, & quel sens on peut inventer à celui de *Virg. velan.*

La troisième raison, pour montrer que Tertullien n'a pas entendu ny creu qu'un Laïque peut dire la Messe, ny qu'il eust ce pouvoir en cas de necessité; c'est que si cette maxime eust esté receüe dans la Theologie de son temps, il eust employé cet argument au livre de *Monogamia*, où il traite cette matiere plus amplement & avec plus de chaleur, & où il s'efforce de prouver que les Laïques sont Prestres, & qu'ils ont un droit Sacerdotal, comme il tâche à faire icy. Et toutefois dans les raisons qu'il apporte pour prouver que les Laïques sont Evêques, il ne fait aucune mention que les Laïques ayent droit ny pouvoir Episcopal, ny qu'ils ayent le pouvoir de consacrer en cas de necessité. Ce qu'il n'eust pas oublié, si cette doctrine eust esté receüe parmy eux & pratiquée en cas de necessité: car ce seul article & ce seul argument estoit capable de vider la question: & Tertullien ne pouvoit en produire un plus fort, ny plus solide; mais meisme il n'a pas osé dire qu'en cas de necessité les Laïques eussent pouvoir d'offrir les offrandes dans leurs maisons, comme il a dit en ce livre. Ce qui fait voir deux choses: l'une qu'il n'a jamais pen-

sé à l'explication qu'on nous veut faire prendre en ce passage: l'autre, que ce mot *Offers*, se doit interpreter des Oblations & des Sacrifices des offrandes, qui estoient fonctions si petites & de si peu de consequence qu'il n'en a pas fait compte; & dont il voyoit qu'il ne pouvoit pas tirer grande force pour prouver que les Laïques avoient quelque pouvoir approchant de celui de l'Evêque. Voicy le passage de *Monogamia*: *Quand nous nous revoltions contre le Clergé, alors nous ne sommes qu'une mesme chose; alors nous sommes tous Evêques, parce qu'il nous a fait Evêques à Dieu son Pere: quand nous demandons que la discipline Sacerdotale soit gardée également, nous deposons les infu- les & nous sommes égaux.* C'estoit le lieu où il pouvoit & devoit employer les raisons de ce passage dont il est question. Et toutefois il n'en a pas parlé, ny meisme au sens que nous accordons. Neantmoins nous voyons que la coustume de cet Auteur est de repeter mille fois & en mille lieux un meisme argument, quand il y met quelque appuy, & qu'il y sent quelque force. Aux livres *ad Uxorem* & de *Monog.* & de *Castit.* il repete une meisme raison plusieurs fois.

La quatrième est prise de l'Histoire, qui nous apprend que les Chrestiens emportoient l'Eucharistie, l'enfermoient dans les coffres, et la conservoient pour Communier durant les persecutions, et pour n'estre point privez de cette sainte et sacrée nourriture, dans le temps que les Evêques ne pouvoient assembler l'Eglise. Cette crainte et cette prevoyance estoit bien inutile et bien superflue; puis que les Laïques selon cette nouvelle interpretation, pouvoient Consacrer l'Eucharistie en offrir le Sacrifice. Cette femme dans S. Cyprien, qui vouloit ouvrir son coffre, ne devoit point s'hazarder dans les flammes, puis qu'elle la pouvoit Consacrer ou la faire Consacrer à son mary. Les Chrestiens ne devoient pas craindre l'interdiction des Eglises, des Cemetieres, des Assemblées; puis que la principale chose pour laquelle ils s'assembloient se pouvoit faire en tous lieux, et par toutes sortes de personnes. Tertullien avoit oublié cette coustume, quand il écrivoit ce livre de *Exhort.* dont toutefois il avoit bonne memoire quand il écrivoit à sa femme. Je sçay bien qu'on

pour-

pourra repliquer que les persécutions pou-
voient durer six mois, un an & plus ; &
que les Laïques durant un si long-temps ,
ne pouvoient pas garder des Hosties Con-
sacrées . Cela est vray : mais puis qu' ils
avoient eu le pouvoir de la Consacrer dans
un mois , pourquoy ne l' avoient-ils pas
dés le premier jour ? car par ce moyen ils
eussent sauvé mille inconveniens qui se
rencontroient en emportant le Saint Sacre-
ment dans les maisons particulières ; le
mépris que les Payens en pouvoient faire
en le trouvant ; la peine de le cacher ;
les mains des femmes , des Laïques , des
enfants qui le touchoient ; tous ces mépris
& toutes ces incommoditez les pouvoient
bien obliger à consacrer l' Eucharistie ,
quand même la persécution n' eust duré
qu' un jour .

Les raisons qu' on propose pour soutenir
cette nouvelle explication , sont que les
Peres n' employent gueres ces mots *Offer-*
re & *Tingere* , conjointement , que pour
signifier les deux principaux Sacremens de
la Religion ; à sçavoir , le Baptême & l'
Eucharistie . J' ajoute pour eux , que S.
Cyprien au premier livre , semble en avoir
usé en cette signification ; *Baptizandi at-*
que offerendi licentiam . A cela je reponds,
que le passage de saint Cyprien est doute-
ux , car en apres il dit *Hostias Sacerdotum* ;
d' où on peut conjecturer qu' il parle de
toutes sortes d' Oblations . Quant à Ter-
tullien dont nous avons affaire , il n' a pas
observé cet usage au livre de *Virg. Veland.*
comme il appert par les paroles que nous
en avons examinées cy-dessus . Et a ce
Nedum , qui se trouve en ce passage *Ne-*
dum Sacerdotalis officii , sur lequel on pour-
roit pretendre quelque éclaircissement , on
ne trouvera point qu' il ait une autre si-
gnification que celle que nous luy avons
donnée , qui en langage Tertullien veut
dire *bien moins* , comme il appert par ce
passage de *Pudicitia* : *Cum talibus ne ci-*
bum quidem sumere nedum Eucharistiam
modicam .

La seconde raison est , que Tertullien
appelle les Laïques *Sacerdotes* , *Evesques* :
& par consequent il est vray-semblable qu'
ils Sacrifioient & qu' ils Consacroient l'E-
ucharistie . A cela je reponds en peu de pa-
roles , que Tertullien les appelle *Sacerdotes* ,
parce qu' ils baptisoient & qu' ils offroient
ces offrandes , qui sont deux fonctions qui

appartenoient aux Evesques & aux Pré-
stres , & qui n' appartenoient point aux
Laïques ; toutefois en cas de nécessité elles
leur estoient permises pour le bien des
ames . Voila pourquoy Tertullien les ap-
pelle *Sacerdotes* , & non pas à cause du
pouvoir de Consacrer l' Eucharistie , qui
ne leur appartenoit pas . Et qui voudra
chercher dans cet Auteur , il trouvera qu'
il employe ce mot de *Sacerdos* , impropre-
ment ; & qu' il l' applique aux Oblations ,
aux Prières , voire même à des choses
prophanes . *O continentiam gebenna Sacer-*
dotem . Cette réponse doit servir d' expli-
cation aux mots de Mysteres & de Sacre-
mens qui se rencontrent au même passage .

On peut encore repliquer contre le pas-
sage de *Virginibus Veland.* que le mot *Of-*
ferre qui s' y trouve , ne se doit pas pren-
dre ny expliquer des oblations que les fi-
deles presentoient pour obtenir quelques gra-
ces ; parce que les femmes & en cas de
nécessité , & hors le cas de nécessité , pou-
voient offrir & presenter des oblations , &
pouvoient *Offerre* en cette maniere , com-
me appert par le passage de S. Cyprien ,
In Dominicum sine sacrificio venit ; par ce-
luy de *Monogamia* : *Et Offerre annuis die-*
bus ; par ce Canon de Malcon , *Que tous*
les jours du Dimanche l' oblation de l' Au-
tel soit offerte par les hommes & par les
femmes . Que si le passage ou l' *Offerre* de
Virg. Velan. ne peut s' interpreter de l' O-
blation de ces offrandes , il faut par ne-
cessité qu' il soit expliqué de l' Eucharistie ;
& partant non seulement il ne fera rien
contre l' explication qu' on donne à celuy
de *Exhor. Cassit.* mais même il semble
qu' il soit semblable , & qu' il aille dans la
même interpretation . A cela je reponds ,
que les Laïques & les Femmes portoient
leurs offrandes à l' Eglise ; où étant ils les
presentoient au Prestre ou à l' Evesque qui
estoit à l' Autel , ou par leur mains , ou
par celles des Diacres ; lesquelles le Pre-
stre recevoit & les offroit à Dieu par prie-
res particulières . Cette premiere presenta-
tion que les femmes faisoient en baillant
leurs offrandes au Diacre , pour les porter
à celui qui sacrifioit à l' Autel , s' appel-
loit improprement *Offerre* ; & c' est de cet
Offerre , que se doivent prendre les passa-
ges de *Monogam.* du Con. de Malcon , de
S. Cyprien : Et quant à l' Oblation que
le Prestre faisoit des mêmes offrandes , &
des

des prières par lesquelles il les sanctifioit, & les offroit à Dieu, cette action s'appelloit plus proprement Sacrifice & Sacrifier; & de ce Sacrifice se doivent expliquer les passages de *Virginibus Velan. & de Exhor. Castit.* & non pas de l'autre: si bien que les femmes pouvoient Offerre & non Offerre. Elles pouvoient Offerre, si on prend ce mot en la premiere signification, & de cette simple presentation qu'elles faisoient de leurs presens: & si on le prend en la dernière signification, & pour la benediction de ses offrandes, & des Prières qui se faisoient pour les offrir à l'Autel, elles ne pouvoient Sacrifier. Quant aux Laïques, ils pouvoient en tout temps, comme les femmes, offrir, si on prend ce mot pour presenter des presens au Prestre qui estoit à l'Autel. Mais durant les persecutions, & quand l'Eglise ne pouvoit s'Assembler; ils pouvoient offrir à Dieu ces mêmes offrandes, & dire les prières nécessaires pour les benir, & faire en cela les fonctions que les Prestres avoient accoustumé de faire à l'Autel, pour rendre ces presens Sacrifices & Oblations: ce que les femmes ne pouvoient pas faire. Et ainsi on accorde les passages qui disent que les femmes pouvoient Offerre, avec ceux qui disent qu'elles ne pouvoient Offerre.

L'Auteur de cette observation a douté en donnant cette explication; comme on peut juger par ses paroles. Mais il est à louer, dans le sçavoir & dans l'érudition qu'il a, d'avoir soumis son jugement à l'Eglise; et je croy que cette solution luy persuadera aisément que Tertullien a entendu parler des Sacrifices des Offrandes.

CHAPITRE IX.

Des rangs de l'Eglise.

Je n'ay rien à dire de nouveau, ny de particulier sur les seances et sur les rangs des Ecclesiastiques et des Laïques dans l'Eglise. Ce qui en a esté écrit et remarqué par Baronius, Vice-comes, Scortia, Pamelius, la Cerda, Durantus et autres, il suffira. L'On sçait que les Penitens du premier degré estoient hors la porte de l'Eglise: Ceux du second, au dedans, mais le plus éloigné de l'Autel, et avec eux les Catechumenes de la seconde Claf-

se. Les Penitens, les Catechumenes du troisième degré & les Energumenes estoient un peu plus avant en même distance, mais separez toutefois. Apres cela les femmes & les hommes estoient separez, & encore entre les uns & les autres, les petits, les filles, les garçons, les veuves, les Anciens avoient quelque rang & quelque seance distincte. Les Religieux estoient entre les Ecclesiastiques & les Laïques, comme il appert par le dernier chapitre de la Hierarchie Ecclesiastique. Il est bien vray qu'ils n'estoient pas Prestres en ces premiers Siecles. Entre les Ecclesiastiques les seances aussi & les rangs estoient reglez. L'Evesque tenoit le premier rang, & à sa droite & à sa gauche les Prestres, puis les Diacres, & derriere eux les autres Ecclesiastiques, chacun selon son ordre & promotion. Quand l'Evesque estoit à l'Autel, les Prestres estoient les plus proches de l'Evesque, & les Diacres, n'avoient gueres de rang; car ils servoient. Pour les autres Ecclesiastiques, ils estoient dans le lieu que nous appellons le Chœur. Voila les rangs qu'on trouve dans l'antiquité, sur lesquels, comme j'estime, on pourroit avec estude remarquer quelque particularité. Ce qui reste à dire, est de donner un rang & une seance aux Evesques & aux Prestres qui estoient déposés, ou qui d'Heretiques ou de Schismatiques retournoient à l'Eglise: c'est à dire, qui d'Evesque & de Prestre s'estoient faits Heretiques, & par apres quittoient l'Herésie & revenoient à leur Mere. Pour les déposés, je n'en trouve rien d'exprés; mais j'estime qu'on leur accordoit le même rang qu'aux Heretiques convertis; lesquels avoient quelque rang plus éminent que les Laïques, c'est à dire, qu'ils étoient dans l'Eglise entre les Ecclesiastiques ou en quelque lieu séparé: car on voit dans saint Augustin, qu'on ne doit pas les traiter comme les Laïques. Au premier livre du Baptême contre les Donatistes, Chap. premier: *Car tout ainsi que ceux qui retournent parmy nous, qui avoient esté baptisez avant qu'ils s'en separassent, ne sont pas rebaptisez: Ainsi ceux qui retournent qui avoient esté ordonnez avant que de s'en separer, ne sont pas reordonnez de nouveau: Mais ils administrent ce qu'ils administroient auparavant, si l'unité de l'Eglise le requiert; ou s'ils n'administrent ce qui est de leurs fonctions.*

CHAPITRE X.

Du Sanctuaire.

fonctions, ils conservent toutefois le Sacrement de leur Ordination : Et à cause de cela on ne leur impose pas les mains entre les Laïques. Au livre second contra litteram Parmeniani. Chap. 13. il dit la même chose; mais il ajoute. *Ideoque non eis in populo manus imponitur, ne homini sed ipsi Sacramento fiat injuria; & a cause de cela on ne leur impose pas les mains parmi le Peuple, de crainte qu'on ne fît injure non à l'homme, mais au Sacrement.* Ce qui fait douter, si ces paroles, *manus impositio*, se doivent expliquer de la benediction de la Messe ou de l'imposition de la penitence. Car il y a d'autres passages qui nous apprennent que l'imposition de la penitence estoit injurieuse aux Evêques & aux Prestres. Mais quelque interpretation qu'on y veuille donner, il paroît toujours pas les passages que les Ecclesiastiques Heretiques ou Schismatiques n'estoient point meslez parmy les Laïques; & que revenant à l'Eglise elle avoit égard au caractère. En quoy saint Augustin s'accorde avec le Concile de Nicée, qui ne vouloit pas que les Evêques Novatiens qui revenoient à l'Eglise, fussent entiere-ment dépourvues de leur honneur. *Celui qui parmi les Puritains, comme on appelle, se nomme Evêque, qu'il aye la charge d'un Prestre, si l'Evêque de lieu n'a agreable de luy accorder le nom d'Evêque; si cela derechef ne luy plaist pas, qu'il luy cherche un lieu de Cohevesque ou de Prestre, afin qu'en quelque maniere que ce soit, qu'il demeure dans le Clergé, & qu'il n'y ait pas deux Evêques en une ville.* Quant aux Evêques & aux Prestres estrangers, on leur rendoit le même honneur qu'ils avoient dans leurs Eglises: même les Canons obligent de leur bailler la premiere place & de les faire Sacrifier. *Vt peregrino Episcopo locus Sacrificandi detur. Qu'on prie l'Evêque estranger de faire le Sacrifice.* Pour les Ecclesiastiques qui estoient privez de la Communion peregrine, qu'ils fussent privez de leur rang & trahez du Catalogue des Ecclesiastiques, toutefois il n'estoit pas rejettez parmy les Laïques: mais il est à croire qu'ils avoient seance separée des uns des autres. Finalement les Rois & les Empereurs passoient jusques à l'Autel, & avoient place *intra Cancellos.*

SI quelque Laïque touche l'Eucharistie dans ces premiers Siecles; si cet enfant de Serapion & ces femmes dans Tertullien & dans S. Cyprien, y mettent la main; Nos adversaires, sans vouloir considerer ou la necessité des persecutions, ou l'absence des Ecclesiastiques, nous alleguent le peu d'estat que cette Antiquité en faisoit, & tirent ces Exemples au desavantage de l'Eucharistie. Pour la même raison, s'ils ont de la Justice, ils devroient en reconnoître la verité & la presence réelle du Corps de nostre Seigneur, quand dans les mêmes Siecles ils rencontrent des témoignages de la Religion du respect, de la crainte, & de la veneration & adoration que les Anciens en avoient & luy rendoient: & d'autant plus ingenuement que ces respects n'estoient contrainsts, ny par la crainte, ny par les tyrannies des Empereurs, comme ces autres Histoires. Qu'ils me donnent quelque satisfaction sur le Sanctuaire, & le *Sancta Sanctorum*, où le Sacrifice de l'Eucharistie se faisoit & où elle se consacroit. C'estoit un lieu si saint, si Religieux, & dont ils avoient tant de crainte que l'Evêque ou le Prestre n'en approchoient jamais sans trembler & sans invoquer des forces et du secours d'en haut: Je ne dis pas les Laïques, ny les femmes; car même pour y recevoir la Communion, ils n'en approchoient pas. Ceux qui traitent ces antiquitez, disent assez, que l'Autel estoit entouré de balustres, et que cela s'appelloit le Sanctuaire. Mais on peut dire quelque chose de plus particulier. Le chœur premierement estoit separé du lieu des Laïques. Or dans ce chœur il y avoit une espace separée du chœur par des balustres: ce qu'on peut appeller le premiere Sanctuaire, ou le Vestibule du *Sancta Sanctorum*. De cette espace se doivent prendre ces paroles du 4. Canon du 2. Concile de Tours: *Mais cette espace qui est divisée devers l'Autel par les balustres, qu'elle soit seulement ouverte au chœur des Ecclesiastiques qui psalmodient:* Car les Chantres ordinaires estoient *in Ambone*; mais les Prestres qui assistoient l'Evêque ou

D d d

cs-

celuy qui celebrait, estoient proche le Sanctuaire, & leur devoir estoit de chanter quelquefois. Derechef dans ce Vestibule & premier Sanctuaire, il y avoit une espace fermée, non de balustres, mais de rideaux & de voiles, dans laquelle estoit la *Sancta Sanctorum*. Le chœur faisoit la premiere separation entre les Ecclesiastiques & les Laïques : les balustres, entre les Prêtres & le chœur : & la dernière s'appelloit *Sancta Sanctorum*. Toutes ces separations n'estoient que pour approcher de ces *tremenda mysteria*, comme ils parlent, avec plus de religion & peu à peu. De ce *Sancta Sanctorum*, se doivent entendre ces passages. S. Augustin, *contra Epistolam Parmen*. Et à cause de cela alors le Pontife entroit seul au *Sancta Sanctorum*, & le Peuple demouroit dehors ; de mesme luy qui est maintenant Pontife, & après sa resurrection il est entré dans le secret des Cieux, pour interpellier pour nous à la droite de son Pere. Le Peuple duquel il est Pontife, gemit dehors : Car quand l'Evesque est seul dedans, le Peuple prie avec luy, & comme ratifiant ce qu'il a dit, il répond, Amen. Si l'Evesque estoit seul dedans le dernier Sanctuaire, les Prestres n'y estoient pas : & toutesfois S. Denys dit. Le Pontife prend sa place droit au milieu du divin Autel ; & autour de luy sont seulement les Prestres : Ce qui justifie que le *Sancta Sanctorum*, estoit separé du lieu des Prestres ; & toutesfois les Prestres estoient dans un autre Sanctuaire, separé des autres Ecclesiastiques. De ce mesme *Sancta*, se doivent prendre ces paroles du 4. chapitre d'Eulèbe, livre 10. *Cet Auguste, unique & grand Autel qu'est-ce, sinon le Sancta Sanctorum du Pontife, commun à tous.*

L'Oraison du voile qui se trouve dans les Liturgies, & particulierement dans celle de S. Jacques, & dans celle du S. Basile, de la version Arabique, *Oratio veli, Oratio velaminis*, se doit expliquer du *Sanctorum*, & du voile qui le fermoit. L'Evesque commençoit la Messe dans la nef & dans le chœur ; & quand la Messe des Catechumenes, les Oraisons, les Encensemens, les Evangiles, les Epistres, les autres leçons estoient faites & dites, il entroit dans la *Sancta Sanctorum*, pour commencer le Sacrifice. Or comme il estoit arrivé au voile qui fermoit & qui ouvroit

le dernier Sanctuaire, il disoit cette Oraison : *Je te rends grâces, Seigneur, que tu nous as donné l'assurance d'entrer dans ton Sanctuaire, & que tu nous as renouvelé la vie que nous avons & que nous vivons par le voile de la Chair de ton Jesus-Christ. Puis donc que vous nous avez faits dignes de pouvoir entrer dans le lieu du tabernacle de la gloire, & que nous soyons au dedans du voile, & que nous regardons le Sancta Sanctorum, nous baïssons les genoux à ta bonté : ayez pitié de nous ; car nous tremblons & nous craignons quand il nous faut approcher de ton saint Autel, & qu'il nous faut offrir le redoutable & sanglant Sacrifice pour nos pechez. Par ces paroles on voit que le dernier Sanctuaire estoit un lieu plein d'horreur & de crainte ; que là l'Evesque y entroit seul ; que c'estoit pour y faire le Sacrifice. On voit d'ailleurs avec combien de tremblement ils en approchoient : & finalement que ce lieu estoit voilé & clos de toutes parts. Dans l'Oraison du Voile de la Liturgie de S. Gregoire, de la mesme version, on y lit ces paroles, *Ne me rejetez pas Seigneur, & ne me tournez par la face. Item: Ne permettez pas que je m'en retourne triste & confus*. Qui montrent qu'ils disoient cette Oraison à l'entrée du voile, & comme on l'ouvroit pour donner l'entrée à l'Evesque dans le *Sancta*. Dans les autres Liturgies, les Oraisons du voile s'y trouvent, quoy que le titre n'y soit pas ; & l'Oraison que nous disons, montant à l'Autel, *Aufer à nobis Domine*, répond à celle du voile des Grecs.*

Pourquoy tant d'horreurs, tant de tremblemens, tant de peur ? Pourquoy un lieu si caché, si secret, si solitaire, où personne ne pouvoit entrer, & encore où celuy qui avoit ce privilege, herissoit de frayeur ? Estoit-ce pour offrir du pain ou une figure du Corps qui avoit esté mis à la Croix ? Il ne falloit point trembler pour un Sacrifice d'une telle estoffe, ny avoir horreur d'une image. Aux autres Sacremens, auxquels on est uny & associé au Corps mystique de Jesus-Christ ; on n'y trouve point d'émotion ny de palpitation. Mais pourquoy trembler dans le Sacrifice ? N'estoit-ce pas une action qui devoit estre agreable à Dieu ? ne devoient-ils pas présumer d'estre les bien receus ; & principalement sçachant bien que Jesus-Christ offroit à son Pere,

Pere, ce qui s'offroit à l'Autel, & qu'il A estoit le Pontife de l'Eglise, *qui cum fiducia*, selon la doctrine de saint Paul, pouvoit se presenter à Dieu? Et toutefois ils trembloient. Ce n'estoit donc pas l'action qui les faisoit approcher avec crainte, mais la chose qui estoit le Sacrifice. Et si la peur venoit de la chose & non de l'action, du pain eust-il operé tant de frayeur? Notez que saint Augustin, en ces paroles cy-dessus, fait allusion au passage de saint Paul aux Hebreux, où il est dit, que Jesus-Christ est nostre Pontife, qui est entré dans le Sanctuaire du Ciel, & qu'il a esté offert une fois. Pour l'explication desquelles paroles il dit, que l'Evesque entre tous les jours dans le Sanctuaire, & qu'il offre tous les jours: dont on apprendt que du temps de saint Augustin, les paroles de l'Apostre n'estoient pas contre le sacrifice de la Messe.

Il y a des Canons en cette matiere, C qui semblent avoir de la contrariété. Le dix-neuvième de Laodicee, dit: *Qu'aux seules personnes sacrées est permis d'approcher de l'Autel, & d'y Communier*. Le quarante-quatrième: *Qu'il ne faut pas que les femmes entrent à l'Autel*. Le soixante-neuvième du Concile in Trullo: *Qu'à nulle personne de ceux qui sont entre le Laïques, ne soit permis d'entrer dans le sacré Autel*. Et toutefois le quatrième du second de Teurs, dit: *Qu'aux Laïques & D aux femmes, le Sancta Sanctorum, selon la coustume, soit ouvert pour prier & pour Communier*. Et dans les Liturgies, on lit, que le Diacre crioit tout haut. *Qu'on ouvre les portes*, Et qu'on les ouvroit. Ce qui semble devoir estre pris des portes du Sanctuaire, & non de celles de l'Eglise: car sont paroles qui se trouvent avant la Communion. Que si les portes du Sanctuaire s'ouvroient, qu'elles s'ouvroient pour y recevoir & pour Communier les Laïques, E comme au Concile de Tours.

A cela faut répondre qu'és premiers siècles, les Laïques Communioient dans la Nef, & que les Diacres, tant en l'Eglise Latine, que parmy les Grecs, leur portoient l'Eucharistie en la place en laquelle ils avoient oüy la Messe: comme il appert pour les Grecs, dans la seconde Apologie de Iustin; & pour les latins, dans saint Cyprien de *Lapsis*. Mais du depuis cette Police a changé en Occident; &

comme on voit par le Concile de Tours, les Laïques sont venus à l'Autel recevoir l'Eucharistie, dont les Grecs se plaignent; comme on lit dans Balsamon, qu'ils nous blâment de laisser approcher les femmes du Sanctuaire. Mais nous avons nos raisons; & cette police a changé pour plus grand respect qu'on vouloit porter à l'Eucharistie. Car nous avons estimé que les Diacres ne devoient pas la toucher ny la donner; qu'il estoit plus à propos que le Prestre distribuast la Communion que le Diacre; & que pour cet effet les Laïques approchassent du Sanctuaire. En un mot, les Grecs portent plus de respect au Sanctuaire, & les Latins à l'Eucharistie. Pour ce qui est de ces paroles & de ce commandement que le Diacre faisoit d'ouvrir les portes, faut l'expliquer des portes du dernier Sanctuaire, lesquelles on ouvroit pour montrer l'Eucharistie au Peuple. Quand le Prêtre consacroit, & quand il offroit le Sacrifice, les voiles du *Sancta Sanctorum*, estoient fermez, & luy seul estoit dedans; comme dit saint Augustin: mais apres la Consécration de l'Eucharistie, on tiroit les voiles pour la faire voir à tout le monde.

Contre ce Voile & cette Oraison du Voile, on peut objecter que saint Epiphane dit bien, qu'il y avoit un voile dans une Eglise du Diocèse de Jerusalem, mais qu'il met ce voile à l'entrée de l'Eglise & non au Sanctuaire: de mesme qu'à la Conference de Carthage on en met un à l'entrée de la porte du lieu où ils estoient assemblez. Je confesse qu'il y avoit un voile aux entrées des Eglises; mais aussi il faut confesser que le Sanctuaire estoit clos & fermé par des voiles; comme il appert par ces Oraisons. Et de fait S. Germain ancien Liturgiste, en expliquant ce voile, dit que le voile est *ad instar* de la pierre que Joseph mit pour fermer le monument de nostre Seigneur. Il compare le voile à la pierre; & veut que tout ainsi qu'elle avoit servy de closture & de porte pour fermer le monument du Corps de Jesus-Christ; ainsi que les voiles estoient les portes du lieu où estoit le mesme Corps.

CHAPITRE XI.

Des lettres Communicatoires , des Epistres de S. Paul , & des Evangiles qui se lisoient à la Messe.

DANS ces premiers siècles , il y avoit quatre sortes de lectures à la Messe : La lecture des lettres Pacifiques & Communicatoires : La Lecture des Epistres de saint Paul , ou autres : La lecture du vieux Testament : La lecture de l'Evangile . De ces quatre especes , en faut observer ce qui n'a point esté traité , & laisser ce qui se trouve remarqué . On sçait l'usage des lettres Communicatoires , & comme par leur commerce les Eglises en corps , & les Evêques ou autres en particulier , entretenoient & nourrissoient la Communion generale des Eglises , & la société & la tification generale & particuliere du Corps de Jesus-Christ . Quand donc une lettre Communicatoire avoit esté receüe , la coutume estoit de la faire lire à la Messe , & d'en faire part à tous les Fideles . Cela se prouve par ces passages . Eusebe , livre 4. Chap. 15. rapporte une lettre de l'Eglise de Smyrne à l'Eglise de Philomilium , & aux Eglises & Parroisses du Pont . Or cette lettre estoit une lettre Communicatoire ; car elle avoit le caractère des lettres Communicatoires : *Misericordia , pax & dilectio Dei Patris ac Domini nostri Jesu Christi* . Ces paroles estoient la marque , le sceau & la forme des lettres Communicatoires : comme il appert par ces paroles de saint Augustin : *Agnosco Apostolicam salutationem* . Petilian , Evêque Donatiste , avoit écrit une lettre , dans laquelle il avoit mis ces paroles : *Gratia vobis & pax à Deo* . Saint Augustin voulant y répondre , & voulant la refuter , commence par les premieres paroles ; & dit , Je reconnois la salutation de l'Apostre , & voy que ton Epistre est pacifique & salutatoire , puis que tu as mis la salutation de l'Apostre . Si cette lettre estoit Communicatoire , comme nous avons prouvé , il faut conclure qu'elle se lisoit dans les Eglises , auxquelles elle avoit esté écrite . Car comment est-ce qu'ils l'eussent pû communiquer à tous les Fideles plus commodement , & en autre lieu , qu'à la Messe , où tous les Fideles se trouvoient ? Et ces paroles , & cunctis

Aper universam Pontum Paræciis , montrent bien qu'elle se devoit envoyer d'Eglise en Eglise ; & qu'après qu'elle avoit esté veüe en un lieu , qu'elle passoit à la plus prochaine . Tout ainsi que saint Paul commande aux Colossiens : *Cùm lecta fuerit hæc Epistola , facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur* . Faites , c'est à dire , ayez soin d'envoyer : Ainsi ceux de Smyrne prioient par ces mots , & cunctis , que leur lettre passât d'Eglise en Eglise , & qu'elle y fust veüe par les Fideles . Dans l'enquestre & dans l'information faite à la décharge de Félix & de Cæcilian , on trouve que pour executer l'Edit de l'Empereur Diocetien , qui vouloit que les livres des Chrétiens fussent brulés ; on fit une recherche des Evangiles & des livres qui se lisoient dans l'Eglise : & que dans cette recherche on emporta les lettres Communicatoires ; ce qui fait voir qu'elles se lisoient dans l'Eglise . De là Galatius s'en alla au lieu où on avoit accoustumé de célébrer les Oraisons , & de là nous avons osté la Chaise & les Epistres salutatoires , & toutes les portes ont esté brulées . Ils avoient trouvé dans la Chaise où on laissoit les livres qui se lisoient à l'Eglise & durant la Messe , des Epistres salutatoires . Item : Galatius apporta les Epistres salutatoires de la Basilique . De ce que ces Epistres salutatoires se trouverent dans les Basiliques , de ce qu'elles furent brulées comme les Evangiles ; je conclus qu'elles se lisoient à la Messe , & croy que cette conséquence est recevable . Dans Eusebe , livre 4. Chapitre 23. on trouve encore que Denys avoit écrit aux Romains , & que dans cette lettre il faisoit mention d'une autre lettre écrite par Clement aux Corinthiens ; de laquelle le mesme Denys remarque qu'elle avoit esté leüe dans l'Eglise de Corinthe , selon la coutume ancienne . Voicy les paroles : Dans cette Epistre il est fait mention d'une Epistre de Clement aux Corinthiens , indiquant qu'elle avoit esté leüe dans l'Eglise selon la coutume . Par ce passage , on voit que les Epistres se lisoient dans l'Eglise . Et plus bas il rapporte les paroles mesmes de Denys : Il dit donc , Nous avons aujourd'hui célébré le saint jour du Dimanche , auquel nous avons leu vostre Epistre , que nous lirons toujours pour avertissement , comme la premiere à nous écrite par Clement . Par ce

ce passage il appert que ces Epistres se lisoient aux Fideles dans l'Eglise & au Dimanche, c'est à dire, en l'Assemblée du Peuple pour la Messe, & qu'ils les gardoient pour les relire. Au 5. livre chap. 1. Eusebe rapporte la copie d'une lettre des Chrétiens de Vienne & de Lyon, aux Eglises d'Asie & de Phrygie, dans laquelle on y trouve ces mots, *Pax & gratia & gloria à Deo Patre & Christo Iesu*; qui sont paroles Caractéristiques de la paix. Et partant ces lettres estoient salutatoires, & elles se lisoient dans les Eglises, puis qu'elles estoient écrites aux Eglises. Dans ce passage cy-dessus de Denys, il y a plainte qu'on avoit faussifié ses lettres. La mesme plainte se trouve dans saint Cyprien: lesquelles plaintes estoient fondées sur ce que ces lettres se lisoient publiquement, & qu'elles servoient de leçons & de doctrine aux Peuples. Voila pourquoy ils avoient interest d'empêcher qu'elles fussent faussifiées. Et pour cette crainte vous vovez dans saint Cyprien qu'ils les commettoient à des gens d'Eglise, & gens affidez pour les porter: liv. 1. epist. 3. *Sed & per Felicem Acoluthum tibi scripsi; je t'ay écrit par Felix Acolyte*. Item: *Ad nos mittendo Nicephorum Acoluthum, nous envoyans Nicephore Acolyte*. Item liv. 2. epist. 9. *Lesquelles lettres je t'ay écrit par Ehippus Diacre, de lire devant; de crainte que quelqu'un ne me fist parler autrement que je n'ay fait dans mes lettres*. Ce soin venoit à cause que ces lettres se lisoient publiquement & servoient d'instruction. Il appert par ces paroles de saint Augustin, en l'Homilie 26. rapportée par Durantus: *Il y a quelques jours que pour la consideration de ceux qui ont mal aux pieds, ou qui ont quelque incommodité corporelle, par un soin paternel, j'ay donné conseil & en quelque façon supplié, quand on lit de longues Passions ou quelques autres longues leçons, que ceux qui ne peuvent se tenir debout, soient assis, & humblement & avec silence, entendent la lecture*; que les Epistres salutatoires se lisoient à la Messe. Car par les passions, il a entendu les passions des Martyrs, dont la relation s'envoyoit par les lettres Communicatoires; comme nous avons veu par les Epistres des Eglises de Lyon, de Vienne & de Smyrne. Et quant à la correction de Durantus, homme sçavant, elle

ne est pas recevable; parce que saint Augustin parle des Martyrs, dont les passions & les tourmens se lisoient dans les Eglises, & servoient de leçons.

Il y avoit deux raisons de cette discipline: L'une pour nourrir & entretenir la paix & l'union de Jesus-Christ par toute la terre, & pour assembler toutes les Eglises ensemble, & pour mieux faire entendre cet effet & cette raison: Tous les Fideles, en quelque lieu de la terre qu'ils habitassent, & qu'ils habitent, doivent estre unis ensemble, & composer un corps, qui est l'Eglise & l'Espouse de Jesus-Christ. Or tout ainsi que les membres des corps naturels sont liez ensemble, & sont unis par une union & une liaison extérieure, de muscles, de tendons & de nerfs, & par une union intérieure produite par la chaleur & par les esprits vitaux & par les esprits animaux: ainsi ce corps de l'Eglise est lié & entretenu par deux unions; l'une invisible & spirituelle; l'autre extérieure & corporelle. Et derechef tout ainsi qu'il faut nourrir les choses qui entretiennent & qui unissent les membres des corps naturels: De mesme aussi faut entretenir & nourrir les unions des membres du corps de l'Eglise: autrement la division pourroit s'y mettre & y apporter quelque alteration. C'étoit en cela que les Evêques anciennement mettoient tout leur soin & toute leur diligence.

Mais parce qu'ils ne pouvoient pas Communier & faire des actes d'union & d'incorporation actuelle avec ceux qui estoient en des Provinces tresloignées, par les baisers de paix, par les salutations, par les Eulogies, par la Synaxe, & par les autres moyens par lesquels on pouvoit entretenir l'alliance & l'union visible & invisible avec Jesus-Christ & avec son Eglise, comme ils faisoient entres les presens: Comme aussi parce qu'ils ne pouvoient pas s'unir & s'incorporer avec eux par les Eulogies ou par l'Eucharistie, comme ils faisoient avec ceux qui estoient peu esloignez, d'autant que *Sacramenta non sunt longè portanda*, comme S. Innocent a ordonné sur ce sujet; & aussi parce que par Laodicée il fut défendu d'envoyer l'Eucharistie pour exercer ces Communions; ces Anciens se servoient de lettres dans lesquelles ils envoyoit la paix & la salutation de nostre Seigneur; par le moyen des-

desquelles ils exerçoient les actes de Communion, & s'unissoient & s'entrenoient en union avec les Provinces & les peuples les plus esloignez. Ces lettres donc qui servoient à cet effet de faire jouir un Diocèse entier avec un autre, ou un particulier avec un autre particulier, de l'union qui doit estre entre les membres d'un même corps, se lisoient à la Messe, comme au lieu & en l'occasion la plus propre & la commode pour cet effet.

La seconde raison estoit pour les instruire aux choses de la Foy, et pour les animer à la pieté. Car ces lettres estoient, ou pleines de doctrine, ou elles contenoient la mort de quelque Martyr, et l'action de quelque grand serviteur de Dieu. De là est sorty la coutume des leçons de Matines. Car tout ce qui se fait à l'Eglise aux heures des Prières, se rapporte autant qu'il peut à la Messe, comme à la base & au fondement de toutes les Prières, & comme à la principale action & au principal devoir que les Chrétiens rendent à Dieu.

La seconde lecture estoit des Epîtres de saint Paul, dont la preuve est dans tous les siècles passez, & dans la pratique presente. Tertullien, au livre de Monog. Chapitre 12. *Combien y a-t-il de Digames qui president entre nous, bravant l'Apostre, ou pour le moins ne rougissant point quand on lit cela sur eux?* Ce que j'ay à dire là dessus est, que les Epîtres de saint Paul estoient lettres Communicatoires, c'est à dire, que saint Paul les écrivoit aux Eglises pour entretenir les Eglises où il estoit en la société de Jesus-Christ, avec celles auxquelles il adressoit ses lettres. Je ne nie pas qu'elles ne soient pleines de tres-grande doctrine, & qu'elles n'ayent servy de leçon & d'instruction à ceux de son temps, & à tous les suivans: mais cela n'empesche pas, ny n'empeschoit pas qu'elles ne fussent pacifiques, & qu'elles ne portassent & ne donnassent la paix & la Communion de nostre Seigneur. La preuve de cela est en ces mots: *Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Jesu Christo; la grace & la paix vous soit donnée de Dieu & de nostre Seigneur Jesus-Christ*: Qui se trouvent en toutes les Epîtres, hormis en celle aux Hebreux. Lesquelles paroles, comme on voit par S. Augustin cy-dessus, estoient le sceau des

lettres Communicatoires & l'essence. En second lieu, le commandement que fait saint Paul aux Colossiens, d'envoyer ses lettres aux autres Eglises, montre bien qu'elles estoient Communicatoires, & qu'il vouloit entretenir la Communion Chrétienne entre les Eglises, par leur lecture. En troisième lieu, saint Jean Chrysostome, grand interprete de saint Paul, a esté dans cette opinion, laquelle il a témoigné en l'Hom. 30. sur le 13. Chap. de la 2. aux Corinthiens: *Voyez comment il concile, & comment il fait Communier, tant ceux qui sont separez de corps, que ceux qui sont voisins: ceux-cy par les baisers de paix, les autres par les lettres; où sont ces paroles: La grace de nostre Seigneur Jesus-Christ, & la charité de Dieu, & la communication du saint Esprit, soit avec vous tous, Amen. Apres qu'il les a associez & unis, & avec les salutations & par les baisers de paix; derechef, il finit son Oraison par des vœux & des Prières, & il les conjoint soigneusement avec Dieu*. Par ces paroles on voit que les Epîtres de saint Paul sont & estoient Communicatoires, puis que par icelles il unissoit les Chrétiens, & qu'il les faisoit Communier. Il y a des passages & des argumens dans saint Augustin, qui sont tres-obscurs; & dont la consequence est difficile à trouver, si on ne demeure d'accord que les Epîtres de saint Paul soient lettres Communicatoires. Il dit en l'Epître 165. *Qu'y a-t-il de plus insensé & de plus pervers, que de dire aux Lecteurs qui lisent les Epîtres de saint Paul, Pax tecum? & se separer de la paix des Eglises auxquelles elles sont écrites?* De même en l'Epître 162. *De leurs livres nous nommons les Eglises desquelles ils lisent les noms, & auxquelles ils ne communiquent point; & quand ils les recitent en leurs conventicules, ils disent, Pax tecum, aux Lecteurs; & toutefois ils n'ont pas la paix ny la Communion avec les Peuples auxquels ces lettres sont écrites*. Contre Petilian, Eveque Donatiste, il use de la même ratiocination: *Quelle folie est-ce donc, de ne vouloir pas communiquer le salut de la paix avec les Eglises, dans les lettres desquelles vous avez appris la salutation pacifique?* Item, au 2. livre de Baptismo: *Pourquoy ne communiquez-vous pas avec les Eglises, auxquelles vous voyez & vous lisez les lettres que l'Apostre leur a écri-*

a écrites , & selon la doctrine desquellesA vous dites que vous vivez ?

On peut former deux ou trois consequences sur ces discours , mais avec peu de force . La premiere , vous dites au Lecteur , *Pax tecum* , & vous Communiez avec luy ; & partant c' est folie de ne Communier pas avec les Eglises auxquelles saint Paul a écrit . Cette consequence est foible : car les Donatistes pouvoient répondre , Nous Communions avec le Lecteur , parce qu' il prononce la parole de Dieu : mais nousB ne pouvons Communier avec les Eglises d' Asie , parce qu' elles sont infectées dans la Communion de Cecilian . La seconde peut estre : Saint Paul & le saint Esprit ont reconnu les Ephesiens , les Corinthiens & les autres , pour Eglises ; ils les appellent Eglises , & vous ont enseigné qu' ils estoient Eglises : & partant pourquoy est-ce que vous ne les reconnoissez pas pour Eglises , puis que vous recevez les Escritures , & que vous les lisez , par lesquellesC ils sont avoués pour Fideles ? Il semble que saint Augustin ait eu cette pensée ; car au livre de *Vnitate Ecclesie* , il presse cette raison : *Ils ont esté manifestez pour Eglise , dans les lettres Apostoliques* . Item : *Certainement comme nous lisons dans saint Paul , qu' ils sont l' Eglise de Iesus-Christ , ainsi nous Communions avec eux* . Item : *Voilà les Escritures auxquelles je croy ; voilà les Eglises auxquelles je communie* . Item : *Nous Communions aux Eglises lesquelles le saint Esprit nous a commandées* . Item : *Vous autres vous approuvez les Epistres de saint Paul en la lecture seulement ; Nous autres nous les approuvons en la foy & en la lecture , & nous retenons en nostre Communion , les Eglises qu' elles vous ont enseignées* . Il semble par ces discours , que les Donatistes devoient avoir Communion avec les Eglises d' Asie , parce qu' elles estoient reconnues Eglises par saint Paul . Et toutefois les Donatistes pouvoient répondre qu' elles avoientE failly depuis cette reconnoissance ; & partant qu' ils ne pouvoient plus avoir de Communion avec elles . Ces deux arguments n' ont pas assez de force pour faire dire aux Donatistes des injures , & qu' ils sont insensés , qu' ils sont pervers , & qu' ils sont en folie , comme dit saint Augustin . C' est pourquoy il faut chercher quelque chose de plus fort , & former cette

consequence : Les Corinthiens vous doivent estre innocens , car ils n' ont pû savoir la querelle de Cecilian : & partant pourquoy les mettez-vous hors de vostre societé ? Qu' ont-ils fait ? Que pouvez-vous-leur reprocher ? Et ce qui est de plus insensé , est , que saint Paul a Communié avec eux par les lettres , & que vous Communiez avec le mesme saint Paul , & avec les mesmes lettres , & que vous les recevez ; & toutefois vous vous separez de ceux à qui elles sont écrites : n' est-ce pas une grande folie ? Car c' est Communier & ne point Communier : d' un costé vous Communiez avec eux , en ce que vous recevez l' instrument par lequel saint Paul a Communié avec eux ; & de l' autre vous les rejettez . Cette ratiocination est plus forte , & montre que les Epistres de saint Paul , par l' avis de saint Augustin , estoient lettres Communicatoires . Optat , livre 2. use du mesme argument : *Ad quorum Ecclesias scribit Apostolus Ioannes ; cum quibus Ecclesiis nullum Communionis probamini habere consortium* .

Il y a quelques difficultez en cette matiere : pour le lieu , je demeure d' accord avec les Interpretes , qu' elles se lisoient *in Ambone* . Ma raison est , que tout ce qui devoit estre entendu par le peuple , se disoit *in Ambone* : mesme que les Diacres estoient en haut , & que de là ils crioient & avertissoient les Fideles de tout ce qu' ils avoient à répondre & à dire durant la Messe , comme , *Amen* , comme *Alleluya* , & toutes les autres réponses ou prieres . Ce qui en pouvoit faire douter est , que par ce passage de Tertullien , de *Monogamia* , il dit qu' elles se lisoient *sub illis* : Cette particule *sub* , semble se devoir interpreter *dessous* , & non pas *dessus* : toutefois on la trouve dans les Anciens , & pour l' un & pour l' autre . Les Diacres & les Sous-Diacres pouvoient lire les Epistres ; mais d' Office , cela appartenoit anciennement aux Lecteurs ; comme on voit par saint Cyprien , qui en l' Epitre 5. livre 2. dit qu' il n' estoit rien de si à propos que de faire un Martyr Lecteur , pour lire l' Evangile , dont les Martyrs avoient deffendu la verité . Que si la charge du Lecteur estoit de lire l' Evangile , au mesme appartenoit la lecture des Epistres . Cela se confirme par le 4. Concile de Carthage ; qui en prescrivant la forme & le de-

devoir du Lecteur , met expressement qu'A il doit lire la parole de Dieu.

On ne donne point la benediction au Lecteur qui part de l'Autel pour aller lire l'Epître ; & toutefois le Prelat la donne à celui qui va lire l'Evangile . Le Diacre donne la salutation de Jesus-Christ au peuple & à son Eglise , quand il veut annoncer l'Evangile ; & ce pouvoir de saluer les Fideles de la part de Jesus-Christ , luy est donné par la benediction de celui qui celebre à l'Autel ; mais le Sous-Diacre ne salué point : voila pour quoy il n'en prend point le pouvoir de celui qui Sacrifie . Or de sçavoir maintenant pourquoy on saluë plustost les Fideles en la lecture des Evangiles , qu'en celle des Epistres , l'usage sert de loy ; & cet usage est fondé sur ce que les Evesques , & les Prestres apres eux , sont envoyez pour annoncer l'Evangile ; laquelle est , *Pax hominibus bonæ voluntatis* . Et pour montrer qu'elle concilie les hommes avec Dieu , ceux qui en sont les Predicateurs & qui sont envoyez pour la publier , donnent la paix en la publiant : Et quoy que les Epistres soient paroles du mesme saint Esprit , toutefois il y a quelque distinction . Ajoutez que les Epistres sont les Actes par lesquels les Apostres & les premiers envoyez ont satisfait à ce devoir , & ont accompli leur mandement & leur procuration ; en quoy il y a quelque difference . Le 4. Canon du 3. de Carthage , defendt aux Lecteurs de saluer le peuple . Cette defense fait de la peine ; car elle semble generale en deux façons , & qu'elle oste le pouvoir aux Lecteurs de dire *Dominus vobiscum* , & de dire , *Pax vobis* ; & ce tant en la lecture des Evangiles , que des Epistres . En un chef , cette defense seroit contraire à nostre Police , qui permet au Diacre de saluer le peuple quand il annonce l'Evangile , & de dire , *Dominus vobiscum* ; contraire aussi à saint Cyprien , qui rapporte que Aurelius fut fait Lecteur , & qu'aussi-tost il leût l'Evangile , & qu'il donna la paix aux abscns . Si on veut reduire cette defense à ces paroles , *Pax vobis* , & aux Epistres , la solution sera hardie ; car le Canon n'en parlant point , semble comprendre toutes sortes de salutations & toutes sortes de lecture . Toutefois j'estime qu'on doit moderer cette defense , & la prendre des Epistres & de la salutation de

ces paroles , *Pax vobis* . Car la pratique a toujours permis & souffert aux Lecteurs des Evangiles de dire , *Dominus vobiscum* : au contraire elle montre qu'en la lecture des Epistres ; les Lecteurs ont obey à cette defense .

Pour ce qui est du vieux Testament & de la lecture de l'Evangile , je n'ay rien à dire apres les Auteurs de *Divinis Officiis* : seulement je remarque que la vraie raison du baiser qu'on donnoit , & qu'on donne aux Evangiles , est , que par là nous témoignons que nous le croyons estre la parole de Dieu , contenir nostre salut , que nous Communions avec elles , avec Jesus-Christ , & qu'elles sont l'instrument de nostre liberation . En un mot on les baisoit tout ainsi , & pour la mesme raison , qu'on baisoit les Saints , & qu'on baisoit leurs Reliques ; c'est à dire , pour s'associer avec elles , & pour montrer par cet acte de Communion , qu'on les approuvoit , & qu'on consentoit avec elles . Pour l'ordre , elles se lisoient apres l'Epître ; parce que le plus souvent l'Evesque les expliquoit apres la lecture , & prenoit le sujet de son Sermon sur quelque point qui en avoit esté leu ; d'ailleurs le lieu le plus honorable , estoit celui qui approchoit de plus près du Sacrifice . La raison de cette coutume de se lever quand le Diacre commençoit la lecture , estoit pour témoigner la joye & le contentement que la publication en apporte sur la terre , & que nous en recevons . Car par là les Anciens témoignaient leur réjouissance , tout ainsi qu'ils témoignaient leur tristesse par les adgeniculations .

CHAPITRE XII.

Pax Vobis , Dominus Vobiscum .

Ces paroles , *Pax vobis* , & *Dominus vobiscum* , sont paroles de salutation , & par lesquelles les Evesques & les Prestres saluent les Fideles de la part de Jesus-Christ , sont paroles tresanciennes , & dont l'usage est dans toutes les Liturgies , & bien prouvé dans l'antiquité : quoy que ces paroles de saint Denys , qu'on a accoustumé de produire en témoignage , *La tres-divine salutation se fait* , soient du baiser de paix que les Fideles se donnoient à la Messe , & non de cette salutation ; comme

me nous justifierons au Chapitre du Baiser de Paix. Ces salutations aussi sont pleines de mille bénédictions, & si mystérieuses, qu'on ne peut pénétrer dans les mystères qu'elles contiennent, ny dans les effets qu'elles produisent. Car elles regardent l'Eucharistie & le sacrifice de l'Autel ; dont la parfaite connoissance est réservée là haut, & qui doit faire une partie de nostre beatitude. Mais si on peut en figurer quelque ombre ; Les premières salutations se donnent en considération de l'Eucharistie, & pour nous rendre dignes de ce Mystère : Iesus-Christ nous salue, ou le Prestre de sa part, à cause qu'il veut faire sa demeure en nous, & qu'il y doit prendre son Temple & son Siege : Ainsi l'Ange salue la Vierge, & lui dit, *Dominus tecum*, peu avant qu'elle conceut le même Corps. Cette salutation entre aussi dans le Mystère, dont parle saint Paul : *Magnum Sacramentum dico in Christo & Ecclesia*. Tous les jours il se renouvelle à la Messe ; & pour en témoigner l'accomplissement, Iesus-Christ salue son Epouse ; & ce signe d'affection précède ou suit les unions actuelles qui se trouvent dans ce Mystère.

Il ne faut pas seulement considérer la Messe comme un simple Sacrifice ; mais comme un Sacrifice, qui outre les effets du Sacrifice, contient mille Mystères, & dans lequel il se passe mille merveilles entre Iesus-Christ & son Eglise, & entre Dieu & son Peuple. C'est pourquoi la moindre parole & la moindre action est mystérieuse ; & ceux qui en ostent les cérémonies privent les Fidéles de plusieurs grâces, offensent Dieu, & offensent Iesus-Christ, & semblent ne vouloir pas recevoir les biens & les effets qui sont encloués dans ce Mystère. Les effets de ces salutations ne sont pas moindres que ceux des bénédictions ; car elles sont bénédictions, & de plus elles contiennent plusieurs que toutes les bénédictions ne contiennent pas. Si bien que si les bénédictions ont le pouvoir, *ex opere operato*, de remettre les pechez veniels, comme quelques-uns estiment ; & de plus, *ex opere operantis*, de guérir les maladies, de chasser les diables & ses tentations, d'élever l'esprit en Dieu, de nous procurer de bonnes penées, de nous préparer aux grâces de la Messe ; ces salutations ont les

mêmes effets, sans ceux qui sont cachés dans les Mystères, & qui regardent l'alliance de Iesus-Christ. On peut ajouter que les effets de *Pax vobis*, ont autant d'étendue, que ce mot de Paix contient de biens & de dons du Ciel : Que si Iesus-Christ nous a laissé sa paix comme une chose très-précieuse, on doit croire aussi que cette salutation est très-précieuse ; & qu'elle opere beaucoup d'effets, qu'on ne peut exprimer. Tant y a que saint Paul use de ces salutations à la fin de toutes ses Epîtres ; & qu'il pense donner beaucoup à ceux à qui elles sont écrites. C'est pourquoi celles qui se font & qui se donnent à la Messe en la présence du Corps de Iesus-Christ, dans ce Mystère, ont encore plus d'effet, & sont plus à estimer.

Outre toutes ces merveilles & tous ces effets, ces salutations étoient actes de la Communion Chrétienne ; c'est à dire, où les eust osé donner en ces premiers siècles, à un Penitent, à un Catechumène, à un Excommunié, ny aux Etrangers. La raison étoit, que par ces paroles salutatoires, on leur eust fait part de la communauté Chrétienne, & on eust Communié avec eux : *Pacem cum omnibus miscuit*, dit Tertulien, blâmant les Hérétiques de son temps par ces paroles, qui donnoient la Paix, & qui saluoient tout le monde sans distinction. Et pour preuve de cette ancienne Police, il nous reste encore, qu'un Prestre ou un Ecclesiastique excommunié, ne peut pas dire, *Dominus vobiscum*, en disant son Office. Et de cette Police la principale raison est, que par cette salutation on reçoit la Communion, & on la fait avec celui qui salue. Or est-il que tout ainsi qu'il n'est pas permis de Communier avec un excommunié, aussi n'est-il pas permis de recevoir la Communion de lui, laquelle on recevrait par cette salutation. Je ne rejette pas la raison vulgaire, qui est, que c'est une autorité de l'Ordre de saluer le peuple, & de lui dire, *Dominus vobiscum*, de laquelle on est déchu par l'excommunication. Cela est vray, & cela me sert & montre que pour donner ces salutations, qu'il faut un pouvoir ; & partant qu'elles sont considérables. Mais un Laïque excommunié ne pourroit non plus, & ne devroit non plus dire, *Dominus vobiscum*, qu'un Ecclesiastique ; & ce pour les raisons

E e e . . . sons

sons que nous avons dites. Saint Polycarpe refusa la salutation de Marcion, non pas à cause qu'il se prétendoit Ecclesiastique, car saint Polycarpe estoit Eveque, & par conséquent cette salutation eust esté comme de pair à pair; mais à cause qu'il estoit hors de l'Eglise. Et pour cette mesme raison vous voyez que S. Augustin ne veut pas écrire aux Eveques Donatistes, des lettres Ecclesiastiques, parce qu'elles contenoient ces salutations.

Contre cette Observation il y a plusieurs & fortes objections. La premiere est, qu'és Sermons les Eveques avoient anciennement accoustumé, comme ils sont aujourd'hui, de donner la benediction & la paix. Cela se prouve par ces paroles d'Optat, livre 7. *Car l'Evesque ne commence point à parler, que premierement il ne salue le peuple au nom de Dieu.* Or que cette salutation se fist par ces paroles, *Pax vobis*, cela se prouve par ce que Socrate dit de la predication que saint Jean Chrysostome fit à son retour d'exil, livre 6. Chapitre 16. *Iean donc estant en la Chaise Episcopale, donna selon la coustume, la paix au peuple, & enseigne aussi.* De mesme Sozomene, livre 8. chap. 18. *Ils le contraignent de donner la paix au peuple, & le mettent dans la Chaise Episcopale.* De mesme Nicephore: *Ils le contraignent de bailler la paix au peuple d'en haut.* Et par celles-cy du mesme S. Jean Chrysostome, en l'hom. 3. sur l'Epistre aux Colossiens: *Quand l'Evesque entre dans l'Eglise, il dit, Paix à tous; quand il preche, il dit, Paix à tous.* Puis donc que la salutation que les Eveques faisoient aux Sermons, se donnoit par ces paroles, *Pax vobis*, les Catechumenes, les Penitens, les Payens & les Estrangers, la pouvoient recevoir, & en effet la recevoient, parce qu'ils pouvoient assister aux Sermons des Eveques, comme il se prouve par le 4. Concile de Carthage, Canon 84. *Que l'Evesque n'empesche personne d'entrer dans l'Eglise, & d'oüyr la parole de Dieu, soit Gentil, soit Heretique, soit Juif, jusques à la Messe des Catechumenes.* Et par celui de Valence en Espagne, Canon premier, & par plusieurs Sermons des Peres, où ils témoignent par ces paroles, *nerunt Fideles*, qu'ils estoient entendus par plusieurs autres que par des Fideles.

A cela je réponds que ces ordonnances

ont esté faites depuis saint Jean Chrysostome; & partant les Catechumenes, ny les Penitens n'assistoient point aux Sermons qui se faisoient de son temps pour l'explication de l'Evangile, ains les seuls Fideles, & les termes & les paroles de ces Canons montrent assez qu'auparavant ces ordonnances, ces sortes de personnes n'entendoient point les Sermons des Fideles. Tertullien aussi le témoigne, *pariter audiunt*, & reproche ce defaut aux Heretiques. Ajoûtez que ces Canons sont faits en Occident & non pas en Orient, où présidoit S. Jean Chrysostome, & où certe loy, ou pareille, n'avoit pas encore esté faite: & partant ils suivoient l'ancien usage, qui estoit de bannir tous les Estrangers des Sermons des Fideles. Et lors qu'en Occident les Catechumenes & autres Estrangers ont esté admis aux Sermons des Fideles, comme au temps des Conciles de Carthage & de Valence, faut croire que les Eveques n'ont plus dit à l'entrée ny à l'issuë de leurs Homilies, *Pax vobis*; comme dit saint Jean Chrysostome à son retour: & comme on disoit du temps d'Optat, qui precedoit ce quatrième Concile de Carthage: & que cette police de saluer le peuple en prechant, n'estoit que lors qu'il n'y entroit que des Fideles; & que depuis la porte ayant esté ouverte à tout le monde, qu'elle fut changée, & cette salutation & ces paroles, *Pax vobis*, en ces paroles, *Gloria & honor Deo & Christo*. Et de fait, qui prendra garde aux Sermons que les Peres ont faits depuis ces ordonnances, on verra qu'ils se terminent par ces paroles, *Honor & gloria Deo*, & non par, *Pax vobis*; & cela, comme j'estime, à cause qu'il y avoit des Estrangers, lesquels ils n'osoient pas saluer par ces paroles, *Pax vobis*, ny les traiter comme Fideles.

Si on replique que les Catechumenes sont appelez au premier & second siecle, *Audientes*, parce qu'ils oyoient les Sermons des Fideles, & qu'ils y estoient instruits; & partant qu'ils y recevoient la paix comme les Fideles, & que sur eux les Eveques disoient ces paroles, *Pax vobis*, comme sur les Fideles, puis que tous ensemble ils oyoient les mesmes Sermons: A cela je réponds qu'on se méprend: parce que les Catechumenes sont dit, *Audientes*: non pour oüir les Sermons des Fi-

Fideles, mais pour offrir certains Sermons & certaines leçons qu'on leur donnoit es entrées des Eglises, comme nous avons dit à autre-part, qui n'estoient pas de Sermons des Fideles; mais qui plus est, auxquels les Fideles n'osoient, si je ne me trompe, assister: d'autant que ces leçons estoient leçons pour les Novices & pour les Penitens; auxquelles si les Fideles eussent assisté, on les eust pris pour Penitens, ce qu'ils fuyoient grandement en ces premiers siècles; ou pour mieux dire les Catechumenes estoient appelez, *Audientes*, parce qu'ils estoient Escoliers.

On peut encore objecter qu'il y avoit, *Missa Catechumenorum*, en laquelle il pouvoient recevoir la benediction de l'Evesque. Je réponds que *Missa Catechumenorum*, n'estoit que pour les Catechumenes qui estoient au troisième degré du Catechumenat: laquelle Messe ne consistoit en autre chose, sinon qu'ils prioient Dieu à genoux, & qu'ils recevoient quelques prières de l'Evesque, & non la salutation de la Paix, comme les Fideles recevoient à leur Messe.

On peut outre cela objecter qu'es constitutions attribuées à saint Clement, on trouve ces paroles: *Levez-vous, Catechumenes; demandez la paix à Dieu par Jesus-Christ son Fils*. Et au même lieu, livre 8. Chap. 6. *Et apres que le Diacre dit, Sortez en paix, Catechumenes*. Mais le Diacre, & non le Prestre, disoit ces paroles, lequel n'avoit pas pouvoir de donner cette salutation. Ajoutez qu'il ne les disoit pas par forme de salutation, mais seulement il vouloit dire qu'ils persisteraient en leur resolution: & qu'ils jouissent d'une paix telle que leur condition la pouvoit souffrir. Au même lieu, il leur commande de demander la paix de Dieu, laquelle il explique: *Diem quietum & peccato vacuum, estre sans l'inquietude du peché*.

Il y a quelque difference entre ces deux salutations, *Pax vobis*, & *Dominus vobiscum*. La premiere appartient aux Evesques privativement à tous autres, & est interdite aux Prestres: L'autre est permise aux Prestres. Pour preuve de cette difference, faut en croire l'usage de l'Eglise, qui s'observe encore aujourd'hui, & qui se pratique par tout. Abondamment, il est certain par les Auteurs, de *Divinis*

Officiis, que pour leur temps & les siècles auxquels ils vivoient, que ce même usage avoit lieu. Car tous s'accordent en ce point, que les Prestres ne pouvoient saluer le peuple par ces paroles, *Pax vobis*, mais seulement par celle-cy, *Dominus vobiscum*. Ne reste que pour les premiers siècles: auxquels si on ne trouve point qu'il ait esté ou permis, ou deffendu aux Prestres de dire, *Pax vobis*, il faudra en parler par conjecture, & croire qu'il est vray-semblable que cette salutation estoit interdite aux Prestres; parce qu'en ces premiers siècles ils estoient plus dans la discipline, & déferoient beaucoup plus aux Evesques qu'aux suivans. C'est pourquoy si aux siècles de ces Auteurs, de *Divinis Officiis*, on a rendu cet honneur aux Evesques, qu'on de leur attribuer privativement à tous autres Ecclesiastiques, le pouvoir d'user de cette salutation; faut croire qu'aux premiers on la deffendoit aux Prestres.

Contre cette difference on peut dire que les Prestres bailloient le baiser de Paix, & en le baillant qu'ils disoient, *Pax tecum*; & partant qu'ils avoient le pouvoir de donner la paix, & de dire, *Pax vobis*. Mais il y avoit grande difference entre *Pax vobis*, & *Pax tecum*, ou pour mieux dire, entre la paix qui se faisoit par les paroles du baiser, & la paix qui se donnoit par la salutation. Car par ces paroles, *Pax tecum*, ny le Prestre, ny l'Evesque, n'exerçoient & n'exercent aujourd'hui aucun acte d'autorité, ny de l'ordre; mais ils font & faisoient un acte de Société & de Communion, avec ceux qui recevoient le baiser & les paroles du baiser, & passoient avec les Fideles, & les Fideles entre eux, les grâces & la paix que le Sacrifice avoit meritée & acquise. En un mot, quand l'Evesque dit, *Pax vobis*, il dispense & donne par autorité Episcopale, la Paix que Jesus-Christ a commis à son Eglise, *Pacem meam relinquo vobis*. Et quand il dit, *Pax tecum*, il fait la Communion.

Quand les Peres (comme saint Innocent) parlent de la paix qui se donnoit par le baiser de paix, & par ces paroles, *Pax tecum*, ils ne disent pas que par ce baiser de paix, le Prestre ou l'Evesque confere la paix; mais qu'il commandoit au peuple de communiquer à la paix que le Sacrifice avoit operé, & qu'il indiquoit

au peuple de faire entre eux cette union de paix, que le Sacrifice avoit fait entre l'Eglise & son Espoux. Voicy les paroles de saint Innocent, qui verifient cette distinction : *Pacem quosdam imperare*. Item : *Inter se Sacerdotes tradere*. Item : *Pax sit necessario indicenda*. Il use de ces mots, *Imperare*, *tradere*, *indicere*, par lesquels il donne à connoître que ce baiser de paix & ces paroles, *Pax tecum*, que donnoit, & que disoit celui qui celebrait, estoient actes de Communion, & non actes d'autorité ; ou pour mieux dire, que ces paroles, *Pax tecum*, n'estoient pas actives, & ne conféroient aucune chose ; mais, qu'elles estoient communicatives : au contraire celles-cy, *Pax vobis*, estoient effectives, actives, & conféroient une benediction & une grace, & donnoient actuellement la paix de Dieu. Abondement il se rencontre en cette action de baiser de paix plusieurs circonstances qui confirmeront cette distinction. La premiere, que le Prestre ne disoit & ne dit pas, *Pax tibi*, mais, *Pax tecum* ; comme s'il disoit, je te fais part de ma paix, ou je communique avec toi la paix que je viens de recevoir par le Sacrifice. Une autre raison estoit, que le peuple qui n'avoit aucun pouvoir de donner la paix de Jesus-Christ, d'autant qu'elle n'a esté conignée qu'aux Ecclesiastiques, dit & disoit toutefois l'un à l'autre, les memes paroles que le Prestre avoit dites ; à sçavoir, *Pax tecum*. D'où on voit que ces paroles, *Pax tecum*, en la bouche des Prestres, n'ont & n'avoient ny autre signification, ny autre effet, qu'en celle du Peuple, puis qu'elles estoient communes aux Prestres & au Peuple, & permise aux uns comme aux autres : tout au contraire, celles-cy, *Pax vobis*, ne se disoient jamais par le Peuple : d'où on voit qu'elles operoient quelque chose plus que les autres. Une autre raison se tire de ce que dit Tertullien, au livre de *Oratione*, que quelques Laïques s'abstenoient de donner ce baiser de paix, & de le recevoir à la Messe, parce qu'ils jeûnoient. D'où on peut argumenter que si le Prestre ou l'Evesque eust donné la paix par le baiser de paix, & par ces paroles, *Pax tecum*, & que par icelles il eust donné la meme chose qu'il avoit donné par celle-cy, *Pax vobis* ; que ces jeusneurs n'eussent fait aucune difficulté de recevoir le baiser

de paix que le Prestre & l'Evesque envoient aux Fideles ; & moins de dire, *Pax tecum*. La raison de cela est manifeste ; parce qu'ils avoient en la meme Messe reçu ces paroles de l'Evesque, *Pax vobis*, & reçu ce qu'elles conféroient. Partant si celles-cy, *Pax tecum*, eussent esté égales & eussent eu le meme effet ; pourquoy eussent-ils fait difficulté de recevoir ce qu'ils avoient déjà reçu ; Mais la vraie raison de ce scrupule, & pourquoy ils recevoient ces paroles, *Pax vobis*, & ne vouloient pas dire, ny recevoir celles-cy, *Pax tecum*, ny bailler le baiser de paix, estoient qu'elles n'estoient pas égales, & que les uns pouvoient se recevoir sans recevoir l'Eucharistie, & les autres ne pouvoient se dire sans la Communion, qui estoit incompatible avec le jeusne.

La seconde objection est prise du Concile premier de Bracara, Canon troisieme, où il est commandé que les Evesques & les Prestres saluent le peuple d'une meme façon : *Ita nous a plu que l'Evesque & le Prestre saluent le Peuple d'une meme maniere, disans, Dominus sit vobiscum*. Mais l'intention du Concile n'est pas d'oter aux Evesques la puissance de dire, *Pax vobiscum*, ny de la donner aux Prestres, encore qu'il ordonne, *Que uno modo populum saluent Presbyteri & Episcopi*. Car il n'estoit pas question de cette salutation, *Pax vobis* ; mais seulement de la salutation qui se donnoit par ces paroles, *Dominus vobiscum* ; que les Priscilliens vouloient oter aux Prestres. Voila ce qui est de l'intention de ce Concile, & non de rendre les deux salutations communes.

Finalement on peut objecter que tous ceux qui celebrent la Messe, se disoient & disent, *Pax Domini sit semper vobiscum* : par lesquelles paroles, il semble qu'ils donnoient la paix qu'on dit estre reservée au pouvoir de l'Evesque. A cela on répond, que ces paroles ne conféroient ny ne confèrent pas la paix, mais la souhaitent, la desirent & prient, ou plustost prient que la paix que le peuple a reçu par le Sacrifice, soit éternelle, & tienne éternellement le peuple & l'Eglise unis avec Jesus-Christ ; ainsi l'explique Alcuin : *Cette Oraison finie, le Prestre meslant l'Hostie, afin que le Calice du Seigneur contienne toute l'estenduë du Sacrifice, en vertu de l'union de ce Mystere, il demande la Paix de*

l'Eglise, disant, la Paix de nostre Seigneur soit avec vous. Et cette il n'y eult point eu d'apparence, que *Inter tremenda Myſteria*; en la force de leur operation; & lors qu'ils font verser sur nous mille benedictions du Ciel, lors qu'ils nous procurent la paix divine, & qu'ils nous unissent actuellement avec l'humanité de Jesus-Christ, le Prestre eult voulu égaler son pouvoir avec celui du Sacrifice, & nous donner par sa puissance, ce que le Sacrifice operoit par sa divinité. Il n'y a que Dieu qui opere en ce moment: ou pour l'expliquer en un autre maniere, le Prestre ne baille pas la paix par son pouvoir, mais il souhaite la paix qu'a pû meriter le Sacrifice: si bien que ce n'est qu'une application, & non une action de son pouvoir. Mais quand on dit, *Pax vobis*, on confere la paix, non par prières applicatives, mais par l'autorité qu'on a de la donner.

Reste à chercher la raison de la diversité de ces deux salutations, et pourquoy ils tenoient celle de *Pax vobis*, plus precieuse que celle de *Dominus vobiscum*: Ce qui est assez difficile, si on ne se contente d'une qui est plus apparente; à sçavoir, que par cette salutation, *Pax vobis*, l'Evesque donnoit aux Fideles, et donne encore à present, communication et participation de la Paix que nostre Seigneur Jesus-Christ a conſignée à son Eglise en montant au Ciel, *Pacem do vobis, pacem meam relinquo vobis*. Or d'expliquer maintenant ce que c'eult que cette Paix, et combien elle enrichit celuy qui la reçoit; quel effet elle a, ou comment il la reçoit; par cette salutation, seroit repeter ce que nous en disons ailleurs. Cependant il est notoire qu'ils en faisoient un tres-grand estat, et qu'elle passoit la benediction que ces paroles, *Dominus vobiscum*, conféroient.

CHAPITRE XIII.

Alleluja.

LE mot d'*Alleluja*, est un mot Myſterieux qui se chante à la Messe, *cum Sacramento*, avec Myſtere, dit saint Augustin; c'est pourquoy la recherche de sa signification; & de la force qu'il a dans les Peres & dans les Myſteres; ne peut estre que tres-bien receuë en ce Traité.

Je demeure d'accord avec tous les Interpretes, qu'originellement il veut dire, *louez Dieu*: Cela est sans controverſe. Mais il est fort souvent détourné en d'autres significations, & transporté à d'autres usages qui toutefois ont quelque affinité avec le premier. En second lieu donc, il signifie les louanges de Dieu, d'un verbe & d'un nom; & de *louez Dieu*, les Anciens en ont fait un nom. S. Augustin: *Qu'est-ce qu'Alleluja, louez Dieu; mais nous n'avons pas encore les louanges*; c'est à dire, nous ne disons pas encore *Alleluja*, nous ne le possedons pas encore. En l'Apocalypse, Chap. 19. *disans Amen, Alleluja*; c'est à dire, chantans les louanges de Dieu, les Hymnes, les Cantiques: car *Amen* se prendt quelquefois pour l'Hymne, comme au premier de la seconde aux Corinthiens. En troisieme lieu, de cette signification des louanges, ils en ont fait & tiré une autre: à cause que les bien-heureux chantent perpetuellement les louanges de Dieu, & que leur exercice est de l'engrandir incessamment; & d'ailleurs qu'*Alleluja* signifie les louanges de Dieu; ils ont usé du mesme *Alleluja*, pour signifier l'estat des bien heureux, & pour signifier leur beatitude eternelle.

Saint Augustin, Cette vie de misere & de pleurs est representée par les quarante jours avant Pasque; & la joye qui suivra, & le repos de la vie eternelle, & d'un regne sans fin que nous ne possedons pas encore, est representé par les cinquante jours auxquels nous disons les louanges à Dieu. Deux saisons & deux temps nous sont signifiez; un devant la Resurrection du Seigneur, l'autre apres sa Resurrection; l'un auquel nous vivons & nous sommes; l'autre, auquel nous esperons arriver. Le temps de tristesse que les quarante jours signifient, nous le possedons & nous le representons: & quant au temps de joye, de repos, de regne que les jours presens signifient, nous les representons par l'*Alleluja*, mais nous n'avons pas encore les louanges. De cette signification de *Louez Dieu*, il sont venus aux louanges, & des louanges à la beatitude; parce que les bien-heureux louent Dieu incessamment: & ces dernieres paroles de saint Augustin. *Nous n'avons pas encore les louanges*; veulent dire, que nous ne chantons pas encore *Alleluja*, & que nous ne possedons pas encore l'*Alleluja*: c'est

c'est à dire , la vie perpetuelle . Autre-
part le mesme Auteur ,
*Ce nombre de cinquante jours auxquels nous
chantons Alleluya , apres la Resurrection de
nostre Seigneur , ne signifie pas un temps
perissable , mais l' eternité bien-heureuse .*

Cette troisième signification a baillé su-
jet aux Anciens d' en former une quatri-
me ; & tout ainsi que de celle des loüan-
ges , ils sont venus à la beatitude ; a cau-
se que dans la beatitude , l' exercice des
bien-heureux est de chanter les loüanges
de Dieu . Ainsi de la signification de la
beatitude , il ont passé à celle de l' espe-
rance n' a autre but ny autre desir , que
la beatitude eternelle : des loüanges ils sont
venus à la beatitude ; & de la beatitude
ils ont transporté ce mot à l' esperance ,
par des degrez assez commodes , & qui
ont quelque affinité . Cela se prouve par le
mesme saint Augustin , au livre de *Gestis
cum Emerito* , Eveque Donatiste , & l' un
de ceux qui assisterent à la Conference de
Carthage , en la presence de Merlin : *Ex-
tra tamen Ecclesiam totum potest prater sa-
lutem , potest habere honorem , potest habe-
re Sacramentum , potest cantare Alleluya ,
potest respondere Amen , potest Evangelium
tenere , potest & in nomine Patris , & Fi-
lii & Spiritus Sancti , fidem & habere &
predicare ; sed nusquam nisi in Ecclesia
Catholica salutem potest invenire : Qui veu-
lent dire . Et toutefois hors l' Eglise Catho-
lique , il peut tout horsmis le salut , il peut
avoir l' honneur Sacerdotal , il peut avoir
le Sacrement , il peut chanter Alleluya , il
peut répondre Amen , il peut tenir & sça-
voir l' Evangile , il peut avoir la foy au
nom du Pere , du Fils , & du S. Esprit ,
& peut la prescher : mais à autre part qu'en
l' Eglise Catholique , il ne peut trouver le
salut .* Saint Augustin fait un dénombre-
ment des principales choses de la Religion ;
entre lesquelles il met chanter *Alleluya* ,
& répondre *Amen* ; & dit , qu' un Hereti-
que peut estre Eveque , peut estre baptisé ,
peut chanter *Alleluya* : ce qui fait croire
que l' *Alleluya* est une chose de consequen-
ce : & du temps de S. Augustin , elle te-
noit lieu de quelque grand Mystere , puis
qu' elle alloit comme du pair avec le Sa-
cerdoce , le Baptême & la Predication de
l' Evangile : Car de croire que saint Au-
gustin eust mis cet *Alleluya* & cet *Amen* ,
par hazard , il n' y a aucune apparence ;

Aussi que l' argument n' eust eu aucune for-
ce : son intention estoit de prouver que les
choses de la Religion , horsmis la charité
& le salut : & partant il estoit obligé d'en
rapporter les principales ; autrement en eust
douté de ce qu' il vouloit persuader . J' esti-
me donc que S. Augustin a employé l' *Al-
leluya* pour l' esperance ; & qu' en ce pas-
sage il veut dire , que les Heretiques peu-
vent estre Eveques , peuvent avoir l' espe-
rance , peuvent avoir mais qu' ils ne peu-
vent avoir la charité : il met l' *Alleluya* pour
l' esperance , & l' *Amen* pour la foy . Sont
deux mots qui sont mysterieux & symbo-
liques , l' un de l' esperance , & l' autre de la
foy : & ce pour les raisons que nous avons
dédites ; à sçavoir ; à cause que l' *Alle-
luya* signifie la beatitude , laquelle est le
but , le centre & l' objet de l' esperance .
Pour l' *Amen* , nous en traiterons au Cha-
pitre suivant . Saint Augustin donc a vou-
lu dire que les Heretiques pouvoient avoir
la foy & l' esperance ; & par l' *Alleluya*
il a entendu l' esperance . En mesme sens
& en mesme signification il en parle , to-
me 10. homilie 26. fol. 165. de l' impres-
sion de Paris : *Et maintenant les meschan-
tes peuvent bien chanter avec nous Allelu-
ya ; mais s' ils perseverent en leur malice ,
ils chanteront le Cantique de nostre vie fu-
ture des lèvres seulement ; mais quant à
la vie eternelle , quel est maintenant signi-
fié , & qui sera quelque jour en verité , ils
ne la peuvent obtenir .* Par ce passage on
voit que l' *Alleluya* s' appelle Cantique ,
& qu' il est le Cantique de la vie future
& de nostre beatitude : & partant qu' il est
le Cantique de nostre esperance ; & qu' à
cause de cela , il passe pour l' esperance .
Autre part , tom. 8. fol. 511. Deux fois *Al-
leluya* , lequel nous avons coustume de chan-
ter solennellement en certain temps , selon
l' ancienne tradition de l' Eglise : & ce n'
est pas sans Mystere que nous chantons à
certains jours *Alleluya* ; nous le chantons
à certains jours , mais nous y pensons tous
les jours . Ces certains jours auxquels ils
chantent , estoient les cinquante jours de
Pâque à la Pentecoste , que Tertullien ap-
pelle les Fêtes . Et le Mystere que saint
Augustin veut entendre , c' est celuy de l'
esperance & de la vie eternelle , laquelle
leur estoit , & nous est représentée par ces
cinquante jours de réjoissance , & par l'
Alleluya qu' on y chante , & qu' on y chan-
toit

toit plus solennellement qu'aux autres, & avec Mystere. Et ces paroles. Nous le chantons à certains jours, mais nous y pensons perpetuellement, veulent dire, nous faisons le Feste de l'esperance, & nous la celebrons dans la Pentecoste, par ce Cantique *Alleluya*; mais nous ne laissons pas de penser tous les jours, & tous les jours de nous consoler en la vie eternelle, & en l'esperance que nous avons de la posseder quelque jour. Et ce passage de l'Apocalypse, qui dit, qu'ils chantoient *Alleluya*, parce que l'Agneau avoit surmonté tout, & que son Espouse se preparoit pour les nopces, montre assez que l'*Alleluya* appartient à l'esperance, & que le souvenir de la vie eternelle, nous fait chanter ce Cantique. En cinquieme lieu, il se trouve employé dans l'Eglise & dans les Peres, pour la joye & la réjouissance des Fideles, & avec raison. Car les Chrestiens ne peuvent ny ne doivent avoir plus grande joye, que celle de la vie eternelle. Et finalement, il signifie la Resurrection, le vie eternelle, & tout ce qui regarde l'esperance & la joye des bien-heureux.

De ces significations, il faut venir à la pratique & aux passages difficiles où il se trouve employé. L'Eglise donc use de ce mot, & le chante entre Pasque & la Pentecoste, pour solennifier l'esperance des Chrestiens, pour en faire la Feste, & pour nous donner à connoître que nous resusciterons, comme nostre Chef est resuscité; & que nous chanterons quelque jours sans fin & sans peine, le Cantique de la vie eternelle, qui est l'*Alleluya*, & les loüanges de Dieu. De là est aisé de répondre à une chose que les Interpretes trouvent difficile; pourquoy on ne dit pas en l'Eglise l'*Alleluya* en tout temps, puis qu'il commande de louer Dieu, et qu'il nous est commandé de le louer en tout temps. L'*Alleluya* signifie, et les loüanges de Dieu, et l'esperance: Par cette premiere, on le devoit chanter en tout temps: Mais la seconde est plus mysterieuse; et partant elle emporte la premiere, et fait qu'on le chante plus solennellement entre Pasque et la Pentecoste, qu'aux autres jours; parce que le temps de la Resurrection de nostre Seigneur, est l'assurance de nos promesses, et est convenable à nostre esperance. Pour la mesme raison on le chante aux Dimanches avec

plus de solennité qu'aux autres jours. On ne chante point *Alleluya* en Careme; mais la raison vulgaire est fort éloignée. Car encore que la tristesse du temps empêche de se réjouir; toutefois la raison que dit saint Augustin, qu'en Careme cette vie passagere nous est représentée, en laquelle nous ne pouvons chanter l'*Alleluya* des bien-heureux, est meilleure, plus solide et plus mysterieuse.

Anciennement on chantoit l'*Alleluya* aux funerailles, comme on lit dans saint Jerolme, en l'építaphe de Fabiola, l'*Alleluya* frappoit les voutes dorées. Mais aujourd'hui cette Police a changé, dont les raisons de l'une et de l'autre se trouvent dans ces significations. Les Anciens chantoient l'*Alleluya* aux obseques, par mystere, et pour montrer que les decedez jouissoient de la vie eternelle, qui est représentée par l'*Alleluya*: Et nous nous retranchons l'*Alleluya* des mesmes obseques, par mystere, et pour donner à connoître que les decedez ne sont plus dans l'esperance, qu'elle est finie pour eux, et qu'ils jouissent de la beatitude.

On trouve dans saint Jerolme, que ce mot *Alleluya*, estoit le signe de la Synaxe: et que par cette parole ils assembloient et appelloient les Religieux pour se rendre à la Messe. Ils ne pouvoient pas se servir d'une parole plus convenable à l'Eucharistie, que de celle d'*Alleluya*: car puis qu'elle nous inspire une semence d'eternité, et qu'elle nous unit avec Dieu, de laquelle union nostre vie future est engendrée, il estoit raisonnable et bien à propos, que l'*Alleluya* en fust le signe et la cloche, puis-qu'il en estoit le Cantique et la parole caracterique de l'esperance qu'elle nous promet.

Vigilantius me fait peine, qui ne vouloit pas qu'on chantast *Alleluya* qu'au temps de Pasque: & toutefois il servira de quelque éclaircissement de chercher la raison de cette resverie. Car je tiens pour maxime qu'il n'y a point de si bon maître de l'antiquité, que les inepties de ces vieux Heretiques. La raison de cela est, qu'ils fondent toûjours leurs erreurs sur quelque discipline specieuse, laquelle ils veulent ou roidir, ou lacher. Si bien que leurs erreurs & leurs pretextes sont doctes pour nous, & mal-heureux pour eux: parce qu'en les cherchans & en les espuchans,

nous

nous déterrions quelque belle Police, & A'Hymne. En sixième lieu, ils le tenoient eux se sont entretz pour jamais en les voulant establir. Ainsi l'erreur des Montanistes nous a enseigné la Police des Stations, des Jeunes, & des Xerophagies : Celle des Novatiens, la science & la distinction des penitences & des pechez. Celle des Donatistes, qu'anciennement c'estoit crime d'imposer la penitence aux Eveques & aux Prestres. De mesme si nous recherchons le pretexte de Vigilantius, il éclaircira la force de ce mot & l'usage. Je devine qu'il ne vouloit pas qu'on chantaist *Alleluya* hors le temps de Pasque, pour l'otter du service des Festes des Martyrs & de leurs Vigiles, dont il estoit ennemy, & dont il persecutoit les Reliques. Et quoy que de saint Jerolme on ne puisse tirer la raison de cette reiverie ; toutefois il semble que ces deux erreurs, *Damnare vigiliis, & non celebrare Alleluya nisi in Pascha*, regardent une mesme chose, c'est à dire, les Martyrs : & que Vigilantius ne vouloit pas qu'on chantaist *Alleluya* aux Vigiles des Martyrs : parce que par là il luy estoit avis qu'on mettoit quelque esperance en leur merite ou en leur societé. Tout ainsi que pour témoigner l'assurance qu'ils avoient en la Resurrection de nostre Seigneur, & l'esperance qu'ils concevoient que sa Societé, & l'anion au Corps de Jesus-Christ resuscité, causeroit leur resurrection, ils chantoient *Alleluya* à Pasque, qui est le symbole, & de l'Esperance, & de la Resurrection.

CHAPITRE XIV.

Amen.

AMen, est une parole & un mot Hebraïque, qui avoit plusieurs significations & plusieurs usages dans les premiers siècles. Premièrement, il passoit comme pour une espee de serment & de jurement. En second lieu, il signifioit, Ainsi soit-il, Qu'il soit fait, Qu'ainsi il puisse arriver. En sa troisième signification, il estoit employé pour une ratification, une approbation, & un consentement. En quatrième lieu, il vouloit dire, Il est vray. Je le croy, Je le professe. En cinquième lieu, ils le mettoient quelquefois pour un

pour le mot et pour la parole Symbolique de la foy, tout ainsi que *Alleluya*, estoit celle de l'esperance. Quelquefois il estoit usurpé pour le Sacrifice.

Pour les usages il en avoit autant ou plus que de significations. Dans cette ancienne Police, en la plus-part des Oraisons que l'Evesque ou le Prestre faisoient dans l'Eglise, le peuple répondoit, *Amen*. Cette mesme Police vouloit qu'il fust prononcé à haute voix, & comme par éclat. En troisième lieu, en quelque lieu, ou en l'Eglise, ou en particulier, & pour quelque sujet que ce fust, en parlant, en écrivant mesme dans des lettres, aussi-tost que les Chrestiens entendoient les loüanges de Dieu, ils répondoient, *Amen* ; & s'il n'y avoit personne, le mesme qui les prononçoit ou qui les écrivoit, satisfaisoit à cela & répondoit, *Amen*. Son quatrième usage estoit qu'ils s'en servoient comme d'une profession de foy. En cinquième lieu, il passoit comme pour une déposition & pour un témoignage qu'ils rendoient à quelque chose. En sixième lieu, leur Police vouloit que le Peuple estant à la messe prononçast cette parole six fois, sur les premières paroles de la Consécration de l'Eucharistie, à sçavoir, trois fois sur les premières paroles de la Consécration du Corps, & autant sur celles du précieux Sang. En septième lieu, la mesme Police avoit ordonné que les Fideles diroient *Amen*, apres ces paroles, *Hoc est*, & *Hic est*. Le huitième estoit, que les mesmes Fideles répondoient, *Amen*, quand ils recevoient l'Eucharistie. Finalement ils tenoient cette parole pour une parole de Mystere de secret, & laquelle ils faisoient entrer dans les Mysteres. Je ne doute point qu'on ne puisse remarquer plusieurs autres significations & plusieurs autres usages ; mais ces commencemens ne sont que pour en ouvrir le chemin.

La premiere signification se prouve par les Evangiles, dans lesquelles on voit qu'en plusieurs discours que nostre Seigneur a voulu faire tenir pour certains, pour asseurer & pour infailibles, il a ulé de cette parole & de cette façon de parler, *Amen Amen dico vobis* ; sur lesquelles S. Augustin, traité sur S. Jean 41. dit, *Amen Amen je vous dis : la verité a dit cela ; & combien est-il grand, combien doit-on faire*

faire de cas que nostre Seigneur ait dit, Amen Amen je vous dis? ce qu'il prononce comme cela, il le recommande beaucoup; & s'il est permis de dire, c'est une espece de jurement, & c'est un serment de dire, Amen je vous dis. J'estime que parmi les Hebreux, cette parole autrefois avoit esté une formule de serment ou de ratification es choses civiles; & que des choses civiles elle a passé aux choses de la Religion.

La seconde est dans ce passage de Saint Justin en la 2. Apologie: *Le Peuple qui est present, benit, disant Amen: lequel en langage Hebreu, veut dire la mesme chose, Qu'ainsi soit-il & qu'il soit fait.* Dans S. Ambroise, sur les Psaumes: *En Hebreu il y a Amen, au lieu duquel le Grec a dit, γινωτο qui veut dire, ainsi soit-il.*

La troisième est prouvée par ce passage de S. Augustin, contre l'epître de Parmenian liv. 2. *Car quand l'Evesque est seul dans le Sanctuaire, & que le Peuple prie avec luy, & comme souscrivant à ces paroles qu'il répond, Amen.*

La quatrième se prouve par ces passages: S. Ambroise, liv. de Sacram. 4. chap. 3. *Le Prestre te dit, c'est le corps de Christ, & tu dis Amen: cela est vray: ce que la langue confesse, que la creance le tienne.* S. Jerolme sur le 6. Chap. de S. Matthieu, *Amen est le sceau ou la closture de l'Oraison Dominicale que Aquila traduit par le mot (fidelement, & nous le pouvons rendre par celui de vrayment.)*

La cinquième se voit dans ce passage du premier de la seconde aux Corinthiens, *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram; les promesses de Dieu sont en ce, est, & à cause de cela nous disons Amen à Dieu.* Lequel est tres-absurd, & interpreté tout autrement par les Interpretes. C'est pourquoy je prendray peine pour en donner l'explication, & pour n'estre long & ennuyeux en ce passage. Premièrement, le texte reçoit plusieurs & diverses lectures & corrections, tous les Grecs, manuscrits, si vous en otez un, lisent:

les Grecs:

Et in ipso Amen Deo ad gloriam per nos.

les Latins:

Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram,

Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam vestram.

Ideo & per ipsum dicimus Amen Deo ad gloriam nostram.

Maix aux Grecs, ny aux Anciens Latins, ces deux mots, *dicimus*, &, *vestram*, ne s'y trouvent point. Faut croire qu'ils ont esté ajoûtez par quelque Copiste ou Interprete. Il arrive souvent que des lieux obscurs, les textes ne sont pas semblables: encore qu'en ce passage, ce mot de, *dicimus*, soit necessaire, & que le sens non seulement le souffre, mais même le conseille.

Toutes les interpretations Modernes donnent ce sens & cette intelligence à ces paroles, Les promesses de Dieu sont certaines & veritables: & veulent que cet *Amen*, signifie qu'elles sont tres-assurées & tres-infaillibles. Les Interpretes se sont reglez sur la signification que ce mot *Amen*, reçoit ordinairement; à sçavoir, *il est vray; il est certain*: & ont pensé qu'il retenoit cette signification en ce passage: & par consequent qu'il falloit le tourner, *veritable*, &, *certain*, & que là S. Paul n'avoit voulu dire autre chose, sinon que les promesses de Dieu estoient assurees par Iesus-Christ. Toutefois dans cette explication, si elle est bien considerée, on y trouvera de l'obscurité, de la confusion & de la battologie. Car S. Paul avoit dit: *Ce que je vous ay enseigné, il n'est point incertain, ny dans le Ouy & Non.* Item: *Car les Fils de Dieu Iesus-Christ qui a esté prêché en vous par moy, Sylvain & Timothee, n'a pas esté dans l'Ouy & le Non, mais il est certain & il est dans l'Ouy.* Voila les discours de l'Apostre, sur lequel apres il conclut & il infer: *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram; & partant par luy Amen à nostre gloire.* Selon l'opinion des modernes, S. Paul auroit inferé: Et à cause que ce que nous vous avons prêché, est certain, & d'autant que I. C. que nous avons prêché en vous est infaillible, à cause de ce la même, ce même Iesus-Christ est certain, il y a de l'*Amen*, & il est infaillible. Voila la ratiocination de saint Paul, selon leur interpretation. Mais selon la nostre, ou plutôt selon les Anciens & selon celle de Theodoret, S. Paul a ratiociné autrement; à sçavoir, & à cause que les promesses de Dieu sont certaines & qu'

F f f

elles

elles ne sont point fluctuantes dans l'Ouy & dans le Non, nous luy en chantons l'Hymne de grace; & nous sommes si asseurez de l'Ouy, que nous l'en remercions & nous l'en louons & l'en benissons. Si cette dernière interpretation peut avoir quelque autorité & quelque approbation de l'antiquité, je ne doute point qu'elle ne soit préférée à l'autre; car elle est plus nette, plus à propos, & plus forte.

Premièrement c'estoit une regle certaine qu'à toutes les louanges de Dieu, à tous les Hymnes & à tous les Cantiques, par solemnité et par Religion, le Peuple répondoit à haute voix, *Amen*. Cela se prouvera cy-après avec grands témoignages et grandes raisons; et partant il n'est pas difficile à croire que saint Paul ait signifié l'Hymne par l'*Amen*, et qu'il ait par cette figure ordinaire fait signifier le total par une partie.

D'ailleurs c'est usage receu dans l'Ecriture, que l'*Amen*, signifie et est employé pour la benédiction, l'Hymne, le Cantique et l'action de grace. En l'Apocalypse 5. *Et quatuor animalia dicebant Amen*. C'est à dire, que tous les élus luy chantoient des louanges. Item: *Adoraverunt Deum dicentes Amen*. Cela veut dire qu'ils chantoient les louanges de Dieu, et qu'ils le benissoient: car pour expliquer cet *Amen*, il fait mention de l'Hymne: *Benedictio & charitas & sapientia & gratiarum actio, honor & virtus & fortitudo Deo nostro in secula seculorum, Amen*. Par conséquent l'*Amen* qu'ils disoient, estoit ce qu'il ajoute luy-même; à sçavoir, la benédiction, la gloire et l'honneur de Dieu. Au dix-neuf, *dicentes Amen, Alleluya*, auquel lieu *Amen* signifie les louanges de Dieu et l'Hymne qu'on luy chante, et *Alleluya*, signifie la joye et la réjouissance de l'Eglise; car peu après il explique ces deux mots, comme obscurs et mystérieux; et pour expliquer *Amen*, il dit, *Laudem dicite Deo nostro*, et pour expliquer *Alleluya*, il dit, *Gaudeamus & exultemus*. L'un signifie les louanges; et l'autre l'exultation, comme il appert par la lecture du passage; et partant *Amen* peut bien signifier l'Hymne en cette epître et en ce chapitre aux Corinthiens.

Dans l'usage des premiers temps après

les Apôtres, cette même parole estoit employée pour signifier les louanges. Eusebe en la mort & au Martyr de S. Polycarpe, dit, qu'il pria Dieu, & qu'il termina sa priere par les louanges de Dieu, & par le *Gloria*, qui estoit l'Hymne ordinaire des Chrétiens: & puis il ajoute, après qu'il eust donné & destiné cet *Amen*, à Dieu, & qu'il eust terminé & conclud son oraison, on mit le feu: *In futuris seculorum seculis, Amen; cum autem Amen hoc Deo destinasset & orationem terminasset*. Par là on voit qu'*Amen* signifioit & estoit employé pour l'Hymne, tout ainsi que S. Paul l'emploie en ce passage.

Mais pour plus grande lumière, la coutume des Anciens estoit de louer, de benir, de glorifier Dieu toutes & quantes fois qu'ils parloient de l'Incarnation, du salut & de la redemption des Hommes, de l'élection & vocation des Gentils, de la resurrection & de la beatitude éternelle, & de luy en dire des louanges & de luy en chanter un Hymne, comme pour luy en rendre une action de grace. Au 9. aux Romains, à cause qu'il avoit parlé de la vocation des Gentils & de nostre adoption & de nostre gloire, il ajoute par mystere & par coutume: *Qui est super omnia Deus benedictus in secula, Amen*. En l'unzième, il satisfait au même mystere & à la même Religion: *Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia ipsi gloria in secula seculorum, Amen*. En la première de S. Pierre chap. 5. après avoir dit, *Deus autem omnis gratia, qui vocavit vos in aeternam suam gloriam in Christo Jesu*, espris de la même Religion, & parlant dans la même coutume il s'écrit: *Ipsi gloria & imperium in secula seculorum, Amen*. Par le même usage & Police, S. Paul après avoir parlé de la venue de nostre Seigneur, & par conséquent du regne des bienheureux & de nostre beatitude, il dit aux Corinthiens, vous dites, *Amen*, c'est à dire, vous chantez l'Hymne de *Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto, in secula seculorum*. Son argument est tres-fort, le prenant par cette coutume; car il argumente ainsi: La Religion que vous avez de louer Dieu, quand on fait mention des promesses & des graces éternelles qu'il nous a promises, & de luy chanter un Hymne, montre bien & est

est une preuve évidente que les mêmes A l'esperance : Et cela n'est pas hors d'apparence. Car puis que, *Amen*, signifioit ; il est vray, je le croy : & que pour faire une profession de foy sur le corps de nostre Seigneur, il suffisoit de dire *Amen*, il pouvoit bien estre le symbole de la foy. Le voy bien que ce *respondere Amen*, peut avoir esté mis en ce passage, pour signifier l'Eucharistie ou le Sacrifice, comme il est mis au 8. ou 9. chap. du 7. liv. d'Eusebe Historien ; à cause que les Laïques répondoient *Amen* en la recevant. Mais cette explication ne nuit de rien à ce que je veux dire, au contraire elle le favorise ; car il pouvoit signifier tous les deux.

On peut remarquer que le mot Symbolique de la foy estoit, *Amen* : Celuy de l'esperance, *Alleluya* : & celuy de la Charité, *Frater*, ou *Fraternitas* : Et encore que le Symbole de la foy estoit de répondre, *Amen*, en recevant l'Eucharistie ; celuy de l'Esperance, de chanter, *Alleluya*, dans les cinquante jours ; & finalement celuy de la Charité de donner le baiser de Paix à la Messe.

En septième lieu, on peut dire que *Amen* signifioit anciennement le Sacrifice de la Messe ; si on considere bien les paroles d'une epître de Denys Patriarche d'Alexandrie, rapportées par Eusebe livre 7. chapitre 8. ou 9. en laquelle il dit qu'il n'osa rebaptiser un certain qui se plaignoit de n'avoir pas esté bien baptisé. Ses raisons estoient à cause qu'il estimoit que la longue Communion qu'il avoit faite en l'Eglise, pouvoit suffire & suppleer aux défauts des ceremonies du Baptême : Car ayant, dit-il, ouy l'action de grace dans l'Eglise, & à icelle avec les autres, ayant répondu, *Amen* ; ayant esté à la Table, ayant estendu la main pour recevoir la Sainte nourriture, & apres, l'avoir aussi reçüe, & par un long-temps-ayant esté participant du Corps & du Sang de nostre Seigneur, je n'ay pas osé le rebaptiser. Denys dit, qu'il avoit répondu *Amen*, sur l'action de grace ; c'est à dire, sur les paroles de la Consécration & du Sacrifice, qui s'appellent dans les Anciens, Actions de grace. Il n'a pas dit qu'il avoit répondu *Amen*, en prenant l'Eucharistie, mais sur l'action de grace. De là je veux inferer que ce *respondu Amen*, se doit referer au Sacrifice & aux paroles de la Con-

secration ; & que Denys l'a mis en cette lettre pour exprimer la Sainte Messe , & non pour signifier que cet homme dont il parle , eût Communié & eût reçu l'Eucharistie . Ajoûtez pour confirmation , que Denys rapporte & déduit peu après , que ce mesme Fidele avoit reçu l'Eucharistie , & qu'il avoit mangé le Corps de nostre Seigneur , & après , l'avoir reçue : & par conséquent dans ces premieres paroles , & à icelle *respondu Amen* , il n'avoit entendu parler que de la Messe & que du Sacrifice . De tout cet éclaircissement on peut juger que , *respondu Amen* , signifie la Messe & le Sacrifice : & cela d'autant plus est-il aisé à persuader , que nous justifions cy-après dans les usages , que les Fideles respondoient *Amen* , non seulement en recevant l'Eucharistie ; mais encore après que celui qui celebrait , avoit prononcé ces paroles , *Hoc est Corpus meum* .

Quant aux usages , la premiere Police sur ce mot , *Amen* , estoit que le Peuple estoit obligé de le dire & de le répondre sur toutes les Oraisons , & après que l'Evesque ou le Prestre les avoit dites & offerées à Dieu . Cela se verifie par les Liturgies & par les Prières particulieres qui se trouvent dans les Anciens , comme dans celles des Martyrs . Or quant à la fin des Prières , ils n'y ajoûtoient point d'Hymne , ny de *Gloria Patri* , ou de *Per Iesum Christum* : l'*Amen* qu'ils respondoient , estoit comme un consentement de ce que le Prestre avoit demandé , & de ce qu'il avoit dit : ou bien , l'*Amen* estoit un souhait que le Peuple faisoit , que ce qui avoit esté demandé peult arriver , & qu'il pleust à Dieu de leur accorder . Mais quant à la fin des Prières , ils disoient l'Hymne & le *secula seculorum* : l'*Amen* avoit deux usages , il souhaitoit ou ratifioit ce qui estoit dans les Prières , & outre il servoit comme de poids aux loüanges & à l'Hymne .

La seconde Police & le second usage de ce mot , *Amen* , estoit que les Fideles avoient à le prononcer tout haut en plusieurs occasions . Le Diacre qui estoit en station , *juxta Cancellos* , proche le Sanctuaire , avertissoit celui qui estoit *in Ambone* , au pulpitre ; (ou en un lieu eminent , d'où il pouvoit voir & estre vu des Laïques ,) de ce qu'il falloit ou re-

spondre , ou demander , ou dire ; lequel à l'instant en avertissoit le Peuple . Et quoy que l'Evesque ou le Prestre fust tout seul dans le Sanctuaire , clos & enfermé , & qu'il parlât & traitât tout seul avec Dieu ; si est-ce toutefois que le Peuple qui estoit dehors & qui en estoit bien loin , faisoit plusieurs réponses sur les paroles les plus sacrées & les plus mystérieuses du Sacrifice : mais c'estoit qu'il en prenoit l'ordre et le signe des deux Diacres qui estoient en station aux barreaux et au pulpitre . Cette Police qui obligeoit le Peuple à répondre tout haut , estoit afin qu'il témoignât sa foy et son consentement : ce qu'il ne pouvoit faire paroître qu'en le publiant à haute voix par l'*Amen* . Celui qui celebre et qui celebrait , traitoit avec Dieu au nom du Peuple , et luy faisoit plusieurs demandes , luy donnoit plusieurs loüanges . Pour ce regard le peuple ratifioit par *Amen* , toute cette salutaire Chrestienne et mystérieuse negociation : comme aussi il traitoit à l'Autel les plus grands Mysteres de la Religion ; et pour ce regard encore le Peuple estoit obligé de répondre tout haut *Amen* , pour en professer la foy qu'il en avoit , et comme il les tenoit pour veritables . La Liturgie est et estoit un Mystere auquel le Peuple avoit grand part , et auquel il devoit intervenir en plusieurs façons et en plusieurs occasions : Pour s'en acquiter falloit necessairement qu'il fît son Office tout haut et solennellement ; et dans cet Office il s'y rencontroit plusieurs réponses comme celle d'*Amen* .

Cette mesme Police les obligeoit , comme par devoir , à répondre *Amen* à tous les Hymnes & à toutes les loüanges qu'on disoit de Dieu ou en particulier ou en public : & de cette remarque il y en a mille exemples dans l'Ecriture . Aux Romains chap. 1. *Qui est beny au Siecle des Siecles* , il suit , *Amen* . Mais avant que d'en produire d'autres , il faut sçavoir que le *Gloria Patri* : ces paroles , *Dominus sit benedictus* . Item : *Soli Deo honor & gloria* , & semblables , s'appellent Hymnes , dans les Anciens , comme il se voit au 4. Concile de Toléde . S. Paul donc , pour satisfaire à cette obligation , après avoir dit au neuvième , *Benedictus in secula* , qui soit beny aux Siecles : repond *Amen* . Item , au unzième après , *A luy gloire au siecle des*

des siècles, incontinent il répond *Amen* : A puis qu'il se trouvoit sous diverses paroles & sous diverses conceptions dans les Anciens.

La sixième Police sur l'usage de *Amen*, estoit, que le Peuple crioit trois fois *Amen* sur les premières paroles de la consecration du Corps, & autant sur les premières du Calice. Apres que l'Evesque ou le Prêtre avoit dit ces paroles, *Gratias egit*, à l'instant le Peuple répondoit à haute voix *Amen*. De même apres qu'il avoit dit, *Et benedixit*, le Peuple crioit *Amen* : & finalement apres ces paroles, *Et sanctificavit eum*, on oyait retentir *Amen*. Voilà les trois premiers *Amen*. Les trois autres se disoient en la consecration du Calice : & apres ces paroles dites à l'Autel ; *Et gratias egit* ; le Peuple *Amen* ; *Et benedixit eum* ; le Peuple *Amen*. Item : *Et sanctificavit eum* ; le Peuple *Amen*. Cela se prouve par les trois Liturgies Arabes de S. Basile, S. Gregoire le Theologien, & de S. Cyrille d'Alexandrie, tournées en Latin, & dont le manuscrit a estéourny par Scaliger. Cette réponse du Peuple, si chaude & si réitérée ne vouloit pas dire un consentement, ny *fiat*, *fiat* : car le consentement du Peuple ; ny leurs souhaits n'étoient ny nécessaires, ny à propos en cette occasion : Mais cet *Amen* signifioit *il est vray* : le Peuple par cette réponse témoignoit tout haut, que c'étoit la foy & qu'il estoit de la foy de croire que nostre Seigneur avoit pris du pain, qu'il l'avoit beny & qu'il l'avoit consacré. Ces *Amen* n'étoient pas sans mystere, ny inutiles, quelque chose que nos Adversaires nous veuillent dire : & il faut bien croire que l'Eucharistie estoit plus qu'ils n'estiment ; puis qu'ils faisoient une profession de foy, non seulement sur les paroles par lesquelles elle estoit consacrée ; mais même sur les premières paroles qui touchoient qui conduisoient à celles de la consecration, & qui regardoient le Sacrifice. On ne voit point cet usage, ny ce mystere aux autres Sacrements.

Il appert en quatrième lieu, que ce mot *Amen*, estoit comme une profession de foy ; c'est à dire, qu'ils en usoient pour rendre compte de leur foy & pour la témoigner. Car quand ils respondoient *Amen*, en recevant l'Eucharistie, que faisoient-ils autre chose que de professer qu'ils croyoient qu'elle estoit le vray Corps de Jesus-Christ ? Comme aussi ils l'employoient pour un témoignage : car en disant *Amen*, ils rendoient un témoignage & une approbation à ce qui se faisoit. S. Augustin, *De verbis Apostoli* ; Serm. 29. *Vous sçavez vous autres Fideles quel témoignage vous rendez au sang que vous avez pris ; car certes vous dites Amen*. Mais à le bien prendre, ces deux usages n'étoient qu'une même chose avec l'usage & la coutume qu'ils avoient de dire *Amen* en recevant l'Eucharistie : Car il n'y a pas de différence entre, *je le croy* ; *je le professe*, & *il est vray* : ny entre, *je le croy*, & *je rends témoignage que c'est la verité*. Cette réponse d'*Amen*, en recevant l'Eucharistie, dont nous parlerons cy-apres, emportoit ces trois significations & ces trois usages : Mais pour n'oublier rien, il a fallu les compter, & d'un en faire trois,

La septième Police estoit, qu'apres que l'Evesque ou le Prestre avoit proferé les paroles de la consecration du Pain & du Calice, le Peuple estoit obligé & estoit de son devoir de répondre *Amen*. En quoy plusieurs se trompent ; car ils confondent l'*Amen* que les Anciens disoient en recevant l'Eucharistie, avec l'*Amen* qu'ils estoient.

estoit tenu de dire apres ces paroles, *Hoc est Corpus meum* : & apres, *Hic est Calix*. Et toutefois ces deux usages estoient tres-differens, & contenoient divers Mysteres & diverses significations, comme nous verrons. Mais il faut prouver ces usages, & puis nous viendrons au sens & au Mystere. Il n'y a point de Liturgies, Latine, Arabe, Grecque ou autres, qui ne cote que le Peuple estoit tenu de répondre *Amen*, apres les paroles du Canon. Le passage aussi de Justin en sa 2. Apologie, & celuy de Saint Augustin, *contra Iust. Parm.* livre 2. celuy de l'Epistre de Denys, de saint Ambroise sur le 40. Psaume font la mesme preuve. Mais la difficulté n'est pas à prouver le fait, mais à expliquer le droit; c'est à dire à bien trouver la signification, le sens, le Mystere de cette réponse, & pourquoy le peuple estoit tenu de dire *Amen*, apres les paroles, *Hoc est*.

S. Justin dit clairement que l'*Amen* en cette occasion, veut dire *fiat*, *fiat* : mais il y a d'autres Peres qui l'expliquent, *verum*, *il est vray* : & dans la Liturgie Arabe de saint Gregoire au lieu d'*Amen*, il y a *Populus* : *Hoc est in veritate*. D'où il semble que l'*Amen*, en cette occasion, signifioit, *il est vray*, & que cette Liturgie l'a ainsi entendu : puis qu'en l'endroit où toutes les autres mettent *Amen*, qu'elle a mis, *Cela est ainsi en verité*. Voila qui fait peine : car ces deux réponses, *il est vray*, & *qu'ainsi soit-il*, ne sont pas contraires : mais aussi elles ne sont pas égales, ny semblables, & elles ne veulent pas dire, ny signifier une mesme chose. Et partant il faut chercher les raisons de cette diversité, qui nous enseigneront par le mesme moyen ce que les Fideles entendoient faire & dire par l'une & par l'autre réponse. Ceux qui ont expliqué l'*Amen* que le Peuple répondoit sur ces paroles *Hoc est*, par, *verum*, & qui disent qu'il signifioit en cette occasion, *il est vray*, regardent le Mystere du Corps de nostre Seigneur, & veulent dire que le Peuple répondoit, *il est vray*, par acte de foy, & pour confesser qu'il croyoit que le vray Corps de Jesus-Christ estoit mis sur l'Autel, qu'il y estoit & qu'il y residoit. Cet *Amen*, selon leur explication, estoit une profession de foy, de mesme façon que celle qu'ils faisoient en disant le mesme *Amen* en la Communion. Mais ceux

qui l'expliquent, *fiat fiat*, comme Justin, saint Augustin, et saint Ambroise au Psaume 40. regardent les effets du Sacrifice, et rapportent cet *Amen*, au Sacrifice, et veulent dire que le Peuple en répondant *Amen*, donnoit son consentement, et souhaitoit que les effets du Sacrifice eussent lieu, et qu'ils participassent aux graces qu'ils produisoient. Nous avons dit et nous dirons souvent, qu'entre les effets du Sacrifice, que les Peres admirent particulièrement une union et une incorporation actuelle qui se fait au Sacrifice entre Jesus et son Eglise, ou pour mieux dire, un renouvellement de l'alliance et du mariage qui est entre le Chef et les membres ; en telle sorte qu'ils passent jusques là qu'ils disent, qu'à la Messe se fait l'accomplissement de ce Mystere.

Or le Peuple répondoit *Amen*, qui estoit à dire, *Je le consens* : *je en demeure d'accord* : *je le souhaite* : *qu'ainsi soit-il* ; *qu'il arrive ainsi* : pour prester son consentement au Mystere, à ce *Magnum Sacramentum* de S. Paul ; & pour consentir à cette union, & pour en temoigner un grand desir. Cette alliance se fait & se faisoit entre Jesus-Christ & les Fideles : par consequent il estoit bien raisonnable, & il estoit bien à propos que les parties temoignassent leur consentement : & qu'elles disissent, *Que pleust à Dieu que nous soyons unis perpetuellement avec Jesus-Christ*.

Au passage de Justin il y a quelque difficulté. Car il semble dire que le Peuple donnoit sa benediction, ou sur les paroles de l'action de grace, ou sur l'Eucharistie mesme, *Precibus & gratiarum actioni Populus omnis qui adest, benedicit, dicens, Amen* : toutefois il n'a rien voulu dire de tout, que ce que S. Augustin contre Parm. & S. Ambroise sur le 40. Psaume ont dit sur ce mesme sujet : & faut expliquer cette petite obscurité par les autres passages, & croire qu'il n'a voulu dire autre chose, sinon que le Peuple benissoit sur l'action de grace ; c'est à dire qu'il répondoit *Amen* : car *Amen* estoit une benediction, par laquelle il louoit Dieu de ce qu'il avoit donné ce Mystere aux Chrétiens ; qui estoit l'union avec le Fils, & qui en renouvelloit tous les jours l'alliance ; & par lequel il consentoit à cette grace & à cette benediction d'union & de conjonction. Le passage de S. Ambroise est

est plus clair que pas un : car il dit, que la réponse que le peuple faisoit, en disant *Amen*, estoit pour confirmer la benediction que le Prestre leur avoit procurée. Cette benediction n'estoit autre chose que les effets du Sacrifice ; & les effets du Sacrifice aboutissoient à cette alliance : & partant si le Peuple répondoit *Amen*, pour se confirmer la benediction de l'Autel ; c'est à dire, que par cet *Amen*, ils loioient Dieu & le supplioient que l'union que le Prestre avoit demandé pour eux, peust arriver & peust estre eternelle. Voicy les paroles : *Hebraus quidem sermo mutatus, sed idem sensus expressus : sicut enim cum Sacerdos benedicit, Populus respondet Amen, confirmans sibi benedictionem quam plebi Sacerdos à Domino deprecatur : l'Hebreu a esté changé, mais le mesme sens est exprimé : car tout ainsi que quand le Prestre benit, le Peuple répond Amen, se confirmant la benediction que le Prestre a demandé à Dieu pour le Peuple ; ainsi au Psaume, &c. Se confirmer la benediction par Amen ; c'est à dire accepter ce que le Prestre avoit demandé ; le ratifier ; y consentir. Au mesme sens vont ces paroles de S. Augustin, *Cum solus Episcopus intus est & orat, & ad ejus verba Populus consentiens respondet Amen : l'Amen que le Peuple répondoit en cette occasion, estoit donc un consentement, & ce consentement ne vouloit pas dire qu'il consentoit que l'Eucharistie fust consacrée, ou que le Sacrifice fust fait, mais il vouloit dire qu'il consentoit en l'alliance de Jesus-Christ, & qu'il consentoit d'estre un avec luy, qui estoit ce que le Prestre faisoit à l'Autel ; car l'Eucharistie & le Sacrifice de l'Eucharistie ont ce pouvoir.**

Tant y a que saint Innocent dit, (comme nous verrons cy-après) que le baiser de Paix se donnoit apres les mysteres ; afin que le Peuple par cette action prestast son consentement aux mesmes mysteres qui avoient esté celebrez à l'Autel. Cela nous enseigne qu'on répondoit *Amen* aux paroles de la Consécration pour le même sujet. On peut dire aussi, que cet *Amen* signifioit *fiat fiat* ; & que par ce *fiat*, le Peuple souhaitoit & prioit que les effets du Sacrifice eussent lieu.

Pour l'*Amen* que les Laïques disoient quand on leur donnoit l'Eucharistie, je n'y a rien à dire ; car il n'a paru aucun

écrit depuis cent ans, qui n'ait remarqué cette Police, & qui n'ait dit que les Fideles répondoient *Amen*, c'est à dire qu'ils disoient, il est vray, je le croy, je le confesse, en recevant l'Eucharistie ; & disoient, je le croy, sur ce que le Diacre ou le Prestre qui les communioit, leur disoit, Ceci est le Corps de Jesus-Christ. Mais j'insiste que c'estoit une profession qu'ils faisoient, & que c'est un grand témoignage de l'antiquité pour la verité & pour la presence réelle, puis qu'ils disoient par profession de foy qu'ils croyoient que l'Eucharistie estoit ce que le Prestre leur disoit qu'elle estoit. Apres tous ces passages, il est aisé de voir que cette parole estoit mystérieuse ; & qu'elle estoit en Religion parmy les Anciens.

Le passage de Tertullien de spectaculis, regarde ce chapitre, De la mesme bouche que tu auras dit *Amen*, sur le saint ; donner témoignage à un gladiateur : & regarde particulièrement la coutume qu'ils avoient de répondre *Amen* en recevant l'Eucharistie : & par là Tertullien veut dire qu'il estoit odieux à un Chrestien d'applaudir aux Gladiateurs, & de louer leurs actions, de la bouche qui avoit dit *Amen* sur le Saint Sacrement : comme s'il eust dit, Cette bouche qui a reçu le Corps de Jesus-Christ, les gages de nostre vie eternelle, nostre salut, nostre paix avec Dieu, tu l'employes à louer un homicide, à louer une cruauté, & une barbarie ; tu le baignes dans le sang ; & toutefois elle a reçu & elle a pris la vie & la grâte & le pardon des Hommes. Ce *testimonium* persuade clairement que Tertullien a fait allusion à l'*Amen* de la Communion, & non aux autres *Amen* ; car par l'*Amen* de la Communion, le Peuple rendoit un témoignage à la verité, & disoit, il est vray.

Nous avons promis un chapitre particulier pour le fait de Novatus, & pour deduire pourquoy il faisoit iurer sur le Saint Sacrement ceux qui le recevoient de sa main, & pourquoy au lieu d'*Amen*, il leur faisoit dire, *Je ne retourneray point à Corneille*. Mais puis que dans cette histoire & dans cette insolence, il est fait mention d'*Amen*, vaut autant en parler en ce chapitre. Pour le serment & le jurement, il n'y a aucune difficulté : car en plusieurs occasions on lit qu'ils attestoient par le

Saint

Saint Sacrement & qu' ils juroient sur le Saint Sacrement : mais que Novat eust ôté l' *Amen* de la Communion, & qu' au lieu d' *Amen*, il eust fait répondre, *Je ne retourneray plus avec Corneille* ; cela est obscur ; & c' est ce qu' il faut chercher. Voyez le passage entier, *Après ces choses, Cornélius en l' epître à Fabien Evêque d' Antioche, rasente un autre insensément de Novatus, encore pire ; Après qu' il eust fait les oblations, & distribué à chacun sa part, il contraignit les misérables de jurer, au lieu de benir, tenant de ses deux mains celles des Communions, & ne les laissant point qu' il ne les eust liés par ce serment ; (car j' useray de ses paroles ;) Jure moy par le Corps & par le sang de Jesus-Christ, que tu ne m' abandonneras jamais, & que tu ne retourneras point au party de Corneille : & le pauvre misérable n' en goustoit point qu' il ne se fust auparavant dévoué à luy : & celui qui avoit reçu ce pain là ; au lieu de l' *Amen* qu' il devoit dire, répondoit : Je ne retourneray plus à Corneille. Il semble par là, que l' *Amen* avoit quelque relation à la société des Fideles. J' estime toutefois que Novatus oïtoit l' *Amen* pour prendre cette occasion en leur baillant l' Eucharistie, de les faire jurer de ne plus retourner à Corneille : Car quand ils répondoient *Amen*, à la Communion, c' estoit une espece de jurement qu' ils faisoient ; & cela vouloit dire, *je le croy ; il est vray ; je l' atteste comme cela.* Au lieu donc de ce jurement ordinaire, Novatus leur en faisoit dire un autre, & les faisoit jurer qu' ils ne le quitteroient jamais. On peut dire aussi, que par l' Eucharistie nous communions avec tous les Fideles : car nos sommes unis & liés par son moyen avec Jesus-Christ, avec lequel tous les Fideles sont liés & incorporez. Cela se prouve par cette coustume ancienne d' envoyer l' Eucharistie pour acte de Communion ; & si nous Communions avec les absens, à plus forte raison nous Communions avec l' Evêque du lieu, qui est le chef & le centre de la Communion du Diocèse, & qui en est le principe, & celui avec qui tout le Diocèse doit s' unir. Novatus donc, qui estoit à Rome, & qui avoit fait Schisme contre Corneille, exigeoit en la Communion cette declaration de ses adhérens ; parce que par le droit ordinaire on ne le pouvoit recevoir sans Com-*

munier avec l' Evêque Diocésain, d' une façon particulière.

Il y a un passage dans le 14. de la première aux Corinthiens, qui est de ce Traité Car il fait mention de nôtre *Amen*, & outre cela il est assez difficile, pour estre étudié : *Finalement si vous benissez par esprit celui qui tient lieu de l' Idiot, comment est-ce qu' il dira Amen sur vostre benediction ?* Plusieurs choses obscures se rencontrent en ces paroles, & qui demandent lumière : de quelle benediction a parlé S. Paul : ce qu' il veut entendre par l' Idiot, & par celui qui en tient le lieu : comment ils benissoient *spiritu* : & finalement quelle force pouvoit avoir cet argument, & quel pretexte l' avoit poussé à chercher une raison & une persuasion dans l' *Amen*. Pour le premier, les Interpretes sont en peine de cette benediction & doutent si elle doit se rapporter & s' expliquer de l' Eucharistie, ou d' une simple benediction, & d' une simple action de grâces de loüanges. Mais il n' y a pas lieu de douter : car saint Paul ne parle en aucune façon de la Messe, ny de l' Eucharistie. Quant à la Messe, il est vray que les Laïques répondoient *Amen* aux paroles de la Consécration. Mais S. Paul n' en peut parler en cet endroit ; d' autant que les Laïques ne faisoient pas cette réponse après & pour avoir oüy les paroles *Hoc est* : car ils étoient si éloignez du Sanctuaire qu' ils ne pouvoient oüy ce que l' Evêque y traitoit & y disoit ; mais ils répondoient *Amen*, sur l' avertissement du Diacre, comme nous avons dit : & partant la ratiocination & le discours de saint Paul n' eust point eu de force, ny de lieu. Car les Laïques n' avoient pas affaire d' entendre & de sçavoir la langue en laquelle on celebrait pour répondre *Amen*, d' autant qu' ils répondoient, non pour avoir oüy ce qui se disoit à l' Autel ; mais pour avoir esté advertis par le Diacre. Ce passage aussi ne peut se rapporter à l' *Amen* de la Communion ; car il n' y avoit que le Diacre qui en faisoit la distribution : & saint Paul parle icy des Laïques, comme des autres. Ajoutez que saint Paul parle d' une benediction qui se faisoit extraordinairement par miracle & dans une extase & un ravissement, & par quelque agite du Saint Esprit, & non pas de l' office des Diacres. Finalement l' action du Diacre quand il bailloit l' Eucha-

charistie , quoy qu'elle fust un grand present , ne peut s'appeler benediction .

Reste donc à dire , que Saint Paul parle en ce passage de la benediction ordinaire que ces Anciens Chrestiens faisoient & disoient quand ils parloient de Dieu , ou de Jesus-Christ , ou des merveilles de la Religion . Et pour faire entendre cette coustume , faut sçavoir que si-tost que les Chrestiens avoient reçu le Saint Esprit , aussi-tost ils estoient gratifiez de quelque un de ses dons , ou du don des Langues , ou du don des Miracles , ou de celui des Guerisons , ou des Propheties . On en trouve mille exemples dans l'Ecriture & dans l'antiquité . Aux Actes des Apostres on voit celuy des Langues , des Guerisons , des Miracles . S. Paul en ses epistres en donne mille témoignages : & Tertullien non loin de cette source , exhorte les nouveaux baptisez à demander ces dons : *Partant benis que la grace de Dieu attend ; comme vous sortez de ce saint bain de nouvelle renaissance , & estant maintenant membres de l'Eglise nostre Mere , & qu'estes entre nos freres , demandez au Pere ; demandez au Seigneur des dons , des graces , des distributions , des charismata : puis qu'ils ont dit , demandez & vous recevrez .* Par ce passage on voit que ces dons estoient frequens , et que les Chrestiens les demandoient , et qu'ils les pouvoient obtenir ; tout ainsi que nous demandons et que nous obtenons la moindre faveur . Ce qui nous semble difficile aujourd' huy , non à avoir & à posseder ; car cela ne se voit ny ne s'obtient plus ou rarement ; mais à croire & à expliquer ; estoit commun en ces premiers Siecles & connu de tous . Quand donc quelqu'un avoit le don des Langues , il louoit Dieu , il l'exaltoit , il en parloit en particulier & en public , & ce don n'estoit employé qu'à louer Dieu , & à dire ses merveilles . Aux Actes chapitre 21. *Audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei .* Or dans ces louanges & dans ces merveilles , ils mesloient souvent la benediction ou l'Hymne de la benediction ; c'est à dire , *Benedictus in secula* , ou , *Ipsi gloria in secula* , ou , *Imperium in secula* , ou , *Honor in secula* , ou mille autres benedictions lesquelles selon la Religion , le devoir et la coustume des premiers Chrestiens , n'estoient jamais dites et ouyes , qu'incontinent les presens

An'y répondissent *Amen* . Cela a esté prouvé en plusieurs endroits de ce Chapitre , et se reprouve par saint Paul mesme , qui en plusieurs lieux de ses epistres , apres qu'il a dit la benediction , c'est à dire , *benedictus in secula* , il supplée le lieu de l'Idiot , et il dit *Amen* . Saint Paul donc se doit entendre et expliquer en ce passage de ce genre de benediction , & de cette réponse .

Benedicere spiritu , ne veut dire autre chose , sinon que de benir Dieu dans cette extase & dans ce ravissement de Langues , & estant inspiré de Dieu , & possédé par le don du Saint Esprit . Ce qui suit , *Qui supplet locum idiota* , est plus obscur ; parce que par *idiota* , il semble vouloir signifier quelque estranger aux mysteres , & non initié : car plus bas il dit , *intrent autem idiota aut infideles* , c'est à dire , si quelque idiot ou quelque infidele entre quand vous parlez ces langues inconnues , il s'imaginera que vous estes insensés . Un Fidele quoy que Laïque & indocte , n'eust pas eu cette croyance : Car il sçavoit & voyoit souvent plusieurs Chrestiens parler des Langues non entendues . Saint Jean Chrysostome toutefois explique cet *idiota* , & le prendt pour un homme ignorant ; & Theodoret , pour un Laïque : & encore la façon de parler fait peine . Car pour dire un Laïque , on n'a pas accoustumé de dire , celui qui tient le lieu d'un Laïque . Pour moy selon mon petit sentiment , j'estime que saint Paul veut dire , quand tu parleras & que tu exalteras Dieu en langue inconnue , soit en public , ou en particulier ; ceux qui seront presens , Ecclesiastiques ou autres , comment est-ce qu'ils pourront répondre *Amen* ? Comment est-ce qu'ils pourront suppléer la place & le devoir des Laïque , dont le devoir & la coustume est de répondre l'*Amen* , quand les Ecclesiastiques disent les benedictions à la Messe ? Suppléer la place des Laïques en ce passage , c'est répondre ce à quoy les Laïques estoient tenus . Or ils estoient tenus de répondre tous les *Amens* de la Messe , de la Liturgie , & non les Ecclesiastiques , comme il appert par les Liturgies . Et partant si quelqu'un louoit Dieu , & disoit l'Hymne devant des Ecclesiastiques ; ces Ecclesiastiques en répondant *Amen* , suppleoient le lieu des Laïques de qui le devoir estoit de

faire cette réponse. Quand S. Paul a ajoû-
té cette réponse *Amen*, en ses epistres,
apres avoir dit l'Hymne, il a supplée le
lieu des Laïques. Et quant à ce mot *Idio-*
ta, il faut necessairement l'expliquer d'
un Chrestien. Car un Payen n'eust pas
esté obligé de répondre *Amen*, il ne sça-
voit ny cette coûtume, ny ce mystere.
Et S. Paul parle d'une obligation & d'
un devoir, autrement son argument & son
discours n'eust eu aucune force. Mais I-
diot se doit prendre d'un Laïque, & dans
l'autre passage il se doit prendre d'un
Catechumene, si je ne me trompe.

S. Jean Chrysostome explique ce passa-
ge de la benediction de l'Hymne, & d'un
ravissement d'esprit, quand par un mouve-
ment extraordinaire ces oreillers Chrestiens
parloient des langues, qui mesme par ceux
qui les parloient, n'estoient pas entendus.
Ce qu'il dit se doit prendre & expliquer
en cette maniere: *Si vous rendez graces en*
une langue estrangere, laquelle vous n'en-
tendez pas, & que vous ne puissiez expli-
quer aux autres: un homme Laïque & du
Peuple, ne pourra dire Amen: & en enten-
dant in secula seculorum, qui est la fin des
prieres, il pourra répondre, Amen.

S. Paul donc en ce passage se doit ex-
pliquer de la benediction de l'Hymne &
de l'*Amen*, qu'on répondoit sur les bene-
dictions, & non de la Messe, de l'*Amen*
qui se répondoit ou sur les paroles de la
Consecration, ou sur l'Eucharistie: & la
force de son argument & de sa consequen-
ce, estoit fondée sur ce que les laïques
estoyent obligez de répondre *Amen*, sur
les loüanges de Dieu, & sur l'Hymne
Ipsi gloria in secula. Et cette obligation
venoit, si je ne me trompe, & prenoit
son mystere, sur ce que par ces paroles *in*
secula, on mesloit du Mystere de la gloi-
re éternelle des bien-heureux; dont l'Offi-
ce sera de chanter les loüanges de Dieu à
perpetuité, sans fin & sans cessation: &
par icelle, il semble que l'Eglise veuille
dire que Dieu sera loüé, & adoré & exal-
té à jamais par les Saints. Si bien que
sur cette esperance & sur cette creance,
& pour en louer l'effet, & pour en
témoigner la foy, on répondoit *Amen*.
Saint Paul donc veut dire, que si on ne
loue Dieu en langue entenduë, qu'on ne
pourra satisfaire à ce Mystere. Ce passage
aussi confirme l'explication de celui de la

2. car il se voit par iceluy, qu'on estoit
obligé de répondre *Amen* aux benedictions.

CHAPITRE XV.

Des Baifers de Paix de la Messe, à
tous les Sacremens, & en plusieurs
autres occasions.

LE Baifer de Paix estoit anciennement
un acte de la Communion Chrestien-
ne, qui se pratiquoit entre les Chrestiens
avec Mystere & avec Religion. On ne
donnoit ny on ne recevoit aucun Sacre-
ment que le Baifer de Paix n'y fust mes-
lé. Après le Baptême, l'Evesque ou le
Presbre baifoit l'enfant ou le Catechumene
qui estoit rependré. Les Confirmez rece-
voient le Baifer de Paix. On le pratiquoit
au Saint Sacrifice en l'Eucharistie; on le
bailloit aux Penitens après l'absolution.
Aux Ordres, l'Evesque & les Prestres as-
sistans baifoient ceux qui avoient esté or-
donnez; & ainsi faut croire qu'aux autres
Sacremens, le mesme baifer y estoit cele-
bré: au moins on trouve dans S. Denis
qu'il baifoient le morts, & qu'ils ne les en-
terroient point que dans les baifers de paix
de tous les Fideles.

Mais en mille autres occasions ils pra-
tiquoient cette discipline. Car outre les
Sacremens & le Sacrifice, les anciens Chre-
tiens donnoient le baifer de paix aux Fi-
deles qu'ils rencontroient, ou aux Eglises,
ou par les ruës, ou dans les maisons.
Quand quelque saint personnage leur ve-
noit à la recontre, ils avoient une singu-
liere joye de luy baifer les mains, & de
se jeter à se pieds pour les baifer: si quel-
que Martyr estoit tiré des prisons, & con-
damné au supplice, ils courroient pour luy
baifer les pieds, les habits, les mains: ils
donnoient le baifer à leurs os, à leurs cen-
dres, à leurs reliques: ils baifoient les Au-
tels, les Chaires. Bref ce baifer de paix
estoit par tout, & en toutes occasions il
estoit pratiqué: c'estoit un Mystere le plus
frequent de toute la Religion.

Un seul passage de S. Cyprien suffira
pour la preuve de celuy qu'on bailloit an-
ciennement au Baptême; & pour mon-
strer que l'Evesque & les Prestres assistans
baifoient les enfans qui sortoyent des eaux
du Baptême. En l'Epistre 8. du 3. Car
ce que vous dites que les marques d'un en-
fant

*faut qui est né depuis peu, sont immondes, & qu'un chacun peut avoir horreur de baiser, nous ne pensons pas que cela puisse empêcher de donner la gloire celeste. Item: Car encore qu'un enfant soit nouvellement né, cela n'est pas si estrange toutefois, qu'on doive avoir horreur de le baiser, pour faire avec luy la paix & la grace que nous luy devons. Parce que dans le baiser d'un enfant, un chacun de nous, pour sa religion, doit se souvenir & s'imaginer que sont les mains recentes de Dieu, & qu'il les baise en cet enfant nouvellement formé de luy. On peut tirer la mesme preuve de ce passage de saint Ambroise, sur le Psalme, 9. Le baiser qui confirme l'amitié le baiser qui est le sceau de la foy: où il semble faire allusion à ce baiser du Baptême, & dire que la foy qu'on recevoit au Baptême, étoit marquée & scellée par le baiser: & cela est conforme à ces Anciens & à leur doctrine. Car tout ainsi que Tertullien dit, que le baiser de paix de la Messe étoit le sceau de l'Oraison, ainsi S. Ambroise dit, qu'il étoit le sceau de la Foy: & partant il semble qu'ils donnoient le baiser de paix au Baptême, comme à la Messe. Cette mesme discipline se verifie par l'Ordre Romain, au Traité des Ceremonies du Baptême, en ce qu'il rapporte que l'Evesque après avoir baillé la robe blanche au baptisé, luy doit dire, *Pax tecum*. Or ces paroles, sont paroles qui se disoient dans le baiser de paix: & encore que l'ordre ne fasse aucune mention de l'action; en rapportant toutefois les paroles qui accompagnoient toujours l'action, il donne à connoître qu'on baisoit les baptisés.*

Pour le Sacrement de Confirmation, on y garde encore les marques du baiser de paix, & l'Evesque dit encore aujourd'huy aux Confirmés, *Pax tecum*: il fait la paix avec eux par paroles, & les Anciens la faisoient avec les paroles & avec l'action. L'Ordre Romain, au chapitre des Ceremonies qu'on faisoit en la Confirmation, cote particulièrement, qu'on devoit dire, *Pax vobiscum*, aux Confirmés, c'est à dire, qu'on devoit faire la paix & la Communion avec eux par le baiser de paix; car le baiser étoit un acte de Communion, dont le *Pax vobiscum*, n'étoit que les paroles. Le mesme se trouve en un Canon ou Chapitre cité de cette dona-

tion de Constantin. Que Dieu se marque du sceau de la Foy au nom du Pere, du Fils & du S. Esprit; pour la confirmation de la Foy, & apres tout le Clergé répondit Amen, & l'Evesque ajoûta, *Pax tibi*. Par lequel on voit que l'Evesque baisoit le Confirmé, puis qu'il luy disoit, *Pax tibi*: car ces paroles estoient l'ame du baiser de paix, & l'accompagnoient perpetuellement. Mais une des bonnes preuves que nous puissions produire, pour montrer que cette discipline s'observoit anciennement en la Confirmation, est qu'en nostre discipline & aux ceremonies de la Confirmation nous touchons les Confirmés & nous leur disons, *Pax tecum*, pour faire la paix avec eux. Depuis tant de Siecles qui ont tous diminué de la Charité & de la ferveur de la Religion, s'il restoit encore cette marque de baiser de paix; faut croire qu'il se pratiquoit par effet aux premiers Siecles en la Confirmation, puis que nous le pratiquons de parole. Ajoûtez que tout ainsi qu'on a ôté le baiser de paix extérieur de la Messe; c'est à dire l'action, & qu'on n'a retenu que le baiser de paix spirituel & les paroles de *Pax tecum*, qui se disoient en donant le baiser; ainsi qu'en la Confirmation & pour les mesmes raisons qu'on a ôté le baiser de paix réel & sensible; & qu'on n'en a retenu que le mystere du baiser spirituel.

Il n'y a pas de peine à persuader qu'aux premiers Siecles, les Chrétiens se baïsaient durant le Sacrifice; parce qu'il y a quantité de passages qui le verifient tres-clairement; & outre les passages & les autorités, l'usage de ce baiser que la tradition a conservé jufques à nous, en est un témoignage tres-certain. Car il n'y a rien en l'Eglise où il y ait eu moins de changement, & qui soit passé de ces premiers Siecles jufques à nous, plus entier que tout l'ordre, & toutes les ceremonies de la Messe si bien que le baiser qu'on s'y donne par l'entremise de ce que nous appellons la paix; nous montre que les Anciens usoient du mesme baiser: Mais parce qu'ils estoient dans un Siecle plus pur, & fervent d'une plus franche charité, ils le donnoient sans l'entremise de cette chose que nous présentons à baiser. Tertullien, pour les Latins, parle du baiser de la Messe tres-clairement: Une autre coustume s'est introduite maintenant, que ceux qui jé-

nent ne veulent pas donner le baiser de Paix. Saint Denys, pour les Grecs au chapitre de la Synaxe, le marque tres-particulierement. D'expliquer si le baiser de Paix qui se donnoit à la Messe, estoit une dépendance du Sacrifice, ou s'il se donnoit à cause de la Communion de l'Eucharistie qui suivoit ce baiser : nous le remettons en un autre chapitre, pour ne troubler point l'ordre de celui-cy, & nous passerons aux autres Sacremens.

Après que l'Evesque avoit donné les Ordres à quelqu'un, il luy donnoit le baiser de paix. Cela se prouve par ces paroles de saint Denys en sa Jerarchie Ecclesiastique : *A un chacun d'eux l'Evesque imprime le signe de la Croix, & à un chacun aussi on donne la sainte & perficiante salutation, & tous les Ecclesiastiques assistans font le mesme*. Et au chapitre suivant : *Salutation perficiante & perfectionnante*. Et en la contemplation des saints ordres : *Car tous ceux qui assistent de l'Ordre sacré, & l'Evesque qui l'a consacré, saluent celui qui a esté consacré*. Et quand ces passages nous manqueroient, le Pontifical n'avertit-il pas de baiser ceux qui sont ordonnez : *Après l'Ordination il baise l'Autel, & ordonne au premier de chaque Ordre de baiser* ? Et ce commandement n'est-il pas executé par les Evesques qui donnent les saints Ordres ? D'où on voit clairement que de tout temps l'Eglise a observé cette ceremonie aux Ordres, puis qu'elle l'observe encore à present.

Je n'ay point trouvé de passage dans les Anciens, qui verifie qu'ils usassent du baiser de Paix au Sacrement de Mariage. Mais si la tradition est un fidele témoin de l'antiquité, & si ce qu'on observe à present est une preuve pour les premiers Siecles, puis que la tradition l'a pris d'eux & l'a passé jusques à nous ; il faut croire qu'anciennement ils donnoient le baiser de paix à ceux qui se marioient en l'Eglise. Car en nos Dioceses, la coûtume veut qu'après ces paroles de la Messe, *Pax Domini sit semper vobiscum*, le Mary s'approche de l'Autel & reçoive le baiser de paix du Prestre, & retournant qu'il le donne à son Epouse.

Qu'ils usassent anciennement du baiser de paix après l'absolution, il y a beaucoup d'apparence ; premierement, puis qu'ils le donnoient après le Baptême, pour témoi-

gner à celui qui estoit baptisé, qu'il estoit fait membre du Corps de Jesus-Christ & uny avec eux. Ils devoient aussi le donner après l'absolution ; parce qu'elle guerit les membres qui sont malades, & qu'elle les remet & les reünit au Corps de Jesus-Christ, d'où ils avoient esté separez par le peché. Secondement, la Penitence tient lieu du Baptême aux Penitens. En troisième lieu s'ils baïsoient ceux qui arrivoient de loin, à plus forte raison devoient-ils baiser ceux que l'Eglise avoit retirez de mains du diable, & qu'elle avoit remis en son giron, dont ils s'estoient éloignez par le peché. Finalement il y a des passages qui favorisent cette opinion, comme celui d'Eusebe livre 3. chapitre 23. où il dit que S. Iean baïsa les mains d'un jeune homme qui estoit chef de certains voleurs ; parce qu'elles estoient purgées par ses larmes & par la penitence. Par où il montre deux choses. L'une qu'il n'estoit pas permis de baiser ceux qui estoient en peché. L'autre qu'ils avoient accoutumé de baiser ceux qui avoient fait penitence. L'Apostre après luy avoir promis & juré qu'il luy obtiendrait de Jesus-Christ la remission de ses pechez, & qu'il se fust mis à genoux, & après avoir aussi baïsé sa main, comme purgée par la penitence, il le ramena à l'Eglise.

Reste le Sacrement de l'Eucharistie & de l'Extreme-Onction, auquel on peut croire qu'anciennement on pratiquoit le baiser de paix. Car encore aujourd'hui on dit en entrant en la maison du malade, *Pax huic domui*, qui est une marque, que toutes les Ceremonies & les Sacremens de l'Eglise se doivent faire & administrer avec la paix de nostre Seigneur. D'ailleurs si le baiser de paix se pratiquoit en toutes les nouvelles graces que les fideles recevoient par les mains des Pasteurs, (comme cy après il sera verifiy) on peut asseurer qu'il se pratiquoit après l'Extreme-Onction ; qui est un Sacrement qui augmente la grace, & qui apporte beaucoup d'autres biens & de richesses. Quant à l'Eucharistie, ils ne pouvoient la recevoir sans ce baiser : car ils se baïsoient à la Messe, & cela suffisoit pour ce Sacrement.

Après les Sacremens, l'ordre veut que nous rapportions toutes les occasions auxquelles en ces premiers siecles les Anciens ussoient

uſoient du baiſer de Paix : mais il y en a-
voit tant , que ſi cela n'apportoit quel-
que lumiere à ce Chapitre , ce ſeroit un
grand ſoulagement de dire de leurs baiſers
de Paix , ce qu'ils diſoient du ſigne de la
Croix. Tertullien, *de Corona* : En tout ce
que nous faiſons , nous uſons du ſigne de
la Croix. Auſſi en toutes les rencontres &
en toutes les occaſions ils ſe baiſoient :
comme quand ils ſe rencontroient par les
ruës. Tertullien , *Ad Uxorem* : Quand il
faut baiſer quelqu'un des freres. Dans les
maisons particulieres ils ſe baiſoient tous
les jours , & tous les jours ils ſe donnoient
la Paix. Tertullien, *de Oratione* : Tu peux
différer la paix dans la maiſon . Si quel-
que fidele arrivoit de voyage , ils luy don-
noient le baiſer de paix. S. Jean Chryſoſto-
me, *Homilia xxx. in 2. ad Corinthios* : Pour
cela nous baiſons ceux qui retournent de
voyage. Il eſt preſque impoſſible de com-
pter en combien de façons ils baiſoient les
Eveſques & les perſonnages de ſaineté :
Car ils leur baiſoient la bouche , les yeux ,
les mains , les genoux , & les pieds , & ce
en toutes occaſions , comme en les rencon-
trant , ou en prenant congé d'eux , ou en
les ſaluant. S. Jerôme en la vie d' Onu-
prius : Nous ſommes venus en une certaine
grotte , & ſelon la couſtume des Moines ,
j'ay crié , & ay demandé humblement la
benediction : de là j'ay veu ſortir un ſaint
perſonnage , lequel , me jettant en terre , j'ay
adoré : mais luy m'a tendu les mains , m'a re-
levé de terre , & me donnant le baiſer de paix ,
m'a dit , Tu es mon frere. Le meſme Au-
theur en la vie de Saint Antoine & de Saint
Paul , Comme ils ſ'embrailloient . Le meſ-
me Auteur en la meſme vie , teſmoigne
que la couſtume eſtoit de baiſer les yeux
& les mains aux ſaints perſonnages : Pleu-
rant avec ſilence , & ayant baiſé ſes yeux
& ſes mains : & en la vie de Saint Hil-
laron : Benaiſſant Dieu ils ont baiſé les ma-
ins du Saint . Saint Ambroïſe , *de digni-
tate ſacerdotii , cap. 2.* Puis que tu vois le
col des Rois & des Princes ſe ſoumettre
aux genoux des Preſtres , & pour avoir
baiſé leurs mains , ſe tenir bien munis. En
la vie de ſaint Fulgence Eveſque de Ru-
ſſe en Afrique , Baïſa la main qui le re-
pouſſoit ; parlant d'un Eveſque. Qu' ils
baiſſent les pieds aux Eveſques & aux
Saints , il y a un paſſage dans Eufèbe qui

ſemble le témoigner , de Saint Polycarpe.
Le feu eſtant allumé , comme luy meſme
euſt oſté ſes habits & ſa ceinture , il ta-
ſchoit auſſi à oſter ſes ſouliers : ce qu' il n'
avoit fait auparavant , parce que les fide-
les ſe batoient à qui toucheroit ſon corps :
Mais plus clairement Sulpitius Severus rap-
porte que pluſieurs baiſoient les pieds de
ſaint Martin , *libro 2. Dialogorum , capite
ſeptimo* : Elle ne pouvoit ſ'arracher des
pieds de ſaint Martin .

Quant aux reliques des Saints , les Au-
theurs des Controverſes , ont aſſez prouvé
depuis ces dernieres hereſies , qu'ancien-
nement on les baiſoit . Un ſeul paſſage de
Tertullien , *ad Uxorem 2.* le prouve clai-
rement : Qui eſt-ce qui ſouffrira que vous
alliez aux priſons , pour baiſer les ſers des
Martyrs ? Saint Jerôme témoigne la meſ-
me choſe par cette objection de Vigilantius :
Pourquoy baiſes-tu une pouſſiere ?

On voit auſſi dans ſaint Jerôme , en la
vie de ſaint Paul & de ſaint Antoine ,
que la couſtume eſtoit de baiſer les morts :
Après qu' il n'ouït plus les ſoupirs qu' il
faiſoit en priant , il ſe jettâ ſur ſa face .
En non ſeulement ils les baiſoient par af-
fection & par amitié , comme en ce paſ-
ſage ſaint Antoine baiſe le corps de ſaint
Paul ; mais encore la Police Eccleſiaſtique
vouloit que quand les corps des Fideles
eſtoient dans l'Egliſe , & qu'on prioit pour
eux , que l'Eveſque les baiſât le premier ,
puis les Preſtres , & ainſi ſeſſivement
tous les Eccleſiaſtiques & tous les Fide-
les ; non ſeulement par amitié , comme j'
ay dit , mais par Office , Sainteté & Re-
ligion . Cela appert par pluſieurs paſſages
de ſaint Denys , dont un ſuffira , *de Eccle-
ſiaſtica Hierarchia , capite de iis qui ſancti
dormierunt* . Après l'Eveſque approchant ,
il fait les Oraïſons ſur luy ; leſquelles ſa-
tes , il baiſe celui qui eſt decedé , & après
luy tous ceux qui ſont preſens . La charité
& la communion Chreſtienne n'eſtoit pas
comme les amitez & les ſocietez du mon-
de , la mort les finit ; & dans le tombeau ,
on n'aime gueres les vivans qu'on a ai-
mé . Mais la ſociété de Jeſus-Chriſt eſt plus
grande après la mort , que durant la vie ;
parce qu'elle recontre la beatitude , qui eſt
la conſommation & la perfection des com-
mencemens de cette union & de cette al-
liance qu'elle a eue icy bas . Et pour té-
moi-

moigner qu'anciennement ils le croyoient, & qu'ils estimoient celuy qui estoit decedé bien-heureux, ils le baïoient.

CHAPITRE XVI

En Orient le Baïser de Paix se donnoit avant la Consecration, & apres en Occident.

EN Orient, on donnoit le Baïser de Paix avant la Consecration ; & en Occident, apres la Consecration. Les preuves en sont en ces passages. Saint Justin en sa deuxième Apologie : *Après la priere nous nous saluons d'un baïser mutuel, apres lequel on offre à celuy qui préside, le Pain & le Calice meste d'eau ; lesquels il offre à Dieu le Pere de toutes choses, au nom du Fils & du saint Esprit. Item par ces paroles des Constitutions, livre 2. Chapitre 57. Personne n'aye de mal talent, personne en simulation ; apres, que les hommes saluent les hommes, & les femmes baïsent les femmes du baïser du Seigneur ; & que personne par dol ne baïse comme Iudas, quand il trahit nostre Seigneur par un baïser. Apres cela, que le Diacre fuisse la précaton pour toute l'Eglise & pour tout le monde ; & apres, que le Sacrifice se fasse, le peuple estant debout, & priant en silence. L'oblation estant faite, que chacun prenne en son ordre le précieux Corps & le précieux Sang de nostre Seigneur. Item, au livre 8. Chapitre 51. Elcoutons, & que l'Evesque saluë l'Eglise, & qu'il dise, Pax Dei cum omnibus vobis, & que le peuple réponde, cum spiritu tuo, & que le Diacre avertisse qu'un chacun aye à se baïser d'un baïser saint & mutuel, que les Ecclesiastiques baïsent l'Evesque & les Laïques ; & les femmes les femmes. Lesquelles paroles se disoient devant la Consecration, & en suite de la première salutation de Pax vobis. De plusieurs passages de saint Denys on prouve la mesme Police, au Chapitre de la Synaxe : *Après que chacun s'est saluë & baïse, on fait la mystique recitation & commemoration des Saints, & apres que l'Evesque & les Prestres ont lavé les mains, l'Evesque se met au milieu de l'Autel, & les Prestres & les Diacres choisis, l'environnent & assistent. L'Evesque ayant loué les saintes œuvres de Dieu, parachevé les**

autres saintes choses, & les manifeste. Au Chapitre suivant : Ayant en cette sorte loué l'humanité Divine, le Pain couvert, & le Calice benit, se propose, & le baïser divin & la salutation se donne. Il appelle le Calice benit, non qu'il fust déjà consacré, mais à cause qu'il le devoit estre peu apres. Au Canon de Laodicée 19. La troisième se doit faire par prononciation, & apres donner ainsi la Paix, & ainsi parfaire la sainte oblation.

Les Liturgies Arabes de saint Basile, saint Gregoire & saint Cyrille, font l'Oraison de la Paix devant la Consecration ; laquelle Oraison estoit la priere qu'ils faisoient pour le baïser de paix ; comme il appert par ces paroles : *Faites-nous dignes, ô nostre Roy, de nous saluer entre nous d'un baïser saint.*

Dans les Liturgies ordinaires de saint Jacques, saint Basile & saint Jean, le baïser de Paix, & l'Oraison du baïser de Paix, est en ordre devant la Consecration. En la dernière ils mettent le baïser de Paix apres ces paroles, *Diligamus invicem*, qui se disoient avant le Sacrifice. En celle de saint Basile ils le mettent avant que de fermer les portes. Et finalement en celle de saint Jacques, on lit cette Oraison, *Quoniam Deus es pacis*, avant l'entrée au Sancta-Sanctorum, qui est l'Oraison du baïser de Paix.

Quant à la Police des Latins, elle a toujours esté autre pour ce regard : Car de tout temps ils ont pratiqué le baïser de Paix apres le Sacrifice. Tertullien, de Oratione : *Jejunantes, habita Oratione cum fratribus, subtrahunt osculum pacis ; quod est signaculum Orationis : Certains qui jeusment, retranchent le baïser de paix apres l'Oraison, lequel est le sceau de l'Oraison.* Il se plaint de l'abus de quelques-uns, qui ne vouloient pas baïller le baïser de Paix, ny le recevoir aux jours auxquels ils jeusnoient par devotion, & outre les jeunes ordinaires : & par ces paroles, *habita oratione*, il montre que le baïser de Paix se baïloit apres la Consecration ; car Oration, veut dire la Messe, & le plus souvent il signifie le Sacrifice dans les Anciens.

Ce Canon de saint Innocent, *ad Decentium*, ne laisse aucun doute : *Vous assurez donc que quelques-uns ordonnent & commandent le baïser de Paix devant les Myste-*

Myfteres, & que les Prestres se le donnent Ale baiser de Paix regardast la Communion entre-eux ; veu toutefois que la paix se doive donner & annoncer apres tout ce que je ne puis decouvrir : car par le baiser de paix on connoist que le peuple a baillè son consentement à tout ce qui s'est fait aux Myfteres, & à tout ce qui s'est celebré en l'Eglise, & que les Myfteres sont finis.

CHAPITRE XVII.

Si le baiser de Paix de la Messe regarde la Communion de l'Eucharistie, ou le Sacrifice.

ON peut avec quelque raison, demander si le baiser de Paix qui se donne & qui se donnoit anciennement à la Messe, se donnoit pour disposer les Fideles à la participation de l'Eucharistie, ou bien s'il se donnoit pour participer aux effets du saint Sacrifice ; c'est à dire, (pour rendre cette demande plus claire,) si cette religieuse ceremonie du baiser de Paix regardoit le Sacrifice, ou si elle regardoit la participation de l'Eucharistie, qui par tout estoit apres le baiser de Paix. Car on baisoit ou devant le Sacrifice, ou entre le Sacrifice & la Communion de l'Eucharistie. Et partant il y a sujet de douter de quel costé elle regardoit ; principalement estant d'ailleurs bien verifié, qu'en l'administration de la plupart des autres Sacrements, ils la pratiquoient.

Toutefois on verra par ce que nous en dirons en ce Chapitre, que le baiser de Paix de la Messe, regardoit principalement le Sacrifice. Premièrement, entre les Grecs qui en usoient devant la consecration, il y a bien plus d'apparence qu'il s'y donnoit pour participer du Sacrifice, que pour se disposer à la Communion ; parce qu'ils l'eussent pratiqué & celebré plus près de la participation de l'Eucharistie, que du Sacrifice, si ce Mystere eust esté establi pour la disposition de la Communion.

Secondement, saint Innocent dit qu'il se pratiquoit, afin que le peuple baillast son consentement aux Myfteres qui avoient esté faits à l'Autel. Or ces Myfteres estoient le Sacrifice de la Messe, & non la Communion de l'Eucharistie, qui ne se donnoit que long-temps apres le baiser de Paix. D'où on voit que cette raison de saint Innocent empesche de dire que

le baiser de Paix regardast la Communion de l'Eucharistie.

En troisieme lieu, au mesme Canon, saint Innocent dit, que ce baiser de Paix monstroient que les Myfteres estoient finis : partant son opinion estoit, qu'il estoit pratiqué pour le Sacrifice, & non pour la Communion de l'Eucharistie ; laquelle n'estoit pas finie ny mesme commencée, quand les Fideles se baisoient.

En quatrième lieu, le baiser de Paix qui se donnoit aux autres Sacrements, se donnoit apres qu'on les avoit conferez, & non devant, comme il se voit en ce passage du Baptême cy-dessus allegué de saint Cyprien. Partant si on eust donné le baiser de Paix à la Messe, pour la consideration de la Communion, on l'eust pratiqué apres l'Eucharistie, & non devant. Ajoutez à toutes ces raisons, qu'anciennement, comme aujourd'huy, il se pouvoit celebrer des Messes Paroissiales auxquelles personne ne recevoit l'Eucharistie que celui qui la celebrait. Et toutefois on n'en a jamais dit de solennelles, que le baiser de Paix n'ait esté celebré entre tous les assistans. Ce qui fait incliner à cette opinion, qu'on en usoit pour joüir des effets du Sacrifice, plustost que pour disposer les Fideles à la sainte Communion. On peut tirer un argument du livre de *Oratione*, de Tertullien, qui met l'affaire hors de doute. Il condamne ceux qui jeusnoient par devotion, de ce qu'ils ne vouloient pas donner ny recevoir le baiser de Paix à la Messe. Or est-il que ceux qui jeusnoient, ne recevoient jamais l'Eucharistie ; & partant on voit que dans cette antiquité le baiser de Paix estoit un Mystere du Sacrifice, & non de la Communion ; & qui se pratiquoit pour participer aux effets du Sacrifice.

Finalement, & cette raison de Tertullien, *Quale Sacrificium à quo sine pace receditur*, & toutes les autres que les Peres rendent du baiser de Paix qui se donnoit à la Messe, regardent le Sacrifice plustost que la Communion de l'Eucharistie. Ce n'est pas que je veuille nier que le baiser de paix de la Messe ne disposast aucunement, & ne rendist les Fideles plus dignes de l'Eucharistie. Mais je veux dire que quand on n'eust jamais donné l'Eucharistie apres le Sacrifice, que le baiser de paix toutefois eust toujours esté en usage ; & que

& que son institution regardoit principalement le Sacrifice , & plus particulièrement que la Communion de l'Eucharistie.

Dans les Oraisons de la Paix des Liturgies Arabes , on y lit ces paroles : *Vous nous avez donné un Mystere secret , auquel ny le sang de la Loy , ny la Justice charnelle , n'est contenu , mais l'Agneau spirituel & les Langues suppliantes & non charnelles . Nous vous offrons cette oblation , & nous demandons à votre bonté , Amateur des hommes , purifiez nos lèvres , & délivrez nos esprits de toute chose terrestre , & nous envoyez la grace de votre saint Esprit , & faites-nous dignes de votre baiser , du baiser Saint , & que nous y soyons tellement attachez , qu'il ne nous précipite pas au jour du Jugement .* Par lesquelles on voit que le baiser regardoit les effets du Sacrifice . De même en celle de saint Cyrille : & encore les paroles m'en semblent plus fortes , et , qu'elles montrent mieux que le baiser estoit pour le Sacrifice .

Je ne veux pas nier toutefois , que le baiser de Paix dans l'Occident , n'ait pu avoir deux usages , et qu'il n'ait servy à l'accomplissement du Sacrifice , et à la preparation de la Communion : encore qu'en bonne Theologie , les Fideles aient esté bien plus disposez et bien plus preparez pour recevoir l'Eucharistie par les effets du Sacrifice , que par le baiser . Car le Sacrifice nous unit tous ensemble ; et partant le baiser de Paix ne peut pas nous reconcilier davantage que cette union .

CHAPITRE XVIII.

Explication du Mystere du baiser de Paix .

ON peut dire qu'on celebrait anciennement trois sortes de baisers de Paix : Ceux qui se donnoient au Sacrifice : Ceux qui se donnoient en l'administration des Sacrements : Et finalement ceux qu'ils celebrent dans les occasions particulieres . Et de toutes ces especes il y avoit des raisons particulieres , & toutes avoient leur Mystere particulier . Les Grecs qui se baissoient avant le Sacrifice & avant la Consecration , se saluoient pour satisfaire à ce precepte , *Reconcilie-toy avec ton frere a-*

vant que de se presenter à l'Autel . En second lieu , pour estre dignes & pour recevoir plus dignement la paix de Jesus-Christ , que le Sacrifice faisoit descendre sur eux ; ces Liturgies Arabes , dans les Oraisons par lesquelles ils celebrent ce Mystere ; *Faites-nous dignes de la Paix celeste : En troisième lieu , pour marque & pour enseignement au peuple , que Jesus-Christ avoit eu un extrême Amour pour nous , de nous avoir laissé le sacrifice de son Corps : Aux mêmes Oraisons ; Car la Paix nous est une marque & une assurance parfaite de l'Amour de son Fils : La quatrième , pour montrer que le Sacrifice qui devoit suivre immédiatement apres , estoit un Sacrifice de paix & de concorde , & qui faisoit la paix entre Dieu & les hommes . Aux mêmes Liturgies Arabes : Tu as reconcilié le Ciel avec la Terre .* Saint Denys , en l'explication des Mysteres du Sacrifice , rend cette raison du baiser de paix du Sacrifice : *J'estime donc que cette sainte action de donner la paix , établit en nous une vie uniforme & nullement partagée , plaçant le semblable avec celui qui est semblable , & separant ces spectacles unitifs & divins , d'avec les choses divisées & partagées .*

Saint Denys dit , que le baiser de paix nous separe des choses mondaines , & qu'il met en nous une vie uniforme , c'est à dire , que la paix de Jesus-Christ qui se donne par le baiser à ceux qui en sont capables , chasse de nos cœurs toutes choses impures & contraires à la charité ; elle fait obeir les sens à la raison , & la grace n'a pas peine à nous conseiller ny à nous porter au bien . S. Denys touche en cet endroit le haut Mystere de la paix : Et ceux qui demandent en quoy consiste cette paix que nostre Seigneur nous a laissée , ce qu'elle fait , ce qu'elle opere , comment elle se doit entendre & expliquer , qu'ils lisent ce passage , & qu'ils le meditent . Tant y a que la Theologie de saint Denys l'explique d'une concorde interne , qui fait obeir tout à la raison , & qui met en nous le semblable avec le semblable ; c'est à dire , qui unit ce qui est de Dieu , avec ce qui est Dieu , & avec ce qui vient d'en haut , & qui en chasse le dissemblable , c'est à dire , le mondain & le terrestre .

Il faut noter que les Orientaux disoient plu-

plusieurs Oraisons à l'Autel pour le bai-
ser de paix ; l'une au Pere , l'autre au
Fils : lesquelles expliquent le Mystere de
cette ceremonie sacrée , & l'intention de
l'Eglise en la pratique de cette salutation :
Dans celle du Fils , on y lit ces paroles ,
Tu as esté fait Mediateur envers les Pere.
Item : *Tu as effacé les anciennes inimi-
tiez .* Item : *Vous avez reconcilié la Ter-
re avec le Ciel.* Item : *Vous avez fait de
deux un , par l'economie de la chair.* Item :
*Tu as dit à tes Disciples , les Apostres ,
je vous donne , je vous laisse ma Paix.* Et
dans celle du Pere il y a seulement : *Tu
as rempli la terre de Paix.* D'où on voit
que le baiser de paix alloit , ou pour signi-
fier que par le Sacrifice , les hommes de-
voient estre unis & reconciliez avec Dieu ,
ou pour preparer ceux qui estoient presens
à cette union , que les Peres appellent Deï-
fication . L'Oraison qui s'adressoit au Pe-
re , estoit pour leur accorder cette Deïfica-
tion ; & celle qui s'adressoit au Fils , pour
en estre nostre Mediateur .

Les raisons des Latins estoient differen-
tes en apparence : car saint Innocent dit
expressément , que le baiser de paix se don-
noit , afin qu'il apparût que le peuple
avoit baillé son consentement aux Myste-
res . En second lieu , afin qu'on connût
que les Mysteres estoient finis . Et finale-
ment il dit qu'il estoit comme le sceau ,
& l'appelle , *signaculum pacis* . Au second
Canon : *Vous dites donc qu'il y en a qui
commandent le baiser de paix avant la con-
secration des Mysteres , ou que les Prêtres se
le donnent entre-eux , encore qu'il le faille
nécessairement donner apres ce que je ne
dois pas découvrir , par lequel il paroisse
que le peuple a presté son consentement à
tout ce qui s'est fait aux Mysteres , & à
ce qui s'est célébré dans l'Eglise : & afin
qu'ils montrent que tous les Mysteres sont
finis par le signacle & le sceau de la Paix.*
Pour le premier , il est assez difficile d'ex-
pliquer ce qu'il faut entendre par ce con-
sentement dont parle saint Innocent : car
le consentement du peuple n'estoit point
nécessaire du tout pour la consecration des
Mysteres : la puissance en residoit dans le
Prestre , qui pouvoit les consacrer sans l'
aveu & sans l'approbation du peuple : &
quand mesme toutes les volontez des assis-
tans eussent esté contraires , la Consecra-
tion se fust faite par les seules paroles du

Prestre . C'est pourquoy il faut expliquer
ce consentement par le Mystere de saint
Denys & des autres Theologiens de ces
premiers siecles , qui disent tous , que par
le Sacrifice il se faisoit une union actuelle
avec Jesus-Christ . Si bien que saint In-
nocent veut dire que le baiser de paix qu'
on donnoit apres les Mysteres , estoit pour
faire que le peuple consentist à cette union ,
& que par cette action & cette union ex-
terieure , il accomplist ce Mystere , & con-
sommast cette alliance avec Jesus-Christ .
Et pour montrer que saint Innocent a en-
tendu parler de ce consentement & de cet-
te ratification de l'alliance qui se renou-
velloit par le Sacrifice , c'est que les My-
steres estoient finis lors qu'il veut qu'on
donne le baiser de paix : & partant le bai-
ser de paix ne pouvoit pas servir à la con-
secration de l'Eucharistie . Consentir donc
par le baiser aux Mysteres , c'est consentir
à l'Union & à la Deïfication qu'ils avoient
faite & qu'ils avoient procurée : car
les Fideles par cette action , affermissent
cette union & cette conjunction . Saint
Augustin se doit entendre du mesme con-
sentement & du mesme Mystere , quand
il dit que le Peuple consent à ce que l'
Evesque fait tout seul dans le Sanctuaire .

On peut trouver un autre sens aux pa-
roles de ce Canon : car le Prestre qui estoit
à l'Autel , estoit le Procureur du peuple ,
avoit charge d'offrir à Dieu les vœux des
Fideles , & de demander leurs necessitez .
Optat : *Pourquoy as-tu rompu les vœux &
les desirs des hommes , en rompant les Au-
tels ? Pourquoy as-tu coupé le chemin aux
Prieres ?* Si bien qu'apres que tous les My-
steres estoient celebrez , le Prestre baisoit
le premier Prestre assistant , & en suite
tous les Fideles se baisoient , & recevoient
par consequent ce baiser que le Prestre qui
celebroit avoit envoyé , & consentoient
par cette action & par ce baiser qu'ils re-
cevoient & qu'ils rendoient , à tout ce
qu'il avoit demandé & traité pour eux à
l'Autel . Ils monstroient par cette union ,
qu'ils n'estoient qu'un corps , qu'une bou-
che , qu'une voix & qu'une parole , avec
celuy qui avoit fait le Sacrifice : & partant
le baiser de paix estoit une ratification de
tout ce qu'il avoit traité , négocié , & pro-
curé au saint Sacrifice avec Jesus-Christ ,
& par la Mediation de Jesu-Christ avec
Dieu son Pere .

H h h

Quant

Quant au second, & à ce que saint Innocent dit au même Canon, que le baiser de Paix se donnoit pour montrer que les Mysteres estoient finis & achevez : *Ac Mysteria finita esse, pacis signaculo concludentes demonstrantur* ; cela n'est pas moins obscur que le premier. Car il est aussi malaisé à dire, pourquoy & comment le baiser de paix montrait que les Mysteres estoient finis, comme il est malaisé d'expliquer ce consentement dont il parle un peu plus haut. Mais avant que d'expliquer cette raison & ces paroles de S. Innocent, *finita esse*, je prie le Lecteur de considérer combien les Peres de ces premiers siècles s'estudient à parler obscurément, non seulement du Mystere de l'Eucharistie, mais encore des circonstances & des dépendances d'icelle ; tant ils avoient de crainte de découvrir les effets & les merveilles qu'elle contient. Puis que S. Innocent en parlant des effets & des causes pour lesquelles on pratiquoit le baiser de Paix au Sacrifice de la Messe, use de façons de parler si obscures, qu'il est tres-mal-aisé d'en tirer un bon sens, & auquel on reconnoisse quelque raison & quelque apparence. D'où on peut admirer la vanité de nos Adversaires, qui triomphent quand ils trouvent des paroles dans ces Anciens, qui semblent favoriser l'opinion erronée qu'ils ont du saint Sacrement. Car ne faut que leur alleguer ce Canon, & leur demander qu'ils veillent dire ce *consensus*, & ce *finita esse* ; & leur faire connoître par ces difficultez, que les paroles dont les Peres usent en parlant des Mysteres, ne signifient pas toujours ce qu'elles sonnent : & que si au siècle de saint Innocent on parloit du baiser de paix avec tant d'ambages & tant d'obscurité, qui n'estoit qu'une circonstance & qu'une dépendance du saint Sacrement ; qu'on ne doit trouver estrange, si aux premiers siècles, auxquels il estoit encore plus perilleux de découvrir ces merveilles aux Infideles, ils usoient d'obscurité & de tenebres aux discours & aux paroles avec lesquelles ils en parloient. Revenons à notre *finita esse*, qui est difficile à entendre, pour plusieurs raisons. Premièrement, parce que lors que saint Innocent a commandé de donner le baiser de paix, les Mysteres n'estoient pas finis ; car quoy que la Consécration fût faite, toutefois toutes

les Oraisons qui appartoient au Sacrifice, n'estoient pas finies. Secondement, la Communion du Prestre n'estoit pas faite. Finalement, le peuple n'avoit pas communiqué. D'ailleurs, pourquoy est ce que le baiser de paix signifioit plustost que les Mysteres estoient finis que commencez ? Quelle analogie ou quelle ressemblance avoit-il avec la fin des Mysteres, ou quelle vertu le baiser avoit-il pour signifier que quelque chose estoit finie ? J'estime donc que ce *finita esse*, ne se rapporte pas à l'action du Prestre ; & que saint Innocent ne veut pas dire par là, que le Prestre avoit finy & achevé tous les Mysteres : Mais ce *finita* regarde l'effet des Mysteres ; & il veut dire que par le baiser de paix, on témoignoit que le Sacrifice avoit été parfait & accompli son effet, qui estoit d'unir & de synaxer toute l'Eglise en un corps, en un estre, & en un composé avec Jesus-Christ, comme parle saint Denys, ou plustost que le baiser de paix estoit le dernier effet de cette union & de cette conjunction divine. Car saint Innocent a usé de ce mot *finita*, tout ainsi que saint Denys a usé de ce mot *τελειω*, en parlant du sacrifice de la Messe. Or est-il qu'il en use, non pour signifier la fin, ou que le Sacrifice & la Communion soient parachevés, mais pour signifier que le Sacrifice a un, perfectionné, & mis à fin & à but son effet ; c'est à dire, qu'il a incorporé les Fideles avec Jesus-Christ. Partant si saint Innocent a usé de ce mot de *finitis* & *finita*, en même sens, ce n'estoit pas pour signifier que tous les Mysteres fussent achevez par le Prestre ; mais pour dire qu'ils avoient perfectionné les Fideles, & qu'ils les avoient conduit à leur perfection.

Saint Innocent a appelé le baiser de paix, *signaculum Pacis* ; tout ainsi que Tertullien l'appelle *signaculum Orationis*, & qu'il appelle le Baptême *signaculum Fidei*. Par le Sacrifice, les Fideles sont deifiés, & cette deification met une paix dans l'ame pleine de douceur & de beatitude. Or le baiser de paix qui intervient apres l'acquisition de cette paix & de ce silence divin, en est comme le sceau.

Tertullien dit, que le baiser de paix se pratique pour faire part à nos freres, de l'operation que nous avons faite au Sacrifice, *ut ipsi de vestra operatione participent*. D'où on voit que le baiser de paix est

est un acte de communauté, par lequel nous communions les uns avec les autres, & par lequel, *miscemur animo animæ*, comme il dit en l'Apologetique.

Le même Auteur, au livre de *Oratione*, blâme quelques-uns de son temps, qui ne vouloient pas célébrer le baiser de paix avec les autres Fideles quand ils jeûnoient. Et quoy qu'il ne touche pas les raisons que ce scrupule pouvoit prétendre; toutefois ce n'estoit pas seulement à cause que le baiser de paix estoit une suite de la joye du Sacrifice, mais à cause que ces scrupuleux tenoient le baiser de paix pour une participation à la Communion de l'Eucharistie, laquelle ceux qui jeûnoient ne recevoient jamais. Et Tertullien s'efforce à leur faire voir que le baiser de paix estoit une ceremonie & un Mystere qui estoit nécessaire pour l'accomplir, & pour en consommer les effets: *Quale Sacrificium à quo sine pace receditur?*

Dans le même endroit de ce livre de *Orat.* je voy qu'on rend ces paroles; *Nisi cum oratione commendabilior ascendit*, ambiguës, & qu'on les corrige sans nécessité. Ce n'est pas que si Tertullien eust écrit, *nisi cum Oratio*, le sens n'en fust bon: mais puis qu'il a écrit: *nisi cum Oratione*, le sens en est encore meilleur: car il a voulu dire: *Quand est-ce que le baiser de paix doit estre plus tost conféré, sinon alors qu'il peut monter au Ciel avec l'Oraison, & que joint avec elle & par sa force, il en doit estre plus recommandable?* Ce mot de *commendabilior*, se doit rapporter à *Pax*, & non à *Oratio*, & le sens en est plus net & plus fort, & fait croire qu'il faut lire, *cum Oratione*. Car il y a plus d'apparence qu'il ait dit, que la paix devoit estre plus recommandable en montant avec l'Oraison, que d'avoir dit simplement, sans relation & sans comparaison, que l'Oraison monte plus recommandable; car ce *commendabilior* est un comparatif qui doit avoir sa relation: & dans cette correction, je ne voy pas que l'Oraison eust esté plus recommandable que quelque autre chose: mais le baiser de paix estoit plus recommandable avec l'Oraison, que sans Oraison.

Ces paroles de Tertullien. *Que Oratio cum divortio sancti osculi integra?* expliquent elegamment le mystere de paix du Sacrifice, dont nous avons parlé cy-dessus,

& montrent bien qu'au Sacrifice, le mariage de Jesus-Christ & de l'Eglise se renouvelloit & s'accomplissoit. Car il n'eust pas usé du mot de *divorce*, que pour montrer qu'il y avoit alliance entre les Fideles, & qui l'estoient obligez aux ceremonies de ce Mystere, & qu'ils ne pouvoient pas les retrancher sans divorce & sans mauvais ménage avec l'Eglise & avec Jesus-Christ: *Quæ oratio cum divortio sancti osculi integra?* Ces paroles ont cette force: Vous avez demandé du pain quotidien; & en demandant du pain, vous avez demandé d'estre perpétuellement attaché & incorporé avec Jesus-Christ, & d'estre individué avec son Corps. (Car plus haut on lit ces paroles: *Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, & individuitatem à Corpore ejus*.) Et comment est-ce que vostre priere sera entiere, comment est-ce qu'elle sera veritable? car vous demandez d'estre uny avec Jesus-Christ; & en la même heure & à l'instant vous faites divorce avec luy, vous refusez le baiser de Paix à vous freres, qui sont ses membres & son Corps.

Quale Sacrificium à quo sine pace receditur? On ne doit pas aussi expliquer ce *Sacrificium* de l'Oraison jointe avec la Communion de l'Eucharistie, comme quelques-uns ont estimé; car ceux qui jeûnoient, dont il est parlé en cet endroit, n'y participoient jamais: mais *Sacrificium* se prend là pour le Sacrifice de la Messe: & Tertullien a voulu dire: De ton Sacrifice, c'est à dire, du Sacrifice auquel tu as assisté, qui est un Sacrifice de Paix; quel fruit en pourras-tu tirer? comment sera-il agreable à Dieu? veu que tu le fais & que tu y participes, sans vouloir faire la paix avec tes freres?

Quacunque ratio sit: Je trouve plus de sens en ces paroles qu'en ces autres qu'on substitué, *Quæcunque operatio sit*, ou, *Quacunque ratio sit*. Car Tertullien a voulu dire. *Quelque raison que vous ayez de ne vouloir pas donner le baiser de Paix durant le jeûne, elle n'est pas si considerable que de commandement que Dieu nous fait de cacher nos bonnes œuvres & nostre jeûne*. Ce discours est fort & ratiocinant, & tout ce qu'on a voulu corriger n'a aucune vivacité, ny aucune ratiocination. Car en suivant cette correction, qui lit, *Quacunque operatio*, il sembleroit que Ter-

tullien auroit voulu blasmer & oster ces jeunes privez : car en disant que le commandement de cacher le jeune particulier, est plus considerable que le même jeune, il semble qu'il veuille persuader à ces scrupuleux de ne plus jeûner : Et toutefois il il n'en blâme que le défaut & le manque du baiser, & le scrupule qu'ils avoient de le refuser durant le jeûne. Ajoutez que peu apres il repete la même parole. *Sed & si qua ratio est* : Ce qui montre qu'il en avoit parlé peu auparavant ; que son discours doit estre pris en cette maniere. *Quelque raison que vous ayez, elle n'est pas plus forte que le commandement de Dieu : & si vous avez quelque raison, n'offensez pas ce commandement ; pratiquez-la en votre maison & en l'Eglise.*

APRES les raisons du baiser de Paix de la Messe, faut expliquer celles du baiser qui se donne & qui se donnoit en tous les autres Sacremens. S. Cyprien en cette epître 10. du 3. dit qu'il se donnoit au Baptême, pour faire la paix & pour donner la grace : *In gratia danda atque in Pace facienda horrere debeat osculari*. La difficulté maintenant est d'expliquer que pouvoit estre faire la paix & donner la grace. J'estime que ce n'étoit autre chose que de faire la Communion avec l'enfant qui estoit nouvellement né & baptisé, & de communiquer avec luy la Paix que nostre Seigneur avoit laissée à son Eglise. D Tertullien appella cela un droit qui appartenait au Chrestien, *communicatio pacis que jura*. Si bien qu'on devoit la Paix & la Communion de la paix à cet enfant, puis qu'il estoit fait membre de l'Eglise, laquelle se conservoit en cette paix & en cette union avec son Epouse, par les moyens que Jesus-Christ & les Apostres avoient instituez. Faire la paix avec un enfant, n'étoit autre chose que luy communiquer la paix de Jesus-Christ, & c'est par le baiser qui en estoit le signe & le Sacrement : Il avoit esté es mains du diable, ennemy de Dieu & de Jesus-Christ : par le Baptême il avoit esté reconcilié avec Dieu, & tiré de la possession du diable : C'est pourquoy on le baisoit pour marque de fraternité, & pour marque qu'il estoit enfant de l'Eglise, & frere des Fideles qui le baisoient. On peut dire encore qu'on devoit la Communion à tous les Fideles ; c'est à dire, qu'on estoit te-

nu de leur communiquer & les Sacremens & les baisers de Paix, & les salutations & toutes les autres Communions des Fideles, & qu'on ne pouvoit pas le priver de ces offices, ny de ces petits Sacremens, par lesquels ilsiferoient mille benedictions : & partant, & au Baptême & à tous les Sacremens on estoit tenu de bail-ler la Communion de la paix par le baiser, pour exercer ces offices, & pour celebrer ces petits Sacremens : qui ne pouvoient pas se celebrer plus saintement qu'en ces actions solennelles ; puis qu'on estoit tenu de les celebrer. Par les Sacremens aussi, on donnoit ou on recevoit quelque nouvelle grace, ou quelque augmentation de grace, à laquelle ils vouloient participer par le baiser, comme dit Tertullien, *Vt ipsi de nostra operatione participant*. S. Denys semble dire, que le baiser de Paix qui se donnoit au decedez, se donnoit pour faire la Communion avec eux. *Après qu'elle est finie, le Pontife salue le trepassé, & apres luy tous les assistans font le même. Car veritablement celuy qui a perseveré jusques à la mort en une divine ou sainte vie, ne peut qu'il ne soit fort agreable & honorable à tous ceux qui sont semblables à Dieu*. Autre-part il a dit, qu'on donnoit le baiser de Paix, parce que ceux qui le donnoient, *erant sibi ipsos grati* ; icy il dit le même, & que les Saints qui sont decedez sont agreables aux Fideles vivans. Ce mot de *gratus*, semble se rapporter à ce *gratia danda*, dont parle S. Cyprien, que nous avons expliqué de la Communion Chrestienne ; & partant selon S. Denis, ce mystere seroit un acte de Communion, par le quel on se communiquoit la paix divine de Jesus-Christ, & on monstroient qu'on n'estoit qu'un corps avec luy.

Quant aux baisers de Paix que ces Anciens Chrestiens se donnoient en toutes rencontres & en toutes occasions, on en peut donner mille raisons par les Peres. Premièrement, pour témoigner entierement qu'ils estoient freres & enfans d'une même Mere, ils se baisoient. En second lieu, ils se baisoient pour nourrir cette amitié Chrestienne qui estoit tres-servente en ces premiers Siecles. Saint Jean Chrysostome, homelie 30. sur la 2. aux Corinthiens, *Pour cela nous donnons le baiser de Paix ; afin qu'il soit le Symbole de la Cha-*

*Charité qu'il allume l'affection, & que nous nous aimions comme freres & comme les enfans leurs Peres & les Peres leurs enfans, voire davantage; car l'amitié des parens est une passion naturelle, & la charité est spirituelle. En troisième lieu, ils se baïsoient pour obeir au commandement de saint Paul: *Saluezvous d'un baiser saint*. En quatrième lieu, pour entretenir la paix que Jesus Christ leur avoit laissée, Je vous donne la paix, je vous laisse ma paix: rien ne la pouvoit exterieurement ny interieurement mieux conserver que le baiser. En cinquième, cette union, cette compagne des membres vouloit estre conservée par ces actes exterieurs. Saint Jean Chrysostome dit, que Saint Paul avoit estably le baiser de paix pour ce sujet: *Voyez vous comme il assemble tous les Chrestiens, les absens & les presens, ceux-cy par les baisers, & les autres par les lettres*; c'est à dire, par le baiser de Paix qu'il mettoit & qu'il envoyoit par les lettres. Car plus bas il dit, *Parce qu'il les avoit conjoints par les salutations & par les baisers*.*

L E T T R E
DE MONSIEUR
R I G A V L T,
BIBLIOTHEQVAIRE DU ROY,

A Mr.

L' EVESQVE D'ORLEANS:

Sur l'explication du passage de Tertullien, de Exhortatione castit. traitté au huitième Chapitre du Second Livre.

MONSIEUR,

Je vous remercie tres-humblement de la faveur qu'il vous a plu me faire, de me communiquer les feuilles de ce que vous

faites imprimer sur ce passage de Tertullien, Ubi non est confessus Ecclesiastici ordinis, & offers, & tinguis, & Sacerdos es tibi solus. Mais ie vous supplie me permettre de vous declarer qu'en escrivant mon Observation sur cette difficulté, ie n'ay eu autre intention que de me tenir dans les mesmes bornes que vous posez. Et de fait sur ce que vous dites, que, Offers, ne doit pas estre icy entendu de l'Eucharistie; il me sembloit y avoir assez soigneusement pourveu, l'ayant expliqué, Offerre Sacrificium Deo. Comme le mot, Offers, ne designe point une oblation certaine, aussi l'ay-je rendu par le mot Sacrificium, qui ne designe point de Sacrifice certain. Car en divers endroits du mesme Auteur, Sacrificium, est usité pour le Sacrifice des simples prieres: comme en son livre, ad Scapulam, où il dit, Sacrificamus pro salute Imperatoris, sed Deo nostro; & ipsius, sed quo modo præcepit Deus, pura prece. Tellement, Monsieur, que ie n'ay pas entendu parler de l'Eucharistie, ny prejudicier à vostre explication. Et quant à ce que vous remarquez que ie ne devois pas poser ce fait, ny ce cas de nécessité, quand il advient qu'un Chrestien laïque se trouve seul en pays de Barbares; ie l'ay ainsi fait, pource que Tertullien dit, Ubi necesse est: & m'a semblé le devoir faire, pour remarquer, mesme dans son opinion erronée, cette espece de retenue & modification de ces paroles extravagantes, Sacerdos es tibi solus, & ubi tres, Ecclesia est, licet Laici. Car en cas mesme de nécessité bien nécessaire, nous ne les pouvons excuser. Ce seroit pervertir l'Ordre Ecclesiastique, sans lequel la discipline Chrestienne, ny l'Eglise ne peuvent subsister. Je n'ay pas eu dessein de penetrer plus avant en cette question. Mais bien d'acquiescer à ce qu'il vous plaira d'en decider: Et demeurer à jamais,

MONSIEUR,

Vostre tres-humble & tres-obeïssant
serviteur,

N. RIGAVLT.

Je

JE devois à l'Eglise & à Tertullien la defence de ce passage, *de Exhortatione Castit.* dont j'ay traité à l'huitième Chapitre: mais je m'en suis acquitté sans en nommer l'Auteur, & n'eusse jamais pris la liberté de faire mention de M. Rigault, si sa lettre ne m'y eust obligé. La reputation qu'il a dans les lettres & sa vertu méritent qu'on l'honore & qu'on le respecte en toutes occasions: Et en cette observation il a parlé avec telle modestie & telle piété qu'on les doit estimer, quoy qu'on ne suive pas son opinion. Car dans ce qu'il a imprimé & dans ce qu'il m'en a écrit & conféré, il a toujours blâmé le sentiment qu'il a creu que Tertullien avoit eu en ce passage; & outre & d'abondant il a toujours remis son explication au jugement de l'Eglise: qui est tout ce qu'on pourroit désirer d'un Religieux. Je confesse que j'ay eu peine à choquer son opinion, tant que je suis amateur de son mérite, & que j'estime son sçavoir: lequel en cette occasion est une des plus fortes pieces de son explication: car plusieurs, pour le cas qu'ils en font, la suivront & l'embrasseront, quelque lumière & quelque raison qu'il y ait de nostre côté. Une autre chose qui les fera attacher & pancher dans ce party, est, qu'on ne se met jamais devant les yeux l'image de cette primitive Eglise, laquelle ne se peut entendre sans l'avoir présente, & sans en tous les passages difficiles avoir recours à ce tableau. Si tost qu'il se presente quelques paroles obscures dans les Canons ou dans les Peres, nous les rendons encore plus obscures par la comparaison que nous en faisons avec les choses que nous voyons dans l'Eglise & avec la Police qui est en usage. Nous voulons qu'ils ayent eu une même Police, & que leur discipline s'explique par la nôtre. Comme en cette occasion on demande de quelle oblation donc est-ce que Tertullien a voulu parler? Qu'est-ce qu'ils pouvoient offrir que l'Eucharistie? Quand on leur répond que le Sacrifice des oblations estoit un grand Mystere dans l'antiquité, & qu'après l'Eucharistie ils mettoient une grande Religion en ces Offrandes: que pour toutes necessitez, & que pour autoriser leurs prieres, ils

A en presentoient à toutes les Messes & à toutes les occasions; qu'ils appelloient cela un Sacrifice: que cette Police & cet usage estoit tres-frequent: il leur semble qu'on veut introduire une doctrine nouvelle, & qu'on veut imposer aux Anciens, tant il y a peine de les retirer des choses qu'ils voyent, & de les porter à celles qu'ils peuvent voir dans les Peres. Ce qui fait cette contradiction est, que cette Police de présenter des Offrandes, n'est plus en usage, ou du moins qu'on n'en fait pas tant de cas qu'on faisoit aux premiers Siecles. On ne parle plus de *nomen Offerre*, on ne dit plus, *oblatio ejus recipiatur*; on ne prononce plus, *communicet sed non sit oblationis particeps*. Qu'on m'explique les paroles d'Oprat. *Et sub se omnes etiam socios suos habere voluisset: de quorum oblationibus numquam est dignatus accipere. In qua re media est fides & Deus Christus ejus, & querela multorum quibus in ipsa societate hanc iniuriam faciebat ut solus secretum nescio quid ageret, & postea ceteris perfunctorie misceretur*: Et on trouvera qu'ils faisoient dans les maisons particulieres des Sacrifices de ces oblations; desquelles il prenoient apres pour acte de communion: & que Donat qui estoit glorieux, méprisoit ces Sacrifices, & ne vouloit pas en goûter, par mépris, & pour ne communier avec ses Confreres, & pour ne s'égaliser à eux. Ce qui sert à nostre explication, & qui prouve que Tertullien peut avoir parlé de ces Sacrifices, puis que dans les maisons ils pouvoient se celebrer. Mais il y avoit mille autres Polices sur ces Offrandes, par lesquelles on peut juger qu'une des grandes choses de la Religion en ces premiers temps, estoit le mystere des Offrandes: & que ce Sacrifice estoit tel que Tertullien en a pu argumenter, & dire que les Laïques avoient en eux quelque droit Sacerdotal, puis qu'ils pouvoient en cas de necessité les offrir à Dieu, & faire eux mêmes & tous seuls sans le ministère des Prestres, ce petit Sacrifice: Car *tibi solus* doit estre ainsi expliqué en ce passage. Tertullien n'a pas voulu dire qu'un Laïque tout seul seroit Eveque; mais que sans l'Eveque en cas de persecution qu'il pourroit faire le Sacrifice des oblations, & estre Eveque à foy-même: Encore qu'en l'autre explication, je ne voye pas une gran-

grande force pour leur opinion : car ce *so-A*
lus en quelque sens qu' on le prende , n'
 est pas plus fort que ce mot *Sacerdos*. Ne
 faut pas toujours prendre Tertullien au
 mot, & croire que pour dire de fortes pa-
 roles & des mots pesants & significatifs,
 que les choses qu'il veut dire soient de
 même. Son éloquence & la force de sa
 diction estoit telle, & souvent il parle d'
 un moucheron avec de si grandes paroles,
 qu' on croiroit qu' il parlast d' un Elephant. *B*
 La plus part du temps sont petits argu-
 mens qu' il fait valoir, & qu' il relève par
 des paroles qu' on n' ose de dire : comme
 en cette occasion il a assemblé trois ou
 quatre argumens qui n' ont aucune force,
 mais il les relève par les paroles. Il avoit
 leu Quintilien, qui conseille, en ces pe-
 tites argumens, qui ne peuvent passer com-
 me tonnerres, de les employer comme
 gresles ; en troupes & accumulez ensen-
 ble. Un de ses argumens pour prouver
 que les Laïques estoient Prestres, est que *C*
 Dieu estoit parmy trois Laïques, quand
 ils estoient assemblez en son nom, & que
 Dieu y estant, que l' Eglise y estoit, &
 que si l' Eglise y estoit, qu' il y avoit du
 Sacerdoce. Voilà sa ratiocination qu' il ne
 faut pas prendre pour une raisons, sans re-
 plique, non plus que celle qui suit, *Vnus-*
quisque sua fide vivit. Par la quelle il a
 voulu dire que chacun vivoit de sa foy :
 & partant que les Laïques avoient quel-
 que Sacerdoce, puisqu' ils pouvoient se nour- *D*
 rir dans la foy sans les Ecclesiastiques : qui
 est un autre argument d' une force an-
 si peu considerable que celui qui suit : Dieu
 n' a point d' acception des personnes, &
 partant il n' acceptera pas plus les obla-
 tions & les devoirs des Ecclesiastiques que
 que des Laïques, & ainsi les Laïques pour-
 ront faire les fonctions Ecclesiastiques. Et
 apres ce façons d' argumenter, on voudroit
 tirer quelque chose de solide de l' autre
 argument, qui est en même lieu & dans *E*
 la même suite du discours.

Il y en a qui veulent affoiblir le passa-
 ge de *Virgin. Velan.* qui sert d' interprete
 aux paroles, de *Exhortat. Castit.* & qui
 portent une si claire lumiere à cette ob-
 scurité, qu' on n' en sçauoit jamais parler
 avec raison. Ils expliquent donc ces pa-
 roles, *Nec ullius virilis muneris* des char-
 ges que le droit appelle, viriles, comme
 les offices publics, & veulent que Ter-

tullien aye parlé en cet endroit en Juris-
 consulte, & qu' il aye voulu dire qu' il n'e-
 stoit pas permis aux femmes de parler en
 l' Eglise, ny d' Offrir, ny de Baptiser, ny
 mêmes d' avoir les offices publics, ny
 les exercer, & partant moins encore de
 faire les charges Episcopales. Je feray voir
 cy-apres, que ce n' est, ny le discours, ny
 l' intention de Tertullien de parler du droit
 Civil. Mais quand il auroit parlé en Ju-
 risconsulte, il distingue toujours & met
 toujours distinction & difference entre ces
 offices, *Offerre & Tinguere*, & entre les
 offices Episcopaux. Car apres avoir dit
 qu' elles ne pouvoient offrir, il augmente
 son discours & il dit, & moins leur est il
 loisible de faire les fonctions Sacerdotales.
 Partant de quelque costé qu' on se tourne,
 il faut qu' on m' explique en quoy les of-
 fices Sacerdotaux sont differens, de *Tin-*
guere & Offerre, & il faut qu' on m' ex-
 plique cet *Offerre*. Si on allegue qu' il se
 doit expliquer de l' Eucharistie, je l' em-
 pesche ; & je remontre que le Sacrifice
 de la Messe estoit la principale chose de
 la Religion : & partant quand les Anciens
 font des distinctions entre les choses de la
 Religion, & entre les Offices Ecclesiasti-
 ques, qu' il faut toujours mettre le Sacri-
 fice entre les principaux & entre ceux qui
 appartennoient aux Evêques ; comme en
 ce passage : autrement par ce *nedum*, Ter-
 tullien n' auroit rien dit, & n' auroit, par
 ces paroles, *nedum Sacerdotalis officij*, dit
 autre chose que ce qu' il avoit dit par cel-
 le-cy, *Tinguere & Offerre* ; si *Offerre* se
 doit entendre du Sacrifice de la Messe.

MAIS cherchons le sens & l' intention
 de Tertullien, & voyons s' il a parlé en
 Jurisconsulte. Ces paroles premierement,
Videamus nunc an sicut natura & causa
argumenta virginis quoque competere mon-
stravimus, ita etiam disciplina Ecclesiasti-
ca praescripta de muliere in virginem spe-
ctent, servent de preface au passage qui
 est en controverse, & monstrent que son
 intention a esté de parler en Ecclesiasti-
 que, & de rechercher par les disciplines
 Ecclesiastiques, & non par les civiles, que
 ce qui estoit prescrit pour les femmes, e-
 stoit aussi prescrit & ordonné pour les Vier-
 ges ; & partant il n' y a pas apparence qu' il
 aye rien meslé en ce passage du droit
 Civil, puis qu' il dit, qu' il faut voir par
 les disciplines Ecclesiastiques, si les Vier-
 ges

ges sont comprises sous le nom des femmes ; cela met la presumption de nostre côté . Quant au passage , si on le rendt en François , & si on le considere , on verra que la consequence de Tertullien est plus forte , & qu'elle a plus de poids par nostre explication , que par l'autre . La mienne est : *Il n'est pas permis à une femme de parler en l'Eglise , n'y d'enseigner ny de baptiser , ny d'offrir les oblations , ny faire aucune fonction virile Ecclesiastique de celles qui sont permises aux Laïques en cas de nécessité ; & moins encore de faire les fonctions Episcopales , comme l'imposition des mains , le Sacrifice & autres .* L'autre version est , *Il n'est pas permis à une femme de parler en l'Eglise , ny d'enseigner , ny de baptiser , ny d'offrir le Sacrifice de l'Autel ny d'exercer aucune charge publique , & civile ; & moins de faire les fonctions Episcopales .* Tertullien avoit dit , qu'il alloit parler des disciplines Ecclesiastiques : pourquoy donc le fait-on parler contre son intention . Et pourquoy veut-on qu'il ayt parlé d'un office civil , qui n'estoit pas une fonction Ecclesiastique ? D'ailleurs cette consequence n'eust pas esté solide : Les femmes & les filles ne peuvent exercer les charges de la Republique ; & dans les defenses civiles , les Vierges sont comprises sous le nom de *Mulieres* ; & partant elles sont comprises sous le mesme nom dans l'Ecriture : parce que l'Eglise ne va pas toujours en mesme parallele avec le droit civil , ny Jesus Christ avec Scævola ou Papinianus . Mais son argument est meilleur , si on explique toutes les paroles des disciplines Ecclesiastiques . Car il estoit question de sçavoir si sous le mot de *Mulier* , l'Ecriture avoit entendu les vierges avec les femmes . Or Tertullien soutient que l'Ecriture les a comprises sous ce mesme nom , parce que la police & la discipline Ecclesiastique , qui est un bon interprete de l'intention de l'Ecriture , quand elle faisoit quelque de-

fense aux femmes , quoy qu'elle ne fist aucune mention des filles ; toutefois elle entendoit les y comprendre . Ainsi on voit quand elle a défendu aux femmes de parler , de baptiser , d'offrir dans l'Eglise , & plusieurs autres disciplines Ecclesiastiques qu'elle a permises en cas de nécessité aux Laïques , elle a fait aussi les memes defenses aux vierges , quoy que dans les defenses il ne soit fait mention que du nom de *Mulier* .

D'AILLEURS ces paroles , *Nec ullius virilis muneris* , sont paroles qui se doivent rapporter à celles-cy : *Tinguere & Offerre* , & qui doivent estre expliquées en mesme genre & en mesme nature . Car Tertullien apres avoit rapporté deux ou trois exemples des disciplines qui estoient défendues aux femmes ; il adjouste une clause generale pour n'estre point obligé à rapporter toutes les autres disciplines qui estoient défendues aux femmes , comme le *Tinguere & l'Offerre* . C'est une façon de parler receüe & pratiquée en toutes langues & par toutes les Nations : tout ainsi quand nous disons , les femmes ne peuvent pas exercer la Juridicature , ny Advocasser , ny faire toutes les autres charges ; ces denieres paroles doivent estre expliquées en mesme matiere & des memes charges que les precedentes , à sçavoir , des charges de Judicature . Ainsi faut-il estimer que Tertullien a parlé , & doit on prendre ces paroles , comme on prendt celles de tous ceux qui usent de la mesme façon de parler .

Il ne faut pas croire , qu'encore que Tertullien ayt usé de ce mot , *virilis muneris* , dont a usé le Jurisconsulte qu'il ayt entendu parler des charges civiles : mais c'est la coustume de transferer des mots du droit dans l'Eglise ; ou d'en user aux choses Ecclesiastiques ; comme du mot de *peragatio* , au liv. de Monog. du mot de *comparationem agere* , Item , *Judicato pronunciaffe* , au livre de Pœnitentia .

F I N.

